

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकें मिलने का पता:—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन मिडिंग प्रेस

कोटा (राज.)

से प्रकाशित सस्ती-सुन्दर और मनोहर पुस्तकः—

मेट
॥
॥
॥
३)
२॥)
मेट
२)

२५. गौतमपृच्छासार
२८. चतुर्विंशति विनोद रत्ननामि
२९. सामायिक विनदरीन विधिः
३०. चतुर्विंशति विनरतुतिः
३१. राईदेवसी प्रतिकमणमूल
३३. आत्म भावना
३४. भावारिचरणपादपूर्यादि रतोन संमहः
३५. श्रीनेमिदूतम्
द्रादश पर्व व्याख्यान

पुत्रिका अभूवन्, ता महारूपवत्यो गुणवत्यश्चासन्, एकदा वनमध्ये क्रीडन्त्यस्ता गुरुभिः दृष्टा, आलापिताश्च-भो पुत्र्यः ! यूयं धर्म-
 कुरुध्वम्, गुणसाकमागुरेकदिनप्रमाणमेव विद्यते. ताभिरुक्तम्-हे भगवन् ! एकदिनमध्ये को धर्मो भविष्यति, तदा गुरुभिरुक्तम्-यूय-
 मद्य ह्युक्तज्ञानपंचमीतपः कुरुध्वम्, अद्यैव दिने पंचमया उपवासं कृत्वा गृहे देवपूजां च कृत्वा पुण्यस्यानुमोदना कुरुध्वम्, ताभिरपि
 गृहे गत्वा तथैव कृतम्. अथ तस्मिन्नेव रात्रौ विद्युत्पाताच्चतस्रोऽपि मृत्वा प्रथमदेवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तवैताः पुत्र्यः संजाता ।
 अथ ताः सर्वा वार्ताः श्रुत्वा राजा जातिस्मरणं लब्ध्वा सपरिवारो रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भगुरुं नत्वा निजगृहे समागतः । कियत्काला-
 नन्तरं राजा राज्ञी पुत्राः पुत्र्यश्च श्रीवासुपृज्यप्रभोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा कर्मक्षयं च कृत्वा मोक्षं गताः । उक्तं च-
 रोहिणीतप-पंचमीतप, गुरुआ ए तप जाणी । दुःखित होय करी सुखी होवे, पोलै केवलनाणी ॥ १ ॥

॥ इति रोहिणी-अशोकराजकथा सम्पूर्णा ॥ १२ ॥

इति श्रीपर्वकथा संग्रहः ।

दुःखं न वेति, पुनर्हं अशोकराजेन्द्र ! अस्या उपरि तवाधिकः स्नेहः कुतो वर्तते ? तस्यापि कारणं शृणु—सिंहसेननामा नृपतिः स्वयं सुगन्धार्यं पुत्रं राज्येऽभिषिच्य सुशुरोःपार्श्वे दीक्षां ललै, अथ सुगन्धारराजोऽपि जिनशासनमागध्य प्रान्ते सणाधिना मृत्वा देवभवं गतः. ततश्च्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपे विदेहे पुण्डरीकिणीनगर्या विमलकीर्तिराज्ञः सुभद्रारूपायाः सधर्मिण्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वप्नसंचितः स देवजीवोऽवातरत् । अथ क्रमेण शुभेऽहि सा देवी शुभलक्षणं पुत्रं प्राप्नोत्, तस्य पित्रा अर्ककीर्तिरिति नाम निर्मितं, क्रमेण स चक्रवर्ती जातः, राज्यं भुङ्क्त्वा जितशत्रुभुनेः पार्श्वे स दीक्षामादाय दुष्करं तपस्तत्त्वा स्वायुः—क्षये च मृत्वा द्वादशे देवलोकेश्च्युतेन्द्रोऽभूत्. ततश्च्युत्वा त्वमयमशोकराजा जातः, रोहिण्याश्च बल्लभोऽभूः, सुवाभ्यां रोहिणीतपःकरणाद् युवयोः परस्परमधिकः स्नेहो जातः अथ त्वं पुत्राणां कारणं शृणु—मथुरायापद्मिशर्मरियो ब्राह्मणो वसति, तस्य सप्त पुत्राः परं ते दसिद्रिणः । एकदा पाटलीनगरे ते सप्ताऽपि आतरो गिषार्थं गच्छन्ति, तदा वाटिकामध्ये कश्चिद् राजकुमारः कन्दर्पावतारः क्रीडति. तं दृष्ट्वा शिवशर्मा ब्राह्मणः स्वगन्धवान् वक्ति—भो बान्धवाः ! विधिना कियदन्तरं कृतमस्ति, अयं राजकुमारो मनोवाञ्छितं सुखं भुनक्ति, वयं तु भिक्षार्थं गृहे गृहे भ्रमामः, तदैकेन आत्रोक्तमस्मिन् विषये कस्योपालम्भो दीयते ? पूर्वमवेऽस्माभिः पुण्यं न कृतम्, अनेन राजकुमारेण च सुकृतं कृतम्, अतोऽसौ सुखं भुनक्ति. तदा तैः सर्वैरपि ब्राह्मणपुत्रैः जीवदयानुतं धर्मं पालयित्वा प्रान्ते गुरोः पार्श्वे दीक्षा गृहीता. मृत्वा च ते सप्तमे देवलोकेश्च्युत्वा तव गुणपालादय इमे सप्त पुत्रा अभूवन् । तवाष्टमपुत्रजीवश्च वैताल्यवासी क्षुल्लक-विद्याधरोऽभूत् । स निरन्तरं नन्दीश्वरद्वीपे ब्राह्मतीं जिनप्रतिमां अपूजयत्, स विद्याधरो मृत्वा सौधर्मो देवो जातः । ततश्च्युत्वा तवायमष्टमो लोकपालार्यः पुत्रो अभूव. अथ चतसृणां पुत्रीणां सम्बन्धं शृणु—वैताल्यपर्वते एको विद्याधर आसीत्, तस्य चत्वारः

तदा मुनिर्वदति-सिंहपुरे सिंहसेनो राजा तस्य कनकप्रभाभिधाना राज्ञी वर्तते, तयोर्दुर्गन्धाख्यः पुत्रोऽभूत्, स क्रमेण यौवनं प्राप्तः, परं कस्यापि मनसि न रोचते, एकदा श्रीपद्मप्रभतीर्थकरस्तज्ञागतः । तं पद्मप्रभं वन्दित्वाऽसौ निजदुर्गन्धत्वकर्मणो विपाकं पृच्छति, तदा श्रीसर्वज्ञप्रभुः कथयति—नागोरनगराद् द्वादशे कोशे नीलनामा पर्वतोऽस्ति, तस्योपरि एका शिला तत्रैको मुनिर्मासक्षमणादि तपः करोति, तत्तपःप्रभावाच्च आखेटकस्याखेटकं निष्फलं याति, तदा स लुब्धकस्तस्य मुनेरुपरि ईर्ष्या करोति । एकदा स ऋषिः पारणाथं ग्राममध्ये प्राप्तः, तस्मिन् समये तेन लुब्धकेन शिलाया अबोधर्तिं प्रज्वाल्य सा शिला अतीवोष्णा विहिता । अथ स ऋषिः पारणकं विधाय शिलाया उपरि स्थितः, षड्वापात् शुद्धध्यानाच्च स ऋषिः कैवलज्ञानं प्राप्य मृत्वा मोक्षं गतः, अथ ऋषिधातात् स लुब्धकः कृष्टी जातः, यतः—

ऋषिहत्याकरो जीवो, दुःखं भुञ्जति भूतले । संसारसागरे घोरे, पीड्यते च पुनः पुनः ॥ १ ॥

पश्चात् मृत्वा स सप्तमीं नरकावनिं गत्वा ततो मत्स्यो भूत्वा गोपालो जातः, परं स दरिद्री जातः, केनचिद् वणिजा च स नमस्कारं शिञ्चितः । पश्चाद् द्वावानलमध्ये ज्वलितः । नमस्कारप्रभावाच्च त्वं राज्ञः पुत्रोऽयं दुर्गन्धोऽभूः । तदश्रुत्वा जातिस्मरणं प्राप्य स प्रभुं पृच्छति-हे भगवन् ! कथमहमथ सुगन्धो भवामि ? तस्योपायं कृपां कृत्वा कथयत, तदा श्रीतीर्थकरेण भणितम्—त्वं सप्तमासाधिकानि सप्तवर्षाणि यावद् रोहिणीतपः कुरु, पश्चाच्च तस्य तपसः उद्यापनं कुरु, तदश्रुत्वा तेन रोहिणीतपः कृतम्, यस्य प्रभावात् स सुगन्धोऽभूत् । इति कथां श्रुत्वा सा दुर्गन्धा रोहिणीतपो विधिपूर्वकं कृत्वा सुगन्धा जाता. पश्चाद् मृत्वा सा देवी अभूत्. ततश्च्युत्वा चम्पायां श्रीवासुपूज्यस्य पद्मवापुत्रस्य पुत्रिकेयं रोहिणी नाम्नी तव राज्ञी जाता, पूर्वभवकृततपःप्रभावाद् इयमाजन्म यावद्

तीर्थं पुण्यपात्रमस्ति, तस्य दर्शनमपि महते पुण्याय. अत उक्तम्—

साध्वन्तां दर्शनं पुण्यं, तीर्थं भूता हि साधवः । तीर्थं फलति कालेन, सद्यः साधुसमागमः ॥ १ ॥

तदस्मै निःस्पृहाय मुनिसत्तपाय दत्तं दानं महते फलाय भवेद्, इति श्रुत्वा राजा स्वप्रियां प्राह—हे वरानने ! अस्मै मुनये वलित्वा दानं देहि, तदश्रुत्वा कीडान्तरायं मत्वा बहिःप्रोदमान् अन्तश्च दुष्टा सा गृहं प्रति ब्रूयते, आगत्य गृहे द्वेयत्रयात् तया कटु-
दुग्धित्वा काशाकं मुनये दत्तम्, मुनिना तेनाद्वारेण पारणकं कृतम्, तद्वध्नाच्च मुनिः पंचत्वं प्राप्तः शुभध्यानञ्च स देवलोकं देवो-
न्मूत्, तां वार्तां श्रुत्वा राजा राज्ञी स्वदेशतो निष्कासितः, सा सप्तमे दिने वराको कृष्टिनी ज्ञाता, त्विरं जनैर्निन्द्यमाना सा मृत्वा पृथं-
नरकं जगाम । तत उद्धृत्य तिरश्चां योनौ समुत्पन्ना, ततो दुःखप्रचुरे सप्तमे नरके. एवं सर्वेषु नरकेषु सा पाप्मा भ्रान्ता, ततः सा
सर्पिणी, उद्धृती, शृगाली, कुक्कुटी, तथा शुकरी, ततो गृहगोधा, जलौका, मूषिका, काकी, शुनी, बिल्ली, ततो रासमी, ततो गौः
ज्ञाता तेषु भवेषु प्रायशः अग्निशस्त्रघाताद्यैः मृतिभूद्, येन भवे स्थान्त्यसमये गुरुदिवं नमस्कारं श्रुत्वाऽनुमोदयामास, मृतिं चाप, ततो
नमस्कारप्रभावेण सा दुर्गन्धा दुर्भगा च तत्र तनया अभूत् । ततो दुर्गन्धा निजपूर्वभवं श्रुत्वा करो योजयित्वा पृच्छति—हे स्वामिन् !
एतस्माद् दुःखादहं कथं निःसंश्रित्यमि ? तत् कथ्यतां. तदा मुनिना उक्त्वम्—त्वं दुःखभंजकं रोहिण्या व्रतं कुरु, तयोक्तम्—हे भग-
वन् ! केन विधिनाहं तद्व्रतं करोमि, मुनितोक्तम्, शृणु—रोहिणीनक्षत्रदिने श्री वासुपृथ्विनिबिम्बं पूजयित्वा सप्तमासाधिकं सप्त-
वर्षं यावद् उपवासं कुरु एवं शुभध्यानयुततपःप्रभावात्तव शुभं भविष्यति, अथवा त्वया तत्तपस उद्यापनं विधेयं येन तव सर्वं दुःखं
मास्यति, शुभान्धराजवत्. तदश्रुत्वा दुर्गन्धा मुनिं प्रति पृच्छति—हे भगवन् ! तस्य शुभान्धराजस्य वृत्तान्तं मयि कृपां विधाय कथयत,

लोकपालाख्यं राजा निजहस्तेन भूषावपातयत् । तदा तत्रस्थाः सर्वजनास्तं तथा पतन्तं दृष्ट्वा हाहारवं भर्तुं रज्ज्वाः परं रोहिण्या हृदि क्रिचिन्मात्रमपि दुःखं न जातम्, इतस्तं पतन्तं बालकं नगराधिष्ठितदेवेन धृतम् । सिंहासने स स्थापितः, तद् दृष्ट्वा सर्वे जनाश्चमत्क्रावाः सन्तो विचारमासुः- नूतमियं रोहिणी धन्यैव या दुःखस्य वार्तामपि न जानाति ।

इदञ्च तत्र श्रीवासुपुत्रतीर्थकस्य रूपकुम्भ-स्वर्णकुम्भनामातौ द्वौ शिष्यौ ज्ञानवन्तौ समागतौ, तदा राजा परिचारयुतस्तौ वन्दितुं गतः, गुरुभ्यां च देशता दत्ता, देशनाश्रवणानन्तरं राज्ञा पृष्टम्-सो भगवन् ! अनया रोहिण्यैवविधं किं तपः कृतं येनेयं दुःखस्य वार्तामपि न जानाति, एतस्या अष्टौ पुत्राः चतस्रश्च पुत्र्यो जाताः सन्ति, तथा समापि तस्या उपरि-अतीव स्नेहो वर्तते, अतः तस्याः कथां युवां कृपां विधाय कथयतम्, तत्श्रुत्वा गुरुः कथयति. अस्मिन्नेव नगरे धनमित्रनाम्ना श्रेष्ठो वसति, तस्य धनमित्रा नाम्नी च भार्याऽस्ति, तस्या एका दुर्गन्धा नाम्नी पुत्री, सा कुरुपा दुर्भगा च जाता एवंविधां तां कुरुपां दृष्ट्वा क्रोडापि द्रव्येश्वरो नो परिणयति, तदा पित्रा एकं सार्यमाणं श्रेष्ठेणाभिधं चौरं मोचयित्वा तस्या दुर्गन्धायाः स स्नामीकृतः, सोऽपि रात्रौ दुर्गन्धां त्यक्त्वा नष्टत्वा गतः, तदा श्रेष्ठो विषादं करोति, विलयन्ती पुत्रीं प्राति श्रेष्ठो कथयति, हे पुत्रि ! त्वं विलापं मा कुरु, गृहद्वारि स्थिता दानं देहि धर्मं च कुरु येन तव दुःकर्मदोषः प्रलीयते, अथ सा तदंगीकृत्य अत्यहं दानं ददाति । अथैकदा कश्चिद् ज्ञानी गुरुस्तत्र समागतः, तदा धनमित्रेण तं गुरुं वन्दित्वा तस्याः कन्यायाः स्वरूपं पृष्टम्. गुरुर्मणति-गिरिनारनगरे पृथिवीपालाभिधो राजाऽऽसीत्, तस्य सिद्धिमल्लमिधाना राज्ञी वर्तते, अथैकदा स राजा निजराज्ञीसाहितो वने क्रीडां कर्तुं आति, तस्मिन् समये कश्चिद् मासक्षमणपारणकः सागरनामा मुनिः समागच्छति, मिश्रार्थमायान्तं मुनिं सागरं ऐक्षिष्ट, दृष्ट्वा विचारयति-एष साधुर्गुणाकरो महा-

च जाता । अथ क्रमेण यौवनावस्था प्राप्ता, ईदृशीं तां दृष्ट्वा राजा चिन्तयति-नूनमियं रोहिणी वश्योग्रया जाताऽस्ति, अथ राज्ञा स्वयंवरमण्डपं मण्डयित्वा सर्वेऽपि राजकुमारा आकारिताः तेऽपि च मण्डपे समागत्य स्थिताः । तस्मिन्नवसरे रोहिण्यपि स्नानं विलेपनं च कृत्वा क्षीरोदकसदृशो हवैववस्त्रे परिधाय मुक्ताभरणैरलंकृता साक्षाद् देवीव शिविकायां स्थित्वा सखीभिः परिवृता तन्नागता । अथैका सखी तां रोहिणीं पुरस्कृत्य तस्या अग्रे राजकुमाराणां नाम-गोत्र-बल-वयो-यशः-प्रभृतीनां वर्णनं करोति । अथ तयाऽन्यानपि राजकुमारान् वर्जयित्वा नागपुराज्ञो वीतशोकस्य पुत्रोऽशोककुमाराभिधो वृतः, तस्य कण्ठे च तस्या निजवरमाला क्षिप्ता, ततोऽन्ये सर्वेऽपि राजकुमाराः सहर्षा मिलित्वा तां च तथा सह विवाह्य ततो भोजन-वस्त्र-ताम्बूलानि गृहीत्वा स्वस्वगृहे गताः । अशोककुमारोऽपि तत्र कतिचिद् दिनानि स्थित्वा सवयूको हस्त्यश्ववस्त्राभरणादियुतः प्रस्थाय नागपुरसमीपे समागतः । तदा वीतशोकराज्ञा तस्य पुत्रग्रवेण-महोत्सवः कृतः । कुमारोऽपि रोहिण्या सह विषयसुखानि भुनक्ति । अथैकदा शुभे दिनेऽशोककुमाराय राज्यं दत्त्वा वीतशोको राजा दीक्षां गृहीतवान् । ततोऽशोकराजा सुखेन राज्यं पालयति । क्रमेण अशोकराज्ञोऽष्टौ पुत्राश्चतस्रश्च पुत्रिका जाताः । अथैकदा रोहिण्या सहितो राजा सप्तन्यां भूम्यां गवाक्षे स्थितो लोकपालाख्यं पुत्रमुत्संगे धृत्वा क्रीडयति । तस्मिन् समये नगरे कस्याचित् स्त्रियः पुत्रो मृतः । सा स्त्री रुदती विलापांश्च कुर्वती तस्मिन् मार्गे ममागता । तां दृष्ट्वा रोहिण्या राज्ञे पृष्टम्-भो महाराज ! किमिदं नृत्यम् ? राजा जगाद-हे प्रिये ! त्वं साहंकारं वचनं मा ब्रूहि, रोहिण्योक्तम्-स्वामिन्नहमहंकारं न करोमि, एवंविधं नृत्यं मया कदापि न दृष्ट-मतोहं पृच्छामि । तदा राज्ञोक्तम्-एतस्याः स्त्रियः पुत्रो मृतोऽस्ति, अतएवेयं रोदनं करोति । रोहिण्योक्तम्-स्वामिन् ! अस्यै रोदनं केन शिक्षितं भवेत् ?, तत् श्रुत्वा राज्ञोक्तम्-त्वाप्यहं रोदनं शिक्षयामि । इत्युक्त्वा रोहिण्युत्संगस्थं तस्या हृदीयांसं पुत्रं

वाचानाचार्यवर्यस्य, रामचन्द्रगणेशुर्दा । शिष्येणाऽऽजिमर्जे च चतुर्भासीस्थितेन वै ॥ ४ ॥
पाठकमेदचन्द्रेण, रायमल्लकवेर्मुदा । पठनार्थमिदं रम्यं, कृतं शुभतराश्रया ॥ ५ ॥ शुभम् ।

॥ इति श्रीदीपमालिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

अथ रोहिणी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १२ ॥

उच्छिष्टमसुन्दरयं, भक्तं तह पाणियं च जो देह । साह्यं जाणमाणो, भुक्तं पि न जिज्ञाए तरस ॥ १ ॥

व्याख्या—यो जीव उच्छिष्टमसुंदरं च भक्तं तथा पानीयं जानन् सन् साधुभ्यो ददाति, तस्य भुक्तमप्यन्नं न जीर्यते, तस्य शरीरेऽजीर्णरोगो भवति, यथा—श्रीवासुपुज्यस्य मधवाभिधपुत्रस्य पुत्रिकाया रोहिण्या जीवः पूर्वमवे दुर्गन्धामिधाना कुष्ठिनी जाता, साधोः कटुतुंबकाहारदानात् ॥ १ ॥ रोहिणीकथा चेत्यं—

श्रीवासुपुज्यमानस्य, तथा पुण्यप्रकाशकम् । रोहिण्याश्च कथायुक्तं, रोहिणीव्रतमुच्यते ॥ १ ॥

श्रीचंपानगर्यं श्रीवासुपुज्यस्य पुत्रो मधवाभिधो राजा राज्यं करोति, तस्य लक्ष्मी नाम्नी राज्ञी सुशीला सदाचारा च वर्तते, तस्या अष्टौ पुत्राः सन्ति, अष्टानां पुत्राणामुपर्येका रोहिणी नाम्नी पुत्री वर्तते, सा चतुःषष्टिकलावती रूपलावण्यवती सौभाग्यगुणवती

दीप

मालिका

व्याख्यान

११

रोहिणी

व्याख्यान

१२

॥११६॥

तद्रात्रौ भावोद्योतो गतः, ततो लोकैरुद्योतकराणामर्थं स्वस्वगृहे रत्नमयी दीपमालिका कृता, तद्दिनाद् लोकरूपेण दीपमालिकापर्वणः प्रसिद्धिर्जाता । अथ यद्रात्रौ वीरप्रभुर्भक्तिं गतः, तदा समस्तसंघ उद्विग्नः स्थितः, संघस्य मुखान्त्रं मलानर्ता गतम्, तस्मिन् समये गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं तदा समस्तोऽपि संघो हृष्टो जातः । इन्द्रः प्रभोर्निर्वाणोत्सवं कृत्वा प्रमोदहंसकरं करोति, ततः केचिद् देवाः प्रमोदहृष्टां लाल्ता गच्छन्ति, केचिद् देवा दन्तान् गृह्णन्ति, केचिद् भस्म गृह्णन्ति, श्रेयं क्षीरसमुद्रे प्रवाहयन्ति, पश्चात् प्रातःकाले गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमहोत्सवं कृत्वा सर्वे देवाः संभूय नन्दीश्वरद्वीपेऽष्टाद्विकं महोत्सवं कृत्वा स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने गच्छन्ति । अथ द्वितीयादिने सुदर्शना भगिनी शोकदूरीकरणार्थं नन्दिवर्धनं स्वगृहे भोजनं कारयति, तस्माद् एषा द्वितीया 'भाईबीज' इति प्रसिद्धिं प्राप्ता । प्रथमं लोके रत्नमया दीपाः कृताः पश्चाच्छोकै रूपायमाः कृताः । अथ पंचमकालप्रभाततो मृत्तिका मया दीपाः कुर्वन्ति । एवमार्यसुहृत्स्तिष्वरिर्वक्ति—हे संग्रते ! इदं दीपमालिकापर्वं सर्वेषामुत्तमं कथितम्, यथा वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षः, देवानां मध्ये इन्द्रः, राज्ञां मध्ये चक्रवर्ती, नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमाः, तेजस्विनां मध्ये सूर्यः, सर्वधातूनां मध्ये सुवर्णम्, काष्ठमध्ये चन्दनम्, वनमध्ये नन्दनवनं तथा सर्वपर्वणां मध्ये दीपमालिकापर्व । अस्मिन् दिने श्रीवीरप्रभुर्भक्तिं गतः, पुनः श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् अतो हे राजन् ! इदं दीपमालिकापर्वं सिद्धिदायकं भवतु ।

षणनन्दवसुचन्द्राब्दे (१८९६), ज्येष्ठमासे सिते वले । चन्द्रवत्से त्रयोदश्यां, साध्ययोगे हितावहे ॥ १ ॥
दीपालिपर्वणो व्याख्या, गद्यबन्धेन निर्मिता । अपराब्दादिदोषश्चेत्, शोधनीयः सदा बुधैः ॥ २ ॥
स्वच्छे खरतरे गच्छे, श्रीसौमार्ग्यगणाधिपे । धर्मराज्यं कलावर्धे, प्रकुर्वन्ति सुचिरतरे ॥ ३ ॥

अपावास्यादिने उपवाससहिताः पौषधव्रतमंगीकृतवन्तः तद्रात्रौ भावोद्योततीर्थंकारहितं दृष्ट्वा तै राजाभिः स्वकीयगृहाद् लान्याना-
द्य द्रव्योद्योतः कृतः, पौषधः पारितः, यद्रात्रौ तीर्थं करो मुक्तिं भवत्तद्रात्रौ देवानां भगनाभ्युपनेन महाबुध्योतः संज्ञातः, अस्मिन्नवसरे
देवानां मुखाद् वीरप्रभुर्भोक्ष्यमनं भुत्वा श्रीगौतमस्वामी पदासि चिन्तितवान् “अहो ! भगवता मत्तद्वलं कृतं स्वस्य मुक्तिं ज्ञात्वा
अहं दूरीकृतः, ज्ञातं भगवता मम पार्श्वे केवलज्ञानं मार्गयिष्यति, बालवत् कदाग्रहं करिष्यति, वस्त्राञ्चलं गृहीत्वा स्थारयति, हे स्वा-
मिन् ! मया ईदृग् लोभी त्वं न ज्ञातः, केवलज्ञाने दत्ते तु भवतां किमपि न न्यूनमर्थाद्व्यवत्, हे स्वामिन् ! तवाहं परमसेवकोऽभूवम्,
मां निराश्रं त्यक्त्वा गतः, हे भगवन् ! महतामेवा वार्तां न युक्तः, हे प्रभो ! बलाद् भवतोऽहं केवलज्ञानं नालप्स्यम् भवता दत्तमेव
केवलज्ञानमंग्यकरिष्यम्, तथापि हे स्वामिन् ! अस्मिन्नवसरे अन्तसमये स्वसमीपे रक्षणं युक्तमभूद्, अस्मिन्नवसरे मम प्रेषणं तव
न युक्तम्, पुनर्हे प्रभो ! मम केवलज्ञानस्य दृष्ट्या नासीत्, भवतां दर्शनस्य दृष्ट्या जाताऽभूत्, अधुना तव दर्शनमपि मम दूरी-
भूतम्, हे स्वामिन् ! अथाहं कस्य वीर ! इति कथयिष्यामि, मम मनःसंदेह कस्य समीपे पृच्छाविषये करिष्यामि, को मम सन्देहं
मंश्यति, हे स्वामिन् ! पुनर्मम हे गौतम ! हे गौतम ! इति कः कथयिष्यति ? एवं विलापं कुर्वन् मनसि विचारयति-रे जीव !
वराक ! त्वं प्रथिलो जातः, स तु नीराशी त्वं तु भ्रष्टाणी, वीतरागेण रागकरणं न युक्तम्, एकांनिप्रीतिकरणे दीपे पतंगवद् दुःखी
भविष्यति, यस्य नाम वीतरागः स कस्मिन् रागं करोति स भगवान् स्वस्य वीतरागं हि नाम सत्यं कृतवान्, अहमज्ञासिषं भगवान्
ब्रह्म नाम पुनः पुनः भूते तर्हि ममोपरि रागं रक्षति, परमाश्विनमेवाहम्बरवद् अन्तं दत्त्वा गतः स क्व अहं क कस्य कोऽपि नास्ति,
एवं मोहनीयं निराकृत्य क्षीणमोहं गुणस्थानकं गत्वा तत्कालमेव श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ यद्रात्रौ प्रभुर्भुक्तिं गतः

पक्षे, उपक्रमदिने, देवानन्दानामन्यां राज्ञी, सर्वार्थसिद्धिमुहूर्ते, नागे करणे, पद्मासने स्थिते तुर्यारकान्ते एतत्समये इन्द्रासनं चक्रम्पे, अवधिज्ञानेन हरिः प्रभोर्निर्वाणकल्याणसमयं ज्ञात्वा आगच्छति, अत्यन्तमश्रुपूर्णक्षो विषणश्च सन् हस्तौ संयोज्य वक्ति—

गर्भे जन्मनि दीक्षायां, केवले च तव प्रभो ! । हस्तोत्तरं क्षणेऽधुना, तद्गन्ता भस्मको ग्रहः ॥ १ ॥

अतो हे स्वाभिन् ! ऋणानिधान ! एकक्षणमात्रमायुर्द्विद्वि स्वस्य कुरु, किं कारणम् ? भवतो जन्मराशेरुपरि भस्मग्रह आगतोऽस्ति स द्विसहस्रवर्षं यावत् स्थास्यति, अतो जिनशासनस्य पुत्रा प्रभावना मन्दा मविष्यति, तेन हेतुना आयुर्दीर्घं कुरुष्व, भवतो दृष्टिपात-तस्तस्य तैजो निष्फलं यास्यति, तदा भगवान् वक्ति-हे इन्द्र ! एषा वार्ता कदाऽपि नाऽभूत्, न भवति, न चापि मविष्यति, यदा-युर्दीर्घतरं भवति, पुनर्भाविपदार्थस्य नाशो नास्ति, तदुत्तीर्णं तु देवा अपि दर्शनं दास्यन्ति, विद्यामन्त्राणि चाहमेन जापेन प्रभावं दर्शयिष्यन्ति, जातिस्मरणादिभावाः किञ्चित् प्रकटयिष्यन्ति, तदनन्तरमेकोनविंशतिरहस्रवर्षं यावत् जिनधर्मो वर्तिष्यति, दुःषपकाज्प-यन्तम्, एवं कथयित्वा स्थितः, स्वस्य निर्वाणं समीपं ज्ञात्वा, पुण्यफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि तथा पापफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि च जगाद्, तथा षट्त्रिंशदपृष्ठव्याकरणानि [उत्तराध्ययनस्रज्ज्ञाऽध्ययनानि] चाभिधाय प्रधानं नामाध्ययनं [मरुदे वाऽध्ययनं] जगद्गुरुकथयत्, पुनः स्वामिनो मोक्षं समीपे विज्ञाय आसनप्रक्रमतस्तत्र सुराऽसुरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वेऽपि ईदृशुः ॥ अथ प्रभुः शैलेशीकरणं कृत्वा पञ्चवह्स्वाक्षरोच्चारमितकालेन तुर्येण ध्यानेन एरण्डफलवद् बन्धाभावाद् ऊर्ध्वगतिः सन् यथास्वभावक्र-ज्जगत्या मोक्षमृपाययौ । तस्मिन् समयेऽनुद्धरिककुन्धुराशिः समुत्पन्ना, तदा बहुसाधुभिर्विचारितम्—‘अद्यदिनादारभ्य संयमो दुराराध्यो भविष्यति’ इति ज्ञात्वाऽनशनं कृतम्, तस्मिन् दिने नवमल्लिकि-नवलेच्छकिजातीयाः काशी-कोशलदेशपतयोऽष्टादश गणराजानः

भविष्यन्ति, एकस्तीर्थकरः, एकश्चक्रवर्ती, एवं द्वौ चतुर्थारके भविष्यतः, द्वयोश्चतुर्भाषीति-पूर्वैश्चवर्षाभ्युर्भाविष्यति, ततः कल्पवृक्षोत्पत्तिर्भविष्यति सर्वे शुभालिका भविष्यन्ति. पाश्चात्यचतुर्विंशतितमं जिनस्याग्रतनप्रथमजिनस्याष्टादशकोटाकोटिसागरोपमानामन्तरं भविष्यति. उत्तरार्पणी, अवसार्पणीकाले एकत्रीकृते एकं कालचक्रं भवति, तानि कालचक्राणि अनन्तानि भवन्ति, पुनरस्मिन् भरतक्षेत्रे अग्रेऽनन्तानि कालचक्राणि भविष्यन्ति, एवं श्रीवर्धमानः प्रभुर्गौतमस्य कालस्वरूपं निरूप्य समवसरणाद् निर्ययी, इस्तिपालनरेन्द्रस्य शुल्कशालायां च जगाम ॥ स्वामी तद्दिनयामिन्यां आत्मनो मोक्षं विदित्वा दध्यौ-अहो ! गौतमस्य मयि रनेहोऽधिकः, य एवास्य महात्मनः केवलज्ञानान्तरायः, स ह्येव इति विज्ञाय गौतममिति जगाद्-अपरस्मिन् ग्रामे देवशर्मा द्विजोऽस्ति, स न्वया प्रतिबोधं प्राप्स्यति, तस्मात् तत्र हे गौतम ? त्वं गच्छ. हे स्वामिन् ! आदेशः प्रमाणमित्युक्त्वा प्रणम्य च गौतमस्तत्र गच्छति. अथ प्रभोः परिचारं वदति-स्वहस्तदीक्षिताः साधवश्चतुर्दशसहस्र (१४०००) प्रमाणा अभूवन्, षट्त्रिंशत्सहस्र (३६०००) प्रमाणाः साध्यश्च संजाताः, एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्ष (१५९०००) प्रमाणाः आद्याश्च संजाताः, द्विगुणाः (३१८०००) आविका अभूवन्, चतुर्दशाधिकत्रिंशत् (३१४) प्रमाणाः चतुर्दश पूर्वधारिणो जाताः, त्रयोदशशत (१३००) प्रमाणा अवधिज्ञानिनो जाताः, सप्तशत (७००) वैक्रियलब्धिधारिणो मुनयः संजाताः, सप्त शत (७००) केवलिनः संजाताः, पञ्चशत (५००) त्रिपुलमवयो संजाताः, चतुःशत मिता (४००) वादिनः संजाताः, अष्टशत (८००) मिता अनुचरवासिनः । एवं समस्तमाहुषाध्वीमहितः श्रीवीरप्रभुः षष्ठतपोयुक्तः त्रिंशद्वर्षाणि गृहवासे तस्थौ, सार्द्धद्वादशवर्षाणि पश्चादधिकानि कैवल्यवस्थायाम् स्थितः, त्रिंशद् वर्षाणि यावत् केवलित्परायि स्थितः, एवं द्वासप्ततिवर्षाणि आहुः प्रपाल्य कार्तिकाऽमावास्यानिशयाः पश्चिमे क्षणे स्वातिनक्षत्रे, द्वितीये चन्द्रसंवत्सरे, प्रीतिवर्धन-

पोहिलाभिधः ९, दशमो शतकस्य जीवः शतकीर्तिनामा जिनेश्वरः १०, देशकीराज्ञीजीवः एकादशः सुव्रताभिधो जिनो भविष्यति ११, कृष्णवासुदेवस्य जीवः अमणारूपोऽर्हन् द्वादशो भविष्यति १२, सत्यकी विद्याभारस्य जीवोऽर्हन् निष्कषायः त्रयोदशः १३, बलभद्रस्य जीवो निष्ठुलाकश्चतुर्दशो भविष्यति १४, रोहिणीजीवो निर्भमः पंचदशो जिनः १५, सुलसाश्रविकाया जीवश्चित्रगुप्तो जिनः षोडशो भविष्यति १६, रेवतीश्रविकाया जीवः सपाधिनामा सप्तदशो जिनो भविष्यति १७, शतालीश्रावकस्य जीवः अष्टादशोऽर्हन् संवराभिधः १८, द्वीपायनजीवः एकोनविंशोऽर्हन् यशोधरः १९, कषायस्य जीवो विजयो विंशतिवमः २०, एकविंशो जिनो मष्टो यः पुरा नारदोऽभवत् २१, अम्बडस्य जीवो द्वाविंशो देव तीर्थकरः २२, त्रयोविंशः शार्दूरमस्य जीवोऽनन्तवीर्यो भविष्यति २३, स्वातिजीवश्च शुर्विशो मद्रकुन्नाम तीर्थकरो भविष्यति २४, एते आणामिकाले चतुर्विंशति तीर्थकरा भविष्यन्ति, एषामाद्युः कल्याणकान्तर-लाङ्कन-वर्णाः पञ्चासुपूर्व्या भविष्यन्ति, वर्तमानजिनवत् । अथ भाविनश्चक्रवर्तिनः कथ्यन्ते-दीर्घदन्तः १, गूढदंतः २, शुद्धदंतः ३, श्रीचन्द्र ४, भीमूतिः ५, भीसोमः ६, पद्मः ७, महापद्मः ८, कुसुमः ९, विमलः १०, विमलवाहनः ११, रिष्टः इत्यपरनामा भरतो द्वादशः १२ । अथ वासुदेवानाह-नन्दी १, नन्दमित्रः २, सुन्दरबाहुः ३, महाबाहुः ४, अतिबलः ५, महाबलः ६, बलः ७, द्विष्टुष्टः ८, त्रिष्टुष्टः ९, इत्यात्मकाः । अथ प्रतिवासुदेवा उच्यन्ते-तिलकः १, लोहजंघः २, वज्रजंघः ३, केशरी ४, बली ५, प्रह्लादः ६, अपराजितः ७, भीमः ८, सुग्रीवः ९, इत्यात्मकाः । अथ बलदेवा उच्यन्ते-जयः १, विजयः २, भद्रः ३, सुप्रभः ४, सुदर्शनः ५, नन्दः ६, नंदनः ७, पद्मः ८, संकर्षणः ९, इत्यात्मकाः । एवमेते त्रिषष्टिशलाकाः * पुरुषा भविष्यन्ति, तेषां पश्ये एकषष्टि शलाकाः पुरुषास्तृतीयारके

*—प्रत्यंतरे त्रिषष्टिशलाकाः पुरुषा नामांतरेण अपि दृश्यते तत्त्वं तु ज्ञानिनो विदन्ति ।

पंचत्रिंशत्तिदिनं यावद् मेवो वर्धयति, तदा दृशौषधिरुताधान्यप्रमुखाः स्वयं निरुपतिं यास्यन्ति, तान् दृष्ट्वा मनुष्या विलेभ्यो बहिर्निःसरिष्यन्ति, भरतपृथिवी पुरुषफलादिद्युक्ताभूत्, तदा फलादीनि भक्षिष्यन्ति, अतः परं मांसं न भक्ष्यम्, यथा यथा काल एष्यति तथा तथा रूपसंहननायुषि धान्यादीनि च भारते वर्धयन्ति, सुखा वाताः क्रतवः मलिलाश्च भविष्यन्ति, तिर्यञ्चो मनुष्याश्च गतरोगाः क्रमेण भविष्यन्ति, द्वितीयाः क्रमान्ते मध्यदेशे भरतावन्यां सप्त कुरुता भविष्यन्ति—तत्र प्रथमो विमल-
बाहनः, द्वितीयः सुदामः, तृतीयः संगमः, चतुर्थः सुपार्श्वः, पंचमो दत्ता, षष्ठः सुमुखाः सप्तमः समुचिः एते सप्त कुरुकरा भविष्यन्ति, तत्र जातिस्मृतिपूर्वं विमलबाहनो राज्यहेतवे ग्रामात्, पुरादीनि च निवेशयिष्यति, राजा विमलबाहनो गो-
श्वाहिसंप्रहं करिष्यति, शिष्टपानि व्यवहारं लिपिर्गणिगानि च व्यञ्जयिष्यति, दुग्धदद्यादौ अस्ये ज्वलने चोरपञ्चे सति हितकामी राजा प्रजानां रन्धनाद्यपदेशं दास्यति, एतत्सर्वं द्वितीयारके भविष्यति । अथ तृतीयारकस्य नवाधिकाशीतिपक्षे गते सति द्वारपुरनगरे समुच्चिराज्ञो मद्रायां महादेव्यां चतुर्दशस्वप्नसूचितो नन्दनः श्रेणिकजीव आदित्यैकत् पद्मनाभाभिर्बो जन्मा-
दिना महावीरवृत्तयो भविष्यति, कथंभूतः पद्मनाभ ? सप्तदशवर्षीरोजः कञ्चनगर्णकायः सिंहलाञ्छनो द्वाप्तमतिवर्षायुः प्रथम-
तीर्थकरो भविष्यति, अतः परं पूर्ववत् प्रातिलोभयेन पूर्वाहृतसपा अमी सर्वे क्रमाद् जिनेश्वरा भविष्यन्ति, तत्र भेणिकराज्ञो जीवः पद्मनाभो जिनेश्वरः १, श्रीमहावीरस्वापिनः पितृव्यः सुपार्श्वजीवः २, तृतीयो कोणिकनुपुत्र उदायिनो जीवः सुपार्श्वः ३, पोटिलाडणगारस्य जीवः चतुर्थः रत्रयप्रभः ४, दृढायुर्भावकस्य जीवः पंचमः सर्वाजुभूतिः ५, कार्तिकस्य षष्ठोऽहं देवश्रुताभिधः ६, सप्तमो संवरश्चावकस्य जीव उदयाह्वयः ७, अष्टमः आनंदस्य जीवः पैटाल इति नामा ८, नवम सुनंदस्य जीवः

शिरोऽर्तिप्रमुखा मनुष्याणां महारोगा भविष्यन्ति, अंगारसदृशा भूमिर्भविष्यति, शिरिन्दी-गर्वादिका जलेन समीभविष्यन्ति, जल
स्थलचारिणः तिर्यचो दुग्धेन स्थास्यन्ति, क्षेत्र-वनाऽऽप-लता-तरु-तृणानि क्षयं यास्यन्ति, वैताड्य-ऋषभकूट-गंगा-सिन्धूर्विष्टुच्य जलेन
सर्वे समा भविष्यन्ति, भारतभूमिः कदाचिद् धूलिबहुला, कदाचिद् सार्द्रकर्मणा भविष्यति, एकहस्तमानाः, कठोरगंगाः, दुष्टवर्णाः
निष्ठुरवचनाः, रोगाताः, क्रोधिनाः, वण्टावच्चिपटनासिकाः, निर्लज्जाः, वस्त्ररहिता नराः स्त्रियश्च भविष्यन्ति, नराणां विंशतिवर्षाभ्युः
स्त्रीणां च षोडशवर्षाभ्युर्भविष्यति, पद्मवर्षा स्त्री गर्भान् धारयिष्यति दुःप्रसन्ना च, स्थविरा तु षोडशाब्दा बहुधृतेन मातृका भविष्यति-
रथचक्रयोर्मध्ये यत्प्रमाणा धरित्री भवति तत्प्रमाणं गंगासिन्ध्वोः पानीयं वहिष्यति, पुनर्वैताड्यागिरी द्वासप्ततिनद्यभयवदभूमिषु
बिलानि सन्ति तत्र तिर्यञ्चो मनुष्याश्च बीजमात्रतया भविष्यन्ति मांसाहारनिराताः, निर्दुग्गाः, निर्विवेकाः तस्मिन् काले मनुष्यादयः
समस्ता भविष्यन्ति, बहुमत्स्य-रुच्छपादिभिर्वर्षासु गंगा-सिन्धू भविष्यतः, पुनर्नराद्यास्त्वत्रैत्य निशायां मत्स्यादीनि कुप्ट्वा स्थले
मोक्ष्यन्ति, दिवा सूर्यात्त्रिषा पक्कानि मत्स्यादीनि निशान्तरे खादिष्यन्ति, एवं निरन्तरं मोक्ष्यन्ति, यस्मात् तस्मिन् काले दध्याधिकं
नास्ति, न च पुष्पफलादिकं, च चान्नं, न च शय्यासनादिकम्, एवं भारतैवतेषु दशस्वभि दुःषमकालो भविष्यति । अथाग्रे उत्स-
र्षिण्यां षष्ठारकसदृशः प्रथमपारको भविष्यति, उत्सर्षिण्यामेकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणे प्रथमपारके गते द्वितीयारकोऽपि एतत्प्रमाणो भवि-
ष्यति । अथ द्वितीयारकप्रान्ते पुष्करावर्तमेघः सप्ताहोरात्र यावद् वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवीतापो यास्यति, द्वितीयः क्षीरोदनामा
मेघो वर्षिष्यति तस्माद् धान्यनिष्पत्तेर्योग्या भविष्यति, तृतीयो शुतोदकमेघो वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवी सन्धिकणा भविष्यति, चतुर्थः
शुद्धोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मादौषधिनिर्भासिं यास्यति, तदा पंचमो रसोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मात् पृथिव्यां रसोत्पत्तिर्भविष्यति. एवं

केचिदाचार्या एवं वदन्ति—पञ्चभारतैरवतथ्योः संवस्य प्रमाणं नन्वेकस्य, केचिदाचार्याः पञ्चभारतस्य संवप्रमाणं वदन्ति, केचित् पुनः एकभारते संवप्रमाणं वदन्ति, तत्त्वं तु ज्ञानिगम्यम्, पुनः पञ्चभारकप्रान्ते द्विहस्तशरीरप्रमाणाः स्वर्गात् च्युत्वा गृहवासे द्वादश वर्षाणि, धामण्ये चत्वारि वर्षाणि, आचार्यपदे चत्वारि वर्षाणि स्थित्वा विंशतिवर्षाभ्युः प्रणाल्य दृग्पसहस्रयः साधर्मस्वर्गे गमिष्यति, कथंभूता दृग्पसहस्रयः ? दशवैकालिक-जितकल्प-आवश्यकाऽनुयोगद्वार-नन्दीस्त्रधारका इन्द्रादिभिर्नताः षष्ठोप्रातपोधारकाः प्रान्ते कृताष्टमत्पसः एकसागरोपमायुः स्वर्गे भुङ्क्त्वा ततो भरतक्षेत्रे जन्मावाप्य मुक्तिं यास्यति । वीसहजार नवसौ वर्ष, तीनमास, पांच दिन, पांच पहर, एक घटी, दोपल, ४१ अक्षरोच्चार एतावत्कालप्रमाणो जिनधर्मो भविष्यति, ९० वर्ष, मास ८, दिन २३, प्रहर २, घटी ६॥, पलानि ६७, १९ अक्षरोच्चार एतावन्मध्ये जिनधर्मः स्तोकः स्थास्यति, आरकस्य प्रांते जिनधर्मो विच्छेदं यास्यति, श्रुत-स्वरि-संव-धर्मः पूवाके विच्छेदं यास्यति, नृपो विमलवाहनः सुमुखमन्त्री च मध्याह्ने विच्छेदं यास्यतः, आग्निः सन्ध्यायां विच्छेदं यास्यति, पुनः पञ्चभारकान्ते दृग्पसहाख्यः स्वरिः, कल्गुश्रीः साध्वी, नागलः आवकः, सत्यश्रीः आविका, एतदात्मकश्चतुर्विधसंघो भविष्यति, पञ्चभारको भविष्यति । धर्मो वत्स्यति इत्यनेन धर्मो नास्ति यः पुनर्वदिष्यति स संघतो बहिः कर्तव्यः, एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणः पंचभारको भविष्यति, एतत्प्रमाणो षष्ठारकोपि भविष्यति । अथ षष्ठारकस्य किंचित् स्वरूपं कथ्यते—धर्मतरंगं प्रणायं यास्यति, जनो हाहाभूतो भविष्यति, पशुवद् मातृपित्रादि व्यवस्थावर्जितश्च भविष्यति, बहुधूलिसहिता अतिनिष्ठुरता अनिष्टा वायवो वास्यन्ति, दिशश्च धूम्रं मोक्षयन्ति, चन्द्रमा अतिशीतं स्नावायिष्यति, अर्यमा अत्युष्णं तप्स्यति, अतिशीतोष्णव्यासो लोकः क्लेशप्रवाप्स्यति, भस्म-दृषद-ऽग्नि-कण-क्षार-विष-मल-विद्युन्मयाः सप्त मेघा वर्षिष्यन्ति, एकैकस्य मेघस्य सप्त सप्त दिनानि यावद् वर्षा भविष्यति, यैः कास-श्वास-शूल-कुष्ठ-जलोदर-ज्वर-

मिन्द्रः शिक्षयित्वा दत्तनामानं कत्किनः पुत्रं राज्ये स्थापयिष्यति, गुरु संवयोर्नमस्कारं कारयिष्यति, इन्द्रः स्वस्थाने यास्यति, ततो दत्तराजा पितुः पापफलं ज्ञात्वा पुण्ये तत्परो भविष्यति, निरंतरं जिनेश्वराणां चैत्यानि कारयित्वा सर्वपृथ्वीं जिनालयैः शोभायमानं करिष्यति, तदा पुनर्जैनधर्ममहिमा प्रचुरो भविष्यति, । अथाग्रे पञ्चमकाले चतुर्विधश्रावक-श्राविका-साधु-साध्वीनां संख्या कथ्यते— षोडशसहस्राधिका एकादशलक्षा (१११६०००) राजानः पंचमकाले जितप्रथमका भविष्यन्ति, एककोटिमिता (१०००००००), जिनशासनप्रभावका मन्त्रिणो भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमकाले श्रीसुधर्मस्वामिप्रमुखाश्चतुरधिकद्विसहस्रप्रमाणा (२००४) युगप्रधानपदधारका महोपकारिण आचार्या भविष्यन्ति, तत्रापि सुधर्मजम्बूस्वामिनौ तद्भवे एव भुक्तिं यास्यतः, शेषाः सर्वे एकावतारिणो भविष्यन्ति । ततो युगप्रधानसदृशा आचार्याः प्राणिनां मोहान्धकारे गार्तपदसदृशाः षोडशाधिकैकादशलक्षैकादशसहस्रमिता (११११०१६) एतावन्तो अन्येऽपि आचार्या-श्वारित्रपालका भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके तेतीस लाख चालीस हजार चारसौ उन्नीस (३३४०४१९) एतावन्तो मध्यमयुगधारका आचार्या भविष्यन्ति, पुनः पंचावनकोटि पंचावनलक्ष पंचावनसहस्र पंचशत पचवीस (५५५५५५२५.) अथर्माचार्या भविष्यन्ति, पुनः पंचावनलाखकोटि, पंचावनहजारकोटि चौवनसौ कोटि चउमालीसकोटि एतावन्त उपाध्याया वाचनाचार्या भविष्यन्ति, पुनः सत्तरलाखकोटि नवहजारकोटि एकसौकोटि एकवीसकोटि एकलाख साठहजार एतावन्तः साधवो भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके दशकोटाकोटि द्वादशशतकोटि बाणवेकोटि बत्तीसलाख निनाणवे हजार एकसौ द्वात्रिंशप्रमाणाः साध्व्यो भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके सोलाकोटिलाख तीनकोटिहजार तीनसौकोडी सत्तरकोडी चौरासीलाख एतावत्प्रमाणाः श्रावकाः भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके पैंतीसकोडिलाख बाणुहजारकोडी पंचसौकोडी बत्तीसकोडी एतावत्प्रमाणाः श्राविका भविष्यन्ति, एतावत् पञ्चमारके संवस्य प्रमाणम्, अत्र

करिष्यति, पुनर्नवीननवीनकरं करिष्यति ततो लोकानां मस्तकेऽमद्भूतानि कलंकानि दत्त्वा धनवतां धनं ग्रहीष्यति, अनेकच्छलं कृत्वा लोकानां धनापहारं करिष्यति, यदा सर्वे लोका निर्धना भविष्यन्ति रूप्य-सुवर्णादि सर्वं धनं नाशं यास्यति, तदा चर्ममयी मुद्रां प्रवर्तयिष्यति, वैश्यापाखण्डि सर्वदर्शनिनां समीपे कल्की करं लास्यति, तस्य राजपथे लोकानां गृहे भोजनार्थं भ्रातृमयं भाजनं न रथास्यति, तदा वृक्षपत्रमध्ये भोजनं करिष्यन्ति, पुनः कल्की राजा मार्गे गच्छतः साधून् दृष्ट्वा लुब्धः सन् भिक्षायाः षष्ठांशं मार्गयिष्यति, तदा सर्वे साधवः एकत्रीभूय कायोत्सर्गं करिष्यन्ति ज्ञाननदेवतां चाराधयिष्यन्ति, ज्ञासनदेवता प्रकटीभूय साधुभिक्षाषष्ठांशं निवारयिष्यति, पुनर्वैष्वारिणो वैषं त्याजयिष्यन्ति, एतादृशो महादुरात्मन् भविष्यति, पुनः कियति काले गते भिक्षाषष्ठांशस्य स्मरणं करिष्यति, यदा धनार्थमाचार्यादीन् सर्वमाधून् संमेल्य वाटके क्षेप्यति रोधयिष्यति, तदा संविज्ञाचार्यप्रमुखाः ससंघाः ज्ञासनदेवतागधनार्थं कायोत्सर्गं करिष्यन्ति, संवकायोत्सर्गात् ज्ञासन देवता आगमिष्यति मुक्तिवः कल्किने उपदेशान् दास्यति तथापि स न मानयिष्यति, तस्मिन् समये इन्द्रस्यासनं कम्पयिष्यति तदा स वृद्धब्राह्मणरूपं कृत्वा यत्र कल्की सिंहासनोपरि स्थितरत्नागमिष्यति, ततः कल्किनं कथयिष्यति-अहो राजन् ! एते निरपराधिनः साधवः किं रुद्धाः एभिस्तवापराधः कः कृतः ? तदा कल्की तं वदिष्यति-अहो ब्राह्मण ! सर्वदर्शनिभिर्मम करो दत्तः परमेते भिक्षवो भिक्षाषष्ठांशमपि न ददति, ततो मया एते रुद्धाः सन्ति, तत इन्द्रो वदिष्यति-एषां पार्श्वतस्तव किमपि न मिलिष्यति एषां पार्श्वे किमपि नास्ति पुनर्भिक्षाषष्ठांशमपि तव न दास्यति एषामप्यं व्यवहारो नास्ति, पुनस्तत्वं भिक्षा भागं मार्गयन् लज्जां न यासि, एषां सधूनां त्वं त्यागं कुरु, ईतरथा तव महत्कष्टमुत्पत्स्यति, एतादृशमिन्द्रवचनं श्रुत्वाऽपि न त्यज्यति ततो भाद्रपदशुक्ल-दृम्यां ज्येष्ठानक्षत्रे इन्द्रो रोषं गतः सन् चपेटाप्रहारात् कल्किनं पारयिष्यति सर्वायुः षडशीति ८६ वर्षं प्रपाल्य नरकं यास्यति, ततोऽहर्द्धम-

स्य राजधानी भविष्यति, अनहल्लपत्तनस्य द्वितीयं नाम विजयपुरं भविष्यति, मुंजरयोञ्जयिनीदेशं दास्यति, अपराजितस्यान्यमण्डलं दास्यति, कलिकनो राज्यावसरे मलेच्छक्षत्रिययो रुधिरण पृथिवी स्नानं करिष्यति, तस्यैकोनकोटिसुवर्णानां कोष्ठागारा भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रप्रमाणा हस्तिनो भविष्यन्ति, सार्द्धचतुर्दशसहस्राधिकमसाशीतिलक्षा (८७१४६००) घोटका भविष्यन्ति, पञ्चकोटिप्रमाणाः पद्मातयो भविष्यन्ति, दासादीनां तु बह्वीः संख्या भविष्यन्ति, नभःखलनाम त्रिशूलं भविष्यति, दृषन्मयतुरंगमः आरोहणार्थं आहनं भविष्यति, दुरात्मा अत्यन्तकषायो भविष्यति, यदा क्रल्की राज्यं करिष्यति, तदा मथुरामध्ये कुण्ड-बलभद्रयोरायतनं पतिष्यति, बहुदम दुर्मिक्षरोगे मनुष्याः पीडां प्राप्स्यन्ति, पञ्चसु स्तुन्मिफांसु बहु धनमस्तीति लोकानां मुखात् श्रुत्वा आनन्दराज्ञा निष्पादिताः पञ्च सुवर्णमयीः स्तुन्मिमकाः क्रल्की खनयिष्यति, सर्वनिधानं निष्कासायिष्यति, तत्र गोरूपा लवणदेव्या मूर्तिः दृषन्मयी प्रकटीभविष्यति; तं गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संसृज्य नगरचतुष्टयमध्ये स्थापयिष्यति, कदाचिदन्तरे साधवो गौचर्यं चतुष्टयमध्ये निःसरित्वा गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संसृज्य नगरचतुष्टयमध्ये स्थापयिष्यति, कदाचिदन्तरे साधवो गौचर्यं चतुष्टयमध्ये निःसरित्वा गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संसृज्य नगरचतुष्टयमध्ये स्थापयिष्यति, तदा गीतायाः सर्वे साधव एकात्रीभूय विचारं व्यनक्ति, मा साधून् दृष्ट्वा देवानुभावतः शृंगाश्रेण साधूनां मारणार्थमुद्यमवती भविष्यति, तदा गीतायाः सर्वे साधव एकात्रीभूय विचारं करिष्यन्ति, अत्र जलोपसर्गः प्रचुरो भविष्यति इति ज्ञात्वा सुविहितक्रियाधारका ये साधवो भविष्यन्ति ते सर्वे विहारं करिष्यन्ति, ये भक्त्या नलोलुषा भविष्यन्ति गीतार्थवचनं नांगीकरिष्यन्ति अविवेकिनः सन्तः तत्र रथास्यन्ति, ततः समदशाहोरात्रं यावत् वर्षा भविष्यति, अत्यन्तबृष्टया कलिकनो नगरं जलाच्छादितं भविष्यति, गंगाजलं नगरेण सह एकत्री भविष्यति, कलिकनो नगरात् प्रणश्य कुत्रापि उच्चस्थले रथास्यति, जलोपद्रवनिवर्तनाद् नवीनं नगरं रथापयिष्यति, जलप्रवाहतो नव नन्दस्य सुवर्णमयः दुर्गरिकाः प्रकटीभविष्यन्ति, तां दृष्ट्वा प्रचुरलोभी भविष्यति, प्रथमं ये मनुष्याः करं न दत्तवन्तस्तेषामुपरि करं रथापयिष्यति, ये करं दत्तवन्तस्तेषां भस्मके बहुकरं

नित, पुनर्हं गौतम ! म्लेच्छकुले पाटलीपुरपत्तने कलंकी ॐ राजा भविष्यति, पुनः पाटलीनगरस्य रुद्रनाम पुनश्चतुर्मुख इति नाम
स्थापयिष्यति । जसनामचाण्डालस्य गृहे मार्या यशोदा तत्कुक्षौ त्रयोदश मासान् यावद् कलिकर्मः स्थास्यति, चैत्रशुक्लष्टम्यां जयश्री-
दिवसस्य रात्रिसमये मकरलग्नस्य षष्ठ्यां बहमाने भौमवासरे चन्द्रकैलग्ने स्थिते चन्द्रनामयोगे आगते अश्लेषप्रथमपादे कलंकिनो जन्म
भविष्यति, जिहसराशरीरोन्नतत्वं भविष्यति, कपिलवर्णाः केशा मस्तके भविष्यन्ति, नेत्रे पीते भविष्यतः, तीक्ष्णस्वरो भविष्यति, महा-
विद्यावान् दीर्घहृदयो गुणाहितश्च भविष्यति, तस्योत्पत्तेरारभ्य पञ्चमे वर्षे उदरपीडा भविष्यति, सप्तमे वर्षेऽग्निपीडा भविष्यति, एकादशे
वर्षे तस्य द्रव्यप्राप्तिः भविष्यति, अष्टादशे वर्षे क्लार्तिकमासे शुक्लपक्षे प्रतिपादि तिथौ शनिवारे तुलाचन्द्रे स्वातिनक्षत्रे नन्दनदिने सिद्धयोगे
ब्रह्मकरणे रावणमुहूर्ते राज्याभिषेको भविष्यति, तस्य आनन्दनामा तुरंगमो भविष्यति, दुर्भासकनामा कुन्तो भविष्यति, नृगांकनामा मुकुटो
भविष्यति, तस्य कटिप्रदेशे चन्द्रसूर्यौ भविष्यतः, पुनः कलंकी विक्रमादित्य संवत्सरमुत्थाप्य अमितसुवर्णदानान्
स्वसंवत्सरं स्थापयिष्यति, एकोनविंशतितमे वर्षे निजभुजबलेनार्धभरतखिण्डं साधयिष्यति, सार्धविंशतिवर्षे अर्बुदराजः पुत्रीं परिणयेयति,
अन्यासां बहूनां राज्ञीनां पतिर्भविष्यति, एवं ताभिः सह महाभोगे भुञ्जमाने तस्य महापराक्रमधारिणश्चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति, तस्मा-
न्मानयाह-दत्त १ विजय २ भुज ३ अमराजिताख्याः ४. कलिकनः पाटलीपुरे राजधानी भविष्यति, तस्य पाटलीपुरस्य कलंकिपुर-
मिति द्वितीयं नाम भविष्यति, दत्तस्य प्रथमपुत्रस्य राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहखपत्तन-
मिति तृतीयं नाम भविष्यति, तस्य प्रथमपुत्रस्य राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहखपत्तन-

* पंचमारके धर्मोन्नतिकारका त्रयोविंशतिः उच्यते भविष्यति तेषु च चतुरधिकद्विसहस्रशुगप्रधाना भविष्यन्ति तथा संप्रति तृतीयोदयो वर्तते परं
॥ अष्टमोदये श्रीप्रभयुगप्रधानसमये कलंकी राजा भविष्यति, इति ज्ञेयम् ।

तस्य भविष्यन्ति, अशुतप्रमाणा रथा भविष्यन्ति, एकादश लक्षाणि तुरंगाणां भविष्यन्ति, अष्टादश लक्षाः पदातयो भविष्यन्ति, स भीकुमारपालराजा कस्मिंश्चित् समये वज्रशाखायां मुनिचन्द्रकुलोत्पन्नं श्रीहेमचन्द्रक्षरिं प्रतिवन्दिष्यति, आचार्यमुखाद् धर्मोपदेशं श्रुत्वा सम्यक्त्वसहितं श्रावकद्रादशव्रतमंगीकरिष्यति, देवगुरुप्रणतिं विना भोजनं न करिष्यति, हृदयतपालको भविष्यति, पृथिवीं जिनप्रामादपण्डितं करिष्यति, एकस्मिन् प्रस्तावे भीहेमाचार्यमुखत्वात् व्याख्यानं श्रीतीर्थार्नां व्याख्यां श्रोष्यति, तत्र जीवितस्वामिसमूतः संबंधं श्रुत्वा वीतभयपत्तनमार्गे दुर्गकारापने श्रीजिनप्रतिमां मनुष्येभ्यः प्रकटं कारयिष्यति, तां प्रतिमां पत्तने जिनालये स्थापयिष्यति शुभबुद्ध्या मानयिष्यति, ततः प्रतिमार्थं यदुदायिराज्ञा ग्रामादिदत्तपभूत् तत् प्रकटीभविष्यति, तावन्तं ग्रामशासनादिकं कुमारपालोऽपि दास्यति, सदैवार्चा करिष्यति, सदैव जिनं वन्दिष्यति, स्वदारसंतोषी भविष्यति, वर्षाकालमध्ये त्रिविधं शीलं पालयिष्यति, कदाचिद् मनसः शीलमंगो भविष्यति तर्हि उपवासादि करिष्यति, पुनःष्टाशदेशेऽप्यरिपटहं दास्यति, वर्षाकाले सेनासमूहं न करिष्यति, जीवरक्षादक्षो भविष्यति, अर्हन्मतभक्तिमान् भविष्यति, शुद्धसम्यक्त्वव्रतधारको भविष्यति, पंचमकाले श्रीकुमारपालं विना अन्यः को भविष्यति ? । पुनर्हे गौतम ! पञ्चमसारेके कलहकारका भववृद्धिजनका अपमार्थिस्थाना अनिर्वेदकारका एतादृशाः श्रमणाः पञ्चभरतैरवते च भविष्यन्ति, पुनस्ते श्रमणा मन्त्रतन्त्रयन्त्रादौ नित्यमुद्यमवन्तो भविष्यन्ति, पुनरागमार्थज्ञाता स्तोका एव स्थारयन्ति, सिद्धान्तशास्त्रस्य कश्चिदेवाभ्यासं करिष्यन्ति, धलोभार्थं ज्योतिष्कादिकं धारयिष्यति, उपकरणवस्त्रपात्रार्थं वर्षाकाले श्रावकैः सह युद्धं करिष्यति, यथा राजा प्रजापार्थे कलहं कृत्वा दण्डं लास्यति तथा तेऽपि साधनः श्रावकपार्थे धनादिग्रहणं करिष्यन्ति, बहवो मुण्डा अरथाः श्रमणाश्च भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! पञ्चमकाले म्लेच्छराजानो बलवन्तो भविष्यन्ति, उत्तमराजानो हीनबला भविष्य-

गवर्णने कथिताः । पुनर्हे गौतम ! कलिगुणसंबन्धिनानां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निष्कलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, गवर्णने कथिताः । पुनर्हे गौतम ! कलिगुणसंबन्धिनानां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निष्कलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः रम्यवरतूनां धरित्र्यां हानिर्भविष्यति, लघवः सुताः तरुणाश्च मरणं यास्यन्ति, पुनर्मार्तरः पितरश्च अतिदीर्घायुषो भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः शस्त्रधारका भविष्यन्ति, वेदपाठ-षट्कर्मवर्जिताश्च भविष्यन्ति, सुता मातापित्रोर्विनयं न करिष्यन्ति, पुत्रा मातापितृभ्यो दुःखं दास्यन्ति, वधवः श्वश्रूणां विनयं न करिष्यन्ति, वधूः सर्पिणीतुलः भविष्यति, श्वश्रूभिः क्रयं कथिते वधू रोषं कृत्वा सर्पिणीवत् प्रत्युत्तरं वचनरूपं ढंकप्रहारं दास्यति, श्वश्रूश्च कालरात्रीतुल्या वधूं हीलयिष्यति; यथा जनानां कालरात्री दुर्लङ्घ्या भवति तथा श्वश्रूणि वजनानां ण्डिनातर्जनादि कुर्वती दुर्लङ्घ्या हेया, अपूज्यलोकाः पूजां प्राप्स्यन्ति, अर्चायोग्या गुणवन्तो न पूजा प्राप्स्यन्ति, शिष्या गुरुणां विनयं न करिष्यन्ति, पुनर्गुणोऽपि शिष्याणां हितशिक्षाद्यपदेशं न दास्यति, पुनर्मन्त्रतन्त्रौषधिज्ञानरत्नविद्याधनायुःफलपुष्टपरसरूपसौभाग्यसंपत्तिसंहननबलशः कीर्तिगुणशोभादीनि वस्तूनि पञ्चमारके हानिं यास्यन्ति, ज्ञानादिषर्मो हीनतां यास्यति, वस्तुमानादि विपरीतं जनानां करिष्यन्ति, धर्मं मूर्खत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, निःसंगानां मध्ये वैराग्यं न भविष्यति, धर्मं मूर्खत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, धरित्र्यामवपफलादीनि भविष्यन्ति । अथ वि, तपस्विनः रघुदायै तपस्यां करिष्यन्ति, सत्यशौचतपः क्षमादिकानां हानिर्दिने दिने भविष्यति, धरित्र्यामवपफलादीनि भविष्यन्ति । पुनः प्रभुर्वक्ति-हे गौतम ! सौराष्ट्रगुर्जरदेशरथ समीपे अनुक्रमेण अणहिल्लाटणपुरे पत्तिर्वाणात् एकोनसप्तत्यधिकषोडशशतवष (१६६६) व्यतिक्रान्ते श्रीकुमारपालराजा भविष्यति, कीदृशः ? चौलुक्यकुलमध्ये चन्द्रसदृशो महाबलवान् अस्त्रवृजिनास्त्राधारको भविष्यति, पराक्रमेण, दानेन, कीर्तिगुणेन, न्यायेन, विवेकेन, धैर्येण राजयलीलया सत्त्वगुणेनाद्वितीयो भविष्यति. उत्तरदिशायां यवनदेशं यावत्, पूर्वदिशि गंगापर्यन्तं, दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि च समुद्रपर्यन्तं देशान् साधयिष्यति, एकादशशतानि हरितानि

करिष्यन्ति, पुनरग्रे गच्छता वने एकस्यां शकट्यां हरितनी योजितो दृष्टौ, एकस्यां शकट्यां गर्दभो योजितो दृष्टौ परं हरितनी परस्परममिलितौ चलतः गर्दभो परस्परं मिलितौ चलतः, एतादृशं विचारं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति हे राजन् ! कलियुगे हरितसदृशा उत्तमकुले प्रसूता जनाः परस्परं बलेनं करिष्यन्ति अन्योऽन्यमीदृगं च करिष्यन्ति, पुनर्गर्दभसदृशा नीचकुलोत्पन्ना नीतिधारका भविष्यन्ति परस्परं स्नेहवन्तो भविष्यन्ति, प्रायेण अन्त्यकुलोत्पन्ना धरित्रीपतयो भविष्यन्ति, पुनर्हंससदृशा उत्तमकुलोत्पन्नाः दाम्पत्यं करिष्यन्ति ॥ अन्यदा पंच पाण्डवा अनुक्रमेण वनवासमध्ये स्थिताः सन्तो युधिष्ठिरराज्ञा भीमादीनां चतुर्णां आतृणां चतुर्षु प्रहरेषु राज्ञो यामिक्त्वेन रक्षिता, अथ प्रथमप्रहरे भीमो जागर्ति चत्वारो आतरः सुप्ताः सन्ति तस्मिन् प्रातावे कलिरूपपिशाचस्य वचनं श्रुत्वा भीमः क्रोधभाग् बभूव पिशाचरूपकलेर्मरणार्थं धावितः, कलिना सह भीमो युद्धप्रकाशीत्, क्रोधेन रक्तनेत्रे कृत्वा लीलया प्रेतरूपकलिना बलवान् भीमो निर्जितः, द्वितीयप्रहरे युद्धं कृत्वा कलिनाऽर्जुनोऽपि जितः, तृतीयप्रहरे नकुलोऽपि जितः, चतुर्थप्रहरे सहदेवोऽपि जितः, अथ चत्वारोऽपि आतरः पराजयं प्राप्ताः सन्तः सुप्ताः सन्ति, अस्मिन्नवमरे पद्मिन्नराजे युधिष्ठिरो जागृतवान् तदा कलिरूपपिशाच आगत्य युधिष्ठिरं वदति, हे राजन् ! भवतः पश्यतो भवद्भातं मारयिष्यामि, एतादृशं प्रेतरवचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिर किञ्चिन्मात्रमपि क्रोधं न कृतवान्, प्रतिवचनमपि न दत्तवान्, क्षमां कृत्वा स्थितः, क्षमा कीदृशी ? सर्वकल्याणकारिका सर्वमन्त्रप्रीतिजनिका सर्वधर्मप्रधाना एतादृशी क्षमा राज्ञामंगीकृता, तदा राजा उपशमं दृष्ट्वा प्रेतः शान्तिं गतवान् राज्ञो मुष्टिप्रक्षेप्तागतः, आतरः सर्वेऽपि उत्थिताः, तदा रात्रिसंन्धिनौ सर्वाऽपि वार्ता युधिष्ठिरेण आतृणांमये कथिता, राजा मुष्टिमुद्वाह्य प्रेतः स्तवशवर्चिभूतो दर्शितः, क्षमाप्रभावतोऽयं वयवर्ती जातः, एतादृशा अष्टोत्तरशतदृष्टान्ता लौकिकपुराणादावपि कलियु-

पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः सन् कूपप्रणालिकाज्जलं कूपे पतत् दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्सः सन् पृच्छति, तदा ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् !
 कृषिवाणिज्यादिभिर्महास्रलेखात् लोका धनमुपार्जयिष्यन्ति तद्धानं सर्वं राजलोका ग्रहीष्यन्ति, सद्यगे राजानः स्वस्य धनं दत्त्वा
 प्रभ्रां पुत्रवत् ज्ञायन्ति कलियुगे राजानः प्रत्युत प्रजाया धनं लास्यन्ति इति वैपरीत्यं भविष्यति । राजा—अग्रे गच्छन् वनखण्डमध्ये
 महाप्रधानचम्पकवृक्षावृतः पार्श्वतः एरुः कण्टकवृक्षो दृष्टः, तदवसरे बहवो लोकाः वण्टकवृक्षस्य सुगन्धवोवाचन्दनविलेपनैः पूजां
 कुर्वन्तो दृष्टाः, चम्पकवृक्षस्तु सुगन्धपुष्पयुक्तः शाखाप्रतिशाखाभ्यां शोभमानोऽस्ति, तं त्यक्त्वा कण्टकवृक्षमर्चितं दृष्ट्वा राजा विस्मयं
 प्राप्सः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! लोकाः कलियुगे गुणवन्तस्तुत्तमाचारवन्तं त्यक्त्वा पापीयसो दुर्जनस्य नीचस्य
 पूजां करिष्यन्ति, एतादृशं श्रुत्वा राजाऽग्रे गतः पुरतः एकां महतीं शिलां बालाग्रे बद्धामाकाशे लम्बायमानां दृष्ट्वा आश्चर्यं प्राप्सः
 सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कलियुगे पापरूपां शिलामल्पधर्मरूपबालाग्रेण तरिष्यन्ति, अन्यच्च यदा बालरूपं धर्मं
 ओटयिष्यन्ति तदा समकालं मनुष्या ब्रिडिष्यन्ति । पुनः राजाऽग्रे गतः फलार्थं वृक्षस्य पीडां कुर्वन्तः केचिद् पुरुषा दृष्ट्वा राजा
 ब्राह्मणं पृच्छति—एतस्य फलं वद, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कलियुगे पिता वृक्षतुल्यः पुत्रः फलसदृशः—अयमत्र भावार्थः पुत्रफलार्थं
 वृक्षः पिता कष्टं सहिष्यति, पुनः राजाऽग्रे गतः एकरिपन् स्वर्णकटहे उत्तमान्नपाचनयोग्ये मांसं पच्यमानं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति,
 ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आत्महितकारिणं कृदुम्बं जनाः त्यक्ष्यन्ति, अन्यलोकार्थं स्वशीर्षं दास्यन्ति, बह्वीं प्रीतिं करिष्यन्ति उत्तम-
 जनसंगं न करिष्यन्ति, अग्रे गत्वा सर्पस्य पूजां गरुडस्य चापूजां दृष्ट्वा ब्राह्मणं पृच्छति, विप्रोऽवादीत्—हे राजन् ! दयारहितो
 धर्मिजनः सर्पतुल्यः तस्य बहवो लोका आदरं करिष्यन्ति, सत्कारं च करिष्यन्ति, गरुडसदृशा गुणवन्त उत्तममहाधर्मज्ञारतेषां निन्दां

लोकाः सर्वे प्रेतसदृशा भविष्यन्ति, राजलोका लुब्धा भविष्यन्ति, पुनरभिवेकिनो लोका मूर्खाः कलाहीनाश्च भविष्यन्ति, दातारो दासिदयश्चुक्ता भविष्यन्ति, लक्ष्मीधराः कृपणा भविष्यन्ति, पापिनो दीर्घजीवा भविष्यन्ति, उत्तमधर्मिणामाशुः स्तोत्रं भविष्यति, राज्ञां कुलानि हीनानि भविष्यन्ति, पुनः सेवका उत्तमकुश्वन्तो भविष्यन्ति, सज्जना मनुष्या दुःखिनो भविष्यन्ति, दुर्जना मनुष्याः सुखिनो भविष्यन्ति, एवं हे गौतम ! पंचमकालस्य स्वरूपं त्वं जानीहि ।

पुनर्लोकाः कलियुगस्य स्वरूपमेवं वदन्ति—द्वापरयुगे राजा युधिष्ठिरोऽभूत्, एकस्मिन् दिने म वने गतः, तत्र वने एका वृहती गौः लघुभोस्तनपानं कुर्वती दृष्टा, स्वसमीपे ब्राह्मणमिति पप्रच्छ—इदमाश्रयं विपरीतं पश्य, तदा ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आगामिकाले कलियुगमध्ये हीनमस्वामनुष्या भविष्यन्ति, लक्ष्मीं विना दुःखिनो सन्तौ मातापितरौ कस्मैचित् धनवते कन्यां दत्त्वा धनं लभन्ता ततः पश्चात् स्वनिर्वाहं करिष्यतः, एतादृशमुपनयं श्रुत्वा पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः, पुरतः समानश्रेणिबद्धजलभृतानि त्रीणि सरांसि दृष्टानि, तत्र प्रथमैकमरसो जलमुच्छलन् मध्यस्थं तटाकं त्यक्त्वा तृतीयसरसि पतति, मध्यस्थसरसि एकाबिन्दुमात्रमपि न पतति; एतादृशमश्रयं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति इदं किंकाणम् ? ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! त्वं शृणु—आगामिकाले यथा प्रथमसरसो जलं द्वितीयं तटाकं त्यक्त्वा तृतीये पतितं तथा हे राजन् ! स्वरय संगन्धिवनं त्यक्त्वा अन्यलोकैः सह जनाः प्रीतिं करिष्यन्ति पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गच्छन्नेकमाश्रयं पश्यति जलेन किन्नं बाहुकासमूहं तस्य बहवो मनुष्याः संभूयजङ्घः कुर्वन्ति परं रज्जुः शुद्धति यत्ने कुतेऽपि न तिष्ठति, एतादृशं व्यतिकरं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कृषिकारकलोका बहुभिः क्लेशैः कलियुगे धनमुपार्जयिष्यन्ति, तद् धनं चौराऽग्निराजदंष्ट्रप्रमुखस्य मयेन मनुष्याणामन्यत्र गमने कुतेऽपि विनाशं यास्यति,

हरिवंशकुलोत्पत्तिः ७, चमरेन्द्रोत्पातः ८, एकरिपन् समयेऽष्टाधिकशतमुक्तिगमनं ९, असंयतिपूजा १०, एतानि दृष्ट वस्तूनि अनन्त-
काले णते सति भवन्ति । बहवो लोकाः क्रोधवन्तो भविष्यति, पुनर्दुर्धमकालप्रभावतो लोका पर्यादां त्यक्ष्यन्ति, धर्मबुद्धेर्नाशो भवि-
ष्यति, लोका वक्रा मूर्खाश्च भविष्यन्ति, यथा कालहीनता भविष्यति तथा कुतीर्थे मतिं धारयिष्यन्ति, पुनर्लौकाः प्रोपकार-धर्मव-
र्जिता भविष्यन्ति, महान्ति नगराणि ग्रामसदृशानि भविष्यन्ति, ग्रामाः शमशानसदृशा भयंकरा भविष्यन्ति, राजानः प्रजापालने
यपसदृशा भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! धनवन्तो व्यवहारिणो निर्धना भविष्यन्ति, पुनर्देवा दर्शनं न दास्यन्ति, मनुष्याणां जातिस-
रणञ्चानादीनि न भविष्यन्ति, मनुष्या लज्जामर्यादाहिता भविष्यन्ति, पृथिव्यां दुष्टजीवा बहवो भविष्यन्ति, पुनर्लौकाः परस्परं विषं
दृष्ट्वा संतोषं प्राप्स्यन्ति, लोकानां पापकरणे चत्वारो हस्ता भविष्यन्ति, पुनर्धर्मकार्येऽलसाः प्रमादिनश्च भविष्यन्ति, आरमनः कार्यं
लोकानामुदरमध्ये प्रवेशं करिष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! परजीवानामुपद्रवकरणे तत्परा भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंबन्धिनो जीवा
महानिर्दया भविष्यन्ति, महादीर्घरोषधारका भविष्यन्ति, भद्रकजीवान् विप्रतारयिष्यन्ति, धर्ममूर्तिमन्तः स्तोका भविष्यन्ति, पापा-
नामाकराः स्थाने बहवो भविष्यन्ति, अत्यन्त-लोभवन्तो भविष्यन्ति, मिथ्यात्विनोऽभिमानिनोऽनाचारिणोऽन्यायिनश्च लोका बहवो
भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! कुलबध्वो लज्जामर्यादाहिता भविष्यन्ति, वेश्यासमानाश्च भविष्यन्ति, राजा भृत्येभ्यो दण्डं दास्यति,
पृथिव्यां तिमिगिलन्यायो भविष्यति, चौरकुले जाताश्चौरा भवन्ति परं राजानोऽपि चौरसदृशा भविष्यन्ति, लोकानां धनमपहरिष्यन्ति,
लोकान् दरिद्रिणः करिष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! पंचमकालमध्ये लोकानाभिनिर्बह्वीं पीडां करिष्यति, गोप्रमुखाणां जीवानां बहुवधो
भविष्यन्ति, जिनालयाः पतिष्यन्ति, पुनर्दुःखदारिद्र्यपद्रवमलोरसगर्पारीप्रमुखैः कृत्वा धरित्री शून्या भविष्यति, देशो भयं यास्यति,

स्वर्णपौरुषादिः सिद्धिं यास्यति, धैर्यादिगुणविख्यातस्य विक्रमादित्यस्य स्थाने स्थाने मनुष्या देवाश्च प्रशंसां करिष्यन्ति, पुनः स राजा सर्वलोकानां दानसन्मानादिकं कृत्वा सर्वाननुष्णीकरिष्यति, स्वनाम्ना च संवत्सरप्रवृत्तिं करिष्यति, यस्य देवा अपि स्ववन्नं करिष्यन्ति, महाबलवान् प्रजापालकः पादुःखनिवारकः पश्वीसहोदरो राजा विक्रमादित्यो भविष्यति, ततः पञ्चशतचतुरशीतिवर्षं (५८४) व्यतिक्रान्ते श्रीवज्रस्वामी भविष्यति, ततो दशमपूर्वार्धस्य कीलिकासंहननस्य च विच्छेदो भविष्यति, तदनन्तरं षोडशाधिकाषट्शतवर्षं (६१६) पुष्यमित्रेण सार्धं नवमं पूर्वं विच्छेदं यास्यति, पुनर्मम निर्वाणाद् विंशत्यधिकषट्शतवर्षं (६२०) आचार्यादयो ग्राममध्ये स्थास्यन्ति (?), मम निर्वाणाद् नवाधिकाषट्शतवर्षं (६०९) रथनूपुरनगराद् दिगम्बरमतोत्पत्तिर्भविष्यति, श्रीविक्रमादित्यात् पञ्चत्रिंशदधिकशतवर्षं (१३५) गते याकी राजा झालिवाहनो भविष्यति, पञ्चाशीत्यधिकपञ्चशतवर्षं (५८५) गते हरिभद्रस्त्रिभुवविष्यति अनेकग्रन्थकर्ता महाप्रभावको, मन्निर्वाणात् त्रिचवत्याधिकनवशतवर्षं (९९३) कालिवाचार्यो भविष्यति, यस्म्येन्द्रो वन्दनां करिष्यति, यः कालकस्त्रिभुवः पुरुषणापर्व पञ्चमीतः चतुर्थ्यां कारणादानीतवान्, मन्निर्वाणात् सप्तत्यधिकाद्दशशतवर्षं (१२७०) व्यतिक्रान्ते वप्पमाद्विस्त्रिभुवविष्यति सर्वविद्याविशारदः, तद्वाक्याद् गोपपते आमराजा जिनालयं कारिष्यति, तत्र सार्धत्रिकोटिस्वर्णप्रतिमां स्थापयिष्यति । मन्निर्वाणात् त्रयोदशशतवर्षं (१३००) बहवो मतभेदा भविष्यन्ति, बहुमोहस्य कारणाद् दुःषमकालप्रभावतश्चानेकगच्छभेदा भविष्यन्ति, केचित् तपोऽहंकारं करिष्यन्ति, केचिच्च धर्मक्रियायां शिथिला भविष्यन्ति, क्रियावन्तोऽपि साधवः परस्परं द्वेषं करिष्यन्ति । पुनरस्यामवसर्पिण्यां दश अच्छेरका ज्ञाताः तानाह—
समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थकरः ३, परिपदभावः ४, कृष्णस्यामरकंकागमनं ५, चन्द्रसूर्यमूलविमानागमनं ६, समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थकरः ३, परिपदभावः ४, कृष्णस्यामरकंकागमनं ५, चन्द्रसूर्यमूलविमानागमनं ६,

श्रेणिः ५, उपशमश्रेणिः ६, केवलज्ञानम् ७, परिहारविमुक्ति-सूक्ष्मसंपराय-यथारूपभावधारिश्रेणि ८, सिद्धिगतिः ९, जिनकल्पकः
 १०, एतानि दश वस्तूनि जम्बूस्वामितो विच्छेदं यास्यन्ति, ततो दुःषपकालप्रभावतश्चतुर्दशपूर्वधारी जम्बूस्वामिः प्रतिबोधकः निज-
 पट्टप्रभावकः भीमप्रभवस्वामी भविष्यति. तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधरः दशवैकालिककर्ता मनक-पिता भीमशयनमश्वरिः भविष्यति, तत्पट्टे
 चतुर्दशपूर्वधारी यशोमद्रश्चरिर्भविष्यति, तच्छिष्यो सम्भूतिविजय-भद्रबाहुनामानो चतुर्दशपूर्वधरो भविष्यतः, ततो मम निर्वाणात्-
 समस्त्यधिकशतवर्षे (१७०) अनेककालकर्ता भद्रबाहुः स्वर्गं यास्यति, ततो मम निर्वाणात् प्रचक्षुषाधिकद्विशतवर्षे (२१५) चतुर्द-
 शपूर्वधारी सम्भूतिविजयशिष्यः भीरुशूलिभद्रो देवलोकं यास्यति, ततः प्रथमं जन्मनं वज्रशयनराचार्यं विच्छेदं यास्यन्ति,
 ततोऽर्धतः चतुर्दशपूर्व-सूक्ष्मसंपराय-महाप्राणायामध्यानाद्यनि एतानि विच्छेदं यास्यन्ति, ततः भक्तिर्वाणात् त्रिशतवर्षे (३००)
 उज्जयिन्यां नगरी सम्प्रति राजा भविष्यति, स च आर्यसुहृत्स्त्रिणाष्टपदेन्द्राद् आतिशयज्ञानमवाप्य जैनधर्ममंगीकरिष्यति, स्वभुज-
 वक्रात् त्रिखण्डभोक्ता भविष्यति, ज्ञानवान् दानवान् न्यायी धर्मज्ञो विनयवान् पराक्रमी च भविष्यति, हस्ताफलवद् निर्मलजिनालयैः
 कृत्वा धरित्रीं देदीप्यमानां करिष्यति, पुनः स राजा अनार्यदेवो लोकानामुपकारार्थं सम्यक्सत्त्वधारिणां जीवावीथानिवतत्त्वविदाभ्युप-
 देशदानार्थं तादृशानां भावकाणां धर्मसंयोगं कारयिष्यति, ततो महासंविद्यगीतार्थानां साधूनां म्लेच्छधरिज्यां विहारं कारयिष्यति,
 अनया रीत्या तीर्थकाराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, एतादृशो महादृढधर्मा अनुक्रमेण स्वर्गं यास्यति. पुनर्मन्त्रिर्वाणात् सम-
 स्तत्रिक्रमवृत्तवर्षे (४७०) उज्जयिन्यां भीतिक्रमादित्योगाच्चा भविष्यति, भीसिद्धसेनदिवाकराचार्यरूपदेवं भुज्वा जिनज्ञासनस्यो-
 परि भक्तिमान् भविष्यति, सम्यक्सत्त्वं सम्यगरीत्या पालयिष्यति, तस्य सश्वसिद्धा अप्रिवेतालाघनेकदेवाः साहाय्यं करिष्यन्ति, विद्या

न्तु कुर्यन्त्यस्य पूजादि भविष्यति-८, नवमे शुक्लं सरोवरं दृष्टं तेन यत्र यत्र देशे जिनानां करयाण्णकानि तत्र तत्र धर्महानिर्भविष्यति-९, दशमे सुवर्णपात्रे क्षीरं भक्षयन् श्वा दृष्टस्तेन उत्तमा लक्ष्मीरधमगृहे गमिष्यति-१०, एकादशे गजारूढो बानरो वनचरो दृष्टः तेन सुखारूढा कुर्वन्ता भविष्यन्ति, इक्ष्वाकुवंशीयानां यादवप्रमुखाणां च हानिर्भविष्यति-११, द्वादशे ममूद्रो मर्यादां भुञ्चन् दृष्टः, तेन राजानोऽन्या-यकर्तारो भविष्यन्ति, क्षत्रियाश्च कुपार्णगासिनो भविष्यन्ति-१२, त्रयोदशे महारथे वत्सा युक्ता दृष्टाः, तेन वृद्धावस्थार्या चारित्रं-जना न गृहीष्यन्ति, परं वत्सतुल्या लघुवयसः साधवो भविष्यन्ति, ये च वैराग्यभावेन चारित्रं गृहीष्यन्ति ते च प्रमादिनो भविष्यन्ति-१३, चतुर्दशे महाहर्ष रत्नं तेजोहीनं दृष्टम्. तेन भरते ऐरवते च साधवोऽन्नमाधिकराः कलहकरा उपद्रवकराश्च भविष्यन्ति, तथा श्वपणा अपि स्तोका भविष्यन्ति-१४, पंचदशे राज्ञः कुपारो वृषमारूढो दृष्टः, तेन क्षत्रिया मिथ्यात्ववत्रासिनो भविष्यन्ति-१५, षोडशे राजकलभयुगलं युद्धं कुर्वद् दृष्टम् तेन मुनिवरा अल्पस्नेहा अकालव्यसनिनोऽहर्निशं युद्धकराश्च भविष्यन्ति, गुरुशुश्रूषाकरा न भविष्यन्ति-१६, एवं श्रुत्वा चन्द्रगुप्तो नाम राजाऽनशनं गृहीत्वा धर्मध्यानेन स्वर्गं गतः । इति षोडशस्वप्नविचारः कथितः । एत-दं प्रभोर्वर्क्यं श्रुत्वा गौतमस्वामी चित्ते विस्मयं विधाय प्रभोर्वन्दनां कृत्वा भाविस्वरूपं प्रपच्छ-अहो स्वाभिन् ! लोकालोकप्रकाशक ! पंचम-पृष्ठारकयोः स्वरूपं कथय, प्रभुर्वर्किसम्-हे गौतम ! त्वं सावधानीभूय शृणु-मम निर्वाणात् त्रिवर्षसाधार्षमासे व्यतिक्रान्ते चतुर्थारके उत्तरिष्यति, अग्रे च पंचमारके आयास्यति, ततो मम निर्वाणाद् द्वादशवर्षं व्यतिक्रान्ते तव मोक्षो भविष्यति, ततोऽस्मिन् त्रिवर्षाद् विंशतिवर्षे गते सुधर्मस्वामिनो मोक्षो भविष्यति, ततोऽस्मिन् त्रिवर्षाच्चतुष्षष्टिवर्षे गते जम्बूद्वीपे यास्यति, ततो जम्बूद्वीपे गते दश वरहनि विच्छेदं यास्यन्ति, तान्याह-आहारकशरीरं १, मनःपर्यवज्ञानम् २, पुलाकलद्विधः ३, परमावधिज्ञानं ४, क्षपक-

न्ताए वट्टमाणस्स पच्छिमे समये सोलससुमिणा दिट्ठा—तत्थ पढमे सुमिणे कण्णरुक्खस्स साहा भग्गा १, वीए अकाले खरो अत्थमि-
ओ २, तइए चंदो सयच्छिदीभूओ ३, चउत्थे भूया नच्चंति ४, पंचमे दुवालसफणो कण्हसफ्णो दिट्ठो ५, छेड्डे आगयं विमाणं पडियं
दिट्ठं ६, सत्तमे असुइछाणे कमलं संजायं ७, अट्टमे खज्जोओ उज्जोअं करेइ ८, नवमे महासरोवरं सुक्कं दक्खिणदिसाओ थोवजलं लभ-
न्ति ९, दसमे सुन्नहो सुवण्णपत्ते पायसं भक्खेइ १०, इक्कासमे हत्थिआरूढो वणचरो दिट्ठो ११, दुवालसमे सायरं मंजायं मुंचइ १२,
तेरसमे महारहे वच्छा-जुत्ता दिट्ठा १३, चउदसमे पहभं रयणं तेअहीणं दिट्ठं १४, पनरसमे रायकुमारो वसहारूढो दिट्ठो १५, सोल-
समे गयकलहज्जयला जुज्जंता दिट्ठा १६, एएण सुमिणाणुसारेण सासणे किं किं भविस्सइ ? इह चंदगुत्तस्स रायस्स वयणं सुक्खा भइ-
जाहुणहरो गुणपद्दणो भवोदहितारगो चंदगुत्तस्स संवसमवखं भणइ—चंदगुत्ता ! सुमिणाणुसारेण अत्थं कहेमि तं जहा—प्रश्नसूत्रं सुग-
ममत्त उत्तरसूत्रं जयाज्जयायते-षोडशस्वप्नानां मध्ये प्रथमं तावत् चन्द्रगुप्तेन राज्ञा कल्पवृक्षस्य स्नात्वा भग्ना दृष्टा, तस्य फलम् अतः पश्चाद् कोऽपि
राजा संयमं न ग्रहीष्यति १, द्वितीयस्वप्ने सूर्यस्याकाले एवासत्त्वं दृष्टं तेन केवलज्ञानं विच्छेदं यास्यति २, तृतीये चन्द्रः स्रवच्छि-
द्रो दृष्टस्तेन एकस्मिन् धर्मेऽनेके माणी भविष्यन्ति ३, चतुर्थे भूता नृत्यन्तो दृष्टारतेन कुपतिव्रता भूता इव नर्त्यन्ति ४, पंचमे द्वाद-
शफणः कृष्णसर्पो दृष्टस्तेन द्वादश वर्षाणि यावद् दुर्भिक्षं भविष्यति, कालिकसूत्रप्रमुखाणि श्रुतानि विच्छेदं यास्यन्ति, चैत्यद्रव्यधारि-
णो भिक्षुकाश्च, तत्र ये साधुधर्मकांक्षिणः ते सर्वे दक्षिणस्यां दिशि बलभ्यां गमिष्यन्ति ५, षष्ठे विमानं पतितं दृष्टं तेन जंघाचारणा-विधा-
न्राणाश्च साधवो मरते ऐरावते च नाऽऽगमिष्यन्ति ६, सप्तमे कचवरधरित्र्यां कपलमुद्रतं दृष्टं तेन धर्मश्चतुर्णां वर्णानां मध्ये वैश्यवर्ग-
मध्ये भविष्यति, सूत्ररुचिश्चात्पन्नानां भविष्यति, ७, अष्टमे खद्योत उद्योतं करोति, तेन जिनधर्मे उदयपूजासत्कारो न भविष्यति पर-

अप्राप्तं च तथा विवेकाग्रहितं ज्ञात्वा ते प्रथिलाः सर्वे विचारयन्ति—राजाऽप्राप्त्यो प्रथिलो जातौ अतएव अस्माकं कार्यं न कुर्वन्ति, अत एवो उत्थाप्य अन्यो राजापातयो क्रतिष्यामः, एतादृशं प्रथिलोक्तानां विचारं श्रुत्वा अप्राप्त्यो राजानं वक्तिस्म, एते सर्वेऽपि लोका आनाहुत्थाप्य अन्यो राजापातयो स्वापयिरयन्ति तदा कल्पि उवाच कृत्वा आचयोः रक्षा कार्या, तदा राजा अप्राप्तं कथयतिस्म, भव-
ता कश्चिदुपायो विवेको येनाऽऽज्यो रक्षा स्याद्, तदा विचार्य अप्राप्त्यो वदति स्म—हे राजन् ! अन्यः कश्चिदुपायो नास्ति अत आ-
नामपि प्रथिलो भवाव तदा हं राज्यं स्वास्यति, इति विचार्य राजापातयो जानन्तो अपि प्रथिलौ भूत्वा, एभिः सार्धम् आरम्भराज्यस्थानं
मिलितौ, ततः कियति दिने गते सति पुनः सुवृष्टिर्जाता तदा नवीनोरक्ष्य पाने सति सर्वे लोकाः सावधाना जाताः । एवं द्रुमपक्षा-
क्रियावन्तो गीतार्था अपि हीनाचारिभिः सार्धं सदृशीभूय विचरिष्यन्ति । एतादृशं स्वप्नफलविचारं श्रुत्वा गृहस्थाः प्रासवः उद्दिग्भीभूय
श्रीवर्धमानस्वामिसमीपे द्रवमंगीकृत्य पुण्यपालो मोक्षमुखमागं बभूव । अत्र केचिद् भीमद्रुमादुस्वामिना उक्तान् अपि स्वप्नान् कथा-
ख्यायन्ति, तथाहि—“ते षं काले षं, ते षं समए षं पाडलिपुरे नाम नयरे होत्था, जहा षं चंपा तथा भणियत्वा, तत्थ षं पाडलिपुरे
नयरे पाडलनामवणसंडे होत्था, तत्थ षं पाडलिपुरे वन्दशुत्ते नाम राया होत्था, ते षं काले षं ते षं समए षं चन्दशुत्तनामराया सम-
णोवासणो अभिगयजीवाजीवो जाव अट्टिमिआपवयणरागारचो, अह अणया कथावि पक्खियपोसहन्मि पड्डिजागरमाणस्स सुहपत्तेसु
ओहीरमाणे ओहीरमाणे सोलससुत्तिणा दिट्ठा, पासिता, त्तिंता समुपप्पा, अह क्रमेण दिवायरे उट्ठिए पोसहं पारेह । ते षं काले षं, ते षं समए षं
संभूयविजयसीहसे भद्वद्दुनाम गणहरे जुगप्पहाणे गामाणुगामं विहरमाणे पंचसयसमणपरिवरिया पाडलिपुरे पाडलिवणसंडे समोस-
रिए, राया आगओ जहा कोणिए, पंचविहेणं अभिगमेणं वन्दणेणं सोलससुत्तिणाणं अत्थं पुच्छह—भयवं ! अज्ज रयणीए मम धम्मवि-

युक्ता नाधमकुले, परन्तु धर्मोत्पत्तिः कालप्रभावतो नोत्तमकुले भविष्यति, इति पष्ठस्वप्नफलम् । यथा कश्चिद् मन्दबुद्धिः कृषिकारो धान्यबीजमृषरक्षेत्रे वपति तथा मूर्खबुद्धिमन्तः पुष्पांमः पात्रापात्रमनालोच्य पात्रबुद्ध्या कुपात्रे दानं दास्यन्ति, इति सप्तमस्वप्नफलम् । अष्टमस्वप्नफलम्—स्वर्णकलशसदृशा ज्ञानादिगुणयुक्ताः साधवः स्तोका भविष्यन्ति न च तेषां पूजाप्रभावनामपि कोऽपि करिष्यति, परन्तु ये बाह्याऽऽडम्बरवन्तो ज्ञानक्रियारहिताः साध्वभासाः तान् लोकाः पूजयिष्यन्ति, गीतार्था अपि साधवो हीनाचारिभिः सह मिलिताः चलिष्यन्ति, यथा बहून् ग्रथिलान् लोकान् दृष्ट्वा सज्जनलोका अपि तेषां मध्ये मिलिताः सन्तः जानन्तोऽपि स्वयमात्मजीवितरक्षार्थं ग्रथिला भविष्यन्ति तथा । अथ तत्कथा—पृथिवीपुरे नगरे पूर्णभद्रनामा राजा आसीद्, तस्य महाबुद्धिनिधानः चतुरः सकलकार्यकुशलः सुबुद्धिनामा मन्त्रीश्वरोऽभूद् ; अथैकदा प्रस्तावे राजसभामध्ये लोकदेशनामा नैमित्तिकः समागतः, तदा अमात्येन पृष्टं हे नैमित्तिकचूडामणे ! आगामिकालस्य शुभाशुभवार्ता कांचित् प्रकाशयतु, तदा नैमित्तिकेन निजनिमित्तशास्त्रं सम्यक् पर्यालोच्य स्वज्ञानबलात् कथितम्—हे मन्त्रीश्वर ! अतो दिनाद् एकस्मिन् मासे मेघबुष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानं च ये करिष्यन्ति ते सर्वे मनुष्या ग्रथिलाः मविष्यन्ति, ततः पश्चात् कियति दिवसे शुभा वृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानाच्च पुनः सर्वे सावधानाभविष्यन्ति; एतादृशं नैमित्तिकस्य वचनं श्रुत्वा राजा मात्याभ्यां नगरमध्ये घोषणा कारिता । यत् सर्वैः लोकैः पानीयस्य संग्रहः कर्तव्यः, तदनन्तरं सर्वैरपि राजवचनं श्रुत्वा पानीयस्य संग्रहः कृतः । अथ नैमित्तिककथनानुसारेण वर्षा जाता, तदा सर्वैरपि लोकैः वर्षापानीयस्य पानं न विहितम्, कियति दिवसे गते पूर्वसं, गृहीतं जलं यदा सम्पूर्णं जातं तदा राजाऽमात्याभ्यां विना सर्वैः सामन्तादिभिरपि वर्षापानीयं पीतम्, तेन च सर्वप्राप्तो ग्रथिलः जातः—अथ सर्वे लोका एकत्रीभूय नद्याः सन्तः नृत्यन्ति हसन्ति अन्याश्च कुचेष्टाः कुर्वन्ति, राजा मात्याभ्यां विना सर्वे तादृशं कुर्वन्तः राजानम्

हे स्वामिन् ! अथ राज्ञो मया अष्टौ स्वप्ना दृष्टाः, ताननुक्रमेण भवतामग्रे कथयामि—जीर्णशालायां स्थितो हस्ती दृष्टः १, कृषिश्च-
पलतां कुर्वन् दृष्टः २, क्षीरद्वक्षः कण्ठकैवर्पासो दृष्टः ३, चतुर्थे च स्वप्ने काको दृष्टः ४, पञ्चमे मृतः सिंहो भयं कुर्वन् दृष्टः ५, षष्ठे
स्वप्नेऽशुचिभूमिकायामुत्पन्नपरिविन्दं दृष्टम् ६, सप्तमे स्वप्ने उपरक्षेत्रे वीजमुप्तं दृष्टम् ७, अष्टमे स्वप्ने स्वर्णकलस्रो रत्नानो दृष्टः ८,
इति राज्ञा उक्तते एतेषां च फले षष्ठे प्रभुर्वक्ति—हे राजन् ! एषां फलमेकाग्रचित्तेन शृणु—अस्मिन् पञ्चमारके दुःख-दारिद्र्य-रोग-
शोक-भयैवर्पासो गृहस्थाश्रमो जीर्णशालासदृशो भविष्यति; यस्मिन् गृहस्थरूपो हस्ती रक्तः सन् रथास्थितिः दुःखं च सुखं कृत्वा मान-
विषयति परमृतमसुखदार्ढीं व्रतशालां नांगीकरिष्यति, इति प्रथमस्वप्नफलम् । पुनः पञ्चमकाले कपिवत् चपला अल्पसत्त्वा जीवा ज्ञान-
क्रियायामादरभाजो न भविष्यन्ति, माधवश्च शिथिलाचारा भविष्यन्ति, ये पुनः दृढव्रतधारका धर्मकार्ये शिक्षां दास्यन्ति तेषां हास्यं च
करिष्यन्ति, यथा ग्रामीणलोका नगरस्थलोकानां हास्यं कुर्वन्ति; तथा करिष्यन्ति, इति द्वितीयस्वप्नफलम् । तथा ज्ञाने क्रियायां च
भक्तिमन्तो जिनशासनोज्जतिकारकाः सप्तक्षेत्रीवित्तव्ययविधायकाः शुभगुणवन्तश्चास्मिन् णिणः क्षीरवृक्षतुल्या ये भावकालान् वेपमात्रधारि-
णोऽहंकारवन्तो गुणवत्साधुज्ञामसहमाना लिंभिः कण्ठकतुल्याः रोधयिष्यन्ति, इति तृतीयस्वप्नफलम् । यथा अतिस्वच्छजलभृतां वापीं दृ-
ष्ट्वा काको न तत्र रागं करोति, एवं ज्ञानक्रियायुक्तान् अपि साधून् स्वगच्छे दृष्ट्वाऽपि रागं न साधवः प्राप्स्यन्ति, यथा काकस्य रागं न वापीं
प्राप्नोति तथा साधवोऽपि गच्छस्य रागं न करिष्यन्ति इत्यर्थः । परन्तु यत्र गच्छे मन्दाऽऽचाराः साधवः तत्र सुन्दरं स्वगच्छं त्यक्त्वा यास्यन्ति
आत्मनः पण्डितं मन्यमानाः, इति चतुर्थस्वप्नफलम् । जातिस्मृत्यादिरहितं मृतसिंहतुल्यं जिनदर्शनं न पातीर्थिकात् परामवं प्राप्स्यति
परं परदर्शनानां भयं करिष्यन्ति, इति पञ्चमस्वप्नफलम् । पद्महृदे कमलोत्पत्तिर्मुक्ता, न अशुचिभूमौ, एवं धर्मीरपत्तिरपि उत्तमकुले

आगतः, तत्र बहूलविप्रगृहे परमानस्य पारणं चक्रे, तत्र पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि । तत्र च मार्धद्वादशस्वर्णकोटीनां देवैर्वर्षा कृता । अनन्तरं क्रमेण विहरतः श्रीवीरप्रभोः गोपालक-चण्डकौशिकमर्ष-शुलपाणियक्ष-संगमदेव-कटपूतनाव्यनतरीप्रमुखैः बहव उपसर्गाः कृताः, तथापि प्रशुद्ध्यर्नात् किञ्चिन्मात्रमपि न चचालः, मेरुवन्निष्पकं असीत्, श्रीवीरप्रभोः चातुर्मासी षणमासी-द्विमास्यादि प्रचण्डतपः क्रियायामुद्यतस्य पक्षाधिकसार्धद्वादशवर्षाणि अतिक्रान्तानि । तस्मिन् समये जृम्भिकग्रामे ऋजुबालकानदीतीरे इयामाकहुर्दुम्भिनः क्षेत्रस्य समीपे शालवृक्षस्याधोगणे गोदोहासनेन स्थितस्य षष्ठतपोयुक्तस्य वैशाखशुक्लदशम्यां तृतीयप्रहरे शुक्लध्याने वर्तमानस्य श्रीवीरप्रभोश्चतुर्णां वातिकर्मणां क्षये सति केवलज्ञानं केवलदर्शनं च समुत्पन्नम् । तत एकादश्यां मध्यमपापायां महासेनवने तीर्थप्रवर्तितम्, शक्रादिदेवैरेकत्रीभूय सपवमरणं रचितम्, पश्चाद् इन्द्रभूत्याच्योकादश गणधराः श्रीवीरेण स्थापिताः । अथ प्रभोः चतुर्दशसहस्रमिताः साधवः संजाताः, चन्दनबालादिषट्त्रिंशत्सहस्रमिताश्च साध्योऽभूवन्, शंख-शतकादि एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्षप्रमाणाः श्राद्धाः, सुला-रेवतीप्रमुखाष्टादशसहस्राधिकत्रिलक्षप्रमाणाः श्राविकाश्च संजाताः । अथ प्रभोश्चतुर्मासीनां संख्या कथ्यते-दीक्षाऽनन्तरं प्रथमचतुर्मासी अस्थिग्रामे शूलपाणियक्षगृहे कृता, त्रिचतुर्मासी चम्पानगर्याम्, विशालार्यां-वाणीयग्रामे द्वादश चतुर्मास्यः कृता, राजगृहनगर्यां नालन्दपादके चतुर्दश चतुर्मास्यः, षट् चतुर्मास्यः मिथिलानगर्यां भगवता कृताः, दे चतुर्मास्यौ भद्रिकानगर्यां कृते, एका चतुर्मासी आलम्बिकानगर्यां कृता, एका चतुर्मासी श्रावस्तीनगर्यां कृता, एका च मध्यमपापायां हस्तिपालराज्ञः समायामन्तिष्ठा कृता, तत्र अन्तिमचातुर्मास्यां श्रीवीरप्रभुः स्वस्नायुषोऽन्तं ज्ञात्वा भव्यलोकोपकारार्थं षोडशप्रहरान् यवद्देशनादसवान्, तस्मिन्प्रवसरे पुण्यलराजा प्रभोर्वन्दनार्थमागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं सम्पुटीकृत्य इति-वन्द्यमाणं पृष्ठवान्-

शब्दितकुमारीणाभासनानि चकम्पिषं, अवधिना प्रभोर्जन्म ज्ञात्वा अत्यन्तप्रमुदिताः सन्त आगत्य जन्मकार्यं कुर्वन्ति । तदनन्तरं चतुष्टयसिद्धिरेन्द्राणामासनानि चकम्पिषे, ततस्तेऽपि अवधिना विज्ञाय अत्यन्तप्रमुदिताः सन्त आगत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य जिनारम्भां जिनं च नत्वा मातरमवस्थापिनीं निद्रां दत्त्वा प्रभुं गृहीत्वा मेरुपर्वतोपरि गत्वा रत्नात्रमहोत्सवमहंपूर्विकया चक्रुः । पश्चात् मातुः समीपे स्थापयित्वा मातरवस्थापिनीं निद्रां संहृत्य नमस्कृत्य स्वस्थानं जग्मुः । अथ यस्माद् दिनात् प्रभुर्गर्भे आगतस्तरमाद् दिनाद् राजा धनधान्यैर्वृद्धिमाप, स्वर्णारत्नादीनां च वृद्धिः संजाता. ततो गुणनिष्पन्नं सर्वस्वजनसमक्षं माता-पितृभ्यां द्वादशे दिने वर्षभान-कुमार इति नाम प्रदत्तम्, देवैश्च अनन्तसत्त्वमनन्तधैर्यं दृष्ट्वा महावीर इति नाम विदधे । अथ भोगसमर्थं ज्ञात्वा पित्रा परं प्रमोदतो यशोमतीनामन्या राजकन्यया सह पाणिग्रहणं कारितम् । अथ प्रभोः सुपार्श्वनामा पितृव्यः, नन्दिवर्धननामा ज्येष्ठो आता, सुदर्शना-नामनी भगिनी, यशोमती नामनी पत्नी, प्रियदर्शनानामनी च पुत्री आसीन् । श्रीवीरप्रभुः अष्टाविंशतिवर्षाणि यावद् गृहावासे तस्थौ । भगवता पूर्व गर्भे एवाभिग्रहः कृतोऽभूद्यत् जीवतोः सतोः मातापित्रो मया दीक्षा न गृहीतव्या इति । अथ मातापितृभ्यां देवलोकं प्राप्ते अभिग्रहं पूर्णं सञ्जातं ज्ञात्वा प्रभुर्दीक्षां ग्रहीतुं तत्परोऽभूत्, तदा नन्दिवर्धनराज्ञ आग्रहात् पुनरपि वर्षद्वयं गृहस्थावासे तस्थौ; तत्र सांवत्सरिकं दानं दत्तम् । अथ लोकातिवक्रदेवा आगत्य जानन्तपपि प्रभुं दीक्षावसरं ज्ञापयन्ति-‘अहो स्वाभिन् ! धर्मतीर्थ-प्रवृत्तिं कुरु’ इति देववचनं श्रुत्वा प्रभुः पण्डितप्रसा संयुतः चन्द्रप्रमानामनीं शिषिकापारुह्य देवप्रनुष्यपरिकरेण युतः क्षत्रियकुण्डनगरतो निःसृत्य ज्ञातवनखण्डे आगत्य शिविक्रातः उत्तीर्य मार्गशीर्षकृष्णदशम्यामपराह्णे एकाकी एरुदेवदूष्येण वस्त्रेण सहितः दीक्षां जग्राह । तस्मिन् समये चतुर्थमनःपर्यवज्ञातश्रुत्पन्नम् । अथ दीक्षां गृहीत्वा प्रभुरन्यत्र विजहार । प्रव्रज्यादिनाद् द्वितीये दिने कोल्लकसन्निवेशग्रामे

प्राणतनामदशमदेवलोकस्य पुरुषोत्तरविमानाच्छ्रुतः, आषाढशुक्लपष्टीदिने उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोगे आगते सति क्षत्रियकुण्डग्रामनगराधिपतिश्रीसिद्धार्थराज्ञो भार्यायाः त्रिशलायाः कुषावुत्पन्नः । यस्यां रात्रौ भगवानुत्पन्नः तस्यां रात्रौ गर्भप्रभावात् त्रिशलाराज्ञ्या चतुर्दशस्वप्ना दृष्टाः, तानाह-सिंहः, गजः, वृषभः, लक्ष्मीः, पुरुषपाला, चन्द्रः, सूर्यः, ध्वजः, पूर्णकलशः, पद्मसरः, समुद्रः, देवविमानम्, रत्नराशिः, निर्धुमाग्निश्च । एवमेते स्वप्नाः क्रमेण दृष्टाः ॐ ततः कैत्रशुक्लत्रयोदश्यामर्धरात्रे श्रीवीरप्रभोः जन्म जातम्, तस्मिन् समये षट्पञ्चा-

*—अत्र सामान्येन नाममात्रेण संक्षिप्तं श्रीवीरचरित्रं दर्शितम्, अतएव देवल्लोकात् श्रुत्वा आषाढशुक्लषष्ठ्यां देवानंदागर्भागमनं तथैव द्वयशीतिदिनव्यतीते इन्द्रेण त्रिशलागर्भे अवतारितः, (गर्भापहारः कारितः, इत्यर्थः) एष च विशेषार्थो न दर्शितः । जैनसिद्धांते विशेषार्थे विद्यमानेऽपि सामान्यव्याख्याऽवसरं विशेषार्थस्य व्याख्यानं न भवति, यथा-कल्प-आवश्यक-आचारांगादौ आगमपञ्चांगीश्वरत्रेषु 'देवानंदागर्भात् द्वयशीतिदिनव्यतीतेषु सत्सु हरिणोगमेविदेवेन त्रिशलागर्भे स्थापितः श्रीवीरप्रभुः' एतद्विशेषव्याख्याविद्यमानेऽपि पञ्चाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याऽवसरं तस्योल्लेखो न कृतः, तेन तस्य तत्र अभावो न भवति, तथैव अत्राऽपि देवानंदागर्भागमने विद्यमानेऽपि तस्योल्लेखो न कृतः, तथापि तस्य अभावो न भवति, अतएव अत्र सामान्यविशेषापेक्षया तद् अवगंतव्यम् । किमुक्तं भवति श्रीवर्द्धमानस्वामिनः विशेषतः षट्सु कल्याणकेषु आगमानुसारेण विद्यमानेषु अपि, अत्र सामान्यपेक्षया त्रिशलागर्भागमन-जन्म दीक्षादिपञ्चकल्याणकानि उक्तानि, तथैव पञ्चाशकसूत्रवृत्तावपि-सर्वजिनेन्द्रपेक्षया व्यवन-जन्म-दीक्षादिपञ्चकल्याणकानि-सामान्येन उक्तानि । परं च कल्प-स्थानांग-आचारांग-आवश्यकनिर्युक्ति-चूल्यादिआगमेषु-महापुरुषचरित्र-वीरचरित्र-त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र-कल्पनिरुक्त-दिग्गणकादि प्राचीनशास्त्रेषु च विशेषेण व्यवन गर्भसंक्रमण-जन्म-दीक्षादिषट्कल्याणकानि दर्शितानि, तेनात्र विसंवादे न संभाव्यः समवायांगसूत्रवृत्ति-आवश्यकचूर्णि-लोकप्रकाश-दशाश्रुतस्कंधादिशास्त्रानुसारेण श्रीवीरस्य व्यवनद्वयस्य संसिद्धत्वात्. सामान्यविशेषापेक्षया च अस्य विशेषनिर्ययो कल्पद्रुमकलिकायाः प्रथमव्याख्यानात्, असमात् निर्मितवृहत्पर्युषणानिर्ययस्योत्तरार्धाच्च अवगंतव्य इति मणिसागरः ।

विहरन् जीवितस्वामिर्भीमहावीरप्रतिमावन्दनार्थं गतः, एतस्मिन् प्रस्तावे संप्रति राजा राजमार्गे गच्छन् सुस्थितस्वरिं दृष्ट्वा जातिस्मरणभागे बभूव । ततः राजा समीपे आगत्य बहुभक्तिपूर्वकं श्रीगुरुं ननाम । करद्वयं संयोज्य राजा गुरुं प्रति वक्तिस्म-हे स्वामिन् ! मां जानीथ' इति पृष्ठे गुरुराह-हे राजन् ! भवन्तं को नाप न जानाति ? ततो राजा पुनरुवाच-हे ज्ञानसमुद्र ! ज्ञानविशेषेण भवताऽहमुपलक्षितो न वा ? इति मया पृच्छ्यते, तदा स्वरिश्चमत्कारं प्राप्य श्रुतज्ञानोपयोगं दत्त्वा उवाच-भो राजन् ! त्वं पूर्वभवे संवेगवानस्माकं शिष्यो बभूव, उत्तमदीक्षाप्रभावतो भवान् राजा जातः, एषा च सम्पत् प्राप्ता । एतादृशं गुरोर्वचनं श्रुत्वा आचार्ये प्रीतिमान् राजा वक्ति-हे स्वामिन् ! मया बहुश्रितेन रंकेन इदं राज्यं प्राप्तं तत्सर्वं शुष्माकं प्रसादफलं; इतरथा मम राज्यं कुतः ? तस्मादिदं राज्यं भवद्भिर्ग्राहिं; यथाऽहमनुष्णी स्याम्, एतादृशं राज्ञो वाक्यं श्रुत्वा गुरुवाच-हे निर्मलबुद्धे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्यस्य बाञ्छा नास्ति, वयं तु शरीरेऽपि निःस्पृहाः किं पुनः राज्ये, तस्माद् हे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्येन सह किमपि प्रयोजनं नास्ति, इदं राज्यं भवद्भिः पुण्यात् प्राप्तं; ततो हे राजेन्द्र ! पुनः पुण्ये उद्यमः कर्त्तव्यः, निर्मलं सम्यक्त्वं च पालनीयम् । श्रीजिनेश्वरजगन्नाथस्य निरन्तरं पूजां कुरु । पुनः सुसाधूनां निर्ग्रन्थानां पंचसमितिमिति त्रिगुप्तानां सप्तदशभेदसंयमपालकानां द्विचत्वारिंशदहारदूषणवर्जितानां भव्यजीवोपकारकाणां सेवां कुरु, दानादिचतुर्विधस्य धर्मस्याराधने उद्यमं कुरु, एष धर्मो विशेषेण पर्वसु आराधनीयः, एतादृशं गुरुवाक्यं श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! संवत्सरादि सप्तवत्पर्व जिनशासने प्रसिद्धं वर्तते, तस्य पर्वणो महिमा श्रावकैः बहुतरो मन्यते; परं लोकोत्तरं दीपावलिपर्व कुतः प्रवृत्तं ? अस्मिन् पर्वणि चारुवस्त्रभूषणादीनि मनुष्या धारयन्ति, पुनः वृषभादिभृंगजन्त्रक्रियां गृहांगणप्रमुखसंस्कारादीनि च कुर्वन्ति, तस्य किं कारणम् ? इति राजा पृष्ठे सति गुरुर्वक्तिस्म-हे राजन् ! एतस्य सम्बन्धं त्वमेकाग्रचित्ततया शृणु । श्रीवर्धमानस्वामी

धर्मकर्मणि विधाय तत्पर्वाराधनीयं, येनेह परमं च सर्वेष्टसिद्धिः ॥

संवद्ध्योमरसाष्टरात्रिमिते (१८६०), मासे शुचौ शोभने । पक्षे प्रोज्ज्वलतायुते सुविहिते, सम्यग्द्वितीयातिथौ ॥

श्रीपुण्ड्रजिनहर्षरिमाणभुद्राज्ये मुदाष्टाद्विका—व्याख्यानं सुगमं हितं सुविहितं भीजेसलाहौ पुरे ॥ १ ॥

श्रीमंतो गुणघालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा—स्तच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवरा आसन् स्वधर्मदराः ॥

तच्छिष्यैर्जिनराजराजिचरणांभोजप्रसक्तैः क्षमा—कल्याणामिषयार्ठकैः सुमनसां भद्रावतां प्रीतये ॥ २ शुभं ॥

मुनेरुदयरंगस्या—ग्रहाद्व्याख्यानमादरात् ॥ इदं व्यधायि प्राचीनं पद्यवन्धं विलोक्य तत् ॥ ३ ॥

॥ इति पर्युषणाष्टाद्विकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥

अथ दीपमालिकाव्याख्यानम् ॥ ११ ॥

श्रीनेमाद्यां जिनं नत्वाऽजिमगंजपुरे स्थितम् । दीपान्तसधस्य व्याख्यानं, लिखयते देवभाषया ॥ १ ॥

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रस्य मध्यवर्ते मालवदेशे बलकातुलया उज्जयिनी नाम नगरी मभूव । तस्यां दूर्यवत् तेजस्वी भूगुणधाम-
न्निवतः संप्रतिनामा राजा राज्यं करोतिरम । अथैकदा उज्जयिन्यां सुस्थितस्त्रिनामा आचार्यः षट्त्रिंशद्गुणैर्विभ्राजमानो प्राप्तानुग्रामं

दार्शमुद्यतो भवति, तावदेव सा तस्य खड्गधारां बधन्ध, न पुनस्तस्य सत्त्वस्य. ततो राजा खड्गधारानन्धनाद्विरुद्धः सन् कंठनाल-
विडम्बकं नवं नवं खड्गं गृहीतवान्, यदासौ भूपतिर्मनागपि सत्त्वान्न चचाल तदा ते स्त्रियो स्वकीयं रूपं प्रादुःकृत्याऽप्यादराज्ययज-
येत्सुचतुः, पुनश्च—

जय ! त्वं वृषभस्वामि ! कुलसागरचन्द्रमाः । जय ! सत्त्ववतां धुर्यः, जय ! चक्रीशानंदनः । ॥ १ ॥

अहो ! तव धैर्य ! अहो ते मनसो निश्चयः ! यत्स्वस्य विनाशेऽपि मनाक् स्वव्रतं न त्यक्त्वान्. देवेन्द्रः स्वसमायां देवानां
पुरस्तवातुलं सत्त्वं विशेषतः प्रशंसं, हे राजन् ! आवाभ्यां अश्वद्वानाभ्यां स्वर्गादागत्य स्वनिश्चयात्त्वं क्षोभयितुमारब्धः, परं त्वां
क्षोभयितुं कोऽपि न समर्थः. हे जगत्प्रभुकुलावतंस ! हे वीर ! त्वयैव इयं पृथ्वी रत्नद्वारिति सत्त्वं नाम विमर्ति, इत्थं वयोः स्तुवत्योस्तत्र
देवेन्द्र उपागमत्, जयजयशब्दमुच्चात् पुष्पद्युष्टिं च कृतवान्. तदा प्रतिज्ञाश्रष्टा उर्वशी इन्द्रेण सोपहासं निरीक्षिता सती तत्पुरतो
तुपगुणान् जगौ. इन्द्रेऽपि तस्मै वरमुकुटकुण्डलांगदहारान् दत्त्वा च ताभ्यां सह स्वर्गं ययौ. सूर्ययशा अपि सत्यप्रतिज्ञः प्रभुदिवः
सन् सतीत्या पृथ्वीं पालयतिस्. अथ स राजा भरतेशवत् पृथ्वीं जिनगृहमंडितां कुर्वन् श्रीसंघयात्रया जन्म पवित्रयन् भीयुगादि-
जिनचरणवत् नित्यं चतुर्दश्यष्टमीपर्व आराधयामास, तथा ब्रतधारिणः श्रावकान् स्वगृहे भोजयामास. पूर्वभारतेन कांकिणीरत्न-
रेखाभिः श्रावका अंकिताः, सूर्ययशसा तु सौवर्णोपवीतेन तेन तैचिताश्चक्रिरे. तस्य राज्ञ उदारचरिता बहवः कुमार आसन्. यथा
ऋषभस्वामिन ईक्ष्वाकुवंशो वदते, तथा सूर्ययशसः सूर्यवंशोऽभवत् ; सोऽप्येकदा भिवृत्स्वरत्नदर्पणे पश्यन् संसारासारतां धारयन्
केवलज्ञानं प्राप्य बहून् मन्थान् प्रतिबोध्य मुक्तिं प्राप । इति निजनिमग्नदृष्टपालने सूर्ययशोनुपकथा ॥ मन्थारामभिः श्राद्धिकापर्वणीत्यं

करणमंगीकृतमेव, अहमेकदा त्वत्परीक्षार्थं त्वत्तत्तद्याचितवती, त्वं तु ददा स्वल्पेन कार्येण क्रोधवशं गतः, हे नाथ ! अहं शीलादपि सुखादपि उभयस्माद् भ्रष्टा, तत्पानमप चित्ताग्निसेवनमेव भेषः शरणमस्तु. इति तद्वचः श्रुत्वा तन्मग्नपानसो नृपः स्ववाक्यं स्मरन् जगाद, हे प्रिये ! ताततातेन च यत्कृतं तत्पर्वणो नाशं तत्पुत्रोऽहं कथं कुर्वे ? हे हरिणाक्षि ! मम सकलां पृथ्वीं कोशं गजाश्वादीं च सर्वान् त्वं स्वयं गृहाण; परं येन न सौख्यं, न च धर्मस्तदकृत्यं यं मा कारय ? ततः सापि ईषद्विहस्य कोमलवाण्या प्रोवाच, हे राजन् ! भगवन् ! सत्यवचनमेव सद्वृत्तं, यतो येन पापिना स्वांगीकृतविवातः कृतः सोऽशुचित्तस्य भारात्पृथ्वी अतिषीदति. हे नाथ ! यदि त्वया इदमपि कार्यं न सिद्ध्यति तदा शङ्कादिदातृत्वं कथं हेतस्यति ? त्वदर्थं मया पितुर्विद्याधरैश्चर्यं त्यक्तं मयैतद्राज्यादिना किं कुर्वे ? अथ हे स्वामिन् ! यदि पर्वभंगं न कर्त्ता, तर्हि मत्पुत्रतो युगादीन्प्रासादं पातय ? इति तद्वचनश्रवणमात्रेणैव नृपो वज्राहत इव मूर्छां प्राप्य गतचैतन्यो भुवि पपात. तदैव मंत्रिणा आदेशादाकुलस्तत्मारिकरजनैः शीतलजलादिसंसेकान्तृपो लब्धचैतन्यो विहितः; अथ धर्म्यया नृपः स्वपुरः स्थितां तां स्त्रियं दृष्ट्वा कुपितो जगाद, रे अधमे ! अयं त्वाचारो बाणाय मत्पुरः स्वकुलाधमतां विकिरति, यत उद्गारवदाहारो भवेत्, त्वं विद्याधरपुत्री न, किंतु चांडालपुत्री दृश्यसे, मया मणिभ्रमेणैव काचखंडादश्वर्के, यो देवस्रैलोक्ष्य नाथस्रैलोक्ष्यवंदितस्तत्प्रासादभंगकृत् कोऽपि कथं भवेत् ? तस्मात् हे स्त्रि ! स्वयं स्ववचसा बद्धं पापमृत्युं कर्तुं धर्मलोपं विनाऽन्यथाचरस्व ? पर्वलोपं चैत्यध्वंसं चाह सर्वथा न करोमि, तत् श्रुत्वा सापि ईषद्विहस्य पुनस्तमुवाच-हे नाथ ! अन्यदन्यदिति च तद्वचो दूरतो याति, यदीदं त्वं नांगीकर्त्ता, तर्हि त्वं स्वयं स्वपुत्रस्य शिदिच्छित्त्वा सद्यो मह्यं देहि ? अथ राजा विसृश्य वदतिस्म, हे सुलोचने ! मत्सुतो मत्तोऽभवत्, तस्मान्मम शिरस्तव करतलस्थमस्तु, इत्युक्त्वा नृपः करेण खड्गं गृहीत्वा यावत् स्वशिरच्छे-

तपश्च कर्त्तव्यं, जिनपूजाश्च विधेया, इत्यमेता नै पर्वाण्याराधयन् जनः पुण्यान्यर्जयति, ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयित्वा मुक्तिं याति, अतो हे कान्ते ! सप्तम्यां त्रयोदश्यां च लोकप्रबोधाय अयं पटहोद्घोषो मया देवात्प्रजायते. अथोर्वशी एतन्नृपवचः श्रुत्वा तन्निश्चयचमत्कृतापि पाय, वचनप्रपञ्चेन जगदाद, हे नाथ ! इदं मनुष्यत्वमिदं रूपमिदं राज्यं मयं तपःकृशादिभिस्त्वया कथं विडम्बयते ? यथेच्छं सुखानि भुञ्ज्व ? पुनर्मानवो भवः क ? राजसङ्गो नाश्च क ?

अथ कर्णयोस्तस्यपुत्रुल्यं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तु । उवाच रे रे भर्मान्द्रामलिनस्व मावेऽधमे ! इयं तव बाणी मनागपि विद्याधरकुल-
चारोचित्वा न दृश्यते, तव सकलं चातुर्यं धिक्, रूपं वयः कुलं च धिक्, येन त्वं जिन्मन्नादिकं मद्धर्मकृत्यं निंदसि, पुनर्मनुष्यत्वमद्-
परोभयराज्यादीनि तपसा प्राप्यते, तत्तपः कः कुतश्चो नाराधयेत् ? यो नाराधयेत् स कृतम एव, धर्मारोधनतो हि देहस्य विडम्बनं न स्यात्,
धर्मं विना केवलं त्रिवयैस्तु विडम्बनमेव, तस्माद्यथेच्छं धर्मः कर्त्तव्यः, पुनः पुनर्मानवो भवः क ? ब्रजधीः का ? मृगसिंहादिजाला-
अपि अष्टम्यां पाक्षिके चाहारं न गृह्णति, तर्हि अहं कथं गृह्णामि ? तेषां ज्ञातृत्वं च धिगस्तु, ये सर्वधर्मकारण पर्वारोधनं न कुर्वति.
श्रीशृणादिजिनोपदिष्टमिदमुत्तमं पर्वारितं, तदहं तपो विना कंठगतमाणैरपि पर्वं दृष्ट्वा न कुर्वे, हे स्त्रि ! मम राज्यं प्रयातु, प्राणक्षयो-
ऽस्तु, परं पर्वनपसोऽहं भ्रष्टो न भवामि ! तत इत्थं कोषाकुलं नृपवचः श्रुत्वा उर्वशी मोहमायां कुर्वती पुनरुवाच-स्वामिन् ! भवतः
कायक्लेशो माभूदिति प्रेमरसत एव मयैतद्वचः प्रोक्तं, तस्मात्क्रोधावसरोऽत्र नास्ति. पूर्वतु आचार्यां पितृवाक्यविमृष्टीभ्यां स्वच्छन्द-
चारी नृपतिर्न दृढः, सांप्रतं पूर्वकर्मपरिणाकात् त्वं वरो दृग्भस्तेनावयोः संसारसौख्यं शीलं च सर्वमकस्माद्भवं, यदि स्वाधीनपुंखि-
योर्योगो भवेच्चरा सांसारिक सुखं स्यात्, अन्यथा राज्ञिद्विसयोगवद्विडम्बनमेव, हे स्वामिन् ! पुरा नाभेयजिनाग्रे त्वया तु मद्राक्य-

उवाच. आवां मणिचूड विद्याधराज्ञस्य पुत्र्यौ, आवाल्यातकलास्वेवादवत्यौ अभूतां, क्रमेण यौवनं प्राप्ते वीक्ष्य अस्मत्पिता वचिर्वा
कर्तुं लग्नः, आवां स्वमदृशं पतिमलमपाने स्थाने स्थाने अर्हैर्चैत्यानां नमस्यामिर्निजं जन्म सफलं कुर्वहे । पुनर्भावनो भवः क्व ? इयम-
योध्यापि तीर्थभूतास्ति, अतोऽत्र भरतकारिते चैत्ये आदिजिनं नमस्कृत्तुमावयोरगमनभूत् . एवं कथयंत्योस्तयोर्मन्त्री उवाच-अमुना
सूर्ययज्ञमा नृपेण सह युवयोः संगमः भूयो; यतोऽसौ ऋषमस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्र सर्वकलासंपूर्णः सौम्यः सद्गुणवान्
चलवांश्च अस्ति तस्मान्निश्चितं ऋषमस्वामी युवयोस्तुष्टौ यदुत अकस्मात्सूर्ययज्ञा वरः प्राप्तः । मंत्रिणि एवं वदति सति ते तस्मै चतुः
आवां हि स्वाधीनं पतिं मुक्त्वान्यं पतिं नैवाश्रयावहे. ततोऽमात्यो नृाज्ञया ते इत्यवोचत्, युवयोर्वाचमन्यथा कुर्वन्नुपतिर्मया निवे-
ध्यः, मंत्रिणा एवमुक्ते सति तदैव शीघ्रगादीशसमक्षं तेषां पाणिग्रहोत्सवः संजातस्तवस्तयोः प्रीतिरसाकटो भूपतिः संसारे तद्भोगमेव
मारं मन्यमानोऽहर्निशं ताभ्या सह विविधान् भोगान् भुञ्जानो विस्मृतान्यकृत्यः सुखेन कालं निनाय । अथ एकदा संख्यासमये ताभ्यां
पत्नीभ्यः । युतः सूर्ययज्ञा नृपो गवाक्षं ययौ, तदा भो लोकाः ! श्वोऽष्टमीपर्व भावि, ततस्तदाराधने सादरैर्मर्त्यमिति पटहोद्वेषणां ताभ्यां
कपटस्त्रीभ्यां श्रुत्वा ततोऽासरं विज्ञाय रंभाऽज्ञानतीव नृपतिं प्रति सादरा सती भंभावादनकारणमपृच्छत् । नृपतिरुवाच हे रंभे ! शृणु, ?
अस्माकं तातेनोक्तं चतुर्दश्यष्टमीरूपं पर्वस्ति, यथामवास्या पौर्णमासी अष्टाहिकाद्वयं चातुर्मासत्रियं वार्षिकं पर्युषणारण्यं च पर्व एतानि
अन्यान्यपि पर्वाण्युक्तानि संति; ज्ञानाराधनार्थं पंचमी च प्रोक्तास्ति । एतेषु पर्वदिनेषु विहितं पुण्यं स्वर्गमोक्षसुखमदं भवेत् . तस्माच्चतुः-
पठ्यमिच्छिलं गृहव्यापारं परित्यज्य शुभं कर्म विधेयं; पुनश्चतुःपठ्यं स्नान-स्त्रीसंग-कलह-यूतकीडा-परह रय-मात्सर्य-क्रोधादि कषा-
यसंगप्रमादादि न किमपि कर्त्तव्यं, प्रियेष्वपि ममता न विधेया, परमेषुस्मरणादिषु मध्यानावता भाव्यं, सामायिकं पौषधं च पष्ठष्टमप्रमुखं

कंपते, समुद्रो वा पर्यादां त्यजेत्, कल्पवृक्षो वा निष्फलो भवेत् तथाप्येव। कंठगतैः प्राणैरपि जिनाज्ञावत् स्वकुतं निश्चयं न मुंचति, अथोर्व-
शीर्द्रवचः श्रुत्वा किञ्चिन्पनसि विचार्य प्रत्युत्तरमुवाच-हे स्वामिन् ! युक्तायुक्तज्ञस्त्वं मनुष्येषु निश्चयं किं श्लाघसे ? यः सप्तधातुनिष्पन्नश-
रीरोऽन्नजीवकः स देवैरप्यचाल्य इति कः श्रद्धयाति ? मद्भानसंपूरेण केयं विवेकप्रमुखा गुणा न विलयं यांति ? तत्र गत्वा तमप्यहं
सद्यो ब्रूवाह् अंशपिभ्ये, इति प्रतिज्ञां विधाय रंसया महिता उर्वशी हस्तेन वीणां दधाना स्वर्गात् भूमिपवतरतिस्म; अयोध्यानिर्गटोद्याने
च श्रीकृष्णमस्वामिनश्चैत्ये मोहोत्पादकरमत्यद्भुतं रूपं कृत्वा गायतिस्म; तद्भानमोहिताः पश्चिममर्षाद्या अपि आलेख्यलिखिता इव प्राप्ता-
णघटिता इव वा निश्चयेनेजास्तरभ्युः ।

इतश्च श्रीसूर्यप्रज्ञा अश्वं बाहयित्वा पश्चाद्भ्रूमानः पथि तयोरेतिप्रभुरभानध्वनीन् शुश्राव, तदा बाजि-गज-पत्तयः पद्मपि यानेऽसम-
र्था अभूवन् . एतस्वरूपं दृष्ट्वा नृपोऽपात्यं प्रति सादारमुवाच-भो मंत्रिन् ! संसारे नादममः सुखदः कोऽपि न दृश्यते . यद्वशात्पशवो
ऽस्यमी ईदृग्मोहिताः संति । नादेन देव-दानव नृप-कामिन्यादयः सर्वेऽपि प्रायो वशी भवन्ति . ततो वयमपि ऋषमस्वामिनं नमस्कृत्वा
तत्र चैत्ये यामस्वव गत्वा एतद्भोग्यस्वादमपि लप्स्यामहे । इत्यभामंभ्य तद्भानमोहितो भूपालो मंत्रिणा सह जिनचैत्यानवर्जगाम । तत्र
हस्तयोर्वीणां विश्रुत्वा, गीतध्वनिं कुर्वन्तौ कामभार्येव दिव्यसौंदर्ये दे कृपासिके विलोक्य स्नेहचक्षुर्विमुक्तैः कामप्रार्णहूदि विद्धौ नृपश्चि-
तयामास . एतयोरिदमप्यद्भुतं रूपं कस्य पुण्यवतो भोगाय भविष्यति ? ततो राजा मुहूर्मुहूरायोश्चक्षुषी क्षिपन् युगादीशितुः पादौ प्रण-
म्य चैत्यान्निःसृत्य वहिर्भद्रेशो उपविष्टस्तयोः कुलादिकं ज्ञातुं मंत्रिणे आदिष्टवान् . मंत्र्यपि नृपादेशात्तयोः समीपं गत्वा सुधाप्रधुरया
वाचा संभाष्य इत्यपालात् . हे कन्यके ! युवां के ? युवयोः पति कः ? किमर्थमिहागमनं चेत्येतत्सर्वं वदत . अथ मंत्रिवचः श्रुत्वा तयोरेका

स्मरणं प्राप्य जिनधर्मानुरक्तोऽभूत्, ईदृशोपायं विना मम जैनधर्मप्राप्तिः कुतः ? अनार्यत्वमहापंक्तिं निमग्नोऽहं त्वयोद्धतस्त्वत्प्रसादादेव च मे चारित्र्यावाप्तिर्जाता, ततः श्रेणिकाभयकुमारादयः सर्वेऽपि लोकारहतमूर्ध्नि बंदिता तुष्टमनसः स्वस्थानं ययुः; ततो मुनि राजगृहपुराभ्यर्पणं समवसृतं श्रीवीरस्वामिनमभिवंद्य तच्चरणकमलसेवया स्वकीयं जन्म सफलीकृत्य कमेणायुः क्षये शिवं प्राप ॥ इति श्रीजिनदर्शनमाहात्म्ये आर्द्रकुमारदृष्टांतः ॥

पुनरत्र पर्वणि यत्कर्त्तव्यं तदाह—तपोविधानादि, यथाशक्ति तपसि यत्नो विधेयः, चूर्ध्व-षष्ठा-ष्टमादितपः कार्यमित्यर्थः, तत्र यदि कश्चित् स्नेहवशात्तन्निषेधं करोति तथापि तल्लोपबुद्धिर्न धार्या श्रीभरतपुत्रध्वर्ययशोनुपवत्, तत्कथा चेयं—

अयोध्यायां नगयां ध्वर्ययशा नृप आसीत्, स च त्रिखंडभूमिस्वामी नीतिवत् अखंडयासनो दुष्टान् वैरिणः स्ववशे नीतवान्, इंद्रेणोपहौकितं मुकुटं शिरसि धृतवान्; तस्य मुकुटस्यैव माहात्म्याच्च स नृपः सुरसेव्योऽप्यभूत्, तस्य राज्ञो राधावेधपणात् प्राप्ता कनकविद्याधरपुत्री जयश्रीनर्मपट्टराज्ञी बभूव, अन्यान्यपि तस्य बह्वनि कलत्राणि आसन्. स राजा चतुःपर्वी विशेषेणाष्टमीं चतुर्दशीं च प्रत्याख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादस्वत्पर्वदरोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वणि रक्षति। अथैकदा ख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादस्वत्पर्वदरोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वणि रक्षति। अथैकदा सौधमेन्द्रः सुधर्मासमाभाशितो ज्ञानात्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चमत्कृतिं प्राप, तदोर्वशी देवी विश्ववशीकरणसामर्थ्यं निश्चिन्नाऽक्रमत्सुरेन्द्रशिरः कपं दृष्ट्वा प्रोवाच. स्वामिन् सांप्रतं शिरः कपनकारणं तु न किमपि दृश्यते तत किं निमित्तं तुष्टेन नाथेन शिरःकपः कृतस्वदा सुरेन्द्र उवाच—पयाधुना ज्ञानदृष्ट्या भरतक्षेत्रे ऋषभस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्रोऽयोध्याधिपः ध्वर्ययशा नाम राजा सात्त्विकानां शिरोमणिर्दृष्टः, स चाष्टमीचतुर्दशीपर्वणरतपसः कृतबहुयत्नैः सुरैरपि चालयितुं न शक्यते, यदि ध्वर्यः पूर्वादिश्रमतिक्रम्य पश्चिमायामग्रमुदेति तथा मेरुर्वातः

यः, एवं स मुनिगोत्रालं निरुत्तरीयके तदा अथ जय सन्दं कुर्वन्निः स्वेचाराद्यैश्च तस्य महासुनेर्वह्नी प्रशंसा कृता ॥

तत्र आर्द्रकऋषिर्हस्तितापसाश्रमसमीपे आययौ, तत्रस्थास्तापसाश्च एकं पहातं हस्तिनं हत्वा तत्प्राप्तं भुञ्जाना बहून् दिवसान् व्यती-
येति, ते चैवमुक्ताः, एकस्यैव हस्तिनो हननं वरं, यत एकजीवघातेन भूयात् कालोऽतिगम्यते, सुगतिस्तिरमस्याद्यैर्धार्म्यैश्च बहुभिरपि न
तथा, तस्मात्तद्व्यक्षणं न युक्तं बहुपापसङ्गात् तदा च ते मिथ्याधर्मनिष्ठास्तपस्विनो माराणार्थं एकं महाव्रतं गजं बंधुः यत्र मृगला-
बद्धः स गज आसीत्तेनैव मार्गेण करुणानिधिः स महर्षिर्जगाम, तदा स हस्ती मुनिपंचशतीयुतं बहुभिर्जनैर्वैद्यमानं तं महर्षिं दृष्ट्वा लघु-
कर्मत्वादित्यचित्तयत्, अहमप्येनं मुनिं वंदेयं यदि बद्धो न भवेयं, बद्धस्तु किं करावाणि ? एवं चित्तयत्तस्तस्य महर्षेर्दर्शनोत्सद्योऽव-
श्रुंखला व्यशीर्यत्, अथ स हस्ती निरर्गलः सन् तं मुनिं वंदितुमभ्यागात्, तदा लोका एव मुनिर्हतो हत इति ब्रूवाणाः पलायनं चकि-
रे, मुनिस्तु तथैव तस्थौ, गजोऽपि नम्रीकृतकुंभस्थलः सन् तं मुनिं नमस्तिस्म, गुंदादण्डं प्रसार्य मुनिपादौ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा परमं सुखं
प्राप, ततः स गजः समुत्थाय भक्त्या मुनिं पश्यन् अव्याकुलः सन् अरण्यानीं प्रविवेश, तदात्पयङ्गतं तत्प्रभावं दृष्ट्वाऽतिक्रोधं प्राप्तास्ते
तापसा अपि आर्द्रकुमारसाधुना प्रत्यबोध्यन्त, ततस्तत्प्रेषिताश्चैते श्रीवीरसमवसरणे गत्वा दीक्षां ब्रूयुः ॥

अथ भेणिकराजापि तथा गजमोक्षेण तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽभयकुमारयुक्तस्तत्रागात्, मुनिर्भक्त्या वंदमानं राजानं धर्मलाभाशि-
यं ददौ, अथ शुद्धभूतले आसीनं मुनिं राजा पप्रच्छ हे भगवन् ! हस्तिमोक्षणान्मप महदाश्चर्यं समञ्जानि । मुनिरुचे-हे राजन् ! हस्ति-
मोक्षणं न दुष्करं, किन्तु आपतंतुपाशमोक्षणं मां दुष्करं प्रतिभासते । राज्ञा पृष्टं स्वाभिन् नत्कर्यं ? तदा स मुनिः सकलामपि स्वां कथां
कथयामास । तत्र आर्द्रकुमारोऽभयं प्रत्यभापत् त्वं मम निष्कारणोपकारी धर्मवर्धनोऽभूत्, हे मित्र ! त्वत्प्रेषितार्हतप्रतिमादर्शनादहं जाति-

अथ प्रतिज्ञापूर्णिमवनानंतरं स वैराग्यपूर्णपानसो रात्रेः पश्चिमे ग्रहं इत्यचिंतयत्, मया प्राग्भवे मनसैववर्तं भग्नं तेनाहमनार्यत्वं
प्राप्नोऽस्मि, अत्र भवे पुनर्वर्तं गृहीत्वा मुक्तपतः का गतिर्मे भविष्यति ? इदानीमपि प्रव्रज्यां गृहीत्वा तपसा आत्मानं शोधयामि,
इति विचिंत्य प्रातःकाले श्रीमतीं पत्नीं स्वसुतं च संग्राह्य तदनुमतिं च लत्वा साधुलिङ्गं समादाय निर्ममत्वा गृहान्निर्गम्यौ । अथ
रात्रगृहं व्रजन् अंतराले चौर्यवृत्तिं कुर्वाणां स्वसामंतपंचशतीं ददर्श, तैरप्युपलक्ष्य भक्त्या वंदितः, स साधुस्तानवादीत् युष्माभिर्महापा-
पहेतुरेषाजीविका किमाहता ? तैरुक्तं हे भग्नो ! अस्मान् वंचयित्वा यदा त्वं पलायिष्टस्तदीदितो लज्जया भूपतेर्मुखं न दर्शयामः, तवैवा-
न्वेषणे लम्भाः पृथ्वीं अमंतश्चौर्यवृत्त्यैव जीवामः, मुनिरुत्ताच अयुक्ता वृत्तिमवह्निगृहता, केनापि पुण्ययोगेनेदं मानुष्यकं प्राप्य स्वर्गा-
पवर्गप्रदो धर्म एव सेव्यो हिंसाऽसत्यचौर्याब्रह्मपरिग्रहपरित्यागः कर्तव्यः, हे भद्रा ! युयं स्वामिमक्ताः स्य, प्राग्ब्रह्मं गुरुमाकं स्वामी-
अतो ममैव मार्ग प्रपद्यन्, ततस्ते प्रोचुः पूर्वं त्वमस्माकं स्वाम्येवाभूः, सांप्रतं तु गुरुव्यसि यतस्त्वयारमभ्यं धर्मो ज्ञापितोऽयाहमान्
दीक्षयानुगृहाण; तत आर्द्रकुमारस्तान् प्रव्राज्य तैः सहितः श्रीमहावीरं वंदितुं राजगृहमिमुखं ययौ, मार्गे गच्छतस्वस्य गोशालोऽभि-
मुखो मिलितो विवादं कर्तुं प्रवृत्तः, भूचराः स्वेचराश्चापि सहस्रश आयाताः कौतुकार्थिनस्त्वस्युः ॥

अथ गोशालोऽब्रूत् भवतां तपःकष्टं वृथैव, यतः शुभाशुभफलानां कारणं नियतिरेवासि, ततो मुनिरवादीत् पौरुषमपि कारणं
मन्यस्व, यदि सर्वत्र नियतिमेव कारणं मन्यसे तर्हि अभीष्टसिद्ध्यर्थं सर्वाः क्रिया वृथा प्रसज्येरन्, तथाहि-हे नियतिवादिन् ! सर्वदा
स्वस्थाने एव किं न तिष्ठसि ? भोजनाद्यर्थं च कथमुद्यमं करोषि ? एवं स्वार्थसिद्धये नियतिवत्पौरुषमपि साध्यमस्ति, अर्थसिद्धौ नियते-
रपि पौरुषमधिक्यं भजते, तथाहि आकाशात्पानीयं पतति, परं भूखननादपि तद्भवेत्, यतो नियतिर्वैलीयसी, परं नियतेरपि पौरुषं बली-

यथा प्रतिदिनं यातानायातांश्च सर्वानपि साधून् पश्यामि, श्रेष्ठयुवाच इह पत्तने ये केऽपि महर्षयः समायाति तेभ्यस्त्वं प्रत्यहं स्वयं मिश्रां
देहि, येन सर्वेषां दर्शनं स्यात्, ततः सापि प्रत्यहं तथैव चक्रे, तल्लक्षणं दिदृक्षमाणः च मुनीनां चरणानवन्दत, अथ द्वादशे वर्षे स महा-
मुनिर्दिभूदः सन् तत्रागतस्तल्लक्षणदर्शनात्तयोपलक्षितश्च, तदा श्रीमती तमृषिमुवाच हे नाथ ! तत्र देवकुले तदा यो मया वृतः स मम
वरस्त्वमेवासि, मद्भाष्यैरेवाधुनागतोऽसि, अथ मां मुग्धां त्यक्त्वा क्व यास्यसि, यदा त्वं दृष्टुमष्टोऽभूः; तद्दिनादारभ्य मम महादुःखेन
कालोऽग्रपत्, तस्मात्प्रसादं विधाय मामंगीकुरु, एवं स्थितेऽपि यदि मामग्रमन्यसे तर्हि अग्निप्रवेशं कृत्वा तुभ्यं स्त्रीहत्यापातकं दास्ये,
तदान्तरैरपि तत्पित्रादिभिर्महाज्जनैर्विवाहाय अभ्यर्थितः स सार्धुन्नारंमनिषेधकं तद्देवीवचनं सस्मार, ततस्तद्भोभ्यकर्मोदयादृणमोक्षमिव
कुरु तां श्रीमतीं पर्यणैषीत् । अथ श्रीमत्या सह चिरं भोगान् भुञ्जानस्य तस्य क्रमेण पुत्रः संजातः, स च क्रमेण वर्द्धमानो राजशुक
इव वक्रतुमुल्लसज्जिह्वोऽभवत्, तावति पुत्रे संजाते सति स आर्द्रकुमारो हर्षितः सन् श्रीमतीं प्रोवाच, अतः परं ते पुत्रः सहायोऽस्तु, अहं
प्रव्रजामि, तदा बुद्धिनिधिः श्रीमती सुतं प्रत्यवसरं ज्ञापयितुं लूण्यणिकासहितं तर्कुमादाय समुपाविशत्, तदा तुलकर्त्तनक्रियां कुर्वाणां
तां विलोक्य स बालकः पप्रच्छ हे अंब ! एतत्पामरलोकोचितं कर्म किं प्रारब्धं ? सा प्रोचे-हे पुत्र ! तव पिता त्वां मां च त्यक्त्वा प्रव्र-
ज्यार्थं गंतुमनो वर्त्तते, गते चास्मिन् पतिहीनायाः मे तर्करेव शरणं, तदा बालको बाल्यान्मनाक्षरैरुवाच-अहं बद्धं धारयिष्या-
मि कथं मे पिता यास्यति ? इत्युक्त्वा तन्तुमिः पादौ बबन्ध. आर्द्रकुमारोऽपि तन्मधुरं बालवचोदृढं श्रुत्वा सुतस्नेहादेवमुवाच, हे पुत्र !
यावद्भिस्तंतुभिर्मै पादौ बद्धौ तावन्ति वर्षाणि पुनर्गृहे स्थारयामि, गणयित्वा बंधनानि अच्छोदय ? ततो गणिता द्वादशबंधा अभवन्,
तेन स द्वादश वर्षाणि पुनर्गृहे स्थारये इत्युक्त्वाऽवाहयत् ॥

मुनिस्तीक्ष्णं व्रतं पालयन् भूमंडले विचरन् अन्यदा वसंतपुरपत्तनं प्राप्य कस्मिंश्चिद्देवकुले कायोत्सर्गेण च तस्यौ ॥

इतश्च तस्मिन्नागरे देवदत्तो नाम मद्याश्रेष्ठयभूत्, तस्य धनवती नामा पत्न्यासीत्, अथ बन्धुमतीजीवो देवलोकाज्ज्युत्वा श्रीमतीनामा अद्भु-
तरूपा तयोः पुत्री समजनि, सा च धात्रीभिलालियमाना क्रमेण रजःक्रीडोचितं वयः प्राप, एकदा तत्र देवकुले पौरकन्याभिर्भुक्ता श्रीमतीकन्या
पतिवरणक्रीडया रंतुमाययौ, तदा सर्वाः कन्या भर्तारं दृणुतेत्युच्युस्ततः कयापि कोऽपीत्येवं सर्वाभिः स्वरुचिवरा इवाः, श्रीमत्योक्तं हे
सख्यो ! मया तु अयं पूज्यो वृत्तस्तदा साधुवृत्तमिति देवता प्रोवाच, पुनर्गर्जितं तन्वाना सा एव देवी तत्र रत्नान्यवर्षत्, श्रीमती गार्जि-
ताद्गीता तस्य मुनेः पादेऽलगात्, स मुनिः क्षणमात्रं स्थित्वाऽर्चितयत्, इह तस्युषो ममानुकूलं उपसर्गोऽभूत्, अतोऽत्र न रथेयमिति
विचिंत्य सोऽन्यत्रागात्. तदा अस्वामिकं धनं राज्ञ एवेति निश्चयं कृत्वा तानि रत्नान्यादातुं राजा तत्रात्रागाम, राजपुरुषास्तद्द्रव्य-
स्थानं नागसंकुलं ददृशुः, देवतया चोक्तं एतद् द्रव्यमस्मै कन्यार्ये मया वरके प्रदत्तमस्ति, इति अत्वा नृपो विलक्षः सन् स्वस्थानं
ययौ, ततस्तत्सर्वं धनं श्रीमतीपिता भेष्टी जग्राह । अथ कियता कालेन श्रीमतीं परिणेतुं बहवो वरा अर्दोक्तं, तत्स्वरूपं पित्रा पुत्र्यै उक्तं-
तदा श्रीमती जगाद-हे तात ! यो महर्षिर्मया वृतः स एव मम वरः, तद्वरणे देवता यद्द्रव्यमदात् तद् द्रव्यं गृह्णता त्वयापि तदनुमत-
मेव, ततस्तस्मै मां कल्पयित्त्वाऽन्यस्मै दातुं नार्हसि, उक्तं च—

सकृज्जल्पंति राजानः, सकृज्जल्पंति साधवः ॥ सकृत्कन्याः प्रदायत, त्रीण्येतानि सकृत् सकृत् ॥ १ ॥

एतत् श्रुत्वा श्रेष्ठयूचे, स तु अपर इव एकत्र नावतिष्ठेत्ततः कथं प्राप्यते पुनरत्रायास्यति न वा, आयातोऽपि कथं ज्ञायते ? किं
तस्याभिज्ञानं ? तदा श्रीमत्या उक्तं-हे तात ! मया तद्दिने गर्जितमीतया तच्चरणे विलग्नयाभिज्ञानं दृष्टमस्ति, तस्मादतः परं तथा कुरु

प्रतिमां पूजयन्नाद्रकुमारो दिवसानतिवाहयतिस्म, एकदा कुमारो नृपमेवं व्यजिज्ञातुं हे तात ! स्वमित्रमभयकुमारं द्रष्टुमिच्छामि, आर्द्र-
कनृपोऽवादीत, हे वरत त्वया तन्न भगवनेच्छा न कर्तव्या, अस्माकमपि स्थानस्त्रिजतानामेव श्रेणिकेन सह भैत्र्यमस्ति; तदा पित्राज्ञया
निबद्धोऽभयसंसर्गं प्रति उत्कण्ठितश्चार्द्रकुमारोऽपि न तस्यो न च जगाम, तथा स आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियासु च अभयकु-
मारेणाश्रितां दिशं नेत्रयोश्च चकार, पुनः कीदृशो पगधदेशो राजगृहपुरं च कीदृक्; तत्र भगवने कस्को मार्ग इत्थं पार्श्ववर्तिनो जना-
न् पप्रच्छ; तस्मिन्नावसरे आर्द्रकनृपो दधौ, कदापि कुमारो मामकथयित्वैव निश्चितमभयसमीपे यास्यत्यतो यत्नः कर्तव्यस्ततो नृपः
पञ्चसामतशतानि हत्वादिशत, अहो ! अयं कुमारो देशातरं गच्छन् भवद्भिरक्षणीयस्तदा ते सामंता देहच्छायेव तत्पार्श्वं न त्यजन्ति स्म,
कुमारोऽप्यात्मानं देहदृढमिवासंस्त, ततोऽभयसमीपगमनं मनसि अवधार्य प्रत्यहमश्ववाहनभूमौ अश्ववाहनं कर्तुमारभे, ते सामंताश्च
अश्वारूढा अंगरक्षकाः संतः पार्श्वं तस्थुः, कुमारोऽश्वं वाहयन् तेभ्यः किञ्चिदग्रे गत्वा न्यवर्त्तत, एवं चाश्वं वाहयन् सोऽधिकमधिकं ययौ,
पुनः पुनर्व्यापुत्य ययौ च, इत्थं तेषां विश्वासमुत्पाद्यान्यदार्द्रकुमारो निर्जेः प्रतीतिमपुरुषैः समुद्रे यानपात्रं प्रगुणं कारयित्वा तच्च रत्न-
दिभिः प्रपूर्य जिनप्रतिमां च तत्रारोप्य तथैवाश्वं वाहयन् दूरगमनाद्दृश्यीभूय तद्यानपात्रमास्त्र्य कष्टुच्चारयितुमारभे तावदाकाशस्थित-
तां प्रतिमामभयकुमाराय संप्रेष्य सप्तक्षेत्र्यां धनान्युत्वा यतिलिङ्गं गृहीतवान्, स च यावत्सामाधिकमुच्चारयितुमारभे तावदाकाशस्थित-
या देवतया उच्चैः स्वरेणोच्चैः यद्यपि त्वं महासत्त्वस्तथापि सांप्रतं दीक्षां मा ग्रहीः, अद्यापि ते भोगफलं कर्मास्ति तदशुक्लत्वावसरे ब्रतं
गृहीथाः, यतो भोगं कर्म तीर्थकृतामप्यवश्यं भोक्तव्यं, तस्मात् हे महात्मन् ! तेन ब्रतेनालं यद् गृहीतमपि त्यक्ष्यते; यथा तेन भोज-
नेन किं यद्भुक्तमपि बभूवते; इत्थं बह्वधा त्रिषिद्धोऽप्यार्द्रकुमारः स्वपौरुषमंगीकृत्य देवी वाचपनादृत्य स्वयं दीक्षामाददे, स प्रत्येकबुद्धो

श्यामाचख्यौ. ततः कुपार एकस्मिन् स्थित्वा तां पेटासुदृष्ट्वाद्य तन्मध्यस्थां तपस्यद्योतकारिणीं तां श्रीकृष्णसस्त्रामिप्रतिमां दृष्ट्वा स्वचित्रे चित्तया माम्, किमिदं किंचिदुत्तमं देहाभाणमस्ति, तत् किं मूर्ध्नि आरोप्य, कंठे वा हृदये वा अन्यत्र कुत्रचिदारोप्य, क्वापीदं दृष्टपूर्वमिव मां प्रतिभासते, परं स्मृतिपथं नायाति, इत्थमत्यर्थं चिंतयत आर्द्रकुपास्य जातिस्मरणजनिनी मूर्च्छां समजनिष्ट, तत उत्पन्नजातिस्मरणः स कुपारः संप्राप्तचेतनः सन् स्वयमेव एवं निजपूर्वमवकथां चिंतयामास, तथाहि—

इतो भवार्तुतीये भवे मयाधदेशे वसंतपुरेऽहं मापठिको नाम कुटुम्बी-अभूत्; मम बंधुपती भार्याभूत्, एकदा सुस्थिताचार्यमपीयेत्या सह अहमहं द्वर्ममश्रौषं, ततः सभार्योऽपि अहं-प्रतिबुद्धो गृहवापविरक्तः सन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्य गृहीतवान्, क्रमेण गुरुणा सह विहरन् एकस्मिन् पत्तनेऽर्णां, बंधुमती साध्यपि अपरसाध्वीसंगता तत्रागात्, एकस्मिन्नाह्नि तां पश्यन् पूर्वभोगान् स्मरन् अहं तस्यामनुरक्तोऽभूत्, तस्मान्न्यसाधवे आख्यां, सोऽपि प्रवर्त्तिन्यै आचख्यौ, सा पुनर्बंधुमत्यै आचख्यौ, तदा बंधुपती विषणा सती प्रवर्त्तिनी प्रोवाच, एष गीतार्थोऽपि यदि मर्यादां लंघेत तदा का गतिः, असौ मां देशांतरं गतामपि यावच्छ्रोष्यति तावन्मोक्षमावान्मयि रागं न त्यक्षति, तस्मात् हे भगवति ! अहं निश्चितं मरणं प्रपत्ये, येन नास्य नापि मे शीलखंडनं जायते, इत्युक्त्वा सा साध्वी अनशनं कृत्वा शुद्धभावनाया प्राणांस्तत्याज, देवत्वं च प्राप, ततस्तां मृतां श्रुत्वा मया विचिंतितं सा महानुभावा निश्चितं व्रतमंगमयान्मुता, अहं पुनर्भस्मव्रतस्वतो मामपि जीवितेन अलं, तदाहमभ्यनशनं कृत्वा विषय देवोऽभूत्, ततश्च्युत्वाहमवानार्यदेशे धर्महीनः समुत्पन्नोऽस्मि, सर्वाप्रतं यो मम प्रतिबोधकः स मे बंधुः स एव च गुरुस्ति, केनापि भाग्योदयेनाभयकुमारमंत्रिणाहं बोधितः, परमद्यापि मन्दमार्गयोऽस्मि यतस्तं द्रष्टुमसमर्थः, तस्मात् पितरमनुज्ञाप्यार्यदेशं गमिष्यामि, यत्र मे गुरुमयकुमारोऽस्ति, इत्थं मनोरथं कुर्वन् आदिपार्हवः

मंत्रिणा सार्द्धं राजगृहपुरं गत्वा श्रेणिकाय अमयाय च प्राभुतान्यर्पयामास, तथा नृपपुत्र आर्द्रकुमारस्त्वया सह मैत्र्यं कर्तुमिच्छतीत्य-
मयाय मंत्री संदेशमुवाच । तदा जिनशासने कुशलोऽमयः स्वचेतसि इत्यचितयत् ; निश्चितं स कुमारो विराधितश्रापण्यत्वादनायेषु जातो
ऽस्ति, परं स राजपुत्रो महात्मा नियमादात्मन्नभव्योऽस्ति, यतोऽभव्यदूरमन्यानां तु कदापि मया सह मैत्र्यमिलाषो न भवेत्, तस्मा-
त्केनाप्युपायेन तं जिनधर्मानुरक्तं विधाय धर्ममार्गे प्रवर्तयामि, तत्र चायमुपायोऽस्ति, प्राभुतच्छलेन यदि तत्रार्हत्प्रतिमां प्रेषयामि,
तद्दर्शनाच्च यदि तस्य जातिस्मरणज्ञानमूर्त्तपद्यते तदेष्टसिद्धिः स्यादित्युपायं विचिन्त्य छत्रसिंहाः नादिप्रातिहार्यविराजितां रत्नमयीं प्रथम-
जिनेन्द्रप्रतिमां ॐ पेटीमध्ये धृत्वा तदग्रे सकलानि धूपघटिकादिदेवपूजोपकरणानि मुमोच, ततस्त्वद्द्वारे तालकं दत्त्वाऽमयो निजमुद्रया
तां मंजूषां मुद्रयापास. अथ कियद्विर्वासैः श्रेणिको नृपस्तमार्द्रकेशपुरुषं प्रियालापपूर्वकं प्रभूतैः प्राभुतैः सह विसर्ज्य, अभयोऽपि तां
पेटां तस्य हस्ते समर्प्य तं सत्कृत्य अमृततुल्यवाण्या इत्युवाच, एषा पेटा आर्द्रकुमारस्य पुरस्तादुपटोक्त्यतां, तथा तस्य मद्भन्धोरिदं
वक्तव्यं, त्वया एकांतप्रदेशे एकाकिना स्थित्वा इयं पेटा स्वयमुद्रघाट्य तदंतर्गतं बभूवुः स्वयं दृष्टव्यं, अन्यस्य कस्यचित्चिन् दर्शनीयं,
ततोऽभयोक्त वर्चोभीकृत्य स पुमान् स्वपुरं गयी, तानि च प्राभुतानि स्वस्वामिने स्वाभिपुत्राय चार्पयामास, तथार्द्रकुमारायामयोक्तसंदे-

॥ अत्रकेऽपि जिनेन्द्रप्रतिमारधाने रजोहरणमुखवस्त्रिका प्रेषणं वदन्ति तथा प्राचीनजैनशास्त्रे जिनेन्द्रप्रतिमोल्लेखस्याभावं दर्शयन्ति तदसत्यं, यतः—जीवाभिगम-भगव-
ती—ज्ञाताधर्मकथा—राजप्रप्रेय्यावश्यकनिर्मुक्त्यागमपंचागीप्राचीनशास्त्रे रथाने रथाने जिनप्रतिमोल्लेखो विस्तरेण दर्शितः, तथा रायप्रप्रेय्यादिषु श्रागमेषु (ध्रुवं दाक्यं जिय-
वरणं) इति वचनात् जिनेन्द्र प्रतिमा जिनेन्द्र सदृशत्वेन उक्ता, किंच सूत्रद्वयगव्याख्याप्रभृतिषु अभयकुमारेण आर्द्रकुमाराय प्रथमं जिनेन्द्र प्रतिमा प्रेषिता इत्येवलिखितम-
स्ति, अतो रजोहरणमुखवस्त्रिकाप्रेषणस्य कथनं तु व्युत्क्रमेव, अस्य विशेषनिर्णयः प्रतिमाशतक, सम्यक्त्वश्रवणोद्गरादिप्रन्यादवगतव्यः ॥ इति ॥

विनदर्यानादेव बहूनां भृत्यानां बोधिबीजावाप्तिर्भवत्यार्द्रकुमारवत् , तद्वत्तावस्त्वित्यर्थं—

अस्मिन् भरतक्षेत्रे समुद्रतीरे आर्द्रको नाम यवनदेशोऽस्ति, तत्रार्द्रकपुरं नाम नगरं, तत्रार्द्रकनामा राजा बभूव, तस्य चार्द्रको नाम्नी पट्टराज्ञी, तयोराद्रकुमारो नाम पुत्रोऽभूत्, स च क्रमेण संप्राप्तयौवनः स्वेच्छया मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानः सुखेन तिष्ठतिस्म, तस्या चार्द्रकराजस्य श्रेणिकराजेन सह परंपरागता परमप्रीतिर्भूत् . एकदा श्रेणिको नृपः प्रचुरं प्राप्तुं प्रगुणीकृत्य आर्द्रकराजसमीपे निजा-
पात्यं प्रेषीत्, सोऽमात्योऽपि कियद्भिर्दैनैस्तत्र गतः, आर्द्रकनृपेण बह्वादरेण संभाष्य तेन मंत्रिणा उपनीतानि प्राभूतानि गृहीतानि, पृष्टं न तस्मै मद्बोधोः श्रेणिकस्य कुशलं वर्तते ? ततस्तेनापि तत्रत्यसकलकुशलोद्गतनिवेदनेन राज्ञो मनसि परमानंदः संयादितः, तस्मिन्-
वस आर्द्रकुमारो नृपं पप्रच्छ भो तात ! कः श्रेणिको येन सः तवेदशी प्रीतिर्वर्तते, ? राजा प्रोवाच, मया वदंशस्वामी श्रेणिकनृपो विद्यते, तच्छले
मच्छले च परंपरागता प्रीतिरस्ति, एतत्पितृवचः श्रुत्वा र्द्रकुमारोऽपि मंत्रिणमुवाचः भो मंत्रिन् ! तत्स्वामिनः कश्चिन्संपूर्णगुणोपेतः पुत्रोऽस्ति ?
तेन सह्राहमपि मैत्र्यं कर्तुं मिच्छामि, मंजुवाच श्रेणिकभूपस्य अभयकुमारो नाम पुत्रोऽस्ति, स च सकलकलानिधिः सर्वबुद्धिसमुद्रो मंत्रि-
पंचशत्या—अधिपो महादयावान् महादाताऽतिदक्षो निभयो धर्मज्ञः कृतज्ञश्च विद्यते, किं बहुना ? ते केऽपि ज्ञातिगुणा न सन्ति ये
ऽभयकुमारं निवासं न कृतवन्तः, इत्थं मंत्रिवचनादभयकुमारगुणान् श्रुत्वा र्द्रकुमारः पितृग्राज्ञां समादाय मंत्रिणं प्रत्युवाच, मामनापृच्छ्य
त्वं स्वदेष्टुं मा यासीः, तत्र गच्छता त्वयाऽभयं प्रति स्नेहद्रुमबीजतुल्यं मद्रचः श्रोतव्यमिति, ततो मंत्रयपि, तद्वचनमंगीकृत्य राज्ञा-
ऽनुसृतः सन् वेत्रिणा दक्षितं निवासस्थानं ययौ, अथान्यदा र्द्रकनृप प्रवरमौक्तिकादीनि प्राभूतान्यर्पयित्वा स्वपुरुषं तं मंत्रिणं च श्रेणि-
कपार्श्वे प्रेषीत्, तदा र्द्रकुमारोऽपि तस्यैव मंत्रिणा हस्तेऽभयकुमारनिमित्तं विदुषमौक्तिकादीन्यनुपमवरत्नानि प्रेषितवान् . अथ स पुमान्

मनोवाकायशुद्धयाऽत्र पर्वणि पूजाननादिकं विधेयं, तदवसरे च भगवतः छद्मस्थान-केवलित्व-सिद्धत्वरूपमवस्थाप्रयं भावनीयं, यदुक्तं—पहवणक्वणेहिं छउमत्थ-वत्थपट्टिहारगेहिं केवलियं ॥ पलियं कुरसगोहिय । जिणस्स भाविज्ज सिद्धत्वं ॥ १ ॥ द्रव्यपूजासाम-
इयभावे तु भावपूजैव कर्तव्या, सा चेत्यं-प्रातः भीजिनगृहं गत्वा शुद्धभावेन भगवद्दर्शनं कार्यं, भगवन्पुद्गलां विलोक्य च तद्गुणगण-
स्मरणं विधेयं, तत्फलं यथा-दर्शनाद् दुरितध्वंसी, वंदनाद्वाछितप्रदः । पूजनतत्पूरकः श्र्याणां, जिनः साक्षात्सुरद्रुपः ॥ १ ॥ पुनः श्री-

शालाग्रह पौषधशाला तन्न वा तत् मामाधिक कार्यं श्राद्धैः सदा नोभयसन्ध्ययोर्वेत्तर्यं । कथं विधिना—स्वमासमये दावं इच्छाकारेण संदिग्ध भगवन्
सामाहय मुहपति पढिहेमिति भणिय, भोय स्वमासमणुपुत्वं मुहपति पढिहेदिय, स्वमासमयेणं सामाहय सदिसविय, नय स्वमासमणुपुत्वं सामाहय ठामिति वुत्तं स्वमासम-
यादाणुपुत्वं श्रद्धाविणय गतो पचमंजं षट्ठिता “करेमि भन्ते । सामाहयं सावज्ज जोगं पच्चक्खामि जाव नियम पउज्जवासामि बुविहं तिविहेयं मयेणं वायाए काएणं न करेमि
न कारवैमि तस्स भन्ते । पढिक्कमामि निन्दांमि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि मि ” सामाहयसुत्तं भणति, तउ पच्छा हरियं पढिक्कमसि इत्यादि पूर्वसुरिनिर्दिष्टविधानेन । अत्र
च ईर्या प्रतिकर्मयैव सामयिकोच्चारणं यत्केचिदाचक्षते तत्सिद्धान्तानुसीर्णम्, यत उक्तमावश्यक्युर्णं, वृहद् इत्यादौ—“ करेमि भन्ते । सामाहयं सावज्जं जोग पच्चक्खामि
मि जाव साह पउज्जवासामि बुविह तिविहेमिति, काउण पच्छा हरिअ पढिक्कमइ मि ” इत्यादि-सर्वमान्यप्राचीनशास्त्रे प्रकटतया प्रथमं करैमिभेते उच्चारणानंतरं पश्चाद्
इयंप्रतिकर्मये दत्तंति. यथा—उत्तराख्ययन—आवश्यकतिर्युक्त्वादिप्राचीनशास्त्रे षडवश्यकविधि सस्तिःसामान्येन दत्तंतिः पर तस्य विशेषार्थः भगवत्परग्राह्यस्य गुह्यरं-
पराया. पूर्वार्च्यविरचितविधिवदशास्त्रतो वा ज्ञायते, ततः तस्यानुसारेणैव विशेषतः सप्रति षडवश्यकविधिः स्फुरते । तथैव अत्रापि सस्तिमात्रसामान्येन सामाधिकविधिः
दर्शितः, परं तस्य विशेषविधि पूर्वार्च्यविरचितविधिवदशास्त्रतोऽवगतव्यः । तथा उत्तराख्ययनादिगताऽऽवश्यकविधि सस्ति ज्ञात्वा तस्यानादरकारणे सूत्रार्थोत्थापनदोषप्रसङ्गः
स्यात्, तथैव अत्राऽपि एतद्विधेरनादरकारणे शास्त्रगतोत्थापनदोषप्रसङ्गः स्यात्, अतएव तदनुसारेण अव्यातमभिः समाचरणीय, परं जिनाशाधिकरुद्धाचरणं न युक्त
“ पयमपि अस्सद्वहतो सुत्तरथं मिच्छादिट्टीओ ” इति वचनात् । इति । श्रीमत् सुन्तिसागरमहोपाध्यायाना लघुशिष्य ६० मुनि-मणिसागरः ।

तस्मात् शुभ आचारो येषां ते शुभाचारस्तैः श्रावकैराश्रव-कषायरोधः कर्तव्य इत्युक्तं । अथ पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदेव श्राव-
कविशेषणद्वारेणाह-कीदृशैः श्रावकैः, सामायिकजिनपूजातर्पासि तेषां विधानं करणं, तदादीनी तत्पशुतीनि कृत्यानि-कार्याणि तेषु तत्परेरि-
त्यर्थः, एतावतात्र पर्वणि शुश्रावकैः सामायिकं कार्यं, ॐ सामायिकस्वरूपं चेदं—

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना ॥ आर्त्तरौद्रपरित्याग-स्तद्धि सामायिकं व्रतम् ॥ १ ॥

दिवसे दिवसे लक्ष्यं, देह सुवर्णरस खण्डि एगो ॥ एगो पुण सामाहयं, करेह न पहुवपए तरस ॥ २ ॥

आदिपदात्पौषधं कार्यं, पौषधफलमिदं—

पोसहि य सुह भावे । असुहाई खवेह नत्थि संदेहो ॥ छिंदेह नरयातिरियगहं, पोसहं विहि अपमत्तणं ॥ १ ॥

तत्करणसामर्थ्याभावेऽस्मिन् पर्वणि शुश्रावकैर्यथाशक्ति जिनानां द्रव्यपूजा भावपूजा च कर्तव्या, पूजाफलमिदं—

सयं पमज्जणे पुन्नं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहसिसया माला, अणंतं गीयवाहए ॥ १ ॥

* --सामायि कविधिविषय भावश्य कचूर्णे-बृहत्ब्रूति-त्रयुद्यति-पयासकचूर्णे-दृति-योगशास्त्रवृत्ति-श्राद्धदिनकृत्यपूज-दृति-श्रावकप्रज्ञाति-
शतपदी-विचारपुस्तकसंग्रहाक्षिगतशास्त्रोपपाठः विस्तरभयात् नात्र खिद्यन्ते-तथापि सत्वेपतः श्रवकमर्षप्रकरणवृत्तिगोत्र दूर्यते तथाहि-अथ-यत्र क्रियमाणं श्राद्धना
सामायिक निष्पत्त्युद् निर्वहति तत्स्थानमुपदिशति—

चैत्यालये स्वविशान्ते, साधूनामनितकेऽपि वा । कार्यं पौषयशास्त्राया, भाद्धस्तद्विधिना सदा ॥ १ ॥

चैत्यालये विभिन्नद्वये, स्वे निशान्ते स्वगृहेऽपि विजनस्थान इत्यर्थः । पौषो ज्ञानादीनां धीयतेऽनेनेति पौषश्च पर्वानुष्ठानम् उपलब्धत्वात् सर्वधर्माऽनुष्ठानार्थं,

स एव चौरः समाहूय पट्टोऽहो कया तव बहुपकारः कृतः ? इति, तेनाप्यभाणि भो महाराज ! 'चतुरोद्दिनान् यावन्मरणभयभीतेन मया न किञ्चित्स्नानभोजनादिसुखमज्ञायि, अथ पंचमेऽहनि अरयाः पंचमया रात्रयः सुखादभयदानाकर्णनेन पामसुखमनुभूयते, अतएव तस्या उपकारः सर्वतो महान् ' एतच्चौरवचः श्रुत्वा सर्वैरपि सा प्रशंसिता, पट्टाराज्ञी च कृता, अतः सर्वदानानामभयदानं श्रेष्ठमिति ज्ञापितं । ततः सुभावकेणात्र पर्वणि खंडन-पेयण-वत्सलानाधारभो विवर्जनीयः, तैलिक-लोहकार-आर्द्रकर्मकारकादिषु वाचा धनव्ययेन चारंभो निवारणीयः, स्वशक्त्या बंदिमोक्षश्च कार्यः, ग्रामनगरमध्येऽमारीघोषणा कारयितव्या, येन केनापि प्रकारेण जीविरक्षा कार्या ॥

द्वितीयाश्रवपरित्यागे मृषावचनमत्र पर्वणि न वक्तव्यं, गालिप्रदानादिकठिनवाणी न बाह्या, सर्वथा वाक्शुद्धिः कार्या । तृतीयाश्रवपरित्यागे परधनग्रहणं विवर्जनीयं, द्रव्यस्य हि जंतूनां बाह्यप्राणरूपत्वात्, तदपहारस्य च परणरूपकष्टहेतुत्वात् । चतुर्थाश्रवपरित्यागे पर्वणि ब्रह्मचय पालनीयं, स्त्रीसंगो विवर्ज्य इत्यर्थः, परस्त्रीसेवनं तु लोकद्रव्यविरुद्धत्वात् सुश्रावकेणावश्यमेव वर्ज्यं । पञ्चमाश्रवपरित्यागे धनधान्यादिनवविधपरिग्रहे परिमाणं कार्यं, परिग्रहतृष्णाऽपरिमिता न धार्या, इच्छापरिमाणं विधेयमित्यर्थः । तथा पुनस्मिन्न पर्वणि कषायरोधः कर्तव्यः, कषायाश्चत्वारः क्रोध-मान-माया-लोभाख्यास्तेषां परित्यागो विधेयः, क्रोधोदये हि कलहोत्पत्तिश्चित्तव्रतनप्रीतिनाशश्च, मानोदये विनयनाशस्तथा च सद्ग्रथानवतामपि मुनीनां केवलावाप्तौ अंतरायः स्यात्, राजर्षिबाहुबलिवत्, एवं मायोदये लोभोदयेऽपि च बहवो दोषा उत्पद्यन्ते, अतश्चत्वारोऽपि कषायास्त्याज्याः, उक्तं च—

कोहो पिहं पणासेह । माणो विणयनासणो ॥ माया पित्ताणि नासेह । लाहो सव्वविणासणो ॥ १ ॥

दीयते श्रियमाणस्य, कोटिजीवितमेव च ॥ धनकोटिं न गृहीयात्, सर्वो जीवितामिच्छति ॥ १ ॥

अपि च—या दद्यात्कांचनं मेरुं, कृत्स्नां चापि वसुंधराम् ॥ एकस्य जीवितं दद्यान्नहि तुल्यमहिंसया ॥ २ ॥

अतोऽभयदानख्यापनार्थं कथानकमुच्यते—तथाहि—वसंतपुरेऽरिदमनो राजा, तस्य पंच राइयः, तासु चैका दुर्भगा, चतस्रोऽत्यंतबलभाः, एकदा चतुर्वधसमेतो राजा निजप्रासादगवाक्षस्थो नानाविधक्रीडाविक्रमं कुर्वरितष्ठति, तस्मिन्नवसरे एकश्चैरो राजमार्गेण नीयमानो राज्ञा सपत्नीकेन दृष्टः, स च कीदृशः ? कंठन्यस्तरक्तकणवीरमालो, रक्तवस्त्रपरिधानो, रक्तचन्दनानुलिप्तगात्रः पुरस्ताद्वाघमानवभ्यर्दिष्ठिमः, इत्थं विविधविडम्बनाभिर्विदम्ब्यमानं तं चौरं दृष्ट्वा राज्ञीभिः पृष्टं, किमकार्यमनेनाकारीति, तदा एकेन राजपुरुषेण तासां पुरः कथितं, परद्रव्यपहारेण राजविरुद्धमनेन कृतमिति, ततः संजातकृपया एकया राइया विज्ञप्तो राजा, स्वामिन् ! यो भवता मद्यं प्राञ्जरः प्रतिपन्नः सोऽयुना दीयतां, येनाहमेकदिनमुपकरोमि चौरं, तदा कथंचिद्राज्ञा प्रतिपन्नं तद्वचः, ततस्तथा स्नानादिपुरस्सरं दीनारसहस्रव्ययेन विविधवस्त्रालंकारैरलंकृतः स चौरः, ततो द्वितीयया द्वितीयदिने राजानं विज्ञप्य दीनारद्वयसहस्रव्ययेन स सत्कृतः, ततश्चतुर्थया तृतीयदिने स दीनारलक्षव्ययेन स उपचरितः, ततश्चतुर्थ्या दीनारकोटिव्ययेन चतुर्थो दिवसोऽतिवाहितः, ततः पंचम्या दुर्भगाया राइया पंचमदिने राज्ञः समीपमागत्य विनयेन नम्रया दीनवचसा नृपो विज्ञप्तः, स्वामिन् ! मम दुर्भगाया उपरि भवदीया तादृशी कृपा नास्ति, तेन मया कदापि भवतो न याचिताः, अयुनाऽस्य चौरस्य जीवितदानं मया त्वं याच्यते, तदा राज्ञापि जीवितप्रदानपूर्वकं चौरः प्रदत्तोऽनया च तं चौरं स्वगृहे नीत्वा सामान्यभोजनेन भोजयित्वा कथितं मया तुभ्यं जीवितं प्रदत्तं, पुनश्चौर्यं मा कार्षीस्त्वतोऽसौ दृष्टस्तदा सपत्नीभिर्हसितं नास्य त्वया किञ्चित् सुखकारि कृतं, तासां च परस्परं बह्वपकारविषये विवादे संजाते राज्ञा

तोरणादिभिरलंकृतानि अतिशुभराणि सन्ति, तत्र देवेन्द्रा बहुदेवदेवीपरिचिताः प्रवर्द्धमानभावेनाष्टाह्निकमहोत्सवं कुर्वन्ति, बल-चन्दन-पुष्प-
धूषाष्टद्वयैर्जिनविमानि पूजयन्ति, जिनगुणान् गायन्ति, नाटकं च विदधति, इत्यपष्टदिवाऽवधि महोत्सवं समाप्य पुनः स्वस्थानं ग-
च्छति. एवं श्रावकैःपि श्रीपत्नीर्भक्तप्रकाशितेऽस्मिन् ॐ पर्याणि समागते धर्मेणि यत्नो विधेयः, तथा चारिमन् पर्याणि श्रावकाणां
कृत्यान्त्याह—

आश्रवकषायरोधः कर्तव्यः श्रावकैः शुभाचारैः । सामायिकजिनपूजा-तपोविधानादिकृत्यपरैः ॥ १ ॥

तत्रापचाः पंच ते चाभी-प्राणातिपात-मुषावादाऽ-दत्तादान-मैशुन-परिग्रहस्तेषां रोषो निरोधः, अर्थोत्तरयागः कर्तव्यः, एवावता
प्रथमं द्विद्रियादयो ये त्रसजीवास्तेषां विशोधनाः श्रावकैर्वर्ज्याः, सर्वदानेषु अभयदानमेव श्रेष्ठं, यदुक्तं सूत्रकृदंशे—‘ अभयपद्महाणमिति ,
अन्यत्राप्युक्तं च—

*निशीथभाष्य-चूर्णि-दृढकल्पभाष्य-चूर्णि-दृष्टि स्थानांगसूत्रवृत्ति-समवायांगसूत्रवृत्ति-करणसिद्धात्-उग्राह्यादिशास्त्रानुसारेण जैनदिग्गणकसङ्गवे
अधिकमास आगते आषाढ-चातुर्मासत् विंशत्यदिनैः पर्युपण/करणं प्रोक्तं, तथा अधिरुमासाऽभावे पचाशत्तैव दिनैः प्रोक्तं, परं च जैनदिग्गणकाऽभावे
संप्रति लौकिकदिग्गणके मासवृद्धिर्भवतु वा मा भवतु तथापि पचाशत्तैव दिनैः पर्युपण/करणमर्यादा सर्वगच्छेयपूर्वोच्यैः प्रमाणीकृता आसीत्, अतएव
पंचाशत्तैव दिनैः द्वितीयप्रावणे प्रथमभाद्रपदे वा पयुपणया आराधनं युक्तियुक्तं शास्त्रसम्मतं जिनाजानुसारं च ज्ञेय, परं न अशीतिदिनैः । अस्य विशेष-
पनिर्णयः कल्पसूत्रस्य कल्पद्रुमकलिकाया नवमव्याख्यानाद् अस्मत् क्षतदृढरपयुपणानिर्णयप्रंथाच्च अवगतव्यः, इति हस्ताक्षराणि श्रीमत् सुमतिसाग-
रमहोपाध्यायानां लघुशिष्य पं० मुनि-मणिसागरस्व ।

॥ श्रीपर्युषणाद्याष्टान्हिकाव्याख्यानम् ॥ १० ॥

शान्तिशं शान्तिकत्तारं, नत्वा रमृत्वा च मानसे । अष्टाहिकाया व्याख्यानं, लिख्यते गद्यबंधतः ॥ १ ॥

इह च सकलदुर्कर्मवारिणि विमलधर्मकर्मकारिणि इह परत्र च कृतप्रभूतशर्मणि श्रीपर्युषणादिपर्वणि सप्तागते सति, सकलसुरासुरेन्द्राः संश्रुय श्रीनंदीश्वरनामनि * अष्टपद्मीषे धर्ममहिमानं कर्तुं गच्छन्ति; तत्र तावन्नंदीश्वरादीपस्य मध्यभागे चतुर्दिक्षु चत्वारोन्ननगिरयः संति, अंजनवर्णाः पर्वता इत्यर्थः । तेषां प्रत्येकं चतुर्दिक्षु चतस्रो वाप्यः संति, तासां वापिनां मध्यभागेषु दधिमुखाः पर्वताः संति, दधिवर्णाः श्वेतवर्णा इत्यर्थः । पुनर्द्वयोर्वाप्योत्तरे द्वौ द्वौ रतिकरपर्वतौ वर्तन्ते, रक्तवर्णा इत्यर्थः । एवं चैकैकांजनगिरिः, समंताच्चत्वारो दधिमुखाः, अष्टौ च रतिकराः संति, संमिलने द्वादश, त्रयोदशश्च स्वयमंजनगिरिः, इत्थं चतुर्दिक्षु चतुर्णिसंजनगिरिणां सपरिकराणां मीलने जाता द्विपंचाशद्विरयः, ते च पृथग्वामसंख्यया—चत्वारोन्ननगिरयः (४), षोडश दधिमुखाः (१६), द्वात्रिंशद्रतिकरपर्वताः (३२), तेषां सुपर्येकैकं जिनमवनमस्तीति द्विपंचाशजिनमवनानि संति, तेषु च जिनचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंशत्यधिककृतं जिनविंशानि संति, सर्वेषां मिलनेऽष्टचत्वारिंशदधिकचतुःषष्टिग्रतानि (६४४८) जिनविंशानि भवन्ति, तानि च सर्वाण्यपि चैत्यानि चतुर्द्वाराणि आश्रयानि प्रवर-

* एकब्रह्मयोजनप्रमाणो जम्बूद्वीपः, द्विलक्षयोजनप्रमाणो क्षवणसमुद्रः, एवं द्वीप समुद्राणां द्विगुणद्विगुणकरणेन—धातको-पुंकर-बारणी-कीर-धृत-इत्त-यावत् षोडशाब्ज अष्टत्रिंशत् कोटि-चत्वारिंशत् लक्षाः—(१६३८४०००००) एवावत् योजनप्रमाणोऽष्टमनंदीश्वरनामको द्वीपोऽस्ति ॥

स्थानांतरे मोचनं प्रेष्यप्रयोगः २, कंचित् कार्यणाकारयंतं दृग्द्वा स्वकार्यसाधनार्थं शब्दकरणं शब्दानुपातः, ३, तथैव परं प्रति स्वस्य रूपदर्शनं रूपानुपातः ४, अभिगृहीतदेशाद् बहिः कार्यज्ञापनाय पापाणादिक्षेपणं पुद्गलक्षेपः ५ ॥ एकादशे पौषधव्रते पंचातिचाराः, यथा-अप्रतिलेखितदुःप्रतिलेखितशय्यासंस्तराकरासेवनं १. अप्रमाजिनशय्यासंस्तराकरासेवनं २, अप्रतिलेखितादिभूमिकासु उच्चारप्रसन्नवर्णपरिष्ठापनं ३, अप्रमाजितादिभूमिकासु उच्चारदिपरिष्ठापनं ४, प्रमातसमये अमुकमाहारं पाचयेयामीत्यादिप्रकारचिंतनं ५ ॥ द्वादशे अतिथिसंविभागाव्रते पंचातिचाराः, यथा-साधुसमागच्छंतं दृग्द्वाऽऽननुद्ब्रूया देयद्रव्यस्य सच्चित्तोपरिस्थापनं १, सच्चित्तेन फलादिना देयवस्तुन आच्छादनं २, स्वकीयमपि मोदकादिद्रव्यमन्यदीयमेतदिति कथनं ३, यदि एतेन निःस्वेनापि दानं दत्तं तत्किमहमतोऽपि हीन इति मात्सर्यादानं ४, आहारमानीय भुजानानां भुक्तवतां साधुनां निमंत्रणं, यथा मदीयोऽभिग्रहोऽपि न भज्यते, वस्त्रपि एते न गृह्णन्तीत्यभिप्रायेणेति ५ ॥ इत्थं द्वादशव्रतानां पष्ठ्यतिचाराः, सर्वेऽपि मिलिताः (१२४) इति. एषां मध्ये ये केऽप्यतिचारा लभ्या मवे-
युरतेषां मे मिथ्यादृक्कृतमस्तीति संघादिसमक्षं वाच्यं, ततः सर्वेष्टार्थसिद्धिः ॥

इति चातुर्मासिकत्रयव्याख्यानं समाप्तं ॥ ९ ॥

न्यो दानं ३, कुप्यस्य स्थालादीनां दशकादेः संयोज्य पंचकादिकरणं ४, पूर्व सापान्यतो नियमं विधाय पश्चात् सर्गार्थयोर्द्विपदचतुष्टययोर्ग्रहणं ५ ॥

अथ षष्ठे दिक्परिमाणख्ये गुणव्रते पंचातिचाराः, यथा—ऊर्ध्वार्धस्त्रिर्यम् ३ प्रमाणाधिकमेण वस्तुनयनप्रेषणाभ्यां त्रयोतिचाराः ३, अन्यदिश्योन्नतानामन्यस्यां दिशि क्षेपणं क्षेवद्विः ४, किंचित् स्वयमेव कुनदिकप्रमाणविस्मरणं स्मृत्यतर्थानं ५ ॥ सप्तमे भोगोपभोगव्रते पंचातिचाराः, यथा—सच्चित्तमक्षणकृतनियमस्य कुनतपरिमाणस्य वा पुंशो दाडिमादि यत्सच्चित्तं वस्तु तस्य भक्षणं १, पक्वाभ्रफादिसच्चित्तप्रतिबद्धं तस्य भक्षणं २, अचालितकणिफादि 'अप्योल' मित्युच्यते, तस्य भक्षणं ३, पृथुकादि 'दुप्योल' मित्युच्यते, तस्य भक्षणं ४, अतुसिजनका लघुबीजा औषधयस्तुच्छौषधयस्तामां भक्षणं ५ ॥ अष्टमे अनर्थरूपद्वित्रिमाणे पंचातिचाराः, यथा—कामोद्दीपकशालाभ्यासः कदर्पं १, मृत्वाक्षिञ्जविकारपूर्विका मंडचेष्टा कौकुच्यं २, गालयाद्यसंबद्धप्रलापित्वं मौख्यं ३, संयुक्तस्य उदूलमृजलधरद्वार्धरणं संयुक्ताधिकरणं ४, स्नानादिसप्तमे अधिकतैलमृत्तिकासामग्रीमेलनं, यरोवरादौ स्नानादिकरणेन पृथिव्यक्कायादिविराधनं च भोगोपभोगातिरेकः ५ ॥

अथ नवमे सामायिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—मनसि पापव्यापारचित्तनं मनोदुःप्रणिधानं १, विश्रथाकरणं वाग्दुःप्रणिधानं २, अप्रतिलेखिते स्थाने हस्तादिक्षेपणं कायदुःप्रणिधानं ३, सामायिकं कृत्वा मुहूर्त्तभात्रमपि तदासेवनया अकरणं अनवरथानं ४, सामायिकं मया कृतं न वेति स्मृतिविहीनता ५ ॥ दशमे देशावकाशि फव्रते पंचातिचाराः, यथा—पां प्रति त्वया ह्रस्मानेतव्यमित्युक्त्वाभिप्रद्विषयकदेशात्परतो वस्तुनयनं आनयनप्रयोगः १ त्वयेदं मम वस्तु गृहादौ नेतव्यमित्युक्त्वा स्वपार्श्वस्थाधिकवस्तुनोऽपिमिगृहीतदेशा

अथ द्वादशव्रतानां षष्ठ्यतिचारा उच्यन्ते. तत्र प्रथमं स्थूलागणतिपातविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—निर्दयतया पश्चादीनां कञ्चा-
दिभिस्ताडनं वधः १, रज्ज्वादिभिर्गाढबंधनं बन्धः २, शस्त्रेण कर्णादिकर्तनं वृषणच्छेदनं च छविच्छेदः, छविः शरीरं तस्य छेद इति
व्युत्पत्तेः ३, वृषभादीनां स्कंधे पृष्ठे च सामर्थ्यातिरिक्तभारोपणमिति भारः ४, वृषभादीनां वेलाप्राप्तावपि अन्नजलघासनिवारणा भक्त-
पानव्यवच्छेदः ५ ॥ स्थूलमुषागारविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—त्वं चौरस्त्वं जार इत्यादि परं प्रति अविचार्यमाणं सहसाभ्या-
ख्यानं १, एकांते स्थितान कानपि विलोष्य एते राजविरुद्धं चिंतयतीति प्रकाशनं रहोभ्याख्यानं २, विश्वासिभिः स्वदारैः स्वमित्रै-
र्वा यत्प्रच्छन्नं कथितं तस्यान्येषामग्रे प्रकाशनं सदारमन्त्रभेदः ३, कष्टे पतितस्य क्रूर्यचिह्नं पृच्छतोऽस्त्री क्रमोदयं वदेरित्यादिब्रिध्दं
सुषोपदेशः ४, कूटलेखश्च प्रतीतः ५ ॥ स्थूलादत्तादानविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—चौराहृतवस्तुग्रहणं स्तेनाहृतं १, चौराणां शंखला-
दिदानेन साहाय्यकरणं स्तेनप्रयोगः २, घृतादौ तादृशवस्तुनो वशादेर्मौलनं तत्प्रतिरूपक्षेपः ३, विरोधिराज्ये लाभार्थं वस्तुविक्रयणार्थं
गमनं विरुद्धगमनं ४, लोकप्रसिद्धतुलामानयोन्यूनधिककरणं कूटतुलाकूटमानं ५ ॥ स्थूलमैशुनविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—वेदयायां
१, विधवायां २, कन्यायां ३ वा गमनं अपरिगृहीतागमनं १, भाटकप्रदानेन स्तोककालं यातमीया कृता तस्यां गमनं
हर्तवरीगमनं २, अंगं स्त्रीपुरुचिह्नं, तदन्यानि अंगानि कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु रमणं अनंगक्रीडा ३, स्वापत्यानामिव अन्याप-
त्यानां परिणायनं परविवाहकरणं ४, कामभोगेषु गाढाभिलाषस्तीव्राजुरागः ५ ॥ स्थूलपरिग्रहपरिमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—गणिम
१ धरिम २ मेय ३ परिच्छेद ४ भेदाच्चतुर्विधस्य धनस्य शालिगोधूपादेर्धान्यस्य च समर्थस्य सत्संकारादिना स्वीकृत्य नियमावधि-
यावच्चतैव व्यवस्थापनं १, क्षेत्रवास्तुनोर्मध्यवर्तिवृत्त्यादिदूरीकरणेन एकैकरणं २, पूर्णेऽवधौ ग्रहीष्यामीति बुद्ध्या रूप्यस्वर्णादेर्मर्यादि-

पंचदश कर्मादानातिचाराः ॥

ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः यथा—अकालवेलायां प्रतिषिद्धिदिने वा श्रुताध्ययनं १, गुरोर्ज्ञानोपकरणानां पुस्तकादीनां वा पादादिसंघटनेनाऽविनयकरणं २, तथा एषामेव बहुमानस्याऽकरणं ३, उपधानयोगादि विना श्रुताध्ययनं ४, यस्य पार्श्वे अत्रमधीतं तस्य गुरोर्नान्नोऽवलपनं ५, देववन्दनप्रतिक्रमणादौ शुद्धाक्षराणामपठनं ६, तत्रैव शुद्धार्थस्यापठनं ७, तत्रैवाऽशुद्धयोः स्वार्थयोः पठनं ८, इति ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः ॥

दर्शनस्याप्यष्टौ अतिचारास्तथाहि—देवगुरुधर्मविषये शंकाकरणं १, सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानीति श्रद्धाकरणं २, धर्मस्य फले संदेहकरणं ३, मिथ्यादृष्टीनां महत्त्वं दृष्ट्वा तदुपरि तीव्ररागकरणं ४, साधवादीनां गुणश्लाघाया अकरणं ५, नवप्रतिबुद्धश्रद्धादेः स्थिरताया अकरणं ६, साधर्मिकाणां वात्सल्याऽकरणं ७, सति सामर्थ्ये जिनशासनस्य प्रभावनाया अकरणं ८, इति दर्शनस्याष्टौ अतिचाराः ॥

तथा पंचानां समिति नामीर्यादीनां ५, तिसृणां च गुप्तीनां मनोगुप्त्यादीनां ३, तथा विधाऽपालने चारित्रस्याष्टौ अतिचाराः । तथा 'अणसणमूणोयरिया' इत्यादि द्वादशतपोमेदानां सम्यगकरणे तपसो द्वादशातिचाराः । तथा मनोवीर्यं १ वचनवीर्यं २ कायवीर्याणां ३ देववन्दन-प्रतिक्रमण-स्वाध्याय-दान-शीलादौ अस्फोरणे वीर्यस्य त्रयोऽतिचाराः । स यक्त्वस्य पंचातिचाराः, यथा—श्रीजिनेन्द्रोक्तपदार्थेषु सन्देहः शंका १, अन्यान्यदर्शनाभिलाषः कांक्षा २, धर्मफलं प्रति मन्देहो विचि क्लेसा, अथवा मलमलिनवपुषः साधून् दृष्ट्वा जुगुप्साकरणं विचि क्लेसा ३, मिथ्यादृष्टीनां प्रशंसनं कुलिगप्रशंसा ४, मिथ्यादृष्टिभिः सह परिचयः कुलिगसंस्ववः ५ ॥

पत्तये २४ ॥ वारस तव १२ विरयतिष ३ । पण समम ५, वयाणं पत्तये ६९ ॥ १ ॥ व्याख्या-संलेखनायाः पंचातिचारस्तथाहि—
अत्र इतस्तपः प्रभावादहं मनुष्यो राजादिभूयासमिति हहलोकाशंसा १, हतोऽनुष्ठानात्परलोके देवो भूयासमिति परलोकाशंसा २, कृता
नश्नोऽहं लोकैः पूज्योऽस्मि, अतश्चिरं र्जयासमिति जीविताशंसा ३, अपूज्यत्वाद्वाधिपीडितत्वाद्वा शीघ्रं म्रियते चेद्वरमिति यत्प्रार्थनं
तन्मरणाशंसा ४, रूपं शब्दश्च कामौ, गंधरसरस्यर्शभोगास्ते मम प्रशस्ता भूयासुरिति या इच्छा सा कामभोगाशंसा ५, संलेखनां कृत्वा
यद्येवं चिंतयति तदातिचाराः, एषु च यदि कोऽपि कालयज्ञसंबंधी अतिचारो लभ्यो भवेत्तदा तस्य मे मिथ्यादुष्कृतमिति संवादिसमश्च
वाच्यं, एवमग्रेऽपि बोध्यम् ।

अथ पंचादशा कर्मादानातिचाराः यथा—

आजीविकादिनिमित्तं काष्ठदहनेन अंगाराणां करणं, तद्विक्रयणं, हटिकापाचनमित्यादि अंगारकर्म १, वृक्षादेः पत्रपुष्पादेर्वी छेदनवि-
कयणादि वनकर्म २, शकटानां तदंगानां च निव्यादनवाहनादि शकटकर्म ३, शकटवृषमादीनां भाटकेनार्पणं भाटकर्म ४, हल कुह्यादिभि-
र्भूमिवेदारणं पाषाणादिघटनं यवादिधान्यानां भुञ्जनादिकरणं च स्फोटककर्म ५, प्रथमत एव म्लेच्छादिभ्यो मुख्यदानेन गजदंताद्यानाद्य
विक्रयणं, आकाराद्वा स्वयपानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं ६, लाक्षा-नीली-मनःशिरःशुद्धेः सुलिवधान्यादेश्च विक्रयो लाक्षावाणिज्यं ७,
वृत्त-वैलादि रसविक्रयो रसवाणिज्यं ८, यस्मिन् भक्षिते प्राणी म्रियते तद्विषं, तस्य वाणिज्यं ९, द्विपद-चतुष्टयादि विक्रयः केशवा-
णिज्यं १०, तिलेक्ष्वादीनां यंत्रैः पीडनं यंत्रपीलनं ११, वृषमादेर्वृषणकणादिच्छेदनं निलिङ्गनकर्म १२, क्षेत्रादौ बह्वेज्वर्लिनं दत्तदानं
१३, गोधूपादेः पोक्षः (पार्थः) सरोहृदादिशोषश्च प्रसिद्धः १४, असत्यो दुःशीला दारयादयस्तासां पोषणमसतीपोषः १५ ॥ इति

तथा तपो हि दुष्टाष्टकर्मविनाशकं सकललब्धिजनकं बाह्याभ्यन्तरभेदतो द्वादशविधं दृढप्रहारिवद्भूत्यात्मभिः समाचरणीयं । तपोमुखा-
नीत्यत्र मुखशब्द आद्यर्थस्तेन भावनादिपरिग्रहः, इति व्याख्यातं ब्रह्मक्रियादिपदं यत्र । किंचात्रधर्मार्थिनोऽत्मनिर्दा कर्तव्या, न पर-
निर्दा, तत्र चित्रकल्पुत्रीदृष्टांतः, स चैवं-कांचनपुराधीशेन जितशत्रुराजेन स्वस्य नवीनसभायां कनकमंजरी नापचित्रकरसुतानिर्भितं
चित्रमयूरं साक्षान्मयूरमिव दृष्ट्वा तच्चानुर्यगुणरंजितेन सा परिणीता, तथा च स्वबुद्ध्या प्रत्यहं नवनवकथाकथनेन नृपः पणमासान्
यावत् स्ववासे आनीतः, तदा राज्ञा बहु मन्यमानापि सा प्रतिदिनं स्वगृहे एकांतदेशे उपविश्य पितृगृहसंबन्धिसामान्यवेपं परिधाय
हे आत्मन् ! राजमान्यत्वमस्मिन्महति, अतोऽहंकृतिर्न विधेया, तव पितृगृहसंबन्धिनी त्वियं ऋद्धिरस्तीत्यादिवचनैरात्मानं निर्दति
स्म. अथ हलं पश्यंतीभिः सपत्नीभिस्तथाकुर्वाणां तां विलोक्य नृपायोक्तं, एषा तु भवतां कार्मणं करोति, ततो राज्ञा परीक्षार्थमेकदा-
कस्मादागत्य तामात्मनिर्दां कुर्वाणां दृष्ट्वा तुष्टेन पट्टराज्ञी कृता, अपराधपमानिताः, एवं धर्माधिभिरात्मनिर्दा कर्णेति ॥
अन्यच्च चातुर्पासिकपर्वराधायितुकामैर्भूव्यात्मभिरस्मिन् दिने स्वे स्वेऽतिचारा आलोचनीयाः, सुवर्दिसमक्षं च तेषां मिथ्यादुष्कृतं च वाच्यं,
तत्र साधूनां चरणसप्तति (७०), करणसप्तति (७०) मिलनाच्चत्वारिंशदधिकशत (१४०) मतिचारा भवन्ति, ते च ग्रन्थगौरवभयात् लिख्यन्ते.
ॐ । श्रावकाणां तु चतुर्विंशदधिकशतमतिचाराः (१२४) स्युस्ते संक्षेपतो द्दर्श्यन्ते—एष संक्षेपः ५ पञ्जरस-कर्म १५, नाणाह अट्ट

* संक्षेपतो गायत्र्ययं यथा-वय (५) समणधम्मं (१०) संजमं (१७) वेयावळ्वं च (१०) बंभुत्तीओ (६) ॥ नाणाह तिष्ठं (३)
तव (१२), कोह निगगओ (४) होह चरणमेयं ॥ १ ॥ पिच्छ विसोही (४) समिहं (५) भावणा (१२), पडिमा य (१२) इदिय निरोहो (५) ॥
पडिलेहण (२५) शुत्तीओ (३), अभिगहो (४) चैव करणं तु ॥ २ ॥

अथ देवार्चनरनामविलेपनानि न्याख्यायन्ते—देवस्य श्रीजिनेन्द्रस्य तत्प्रतिमायाश्च अर्चनं वासादिना, रनात्रं जलादिना, विलेपनं च चन्दनादिना कर्त्तव्यमेतत्पदश्रेण सर्वोऽपि पञ्चाप्रकारः कृत्तितः । पूजाफलं चेदं—सयं पमञ्जणे पुन्नं, सहस्सं च विलेवणे ॥ सयसाहसिस-
या माला, अणतं गीयवाहयं ॥ १ ॥ इत्यादि, अत्र दृष्टांताः स्वयं वाच्याः । अथ ब्रह्मक्रिया १ दान २ तपोमुखानि ३ न्याख्यायन्ते,
तत्र ब्रह्मक्रिया-ब्रह्मचर्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् शीलव्रतपालनमित्यर्थः, तत्फलं यथा—जो देह कणयकोडि, अहवा करेह कणयजिणभव-
णं ॥ तस्स न तत्तिय पुत्तं, जत्तिय वंभवणं भणिए ॥ १ ॥ इति ॥ तथा दानं हि अभयं १ सुपान्ना-२ लुकंपो ३ चित ४ कीर्त्ति ५
मेदत्तयंचविधं, तत्र द्वाभ्यां मोक्षः, त्रिभिश्च भोगप्राप्तिः, इहाभयदाने दृष्टांतो यथा—

राजगृहे सभारिथतेन श्रेणिकनृपेण प्रोक्तं, संप्रति नगरे कि वस्तु सुलभं स्वादु चारितं ? क्षत्रियाः प्रोज्जुर्मासं समर्प्य स्वादु चारितं,
तदा अभयकुमारं चिंतित, एते निर्दयाः, अथ यथा पुनरप्येवं न जल्पेयुस्तथा कुर्या, ततो राज्ञौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथग्पृथग्गतत्वाऽभय
एवमवादीद—सो क्षत्रियाः ! राजपुत्रशरीरे महाव्याधिरूपघ्नोऽस्ति, यदि मनुष्यसत्कं कालेयमांसं टंकद्वयमिति दीयते तदा स जीवति
नान्यथेति वैद्यैरुक्तमस्ति. ततो यूयं राज्ञो ग्रासजीविनो भवद्भिरैवैतत्कार्यं कर्त्तव्यं. तदा एकेनोक्तं दीनारसहस्रं गृहाण ? परं मां मुंच ?
अन्यत्र गच्छ ? अभयेन तद् गृहीतं, एवं राज्ञौ प्रतिगृहं परिभ्रम्य तैर्दानि बहूनि दीनारलक्षणाण्यादाय प्रभाते नृपसभायां वदन्
क्षत्रियभ्यो दर्शितं, प्रोक्तं च अहो गतदिने यूयमेव वदथ यन्मांसं सुभलमिति. अद्य तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं न प्राप्तं, ततो
लज्जितास्तेऽभयेन दक्षिताः, ततो मांसमक्षणनियमं प्रापिताश्च, अत्रार्थं श्लोकः—स्वमांसं दुर्लभं लोके, लक्ष्णेणापि न लभ्यते ॥ अल्प-
मूल्येन लभ्यते । पलं परशरीरजं ॥ १ ॥ एवमन्यैरप्यभयदानबुद्धिरप्येति ॥

अथावश्यकपदं व्याख्यायते, तत्रोभयकालं यदवश्यं कर्तव्यं तदावश्यकं प्रतिक्रमणमित्यर्थः, तत्फलं चेदं—अवसरस्य एण । साव-
ओ जइवि बहुअओ होइ ॥ दुक्खाणमंतकिरियं । काही अचिरेण कालेण ॥ १ ॥ व्याख्या—भावको यद्यपि बहुअजस्को बहुपापयुक्तो
भवति तथाप्येतेनावश्यकेन कृत्वा स्तोकेन कालेन दुःखानामंतक्रियां विनाशं करिष्यतीति, किंच—आवसरस्य उभयकालं, ओसहमि-
वं जे करंति उज्जुत्ता ॥ जिणविज्झकहियावहाणा, अकम्मरोणा य ते हुंति ॥ २ ॥ व्याख्या—भावका उपयोगयुक्ताः संतः प्रभात-
संध्याकालयोर्जिनवैद्यकथितविधिना सम्यक्प्रकारेण औषधमिवावश्यकं कुर्वन्ति ते कर्मरोगरहिता भवंतीति, प्रतिक्रमणनियमे साजणसिंह-
दृष्टांतः । स चैवं—साजणसिंहनामा श्रेष्ठो द्विसंध्यं कालवेलायां प्रतिक्रमणं विना भोजनं न कार्यमिति नियमवान् बभूव, एकदा पीरो-
जपातसाहेन केनचिदपराधेन स कारागारे क्षिप्तस्तदा तत्र स्थितेनापि तेनारक्षकपुरुषेभ्यः पंचाशत्पंचाशन्निपतात् सुवर्णनिकान् दत्त्वा
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कृतं, अन्यदा रत्नद्वयपरीक्षणव्यतिकरे तृतीयं रत्नं जगन्मध्ये त्वमिति वचनात्प्रसन्नेन सुत्राणेन स मुक्तः सन्मानि-
तश्च, तदा तैर्भौतैरारक्षकैर्निकारस्तस्य पश्चात्प्रदत्तास्ततः श्रेष्ठिना ते निकारस्तेभ्य एव दत्ताः, प्रोक्तं च अहो एतद्धनं कियत् ! यतो
ऽमूल्यं प्रतिक्रमणं गया कृतं भवत्साहाय्यादिति दृष्टांतः ॥

अथ पौषधं व्याख्यायते—धर्मस्य पौषं पुष्टिं दत्ते तत्पौषधं, तच्चाहार १ शरीरसत्कार २ गृहव्यापार ३ अब्रह्म ४ निवृत्तिरूपं बोध्यं,
तत्फलं चेदं—पोसहि य सुहे भावे । असुहाइ खवेइ नत्थि संदेहो ॥ छिंदेइ निरयतिरिगइ । पोमह विहिअप्पमत्तेणं ॥ १ ॥ पौषधम-
त्तश्चिरत्वे कामदेवदृष्टांतः—यथा कामदेवश्चावकः पौषधे स्थितः सन् निशायां मिथ्यादिवदेवेन—दुष्टगज १ नाग २ पिचाय ३ रूपव-
द्वा शोभितोऽपि मनोवाकायैर्मनागपि न शुभित इति.

नर्तकीनिपप्रचितोऽपि तयोर्निर्विकारभावदर्शनात् सद्यः संप्राप्तवैराग्योऽनित्यादिभावनं भावयन् केवलज्ञानं प्राप, देवैर्महोत्सवो विहितो, वंश एव च सिंहासनं बभूव, तत्स्वरूपदर्शनान्नृपादयोऽपि प्रतिबुद्धाः ॥ इति ॥ परिज्ञायांमिलापुत्रदृष्टांतः ॥७॥ अथ परिहरणीयवस्तु-
त्यागे तेतलिपुत्रदृष्टांतो यथा—तेतलिपुरे कनककेतुर्नरिंराजा, स च राज्यलोभाज्जातमात्रान् रवपुत्रान् विनाशयति. तस्य राज्ञस्तेतलि-
पुत्रनामामात्यस्यस्य पोडिलानाम भार्या, सा च प्रथमं मंत्रिणोऽतिबहुभासीत्, पश्चात्कथंचिदनिष्टा जाता. एकदा तस्या गृहे आहारार्थ-
मेका साध्वी समुपागता, मंत्रिपत्न्या तां प्रति प्रणम्य भर्तृवशीकरणोपायः पृष्टः, साध्व्या प्रोक्तं धर्मः सेव्यो येन सर्वेष्टार्थाः सिद्धवन्ति,
ततः सा संसाराद्विरक्ता सती दीक्षाग्रहणार्थं पतिं पप्रच्छ, मंत्रिणोक्तं दीक्षां गृहाण, परं यदि त्वं देवपदं प्राप्नुयास्तर्हि मां प्रतिबोधयः,
तथापि तद्वत्त्वोगीकृत्य दीक्षामादाय आयुःक्षये समाधिना मृत्वा देवपदं प्राप्तं, अथ मंत्रिणा राज्ञ एकः पुत्रो जातमात्र एव प्रच्छन्नं गृही-
त्वा स्वगृहे वर्द्धित आसीत्. एकदा कनककेतुर्नृपे परलोकं गते सति मंत्रिणा स कनकध्वजकुमारो राज्ये स्थापितः, राजकार्यमपात्या-
धीनं कृतं, ततो मंत्री अहर्निशं राजकार्ये मग्नः सन् कदापि धर्मकृत्यं न कृतवान्. तस्मिन्नवसरे देवपदं प्राप्तया पोडिलया मंत्रिणस्त्वस्व-
रूपं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधाय नृपादयः सर्वेऽपि लोकारुतत्पराङ्मुखा विहितः, ततो नृपस्थानं गतेन मंत्रिणा क्राप्यादरपलभमानेन सद्यो
गृहमाणतयारमनः कुमरणाशंकया स्वहस्तेनैवानेके मरणप्रयोगाः कृताः, परं देवेन सर्वेऽपि वैयर्थ्यं नीताः, ततो विलक्षीभूय स्थितं मंत्रि-
णं प्रति देवः प्रादुर्भूय उवाच, भो मंत्रिन् ! ईदृक्संसारस्वरूपं विद्यते, तत्त्वतो न कोऽपि कस्यापि स्वजनोऽस्ति. इत्यादिवचनैर्मंत्रिणं
प्रतिबोधय देवः स्वस्थानं ययौ, मंत्र्यपि सर्वं विभवं परित्यज्य सद्यो दीक्षां जग्राह । इति प्रत्याख्याने तेतलिपुत्रदृष्टांतः ॥ इति सामाधि-
कपदं व्याख्यातम् ॥

सर्वजीवैः सह क्षामणां कृत्वा तत्र स्थितः सन् स्वयमेव तत्कटुकतुंगिकाशकं भुक्तवान्, न पुनः परप्राणि वधमिमा परिष्ठापितवान्-
ततः सद्यो मृत्वा स सद्गतिं प्राप्ताः ॥ इति ॥ निष्पापचरणे धर्मस्त्वर्चिर्हृष्टांतः ॥ ६ ॥ अथ पापत्यागेन यद्वस्तुतत्त्वज्ञानं, तत्र इलापुत्रदृष्टा-
वो यथा--इलानगरे धनदत्तश्रेष्ठी, तस्य इलादेवीसेवनात् इलापुत्रोनाम पुत्रो जातः, स चैकदा तन्नागतानां विदेशिनटानां दृत्यं पश्य-
न् अतिसुन्दररूपां नर्तकपुत्रीं विलोक्य प्राग्भवस्नेहात्तरयामत्यन्तानुरक्तो बभूव, ततः सद्यो गृहमागत्य पितरं प्रति उवाच-भो तात !
मां प्रति नर्तकपुत्रीं परिणायस्व, नोचेद् मरणमेव शरणीकरिष्ये, परमपरकन्यापाणिग्रहणं सर्वथा न विधास्ये, तदा पित्रा तस्यात्याग्रहं
विज्ञाय कथमपि निषेद्धमशक्नुवता बृद्धनटसमीपं गत्वा तस्य पुत्री मार्गिता, नटनोक्तं यद्ययमस्मत्कलं शिक्षयित्वा बहुधनं चोपाज्यं
अस्मज्जातिं पोषयेत् तर्हि-अस्मत्पुत्र्याः पाणिग्रहणं कुर्यात्, श्रेष्ठिना तद्वचः श्रुत्वा इलापुत्रं प्रति सर्वोऽपि हृत्तांतः प्रोक्तः, इलापुत्रस्तु
तदप्यंगीकृत्य दृष्टेन गृहान्निर्गत्य नटेषु संमिलितः, ततः कियता कालेन तेषां सर्वकलासु निपुणो भूत्वा वेलातटनगरं प्राप्ताः, तत्र राज्ञा
स्वकलादर्शनाय स्वयं वंशमारुह्य रमतेस्म. सा नटपुत्री च वंशपार्श्वे स्थिता गानं करोतिस्म, तदा तां नटपुत्रीं विलोक्य राजा चलचित्तः
सन् चिंतयतिस्म, यद्येष इलापुत्रो वंशान्निपत्य प्रियते तर्हि एनां कन्यामहं गृह्णामि. अथ इलापुत्रः सर्वा एव कलाः कृत्वा वंशादुत्तीर्य
दानग्रहणेच्छया नृपपुरं स्थितः, राज्ञोक्तं व्यग्रतया मया नृत्यं न दृष्टं, ततः पुनः कुरु-? तदा तेन धनलिप्सया पुनर्नृत्यं कृतं, परं
राज्ञा तन्मरणमिच्छता पुनस्तथैवोक्तं. ततः सतृतीयवारं पुनः-वंशमारुह्य रमतेस्म. तस्मिन्नवसरे एकभाग्यवतः श्रेष्ठिनो गृहे एकः सा
धुराहारार्थं गतस्तदा सर्वालंकारविभूषिताऽतिसुन्दरांगी श्रेष्ठिपत्नी सद्यः समुत्थाय सानंदं वंदनां विधाय मोदकैः स्थालं भूत्वा साधुं
प्रतिलाभयति, साधुरप्यधोदृष्टिः सन् 'इत्थं इत्थमिति' शब्दमुच्चारणाहारं गृह्णाति. एतत्स्वरूपं वंशारूढेन इलापुत्रेण दृष्टं, तदासौ स्वयं

तन्मात्स्यर्थं समपरिणामं दधानः, करस्यं खट्वादि तत्रैव परित्यज्य तन्मृनिस्थाने एव कायोत्सर्गेण तस्थौ. तदानीं हि रुधिरगन्धादुपा-
गतेन कीटिकागणेन तच्छरीरं सच्छिद्रं कृतं, परं स मनागपि न च्चाल, वृतीयदिने तत्रैव कालं कृत्वा स्वर्गं प्राप्तः ॥ इति ॥ समासे
चिलातीपुत्रदृष्टांतः ॥२॥ अथ स्तोकाक्षरैर्महार्थकथने लौकिकः पंडितचतुष्टयदृष्टान्तो यथा-वसन्तपुरे जितशत्रुराजा, तस्यैकदा शास्त्रश्रव-
णेच्छासीत्, तदा चतुर्भिः पंडितैः श्लोकलक्षप्रमितमेकैकं ग्रंथं विधाय नृपाय निवेदितं, नृपेणोक्तं-एते ग्रंथा अतिमहांतो मया स्तोकाकालेन
भोक्तुं न शक्यंते, तस्मात्स्वल्पाक्षरैरेवैतेषां सारं वदत, तदा चतुर्भिः पंडितैः सारभूतमेकं श्लोकं निष्पाद्य नृपाग्रे प्रोक्तं, तथाहि-जीर्णे
भोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया ॥ बृहस्पतिरविश्वासः, पंचालः स्त्रीषु मार्दवं ॥१॥ व्याख्या-अन्नेयनामा विद्वान् वक्ति-प्रथमं
भुक्ते आहारे जीर्णे सति पुनः भोजनं कार्यमिति वैद्यग्रंथपरमार्थः १, कपिलपंडितः प्राह-सर्वेषां प्राणिनां दया कार्येति धर्मशास्त्रपर-
मार्थः २, बृहस्पतिनामा विद्वान् वदति-कस्यापि विश्वासो न कार्य इति नीतिशास्त्रसारः ३, पंचालो विद्वान् भुक्ते-स्त्रीषु सुदृता धार्या
परं तासामंतो न ग्राह्य इति कामशास्त्ररहस्यं ४, एवं स्तोकाक्षरैर्महार्थकथनं द्वादशांगीरूपं संक्षेपसामायिकं बोध्यं ॥५॥ अथ निष्पापाचरणे
धर्मरुचिसाधुदृष्टांतो यथा-धर्मर्षोपाचार्यस्य शिष्यो धर्मरुचिनामा साधुर्नगरे आहारार्थं भ्रमन् रोहिणीनामब्राह्मणया गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः,
तया कुटुम्बनिमित्तं मिष्टभ्रान्त्या निष्पादितं कटुकतुंबिकां शार्कं विषप्रायं विज्ञाय दुष्टबुद्ध्या साधवे दत्तं, साधुना तु सरलस्वभावेन तद्
गृहीत्वा स्वस्थाने आगत्य गुरुभ्यस्तदार्क्षितं. गुरुभिस्त्वद् दृष्ट्वा प्रोक्तं मो महाभूभावं ! इदं शार्कं विषप्रायमस्ति. तस्माच्चिरवद्यस्यंदि-
ले गत्वा परिष्ठापय । तदा धर्मरुचिमाधुर्युर्वाज्ञया निर्वयभूमौ गत्वा यावत्तच्छार्कं परिष्ठापयितुं लग्नस्तावत्तन्मभ्यात्पतितर्विदुर्मात्रे एव
तद्गन्धाकृष्टा बह्वधः कीटिकाः संमिलितास्तद्गन्धप्रदणेनैव च मृताः, अथैवं बहुकीटिकामरणं दृष्ट्वा पापभीरुः साधुर्जीवदया चित्रयन्

भट्टैर्निरुद्धय निजगृहं चागत्य प्रच्छन्नं स्थितः, ततः स दत्तो मतिमोहात्सप्तममपि दिनमष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः शान्तिकं कुर्वे इति विवर्तित्य गृहान्निर्गतः, तदा एको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वात् राजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुष्पैराच्छादयामास, तावत्तत्रैव मार्गे गच्छतो दत्तरयाश्वसुरोत्क्षिप्ता सा विष्टा मुखे पतितः। तदा स विष्टास्वादाच्चमत्कृतः सन् पश्चान्नित्यं वृत्तस्तदैतस्य बहुविधदुराचारेण खिन्नैर्मूलमंत्रिभिर्जितशत्रुनृपः पञ्जराभिकारय राज्ञे स्थापितः, दत्तरतु छलाद् बद्ध्वा गृहे समर्पितः, राज्ञा च स कुंभ्यां प्रक्षिप्य अधश्चाग्निं प्रज्वाल्य श्वानान् (शुनो) विमुच्य स कदर्थितः सन् सुत्वा नरकं गतः आचार्यास्तु बहुधा सन्मानिताः, इति सत्योक्तौ कालिकाचार्यदृष्टान्तः ॥ ३ ॥ अथ भूतकाक्षरैर्महातन्त्रज्ञाने चिलातीपुत्रदृष्टान्तो यथा—राजगृहनगर्या धनदत्तनामा न्यवहारी, तस्य चत्वारः पुत्राः, सुसमानामपुत्री, चिलातीपुत्रनामैको दासश्चासन्। एकदा भेष्टो तं दासं दुराचारिणं विज्ञाय गृहाद् बहिर्निष्कासितवान्। सोऽपि ततो निःसृत्य चौरपल्ल्यां गत्वा स्थितः। अथान्यदा स चिलातीपुत्रो बहुचौरान् संमेलयित्वा राजगृहनगर्यामागतः, तत्र स्वयं च तस्य भेष्टिनो गृहे प्रविश्य सुसमानामकन्यां चादाय सद्यो गृहान्निर्गतः, तावत् भेष्टयपि कन्यानयनार्थं चतुर्ष्वग्नसहितस्तत्पुष्टे चलितः एवं च कियति मार्गेऽतिक्रान्ते श्रेष्ठिनमत्यासन्नमागतं वीक्ष्य भीतद्विचलातीपुत्रः सुसमाया मस्तकं छिन्वा करे च तद् गृहीत्वा, द्वितीयकरे च रुधिरलिप्तं खट्वास्तृपात्य पर्वतोपर्याकरोह, भेष्टी तु तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विषण्णः सन् पश्चाद्वलितः, अथ चिलातीपुत्र एतादृशमयं कररूपेणाग्रे चलन् मार्गे कापोत्सर्गस्थं साधुं च विलोक्य इत्थमुवाच, भो भुङ् ! धर्मं कथय ? नोचेदनेन खड्गेन तवापि शिरश्छेत्स्यामि, साधुना तत्स्वरूपं वीक्ष्य स्मटिति ' णमो अरिहताणं ' इति पदमुच्चार्य आकाशे चोड्ढिप उपग्राम १ विवेक २, संवरेति ३ पदत्रयात्मकं धर्मं तदग्रे उक्तत्वाऽन्यत्र जग्मे। अथ चिलातीपुत्रस्तमर्थं विचारयन् आत्मनि तन्मध्यगमेकमपि गुणमपश्यन्

मेतार्यमुनिः प्राग्भववाधरितदुरितवशाद्वाजगृहनगर्यां चांडालकुले समुत्पन्नः, चांडालया च जन्मसमय एव भूतवत्सायै धनदत्तश्रेष्ठिपत्न्यै स प्रच्छन्नमर्पितस्त्वद्गृहे स वृद्धिं प्राप्सः, क्रमेण यौवने प्राग्भवमिन्द्रदेवसाहाय्यादष्टौ श्रेष्ठिकन्या एकां च श्रेणिकनृपपुत्रीं स परिणीतवान्, ततो द्वादशवर्षांते देववचनात् श्रीवीरप्रभुसमीपे प्रव्रज्यापादाय बहुदेशेषु विहरन् एकदा राजगृहनगर्यां स्वर्णकारगृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः, तत्र स्वर्णकारे भिक्षानयनार्थं गृहांतः प्रविष्टे सति पश्चात् श्रेणिकनृपस्य देवपूजानिमित्तं तत्कृता अष्टोत्तरशतप्रमिताः स्वर्णयवाः क्रौंचपक्षिणा भक्षितास्ततश्चोड्डीय स भित्त्युपरि स्थिताः, तावत् स सुवर्णकारः शुद्धाहारमानीय बहिः समागतः, स्वर्णकारस्तत्र स्वर्णयवानपश्यन् तं साधुमेव तच्चौरं विचिन्तयन् जगाद-भो साधो ! इहस्था यवाः केन गृहीताः ? तदा साधुना चिंतितं यदि पक्षिणा भक्षिता इति वक्ष्ये तर्हि मद्रचनादसौ एनं क्रौंचं हनिष्यति एवं विचिंत्य तेन मौनमाश्रितं, ततोऽतिरुष्टेन स्वर्णकारेण साधोर्मस्त्वकमार्द्रवार्धेण बद्धं, तदा साधोश्चक्षुषी निःसृत्य पतिते, महती वेदना समुत्पन्ना, ततः स साधुरन्तर्कृतकैरली भूत्वा मुक्तिं प्राप्सः । इत्थं प्राणांतोपसर्गेऽपि तेन मेतार्यमुनिना जीवदयैव मनसि धृता, न किमप्यन्यच्चिंतितं, एवमन्यैरप्याचरणीयम् । इति । समयिके मेतार्यदृष्टांतः ॥ २ ॥ अथ सत्यवादे कालिकाचार्यदृष्टांतो यथा-तुसीमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भागिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वामिन्दुपं कारागारे निक्षिप्य स्वयं च राज्यभारं विभ्रता अन्यदा च मातुः प्रेरणयाऽऽचार्यसमीपं गतेन तेन उन्मत्ततया धर्मदर्शना च सक्रोधं श्रीगुरुभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति गुरुभिर्धर्ममवलम्ब्य तस्याग्रे यज्ञो हिंसारूपो हिंसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तं, न पुनरन्यथा. ततः कोऽत्र प्रत्यय इति तेन पृष्टे सति गुरुणोक्तं, तस्मिन्नेव दिने तव मुखेऽकस्माद्विष्टा पतिष्यति, ततोऽतिक्रुद्धन दत्तेनोक्तं त्वं कथं मरिष्यसि ? गुरुणोक्तमहं समाधिना मत्तस्मिन्, मृतोऽपि च स्वर्गं गतास्मि । तदा दत्तः साहं कतिः सन् तत उत्थाय क्षरि च रव-

रागद्वेषभयादिपरिहारेण यथास्थितकथनं ३, समासः-स्तोकाक्षरैः कर्मनाम्नकरस्त्वबोधः ४, संक्षेपः-स्तोकाक्षरा महार्था द्वादशांगी ५, अनवद्यं-निःपापाचरणं ६, परिज्ञा-पापत्यागेन समंताद्गस्तुतत्त्वज्ञानं ७, प्रत्याख्यानं-परिहारीयवस्तुत्यागः ८ इत्यष्टौ नामानि. अथैषां क्रमेणाष्टौ दृष्टांता दृश्येते, तत्रादौ दम्पदन्तदृष्टांतो यथा—

हस्तिशीर्षनगरे दम्पदंतो राजा, तस्य चैकदा हस्तिनागपुरस्वामिभिः पांडवै कौरवैश्च सह भीमानिमित्तं महान् विवादः संजातः, तदनंतरं कियद्भिर्दिनैर्दम्पदंते जरासंधनृपसेवार्थं गते गति पांडवकौरवैश्च तद्देशो भग्नस्तां वार्तां श्रुत्वा क्रुद्धो दम्पदंतः सद्यो बहुसैन्यपादाय हस्तिनागपुरेपरि समागतस्तत्र चोभयेषां परस्परं महद्बुद्धं संजातं, परं देववशत्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दम्पदंतस्तु विजयं प्राप्य स्वस्थानमायातः, तत एकदा स नृपः संख्यायां पंचवर्णवादलस्वरूपं दृष्ट्वा संग्रामवैराग्यः संसारमपि तादृशमेवात्मारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः, ततः प्रतिग्रामं विहरन् अन्यदा हस्तिनागपुरे प्रतोल्या बहिर्देशे कायोत्सर्गेण स तस्थौ, तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पांडवैर्मार्गे तं मुनिं विलोक्य लोकमुखाच्च तं दणदंतरात्रर्षिं विज्ञाय सद्योऽश्वेभ्य उत्तीर्य विधिनभिबन्ध तस्य द्विविधमपि बलं प्रशंस्य अग्रे चलितं, ततः कौरवाः समेतास्तेषु बद्धेन दुर्योधनेन तथैव तं दम्पदंतं विज्ञाय बहुभिर्दुर्बाक्यैस्तिरस्कृत्य साधुसमीपं च बीजपूरफलं प्रक्षिप्य अग्रे चलितं, ततो ' यथा राजा तथा प्रजेति ' न्यायात्तदनुगच्छद्भिः सर्वैरपि सैनिकैः काष्ठपाषाणादेर्निःशेषाद् समन्तादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विद्धे. अथ पश्चाद्दलमानाः पांडवा मुनिरस्थाने तन्महच्चत्वरं दृष्ट्वा लोकेभ्यः प्रश्नपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुश्चेष्टितं ज्ञात्वा सद्यस्तत्रागत्य पाषाणादिदूरीकरणपूर्वकं तं दम्पदंतं प्रणम्य स्वस्थानं गताः, एवं पांडवैः सन्मानितः कौरवैश्चापमानितोऽपि स मुनिः उभयत्र समभावं वभार, मनागपि रागद्वेषौ न कुनवान् । इति समभावे दम्पदंतदृष्टांतः ॥ १ ॥ अथ दयापूर्वकहृत्तो मेतार्यदृष्टांतो यथा—

पारादयं, एतावता सम्यग्दृष्टिभिर्मिथ्यात्वपरिहारेण देवपूजन-गुरुसेवन-ज्ञानागमभ्रवण-धर्मक्रियासुमोदन-तीर्थयात्राकरण-जिनकल्याणकभूमिरुपशानादिभिः सततं सम्यक्त्वं निर्मलं कार्यमिति, उक्तं च—

जन्मं दिक्त्वा नाणं, तिथयराणं महाणुभावाणं ॥ जन्म य कयनिव्वाणं अणाढं दंसणं होइ ॥१॥ इति ॥ प्रसंगत उक्तं, अथ प्रथमं सामयिकस्वरूपमुच्यते, समस्य-रान्हंपराहितस्य मतो-जीवस्य आयो-ज्ञानादीनां लाभ प्रथमसुखरूपः समायः, स एव-सामायिकं, मनोवाकायचेष्टापरिहारेण मुहुर्त्तं यावत् सर्ववस्तुषु सपपरिणाम इत्यर्थः, उक्तं च, निंदपसंसासु समो, समो य माणावमाण-कारीसु । सपसयणपरियणमणो न सामाहयं संगओ जीवो ॥ १ ॥ जो समो सव्वभूएसु, वसेसु थावरेसु य ॥ तस्स सामाहयं होइ, इमं केवल्लिमासियं ॥ २ ॥ तथा सामायिकस्थितः आवको गृहस्थोऽपि यतितुल्यो भवति, यतः—सामाहयंमि उ कए, समणो इव सावओ हवइ जन्हा ॥ एएण कारणेणं, बहूसो सामाहयं कुज्जा ॥ १ ॥ अत एव सामायिकस्थस्य देवस्नानपूजनादावप्यधिकारो नास्ति; सामायिकरूपे यावत्तवे प्राप्ते सति द्रव्यस्त्वकरणानौचित्यात् । सामायिकस्य दुर्लभता कथितास्ति, यथा—सामाहयसामग्गिण, देवावि चित्ति हिियपज्झंमि ॥ जइ हुइ मुहुत्तमेणं, ता अह्मा देवत्तणं सहलं ॥ १ ॥ इति ॥ इह सामायिककर्त्ता श्रद्धालुर्द्विविधः क्रद्धिमान् अनुद्धिकश्च; तत्र य क्रद्धिरहितः स साधुममीपे जिनगृहे पौषधशालायां स्त्रगृहे वा निर्विघ्ने स्थाने सामायिकं कुरुते, यस्तु राजादिर्महर्द्धिकस्त्वस्य सामायिकविधानं महताडम्बरेणोपाश्रयमागत्योचितं भवति, यत ईदृशा अपि सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावना संजायते इति.

अथ सामायिकस्याष्टौ नामानि उच्यन्ते—सामाहयं १ समहयं २ सम्मवाओ ३ समास ४ संखेवो ५ । अणवज्जं च ६ परिण्णा ७, पञ्चवखाणे य ८ ते अहुं ॥ १ ॥ व्याख्या—सामायिक-समभावः १. समयिक-सम्यग्दयापूर्वकं सर्वजीवेषु प्रवर्त्तनं २, सम्यग् वा

तरसं चिर्भटिकादिफलं जीवाश्रयत्वाद्दर्जनीयं, पुनः सच्छिद्रमपरिपकं फलमपि अंतर्जीवसद्भावात्प्राज्यं, एवमन्यदपि अज्ञातफलादियद्-
भक्ष्यवरस्तु तत्सर्वं परिवर्ज्यं, उक्तं च—

अज्ञातकं फलमद्योधितपन्नशाकं, पूर्णफलानि सकलानि च हृष्टचूर्णं ॥
यातिन्यसर्पिरपरिक्षकमानुषाणा-मेते भवंति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

पुनर्यद् द्रव्यं ग्रीष्मादिकाले शीघ्रविनाशि भवति तत्तत्सोपयोगेन सदा निरवद्यमेव सेव्यमिति ॥

अथ विशेषतोऽस्मिन्पर्वणि कृत्यं दर्शयति—

सामायिकावदयक-पौषधानि, देवार्चन-रनाञ्ज-विलेपनानि । ब्रह्मक्रिया-दान-तपोसुखानि, भव्याश्चतुर्मासिकमंडनानि ॥ १ ॥
व्याख्या--भो भव्या ! एतानि सामायिकादिधर्मकृत्यानि चातुर्मासिकस्य मंडनानि-अलंकारभूतानि विधत्ते, ततो भवाद्विरतानि
सेव्यानीति ज्ञेयं, यद्यपि चातुर्मासिकत्रयमस्ति तथापि यदुद्दिश्य व्याख्यानं विधीयते तन्नाम ग्राह्यं, तत्र न कोऽपि दोषः, अत्र हि
कश्चित्पुमान् सामायिकं करोति, कश्चित्प्रतिक्रमणं, कश्चित्पौषधमित्यादि योज्यं, यथाशक्ति एतानि कर्तव्यानीति न कश्चिद्विशेष इति,
इह प्रथमं तिथयो विलोक्याः, ते च त्रिधा तथाहि--“चाउदसद्व-मुद्दिष्टपुण्यमासिणीति” सिद्धांते उक्तत्वात्, मासमध्ये द्वे चतुर्दश्या,
द्वे षष्टयौ, आपावास्या, पूर्णिमा च, षट् चारित्रतिथयः, आसु चारित्रपाराध्यं, शीलांगाचार्यादि-गीतार्थोदात्तात्, उद्दिष्टशब्देन
स्मिन्नकल्याणकतिथयः पर्वुषणातिथिरपि च ग्राह्या, द्वितीयापञ्चम्येकादशयो ज्ञानतिथयः, एषु ज्ञानपाराध्यं, अन्ये दर्शनतिथयस्तेषु दर्शन-

अथ श्रीचातुर्मासिकव्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १ ॥

स्मारं स्मारं स्फुरज्ज्ञानं, धाम जैनं जगन्मतम् ॥ कारं कारं क्रमांभोजे, गौरवे प्रणतिं पुनः ॥ १ ॥

निषद्धां प्राक्तनप्राज्ञैर्वीक्ष्य व्याख्यानपद्धतिम् ॥ लिख्यते लेशतो व्याख्या, चातुर्मासिकपर्वणः ॥ २ ॥ युगम् ॥
दहाषाढ २ कार्तिक २ फाल्गुन ३ चार्तुमासिकानामन्यतमे चातुर्मासिकपर्वणि समागते सति अन्योऽन्यसापेक्षव्यवहारनिश्चयाभ्यां
युक्तं श्रीजिनशासनं विज्ञायैकांतवादनिराकरणेन आवश्यकप्रयोग-समाहिताश्च- शुद्धदंकरूपलक्षणचतुर्थ-मंगतुल्यं द्रव्यमावर्तिंगं संयु-
क्तमिच्छद्भिः स्याद्वादरुचिर्भिर्धर्माधिभिः प्राणिभिः सम्यग्यर्मकृत्यं कर्तव्यम् । अत्र हि चत्वारो मंगाः प्रोक्ताः संति, तथाहि—अशुद्धं
रूप्यमशुद्धमुद्रं १, अशुद्धं रूप्यं शुद्धमुद्रं २, शुद्धं रूप्यमशुद्धं मुद्रं ३, शुद्धं रूप्यं शुद्धं मुद्रं ४. तत्र प्रथमे मंगे चरकपरिवाजकादयः १,
द्वितीये पार्श्वस्थादयः २, तृतीये प्रत्येकबुद्धा अंतर्मुहूर्त्तकालपटुहीतद्रव्यलिङ्गाः ३, चतुर्थे साधवो द्रव्यतो भावतश्च शुद्धिभाजः ४.
एतेषु चतुर्थमंग एव शुद्धत्वादुपादेय इति । अथ आद्धानां प्रथमतः सामान्येन किंचिद्वित्त्य कर्तव्यमुच्यते । एतद्दुर्गतानंतमवभ्रमण
भीरुभिर्जनमार्गानुसारिभिः अद्भालुभिः सर्वदा बहुमावद्यव्यापाराः वर्जनीयाः, विशेषतः फाल्गुनादिमासेषु तिलादिधान्यं न रक्षणीयं
बहुव्रतसजीवोत्पत्तिविनाशसंभवात्, तथा संधानमात्रफलादीनां यदि संसक्तं भवेत्तदा त्याज्यं, जंतुभिर्मिश्रं फलं मधुमयित्वादिति, पुष्प-
परणिशिष्टमधुकादि त्याज्यं, वर्षाकाले तंदुलीयादिपत्रशार्कं न मक्षणीयं, बहुस्रष्टमत्रमजीवमिश्रत्वादिति, योगशास्त्रे हेमाचार्यैर्गुर्जरदौ
महाजनप्रसिद्धैरुक्तमस्ति, फाल्गुनपूर्णिमात आरभ्य कार्तिकपूर्णिमां यावत् प्रायेण पत्रशार्कं न मक्ष्यमिति । तथातिपक्वं श्लथीभूतं चलि-

रिसहेस समं पत्तं, निरवज्जं हत्थुरससमं दाणं ॥ सेयाससमो भावो, हविज्ज जई माणिग हज्जा ॥४॥ इयं गाथा स्पष्टार्था ।
ननु त्रैलोक्यपूज्यस्यापि भगवतः कथमेतावान्—अन्तरायोऽजनिष्ट ? तत्रोच्यते—प्राक्कृतकर्मोदयाद्, तथाहि—कस्मिंश्चित् प्राग्भवे
ऋषभस्वामिजीवेन पथि ब्रजता धान्यखले धान्यं भक्षयतो बलीवर्दान् तोदनेन कर्पुर्कैस्ताड्यमानान् विलोक्य चिन्तितमेते मूढाः ब्रषभ-
मुखेषु शिष्यबन्धनं न जानते, तस्मिन् क्षणे स्वयं तत्र स्थित्वा स्वहस्तेन वृषभमुखेषु तद्बन्धनोपदेशश्चक्रे, तदानीं च बलीवर्दः निःश्वा-
सानां षष्ठ्यधिकत्रिंशती मुमुचे, तस्मिन् कर्मणि उदिते सति भगवानब्र भवे वर्षमेक यावद् आहारविटनं लेभे, तस्मिन् कर्मणि क्षयोप-
शमं च प्रापिते श्रेयांसदत्तमाहारं लब्धवान्, श्रेयांसश्च तद्दानफलेन मुक्तिसुखभाग् बभूव, तद्दिनादेव साधुभ्यः प्रासुकाहारदानविधिः
सर्वैरपि लोकैरज्ञायि । ततश्च भगवान् ऋषभदेवो वर्षाणामेकसहस्रं यावत् छाद्मस्येन विदित्य तपस्तप्त्वा वातिकर्मचतुष्टयं क्षययित्वा
केवलज्ञानं प्राप्य वर्षसहस्रोत्पूर्वतश्च यावदार्पक्षेत्रेषु विदित्य बहुमन्यमान् प्रतिबोध्य अष्टापदपर्वतोपरिदशसहस्रमुनिमहितेन मोक्षं जगाम
इति श्रुत्वा भो भव्याः ! रत्नत्रयात्पक्के मोक्षपार्गे बद्धादरेण यतध्वम् इति श्रेयः ॥

अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं वीक्ष्य प्राक्तनम् । अलोखि सुगमं कृत्वा, क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ १ ॥

॥ इति श्री अक्षयतृतीयाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

एतच्च भगवतः पारणकं भेषांसगृहे वैशाखशुक्लतृतीयायामभूत्, तद्दानस्य अक्षयमुखजनकत्वेन तद्दिनस्याक्षयतृतीया, इति प्रसिद्धिर्भूत्, दोषाणामजितादित्रयोविंशतितीर्थकराणाममृतरससह्योपमममृतरसतुल्यं परमाक्षं घृतखण्डमिभितक्षैरेयीरूपं भोजनकं पारणके आसीद् इति प्रथमगाथार्थः । अथ पंचदिव्यानि एव आह—

घुटं च अक्षौ द्वाणं, दिव्याणि य आहयाणि तूराणि । देवा वि सन्निवहया, वसुहारा चैव जुष्टा य ॥ ६ ॥

गाथार्थः—यदा भेषांसगृहे भगवता पारणकं कृतं तदा देवैः, 'अहोदानमहोदानमिति' घुष्टम्—उद्धोषणा कृता, तथा देवहुन्देन दिव्यानि तूराणि चादित्राणि आहृतानि—चादितानि, आकाशे बधिरितदिषचक्रा देवदुन्दुभयो नेदुरित्यर्थः, तथा देवाः—विर्यग्जुम्भकादयोऽपि साक्षिपतिताः—आगताः, तथा वसुधारा च जुष्टा—सार्धद्वादशकोटिमितसौवर्णिकादिदृढिरभूदित्यर्थः । उपलक्षणात् सुगन्धिजलजुष्टिः सुगन्धपुष्पवृष्टिभ्युदिति ज्ञेयम्, एतदेव स्पष्टयति—

अवपां घणोण भुवपां, जसेण भयवं रसेण पडिहत्थो । अप्पा निरुवमसुखं, सुपत्तदाणं महण्यविचयम् ॥३॥ इति ।

गाथार्थः—दानावसरे भवनं—भेषांसगृहं धनेन—स्वर्णरत्नादिपयेन भूतमिति शेषः, भुवनं—स्वर्ग-सुन्दु-पाताल-लोकरूपं यज्ञसा भूतम्—अहो ! भेषांसकुमारेण त्रिजगत्पतये केनाऽप्यदत्तपूर्वं दानं दत्तमिति त्रिलोकिव्यापिनी तस्य कीर्तिरभूदिति भावः, भगवान् ऋषभस्वामी हशुरसेन प्रतिहस्तः—लाममगभूद् संयमलामस्य हशुरसाहारपूर्वकत्वाद्; आत्मा—भेषांसजीवो निरुपमं सुखं प्राप्तवान्, अतः सुपात्रदातृं महाप्रशंसयम् ।

कानर्थमूलकारणं परमाणुपान्नपि परिग्रहं न बाधति; किं पुनः मणिध्वर्णकन्याश्वगजभीतिभादिकमिति सम्यग् विचार्य गावाश्चादृचीर्य
यत्र श्रीश्वभदेवस्तत्र समागत्य हर्षभरेण पुलकितशरीरो भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वन्दयित्वा उवाच-हे भगवान् ! प्रसन्नो भव,
अष्टादशकोटिकोटिसामरोपमानि यावद् विच्छिन्नस्य प्रासुकाहारदानविधेः सम्यक् प्रदर्शनेन भव्यजन्तून् निस्सारय, गृहाण च पट्गृहे
प्राप्तार्थं समागतान् शतसंख्यान इक्षुघटान् इति । अथ स्वामिनाऽपि चतुर्हानयुक्तेन द्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीं सम्यग् ज्ञात्वा इक्षुरसग्रहणाय
करद्वयं प्रसारितम्, तदा अर्थांसो रत्नपात्रतुल्याय श्रीमद्भगवते त्रिकरणशुद्धया इक्षुरसरूपं निर्दुष्टमाहारं ददानो हर्षभरेण स्वचित्ते शरीरे
च न ममौष्ठि, आत्मानं धन्यं मन्यमानः त्रिजगत्पुज्येन भगवता आहारग्रहणेनानुगृहीतोऽहमिति चिन्तयन् यावत् स्वहस्तेन इक्षुरसमृते-
र्वैदर्भगवन्तं प्रीणयन् तिष्ठति, तावद् देवैर्हर्षभरेणाकाशे पंच दिव्यानि प्रकटीकृतानि, एतदेवाह श्रुतकेवली भगवान् मद्रवाहुः-‘उस-
मस्त उ वारणए’ इत्यादि, गाया पूर्वं दर्शिता । अथ गार्थः-—ऋषभस्य लोकनाथस्य प्रथमतीर्थं करस्य प्रथमपारणके इक्षुरस आसीद्,

केभ्यस्तद्गन्धुषि रोमांश्चो बहुमानं प्रियंवधः । किञ्चानुभोदता पात्र-दानमूषणपञ्चकम् ॥ १ ॥
अनादरो धित्वंरच वैमुख्यमप्रियंवचः । परञ्चालापहस्य सप्ताने, स्थवं दूषणपञ्चकम् ॥ २ ॥
दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं, ससारसौख्यकरं । नृणां प्रीतिकरं गुणायकरकरं, बाल्मीकरं किंकरं ।
स्वर्गोपासकरं गतिव्यकरं, निर्माण संपत्करं । वर्णायुर्वैतवृद्धिवर्धनकरं, दानं प्रदेय बुधैः ॥ ३ ॥

इहादौ श्रीऋषभस्वासिसम्बन्ध उच्यते, श्रीऋषभस्वामी सर्वार्थसिद्धविमानात् च्युत्वा आषाढकृष्णचतुर्थ्या श्रीभरुदेवाकुक्षानुत्पन्नः, नवमासान् चतुर्दिनाधिकान् गर्भे स्थित्वा चैत्रकृष्णाष्टम्यार्धरात्रौ जन्म संग्रामः, विद्यतिपूर्वक्षणि कुमारपदं भुक्त्वा त्रिषष्टिपूर्ववर्ष राज्यं प्रपाल्य चैत्रकृष्णाष्टम्यां दीक्षां जग्राह. तदा दस्तिनागपुरे श्रीबाहुचलिपुत्रस्य श्रीसोमपथशोनृपस्य पुत्रः श्रेयांस आसीद् । अथ भगवान् प्राक्तनकर्मादयाद् वर्ष यावद् आहारालामाद् निगहारो विहरन् दस्तिनागपुरे समापयौ, तस्यां राज्ञौ श्रेयांसादिभिः त्रिभिस्त्रयः स्वप्ना लब्धाः, तथाहि—श्यामीभूतं मेरुमस्रतवः प्रक्षाल्याहमुज्ज्वलकार्यमिति श्रेयांसो लब्धवान् १, तथा सूर्याविम्बात् च्युतं किरण-सहस्रं श्रेयांसेन सूर्याविम्बे स्थापितमिति स्वप्नं सुबुद्धिनामा श्रेष्ठी लब्धवान् २, तथा एकः शूरो बहुसिर्वैरिभिः रुद्धः, श्रेयांससाहा-य्याद् जयं प्राप्तवान्, इति स्वप्नं च सोमयथाः राजा लब्धवान् ३, प्रातः समायां सर्वेऽपि मिलिताः स्वं स्वं स्वप्नमुक्तवन्तश्च, ततः स्वप्नविचारं कृत्वा नृपादिभिः सर्वैरपि उक्तम्—अद्य श्रेयांसस्य ऋश्चिदूर्वा महान् लाभो भविष्यतीति । तदा भगवान् मिश्रार्थं इतस्ततोऽप्रमन् श्रेयांसगृहसमीपमाययौ, श्रेयांसः स्वामिनं दृष्ट्वा हर्षं प्राप्तः, लोकस्तु पूर्वं साधुमुद्रायाः अदर्शनेन अन्नदानविशेषज्ञानाद् भगवन्तं मणि-स्वर्णगजाश्वादिभिर्निर्मन्त्रयामासुः, भगवांस्तु तैर्दीयमानं वस्तु किमपि न गृह्णातिस्म, तदा भगवान्भमाकमुपरि अतीव रुष्टोऽस्ति, येनाभमाकं किमपि वस्तु न गृह्णाति इति ते लोकाः कोलाहलं चक्रुः । एवमेकः संवत्सरो व्यतिक्रान्तः, तस्मिन्नवसरे श्रेयांसो भगवन्मुद्रां विलोक्य ‘अहो दृष्टं मया ईदृक्स्वरूपं कदाचिद्, इति लक्षणेहं कुर्वाणो जातिस्मरणं ज्ञानं प्राप्य भगवता सह स्वस्याष्टमवसंबन्धं च ज्ञात्वा प्राक् स्वयमनुभूतं साधुभावं स्मृत्वा चिन्तयतिस्म—अहो ! अज्ञानविलुम्भितमेव संसारिजीवानां, येनैते एव कुर्वन्ति—यतः त्रैलोक्यराज्यं तृणाय मन्यमानो भगवान् विषयवृष्णां त्यक्त्वा सांसारिकसुखं च किंकाफलतुल्यं गणयन् साधुत्वमंगीकृत्य मोक्षसुखार्थं यतमानोऽने-

चले बालिनामा महासुनिर्भोक्षं प्राप्ताः । श्रीकृष्णपुत्रो ग्रामन्-प्रद्युम्ननामानौ सुनी सिद्धिं गतौ । दशरथपुत्रो भरतोऽपि तत्रैव शिवं प्राप्ताः । शुक्रनामा मुनिः, शैलकाचार्य-पन्थको च मुक्तिं प्राप्तौ । राम-भरत-द्राविडनरपतिनारादाद्या मुनयोऽप्यत्रैव मुक्तिं प्राप्ताः, पाण्डवप्रमुखाः सत्पुरुषा अपि भीमसिद्धाचले मुक्तिं प्रापुः । चैत्रीपूर्णिमादिने उपवासं कृत्वा भीमसिद्धाचलतीर्थे गत्वा पूजाध्यानदानादीन् ये प्राणिनः कुर्वन्ति ते नरकतिर्यग्गतिविच्छेदं कुर्वन्ति, इत्यादि पर्वाराधनस्वरूपं प्रोक्तम् । तद्दिने श्रीगुरुपार्थाद् मन्त्राक्षरपूतं रत्नावजलं गृहीत्वा गृहादीं सेवनीयम्, तेन मरकोपद्रवादि मयं याति, सदाऽऽनन्दश्च भवति, ऋद्धिं वृद्धिं सुखं च जनः प्राप्नोति । अस्मिन् पर्वणि सप्तगते केचिद् दानं ददति, केऽपि शीलं पालयन्ति, केचिद् भावं भावयन्ति, वक्तॄणां श्रोतॄणां च सदाश्रेयो भवतु ।

नन्दे-रसे-सिद्धिचन्द्रे (१८६९,) प्रमिते वत्सरे वरे । इयं व्याख्या गुणग्राह्या, चैत्रशुक्लाष्टमीतिथौ ॥ १ ॥
दुर्गे जेसलमेरौ च, कृतावासेन धीमता । गाणिनाऽमरचन्द्रेण, वाचकेन सुसाधुना ॥ २ ॥
ताच्छिष्यजीवराजेन, कृता व्याख्या मनोरमा । चैत्रशुक्लपूर्णिमायाः, कीर्तिरत्नसहायतः ॥ ३ ॥

इति चैत्रशुक्लपूर्णिमाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथ अक्षयतृतीयाव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

प्राणिपत्य प्रभुं पार्थ्वं, श्रीचिन्तामणिसंज्ञकम् । अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥
उसभरसयपारणए, इकखुरसो आसि लोगनाहसस । सेसाणं परमझं, अमिपरससरिसोवमं आसी ॥ २ ॥

बुद्धभावेनोपवासं कृत्वा भीजिनालये स्नात्रपूजापहोत्सवादि करणीयम्, सर्वजिनानां पूजा विधेया, सद्गुरुमुखाच्च तस्मिन् दिने चैत्री
ख्यात्यानश्रवणं कायं, दीनहीनजनैभ्यो दानं देयं; शीलं च पालनीयं; जीवरथा विधेया, विधिपूर्वकं विमलगिरिपट्टं उच्चैः स्थापयित्वा
मुक्ताफलैस्तन्दुलादिभिश्च महतीं पूजां विधाय गुरुसमक्षं पंचशक्रस्तवादिभिर्देवान् वन्दित्वा शुभध्यानेन दिनरात्रीकृत्यं विधाय
पारणवैलायां मुनिभ्यो दानं दद्यात् पारणकं विधेयम्, पंचदशवर्षाणि यावदेवं प्रतिवर्षं व्रतपाराधनीयम्, पश्चाद्दद्यापनं यथाशक्ति समा-
चरणीयम्, तेन निर्धनो धनी भवेद्, पुत्र-कलत्र-सौभाग्य-कीर्ति-देवसुखं शिवपदप्राप्तिश्च भवेत्, तथा स्त्रीणां पतिवियोगो न भवति,
रोग-शोक-वैधव्य-दौर्भाग्य-मृतवत्सत्त्वं पारध्यादि सर्वं कर्मफलं नश्यति । अस्या आराधने स्त्री पतिवच्छमा भवति, विषकन्या
भूत-प्रेत-शाकिन्यादिप्रहादिकष्टं विलयं याति, बहूनां किं भावेनाऽऽराधिता चैत्रीपूर्णमा मुक्तिं ददाति, इति गणधरमुखात् श्रुत्वा सा
बाला हर्षं प्राप, उक्तवती चाहं एतद् व्रतं करिष्यामि । तदा जनन्या सह सा बाला गुरुं नत्वा गृहे गत्वाऽवसरे चैत्रीपूर्णमाऽऽराधनं
कृतवती, तदा सा सुखिता जाता, विषयविकारस्यापि शान्तिः संजाता, परमपदे मनोऽभूद्, प्रति वर्षं व्रतं कुर्वत्या पूर्णं व्रते शुभभावे-
नोद्यापनं कृतम्, पुण्डरीकगणधरध्यानेन भीसिद्धाचलयात्राकरणेन भीष्मपदेवस्य जापेन प्रान्तेऽनशनं विधाय कालं कृत्वा सौधर्मदेव-
लोके देवत्वेनोत्पन्नाः, तत्र देवसंबन्धिनो भोगान् भुजत्वा महाविदेहे क्षेत्रे सुकृच्छ्रविजये वसन्तपुरे नरचन्द्रस्य राज्ञो राज्ये ताराचन्द्र-
श्रेष्ठिनो गृहे तारानामन्या भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन स जीव उत्पन्नाः, नाम्ना पूर्णचन्द्रे, द्वासप्ततिकलाकुशलो जातः, पंचदशकोटिद्रव्यं,
पंचदश भार्याः, पंचदश पुत्रा, इत्यादि सर्वं सुखं प्राप्तवान्, तद्भवे पुनः स चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कृत्वा, प्रान्ते भीजयसमुद्रगुरुपार्श्वे
दीक्षां गृहीत्वा, तत्र च शुभध्यानेन केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं गतः । एवं चैत्र्याराधने बहवो जनाः परमानन्दं प्राप्ताः, पुनरपि विमला-

भर्तुः समीपे समागता, तदा भर्ता प्रोक्तम्—अद्य वारकं तव नास्ति कथं त्वया मर्यादा लंघिता ?, सा कामविह्वला भर्तारं प्रत्युवाच—
केयं मर्यादा ?, तदा भर्ता प्रोक्तम्—कुलोद्भवानां मर्यादोलंघनं न शुक्तं; समुद्रोऽपि मर्यादां न भुञ्चति; सत्पुरुषः स्वमर्यादया न चलति ।
ततः सा संतोषरहिता कलुषवदना मित्राश्रयं प्रति द्वेषमुद्धन्ती स्वगृहे समागता, सपत्न्या सह पतिसंबन्धवियोगमिच्छन्ती कनकश्रीः
(चन्द्रश्रीः) विषयप्रमादव्याकुला सती मन्त्रतन्त्रयन्त्रोपायकर्मणादिसामग्रीं विधाय तस्याः शरीरे भूत-प्रेत-शाकिनी-डाकिनीप्रवेशं
कारितवती, साऽपि कर्मयोगात् पारवश्यं प्राप्ता । अथ कनकश्रीः सपत्नीशरीरं कुचेष्टितं ज्ञात्वा जहर्ष, पुनः स्ववशीकरणबलेन भर्तारं स्ववशी-
चक्रे, भर्ताऽपि लघुपत्नीं दृष्ट्वा पूर्वकर्मफलं विचिन्त्य तत्याज । कनकश्रीर्हर्षिता, धनावहभ्रेष्ठी कनकश्रिया सह विषयसुखं भुञ्जानः सन् कालं
निनाय । कियति काले गते सति सा कनकश्रीपुता त्वत्पुत्री जाता, सपत्नीपतिवियोगकरणेन विषकन्या कर्मविपाकं पतिविरह-पीडापीडितं
भोगसुखरहितं कर्मोपाजितं, तेन कारणेन तव पुत्री महादुःखेन दुःखिताऽस्ति, कर्मणां विचित्रा गतिरस्ति । तदा तज्जननी प्राह—हे गुरो !
इयं पतिविरहेण पीडिता वृक्षशाखायां पाशं बद्ध्वा मरणाय समुद्यता, तावन् मया एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा पाशं छित्त्वा भवत्समीपे समा-
नीता भवद्भिर्दीक्षा प्रदीयताम्, तदा गणधरः प्राह—हे भद्रे ! एषा तव पुत्री दीक्षायोया नास्ति, नितरां चंचलस्वभावा बाला वर्तते,
इति गुरुवचनं श्रुत्वा तन्माता प्राह—अस्या योयं धर्मकृत्यं कथ्यतां येन दुष्टकर्मविपाको दूरीभवेद् । गुरुरपि ज्ञानबलेन तस्या योयं
व्रतं कथयतिस्म—हे भद्रे ! चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कुरु, तस्या आराधनेऽस्याः पूर्वकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
अपि गुरुज्ञानयोगाद् रुचिः समुत्पन्ना, तदा सा सावधानीभूय गुरुवाणीमशृणोद्, तदा गणधरेणोक्तम्—श्रीसिद्धाचलतीर्थं आश्रयमस्ति,
तत्रानन्तानन्तकालेनानन्ता जीवाः सिद्धाः, सकलतीर्थेषु मुख्यम्, तस्य चैकविंशतिर्नामानि सन्ति, तैर्ध्यानं विधेयम्, चैत्रीपूर्णिमादिने

उत्तरश्रेण्यां च गगनवल्लभमुखाणि पथिर्नगराणि वासयित्वा प्रदत्तानि; तत्र विद्याभलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो देशान् संस्थाप्य तौ पृथक् पृथग् नमिविनमी तत्र राज्यं पालयामासतुः । तौ चिरकालं राज्यमुल्लभन्तुभूय प्रान्ते सर्वसंगं परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा श्रीविमलाचले समागत्य श्रीदेवाधिदेवं गुणादिदेवं भावेनाऽभिनम्य तत्रैव तीर्थे मुक्तिं प्रापतुः, इति नमिविनमिसम्बन्धः ।

अथ श्रीऋषभदेवस्य प्रथमगणधरः पुण्डरीकनामाऽत्रैव मुक्तिं प्राप्तस्तत्सम्बन्धश्चायम् ।

श्रीआदिनाथपुत्रो भरतः, तस्य पुत्रः पुण्डरीकः, श्रीप्रभोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः सन् दीक्षां गृहीत्वा प्रथमगणधरो जातः, पञ्चकोटिसाधुपविष्टः गणधरो ग्रामानुग्रामं विहरन् सौराष्ट्रदेशे समागतः तदागमनं श्रुत्वाऽनेकभूषणपण्डलैकसामन्तश्रेष्ठि-नगराश्रीगणा वन्दनार्थमाययुः, गुरुरपि यथायोग्यं धर्मदेशनां ददाति स्म । तस्मिन्नवसरे एका सवाण्यजला सशोका चिन्तासागरसंग्रविष्टा दीना महिला समागता, तया सार्धं विधवा दौर्भाग्ययुक्ता एका कन्याऽपि समागता । श्रीपुण्डरीकगणधरं तमस्कृत्यावस्रं प्राप्य कन्यया सह सा स्त्री हतिं प्रपञ्च-हे भगवन् ! अनया कन्यया पूर्वभवे किं प्राप्तं कृतं, येन विवाहसमये करमोचनवेलायामेवास्याः प्रतिमरणं प्राप्तः ? इति प्रश्ने कृते सति गणधरः प्राह-हे भद्रे ! अशुभकर्मणोऽदृष्टभमेव फलम्, तथाहि-बन्धूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे मनोरमं विश्वविरह्यातं कैलासपर्वताकारतुंगप्राकारवेष्टितं नानादेशोल्लवजनाकुलं विशालशालगृहैर्मण्डितं चन्द्रकान्तनामकं नगरं बभूव । तत्र श्रियो धाम सकलकला-गुणगणग्रामो जगति प्रसिद्धः समरसिंहो नाम महीपतिरभूत् । तस्य शीलालंकारधारिणी धारिणीनाम्नी बह्वया बभूव । तत्र नगरे महा-धनाढ्यः परमआद्भो जिनभक्तिरतोऽनेकगुणसागरो धनावहनामा श्रेष्ठो बभूव । तस्य कर्मयोगाद् द्वे भार्ये बभूवतुः, एका कनकश्रीः द्वितीया मित्रश्रीस्ताभ्यां सार्याभ्यां सह स श्रेष्ठो सुखेन कालं गमयति स्म । अथैकदा मदनपरवशात् कनकश्रीर्मित्रश्रेयो वारकं समुल्लंघ्य

अथ चैत्रीपूर्णिमाव्याख्यानम् ॥ ७ ॥

तीर्थराजं नमस्कृत्य, श्रीसिद्धाचलसंज्ञकम् । चैत्रशुक्लपूर्णिमाया, व्याख्यानं क्रियते मया ॥ १ ॥

सिद्धो विज्ञाय चक्री, नमिबिनमिसुणी, पुण्डरीओ मुणिन्दो । बालीपज्जुभनसंघो, भरहसुगमुणी, सेलगो पंथगो य ॥
रामो कोडीपंच, दविडनरवई, नारओ पण्डुपुत्ता ॥ सुत्ता एवं अणेगे, विमलगिरिमहं, तित्थमेयं नमामि ॥ १ ॥

व्याख्या—अहमेतत् तीर्थं नमामि यत्रानेक प्राणिनः सिद्धा बभूवुः, ते के ? तानाह—यत्र विमलाचले विद्याधरादिचक्रवर्तिनः सिद्धाः—शक्तिं प्राप्ताः, पुनर्युगादिदेवस्य पौषकपुत्रो नमिबिनमिनामानो मुक्तिं गतौ, तत्सम्बन्धोऽयम्—अयोध्यायां नगयां भगवान् ऋषभदेवः स्वज्येष्ठपुत्राय भरताय राज्यं दत्त्वाऽन्येषामपि यथायोग्यं देशं विभज्य स्वयं दीक्षां गृहीतवान्, तदा नमिबिनमिनामानौ करमैस्त्विद् कार्याय कुत्रचित् प्रदेशे गतावभूताम्, भगवता तु राज्यविभागावसरे तौ विस्मृतौ, दीक्षाग्रहणानन्तरमयोध्यायां समागतौ भरतं पप्रच्छतुः—ऋषभदेवोऽस्माकं पितृ कास्ति ?, भरतेनोक्तं—स्वामिना दीक्षा गृहीता, युवाभ्यां मम सेवां कर्तव्या, अहं युवाभ्यां देशप्राप्तं दास्यामि, तदा तौ भरतमपमान्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य विहारं कुर्वतो भगवतोऽग्रे कण्टकादिकं मार्गाद् निवारयन्तौ कायोत्सर्गे स्थितस्य भगवतो देशमशकादीन् उड्डापयन्तौ प्रातर्वन्दनापूर्वकं 'स्वामिन् ! राज्यप्रदो भव' इत्युक्त्वन्तौ नित्यं तिष्ठतः स्म । एकदा वन्दनार्थमागतेन धरणेन्द्रेण तयोरुपरि महतीं कृपां विधाय भगवद्दूपं कृत्वा ताभ्यामष्टचत्वारिंशत्सहस्रपठित्सिद्धविद्याः प्रदत्ताः, षोडशविद्यादेव्याः समाराधनं च दत्तम्, वैताल्यपर्वते दक्षिणधेण्यां रथन्तुरचक्रवाकप्रमुखाणि पञ्चाशन्नगराणि,

तस्य दश उपवासाः प्रायश्चित्तम्, एककलशप्रमाणजलप्रक्षेपणे शतमुपवासानां प्रायश्चित्तम्, भूत्रप्रक्षेपणे पंचाशदुपवासाः, लग्नप्रक्षेपणे पंचविंशतिरुपवासाः, एकगालिप्रदाने पंचदशोपवासाः, गीतगानेऽसभ्यगाने सार्धशतमुपवासाः, तत्संबन्धिवादिश्रताडने सप्ततिरुपवासाः, एककरीषप्रक्षेपणे विंशतिरुपवासाः, लग्नशहरप्रक्षेपणे जन्मान्तरे शतं वाराः स्वस्य भस्मीभवनं भवति, श्रीफलप्रक्षेपणे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति, एकपूगीफलप्रक्षेपे पंचाशद् वाराः, धूलिप्रक्षेपे पंचविंशतिवाराः, होलिकागर्तखनने शतं वाराः, होलिकायां काष्ठप्रक्षेपे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति । होलिकादाहकरणे सहस्रशश्चाण्डालकुलोत्पत्तिः, होलिकाघ्नतकारकस्य सहस्रशो म्लेच्छकुले उत्पत्तिर्भवति, एवं पापं विज्ञाय भयोऽर्थिभिरात्महितेच्छुभिः द्रव्यहोलिकां त्यक्त्वा भावहोलिकां एवं आराध्यते, तेनैवात्र जगति इष्टार्थः प्राप्यते, इति ।

संवद्बाणकशानुसिद्धिवसुधा, (१८३५) संख्ये नभस्येऽसिते ॥ पक्षे पावनपञ्चमीसुदिवसे पाटोधिसंज्ञे पुरे ।

श्रीमच्छ्रीजिनलभस्सरिगणभूत्यप्रतापोद्भुरे ॥ कान्ते श्रीजिनचन्द्रसूरिमुनिपे धर्मेक्षतां बिभ्रानि ॥ १ ॥

श्रीमन्तो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिषां सागरा-स्तच्छिष्याऽमृतधर्मशाचकवराः, सन्ति स्वधर्मादराः ॥

तत्पादाम्बुजरेणुरासवचनस्मर्ता विपश्चित्क्षमा-कल्याणः कृतवानिदं सुविशदं व्याख्यानमाख्यानभूद् ॥ २ ॥

इति होलिकाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ६ ॥

सह पौषधप्रतिक्रमणसामयिकादिधर्मकृत्यं करोतिस्म, यथाशक्ति व्रतनियमपालनमपि करोति । अथ तस्या गृहसमीपे मिथ्यातिव-
लोका वसन्ति, तेषां मिथ्यातिवर्तां पुत्रीभिः सह सा तिष्ठति, उचिष्ठति, भ्रमति, ब्राह्मणाः कथां यत्र वाचयन्ति तत्र गत्वा कदापि कथां
अपि शृणोतिस्म । यद्यपि सा जैनं धर्मं पालयति, तथापि संगतिवशाद् मिथ्यात्वस्याप्यादरं कृतवती, यथा—उद्येष्टु-श्रावणमासयोः
गणगोरपूजनात् सुन्दरवरप्राप्तिः धनधान्यप्राप्तिः एतादृश्यो वार्ताहृतस्यै रोचन्ते । अथैकदा कुमारी मनसि व्यचिन्तयत्—यद् जैनधर्मे
वीचाराणो देवोऽस्ति, स च न कमपि सुन्दरपसुन्दरं करोति; सांख्यादिदर्शने तु ब्रह्मा जगतः कर्ताऽस्ति, विष्णुः रक्षणं करोति, शिवः
संहारं करोति, ततो यदि ईश्वर—पार्वत्योः पूजा विधीयते तौ च तुष्टौ स्यातां तदा मनोवाञ्छितसांसारिकसुखस्य लाभो भवेत् । एवं
विचार्य गणगोरप्रभृतिमिथ्यातिवर्तसु आदरवती अभूत् । अथ तस्या मातापितरौ बहुनिषेधं कृतवन्तौ—यद् त्वं हे पुत्रि ! मिथ्यातिव-
पर्वण आराधनां मा कुरु, चिन्तामणिसमानं जैनं धर्मं प्रक्षीय काचशकलतुल्यमन्यं धर्मं मा गृहाण, अमुतस्वादं त्यक्त्वा विषस्वादं मा
स्वीकुरु, विषयानेन दुःखिता भविष्यसि; इत्यादि बहु कथितं परन्तु मिथ्यातिवपरिचयवशाद् तया किञ्चिदपि न मेने, मिथ्यातिवप-
र्वाश्रयानां कर्तुं लभा, यथा यथा मिथ्यातिवजनाः प्रशंसन्ति तथा तथा साऽऽनन्दं दधार । अथ मातापितृभ्यां सा परिणायिता, अल्प-
कालेनैव मृत्वा मनोरथश्चेष्टितः पुत्री संजाता, कथावाचकव्यासस्य पुत्री यया सह बाल्यावस्थाय एव होलिकादिमिथ्यातिवर्तां व्रत-
मकरोद्; सा मृत्वा दुष्टा संजाता, कथावाचकश्च कामपालः संजातः, पूर्वत्र संबन्धाद् दुष्टा कामपालस्य होलिकया सह समानमं कृत-
वती । इत्थं ब्रूथैव संभूतं होलिका पर्वं विज्ञाय सुधीभिः भग्यात्मभिः शुभार्थं तन्न कर्तव्यम्, किन्तु तस्मिन् दिने प्रतिक्रमण-व्रत-
ज्जिनपूजादिधर्मकार्यं विधेयम्, होलिकासंबन्धि किमपि कार्यं न विधेयम् । यो हि होलिकाज्वालायां गुलालस्यैकां मुष्टिं प्रक्षिपति

गृह्णातु, ततः कुपारेण सा तत्राऽऽनीता, तां दृष्ट्वाऽसौ मम पुत्रीति श्रेष्ठिनोक्तम्, तदा कामपाल उवाच—हे सरलश्रेष्ठिन् ! त्वं निजपुत्रीं बह्विदग्धां किं न जानासि ?, पूर्वं स्वर्यदेवगृहे त्वत्पुत्र्यां मम भार्याश्रमोऽभूद्; अधुना मद्भार्यायां तव निजपुत्रीश्रमो जातः, द्वयोः रूपस्य परस्परसादृश्याद् अपरं कारणं नास्ति. तत एवं श्रुत्वा हर्षितः श्रेष्ठी तं जज्ञल्प—इतः प्रभृति त्वद्भार्या मम पुत्रीस्थाने भवतु, इयमेव हि मत्पुत्रीति तद्दिनादारभ्य श्रेष्ठी प्रीत्या तस्यै बस्त्रालंकारभोजनादिकं सर्वमपि पूरयामास । अथ सा हुण्टा परित्रा-
जिका मृता पिशाची बभूव, पूर्वमेवं मृत्वा तथा ज्ञातम्—दृष्ट्वा एतन्नगरवासिनो लोकाः, ये मह्यं भिक्षामपि न ददुः, ततः सा कोप-
चित्वा लोकचुरणाय तन्नगरोपरि महतीं शिलां चक्रे, पुनः प्रबलभाग्ययुक्तां होलिकां प्रतिहन्तुं न समर्था बभूव, ततो मीताः पौरलोकाः
बलिं चक्रुः, तदा पिशाची कस्यचिच्छरीरेऽवतीर्य उवाच—भो लोकाः ! पूर्वं कुलद्वयवत्सलाहं भण्डान् भरढांश्च त्यक्त्वाऽन्यान् सर्वलो-
कान् हनिष्यामि, ततो लोका मरणाद् भीताः सन्तोऽन्यं जीवितोपायमलममानाः स्वयमपि भण्डभावमाश्रित्य स्वजीवितकृते मुक्तसञ्च-
नमर्यादा असत्यवचनभाषिणो दृष्ट्वादित्त्रवादिनः, एवं भण्डा जाताः, पुनर्मैरमधूलिकर्दमादिभिर्मलिनदेहा भरडापाया बभूवुः । ततः
प्रतिवर्षं होलिकादिनाद् द्वितीयदिने धूलिहरिकापर्वं प्रवृत्तं, ततः सा प्रसन्नीभूय स्वस्थानं गता ।

अथ होलिकापूर्वभवः कथ्यते ।

पाटलीपुरनगरे ऋषभदत्तनामा श्रेष्ठी निवासप्रकरोद्, तस्य चन्द्राननानाम्नी पत्नी । अथ तयोर्द्वयोः पुत्रयोरुपरिदेवीनाम्नी पुत्री
जाता, सा च रूपलावण्यादिगुणैरतीव शोभिताऽऽसीद् । सा च अष्टवर्षाया जाता ततः पितृभ्यां पाठिता, ततः सा कन्या स्वमात्रा

जिक्रया सा होलिका पृष्टा-हे पुत्रि ! कथय ते मनोगत चिन्ताम् ? तदा कथितस्तथा तदग्रे स्वाभिप्रायः, ततः परिव्राजिकया प्रोक्तम्-
हे पुत्रि ! रविदिने पूजामिषात् स्वयदेवगृहे त्वमाणच्छेः, तत्राहं तव कुमारसंगं करयिष्यामि, यतो जन्ययात्राञ्जगत्किोत्सवेषु दुर्लभस्या-
पि जनस्य संगमः स्यात्, यथेष्टिसतव्यभिचारसिद्धिर्भवेद्, इति लोकोक्तिरस्ति। ततो रविदिने होलिका तत्र गता, कुमारपुष्टे तपस्वि-
न्याः संकेतितस्तत्रायातः ततः सा विंशति स्वयंमूर्तिं प्रपूज्य यावत् प्रतिचचाल तावत् कुमारतामालिलिङ्गं, तदा तथा कुमारपुष्टे दस्त-
प्रहारं दत्त्वा पूत्कारः कृतः, अहं परपुरुषरम्यार्थसंजातपातकस्य शुद्ध्यर्थमग्निप्रवेद्यं करोमि, तदा तां मरणाभिमुखीं गूढरम्भां पुत्रीं वीक्ष्य बला-
ञ्जनको गूढमानीतवात्, ततः फालगुनपूर्णिमाशौ तपस्विनी पुनः तयोः संगमं कारयामास; स्वयं च तत्समीपे गृहे सुप्ता, सिद्धकार्य-
त्वाद् गाढनिद्रां प्राप्ता ।

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुर्कर्णो न भिद्यते । द्विकर्णस्य च मन्त्रस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥ १ ॥

इति वाक्यं विचार्य होलिका निजगृहे सुप्तां तापसीं गृहं च दग्ध्वा शीघ्रं कुमारसहिता तत्स्थानागच्छाऽन्यत्र स्थिता । प्रभाते पुत्री
दग्धां ज्ञात्वा श्रेष्ठी बहु विललाप, तदा लोकार्तां सर्तीं ज्ञात्वा तदीयभस्म प्रणमंतिस्म, तत्प्रभृति सर्वत्र प्रतिवर्षं तद्दिने होलिकार्पणं
प्रच्युतं, तदधुनाऽपि परमार्थज्ञन्या लोकाः कुर्वन्ति । अथ कतिपु दिनेषु गतेषु स कुमारो होलिकार् प्रोचे-अधुना धनं नास्ति तेन धनार्जे-
नाय विदेशे ब्रजामि, ततस्त्वयोक्तम्-स्वामिन् ! मनुक्तमुपायं कुरु यतो धनप्राप्तिः स्याद्, त्वं हि मत्पितृदृष्टं याहि, तस्मान्ममूषेन
शाटिकापानय, ततस्तेन तत्र गत्वा तथैव सानीता, भार्या प्रोक्तं न एषामम योजया, अन्यापानय, ततः पुनस्तेन तत्र गत्वा सा पश्चाद्
दत्ता अपराऽऽनीता, साप्ययोग्या उक्ता पश्चाद् दत्ता, तदा श्रेष्ठिना उक्तम्-तव पत्नी स्वयमागत्य सम्यक् परीक्ष्य विशिष्टशाटिकां

अथ होलिकाव्याख्यानम् ॥ ६ ॥

होलिका फाल्गुने मासे, द्विविधा द्रव्य-भावतः । सत्राद्या धर्महीनानां: द्वितीया धर्मिणां सता ॥ १ ॥

लोके हि इदं पर्व होलिकेति वदन्ति, होलिका तु द्विविधा द्रव्यतो भावश्च, तत्र येऽज्ञानिनः सदसद्विवेकविकलाः प्राकृतलोकप्रवा-
हरक्ताः भीतिनधर्मविमुखा गतानुगतिकाः लोकारते काष्ठच्छगणादिना वह्निमयीं द्रव्यहोलिकां कुर्वन्ति, धर्मपर्व विराधयन्ति, अपरदिने
च धूलिक्रीडनाऽवाच्यजलन-मलमूत्रजलच्छोदन-रज्यादिवस्त्राकर्षण-शसमशेषितनरपीडानादिकं कुर्वन्ति । सर्वमपीदमनर्थदण्डं विज्ञाय
धर्मिकैः परिहर्तव्यम् । ये पुनर्धर्मिणस्ते तपोरूपजाग्रद्विना कर्मदलच्छाणमस्मीकरणरूपां भावहोलिकां कुर्वन्ति सद्भ्यामरूपिजलश्ले-
नादिकं च कुर्वन्ति । ननु कुत इदं लौकिकं रजः पर्व प्रवृत्तमिति ? मदनपाशं वयं समुद्रायागम्यं तत्कथानक्रमुच्यते-पूर्वदेशे जैतपुरं नाम
नगरमस्ति, तत्र च जयवर्मा राजा, मदनसेना च तत्पट्टराज्ञी, अपात्यो मतिचन्द्रनामा । तत्रैव मनोरथनामा श्रेष्ठी, तस्य चत्वारः पुत्राः,
तेषामुपरि अतीव रूपवती होलिकानाम्नी पुत्री, सा च पित्रा महोत्सवेन विवाहिता, परं कर्मवशाद् विधवा जाता, सा सदा पितृगृहे
तिष्ठति, अन्यदा गवाक्षस्थिता सा बंगदेशस्वामिभवनपालभूपस्य पुत्रं कामपालनामानं विलोक्य कामकुला जाता, सोऽपि तं दृष्ट्वा
ऽत्यर्थं कामव्यासः संजानः, तदा श्रेष्ठी तं पुत्रीं गुप्तपीडापीडितां दृष्ट्वा विषादं प्राप्सुः, इतश्च तत्र पुरे एका परित्राजिका वसतिस्म, सा
च द्विजकुलोत्पन्न-चंडरुद्रभाण्डस्य पुत्री, अचलभूतिनाम भण्डकस्य पत्नी 'दुंढा' इति नाम्ना विख्याता, क्रूटकपटकारिणी लोकानां
भूतकर्मादिकं करोतिस्म, तथा सा शुधातुरा कुशांगी भिक्षार्थं दिने दिने गहं गहं प्रतिभ्रमतिस्म, परं लाभान्वराय वशात् क्वापि मिथां न
लभते, ततः सा लोकेभ्यः कोपं चकार । अथ मनोरथश्रेष्ठिना सा सत्कृत्य याचिता, हे मातर्मम सुतां पदवीं कुरु, ततो रक्षसि परित्रा-

बभूव । ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयन् द्वादशगुणस्थानान्त्यसमये धातिरुर्मचतुष्टयं शुक्लध्यानेन क्षपयित्वा त्रयोदशगुणस्थानप्रथमसमये केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोधयन् पृथिव्यां विज्रहार । ततः द्विसप्ततिपूर्वलक्षाणि सर्वायुः प्रपाल्य चतुर्दशे गुणस्थाने पंचह-
स्वाक्षरोच्चारणकालमाने योगनिरोधं कृत्वा शेषकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा मुक्तिं प्राप्तः । इह शरीरं त्यक्त्वा पूर्वप्रयोगबन्धनच्छेदादिना सिद्ध-
शिलोपरि योजनान्ते सिद्धक्षेत्रे एकस्मिन् समये गत्वा साधनन्तस्थित्या स्थितवान् । इत्थं पिंगलरायतो मेरुत्रयोदश्या महिमा प्रवृत्तः ।
पूर्वं रत्नमया मेरवो दौकिताः, पश्चाद् कियत्कालं यावद् रत्नमयाः, ततः पश्चाद् रूपमयाः, अस्मिन् काले छुतमया मेरवः प्रवृत्ताः
सन्ति, इत्थं मेरुत्रयोदश्याः महिमानं श्रुत्वा भो भव्याः ! शुद्धभावेन विधिना एतद् ब्रतं कर्तव्यम्, येन इह परत्र च सर्वप्रकारसुख-
संपत्तिः प्रादुर्भवेदिति ॥

सम्भवदुच्योमासाष्टेन्दु (१८६०) मिते फाल्गुनमासके ॥ अस्मिन्नेकादशीतिथ्यां बिकानेरालयसत्पुरे ॥ १ ॥
दयालयानं प्राक्तनं वीक्ष्य निबद्धं लोकभाषया ॥ अलेखि संस्कृतीकृत्य क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ २ ॥
संविजनवाचनाचार्यपदस्थानं सुधीमताम् । श्रीयुक्तामतधमार्गां शिष्यैरामोदतन्त्रदः ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्,

॥ इति मेरुत्रयोदशीव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

रत्नमयं मेरुपञ्चकं भीञ्जिनाग्रे ढौकनीयम्—मध्ये एको महान् मेरुः, चतुर्दिक्षु चत्वारो लघवः, तदग्रे चतुर्दिक्षु चत्वारो नन्धावर्तः, कर्तव्याः । दीपधूपादिपूर्वकं बहुविधाः पूजाः कर्तव्याः । एवं मासत्रयोदशकं यावत्, अथवा वर्षत्रयोदशकं यावत् कर्तव्यम् । तथा 'उ० ह्रीं' श्रीऋषभदेवपारंगताय नमः' एतत् पदं द्विसहस्रवारान् जपनीयम्, एवं प्रतिमासं कुर्वतः सकलरोगक्षयो भवति, इह परमं च सुखं संपद्यते । यदि त्रयोदश्यां पौषधं कुर्यात् तर्हि प्राशुक्तं कर्तव्यं सर्वं पाणकदिने कृत्वा गुरुं प्रति अतिथिसंविभागे विधाय पारणकं कुर्यात् । इत्थं गुरुत्रयः श्रुत्वाऽनन्तवीर्यो राजा व्रतं अंगीकृत्य गुरुन् नत्वा स्वस्थानं ययौ । अथ पिंगलरायकुमारः प्रथम-प्रायश्चित्तत्रयोदश्यां प्रथमं व्रतं कृत्वात् तावता चरणाङ्कुरौ प्रादुर्भूतौ, एवं त्रयोदशमासान् यावत् कुर्वतः सुन्दररूपो—पादौ प्रकटी-भूतौ । राजाऽतीव हर्षं प्राप्सः, धर्मस्य महिमानं विलोक्य उल्लसितः सन् विशेषतो धर्मं कर्तुं प्रवृत्तः । ततः षोडशमासे कुमारेण गुण-सुन्दरी पतिणीता, अन्यासापि बहूनां राजकन्यानां पाणिग्रहणं चक्रे । ततोऽनन्तवीर्येण राजा कुमाराय राज्यं दत्त्वा गांगिलमुनिपार्श्वे चारित्रं गृहीत्वा निरतिचारं तत् प्रतिपाल्य श्रीशृङ्गत्रयोदशान्नं कृत्वा शिवपदं प्राप्सम् । ततः पिंगलरायनृपः मन्त्रीत्या प्रभारं पालयन् पुनः—त्रयोदशवर्षाणि यावद् मेरुत्रयोदशीपाराधय प्रान्ते उद्यापनं चकार । तत्र त्रयोदशजिनगुहाणि—कारायामाम, त्रयोदश स्वर्ण-पथीः प्रतिमाः, त्रयोदश रूप्यमयीः त्रयोदश रत्नमयीश्च निर्माणयाप्राप्तः । त्रयोदशविधै रत्नैर्मैत्राञ्चकं निर्माण्य ढौक्याप्राप्तः । त्रयोदश-वासन भीसंवेन सह तीर्थयात्रां चकार । त्रयोदशसाधर्मिकवात्सल्यान् कृतवान्, एवं बहुधा ज्ञानमक्तिपयि चकार । ततः कियन्ति पूर्वार्णि व्रतसहितं राज्यं प्रपाल्य स्ववीर्य-महसेनकुमाराय राज्यं दत्त्वा श्रीसुव्रताचार्यसमीपे बहुभिरन्यपुरुषैः सह दीक्षां जप्राह । इतस्त-स्तान्निपथीत्य चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, क्रमेण आचार्यपदं च संप्राप्तः, ततः क्षयकश्रेणपारोहार्थं मष्टमगुणस्थाने शुक्लध्यानं भ्यातुमुद्यतो

पुत्रमादाय उपरि गत्वा ध्वर्कुडजलेन पुत्रं स्नपयामास । परं तज्जलं देवताऽधिष्ठितमस्ति स्वयंप्रमस्य च न तत्कर्माद्यापि क्षीणं तेन तज्जलं पादौ न स्पृशति । तद् दृष्ट्वा सर्वेऽपि संवलोकाः विस्मिता जाताः, तदा सर्वैरपि सुनीश्वरः पृष्ठः—स्वामिन् ! किमत्र कारणम् ? सुनिरुत्वे—अनेन बहुभवेभ्यः प्राग् देवद्रव्यं भक्षितमस्ति, तथा एकस्या मृगयाश्वत्वारोऽपि पादाच्छिन्नाः तत्कर्म बहु क्षीणं किंचिदद्यापि अवशिष्टं वर्तते, तेन तीर्थजलं न स्पृशति तीव्रकर्मणां भुक्तिं विना क्षयाभावात् । एतद् सुनिवचनं श्रुत्वा माता, पिता, पुत्रश्च त्रयोऽपि वैराग्य प्राप्तः, ततः श्रीऋषभदेवचरणान् अभिवन्द्य गुह्यागत्य धर्मकाण्डिता बभूवुः । इत्थं षोडशमहत्सवर्षाणि कुष्ठव्रणादिपीडा-मनुभूय तत्कर्मालोच्य कालं कृत्वा प्रथमदेवल्लोके देवत्वेनोत्पन्नः, ततश्च्युत्वा हे राजन् ! अनन्तरीयोऽयं तव पुत्रः पिंगलरायनामा संजातः । इत्थं गंगिलसुनिः कुमारस्य प्राग्भवमुत्त्वा पुनरुवाच—

मद्यापानाद् यथा जीवो, न जानाति हिताऽहिने ॥ धर्माधर्मौ न जानाति, तथा मिथ्यात्वमोहितः ॥ १॥

मिथ्यात्वेनालिढाचिता नितान्तं, तश्चातस्रं जानते नैव जीवाः ।

किं जात्यन्धाः कुत्र चिद्भस्तुजाने, रम्यारम्यव्यक्तिसासादयेयुः ? ॥ २॥

अभङ्ग्याश्रितमिथ्यात्वेऽनाद्यानन्ता रियतिर्भवेद् ॥ सा भङ्ग्याश्रितमिथ्यात्वेऽनादिमान्ता पुनर्मता ॥ ३॥

ईदृङ्-मिथ्यात्वोदयाद् जीवाः कर्माणि बध्नन्ति, तन्पुत्रेणापीत्यमेव दुरुक्तमोर्गात्रेव तेन पंगुव्रतः । एतद् सुनिवचः श्रुत्वा राजा उवाच—हे स्वामिन् ! एतद् कर्म केन पुण्येन नश्यति ? सुनिना उक्तम्—हे राजन् ! तृतीयारकप्रान्ते सार्धाष्टपासयुक्तवर्षप्रये शेषे सति पाषाणव्रणोदशपां श्रीऋषभदेवस्वामिनो निर्वाणकदयाणकमभूत्, तेन तद्दिनं श्रेष्ठपारत । तद्दिने चतुर्विंशत्यारत्यागेन उपवासं कृत्वा

एकदा प्रभोज्यह्नाद्याभरणानि गृहीत्वा ववचिद् अनाचारं सेवितावान्, तदा श्रेष्ठिना तत्स्वरूपं ज्ञात्वा गृणद् बहिर्निष्कसितः । ततो वनपश्ये अभवन् आखेटकसंगेन बहून् मृग-शस्त्रकादीन् जन्तून् विनाशयन्तुरश्वतिं चकार । अथ तत्रैव वने तापमाश्रमो विद्यते तत्र बहवश्नापमास्तपस्या कुर्वन्ति, मृगा अपि तत्राऽऽगत्य उपावशन्ति । एकदा एका सगर्भा मृगी तत्राऽऽगच्छन्ती तेन साधनसिंहेन तीक्ष्णशस्त्रेण पादेषु प्रहृता तस्याश्वत्वारोऽपि पाराः छिन्नाः, सा अश्वः पतिता तापसैर्दृष्टा, ततस्तैः सद्यस्तत्राऽऽगत्य अर्भः आवितः सा मृत्वा मद्भतिं प्राप्ता । ततश्नापसाः साधनसिंहं प्रत्येवमुक्तवन्तः—रे दूष्ट ! यथा त्वयाऽस्माकं मृग्याः पादाद्विहङ्गास्तथा त्ववपि परम्य पशुत्वं प्राप्नुयाः । इत्थं ज्ञाप्य दत्त्वा ते स्वाश्रमं जग्मुः । साधनसिंहोऽपि तापसान् क्रुद्धान् दृष्ट्वा भीतः सन् नष्टवा वनं गतः, दुर्कर्मयोगात् संमुखं भिक्षो मिलितः, सद्यस्तेन सिंहेन हतः, स मृत्वा नरकं गतः । तत्रच्युत्वाऽसंख्येयान् तिर्यङ्नरकादिभवान् कुत्वाऽकामनिर्जराया बहूनि कर्माणि क्षपयित्वा महाविदेहे कुसुमपुराणगरे विशालकीर्त्तिनृपस्य गृहे शिवानामदास्याः पुत्रन्वेनोत्पन्नः । तया वज्र इति स्थापित नाम, क्रमेण तरुणो जातः । नृपसेवां करोतिस्म, परं प्राक्कृतकर्मोदयात् तच्छरीरे गलत्कुष्ठरोम उत्पन्नः । हस्तौ, पादौ च गलित्वा पतितौ पङ्कजुर्जातः । अथ परणसमये शिवादास्या नामस्कारमन्त्रः आवितः, ततः सपाधिना मृत्वा व्यनतरो जातः, ततश्च्युत्वा जम्बूद्वीपे भरवक्षेत्रे सौहार्दपुराणगरे स्रग्दासश्रेष्ठिगृहे वसन्ततिलकाभार्यायाः स्वयंप्रभो नाम पुत्रो जातः, । स च पुण्ड्रान्न, विवेकवान्, परं चरणे द्रणरोमयुक्त एवो-पन्नस्तेन जलितुं न शशाक । क्रमेण अष्टवर्षवया अभूत्, एकपुत्रत्वात् पितरौ तद्दुःखदुःखितावभूताम् । तस्मिन् समये श्रीशत्रुञ्जयतीर्थयात्रार्थं संयोजनमद्, तदा तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी अपि भ्रमोगपुत्रसहितः संघपद्ध्ये चचाल । क्रमेण सिद्धक्षेत्रे संघः समागतः, ततो विचिन्ता गिरिपारुषा अश्वपददेशमर्त्तिकं चकार, तदा सरदासश्रेष्ठी अपि सभाप्यः

तथा धर्मस्य मूलं दद्या, धारस्य मूलं हिमा, एको हिमां करोति, अन्यः कारयति, अपरोऽनुमन्यते एते त्रयोऽपि सद्व्यापमात्रः, पुनर्यो हिमां कुर्वन् मनसि धामं न प्राप्नोति तस्य हृदये दया नास्ति, यो जीवो निर्दयः सन् बहून् एकैन्द्रियान् विनाशयति स परमवे वातपित्तादिगोपभाण भवति । यः पुनर्द्वैन्द्रियान् विनाशयति स पञ्च मूकः, सुखरोगी दुर्गन्धनिःश्वसश्च भवति, यश्च त्रीन्द्रियाणां विनाशकः स नासिकारोगी भवेत् । चतुरिन्द्रियविनाशकस्तु अक्षणा काणः अन्धो वा, क्लिप्तनेत्रो वा भवेत् । यस्तु पंचेन्द्रियविनाशकः स परत्र बधिरो भवति, यः पुनः पंचप्रकाशानपि जीवान् विनाशयति स भवान्तरे पंचापीन्द्रियाणि पट्टानि न प्राप्नोति, तस्मात् सो भव्याः । हिमाऽनुनादिकं सर्वथा त्याज्यमित्यादिधर्मोदेष्टं श्रुत्वा राजा वप्रच्छ—स्वामिन् ! मत्पुत्रः केन कर्मणा पशुर्नरितः ? तदा गान्गिलमुनिरुवाच—अस्य प्राग्भवं शृणु, अस्मिन् जम्बूद्वीपे एवमस्मिन् अचलपुरात्मनि नगरे महेन्द्रवज्रो नाम राजा, उभया पट्टराज्ञी तयोः सामन्तसिंहो नाम पुत्रोऽभूत् । स च लेवनशालायां पठनार्थं गच्छन् पुनरुत्संगाद् घृतं शिशितवान्, क्रमेण मत्स्यसनसेवनरत्नगोऽभूत् । राजा बहूधा निषिद्धांऽपि यदा व्यसनमसकं न तत्याज, तदा अयोग्यं ज्ञात्वा स्वदेशाद् बहिर्निष्कासितवान् । ततोऽपि व्यसनमत्यजन् देशाटनं कुर्वन् सुरगुप्तनगरे समागतः, तत्र चरपक श्रेष्ठिना सुन्दराकारं विलोक्ष्य उत्सवः पुरुषोऽयमिति ज्ञात्वा सुकुमारोयम्, अस्मात् कार्यान्तरं न भविष्यतीति च विचिन्त्य स्वगुह्यार्थवर्तिजिनगुह्यार्थं स सामन्तसिंहः स्वगृहे स्थापितः । अथ स दुष्टात्मा जिनान्ने दौकितानि तन्दुग्प्रीकलादीनि प्रच्छन्नं गृहीत्वा घृतकीटार्थं ययौ । क्रियद्विर्दिनैः श्रेष्ठिना तद् ज्ञात्वा तस्मै उक्तवम्—हे मद्र ! यः पुमान् देवद्रव्यादिकं भुङ्क्ते सोऽनन्तकालं संसारपरिग्रमणं करोति, तस्मात् स्वयां भवतः परमेव कार्यं कर्तव्यम् । इत्थं बहुशोभदेवो स्वस्वभावि स दुष्टो सिध्दात्सम्मानतीव्रकर्मोदयात् न बलोऽपि विरमतिस्म ।

कुमारः सत्वरं प्रेषणीयः, इति श्रुत्वा राजा उद्विग्नचिचः संजातः, ततः सद्य उत्थाय स्वमन्दिरे एकांतदेशे गत्वा शय्याः, प्रधानस्य चाग्रे इत्थमुवाच—अथ किं कर्तव्यम् ? पुत्रस्तु पंगुर्वर्तते एतस्य कथं भविष्यति ? पंगवे कः स्वकन्या प्रदास्यति ? तदा प्रधानमंत्री किंचिद् विचार्य तान् सेवकान् आहूय इत्थुवाच—साम्प्रतमिह कुमारो नास्ति तन्मातुलगृहे वर्तते । मातुलगृहं तु हतो द्विशतयोजनेषु मूहनीपत्तने समस्ति तेन सांप्रतं लभं न भवेत्, पश्चाद् ज्ञास्यते । एतत् श्रुत्वा सेवकाः प्रोचुः—हे स्वामिन् ! पन्थादूरे वर्तते, अतो लभं निश्चर्य देयं, स्वयमपि लग्नोपरि शीघ्रं समागन्तव्यम् । एतत् सेवकवचनं श्रुत्वा मासषोडशकानन्तरं लभं भविष्यति, इति निर्धारितम् । ततो लभं गृहीत्वा सेवका मलयदेशं गताः । अथ राजा अनन्तवीर्यधिनतातुरः सन्नुवाच—अथाऽन्न क उपायः कर्तव्यः ? षोडशमासास्तु सत्वरमेव यास्यन्ति । तदा नृप-राज्ञी-प्रधानैर्वहो चिन्ता कृता परं कोऽप्युपायो न लब्धः । अस्मिन्नवसरे नगयुधाने साधुंचक्षतीपरिहृतश्चतुर्ज्ञानधरो गणिलनामा साधुः समवसुतः, वनपालकेन यतिपतिं कृत्वा नगरमध्ये गत्वाऽनन्तवीर्यराजाय वार्धापनिकां दत्ता । राजा तन्मुखात् साध्वागमनं श्रुत्वा तं संतोष्य हस्त्यश्वादिबहुश्रद्धिमतेतो वन्दनार्थं निस्सृतः । क्रमेण तत्र गत्वा विधिता मुनीन् अभिवन्द्याग्रे उपविष्टः, पर्वद् मीलित्वा, मुनिरुपदेशं ददौ । स च इत्थम्—

जीवदयाहं रमिज्जहं, हृदिदयवग्ने दामिज्ज सयावि ॥ सच्चं चैव वदिज्जहं, धम्मस्स रहरस्सं हणमेव ॥१॥

जयणा उ धम्मजणणी, जयणा धम्मस्स पालिणी चैव ॥ तह बुद्धिकरी जयणा, एगंतसुहावहा जयणा ॥२॥

आरंभे नत्थि दया, माहिलासंगेण नासए वंभं ॥ संकाए धम्मसत्तं, पवज्जा अत्थगहणेणं ॥३॥

जे धम्मभेचरभट्ठा, पाए पाइंति धम्मभयारीणं ॥ ते हुंति डुटमुंठा, बोहिंति पुण दुल्लहा तेसिं ॥४॥

कृतवान् । ततस्तमन्तःपुरे एव ररक्षतुः बहिर्नि प्रकटी चक्रतुः । यदा पुनः लोकाः पप्रच्छुस्तदा एवमूचतुः—कुमारस्य रूपमत्यद्भुतं
वर्तते, मा कदाचिद् दृष्टिदोषो भवेद् इति न प्रादुर्लभ्यते । तदा सर्वस्मिन्नपि नगरे एषा पृथुचिः प्रादुर्भूता । यदुत पिंगलरायकुमार-
सुख्यः पृथिव्यामपरः कोऽपि रूपसौन्दर्यवान् नास्तीति । अथैवं क्रमेण कुमारो वृद्धिं प्राप्सः । अस्मिन्नवसरे अयोध्यानगरीतः सप्त-
दशत (१२५) योजनेषु मलयनामा देशोऽस्ति, तत्र ब्रह्मपुरं नाम नगरम्, तत्र च इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयः शतरथो नाम
राजा तस्य च इन्दुमती नाम्नी पट्टराज्ञी । तत्कुक्षिसंभवा गुणसुन्दरी नाम पुत्री, सा चातिशयरूपलावण्यसौभाग्यादिगुणयु-
क्ताऽभूत् । तस्य राज्ञः पुत्रो नास्ति सर्वैका पुत्री आसीद्, अतस्तेन मातापित्रोरतिबल्लभा आसीद् । अथ पुत्रीं वरयोग्यां ज्ञात्वा
तदयोभयवरालामाञ्च राजा तद्विवाहचिन्तातुरो बभूव । तस्मिन्नवसरे तन्नगरवासिभ्यारिणः स्रक्टेषु विविधानि कयाणकानि भुत्वा
देशान्तरं चलितास्तदा राज्ञा तेभ्य उक्तम्—देशान्तरे अमङ्गिर्भवद्भिर्गुणसुन्दरीयोभयवरप्राप्तौ सत्यां विवाहसम्बन्धः कार्यः, इति नृप-
वचनं श्रुत्वा तथेति प्रतिपद्य ते चलिताः । क्रमेण बहूनि नगराणि विलोकयन्तोऽयोध्यां नगरीं प्राप्ताः, तत्र च कयाणकानि सर्वा-
ण्यपि विक्रीतानि भूयान् लामः संजातः, अपराणि तत्रत्यानि कयाणकानि संगृहीतानि । यदा ते चलनार्थमुद्यता जातास्तदा स्व-
नृपवचनं संस्मृत्य तन्नगरवासिलोकानां मुखात् कुमारस्याद्भुतं रूपं श्रुत्वा नृपसमीपे गत्वा कुमारेण सह गुणसुन्दर्या विवाहसम्बन्धं
चक्रुः, राज्ञाऽपि झलक (कर) मोचनादिना तेषां बह्वादरश्चक्रे, ततस्ते हर्षिताः सन्तः स्वदेशं प्रति चेष्टुः, क्रमेण स्वनगरं गत्वा
राज्ञोऽग्रे सर्वं वृत्तान्तं कथयामासुः, राजापि कुमारस्याद्भुतरूपसौभाग्यादिगुणान् श्रुत्वा संतोषं प्राप्सः । अथ यदा कन्या वरयोग्या
जाता तदा कुमारस्य आकारणार्थं राज्ञा स्वसेवकाः प्रेषिताः, तेऽपि अयोध्यां गत्वा अनन्तवीर्यं नृपं प्रोचुः—हे महाराज ! विवाहार्थं

अथ मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम् ॥ ५ ॥

मारुदेवं जिनं नत्वा, स्मृत्वा सदगुरुभारतीम् । मेरुत्रयोदशीयत्न-व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

इहाष्टमहाप्रातिहार्यविराजितेन जगद्गुरुणा श्रीवर्धमानस्वामिना श्रीगौतमादीनामग्रे यथा पावकृष्णश्चयोदश्या माहात्म्यमुक्तं, तथा-परंपरयाऽऽयातमस्माभिरुच्यते, श्रीऋषभदेवाऽजितनाथयोरन्तरे पञ्चाग्रहक्षकोटिसानुरोधमानि व्यतिक्रान्तानि, तन्मध्ये अयो-
ध्यायां नगर्यां इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयोऽनन्तवीर्यो नाम राजा बभूव, स च बहुलहस्त्यश्वरथपदात्यादिसेनानायकः । तस्य च-
रान्नः पञ्चशतानि राश्य आसन्, तन्मध्ये प्रियमती नाम पट्टराज्ञी बभूव, धनंजयो नाम चतुर्बुद्धिनिधिर्महामात्यश्च आसीत् । सुखेन
राज्यं पालयतो राज्ञ एकदा मनसि मद्भविता समुत्पन्ना-यदुत्तमो ममैकोऽपि पुत्रो नास्ति, क एषद्राज्यस्य भोक्ता भविष्यति ? पुत्रं
विना गृहं शून्यप्रायमिति । ततो राज्ञा अनेके उपायाः कृताः परं पुत्रोत्पत्तिर्न जाता । तस्मिन्नवसरे एकदा एकः कोणकनामा साधु-
राहारार्थं राज्ञो गृहे समागतः, तदा नृपराज्यौ उत्थाय विधिना वन्दित्वा शुद्धाहारेण प्रतिलाभ्य करद्वयं संयोज्य मुनिं पप्रच्छतुः-
स्वामिन ! अस्माकं पुत्रो नास्ति स कदापि भविष्यति न वा ? मुनिस्त्वाथ-उपोत्तिकनिमिषादिकं मुनिर्न मापते, तदा नृपराज्ञीभ्यां
पुनः पुनः प्रार्थनायां कृतायां मनसि दयां धृत्वा मुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तव पुत्रस्तु भावी परं पट्युर्मविष्यति, एतदुक्तत्वा
मुनिर्गतः, तदा भूपराज्ञीभ्यां चिन्तितम्-अस्माकं पट्युरपि पुत्रस्तु भावी । क्रमेण राज्ञी मगर्मा जाता, पूर्णे काले प्युं पुत्रं
प्रासत् । राजा पुत्रजननं श्रुत्वा हर्षितः सन् महोत्सवं चकार, द्वादशे दिवसे सर्वमपि कुटुम्बं भोजयित्वा कुमारस्य पित्राक्षराय इति नाम

विभ्रानि कारितानि पश्चात् कतिपयदिने वैराग्यवासितः श्रेष्ठी गृहभारं सुन्दरनाम्नि ज्येष्ठे पुत्रे निषोड्य सर्वाभारं कथयति-
रम-हे पुत्राः ! युयं दक्षमीदिने सप्तदक्षप्रकारेण वामेयमर्चित्वा व्याख्यानं श्रुत्वा गृहे समागत्य साधुन् प्रतिलाभ्य एकास्मिन्नेन भोजनं
कृत्वा चतुर्विधाहारनियमो ग्राह्यः, पाणकदिने स्वाभिवात्सल्यं कर्तव्यम्, एवं विविधा वयं सुखिनो जाताः, भवद्भिरपि एवं कर्त-
व्यम्, येन सुखिनो भविष्यन्ति । एवं पुत्राणां शिक्षां दत्त्वा गुरुपार्श्वं गत्वा एवं वदति-स्वामिन् ! ममोपरि कृपां विधाय चारित्र्यं
देहि येन स्वर्गाऽपवर्गो प्राप्नोमि, तदा गुरुणा कथितं-यथा रुचिस्तथा कुरु । एवं श्रुत्वा गुरुणा पार्श्वं चारित्र्यं गृहीतम् । विविधानि
षष्ठाष्टमादीनि तर्पांसि कुर्वाणो द्वादशवर्षप्रान्ते पञ्चदशदिनानि अनयानं विधाय अष्टादशदोषरहितः समाधिना मृत्वा दक्षमे देवलोके
विश्रान्तिमागरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नः, अनुक्रमेण देवसुखं भुक्त्वा प्राणतत्कल्पात् च्युत्वा इहैव जन्मद्वीपे महाविदेहे पुष्कलावतीविजये
मंगलावत्यां नगर्यां सिंहसेनराजस्य गुणसुन्दरीमार्यायाः कृषिसरोवरे मरालवत् पुत्रो जयसेननाम्नः प्रकटिष्यति । तत्र संसारसुखं
भुक्त्वा पश्चात् चारित्र्यं गृहीष्यति, एकादश अंगानि द्वादशोपांगानि पठिष्यति । एकाकी विहारं कुर्वन्नेकदा कायोत्सर्गो स्थारयति,
तत्रोपवनाविष्टायको देवो मिश्रान्तवासितः तस्य अप्रणस्यैकविंशत्युपमर्गान् नकुल-वृक्षक-पद्मग-गज-सिंह-व्याघ्र-पिशाच-राक्षस
स्वेचर-वेताल-प्रमुखान् करिष्यति । मुनिस्तु शपथगुणेन, शुभध्यानेन चतस्रधातिकर्मणां भयं कृत्वा केवलं प्राप्स्यति । शीलव-
त्यपि चारित्र्यं गृहीत्वा प्रतिपाल्य देवलोकं गता महाविदेहे सेनस्यति, एवं श्रीवर्धमानस्वामिना गौतमाग्रे निरूपितम्, तद् हे भक्त्याः !
इदं ब्रतमवश्यं कर्तव्यं येन सुखं स्यात् । अस्य चारित्र्यस्य श्रवणमात्रेण इह भवे धनधान्यादिकं परमवे स्वर्गापवर्गसुखं जनः प्राप्नोति ॥

इति श्रीपूर्वाचार्यहमचन्द्रसरिकृतसपादलक्षप्रत्यमध्यादिसं पौष-दशम्या-व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ ॥

श्रीणिदिनेषु एकभक्तकरणम्, भूमिशयनम्, ब्रह्मव्रतपालनम्, द्वयोः टंकयोरारवदयकम्, देववन्दनम्, जिनालये
स्नात्रादिमहोत्सवाधिवानम्,

‘ॐ ह्रीं’ श्रीपार्श्वनाथाय अर्हते नमः’ इति द्विसहस्रवारं गुणनीयं । पारणान्ते च स्वामिवात्सल्यं, एवं दिग्धर्वं (१०) यावद्
विधित्वा कर्तव्यम् । एवमारारधनेनेहलोके धनधान्यसौभाग्यादिकम्, परलोके च स्वर्गसुखं क्रमेण च मोक्षसुखं भविष्यति । एवं
श्रुत्वा दर्शित्कर्षप्रफुल्लोचनः श्रेष्ठी जैनं धर्मं गृहीत्वा गुरुं वन्दित्वा स्वगृहं गतः, आचार्यश्चान्यत्र विहृतवान् । भोष्ठिना दशमी आरा-
धितुमारब्धा, दशमासेषु गतेषु कालकूटद्वीपाद् पीताः समागताः तदनुचरमुखात् श्रुत्वा श्रेष्ठी न श्रद्धा, तदा तत्प्रियया शीलवत्योक्तम्-
स्वामिन् ! तत् सत्यमेव जानातु, माऽसत्यं मन्यताम् । यतोऽद्य निजगृहे निधानं प्रकटं भविष्यति तदा तु सत्यमित्युक्त्वा निधानस्थाने
निधिदर्शनार्थं गतवन्तौ, तदा ताभ्यां निधानानि विलोकितानि । श्रेष्ठी स्वप्रियामुवाच-हे प्रिये ! जैनशासन-प्रभावात् प्रबहणव-
र्धापिका समागता, एकादशस्वर्णकोटिमानो निधिरपि प्रादुर्भूतः । वामेयजिनप्रसादात्, श्रीगुरुणामुपदेशादहं श्रीमान् जातः । अथ जैन-
धर्मवासनया सुखेन कालो गच्छति, भेष्टिपदमपि पुनः प्राप्तम्, भेष्टिनो दशपुत्राः संजाताः राज्ञा संपान्य निजसमीपे स्थापितः ।
पुनरेकदा श्रीदेवेन्द्रक्षरिर्विहरन् तत्रैवोपवने समवस्रुतः, तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी वन्दनार्थं गतः वन्दित्वा यथास्थानं स्थितः, गुरुणा
देशना दत्ता, देशनान्ते श्रेष्ठी प्रपच्छ-हे स्वामिन् ! दशभ्या उद्यापनं किं कर्तव्यम् ? गुरुणा प्रोक्तम्-हे श्रेष्ठिन् ! प्रष्टुकानि दशपु-
स्तक-दशलेखनानि, दशपुस्तकबन्धनानि, दशस्थपनाचार्यासनानि (ठवणी), दश जपमालाः, दश चन्द्रोदयाः दशजिनालयानि
दश जिनविम्बानि, दीवि, आरति, एवं सर्वं दश-दशसंख्याकं कर्तव्यम् । एवं क्त्वा श्रेष्ठिनोद्यापनिकां कृत्वा मणिप्रयानि जिन-

चेतना लक्षणश्चात्मा, सामान्येन बुधैः स्मृतः ॥ संसारत्मा तथा जीवः, परमात्मा द्विधा मतः ॥ २ ॥
 संसारत्मा सदा दुःखी, जन्म-मरण-शोकभाक् ॥ चतुरशीतिलक्षास्तु, योनिषु भ्राम्यते सदा ॥ ३ ॥
 न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् क्षेत्रं न तत् कुलम् ॥ यत्र कर्मवशादात्मा नोत्पद्योऽयमनेकधा ॥ ४ ॥
 एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया ॥ एगया असुरं कायं, जहा कर्मोहिं गच्छह ॥ ५ ॥
 एगया स्वत्तिओ होह, तओ चण्डाल-बुक्कसो ॥ तओ कीड-पयंगो य, तओ कुन्धु-पीपिलिया ॥ ६ ॥
 सुभगो दुर्भगः श्रीमान्, रूपवान् रूपवर्जितः ॥ स एव सेवकः स्वामी, नरो नारी नपुंसकः ॥ ७ ॥
 संसारी कर्मसम्बन्धाद्, नटवत् परिभ्राम्यति । अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्त्मनि ॥ ८ ॥
 भव्यजीवे दयादानं, धर्मकल्पतरूपमम् । दानशीलतपोभावं, दाया मुक्तिमुखं फलम् ॥ ९ ॥
 धर्मादेव कुले जन्म, धर्माद्धि विपुलं यशः ॥ धर्माद् धनं सुखं रूपं, धर्मः स्वर्गाऽपवर्गदः ॥ १० ॥
 दोहा-धर्म करत संसारमुख, धर्म करत निर्वाण । धर्म पंथ साधन चिना, नर तिर्यच समान ॥ १ ॥
 सुपुरुष तेन पदार्थ साधे, धर्म वीरोष जानी आराधे । धर्म प्रधान कहे सब कोहै, अर्थ काम धर्म हित होहै ॥ २ ॥
 हत्यादिधर्मकथां श्रुत्वा श्रेष्ठी जीवाऽजीवादि नवपदार्थयुक्तं सम्यक्त्वरतनं प्राप्तः, पुनः पप्रच्छ-हे भगवन् ! एवं
 किमपि तपस्याफलमुपदिद्यतां येन मम गृहे निधानं प्रकटयति । तदा मुनिना प्रोक्तम्-भोः श्रेष्ठिन् ! पौषकृष्णद-
 प्राण्यां व्रतं गृहाण, तद्दिने श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मकल्याणकमासीद्, नवमीदिने, दशमीदिने, एकादशीदिने एवं

धनमर्जय काकुत्स्थ !, धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पदपाप्ति, निर्धनस्य शब्दस्य च ॥ १ ॥
 दुहा—बाप कहे मेरे पुत सपुता, बेन कहे मेरा भइया ॥ घर जोरु भी लेत बलैयां, सोई बडो जांकी गांठ रुवैया ॥ १ ॥
 अथ श्रेष्ठी निर्धनत्वेन दुःखेन कालं गमयति स्म । कतिपयदिने तस्य नगरे श्रीदेवेन्द्रस्वरीः समवसृतः, तद्वर्षापनिष्ठा वनपालेन
 राज्ञे निवेदिता । राज्ञा वनपालो बहुद्रव्यदानेन तोषितो विस्मृतः, पश्चाद् राजा, श्रेष्ठिवर्गः, घरेन्द्रश्रेष्ठी, सर्वनगरलोकश्च वन्दनार्थं
 निर्ययौ । मुनिसमीपे आगत्य मुनिं वन्दित्वा सर्वे यथास्थानं निष्णगाः, मुनिभिर्देशना प्रारब्धा—सो भव्याः ! संसारे सारं धर्मप-
 दार्थः श्रेयात् । यतः—

धर्मतः सकलमंगलावलि-धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ॥ धर्मतः स्फुरति निर्मलं यशो, धर्म एव तदहो ! विधीयताम् ॥ १ ॥
 विवेकः परमो धर्मो, विवेकः परमं तपः ॥ विवेकः परमं ज्ञानं, विवेको मुक्तिसाधनम् ॥ २ ॥

भक्ष्याऽभक्ष्यविचारः स्याद्, गम्यागम्यविभेदकृत् ॥ मार्गाऽमार्गपरिज्ञानं, गुणाऽगुणविचारणा ॥ ३ ॥
 निद्राऽऽहारो रतिर्भोगिनिः, पशूनां च नृणां समम् । विवेकोऽन्तरमज्जास्ति, तं चिन्वा पशवः स्मृताः ॥ ४ ॥
 एक उत्पद्यते जन्तुर्यातयेकश्च भवान्तरम् । एको दुःखी सुखी चैकस्मत्तथैकः सिद्धिसौख्यभाक् ॥ ५ ॥

इत्यादिदेशानां श्रुत्वा पर्वथाः स्वं स्वं स्थानं जग्मुः, तदा स्वरश्रेष्ठी पप्रच्छ—हे भगवन् ! जीवस्य किं लक्षणम् ?
 तदा मुनिनोक्तम्—हे श्रेष्ठिन् ! ज्ञान-दर्शन-चारित्र्ययुक्त-तपो-वीर्योपयोगवान् स जीवः यतः—
 नाणं च दंमणं चैव, चरित्तं च तवो तद्वा ॥ वीरियं उवयोगो य, एयं जीवस्स लक्खणम् ॥ १ ॥

परलोके देवादिभ्यस्त्रिमनुभूय परम्परया निर्वाणं प्राप्नोति, एवं भगवता उक्ते श्रीगौतमपरधार्मी प्राह—हे भगवन् ! पुरा केनेयं समाधाधिता ? तव कथ्यताम् । भगवानुवाच—हे गौतम ! श्रीवामेयं मां चान्तरा स्मरदत्तश्रेष्ठिना सम्यगाराधिता, तथाहि—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे स्मरेन्द्र-पुरनाम नगरमस्ति, तत्र नरसिंहो नाम राजा राज्यं करोतिस्म, तस्य चतुरा गुणवती शीलालंकारयुता गुणसुन्दर्यभिधाना पटुराज्ञी विराजतेस्म । तस्य नगरे स्मरदत्तश्रेष्ठी परिवसतिस्म । तस्य शीलालंकारधारिणी पतिवता शीलवतीनाम्नी पत्नी आसीद् । यद्यपि घनद्वद् महाधनाढ्यो यशस्वी च स श्रेष्ठी, परं मिथ्यात्ववासितः सांख्यमतावलम्बी विदण्डिभक्तः शैवधर्मारोधतत्परः जैनधर्मं न जानाति, यतः—

न देवं नाऽदेवं न शुभशुक्मेवं न कुशुहं ॥ न धर्मं नाऽधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ॥

न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ॥ विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

स कदापि जिनवचनं न शृणोति मिथ्यात्वेन प्रसितो राहुणा विधुवत् जीवशरीरमेकं मन्यते । परं राजमान्यो नगरे बहुमान्यः श्रेष्ठिपदे आसीद्, एवं काले याते एकदा सार्धं द्रयश्चतस्रमितानां प्रवहणानां चतुर्विधं क्रयाणकं भूत्वा भृत्यान् रत्नद्वीपे प्राहिणोद् । तत्र गत्वा क्रयविक्रयं कृत्वा पुनः नवीनं क्रयाणकं भूत्वा पश्यसमुद्रे आगतास्तावद् पूर्वकृतकर्मद्वयेन उल्कापातप्रचण्डपवनवेगेन ते प्रवहणाः कालक्लृद्वीपे गताः गृहे नगताः । पुनश्च श्रेष्ठिगृहे एकादशखण्डकोटिद्रव्यं भूमिगृहे स्थापितमासीद्, तत् पद्मगद्भिर्काङ्गारकरूपेण ज्ञातम् यानि च ग्रामान्तरात् पंचशतानि आगच्छन्ति शकटानि तेषामुपरि भिच्छधाटिः पतिता तान्यपि गतानि । ततश्च श्रेष्ठी निर्द्वयो ज्ञातः श्रेष्ठिपदं च गतं महादरिद्रश्च संजातः, ततो लोके सन्मानमपि गतम् । यतः—

॥ इति श्रीमौनैकादश्या माहात्म्यं [व्याख्यानं] सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीपौषदशमी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ४ ॥

प्रणम्य पार्श्वनाथाधिपंकजं सर्वसौख्यदम् । समस्तमंगलश्रेणिलतापल्लवताऽम्बुदम् ॥ १ ॥

मन्वजीवप्रबोधार्थं, जन्तूनां च सुखाप्तये । पौषकृष्णदशम्याश्च, माहात्म्यं कथ्यतेऽधुना ॥ २ ॥

इह जम्बूदीपे भरतक्षेत्रे मगधजनपदे चम्पानामनी सुमनोहरा नगरी चाऽस्ति, तस्याः समीपे पूर्णमद्राख्ययक्षाभिरे उपवने श्रीचरमतीर्थ-
विपतिमहावीरस्वामी एकदा समवसुतः । तदुपदेशश्रवणार्थं वन्दनार्थं च श्रीमगधाधिपतिः समागतः । स च मगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य
यथास्थाने समुपविष्टः । तदा स्वामी संसारसागरनिमज्जतामुद्रारकारिणीं देशनां प्रारेमे—

जीवदया रसिज्जह, इन्द्रियवग्गो दामिज्जह सयावि । सखं चेव वदिज्जह, धम्मस्स रहस्समिणमेव ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा केचिद् भद्रकतां प्राप्ताः केचिद् श्राद्धधर्मं केचिच्च साधुधर्ममंगीकृतवन्तः, तदानीं श्रीगीतमस्वामी श्रीवीरं
वन्दित्वा पप्रच्छ—हे स्वामिन् ! पौषदशमीमाहात्म्यं कथ्यताम्, ? एवं श्रुत्वा, वर्धमानस्वामी कथयति—हे इन्द्रभूते ! पौषदशम्यां
श्रीवामेयजिनजनमकल्याणकं वर्तते, तद्दिने द्विसन्ध्यमावश्यकं कर्तव्यम् । देववन्दनां भूशयनं ब्रह्मचर्यपालनं जिनालयेऽष्टविध-सप्त-
दशविधस्नात्रमहोत्सवादिकं विविधाऽऽडम्बरेण जिनापूजां च विधाय गुरुसमीपे गत्वा उपदेशः श्रोतव्यः । पश्चाद् गृहं गत्वा
एकासनेन भोजनं कृत्वा चतुर्विधाऽऽहारनियमो प्राहः, नवम्यामेकादश्यां चाग्नि एकवारमेव भोक्तव्यं, एतद्विधिना दश वर्षाणि
यावत् क्रियमाणे साऽराधिता भवति । मनोनाम्नायेन त्रिकरणशुद्ध्या अस्या आराधक इह भवे धनधान्य-पुत्रकलशदि सौख्यं प्राप्य

जानते द्वे याते षष्ठे, अष्टामानां यातं तथा । चतुष्टयं चतुर्मास्या, एकं षाण्मासिकं तपः ॥ १ ॥
स मौनेकादशीतिथ्यास्तपस्तपन् विशेषतः । पाटको द्वादशीगिर्नां शुद्धां वीक्षामपात्यत् ॥ २ ॥ इति
अथैकदा एकादश्यां मौनमास्थाय तपः कुर्वति सुव्रते तत्परीक्षार्थं कश्चिद् मिथ्यादृष्टि देवः कस्यचित् साधोः कर्णयोः महतीं
वेदनामकारयत्, तस्य वेदना महति उपचारे कृतेऽपि न शाम्यति, तदा तेन देवेन साधुना पुरत उक्तम्—अस्य वेदना सुव्रतमुनेः
भेषज्यात् क्षयं यास्यति, यदि स एव स्वस्थानाद् बहिरागत्य उपचारं करिष्यति इति, तत् श्रुत्वा ते साधवः तन्नागत्य उपचारार्थं
सुव्रतमभ्यर्थयन्, सुव्रतोऽपि मौनी राज्ञी न स्वस्थानाद् बहिर्याति, ततः देवानुसाधतः स वेदनार्वो मुनिः सुव्रतं प्रस्तके प्रारयति
ततः सुव्रतस्यातीववेदना संभूता परन्तु स मुनिश्चिन्तयति—

अर्हन्तो भगवन्तो वे, साधवो भगधारिणः । इन्द्राश्चन्द्रा दिनेन्द्राश्च, नागेन्द्रा व्यन्तरेन्द्रकाः ॥ १ ॥

सचक्रवर्तिनो ब्राह्मदेवाः प्रतिनारायणाः । बलदेवा नराधीशा, मानवा अपरेऽपि च ॥ २ ॥

कर्मणा पापिनाऽनेन, ते सर्वेऽपि विडम्बिताः । क्रियन्मात्रो बराकोऽहं, पुरस्तात् तस्य कर्मणः ॥ ३ ॥

अरे जीव ! क्षमस्व त्वमुदितं कर्म तेऽस्ति यत् । तद् भोगेन विना नैव, प्रक्षीयेत कदाचन ॥ ४ ॥

लङ्घं अलङ्घं पुङ्खं—ज्जिणवयण सुभासिञ्जं अप्रियभूयं । गहिडं सगगमग्गो—नाहं मरणाउ बोदेमि ॥ ५ ॥

तपस्तीक्ष्णं धरद्गोऽयं, क्षमामर्करिकान्वितः । धृतिहस्तो मनःकीलः, कर्मधान्यानि चूर्णयेत् ॥ ६ ॥ इति

अथ विमंगलानेन मुनिमष्टुमितं मत्वा देवः विशेषेणोपसर्गान् अकरोद्, मुनिस्तु क्षपकश्रेणिमारुढः केवलज्ञानं प्राप्तवान् मक्यान्

रयाज्यः इति इदानीं दीक्षां चेत्य सुगुरयोगतो गृह्णामि तदा वरम्, इति चिन्तयतस्तस्य प्रातःकालः सञ्जातः, उद्याने च तरणतारणस्पर्शाः चतुर्क्षानधरा गुणसुन्दरधरयः समागताः, तान् वन्दनार्थं सर्वोऽपि लोको गतः, निजतन्त्र-स्त्रीपरिवारेण संयुतः श्रेष्ठी अपि गतवान् यावत् वन्दित्वा सर्वे स्थिता तावद् गुरुभिः देशना प्रारब्धा-यो यतीनां केवलप्रज्ञप्तः अर्हिसालक्षणः सप्तदशविधः विनयमूलः क्षान्तिप्रधानः महाव्रतपुरस्सरो धर्मः तेन पवनवद् द्रुतं मोक्षं ब्रजेत्, यस्तु द्वादशव्रतात्मकः श्रावकधर्मस्त्वेन तुरंगवेगवद् ब्रजेत्, इति अल्पकालेनैव सर्वदुःखान्तकरः साधुधर्मः द्रुतं मोक्षमगनाय सेव्यः । यदुक्तम्—

चारित्ररत्नान्न परं हि रत्नं, चारित्र्यवितान्न परं हि वित्तम् । चारित्र्यलाभाच्च परो हि लाभश्चारित्र्ययोगाच्च परो हि योगः ॥ १ ॥

दीक्षा गृहीता दिनमेकमेव, येनोप्राचितेन शिवं स याति । न तत् कदाचित्तदवश्यमेव, वैमानिकः स्यात् त्रिदशप्रधानः ॥ २ ॥

इत्यादि देशनां श्रुत्वा सुव्रतोऽब्रवीत्—हे तारक ! अहं संसारकान्तारादुद्दिभ्नोऽस्मि इति गृहभारं पुत्रे समारोप्य श्रीमतां समीपे दीक्षां ग्रहीष्यामि, इति श्रुत्वा गुरुः उवाच—यथासुखं प्रवर्तस्व प्रतिबन्धं पा विधेहि । ततः श्रेष्ठी गृहं गत्वा कुटुम्बं भोजयित्वा स्वजनपुत्राणामग्रे दीक्षाऽऽदेशममार्गयत् । तैरनुमतः सुव्रतः एकादशभिः स्त्रीभिः सह प्रवव्राज । शीघ्रमेव तपोविशेषात् कायबलं क्षयीकृत्य मासिकेनान्नशनेन तस्य एकादशपत्न्योऽपि केवलं प्राप्य शिवं गताः । अथ सुव्रतः मुनिर्ग्रहणासेवनाशिक्षां पठित्वा साधुधर्मे चरति । यदुक्तम्—

जयं चरे जयं चिद्धे, जयमासे जयं सुए । जयं भुञ्जंतो भासंतो, पावकम्भं न बंधार्ह ॥ १ ॥

एवं पवित्रं चारित्रं पालयामास तथा विशेषतः शृष्टाष्टमादिवपः कृतवान् तस्य संख्या लिख्यते—

बहुभाभूतपूर्वं सुव्रतः पादयोर्लग्नः, राज्ञाऽपि न्यतिकरः पृष्टः, सुव्रतेन कथितः वृत्तान्तः पुनः धर्मोपदेशं दत्त्वा राज्ञा तोषितः, राज्ञा उक्तम्-चरं दृष्टु, तदा सुव्रतेन उक्तं-अवध्याश्वीरा इति । राज्ञा तथा स्वीकृते शासनदेव्या तलारक्षकाः चौराश्च मुक्ताः । श्रेष्ठिनाऽपि पारणकं कृतम् । पुनरपि एकदा दावानल इव समग्रं पुरं ज्वालनाय अग्निरुत्थितः, तदा नगरस्थः सर्वलोक इतस्ततः नष्टः किन्तु गृहीतपौषधः श्रेष्ठी स्वव्रतरक्षार्थं न कुत्रापि गतः, सर्वनगरमरणमिव ज्वलितं परन्तु सुव्रत श्रेष्ठिनो दृढ-गृहादि किमपि न अज्वलत् । प्रातः काले समुद्रे दीप इव तस्य दृढगृहादि वीक्ष्य सर्वेऽपि पौराः सुव्रतं प्रशंसयामासुः, यथा--

सत्त्वेन धार्यते पृथ्वी, सत्त्वेन तपते रविः । सत्त्वेन वायवो वान्ति, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥

अहो धर्मस्य माहान्धयमस्याहो हलता व्रते । पालयेद् व्रतमेवं यो, द्विधाऽप्यस्य शिवं भवेत् ॥२॥

यतः-धर्ममिज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं ॥ धर्ममणैव भवंति निर्मलयशो विद्यार्थसंपत्तयः ॥

कांताराज्च महाभयाच्च सततं धर्मः परिज्रायते ॥ धर्मः सम्यगुपासितो हि भवति स्वर्गाऽप्यवर्गप्रदः ॥३॥

अथ एकादशीव्रते पूर्णं जाते श्रेष्ठी उद्यापनाय मुक्ताफलानि रत्नानि शंखः प्रवालकानि स्वर्णानि कलधौतानि ताम्राणि पित्तलानि ब्रह्मणि कांस्यानि पट्टकुलानि, बहुविधानि धान्यानि पक्वान्नानि, नालिकेर-द्राक्षासहकारादीनां फलानि, स्वर्ण-रूप्यकानां पुष्पाणि अशोकादीनां पुष्पाणि, इत्यादीनि अनेकानि वस्तूनि एकादशसंख्यया जिनेन्द्राग्रे दीकयामास । एवं विस्तारेण उद्यापनं कृत्वा संघ-पूजनं, साधर्मिकवात्सल्यादीनि समक्षेभ्यः धनवपनं च विधाय मानुषं जन्म कृतार्थं कृतवान् । अथैकदा दृढावस्थायां राज्ञो मनसि श्रेष्ठी चिन्तयति-मया जन्मपर्यन्तं भावकव्रतं पालितं मौनैकादशीतपोऽपि तदुद्यापनादिना पूर्णं कृतम्, अथ असारः संसारः पूर्वं पश्चाद् वा

विज्ञाय पुनरपि गुरुसमीपे आजन्म यावत् मौनैकादशीतपः उक्त्वा । गुरुणा उक्तम्—एकादशीगानापाराधना कर्तव्या, मम्यक् तपः कार्यम्, पूर्वमथैकादशीव्रतं कृत्वा निर्मलज्ञानमाप्तवान्, तदुद्यापनवशाच्च अथ एकादशस्वर्णकोटयः प्राप्ताः, निर्मलं यज्ञः, लोके प्रसूतवम्, अथिकारित्वम्, नगरभेष्टित्वम् च प्राप्तम्, अतएव तपसि उद्यमो विधेयः । एवमुक्त्वा धर्मलायाशिषं दत्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः । अथ सुप्तेन सह ब्रह्मन्नेन श्रेष्ठी एकादशीदिवसे प्रहराष्टकं आहारादित्यागूरूपं पौषधं विदधाति । लोकेऽपि मौनैकादशीपर्वणः प्रसिद्धिर्मान्यता च जाता, यतः ब्रह्मान्यं सर्वे मानयन्ति यथा महादेवेन भाले स्थापितत्वात् तत्कलाभात्रपि चन्द्रं द्वितीयादिने लोकाः पूजयन्ति एवं च अनेके लोका मौनैकादशीप्राप्तयन्ति । अथ एकदा सङ्कुटुबेन तेन श्रेष्ठिना मौनैकादशीतिथ्याम् अहोरात्रपौषधः कृतः पौषधप्रादिभिः सर्वैरपि राज्ञो कायोत्सर्गः कृतः । अथैकदा चौरैर्हृतम् मौनैकादश्यां सुव्रतः श्रेष्ठी न ब्रूते अपह्रियमाणपि वस्तु न पश्यति इति विचार्य चौरघाटी तद्गृहे प्रविष्टा उद्योतं (दीपकं) विधाय चौरा यावत् पश्यन्ति तावत् सर्वत्र पदं पदे स्वर्णराशिमेव पश्यन्ति, यावता गृहन्ति तावता ज्ञाननदेव्या मर्गे चौराः स्तम्भिताः, अतएव ज्ञाननदेवी पूज्यते कायोत्सर्गेणाऽप्ययते* । अथ प्रातःकाले स्तम्भितान् सायुधान् परद्रव्यहरणोक्तान् चौरान् दृष्ट्वा लोकाः मीलिताः । तलारक्षकाश्च तान् वेष्टयित्वा स्थिताः । अथ सङ्कुटुम्भः सुव्रतः स्थापनाचार्यसमीपे पौषधं प्रवालज्जगत्त्रयं गत्वा गुरुन् नत्वा धर्मं क्षुत्त्वा गृहे समानतः, तत्र चौरान् दृष्ट्वा मा राजा चौरान् मारयतु इति ब्रुव्या श्रेष्ठिना मौनं कृतम्, ततः तलारक्षका अपि ज्ञाननदेव्या स्तम्भिताः, अथ मक्यान्हे समानतो राजा,

* तान् स्तम्भितान् प्रातः तलारक्षको दृष्ट्वा भूषात्समीपे निनाय, राजा चचाप आदिष्टाः, प्रातः श्रेष्ठी पौषधं पारयित्वा प्राभूतं लात्वा राज्ञः पार्श्वे गत्वा सर्वान् अभोच्चयत् इत्याद्यपि समुपलभ्यते पाठः ।

रूपलावण्यसंयुक्ता, नरा जात्यादिसंभवः । विद्याहीना न राजन्ते, ततोऽमुं पाठयाम्यहम् ॥१॥

इति चिन्तयित्वा महामहैः पितरौ उपाध्यायसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कर्तुं समुच्चतुः । अनायासेन सकला अपि कला अल्प-
काले एव पपाठ । षड्विधवश्यकद्वयादिकं श्रावकाचारमपि पपाठ, प्राप्तयौवनस्य तस्य पिता-श्रीकान्ता, पत्न्या लक्ष्मीः पञ्चलता, तारा,
रम्भा, पद्मिनी, गौरी, गंगेया, रतिः, इति नाम्न्योः महर्द्विकव्यवहारिणां एकादशकन्याः पारिणायिताः, ताभिः रूपलावण्यशालि-
नीभिः सह भोगान् भुञ्जानः देमुन्दकसुर इवामवत् । तदनंतरं तस्मिन् गृहभारं समारोप्य स श्रेष्ठी प्रव्रज्यां गृहीत्वा सम्यक्प्रपाल्य
प्रान्तेऽनशनं विधाय मृतः स्वर्गं च प्राप्तः । अथ गृहस्वामी सुव्रतः श्रेष्ठी पूर्वजन्मनि एकादशीमारुधितवान् ततः एकादशस्वर्णकोटिनां
नायको जातः । तथा एकादशस्वर्णकोटीश्वरो दाता भोक्ता नगरश्चेष्टिसुवर्णपट्टालंकृतमालो राजमान्यः सत्यवादी सर्वत्र विश्रुतो
अतिप्रतापी सज्जनश्रेष्ठः न्यापारिकशिरोरत्नं मुखेन कालं निनाय । अथ कालान्तरेण एकादशस्त्रीणामेकैकः पुत्रो जातः,
एवमेकादश पुत्राः, तत्परिवारोऽपि विपुलो जातः, अथान्येभ्यः उद्याने धर्मधोषो मनीश्वरः सपरिवारः समवसृतः, राजादयः सुव्रतश्च
बन्दिदुं गताः गुरुणाऽपि तदानीं तपो महिमा व्याख्यातः—

यद् दूरं यद् दुराराध्यं, यच्च दूरे व्यवस्थितम् । तत् सर्वं तपसा साध्यं, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १ ॥

तत्रापि पञ्चमीतपसा ज्ञानपञ्चकस्यावाप्तिः, अष्टमीतपसाऽष्टकर्मनिषूदनम्, एकादशीतपसा एकादशगंगानां सुस्नानमनम्, चतुर्दशीत-
पसा चतुर्दशानां पूर्वाणामानमनम्, पूर्णमासीतपसा संपूर्णगपनं एवं श्रुत्वा सुव्रतो मूर्च्छामापन्नो जातिस्मृत्या पूर्वभवं मौनैकादशीतपोविधानं

धातकीखण्डे रघुकारभूषणात् पश्चिमे दिविभागे विजय नाम पञ्चनमस्ति, तत्र पृथ्वीपालो नाम राजाऽभूत्, तस्य च औदार्यचातुर्य-
शीलादिगुणशालिनी चन्द्रवती नाम प्रिया, तत्र च ऋग्वहारिशिरोमणिः प्रबलक्यापारोपाजितबहुधनः पद्मविधावश्यकरतः सत्पुत्रयुतो
जिनभक्तिकारकः स्मरनामा श्रेष्ठी । स च वृद्धावस्थायामेकदा गुरुसमीपमागत्य भक्त्या प्रणम्य उवाच—भगवान् । ईदृग्विधं धर्मं कथ्य
येन स्वल्पेनाऽपि कर्मक्षयः स्यात्, गुरुणा एकादशीव्रतमादिष्टम्, अथ स गुर्वजिया गृहमागत्य एकादशवर्षेकादशमासपर्यन्तं यथावत्
तपश्चकार, समाप्ते च व्रते तेन विधिपूर्वमस्या उद्यापनमपि कृतम्, अथ उद्यापनदिवसात् पञ्चदशे दिवसे आकस्मिकेन उदरशूलेन मृत्वा
एकादशे आरण्ये देवल्लोके एकविंशतिसागरपरिमितायुः देवो जातः । देवल्लोकसुखमनुभूय ततश्च्युत्वा सौर्यपुरे समुद्धितचण्डवहारिक-
गृहे प्रीतिमतीप्रियाकुक्षौ पुत्रत्वेनोत्पन्नः, तस्य नालस्थापनार्थं यदा गर्तं खनितुमारब्धं तदा गर्तखननस्थाने निधिनिर्गतः, तद्वच-
पत्निका सर्वत्र जाता, जाताऽऽह्लादः श्रेष्ठी महीयांसं जन्मोत्सवं दशदिवसपर्यन्तं कृतवान् । निवृत्तेऽशुचिकर्मणि प्राप्ते च द्वादशे
दिवसे ज्ञातिधांधवात् भोजयित्वा गर्भस्थेऽस्मिन् मातृव्रतेऽच्छाद्भूदिति गुणनिष्पन्नं सुव्रत इति नाम कृतवान् पितृ । न पुनर्मंगला-
दिवन्निरर्थकम् । उक्तं च—

भौमं मंगलं वृष्टिनाम करणे, भद्रा कणानां क्षये ॥ वृद्धिः शीतलकाचतुष्टापिदके, राजारजः पर्वणि ॥

सिष्टत्वं लवणे चिपे मधुरता, दग्धे गृहे शतितं ॥ पात्रत्वं च पणाङ्गनासु गदितं नामना परं नाथकम् ॥१॥

अथ पञ्चभिः धात्रीभिः लाल्यमानोऽसौ अवर्धत, अनुक्रमेणायम् अष्टवार्षिकः संजातः, तं पुत्रं वीक्ष्य तत्पित्रा चिंतितम्—

* लघिष्ठं मौनैकादशीव्रतमेकादशमासपर्यन्तं मौनेन कृतवान् इत्यादि पाठः ।

विक्रयः

संग्रहः

॥१४॥

दिवसयोरेकभक्तं (एकवारं भोजनम्) कर्तव्यम्, पारणकदिवसे जिनगृहे गन्तव्यम्, जिनस्याग्रे फलानि उपटौक्य भावतः
जिनार्चा कर्तव्या, ततो गुरुसमीपे गत्वा ज्ञानपूजां विधाय साधूनां संविभागं कृत्वा पारणा कर्तव्या, एकादशवर्षैकादशमा-
सपर्यन्तं यावत् व्रतं कर्तव्यम्, द्वादशे वर्षे व्रते पूर्णं पौषधं पारयित्वा गुरुनमिवन्द्य जिनदेवस्याग्रे एकादश पक्षबाजानि एकादश
फलानि एकादशविधानि धान्यानि एवं सुन्दरं वस्तु एकादशसंख्यया उपटौकनीयम्, जघन्यतोऽपि एकादशश्चावकवात्सल्यम्,
संघपूजा, एकादशान्गपुस्तकलेखनम्, इत्यादि उद्यापनं कर्तव्यम्—अत्र कथानकम्—

एकदा ग्रामानुग्रामं विहरन् सर्वज्ञो भगवान् नेमिनाथो द्वारिकायां स्वप्नवासरात् तं वन्दनार्थं श्रीकृष्णः समागतवान्, चान्दित्वा
कृष्णोऽवोचत्--स्वामिन् ! षष्ठ्याधिकशतत्रयदिनमध्ये एकं सारं वासरं कृपां कृत्वा मम निवेदय यमाराध्यं दानशीलतपोव्रतशक्ति-
हीनोऽप्यहम् निस्वीर्णो भवामि. भगवान् उवाच--यद्येवं तर्हि त्वं मार्गशीर्षशुक्लैकादशीमाराधय यतः--

अपि मिथ्याहंशां मान्या, सा मौनैकादशी तिथिः । मार्गशीर्षार्द्रपमासस्य, शुक्लपक्षे प्रकीर्तिता ॥१॥

तत्र पुण्यं कृतं स्वल्पमपि प्रौढफलं भवेत् । तस्मादाराधनीया सा, विशेषेण विशारदैः ॥२॥

सर्वभ्योऽपि च पर्वभ्यः, पर्व पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यखिलेभ्योऽयं, तथा सुख्योऽस्ति वासरः ॥३॥

अमणैः अमणीभिश्च, श्रावकैः श्राविकादिभिः । धर्मकर्म विघातव्यमस्मिन् दिने विशेषतः ॥४॥

इति श्रुत्वा श्री कृष्ण उवाच--विभो ! पूर्वं केनाऽपि एकादशीव्रतमाचीर्णम् ? तस्य च कीदृशी फलप्राप्तिर्जाता ? स्वामी प्राह--

मौन

एकादशी

ख्या० ३

॥१४॥

सनमुखं गत्वा महताऽऽहम्वरेण श्रीगुणादिजिनविम्बं रथे संस्थाप्य पूजास्नाञ्जमहोत्सवादिकरणेन महाकर्मराशिः दूरीक्रियते, महती पुण्यवृद्धिश्च भवति, तेनाद्य पर्वदिने पूजापौषादिकरणेन दिवसः सफलः क्रियते ।

अस्मिन्श्चाष्टम्यधर्वे, [१८७३] दुर्गे च जेसलाभिधे ॥ गणिना जयसारेण, व्यलेखि दिग्दयहेतवे ॥१॥

इति श्रीकार्तिकपूर्णमायाः व्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥२॥

अथ मौनैकादशी व्याख्यानम् ॥ ३ ॥

अस्य प्रवज्या नमिजिनपतेर्ज्ञानमतुलं, तथा मल्लेर्जन्म व्रतमपमलं केवलमलम् ।

वलक्षैकादश्यां सहसि लसदुद्दाममहासि, क्षितौ कल्याणानां क्षिपतु विपदः पञ्चकमिवम् ॥१॥

अर्थः—अस्य-अरजिनस्य प्रवज्या-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यायप्रेक्षणे समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुद्दाममहासि तेजोवति, अपमलम्-मलरहितं व्रतम्-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यायप्रेक्षणे समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुद्दाममहासि तेजोवति, सहसि-सार्गद्योर्विमासे वलक्षैकादश्यां-शुक्लैकादश्यां सञ्जातं कल्याणानां ह्रमं पञ्चकं क्षितौ विपदः क्षिपतु ।

यथाऽस्मिन् भरते कल्याणानां पञ्चकं सञ्जातमेवं पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु च ऐरवतेषु-क्षेत्रेषु मौलिन्वा जातं पञ्चाधत् (५०) कल्याणानाम् । एवं भूतभाविवर्चमानकालाऽपेक्षया जातं सार्धशतं (१५०) । एकोपवासोऽपि सार्धशतोपवासफलं भवति । अस्मिन् दिने उपवासं कृत्वा मौनमाधाय अहोरात्रं पौषधं विधाय स्थेयम्, भग्नं गुणं विना नाऽन्यत् किमपि वक्तव्यम् । धारणकोषर-

द्विद्विकोटिपरिवारेण परिवृता फाल्गुनशुक्लदशम्यां नमिबिनमी विद्याधराजर्षी श्रीसिद्धशैले शिवपुरं गतौ, पुनः नमिबिनमिराज्ञोः पुत्र्यश्चतुष्पाष्टः विमलगिरौ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यामनशनं कृत्वा शिवपुरीं प्राप्ताः, तेन शिवमन्दिरारोहणे सोपानसहस्रो बान्धवः, पुनः पापमलपरिहरणे नीरवद् ज्ञेयः, तेन विमलगिरिरिति कथ्यते, पुनः पापारिगज्जनेऽतीव शूरवद् ज्ञेयः। पुनर्येन नरभवं प्राप्य शङ्ख-
ज्जये गत्वाऽऽदिजिनभक्तिपूर्वकं द्रव्यमावाऽर्चनं न कृतं तेन नरत्वं पशुरिव हारिवम्, यस्तीर्थबुद्ध्या स्वहृदये संग्रहार्थं श्रीशङ्खज्जये गत्वा आदिजिनं नमति तस्य जीवितं सफलं स्यात्, स्तोत्रकालमध्ये शिवमुखं प्राप्नोति। एवं गुरुमुखात् सिद्धगिरिर्महान्तं महिमानं
श्रुत्वा सिद्धशैलपर्वतवन्दनार्थं पञ्चपञ्चकोटिमुनिपरिवारपरिवृता द्राविडवारिखिलौ बल्कलचीवरधारिणौ तापसौ स्वगुरोराज्ञां गृही-
त्वा श्रीशङ्खज्जयं प्रति चेलतुः, गुरुस्य अन्यत्र स्थाने विजहार। अथ द्राविडवारिखिलौ क्रमेण सपरिवारौ श्रीशङ्खज्जयगिरौ आरो-
हणसमये एतादृशमवग्रहं जग्राह-यदाऽऽवयोः कर्मध्यो भविष्यति तदाऽऽहारं ग्रहीष्यावः, एवं द्राविडवारिखिलौ चातुर्मासकाला-
वग्रहमभिगृह्य श्रीशङ्खज्जये चातुर्मास्यां तस्थुः, भावतः साधुधर्ममंगीचक्रतुः, आत्मानं भावानुसारिणं प्रवर्तयन्तौ तपः तप्तवन्तौ,
ह्युभयन्यायोगेन कर्मराशिदूरीकरणेन चातुर्मासीप्रान्तदिवसे प्रवर्तमाने कार्तिकशुक्लपूर्णिमासीदिने क्षीणमोहेन त्रयोदशगुणस्थानका-
रोहणेन शुक्लध्यानेन ध्यायमानेन वनयातिचतुर्कर्मराशिप्रक्षेपणेन केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तयोरुत्पन्नम्। चतुर्दशरज्जुलोकं दद-
धतुः। बहुमन्यजीवान् प्रतिबोध्याऽऽशुक्लद्विचतुष्कर्मराशिं क्षपयित्वा द्राविड-वारिखिलराजर्षी दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिपुरीं
प्रापतुः, अचलाक्षयगतिं शिवं निरुपद्रवं पदं लब्धम्। तेन कार्तिकशुक्लपूर्णिमाऽतीवोत्तमा वर्तते, तस्माद् अद्य दिवसे श्रीशङ्खज्जय-

क्रतुः, कन्दमूलाद्याहारं कुर्वन्तौ बलकलवीवरं धारयतः, तपः कार्णेन शूरातम् जातौ । एवं बहुकालो गतः । अथस्मिन्नावसरे केचित् साधवस्तीर्थयात्राकारणार्थं मार्गे तत्रैव वने आगताः, द्राविडवारिखिल्लावपि तान् साधून्बलोक्य बह्वादरं दत्तवन्तौ, साधवोऽपि गमना-
गमनमालोक्य भूमिं प्रमाज्यं तरोरुतले स्थिताः, द्राविडवारिखिल्लावपि मुखाग्रे उपविष्टौ, तस्मिन्नवसरे तरुशाखात एकश्चटको मुखाग्रे
पतितः, तं चटकं स्तोकायुषं ज्ञात्वा मुनिना करुणां विचार्य नमस्कारः सुश्रावितः, विपलनिरेर्महिमा कथितः, तेन चटकेन मनसि धर्मो-
पदेशो दधे, तद्धर्मप्रभावात् प्रथमकल्पे देवो जातः, स देवः साधिकमूहवर्चान्तरे मुनीनां पाद्वे आगत्य मुनीनां चरणानामभ्य मुनीनामभ्य
उपविष्टः, तस्मिन्नावसरे देवस्य महर्द्धिं रूपं चावलोक्य द्राविडवारिखिल्लौ मुनिं प्रति पप्रच्छतुः, हे स्वामिन् ! अयमत्यन्तरूपकान्तिधारकः
कः सुरोऽस्ति ? तदा मुनिराह अयं चटको मृत्वा एतत्स्थानात् सुर उत्पन्नोऽस्ति, नमस्कारश्रवणेन तीर्थराजशब्दज्ज्वलभावधारणेन
चास्मिन् सपयं तीर्थराजमानम्य अत्रागतोऽस्ति । एतद्गुरुमुखाग्निग्रभ्य तौ पुनः पप्रच्छतुः—हे स्वामिन् ! स विपलगिरिः कीदृशोऽस्ति,
किञ्च तन्माहान्म्यमित्यावयोरुपरि कृपां कृत्वा सुश्राव्य, तदा मुनिराह—अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरते श्रीशब्दज्जपगिरिरष्टोत्तरश-
तनाम्नाऽलंकृतं महातीर्थमस्ति, पुनः शब्दज्जपः १ पुण्डरीकः २ सिद्धगिरिः ३ विपलगिरिः ४ सुरगिरिः ५ ईत्यादिभिः एकविंशति-
नामभिः लोके प्रसिद्धोऽस्ति, एष गिरिर्नामनिक्षेपेण निश्चलोऽस्ति, अनन्तकालापेक्षया सिद्धशैलोपरि अनन्तः सुनयो मुक्तिं गताः,
पूर्वमपि सम्प्रतिनाम्नाश्चतुर्विंशतितपजिनस्य प्रथमगणधरः कादम्बगिरिनामा मुक्तिं गतः, इहैव वर्तमानकाले प्रथमजिनस्य प्रथमगण-
धरः पुण्डरीकनामा चैत्रशुक्लपूर्णिमायां पञ्चकोटिमुनिभिः सह श्रीशब्दज्जपे शिवपुरीं गतः । तेन पुण्डरीकगिरिरिति कथ्यते, पुनः

न्यपादाय सन्मुखं च चाल स्वस्वदेशसीमां च स्तोत्र । क्रमेणोभयभ्रातृबहुसेनासमुदायेन द्वादशवर्षं यावत् महायुद्धकरणं बहवो गजा अश्वा-
प्रजुजा भूमौ पतिताः, रुधिरसरितः प्रचलिताः, एतादृशः संग्रामो जायते, तस्मिन् समये द्वाविडराजा वनक्रीडाकरणार्थं वने जगाम, तद्
वनमनेकाग्रानिबकदन्वादिगुल्मलतापत्रपुष्पफलवनद्वर्था विभ्राजमानं सरोनिर्हरणैः शोभितमेतादृशं वनं द्वाविडराजा पश्यति, तस्मि-
न्नेव वनमध्यभागे तापसगणास्तपः कुर्वन्ति, ते परित्राजकां राज्ञा दृढशिरै । अश्वादुत्तीर्य तत्र पार्श्वे गत्वाऽभिबन्ध स्वोचितस्थाने
तस्थौ । तस्मिन्नवसरे एकेन तापसेन धर्मोपदेशो दत्तः, तन्मध्ये संसारासारताऽपि दर्शिता तदुक्तम्—

गयकन्नचंचलाए अपरिचिन्ताए रायलज्जीए । जीवा सक्रममकलमलभरिय भारतो पडन्ति अहे ॥ १ ॥

इत्यादिधर्मोपदेशं श्रुत्वा संसारमसारं ज्ञात्वा क्रीधं त्यक्त्वा एवं मनसि चिन्तयति—अहे ! मम जीवितं धिक्, एक एव मद्भ्राता तेन
सहाहं युयुधे द्वादश वर्षाणि संजातानि, एतदनिष्टं कार्यं कृतं, स्तोकजीवनोपरि एतद् वैरं किं क्रियते ? राज्यलोभाद् एतदनिष्टं कृतम्, एवं
विचार्य द्वाविडस्तापसाश्मादुत्थाय स्वसहोदरापराधक्षामणार्थं वारिखिहसेनामध्ये आयाति तावद् वारिखिल्लो बृहद्भ्रातुरागमनद्व-
ष्टान्तं श्रुत्वा सन्मुखमागत्य चरणयोर्निरपतत्, स च द्वाविडो बाष्पपूर्णनयनः स्नेहाद्रहदयस्त्वमुत्थाप्य इति जजल्य—हे भ्रातः ! एतत्
सर्वमपि राज्यं त्वं गृहाण अहं तापसी दीक्षां ग्रहीष्यामि, तदा वारिखिल्ल इत्युवाच—अहमपि राज्यपदं न ग्रहीष्यामि, एतद्वचनपरस्य—
रालापनां कृत्वा स्वस्वपुत्राभ्यामपार्श्वं राज्यं विमज्ज्य दत्त्वा स्वस्वापत्यं स्वस्वस्थाने प्रेषितवन्तौ, तौ पुत्रावपि स्वं स्वं राज्यं ब्रुमुज्जाते । अथ
द्वाविडवारिखिल्लावपि पञ्चपञ्चकोटिक्षत्रियपरिवारेण परिवृतौ तापसाश्रमे गत्वा तापसपार्श्वे तापसी दीक्षां जगृहत्, आतापनां च-

लक्षपूर्वाणि न्यतीतानि तदा स्वामी राज्यभोक्ता जातः क्रमेण विषष्टिपूर्वलक्षवर्षं राज्यं प्रपाल्य दीक्षाज्यसरे ज्ञात्वा भरताय स्व-
मूलराज्यं विनीता दत्ता बाहुबलाय तक्षशिला च प्रदत्ता, एवं क्रमेण यातपुत्रेभ्यो राज्यं वासयित्वा स्वस्वनाम्ना देशाः
प्रदत्ताः । तन्मध्ये एको 'द्रविड' इत्यभिधानः, तस्य द्रविडदेशं कञ्चनपुरनगरं च वासयित्वा ददौ । रवामी दीक्षां
लली । क्रमेण कर्मक्षये केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ भगवाननेककोटाकोटीदेवपरिवारेण परिवृतः साधुसाध्वीसमुदायेन सह देशेषु विहृत्य
धर्मवृद्धिं चकार । अथ द्रविडराजाऽपि पितृदत्तं राज्यं जुष्टजे, स्वनायभिः सार्धं विषयसुखमनुभवतस्तस्य क्रमेण द्वौ पुत्रौ बभूवतुः,
बृहत्पुत्रो द्राविडः अपरो वारिखिल्लो लघिष्ठः, क्रमेण भोगसमर्थो ज्ञात्वा उभयपुत्रौ प्रति भार्याः विवाहिताः । तावपि विषयसुखं जुष्टजाते,
तच्चङ्कार्ययाऽपि पुत्राः प्रसूताः, तेषां चन्द्रकलेव वद्वयिरे, एवं द्रविडराजा स्वराज्यं सुखेन प्रपालयति स्म । अथ तस्मिन्नवसरे भरतेन
स्वाज्ञापालनार्थमष्टनवतिभातपार्श्वे दूतो मुमुचे, तदा द्रविडराजा दूतमुखात् सर्वं भरतस्य चक्रवर्तिपदस्वरूपं ज्ञात्वा एवं सर्वेऽपि संमी-
न्य स्वस्वपुत्रं राज्यं ददौ, तदा द्रविडराजापि द्राविडवृहत्पुत्राय राज्यं प्रददौ । कनिष्ठाय वारिखिललाय च एकलक्षग्रामान् पुथग-
ददौ, स्वयञ्च संसारवासनां परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा यथेच्छं पर्यटन् श्रीकृष्णभदेवजिनपार्श्वे तपस्तप्त्वा कैवल्यं प्राप । अथ द्राविडः
पित्रा दत्तं स्वराज्यं वारिखिल्लोऽपि पितृदत्तस्वराज्यं लक्षग्रामान् प्रपालयति स्म । कानिचिद् वर्षाणि गतानि । तस्मिन्नवसरे द्राविडराजा
स्वमनसि एवं चिन्तयति स्म, मत्पित्रा दीक्षावसरे मष्टपुत्रात्तरं प्रति लक्षग्रामं दत्तं तद्भुव्यं न कृतम्, मद्राज्यन्वूनता कृता, परमहमेतद्रा-
ज्यमुदाहृत्य ग्रहीष्यामि । एतद् विचिन्त्य स्वसैन्यं सम्मनीय मुद्रार्थं चचाल । तदा वारिखिल्लोऽपि आनुरागमजटान्तं श्रुत्वा स्वसै-

अथ कार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानम् ॥ २ ॥

श्रीसिद्धाचलतीर्थेशं, नत्वा श्रीऋषभं प्रभुम् । कार्तिकी पूर्णिमायाश्च, व्याख्यानं वक्ष्यते मया ॥ १ ॥
सिङ्गो विज्रायरचक्री नमी विनमी मुणि पुंजरिओ मुणीदो । वाली पञ्जुक्षसंघो भरहसुगमुनि सेलगो पंथगो य ।
रामो कोहो पंच दविडनरवई नारदो पण्डुपुता । मुता एवं अणेण विमलगिरिमहं तित्थमेयं नमामि ॥ २ ॥

व्याख्या—भो भक्त्याः ! एतादृशं पापकर्ममलपरिहारकं श्रीविमलाचलतीर्थं मनोवाक्कोर्यैर्नमामि, तद् विमलाचल तीर्थं कीदृशम् ? यद्
यस्मिन् तीर्थोपरि विद्याधरः चक्री-भरतः-नमी-विनमी-शुक-शैलक-पंथक-रामचन्द्र-द्राविड-वारिखिल्ल-नवनारद-पाण्डव-पुण्डरीकाद्या
अनघनं विधाय, अष्ट कर्मासीन् हत्वा मुक्तिं गताः, एतादृशं सिद्धशैलं तीर्थं मनोवाक्काययोगेन नमामि । पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाऽग-
मने भीमशुद्धयगिरिसमुत्थदिशं गत्वा चैत्यवन्दनकरणे महती धर्मशुद्धिर्भवति, पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाया दिने भीमसिद्धशैले द्राविड-
वारिखिलो आरोहणेन शिवपुरीं प्राप्नोति, तद् दृष्टान्तो यथा—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणभारतादेशस्य मध्यखण्डे इक्ष्वाकुभूम्यामस्मिन्नवसर्पिण्यां पूर्वं सप्तमः कुलकरो नामिनामा बभूव, तन्नाया
मरुदेवी, तस्या उदरकन्दरायां भीमप्रपतीर्थंकरश्रीऋषभजिनः उत्पन्नः स षट्पूर्वलक्षाणि कुमारपदे स्थितः तदनन्तरमिन्द्रेण सुनन्दा
सुमङ्गला परिणायिते, स्वामिनः संसारव्यवहारो वर्तते स्म, क्रमेण भारतपट्टद्वयव्याघ्राः श्वतं पुत्राः देपुत्र्यौ अभूवन्, यदा विंशतिल-

रस्य-वर्णयेत्-तस्यास्तपः प्रभावाद् सर्वेऽपि रोगा दूरं गताः, अद्भुतं रूपं जज्ञे, सा च जिनचन्द्रेण परिणीता, क्रमोच्चनेकेलायां पित्रा बहुधनं दत्तम्, चिरकालं गृहसौख्यं भुक्त्वा यावज्जीवं पञ्चमीतपः कृत्वा प्रान्ते चारित्रमग्रहीत्, तौ गुणमञ्जरी-वरदत्तौ जिनोदितं चारित्रं प्रपाल्य कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने सुरोद्यमौ जातौ । ततश्च्युत्वा वरदत्तजीवो महाविदेहे पुण्डरीकिण्यां नगर्याममरसेन राज्ञः स्त्री गुणावती, तस्याः पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । शुभेऽन्हि तस्य शूरसेन इति पित्रा नाम-कृतम् । क्रमेण यौवनं प्राप्तः कन्यकानां शतमुपयेमे, पित्रा स्वराज्ये स्थापितः । एकदा श्रीसीमन्धरस्वामी विहरन्वस्त्रत्रयं समभगतः । अर्हदागमनं श्रुत्वा शूरसेनो ब्रह्मनार्थमगमत् । मगवता धर्मदेयानां प्रारब्धा, तत्र सौभाग्यपञ्चम्यारतपसः फलं प्रकाशितम्. ततो राज्ञा पृष्टम्-मगवन् ! केनाऽपि तपसः फलं प्राप्तम् ? तदा भगवता वरदत्तमुपदृष्टान्तः कथितः, तद् श्रुत्वा जातजातिरसृतिः सन् पूर्वभवं ददर्श, पुनः तद्भक्तं जग्राह, दशसहस्रवर्षं राज्ये स्थित्वा तीर्थकरपाद्वै संयममग्रहीत्, वर्षसहस्रं दीक्षां प्रपाल्य केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं प्राप । अथ गुणमञ्जरीजीवो सुखं भुक्त्वा रमणीयाख्ये विजये शुभायां नगर्याममरसिंहाभिधनुषपत्न्या अमरावत्याः कुक्षौ पुत्रत्वेन समुत्पन्नः, समये जाते च पित्रा सुग्रीव इति नामस्थापनं कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तो बहूनि कन्यानां पाणिप्रहणं च चकार, विशतिवर्षे पित्रा राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षां गृहीत्वा, सुग्रीवो राजा बहूनि वर्षाणि राज्यं प्रपाल्य अन्ते गुरुपाद्वै दीक्षां गृहीत्वा पूर्वलक्षं चारित्रं प्रपाल्य केवलमुत्पाद्य मोक्षं जगाम ।

जायन्तेऽधिकसौख्यानि, पञ्चम्याराधनान् नृणाम् । इत्यस्या अभिधा जज्ञे, लोके सौभाग्यपञ्चमर्मा ॥ १ ॥
एवं विभाव्य भो भव्याः ! पञ्चम्याराधनोद्यमः । भवभीतिविभेदाय, कार्यो युष्माभिरद्व्युतः ॥ २ ॥

इति कार्तिकसौभाग्यपञ्चमीमाहात्म्यविषये वरदत्त-गुणमञ्जरी कथानकं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

हृदि जितयामास-कृतपुण्यो मम बृहद्भ्राता। मुखत्वात् तस्मै प्रवृत् कोऽपि न याति, स्वैरं शङ्के भाषते शेते च, अत एव मुखं बहवो गुणाः सन्ति, यतः—

मुखत्वं हि सखे ! ममापि रुचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणाः । निश्चिन्तो बहु भोजनो १ अपमना २ नक्तं दिवा शायकः ।
कार्याऽकार्यविचारणान्धबधिरौ मानापमाने समः । प्रायेणां ३ मयवर्जितो हृदवपुर्मुखः सुखं जीवति ॥१॥

इति । अतः परं न कस्मै पदमात्रमपि कथयिष्यामि नवं पदं च न पाठयिष्यामि इति विचार्य शरीरे रोगाऽऽक्रान्तो द्वादश दिवसान् मौनेन निनाय । तत्पातकमनालोच्य आर्तव्यनपरो मृत्वा, राजन् ! तव सुतो जातः पूर्वोपाजितेन कर्मणा अतीव मूर्खः कुष्ठादि-रोगाऽऽक्रान्तवतुश्च बभूव । एतव गुरोर्वचनं श्रुत्वा वरदत्तो जातिरमुत्या निजपूर्वभवं दृष्ट्वा मूर्च्छां प्राप, क्षणान्तरे स्वस्थीभूय सर्वसत्यमिति गुरुं प्रति-उवाच । पुनरपि नृपो वभाण-भगवन् ! स देहरोगः कथं कदा त्रजिष्यति ? । गुरुणा उक्तम्—कार्तिकशुक्लपञ्चमी आराध्या । पूर्वोक्तः सर्वोपि विधिः कथितः, प्रतिपन्नं कृपारेण पञ्चमीतपः, गुरुं प्रणम्य सर्वेऽपि स्वस्वस्थानं जग्मुः, अन्नन्तरं सम्यक् तत्तपः कुर्वतो तपः प्रभावात् वरदत्तरय सर्वेऽपि रोगाः क्षयं प्रापुः, स्वयं वरसमेतानां वरयूपोद्भवानां सहस्रकन्योत्तमानां समहोत्सवं पाणिप्रदणं च चकार । शिक्षाशेषसत्कलाय वरदत्ताय राज्यं दत्त्वा नृपो गुरुसन्निधौ चाग्निमग्नहीत् । वरदत्तो राज्यं पालयन् वर्षे वर्षे महाशक्त्या पञ्चम्या विधिं विदधे । अखंडाऽऽज्ञो राज्यं प्रपात्य शुक्तमोगः स्वसन्तवे राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामग्नहीत् । अथ-गुणमञ्जरीस्तपोमाहा-

धूपोत्क्षेपपूर्वकं पञ्चवर्णानि धान्यानि पञ्चफलाणि च दौक्यन्ते । ततो गुरोर्ग्रे गत्वा भक्त्याऽऽभिवन्द्य यथाविधि उपवासस्य प्रत्याख्यानं क्रियते । तस्मिन् दिने ' नमो नाणरस ' इति पदमेकसहस्रसंख्या * उत्तराभिमुखेन गुण्यते । चैव पौषधः क्रियते तदा तद्दिने अयं विधिर्न भवेत् तस्मात् पाणकदिने विधिः कार्यः, यथाशक्ति उद्यापनादि अपि विधेयम् । ततो गुणमञ्जरीं तत् तपः प्रतिपद्यम् । अस्मिन्नवसरे राजा पृच्छति—हे साधुगुणन्दरं ! मत्सन्तोः वरदत्तस्य कुपुरोगः कथमभवत् ? पठनं च किं नाऽऽप्याति ? तस्य किं कारणम् ? गुरुर्जगाद—अस्यापि पूर्वभवं भृशु—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे श्रीपुरं नाम नगरम्, तत्र वसुनामा श्रेष्ठी वसति स्म, तस्य वसुसार—वसुदेवो पुत्रो, तौ एकदा क्रीडायं वने जगमतुं, तत्र वने मुनिसुन्दरनामानः स्वर्यो दृष्टाः वन्दिताश्च । गुरोर्भिक्षमर्देक्षना प्रारब्धा—

यत्प्रातः संस्कृतं धान्यं, मध्याह्ने तद् धिनश्यति ॥ तदीयरसनिरपक्षे, काये का नाम सारता ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा तातमापृच्छ धैराग्यात् तौ ब्रतं जगद्गुरुः । लघुना वसुदेवेन चारित्रं विभवा सिद्धान्तसारः सर्वेऽपि अधीतः, गुरुणा वसुदेवाय स्मरिपदं दत्तम्, स च पंचशतसाधुभ्यो वाचनां ददाति । एकदा वसुदेवद्वारीश्वरो रजाऽऽक्रान्तः संस्वारके सुप्तः तं कोऽपि साधुरागमार्थं पृच्छति, गुरुर्धारयत्यति, तस्मिन् गते द्वितीयो मुनिः समागतः तस्मै वाचना दत्ता, एवं भूयस्तु समागत्य समागत्य गतेषु किञ्चिद्विद्रायमाणः केनाऽपि साधुना पृष्टो भगवन् ! अग्रेतनं पदं वाच्यं पदस्यार्थोऽपि वाच्यः । तदा स्मरिः कुविकल्पान् *

* ऋष्टोत्तरैकसहस्रसंख्या इत्यादि कापि उपलभ्यते पाठः, तत्स्वतस्तु भयमेव श्रेयान् प्रतिभाति । कापि च द्विसहस्राष्टोत्तरशतमित्यपि ।

मूर्खा एव गृथिताः, अतः कोऽपि कन्यां न ददाति, सा उवाच-तव पिता पापिष्ठः येनैव मूढमतिना शिथिलोऽसि यतः—
आः ! किं सुन्दरि ! सुन्दरं न कुरुषे ? किं नो करोषि स्वयं ? आः ! पापे ! प्रतिजल्पसि प्रतिपदं ! पापस्त्वदीयः पिता ।
धिक् त्वर्वा क्राधमुखीमलीकमुखरौ त्वत्तोऽपि कः कोपनो, दम्पत्योरिति नित्यदंतकलहह्वेयार्तयोः किं सुखम् ? ॥१॥
एतद्वचनमाकर्ण्य रक्षेन जिनदेवेन उपलेन सा शिरो मर्मणि जहौ । तदा सा मृता, सा च तव-पुत्री समजायत, अनया ज्ञानस्याऽऽज्ञा-
तता पूर्वभवे चक्रे, तेन रोगोत्पत्तिर्जहौ, यतः—

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ १ ॥

इति शुरोर्वचनं भूत्वा सा गुणमञ्जरी जातजातिस्मृत्या पूर्वमवददधौ । ततो गुरुं प्रति सा सत्यमिति प्रोवाच । श्रेष्ठिना गुरुः पृष्ठः-
मगवन् ! अस्या रोगाः कथं प्रयास्यन्ति ? । गुरुणाऽभाणि—श्रेष्ठिन् ! ज्ञानस्याऽऽश्वनतः सर्वं सुखं सम्पद्यते दुःखं च विलयं याति ।
ज्ञानस्य चाराधनमित्यम्—विधिना शुक्लपञ्चमीदिने उपवासो विधीयते, पुस्तिकां पट्टे संस्थाप्य पुरः स्वस्तिकः क्रियते, पञ्चव-
र्तिमयो दीपश्च क्रियते, पञ्चफलानि पञ्चवर्णकं च धान्यं दौक्यन्ते, पञ्चवर्षाणि पञ्चमासान् यावत् पञ्चमी अनया रीत्या मनोवा-
कायबुद्ध्या समाराधनीया । यदि मासे मासे कर्तुं न शक्यते तदा कार्तिकमासस्य शुक्लपञ्चमी यावज्जीवमााराधनीया । सा
सम्पन्नाराधिता सर्वं सुखं दत्ते, इति गुरुवचनं भूत्वा जिनदेवोऽब्रवीत्—मगवन् ! मम तनयायास्तपस्या-शक्तिके विद्यते,
अतः कार्तिकपञ्चम्या विधिरादिष्यताम् वाचंयमः प्रोच्ये—कार्तिकशुक्लपञ्चमीदिने पुस्तकं पट्टे संस्थाप्य सुगंधपुष्पैः संपुञ्ज्य

इत्यादिदेशना श्रुत्वा सिंहदासश्रेष्ठी मुनिं जगौ-भगवन् । केन कर्मणा मम सुतावनो रोगा जाताः ? । गुरुणा ऊचे-महामाता ! कर्मणा किं न संभवेत् ? । अत्र श्रेष्ठिन् । अस्याः पूर्वभवः श्रूयताम्-—वातकीखण्डमध्यस्थभरते खेटकनामनगरम्, तत्र जिनदेवनामा श्रेष्ठी, सुन्दरीनाम्नी च तस्य गेहिनी, तयोः पञ्च पुत्राः-आशपालः, तेजपालः, गुणपालः, धर्मपालः, धनसार इतिनामानोऽभूवन् । तथा-लीलावती, शीलावती, रङ्गावती, मंशावती, इतिनामन्यश्वत्सश्च पुत्रयोऽभूवन् । अथैकदा जिनदेवेन पञ्चापि तनयाः पण्डित-समीपे विद्याकलाग्रहणार्थं स्थापिताः । ते च चापल्यं कुर्वन्ते परन्तु अध्ययनं न कुर्वन्ति, यदा पण्डितस्त्वान् कम्बया ताडयति तदा ते रुदन्तो गृहमागत्य मातुः समीपे दुःखं निवेदयन्ति, माता-उवाच-पठनेन किं प्रयोजनम् ? यतः-

पाठितेनाऽपि मर्तव्यं, शठेनाऽपि तथैव च । उभयोर्मरणं दृष्ट्वा, कण्ठशोषं करोति कः ? ॥ १ ॥

पण्डितस्यापि उपालम्भं दत्ते ईर्ष्याया च पुस्तिकां प्रज्वालयामास । पुत्रान् वाक्ति, पठनार्थं भवद्भिर्न गन्तव्यम् । श्रेष्ठी एतद्व्य-तिकरं श्रुत्वा प्रोवाच-—हे भद्रे ! जडैर्भ्यः पुत्रैर्भ्यः कः कन्याः प्रदास्यति ? कथं चैते व्यवसायं करिष्यन्ति ? यतः-

माता वैरी पिता शत्रुर्बालो येन न पाठितः । न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये चको यथा ॥ १ ॥

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ २ ॥

इति श्रेष्ठिवचनं श्रुत्वा सा प्रोवाच-यूयं किं न पाठयथ ? अत्र मम को दोषः ? इत्युक्ते श्रेष्ठी हकिकतः सन् मौनं चकार । अथ अनु-क्रमेण ते पंचापि तयोः पुत्राः यौवनं प्राप्नुः, परं न कोऽपि तेभ्यो कन्या दत्ते मूर्खत्वात्, ततः श्रेष्ठी स्त्रीं ति जगौ-पापिष्ठे ! त्वया पुत्रा

पर्वकथा

संग्रहः

॥ २ ॥

तयोः रूपलावण्यशोभनो वरदत्तनामा पुत्रो बभूव । सोऽष्टवर्षप्रमाणः पित्रा बुधान्तिके विद्याग्रहणहेतवे स्थापितः । परमक्षरमात्रं तस्य मुखे न चटति, अद्यापकस्योद्यमो निष्कलोऽभूत् । स यौवनं प्राप्तः पूर्वकर्मोदयात् कुष्ठेन विनष्टदेहत्वात् कुत्रापि रतिं न प्राप । इतश्च तत्रैव पुरे सप्तकोटिसुवर्णाधीशो जिनधर्मरतः प्रसिद्धिमाक् सिंहदासो नाम भेषी, तस्य गृहे गुणोचिता कर्पूरतिलका-नाभनी भार्या, तयोः पुत्री गुणमञ्जरी आजन्मतो रोगैरुपद्रुता वचनेन मूकतां प्राप्ता बभूव । विविधैरौषधैरपि तस्या रोगशान्तिर्न जायते न च यौवने तां कोऽप्युद्वहति । तस्याः षोडशवर्षिष्वया दुःखेन मातापित्रादिः सकलस्वजनो दुःखितः समजायत । तत्रैव पुरे एकदा शीविजयसेन-स्वरयश्चतुर्हनिधरा गुरवः समाजगमूः । तदा सर्वेऽपि नागरिकलोकः, सपुत्रो भूयतिः, सकुटुम्बः सिंहदासश्चेष्टी सर्वे वन्दनार्थमुप-गताः, गुरुणा च धर्मदेशना प्रारब्धा—

ज्ञानस्याराराधने यत्नोऽध्ययनश्रवणादिभिः । भव्यैर्विषेयः सततं, निर्वाणपदमिच्छुभिः ॥ १ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, मनसा ते भवान्तरे । नराः स्युः श्रुत्यमनसो, विवेकपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, वचसापि हि दुर्धियः । मूकत्वमुखरोगित्वदोषास्तेषामसंशयम् ॥ ३ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, कायेनायतनवार्तिना । कुष्ठकुष्टादिरोगाः स्युस्तेषां देहे विगर्हिताः ॥ ४ ॥
मनोवाक्काययोगैर्ये, ज्ञानस्याऽऽज्ञातनां सदा । कुर्वन्ते मूढमतयः, कारयन्ति परानपि ॥ ५ ॥
तेषां परमवे पुत्रकलत्रसुहृदा क्षयः । धनधान्यविनाशश्च तथाऽऽधिहयाधिसंभवः ॥ ६ ॥ गुरमम् ॥

सौभाग्य

पंचमी

व्या०१

॥ २ ॥

ॐ श्रीपञ्चपरमेष्ठिन्यो नमः ।

श्रीमदक्षमाकल्याणकोपाध्यायादिविरचितः—

श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

अथ ज्ञानपञ्चमीव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीमत्पाश्चाजिनाधीशं, सुराऽसुरनमस्कृतम् । प्रणम्य परया भक्त्या, सर्वार्थीष्टार्थसाधकम् ॥ १ ॥

कार्तिकशुक्लपञ्चम्या, माहात्म्यं वर्ण्यते मया । भवयानामुपकाराय, यथोक्तं पूर्वस्तरिभिः ॥ २ ॥ युग्मम् ॥
सुवने हि परं ज्ञानं, ज्ञानं सर्वार्थसाधकम् । अनिष्टवस्तुविस्तारवारकं ज्ञानमौरितम् ॥ ३ ॥ज्ञानादासाद्यते मुक्तिर्ज्ञानात् स्वर्गोद्भवं सुखम् ॥ लभन्ते प्राणिनो यस्मात्, तज्ज्ञानं स्वर्द्धर्मोपमम् ॥ ४ ॥
भव्यैरासाद्यते ज्ञानं, पञ्चम्याराधनाद् भुवम् । अतः प्रमादस्तुसुज्याऽऽराध्या सा विधिना तथा ॥ ५ ॥सञ्जरीवरदत्तारन्या, यथैवाराधिता किल । पञ्चमी भावतोऽथात्र दृष्टान्तः प्रोच्यते तयोः ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥
अस्त्यत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे पद्मपुराभिर्ध नगरम्, तत्र स्रुवि विश्रुतोऽब्रितसेनो नृपो बभूव, तस्य च यज्ञोपवी पद्मराज्ञी,

अनुक्रमणिका

१	ज्ञानपञ्चमी व्याख्यानम्
२	कार्तिकपूर्णिमा व्याख्यानम्
३	मौनैकादशी व्याख्यानम्
४	पौषदशमी व्याख्यानम्
५	मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम्
६	होलिका व्याख्यानम्
७	वैत्रीपूर्णिमा व्याख्यानम्
८	अक्षयतृतीया व्याख्यानम्
९	चातुर्मासिक व्याख्यानम्
१०	पर्युषणाष्टाहिका व्याख्यानम्
११	दीपमालिका व्याख्यानम्
१२	रोहिणी व्याख्यानम्

कर्ता

७०	सुमाकल्याण
	गणि जयसार
	श्री हेमचन्द्राचार्य
७०	सुमाकल्याण
७०	सुमाकल्याण
	गणिजीवराज
७०	सुमाकल्याण
७०	सुमाकल्याण
७०	सुमाकल्याण
७०	उम्मेदचन्द्र

पृष्ठांक

१—७,
८—१३,
१३—२१,
२१—२६,
२७—३४,
३५—३६,
४०—४४,
४४—४८,
४९—६५,
६६—८६,
८६—११६,
११६—१२२,

२ ई धन के काम आने वाली सूखी हुई पतली-पतली व छोटी-छोटी काटेदार टहनिया या टहनियों का समूह ।

भुरकी-स० पु०—ऊँट की चाल विशेष । उ०—बटाऊ बैठा आठ पिलाए, ऊठडा मारग भुरक जाय । सुणीजें फुरणी मूरी ढील, मोद सू मूमल-रूप सराय ।—साभ

भुरटियों-स० पु०—नखक्षत, खरोच (अल्पा.)

भुरडणौ, भुरडवौ क्रि० स०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरना २ खरोचना, कुरेदना ३ वृक्ष की टहनो को हाथ में पकड़ कर उसके पत्ते सूत लेना, हाथ की रगड़ से पत्तिया दूर करना. ४ किसी को तग करना, कष्ट पहुँचाना ।

भुरडणहार, हारौ (हारी), भुरडणियो—वि० ।

भुरडियोडौ, भुरडियोडौ, भुरडचोडौ—भू० का० कृ० ।

भुरडोजणौ, भुरडोजवौ—कर्म वा० ।

भुरडियोडौ-भू० का० कृ०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरा हुआ २ खरोचा हुआ, कुरेदा हुआ. ३ हाथ की रगड़ से टहनो की पत्तिया दूर किया हुआ. ४ किसी को तग किया हुआ, कष्ट पहुँचाया हुआ ।

(स्त्री० भुरडियोडी)

भुरणी—देखो 'भुरनी' (रु मे)

भुरणी-स० पु०—वियोगजनित दुःख, विलाप, रुदन ।

उ०—इसडा तौ भुरणा ये जीण सगती भुरती, गई गई कोस दोय च्यार ।—लो गो

भुरणौ, भुरवौ-क्रि० अ० स०—१ बहुत दुखी होना, शोक करना ।

उ०—१ भुरे इम रगरेजणी, कूडा ठाकुर काय । वसन सती घण रंगता, दीधी आस छुडाय ।—वी स

उ०—२ माख जाता चाकरी, करग्या कोल करार । नावण सुरंगी तीज नै, आवागा घर-नार । सावण सुरंगी वीतग्यो, गयी रे नुहेली तीज, पिव विन भुर भुर में मरू, उभळ म्हारो हीव ।—लो गो.

२ बेचैन होना, विकल होना । उ०—जिणि दीहै पाळव पडइ, टापर तुरी सहाइ । तिणि रिति वूढी ही भुरइ, तरणी केम रहाइ ।

—ढो मा

३ विलखना, सुवकना । उ०—इहि जोडा उणिहार, जणणी फिर जाया नही । निकमी नाजुक नार, भुरती रैंगी जेठवा ।—जेठवा

४ रुदन करना, विलाप करना, प्रलाप करना ।

उ०—१ निरखै मिळै भुरे रघुनायक, सुण सुण वायक सारा । जोधा अमर बिया जड जगम, व्याकुळ हुआ विचारा ।—र रु.

उ०—२ पडी चाकरी चूक घणी जद घणी रिसायी । भुरती कामण छोड रामगिरि यक्ष सिधायी । जनक सुता रै स्नान जेथ री निरमळ पांणी । गहरी विरछा-छाह जाय न कदं बखाणी ।—मेघ.

उ०—३ भुरे अगनयणी भुरे, मेह तणी रत मोरा । जोगण पूठ दिया सायजादी, घूमर ऊपर धोरा ।—अमरसिंह राठीड री वात

५ कल्पना, आसू बहाना ।

६ रोग, अधिक परिश्रम या होना, दुर्बल होना, घुलना ।

रह्यो परदेम । भुर-भुर नै पी

उ०—२ ईयै गोरवघियै रै

रे, म्हारी गोरवघ लूवाळी ।—

७ भूमना, लटकना । उ०—

वाड । चातक भुर रह्यो मेघ ।

८ याद करना, स्मरण करना

हजारा, रीसा दियण सिरै द

पाड लियो दिवण्या पतमाह ।

उ०—२ वीणा जंतर तार, धै

गंवार, जात न मीकू जेठवा ।—

उ०—३ ना घर आवै पीवर्ज

कामणी, जाडो जहर लखात ।

भुरणहार, हारौ (हारी), भुर

भुरवाडणौ, भुरवाडवौ, भुरव

भुराडणौ, भुराडवौ, भुराणी,

भुरिओडौ, भुरियोडौ, भुरचो

भुरीजणौ, भुरीजवौ—भाव व

भूरणी, भूरवौ—रु० भे० ।—

भुरनी-स० स्त्री०—१ प्रायः कि

टहनियो से भूम-भूम कर पृथ

जाने वाला एक खेल. २ इस

का एक डडा ।

क्रि० प्र०—आणी, खेलणी, दै

रु० भे०—भुरणी ।

भुरमट—देखो 'भुरमुट' (रु मे.

भुरमटियों—देखो 'भुरमुट' (अ

भुरमुट-स० पु०—१ भाड, पत्ते

जिससे कोई स्थान ढक जाय

रहे २ झुड, समूह (मा. १

शरीर को चारो ओर से ढक

उ०—भुरमट ।

ल्पा०—भुरमटियों, भुरमु

भुरमुटियों—देखो 'भुरमुट' (

भुररी-स० स्त्री०—किसी वा

शिकन ।

भुरगी-स० पु०—नेत्रो के आँद

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकें मिलने का पता:—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन प्रिंटिंग प्रेस

कोटा (राज.)

ॐ श्री हिन्दू जैनगणम प्रकाशक सुमति कार्यालय ॐ से प्रकाशित सस्ती-सुन्दर और मनोहर पुस्तकें:—

६. बृहत्समुष्या निर्यय	भेट	२५. गौतमपुच्छासार	भेट
७. षट् कल्याणक निर्यय	"	२८. चतुर्विंशति जिनेन्द्र स्तवनानि	"
८. आत्मभ्रमोच्छेदनमानुः	"	२९. सामायिक जिनदर्शन विधिः	"
१०. आगमानुसार मुहपत्तिका निर्यय	"	३०. चतुर्विंशति जिनस्तुतिः	"
१३. कल्पसूत्र हिन्दी भावार्थ	३)	३१. राईदेवसी प्रतिक्रमणमूल	"
१४. दसवैकालिक सूत्र-मूल-मूलार्थ	१)	३३. आत्म भावना	"
१६. संस्कृत पर्वकथा संग्रहः	२॥)	३४. भावारिवारण्यपादपूर्यादि स्तोत्र संग्रहः	"
१७. अनुत्तरोवघाई सूत्र मूल-मूलार्थ	भेट	३५. श्रीनेमिदूतम्	१॥)
२२. उपासकदशांग सूत्र-मूल-मूलार्थ, टीका-टीकाार्थ	२)	द्वादश पर्व व्याख्यान	२)

पुत्रिका अभूवन्, ता महारूपवत्यो गुणवत्यश्चासन्, एकदा वनमध्ये क्रीडन्त्यस्ता गुरभिः दृष्टा, आलापिताश्च-भो पुत्र्यः ! यूयं धर्म-
कुरुध्वम्, शुष्माकमायुरेकदिनप्रमाणमेव विद्यते. ताभिरुक्तम्-हे भगवन् ! एकदिनमध्ये को धर्मो भविष्यति, तदा गुरभिर्भुक्तम्-यूय-
मद्य शुक्लानपचमीतपः कुरुध्वम्, अद्यैव दिने पंचम्या उपवासं कृत्वा गृहे देवपूजां च कृत्वा पुण्यस्यानुमोदना कुरुध्वम्, ताभिरपि
गृहे गत्वा तथैव कृतम्, अथ तस्मिन्नेव रात्रौ विद्युत्पाताच्चतस्रोऽपि मृत्वा प्रथमदेवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तवैताः पुत्र्यः संजाता ।
अथ ताः सर्वा वार्ताः श्रुत्वा राजा जातिस्मरणं लब्ध्वा सपरिवारो रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भगुरुं नत्वा निजगृहे समागतः । कियत्काला-
नन्तरं राजा राज्ञी पुत्राः पुत्र्यश्च श्रीवासुपूज्यप्रभोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा कर्मक्षयं च कृत्वा मोक्षं गताः । उक्तं च-
रोहिणीतप-पंचमीतप, गुरुआ ए तप जाणी । दुःखित होय करी सुखी होवे, बोलै केवलनाणी ॥ १ ॥

॥ इति रोहिणी-अशोकराजकथा सम्पूर्णा ॥ १२ ॥

इति श्रीपर्वकथा संग्रहः ।

दुःखं न वेति, पुनर्हं अशोकराजेन्द्र ! अस्या उपरि तवाधिकः स्नेहः कुतो वर्तते ? तस्यापि कारणं भृशु—सिंहसेननामा नृपतिः स्वयं सुगन्धार्यं पुत्रं राज्येऽभिषिच्य सुगुरोःपार्श्वे दीक्षां ललौ, अथ सुगन्धारजोऽपि जिनशासनमग्राध्य प्रान्ते समाधिना मृत्वा देवभवं गतः. ततश्च्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपे विदेहे पुरुल्लवत्पां विजये पुण्डरीकिणीनगर्यां विमलकीर्तिराज्ञः सुभद्रारण्याः सधर्मिण्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वप्नस्रचितः स देवजीवोऽवातरत् । अथ क्रमेण शुभेऽहि सा देवी शुभलक्षणं पुत्रं प्रास्रत्, तस्य पित्रा अर्ककीर्तिरिति नाम निर्मिमत, क्रमेण स चक्रवर्ती जातः, राज्यं भुञ्जत्वा जितशत्रुमुनेः पार्श्वे स दीक्षामादाय दुष्करं तपस्तप्त्वा स्वायुः-क्षये च मृत्वा द्वादशे देवलोकेऽच्युतेन्द्रोऽभूत्. ततश्च्युत्वा त्वमयमशोकराजा जातः, रोहिण्याश्च बह्वभोऽभूः, शुवाभ्यां रोहिणीतपःकरणाद् युवयोः परस्परमधिकः स्नेहो जातः अथ त्वं पुत्राणां कारणं भृशु—मथुरायामग्निशर्मादयो ब्राह्मणो वसति, तस्य सप्त पुत्राः परं ते दसिद्रिणः । एकदा पाटलीनगरे ते सप्ताऽपि आतरो मिथार्थं गच्छन्ति, तदा वाटिकापध्ये कश्चिद् राजकुमारः कन्दर्पावतारः क्रीडति. तं दृष्ट्वा शिवशर्मा ब्राह्मणः स्ववान्धवान् वसि-भो बान्धवाः ! विधिना कियदन्तरं कृतमस्ति, अयं राजकुमारो मनोवाञ्छितं सुखं भुनक्ति, वयं तु मिथार्थं नृहे नृहे भ्रमाभः, तदैकेन भ्रात्रोक्तमस्मिन् विषये कस्योपालम्भो दीयते ? पूर्वभवेऽस्माभिः पुण्यं न कृतम्, अनेन राजकुमारेण च सुकृतं कृतम्, अतोऽसौ सुखं भुनक्ति. तदा तैः सर्वैरपि ब्राह्मणपुत्रैः जीवदयायुतं धर्मं पालयित्वा प्रान्ते गुरोः पार्श्वे दीक्षां गृहीता. मृत्वा च ते सप्तमे देवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तव गुणपालादय इमे सप्त पुत्रा अभूवन् । तवाष्टमपुत्रजीवश्च वैताड्यासी शुल्लक-विद्याधरोऽभूत् । स निरन्तरं नन्दीश्वरद्वीपे स्नाश्वर्ती जिनप्रातिपां अपूजयत्, स विद्याधरो मृत्वा सौधर्मे देवो जातः । ततश्च्युत्वा तवायमष्टमो लोकपालार्यः पुत्रो अभूत्. अथ चतसृणां पुत्रीणां सम्बन्धं भृशु-वैताड्यपर्वते एको विद्याधर आसीत्, तस्य चत्वारः

तदा मुनिर्वदति-सिंहपुरे सिंहसेनो राजा तस्य कनरुप्रभाभिधाना राज्ञी वर्तते, तयोर्दुर्गन्धाख्यः पुत्रोऽभूत्, स क्रमेण यौवनं प्राप्तः, परं कस्यापि मनसि न रोचते, एकदा श्रीपद्मप्रभतीर्थकरस्तत्रागतः । तं पद्मप्रभं वन्दित्वाऽसौ निजदुर्गन्धत्वकर्मणो विषाकं पृच्छति, तदा श्रीसर्वज्ञप्रभुः कथयति—नागोरनगराद् द्वादशे क्रोशे नीलनामा पर्वतोऽस्ति, तस्योपरि एका शिला तत्रैको मुनिर्पासक्षमणादि तपः करोति, तत्तपःप्रभावाच्च आखेटकस्याखेटकं निष्फलं याति, तदा स लुब्धकस्तस्य मुनेरुपरि ईर्ष्या करोति । एकदा स ऋषिः पारणार्थं ग्राममध्ये प्राप्तः, तस्मिन् समये तेन लुब्धकेन शिलाया अधोऽग्निं प्रज्वाल्य सा शिला अतीवोष्णा विहिता । अथ स ऋषिः पारणकं विधाय शिलाया उपरि स्थितः, बहुतापात् शुद्धध्यानाच्च स ऋषिः केवलज्ञानं प्राप्य मृत्वा मोक्षं गतः, अथ ऋषिघातात् स लुब्धकः कुप्यो जातः, यतः—

ऋषिहत्याकरो जीवो, दुःखं भुञ्जति भूतले । संसारसागरे घोरे, पीड्यते च पुनः पुनः ॥ १ ॥

पश्चात् मृत्वा स सप्तर्षी नरकावर्ति गत्वा ततो मत्स्यो भूत्वा गोपालो जातः, परं स दरिद्री जातः, केनचित्क वणिजा च स नमस्कृतं शिक्षितः । पश्चाद् दावानलमध्ये ज्वलितः । नमस्कारप्रभावाच्च त्वं राज्ञः पुत्रोऽयं दुर्गन्धोऽभूः । तत्श्रुत्वा जातिस्मरणं प्राप्य स प्रभुं पृच्छति-हे भगवन् ! कथमहमथ सुगन्धो भवामि ? तस्योपायं कुर्यात् कृत्वा कथयत, तदा श्रीतीर्थकरेण अणितम्-त्वं सप्तर्षीमासाधिकानि सप्तवर्षाणि यावद् रोहिणीतपः कुरु, पश्चाच्च तस्य तपसः उद्यापनं कुरु, तत्श्रुत्वा तेन रोहिणीतपः कृतम्, यस्य प्रभावात् स सुगन्धोऽभूत् । इति कथा श्रुत्वा सा दुर्गन्धा रोहिणीतपो विधिपूर्वकं कृत्वा सुगन्धा जाता, पश्चाद् मृत्वा सा देवी अभूत्. ततश्च्युत्वा चमपायां श्रीवासुपूज्यस्य मधवापुत्रस्य मुनिकेयं रोहिणी नाम्नी तव राज्ञी जाता, पूर्वमवकृततपःप्रभावाद् इयमाजन्म यावद्

तीर्थं पुण्यपात्रमस्ति, तस्य दर्शनमपि महते पुण्याय, यत उक्तम्—

साधूनां दर्शनं पुण्यं, तीर्थभूता हि साधवः । तीर्थं फलति कालेन, सद्यः साधुसमागमः ॥ १ ॥

तदस्मै निःस्पृहाय मुनिसत्तमाय दत्तं दानं महते फलाय भवेद्, इति ध्यात्वा राजा स्वप्रियां प्राह—हे वरानने ! अस्मै मुनये बलि-
त्वा दानं देहि, तत्श्रुत्वा क्रीडान्तरायं पत्न्या बहिःप्रोदमाग्नं अन्तश्च दृष्ट्वा सा गुहं प्रति ववले, आगत्य गुहे द्वेषवशात् तया कटु-
तुम्बिकाशार्कं मुनये दत्तम्, मुनिना तेनादारेण पारणकं कृतम्, तद्भक्षणञ्च मुनिः पंचत्वं प्राप्तः शुभध्यानाच्च स देवलोके देवो-
ऽभूत्, तां वार्तां श्रुत्वा राज्ञी स्वदेशतो निष्कासिता, सा सप्तमे दिने वराको कृष्णिनी जाता, चिरं जनैर्निन्द्यमाना सा मृत्वा पठं-
नरकं जगाम । तत उद्बुध्यत्य तिरश्चां योनौ समुत्पन्ना, ततो दुःखप्रचुरे सप्तमे नरके, एवं सर्वेषु नरकेषु सा पापा आन्ता, ततः सा
सर्पिणी, उष्ट्री, भृगाली, कुक्कुटी, तथा शूकरी, ततो गृहगोधा, जलौका, मूषिका, काकी, शुनी, बिलाडी, ततो रासमी, ततो गौः
जाता तेषु भवेषु प्रायशः अग्निशस्त्रवाताद्यैः मृतिरभूद्, धेनुभवे स्थान्त्यसमये गुरुदितं नमस्कारं श्रुत्वाऽनुमोदयामास, मृतिं चाप, ततो
नमस्कारप्रभावेण सा दुर्गन्धा दुर्भगा च तव तनया अभूत् । ततो दुर्गन्धा निजपूर्वभवं श्रुत्वा करौ योजयित्वा पृच्छति—हे स्वामिन् !
एतस्माद् दुःखादहं कथं निःसरिष्यामि ? तत् कथ्यतां. तदा मुनिना उक्तम्—त्वं दुःखभञ्जकं रोहिण्या द्रवं कुरु, तयोक्तम्—हे भग-
वन् ! केन विधिनाहं तद्द्रवं करोमि, मुनिनोक्तम्, भृशु—रोहिणीनक्षत्रदिने श्री वासुपूज्यजिनविम्बं पूजयित्वा सप्तमासाधिकं सप्त-
वर्षं यावद् उपवासं कुरु एवं शुभध्यानयुततपःप्रभावात्तव शुभं भविष्यति, पश्चाच्च त्वया तत्तपस उद्यापनं विधेयं येन तव सर्वं दुःखं
यास्यति, सुगन्धराजवत् . तत्श्रुत्वा दुर्गन्धा मुनिं प्रति पृच्छति—हे भगवन् ! तस्य सुगन्धराजस्य वृत्तान्तं मयि कृपां विधाय कथयत,

三三三

112811

112811

न जाता । अथ क्रमेण यौवनावस्था प्राप्ता, ईदृशीं तां दृष्ट्वा राजा चिन्तयति-नूनमियं रोहिणी वरयोभया जाताऽस्ति, अथ राज्ञा स्वयंवरमण्डपं पण्डयित्वा सर्वेऽपि राजकुमारा आकारिताः तेऽपि च मण्डपे समागत्य स्थिताः । तस्मिन्नवसरे रोहिण्यपि स्नानं विलेपनं च कृत्वा शीरोदकसदृशे श्वेतवस्त्रे परिधाय मुक्ताभरणैरलंकृता साक्षाद् देवीव शिविकायां स्थित्वा सस्त्रीभिः परिचिता तन्नागता । अथैका सस्त्री तां रोहिणीं पुरस्कृत्य तस्या अग्रे राजकुमाराणां नाम-गोज-बल-वयो-यशः-प्रभृतीनां वर्णनं करोति । अथ तयाऽन्यानपि राजकुमारान् वर्जयित्वा नागपुरराज्ञी वीतशोकस्य पुत्रोऽशोककुमारमिथो वृत्तं, तस्य कण्ठे च तस्या निजवरमाला क्षिप्ता, ततोऽन्ये सर्वेऽपि राजकुमाराः सहर्षा मिलित्वा तां च तया सह विवाह्य ततो भोजन-वस्त्र-ताम्बूलानि गृहीत्वा स्वस्वगृहे गताः । अशोकपुरोऽपि तत्र कृतिचिद् दिनानि स्थित्वा सवयुक्तो हस्तयशस्त्राभरणादियुतः प्रस्थाय नागपुरसमीपे समागतः । तदा वीतशोकराज्ञा तस्य शुभप्रवेक्ष-महोत्सवः कृतः । कुपारोऽपि रोहिण्या सह विषयसुखानि भुनक्ति । अथैकदा शुभे दिनेऽशोकपुराया राज्यं दत्त्वा वीतशोको राजा दीक्षां गृहीतवान् । ततोऽशोकराज्ञा सुखेन राज्यं पालयति । क्रमेण अशोकराज्ञोऽष्टौ पुत्राश्चतस्रश्च पुत्रिका जाताः । अथैकदा रोहिण्या सहितो राजा सप्तम्यां भूम्यां नवाक्षे स्थितो लोकपालाख्यं पुत्रमुत्सर्गे धृत्वा क्रीडयति । तस्मिन् समये नगरे कस्याञ्चित् स्त्रियः पुत्रो मृतः । सा स्त्री रुदती विलापांश्च कुर्वती तस्मिन् मार्गे ममागता । तां दृष्ट्वा रोहिण्या राज्ञे पृष्टम्-भो महाराज ! किमिदं नृत्यम् ? राजा ब्रूयाद्-हे प्रिये ! त्वं साहंकारं वचनं मा ब्रूहि, रोहिण्योक्तम्-स्वामिन्नहमहंकारं न करोमि, एवंविधं नृत्यं मया कदापि न दृष्ट-मतोहं पृच्छामि । तदा राज्ञोक्तम्-एतस्याः स्त्रियः पुत्रो मृतोऽस्ति, अतएवेयं रोदनं करोति । रोहिण्योक्तम्-स्वामिन् ! अस्यै रोदनं केन शिक्षितं भवेत् ?, तद् श्रुत्वा राज्ञोक्तम्-त्वात्पहं रोदनं शिक्षयामि । इत्युक्त्वा रोहिण्युत्संगस्थं तस्या लघीयांसं पुत्रं

वाचानाचार्यवर्यस्य, रामचन्द्रगणेशुर्दा । शिष्येणाऽऽजिमणंजे च चतुर्मासीस्थितेन वै ॥ ४ ॥
पाठकमेदचन्द्रेण, रायमल्लकवेर्मुदा । पठनार्थमिदं रम्यं, कुतं शुभतराशया ॥ ५ ॥ शुभम् ।

॥ इति श्रीदीपमालिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

अथ रोहिणी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १२ ॥

उच्छिद्यमसुन्दरयं, भक्तं तह पाणियं च जो देह । साह्रणं जाणमाणो, भुत्तं पि न जिज्जए तस्स ॥ १ ॥

व्याख्या—यो जीव उच्छिद्यमसुन्दरं च भक्तं तथा पानीयं जानन् सन साधुभ्यो ददाति, तस्य भुक्तमप्यक्लं न जीर्यते, तस्य शरीरेऽजीर्णरोगो भवति, यथा—श्रीवासुपूज्यस्य मधवाभिधपुत्रस्य पुत्रिकाया रोहिण्या जीवः पूर्वमेवे दुर्गन्धाभिधाना कुष्ठिनी जाता, साधोः कटुवकाहारदानात् ॥ १ ॥ रोहिणीकथा चेत्यर्थ—

श्रीवासुपूज्यमानस्य, तथा पुण्यप्रकाशकम् । रोहिण्याश्च कथायुक्तं, रोहिणीवत्सुच्यते ॥ १ ॥

श्रीचंपानगर्या श्रीवासुपूज्यस्य पुत्रो मधवाभिधो राजा राज्यं करोति, तस्य लक्ष्मी नाम्नी राज्ञी सुशीला सदाचारा च वर्तते, तस्या अष्टौ पुत्राः सन्ति, अष्टानां पुत्राणामुपर्येका रोहिणी नाम्नी पुत्री वर्तते, सा चतुःषष्टिकलावती रूपलावण्यवती सौभाग्यगुणवती

तद्रात्रौ भावोद्योतो गतः, ततो लोकैरुद्योतकरणार्थं स्वस्वगृहे रत्नमयी दीपमालिका कृता, तद्दिनाद् लोकमध्ये दीपमालिकापर्वणः प्रसिद्धिर्जाता । अथ यद्रात्रौ वीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, तदा समस्तसंघ उद्दिप्तः स्थितः, संघस्य मुखान्धं मलानतां गतम्, तस्मिन् समये गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं तदा समस्तोऽपि संघो हृष्टो जातः । इन्द्रः प्रभोनिर्वाणोत्सवं कृत्वा प्रभोर्दोहसंस्कारं करोति, ततः केचिद् देवाः प्रभोर्दोहं लात्वा गच्छन्ति, केचिद् देवा दन्तान् गृह्णन्ति, केचिद् भस्म गृह्णन्ति, शेषं क्षीरसमुद्रे प्रवाहयंति, पश्चात् प्रातःकाले गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमहोत्सवं कृत्वा सर्वे देवाः संभूय नन्दीश्वरद्वीपेऽष्टाद्विकं महोत्सवं कृत्वा स्वस्मिन् स्थाने गच्छन्ति । अथ द्वितीयादिने सुदर्शना भगिनी चोकदूरीकरणार्थं नन्दिवर्धनं स्वगृहे भोजनं कारयति, तस्माद् एषा द्वितीया 'मार्दवीजः' इति प्रसिद्धिः प्राप्ता । प्रथमं लोकै रत्नमया दीपाः कृताः पश्चाच्छोकै रूप्यमयाः कृताः । अथ पंचमकालप्रभावतो मृत्तिकामया दीपाः कुर्वन्ति । एवमार्यसुहस्तिस्त्रिरिविक्ति-हे संग्रते । इदं दीपमालिकापर्वं सर्वेषामुत्तमं कथितम्, यथा वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षः, देवानां मध्ये इन्द्रः, राज्ञां मध्ये चक्रवर्ती, नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमाः, तेजस्विनां मध्ये सूर्यः, सर्वधातूनां मध्ये सुवर्णम्, काष्ठमध्ये चन्दनम्, वनमध्ये नन्दनवनं तथा सर्वपर्वणां मध्ये दीपमालिकापर्व । अस्मिन् दिने श्रीवीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, पुनः श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् अतो हे राजन् ! इदं दीपमालिकापर्वं सिद्धिदायकं भवतु ।

षण्मन्दवस्तुचन्द्राब्दे (१८९६), उपेष्टमासे सिते दले । चन्द्रयस्त्रे त्रयोदश्यां, साध्ययोगे हितावहे ॥ १ ॥
द्वीपालिपर्वणो व्याख्या, गद्यबन्धेन निर्मिता । अपभ्रंशदिदोषश्चेत्, शोधनीयः सदा बुधैः ॥ २ ॥
रत्नच्छे खरतरे गच्छे, श्रीसौसायगणाधिपे । धर्मराज्यं कलावर्धे, प्रकुर्वति सुविस्तरं ॥ ३ ॥

अपावास्यादिने उपवाससंहिताः प्रोषयन्नतंगीकृतवन्तः तद्रात्रौ भावोद्योततीर्थकारहितं दृष्ट्वा तै राजाभिः स्वकीयगृहाद् । तान्याना-
स्य द्रव्योद्योतः कृतः, प्रोषयः पारितः, यद्रात्रौ तीर्थकरो मुक्तिं गतस्तद्रात्रौ देवानां गणनागमनेन महानुद्योतः संजातः, अस्मिन्नवसरे
देवानां मुखार्द्राद् वीरप्रभुर्मोक्षमनं भूत्वा श्रीगौतमस्वामी मनसि चिन्तितवान् “ अहो ! भगवता मत्तच्छलं कृतं स्वस्य मुक्तिं ज्ञात्वा
अहं दूरीकृतः, ज्ञातं भगवता मम पार्श्वे केवलज्ञानं मार्गयिष्यति, बालवत् कदाग्रहं करिष्यति, वस्त्राञ्चलं गृहीत्वा स्यास्यति, हे स्वा-
मिन् ! मया ईदृग् लोभी त्वं न ज्ञातः, केवलज्ञाने दत्ते तु भवतां किमपि न न्यूनमर्भाद्व्यक्तं, हे स्वामिन् ! तवाहं परमसेवकोऽभूवम्,
मां निराश्रं त्यक्त्वा गतः, हे भगवन् ! महतामेवा वार्तां न युक्तः, हे प्रभो ! बलाद् भवतोऽहं केवलज्ञानं नालप्स्यम् भवता दत्तमेव
केवलज्ञानमंग्यकरिष्यम्, तथापि हे स्वामिन् ! अस्मिन्नवसरे अन्तसमये स्वसमीपे रक्षणं युक्तमभूद्, अस्मिन्नवसरे मम प्रेषणं तव
न युक्तम्, पुनर्दे प्रभो ! मम केवलज्ञानस्य दृष्ट्या नास्तीद्, भवतां दर्शनस्य दृष्ट्या जाताऽभूत्, अधुना तव दर्शनमपि मम दूरी-
भूतम्, हे स्वामिन् ! अथाहं कस्य वीर ! इति कथयिष्यामि, मम मनःसंदेहः कस्य समीपे पुच्छाविषये करिष्यामि, को मम सन्देहं
संशयति, हे स्वामिन् ! पुनर्मम हे गौतम ! हे गौतम ! इति कः कथयिष्यति ?” एवं विलापं कुर्वन् मनसि विचारयति—रे जीव !
वराक ! त्वं प्रथिलो जातः, स तु नीरागी त्वं तु सरागी, वीतरागेण रागकर्षणं न युक्तम्, एकाग्निप्रीतिकरणे दीपे पतंगवद् दुःखी
भविष्यति, यस्य नाम वीतरागः स कस्मिन् रागं करोति स भगवान् स्वस्य वीतरागं हि नाम सत्यं कृतवान्, अहमज्ञासिषं भगवान्
मम नाम पुनः पुनः द्रुते तर्हि ममोपरि रागं रक्षति, परमाश्रितमेघादम्बरवद् अन्तं दत्त्वा गतः स क्व अहं क कस्य कोऽपि नास्ति,
एवं मोहनीयं निराकृत्य क्षीणमोहं गुणस्थानकं गत्वा तत्कालमेव श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ यद्रात्रौ प्रभुर्मुक्तिं गतः

पक्षे, उपशमदिने, देवानन्दानामन्या रात्रौ, सर्वार्थसिद्धिमुहूर्ते, नागे करणे, पद्मासने स्थिते तुर्यारिकान्ते एतत्समये इन्द्रासनं चक्रम्पे, अवधिज्ञानेन हरिः प्रभोर्निर्वाणकल्याणसमयं ज्ञात्वा आगच्छति, अत्यन्तमश्रुपूर्णक्षी विषण्णश्च सन् हस्ती संयोज्य वक्ति—

गर्भे जन्मनि दीक्षायां, केवले च तव प्रभो । । हस्तोत्तरं क्षणेऽधुना, तद्गन्ता अस्मको ग्रहः ॥ १ ॥

अतो हे स्वाभिन् ! करुणानिधान ! एकक्षणमात्रमायुर्द्विद्वे स्वस्य कुरु, किं कारणम् ? भवतो जन्मराशेरुपरि भस्मग्रह आगतोऽस्ति स द्विसहस्रवर्षं यावद् स्थास्यति, अतो जिनशासनस्य पूजा प्रभावना मन्दा भविष्यति, तेन हेतुना आयुर्दीर्घं कुरुष्व, भवतो दृष्टिपात-
तस्तस्य तेजो निष्कलं यास्यति, तदा भगवान् वक्ति—हे इन्द्र ! एषा वार्ता कर्दार्जप नाऽभूत्, न भवति, न चापि भविष्यति, यदा-
युर्दीर्घतरं भवति, पुनर्भाविपदार्थस्य नाशो नास्ति, तदुत्तीर्णं तु देवा अपि दर्शनं दास्यन्ति, विद्यामन्त्राणि चालपेन जापेन प्रभावं
दर्शयिष्यन्ति, जातिस्मरणादिभावाः किञ्चिद् प्रकटयिष्यन्ति, तदनन्तरमेकोनविंशतिरहस्यवर्षं यावद् जिनधर्मो वर्तिष्यति, दुःषमकालप-
र्यन्तम्, एवं कथयित्वा स्थितः, स्वस्य निर्वाणं समीपं ज्ञात्वा पुण्यफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि तथा पापफलविपाकानि
पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि च जगाद्, तथा षट्त्रिंशदष्टष्ट्याकरणादि [उत्तराध्ययनस्रज्ज्ञाऽध्ययनानि] चाभिधाय प्रधानं नामाध्ययनं [मरुदे
वाऽध्ययनं] जगद्गुरुकथयत्, पुनः स्वाभिन्नो मोक्षं समीपे विज्ञाय आसनप्रक्रम्यतस्तत्र सुराऽसुरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वेऽपि ईशुः ॥
अथ प्रभुः शैलेशीकरणं कृत्वा पञ्चह्रस्वाक्षरोच्चारमितकालेन तुर्येण ध्यानेन एषाऽफलवद् बन्धाभावाद् ऊर्ध्वगतिः सन् यथास्वभावक्र-
ज्जगत्या मोक्षमुपाययौ । तस्मिन् समयेऽनुद्धरिककुन्धुराशिः समुत्पन्ना, तदा बहुसाधुभिर्विचारितम्—‘अद्यादिनादारभ्य संयमो दुराराध्यो
भविष्यति’ इति ज्ञात्वाऽनशनं कृतम्, तस्मिन् दिने नवमच्छकि—नवलेच्छकिजातीयाः काशी-कोशलदेशपतयोऽष्टादश गणराजानः

भविष्यन्ति, एकस्तीर्थकरः, एकश्चक्रवर्ती, एवं द्वौ चतुर्थारके भविष्यतः, द्वयोश्चतुरशीति-पूर्वलक्षवर्षाद्युर्भविष्यति, ततः कल्पवृक्षोत्पत्तिर्भविष्यति सर्वे युगलिका भविष्यन्ति. पाश्चात्यचतुर्विंशतितमजिनस्याप्रतनप्रथमजिनस्याष्टादशकोटाकोटिसागरोपमानामन्तरं भविष्यति, उत्सर्पिणी, अवसर्पिणीकाले एकत्रीकृते एकं कालचक्रं भवति, तानि कालचक्राणि अनन्तानि गतानि, पुनरस्मिन् भरतक्षेत्रे अग्रेऽनन्तानि कालचक्राणि भविष्यन्ति, एवं श्रीवर्धमानः प्रभुर्गौतमस्य कालस्वरूपं निरूप्य समवसरणाद् निर्ययी, हस्तिपालनरेन्द्रस्य शुलकशालायां च जगाम ॥ स्वामी तद्दिनयामिन्यां आत्मनो मोक्षं विदित्वा दध्यौ-अहो ! गौतमस्य मयि रनेहोऽधिकः, य एवास्य महत्तमनः केवलज्ञानान्तरायः, स ह्येव इति विज्ञाय गौतममिति जगाद्-अपरस्मिन् ग्रामे देवशर्मा द्विजोऽस्ति, स न्वया प्रतिबोधं प्राप्स्यति, तस्माद् तत्र हे गौतम ? त्वं गच्छ. हे स्वामिन् ! आदेशः प्रमाणमित्युक्त्वा प्रणम्य च गौतमस्तत्र गच्छति. अथ ग्रामोऽपरिवारं वदति-स्वहस्तदीक्षिताः साधवश्चतुर्दशसहस्र (१४०००) प्रमाणा अभूवन्, षट्त्रिंशत्सहस्र (३६०००) प्रमाणाः साधव्यश्च संजाताः, एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्ष (१५९०००) प्रमाणाः आद्याश्च संजाताः, द्विगुणाः (३१८०००) आदिका अभूवन्, चतुर्दशाधिकत्रिंशत् (३१४) प्रमाणाः चतुर्दश पूर्वधारिणो जाताः, त्रयोदशशत (१३००) प्रमाणा अवधिज्ञानिनो जाताः, सप्तशत (७००) वैकियलब्धिधारिणो मुनयः संजाताः, सप्त शत (७००) केवलिनः संजाताः, पञ्चशत (५००) विपुलमतयो संजाताः, चतुःशत मिता (४००) वादिनः संजाताः, अष्टशत (८००) मिता अनुत्तरवासिनः । एवं समस्तमायुसाध्वीमहितः श्रीवीरप्रभुः षष्ठतपोयुक्ततः त्रिंशद्वर्षाणि गृहवासं तस्थौ, सार्द्धद्वादशवर्षाणि पञ्चाधिकानि कुबल्यावस्थायाम् स्थितः, त्रिंशद् वर्षाणि यावत् केवलपिपयायै स्थितः, एवं द्वासप्ततिवर्षाणि आयुः प्रप्राप्य कार्तिकाऽमावास्यानिशायाः पश्चिमे क्षणे स्वातिनक्षत्रे, द्वितीये चन्द्रसंवत्सरे, प्रीतिवर्धन-

पोटिलाभिधः ९, दशमो शतकस्य जीवः शतकीर्तिनामा जिनेश्वरः १०, देवकीराज्ञीजीवः एकादशः सुवताभिधो जिनो भविष्यति ११, कृष्णवासुदेवस्य जीवः अपमारयोऽर्हन् द्वादशो भविष्यति १२, सत्यकी विद्याधरस्य जीवोऽर्हन् निष्कषायः त्रयोदशः १३, बलभद्रस्य जीवो निष्ठुलाकश्चतुर्दशो भविष्यति १४, रोहिणीजीवो निर्ममः पंचदशो जिनः १५, सुलसाश्रविकाया जीवश्चित्रगुप्तो जिनः षोडशो भविष्यति १६, रेवतीश्रविकाया जीवः सप्तविनामा सप्तदशो जिनो भविष्यति १७, शतालीश्रावकस्य जीवः अष्टादशोऽर्हन् संवराभिधः १८, द्वीपायनजीवः एकोनविंशोऽर्हन् यशोधरः १९, कषायस्य जीवो विजयो विंशतितमः २०, एकविंशो जिनो मष्टो यः पुरानारदोऽभवत् २१, अम्बडस्य जीवो द्वाविंशो देव तीर्थकरः २२, त्रयोविंशः शार्ङ्गरमस्य जीवोऽनन्तवीर्यो भविष्यति २३, स्वातिजीवश्चतुर्विंशो भद्रकुन्ताम तीर्थकरो भविष्यति २४, एते आगामिकाले चतुर्विंशति तीर्थकरा भविष्यन्ति, एषामाधुः कल्याणकान्तर-लाञ्छनवर्णाः पञ्चानुपूर्व्या भविष्यन्ति, वर्तमानजिनवत् । अथ भाविनश्चक्रवर्तिनः कथ्यन्ते-दीर्घदन्तः १, नूढदंतः २, शुद्धदंतः ३, श्रीचन्द्र ४, भीभूतिः ५, भीसोमः ६, पद्मः ७, महापद्मः ८, कुसुमः ९, विमलः १०, विमलवाहनः ११, रिष्टः इत्यपरनामा भरतो द्वादशः १२ । अथ वासुदेवानाह-नन्दी १, नन्दमित्रः २, सुन्दरबाहुः ३, महाबाहुः ४, अतिबलः ५, महाबलः ६, बलः ७, द्विष्टुष्टः ८, त्रिष्टुष्टः ९, इत्यात्मकाः । अथ प्रातिवासुदेवा उच्यन्ते-तिलकः १, लोहजंघः २, वज्रजंघः ३, केशरी ४, बली ५, महुदः ६, अपराजितः ७, भीमः ८, सुग्रीवः ९, इत्यात्मकाः । अथ बलदेवा उच्यन्ते-जयः १, विजयः २, भद्रः ३, सुप्रभः ४, सुदर्शनः ५, नन्दः ६, नंदनः ७, पद्मः ८, संकर्षणः ९, इत्यात्मकाः । एवमेते त्रिषष्टिशलाकाः * पुरुषा भविष्यन्ति, तेषां मध्ये एकषष्टि शलाकाः पुरुषास्तृतीयारके

*—प्रत्यंतरे त्रिषष्टिशलाकाः पुरुषा नामांतरेण अपि दृश्यते तत्त्वं तु ज्ञानिनो विदन्ति ।

पंचत्रिंशतिदिनं यावद् मेघो वर्धिष्यति, तदा वृक्षौषधिरुताधान्यप्रमुखाः स्वयं निष्पत्तिं यास्यन्ति. तान् दृष्ट्वा मनुष्या विलेभ्यो बहिर्निःसरिष्यन्ति, भरतपृथिवी पुष्पफलादिबुद्धताभूत्, तदा फलादीनि भक्षिष्यन्ति, अतः परं मांसं न भक्ष्यम्. यथा यथा काल एष्यति तथा तथा रूपसंहननायुषि धान्यादीनि च भारते वर्धिष्यन्ति, सुखा वाताः क्रतवः मलिलाश्च भविष्यन्ति, तिर्यञ्चो मनुष्याश्च गतरोगाः क्रमेण भविष्यन्ति, द्वितीयाः क्रमान्ते मध्यदेशे भरतावन्याः सप्त कुरुक्रा भविष्यन्ति—तत्र प्रथमो विमल-चाहनः, द्वितीयः सुतामः, तृतीयः संगमः, चतुर्थः सुपार्श्वः, पंचमो दत्तः, षष्ठः सुमुखः सप्तमः समुच्चिः एते सप्त कुरुक्रा भविष्यन्ति. तत्र जातिस्मृतिपूर्वं विमलचाहनो राज्यहेतवे ग्रामान्, पुरादीनि च निवेशयिष्यति, राजा विमलचाहनो गोड-श्वाहिसंग्रहं करिष्यति, शिल्पानि व्यवहारं लिपिर्गणितानि च व्यञ्जयिष्यति, दुग्धदद्यादौ शस्ये उन्नते चोरपत्ने सति हितकामी राजा मज्जानां रन्धनाद्यपदेशं दास्यति, एतत्सर्वं द्वितीयाः क्रमेण भविष्यति । अथ तृतीयाः क्रमस्य नवाधिकाशीतिपक्षे गते सति द्वारपुरनगरे समुच्चिराज्ञो मद्रायां महादेव्यां चतुर्दशस्वप्नसूचितो नन्दनः श्रेणिकजीव आदितीर्थकुट् पञ्चनामभिधो जन्म-दिना महावीरतुल्यो भविष्यति, कथंभूतः पञ्चनाम ? सप्तहस्तशरीरवान् कञ्चनवर्णः पायः सिंहशंखनो द्वापसतिवर्षायुः प्रथम-तीर्थकरो भविष्यति, अतः परं पूर्ववत् प्रातिलोभ्येन पूर्वार्हत्समा अभी सर्वे क्रमाद् जिनेश्वरा भविष्यन्ति, तत्र भेणिकराज्ञो जीवः पञ्चनामो जिनेश्वरः १, श्रीमद्वीरस्वामिनः पितृव्यः सुपार्श्वजीवः २, तृतीयो कोणिकरपुत्र उदायिनो जीवः सुपार्श्वः ३, पेटिलाडणगारस्य जीवः चतुर्थः स्वयंप्रभः ४, दृढायुर्भावकस्य जीवः पंचमः सर्वानुभूतिः ५, कार्तिकस्य षष्ठोऽर्हन् देवशुक्लामिधः ६, सप्तमो संवरभावकस्य जीव उदयाह्वयः ७, अष्टमः आनंदस्य जीवः पेटाल इति नामा ८, नवमः सुनंदस्य जीवः

शिशोऽतिप्रमुखा मनुष्याणां महारोगा भविष्यन्ति, अंगारसदृशा भूमिर्भविष्यति, गिरि-नदी-गर्तादिका जलेन समीभविष्यन्ति, जल स्थलच्चारिणः तिर्यचो दुःखेन स्थारयन्ति, क्षेत्र-वनाऽऽराम-लता-तरु-तृणानि क्षयं यास्यन्ति, वैताड्य-ऋषभकूट-गंगा-सिन्धुर्विमुच्य जलेन सर्वे समा भविष्यन्ति, भरतभूमिः कदाचिद् धूलिचट्टला, कदाचिद् सार्द्रकंदमा भविष्यति, एकहस्तमानाः, कठोरोगाः, दुष्टवर्णाः निष्ठुरवचनाः, रोगार्ताः, क्रोधिनाः, घण्टावच्चिप्रटनासिकाः, निर्लेजाः, चक्षुरहिता नराः स्त्रियश्च भविष्यन्ति, नराणां विंशतिवर्षीयुः स्त्रीणां च षोडशवर्षीयुर्भविष्यति, षड्वर्षा स्त्री गर्भान् धारयिष्यति दुःप्रसवा च, स्थविरा तु षोडशाब्दा बहुधृतेन मातृका भविष्यति. रथचक्रयोर्मध्ये यत्प्रमाणा धरित्री भवति तत्प्रमाणं गंगासिन्धवोः पानीयं वहिष्यति, पुनर्वैताड्यागिरौ द्वाप्तसतिनद्यभयतटभूमिषु खिलानि सन्ति तत्र तिर्यञ्चो मनुष्याश्च बीजमात्रतया भविष्यन्ति मांघाहारनिरताः, निर्दुग्धाः, निर्विवेकाः तस्मिन् काले मनुष्यादयः समस्ता भविष्यन्ति, बहुपरस्य-तच्छपादिमिष्यसि गंगा-सिन्धू भविष्यत्, पुनर्नराद्यास्त्वैत्य निशायां मत्स्यादीनि कुब्ज्वा स्थले मोक्षयन्ति, दिवा सूर्यतिवषा पक्कानि मत्स्यादीनि निशान्तरे खादिष्यन्ति, एवं निरन्तरं मोक्षयन्ति, यस्मात् तस्मिन् काले दध्याधिकं नास्ति, न च पुष्पफलादिकं, च चान्नं, न च शय्यासनादिकम्, एवं भरतैवतेषु दशस्वमि दुःषमकालो भविष्यति । अथाग्रे उत्सर्पिण्यां पशुराकसदृशः प्रथमपारको भविष्यति, उत्सर्पिण्यामेकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणे प्रथमारके गते द्वितीयारकोऽपि एतत्प्रमाणो भविष्यति । अथ द्वितीयारकप्रान्ते पुष्करावर्तमेघः सप्ताहोरात्र यावद् वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवीवपो यास्यति, द्वितीयः क्षीरोदन्नापा मेघो वर्षिष्यति तस्माद् धान्यनिष्पत्तेर्योग्या भविष्यति, तृतीयो शुतोदकमेघो वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवी मच्चिकणा भविष्यति, चतुर्थः शुद्धोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मादौषधिनिष्पत्तिं यास्यति, तदा पंचमो रसोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मात् पृथिव्यां रसोत्पत्तिर्भविष्यति. एवं

केचिदाचार्या एवं वदन्ति—पञ्चभरतैरवतयोः संघस्य प्रमाणं नन्वेकस्य, केचिदाचार्याः पञ्चभरतस्य संघप्रमाणं वदन्ति, केचित् पुनः एकभरते संघप्रमाणं वदन्ति, तत्त्वं तु ज्ञानिगम्यम्. पुनः पञ्चभारकप्रान्ते द्विहस्तशरीरप्रमाणाः स्वर्गात् व्युत्त्वा गृहवासे द्वादश वर्षाणि, भामण्ये चत्वारि वर्षाणि, आचार्यपदे चत्वारि वर्षाणि स्थित्वा विंशतिवर्षाण्युः प्रणाल्य दृपसहस्रश्रयः सौधर्मस्वर्गे गमिष्यति, कथंभूता दृपसहस्रश्रयः ? दशवैकालिक-जितकल्प-आवश्यकाऽनुयोगद्वार-नन्दीस्त्रधारका इन्द्रादिभिर्नताः. षष्ठोन्नतपोधारकाः प्रान्ते कृताष्टमत्पसः एकसागरोपमायुः स्वर्गे भुक्त्वा ततो भरतक्षेत्रे जन्मावाप्य मुक्तिं यास्यति । वीसहजार नवसौ वर्ष, तीनमास, पांच दिन, पांच पहर, एक घटी, दोपल, ४१ अक्षरोच्चार एतावत्कालप्रमाणो जिनधर्मो भविष्यति, १० वर्ष, मास ८, दिन २३, प्रहर २, घटी ५॥, पलानि ५७, ११ अक्षरोच्चार एतावन्मध्ये जिनधर्मः स्तोकाः श्वास्यति, आरकस्य प्रांते जिनधर्मो विच्छेदं यास्यति, श्रुत-स्मरि-संघ-धर्मः पूर्वार्के विच्छेदं यास्यति, नृपो विमलवाहनः सुमुखमन्त्री च मध्याह्ने विच्छेदं यास्यतः, अग्निः सन्ध्यायां विच्छेदं यास्यति, पुनः पञ्चभारकान्ते दृपसहाख्यः स्मरिः, फल्गुश्रीः साध्वी, नामलः आवकः, सत्यश्रीः श्राविका, एतदात्मकश्चतुर्विधसंघो भविष्यति, पञ्चभारको भविष्यति । धर्मो वर्त्स्यति इत्यनेन धर्मो नास्ति यः पुनर्वदिष्यति स संघतो बहिः कर्तव्यः, एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणः पंचभारको भविष्यति, एतत्प्रमाणो षष्ठारकोपि भविष्यति । अथ षष्ठारकस्य किंचित् स्वरूपं कथ्यते—धर्मतत्त्वं प्रणाशं यास्यति, जनो हाहाभूतो भविष्यति, पशुवद् मातृपित्रादि व्यवस्थावर्जितश्च भविष्यति, बहुधूलिसहिता अतिनिष्ठुरता अनिष्टा वायवो वारयन्ति, दिशश्च धूम्रं मोक्षयन्ति, चन्द्रमा अतिशीतं स्नावयिष्यति, अर्यमा अत्युष्णं तप्स्यति, अतिशीतोष्णज्यासो लोकः क्लेशमवाप्स्यति, मेरुम-दृषद-ऽग्नि-कण-क्षार-विष-मल-विद्युन्मयाः सप्त मेघा वर्षिष्यन्ति, एकैकस्य मेघस्य सप्त सप्त दिनानि यावद् वर्षा भविष्यति, यैः कास-श्वास-शूल-कुष्ठ-जलोदर-ज्वर

2606

दीप
मालिका
व्याख्यान
१५

करिष्यति, पुनर्नवीननवीनकरं करिष्यति ततो लोकानां मस्तकेऽसद्भूतानि कलंकानि दत्त्वा धनवतां धनं ग्रहीष्यति, अनेकच्छलं कृत्वा लोकानां धनापहारं करिष्यति, यदा सर्वे लोका निर्धना भविष्यन्ति रूप्य-सुवर्णादि सर्वं धनं नाशं यास्यति, तदा चर्मपर्यामुद्रां प्रवर्तयिष्यति, वैश्यापाण्डिदर्शनिनां समीपे कल्की करं लास्यति, तस्य राजमध्ये लोकानां गृहे भोजनार्थं भ्रातृभयं भाजनं न यास्यति, तदा वृक्षपत्रमध्ये भोजनं करिष्यन्ति, पुनः कल्की राजा मार्गे गच्छतः साधून् दृष्ट्वा लुब्धः सन् भिक्षायाः षष्ठांशं मार्गयिष्यति, तदा सर्वे साधवः एकत्रीभूय कायोत्सर्गं करिष्यन्ति शासनदेवतां चाराधयिष्यन्ति, शासनदेवता प्रकटीभूय साधुभिश्चाषष्ठांशं निवारयिष्यति, पुनर्वैषधारिणो वैषं त्याज्यिष्यन्ति, एतादृशो महादुरात्मा भविष्यति, पुनः क्रियति काले गते भिक्षाषष्ठांशस्य स्मरणं करिष्यति, यदा धनार्थभाचार्यादीन् सर्वमाधून् संमेल्य वाटके क्षेप्स्यति रोधयिष्यति, तदा संज्ञाचार्यप्रमुखाः ससंवाः शासनदेवताराधनार्थं कायोत्सर्गं करिष्यन्ति, संवकायोत्सर्गात् शासन देवता अगमिष्यति युक्तिः कल्किने उपदेशान् दास्यति तथापि स न मानयिष्यति, तस्मिन् समये इन्द्रस्यामनं कम्पयिष्यति तदा स वृद्धब्राह्मणरूपं कृत्वा यत्र कल्की सिंहसमोपरि स्थितस्तत्रागमिष्यति, ततः कल्किने कथयिष्यति-अहो राजन् ! एते निरपराधिनः साधवः किं रुद्धाः एभिस्तवापराधः कः कृतः ? तदा कल्की तं वदिष्यति-अहो ब्राह्मण ! सर्वे दर्शनिभिर्मम करो दत्तः परमेते विश्ववो भिक्षाषष्ठांशमपि न ददति, ततो मया एते रुद्धाः सन्ति, तत इन्द्रो वदिष्यति-एषां पार्श्वतस्तव किमपि न मिलिष्यति एषां पार्श्वे किमपि नास्ति पुनर्भिक्षाषष्ठांशमपि तव न दास्यति एषापयं व्यवहारो नास्ति, पुनस्तत्वं भिक्षा भागं मार्गयन् लज्जां न यासि, एषां सधूनां त्वं त्यागं कुरु, ईतरथा तव महत्कष्टमुत्पत्स्यति, एतादृशमिन्द्रवचनं श्रुत्वाऽपि न त्यक्ष्यति ततो माद्रपदशुक्लान्दुर्यां ज्येष्ठानक्षत्रे इन्द्रो रोषं गतः सन् चपेटाप्रहारात् कल्किनं मारयिष्यति सर्वायुः पङ्कशीति ८६ वर्षं प्रपाल्य नरकं यास्यति, ततोऽहर्द्धम-

स्य राजधानी भविष्यति, अतहृष्टपत्तनस्य द्वितीयं नाम विजयपुरं भविष्यति, मुंजरयोऽजयिनीदेशं दास्यति, अपगालितस्यान्यपण्डलं दास्यति, कलिक्रनो राज्यावसरे मलेच्छसन्निपयो रक्षिरेण पृथिवी स्नानं करिष्यति, तस्यैकोनकोटिसुवर्णानां कोष्ठागारा भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रप्रमाणा हस्तिनो भविष्यन्ति, सार्द्धचतुर्दशसहस्राधिकप्रमाणीतिलश्वा (८७१४५९००) वोटका भविष्यन्ति, पञ्चकोटिप्रमाणाः पदातयो भविष्यन्ति, दासादीनां तु दह्वीः संख्या भविष्यन्ति, नमःखलनाम त्रिशूलं भविष्यति, दृपन्मयतुरंगमः आरोहणार्थं ग्राहनं भविष्यति, दुरात्मा अत्यन्तकषायो भविष्यति, यदा कस्की राज्यं करिष्यति, तदा मथुरामध्ये कृष्ण-पलमद्रयोरायतनं पतिष्यति, बहुदम दुर्मिक्षरोगैर्मनुष्याः पीडां प्राप्स्यन्ति, पञ्चसु स्तुम्भिकसु बहू धनमस्तीति लोकानां मुखात् श्रुत्वा आनन्दराज्ञा निष्यादितः प्रञ्च सुवर्णपयोः स्तुम्भिकः कल्की खनयिष्यति, सर्वनिधानं निष्कासायिष्यति, तत्र गोरूपा लवणदेव्या मूर्तिः दृपन्मयी प्रकटीभविष्यति; तां गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संभूय नगरचतुष्यमध्ये स्थापयिष्यन्ति, कदाचिदवसरे साधवो गौचर्यर्थं चतुष्यमध्ये निःसरिष्यन्ति, मा साधून् दृष्ट्वा देवानुमावतः शृंगप्रेण साधूनां मारणार्थमुद्यमवती भविष्यति, तदा गीतार्थाः सर्वे साधव एकत्रीभूय विचारं करिष्यन्ति, अत्र जलोपसर्गः प्रचुरो भविष्यति इति ह्वात्वा सुविहितक्रियाधारका ये साधवो भविष्यन्ति ते सर्वे विहारं करिष्यन्ति, ये मत्तपा नलोलुपा भविष्यन्ति गीतार्थवचनं नांगीकरिष्यन्ति अविवेकिनः सन्तः तत्र स्थास्यन्ति, ततः समदशहोरात्रं यावत् वर्षा भविष्यति, अत्यन्तदृष्टया कलिकनो नगरं जलाच्छादितं भविष्यति, गंगाजलं नगरेण सह एकत्री भविष्यति, कलिकनो नगरात् प्रणश्य कुत्रापि उच्चस्थले स्थास्यति, जलोपद्रवनिवर्तनाद् नवीनं नगरं स्थापयिष्यति, जलप्रवाहतो नव नन्दस्य सुवर्णमटयः हुंगरिकः प्रकटीभविष्यति, ता दृष्ट्वा प्रचुरलोभी भविष्यति, प्रथमं ये मनुष्याः करं न दत्तवन्तस्तेषामुपरि करं स्थापयिष्यति, ये करं दत्तवन्तस्तेषां मस्तके बहुकरं

* पञ्चमारके धर्मोन्नतिकारका त्रयोविंशतिः उद्भवाः भविष्यति तेषु च चतुरधिकद्विसहस्रयुगप्रधाना भविष्यन्ति तथा सप्ततृतीयादयो वतन्ते परं अष्टमोदये श्रीप्रभयुगप्रधानसमये कलकी राज्ञा भविष्यति, इति ज्ञेयम् ।

तस्य भविष्यन्ति, अयुतप्रमाणा रथा भविष्यन्ति, एकादश लक्षाणि तुरंगाणां भविष्यन्ति, अष्टादश लक्षाः पदातयो भविष्यन्ति, स भीकुमारपालराजा कस्मिंश्चित् समये बज्रशालायां मुनिचन्द्रकुलोत्पन्नं श्रीहेमचन्द्रस्वरिं प्रतिवन्दिष्यति, आचार्यमुख्याद् धर्मोपदेशं श्रुत्वा सम्यक्त्वसहितं श्रावकद्वादशव्रतमंगीकुरिष्यति, देवगुरुप्रणतिं विना भोजनं न करिष्यति, दृढव्रतपालको भविष्यति, पृथिवीं जितप्रामादमण्डितं करिष्यति, एकस्मिन् प्रस्तावे श्रीहेमाचार्यमुख्यात् व्याख्यानं श्रीतीर्थानां व्याख्यां श्रोष्यति, तत्र जीवितस्वामिसमूहः संबंधं श्रुत्वा वीतभयपत्तनमार्गे दुर्गकारापने श्रीजितप्रतिपां मनुष्येभ्यः प्रकटं कारयिष्यति, तां प्रतिपां पत्तने जिनालये स्थापयिष्यति शुभबुद्ध्या मानयिष्यति, ततः प्रतिपार्थं यदुदायिराज्ञा ग्रामादिदत्तमभूत् तत् प्रकटीभविष्यति, तावन्तं ग्रामयासनादिकं कुमारपालोऽपि दास्यति, सदैवार्चं करिष्यति, सदैव जितं वन्दिष्यति, स्वदारसंतोषी भविष्यति, वर्षाकालमध्ये त्रिविधं शीलं पालयिष्यति, कदाचिद् मनसः शीलमंगो भविष्यति तर्हि उपवासादि करिष्यति, पुनरष्टादशेऽपारिपट्वं दास्यति, वर्षाकाले सेनासमूहं न करिष्यति, जीवरक्षादक्षो भविष्यति, अर्हन्वतभक्तिमान् भविष्यति, शुद्धसंन्यस्तव्रतधारको भविष्यति, पंचमकाले श्रीकुमारपालं विना अन्यः को भविष्यति ? । पुनर्हं गौतम ! पञ्चममार्गे कलहकारका भवद्विजनः अममाधिरस्थाना अनिर्वेदकारका एतादृशाः श्रमणाः पञ्चभरतैरवते च भविष्यन्ति, पुनस्ते श्रमणा मन्त्रतन्त्रयन्त्रादौ नित्यमुद्यमवन्तो भविष्यन्ति, पुनरगमार्थज्ञाता स्तोका एव स्थारयन्ति, सिद्धान्तशालास्य कश्चिदेवाभ्यासं करिष्यन्ति, धललोभार्थं ज्योतिष्कादिकं धारयिष्यति, उपकरणवस्त्रपानार्थं वर्षाकाले श्रावकैः सह युद्धं करिष्यति, यथा राजा प्रजापार्श्वे कलहं कृत्वा दण्डं लास्यति तथा तेऽपि साधवः श्रावकपार्श्वे धनादिग्रहणं करिष्यन्ति, बहवो मुण्डा अल्पाः श्रमणाश्च भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! पञ्चमकाले म्लेच्छराजानो चलवन्तो भविष्यन्ति, उत्तमराजानो हीनमला भविष्य-

गवर्णने कथिताः । पुनर्हे गौतम ! कलियुगसंवन्धिनां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निष्कलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, रम्यवरतूनां धरिज्यां हानिर्भविष्यति, लघवः सुताः तरुणाश्च मरणं यास्यन्ति, पुनर्मातरः पितरश्च अतिदीर्घायुषो भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः शस्त्रधारका भविष्यन्ति, वेदपाठ-षट्कर्मवर्जिताश्च भविष्यन्ति, सुता पातापित्रोर्विनयं न करिष्यन्ति, पुत्रा मातापितृभ्यो दुःखं दास्यन्ति, वध्वः श्वश्रूणां विनयं न करिष्यन्ति, वधूः सर्पिणीतुलः भविष्यति, श्वश्रूभिः कार्ये कथिते वधू रोषं कृत्वा सर्पिणीवत् प्रत्युत्तान्ति, वचनरूपं डंकप्रहारं दास्यति, श्वश्रूश्च कालरात्रौतुल्या वधूं हील्यिष्यति; यथा जनानां बालरात्री दुर्लङ्घता भवति तथा श्वश्रूषु वधू-जनानां ताडनातर्जनादि कुर्वती दुर्लभ्या होषा, अपुज्यलोकाः पूर्णं प्राप्स्यन्ति, अर्चायोग्या गुणवन्तो न पूजा प्राप्स्यन्ति, शिष्या गुरुणां विनयं न करिष्यन्ति, पुनर्गुर्वोऽपि शिष्याणां हितशिखाद्युपदेशं न दास्यति, पुनर्मन्त्रतन्त्रौषधिज्ञानरत्नविद्याधनाद्युःफलपुष्परसरूपसौभाग्यसंपत्तिसंहननबलशः कीर्तिगुणशोभादीनि वस्तूनि पञ्चमारके हानिं यास्यन्ति, ज्ञानादिधर्मो हीनतां यास्यति, वस्तुगनादि विपरीतं जनाः करिष्यन्ति, धर्मं मूर्खत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, धरिज्यामलपफलादीनि भविष्यन्ति ।
यति, तपस्विनः स्फुटायै तपस्यां करिष्यन्ति, सत्यशौचतपः क्षमादिकानां हानिर्दिने दिने भविष्यति, धरिज्यामलपफलादीनि भविष्यन्ति ।
पुनः प्रभुर्वक्ति-हे गौतम ! सौराष्ट्रदुर्जदेशस्य समीपे अनुक्रमेण अणहिल्लाटणपुरे मन्निर्वाणात् एकोनसप्तत्यधिकषोडशशतवर्ष (१६६९) व्यतिक्रान्ते श्रीकृष्णपालराजा भविष्यति, कीदृशः ? चौलुक्यकुलमध्ये चन्द्रगदशो महाबलवान् अखण्डजिनाज्ञाधाराको भविष्यति, पराक्रमेण, दानेन, कीर्तिगुणेन, न्यायेन, विवेकेन, धैर्येण राज्यलीलायां सत्त्वगुणेनाद्वितीयो भविष्यति. उच्चरिज्यायां यवनदेशं यावत्, पूर्वदिशि गंगापर्यन्तं, दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि च समुद्रपर्यन्तं देशान् साधयिष्यति, एकादशशतानि हस्तिनः

करिष्यन्ति, पुनरग्रे गच्छता वने एकरथां शकट्यां हस्तिनौ योजितौ दृष्टौ, एकरथां शकट्यां गर्दभौ योजितौ दृष्टौ परं हस्तिनौ परस्परमभिलितौ चलतः गर्दभौ परस्परं मिलितौ चलतः, एतादृशं विचारं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति हे राजन् ! कलिशुभे हस्तिमदृशा उचमकुले प्रसूना जनाः परस्परं बलेशं करिष्यन्ति अन्योऽन्यमीर्ष्यां च करिष्यन्ति, पुनर्गर्दभसदृशा नीचकुलोत्पन्ना नीतिधारका भविष्यन्ति परस्परं स्नेहवन्तो भविष्यन्ति, प्रायेण अन्त्यकुलोत्पन्ना धरित्रीपतयो भविष्यन्ति, पुनर्हंससदृशा उत्तमकुलोत्पन्नाः दाम्पत्यं करिष्यन्ति ॥ अन्यदा पंच पाण्डवा अनुक्रमेण वनवासमध्ये स्थिताः सन्तो युधिष्ठिरराज्ञा भीमादीनां चतुर्णां भ्रातॄणां चतुर्षु ग्रहरेषु राज्ञौ यामिकत्वेन रक्षिता, अथ प्रथमग्रहरे भीमो जागर्ति चत्वारो भ्रातरः सुप्ताः सन्ति तस्मिन् प्रातः कलिरूपिशाचस्य वचनं श्रुत्वा भीमः क्रोधभागे धूम्र पिशाचरूपकलेपारणार्थं यावितः, कलिना सह भीमो युद्धप्रकार्पात्, क्रोधेन रक्तनेत्रे कृत्वा लीलया प्रेतरूपकलिना पलवान् भीमो निर्जितः, द्वितीयग्रहरे युद्धं कृत्वा कलिनाऽर्जुनोऽपि जितः, तृतीयग्रहरे नकुलोऽपि जितः, चतुर्थग्रहरे सहदेवोऽपि जितः, अथ चत्वारोऽपि भ्रातरः पराजयं प्राप्ताः सन्तः सुप्ताः सन्ति, अस्मिन्नसरे पञ्चमसरात्रे युधिष्ठिरो जाम्बुत्वान् तदा कलिरूपपिशाच आगत्य युधिष्ठिरं वदति, हे राजन् ! भवतः पश्यतो भवद्भ्रातां मारयिष्यामि, एतादृशं प्रेतवचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिर किञ्चिन्मन्त्रमपि क्रोधं न कृतवान्, प्रतिवचनमपि न दत्तवान्, अस्मा कत्वा स्थितः, क्षमा कीदृशी ? सर्वकल्याणकारिका सर्वमन्त्रप्रीतिजनिका सर्ववर्मप्रधाना एतादृशी क्षमा राज्ञामंगीकृता, तदा राज उपशमं दृष्ट्वा प्रेतः शान्तिं गतवान् राज्ञो मुष्टिप्रव्ये चागतः, भ्रातरः सर्वेऽपि उत्थिताः, तदा रात्रिसंनिधनी गर्वाऽपि वार्ता युधिष्ठिरेण भ्रातॄणामग्रे कथिता, राजा मुष्टिमुदधाद्य प्रेतः स्ववशवर्त्तिभूतो दक्षितः, क्षमाप्रभावतोऽयं वशवर्ती जातः, एतादृशा अष्टोत्तरशतदृष्टान्ता लौकिकपुराणादावपि कलिशु-

पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः सन् कृपप्रणालिकाजलं कृपे पतत् दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्तः सन् पृच्छति, तदा ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कृषिवाणिज्यादिभिर्महाश्वलेयात् लोका धनमुपाजयिष्यन्ति तद्भूधनं सर्वं राजलोका ग्रहीष्यन्ति, सद्यगे राजानः स्वस्य धनं दत्त्वा प्रभ्रां पुत्रवत् ज्ञास्यन्ति कलियुगे राजानः प्रत्युत प्रजाया धनं लास्यन्ति इति वैपरीत्यं भविष्यति । राजा—अग्रे गच्छन् वनखण्डमध्ये महाप्रधानचम्पकवृक्षवृत्तः पार्श्वतः एकः कण्टकवृक्षो दृष्टः, तदवमरे बहवो लोकाः कण्टकवृक्षस्य सुगन्धचोवाचन्दनविलेपनैः पूजां कुर्वन्तो दृष्टाः, चम्पकवृक्षस्तु सुगन्धपुष्पैर्युक्तः शालाप्रतिशालाभ्यां योभयानोऽस्ति, तं त्यक्त्वा कण्टकवृक्षमर्चितं दृष्ट्वा राजा विस्मयं प्राप्तः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! लोकाः कलियुगे गुणवन्तमुत्तमाचारवन्तं त्यक्त्वा पापीयसो दुर्जनस्य नीचस्य पूजां करिष्यन्ति, एतादृशं भुत्वा राजाऽग्रे गतः पुरतः एकां महतीं खिलां बालाग्रे बद्धामाकाशे लम्बायमानां दृष्ट्वा आश्चर्यं प्राप्तः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कलियुगे पापरूपां खिलामल्पधर्मरूपबालाग्रेण तरिष्यन्ति, अन्यच्च यदा बालरूपं धर्मं त्रोटयिष्यन्ति तदा समकालं मनुष्या ब्रह्मिष्यन्ति । पुनः राजाऽग्रे गतः फलार्थं वृक्षस्य पीडां कुर्वन्तः केचिद् पुरुषा दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति—एतस्य फलं वद, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! वलियुगे पिता वृक्षतुल्यः पुत्रः फलसदृशः—अयमत्र भावार्थः पुत्रफलार्थं वृक्षः पिता कष्ट सहिष्यति, पुनः राजाऽग्रे गतः एकस्मिन् स्वर्णकटाहे उत्तमानपाचनयोग्ये भांसं पच्यमानं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आत्महितकारिणं कुटुम्बं जनाः त्यक्ष्यन्ति, अन्यलोकार्थं स्वशीर्षं दास्यन्ति, बह्वीं प्रीतिं करिष्यन्ति उत्तमजनसंगं न करिष्यन्ति, अग्रे गत्वा सर्पस्य पूजां गरुडस्य चापूजां दृष्ट्वा ब्राह्मणं पृच्छति, विप्रोऽवादीत्—हे राजन् ! दयारहितो धर्मिजनः सर्पतुल्यः तस्य बहवो लोका आदरं करिष्यन्ति, सत्कारं च करिष्यन्ति, गरुडसदृशा गुणवन्त उत्तममहाधर्मज्ञास्तेषां निन्दां

लोकाः सर्वे प्रेतसदृशा भविष्यन्ति, राजलोका लुब्धा भविष्यन्ति, पुनराविवेकिनो लोका मूर्खाः कलाहीनाश्च भविष्यन्ति, दातारो दादिद्रययुक्ता भविष्यन्ति, लक्ष्मीधराः कृपणा भविष्यन्ति, पापिनो दीर्घजीवा भविष्यन्ति, उत्तमधर्मिणामाधुः स्तोत्रं भविष्यति, राज्ञां कुलानि हीनानि भविष्यन्ति, पुनः सेवका उत्तमकुञ्जन्तो भविष्यन्ति, सज्जना मनुष्या दुःस्त्रिनो भविष्यन्ति, दुर्जना मनुष्याः सुस्त्रिनो भविष्यन्ति, एवं हे गौतम ! पञ्चमकालस्य स्वरूपं त्वं जानीहि ।

पुनर्लोकाः कलियुगस्य स्वरूपमेवं वदन्ति—द्वापरयुगे राजा युधिष्ठिरोऽभूत्, एकरिम्भं दिने स वने गतः, तत्र वने एका वृहती गौः लघुगोस्तनयानं कुर्वती दृष्टा, स्वसमीपे ब्राह्मणमिति पप्रच्छ—इदमाश्वर्यं विपरीतं पश्य, तदा ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आगामिकाले कलियुगमभ्ये हीनमस्मा मनुष्या भविष्यन्ति, लक्ष्मीं विना दुःस्त्रिनो सन्तौ मातापितरौ कस्मैचित् धनवते कन्यां दत्त्वा धनं लभन्ता ततः पश्चात् स्वनिर्वाहं करिष्यतः, एतादृशमुपनयं श्रुत्वा पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः, पुरतः समानश्रेणिबद्धजलशृङ्गानि त्रीणि सरांसि दृष्टानि, तत्र मथ्यमैकमरसो जलमुच्छलन् मध्यस्थं तटाकं त्यक्त्वा तृतीयसरसि पतति, मध्यस्थसरसि एकविन्दुमात्रमपि न पतति; एतादृशमश्वर्यं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति इदं किंकाणम् ? ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! त्वं शृणु—आगामिकाले यथा मथ्यमरसो जलं द्वितीयं तटाकं त्यक्त्वा तृतीये पतितं तथा हे राजन् ! स्वस्य संबन्धिनं त्यक्त्वा अन्यलोकैः सह जनाः प्रीतिं करिष्यन्ति, पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गच्छन्नेकमाश्वर्यं पश्यति जलेन क्रिन्नं बालुकासमूहं तस्य बहवो मनुष्याः संभूय रज्जुः कुर्वन्ति परं रज्जुः छुटति यत्ने कृतेऽपि न तिष्ठति, एतादृशं व्यतिकरं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं वक्ति—हे राजन् ! कृपिकारकलोका बहूनिः कलेशैः कलियुगे धनमुपार्जयिष्यन्ति, तद् धनं चौराऽग्निराजदंडप्रमुखस्य मयेन मनुष्याणामनयन् गमने कृतेऽपि विनाशं यास्यति,

हरिवंशकुलोत्पत्तिः ७, चमरेन्द्रोत्पत्तः ८, एकस्मिन् समयेऽष्टाधिकशतमुक्तिगमनं ९, असंयतिपूजा १०, एतानि दृष्ट्वा वस्तूनि अनन्त-
काले णते सति भवन्ति । बहवो लोकाः क्रोधवन्तो भविष्यति, पुनर्दुःषमकालप्रभावतो लोका पर्यादां त्यक्ष्यन्ति, धर्मबुद्धेर्नाशो भवि-
ष्यति, लोका वक्रा मूर्खाश्च भविष्यन्ति, यथा कालहीनता भविष्यति तथा कुतार्थे मर्ति धारयिष्यन्ति, पुनर्लोकाः परोपकार-धर्मव-
द्भिरता भविष्यन्ति, महान्ति नगराणि ग्रामसदृशाणि भविष्यन्ति, ग्रामाः द्रपशानसदृशा भयंकरा भविष्यन्ति, राजानः प्रजापालने
यमसदृशा भविष्यन्ति, पुनर्हो गौतम ! धनवन्तो व्यवहारेणो निर्धना भविष्यन्ति, पुनर्देवा दर्शनं न दास्यन्ति, मनुष्याणां जातिस्स-
रणह्वानादीनि न भविष्यन्ति, मनुष्या लज्जामर्यादारहिता भविष्यन्ति, पृथिव्यां दुष्टजीवा बहवो भविष्यन्ति, पुनर्लोकाः परस्परं विभ्रं
दृष्ट्वा संतोषं प्राप्स्यन्ति, लोकानां पारक्रमणे चत्वारो हस्ता भविष्यन्ति, पुनर्धर्मकार्येऽलसाः प्रमादिनश्च भविष्यन्ति, आरमनः कार्ये
लोकानामुदरमध्ये प्रवेशं करिष्यन्ति, पुनर्हो गौतम ! परजीवानामुपद्रवक्रमणे तत्परा भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंबन्धिनो जीवा
महानिर्दया भविष्यन्ति, महादीर्घरोषधारका भविष्यन्ति, भद्रकजीवान् विप्रतारयिष्यन्ति, धर्ममूर्तिमन्तः स्तोका भविष्यन्ति, पापा-
नामाकराः स्थाने बहवो भविष्यन्ति, अत्यन्त लोभवन्तो भविष्यन्ति, मिथ्यातिवनोऽस्मिपानिनोऽनाचारिणोऽन्यायिनश्च लोका बहवो
भविष्यन्ति, पुनर्हो गौतम ! कुलवध्वो लज्जामर्यादारहिता भविष्यन्ति, वेश्यासगानाश्च भविष्यन्ति, राजा भृत्येभ्यो दण्डं दास्यति,
पृथिव्यां तिमिलन्यायो भविष्यति, चौरकुले जाताश्चौरा भवन्ति परं राजानोऽपि चोसदृशा भविष्यन्ति, लोकानां धनमपहरिष्यन्ति,
लोकान् दरिद्रिणः करिष्यन्ति, पुनर्हो गौतम ! पंचम कालमध्ये लोकानाभिन्नवर्द्धी पीडां करिष्यति, गोप्रमुखाणां जीवानां बहुवधो
भविष्यन्ति, जिनालयाः पतिष्यन्ति, पुनर्दुःखदारिद्र्यपद्रवमलोत्सर्गपारीप्रमुखैः कृत्वा अरित्री शून्या भविष्यति, देशो भगं यास्यति,

स्वर्णपौरुषादिः सिद्धिं यास्यति, धैर्यदिगुणविख्यातस्य विक्रमादित्यस्य स्थाने स्थाने मनुष्या देवाश्च प्रशंसां करिष्यन्ति, पुनः राजा सर्वलोकाणां दानसन्धानादिकं कृत्वा सर्वाननृणींश्चरिष्यति, स्वनाम्ना च संवत्सरप्रवृत्तिं करिष्यति, यस्य देवा अपि स्वव्रतं करिष्यन्ति, महाबलवान् प्रजापालकः परदुःखनिवारकः परस्त्रीसहोदरो राजा विक्रमादित्यो भविष्यति, ततः पंचशतचतुरशीतिवर्षे (५८४) व्यतिक्रान्ते श्रीवज्रभयामी भविष्यति, ततो दशमपूर्वार्धस्य कीलिकासंहननस्य च विच्छेदो भविष्यति, तदनन्तरं षोडशाधिकषट्शतवर्षे (६१६) पुष्पमित्रेण सार्धं नवमं पूर्वं विच्छेदं यास्यति, पुनर्मम निर्वाणाद् विंशत्यधिकषट्शतवर्षे (६२०) आचार्यादयो ग्राममध्ये स्थस्यन्ति (?), मम निर्वाणाद् नवाधिकषट्शतवर्षे (६०९) रथनूपुरनगराद् दिगम्बरमतोरपत्तिर्भविष्यति, श्रीविक्रमादित्यात् पंचत्रिंशदधिकशतवर्षे (१३५) गते शाकी राजा शालिवाहनो भविष्यति, पंचाशीत्यधिकपंचशतवर्षे (५८५) गते हरिभद्रस्त्रिर्भविष्यति अनेकग्रन्थकर्ता महाप्रभावको, मन्त्रिर्वाणात् त्रिनवत्याधिकनवशतवर्षे (९९३) कालिकाचार्यो भविष्यति, यस्येन्द्रो वन्दनं करिष्यति, यः कालकस्त्रिः पर्युपणापूर्वं पंचमीतः चतुर्थ्यं कारणादानीतवान्, मार्तण्डेणात् सप्तत्यधिकद्वादशशतवर्षे (१२७०) व्यतिक्रान्ते बप्पभट्टिस्त्रिर्भविष्यति सर्वविद्याविशारदः, तद्वाक्याद् गोपयते आमराजा जिनालयं कारिष्यति, तत्र सार्धत्रिकोटिस्वर्णप्रतिभां रथापयिष्यति । मन्त्रिर्वाणात् त्रयोदशशतवर्षे (१३००) बहवो मतभेदा भविष्यन्ति, बहुमोहस्य कारणात् दुःषमकालप्रभावतश्चानेकगच्छभेदा भविष्यन्ति, केचित् तपोऽहंकारं कारयन्ति, केचिच्च धर्मन्यायां शिथिला भविष्यन्ति, क्रियावन्तोऽपि साधवः परस्परं क्लेशं करिष्यन्ति । पुनरस्यामवसर्पिण्यां दश अच्छेका जाताः तानाह—

समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थकरः ३, परिषदभावः ४, कृष्णस्यामरकंकाशमनं ५, चन्द्रस्त्र्यङ्गुलविमानाशमनं ६,

श्रेणिः ५, उपशमश्रेणिः ६, केवलज्ञानम् ७, परिहारविशुद्धि-स्रक्ष्मसंपराय-यथाख्यातचारित्र्याणि ८, सिद्धिगतिः ९, जिनकल्पकः १०, एतानि दश वस्तूनि जम्बूस्वामितो विच्छेदं यास्यन्ति, ततो दुःषमकालप्रभावतश्चतुर्दशपूर्वधारी जम्बूस्वामि प्रतिबोधकः निज-पटुप्रभावकः श्रीप्रभवस्वामी भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधरः दशवैकालिककर्ता मनक-पिता श्रीशठयन्मशस्त्ररिः भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधारी यशोमद्रस्त्ररिर्मविष्यति, तच्छिष्यो सम्भूतिविजय-भद्रबाहुनामानो चतुर्दशपूर्वधरो भविष्यतः, ततो मम निर्वाणात्-सप्तत्यधिकशतवर्षे (१७०) अनेकशास्त्रकर्ता भद्रबाहुः स्वर्गं यास्यति, ततो मम निर्वाणात् पंचदशविकद्विशतवर्षे (२१५) चतुर्दशपूर्वधारी सम्भूतिविजयशिष्यः श्रीस्थलिभद्रो देवलोकं यास्यति, ततः प्रथमं संहननं वज्रऋषमनाराचार्यं विच्छेदं यास्यन्ति, ततोऽर्थतः चतुर्दशपूर्व-स्रक्ष्मसंपराय-महाप्राणायामक्यानाख्यानि एतानि विच्छेदं यास्यन्ति, ततः पञ्चिर्वाणाद् त्रिशतवर्षे (३००) उज्जयिन्यां नगर्षा सम्प्रति राजा भविष्यति, स च आर्यमुहस्तिस्त्ररिणामुपदेशाद् जातिस्सरणज्ञानमवाप्य जैनधर्ममंगीकरिष्यति, स्वभुज-बलात् त्रिखण्डभोक्ता भविष्यति, ज्ञानवान् दानवान् न्यायी धर्मज्ञो विनयवान् पराक्रमी च भविष्यति, मुक्ताफलवद् निर्मलजिनालयैः कृत्वा धरित्रीं देदीप्यमानां करिष्यति, पुनः स राजा अनार्यदेशे लोकानामुपकारार्थं सम्यक्त्वधारिणं जीवाजीवाद्विनवतत्त्वविदामुप-देशदानार्थं तादृशानां श्रावकाणां धर्मसंयोगं कारयिष्यति, ततो महासंविज्ञगीतार्थानां साधूनां म्लेच्छधरिज्यां विहारं कारयिष्यति, अनया रीत्या तीर्थकराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, एतादृशो महादृढधर्मा अनुक्रमेण स्वर्गं यास्यति, पुनर्मन्त्रिर्वाणात्-सप्त-त्यधिकचतुःशतवर्षे (४७०) उज्जयिन्यां श्रीविक्रमादित्यो राजा भविष्यति, श्रीसिद्धसेनदिवाकराचार्यस्योपदेशं श्रुत्वा जिनशासनस्यो-परि भक्तिमान् भविष्यति, सम्यक्त्वं सम्यग्गरीत्या पालयिष्यति, तस्य मन्त्रसिद्धा अग्निवेतालाद्यनेकदेवाः साहाय्यं करिष्यन्ति, विद्या

न्तु कुरक्षेनस्य पूजादि मविष्यति ८, तवमे शुभं सरोवरं दृष्टं तेन यत्र यत्र देशे जिनानां करपाणकानि तत्र तत्र धर्मशानिर्भविष्यति ९, दशमे सुवर्णपात्रे क्षीरं भक्षयन् आ दृष्टस्त्रेन उत्तमा लक्ष्मीरधमगृहे गमिष्यति १०, एकादशे गजारूढो वानरो वनचरो दृष्टः तेन सुखारूढा वृजना मविष्यन्ति, इक्ष्वाकुवंशीयानां यादवप्रमुखाणां च दानिर्भविष्यति ११, द्वादशे मयूरो पर्यादां मुंचन् दृष्टः, तेन राजानोऽन्या-
यकर्तारो मविष्यन्ति, क्षत्रियाश्च कुपार्मगांसिनो मविष्यन्ति १२, त्रयोदशे महारथे वत्सा युका दृष्टाः, तेन वृद्धावस्थायां चारित्रं जना-
न ग्रहीष्यन्ति, परं वत्सतुल्या लघुवयसः साधवो मविष्यन्ति, ये च वैराग्यभावेन चारित्रं ग्रहीष्यन्ति ते च प्रमादिनो मविष्यन्ति
१३, चतुर्दशे महाधर्म्यं रत्नं तेजोहीनं दृष्टम्. तेन भरते ऐरवते च साधवोऽप्रमाधिकराः कलहकरा उपद्रवकराश्च मविष्यन्ति, तथा
श्रमणा अपि स्तोका मविष्यन्ति १४, पंचदशे राज्ञः कुपारो वृषमारूढो दृष्टः, तेन क्षत्रिया मिथ्यात्ववासिनो मविष्यन्ति १५, षोडशे
गजकलभयुगलं सुद्धं कुर्वद् दृष्टम् तेन मुनिवरा अल्पस्नेहाः अकालव्यसनिनोऽहर्निशं युद्धकराश्च मविष्यन्ति, गुरुशुश्रूषाकरा न
मविष्यन्ति १६, एवं श्रुत्वा चन्द्रगुप्तो नाम राजाऽनशनं गृहीत्वा धर्मव्यानेन स्वर्गं गतः । इति षोडशस्त्रयविचारः कथितः । एता-
दृशे प्रभोर्वाक्यं श्रुत्वा गौतमस्वामी चित्ते विस्मयं विधाय प्रभोर्वन्दनां कृत्वा भाविस्वरूपं पप्रच्छ-अहो स्वामिन् ! लोकालोकप्रकाशक !
पंचम-पष्ठारकयोः स्वरूपं कथय, प्रभुर्वक्तिसम-हे गौतम ! त्वं सावधानीभूय शृणु-मम निर्वाणात् त्रिवर्षसार्धाष्टमासे व्यतिक्रान्ते
चतुर्थारके उत्तरिष्यति, अग्रे च पंचमारके आयास्यति, ततो मम निर्वाणाद् द्वादशवर्षे व्यतिक्रान्ते तव मोक्षो मविष्यति, ततोऽस-
न्निर्वाणाद् विंशतिवर्षे गते सुधर्मस्वामिनो मोक्षो मविष्यति, ततोऽस्मन्निर्वाणाच्चतुष्यष्टिवर्षे गते जम्बूभूमिं यास्यति, ततो जम्बूस्वा-
मितो दश वस्तूनि विच्छेदं यास्यन्ति, तान्याह-आहारकशरीरं १, मनःपर्यवज्ञानम् २, पुलाकलब्धिः ३, परमावधिज्ञानं ४, अपक-

न्ताए वटमाणसस पच्छिमे समये सोलससुमिणा दिट्ठा—तत्थ पढमे सुमिणे कण्ठकलसस साहा भग्गा १, बीए अकाले खरो अत्थमि-
ओ २, तइए चंदो सयच्छिदीभूओ ३, चउत्थे भूया नच्चति ४, पंचमे दुवालसफणो कण्ठसफो दिट्ठो ५, छेडु आगयं विमाणं पडियं
दिट्ठं ६, सत्तमे असुइवाणि कपलं संजायं ७, अट्टमे खज्जोओ उज्जोअं करेइ ८, नवमे महासरोवरं सुक्कं दक्खिणदिसाओ थोवजलं लभ-
न्ति ९, दसमे सुनहो सुवणपत्ते पायसं भक्खेइ १०, इकारसमे दत्थिआरुढो वणचरो दिट्ठो ११, दुवालसमे सायरं मंजायं मुंचइ १२,
तेरसमे महारहे वच्छा जुत्ता दिट्ठा १३, चउदसमे भहभं रयणं तेअहीणं दिट्ठं १४, पनरसमे रायकुमारो वसहारुढो दिट्ठो १५, सोल-
समे गयकलहज्जुयला जुज्जंता दिट्ठा १६, एण सुमिणाणुसारेण सासणे किं किं भविस्सइ ? इह चंदगुत्तरस रायसस वयणं सुक्खा भइ-
वाहुगणहरो गुगप्पहाणो भवोदहितारणो चंदगुत्तरस संघसमवस्सं भणइ—चंदगुत्ता ! सुमिणाणुसारेण अत्थं कहेमि तं जइ—प्रश्नसूत्रं सुग-
ममत उत्तरसूत्रं व्याख्यायते—बोद्धशस्वत्मानां मध्ये प्रथमं तावत् चन्द्रगुप्तेन राज्ञा कल्पवृक्षस्य आत्मा भग्ना हृष्टा, तस्य फलम् अतः पश्चात् कोऽपि
राज्ञा संयमं न ब्रवीत्यति १, द्वितीयस्वप्ने सूर्यस्याकाले एवास्तत्त्वं दृष्टं तेन केवलज्ञानं विच्छेदं यास्यति २, तृतीये चन्द्रः स्रवच्छि-
द्रो दृष्टस्तेन एकस्मिन् धर्मेऽनेके मार्गा भविष्यन्ति ३, चतुर्थे भूता नृत्पन्तो दृष्टास्तेन कुमतिजना भूता इव नत्स्यन्ति ४, पंचमे द्वाद-
शफणः कृष्णसर्पो दृष्टस्तेन द्वादश वर्षाणि यावद् दुर्भिक्षं भविष्यति, कालिकघ्नप्रमुखाणि भूतानि विच्छेदं यास्यन्ति, चैत्यद्रव्यधारि-
णो मिथुकाश्च, तत्र ये साधुधर्मकांक्षिणः ते सर्वे दक्षिणस्यां दिशि बलभ्यां गमिष्यन्ति ५, षष्ठे विषानं पतितं दृष्टं तेन जंघाचाराणां विद्या-
चाराणां च साधवो भरते एरावते च नाऽऽगमिष्यन्ति ६, सप्तमे कचवरधरिज्यां कमलमुद्रतं दृष्टं तेन धर्मधर्तुणां वर्णानां मध्ये वैश्यवैश्व-
मध्ये भविष्यति, सूत्ररुचिश्चाल्पजनानां भविष्यति, ७, अष्टमे खद्योत उद्योतं करोति, तेन जिनधर्मे उदयपूजास्तकारो न भविष्यति पर-

अपात्यं च तथाविधचेष्टागहितं ज्ञात्वा ते प्रथिलाः सर्वे विचारयन्ति—राजाऽपात्यो प्रथिलो जातौ अतएव अस्माकं कार्यं न कुर्वन्ति, अत एतौ उत्थाप्य अन्यौ राजापात्यौ करिष्यामः, एतादृशं प्रथिलोकानां विचारं श्रुत्वा अपात्यो राजानं वक्तिरस्म, एते सर्वेऽपि लोका आवाहृतथाप्य अन्यौ राजापात्यौ रथापरिचरन्ति तदा कम्पि उपायं कृत्वा आचर्योः रक्षा कार्या, तदा राजा अपात्यं कथयतिरस्म, भव-
तां कश्चिदुपायो विधेयो येनाऽऽज्यो रक्षा स्याद्, तदा विचार्य अपात्यो वदति रस्म—हे राजन् ! अन्यः कश्चिदुपायो नास्ति अत आ-
वामपि प्रथिलौ भन्नाव तदा हः राज्यं रथास्यति, इति विचार्य राजापात्यौ जानन्तौ अपि प्रथिलौ भूत्वा, एभिः सार्धम् आत्मराज्यरक्षार्थं
मिलितौ, ततः कियति दिने गते सति पुनः सुवृष्टिर्जाता तदा नवीनोदकरय पाने सति सर्वे लोकाः सावधाना जाताः । एवं दुःपमकाले
क्रियावन्तो गीतार्था अपि हीनाचारिभिः सार्धं सदृशीभूय विचरिष्यन्ति । एतादृशं स्वप्नफलविचारं श्रुत्वा गृहस्थावासातः उद्विग्रीभूय
श्रीवर्धमानस्वामिसमीपे ब्रतमंगीकृत्य पुण्यपालो मोक्षसुखमागन् वभूव । अत्र केचिद् श्रीभद्रबाहुस्वामिना उक्तान् अपि स्वप्नान् वृष्टा-
ख्यायन्ति, तथाहि—‘ते षं काले षं, ते षं समए षं पाडलिपुरे नाम नयरे होत्था, जहा षं चंपा तहा भणियन्वा, तत्थ षं पाडलिपुरे
नयरे पाडलनामवणसंडे होत्था, तत्थ षं पाडलिपुरे चन्दमुत्ते नाम राया होत्था, ते षं काले षं ते षं समए षं चन्दमुत्तनामराया सम-
णोवासणो अभिगयजीवाजीवो जाव अट्टिमिज्जापवयणरागरत्तो, अह अणया कयावि पक्खियपोसहम्मि पडिज्जागरमाणस्स सुहपत्तेसु
ओहीरमाणो ओहीरमाणो सोलससुच्चिणा दिट्ठा, पासिता, चिंता समुपप्सा, अह कमेण दिवायरे उट्ठिए पोसहं पारेह । ते षं काले षं, ते षं समए षं
संभूयविजयसीरसे भद्दबाहुनाम भणहरे जुगप्पहाणे गामाणुनामं विहरमाणे पंचसयसमणपरिवरिया पाडलिपुरे पाडलिवणसंडे समोस-
रिए, राया आमाओ जहा कोणिए, पंचविहेणं अभिगमेणं वन्दणेणं सोलससुमिणाणं अत्थं पुच्छह—भयवं ! अज्ज रयणीए मम धम्मवि-

युक्ता नाधमकुले, परन्तु धर्मोत्पत्तिः कालप्रभावतो नोत्तमकुले भविष्यति, इति षष्ठस्वप्नफलम् । यथा कश्चिद् मन्दबुद्धिः कृषिकारो धान्यबीजसूपक्षेत्रे वपति तथा मूर्खबुद्धिमन्तः पुमांसः पात्रापात्रपनालोक्य पात्रवृद्ध्या कुपात्रे दानं दास्यन्ति, इति सप्तमस्वप्नफलम् । अष्टमस्वप्नफलम्—स्वर्णकलशसदृशा ज्ञानादिगुणयुक्ताः साधवः स्तोका भविष्यन्ति न च तेषां पूजाप्रभावनामपि कोऽपि करिष्यति, परन्तु ये बाह्याऽऽङ्गभरवन्तो ज्ञानक्रियारहिताः साध्वाभासाः तान् लोकाः पूजयिष्यन्ति, गीतार्था अपि साधवो हीनाच्चारिभिः सह मिलिताः चलिष्यन्ति, यथा बहून् ग्रथिलान् लोकान् दृष्ट्वा सज्जनलोका अपि तेषां मध्ये मिलिताः सन्तः जानन्तोऽपि स्वयमात्मजी-वितरक्षार्थं ग्रथिला भविष्यन्ति तथा । अथ तत्कथा—पृथिवीपुरे नगरे पूर्णमद्रनामा राजा आसीद्, तस्य महाबुद्धिनिधानः चतुरः स-कलकार्यकुशलः सुबुद्धिनामा मन्त्रीश्चरोऽभूद् ; अथैकदा प्रस्तावे राजसमामध्ये लोकदेवनामा नैमित्तिकः समागतः, तदा अमात्येन पुष्टं हे नैमित्तिकचूडामणे ! आगामिकालस्य शुभाशुभवार्ता कश्चित् प्रकाशयतु, तदा नैमित्तिकेन निजनिमित्तशास्त्रं सम्यक् पर्यालोच्य स्व-ज्ञानबलात् कथितम्—हे मन्त्रीश्वर ! अतो दिनाद् एकरिपन् मासे मेघवृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानं च ये करिष्यन्ति ते सर्वे मनुष्या ग्रथिलाः स-विष्यन्ति, ततः पश्चात् क्रियति दिवसे शुभा वृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानाच्च पुनः सर्वे सावधाना भविष्यन्ति; एतादृशं नैमित्तिकस्य वचनं श्रुत्वा राजा मात्याभ्यां नगरमध्ये घोषणा कारिता । यत् सर्वैः लोकैः पानीयस्य संग्रहः कर्तव्यः, तदनन्तरं सर्वैरपि राजवचनं श्रुत्वा पानीयस्य संग्रहः कृतः । अथ नैमित्तिककथनानुसारेण वर्षा जाता, तदा सर्वैरपि लोकैः वर्षापानीयस्य पानं न विहितम्, क्रियति दिवसे गते पूर्वसं-गृहीतं जलं यदा सम्पूर्णं जातं तदा राजाऽमात्याभ्यां विना सर्वैः सामन्तादिभिरपि वर्षापानीयं पीतम्, तेन च सर्वग्रामो ग्रथिलः जातः अथ सर्वे लोका एकत्रीभूय नद्याः सन्तः नृत्यन्ति हसन्ति अन्याश्च कुचेष्टाः कुर्वन्ति, राजा मात्याभ्यां विना सर्वे तादृशं कुर्वन्तः राजानम्

हे स्वामिन् । अथ राज्ञो मया अष्टौ स्वप्ना दृष्टाः, ताननुक्रमेण भवतामग्रे कथयामि—जीर्णशालायां स्थितो हस्ती दृष्टः १, कृषिश्च-
पलतां कुर्वन् दृष्टः २, क्षीरदृक्षः कण्टकैर्घासितो दृष्टः ३, चतुर्थे च स्वप्ने काको दृष्टः ४, पञ्चमे मृतः सिंहो भयं कुर्वन् दृष्टः ५, षष्ठे
स्वप्नेऽशुचिभूमिकायामुत्पन्नमरविन्दं दृष्टम् ६, सप्तमे स्वप्ने ऊपरक्षेत्रे वीजमुप्तं दृष्टम् ७, अष्टमे स्वप्ने स्वर्णकलशो मलानो दृष्टः ८,
इति राज्ञा उक्तं एतेषां च फले पृष्टे प्रभुर्वक्ति—हे राजन् । एषां फलमेकाग्रचित्तेन शृणु—अस्मिन् पञ्चमारके दुःख-दारिद्र्य-रोग-
शोक-भयैर्घासितो गृहस्थाश्रमो जीर्णशालासदृशो भविष्यति; यस्मिन् गृहस्थरूपो हस्ती रक्तः सन् रथास्थितिः दुःखं च सुखं कृत्वा मान-
यिष्यति परमुत्तमसुखदात्रीं ब्रतशालां नांभीकरिष्यति, इति प्रथमस्वप्नफलम् । पुनः पञ्चमकाले कपिवत् चपला अल्पसखा जीवा ज्ञान-
क्रियायामादरमाजो न भविष्यन्ति, साधवश्च शिथिलाचारा भविष्यन्ति, ये पुनः दृढब्रतधारका धर्मकार्ये शिक्षां दास्यन्ति तेषां हास्यं च
करिष्यन्ति, यथा ग्रामीणलोका नगरस्थलोकानां हास्यं कुर्वन्ति; तथा करिष्यन्ति, इति द्वितीयस्वप्नफलम् । तथा ज्ञाने क्रियायां च
भक्तिमन्तो जिनशासनोन्नतिकारकाः समक्षेत्रोविचव्यविधायकाः शुभशुणवन्तश्चरित्राणिणः क्षीरवृक्षतुल्या ये भावकालान् वेपमात्रधारि-
णोऽहंकारवन्तो शुणवत्साधुपुत्रासहमाना लिङ्गिनः कण्टकतुल्याः रोधयिष्यन्ति, इति तृतीयस्वप्नफलम् । यथा अतिस्वच्छजलभृतां वार्पां दृ-
ष्ट्वा काको न तत्र रागं करोति, एवं ज्ञानक्रियाशुक्लान् अपि साधून् स्वगच्छेद्दृष्ट्वाऽपि रागं न साधवः प्राप्स्यन्ति, यथा काकस्य रागं न वापी
प्राप्नोति तथा साधवोऽपि गच्छस्य रागं न करिष्यन्ति इत्यर्थः । परन्तु यत्र गच्छेन्मन्दाऽऽचाराः साधवः तत्र सुन्दरं स्वगच्छं त्यक्त्वा यास्यन्ति
आत्मनः पण्डितं मन्यमानाः, इति चतुर्थस्वप्नफलम् । जातिस्मृत्यादिहितं मूर्तसिंहतुल्यं जिनदर्शनं न परतीर्थिकात् परामवं प्राप्स्यति
परं परदर्शनानां भयं करिष्यन्ति, इति पञ्चमस्वप्नफलम् । पञ्चद्वे कमलोत्पत्तिर्मुक्ता, न अशुचिधूमौ, एवं धर्मोत्पत्तिरपि उत्तमकुले

आगतः, तत्र बहुलविप्रगृहे परमात्मस्य पारणं चर्के, तत्र पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि । तत्र च मार्धवाद्दशस्वर्णकोटीनां देवैर्वर्षा कृता । अनन्तरं क्रमेण विहरतः श्रीवीरप्रभोः गोपालक-चण्डकौशिकमर्प-शुलपाणियक्ष-संगमदेव-कटपूतनाट्यनवतरीप्रभुवैः बहव उपसर्गाः कृताः, तथापि प्रभुधर्मानात् किञ्चिन् मात्रमपि न चचाल; मेरुवज्रिप्रकंप असीत्, श्रीवीरप्रभोः चातुर्मासी षण्मासी-दिवास्यादि प्रचण्डतपः क्रियायामुद्यतस्य पक्षाधिकसार्धद्वादशवर्षाणि अतिक्रान्तानि । तस्मिन् समये जट्टमिकग्रामे ऋजुबालुकानदीतीरे रयामाककुट्टम्बिनः क्षेत्रस्य समीपे शालवृक्षस्याधोभागे गोदोहासनेन स्थितस्य षष्ठतपोयुक्तस्य वैशाखशुक्लदशम्यां तृतीयप्रहरे शुक्लध्याने वर्तमानस्य श्रीवीरप्रभोश्चतुर्णां घातिकर्मणां क्षये सति केवलज्ञानं केवलदर्शनं च समुत्पन्नम् । तत एकादश्यां मध्यमपापायां महासेनवने तीर्थप्रवर्तितम्, शक्रादिदेवैरेकत्रीभूय सपवसरणं रचितम्, पश्चाद् इन्द्रभूत्याद्येकादश वणधराः श्रीवीरेण रथापिताः । अथ प्रभोः चतुर्दशसहस्रमिताः साधवः संजाताः, चन्दनबालादिषट्त्रिंशत्सहस्रमिताश्च साध्योऽभूवन्, शंख-शतकादि एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्षप्रमाणाः श्राद्धाः, सुलग्ना-रेवतीप्रमुखाष्टादशसहस्राधिकत्रिलक्षप्रमाणाः आविकाश्च संजाताः । अथ प्रभोश्चतुर्मासीनां संख्या कथ्यते—दीक्षाऽनन्तरं प्रथमचतुर्मासी अस्थिग्रामे शूलपाणियक्षगृहे कृता, त्रिचतुर्मासी चम्पानगर्याम्, विशालायां-वाणीयग्रामे द्वादश चतुर्मास्यः कृता, राजगृहनगर्यां नालन्दपाटके चतुर्दश चतुर्मास्यः, षट् चतुर्मास्यः मिथिलानगर्यां भगवता कृताः, द्वे चतुर्मास्यौ भद्रिकानगर्यां कृते, एका चतुर्मासी आलम्बिकानगर्यां कृता, एका चतुर्मासी श्रावस्तीनगर्यां कृता, एका च मध्यमपापायां हस्तिपालराज्ञः सभायामन्विता कृता, तत्र अन्तिमचातुर्मास्यां श्रीवीरप्रभुः स्वस्याद्युषोऽन्तं ज्ञात्वा भव्यलोकोपकारार्थं षोडशप्रहरान् पायां हस्तिपालराज्ञः सभायामन्विता कृता, तस्मिन्नवसरे पुष्पालराजा प्रभोर्वन्दनार्थमागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं समुपटीकृत्य इति-वक्ष्यमाणं पृष्ठवान् वदुर्देवानां दत्तवान्, तस्मिन्नवसरे पुष्पालराजा प्रभोर्वन्दनार्थमागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं समुपटीकृत्य इति-वक्ष्यमाणं पृष्ठवान्

सद्दिव्यकुमारीणामासनानि चकम्पिषं, अवधिना प्रभोजनं ज्ञात्वा अत्यन्तप्रमुदिताः सन्त आगत्य जन्मकार्यं कुर्वन्ति । तदनन्तरं-
चतुष्टयधिसुरेन्द्राणामासनानि चकम्पिषे, तत्तरतेऽपि अवधिना विज्ञाय अत्यन्तप्रमुदिताः सन्त आगत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य जिनान्भगं
जितं च नत्वा मातरमवस्थापिनीं निद्रां दत्त्वा प्रभुं गृहीत्वा मेरुपर्वतोपरि गत्वा रत्नात्रयमहोत्सवमहंप्रविक्रया चक्रुः । पश्चात् मातुः
समीपे स्थापयित्वा मातरवस्थापिनीं निद्रां संहृत्य नमस्कृत्य स्वस्थानं जग्मुः । अथ यस्माद् दिनात् प्रभुर्गर्भे आगतस्तस्माद् दिनाद्
राजा धनधान्यैर्वृद्धिमाप, स्वर्णरत्नादीनां च वृद्धिः संजाता । ततो गुणनिष्पन्नं सर्वस्वजनसमर्थं माता-पितृभ्यां द्वादशे दिने वर्धमान-
कुमार इति नाम प्रदत्तम्, देवैश्च अनन्तसत्त्वमनन्तधैर्यं दृष्ट्वा महावीर इति नाम विदधे । अथ भोगसमर्थं ज्ञात्वा पित्रा परं प्रमोदतो
यशोमतीनाम्नया राजकन्यया सह पाणिग्रहणं कारितम् । अथ प्रभोः सुपार्श्वनामा पितृव्यः, नन्दिवर्धननामा ज्येष्ठो आता, सुदर्शना-
नारत्नी भगिनी, यशोमती नारत्नी पत्नी, प्रियदर्शनानारत्नी च पुत्री आसीन् । श्रीवीरप्रभुः अष्टाविंशतिवर्षाणि यावद् गृहावासे तस्थौ ।
भगवता पूर्व गर्भे एवाभिग्रहः कृतोऽभूद्यत् जीवतोः सतोः मातापित्रो मया दीक्षा न गृहीतव्या इति । अथ मातापितृभ्यां देवलोकं
प्राप्ते अभिग्रहं पूर्णं सञ्जातं ज्ञात्वा प्रभुर्दीक्षां ग्रहीतुं तत्परोऽभूत्, तदा नन्दिवर्धनराज्ञ आग्रहात् पुनरपि वर्षद्वयं गृहस्थावासे तस्थौ;
तत्र सांवत्सरिकं दानं दत्तम् । अथ लोकान्तिकदेवा आगत्य जानन्तमपि प्रभुं दीक्षावसरं ज्ञापयन्ति-‘अहो स्वासिन् ! धर्मतीर्थ-
प्रवृत्तिं कुरु’ इति देववचनं श्रुत्वा प्रभुः पृष्ठतपसा संयुतः चन्द्रप्रमानान्मनीं शिविकापारुह्य देवमनुष्यपत्निकरेण युतः क्षत्रियकुण्डनगरतो
निःसृत्य ज्ञातवनखण्डे आगत्य शिविकातः उत्तीर्य मार्गशीर्षकृष्णदशम्यामपराह्णे एकाकी एकदेवदूष्येण वस्त्रेण सहितः दीक्षां जग्राह ।
तस्मिन् समये चतुर्थं मनःपर्यवज्ञानमुत्पन्नम् । अथ दीक्षां गृहीत्वा प्रभुरन्यत्र विजहार । प्रव्रज्यादिनाद् द्वितीये दिने कोल्लकसन्निवेशग्रामे

प्राणतनामदशमदेवलोकस्य पुण्योत्तरविमानाच्छ्रुतः, आषाढशुक्लषष्ठीदिने उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोगे आगते सति क्षत्रियकुण्डप्राप्तन-
गराधिपतिश्रीसिद्धार्थराज्ञो भार्यायाः त्रिशलायाः कुक्षानुत्पन्नः । यस्यां राज्ञो भगवानुत्पन्नः तस्यां राज्ञौ गर्भप्रभावात् त्रिशलाराज्ञ्या चतुर्दश
स्वप्ना दृष्टाः, तानाह-सिंहः, गजः, वृषभः, लक्ष्मीः, पुष्पमाला, चन्द्रः, सूर्यः, ध्वजः, पूर्णकलशः, पद्मसरः, समुद्रः, देवविमानम्, रत्नराशिः,
निर्धूमाग्निश्च । एवमेते स्वप्नाः क्रमेण दृष्टाः ॐ ततः चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामर्धरात्रे श्रीवीरप्रभोः जन्म जातम्, तस्मिन् समये षट्पंचा-

*—अत्र सामान्येन नाममात्रेण संक्षिप्तं श्रीवीरचरित्रं दर्शितम्, अतएव देवलोकात् कथुत्वा आषाढशुक्लषष्ठ्यां देवानंदागर्भागमनं तथैव
द्वयशीतिदिनव्यतीते इन्द्रेण त्रिशलागर्भे अवतारितः, (गर्भापहारः कारितः, इत्यर्थः) एष च विशेषार्थो न दर्शितः । जैनसिद्धांते विशेषार्थे विद्यमाने
ऽपि सामान्यव्याख्याऽवसरे विशेषार्थस्य व्याख्यानं न भवति, यथा-कल्प-आवश्यक-आचारांगदौ आगमपंचांगीशारत्रेण ' देवानंदागर्भात् द्वयशी-
तिदिनव्यतीतेषु सत्सु हरिणोगमेष्टेन त्रिशलागर्भे स्थापितः श्रीवीरप्रभुः ' एतद्विशेषव्याख्याविद्यमानेऽपि पंचाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याऽवसरे
तस्योल्लेखो न कृतः, तेन तस्य तत्र अभावो न भवति, तथैव अत्राऽपि देवानंदागर्भागमने विद्यमानेऽपि तस्योल्लेखो न कृतः, तथापि तस्य अभावो न
भवति, अतएव अत्र सामान्यविशेषापेक्षया तद् अवगंतव्यम् । किमुक्तं भवति श्रीवर्द्धमानस्वामिनः विशेषतः षट्सु कल्याणकेषु आगमानुसारेण विद्य-
मानेषु अपि, अत्र सामान्यपेक्षया त्रिशलागर्भागमन-जन्म-दीक्षादिपंचकल्याणकानि उक्तानि । परं च कल्प-स्थानांग-आचारांग-आवश्यकनिर्युक्ति-चूर्ण्यादिआगमेषु-महपुरुषचरित्र-वीरचरित्र-
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र-कल्पनिरुक्त-दिग्गणकादि प्राचीनशारत्रेषु च विशेषेण व्यवन गर्भसंक्रमण-जन्म-दीक्षादिषट्कल्याणकानि दर्शितानि, तेनात्र
विसंवादो न संभाव्यः सप्तवायांगसूत्रवृत्ति-आवश्यकचूर्ण्योक्तोक्तप्रकाश-दशाश्रुतस्कंधादिशास्त्रानुसारेण श्रीवीरस्य व्यवनद्वयस्य संसिद्धत्वात्, सामा-
न्यविशेषापेक्षया च अस्य विशेषनिर्णयो कल्पद्रुमकलिकाया प्रथमव्याख्यानात्, अस्मत् निर्मितवृहत्पर्युषणनिर्णयस्योत्तरार्धाच्च अवगंतव्य इति
मणिसागरः ।

विहरन् जीवितस्वामिश्रीमहावीरप्रतिपावन्दनार्थं गतः, एतस्मिन् प्रस्तावे संप्रति राजा राजमार्गे गच्छन् सुस्थितधरिं दृष्ट्वा जातिस्मरणभाणं बभूव । ततः राजा समीपे आगत्य बहुभक्तिपूर्वकं धीगुरुं ननाम । कादयं संयोज्य राजा गुरुं प्रति वक्तिस्म—‘हे स्वामिन् ! मां जानीथ’ इति पृष्ठे गुरुराह—हे राजन् ! भवन्तं को नाम न जानाति ? ततो राजा पुनरुवाच—हे ज्ञानतप्तुद्र ! ज्ञानविशेषेण भवताऽहमुपलक्षितो न वा ? इति मया पृच्छ्यते, तदा धरिश्चमत्कारं प्राप्य श्रुतज्ञानोपयोगं दत्त्वा उवाच—भो राजन् ! त्वं पूर्वमेव संवेगबान्धनात् क्विप्यो बभूव, उच्चमदीक्षाप्रभावतो भवान् राजा जातः, एषा च सम्पत् प्राप्ता । एतादृशं गुरोर्वचनं श्रुत्वा आचार्ये प्रीतिमान् राजा वक्ति—हे स्वामिन् ! मया बुभुक्षितेन रंकेन हृदं राज्यं प्राप्तं तत्सर्वं शुष्मकं प्रसादफलं; इतरथा मम राज्यं कुतः ? तस्मादिदं राज्यं भवद्भिर्प्राप्तं; मयाऽहमनुष्णी स्याम्, एतादृशं राज्ञो वाक्यं श्रुत्वा गुरुवाच—हे निर्मलबुद्धे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्यस्य बाह्या नास्ति, वयं तु शरीरेऽपि निःस्पृहाः किं पुनः राज्ये, तस्माद् हे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्येन सह किमपि प्रयोजनं नास्ति, इदं राज्यं भवद्भिः पुण्यात् प्राप्तं; ततो हे राजेन्द्र ! पुनः पुण्ये उद्यमः कत्तव्यः, निर्मलं सम्यक्त्वं च पालनीयम् । श्रीजिनेश्वरजगन्नाथस्य निरन्तरं पूजां कुरु । पुनः सुसाधूनां निर्भ्रंशानां पंचसमितिः समितिविशिष्टा गुरुगुणानां सत्त्वदशभेदसंयमपालकानां द्विचत्वारिंशद्दाहार्द्रगुणवर्जितानां भव्यजीवोपकारकाणां सेवां कुरु, दानादिचतुर्विधस्य धर्मस्याराधने उद्यमं कुरु, एष धर्मो विशेषेण पूर्वसु आराधनीयः, एतादृशं गुरुवाक्यं श्रुत्वा राजा उवाच—हे स्वामिन् ! संवत्सरादि स्मरत्पर्वं जिनश्यासने प्रसिद्धं वर्तते, तस्य पर्वणो महिमा श्रावकैः बहुतरो मन्यते; परं लोकोत्तरं दीपावलिपर्वः कुतः प्रवृत्तः ? अस्मिन् पर्वणि चारुवस्त्रभूषणादीनि मनुष्या धारयन्ति, पुनः वृषमादिभ्युत्तरंजनक्रियां गृहांगणप्रमुखसंस्कारादीनि च कुर्वन्ति, तस्य किं कारणम् ? इति राजा पृष्ठे सति गुरुर्वक्तिस्म—हे राजन् ! इतस्य सम्बन्धं त्वमेकाग्रचित्ततया शृणु । श्रीवर्षमानस्वामी

धर्मकर्माणि विधाय तत्पर्वाराधनीयं, येनेह परत्र च सर्वेष्टसिद्धिः ॥

संवद्धधोमरसाष्टरात्रिप्रमिते (१८६०), मासे शुचौ शोभने । पक्षे प्रोज्ज्वलताश्रुते सुविहिते, सम्यगद्वितीयातिथौ ॥

श्रीपूज्यजिनहर्षस्वरिणशुद्राज्ये मुद्राष्टाद्विका—व्याख्यानं सुगमं हितं सुविहितं भीजेसलादौ पुरे ॥ १ ॥

भीमंतो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिपाः सागरा—स्तच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवरा आसन् स्वधर्मादराः ॥

तच्छिष्यैर्जिनराजराजिचरणांभोजप्रसक्तैः क्षमा—कल्याणामिभ्रगठकैः सुमनसां श्रद्धावतां प्रीतये ॥ २ शुभं ॥

मुनेरुदयरंगस्या—ग्रहाद्व्याख्यानमादरात् ॥ हर्दं व्यवायि प्राचीनं पद्यबन्धं विलोक्य तत् ॥ ३ ॥

॥ इति पर्युषणाद्यष्टाद्विकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥

अथ दीपमालिकाव्याख्यानम् ॥ ११ ॥

श्रीनेमिदां जिनं नत्वाऽजिमगंजपुरे स्थितम् । दीपोत्सवस्य व्याख्यानं, लिख्यते देवभाषया ॥ १ ॥

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रस्य पण्यखण्डे मालेन्दरो भलक्रातुल्या उज्जयिनी नाम नगरी बभूव । तस्यां सूर्यवत् तेजस्वी भूपगुणमम-
न्वितः संप्रतिनामा राजा राज्यं करोतिस्म । अथैकदा उज्जयिन्यां सुस्थितस्वरिनामा आचार्यः षट्षिंशद्गुणैर्विश्राजमानो ग्रामानुग्रामं

दार्थमुद्यतो भवति, तावदेव सा तस्य खड्गधारां बबन्ध, न पुनस्तस्य सत्त्वस्य. ततो राजा खड्गधाराबन्धनाद्विलक्षः सन् कंठनाल-
विडम्बकं नवं नवं खड्गं गृहीतवान्, यदासौ भूपतिर्मनागपि सत्त्वाच्च चञ्चाल तदा ते स्त्रियो स्वकीयं रूपं प्रादुःकृत्याऽत्यादराज्यज-
येत्सुचतुः, पुनश्च—

जय ! त्वं वृषभस्वामि ! कुलसागरचन्द्रमाः । जय ! सत्त्ववतां धुर्यः, जय ! चक्रोद्यानंदनः ! ॥ १ ॥

अहो ! तव धैर्य ! अहो ते मनसो निश्चयः ! यत्स्वस्य विनाशेऽपि मनाक् स्वव्रतं न त्यक्त्वान्. देवेन्द्रः स्वममायां देवानां
पुरस्तवातुलं सत्त्वं विशेषतः प्रशंसं, हे राजन् ! आवाभ्यां अश्रद्धानाभ्यां स्वर्गादागत्य स्तनिश्चयात्त्वं क्षोभयितुमारब्धः, परं त्वां
क्षोभयितुं कोऽपि न समर्थः. हे जगत्प्रमुक्कुरावतंस ! हे वीर ! त्वयैव इयं पृथ्वी रत्नस्ररिति सत्त्वं नाम विमर्ति, इत्थं तयोः स्तुवत्योस्तत्र
देवेन्द्र उपागमत्, जयजयशब्दमुच्चरन् पुष्पवृष्टिं च कृतवान्. तदा प्रतिज्ञाश्रष्टा उर्वशी इन्द्रेण सोपहासं निरीक्षिता सती तत्पुरतो
नृपगुणान् जगौ. इन्द्रेऽपि तस्मै वरमुकुटकुंडलांगदहारान् दत्त्वा च ताम्भ्यां सह स्वर्गं ययौ. सूर्ययज्ञा अपि सत्यप्रतिज्ञाः प्रमुदितः
सन् सन्नोत्था पृथ्वीं पालयत्तिस्र. अथ स राजा भरतेशवत् पृथ्वीं जिनगृहमंडितां कुर्वन् श्रीसंघयात्रया जन्म पवित्रयन् श्रीयुगादि-
जिनचरणवत् नित्यं चतुर्दश्यष्टमीपर्व आराधयामास, तथा व्रतधारिणः श्रावकाश्च स्वगृहे भोजयामास. पूर्वं भारतेन कांकिणीरत्न-
रेखाभिः श्रावका अंकिताः, सूर्ययज्ञसा तु सौवर्णोपवीतेन तेन तैचिताश्चक्रिरे. तस्य राज्ञ उदारचरिता बहवः कुमार आसन्. यथा
ऋषभस्वामिन ईक्ष्वाकुवंशो बभूवते, तथा सूर्ययज्ञसः सूर्यवंशोऽभवत् ; सोऽप्येकदा पितृवत्स्वरत्नदर्पणे पश्यन् संसारसारतां धारयन्
केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोध्य मुक्तिं प्राप । इति निजनिमगदहपालने सूर्ययज्ञोऽनुपकथा ॥ मन्धारात्मभिः शङ्खिकापर्वणीत्यं

करणमंगीकृतमेव, अहमेरुदा त्वत्परीक्षार्थं त्वत्तत्त्ववाचितवती, त्वं तु हृदा स्वल्पेन कार्येण क्रोधवशं गतः, हे नाथ ! अहं शीलादपि सुखादपि उभयस्माद् अष्टा, तस्मान्मम चित्ताग्निसेवनमेव श्रेयःशरणमस्तु, इति तद्वचः श्रुत्वा तन्मग्नपानमो नृगः स्ववाक्यं स्मरन् जगाद, हे प्रिये ! तावतातेन च यत्कृतं तत्पर्वणे नाशं तत्पुत्रोऽहं कथं कुर्वे ? हे हरिणाशि ! मम सकलां पृथ्वीं कोशं गजान्नादीं च सर्वान् त्वं स्वयं गृहाण; परं येन न सौख्यं, न च धर्मस्तदकृत्यं मां मा कारय ? ततः सापि ईषद्विहस्य कोमलवाण्या प्रोवाच, हे राजन् ! भवादृशां सत्यवचनमेव सद्गुत्तं, यतो येन पापिना स्वांगीकृतविधातः कृतः सोऽशुचित्तस्य भगवत्पृथ्वी अतिपीदति, हे नाथ ! यदि त्वया हृदपि कार्यं न सिद्ध्यति तदा राज्यादिदातृत्वं कथं सेत्स्यति ? त्वदर्थं मया पितुर्विद्याधरैश्वर्यं त्यक्तं मयैतद्राज्यादिना किं कुर्वे ? अथ हे स्वामिन् ! यदि पर्वभगं न कर्त्ता, तर्हि मत्पुत्रतो युगादीशप्रासादं पातय ? इति तद्वचनश्रवणमात्रेणैव नृपो वज्राहत इव मूर्छां प्राप्य गतचैतन्यो भुवि पपात, तदैव मंत्रिणा आदेशादाकुलैस्तत्परिकरजनैः शीतलजलादिसंक्षेकान्नृपो लब्धचैतन्यो विहितः; अथ धर्मयथा नृपः स्वपुरः स्थितां तां स्त्रियं दृष्ट्वा कुपितो जगाद, रे अधमे ! अयं तवाचारो बाण्या मत्पुरः स्वकुलाधमतां विकिरति, यत उद्गरवदाहारो भवेत्, त्वं विद्याधरपुत्री न, किंतु चांडालपुत्री दृश्यसे, मया मणिभ्रमेणैव काचखंडादरश्मिर्के, यो देवस्त्रैलोक्यनाथस्त्रैलोक्यवन्दितस्तत्प्रासादमंगकृत् कोऽपि कथं भवेत् ? तस्मात् हे स्त्रि ! स्वयं स्ववचसा बद्धं मामनृणं कर्तुं धर्मलोपं विनाऽन्यथाचस्व ? पर्वलोपं चैत्यध्वंसं चाह सर्वथा न करोमि, तत् श्रुत्वा सापि ईषद्विहस्य पुनस्तमुवाच-हे नाथ ! अन्यदन्यदिति च तद्वचो दूरातो याति, यदीदं त्वं नांगीकर्त्ता, तर्हि त्वं स्वयं स्वपुत्रस्य शिःखिलत्वा सद्यो मह्यं देहि ? अथ राजा विस्मयं वदतिस्म, हे सुलोचने ! मत्पुत्रो मत्तोऽभवत्, तस्मान्मम शिरस्तव करतलस्थमस्तु, इत्युक्त्वा नृपः करेण खड्गं गृहीत्वा यावत् स्वशिरच्छे-

तपश्च कर्तव्यं, जिनपूजाश्च विधेया, इत्यमेतानि पर्वाण्याराधयन् जनः पुण्यान्यर्जयति, ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयित्वा श्रुक्तिं याति, अतो हे कान्ते ! सप्तम्यां त्रयोदश्यां च लोकप्रबोधाय अयं पटहोदधोधो मया देष्टा त्रजायते. अथोर्वशी एतन्नुपवचः श्रुत्वा तन्निश्चयचमत्कृतापि मायवचनप्रपञ्चेन जगाद, हे नाथ ! इदं मनुष्यत्वमिदं रूपमिदं राज्यं नवं तपःकृशादिभिस्त्वया कथं विहङ्गयते ? यथेच्छं सुखानि भुङ्क्व ? पुनर्मानवो भवः क ? राजसङ्गो गाश्च क ?

अथ कर्णयोस्तत्सन्नपुतुल्यं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नृ ! उवाच रे रे धर्मानि दागलिनस्वभावोऽयमे ! इयं तव त्राणी मनागपि विद्याधराकुला-
चारीचित्ता न दृश्यते, तव सकलं चातुर्यं धिक्, रूपं त्रयः कुलं च धिक्, येन त्वं जिनपूजादिकं मद्धर्मकृत्यं निर्दसि, पुनर्मनुष्यत्वमद्भु-
पासेभ्यराज्यादीनि तपसा प्राप्यते, तत्तपः कः कृतज्ञो नाराधयेत् ? यो नाराधयेत् स कृतज्ञ एव, धर्मारोधनतो हि देहस्य विहङ्गनं न स्यात्,
धर्मं विना केवलं त्रिषयैस्तु विहङ्गनमेव, तस्माद्यथेच्छं धर्मः कर्तव्यः, पुनः पुनर्मानवो भवः क ? त्रयधीः का ? सुगर्हिहादिवाला
अपि अष्टम्यां पाक्षिके चाहारं न गृह्णाति, तर्हि अहं कथं गृह्णामि ? तेषां ज्ञातृत्वं च धिगस्तु, ये सर्वधर्मकारणं पर्वारोधनं न कुर्वन्ति.
श्रीयुगादिजिनोपदिष्टमिदमुत्तमं पर्वास्ति, तदहं तपो विना कंठगतप्रणैरपि पर्वं हृष्या न कुर्वे, हे स्त्रि ! मम राज्यं प्रयातु, प्राणक्षयो-
ऽस्तु, परं पर्वनपसोऽहं अष्टो न भवामि ! तव हृत्थं क्रोधाकुलं नृपवचः श्रुत्वा उर्वशी मोहमायां कुर्वती पुनरुवाच-स्वामिन् ! भवतः
कायक्लेशो माभूदिति प्रेम्बरसत एव पर्येतद्वचः प्रोक्तं, तस्मात्क्रोधावसरोऽत्र नास्ति. पूर्वतु आवाभ्यां पितृवाक्यविमुखीभ्यां स्वच्छंद-
चारी नृपतिर्न हृतः, सांप्रतं पूर्वकर्मपरिणकात् त्वं चरो हनस्तेनावयोः संसारसौख्यं शीलं च सर्वप्रकारमाद्रवं, यदि स्वाधीनपुंस्त्रि-
योर्योगो भवेत्तदा सांसारिकं सुखं स्यात्, अन्यथा रात्रिदिवसयोगवद्विहङ्गनमेव, हे स्वामिन् ! पुरा नाभेयजिनाग्रे त्वया तु मद्वाक्य-

उवाच. आवां मणिचूड विद्याधरराजस्य पुत्र्यौ, आवाल्यात्कलास्वेवादरवन्त्यौ अभूतां, क्रमेण यौवनं प्राप्ते वीक्ष्य अस्मत्पिता वग्वित्तां कर्तुं लभः, आवां स्वमहशं पतिमलममाने स्थाने अहञ्चैत्यानां नमस्याभिर्निजं जन्म सकलं कुर्वहे । पुनर्मानवो भवः क्व ? इयमयोध्यापि तीर्थभूतास्ति, अतोऽत्र भरतकारिते चैत्ये आदिजिनं नमस्कृत्पावयोगगमनभूत् . एवं कथयन्त्योस्तयोर्मन्त्री उवाच-अमुना सूर्ययशसा नृपेण सह युवयोः संगमः श्रेष्ठो; यतोऽसौ ऋषभस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्र सर्वकलासंपूर्णः सौम्यः सद्गुणवान् बलवांश्च अस्ति तस्मान्निहिचतं ऋषभस्वामी युवयोस्तुष्टौ यदुत अस्मात्सूर्ययशा वरः प्राप्तः । मंत्रिणि एवं वदति सति ते तस्मै चतुः आवां हि स्वाधीनं पतिं मुक्त्वा न्यं पतिं नैवाश्यावहे. ततोऽमान्यो नृराज्ञया ते इत्यवोचत्, युवयोर्वाचमन्यथा कुर्वन्तु पतिर्मया निषेध्यः, मंत्रिणा एवमुक्ते सति तदैव श्रीयुगादीशसमक्षं तेषां पाणिग्रहोत्सवः संजातस्तवस्तयोः प्रीतिरसाकृष्टो भूयतिः संसारे तद्भोगमेव मारं मन्यमानोऽहर्निशं ताभ्या सह विविधान् भोगान् भुञ्जानो विस्मृतान्यकृत्यः सुखेन कालं निनाय । अथ एकदा संध्यासमये ताभ्यां पत्नीभ्यः । युतः सूर्ययशा नृपो गवाक्षं ययौ, तदा भो लोकाः ! श्रोष्टमीपर्व भावि, तवस्तदागधने सादरैर्मान्यमिति पटहोद्घोषणां ताभ्यां कपटस्त्रीभ्यां श्रुत्वा ततोऽासरं विज्ञाय रंभाऽज्ञानतीव नृपतिं प्रति सादरा सती भंभावादनकारणमपृच्छत् । नृपतिरुवाच हे रंभे ! शृणु, ? अस्माकं तातेनोक्तं चतुर्दश्यष्टमीरूपं पर्वस्ति, यथाभावाभ्या पौर्णमासी अष्टाहिकद्वयं चातुर्मासत्रियं वार्षिकं पर्युषणाख्यं च पर्व एतानि अन्यान्यपि पर्वाण्युक्तानि सन्ति; ज्ञानाराधनाश्च पंचमी च प्रोक्तास्ति । एतेषु पर्वदिनेषु विहितं पुण्य स्वर्गमोक्षसुखप्रदं भवेत् . तस्माच्चतुः-पन्थर्मिष्विलं गृह्यपापारं परित्यज्य शुभं कर्म विधेयं; पुनश्चतुःपन्थर्मि स्नान-स्त्रीसंग-कलह-यूतक्रीडा-परहस्य-मात्सर्य-क्रोधादिक्रपा-यसंगप्रमादादि न किमपि कर्तव्यं, प्रियेष्वपि ममता न विधेया, परमेष्विस्मरणादिद्विषमध्यानवता भाव्यं, सामायिकं पौषधं च पष्ठाष्टमप्रमुखं

पर्वकथा
संग्रहः

॥ ८१ ॥

कंपते, समुद्रो वा मर्यादां त्यजेत्, कल्पवृक्षो वा निकफलो भवेत् तथाप्येषः कंठगतैः प्राणैरपि जिनाह्वातवत् स्वकृतं निश्चयं न मुञ्चति, अथोर्व-
शीर्द्रवचः श्रुत्वा किञ्चिन्गमसि विचार्य प्रत्युत्तरमुवाच-हे स्वामिन् ! युक्तायुक्तज्ञस्त्वं मनुष्येषु निश्चयं किं श्लाघसे ? यः सप्तधातुनिष्पन्नश-
रीरोऽज्जजीवकः स देवैरप्यचाक्ष्य हति कः श्रद्धयाति ? मद्गानरसपूरेण केषां विवेकप्रमुखा गुणा न विलयं याति ? तत्र गत्वा तमप्यहं
सद्यो ब्रूवाम् अंशयिष्ये, इति प्रतिज्ञां विधाय रंभया सहिता उर्वशी हस्तेन वीणां दधाना स्वर्गात् भूमिपत्रतरतिरपः, अयोध्यानि कटोद्याने
च श्रीऋषभस्वामिनश्चैत्ये मोहोत्पादकमत्यद्भुतं रूपं कृत्वा गायतिरपः, तद्गानमोहिताः पक्षिमुगसर्पाद्या अपि आलेख्यलिखिता इव पाषा-
णघटिता इव वा निश्चयनेत्रास्तरयुः ।

इतश्च श्रीक्षर्ययशा अश्वं बाह्वयित्वा पश्चाद्वलमानः पथि तयोरतिमधुरगानध्वनीन् शुश्राव, तदा बाजि-गज-पत्तयः पदमपि यानेऽसम-
र्था अभूवन्. एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा नृपोऽपात्यं प्रति सादरमुवाच-भो मंजिन् ! संसारे नादयमः सुखदः कोऽपि न दृश्यते. यद्वाज्ञात्यशवो
ऽप्यमी ईदृशमोहिताः संति । नादेन देव-दानव नृप-कामिन्यादयः सर्वेऽपि प्रायो वशी भवन्ति. ततो वयमपि ऋषभस्वामिनं नमस्कृत्
तत्र चैत्ये यामस्वन्न गत्वा एतद्भोग्यश्वादपि लप्स्यामहे । इत्यागमंत्र्य तद्गानमोहितो भृपालो मंत्रिणा सह जिनचैस्यान्तर्जगाम । तत्र
हस्तयोर्वीणां विभ्रतयौ, गीतध्वनिं कुर्वतयौ काममार्गेण दिव्यसौन्दर्यं द्वे कुपारिके विलोक्य स्नेहचक्षुर्विमुक्तैः कामबाणैर्दृष्टिं विद्धो नृपश्चि-
तयामास. एतयोरिदमत्यद्भुतं रूपं कस्य पुण्यवतो भोगाय भविष्यति ? ततो राजा मुहुर्मुहुरप्योध्दुष्यपी श्चिन्तयन् शुगादीशितुः पादौ प्रण-
म्य चैत्याजिनःश्रुत्य बहिर्प्रदेशे उपविष्टस्त्वयोः कुलादिक ज्ञातुं मंत्रिणे आदिष्टवान्, मंत्र्यपि नृपादेशात्तयोः समीपं गत्वा सुधामधुरया
वाचा संभाष्य इत्यमालपत्. हे कन्यके ! युवां के ? युवयोः पति कः ? किमर्थमिहागमनं चेत्येतत्सर्वं वदत. अथ मंजिन्वचः श्रुत्वा तयोरेका

पर्युषणा
व्याख्यान

१०

॥ ८१ ॥

स्मरणं प्राप्य जिनधर्मानुरक्तोऽभूत्, ईदृशोपायं विना मम जैनधर्मप्राप्तिः कुतः ? अनार्यत्वमहापंके निमग्नोऽहं त्वयोद्धतस्त्वत्प्रमादादेव च मे चारित्र्यावासिर्जाता, ततः श्रेणिकाभयकुमारादयः सर्वेऽपि लोकारतमृषिं बंदिता तुष्टमनसः स्वस्थानं ययुः; ततो मुनि राजगृहपुगभ्यर्णे समवसृतं श्रीवीरस्वामिनमभिवंद्य तच्चरणकमलसेवया स्वकीयं जन्म सकलीकृत्य क्रमेणायुः क्षये शिवं प्राप ॥ इति श्रीजिनदर्शनमाहात्म्ये आर्द्रकुमारदृष्टांतः ॥

पुनरत्र पर्वणि यत्कर्त्तव्यं तदाह—तपोविधानादि, यथाशक्ति तपसि यत्नो विधेयः, चतुर्थ-षष्ठा-ष्टमादितपः कार्यमित्यर्थः, तत्र यदि कश्चित् स्नेहवशात्तन्निषेधं करोति तथापि तल्लोपबुद्धिर्न धार्या श्रीभारतपुत्रसूर्ययशोनृपवत्, तत्कथा चेयं—

अयोध्यायां नगयां सूर्ययशा नृप आसीत्, स च त्रिखंडभूमिस्वामी नीतिवत् अखंडश्यासनो दुष्टान् वैरिणः स्ववशे नीतवान्, इंद्र-णोपढौकितं मुकुटं शिरसि धृतवान्; तस्य मुकुटस्यैव माहात्म्याच्च स नृपः सुरसेव्योऽप्यभूत्, तस्य राज्ञो राधावेधपणात् प्राप्ता कनकविद्याधरपुत्री जयश्रीनिर्मपट्टराज्ञी बभूव, अन्यान्यपि तस्य बहूनि कलत्राणि आसन्. स राजा चतुःपर्वी विशेषेणाष्टमीं चतुर्दशीं च प्रत्या-ख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादरव्रतपर्वारोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वाणि रक्षति। अथैकदा सौधमेन्द्रः सुधर्मसमाप्राश्रितो ज्ञानात्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चमत्कृतिं प्राप, तदोर्वशी देवी विश्ववशीकरणसामर्थ्यं विभ्राणाऽक्रस्मात्सुरेन्द्रशिरःकंपं दृष्ट्वा प्रोवाच. स्वामिन् संप्रतं शिरः कंपनकारणं तु न किमपि दृश्यते तव किं निमित्तं तुष्टेन नाथेन शिरःकंपः कृतरतदा सुरेन्द्र उवाच—मयायुना ज्ञानदृष्ट्या भारतक्षेत्रे ऋषभस्वामिनः पौत्रो भारतचक्रिणः पुत्रोऽयोध्याधिपः सूर्ययशा नाम राजा सात्त्विकानां शिरोमणिर्दृष्टः, स चाष्टमीचतुर्दशीपर्वणस्तपसः कृतबहुयत्नैः सुरैरपि चालयितुं न शक्यते, यदि सूर्यः पूर्वदिक्षमात्रिक्रम्य पश्चिमायामश्नुदेति तथा मेरुवर्तिः

यः, एवं स मुनिगोशालं निरुत्तरीयके तदा अय जय शब्दं कुर्वन्निः स्वेचराद्यैश्च तस्य महासुनेर्वह्नी प्रशंसा कृता ॥

तत आर्द्रकऋषिर्हस्तितापसाभमसमीपे आययौ, तत्रस्यास्तापसाश्च एकं महावंतं हस्तिनं हत्वा तन्मांसं भुञ्जाना बहून् दिवसान् व्यती-
यन्ति, ते वैवस्वतः, एकरथैव हस्तिनो हननं वरं, यत एकजीवघातेन भूयान् कालोऽतिगम्यते, सुगतिक्षिरमत्स्याद्यैर्ध्यान्यैश्च बहुभिरपि न
तथा, तस्मात्तद्वक्षणं न शुक्तं बहुपापसद्भावात् तदा च ते मिथ्याधर्मानिष्टास्तपस्विनो भारणार्थं एकं महावन्तं गजं ब्रवंशुः यत्र शृङ्खला-
बद्धः स गज आसीत्तेनैव मार्गेण करुणानिधिः स महर्षिर्जगाम, तदा स हस्ती मुनिपंचशतीयुतं बहुभिर्जनैर्वैद्यमानं तं महर्षिं दृष्ट्वा लघु-
कर्मत्वादित्यचित्तयत्, अहमप्येनं मुनिं वंदेयं यदि बद्धो न भवेयं, बद्धस्तु किं करवाणि ? एवं चित्तयत्तत्तस्य महर्षेर्दर्शनात्सद्योऽयः
शृङ्खला व्यशीर्यत, अथ स हस्ती निरर्गलः सन् तं मुनिं वंदितुमभ्यागात्, तदा लोका एव मुनिर्हतो हत इति ब्रवाणाः पलायनं चक्रि-
रे, मुनिस्तु तथैव तस्थौ, गजोऽपि नञ्जीकृतकुंभस्थलः सन् तं मुनिं नमतिस्म, ण्डादण्डं प्रसार्य मुनिपादौ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा परमं सुखं
प्राप, ततः स गजः समुत्थाय भक्त्या मुनिं पश्यन् अव्याकुलः सन् अरण्यानीं प्रविवेश, तदात्यद्भुतं तत्प्रभावं दृष्ट्वाऽतिक्रोधं प्राप्तास्ते
तापसा अपि आर्द्रकुमारसाधुना प्रत्यबोध्यन्त, ततस्तत्प्रेषिताश्चैते श्रीवीरसप्तवसरणे गत्वा दीक्षां जगुः ॥

अथ श्रेणिकराजापि तथा गजमोक्षणं तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽभयकुमारपुक्तस्तत्रागात्, मुनिर्भक्त्या वंदमानं राजानं धर्मलाभाधि-
वं ददौ, अथ शुद्धभूतले आसीनं मुनिं राजा पप्रच्छ हे भगवन् ! हस्तिमोक्षणान्मम महादायार्थं समजनि । मुनिरुच्ये-हे राजन् ! हस्ति-
मोक्षणं न दुष्करं, किन्तु आपतंतुपाशमोक्षणं मां दुष्करं प्रतिभासते । राजा पृष्टं स्वामिन् तत्कथं ? तदा स मुनिः सकलामपि स्वां कथां
कथयामास । तत आर्द्रकुमारोऽभयं प्रत्यभाषत त्वं मम निष्कारणोपकारी धर्मन्यायबोऽभूत्, हे मित्र ! त्वत्प्रेषिताहं तत्प्रतिमादर्शनादहं जाति-

अथ प्रतिज्ञापूर्णमिव नानंतरं स वैराग्यपूर्णमानसो रात्रेः पश्चिमे प्रहरं इत्यचितयत् , मया प्राग्भवे मनसैव द्रतं भग्नं तेनाहमनार्थत्वं प्राप्नोऽस्मि, अत्र भवे पुनर्दतं गृहीत्वा मुक्तपतः का गतिर्मे भविष्यति ? इदानीमपि प्रव्रज्यां गृहीत्वा तपसा आत्मानं शोधयामि, इति विचिंत्य प्रातःकाले श्रीमतीं पत्नीं स्वसुतं च संभाष्य तदनुमतिं च लब्ध्वा साधुर्लिंगं समादाय निर्ममत्त्वे गृहाभिर्ययौ । अथ राजगृहं व्रजन् अंतराले चौर्यवृत्तिं कुर्वणां स्वसामंतपंचशतीं ददर्श, तैरप्युपलक्ष्य भक्त्या वंदितः, स साधुस्तानवादीत् शुभमभिमंहा पापहेतुरेषाजीविका किमाहता ? तैरुक्तं हे प्रभो ! अस्मान् वंचयित्वा यदा त्वं पलायिष्टस्त्वदोदितो लज्जया भूपतेर्मुखं न दर्शयामः, तवैवान्वेषणे लम्भाः पृथ्वीं अमंतश्चौर्यवृत्तयैव जीवामः, मुनिरुवाच अयुक्ता वृत्तिमवह्निराहता, केनापि पुण्ययोगेनेदं मानुष्यकं प्राप्य स्वर्गपवर्गप्रदो धर्म एव सेव्यो हिंसाऽसत्यचौर्याब्रह्मपरिग्रहपरित्यागः कर्तव्यः, हे भद्रा ! यूयं स्वामिमक्ताः स्य, प्राग्ब्रह्मं शुद्धमाकं स्वामी-अतो ममैव मार्गं प्रपद्यध्वं, ततस्ते प्रोचुः पूर्वं त्वमस्माकं स्वाम्येवाभूः, सांप्रतं तु गुरुरप्यसि यतस्त्वयारमभ्यं धर्मो ज्ञापितोऽयारमान् दीक्षयानुगृहाण; तत आर्द्रकुमारस्तान् प्रव्राज्य तैः सहितः श्रीमहावीरं वंदितुं राजगृहमभिमुखं ययौ, मार्गे गच्छतस्त्वस्य गोशालोऽभिमुखो मिलितो विवादं कर्तुं प्रवृत्तः, भूचराः खेचराश्चापि सहस्रश आयाताः कौतुकार्थिनस्त्वस्युः ॥

अथ गोशालोऽब्रूत् भवतां तपःकष्टं वृथैव, यतः शुभाशुभफलानां कारणं नियतिरेवास्ति, ततो मुनिरवादीत् पौरुषमपि कारणं मन्यस्व, यदि सर्वत्र नियतिमेव कारणं मन्यसे तर्हि अभीष्टसिध्यर्थं सर्वाः क्रिया वृथा प्रसज्येरन् , तथाहि-हे नियतिवादिन् ! सर्वदा स्वस्थाने एव किं न तिष्ठसि ? भोजनाद्यर्थं च कथमुद्यमं करोषि ? एवं स्वार्थसिद्धये नियतिवत्पौरुषमपि साध्यमस्ति, अर्थसिद्धौ नियते-रपि पौरुषमाधिक्यं भजते, तथाहि आकाशात्पानीयं पतति, परं भूस्त्रनादपि तद्भवेत्, यतो नियतिर्बलीयसी, परं नियतेरपि पौरुषं बली-

यथा प्रतिदिनं यातानायातांश्च वर्षानपि प्रायन् पश्यामि, धेष्टुयवाच इह पत्तने ये केऽपि महर्षयः ममायाति तेभ्यस्त्वं प्रत्यहं स्वयं मिथ्यां
देहि, येन सर्वेषां दर्शनं स्यात्, ततः सापि प्रत्यहं तथैव चक्रे, तल्लक्षणं दिदृक्षमाणां च मृनीनां चरणानवन्दत, अय द्वादशे वर्षे स महा-
बुद्धिर्दिग्भूतः सन् तन्नामवस्तुल्लक्षणदर्शनात्तपोपलक्षितश्च, तदा श्रीमती तमुपिवाच हे नाथ ! तत्र देवकुले तदा यो मया वृतः स मम
वरस्त्वमेवासि, मद्भाग्यैरेवाधुनागतोऽसि, अथ मां मुग्धां त्यक्त्वा क याभ्यसि, यदा त्वं दृष्टनष्टोऽभूः, तदिनादारभ्य मम म्हादुःखेन
कालोऽपमत्, तस्मात्प्रसादं विधाय मामंगीकुरु, एवं स्थितेऽपि यदि माभवमन्यसे तर्हि अग्निप्रवेशं कृत्वा तुभ्यं स्त्रीदत्तयापातकं दास्ये,
तदान्येऽपि तन्निष्ठादिभिर्महाजनैर्विवाहाय अभ्यर्थाः स साधुयत्नारंभनिषेधकं तद्देवीवचनं सस्मार, ततस्त्वद्भोग्यकर्मोदयादणमोक्षमिव
कर्तुं तां श्रीमती पर्यर्पणीव । अथ श्रीमत्या मह चिरं भोगान् भुञ्जानभ्य तस्य क्रमेण पुत्रः संजातः, स च क्रमेण वर्द्धमानो राजशुक्र
इव वक्रतुमुल्लसज्जिहोऽभवत्, तावति पुत्रे संजाते सति न आर्द्रकुमारो हर्षितः सन् श्रीमतीं प्रोवाच, अतः परं ते पुत्रः सहायोऽस्तु, अहं
प्रव्रजामि, तदा बुद्धिनिधिः श्रीमती सुतं प्रत्यवमरं ज्ञापयितुं तूलपूणिक्कासहितं तर्कुमादाय समुपाविशत्, तदा तूलकर्त्तनक्रियां कुर्वाणां
तां विलोक्य स बालकः पप्रच्छ हे अंघ्र ! एतत्पामरलोकोचितं कर्म किं प्रारब्धं ? सा प्रोचे-हे पुत्र ! तव पिता त्वां पांच त्यक्त्वा प्रव्र-
ज्यायं गंतुमनो वर्त्तते, गते चास्मिन् पतिहीनाया मे तर्कुरेव शरणं, तदा बालको बालयानमनाक्षरैरुवाच-अहं बद्धश्वाधारयिरया-
मि कथं मे पिता यास्यति ? इत्युक्त्वा तन्तुमिः पादौ बधन्ध. आर्द्रकुमारोऽपि तन्मयुरं बालवचोबुद्धं श्रुत्वा सुतस्नेहादेवमुवाच, हे पुत्र !
यावद्भिस्त्वंतुभिर्मम पादौ बद्धौ तावन्ति वर्षाणि पुनर्गृहे स्थास्यामि, गणयित्वा बंधनानि अच्छोदय ? ततो गणिता द्वादशबंधा अभवन्,
तेन स द्वादश वर्षाणि पुनर्गृहे स्थास्ये इत्युक्त्वाऽवाहयत् ॥

मुनिस्तीक्ष्णं व्रतं पालयन् भूमंडले विचरन् अन्यदा वसंतपुरपत्तनं प्राप्य कस्मिंश्चिदेवकुले कायोत्सर्गेण च तस्यौ ॥

इतश्च तस्मिन्नागरे देवदत्तो नाम महाश्रेष्ठधर्मवृत्तः, तस्य धनवती नामा पत्न्यासीत्, अथ बन्धुमतीजीवो देवलोकाच्च्युत्वा श्रीमतीनामा अद्भु-
तरूपा तयोः पुत्री समजनि, सा च धार्त्रीभिलाल्यमाना क्रमेण राजःक्रीडोचितं वयः प्राप, एकदा तत्र देवकुले पौरकन्याभिर्मुक्ता श्रीमतीकन्या
पतिवरणक्रीडया रंतुमाययौ, तदा सर्वाः कन्या भर्तारं दृणुतेत्युच्युस्ततः कयापि कोऽपीत्येवं सर्वाभिः स्वस्वचिवरा ब्रूताः, श्रीमत्योक्तं हे
सख्यो ! मया तु अयं पूज्यो ह्यतस्त्वदा साधुवृत्तमिति देवता प्रोवाच, पुनर्गर्जितं तन्वाना सा एव देवी तत्र रत्नान्यवर्षत्, श्रीमती गर्जि-
तान्नीता तस्य मुनेः पादेऽलगात्, स मुनिः शृणुमात्रं स्थित्वाऽर्चितयत्, रह तस्युषो ममाजुक्लं उपसर्गोऽभूत्, अतोऽत्र न रथेयमिति
विचिंत्य सोऽन्यत्रागात्. तदा अस्वामिकं धनं राज्ञ एवेति निश्चयं कृत्वा तानि रत्नान्यादातुं राजा तत्राजगाम, राजपुरुषास्तद्द्रव्य-
स्थानं नागसंकुलं ददृशुः, देवतया चोक्तं एतद् द्रव्यमस्मै कन्यार्यै मया वरके प्रदत्तमस्ति, इति अन्वा नृपो विलक्षः सन् स्वस्थानं
ययौ, ततस्त्वत्सर्वं धनं श्रीमतीपिता श्रेष्ठी जग्राह । अथ कियता कालेन श्रीमती परिणेतुं बहवो वरा अदौकृत, तत्स्वरूपं पित्रा पुत्र्यै उक्तं-
तदा श्रीमती जगाद-हे तात ! यो महर्षिमया हृतः स एव मम वरः, तद्वरणे देवता य द्रव्यमदात् तद् द्रव्यं गृह्णता त्वयापि तदनुमत-
मेव, ततस्त्वस्मै मां कल्पयित्त्वा न्यस्मै दातुं नार्हसि, उक्तं च—

सकृज्जलपंति राजानः, सकृज्जलपंति साधवः ॥ सकृत्कन्याः प्रदायत, त्रीण्येतानि सकृत् सकृत् ॥ १ ॥

एतत् श्रुत्वा श्रेष्ठयुचे, स तु अपर इव एकत्र नावतिष्ठतेऽतः कथं प्राप्यते पुनरत्रायामयति न वा, आयातोऽपि कथं ज्ञायते ? किं
तस्याभिज्ञानं ? तदा श्रीमत्या उक्तं-हे तात ! मया तद्दिने गार्जितं भीतया तच्चरणे विलग्नयाभिज्ञानं दृष्टमस्ति, तस्मादतः परं तथा कुरु

प्रतिषां पूजयन्नाद्रकुमारो दिशसानतिवाहयतिस्म, एकदा कुमारो नृपगेवं ज्यजिज्ञात् हे तात ! स्वमित्रमभयकुमारं द्रष्टुमिच्छामि, आर्द्र-
कनृपोऽवादीत्, हे वरस त्वया तत्र गमनेच्छा न कर्तव्या, अस्माकपि स्थानस्थितानामेव श्रेणिकेन सह भोजयमस्ति; तदा पित्राज्ञया
निषद्भोऽभयसंसर्गं प्रति उत्कंठितश्चार्द्रकुमारोऽपि न तस्थौ न च जयाप्, तथा स आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियासु च अभयकु-
मारेणाश्रितां दिशं नेत्रयोरग्रे चकार, पुनः कीदृशी गणपदेशो, राजगृहपुरं च कीदृक्; तत्र गमने कस्को मार्ग इत्थं पार्श्ववर्त्तिनो जना-
न् पप्रच्छ; तस्मिन्नावसरे आर्द्रनृपो दध्यौ, कदापि कुमारो मामकथयित्वैव निश्चितमभयसमीपे यास्यत्यतो यतनः कर्तव्यस्ततो नृपः
पंचमामंतशतानि इत्थादिशत्, अहो ! अयं कुमारो देशांतरं गच्छन् भवद्भिरक्षणीयस्तदा ते सामंता देहच्छायेव तत्पार्श्वं न त्यजन्ति स्म,
कुमारोऽप्यारमानं देहदृढमित्रमंस्व, ततोऽभयसमीपगमनं मनसि अवधार्य प्रत्यहमश्ववाहनभूमौ अश्ववाहनं कर्तुमारभे, ते सामंताश्च
अश्वारूढा अंशक्षकाः संतः पार्श्वे तस्थुः, कुमारोऽश्वं वाहयन् तेभ्यः किञ्चिदग्रे गत्वा न्यवर्त्तत, एवं चार्श्वं वाहयन् सोऽधिकार्थिकं ययौ,
पुनः पुनर्व्याद्युह्य ययौ च, इत्थं तेषां विश्वासमुत्पाद्यान्यदार्द्रकुमारो निर्जेः प्रतीतिप्रतुरूपैः समुद्रे यानपात्रं प्रमुणं कारयित्वा तच्च रत्न-
दिभिः प्रपूर्य जिनप्रतिषां च तत्रारोप्य तथैवाश्वं वाहयन् दूरगमनाददृश्यीभूय तद्यानपात्रमाह्वय आर्यदेशं ययौ, ततो यानपात्रादुत्तीर्ष-
त्वं प्रतिषामभयकुमाराय संप्रेष्य मसक्षेत्र्या धनान्युत्वा यतिलिगं गृहीतवान्, न च यावत्सगायिकमुच्चारयितुमारमे तावदाक्रान्तिश्च-
या देवतया उच्चैः स्तरेणोच्चै-यद्यापि त्वं महागत्त्वस्तथापि सांप्रतं दीक्षां मा ग्रहीः, अद्यापि ते योगफलं कर्मास्ति तत्क्षुब्धत्वावसरे ब्रतं
गृहीथा, यतो भोग्यं कर्म तीर्थकृतापत्पवत्रयं भोक्तव्यं, तस्मात् हे महात्मन् ! तेन ब्रतेनालं यद् गृहीतमपि त्यक्ष्यते; यथा तेन भोज-
नेन किं यद्भुक्तमपि वम्यते; इत्थं बहुधा निषिद्धोऽप्यार्द्रकुमारः स्वर्गौरुधमंगीकृत्य देवी वाचमनादृत्य स्वयं दीक्षामाददे, स प्रत्येकबुद्धो

शमाचख्यौ. ततः कुपार एकांते स्थित्वा तां पेटाशुद्वाद्य तन्मध्यस्थां तमस्युद्योतकारिणीं तां श्रीऋषमस्वामिप्रतिमां दृष्ट्वा स्वचित्ते चित्तयामाम, किमिदं किञ्चिदुत्तमं देहाभाणमस्ति, तत् किं मूर्ध्नि आरोप्यं, कंठे वा हृदये वाग्यत्र कुत्रचिरारोप्यं, कापीदं दृष्टपूर्वमिव मां प्रतिमासते, परं स्मृतिपथं नायाति, इत्थमत्यर्थं चित्तयत आर्द्रकुमारस्य ज्ञातिस्मरणजनिनी सूच्छीं समजनिष्ट, तत उत्पन्नजातिस्मरणः स कुपारः संग्रासचेतनः सन् स्वयमेव एवं निजपूर्वभवकर्था चित्तयामाम, तथाहि—

इतो भवत्तृतीये भवे ममाधदेशे वसंतपुरेऽहं मामठिको नाम कुटुम्बी अभूवः, मम बंधुमती भार्याभूत्, एकदा सुस्थिताचार्यममीये तथा सह अहमहर्द्धर्ममश्रौयं, ततः समार्योऽपि अहं प्रतिबुद्धो गृहवामविरक्तः सन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्यां गृहीतवान्, क्रमेण गुरुणा सह विहरन् एकस्मिन् पत्तनेऽगां, बंधुमती साध्वयपि अपरसाध्वीसंगता वज्रागात्, एकस्मिन्नहि तां पश्यन् पुर्वभोगान् स्मरन् अहं तस्यामनुरक्तोऽभूव, तच्चान्यसाधवे आख्यां, सोऽपि प्रवर्तिन्यै आचख्यौ, सा पुनर्बंधुमत्यै आचख्यौ, तदा बंधुमती विषणा सती प्रवर्तिनी प्रोवाच, एष गीतार्थोऽपि यदि मर्यादां लंघेत तदा का गतिः, असौ मां देशांतरं गतामपि यावच्छ्रोष्यति तावन्मोक्षप्रभावात्मनिय रागं न त्यक्षति, तस्मात् हे भगवति ! अहं निश्चितं मरणं प्रपत्स्ये, येन नास्य नापि मे ज्जीलखंडनं जायते, इत्युक्त्वा सा साध्वी अनशनं कृत्वा शुद्धभावनया प्राणांस्तत्याज, देवत्वं च प्राप, तत्सतां मुतां श्रुत्वा मया विचिंतितं सा महाभुभावा निश्चितं व्रतमंगमयान्मुता, अहं पुनर्भगवत्सततो मामपि जीवितेन अलं, तदाहमभ्यनशनं कृत्वा विषय देवोऽभूव, ततश्च्युत्वाहमन्नानार्यदेशे धर्महीनः समुत्पन्नोऽस्मि, सर्वाप्रतं यो मम प्रतिबोधकः स मे बंधुः स एव च गुरुस्ति, केनापि भाग्योदयेनामयकुमारसंविणाहं बोधितः, परमद्यापि मन्दभाग्योऽस्मि यत्तत्तं द्रष्टुमसमर्थः, तस्मात् पितरमनुज्ञाप्यार्थदेशं गमिष्यामि, यत्र मे गुरुमयकुमारोऽस्ति, इत्थं मनोरथं कुर्वन् आदिमार्हतः

मन्त्रिणा सार्द्धं राजगृहपुरं गत्वा श्रेणिकाय अभयाय च प्राभुतान्यर्पयामास, तथा नृपपुत्र आर्द्रकुमारस्त्वया सह भैज्यं कर्तुमिच्छतीत्य-
भयाय मंत्री संदेशमुवाच । तदा जिनशासने कुशलोऽभयः स्वचेतसि इत्यचिंतयत् ; निश्चितं स कुमारो विराधितश्रापण्यत्वादनार्थेषु जातो
ऽस्ति, परं स राजपुत्रो महात्मा नियमादामन्नमन्वोऽस्ति, यतोऽमन्वपदूरमन्वानां तु कदापि मया सह भैज्यभिलाषो न भवेत्, तस्मा-
त्केनाप्युपायेन तं जिनधर्माचुरक्तं विधाय धर्मपार्श्वे प्रवर्तयामि, तत्र चायमुपायोऽस्ति, प्राभुतच्छलेन यदि तत्रार्हत्प्रतिपां प्रेषयामि,
तद्दर्शनाच्च यदि तस्य जातिस्मरणज्ञानमुत्पद्यते तदेष्टसिद्धिः स्यादित्युपायं विचिंत्य छत्रसिंहाः नादिप्रातिहार्यविराजितां रत्नमयीं प्रथम
जिनेन्द्रप्रतिपां छत्रे पटीमन्वये धृत्वा तदग्रे सकलानि धूपघटिकादिदेवपूजोपकरणानि समोच, ततस्त्वद्द्वारे तालकं दत्त्वाऽभयो निजमुद्रया
तां संजृषां मुद्रयावास. अथ कियद्विर्वासैः श्रेणिको नृपस्तमार्द्रकेशपुरुषं प्रियालापपूर्वकं प्रभूतैः प्राभूतैः सह विससर्ज, अभयोऽपि तां
पेटां तस्य हस्ते समर्प्य तं सत्कृत्य अमृततुल्यवाण्या इत्युवाच, एषा पेटा आर्द्रकुमारस्य पुरस्तादुपटौक्यतां, तथा तस्य मद्भ्रमोऽस्ति
वक्तव्यं, त्वया एकांतप्रदेशे एकाकिना स्थित्वा इयं पेटा स्वयमुद्घाटय तदंतर्गतं वस्तु स्वयं दृष्टव्यं, अन्यस्य कस्यचिन्न दर्शनीयं,
ततोऽभयोक्तं वर्चोभीकृत्य स पुमान् स्वपुरं ययौ, तानि च प्राभुतानि स्वस्वामिने स्वाभिपुत्राय चार्पयामास, तथा आर्द्रकुमारायामयोक्तसंदे-

*अत्रकेऽपि जिनेन्द्रप्रतिमास्थाने रजोहरणमुखवस्त्रिका प्रेषणं वदन्ति तथा प्राचीनजैनशास्त्रे जिनेन्द्रप्रतिमोल्लेखस्याभावं दर्शयन्ति तदसत्यं, यतः—जीवाश्रितगम-भगव-
ती—ज्ञाताधर्मकथा—राजप्रप्रेत्यवस्थ कर्तुं कृत्यागमपंचागीप्राचीनशास्त्रे स्थाने स्थाने जिनप्रतिमोल्लेखां विस्तरेण दर्शितः, तथा रायप्रप्रेत्यदिषु आगमेषु (ध्रुवं दाकण जिण-
धराण) इति वचनात् जिनेन्द्र प्रतिमा जिनेन्द्र सदृशचैन उक्ता, किंच सूत्रकृदगव्याख्याप्रसूतिषु अभयकुमारेण आर्द्रकुमाराय प्रथम जिनेन्द्र प्रतिमा प्रेषिता इत्येवलिखितम-
स्ति, अतो रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेषणस्य कथनं तु अयुक्तमेव, अस्य विशेषनिर्णयः प्रतिमास्तक, सम्यक्त्वस्य न्योद्ध राक्षिप्रन्यादशगतत्वं ॥ इति ॥

विनदर्शनादेव बहूनां भव्यानां बोधिबीजावासिर्भवत्यार्द्रकुमारवत् , तद्वत्तांतिस्त्वर्थं—

अस्मिन् भरतक्षेत्रे समुद्रतीरे आर्द्रको नाम यवनदेशोऽस्ति, तत्रार्द्रकपुरं नाम नगरं, तत्रार्द्रकनामा राजा बभूव, तस्य चार्द्रका नाम्नी पट्टराज्ञी, तयोराद्रकुमारो नाम पुत्रोऽभूत् , स च क्रमेण संप्राप्तयौवनः रवेच्छया मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानः सुखेन तिष्ठतिस्म, तस्या चार्द्रकराजस्य श्रेणिकराजेन सह परंपरागता परमप्रीतिरभूत् . एकदा श्रेणिको नृपः प्रचुरं प्राप्तं प्रपुणीकृत्य आर्द्रकराजसमीपे निजा-
मात्यं प्रैषीत् , सोऽमात्योऽपि क्रियाद्विर्दैनैस्तत्र गतः, आर्द्रकनृपेण बहूवादरेण संभाष्य तेन मंत्रिणा उपनीतानि प्राशुतानि गृहीतानि,
पुष्टं च तस्मै पदंधोः श्रेणिकस्य कुशलं वर्त्तते ? ततस्तेनापि तत्रत्यसकलकुशलोदंतनिवेदनेन राज्ञो मनसि परमानंदः संगदितः, तस्मिन्
वसरे आर्द्रकुमारो नृपं प्रपच्छ भो तात ! कः श्रेणिको येन सः तवेदशी प्रीतिर्वर्त्तते ? राजा प्रोवाच, नगधदेशस्यामी श्रेणिकनृपो विद्यते, तत्कुले
मत्कुले च परंपरागता प्रीतिरस्ति, एतत्पितृवचः श्रुत्वाद्रकुमारोऽपि मंत्रिणमुवाचः भो मन्त्रिन् ! त्वत्त्वामिनः कश्चिन्संपूर्णगुणोपेतः पुत्रोऽस्ति ?
तेन सहाहमपि मैत्र्यं कर्तुं मिच्छामि, मञ्जुवाच श्रेणिकभूपस्य अभयकुमारो नाम पुत्रोऽस्ति, स च सकलकलानिधिः सर्वहुद्विसमुद्रो मन्त्रि-
पंचज्ञात्या—अधिपो महादयावान् महादाताऽतिदधो निर्भयो धर्मज्ञः कृतज्ञश्च विद्यते, किं बहुना ? ते केऽपि जगति गुणा न सन्ति ये
ऽभयकुमारं निवासं न कृतवन्तः, इत्थं मंत्रिवचनादभयकमारगुणान् श्रुत्वाद्रकुमारः पितुराज्ञां समादाय मंत्रिणं प्रत्युवाच, मामनापृच्छय
त्वं स्वदेशं मा यासीः, तत्र गच्छता त्वयाऽभयं प्रति स्नेहद्वगबीजतुल्यं मद्बचः श्रोतव्यमिति, ततो मंत्र्यपि, तद्वचनमंगीकृत्य राज्ञा-
ऽनुसृष्टः सन् वेत्रिणा दक्षितं निवासस्थानं ययौ, अथान्यदाद्रकनृप प्रवरमौक्तिकादीनि प्राशुतान्यर्पयित्वा स्वपुरुषं तं मंत्रिणं च श्रेणि-
कपार्थं प्रैषीत् , तदाद्रकुमारोऽपि तस्यैव मंत्रिणा हरतेऽभयकुमारनिमित्तं विदुषमौक्तिकादीन्यनुपमवरत्नानि प्रेषितवान् . अथ समुमान्

मनोवाक्यायुद्धपाऽत्र पर्वणि पूजार्चनाप्रादिकं विधेयं, तदवसरे च भगवतः छग्रस्थत्व-केवलित्व-सिद्धत्वरूपमवस्थाप्रयं भावनीयं, यदुक्तं—पहवणश्चणोहिं छउमत्थ-वत्थपडिहारोहिं केवलियं ॥ पलियं कुरसगोहिय । जिणस्स भाविज्ज सिद्धत्तं ॥ १ ॥ इव्यपुज्जासाम-इयभावे तु भावपूजेव कर्तव्या, सा चेत्यं-प्रातः भोजिनगृहं गत्वा शुद्धभावेन भगवद्दर्शनं कार्यं, भगवन्मुद्रां विलोक्य च तद्गुणगण-स्मरणं विधेयं, तत्फलं यथा-दर्शनाद् दुरितध्वंसी, चंदनाद्वाञ्छितप्रदः । पूजनात्पूरकः श्र्याणं, जिनः साक्षात्पुद्गलः ॥ १ ॥ पुनः श्री-

शास्त्रादह पौषधशास्त्रा तत्र वा तत् सामायिकं कार्यं श्रद्धैः सदा नोभयसन्ध्यमेवेत्यर्थः । कथं विधिना—स्वमासमयं दाढं इच्छाकारेण संदिसह भगवन् सामाहय मुहपत्तिं पडिछेट्ठेमिति भणिय, भोगं स्वमासमयपुद्गलं सुदपत्तिं पडिक्केहिय, स्वमासमयेणं सामाहय सदिसाविय, यं यं स्वमासमयपुद्गलं सामाहय ठामिति वुत्तं स्वमासम-यादाणपुद्गलं श्रद्धाविणय गत्तो पचमंगलं वड्हित्ता “करेमि भन्ते । सामाहय सावज्ज जोग पच्चकखामि काव न्थिम पज्जुवासामि दुविहं तिविहेयं मयेणं वायाए काएणं न करेमि न कारेमि तस्स भन्ते । पडिक्कमामि निन्दासि गरिहामि अप्पायं वोत्तिरामि णि ” सामाहयमुत्तं भणति, तउ पच्छा हरियं पडिक्कमसि इत्यादि पूर्वसुरिनिर्दिष्टविधानेन । अत्र च ईर्या प्रतिकर्मयैव सामायिकोच्चारणं यत्केचिदाचक्षते तत्सिद्धान्तानुतीर्यम्, यत उक्त्वावश्यं कर्तव्यं, वड्ह इत्यादौ—“ करेमि भन्ते । सामाहयं सावज्जं जोग पच्चकखामि जाव साहु पज्जुवासामि दुविहं तिविहेयमिति, काउण पच्छा हरिअ पडिक्कमसि णि ” इत्यादि-सर्वमान्यप्राचीनशास्त्रे प्रकटतया प्रथमं करैरिभंते उच्चारणानतरं पश्चाद् इत्यप्रतिकर्मयं दर्शितं. यथा—उत्तराध्ययन—आवश्यकनिर्युक्त्वादिप्राचीनशास्त्रे षडवसरयकविधि सच्चिमःशामान्येन दर्शितः पर तस्य विशेषार्थः भावपरंपराजुसारेण गुरुपरं-परया पूर्वाचार्यविरचितविधिवदशास्त्रतो वा ज्ञायते, ततः तस्यानुसारेणैव विशेषतः सप्रति षडावसरयकविधिः क्रियते । तथैव अत्रापि सच्चिममात्रसामान्येन सामायिकविधिः दर्शितः, पर तस्य विशेषविधि पूर्वाचार्यविरचितविधिवदशास्त्रतोऽवगतव्यः । तथा उत्तराध्ययनादिगताऽऽवसरयकविधि सच्चिमःशामा तस्यानादरकार्ये सूत्रार्थोत्थापनदोषप्रसङ्गः स्यात्, तथैव अत्राऽपि एतद्विधेरनादरकार्ये शास्त्रपाठोत्थापनदोषप्रसङ्गः स्यात्, अतएव तदनुसारेण भव्यात्मभिः समाचरणीय, पर जिनान्नाधिरुद्धाचरणं न शुक्र

“ पयमपि असदहंतो सुत्तरयं मिच्छादिट्टीओ ” इति वचनात् । इति । श्रीमन् सुप्रतिसागरमहोपाध्यायाना लघुशिष्य ६० मुनि-मणिसागरः ।

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना ॥ आर्तारौद्रपरित्याग--स्तद्धि सामाधिकं व्रतम् ॥ १ ॥

दिवसे दिवसे लक्ष्मं, देह सुवर्णरस खंडि एगो ॥ एगो पुण सामाहयं, करेह न पहुचए तरस ॥ २ ॥

आदिपदात्तपौषधं कार्यं , पौषधफलमिदं—

पोसहि य सुह भावे । अमुहाइं खवेह नत्थि संदेशे ॥ छिंदेर नरयतिरियगहं, पोसहं विहि अपसत्तणं ॥ १ ॥
तत्करणसामध्यामावेऽस्मिन् पर्वणि सुश्रवकैर्यथाशक्ति जिनानां द्रव्यपूजा भावपूजा च कर्तव्या, पूजाकल्पिदं—
सयं पमज्जणे पुत्रं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहसिसया माला, अणंतं गीयवाइए ॥ १ ॥

* -- मायायि कविभि विप्र भ्रावप्रकवूर्णै-वृहद्वृति-वृत्तवृति-नचा। एकवूर्णै-वृति-योगशास्त्रवृत्ति-आद्धदिनकृत्यपूत्र-वृति-आवकप्रतिकमणचूर्णै-वृत्ति-आवकप्रसृति-शतपदी-विचारामृतचप्रमहाश्विगतशास्त्रियण्डः विस्तरभयात् नात्र खिद्यन्ते-नथापि सत्तेपतः श्रवकवर्मप्रकरणशृङ्गिणीटीप्प द्रश्यते तथाहि-अथ यत्र क्रियमाणं आह्वानाशमायिकं निष्प्रसृष्टं निर्वहति तदस्थानमुपदिशति--

कैत्याख्ये स्वशिरान्ते, साधूनाभन्तिकेऽपि वा । कार्यं पौषधशास्त्रायां, भाद्रस्तद्धिना सदा ॥ १ ॥

नैराश्रित्ये विधिर्नैतस्य, स्वे निशान्ते स्वगृहेऽपि विजगन्मथान इत्यर्थः । पौषो ज्ञानापीनां धीयतेऽनेनेति पौषश्च पर्वानुष्ठानम् उपरुक्त्वाह सर्वधर्माऽनुष्ठानार्थं

स एव चौरः समाह्वय पृष्ठोऽहो कथा तव बहुप्रकारः कृतः ? इति, तेनाप्यभाणि भो-महाराज ! 'चतुरोदितान् यावन्मरणभयभीतेन-मया न किञ्चित्स्नानभोजनादिसुखमज्ञायि, अद्य पंचमेऽहनि अस्याः पंचम्या रात्र्यः सुखादभयदानाकर्णनेन परमसुखमनुभूयते, अतएव तस्या उपकारः सर्वतो महान्' एतच्चौरवचः श्रुत्वा सर्वैरपि सा प्रशंसिता, पट्टाराज्ञी च कृता, अतः सर्वदानानामभयदानं श्रेष्ठमिति ज्ञापितं । ततः सुभावकेणात्र पर्वणि खंडन-पेषण-वस्त्रक्षालनाद्यारभो विवर्जनीयः, तैलिक-लोहकार-आदिकर्मकारकादिषु वाचा धनव्ययेन चारंभो निवारणीयः, स्वशक्त्या नंदिमोक्षश्च कार्यः, ग्रामनगरमध्येऽमारीषोपणा कारयितव्या, येन केनापि प्रकारेण जीविरक्ष्य कार्या ॥

द्वितीयाश्रवपरित्यागे सृष्टावचनमत्र पर्वणि न वक्तव्यं, बालिप्रदानादिकठिनवाणी न वाच्य, सर्वथा वाक्शुद्धिः कार्या । तृतीयाश्रवपरित्यागे परधनग्रहणं विवर्जनीयं, द्रव्यस्य हि जंतूनां बाल्यप्राणरूपत्वात्, तदप्रहारस्य च परणरूपकष्टहेतुत्वात् । चतुर्थीश्रवपरित्यागे पर्वणि ब्रह्मचर्यं पालनीयं, स्त्रीसंगो विवर्ज्य इत्यर्थः, परस्त्रीसेवनं तु लोकद्वयविरुद्धत्वात् सुश्रावकेणावश्यमेव वर्ज्यं । पञ्चमाश्रवपरित्यागे धनधान्यादिनवविधपरिग्रहे परिमाणं कार्यं, परिग्रहतृष्णाऽपरिमिता न धार्या, इच्छापरिमाणं विधेयमित्यर्थः । तथा पुनस्मिन् पर्वणि कषायरोधः कर्तव्यः, कषायाश्चत्वारः क्रोध-मान-माया-लोभाख्यास्तेषां परित्यागो विधेयः, क्रोधोदये हि कलहोत्पत्तिश्चिरंतनप्रीतिनाशश्च, मानोदये विनयनाशस्तथा च सद्ब्रह्मचरतामपि मुनीनां केवलवाप्तौ अंतरायः स्यात्, राजपिबाहुबलिवत्, एवं मायोदये लोभोदयेऽपि च बहवो दोषा उत्पद्यन्ते, अतश्चत्वारोऽपि कषायास्त्याज्याः, उक्तं च—

कोहो पिहं पणासेह । माणो विणयनासणो ॥ माया मित्ताणि नासेहं । लोहो सव्वविणगसणो ॥ १ ॥

दीयते अग्रिमाणस्य, कोटिजीवितमेव च ॥ धनकोटिं न गृह्णीयात्, सर्वो जीवितामिच्छति ॥ १ ॥
अपि च—या दद्यात्कांचनं मेरुं, कृत्स्नां चापि वसुंधराम् ॥ एकस्य जीवितं दद्यान्नाहि तुल्यमर्हिसया ॥ २ ॥
अतोऽभयदानलयापनार्थं कथानकमुच्यते—तथाहि—वसंतपुरेऽरिदमनो राजा, तस्य पंच राशयः, तासु चैका दुर्भगा, चतस्रोऽत्यंतव-
स्तुभाः, एकदा चतुर्वधूसमेतो राजा निजप्रासादगवाक्षस्थो नानाविधकीडाविलासं कुर्वन्निष्ठति, तस्मिन्नवसरे एकश्वीरो राजमार्गेण नीय-
मानो राज्ञा सपत्नीकेन दृष्टः, स च कीदृशः ? कंठन्यस्तरक्तकणवीरमालो, रक्तवस्त्रपरिधानो, रक्तचन्दनाबुल्लिप्तगात्रः पुरस्ताद्वाघमानव-
न्पार्श्वदिशिः, इत्थं विविधविडम्बनाभिर्विडम्ब्यमानं तं चौरं दृष्ट्वा राज्ञीभिः पृष्टं, किमकार्यमनेनाकरीति, तदा एकैकं राजपुरुषेण तासां-
पुरः कथितं, परद्रव्यापहारेण राजविरुद्धमनेन कृतमिति, ततः संजातकुपया एकया राश्या विज्ञप्तो राजा, स्वामिन् ! यो भवता महां-
प्रावरः प्रतिपन्नः सोऽधुना दीयतां, येनाहमेकदिनमुपकरोमि चौरं, तदा कथञ्चिद्वाज्ञा प्रतिपन्नं तद्वचः, ततस्तया स्नानादिपुरस्सरं
दीनारसहस्रव्ययेन विविधवस्त्रालंकारैरलंकृतः स चौरः, ततो द्वितीयया द्वितीयदिने राजानं विज्ञप्य दीनारदशसहस्रव्ययेन स सत्कृतः,
ततस्तृतीयया तृतीयदिने स दीनारलक्षव्ययेन स उपचारितः, ततश्चतुर्थ्या दीनारकोटिव्ययेन चतुर्थी दिवसोऽतिवाहितः, ततः पंचमया
दुर्भगया राश्या पंचमदिने राज्ञः समीपमागत्य विनयेन नम्रया दीनवचसा नृपो विज्ञप्तः, स्वामिन् ! मम दुर्भगाया उपरि भवदीया
तादृशी कृपा नास्ति, तेन मया कदापि भवतो न याचिताः, अधुनाऽस्य चौरस्य जीवितदानं मया त्वां याच्यते, तदा राज्ञापि जीवित-
प्रदानपूर्वकं चौरः प्रदत्तोऽनया च तं चौरं स्वगृहे नीत्वा सामान्यभोजनेन भोजयित्वा कथितं मया तुभ्यं जीवितं प्रदत्तं, पुनश्चौर्यं मा
कार्षीरततोऽसौ दृष्टस्तदा सपत्नीमिर्हसितं नास्य त्वया किञ्चित् सुखकारि कृतं, तासां च परस्परं बहूपकारविषये विवादे संजाते राज्ञा

तोरणादिभिरलंकृतानि अतिसुन्दराणि संति, तत्र देवेंद्रा नहुदेवदेवीपरिवृताः प्रवर्द्धमानभावेनाष्टाह्निकमहोत्सवं कुर्वन्ति, जल-चंदन-पुष्प-
धूपधूपद्रव्यैर्जिनैर्विचानि पूजयन्ति, जिनगुणान् गायन्ति, नाटकं च विदधति, इत्थमष्टदिवाऽथधि महोत्सवं समाप्य पुनः स्वस्थानं ग-
च्छति. एवं श्रावकैःपि भीमतीर्थकरप्रकाशितेऽस्मिन् ॐ पर्वणि समागते धर्मेणि यत्नो विधेयः, तथा चास्मिन् पर्वणि श्रावकाणां
कृत्यान्त्याह—

आश्रवकषायरोधः कर्तव्यः श्रावकैः शुभाचारैः । सामायिकजिनपूजा-तपोविधानादिकृत्त्यपरैः ॥ १ ॥

तत्राश्रवाः पंच ते चामी-प्राणतिपात-मृधावादाऽ-दत्तादान-मैथुन-परिश्रमस्तेषां रोधो निरोधः, अर्थात्तरयागः कर्तव्यः, एतावता
प्रथमं द्विदिवादयो ये त्रसजीवास्तेषां विराधनाः श्रावकैर्विज्याः, सर्वदानेषु अमयदानमेव श्रेष्ठं, यदुक्तं सूत्रकदम्बे—‘ अमयपुद्गलमिति ,
अन्यत्राप्युक्तं च—

*निशीथमाश्रय-चूर्णि-वृहत्कल्पमाप्य चूर्णि-वृत्ति-स्थानांगमुन्नवृत्ति-समवायागमुन्नवृत्ति-कल्पसिद्धान्त-ज्याख्यादिशास्त्रानुसारेण जैनदिप्पणकसङ्गवे-
-अधिकमास आगते आषाढ-चतुर्मासात् विंशत्या दिनैः पुरुषणकरणं प्रोक्तं, तथा अधिकमासाऽभवे पचाशतैव दिनैः प्रोक्तं, परं च जैनदिप्पणकाऽभावे
संप्रति गौळिकदिप्पणके मासवृद्धिर्भवतु वा मा भवतु तथापि पचाशतैव दिनैः पुरुषणकरणमर्थोदा सर्वगच्छीयपूर्वाचार्यैः प्रमाणीकृता आसीत्, अतएव
पंचाशतैव दिनैः द्वितीयश्रावणे प्रथममाश्रपदे वा पशुपण्याया आराधनं शुक्तियुक्तं शास्त्रसम्मतं जितज्ञानुसारं च ज्ञेयं, परं न अशीतिदिनैः । अस्य विशेषो-
धनिर्णयः कल्पसूत्रस्य कल्पद्रुमकलिकाया नवमव्याख्यानाद् आसत् फलवृहत्पशुपण्यानिर्णयप्रधानं च अवगतव्यं, इति हस्ताक्षराणि श्रीमत् सुमतिसाग-
रमहोपाध्यायानां लघुशिष्य पं० मुनि-मणिसागरस्व ।

॥ श्रीपर्युषणाद्याष्टाहिकाव्याख्यानम् ॥ १० ॥

शान्तिशं शान्तिकर्तारं, नत्वा समुत्वा च मानसे । अष्टाहिकाया व्याख्यानं, लिटयते गद्यबंधतः ॥ १ ॥

इह च सकलदुष्कर्मवारिणि विमलधर्मकर्मकारिणि इह परत्र च कृतप्रभूतशर्मणि श्रीपर्युषणादिवर्षणि सप्तागते सति, सकलसुरासुरद्राः संभूय श्रीनंदीश्वरनामनि * अष्टमद्वीपे धर्ममहिमानं कर्तुं गच्छन्ति; तत्र तावन्नंदीश्वरद्वीपस्य मध्यमणे चतुर्दिक्षु चत्वारोज्जनगिरयः संति, अंजनवर्णाः पर्वता इत्यर्थः । तेषां प्रत्येकं चतुर्दिक्षु चतस्रो वाप्यः संति, तासां वापिनां मध्यमणेषु दधिमुखाः पर्वताः संति, दधिवर्णाः श्वेतवर्णा इत्यर्थः । पुनर्द्वयोर्वार्योऽनंतरे द्वौ द्वौ रतिकरपर्वतो वर्तेते, रक्तवर्णा इत्यर्थः । एवं चैकैकां जनगिरीः, समंताच्चत्वारो दधिमुखाः, अष्टौ च रतिकराः संति, संमिलने द्वादश, त्रयोदशश्च स्वयमंजनगिरिः, इत्थं चतुर्दिक्षु चतुर्णामंजनगिरीणां सपरिकराणां मीलने ज्ञाता द्विपंचाशद्विरयः, ते च पृथगामसंख्यया-चत्वारोज्जनगिरयः (४), षोडश दधिमुखाः (१६), द्वात्रिंशद्रतिकरपर्वताः (३२), तेषां मुख्यैकैकं जिनभवनमस्तीति द्विपंचाशजिनभवनानि संति, तेषु च जिनचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंशत्यधिकशतं जिनविंशानि संति, सर्वेषां मिलनेऽष्टचत्वारिंशदधिकचतुःषष्टिशतानि (६४४८) जिनविंशानि भवन्ति, तानि च सर्वाण्यपि चैत्यानि चतुर्द्वाराणि शाश्वतानि प्रवर-

* एकवत्तयोजनप्रमाणो जम्बूद्वीपः, द्विलवयोजनप्रमाणो लवणसमुद्रः, एवं द्वीप समुद्राणां द्विगुणद्विगुणकरणेन-धातको-पुष्कर-वारणी-क्षीर-घृत-रक्त-यावत् षोडशाब्ज-अष्टत्रिंशत् कोटि-चत्वारिंशत् लक्षाः- (१६३८४०००००) एवावत् योजनप्रमाणोऽष्टमनंदीश्वरनामको द्वीपोऽस्ति ॥

स्थानांतरे मोचनं प्रेष्यप्रयोगः २, कंचित् कार्येणकारयंतं दृष्ट्वा स्वकार्यसाधनार्थं शब्दकरणं शब्दानुपातः, ३, तथैव परं प्रति स्वस्य रूपदर्शनं रूपानुपातः ४, अभिगृहीतदेशाद् बहिः कार्यज्ञापनाय पापणादिशेषणं पुद्गलक्षेपः ५ ॥ एकादशे पौषधव्रते पंचातिचाराः, यथा-अप्रतिलेखितवृत्तिलेखितशय्यासंस्तराकरासेवनं १. अप्रपाज्जिनशय्यासंस्तराकरासेवनं २, अप्रतिलेखितादिभूमिकासु उच्चारप्रत्यवणपरिष्ठापनं ३, अप्रपाज्जितादिभूमिकासु उच्चारदिपरिष्ठापनं ४, प्रभातसमये अमुकपाहारं पाचयिष्यामीत्यादिप्रकारचिंतनं ५ ॥ द्वादशे अतिथिसंविभागाव्रते पंचातिचाराः, यथा-सायुसमागच्छंतं दृष्ट्वाऽदानवुद्ध्या देयद्रव्यस्य सच्चित्तोपरिस्थापनं १, सच्चित्तेन फलादिना देयवस्तुन आच्छादनं २, स्वकीयमपि मोदकादिद्रव्यमन्यदीयमेतदिति कथनं ३, यदि एतेन निःस्वेनापि दानं दत्तं तत्किमहमतीऽपि हीन इति भातसयर्दानं ४, आहारमानीय भुञ्जानानां भुक्तवतां साधुनां निमंत्रणं, यथा मदीयोऽभिग्रहोऽपि न भज्यते, वस्तुमपि एते न गृह्णन्तीत्यभिप्रायेणेति ५ ॥ इत्थं द्वादशव्रतानां पष्ठ्यतिचाराः, सर्वेऽपि मिलिताः (१२४) इति. एषां मध्ये ये केऽप्यतिचारा लब्धा गुरतेषां मे मिथ्यादुष्कृतमस्तीति संघादिसमक्षं वाच्यं, ततः सर्वेष्टार्थसिद्धिः ॥

इति चातुर्मासिकत्रयव्याख्यानं समाप्तं ॥ ९ ॥

भ्यो दानं ३, कुप्यस्य स्थालादीनां दशकादेः संयोज्य पंचकादिकरणं ४, पूर्वं सामान्यतो नियमं विधाय पश्चात् सगर्भयोर्द्विपदचतुष्टययोर्ग्रहणं ५ ॥

अथ षष्ठे दिक्परिमाणालये गुणत्रये पंचातिचाराः, यथा—ऊर्ध्वाधिरन्यैर्दृ ३ प्रमाणातिक्रमेण वस्त्वानयनप्रेषणाभ्यां त्रयोतिचाराः ३, अन्यदिभ्योन्नतानामन्यस्यां दिशि क्षेपणं क्षेत्रद्विः ४, किञ्चित् स्त्रयमेव कुनदिकप्रमाणविस्मरणं स्मृत्यंतर्धानं ५ ॥ सप्तमे भोगोपभोगवत्ते पंचातिचाराः, यथा—सच्चित्तमक्षणकृतनियमस्य कुनतत्परिमाणस्य चा पुंश्चो दाडिमादि यत्सच्चित्तं वस्तु तस्य मक्षणं १, पक्वा-अफादिसच्चित्तप्रतिबद्धं तस्य मक्षणं २, अचालितकणिफादि 'अण्डोल' मित्युच्यते, तस्य मक्षणं ३, पृथुकादि 'दुण्डोल' मित्युच्यते, तस्य मक्षणं ४, अतुप्तिन्ननका लघुबीजा औषधयस्तुच्छौषधयस्तामां मक्षणं ५ ॥ अष्टमे अनर्थरूपडविमणे पंचातिचाराः, यथा—कामोदीपक-शाल्वाभ्यासः कदर्पं १, मुखश्लिश्नविकारपूर्विका मंडचेष्टा कौकुच्यं २, गालयाद्यसंबद्धप्रलापित्वं मौख्यं ३, संयुक्तस्य उदूखलमुञ्जलधर-ह्लादध्वरणं संयुक्ताधिकरणं ४, स्नानादिमये अधिकतैलमृत्तिकादिसामग्रीमेलनं, मरोवरादौ स्नानादिकरणेन पृथिव्यप्कायादिविाधनं च भोगोपभोगातिरेकः ५ ॥

अथ नवमे सामायिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—मनसि पापव्यापारचित्तनं मनोदुःप्रणिधानं १, विकथाकरणं वाग्दुःप्रणिधानं २, अप्रतिलेखिते स्थाने हस्तादिक्षेपणं कायदुःप्रणिधानं ३, सामायिकं कृत्वा सुहृत्प्राप्तमपि तदासेवनया अकरणं अनवस्थानं ४, सामायिकं मया कृतं न वेति स्मृतिविहीनता ५ ॥ दशमे देशावकाशि क्वते पंचातिचाराः, यथा—परं प्रति त्वया इदमानेतव्यमित्युक्त्वा मिग्रहविषयकदेशान्तरतो वस्तुनानयनं आनयनप्रयोगः १. त्वयेदं मम वस्तु गृहादौ नेतव्यमित्युक्त्वा स्वपार्श्वस्थाधिकृत्वस्तुनोऽभिगृहीतदेशा

अथ द्वादशव्रतानां पञ्चविंशतिचारा उच्यन्ते. तत्र प्रथमं स्यू रुपाणातिपातविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—निर्दयतया पश्चादीनां कक्षा-
द्विभिस्ताडनं व्रवः १, रज्ज्वादिभिर्गाढबंधनं बन्धः २, शस्त्रेण कूर्पादिकर्तनं व्रणवच्छेदनं च छविच्छेदः, छविः गरीरं तस्य छेद इति
व्युत्पत्तेः ३, वृषभादीनां स्कंधे पृष्ठे च सामध्यर्पातिरिक्तभारोपणमिति भारः ४, वृषभादीनां वेलाप्राप्तावपि अजलघासनिवारणाय भक्त-
पानव्यवच्छेदः ५ ॥ स्यू लम्प्याचारविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—त्वं चौरस्त्वं जार इत्यादि परं प्रति अविचार्यमाणं सहसाभय-
ख्यानं १, एकांते स्थितान् कानपि विलोक्य एते राजविरुद्धं चिंतयंतीति प्रकाशनं रहोभ्याख्यानं २, विश्वासिभिः स्वदरैः स्वमित्रै-
र्वाच्यत्प्रच्छन्नं कथितं तस्यान्वेषणमग्रे प्रकाशनं स्मरारमन्त्रमेव ३, कष्टे पतितस्य कस्यचित् पृच्छतोऽस्ती रुमीदृशं वदेरित्यादिविशेषणं
दुषोपदेशः ४, कूटलेखश्च प्रतीतः ५ ॥ स्यू लादत्तादानविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—चौराहृतवस्तुग्रहणं स्तेनाहृतं १, चौराणां शंखला-
दिदानेन साहाय्यकरणं स्तेनप्रयोगः २, घृतादौ तादृशवस्तुनो वशादेर्मौलनं तत्प्रतिरूपक्षेपः ३, विरोधिराज्ये लाभार्थं वस्तुविक्रयणार्थं
नापनं विरुद्धगमनं ४, लोकप्रसिद्धतुलमानयोर्न्यूनधिककरणं कूटुलाकूटमानं ५ ॥ स्यू रुमैशुनविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—वेदयायां
१, विधवायां २, कन्यायां ३ वा भगवते अपरिगृहीतागमनं १, भाटकप्रदानेन स्तोत्रकालं यात्मीया कृता तस्यां भगवते
ईदवरीगमनं २, अंगं स्त्रीपुरुश्चिह्नं तदन्याति अंगानि कुक्कशोरुवदनादीनि तेषु रमणं अनंगक्रीडा ३, स्वापत्यानामिव अन्याप-
त्यानां परिणायनं परविवाहकरणं ४, कामभोगेषु नाटाभिलाषस्तीव्रानुरागः ५ ॥ स्यू रुपरिग्रहपरिमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—गणिम
१ क्षरिम २ मेय ३ परिच्छेद्य ४ भेदाच्चतुर्विधस्य धनस्य जालिगोधूपादेर्धान्यस्य च समर्धस्य सत्यंकारादिना स्वीकृत्य निग्रमावधिं
यावच्चतैव व्यवस्थापनं १, श्लेज्ज्वास्तुनोर्मध्यवर्तिहृत्यादिदूरीकरणेन एकीकरणं २, पूर्णोऽवधौ ग्रहीष्यामीति बुद्ध्या रूप्यस्वर्पादिभिर्योदि-

पंचदश क्रमार्दानातिचाराः ॥

ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः यथा—अकालवेलायां प्रतिषिद्धदिने वा श्रुताध्ययनं १, गुरोर्ज्ञानोपकरणानां पुस्तकादीनां वा याददिसंघटने-
नाऽविनयकरणं २, तथा एषामेव बहुज्ञानस्याऽकरणं ३, उपधानयोगादि विना श्रुताध्ययनं ४, यस्य पार्श्वे श्रुतमधीतं तस्य गुरोर्ना-
म्नोऽवलपनं ५, देववंदनप्रतिक्रमणादौ शुद्धाक्षराणापठनं ६, तत्रैव शुद्धार्थस्यापठनं ७, तत्रैवाऽशुद्धयोः स्वार्थयोः पठनं ८, इति ज्ञा-
नस्याष्टौ अतिचाराः ॥

दर्शनस्याप्यष्टौ अतिचारास्तथाहि—देवगुरुधर्मविषये शंकाकरणं १, सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानीति अद्धाकरणं २, धर्मस्य क्लेश-
संदेहकरणं ३, मिथ्यादृष्टीनां महत्त्वं दृष्ट्वा तदुपरि तीव्ररागकरणं ४, साधवदीनां गुणश्लाघाया अकरणं ५, नवप्रतिबुद्धश्लाघादेः स्थि-
रतायाः अकरणं ६, साधर्मिकाणां वत्सल्याऽकरणं ७, सति सामर्थ्ये जिनशासनस्य प्रभावनाया अकरणं ८, इति दर्शनस्याष्टौ अति-
चाराः ॥

तथा पंचासां सम्प्रतिनामीयादीनां ५, तिमृणां च गुप्तीनां मनोगुप्त्यादीनां ३, तथाविधाऽयालने चारित्रस्याष्टौ अतिचाराः । तथा
अणसप्तमूणोपरिया इत्यादि द्वादशतपोभेदानां सम्यगकरणे तपसो द्वादशातिचाराः । तथा मनोवीर्यं १ चचनवीर्यं २ कायवीर्याणां ३
देववंदन-प्रतिक्रमण-स्वाध्याय-दान-शीलादौ अस्फोरेण वीर्यस्य त्रयोऽतिचाराः । स यत्कत्वस्य पञ्चातिचाराः, यथा—श्रीजिनेन्द्रोक्तप्रदार्थेषु
सन्देहः शंका १, अन्यान्यदर्शनमिच्छाः कक्षा २, धर्मफलं प्रति मन्देहो विचिकित्सा, अथवा मलमलिनवपुषः साधून् दृष्ट्वा क्षुण्ण-
स्माकरणं विचिकित्सा ३, मिथ्यादृष्टीनां प्रशंसनं क्लृप्तिगणशंका ४, मिथ्यादृष्टिभिः सह परिचयः क्लृप्तिगणसंस्वपः ५ ॥

पत्तये २४ ॥ वारस तव १२ विरयतिग ३ । पण सम्म ५, वयाणं पत्तये ६९ ॥ १ ॥ व्याख्या-संलेखनायाः पंचातिचारसतथाहि—
अत्र इतस्तपः प्रभावादहं मनुष्यो राजादिभूयासमिति इहलोकाशंसा १, इतोऽनुष्ठानत्परलोके देवो भूयासमिति परलोकाशंसा २, कृता
नशनोऽहं लोकैः पूज्योऽस्मि, अतश्चिरं ज्ञेयासमिति जीविताशंसा ३, अपूज्यत्वाद्दयाधिपीडितत्वाद्वा शीघ्रं म्रियते चेद्वरमिति यत्प्रार्थनं
तन्मरणाशंसा ४, रूपं शब्दश्च कामौ, गंधरसरपर्शाभोगास्ते मम प्रशस्ता भूयासुरिति या इच्छा सा कामभोगाशंसा ५, संलेखनां कृत्वा
यद्येवं चिंतयति तदातिचाराः, एषु च यदि कोऽपि कालयत्रसंबंधी अतिचारो लग्नो भवेत्तदा तस्य मे मिथ्यादुष्कृतमिति संघटिसमश्च
वाच्यं, एवमग्रेऽपि बोध्यम् ।

अथ पंचादश कर्मादानातिचाराः यथा—

आजीविकादिनिमित्तं काष्ठदहनेन अंगाराणां करणं, तद्विक्रयणं, इष्टिकापाचनमित्यादि अंगारकर्म १, वृक्षादेः पत्रपुष्पादेर्वां छेदनवि-
क्रयणादि वनकर्म २, शकटानां तदंगानां च निष्पादनवाहनादि शकटकर्म ३, शकटवृषमादीनां भाटकेनार्पणं भाटककर्म ४, हल कुट्टालादिभि-
र्भूमिभेदरणं पाषाणादिवदनं यवादिधान्यानां भुंजनादिकरणं च स्फोटककर्म ५, प्रथमत एव मलेच्छादिभ्यो मूल्यदानेन गजदंताद्यानाय्य
विक्रयणं, आकाराद्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं ६, लाक्षा-नीली-नी-मनःशिरादेः सुलिवधान्यादेश्च विक्रयो लाक्षावाणिज्यं ७,
घृत-तैलादि रसविक्रयो रसवाणिज्यं ८, यस्मिन् भक्षिते प्राणी म्रियते तद्विषं, तस्य वाणिज्यं ९, द्विपद-चतुष्टयादि विक्रयः केशवा-
णिज्यं १०, तिलेक्ष्वादीनां यंत्रैः पीडनं यंत्रपीलनं ११, वृषमादेर्वृषणकर्णादिच्छेदनं निलिखनकर्म १२, क्षेत्रादौ बहुज्वलितं दत्तानं
१३, गोधूमादेः पोक्षः (पार्श्वः) सरोहृदादिशोषश्च प्रासिद्धः १४, असत्यो दुःशीला दारयादयस्तासां पोषणमसतीपोषः १५ ॥ इति

तथा तपो हि दुष्टाष्टकर्मविनाशकं सकललब्धिजनकं ब्रह्माभ्यंतरभेदतो द्वादशविधं दृढग्रहास्त्रिविद्गुण्यारम्भभिः समाचरणीयं । तपोमुखान्नीत्यत्र मुखशब्द आद्यर्थस्तेन भावनादिपरिश्रमः, इति व्याख्यातं ब्रह्मक्रियादिपदं यत्र । किंचान्नयमर्थिनारम्भनिर्दा कर्तव्या, न परनिर्दा, तत्र चित्रकृत्पुत्रीदृष्टांतः, स चैवं-कांचनपुराधीशेन जितशत्रुराजेन स्वस्य नवीनसभायां कनकमंजरी नामचित्रकरमुत्तानिर्मितं चित्रमयूरं साक्षान्मयूरमिव दृष्ट्वा तच्चातुर्यगुणरंजितेन सा परिणीता, तथा च स्वबुद्ध्या प्रत्यहं नवनवकथाकथनेन नृपः षण्मासान् यावत् स्ववासे आनीतः, तदा राज्ञा बहु मन्यमानापि सा प्रतिदिनं स्वगृहे एकांतदेशे उपविश्य पितृगृहसंबन्धिसामान्यवेधं परिधाय हे आत्मन् ! राजमान्यत्वमस्मिन्स्थिरमस्ति, अतोऽहं कृतिर्न विधेया, तव पितृगृहसंबन्धिनी त्वियं ऋद्धिरस्तीत्यादिवचनैरात्मानं निर्दति स्म. अथ छलं पश्यतीभिः सपत्नीभिस्त्वथाकुर्वाणां तां विलोक्य नृपायोक्तं, एषा तु भवतां कर्मणं करोति, ततो राज्ञा परीक्षार्थमेकदा-कस्मादागत्य तामात्मनिर्दां कुर्वाणां दृष्ट्वा तुष्टेन पट्टराज्ञी कृता, अपराश्रयापमानिताः, एवं धर्मार्थभिरात्मनिर्दा कार्येति ॥

अन्यच्च चातुर्मासिकपर्वाश्रयितुकामैर्मन्यतामभिरस्मिन् दिने स्वे स्वेऽतिचारा आलोचनीयाः, शुर्वादिसमक्षं च तेषां मिथ्यादुष्कृतं च वाच्यं, तत्र साधूनां चरणसप्तति (७०), करणसप्तति (७०) मिलनाच्चत्वारिंशदधिकशत (१४०) मतिचारा भवंति, ते च ग्रन्थगौरवमयाव लिख्यन्ते. ❀ । श्रावकाणां तु चतुर्विंशदधिकशतमतिचाराः (१२४) स्युरस्ते संक्षेपतो दश्यन्ते—पण संलेखण ५ पञ्जरस-कर्म १५, नाणाह अङ्क

* संक्षेपतो गथाद्वयं यथा—वय (५) समणधम्मं (१०) संजम (१७) वेयावब्बं च (१०) वंभगुत्तीओ (६) ॥ नाणाह तिअं (३) तव (१२), कोह निग्गओ (४) होह चरणमेयं ॥ १ ॥ पिढ विसोदी (४) समिई (५) भावणा (१२), पडिमा य (१२) इंदिय निरोहो (५) ॥ पडित्तेदण (२५) गुत्तीओ (३), अग्निग्गहो (४) चेव करणं तु ॥ २ ॥

अथ देवार्चनरनाम्नविलेपनानि व्याख्यायन्ते—देवस्य श्रीजितेन्द्रस्य तत्प्रतिपायाश्च अर्चनं वासादिना, रनाम्नं जलादिना, विलेपनं च चन्दनादिना कर्तव्यमेतत्पदश्रेण सर्वोऽपि पूजाप्रकारः सूचितः । पूजाफलं चेदं—सयं पमज्जणे पुन्नं, सहस्रं च विलेवणे ॥ सयसाहस्मि-या माला, अणंतं गीयवाहयं ॥ १ ॥ इत्यादि, अत्र दृष्टांताः स्वयं वाच्याः । अथ ब्रह्मक्रिया १ दान २ तपोमुखाणि ३ व्याख्यायंते, तत्र ब्रह्मक्रिया-ब्रह्मचर्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् शीलव्रतपालनमित्यर्थः, तत्फलं यथा—जो देह कणयकोटि, अहवा करेह कणयजिणभव-णं ॥ तस्स न तत्तिय पुन्नं, जत्तिय वमव्वए धरिए ॥ १ ॥ इति ॥ तथा दानं हि अभयं १ सुपात्रा-२ तुकंपो ३ चित ४ कीर्त्ति ५ मेदारत्तं च विधं, तत्र द्वाभ्यां मोक्षः, त्रिभिश्च भोगप्राप्तिः, इहाभयदाने दृष्टांतो यथा—

राजगृहे सभारिथतेन श्रेणिक्कट्टुपेण प्रोक्तं, संप्रति नगरे किं वस्तु सुलभं स्वाहु चारितं ? क्षत्रियाः प्रोत्तुर्मांसं सपथं स्वाहु चारित, तदा अभयकुगारेण चितित, एते निर्दयाः, अथ यथा पुनरप्येवं न जलपेसुरतथा कुर्या, ततो राज्ञो सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथग्पृथग्मात्वाऽभय एवमवादीत्—भो क्षत्रियाः ! राजपुत्रशरीरे महाव्याधिरुपलोऽस्ति, यदि मनुष्यसत्कं कालेयमांसं टंकद्वयमितं दीयते तदा स जीवति नान्यथेति वैद्यैरुक्तमस्ति. ततो यूयं राज्ञो प्रासजीविनो भवद्भिरेवैतत्कार्यं कर्तव्यं. तदा एकेनोक्तं दीनारसहस्रं गुहाण ? परं मां मुंच ? अन्यत्र गच्छ ? अभयेन तद् गृहीतं, एवं राज्ञो प्रतिगृहं परिभ्रम्य तैर्दत्तानि बहूनि दीनारलक्षणाण्यादाय प्रभाते नृपसभायां वदन् क्षत्रियभ्यो दर्शितं, प्रोक्तं च अहो भतदिने यूयमेव वदथ यन्मांसं सुमलमिति. अद्य तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं न प्राप्तं, ततो लज्जितास्तेऽभयेन हक्किताः, ततो मांसमक्षणनियमं प्रापिताश्च, अत्रार्थे श्लोकः—स्वमांसं दुर्लभं लोके, लक्ष्णेणापि न लभ्यते ॥ अल्प-मूत्थेन लभ्यते । पलं परशरीरजं ॥ १ ॥ एवमन्यैरप्यभयदानबुद्धिर्यथेति ॥

अथावश्यकपदं व्याख्यायते, तत्रोभयकालं यदवश्यं कर्तव्यं तदावश्यकं प्रतिक्रमणमित्यर्थः, तत्फलं चेदं—आवस्सएण एएण । साव-
ओ जरहि बहुरओ होइ ॥ दुक्खाणमंतकिरियं । काही अचिरेण कालेण ॥ १ ॥ व्याख्या—श्रावको यद्यपि बहुरजस्को बहुपापयुक्तो
भवति तथाप्येतेनावश्यकं कृत्वा स्तोकेन कालेन दुःखानामंतक्रियां विनाशं करिष्यतीति, किंच—आवस्सअं उभयकालं, ओसहमि-
वं जे करंति उज्जुत्ता ॥ जिणविज्झकहियविहाणा, अकम्मरोगा य ते हुंति ॥ २ ॥ व्याख्या—श्रावका उपयोगयुक्ताः संतः प्रभात-
संख्याकालयोजिनवैद्यकथितविधिना सम्यक्प्रकारेण औषधमिवावश्यकं कुर्वन्ति ते कर्मरोगरहिता भवन्तीति. प्रतिक्रमणनियमे साज्जणसिंह-
दृष्टांतः । स चैवं—साज्जणसिंहनामा धेष्टो द्विसंध्यं कालवेलायां प्रतिक्रमणं विना भोजनं न कार्यमिति नियमवान् बभूव, एकदा पीरो-
ज्जपातसाहेन केनचिदपराधेन स कारागारे क्षिप्तस्तदा तत्र स्थितेनापि तेनारक्षकपुरुषेभ्यः पंचाशत्पंचाशन्मितान् सुवर्णनिष्कान् दत्त्वा
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कृतं, अन्यदा रत्नद्वयपरीक्षणव्यतिकरे तृतीयं रत्नं जगन्मध्ये त्वमिति वचनात्प्रसन्नेन सुगन्धोपेन स मुक्तः सन्मानि-
तश्च, तदा तैर्भौतैरारक्षकैर्निष्कान्तस्य पश्चात्प्रदत्तास्ततः ओष्ठिना ते निष्कासतेभ्य एव दत्ताः, प्रोक्तं च अहो एतद्धनं कियत् ! यतो
ऽमृत्युं प्रतिक्रमणं मया कृतं भवत्साहाय्यादिति दृष्टांतः ॥

अथ पौषधं व्याख्यायते—धर्मस्य पौषं पुण्डितं दत्ते तत्पौषधं, तच्चाहार १ शरीरसत्कार २ गृहव्यापार ३ अन्नद्वय ४ निवृत्तिरूपं बोध्यं,
तत्फलं चेदं—पोसहि य सुहे भावे । असुहाइ खवेइ नत्थि संदेहो ॥ छिंदेइ निरयतिरिगइं । पोसह विहिअप्पमत्तेणं ॥ १ ॥ पौषधव-
त्स्थिरत्वे कामदेवदृष्टांतः—यथा कामदेवश्रावकः पौषधे स्थितः सन् निशायां मिथ्यातिवदेवेन—दुष्टगज १ नाग २ पिचास ३ रूपैर्व-
द्भवा क्षोभितोऽपि मनोवाक्कायैर्मनागपि न क्षुभित इति.

नर्तकीनिपमचिन्तोऽपि तयोर्निर्विकारभावदर्शनात् सद्यः संप्राप्तैवाभ्योऽनित्यादिभावनं भावयन् केवलज्ञानं प्राप, देवैर्महोत्सवो विहितो
वञ्च एव च सिंहासनं बभूव, तत्स्वरूपदर्शनान्नुपादयोऽपि प्रतिशुद्धाः ॥ इति ॥ परिज्ञायामिलापुत्रदृष्टांतः ॥ ७॥ अथ परिहरणीयवस्तु-
त्यागो तेतलिपुत्रदृष्टांतो यथा—तेतलिपुरे कनककेतुर्नामराजा, स च राज्यलोभाज्जातमात्रान् स्वपुत्रान् विनाशयति. तस्य राजस्तेतलि-
पुत्रनामापत्यस्वस्य पोडिलानाम भार्या, सा च प्रथमं मंत्रिणोऽतिबल्लभासीत्, पश्चात्कर्णचिदनिष्टा जाता. एकदा तस्या गृहे आहारार्थ-
मेका साध्वी समुपागता, मंत्रिपत्न्या तां प्रति प्रणम्य भर्तृवशीकरणोपायः पृष्टः, साध्व्या प्रोक्तं धर्मः सेव्यो येन सर्वेष्टार्थाः सिद्ध्यन्ति,
ततः सा संसाराद्विरक्ता सती दीक्षाग्रहणार्थं पतिं पप्रच्छ, मंत्रिणोक्तं दीक्षां गृहाण, परं यदि त्वं देवपदं प्राप्नुयास्तर्हि मां प्रतिबोधय,
तयापि तद्वचोर्गीकृत्य दीक्षामादाय आयुःक्षये समाधिना मृत्या देवपदं प्राप्तं, अथ मंत्रिणा राज्ञ एकः पुत्रो जातमात्र एव प्रच्छन्नं गृही-
त्वा स्वगृहे बद्धित आसीत्. एकदा कनककेतुर्नृपे परलोकं गते सति मंत्रिणा स कनकभवजकुमारो राज्ये स्थापितः, राजकार्यमपात्या-
धीनं कृतं, ततो मंत्री अहर्निशं राजकार्ये मग्नः सन् कदापि धर्मकृत्यं न कृतवान्. तस्मिन्नावसरे देवपदं प्राप्तया पोडिलया मंत्रिणस्वस्व-
रूपं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधाय नृपादयः सर्वेऽपि लोकास्तत्पराङ्मुखं विहितः, ततो नृपस्थानं गतेन मंत्रिणा काप्यादरमलयमानेन सद्यो
गृहमागत्यात्मनः कुपरणाशं क्रया स्वहस्तेनैवानेके मरणप्रयोगाः कृताः, परं देवेन सर्वेऽपि वैयर्थ्यं नीताः, ततो विलक्षीभूय स्थितं मंत्रि-
णं प्रति देवः प्रादुर्भूय उवाच, भो मंत्रिन् ! ईदृक्संसारस्वरूपं विद्यते, तत्त्वतो न कोऽपि करयापि स्वजनोऽस्ति. इत्यादिवचनैर्मंत्रिणं
प्रतिबोध्य देवः स्वस्थानं ययौ, मंत्र्यपि सर्वं दिभवं परित्यज्य सद्यो दीक्षां जग्राह । इति प्रत्याख्याने तेतलिपुत्रदृष्टांतः ॥ इति सागायि-
कपदं व्याख्यातम् ॥

सर्वजीवैः सह क्षामणां कृत्वा तत्र स्थितः सन् स्वयमेव तत्कटुकतेविकाशकं भुक्तवान् , न पुनः परप्राणि वधमिया परिष्ठापितवान् . ततः सद्यो मृत्वा स सद्वर्ति प्राप्तः ॥ इति ॥ निष्पापाचरणे धर्मरुचिर्हृष्टांतः ॥ ६ ॥ अथ पापत्यागेन यद्वस्तुतत्त्वज्ञानं, तत्र हलापुत्रदृष्टा-
वो यथा—इलानगरे धनदत्तश्रेष्ठी, तस्य हलादेवीसेवनात् हलापुत्रोनाम पुत्रो जातः, स चैकदा तत्रागतानां विदेशिनटानां नृत्यं पश्य-
न् अतिसुन्दररूपां नर्तकपुत्रीं विलोक्य प्राग्भवस्नेहात्तरयामत्पत्न्यानुरक्तो बभूव, ततः सद्यो गृहमागत्य पितरं प्रति उवाच—भो तात !
मां प्रति नर्तकपुत्रीं परिणायस्व, नोचेद् मरणमेव क्षणीकरिष्ये, परमपरकन्यापाणिग्रहणं सर्वथा न विधास्ये, तदा पित्रा तस्यात्याग्रहं
विज्ञाय कथमपि निषेद्धमशक्नुवता बृद्धनटसमीपं गत्वा तस्य पुत्री मार्गिता. नटेनोक्तं यद्ययमस्मत्कलां शिक्षयित्वा बहूधनं चोपाड्य
अस्मज्ज्ञातिं पोषयेत् तर्हि—अस्मत्पुत्र्याः पाणिग्रहणं कुर्यात्. श्रेष्ठिना तद्वचः श्रुत्वा हलापुत्रं प्रति सर्वोऽपि वृत्तांतः प्रोक्तः, हलापुत्रस्तु
तदप्यंगीकृत्य दृष्टेन गृहान्निर्गत्य नटेषु संमिलितः, ततः कियता कालेन तेषां सर्वकलासु निपुणो भूत्वा वेत्तातटनगरं प्राप्तः, तत्र राज्ञे
स्वकलादर्शनाय स्वयं वंशमारुह्य रमतेस्म. सा नटपुत्री च वंशपार्श्वे स्थिता गानं करोतिस्म, तदा तां नटपुत्रीं विलोक्य राजा चलचित्तः
सन् चित्तयतिस्म, यद्येष हलापुत्रो वंशान्वित्य म्रियते तर्हि एनां कन्याग्रहं गृह्णामि. अथ हलापुत्रः सर्वा एव कलाः कृत्वा वंशादुत्तीर्य
दानग्रहणेच्छया नृपपुरे स्थितः, राज्ञोक्तं व्यग्रतया मया नृत्यं न दृष्टं, ततः पुनः कुरु ? तदा तेन धनलिप्सया पुनर्नृत्यं कृतं, परं
राज्ञा तन्मरणमिच्छता पुनरतथैवोक्तं. ततः सदृतीयवारं पुनः—वंशमारुह्य रमतेस्म. तस्मिन्नवसरे एकभाग्यवतः श्रेष्ठिनो गृहे एका सा
धुराहारार्थं गतस्तदा सर्वालंकारविभूषिताऽतिसुन्दरांगी श्रेष्ठिपत्नी सद्यः समुत्थाय सानंदं वंदनां विधाय मोदकैः स्थालं भृत्वा साधुं
प्रतिलामयति, साधुरप्यथोद्विष्टः सन् ‘इत्थं इत्थमिति’ शब्दमुच्चारणाहारं मुक्नाति. एतत्स्वरूपं वंशारूढेन हलापुत्रेण दृष्टं, तदासौ स्वयं

तस्यान्त्यर्थं समपरिणामं रक्षानः, करस्यं स्वर्गादि तत्रैव परित्यज्य तन्मृनिस्थाने एव कायोत्सर्गेण तरथो. तदानीं हि रुधिरगन्धादुपा-
मवेन कीटिकागणेन तच्छरीरं सच्छिद्रं कृतं, परं स मनागपि न च्चाल, तृतीयदिने तत्रैव कालं कृत्वा स्वर्गं प्राप्ताः ॥ इति ॥ समासे
चिालातीपुञ्जदृष्टातः ॥४॥ अब स्तोकाक्षरैर्महार्थकथने लौकिकः पंडितचतुष्टयदृष्टान्तो यथा—वसन्तपुरे जितशत्रुराजा, तस्यैकदा शास्त्रभ-
वेच्छासीत्, तदा चतुर्भिः पंडितैः श्लोकलक्षप्रमितमेकैकं ग्रंथं विधाय नृपाय निवेदितं, नृपेणोक्तं—एते ग्रंथा अतिमहांतो मया स्तोकाकलेन
भोतुं न शक्यंते, तस्मात्स्वल्पाक्षरैरेवैतेषां सारं वदत, तदा चतुर्भिः पंडितैः सारभूतमेकं श्लोकं निष्पाद्य नृपाग्रे प्रोक्तं, तथाहि—जीर्णं
भोजनमन्नेयः, कपिलः प्राणिनां दया ॥ बृहस्पतिरविश्वासः, पंचालः स्त्रीषु भार्दवं ॥१॥ न्याय्या—अन्नेयनामा विद्वान् वक्ति—प्रथमं
श्रुत्वे आहारे जीर्णं सति पुनः भोजनं कार्यमिति वैद्यग्रंथपरमार्थः १, कपिलपंडितः प्राह—सर्वेषां प्राणिनां दया कार्येति धर्मशास्त्रपर-
मार्थः २, बृहस्पतिनामा विद्वान् वदति—कस्यापि विश्वासो न कार्य इति नीतिशास्त्रसारः ३, पंचालो विद्वान् ब्रुते—स्त्रीषु मृदुता धार्या
परं तासामंतो न ब्राह्म इति कामशास्त्रादहस्यं ४, एवं स्तोकाक्षरैर्महार्थकथनं द्वादशांगीरूपं संक्षेपसामयिकं बोध्यं ॥५॥ अयं निष्पायाचरणे
धर्मरुचिसाधुदृष्टांतो यथा—धर्मवीषाचार्यस्य शिष्यो धर्मरुचिनामा साधुर्नगरे आहारार्थं अपन रोहिणीनामब्राह्मणया गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः,
तथा कुटुम्बनिमित्तं मिष्टान्त्या निष्पादितं कद्रुकुटुम्बिका शार्कं विपप्रापं विज्ञाय दुष्टबुद्ध्या साधवे दत्तं, साधुना तु सरलस्वभावेन तद्-
गृहीत्वा स्वस्थाने आभारय गुरुभ्यस्त्वर्थायैतं. गुरुभिरतद् दृष्ट्वा प्रोक्तं भो महाजुभाव ! इदं शार्कं विषप्रायमस्ति. तस्मान्निरवयवस्थंडि-
ले गत्वा परिष्ठापय । तदा धर्मरुचिसाधुर्बुद्ध्या निर्बन्धभूमौ गत्वा यावत्तच्छार्कं परिष्ठापयितुं लग्नस्तावत्तन्मभ्यात्पतितविषदुभागे एव
तदन्ध्याकृष्टा बद्धयः कीटिकाः संमिलित्वास्वतन्मभ्यग्रहणेनैव च मृताः, अथैवं बहुकीटिकामरणं दृष्ट्वा पापभीरुः साधुर्जैवदयां चिरयन्

मदैर्निरुद्धय निजगृहं चागत्य प्रच्छन्नं स्थितः, ततः स दत्तो मतिमोहात्सप्तममपि दिनमष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः श्रान्तिकं कुर्वे इति विधित्य गृहाभिर्गतः, तदा एको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वाद् राजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुष्पैराच्छादयामास, तावच्चैव मार्गे गच्छतो दत्तरथाश्वसुरोत्थिष्ठा सा विष्टा मुखे पतिता. तदा स विष्टारवादाञ्चमत्कृतः सन् पश्चान्नि-
वृत्तस्तदैतस्य बहुविधदुराचारेण खिन्नैर्मुलमंश्रिभिर्जितशत्रुपुः पञ्जराभिष्कारस्य राज्ये स्थापितः, दत्तस्तु छलाद् बद्ध्वा राज्ञे समर्पितः;
राज्ञा च स कुम्भार्थं प्रक्षिप्य अवश्याग्निं प्रज्वाल्य भ्रान्तान् (शुनो) विमुच्य स कदर्थितः सन् मृत्वा नरकं गतः आचार्याभितु बहुधा
सन्मानिताः, इति सत्योक्तौ कालिकाचार्यदृष्टांतः ॥३॥ अथ ब्योकाश्वैर्महावत्तज्ञाने चिलातीपुत्रदृष्टांतो यथा—राजगृहनगर्यां धनदत्त-
नामा व्यवहारी, तस्य चत्वारः पुत्राः, सुसमानामपुत्री, चिलातीपुत्रनामैको दासश्चासन्. एकदा भेष्टी तं दासं दुराचारिणं विज्ञाय
गृहाद् बहिर्निष्कासितवान्. सोऽपि ततो निःसृत्य चौरपल्ल्यां गत्वा स्थितः । अथान्यदा स चिलातीपुत्रो बहुचौरान् संमेलयित्वा राज-
गृहनगर्यापागतः, तत्र स्वयं च तस्य भेषुनो गृहे प्रविश्य सुसमानामकन्यां चादाय सद्यो गृहाभिर्गतः, तावत् श्रेष्ठ्यपि कन्यानयनार्थं
चतुर्दशसहितस्तपुष्टे चलिषः एवं च कियति मार्गेऽतिक्रान्ते श्रेष्ठिनपत्यासन्नमागतं वीक्ष्य भीतदिवलातीपुत्रः सुममाया मस्तकं छित्त्वा
करे च तद् गृहीत्वा, द्वितीयकरे च रुधिरलिप्तं खट्वास्तुत्याञ्च पर्वतोपर्यारोह, भेष्टी तु तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विषण्णः सन् पश्चादलितः, अथ
चिलातीपुत्र एतादृशमवकरूपेणाग्रे चलन् मार्गे कायोत्सर्गस्य साधुं च विलोक्य इत्थमुवाच, भो भुङ् ! धर्मं कथय ? नोचेदनेन खड्-
गेन तवापि क्षिरद्वन्द्वेभ्यामि, साधुना तत्स्वरूपं वीक्ष्य सतिति ' णमो अरिहताणं ' इति पदमुच्चार्य आकाशे चोड्ढिय उपश्रम १ विवेक
२, संवरेति ३ षट्त्रयात्मकं धर्मं तदग्रे उक्तत्वाऽन्यत्र जग्मे. अथ चिलातीपुत्रस्तमर्थे विचारयन् आत्मनि तन्मध्यगमेकमपि गुणमपश्यन्

मेतार्यमुनिः प्राग्भवाधरितदुरितवशाद्राजगृहनगर्यां चांडालकुले समुत्पन्नः, चांडालया च जन्मसमय एव भूतव्रतसाये धनदत्तश्रेष्ठिपत्न्यै स प्रच्छन्नमर्षितस्वद्वगृहे स वृद्धिं प्राप्सः, क्रमेण यौवने प्राग्भवमित्रदेवसाहाय्यादष्टौ श्रेष्ठिकन्या एकं च श्रेष्ठिकनृपपुत्रीं स परिणीतवान् . ततो द्वादशवर्षांते देववचनात् श्रीवीरप्रभुसमीपे प्रव्रज्यापादाय बहुदेशेषु विहरन् एकदा राजगृहनगर्यां स्वर्णकारगृहे मिश्रार्थं प्रविष्टः, तत्र स्वर्णकारे मिश्रानयनार्थं गृहांतः प्रविष्टे सति पश्चात् श्रेष्ठिकनृपस्य देवपूजानिमित्तं तत्कुला अष्टौचराशतप्रमितः स्वर्णयन्त्राः क्रौंचपक्षिणा भक्षितास्वतश्चोद्गीय स भित्तुपरि स्थितः, तावत् स सुवर्णकारः शुद्धाहारमानीय वहिः समागतः, स्वर्णकारस्वज स्वर्णयवानपश्यन् तं साधुमेव तच्चौरं विचिंतयन् जगाद-भो साधो ! इहस्था यथाः केन गृहीतः ? तदा साधुना चिंतितं यदि पक्षिणा भक्षिता इति वक्ष्ये तर्हि मद्भचनादसौ एनं क्रौंचं हनिरयति एवं विचिंत्य तेन मौनमाश्रितं, ततोऽतिरुष्टेन स्वर्णकारेण साधोर्मस्वकमार्द्रवार्धेण बद्धं, तदा साधोश्चक्षुषी निःसृत्य पतिते, महती वेदना समुत्पन्ना, ततः स साधुरन्तकृत्कैवली भूत्वा मुक्तिं प्राप्सः । इत्थं प्राणान्तोपसर्गेऽपि तेन मेतार्यमुनिना जीवदयैव मनसि भूता, न किमप्यन्यच्चिंतितं, एवमन्यैरप्याचरणीयम् । इति । समयिके मेतार्यदृष्टांतः ॥ २ ॥ अथ सत्यवादे कालिकाचार्यदृष्टांतो यथा-तुरीमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भागिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वामिदुपं कारागारे निक्षिप्य स्वयं च राजपभारं बिभ्रता अन्यदा च मातुः प्रेरणयाऽऽचार्यसमीपं गतेन तेन उन्मत्ततया धर्मैर्ष्या च सक्रोधं श्रीगुरुभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति गुरुभिर्धैर्यमवलम्ब्य तस्याग्रे यज्ञो हिंसारूपो हिंसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः श्रोतं, न पुनरन्यथा . ततः क्रोड्न प्रत्यय इति तेन पृष्टे सति गुरुणोक्तं, तस्मिन्नेव दिने तव मुखेऽकस्माद्विष्टा पतिष्यति . ततोऽतिक्रुद्धन दत्तेनोक्तं त्वं कथं परिष्यसि ? गुरुणोक्तमहं समाधिना मर्त्तास्मि, मृतोऽपि च स्वर्गं गतास्मि । तदा दत्तः साहंक्रुतिः सन् तव उत्थाय स्मरि च स्व-

रागद्वेषभयादिपरिहारेण यथास्थितकथनं ३, समासः-स्तोकाक्षरैः कर्मनामकस्त्वबोधः ४, संक्षेपः-स्तोकाक्षरा महार्थी द्वादश्यांगी ५, अनवद्यं-निःपापाचरणं ६, परिज्ञा-पापत्यागेन समंताद्भस्तुतत्त्वज्ञानं ७, प्रत्याख्यानं-परिहरणीयवस्तुत्यागः ८ इत्यष्टौ नामानि. अथैषां क्रमेणाष्टौ दृष्टांता दध्यते, तत्रादौ दमदन्तदृष्टांतो यथा—

हस्तिशीर्षनगरे दमदंतो राजा, तस्य चैकदा हस्तिनागपुरस्वामिभिः पांडवै कौरवैश्च सह सीमानिमित्तं महान् विवादः संजातः, तदनंतरं कियद्भिर्दिनैर्दमदंतो जरासंधनृपसेवार्थं गते राति पांडवकौरवैश्च तद्देशो भयस्तां वार्तां श्रुत्वा क्रुद्धो दमदंतः सद्यो बहुसैन्यमादाय हरितनागपुरोपरि समागतस्त्वत्र चोभयेषां परस्परं महदूद्युद्धं संजातं, परं दैववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दमदंतस्तु विजयं प्राप्य स्वस्थानमायातः, तत एकदा स नृपः संख्यायां पंचवर्णवार्दलस्वरूपं दृष्ट्वा संग्रासवैराग्यः संसारमपि तादृशमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः, ततः प्रतिश्रामं विहरन् अन्यदा हस्तिनागपुरे प्रतोलया बहिर्देशे कायोत्सर्गेण स तस्थौ, तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पांडवैर्मर्षो तं मुनिं विलोक्य लोकमुखाच्च तं दमदंतराजर्षिं विज्ञाय सद्योऽश्वेभ्य उत्तीर्य विधिनभिबन्ध्य तस्य द्विविधमपि बलं प्रशंस्य अग्रे बलिवं, ततः कौरवाः समेतास्तेषु वृद्धेन दुर्योधनेन तथैव तं दमदंतं विज्ञाय बहुभिर्दुर्वाक्यैस्तिरस्कृत्य साधुसमीपं च बीजपूरफलं प्रक्षिप्य अग्रे बलिवं, ततो ' यथा राजा तथा प्रजेति ' न्यायात्तदनुगच्छद्भिः सर्वैरपि सैनिकैः काष्ठपाषाणादेर्निःशेषाद् समन् तादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विदधे. अथ पश्चाद्बलमानाः पांडवा मुनिस्थाने तन्महच्चत्वरं दृष्ट्वा लोकेभ्यः प्रश्नपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुश्चेष्टितं ज्ञात्वा सद्यस्तत्रागत्य पाषाणादिदूरीकरणपूर्वकं तं दमदंतं प्रणम्य स्वस्थानं गताः, एवं पांडवैः सन्मानितः कौरवैश्चापमानितोऽपि स मुनिः उभयत्र समभावं बभार, मन्तानापि रागद्वेषौ न कुनवान् । इति समभावे दमदंतदृष्टांतः ॥ १ ॥ अथ दयापूर्वकवृत्तौ मेतार्यदृष्टांतो यथा—

माराभ्यं, एतावता सम्यग्दृष्टिमिथ्यात्वपरिहारेण देवपूजन-गुरुसेवन-ज्ञानागमभरण-धर्मक्रियासुभोदन-तीर्थयात्राकरण-जिनकल्याणकथामिस्यर्शनादिभिः सततं सम्यक्त्वं निर्मलं कार्यमिति, उक्तं च—

जन्मं दिक्त्वा नाणं, तिल्यपराणं मन्हाणुभावाणं ॥ जत्थ य कयनिन्वाणं अगाढं वंसणं होइ ॥१॥इति॥ प्रसंगत उक्तं, अथ प्रथमं सामायिकस्वरूपमुच्यते, समस्य-रागद्वेषरहितस्य सतो-जीवस्य आयो-ज्ञानादीनां लाभ प्रशमसुखरूपः सपायः, स एव सामायिकं, मनोवाकायचेष्टापरिहारेण मुहुर्त्तं यावत् सर्वस्वतु सप्तपरिणाम इत्यर्थः, उक्तं च, निंदपसंसासु समो, समो य भाणावमाणकारीसु । समस्यणपरियणमणो । सामाहयं संगओ जीवो ॥ १ ॥ जो समो सव्वभूएसु, वसेसु थावरेसु य ॥ तस्स सामाहयं होइ, इमं केवलिभासियं ॥ २ ॥ तथा सामायिकस्थितः श्रावको गृहस्थोऽपि यतितुल्यो भवति, यतः—सामाहयंमि उ कए, समणो इव सावओ हवइ जग्गहा ॥ एएण कारणेणं, बहुसो सामाहयं कुज्जा ॥ १ ॥ अत एव सामायिकस्थस्य देवस्सनाप्रपूजनादावप्यधिकारो नास्ति; सामायिकरूपे भावस्त्ववे प्राप्ते सति द्रव्यस्त्वकरणानौचित्यात् । सामायिकस्य दुर्लभता कथितास्ति, यथा—सामाहयसामणिं, देवावि चिंतंति हिययमज्झंमि ॥ जइ हुइ मुहुत्तमेवं, ता अह्म देवत्तणं सहलं ॥ १ ॥ इति ॥ इह सामायिककर्त्ता श्रद्धाछादिविधः क्रुद्धिमान् अनृद्धिकश्च; तत्र य क्रुद्धिरहितः स साधुसमीपे जिनगृहे पौषधशालायां स्वगृहे वा निर्विघ्ने स्थाने सामायिकं कुर्वते, यस्तु राजादिर्महर्द्धिकस्त्वस्य सामायिकविधानं महताड्ढं चरेणोपाश्रयमागत्योचितं भवति, यत ईदृशा अपि सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावता संजायते इति, अथ सामायिकस्याष्टौ नामानि उच्यन्ते—सामाहयं १ समहयं २ सम्मवाओ ३ समास ४ संखेवो ५ । अणवज्जं च ६ परिण्णा ७, पञ्चकखाणे य ८ ते अट्ठं ॥ १ ॥ क्याख्या—सामायिक-समभावः १. सप्तयिके-सम्यग्दयापूर्वकं सर्वजीवेषु प्रवर्त्तनं २, सम्यग् वा

तरसं चिर्भटिकादिफलं जीवाश्रयत्वाद्वर्जनीयं, पुनः सच्छिद्रमपरिपक्वं फलमपि अंतर्जीवसङ्गात्वात्प्राज्यं, एवमन्यदपि अज्ञातफलादिपद-
भक्ष्यवस्तु तत्सर्वं परिवर्ज्यं, उक्तं च—

अज्ञातकं फलमद्योधितपत्रश्याकं, पूगीफलानि सकलानि च हृदचूर्णं ॥

नालिन्यसर्पिरपरीक्षकमानुषाणा-मेते भवंति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

पुनर्यद् द्रव्यं ग्रीष्मादिकाले शीघ्रविनाशि भवति तत्तत्सोपयोगेन सत्ता निरवद्यमेव सेव्यमिति ॥

अथ विशेषतोऽस्मिन्पर्वणि कृत्यं दर्शयति—

सामायिकावश्यक-पौषधानि, देवार्चन-रत्नाञ्ज-विलेपनानि । ब्रह्मक्रिया-दान-तपोमुखानि, भव्याश्चतुर्मासिकमंडनानि ॥ १ ॥
व्याख्या--भो भव्या ! एतानि सामायिकादिधर्मकृत्यानि चातुर्मासिकस्य मंडनानि-अलंकारभूतानि विद्यते, ततो भवान्निरतानि
सेव्यानीति ज्ञेयं, यद्यपि चातुर्मासिकत्रयमस्ति तथापि यदुद्दिश्य व्याख्यानं विधीयते तन्नाम ग्राह्यं, तत्र न कोऽपि दोषः, अत्र हि
कश्चित्पुमान् सामायिकं करोति, कश्चित्प्रतिक्रमणं, कश्चित्पौषधमित्यादि योज्यं, यथाशक्ति एतानि कर्तव्यानीति न कश्चिद्विरोध रति,
इह प्रथमं तिथयो विलोकयाः, ते च त्रिधा तथाहि--“चाउद्दसह-स्रद्धिपूणमासिणीत्ति” सिद्धांते उक्तत्वात्, मासमध्ये द्वे चतुर्दश्यौ,
द्वे षष्ट्यौ, आमावास्या, पूर्णिमा च, पद् चारित्र्यतिथयः, आसु चारित्र्यमाराध्यं, शीलांगाचार्यादि-गीताशैरादत्वात्, उद्दिष्टशब्देन
खिनकल्याणकतिथयः पशुवणातिथिरपि च ग्राह्या, द्वितीयापंचम्येकादश्यो ज्ञानतिथयः, एषु ज्ञानमाराध्यं, अन्ये दर्शनतिथयस्तेषु दर्शन-

अथ श्रीचातुर्मासिकव्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ९ ॥

स्मरं स्मरं स्फुरज्ज्ञानं, धाम जैनं जगन्मतम् ॥ कारं कारं क्रमांभोजे, गौरवे प्रणतिं पुनः ॥ १ ॥

निषद्धां प्राक्तनप्राज्ञैर्वाक्ष्य व्याख्यानपद्धतिम् ॥ लिख्यते लेशतो व्याख्या, चातुर्मासिकपर्वणः ॥ २ ॥ युगम् ॥
हहाषाड २ कार्तिके २ फाल्गुन ३ चार्तुमासिकानामन्यतमे चातुर्मासिकपर्वणि समागते सति अन्योऽन्यसामपेक्षव्यवहारनिश्चयार्था
युक्तं श्रीजिनशासनं विज्ञायैकांतवादिनिराकरणेन आवश्यकप्रथोक्त-समाहिताक्षर-शुद्धंकरूपलक्षणचतुर्थ-भंगतुल्यं द्रव्यमावर्तिगं संयु-
क्तमिच्छद्भिः स्याद्वादरुचिभिर्धर्माधिभिः प्राणिभिः सम्यग्धर्मकृत्यं कर्तव्यम् । अत्र हि चत्वारो भंगाः प्रोक्ताः सन्ति, तथाहि—अशुद्धं
रूप्यमशुद्धसुदं १, अशुद्धं रूप्यं शुद्धसुदं २, शुद्धं रूप्यमशुद्धं सुदं ३, शुद्धं रूप्यं शुद्धं सुदं ४. तत्र प्रथमे भंगे चरकपरिव्राजकादयः १,
द्वितीये पार्श्वरथादयः २, तृतीये प्रत्येकबुद्धा अंतर्मुहूर्त्तकालमगृहीतद्रव्यलिङ्गाः ३, चतुर्थे साधवो द्रव्यतो भावतश्च शुद्धिभाजः ४.
एतेषु चतुर्थभंग एव शुद्धत्वादुपादेय इति । अथ आद्धानां प्रथमतः सामान्येन किञ्चित्त्रितयकर्तव्यमुच्यते । एतद्दूरतानंतभवभ्रमण
भीरुभिर्जैनमार्गानुसारिभिः अद्भुतभिः सर्वदा बहुमावद्यव्यापाराः वर्जनीयाः, विशेषतः फाल्गुनादिमासेषु तिलादिधान्यं न रक्षणीयं
बहुन्नसजीवोत्पत्तिविनाशसंभवात्, तथा संधानमात्रफलादीनां यदि संसक्तं भवेत्तदा त्याज्यं, जेतुभिर्मिश्रं फलं मधुकविलयादि, पुष्प-
मरणिशिद्रूपमुकादि त्याज्यं, वर्षाकाले तंदुलीयादिपत्रशार्कं न भक्षणीयं, बहुद्वक्षमन्नमजीवमिश्रत्वादिति, योगशास्त्रे हेमाचार्यगुर्जरदौ
महाजनप्रसिद्धैरुक्तमस्ति, फाल्गुनपूर्णिमात आरभ्य कार्तिकपूर्णिमां यावत् प्रायेण पत्रशार्कं न भक्ष्यमिति । तथातिपक्वं श्लथीञ्चवं चलि-

रिसहेस समं पत्तं, निरवज्जं हल्लुरससमं दाणं ॥ सेयांससमो भावो, हविज्ज जई मणिगय हुज्जा ॥४॥ इयं गाथा स्पष्टार्थः । ननु त्रैलोक्यपूज्यस्यापि भगवतः कथमेतावान्—अन्तरायोऽजनिष्ट ? तत्रोच्यते—प्राक्कृतकर्मोदयाद्, तथाहि—कस्मिंश्चित् प्रारभवे ऋषभस्वामिजीवेन पश्चि ब्रजता धान्यखले धान्यं भक्षयतो बलीवर्दान् तोदनेन कर्षुर्कैस्ताडयमानान् विलोक्य चिन्तितमेवे मूढाः इषमसुखेषु शिकयबन्धनं न जानते, तस्मिन् क्षणे स्वयं तत्र स्थित्वा स्वहस्तेन द्रुषमसुखेषु तद्वन्धनोपदेक्ष्यके, तरानीं च बलीवर्दैः निःस्वासानां पृष्ठयधिकत्रिंशतीं मुमुक्षु, तस्मिन् कर्मणि उदिते सति भगवानब्र भवे वर्षमेकं यावद् आहारविघ्नं लेभे, तस्मिन् कर्मणि क्षयोपक्षमं च प्रापिते श्रेयांसदत्तपाहारं लब्धवान्, श्रेयांसश्च तद्दानफलेन मुक्तिसुखभागे बभूव, तद्दिनादेव साधुभ्यः प्रासुकाहारदानविधिः सर्वैरपि लोकेरज्ञायि । तदश्च भगवान् ऋषभदेवो वर्षाणामेकसहस्रं यावत् छाद्मस्येन विहृत्य तपस्तप्त्वा धाति कर्मचतुष्टयं क्षययित्वा केवलज्ञानं प्राप्त्य वर्षसहस्रोत्पुर्वलक्षं यावदार्थक्षेत्रेषु विहृत्य बहुमन्यमान प्रतिबोध्य अष्टापदपर्वतोपरिदक्षसहस्रमुनिमहितेन मोक्षं जगाम । इति श्रुत्वा भी भव्याः ! एतन्नयात्मके मोक्षमार्गे बह्वादरेण यतश्चम् इति श्रेयः ॥

अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं वीक्ष्य प्राक्तनम् । अलोखि सुगमं कृत्वा, क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ १ ॥

॥ इति श्री अक्षयतृतीयाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

एतच्च भगवतः पारणकं श्रेयांसमृहे वैशाखशुक्लतृतीयायामभूत्, तद्दानस्य अक्षयमुखजनकत्वेन तद्दिनस्याक्षयतृतीया, इति प्रसिद्धिर्भूत्, शेषाणामजितादित्रयोविंशतितीर्थंकराणाममृतरससह्योपममृतरसतुल्यं परमाणं घृतखण्डमिभितक्षैरेयीरूपं भोजनकं पारणके आसीद् इति प्रथमगाथार्थः । अथ पंचादिव्यानि एव आह—

घुटं च अहो द्राणं, दिव्वाणि य आहयाणि तूराणि । देवा वि सन्निवहया, वसुहारा चैव जुष्टा य ॥ ६ ॥

गाथार्थः—यदा श्रेयांसगृहे भगवता पारणकं कृतं तदा देवैः, 'अहोदानमहोदानमिति' घुष्टम्—उद्धोषणा कृता, तथा देवहृन्देन दिव्यानि तूर्याणि चादित्राणि आहृतानि—वादितानि, आकाशे बधिरितदिव्यचक्रा देवदुन्दुभयो नेदुरित्यर्थः, तथा देवाः—तिर्यग्जुम्भकादयोऽपि सन्निपतिताः—आगताः, तथा वसुधारा च जुष्टा—सार्धद्वादशकोटिमितसौवर्णिकादिद्विष्टरभूदित्यर्थः । उपलक्षणात् सुगन्निजलज्वादिः सुगन्धपुष्पवृष्टिश्चाभूदिति ज्ञेयम्, एतदेव स्पष्टयति—

भवणं घणेण भुवणं, जसेण भयवं रसेण पडिहत्थो । अप्पा निरुवमसुखं, सुपत्तदाणं महण्णविचयम् ॥ ३ ॥ इति ।

गाथार्थः—दानावसरे भवनं—श्रेयांसगृहं घनेन—स्वर्णरत्नादिमयेन भूतमिति शेषः, भुवनं—स्वर्ग-मृत्यु-पाताल-लोकरूपं यज्ञसा भूतम्—अहो ! श्रेयांसकुमारेण विजगत्पतये केनाऽप्यदत्तपूर्वं दानं दत्तमिति त्रिलोकियथापिनी तस्य कीर्तिरभूदिति भावः, मयावान् ऋषभस्वामी हस्तुरसेन प्रतिहस्तः—लाभयागभूद् संयमलामस्य हस्तुरसाहारपूर्वकत्वाद्; आत्मा—श्रेयांसजीवो निरुपमं सुखं प्राप्तवान्, अतः सुपात्रदानं महाप्रशस्यम् ।

कानर्थमूलकारणं परमाणुमात्रमपि परिग्रहं न बाधति; किं पुनः मणिस्वर्णकन्याश्वगजमौक्तिकादिकमिति सम्यग् विचार्य गवाक्षादुत्तीर्य यत्र श्रीऋषभदेवस्तत्र समागत्य हर्षभरेण पुलकितशरीरो भगवन्त त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वन्दयित्वा उवाच—हे भगवन् ! प्रसन्नो भव, अष्टादशकोटाकोटिसागरोपमानि यावद् विच्छिन्नस्य प्रासुकाहारदानविधेः सम्यक् प्रदर्शनेन भव्यजन्तून् निस्तारय, गृहाण च मद्गृहे प्राभुतार्थं समागतान् शतसंख्यान् इक्षुषटान् इति । अथ स्वाभिनाऽपि चतुर्हानिभुक्तेन द्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीं सम्यग् ज्ञात्वा इक्षुरसग्रहणाय काद्वयं प्रसारितम्, तदा श्रयांसो रत्नपात्रतुल्याय श्रीमद्भगवते त्रिकरणशुद्धया इक्षुरसरूपं निर्दुष्टमाहारं ददानो हर्षभरेण स्वचित्ते क्षरीरं च न ममौष्ठे, आत्मानं धन्यं मन्यमानः त्रिजगत्पुण्येन भगवता आहारग्रहणेनानुगृहीतोऽहमिति चिन्तयन् यावत् स्वहस्तेन इक्षुरसभृतैर्धृष्टमृगवन्तं प्रीणयन् तिष्ठति, तावद् देवैर्हर्षभरेणाकाशे पंच दिव्यानि प्रकटीकृतानि, एतदेवाह श्रुतकेवली भगवान् मद्गवाहुः—‘उस-भस्स उ पारणए’ इत्यादि, गाथा पूर्वं दर्शिता । अथ गार्थः—ऋषभस्य लोकनाथस्य प्रथमतीर्थकरस्य प्रथमपारणके इक्षुरस आसीद्,

१ ॥

ऋभानंदाश्रयि रोमांचो, बहुमानं प्रियंवचः । किंचानुमोदना पात्र-दानभूषणपंचकम् ॥ १ ॥

अवादरो विलंबश्च वैमुख्यमप्रियंवच । परचात्तापरश्च सद्दाने, स्मृतं दूषणपंचकम् ॥ २ ॥

दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं, संसारसौख्यकरं । नृणां प्रीतिकरं गुणकरकरं, लक्ष्मीकरं किकरं ।

स्वर्गावासरं गतिच्यकरं, निर्वाण संपत्करं । वर्यायुर्वैलुद्धिर्वर्धनकरं, दानं प्रदेय बुधैः ॥ ३ ॥

इहादौ श्रीऋषमस्वामिसम्बन्ध उच्यते, श्रीऋषमस्वामी सर्वार्थमिद्विधानात् च्युत्वा आपादकृष्णचतुर्थ्यां श्रीमरुदेवाङ्गुल्युत्पन्नः नवमासान् चतुर्दिनाधिकान् गर्भे स्थित्वा चैत्रकृष्णाष्टम्यामर्थरात्रौ जन्म संप्राप्तः, विंशतिपूर्वलक्षणि कुमारपदं भुक्त्वा त्रिषष्टिपूर्ववर्षं राज्यं प्रपालय चैत्रकृष्णाष्टम्यां दीर्घो जग्राह. तदा हस्तिनागपुरे श्रीबाह्वलिपुत्रस्य श्रीसोमयशोनृपस्य पुत्रः भैयांस आसीद् । अथ भगवान् प्राक्वतनकर्मोद्याद् वर्षं यावद् आहारालाभाद् निराहारो विहरन् हस्तिनागपुरे समाययो, तस्यां रात्रौ भैयांसादिभिः श्रिमित्रयः स्वप्ना लब्धाः, तथाहि—श्यामीभूतं मेरुमसृत्तवटैः प्रक्षालयाहमुज्ज्वणकार्यमिति भैयांसो लब्धवान् १, तथा सूर्याविम्बात् च्युतं किरण-सहस्रं भैयांसेन सूर्याविम्बे स्थापितमिति स्वप्नं सुबुद्धिनामा धेष्ट्री लब्धवान् २, तथा एकः शूरो बहुभिर्वैरिभिः रुद्धः, भैयांससाहा-य्याद् जयं प्राप्तवान्, इति स्वप्नं च सोमयशाः राजा लब्धवान् ३, प्रातः समायां सर्वेऽपि मिलिताः स्वं स्वं स्वप्नमुक्तवन्तश्च, ततः स्वप्नविचारं कृत्वा नृपादिभिः सर्वैरपि उक्तम्—अद्य भैयांसस्य ऋश्चिद्रूपो महान् लाभो भविष्यतीति । तदा भगवान् मिश्रार्थं इतन्ततो भ्रमन्त भैयांसगृहसमीपमाययो, भैयांसः स्वामिनं दृष्ट्वा हर्षं प्राप्ताः, लोकस्त्वु पूर्वं साधुमुद्रायाः अदर्शनेन अबदानविधेः ज्ञानाद् भगवन्तं मणि-स्वर्णगजाश्वादिभिर्निर्मन्त्रयामासुः, भगवांस्त्वु तैर्दीयमानं वस्तु किमपि न गृह्णातिस्म, तदा भगवान्भमाकमुपरि अतीव रुष्टोऽस्ति, येनाभ्याकं किमपि वस्तु न गृह्णाति इति ते लोकाः कोलाहलं चक्रुः । एवमेकः संवत्सरो व्यतिक्रान्तः, तस्मिन्नावसरे भैयांसो भगवन्मुद्रां विलोक्य 'अहो दृष्टं मया ईदृक्कुरूपं कदाचिद्', इति उक्षापोहं कुर्वाणो जातिस्मरणं ज्ञानं प्राप्य भगवता सह स्वस्याष्टभवंसंबन्धं च ज्ञात्वा प्राक् स्वयमनुभूतं साधुभावं स्मृत्वा चिन्तयतिस्म—अहो ! अज्ञानविजृम्भितमेतद् संसारिजीवानां, येनैते एव कुर्वन्ति—यतः त्रैलोक्यराज्यं तृणाय मन्यमानो भगवान् विषयतृष्णां त्यक्त्वा सांसारिकसुखं च किं गच्छेत्तुल्यं राणयन् साधुत्वमंगीकृत्य मोक्षसुखार्थं यतमानोऽने-

चले बालिनामा महासुनिर्मोक्षं प्राप्ताः । श्रीकुण्डपुत्रौ श्राम्ब-प्रद्युम्ननामानौ सुनी सिद्धिं गतौ । दक्षरथपुत्रो भरतोऽपि तत्रैव शिवं प्राप्ताः । शुक्रनामा सुनिः, शैलकाचार्य-पन्थको च सुवितं प्राप्ताः । राम-भरत-द्राविडनरपतिनादाद्याः सुनयोऽप्यत्रैव मुक्तिं प्राप्ताः, पाण्डवप्रमुखाः सत्पुरुषा अपि भीसिद्धाचले मुक्तिं प्रापुः । चैत्रीपूर्णिमादिने उपवासं कृत्वा भीसिद्धाचलतीर्थे गत्वा पूजाध्यानदानादीन् ये प्राणिनः कुर्वन्ति ते नरकतिर्यग्गतिविच्छेदं कुर्वन्ति, इत्यादि पर्वाराधनस्वरूपं प्रोक्तम् । तद्दिने श्रीगुरुपार्थाद् मन्त्राक्षरपूर्वं स्नानजलं गृहीत्वा गृहादौ सेवनीयम्, तेन मरकोपद्रवादि भयं याति, सदाऽऽनन्दश्च भवति, ऋद्धिं वृद्धिं सुखं च जनः प्राप्नोति । अस्मिन् पर्वणि सम्पद्यते केचिद् दानं ददति, केऽपि शीलं पालयन्ति, केचिद् भावं भावयन्ति, वक्तॄणां श्रोतॄणां च सदाश्रेयो भवतु ।

नन्दे-रसे-सिद्धिचन्द्रे (१८६९,) प्रमिते वत्सरे वरे । इयं व्याख्या गुणग्राह्या, चैत्रशुक्लाष्टमीतिथौ ॥ १ ॥

दुर्गे जेसलमेरो च, कृतावासेन धीमता । गणिनाऽमरचन्द्रेण, वाचकेन सुसाधुना ॥ २ ॥

ताच्छिष्यजीवराजेन, कृता व्याख्या मनोरमा । चैत्रशुक्लपूर्णिमायाः, कीर्तिरत्नसहायतः ॥ ३ ॥

इति चैत्रशुक्लपूर्णिमाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथ अक्षयतृतीयाव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

प्राणिपत्य प्रभुं पार्थ्वं, श्रीचिन्तामणिसंज्ञकम् । अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

उसभरसयपारणए, इकखुरसो आसि लोगनाहसस । सेसाणं परमज्ञं, अमिपरससरिसोवमं आसी ॥ २ ॥

शुद्धभावेनोपवासं कृत्वा श्रीजिनालये स्नात्रपूजामहोत्सवादि करणीयम्, सर्वजिनानां पूजा विधेया, सद्गुरुमुखाच्च तस्मिन् दिने चैत्री
क्याख्यानाश्रयणं कार्यं, दीनहीनजनेभ्यो दानं देयं; शीलं च पालनीयं; जीवरथा विधेया, विधिपूर्वकं विमलगिरिपटं उच्चैः स्थापयित्वा
मुक्ताफलैस्तद्गुलादिभिश्च महतीं पूजां विधाय गुरुसमक्षं पंचशकस्तवादिभिर्देवान् वन्दित्वा शुभध्यानेन दिनरात्रीकृत्यं विधाय
पारणवेलयां मुनिभ्यो दानं दत्त्वा पारणकं विधेयम्, पंचदशवर्षाणि यावदेवं प्रतिवर्षं व्रतपाराधनीयम्, पश्चाद्गुद्यापनं यथाशक्ति समा-
चरणीयम्, तेन निर्धनो धनी भवेद्, पुत्र-कलत्र-सौभाग्य-कीर्ति-देवमुखं शिष्यपदप्राप्तिश्च भवेत्, तथा स्त्रीणां पतिवियोगो न भवति,
रोग-शोक-वैधव्य-दौर्भाग्य-मृतवत्सात्स पारवंश्यादि सर्वं कर्मफलं नश्यति । अस्या आराधने स्त्री पतिवह्नुभा भवति, विषकन्या
भूत-प्रेत-शाकिन्यादिप्रहादिकटं विलयं याति, वहुनां किं भावेनाऽऽयाधिता चैत्रीपूर्णमा मुक्तिं ददाति, इति भणधरमुखात् श्रुत्वा सा
बाला हर्षं प्राप, उक्तवती चाहं एतद् व्रतं करिष्यामि । तदा जनन्या सह सा बाला गुरुं नत्वा गृहे गत्वाऽवसरे चैत्रीपूर्णमाऽऽराधनं
कृतवती, तदा सा सुखिता जाता, विषयविकारस्यापि शान्तिः संजाता, परमपदे मनोऽभूद्, प्रति वर्षं व्रतं कुर्वत्या पूर्णं व्रते शुभभावे-
नोद्यापनं कृतम्, पुण्डरीकगणधरध्यानेन भीसिद्धाचलयात्राकरणेन भीष्मपददेवस्य जापेन प्रान्तेऽनशनं विधाय कालं कृत्वा सौधर्मदेव-
लोके देवत्वेनोत्पन्नाः, तत्र देवसंघन्धिनो भोगान् भुक्त्वा महाविदेहे क्षेत्रे सुकच्छविजये वसन्तपुरे नरचन्द्रस्य राज्ञो राज्ञे ताराचन्द्र-
श्रेष्ठिनो गृहे तारानामन्या भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन स जीव उत्पन्नाः, नाम्ना पूर्णचन्द्रे, द्वासप्ततिकलाकुशलो जातः, पंचदशकोटिद्रव्यं,
पंचदश भार्याः, पंचदश पुत्रा, इत्यादि सर्वं सुखं प्राप्तवान्, तद्भवे पुनः स चैत्रशुक्लपूर्णमाऽऽराधनं कृत्वा, प्रान्ते श्रीजयसमुद्रगुरुपार्श्वे
दीक्षां गृहीत्वा, तत्र च शुभध्यानेन केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं गतः । एवं चैत्रपाराधने बहवो जनाः परमानन्दं प्राप्ताः, पुनरपि विमला-

भर्तुः समीपे समागता, तदा भर्ता प्रोक्तम्-अद्य वारकं तव नास्ति कथं त्वया मर्यादा लंघिता?, सा कामविह्वला भर्तारं प्रत्युवाच-
कथं मर्यादा?, तदा भर्ता प्रोक्तम्-कुलोद्भवानां मर्यादोलंघनं न युक्तं; समुद्रोऽपि मर्यादां न भ्रंशति; सत्पुरुषः स्वमर्यादया न चलति ।
तवः सा संतोषरहिता कलुषवदना मित्रश्रियं प्रति द्वेषमुद्रहन्ती स्वगृहे समागता, सपत्न्या सह पतिसंबन्धवियोगमिच्छन्ती कनकश्रीः
(चन्द्रश्रीः) विषयप्रमादव्याकुला सती मन्त्रतन्त्रयन्त्रोपायकर्मणादिसामग्रीं विधाय तस्याः शरीरे भूत-प्रेत-शाकिनी-डाकिनीप्रवेशं
कारितवती, साऽपि कर्मयोगात् पारवश्यं प्राप्ता । अथ कनकश्रीः सपत्नीशरीरं कुचेष्टितं ज्ञात्वा जहर्ष, पुनः स्ववशीकरणबलेन भर्तारं स्ववशी-
चर्के, भर्ताऽपि लघुपत्नीं दृष्ट्वा पूर्वकर्मफलं विचिन्त्य तत्याज । कनकश्रीर्हर्षिता, धनावहभेष्टी कनकश्रिया सह विषयसुखं भुञ्जानः सन् कालं
निनाय । कियति काले गते सति सा कनकश्रीमृता त्वत्पुत्री जाता, सपत्नीपतिवियोगकरणेन विषकन्या कर्मविषाकं पतिविरह-पीडापीडितं
भोगसुखरहितं कर्मोपाजितं, तेन कारणेन तव पुत्री महादुःखेन दुःखिताऽस्ति, कर्मणां विचित्रा गतिरस्ति । तदा तज्जननी प्राह-हे गुरो !
इयं पतिविरहेण पीडिता वृक्षच्छायायां पाशं बद्ध्वा मरणाय समुद्यता, तावन् मया एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा पाशं छित्त्वा भवत्समीपे समा-
नीता भवद्भिर्दीक्षा प्रदीयताम्, तदा गणधरः प्राह-हे भद्रे ! एषा तव पुत्री दीक्षायोग्या नास्ति, नितरां चंचलस्वभावा बाला वर्तते,
इति गुरुवचनं श्रुत्वा तन्माता प्राह-अस्या योग्यं धर्मकृत्यं कथ्यतां येन दुष्टकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
ब्रतं कथयतिस्म-हे भद्रे ! चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽधनं कुरु, तस्या आराधनेऽस्याः पूर्वकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
अपि गुरुज्ञानयोगाद् रुचिः समुत्पन्ना, तदा सा सावधानीभूय गुरुवाणीमश्रुणोद्, तदा गणधरेणोक्तम्-श्रीसिद्धाचलतीर्थं श्लाघ्यतमस्ति,
तत्रानन्तानन्तकालेनानन्ता जीवाः सिद्धाः, सकलतीर्थेषु मुख्यम्, तस्य चैकविंशतिर्नामानि सन्ति, तैर्ध्यानं विधेयम्, चैत्रीपूर्णिमादिने

उत्तरश्रेण्यां च गगनवल्लभप्रमुखाणि षष्ठिर्नगराणि वासयित्वा प्रदत्तानि; तत्र विद्याषलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो देशान् संस्थाप्य तौ पृथक् पृथग् नमिर्विनमी तत्र राज्यं पालयामासतुः । तौ चिरकालं राज्यसुखमनुभूय प्रान्ते सर्वसंगं परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा श्रीविमलाचले समागत्य श्रीदेवाधिदेवं युगादिदेवं भावेनाऽभिनम्य तत्रैव तीर्थे मुक्तिं प्रापतुः, इति नमिर्विनमिसम्बन्धः ।

अथ श्रीऋषभदेवस्य प्रथमगणधरः पुण्डरीकनामाऽत्रैव मुक्तिं प्राप्तस्तत्सम्बन्धश्चायम् ।

श्रीआदिनाथपुत्रो भरतः, तस्य पुत्रः पुण्डरीकः, श्रीप्रभोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः सन् दीक्षां गृहीत्वा प्रथमगणधरो जातः, पञ्चकोटिसाधुपरिवृतः गणधरो ग्रामानुग्रामं विहरन् सौराष्ट्रदेशे समागतः तदागमनं श्रुत्वाऽनेकभूषमण्डलैकसामन्तश्रेष्ठि-नरनारीगणा वन्दनार्थमाययुः, गुरुरपि यथायोग्यं धर्मदेशनां ददाति स्म । तस्मिन्नवसरे एका सबाष्पजला सजोका चिन्तासागरसंप्रविष्टा दीना महिला समागता, तया साध विधवा दौर्भाग्ययुक्ता एका कन्याऽपि समागता । श्रीपुण्डरीकगणधरं नमस्कृत्यावसरं प्राप्य कन्यया सह सा स्त्री इति पप्रच्छ-हे भगवन् ! अनया कन्यया पूर्वभवे किं पापं कृतं, येन विवाहसमये करमोचनवेलायामेवास्याः पतिर्भरणं प्राप्तः ? इति प्रश्ने कृते सति गणधरः प्राह-हे मद्रे ! अशुभकर्मणोऽद्भुतमेव फलम्, तथाहि-जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे मनोरमं विश्वविख्यातं कैलासपर्वतकारतुंगप्राकारवेष्टितं नानादेशोद्भवजनाकुलं विशालशालगृहैर्मण्डितं चन्द्रकान्तनामकं नगरं बभूव । तत्र श्रियो धाम सकलकला-गुणगणग्रामो जगति प्रसिद्धः समरसिंहो नाम महीपतिरभूत् । तस्य शीलालंकारधारिणी धारिणीनाम्नी वल्लभा बभूव । तत्र नगरे महाधनाढ्यः परमश्राद्धो जिनभक्तिरतोऽनेकगुणसागरो धनावहनामा श्रेष्ठी बभूव । तस्य कर्मयोगाद् द्वे भार्ये बभूवतुः, एका कनकश्रीः द्वितीया मित्रश्रीस्ताभ्यां भार्याभ्यां सह स श्रेष्ठी सुखेन कालं गमयति स्म । अथैकदा मदनपरवशात् कनकश्रीमित्रश्रियो वारकं ससुच्छिद्य

अथ चैत्रीपूर्णिमाव्याख्यानम् ॥ ७ ॥

निर्यराजं नमस्कृत्य, भीमसिद्धाचलसंज्ञकम् । चैत्रशुक्लपूर्णिमाया, व्याख्यानं क्रियते मया ॥ १ ॥

सिञ्जो विज्झापर चक्की, नमिबिनामिसुणी, पुण्डरीओ सुणिन्दो । बालोपज्जुम्भनसंघो, भरहसुगसुणि, सेलणो पंथगो य ॥
रामो कोट्ठीपंच, दविडनरवई, नारओ पण्डुपुत्ता ॥ सुत्ता एवं अणेगे, विमलगिरिमहं, तित्थमेयं नमामि ॥ १ ॥

व्याख्या—अहमेतत् तीर्थं नमामि यत्रानेक प्राणिनः सिद्धा बभूवुः, ते के ? तानाह—यत्र विमलाचले विद्याधरादिचक्रवर्तिनः सिद्धाः—सुक्तिं प्राप्ताः, पुनर्युगादिदेवस्य पौषकपुत्रो नमिबिनामिनामानो सुक्तिं गतौ, तत्सम्बन्धोऽयम्-अयोध्यायां नगर्यां भगवान् ऋषभदेवः स्वज्येष्ठपुत्राय भरताय राज्यं दत्त्वाऽन्येषामपि यथायोग्यं देशं विमज्ज्य स्वयं दीक्षां गृहीतवात्, तदा नमिबिनामिनामानो करमेच्चिद् कार्याय कुत्रचित् प्रदेशे गतावभूताम्, भगवता तु राज्यविभागावसरे तौ विरमृतौ, दीक्षाग्रहणानन्तरमयोध्यायां समानतौ भरतं पप्रच्छतुः—ऋषभदेवोऽस्माकं पिता कस्मिन् ? भरतेनोक्तं—स्वामिना दीक्षा गृहीता, युवाभ्यां मम सेवा कर्तव्या, अहं युवाभ्यां देशप्राप्तं दास्यामि, तदा तौ भरतमपमान्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य विहारं कुर्वतो भगवतोऽग्रे कण्ठकादिकं मार्गाद् निवारयन्तौ कायोत्सर्गो स्थितस्य भगवतो देशमशकादीन् उद्धापयन्तौ प्रातर्वन्दनापूर्वकं 'स्वामिन् ! राज्यप्रदो भव' इत्युक्तवान्तौ नित्यं तिष्ठतः स्म । एकदा बन्दनार्थमागत्येन वरणेन्द्रेण तयोऽरुपरि महतीं कुर्यां विधाय भगवद्भूषणं कृत्वा ताभ्यामष्टचत्वारिंशत्सहस्रपट्टिसिद्धविद्याः प्रदत्ताः, षोडशविद्यादेव्याः समाराधनं च दत्तम्, वैताड्यपर्वते दक्षिणभेण्यां रथनूपुरचक्रवाकप्रसृताणि पञ्चाक्षरगणानि

तस्य दश उपवासाः प्रायश्चित्तम्, एककलशप्रमाणजलप्रक्षेपणे शतमुपवासानां प्रायश्चित्तम्, सूत्रप्रक्षेपणे पंचाशदुपवासाः, छगणप्रक्षेपणे पंचविंशतिरुपवासाः, एकगालिप्रदाने पंचदशोपवासाः, गीतगानेऽसभ्यगाने सार्धशतमुपवासाः, तत्संबन्धिवादिप्रताडने सप्ततिरुपवासाः, एककरीपप्रक्षेपणे विंशतिरुपवासाः, छगणहारप्रक्षेपणे जन्मान्तरे शतं वागाः स्वस्य भस्मीभवनं भवति, श्रीफलप्रक्षेपणे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति, एकपूगीफलप्रक्षेपे पंचाशद् वागाः, धूलिप्रक्षेपे पंचविंशतिर्वागाः, होलिकागर्तखनने शतं वागाः, होलिकायां काष्ठप्रक्षेपे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति । होलिकादाहकरणे सहस्रशश्चाण्डालकुलोत्पत्तिः, होलिकाव्रतकारकस्य सहस्रशो म्लेच्छकुले उत्पत्तिर्भवति, एवं पापं विज्ञाय भयोऽर्थिभिरात्महितेच्छुभिः द्रव्यहोलिकां त्यक्त्वा भावहोलिकां एवं आराध्यते, तेनैवान्न जगति दृष्टार्थः प्राप्यते, इति ।

संवद्वाणकुशानुसिद्धिवसुधा, (१८३५) संख्ये नभस्येऽसिते ॥ पक्षे पावनपञ्चमीसुदिवसे पाटोषिसंज्ञे पुरे ।

श्रीमच्छ्रीजिनलामस्तूरिगणभूसुखप्रतापोद्भुरे ॥ कान्ते श्रीजिनचन्द्रसूरिसुनिषे धर्मेक्षतां विभ्रति ॥ १ ॥

श्रीमन्तो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा-स्त्वच्छिष्याऽमुतधर्मवाचकवराः, सन्ति स्वधर्मादराः ॥

तत्पादाम्बुजरेणुराश्वचवनसमर्ता विपश्चिदक्षमा-कल्याणः कुतवानिदं सुविशदं व्याख्यानमाख्यानभूद् ॥ २ ॥

इति होलिकाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ६ ॥

पर्वकथा

संग्रहः

॥ ३८ ॥

सह पौषधप्रतिक्रमणसामायिकादिधर्मकृत्यं करोतिस्म, यथाशक्ति व्रतनियमपालनमपि करोति । अथ तस्या गृहसमीपे मिथ्यातिव-
लोका वसन्ति, तेषां मिथ्यातिवर्तां पुत्रीभिः सह सा तिष्ठति, उत्तिष्ठति, भ्रमति, ब्राह्मणाः कथां यत्र वाचयन्ति तत्र गत्वा कदापि कथां
अपि शृणोतिस्म । यद्यपि सा जैनं धर्मं पालयति, तथापि संगतिवशाद् मिथ्यात्वस्याप्यादरं कृतवती, यथा—उपेष्ट-भाषणमासयोः
गणगोरपूजनाव सुन्दरवरप्राप्तिः धनधान्यप्राप्तिः एतादृश्यो वार्तास्तस्यै रोचन्ते । अथैकरा कुमारी मनसि व्यचिन्तयत्—यद् जैनधर्मे
वीवरागो देवोऽस्ति, स च न कमपि सुन्दरमसुन्दरं करोति; सांख्यादिदर्शने तु ब्रह्मा जगतः कर्ताऽस्ति, विष्णुः रक्षणं करोति, शिवः
संहारं करोति, ततो यदि ईश्वर—पार्वत्योः पूजा विधीयते तौ च तुष्टौ स्यातां तदा मनोवाञ्छितसांसारिकसुखस्य लाभो भवेत् । एवं
विचार्य गणगोरप्रभृतिमिथ्यातिवर्तसु आदरवती अभूत् । अथ तस्या मातापितरौ बहुनिषेधं कृतवन्तौ—यद् त्वं हे पुत्रि ! मिथ्यातिव-
पर्वण आराधनां मा कुरु, चिन्तामणिसमानं जैनं धर्मं प्रक्षीय काचक्षकलतुल्यमन्यं धर्मं मा गृहाण, अमृतस्वादं त्यक्त्वा विषस्वादं मा
स्वीकुरु, विषपानेन दुःखिता भविष्यसि; इत्यादि बहु कथितं परन्तु मिथ्यातिवप्रचियवशाद् तथा किञ्चिदपि न मेने, मिथ्यातिवप-
र्वाराधनां कर्तुं लभा, यथा यथा मिथ्यातिवज्जनाः प्रशंसन्ति तथा तथा साऽऽनन्दं दधार । अथ मातापितृभ्यां सा परिणायिता, अल्प-
कालेनैव मृत्वा मनोरथश्रेष्ठिनः पुत्री संजाता, कथावाचकन्यासस्य पुत्री यया सह बाल्यावस्थात एव होलिकादिमिथ्यातिवर्तां व्रत-
मकरोदुः सा मृत्वा हुण्डा संजाता, कथावाचकश्च कामपालः संजातः, पूर्वत्र संबन्धाद् हुण्डा कामपालस्य होलिकया सह समानमं कृत-
वती । इत्थं ह्यथैव संभूतं होलिका पर्व विज्ञाय सुधीभिः भग्यारमभिः शुभार्थं तन्न कर्तव्यम्, किन्तु तस्मिन् दिने प्रतिक्रमण-व्रत-
ज्जिनपूजादिधर्मकार्यं विधेयम्, होलिकासंबन्धि किमपि कार्यं न विधेयम् । यो हि होलिकाज्वालायां गुलालस्यैकां मुष्टिं प्रक्षिपति

होलिका

क्यालयान

३

॥ ३८ ॥

गुह्यात्, ततः कुपारेण सा तन्नाऽऽनीता, तां दृष्ट्वाऽसौ मम पुत्रीति श्रेष्ठितोक्तम्, तदा कामपाल उवाच—हे सरलश्रेष्ठिन् ! त्वं निजपुत्रीं वह्निदग्धां किं न जानासि ?, पूर्वं सूर्यदेवगृहे त्वत्पुत्र्यां मम भार्याश्रमोऽभूद्; अद्युता मङ्गार्यायां तव निजपुत्रीश्रमो जातः, द्रयोः रूपस्य धारस्परसादृश्याद् अपरं कारणं नास्ति, तत एवं श्रुत्वा हर्षितः श्रेष्ठी तं जबलप—इतः प्रभृति त्वङ्गार्या मम पुत्रीस्थाने भवतु, इयमेव हि मत्पुत्रीति तस्मिन्नादारभ्य श्रेष्ठी प्रीत्या तस्यै बह्मालंकारभोजनादिकं सर्वमपि पूरयामास । अथ सा दुष्टा परित्रा-
जिका मृता पिशाची बभूव, पूर्वभवं रमृत्वा तया ज्ञातम्-दुष्टा एतच्छगरवासिनो लोकाः, ये महां भिक्षामपि न ददुः, ततः सा क्रोप-
चिता लोकषूराण्य तक्षणरोपरि महतीं शिलां चक्रे, पुनः प्रबलभाग्ययुक्तां होलिकां प्रतिहन्तुं न समर्था बभूव, ततो भीताः पौरलोकाः
बलिं चक्रुः, तदा पिशाची कस्यचित्छरीरेऽवतीर्य उवाच—भो लोकाः ! पूर्वं कुलद्वयवत्सलाहं मण्डान् मरडांश्च त्यक्त्वाऽन्यान् सर्वलो-
कान् हनिष्यामि, ततो लोका मरणाद् भीताः सन्तोऽन्यं जीवितोपायमलभमानाः स्वयमपि मण्डभावाभाश्रित्य स्वजीवितकृते मुक्तसङ्ग-
नमर्यादा असत्यवचनभाषिणो दुष्टवादित्रवादिनः, एवं मण्डा जाताः, पुनर्भस्मधूलिकर्दमादिभिर्मलिनदेहा मरुताप्राया बभूवुः । ततः
प्रतिषर्षं होलिकादिनाद् द्वितीयदिने धूलिहरिकापर्वं प्रवृत्तं, ततः सा प्रसन्नोभूय स्वस्थानं गता ।

अथ होलिकापूर्वभवः कथ्यते ।

पाटलीपुरनगरे ऋषभदत्तनामा श्रेष्ठी निवासमकरोद्, तस्य चन्द्राननानाम्नी पत्नी । अथ तयोर्द्वयोः पुत्रयोरुपरिदेवीनाम्नी पुत्री
जाता, सा च रूपलावण्यादिगुणैरतीव शोभिताऽऽसीद् । सा च अष्टवर्षाया जाता ततः पितृभ्यां पाठिता, ततः सा कन्या स्वमात्रा

जिक्रया सा होलिका पृष्टा-हे पुत्रि ! कथय ते मनोगत चिन्ताम् ? तदा कथितस्तथा तदग्रे स्वाभिप्रायः, ततः पश्चाज्जिकया प्रोक्तम्-
हे पुत्रि ! रविदिने पूजाभिषात् स्वयं देवगृहे त्वं मागच्छेः, तत्राहं तव कुमारसंगं करयिष्यामि, यतो जन्ययात्राज्ञाभरिकोत्सवेषु दुर्लभस्या-
पि जनस्य संगमः स्यात्, यथेष्टितव्यभिचारसिद्धिर्भवेद्, इति लोकोक्तिरस्ति । ततो रविदिने होलिका तत्र गता, कुमारोऽपि तपस्वि-
न्याः संकेतितस्तत्रायातः ततः सा विधिना स्वयंमूर्तिं प्रणय यावत् प्रतिचचाल तावत् कुमारस्तामालिलिङ्ग, तदा तथा कुमारपृष्टे हस्त-
प्रहारं दत्त्वा पूत्कारः कृतः, अहं परपुरुषस्पर्शसंज्ञातपातकस्य शुद्ध्यर्थमग्निप्रवेशं करोमि, तदा तां मरणाभिमुखीं गूढरभां पुत्रीं वीक्ष्य बला-
ज्जनको गृहमानीतवान्, ततः कालगुनपूर्णिमारत्रौ तपस्विनी पुनः तयोः संगमं कारयामास; स्वयं च तत्समीपे गृहे सुप्ता, सिद्धकार्य-
त्वाद् गाढनिद्रां प्राप्ता ।

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुर्कर्णो न भिद्यते । द्विकर्णस्य च मन्त्रस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥ १ ॥

इति वाक्यं विचार्य होलिका निजगृहे सुप्तां तापसीं गृहं च दग्ध्वा शीघ्रं कुमारसहिता तत्स्थानाग्न्याऽन्यत्र स्थिता । प्रभाते पुत्रीं
दग्धां ज्ञात्वा भेष्ठी बहु विललाप, तदा लोकास्तां सर्वां ज्ञात्वा तदीयमस्म प्रणमंतिस्म, तत्प्रभृति सर्वत्र प्रतिवर्प तद्दिने होलिकापर्व-
प्रवृत्तं, तदधुनाऽपि परमार्थज्ञान्या लोकाः कुर्वन्ति । अथ कतिपु दिनेषु गतेषु स कुमारो होलिकां प्रोचे-अधुना धनं नास्ति तेन धनार्ज-
नाय विदेशं व्रजामि, तत्सत्योक्तम्-स्वामिन् ! भद्रोक्तमुपायं कुरु यतो धनप्राप्तिः स्याद्, त्वं हि मत्पितृहृदं याहि, तस्मान्ममृदयेन
शाटिकामानय, तत्सत्तेन सन्न गत्वा तथैव सानीता, भार्या प्रोक्त न एषा मम योग्या, अन्यामानय, ततः पुनस्तेन तत्र गत्वा सा पश्चाद्
दत्ता अपराऽऽनीता, साप्ययोग्या उक्ता पश्चाद् दत्ता, तदा श्रेष्ठिना उक्तम्-तव पत्नी स्वयमागत्य सम्यक् परीक्ष्य विशिष्टशाटिकां

अथ होलिकाव्याख्यानम् ॥ ६ ॥

होलिका फाल्गुने मासे, द्विविधा द्रव्य-भावतः । तत्राद्या धर्महीनानां: द्वितीया धर्मिणां मना ॥ १ ॥

लोकं हि इदं पर्वं होलिकेति वदन्ति, होलिका तु द्विविधा द्रव्यतो भावतश्च, तत्र येऽज्ञानिनः सदसद्विवेकविकलाः प्राकृतलोकप्रभा-
दादृताः धीजिनधर्मविमुखे भगवानुगतिकाः लोकारते काष्ठच्छाणादिना बद्धिपर्यी द्रव्यहोलिकां कुर्वन्ति, धर्मपर्व विराधयन्ति, अपरादिने
च धूलिक्रीडनाऽवाच्यञ्जलधन-मलमूत्रजराच्छोदन-त्रयादिवस्त्राकर्षण-रासभारोपितनरपीडनादिकं कुर्वन्ति । सर्वमपीदमनर्थदण्डं विज्ञाय
धार्मिकैः परिहर्तव्यम् । ये पु- धर्मिणस्ते तपोरूपजाग्रद्विना कर्मदलच्छाणमस्मीकरणरूपां भावहोलिकां कुर्वन्ति सद्-ध्यानरूपिबलखेल-
नादिकं च कुर्वन्ते । ननु कुत इदं लौकिकं राजः पर्वं प्रवृत्तमिति ? मदनमाशंक्य सम्प्रदायगम्यं तत्कथानकमुच्यते-पूर्वदेशे जेतपुरं नाम
नगरमस्ति, तत्र च जयवर्मा राजा, पदनसेना च तत्पट्टराज्ञी, अमात्यो मतिचन्द्रनाभा । तत्रैव मनोरथनामा श्रेष्ठी, तस्य चत्वारः पुत्राः,
तेषामुपरि अतीव रूपवर्ता होलिजानाभ्यां पुत्री, सा च पित्रा महोत्सवेन विवाहिता, परं कर्मवशाद् विधवा जाता, सा मदा पितृगृहे
तिष्ठति, अन्यदा गवाक्षस्थिता सा वंशदेश्वामिश्रयनपालभूपस्य पुत्रं कामपालनामानं विलोक्य कामाकुला जाता, सोऽपि तां दृष्ट्वा
उत्पथं कापव्यासः संजानः, तदा श्रेष्ठी तां पुत्रीं गुप्तपीडापीडितां दृष्ट्वा विषादं प्राप्सुः, इतश्च तत्र पुरे एका परित्राजिका वसतिरस्म, सा
च द्विजकुलोत्पन्न-चण्डरुद्रमाण्डस्य पुत्री, अचलभूतिनाम भरडकस्य पत्नी 'हुंटा'-इति नाम्ना विख्याता, कूटकपटकारिणी लोचनानां
भूतरूपमदिकं करोतिरस्म, तथा सा क्षुधातुरा कुशांगी भिक्षार्थं दिने दिने गृहं गृहं प्रतिभ्रमतिरस्म, पर लाभान्वराय वशात् क्वापि मिथ्यां न
लभते, ततः सा लोकभयः कोपं चकार । अथ मनोरथश्रेष्ठिना सा सत्कृत्य याचिता, हे भावमेव सुतां पदवीं कुरु, ततो रक्षसि परित्रा-

वभूव । ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयन् द्वादशगुणस्थानान्त्यसमये वाति कर्मचतुष्टयं शुक्लध्यानेन क्षपयित्वा त्रयोदशगुणस्थानप्रथमसमये केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भवयान् प्रतिबोधयन् पृथिव्यां विज्रहार । ततः द्विसप्ततिपूर्वक्षणाणि सर्वायुः प्रयात्य चतुर्दशे गुणस्थाने पंचह-
रन्नाक्षरोच्चारणकालमात्रे योगनिरोधं कृत्वा शेषकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा मुक्तिं प्राप्सः । इह शरीरं त्यक्त्वा पूर्वप्रयोगवन्धनच्छेदादिना सिद्ध-
शिलीपि परि योजनान्ते सिद्धक्षेत्रे एकस्मिन् समये गत्वा साधनन्तस्थित्या स्थितवान् । इत्थं पिंगलरायतो मेरुत्रयोदश्या महिमा प्रवृत्तः ।
पूर्वं रत्नमया सेरवो दौकितः, पश्चाद् क्रियत्कालं यावद् स्वर्णमया, ततः पश्चाद् रूप्यमया, अस्मिन् काले घृतमया मेरवः प्रवृत्ताः-
सन्ति, इत्थं मेरुत्रयोदश्याः महिमानं श्रुत्वा भो भव्याः ! शुद्धभावेन विधिना एतद् व्रतं कर्तव्यम्, येन इह परत्र च सर्वप्रकारसुख-
संपत्तिः प्रादुर्भवेदिति ॥

समवद्ध्योमसाष्टेन्दु (१८६०) मिते फाल्गुनमासके ॥ अस्मिन्कादश्यातिथ्यां बीकानेरालयसत्पुरे ॥ १ ॥
द्वयाख्यानं प्राक्तन वीक्ष्य निबद्धं लोकभाषया ॥ अलेखि संस्कृतीकृत्य क्षमाकल्पणपाठकैः ॥ २ ॥
संविजनवाचनाचार्यपदस्थानं सुधीमताम् । श्रीयुक्तामृतधमार्णां शिष्यैरामोदतन्त्रवदः ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्,

॥ इति मेरुत्रयोदशीव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

रत्नमय मेरुपञ्चकं भीमिनामे दौकनीयम्-मध्ये एको महान् मेरुः, चतुर्दिक्षु चत्वारो लघवः, तदग्रे चतुर्दिक्षु चत्वारो नन्धावर्तः, कर्तव्याः । दीपधूपादिपूर्वकं बहुविधाः पूजाः कर्तव्याः । एवं मासत्रयोदशकं यावत्, अथवा वर्षत्रयोदशकं यावत् कर्तव्यम् । तथा 'ॐ ह्रीं श्रीश्रृणुभदेवपारंगताय नमः' एतत् पदं द्विसहस्रवारान् जगनीयम्, एवं प्रतिमासं कुर्वतः सकलरोगक्षयो भवति, इह परत्र च सुखं संपद्यते । यदि त्रयोदश्यां पौषं कुर्यात् तर्हि प्रागुक्तं कर्तव्यं सर्वं पारणकदिने कृत्वा गुरुं प्रति अतिथिसंविभागे विधाय पारणकं कुर्यात् । इत्थं गुरुत्रयः श्रुत्वाऽनन्तवीर्यो राजा व्रतं अंगीकृत्य गुरुन् नत्वा स्वस्थानं ययी । अथ पिंगलरायकुमारः प्रथम-माषकुणत्रयोदश्यां प्रथमं व्रतं कृत्वान् तावता चरणांकुरौ प्रादुर्भूतौ, एवं त्रयोदशमासान् यावत् कुर्वतः सुन्दारूपौ-पादौ प्रकटी-भूतौ । राजाऽर्तव हर्षं प्राप्तः, धर्मस्य महिमानं विलोक्य उल्लसितः सन् विशेषतो धर्मं कर्तुं प्रवृत्तः । ततः षोडशमासे कुमारौ गुण-सुन्दरीं परिणीता, अन्यासामपि बहूनां राजकन्यानां पाणिप्रदणं चक्रे । ततोऽनन्तवीर्येण राजा कुमारस्य राज्यं दत्त्वा गंगिलमुनिपार्श्वे चारित्रं गृहीत्वा निरतिचारं तत् प्रतिपाल्य भीमशुभ्रयेऽनशनं कृत्वा शिवपदं प्राप्तम् । ततः पिंगलरायनृपः मन्त्रीत्या प्रजां पालयन् पुनः—त्रयोदशवर्षाणि यावद् मेरुत्रयोदशीपाराधय प्रान्ते उद्यापनं चकार । तत्र त्रयोदशजिनगृहाणि कारयामास, त्रयोदश स्वर्ण-मयीः प्रतिमाः, त्रयोदश रूप्यमयीः त्रयोदश रत्नमयीश्च निर्मायामास । त्रयोदशविधै रत्नैर्मैत्राञ्चकं निर्माप्य दौक्यामाम । त्रयोदश-वारान् भीसंधेन सह तीर्थयात्रां चकार । त्रयोदशसाधर्मिकवात्सल्यान् कृत्वान्, एवं बहुधा ज्ञानभक्तिपतिं नकार । ततः कियन्ति पूर्वाणि व्रतसहितं राज्यं प्रपाल्य स्वकीय-महसेनकुमारस्य राज्यं दत्त्वा भीमुव्रतान्चार्यसमीपे बहुभिरन्यपुरुषैः गृह दीक्षां जग्राह । द्वादश-शान्तिपवीत्य चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, क्रमेण आचार्यपदं च संप्राप्तः, ततः क्षत्रभेदपारोक्षार्थमष्टमगुणस्थाने शुक्लध्यानं यथातुमुद्यतो

पुत्रपादाय उपरि गत्वा सूर्यकुंडजलेन पुत्रं स्नपयामास । परं तज्जलं देवाऽऽधिष्ठितमस्ति स्वयंप्रमस्य च न तत्कर्मघातं क्षीणं तेन तज्जलं पादौ न स्पृशति । तद् दृष्ट्वा सर्वेऽपि संवलोक्य विरिपता जाताः, तदा सर्वैरपि सुनीश्वरः पृष्ठः-स्वामिन् ! किमत्र कारणम् ? मुनिरुच्ये-अनेन बह्वर्ध्वेभ्यः प्राग देवद्रव्यं भक्षितमस्ति, तथा एकस्या मृगयाश्चत्वारोऽपि पादाच्छिन्नाः तत्कर्म बह्वर्ध्वं क्षीणं किंचिदद्यापि अवशिष्टं वर्तते, तेन तीर्थजलं न स्पृशति तीव्रकर्मणां भुक्तिं विनाः क्षयभावत् । एतद् मुनिवचनं श्रुत्वा माता, पिता, पुत्रश्च त्रयोऽपि वैराग्य प्राप्तः, ततः श्रीऋषभदेवचरणान् अभिवन्द्य गुह्यागत्य धर्मकर्मणि घृता नभ्युः । इत्थं षोडशमहत्सर्पाणि कुष्ठवगादिपीडा-पनुभूय तत्कर्मलोक्य कालं कुत्वा प्रथमदेवलोक्य देवदेवोत्पन्नः, ततश्च्युत्वा हे राजन् ! अनन्तरीर्योऽयं तव पुत्रः पिण्डलायनामा संजातः । इत्थं गंगिलमुनिः कुपारस्य प्राग्भवमुचत्वा पुनरुवाच—

मयापानाद् यथा जीवो, न ज्ञानाति हिताऽहिने ॥ धर्मधर्मो न जानाति, तथा मिथ्यात्वमोहितः ॥१॥
मिथ्यात्वेनालीढचित्ता नितान्तं, तत्रातएवं जानते नैव जीवाः ।

किं जात्यन्धः कुम्भ चिद्भस्तुजाते, रम्यारम्यव्यक्तिसमासादयेयुः ? ॥२॥

अमन्थाभितमिथ्यात्वेऽनघानन्ता रियतिर्भवेद् ॥ सा भव्याभितमिथ्यात्वेऽनादिमाता पुनर्मता ॥३॥

ईरुद्-मिथ्यात्वोदयाद् जीवाः कर्माणि ब्रह्मन्ति, तन्पुत्रेणापीत्यमेव दुष्कर्माणां च तेन पशुर्जातः । एतद् मुनिवचनं श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! एतद् कर्म केन पुण्येन नश्यति ? मुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तृतीयारक्रमान्ते सार्धाष्टयामयुक्तवर्षत्रये शेषे सति माषाष्टयत्रयोदश्यां भीष्मसमदेवस्त्वामिनो निर्वाणकल्पापकमश्नुत्, तेन तद्विनां श्रेष्ठपास्तः । तद्दिने चतुर्विंशत्यारण्यामेव उपवासं कृत्वा

एकदा प्रमोहलभाषाभरणानि गृहीत्वा वञ्चिद् अन्याचारं सेविनवान्, तदा श्रेष्ठिना तत्स्वरूपं ज्ञात्वा गृहाद् बहिर्निष्क्रासितः । ततो वनपथे अमन् आसेटकसंगेन बहून् मृग-शय्यकादीन् जन्तून् विनाशयन्तुररपूर्तिं चकार । अथ तन्नैव वने तापमाश्रमो विद्यते तत्र बहवस्नापसास्तपस्यां कुर्वन्ति, मृगा अपि तत्राऽऽगत्य उपविशन्ति । एकदा एका सर्गर्मा मृगी तत्राऽऽगच्छन्ती तेन सायन्तसिंहेन तीक्ष्णस्त्रेण पादेषु प्रहृता तस्याश्रितारोऽपि प्रादाः छिन्नाः, सा अधः पतिता तापसैर्दृष्टा, ततस्तैः सद्यस्तत्राऽऽगत्य धर्मः आवितः सा मृत्वा सद्गतिं प्राप्ता । ततस्त्वापसाः सायन्तसिंहं प्रत्येवमुक्तवन्तः—रे दृष्ट ! यथा त्वयाऽस्माकं मृग्याः प्रादाश्छिन्नास्तथा त्वमपि पाप्य पशुत्वं प्राप्नुयाः । इत्थं ज्ञापं दत्त्वा ते स्वाश्रमं जग्मुः । सायन्तसिंहोऽपि तापसान् क्रुद्धान् दृष्ट्वा भीतः सन् नष्टत्वा वनं गतः, दुर्कर्मयोगात् संमुखं मिश्रो मिलितः, सद्यस्तेन सिंहेन हतः, स मृत्वा नरकं गतः । ततश्च्युत्वाऽसंख्येयान् तिर्यङ्नरकादिमवान् कुत्वाऽकापनिर्भरया बहूनि कर्माणि क्षपयित्वा महाविदेहे कुमुदपुरानगरे विशालकीर्तिनृपस्य गृहे शिवानामदास्याः पुत्रत्वेनोत्पन्नाः । तया वज्र इति स्थापितं नाम, क्रमेण तरुणो जातः । नृपसेवां करोतिस्म, परं प्राक्कृतकर्मोदयात् तच्छरीरे गलत्कुष्ठरोग उत्पन्नाः । हस्तौ, पादौ च गलित्वा पतितौ पङ्कगुर्जितः । अथ परणसमये शिवादास्या नमस्कारमन्त्रः आवितः, ततः समाधिना मृत्वा रूपनतरो जातः, ततश्च्युत्वा जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे सौहार्दपुरानगरे सादासश्रेष्ठिगृहे वसन्ततिलकामार्यायाः स्वयंप्रभो नाम पुत्रो जातः, । स च पुणवान्, विवेकवान्, परं चरणे व्रणरोगयुक्त एवोत्पन्नस्तेन चालितुं न शक्नाक । क्रमेण अष्टवर्षया अभूत्, एवंपुत्रत्वात् पितरौ तद्गुःखदुःखिताभ्यूताम् । तस्मिन् समये श्रीशङ्खजयतीर्थयात्रार्थं संघोऽगमद्, तदा तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी अपि सरोगपुत्रसहितः संघमध्ये चचाल । क्रमेण सिद्धेश्वर संघः समागतः, ततो विभिन्ना गिरिमारुह्य श्रीश्रृंगभदेवमक्तिं चकार, तदा सूरदासश्रेष्ठी अपि समाप्यः

तथा चमंस्य मूलं तथा, पापस्य मूलं हिमा, एको हिमा करोति, अन्यः कारयति, अपरोऽनुमन्यते एते त्रयोऽपि सद्व्यापमात्रः, पुनर्यो हिमां कुर्वन् वनसि त्रासं न प्राप्नोति तस्य हृदये दया नास्ति, यो जीवो निर्दयः सन् बहून् एकेन्द्रियान् विनाशयति स परमवे चातपियादिगोपमात् भवति । यः पुनर्दीन्द्रियान् विनाशयति स परम मूकः, मुखरोणी दुर्गन्धनिःश्वासश्च भवति, पञ्च ग्रीन्द्रियाणां विनाशकः स नासिकारोणी भवेत् । चतुरिन्द्रियविनाशकात् अक्षणा काणः अन्धो वा, क्षिप्नन्नेवो वा भवेत् । यस्तु पचेन्द्रियविनाशकः स परम बहिरो भवति, यः पुनः पंचप्रकारानपि जीवान् विनाशयति स भवान्तरे पंचापीन्द्रियाणि पट्टनि न प्राप्नोति, तस्मात् मो मर्याः । हिमाऽनुनादिकं सर्वथा त्याज्यमित्यादिधर्मोद्देशं भूत्वा राजा पप्रच्छ—स्वामिन् ! मत्पुत्रः केन कर्मणा पशुर्जातः ? तदा गांल्लिमुनिरुवाच—अस्य प्रारभवं शृणु, अस्मिन् जम्बूद्वीपे ऐरवतक्षेत्रे अचलपुरनाम्नि नगरे महेन्द्रध्वजो नाम राजा, उपया पशुराक्षी तयोः सापन्तसिंहो नाम पुत्रोऽभूत् । स च लेखनशालायां पठनार्थं गच्छन् घनकृतसंगाद् द्यूतं श्लिष्टवान्, क्रमेण ममव्यसनसेवनतत्परोऽभूत् । राज्ञा बहुधा निषिद्धोऽपि यदा व्यसनमसक्तं न तत्याज, तदा अयोग्यं ज्ञात्वा स्वदेशाद् बहिर्निकासितवान् । ततोऽपि व्यसनमत्यजन् देशाटनं कुर्वन् सुरपुरनगरे समागतः, तत्र चम्पक श्रेष्ठिना सुन्दराकारं विलोक्य उत्सर्गपुरुषोऽयमिति ज्ञात्वा सुकुमारोयम्, अस्मात् कार्यान्तरं न भविष्यतीति च विचिन्त्य स्वगृहपार्श्ववर्तिजिनगृहस्थार्थं म सापन्तसिंहः स्वगृहे स्थापितः । अथ स दुष्टात्मा जिनाश्रे ढीकितानि तन्दुलपूगीफलादीनि प्रच्छन्नं गृहीत्वा घनक्रीडार्थं ययौ । जिन्यद्भिर्दिनैः भेष्टिना तद् ज्ञात्वा तस्मै उक्तम्—हे मद्र ! यः पुमान् देवद्रव्यादिकं भुङ्क्ते सोऽनन्तकालं संसारपरिभ्रमणं करोति, तस्मात् त्वया अतः परमेतत् कार्यं न कर्तव्यम् । इत्थं बहुधोपदेशो दत्तस्तथापि स दुष्टो मिथ्यात्वाज्ञानतीव्रकर्मादयाद् न ततोऽपि विरमतिस्म ।

कुमारः सत्वरं प्रेषणीयः, इति श्रुत्वा राजा उद्दिग्धचित्तः संजातः, ततः सद्य उत्थाय स्वमन्दिरे एकान्तदेशे गत्वा गच्छाः प्रधानस्य चाग्रे इत्यश्रुवाच—अथ किं कर्तव्यम् ? पुत्रस्तु पंशुर्वर्तते एतस्य कथं भविष्यति ? पृणवे कः स्वकन्याः प्रदास्यति ? तदा प्रधानमंत्री किंचिद् विचार्य तान् सेवकान् आहूय इत्युवाच—साम्प्रतमिह कुमारो नास्ति तन्मातुलगृहे वर्तते । मातुलगृहं तु इतो द्विशतयोजनेषु मूढनीपत्तने नमस्ति तेन सांप्रतं लग्नं न भवेत्, पश्चात् ज्ञास्यते । एतत् श्रुत्वा सेवकाः प्रोचुः—हे स्वामिन ! पन्थादूरे वर्तते, अतो लग्नं विधाय देयं, स्वयमपि लग्नोपरि शीघ्रं समागन्तव्यम् । एतत् सेवकवचनं श्रुत्वा मासषोडशकानन्तरं लग्नं भविष्यति, इति निर्धारितम् । ततो लग्नं गृहीत्वा सेवका मलयदेशं गताः । अथ राजा अनन्तवीर्यश्रित्वातुरः सन्तुवाच—अथाऽत्र क उपायः कर्तव्यः ? षोडशमासास्तु सत्वरमेव यास्यन्ति । तदा नृप-राज्ञी-प्रधानैर्बहो चिन्ता कृता परं कोऽप्युपायो न लब्धः । अस्मिन्नवसरे नगर्युधानं साधुमंचयतीपरिवृतशत्रुहर्त्रानधरो गणिलनामा साधुः समवसुनः, वनपालकेन प्रतिपत्तिं कृत्वा नगरमध्ये गत्वाऽनन्तवीर्यराजाय वर्धापनिका दत्ता । राजा तन्नुखात् साध्यागमनं श्रुत्वा तं संतोष्य हस्त्यश्वदिबहुकृद्दिममेतो वन्दनार्थं निरसुतः । कथेन तत्र गत्वा विधितः सुनीन् अभिवन्द्याग्रे उपविष्टः, पर्वद् मीलित्वा, मुनिरुपदेशं ददौ । स च इत्थम्—

जीवद्द्याह समिज्जह, इन्दियवपणो दामिज्जह सयगिबे ॥ सद्यं चक्क वदिज्जह, धम्मसस्स रहरसं इणमेव ॥१॥

जयणा उ धम्मजणण्णि, जयणा धम्मसस्स पालिणि चेव ॥ तह बुद्धि करी जयणा, एगंत्तसुहावहा जयणा ॥२॥

आरंभे नत्थि द्या, महिलासंगेण नासए धंनं ॥ संकाए लम्भत्तं, पन्नज्जा अत्थपादणेणं ॥३॥

जे धम्मभेत्तमहा, पाए पाज्जालि धम्मयारीणं ॥ ते हुंति दुट्ठमुंठा, बोहिचि पुण तुल्लहा तेसिं ॥४॥

कृतवान् । ततस्तपन्तःपुरे एव ररक्षतुः बहिर्न प्रकटी चक्रतुः । यदा पुनः लोकाः पप्रच्छुस्त्वदा एवसूत्रतुः—कुमारस्य रूपमत्यद्भुतं
वर्तते, मा कदाचिद् दृष्टिदोषो भवेद् इति न प्रादुक्षियते । तदा सर्वस्मिन्नपि नगरे एषा प्रवृत्तिः प्रादुर्भूता । यदुत पिंगलशायकुमार-
दृश्यः पृथिव्यामपरः कोऽपि रूपसौन्दर्यवान् नास्तीति । अथैवं क्रमेण कुमारो वृद्धिं प्राप्सः । अस्मिन्नवसरे अयोध्यानगरीतः सप्त-
दशव (१२६) योजनेषु मलयनामा देशोऽस्ति, तत्र ब्रह्मपुरं नाम नगरम्, तत्र च इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयः शत्रघ्नो नाम
राजा तस्य च इन्दुमती नाम्नी पट्टराक्षी । तत्कुक्षिसंभवा गुणसुन्दरी नाम पुत्री, सा चातिशयरूपलावण्यसौभाग्यादिगुणयु-
क्ताऽभूत् । तस्य राज्ञः पुत्रो नास्ति सैवैका पुत्री आसीद्, अवस्तेन मातापित्रोरतिवल्लभा आसीद् । अथ पुत्री वरयोग्यां ज्ञात्वा
तदयोग्यवरालामात्र राजा तद्विवाहचिन्तातुरो बभूव । तस्मिन्नवसरे तन्नगरवासिन्यापारिणः शकटेषु विविधानि क्रयाणकानि श्रुत्वा
देवान्तरं चलितास्त्वदा राज्ञा तेभ्य उक्तम्—देशान्तरे भ्रमन्निर्भक्त्रिगुणसुन्दरीयोज्यवरप्राप्तौ सत्यां विवाहसम्बन्धः कार्यः, इति नृप-
वचनं श्रुत्वा तथेति प्रतिपद्य ते चलिताः । क्रमेण बहूनि नगराणि विलोकयन्तोऽयोध्यां नगरीं प्राप्ताः, तत्र च क्रयाणकानि सर्वा-
ण्यपि विक्रीतानि भूयान् लाभः संजातः, अपराणि तत्रत्यानि क्रयाणकानि संगृहीतानि । यदा ते चलनार्थमुद्यता जातास्त्वदा स्व-
नृपवचनं संस्मृत्य तन्नगरवासिलोकानां मुख्यात् कुमारस्याद्भुतं रूपं श्रुत्वा नृपसमीपे गत्वा कुमारेण सह गुणसुन्दर्या विवाहसम्बन्धं
चक्रुः, राज्ञाऽपि ह्युत्क (कर) मोचनादिना तेषां बह्वादरश्चक्रे, ततस्ते हर्षिताः सन्तः स्वदेशं प्रति चेष्टुः, क्रमेण स्वनगरं गत्वा
राज्ञोऽग्रे सर्वं वृत्तान्तं कथयामासुः, राजापि कुमारस्याद्भुतरूपसौभाग्यादिगुणान् श्रुत्वा संतोषं प्राप्सः । अथ यदा कन्या वरयोग्या
जाता तदा कुमारस्य आकरणार्थं राज्ञा स्वसेवकाः प्रेषिताः, तेऽपि अयोध्यां गत्वा अनन्तवीर्यं नृपं प्रोचुः—हे महाराज ! विवाहार्थं

अथ मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम् ॥ ५ ॥

सास्त्रदेवं जिनं नत्वा, स्मृत्वा सद्गुरुभारताम् । मेरुत्रयोदशीवत्स-व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

इहाष्टमहाप्रातिहार्यविराजितेन जगद्गुरुणा श्रीवर्धमानस्वामिना श्रीगोवमादीनामग्रे यथा माघकुण्डत्रयोदश्या माहात्म्यमुक्तं, तथा-परंपरयाऽऽद्यतमस्माभिरुच्यते, श्रीकृष्णभदेवाऽजितनाथयोरन्तरे पञ्चाशच्छक्रेटिसागरोपमांति व्यतिक्रान्तानि, तन्मध्ये अयो-ध्यायां नगर्यां इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोवीर्योऽनन्तवीर्यो नाम राजा बभूव, स च बहुलहस्त्यश्वरथपदात्याद्विसेनानायकः । तस्य च-राज्ञः पञ्चशतानि राक्षस आसन्, तन्मध्ये प्रियमती नाम पट्टराज्ञी बभूव, वनंजयो नाम चतुर्वृद्धिनिधिर्महामात्यश्च आसीत् ॥ सुखेन राज्यं पालयतो राज्ञा एकदा मनसि महाचिन्ता समुत्पन्नान्यदुत्तमो ममैकोऽपि पुत्रो नास्ति, क एतद्राज्यस्य भोक्ता भविष्यति ? पुत्रं विना गृहं शून्यप्रायमिति । ततो राज्ञा अनेके उपायाः कृताः परं पुत्रोत्पत्तिर्न जाता । तस्मिन्नवसरे एकदा एकः क्रोणकनामा साधु-राहारार्थं राज्ञो गृहे समागतः, तदा नृपराज्यौ उत्थाय विधिना वन्दित्वा शुद्धहारेण प्रतिलाभ्य करद्वयं संयोज्य मुनिं पप्रच्छतुः-स्वामिन ! अस्माकं पुत्रो नास्ति स कदापि भविष्यति न वा ? मुनिरुवाच-उपोतिः कनिमिषादिकं मुनिर्न भाषते, तदा नृपराज्ञीभ्यां पुनः पुनः प्रार्थनायां कृतायां मनसि दयां धृत्वा मुनिना उच्यतम्-हे राजन् ! तव पुत्रस्तु भावी परं पञ्चमुर्भविष्यति, एतदुक्त्वा मुनिर्गतः, तदा भूपराज्ञीभ्यां चिन्तितम्-अस्माकं पट्टगुरोपि पुत्रस्तु भावी । क्रमेण राज्ञी सगर्भा जाता, पूर्णे काले यं पुं पुत्रं प्राप्सत् । राजा पुत्रजन्मं श्रुत्वा हर्षितः सन् महोत्सवं चकार, द्वादशे दिवसे सर्वमपि कुटुम्बं भोजयित्वा कुमारस्य पिण्डालयाग इति नाम

विभ्रानि कारितानि पश्चात् कतिपयदिने वैराग्यवासितः श्रेष्ठी गृहमारं सुन्दरानामि ज्येष्ठे शुभे नियोज्य सर्वानाहूय कथयति-
स्म-हे पुत्राः ! यूयं दशमीदिने सप्तदशप्रकारेण चाभेयमर्चित्वा न्यायानां भुत्वा गृहे सभागत्य साधून् प्रतिलाभ्य एकस्मिन्नेन भोजनं
कृत्वा चतुर्विधाहारनियमो ग्राह्यः, पारणकदिने स्वाभिवात्सल्यं कर्तव्यम्, एवं विधिना वयं सुखिनो ज्ञाताः, भवन्निरापि एवं कर्त-
व्यम्, येन सुखिनो भवितुमिति । एवं पुत्राणां शिक्षां दत्वा गुरुपार्श्वे गत्वा एवं वदति-स्वामिन् ! अमोपरि कुप्यां विधाय चारित्र्यं
देहि येन स्वर्गाऽपवर्गो प्राप्नोमि, तदा गुरुणा कथितं-यथा-रुचिस्तथा कुरु । एवं भुत्वा गुरुणां पार्श्वे चारित्र्यं गृहीतम् । विविधानि
षष्ठाष्टमादीनि तपांसि कुर्वाणो द्वादशवर्षप्रान्ते पञ्चदशदिनानि अनशनं विधाय अष्टादशदोषरहितः समाधिना मृत्वा दशमे देवलोक-
विज्जति सामरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नः, अनुक्रमेण देवसुखं भुक्त्वा प्राणतकटपात् च्युत्वा इहैव जन्मद्वीपे महाविदेहे पुष्कलावतीविजये
मंगलावत्यां नगर्यां सिंहसेनराजस्य गुणसुन्दरीमार्यायाः कृत्स्नरोवरे मंगलवत् पुत्रो जयसेननाम्ना प्रकटिष्यति । तत्र संसारसुखं
भुक्त्वा पश्चात् चारित्र्यं गृहीक्यति, एकादश अंगानि द्वादशोपगानि पठिष्यति । एकाकी विहारं कुर्वन्नेकदा कायोऽसर्वो स्थारयति,
तत्रोपवर्नाषिष्ठापको देवो मिथ्यात्ववासितः तस्य अपणस्यैकविंशत्युपसर्गान् नकुल-वृश्चिक-पद्मग-गज-सिंह-व्याघ्र-पिशाच-राक्षस-
सेचर-वेताल-प्रमुखान् करिष्यति । सुनिस्तु अप्रमगुणेन, शुभध्यानेन चतस्रधातिकर्मणां श्रयं कृत्वा केवलं प्राप्स्यति । शीलव-
त्यपि चारित्र्यं गृहीत्वा प्रतिपाल्य देवलोकं गता महाविदेहे सेत्स्यति, एवं श्रीवर्धमानस्वामिना गोतमप्रे निरूपितम्, शब्दे भक्ष्याः ।
इदं ब्रह्मप्रवचनं कर्तव्यं येन सुखं स्यात् । अस्य चारित्र्यस्य अवगमनात्नेण इह भवे धनधान्यादिकं परममे स्वर्गपर्वसुखं जनः प्राप्नोति ॥

इति श्रीपुष्पाचार्यहमबन्दसूरिकृतसपादलक्षप्रत्यमध्याख्यं भाष-दशम्या-व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ ॥

श्रीणिदिनेषु एकभक्तरणम्, भूमिशयनम्, ब्रह्मव्रतपालनम्, द्वयोः दंक्रपोरावश्यकम्, देववन्दनम्, जिनालये स्नात्वादिमहोत्सवविधानम्,

‘ॐ ह्रीं श्रीपार्श्वनाथाय अर्हते नमः’ इति द्विसहस्रवारं गुणनीयं । पाणान्ते च स्वामिवात्सल्यं, एवं दिग्वर्षं (१०) यावद् विधिना कर्तव्यम् । एवमाश्वमेधनेनेहलोके धनधान्यसौभाग्यादिकम्, परलोके च स्वर्गसुखं क्रमेण च मोक्षसुखं भविष्यति । एवं श्रुत्वा हर्षोत्कर्षप्रफुल्लोचनः श्रेष्ठी जैनं धर्मं गृहीत्वा गुरुं वन्दित्वा स्वगृहं गतः, आचार्याश्चान्यत्र विहृतवान् । भेष्टिना दशमी आराधितुमारब्धा, दशमासेषु गतेषु कालकूटद्वीपाद् पोताः समागताः तदनुचरमुखाद् श्रुत्वा श्रेष्ठी न शङ्क्य, तदा तत्प्रियया शीलवत्योक्तम्-स्वामिन् ! तत् सत्यमेव जानातु, माऽसत्यं मन्यताम् । यतोऽद्य तिजगृहे निधानं प्रकटं भविष्यति तदा तु सत्यमित्युक्त्वा निधानस्थाने निविदर्शनार्थं गतवन्तौ, तदा ताभ्यां निधानानि विलोकितानि । श्रेष्ठी स्वप्रियामुवाच-हे प्रिये ! जैनशासन-प्रभावाद् प्रबहणवर्षाधिका समागता, एकादशस्वर्णकोटिमानो निधिरपि प्रादुर्भूतः । वामेयजिनप्रसादाद्, श्रीगुरुणामुपदेशाद् हे श्रीमान् जातः । अथ जैन-वर्मावासनया सुखेन कालो गच्छति, भेष्टिपदमपि पुनः प्राप्तम्, श्रेष्टिनो दशपुत्राः संजाताः राज्ञा संपान्य निजसमीपे स्थापितः । पुनरेकदा श्रीदेवेन्द्रसरिर्विहरत् तत्रैवोपवने समवसृतः, तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी वन्दनार्थं गतः वन्दित्वा यथास्थानं स्थितः, गुरुणा देवना दत्ता, देवनान्ते श्रेष्ठी प्रपच्छ-हे स्वामिन् ! दशमया उद्यापनं किं कर्तव्यम् ? गुरुणा प्रोक्तम्-हे श्रेष्टिन् ! प्रष्टकानि दशगु-स्तक-दशलेखनानि, दशगुल्लकबन्धनानि, दशस्थापनार्चायासनानि (ठवणी), दश जपमालाः, दश चन्द्रोदयाः दशजिनालयानि दश जिनचिन्तानि, दीवि, आरति, एवं सर्वं दश-दशसंख्याकं कर्तव्यम् । एवं ७त्वा श्रेष्टिनोद्यापनिकां कृत्वा मणिपयानि जिन-

चेतना लक्षणश्चात्मा, सामान्येन बुधैः समूलः ॥ संसारात्मा तथा जीवः, परमात्मा द्विधा मतः ॥ २ ॥
संसारार्त्तमा सदा दुःखी, जन्म-मरण-शोकभाक् ॥ चतुरशीतिलक्षासु, योनिषु आभ्यते सदा ॥ ३ ॥
न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् क्षेत्रं न तद् कुलम् ॥ यत्र कर्मवशादात्मा नोत्पन्नोऽयमनेकधा ॥ ४ ॥
एगया देवलोणुसु, नरणुसु वि एगया ॥ एगया असुरं कार्यं, जहा कर्ममेहि गच्छह ॥ ५ ॥
एगया स्वतिओ होह, तओ चण्डाल-बुक्कसो ॥ तओ कीड-पयंगो य, तओ कुण्डु-पीपिलिया ॥ ६ ॥
सुभगो दुर्भगः श्रीमान्, रूपवान् रूपवर्जितः ॥ स एव सेवकः स्वामी, नरो नारी नपुंसकः ॥ ७ ॥
संसारो कर्मसम्बन्धाद्, नटवत् परिभ्राम्यति ॥ अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्त्मनि ॥ ८ ॥
भयजीवे दयादानं, धर्मकल्पतरूपमम् ॥ दानशीलतपोभावं, दास्या मुक्तिसुखं फलम् ॥ ९ ॥
धर्मादेव कुले जन्म, धर्माद्धि विपुलं यशः ॥ धर्माद् धनं सुखं रूपं, धर्मः स्वर्गाऽपवर्गाद् ॥ १० ॥
दोहा-धर्म करत संसारसुख, धर्म करत निर्वाण ॥ धर्म पंथ साधन विना, नर तिर्यच समान ॥ १ ॥
सुपुरुष तीन पदार्थं साधे, धर्म वीशेष जानी आराधे ॥ धर्म प्रधान कहे सब कोहि, अर्थ काम धर्म हित होहि ॥ २ ॥
इत्यादिधर्मकथा श्रुत्वा श्रेष्ठी जीवाऽजीवादि नवपदार्थयुक्तं सम्यक्त्वरत्नं प्राप्तः, पुनः पप्रच्छ-हे भगवन् ! एवं
किमापि तपस्याफलमुपदिश्यतां येन मम गृहे निधानं प्रकटयति । तदा मुनिना प्रोक्तम्-भोः श्रेष्ठिन् ! पौषकुरुणद-
शाम्यां व्रतं गृहाण, तद्दिने श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मकल्याणकमासीद्, नवमीदिने, दशमीदिने, एकादशीदिने एवं

धनमर्जय काकुत्स्थ !, धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पदयामि, निर्धनस्य शवस्य च ॥ १ ॥
दुहा-याप कहे मेरे पूत सपूता, धन कहे मेरा भइया ॥ घर जोरु भी लेत बलैयां, सोई बडो जांकी गांठ रूपैया ॥ १ ॥
अथ श्रेष्ठी निर्धनत्वेन दुःखेन कालं गमयतिस्म । कतिपयदिने तस्य नगरे श्रीदेवेन्द्रस्रिः समवसुतः, तद्वर्धाधिनिका वनपालेन
राज्ञे निवेदिता । राज्ञा वनपालो बहुद्रव्यदानेन तोषितो विमुष्टः, पश्चात् राजा, श्रेष्ठिवर्गः, क्षीरेन्द्रश्रेष्ठी, सर्वनगरलोकश्च वन्दनार्थं
निर्ययो । मुनिसमीपे आगत्य मुनिं वन्दित्वा सर्वे यथास्थानं निपण्णाः, मुनिभिर्देशना प्रारब्धा—भो भव्याः ! संसारे सारं धर्मप-
दार्थः श्रेयान् । यतः—

धर्मतः सकलमंगलावलि-धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ॥ धर्मतः स्फुरति निर्मलं यशो, धर्म एव तदहो ! विधीयताम् ॥ १ ॥
विवेकः परमो धर्मो, विवेकः परमं तपः ॥ विवेकः परमं ज्ञानं, विवेको मुक्तिसाधनम् ॥ २ ॥

भक्ष्याऽभक्ष्यविचारः स्याद्, गम्यागम्यविभेदकृत् ॥ मार्गाऽमार्गपरिज्ञानं, गुणाऽगुणविचारणा ॥ ३ ॥
निद्राऽहारा रतिर्भीतिः, पशूनां च नृणां समम् । विवेकोऽन्तरमञ्जरित, तं विना पशवः स्मृताः ॥ ४ ॥

एक उत्पद्यते जन्तुर्यातयेकश्च भवान्तरम् । एको दुःखी सुखी चैकस्मत्तैकः सिद्धिसौख्यभाक् ॥ ५ ॥
इत्यादिदेशानां श्रुत्वा पर्वथाः स्वं स्वं स्थानं जग्मुः, तदा स्मरश्रेष्ठी पप्रच्छ—हे भगवन् ! जीवस्य किं लक्षणम् ?

तदा मुनिनोक्तम्—हे श्रेष्ठि ! ज्ञान-दर्शन-चारित्र्ययुक्त-तपो-वीर्योपर्योगवान् स जीवः यतः—
नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तदा ॥ वीरियं उवधोगो य, एयं जीवस्स लक्खणम् ॥ १ ॥

परलोके देवादिश्रद्धिमनुभ्य परम्परया निर्वाणं प्राप्नोति, एवं भगवता उक्ते श्रीगौतमम्हामी प्राह—हे भगवन् ! पुरा केनेयं समाराधिता ? तत् कथयताम् । भगवानुवाच—हे गौतम ! श्रीवामेयं मां चान्तरा स्वरदत्तश्रेष्ठिना सन्मगाराधिता, तथाहि—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे स्त्रेन्द्र-पुरनाम नगरमस्ति, तत्र नरसिंहो नाम राजा राज्यं करोतिस्म, तस्य चतुरा गुणवती शीलालंकारयुता गुणसुन्दर्याभिधाना पद्मराज्ञी विराजतेस्म । तस्य नगरे स्वरदत्तश्रेष्ठी परिवसतिस्म । तस्य शीलालंकारधारिणी पतिव्रता शीलवतीनाम्नी पत्नी आसीद् । यद्यपि धनद्वद् महाधनाढ्यो यशस्वी च स श्रेष्ठी, परं मिथ्यात्ववासितः सांख्यमतावलम्बी त्रिदण्डभक्तः शैवधर्माश्रयनतत्परः जैनधर्मं न जानाति, यतः—

न देवं नाऽदेवं न शुभशुक्लमेवं न कुशुलं ॥ न धर्मं नाऽधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ॥
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ॥ विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

स कदापि जिनवचनं न शृणोति मिथ्यात्वेन प्रसितो राहुणा विधुवत् जीवशरीरमेकं मन्यते । परं राजमान्यो नगरे बहुमान्यः श्रेष्ठिपदे आसीद्, एवं काले याते एकदा सार्धं द्वयश्वतप्रभितानां प्रवहणानां चतुर्विधं क्रयाणकं भुत्वा भुत्यान् रत्नद्वीपे प्राहिणोद् । तत्र गत्वा क्रयविक्रयं कृत्वा पुनः नवीनं क्रयाणकं भुत्वा मध्यसमुद्रे आगतास्तावद् पूर्वकृतकर्मादयेन उलकापातप्रचण्डपवनवेगेन ते प्रवहणाः कालकूटद्वीपे गताः गृहे नागताः । पुनश्च श्रेष्ठिगृहे एकदशस्वर्णकोटिद्रव्यं भूमिगृहे स्थापितमासीद्, तत् पन्नगद्विधिकाङ्गारकरूपेण जातम् यानि च भ्रामान्तरात् पञ्चशतानि आगच्छन्ति शकटानि तेषामुपरि भिच्छधाटिः पतिता तान्यपि गतानि । ततश्च श्रेष्ठी निर्द्वयो जातः श्रेष्ठिपदं च गतं महादरिद्रश्च संज्ञातः, ततो लोके सन्मानमपि गतम् । यतः—

॥ इति श्रीमौनैकादश्या माहात्म्यं [व्याख्यानं] सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीपौषदश्या व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ४ ॥

प्रणम्य पार्श्वनाथाधिपं कृजं सर्वसौख्यदम् । समस्तमंगलश्रेणिलतापल्लवताडम्बुदम् ॥ १ ॥

अव्यजीवप्रबोधार्थं, जन्तूनां च सुखाप्तये । पौषकृष्णदशम्याश्च, माहात्म्यं कथ्यतेऽधुना ॥ २ ॥

इह जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे मगधजनपदे चम्पानाम्नी सुमनोहरा नगरी चाऽस्ति, तस्याः समीपे पूर्णमद्रादययक्षाभिते उपवने श्रीचरमतीर्थ-
धिपतिमहावीरस्वामी एकदा समवसुतः । तदुपदेशश्रवणार्थं वन्दनार्थं च श्रीमगधाधिपतिः समागतः । स च भगवन्तं धिःप्रदक्षिणीकृत्य
यथास्थाने समुपविष्टः । तदा स्वामी संसारसागरनिभज्जतामुद्रारकारिणीं देशानां प्रारमे—

जीवदया रलिज्जह, इन्दियवग्गो दमिज्जह सयावि । सत्वं चेव वादिज्जह, अममस्स रहस्समिणमेव ॥ १ ॥

इत्यादिदेशानां श्रुत्वा केचिद् भद्रकटां प्राप्ताः केचिद् श्राद्धधर्मं केचिच्च साधुधर्ममंगीकृतवन्तः, तदानीं श्रीगौतमस्वामी श्रीवीरं
वन्दित्वा पप्रच्छ—हे स्वामिन् ! पौषदशमीमाहात्म्यं कथ्यताम्, ? एवं श्रुत्वा, वर्धमानस्वामी कथयति—हे इन्द्रभूते ! पौषदशम्यां
श्रीवामेयजिनजन्मकल्याणकं वर्तते, तद्दिने द्विसन्ध्यमावश्यकं कर्तव्यम् । देववन्दनां भूशयनं ब्रह्मचर्यपालनं जिनालयेऽष्टविध-सप्त-
दशविधरनाश्रमहोत्सवादिकं विविधाऽऽडम्बरेण जिनापूजां च विधाय गुरुसमीपे यात्वा उपदेशः श्रोतव्यः । पश्चाद् गुहं गत्वा
एकासनेन भोजनं कृत्वा चतुर्विधाऽऽहारनियमो प्राहः, नवम्यामेकादश्या चापि एकवारमेव भोक्तव्यं, एतद्विधिना दश वर्षाणि
यावत् क्रियमाणे साऽराधिना भवति । मनोवाक्येन त्रिकरणशुद्ध्या अस्या आराधक इह भवे च्चनसान्प-पुत्रकलत्रादिसौख्यं प्राप्य

जानिते द्वे ज्ञाते षष्ठे, अष्टात्मानां ज्ञातं तथा । चतुष्टयं चतुर्मास्या, एकं षाण्मासिकं तपः ॥ १ ॥
स मौनैकादशीतिथ्यास्तपस्तपन् विशेषतः । पाठको द्वादशांगिनां शुद्धां वीक्षामपालयत् ॥ २ ॥ इति
अथैकदा एकादश्यां मौनमास्थाय तपः कुर्वति सुव्रते तत्परीक्षार्थं कश्चिद् मिथ्यादृष्टिं देवः कस्यचित् साधोः कर्णयोः महतीं
वेदनामकारयत्, तस्य वेदना पठति उपचारं कृतेऽपि न ज्ञामयति, तदा तेन देवेन साधुना पुरा उक्तम्—अस्य वेदना सुव्रतमुनेः
भेषज्यात् क्षयं यास्यति, यदि स एव स्वस्थानाद् बहिरागत्य उपचारं करिष्यति इति, तत् श्रुत्वा ते साधवः तत्रागत्य उपचारार्थं
सुव्रतमभ्यर्थयन्, सुव्रतोऽपि मौनी राज्ञी न स्वस्थानाद् बहिर्याति, ततः देवानुभावतः स वेदनातो मुनिः सुव्रतं मस्तके पारयति
ततः सुव्रतरथातीववेदना संभूता परन्तु स मुनिश्चितयति—

अर्हन्तो भगवन्तो ये, साधवो गणधारिणः । इन्द्राश्चन्द्रा दिनेन्द्राश्च, नागेन्द्रा ह्यन्तरेन्द्रकाः ॥ १ ॥

सचक्रवर्तिनो वासुदेवाः प्रतिनारायणाः । बलदेवा नराधीशा, मानवा अपरेऽपि च ॥ २ ॥

कर्मणा पापिनाऽनेन, ते सर्वेऽपि विद्वद्भिक्ताः । कियन्मात्रो वराकोऽहं, पुरस्तात् तस्य कर्मणः ॥ ३ ॥

अरे जीव ! क्षमस्व त्वमुदितं कर्म तेऽस्ति यत् । तद् भोगेन विना नैव, प्रक्षीयेत कदाचन ॥ ४ ॥

लदं अलदं पुर्वं-ज्जिणवयणं सुभासिअं अमियभूयं । गहिउं सगगइमणो-नाहं मरणाउ वीहेमि ॥ ५ ॥

तपस्वीद्वं वरहोऽयं, क्षमामर्करिकान्वितः । धृतिहस्तो मनःकीलः, कर्मधान्यानि पूर्णयेत् ॥ ६ ॥ इति

अथ विमंगलानेन मुनिमश्रुमिवं मत्वा देवः विशेषेणोपसर्गान् अकरोद्, मुनिस्तु क्षपकश्रेणिमारुहः केशलज्जानं प्राप्तवान् मर्यादां

रयाजयः इति इदानीं दीक्षां वेत्तु सुगुरयोगतो गृह्णामि तदा वारम्, इति चिन्तयन्तस्य प्रातःकालः सञ्जातः, उद्याने च तरणतारणस्य पर्याः
वतुर्ज्ञानधरा गुणसुन्दरधरयः समानताः, तान् वन्दनार्थं सर्वोऽपि लोको गतः, निजतनूज-स्त्रीपरिवारेण संयुतः श्रेष्ठी अपि गतवान्
यावत् वन्दित्वा सर्वे स्थिता तावद् गुरुभिः देशना प्रारब्धा-यो यतीनां केवलप्रभसः अर्हिसालक्षणः समदशविधः विनयसूतः
क्षान्तिप्रधानः महाव्रतपुरस्सरो धर्मः तेन पवनवद् द्रुतं मोक्षं ब्रजेत्, यस्तु द्वादशव्रतात्मकः श्रावकधर्मस्तेन तुरंगवेगवद् ब्रजेत्, इति
अल्यकालेनैव सर्वदुःखान्तकरः साधुधर्मः द्रुतं मोक्षमनाय सेव्यः । यदुक्तम्—
चारित्र्यरत्नाक्ष परं हि रत्नं, चारित्र्यवितान्न परं हि वित्तम् । चारित्र्यलाभाच्च परो हि लाभश्चारित्र्ययोगाच्च परो हि योगः ॥ १ ॥
दीक्षा गृहीता दिनमेकमेव, येनोप्राचिन्तेन शिवं स याति । न तत् कदाचित्कदवश्यमेव, वैमानिकः स्यात् त्रिदशप्रधानः ॥ २ ॥
इत्यादि देशनां अत्वा सुव्रतोऽब्रवीत्—हे तारक ! अहं संसारकान्तारादुद्धिन्नोऽस्मि इति गृहभारं पुत्रे समारोप्य श्रीमतां समीपे
दीक्षां प्रहीष्यामि, इति श्रुत्वा गुरुः उवाच—यथासुखं प्रवर्तस्व प्रतिबन्धं मा विधेहि । ततः श्रेष्ठी गृहं गत्वा कुटुम्बं भोजयित्वा
स्वजनपुत्राणामग्रे दीक्षाऽऽदेशममाणयत् । तैरनुमतः सुव्रतः एकादशभिः स्त्रीभिः सह प्रववाज । शीघ्रमेव तपोविशेषात् कायबलं
क्षयीकृत्य मासिकेनाजनशनेन तस्य एकादशपत्न्योऽपि केवलं प्राप्य शिवं गताः । अथ सुव्रतः मुनिर्ग्रहणासेवनाशिक्षां प्रदित्वा
साधुधर्मे चरति । यदुक्तम्—

जयं चरे जयं चिह्ने, जयमासे जयं सुष्टु । जयं भुञ्जतो भासंतो, पावकम्मं न बंधई ॥ १ ॥
एवं पवित्रं चारित्र्यं पालयामास तथा विशेषतः पृष्टाष्टमादिवधः कृतवान् तस्य संख्या लिख्यते—

बहुप्राभृतपूर्वं सुप्रतः पादयोर्लनः, राज्ञाऽपि व्यतिकरः पृष्टः, सुव्रतेन कथितः शृणान्तः पुनः धर्मोपदेशं दत्त्वा राजा तोषितः, राज्ञा उत्कम्प-वरं दृष्टु, तदा सुव्रतेन उत्कं-अवस्थाश्रीरा इति । राज्ञा तथा स्वीकृते आसनदेव्या तलारक्षकाः चौराश्च मुक्ताः । भेष्टिनाऽपि पारणकं कृतम् । पुनरपि एकदा दावानल इव समग्रं पुरं ज्वालनाय अग्निहविषतः, तदा नगरस्थः सर्वलोक इतस्वतः नष्टः किन्तु गृहीतपोषधः भेष्टी स्वव्रतरक्षार्थं न कुत्रापि गतः, सर्वनगरमरणमिव ज्वलित परन्तु सुव्रत भेष्टिनो हृद-गृहादि किमपि न अज्वलत् । प्रातः काले समुद्रे द्वीप इव तस्य हृदगृहादि वीक्ष्य सर्वेऽपि पौराः सुव्रतं प्रशंसयामासुः, यथा--

सर्वेन धार्यते पृथ्वी, सर्वेन नपते रविः । सर्वेन वायवो वान्ति, सर्वं सर्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥

अहो धर्मस्य माहात्म्यमस्याहो हृदता व्रते । पालयेद् व्रतमेवं यो, द्विधाऽप्यस्य शिवं भवेत् ॥२॥
यतः-धम्मज्जिन्नम कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं ॥ धर्मेणैव भवति निर्मलयशो विद्यार्थसंपत्तयः ॥

क्रांतारान्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते ॥ धर्मः सम्यगुपासितो हि भवति स्वर्गाऽपवर्गप्रदः ॥३॥

अथ एकादशीव्रते पूर्णे जाते भेष्टी उद्यापनाय मुक्ताफलानि रत्नानि शंखः प्रवालकानि स्वर्णानि कलशौतानि ताम्राणि पिमलानि नृपुणि कांस्यानि पङ्कजलानि, बहुविधानि धान्यानि पक्वान्नानि, नालिके-द्राक्षासहकारादीनां फलानि, स्वर्ण-रूप्यकानां पुष्पाणि अञ्जोकादीनां पुष्पाणि, इत्यादीनि अनेकानि वस्तूनि एकादशसंख्याया जिनेन्द्राग्रे दीक्यामास । एवं विस्तारेण उद्यापनं कृत्वा संघ-पूजनं साधर्मिकवात्सल्यादीनि समस्तैर्या धनवपनं च विधाय मातुषं जन्म कृतार्थं कृतवान् । अथैकदा हृद्वावस्थायाम् रात्रौ मनसि भेष्टी चिन्तयति-मया जन्मपर्यन्तं भावकव्रतं पालितं मौनैकादशीतपोऽपि तदुद्यापनादिना पूर्णं कृतम्, अथ असारः संसारः पूर्वं पश्चाद् वा

विज्ञाप्य पुनरपि गुरुसमीपे आजन्म यावद् मौनैकादशीतपः उत्सृज्यार । गुरुणा उक्तम्—एकादश्यां गानापाराधना कर्तव्या, सम्यक् तपः कार्यम्, पूर्वभवे एकादशीव्रतं कृत्वा निर्मलज्ञानमाप्तवान्, तद्द्यापनवशाच्च अत्र एकादशस्वर्णकोटयः प्राप्ताः, निर्मलं यज्ञः, लोके प्रभुत्वम्, अधिकास्तिवम्, नगरभेष्टित्वम् च प्राप्तम्, अतएव तपसि उद्यमो विधेयः । एवमुक्त्वा धर्मलाभाशिषंदत्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः । अथ सुखेन संदं दृढभवेन श्रेष्ठी एकादशीदिवसे प्रहराष्टकं आहारादित्यागारूपं पौषधं विदधाति । लोकेऽपि मौनैकादशीपर्वणः प्रसिद्धिर्मन्यता च जाता, यतः बृद्धमान्यं सर्वे मानयन्ति यथा महादेवेन माले स्थापितत्वात् तत्कलाभाजमपि चन्द्रं द्वितीयादिने लोकाः पूजयन्ति एवं च अनेके लोका मौनैकादशीपाराधयन्ति । अथ एकदा सकुटुम्बेन तेन श्रेष्ठिना मौनैकादशीतिथ्याम् अहोरात्रपौषधः कृतः पौषधप्राहिभिः सर्वैरपि राज्ञी कायोत्सर्गः कृतः । अथैकदा चौरैर्ज्ञातम् मौनैकादश्यां सुव्रतः श्रेष्ठी न ब्रूते अपह्रियमाणमपि वस्तु न पश्यति इति विचार्य चौरघाटी तद्गृहे प्रविष्टा उद्योतं (दीपकं) विधाय चौरा यावत् पश्यन्ति तावत् सर्वत्र पदे पदे स्वर्णराशिमेव परयन्ति, यावन्ना गृहन्ति तावता ज्ञामनदेव्या भर्वे चौराः स्वन्निभताः, अतएव ज्ञासनदेवी पूजयते कायोत्सर्गेणाऽऽराध्यते* । अथ प्रातःकाले स्वन्निभतान् सायुधान् पद्मव्यहरणान् चौरान् दृष्ट्वा लोकाः मीलिताः । तलारक्षकाश्च तान् वेष्टयित्वा स्थिताः । अथ सकुटुम्बः सुव्रतः स्थापनाचार्यसमीपे पौषधं प्रपात्य जगन्नाथं गत्वा गुरुन् नत्वा धर्मं श्रुत्वा गृहे समागतः, तत्र चौरान् दृष्ट्वा मा राजा चौरान् मारयतु इति बुद्ध्या श्रेष्ठिना मौनं कृतम्, ततः तलारक्षका अपि ज्ञामनदेव्या स्तंमिताः, अथ मध्याह्ने मसामतो राजा,

* तान् स्वन्निभतान् प्रातः तलारक्षको दृष्ट्वा भूषालसमीपे मिनाय, राज्ञा वधाय आदिष्टाः, प्रातः श्रेष्ठी पौषधं पारयित्वा प्राप्तुं लतवा राज्ञः पार्श्वे गत्वा सर्वान् असोच्यत् इत्याद्यापि समुपलभ्यते पाठः ।

रूपलावण्यसंयुक्ता, नरा जात्यादिसंभवः । विद्याहिना न राजन्ते, ततोऽमुं पाठयाम्यहम् ॥१॥

इति चिन्तयित्वा महाभयैः पितरौ उपाध्यायसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कर्तुं समुच्चतुः । अनायासेन सकला अपि कला अत्य-
काले एव पपाठ । षट्विधवश्यकक्षत्रादिकं भावकाचारमपि पपाठ, प्राप्तयौवनस्य तस्य पिता-श्रीकान्ता, पद्मा. लक्ष्मीः पद्मलता, तारा,
रम्या, पद्मिनी, गौरी, गांगेया, रतिः, इतिनाभ्योः महर्द्धिकन्यवहारिणां एकादशकन्याः पारिणायिताः, तामिभिः रूपलावण्यशालि-
नीभिः सह भोगान् भुञ्जानः दोगुन्दकसुर इवाभवत् । तदनन्तरं तस्मिन् गृहभारं समारोप्य स भेष्टी प्रवज्यां गृहीत्वा सम्यक्प्रपालय-
मान्तेऽनन्यं विधाय सतः स्वर्गं च प्राप्तः । अथ गृहस्वामी सुव्रतः श्रेष्ठी पूर्वजन्मनि एकादशीपाराधितवान् तत् एकादशवर्णकोटिनां
नायको जातः । तथा एकादशस्वर्णकोटीश्वरो दाता भोक्ता नगरश्रेष्ठिसुवर्णपट्टालंकृतभालो राजमान्यः सत्यवादी सर्वभू. विश्रुतो
अतिप्रतापी सज्जनभेषुः व्यापारिकशिरोरत्नं सुखेन कालं निनाय । अथ कालान्तरेण एकादशस्त्रीणामेकैकः पुत्रो जातः,
एवमेकादश पुत्राः, तत्परिवारेऽपि विपुलो जातः, अथान्येषुः उद्याने धर्मधोषो मुनीश्वरः सपरिवारः सपवसृतः, राजादयः सुव्रतश्च
बन्दिनस्तु गताः गुरुणाऽपि तदानीं तपो महिषा व्याख्यातः—

यद् दूरं यद् दुराराध्यं, यच्च दूरे व्यवस्थितम् । तत् सर्वं तपसा साध्यं, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १ ॥

तत्रापि पचमीतपसा ज्ञानपञ्चकस्यावाप्तिः, अष्टमीतपसाऽष्टकर्मनिबूदनम्, एकादशीतपसा एकादशगानां सुखानामनम्, षतुर्दशीत-
पसा चतुर्दशानां पूर्वाणामानमनम्, पौर्णमासीतपसा संपूर्णानमनं एवं भुत्वा सुव्रतो मूर्च्छामपक्वो जातिस्मृत्या पूर्वभवं मौनैकादशीतपोविधानं

धातकीखण्डे इषुकारभूधरात् पञ्चिमे दिविभागे विजयं नाम पत्तनमस्ति, तत्र पृथ्वीपालो नाम राजाऽभूत्, तस्य च औदार्यचातुर्य-
शीलादिगुणशालिनी चन्द्रवती नाम प्रिया, तत्र च क्यवहारिशिरोमणिः प्रबलक्यापाशोपाजितबहुधनः षड्विधावश्यकतः सत्पुत्रयुतो
जिनभक्तिकारकः स्वरनामा भेष्टी । स च हृद्रावस्थायामेकदा गुरुसमीपमागत्य भक्त्या प्रणम्य उवाच—भगवान् ! इदं विषयं धर्मकथय
येन स्वल्पेनाऽपि कर्मक्षयः स्यात्, गुरुणा एकादशीव्रतमादिष्टम्, अथ स गुर्वाज्ञया गृहमागत्य एकादशवर्षैकादशमासपर्यन्तं यवात्
तपश्चकार, समाप्ते च व्रते तेन विधिपूर्वमस्या उद्यापनमपि कृतम्, अथ उद्यापनदिवसात् पञ्चदशे दिवसे आकस्मिकेन उदरशूलेन मृत्वा
एकादशे आरण्ये देवल्लोके एकाविंशतिसागरपरिमितायुः देवो जातः । देवल्लोकसुखमनुभूय ततश्च्युत्वा सौर्यपुरे समुद्भिदचव्यवहारिक-
गृहे प्रीतिमयीप्रियाकुक्षौ पुत्रत्वेनोत्पन्नः, तस्य नालस्थापनार्थं यदा गर्तं खनितुमारब्धं तदा गर्तलननस्थाने निधिनिर्गतः, तद्वर्ध-
पनिका सर्वत्र जाता, जाताऽऽह्लादः श्रेष्ठो महीयांसं जन्मोत्सवं दशदिवसपर्यन्तं कृतवान् । निवृत्तेऽष्टुच्चिकर्मणि प्राप्ते च द्वादशे
दिवसे ज्ञातिर्वाधवान् भोजयित्वा गर्भस्थेऽस्मिन् मातृव्रतेच्छाऽभूदिति गुणनिष्पन्नं सुप्रव इति नाम कृतवान् पिता । न पुनर्मंगला-
दिवश्चिरार्थकम् । उक्तं च—

भौमं मंगलं दृष्टिनाम करणे, भद्रा कणानां क्षये ॥ वृद्धिः शीतलकाचतुष्टापेदके, राजारजः पर्वणि ॥
मिष्टत्वं लवणे चिषे मधुरता, दण्डे गृहे शान्तिलं ॥ पात्रत्वं च पणाङ्गनासु गदितं नामना परं नाथकर्म ॥१॥

अथ पञ्चभिः धात्रीभिः लाल्यमानोऽसौ अवर्धत, व्रतक्रमेणायम् अष्टवार्षिकः संजातः, तं पुत्रं वीक्ष्य तपिन्ना चितितम्—

* ताधिर्दं मौनैकादशीव्रतमेकादशमासपर्यन्तं मौनेन कृतवान् इत्यापि पाठः ।

दिवसयोरेकभक्तं (एकवारं भोजनम्) कर्त्तव्यम्, पारणकदिवसे जिनगृहे गन्तव्यम्, जिनस्याग्रे फलानि उपटौक्य भावतः जिनार्चा कर्त्तव्या, ततो गुरुसमीपे गत्वा ज्ञानपूजां विधाय साधूनां संविभागं कृत्वा पारणा कर्त्तव्या, एकादशवर्षकादशमासपर्यन्तं यावत् व्रतं कर्त्तव्यम्, द्वादशे वर्षे व्रते पूर्णे पीषधं पारयित्वा गुरुनभिवन्द्य जिनदेवस्याग्रे एकादश पक्वाणानि एकादश फलानि एकादशविधानि धान्यानि एवं सुन्दरं वस्तु एकादशसंख्यया उपटौकनीयम्, जवन्यतोऽपि एकादशश्रावकवात्सल्यम्, संवपूजा, एकादशांगपुस्तकलेखनम्, इत्यादि उद्यापनं कर्त्तव्यम्—अत्र कथानकम्—

एकदा प्रामानुश्रापं विहरन् सर्वज्ञो मगवान् नेमिनाथो द्वास्त्रिकायां समवासरत् तं वन्दनार्थं श्रीकृष्णः समानतवान्, वान्दित्वा कृष्णोऽवोचत्—स्वामिन् ! षष्ठ्यधिकशतत्रयदिनमध्ये एकं सारं वासरं कृपां कृत्वा मम निवेदय यमाराध्य दानशीलवपोव्रतशक्तिहीनोऽप्यहम् निस्तीर्णो भवामि. भगवान् उवाच—यद्येवं तर्हि त्वं मार्गशीर्षशुक्लैकादशीपाराधय यतः—

अपि मिथ्यादृशां मान्या, सा मौनैकादशी तिथिः । मार्गशीर्षार्द्रयमासस्य, शुक्लपक्षे प्रकीर्तिता ॥१॥

तत्र पुण्यं कृतं स्वल्पमपि प्रौढफलं भवेत् । तस्मादाराधनीया सा, विदोषेण विशारदैः ॥२॥

सर्वेभ्योऽपि च पर्वेभ्यः, पर्व पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यखिलेभ्योऽयं, तथा सुख्योऽस्ति वासरः ॥३॥

अमणैः श्रमणीभिश्च, श्रावकैः श्राविकादिभिः । धर्मकर्म विधातव्यमस्मिन् दिने विशेषतः ॥४॥

इति श्रुत्वा श्री कृष्ण उवाच—विभो ! पूर्वं केनाऽपि एकादशीव्रतमाचोर्णम् ? तस्य च कीदृशी फलप्राप्तिर्जाता ? स्वामी प्राह—

पर्वकथा
संग्रहः

॥१३॥

सन्मुखं गत्वा महताऽऽत्मवरेण श्रीगुणादिजिनविभवं रथे संस्थाप्य पूजास्नाभ्यहोतृत्वादिकरणेन महाकर्मराशिः दूरीक्रियते, महती पुण्यवृद्धिश्च भवति, तेनार्घ्यं पर्वदिने पूजापौषादिकरणेन दिवसः सफलः क्रियते ।

त्रिमुनिश्चाष्टशृवर्षे, [१८७३] दुर्गे च ज्येष्ठलाभिधे ॥ गणिना जयसारेण, ज्यलेखि शिष्यहेतवे ॥१॥

इति श्रीकार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥२॥

अथ मौनैकादशी व्याख्यानम् ॥ ३ ॥

अस्य प्रव्रजया नमिजिनपतेर्ज्ञानमतुलं, तथा महैर्जन्म व्रतमपमलं केवलमलम् ।

वलक्षैकादश्यां सहसि लसदुद्दाममहसि, क्षितौ कल्याणानां क्षिपतु विपदः पञ्चकमिदम् ॥१॥

अर्थः—अस्य-अस्मिन्स्य प्रव्रज्या-दीक्षा, नमिजिनपतेः-नमिनाथस्य अलतुम्-अनुपमं ज्ञानम्, तथा महैः-मह्यजिनस्य जन्म, अपमलम्-मलरहितं व्रतम्-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यायप्रेक्षणे समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुद्दाममहसि तेजोवति, सहसि-सार्गशीर्षमासे वलक्षैकादश्यां-शुक्लैकादश्यां सञ्जातं कल्याणानां इमं पञ्चकं क्षितौ विपदः क्षिपतु ।

यथाऽस्मिन् भरते कल्याणानां पञ्चकं सञ्जातमेवं पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु च ऐरवतेषु-क्षेत्रेषु मीलित्वा जातं पञ्चाशत् (५०) कल्याणानाम् । एवं भूतभाविवर्त्तमानकालाऽपेक्षया जातं सार्धशतं (१५०) । एकोपवासोऽपि सार्धशतोपवासफलं भवति । अस्मिन् दिने उपवासं कृत्वा मौनमाध्याह्न अहोरात्रं पौषं विधाय स्थेयम्, भणनं गुणनं विना नाऽन्यत् किमपि वक्तव्यम् । पारणकोत्तर-

मौन
एकादशी
क्या० ३

॥१३॥

दिद्विकोटिपरिवारेण परिवृतौ फाल्गुनशुक्लदशम्यां नमिबिनमी विद्याधराजर्षी श्रीसिद्धशैले शिवपुरं गतौ, पुनः नमिबिनमिराज्ञोः
पुत्र्यश्चतुष्पाष्टिः त्रिमलगिरौ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यामनघनं कृत्वा शिवपुरीं प्राप्ताः, तेन शिवमन्दिरारोहणे सोपानसदृशो वाच्यः, पुनः
पापमलपरिहरणे नीरवद् ज्ञेयः, तेन विमलगिरिरिति कथ्यते, पुनः पापारिगज्जनेऽतीव शूरवद् ज्ञेयः । पुनर्येन नरभवं प्राप्य शत्रु-
ञ्जये गत्वाऽऽदिजिनमक्तिपूर्वकं द्रव्यभावाऽर्चनं न कृतं तेन नरत्वं पशुरिव हस्मरितम्, यस्तीर्थबुद्ध्या स्वहृदये संप्रधार्य श्रीशत्रुञ्जये
गत्वा आदिजिनं नमति तस्य जीवितं सफलं स्यात्, स्तोकाकालमध्ये शिवमुखं प्राप्नोति । एवं गुरुमुखात् सिद्धगिरिर्महान्तं महिमानं
भुत्वा सिद्धशैलपर्वतवन्दनायं पञ्चपञ्चकोटिमुनिपरिवारपरिवृतौ द्राविडवारिखिल्लौ बलकञ्चीवरधारिणौ तापसौ स्वगुरोराज्ञां गृही-
त्वा श्रीशत्रुञ्जयं प्रति चेलतुः, गुरुरपि अन्यत्र स्थाने विजहत् । अथ द्राविडवारिखिल्लौ क्रमेण सपरिवारौ श्रीशत्रुञ्जयगिरौ आरो-
हणसमये पृताहशमवग्रहं जग्राह-यदाऽऽवयोः कर्मक्षयो भविष्यति तदाऽऽहारं ग्रहीष्यावः, एवं द्राविडवारिखिल्लौ चातुर्मासकाला-
वग्रहमभिगृह्य श्रीशत्रुञ्जये चातुर्मासं तस्थुतुः, भावतः साधुधर्ममंगीचक्रतुः, आत्मानं भावानुसारिणं प्रवर्तयन्तौ तपः तप्तवन्तौ,
शुभं ध्यानयोगेन कर्मराशिदरीकरणेन चातुर्मासीप्रान्तदिवसे प्रवर्तमाने कार्तिकशुक्लपूर्णिमासीदिने क्षीणमोहेन त्रयोदशगुणस्थानका-
रोहणेन शुक्लध्यानेन ध्यायमानेन घनघातिचतुर्कर्मराशिष्यपणेन केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तयोरुत्पन्नम् । चतुर्दशरज्जुलोकं दद-
न्तुः । बहुमन्यजीवान् प्रतिबोध्याऽऽशुक्लकादिचतुर्कर्मराशिं क्षपयित्वा द्राविड-वारिखिल्लराजर्षी दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिपुरीं
प्रापतुः, अचलाक्षयगतिं शिवं निरुपद्रवं पदं लब्धम् । तेन कार्तिकशुक्लपूर्णिमाऽतीवोत्तमा वर्तते, तस्माद् अद्य दिवसे श्रीशत्रुञ्जय-

कतुः, कन्दमूलाद्याहारं कुर्वन्तौ बलकलवीवरं धारयतः, तपः करणेन दृश्यतन् जातौ । एवं बहुकालो गतः । अथास्मिन्नवसरे कश्चित् साधवस्तीर्थयात्राकरणार्थं मार्गे तत्रैव वने आगताः, द्राविडवारिखिह्लावपि तान् साधून्बलोक्य बह्वादरं दत्तवन्तौ, साधवोऽपि गमना-
गमनमालोच्य भूमिं प्रमार्ज्य तरोस्तले स्थिताः, द्राविडवारिखिह्लावपि मुखग्रे उपविष्टौ, तस्मिन्नवसरे नरशाखात एकश्चटको मुखग्रे पतितः, तं चटकं स्तोकायुषं ज्ञात्वा मुनिना करुणां विचार्य नमस्कारः सुश्रावितः, विमलनिर्महिमा कथितः, तेन चटकेन गन्धसि धर्मो-
पदेशो दत्तः, तद्धर्मप्रसादात् प्रथमकल्पे देवो जातः, स देवः साधिकमुहूर्त्तान्तरे मुनीनां पादर्वे आगत्य झुनीनां चरणानानस्य मुनीनामग्रे उपविष्टः, तस्मिन्नवसरे देवस्य महर्द्धिं रूपं चावलोक्य द्राविडवारिखिलौ मुनिं प्रति पप्रच्छतुः, हे स्वामिन् । अयमत्यन्तरूपकान्तिधारकः
कः सुरोऽस्ति ? तदा मुनिराह अयं चटको मृत्वा एतत्स्थानात् सुर उत्पन्नोऽस्ति, नमस्कारश्रवणेन तीर्थराजशृङ्खयोऽवलभावधारणेन चास्मिन् समये तीर्थराजमानस्य अन्नागतोऽस्ति । एतद्गुरुमुखान्निशम्य तौ पुनः पप्रच्छतुः—हे स्वामिन् । स विमलगिरिः कीदृशोऽस्ति,
किञ्च तन्माहात्म्यमित्यावयोरपरि कृपां कृत्वा शुश्राव, तदा मुनिराह—अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरते श्रीशृङ्खलगिरिरष्टोत्तरश-
तनाम्नालंकृतं महातीर्थमस्ति, पुनः शृङ्खलः १ पुण्डरीकः २ सिद्धगिरिः ३ विमलगिरिः ४ सुरगिरिः ५ इत्यादिभिः एकविंशति-
नामभिः लोके प्रसिद्धोऽस्ति, एष गिरिर्नामनिक्षेपेण निश्चलोऽस्ति, अनन्तकालापेक्षया सिद्धशैलोपरि अनन्ता मुनयो मुक्तिं गताः,
पूर्वमपि सभ्यतिनाम्नश्चतुर्विंशतितमजिनस्य प्रथमगणधरः कादम्बरिगिरिनामा मुक्तिं गतः, इहैव वर्तमानकाले प्रथमजिनस्य प्रथमगण-
धरः पुण्डरीकनामा चैत्रशृङ्खलपुर्णिमायां पञ्चकोटिमुनिभिः सह श्रीशृङ्खलये शिवपुरीं गतः । तेन पुण्डरीकगिरिरिति कथ्यते, पुनः

न्यमादाय सन्मुखं च चाल स्वस्वदेशसीमां च हरोय । क्रमेणोभयभ्रातृबहुसेनासमुदायेन द्वादशवर्ष यावत् महायुद्धकरणे बहवो राजा अश्वामनुजा भूमौ पतिताः, रुधिरसरितः प्रचलिताः, एतादृशः संग्रामो जायते, तस्मिन् समये द्राविडराजा वनक्रीडाकरणार्थं वने जगाम, तद् वनमनेकाग्रानिम्बकदम्बादिगुल्मलतापत्रपुष्पफलवनद्वर्था विश्राजमानं सरोनिर्झरैः शोभितमेतादृशं वनं द्राविडराजा पश्यति, तस्मिन्नेव वनमध्यभागे तापसगणास्तपः कुर्वन्ति, ते परिब्राजका राज्ञा ददृशिरे । अश्वादुत्तीर्य तत्र पार्श्वे गत्वाऽभिबन्ध्य स्वोचितस्थाने तस्थौ । तस्मिन्नवसरे एकेन तापसेन धर्मोपदेशो दत्तः, तन्मध्ये संसारासारताऽपि दर्शिता तदुक्तम्—

गायकज्ञचंचलाए अपरिचिताए रायलज्जिए । जीवा सकम्मकलमलभारिय भारतो पडन्ति अहे ॥ १ ॥

इत्यादिधर्मोपदेशं श्रुत्वा संसारमसारं ज्ञात्वा क्रोधं त्यक्त्वा एवं मनसि चिन्तयति—अहे ! मम जीवितं धिक्, एक एव मद्भ्राता तेन सहहंशुयुधे द्वादश वर्षाणि संजातानि, एतदनिष्टं कार्यं कृतं, स्तोकजीवनोपरि एतद् वैरं किं क्रियते ? राज्यलोभाद् एतदनिष्टं कृतम्, एवं विचार्य द्राविडस्तापसाश्रमादुत्थाय स्वसहोदरापराधक्षमणार्थं वारिखिह्लसेनामध्ये आयाति तावद् वारिखिह्लो बृहद्भ्रातुरागमनबुचान्तं श्रुत्वा सन्मुखमागत्य चरणयोर्निरपतत्, स च द्राविडो वषट्पूरणनयनः स्नेहार्द्रहृदयस्त्वमुत्थाप्य इति जजल्प—हे भ्रातः ! एतत् सर्वमपि राज्यं त्वं गृहाण अहं तापसीं दीक्षां ग्रहीष्यामि, तदा वारिखिह्ल इत्युवाच—अहमपि राज्यपदं न ग्रहीष्यामि, एतद्भूचनपरस्प-
रालापनां कृत्वा स्वस्वबुजाभ्यापमर्धार्धं राज्यं विभज्य दत्त्वा स्वस्वापत्यं स्वस्वस्थाने प्रेषितवन्तौ, तौ पुत्रावपि स्वं स्वं राज्यं बुभुज्यते । अथ द्राविडवारिखिह्लावपि पञ्चपञ्चकोटिक्षत्रियपरिवारेण परिवृतौ तापसाश्रमे गत्वा तापसपार्श्वे तापसीं दीक्षां जगृहतुः, आतापनां च-

लक्षपूर्वाणि व्यतीतानि तदा स्वामी राज्यमोक्ता जातः क्रमेण त्रिषष्टिपूर्वलक्षवर्षं राज्यं प्रपाल्य दीक्षाज्वसरं ज्ञात्वा भरताय स्व-
मूलराज्यं विनीता दत्ता बाहुनलाय तक्षशिला च प्रदत्ता, एवं क्रमेण शतपुरोभ्यो राज्यं वासयित्वा स्वस्वनाम्ना देशाः
प्रदत्ताः । तन्मध्ये एको 'द्रविड' इत्यभिधानः, तस्य द्रविडदेशं कञ्चनपुरनगरं च वासयित्वा ददौ । स्वामी दीक्षां
ललो । क्रमेण कर्मक्षये केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ भगवाननेककोटाकोटीदेवपरिवारेण परिहृतः साधुसाध्वीसमुदायेन सह देशेषु विद्वत्य
धर्मवृद्धिं चकार । अथ द्रविडराजाऽपि पितृदत्तं राज्यं जुष्टजे, स्वनायामिभिः सार्धं विषयसुखमनुभवतस्तस्य क्रमेण द्वौ पुत्रौ बभूवतुः,
बृहत्पुत्रो द्राविडः अपरो वारिखिछो लघिष्ठः, क्रमेण भोगसमर्थौ ज्ञात्वा जन्यपुत्रौ प्रति भार्याः विवाहिताः । तावपि विषयसुखं जुष्टजाते,
तत्तद्भार्याऽपि पुत्राः प्रसूताः, तेऽपि चन्द्रकलेव वधुधारे, एवं द्रविडराजा स्वराज्यं सुखेन प्रपालयति स्म । अथ तस्मिन्ज्वसरे भरतेन
स्वाज्ञापालनार्थमष्टनवतिभातपार्वे दूतो मुमुचे, तदा द्रविडराजा दूतमुखात् सर्वं भरतस्य चक्रवर्तिपदस्वरूपं ज्ञात्वा एवं सर्वेऽपि संमी-
न्य स्वस्वपुत्रं राज्यं ददौ, तदा द्रविडराजापि द्राविडबृहत्पुत्राय राज्यं प्रददौ । कनिष्ठाय वारिखिललाय च एकलक्षग्रामान् पृथग्
ददौ, स्वयञ्च संसारवासनां परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा यथेच्छं पर्यटन् श्रीकृष्णभदेवजिनपार्श्वे तपस्तत्या कैवल्यं प्राप । अथ द्राविडः
पित्रा दत्तं स्वराज्यं वारिखिछोऽपि पितृदत्तस्वराज्यं लक्षग्रामान् प्रपालयति स्म । कानिचिद् वर्षाणि गतानि । तस्मिन्ज्वसरे द्राविडराजा
स्वमनसि एवं चिन्तयति स्म, मत्पित्रा दीक्षावसरे मष्टपुत्रातरं प्रति लक्षग्रामं दत्तं तद्भ्रमं न कृतम्, मद्राज्यन्यूनाता कृता, परमहमेतद्रा-
ज्यमुद्दाल्य ग्रहीष्यामि । एतद् विचिन्त्य स्वसैन्यं सन्मीलय जुद्धार्थं चचाल । तदा वारिखिछोऽपि शत्रुरागमनवृत्तान्तं श्रुत्वा स्वसै-

अथ कार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानम् ॥ २ ॥

श्रीसिद्धाचलतीर्थेशं, नत्वा श्रीऋषभं प्रभुम् । कार्तिकी पूर्णिमायाञ्च, व्याख्यानं वक्ष्यते मया ॥ १ ॥
सिद्धो विज्जायरचक्की नमी विनमी मुणि पुंहरिओ मुणीदो । वाली पज्जुससंघो भरहसुगमुनि सेलगा पंथगोय ।
रामो कोट्टी पंच दचिह्ननरवई नारदो पण्डुपुता । मुत्ता एवं अण्णे विमलगिरिमहं तित्थमेयं नमामि ॥ २ ॥

व्याख्या-मो भगवाः ! एतादृशं पापकर्ममलपरिहारकं श्रीविमलाचलतीर्थं मनोवाक्कायैर्नमामि, तद् विमलाचल तीर्थं कीदृशम् ? यद् यस्मिन् तीर्थोपरि विद्याधरः चक्री-भरतः-नमी-विनमी-शुक-शैलक-पंथकर-मचन्द्र-द्राविड-वारिखिल्ल-नवनारद-पाण्डव-पुण्डरीकाद्या अनश्वनं विधाय, अष्ट कर्पासीन् दत्त्वा मुक्तिं गताः, एतादृशं सिद्धशैलं तीर्थं मनोवाक्काययोगेन नमामि । पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाऽऽगमने श्रीशुद्धयगिरिसमुत्पत्तिद्वयं गत्वा चैत्यवन्दनकरणे महती धर्मवृद्धिर्भवति, पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमायां दिने श्रीसिद्धशैले द्राविड-वारिखिलो आरोहणेन शिवपुरीं प्राप्नोति, तद् दृष्टान्तो यथा—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणभारतादस्य मध्यखण्डे इक्ष्वाकुभूम्यामस्मिन्मन्वसापिण्यां पूर्वं सप्तमः कुलकरो नाभिनमा बभूव, तद्वाप्या मरुदेवी, तस्या उदरकन्दरायां श्रीप्रथमतीर्थंकरश्रीऋषभजिनः उत्पन्नः स षट्पूर्वलक्षाणि कुमारपदे स्थितः तदनन्तरमिन्द्रेण सुनन्दा सुमङ्गला परिणायिते, स्वामिनः संसारव्यवहारो वर्तते स्म, क्रमेण भारतबाहुबल्यायाः अतं पुत्राः देपुत्र्यौ अभूवन्, यदा विंशतिल-

रन्त्य-वर्ण्यते-तस्यास्तपः प्रभावात् सर्वेऽपि रोगा दूरं गताः, अद्भुतं रूपं जज्ञे, सा च जिनचन्द्रेण परिणीता, करमोचनवेलायां पित्रा बहुधनं दत्तम्, शिरःकालं गृहसौख्यं शुक्रा यावज्जीवं पञ्चमीतपः कृत्वा प्रान्ते चारित्रमग्रहीत्, तौ गुणमञ्जरी-वरदत्तौ जिनोदितं चारित्रं प्रपाल्य कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने सुरोषमी जाता । ततश्च्युत्वा वरदत्तजीवो महाविदेहे पुण्डरीकिण्यां नगर्यामभरसेन राज्ञः स्त्री गुणावती, तस्याः पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । शुभेऽन्दिह तस्य शूरसेन इति पित्रा नाम कृतम् । क्रमेण यौवनं प्राप्तः कन्यकानां शत्रुमुपयेमे, पित्रा स्वराज्ये स्थापितः । एकदा भीर्त्सीमन्वरस्वामी विहरन्तस्त्वत्र समागतः । अर्हदागमनं श्रुत्वा शूरसेनो वन्दनार्थमगमत् । भगवता धर्मदेशना प्रारब्धा, तत्र सौभाग्यपञ्चम्यारवपसः फलं प्रकाशितम्. ततो राज्ञा पृष्टम्-भगवन् ! केनाऽपि तपसः फलं प्राप्तम् ? तदा भगवता वरदत्तनुपहृष्टान्तः कथितः, तद् श्रुत्वा जातजातिरमृतिः सन् पूर्वभवं ददर्श, पुनः तद्भवं जग्राह, दशसहस्रवर्षं राज्ये स्थित्वा तीर्थं करपाद्वे संयममग्रहीत्, वर्षसहस्रं दीक्षां प्रपाल्य केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं प्राप । अथ गुणपञ्जरीजीवो सुखं भुक्त्वा रमणीयाख्ये विजये शुभायां नगट्यामिमरसिंहशमिधनुपपत्न्या अमरावत्याः कुक्षौ पुत्रत्वेन समुत्पन्नः, समये जाते च पित्रा सुग्रीव इति नामस्थापनं कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तो बह्वीनां कन्यानां पाणिग्रहणं च चकार, विंशतितमे वर्षे पित्रा राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षां गृहीत्वा, सुग्रीवो राजा बहूनि वर्षाणि राज्यं प्रपाल्य अन्ते गुरुराश्वे दीक्षां गृहीत्वा पूर्वलक्षं चारित्रं प्रपाल्य केवलमुत्पाद्य मोक्षं जगाम ।

जायन्तेऽधिकसौख्यानि, पञ्चम्याराधनात् नृणाम् । इत्यस्या अभिधा जज्ञे, लोके सौभाग्यपञ्चमी ॥ १ ॥
एवं विभाव्य भो भक्त्याः ! पञ्चम्याराधनोद्यमः । भवभूतिविभेदाय, कार्यो युत्साभिरद्भुतः ॥ २ ॥

इति कार्तिकसौभाग्यपञ्चमीमाहात्म्यविषये वरदत्त-गुणमञ्जरी कथानकं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

इति चित्तयामास-कृतपुण्यो मम बृहद्भ्राता मूर्खत्वात् तस्मै प्रवृत्तं कोऽपि न याति, रक्षैरं शङ्कते भाषते दोषे च, अत एव मूर्खे बहवो गुणाः सन्ति, यतः—

मूर्खत्वं हि सखे ! ममापि रुचितं तस्मिन् यद्वष्ट्रौ गुणाः । निश्चिन्तो बहु भोजनो १ अपमना २ नक्तं दिवा शायकः ।
कार्याऽकार्यविचारणान्धबधिरौ मानापमाने समः । प्रायेणाऽ ३ मयवर्जितो हृदयपुर्मूर्खः सुखं जीवति ॥ १ ॥

इति । अतः परं न कस्मै पदमात्रमपि कथयिष्यामि नवं पदं च न पाठयिष्यामि इति विचार्य शरीरे रोगाऽऽक्रान्तो द्वादश दिवसान् मोनेन निनाय । तत्पातकमनालोच्य आर्तव्यानपरो मृत्वा, राजन् ! तव सुतो जातः पूर्वोपाजितेन कर्मणा अतीव मूर्खः कुष्ठादि-रोगाऽऽक्रान्ततनुश्च बभूव । एतद् गुरोर्वचनं श्रुत्वा वरदत्तो जातिरपुण्या निजपूर्वमवं दृष्ट्वा मूर्च्छां प्राप, क्षणान्तरे स्वस्थीभूय सर्वसत्यमिति गुरुं प्रति-उवाच । पुनरपि नृपो वमाण-मगावन् ! स देहरोगः कथं कदा व्रजिष्यति ? । गुरुणा उक्तम्—कार्तिकशुक्लपञ्चमी आराध्या । पूर्वोक्तः सर्वोपि विधिः कथितः, प्रतिपदं कुपारेण पञ्चमीतपः, गुरुं प्रणम्य सर्वेऽपि स्वस्वस्थानं जग्मुः, अनन्तरं समयकृततपः कुर्वतो तपः प्रभावात् वरदत्तस्य सर्वेऽपि रोगाः क्षयं प्रापुः, स्वयंवरसमेतानां वरभूयोद्भवानां सहस्रकन्योच्चमानां समक्षोत्सवं पाणिग्रहणं च चकार । शिष्यशेषसत्कलाय वरदत्ताय राज्यं दत्त्वा नृपो गुरुसन्निधौ चारित्र्यप्रदीत् । वरदत्तो राज्यं पालयन् वर्षे वर्षे महाशक्त्या पञ्चम्या विधिं विदधे । अस्मिन्नाऽऽक्षौ राज्यं प्रपाल्य मुक्तभोगः स्वधनवे राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामग्रहीत् । अथ-गुणपञ्जर्यास्तपोमाहा-

१ कञ्जारहितमानसः । २ राज्ञो । ३ रोग रहित ।

धूपोत्क्षेपपूर्वकं पञ्चवर्णानि धान्यानि पञ्चपक्काणानि पञ्चफलानि च दौक्यन्ते । ततो गुरोर्ग्रे गत्वा भक्त्याऽभिबन्धयथाविधि उपवासस्य प्रत्याख्यानं क्रियते । तस्मिन् दिने ' नमो नाणसस ' इति पदमेकसहस्रसंख्या * उत्तराभिमुखेन गुण्यते । चेत् पौषधः क्रियते तदा तद्विने अयं विविर्न भवेत् तस्मात् पराणकदिने विधिः कार्यः, यथाशक्ति उद्यापनादि अपि विधेयम् । ततो गुणमञ्जर्यां तत् तपः प्रतिपन्नम् । अस्मिन्नवसरे राजा पृच्छति—हे साधुपुरन्दर ! मत्सन्नोः वरदत्तस्य कुष्ठरोगः कथमभवत् ? पठनं च किं नाऽऽयाति ? तस्य किं कारणम् ? गुरुर्जनाद—अस्यापि पूर्वमेवं शृणु—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे श्रीपुरं नाम नगरम्, तत्र वसुनामा श्रेष्ठी वसति स्म, तस्य वसुसार—वसुदेवौ पुत्रौ, तौ एकदा क्रीडायं वने जगमतुं, तत्र वने मुनिसुन्दरनामानः क्षरयो दृष्टाः वन्दिताश्च । गुरुर्मिथर्मदेक्षना प्रारब्धा—

यत्प्रातः संस्कृतं धान्यं, मध्याह्ने तद् विनश्यति ॥ तदीयरसनिरूपन्ने, काये का नाम सारता ॥-१ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा तातमापृच्छय वैराग्यात् तौ व्रतं जगद्वतुः । लघुना वसुदेवेन चारित्रं विभ्रता सिद्धान्तसारः सर्वेऽपि अधीतः, गुरुणा वसुदेवाय स्मरिपदं दत्तम्, स च पंचशतसाधुभ्यो वाचनां ददाति । एकदा वसुदेवक्षरीश्वरो रुजाऽऽक्रान्तः संस्तरके सुप्तः तं कोऽपि साधुरागमार्थं पृच्छति, गुरुर्व्याख्यायति, तस्मिन् गते द्वितीयो मुनिः समागतः तस्मै वाचना दत्ता, एवं भूयस्तु समागत्य समागत्य गतेषु किञ्चिन्निद्रायमाणः केनाऽपि साधुना पृष्टो भगवन् ! अग्रेतनं पदं वाच्यं पदस्यार्थोऽपि वाच्यः । तदा स्मरिः कुविकल्पान्न *

* अष्टोत्तरकसहस्रसंख्या इत्यापि कापि कापि उपलभ्यते पाठः, तत्त्वतस्तु अयमेव श्रेयान्न प्रतिभाति । कापि च द्विसहस्राष्टोत्तरशतमित्यपि ।

सुखं एव रक्षिताः, अतः कोऽपि कन्यां न ददाति, सा उवाच—तव पिता पापिष्ठः येनैवं मूढमतिना शिक्षितोऽसि यतः—
 आः ! किं सुन्दरि ! सुन्दरं न कुरुष्व ? किं नो करोषि स्वयं ? आः ! पापे ! प्रतिजल्पसि प्रतिपदं ? पापस्त्वदीयः पिता ।
 धिक् त्वां क्रोधमुखीमलीकमुखरीं त्वत्तोऽपि कः कोपनो, दम्पत्योरिति नित्यदंतकलहक्रेयार्तयोः किं सुखम् ? ॥ १ ॥
 एतद्वचनमाकर्ण्य रुष्टेन त्रिनदेवेन उपलेन सा शिरो मर्मणि जघ्ने । तदा सा मृता, सा च तव-पुत्री समजायत, अनया ज्ञानस्याऽऽज्ञा-
 तना पूर्वमेव चक्रे, तेन रोगोत्पत्तिर्ब्रूहे, यतः—

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ १ ॥

इति गुरोर्वचनं श्रुत्वा सा गुणपञ्जरी जातजातिस्मृत्या पूर्वमवददर्श । ततो गुरुं प्रति सा सत्यमिति प्रोवाच । श्रेष्ठिना गुरुः पृष्ठः—
 भगवन् ! अस्या रोगाः कथं प्रयास्यन्ति ? गुरुणाऽभाणि—श्रेष्ठिन् ! ज्ञानस्याऽऽराधनतः सर्वं सुखं सम्पद्यते दुःखं च विलयं याति ।
 ज्ञानस्य चाराधनमित्यम्—विधिना शुक्लपञ्चमीदिने उपवासो विधीयते, पुस्तिकां पट्टे संस्थाप्य पुरः स्वस्तिकः क्रियते, पञ्चव-
 तिमयो दीपश्च क्रियते, पञ्चफलानि पञ्चवर्णकं च धान्यं दौक्यन्ते, पञ्चवर्षाणि पञ्चमासान् यावत् पञ्चमी अनया रीत्या मनोवा-
 कायशुद्धया समाराधनीया । यदि मासे मासे कर्तुं न शक्यते तदा कार्तिकमासस्य शुक्लपञ्चमी यावज्जीवमाराधनीया । सा
 समयगाराधिता सर्वं सुखं दत्ते, इति गुरुवचनं श्रुत्वा त्रिनदेवोऽब्रवीत्—भगवन् ! मम तनयायास्तपस्या—शक्तिर्न विद्यते,
 अतः कार्तिकपञ्चम्या विधिरादिश्रयताम् वाचंयमः प्रोच्ये—कार्तिकशुक्लपञ्चमीदिने पुस्तकं पट्टे संस्थाप्य सुगंधपुष्पैः संपूज्य

इत्यादिद्वेक्षना श्रुत्वा सिंहदासश्रेष्ठी मुनिं जगौ-भगवन् । केन कर्मणा मम सुतावनो रोगा जाताः ? । गुरुणा ऊचे-महामोक्ष ! कर्मणा किं न संभवेत् ? । अत्र श्रेष्ठिन् ! अस्याः पूर्वभवः श्रूयताम्—धातक्रीखण्डमध्यस्थभरते खेटकनामनगरम्, तत्र जिनदेवनामा श्रेष्ठी, सुन्दरीनारमी च तस्य गेहिनी, तयोः पञ्च पुत्राः-आशपालः, तेजपालः, गुणपालः, धर्मपालः, धनसार इतिनामानोऽभूवन् । तथा-लीलावती, शीलावती, रत्नावती, मंगावती, इतिनामन्यश्वत्सश्च पुत्र्योऽभूवन् । अथैकदा जिनदेवेन पञ्चापि तनयाः पण्डित-समीपे विद्याकलाग्रहणार्थं स्थापिताः । ते च चापल्यं कुर्वन्ते परन्तु अध्ययनं न कुर्वन्ति, यदा पण्डितस्त्वान् कम्बया ताडयति तदा ते रुदन्त्वो गृहमागत्य मातुः समीपे दुःखं निवेदयन्ति, माता-उवाच-पठनेन किं प्रयोजनम् ? यतः-

पाठितेनाऽपि मर्तव्यं, शठेनाऽपि तथैव च । उभयोर्मरणं हृष्ट्वा, कण्ठशोषं करोति कः ? ॥ १ ॥

पण्डितस्यापि उपालम्भं दत्ते ईर्ष्या च पुरितकां प्रज्वालयामास । पुत्रान् वक्ति, पठनार्थं भवद्भिर्न गन्तव्यम् । श्रेष्ठी पृथ्व-
तिकरं ज्ञात्वा प्रोवाच—हे भद्रे ! जडेभ्यः पुत्रेभ्यः कः कन्याः प्रदास्यति ? कथं चैते व्यवसायं कश्चिन्ति ? यतः-

माता वैरी पिता शत्रुर्बालो येन न पाठितः । न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये चको यथा ॥ १ ॥

विद्वत्त्वं च नृपस्त्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ २ ॥

इति श्रेष्ठिवचनं श्रुत्वा सा प्रोवाच-यूयं किं न पाठयथ ? अत्र मम कोदोषः ? इत्युक्ते श्रेष्ठी हकिंकृतः सन् मौनं चकार । अथ अनु-
क्रमेण ते पंचापि तयोः पुत्राः यौवनं प्रापुः, परं न कोऽपि तेभ्यो कन्यादत्ते मूर्खत्वात्, ततः श्रेष्ठी स्त्रीं तिजगौ-पापिष्ठे ! त्वया पुत्रा

पर्वकथा
संमदः

॥ २ ॥

तयोः रूपलावण्यशोभनो वरदक्षनामा पुत्री भूभूव । सोऽष्टवर्षप्रमाणः पित्रा बुभान्तिके विद्याग्रहणहेतवे स्थापितः । परमश्वरमात्रं तस्य मुखे न चटति, अध्यापकस्योद्यमो निष्फलोऽभूत् । स यौवनं प्राप्तः पूर्वकर्मोदयात् कुष्ठेन विनष्टदेहत्वात् कुत्रापि रतिं न प्राप । इतश्च तत्रैव पुरे सप्तकोटिसुवर्णाधीशो जिनधर्मतरः प्रसिद्धिमाक् सिंहदासो नाम भेष्टी, तस्य गृहे गुणोचिता कर्पूरतिलका-नामनी मार्या, तयोः पुत्री गुणमञ्जरी आजन्मतो रोगैरुपद्रुता वचनेन मूकतां प्राप्ता बभूव । विविधैरौषधैरपि तस्या रोगशान्तिर्न जायते न च यौवने तां कोऽप्युद्वहति । तस्याः षोडशवर्षवयसि दुःखेन मातापित्रादिः सकलस्वजनो दुःखितः संप्रजायत । तत्रैव पुरे एकदा भीविजयसेन-स्वरयश्चतुर्हानधरा गुरवः समाजगमूः । तदा सर्वेऽपि नागरिकलोकः, सपुत्री भूषतिः, सकुटुम्बः सिंहदासश्चेष्टी सर्वे बन्दनार्थमुप-गताः, गुरुणा च धर्मदेशना ग्राह्या—

ज्ञानस्याराधने यत्नोऽप्ययनश्चवणादिभिः । अन्यैर्विधेयः सततं, निर्वाणपदमिच्छुभिः ॥ १ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, मनसा ते भवान्तरे । नराः स्युः शून्यमनसो, विवेकपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, वचसापि हि दुर्धियः । मूकत्वमुखरोगित्त्वदोषास्तेषामसंशयम् ॥ ३ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, कायेनायत्नवार्तिना । दुष्टकुष्टादिरोगाः स्युस्तेषां देहे धिगाहिंते ॥ ४ ॥
मनोवाक्काययोगैर्धे, ज्ञानस्याऽऽज्ञातनां सदा । कुर्वन्ते मूढमतयः, कारयन्ति परानपि ॥ ५ ॥
तेषां परभवे पुत्रकलत्रसुहृदा क्षयः । धनधान्यधिनान्नाशश्च तथाऽऽधिध्याधिसंभवः ॥ ६ ॥ युगमम् ॥

सौभाग्य
पंचमी
द्व्या० १

॥ २ ॥

ॐ श्रीपंचपरमेष्ठिभ्यो नमः ।

श्रीमदक्षमाकल्याणकोपाध्यायादिविरचितः—

श्रीसौभाग्यपंचम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

—ॐ नमः—

अथ ज्ञानपञ्चमीव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीमत्पार्श्वजिनाधीशं, सुराऽसुरनमस्कृतम् । प्रणम्य परया भक्त्या, सर्वार्थिष्ठार्थसाधकम् ॥ १ ॥

कार्तिकशुक्लपञ्चम्या, माहात्म्यं वर्णयते मया । भव्यानामुपकाराय, यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ २ ॥ युग्मम् ॥
भुवने हि परं ज्ञानं, ज्ञानं सर्वार्थसाधकम् । अनिष्टवस्तुविस्तारवारकं ज्ञानमरितम् ॥ ३ ॥

ज्ञानादासाद्यते सुक्तिर्ज्ञानात् स्वर्गोद्भवं सुखम् ॥ लभन्ते प्राणिनो यस्मात्, तज्ज्ञानं स्वर्दुर्मोपमम् ॥ ४ ॥
भव्यैरासाद्यते ज्ञानं, पञ्चम्याराधनाद् भुवम् । अतः प्रमादस्तुतुज्याऽऽराध्या सा विधिना तथा ॥ ५ ॥

मज्जरीवरदत्ताभ्यां, यथैवाराधिता किल । पञ्चमी भावतोऽथात्र दृष्टान्तः श्रोत्रयते तयोः ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥
अस्त्यत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे पद्मपुराभिधं नगरम्, तत्र भुवि विश्रुतोऽजितसेनो दृपो बभूव, तस्य च यशोमती पद्मराज्ञी,

अनुक्रमणिका

१	ज्ञानपञ्चमी व्याख्यानम्
२	कार्तिकपूर्णिमा व्याख्यानम्
३	मौनैकादशी व्याख्यानम्
४	पौषदशमी व्याख्यानम्
५	मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम्
६	होलिका व्याख्यानम्
७	वैत्रीपूर्णिमा व्याख्यानम्
८	मङ्गपक्षतीथा व्याख्यानम्
९	चातुर्मासिक व्याख्यानम्
१०	पर्युषणव्यष्टिका व्याख्यानम्
११	दीपमालिका व्याख्यानम्
१२	रोहिणी व्याख्यानम्

कर्ता

ड० लोकोक्त्याण
गणि जयसार
श्री हेमचन्द्राचार्य
ड० लोमाकल्याण
ड० लोमाकल्याण
गणि जीवराज
ड० लोमाकल्याण
ड० लोमाकल्याण
ड० लोमाकल्याण
ड० लोमाकल्याण
ड० लोमाकल्याण

पृष्ठांक

१—७,
८—१३,
१३—२१,
२१—२६,
२७—३४,
३५—३६,
४०—४४,
४४—४८,
४८—६५,
६६—८६,
८६—११६,
११६—१२२,

श्रीभूमि गान्धिर्य माला-१६

पाठकावतंसश्रीमत्क्षमाकल्याणोपाध्यायादिविरचितः

श्रीसौभाग्य-पञ्चम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

संशोधकः—मुनि-विनयसागर साहित्यरत्न

प्रकाशकः—

श्री हिन्दी जैनागस प्रकाशक सुमति कार्यालय कोटा.

वीर सं २४७५]

मूल्यम् २॥) सार्द्धद्वौकष्यकम्

[वि० सं० २००६]

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकं मिलने का पताः—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन प्रिंटिंग प्रेस

कोटा (राज.)

२ ई धन के काम आने वाली सूखी हुई पतली-पतली व छोटी-छोटी काटेदार टहनिया या टहनियों का समूह ।

भुरकौ-स०पु०—ऊँट की चाल विशेष । उ०—वटाऊ बैठा आड पिलाए, ऊठडा मारग भुरक जाय । सुणीजँ फुरणी मूरी ढील, मोद सू मूमल-रूप सराय ।—साभ

भुरटियों-स०पु०—नखक्षत, खरोच (अल्पा.)

भुरडणी, भुरडवौ क्रि०स०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरना २ खरोचना, कुरेदना ३ वृक्ष की टहनी को हाथ में पकड़ कर उसके पत्ते सूत लेना, हाथ की रगड़ से पत्तिया दूर करना. ४ किसी को तग करना, कष्ट पहुँचाना ।

भुरडणहार, हारौ (हारी), भुरडणियो—वि० ।

भुरडिओडौ, भुरडियोडौ, भुरडचोडौ—भू०का०कृ० ।

भुरडीजणौ, भुरडीजवौ—कर्म वा० ।

भुरडियोडौ—भू०का०कृ०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरा हुआ. २ खरोचा हुआ, कुरेदा हुआ. ३ हाथ की रगड़ से टहनी की पत्तिया दूर किया हुआ. ४ किसी को तग किया हुआ, कष्ट पहुँचाया हुआ ।

(स्त्री० भुरडियोडी)

भुरणी—देखो 'भुरनी' (रू भे)

भुरणौ-स०पु०—वियोगजनित दुःख, विलाप, रुदन ।

उ०—इसडा ती भुरणा ये जीए सगती भुरती, गई गई कोस दोय च्यार ।—लो गो

भुरणौ, भुरवौ—क्रि०अ०स०—१ बहुत दुखी होना, शोक करना ।

उ०—१ भुरै इम रगरेजणी, कूडा ठाकुर काय । वसन सती घण रगता, दीधी आस छुडाय ।—वी स

उ०—२ मारू जाता चाकरी, करग्या कोल करार । सावण सुरगी तीज नै, आवागो घर-नार । सावण सुरगी वीतग्यो, गयी रे नुहेली तीज, पिव विन भुर भुर मै मरू, उभळँ म्हारौ हीव ।—लो गो.

२ वैचैन होना, विकल होना । उ०—जिणि दीहै पाळउ पडइ, टापर तुरी सहाइ । तिणि रिति वूढी ही भुरइ, तरणी केम रहाइ ।

—ढो मा

३ विलखना, सुवकना । उ०—इहि जोडा उणिहार, जणणी फिर जाया नही । निकमी नाजुक नार, भुरती रँगी जेठवा ।—जेठवा

४ रुदन करना, विलाप करना, प्रलाप करना ।

उ०—१ निरखै मिळँ भुरै रघुनायक, सुण सुण वायक सारा । जोवा अमर विया जड जगम, व्याकुळ हुआ विचारा ।—र रू.

उ०—२ पडी चाकरी चूक घणी जद घणी रिसायी । भुरती कामण छोड रामगिरि यक्ष सिधायी । जनक सुता रँ स्नान जेय रौ निरमळ पाणी । गहरी विरछा-छाह जाय न कर्द बखाणी ।—मेघ

उ०—३ भुरै अगनयणी भुरै, मेह तरणी रत मोरा । जोगण पूठ दिया सायजादी, धूमर ऊपर घोरा ।—अमरसिंह दाठोड री वात

५ कलपना, आँसू बहाना ।

६ रोग, अधिक परिश्रम या बहुत प्र होना, दुर्बल होना, घुलना । उ०—

रह्यो परदेम । भुर-भुर नै पीजर हुई उ०—२ ईयँ गोरवधियँ रै कारणै

रे, म्हारौ गोरवध लूवाळी ।—लो.गी ७ भूमना, लटकना । उ०—सावण

वाड । चातक भुर रह्यो मेघ नै, पिव न याद करना, स्मरण करना । उ

हजारा, रीझा दियण सिरँ दोय राह पाड लियो दिखण्या पतसाह ।—महा

उ०—२ वीणा जंतर तार, यै छेड्य गवार, जात न भीकू जेठवा ।—जेठ

उ०—३ ना घर आवँ पीवजी, वीर कामणी, जाडौ जहर लखात ।—लो

भुरणहार, हारौ (हारी), भुरणियो भुरवाड़णौ, भुरवाडवौ, भुरवाणी, र

भुराडणौ, भुराडवौ, भुराणौ, भुराव

भुरिओडौ, भुरियोडी, भुरचोडौ—

भुरीजणौ, भुरीजवौ—भाव वा०, व

भुरणौ, भुरवौ—रू०भे० ।

भुरनी-स०स्त्री०—१ प्रायः किशोराव

टहनियों से झूम-झूम कर पृथ्वी पर जाने वाला एक खेल. २ इस खेल का एक डडा ।

क्रि०प्र०—आणी, खेलणी, दैणी, रू०भे०—भुरणी ।

भुरमट—देखो 'भुरमुट' (रू भे.)

भुरमटियो—देखो 'भुरमुट' (अल्पा, र

भुरमुट-स०पु०—१ झाड, पत्ते, लता

जिससे कोई स्थान ढक जाय किन्तु रहे २ झुड, समूह (मा म) ३

शरीर को चारो ओर से ढक या छि रू०भे०—भुरमट ।

अल्पा०—भुरमटियो, भुरमुटियो ।

भुरमुटियो—देखो 'भुरमुट' (अल्पा र

भुररी-स०स्त्री०—१ किसी वस्तु पर

शिकन ।

भुरगै-स०पु०—नेत्रो के आँसू ।

पर्वकथा
संग्रहः
॥ १२४ ॥

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकें मिलने का पता:—

श्री हिन्दी जैनगम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन प्रिंटिंग प्रेस

कोटा (राज.)

॥ श्री हिन्दी जैनग्राम प्रकाशक सुमति कार्यालय ॥

से प्रकाशित सरती-सुन्दर और मनोहर पुस्तकें:—

६. धृष्टपयुष्या निर्णय	भेट	२५. गौतमपृच्छासार	भेट
७. षट् कल्याणक निर्णय	"	२८. चतुर्विंशति जिनेन्द्र स्तवनाति	"
८. आत्मप्रमोचभेदनगानुः	"	२९. सामायिक जिनदर्शन विधिः	"
१०. आगमानुसार मुद्रपासिका निर्णय	"	३०. चतुर्विंशति जिनस्तुतिः	"
१३. कल्पसूत्र हिन्दी भावार्थ	३)	३१. राईदेवसी प्रतिकमण्डल	"
१४. दसैकालिक सूत्र-मूल-मूलार्थ	१)	३३. आत्म भावना	"
१६. संस्कृत पर्वकथा संग्रहः	२॥)	३४. भाषारिवारणपादपूर्व्यादि स्तोत्र संग्रहः	"
१७. अनुत्तरोववाहं सूत्र मूल-मूलार्थ	भेट	३५. श्रीनेमिदूतम्	१॥)
२२. उपासकदशाग सूत्र-मूल-मूलार्थ, टीका-टीकाार्थ	२)	द्वादश पर्व व्याख्यान	२)

पुत्रिका अभूवन्, ता महारूपवत्यो गुणवत्यश्चासन्, एकदा वनमध्ये क्रीडन्त्यस्ता गुरुभिः दृष्टा, आलापिताश्च-भो पुत्र्यः ! यूयं धर्मं कुरुध्वम्, युष्माकमायुरेकदिनप्रमाणमेव विद्यते. ताभिरुक्तम्-हे भगवन् ! एकदिनमध्ये को धर्मो भविष्यति, तदा गुरुभिरुक्तम्-यूयमद्य दृक्कृत्तानपचमीतपः कुरुध्वम्, अद्यैव दिने पंचमया उपवासं कृत्वा गृहे देवपूजां च कृत्वा पुण्यस्यानुमोदना कुरुध्वम्, ताभिरपि गृहे गत्वा तथैव कृतम्. अथ तस्मिन्नेव रात्रौ विद्युत्पाताच्चतस्रोऽपि मृत्वा प्रथमदेवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तवैताः पुत्र्यः संजाताः । अथ ताः सर्वा वार्ताः श्रुत्वा राजा जातिस्मरणं लब्ध्वा सपरिवारो रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भगुरुं नत्वा निजगृहे समागतः । कियत्कालानन्तरं राजा राज्ञी पुत्राः पुत्र्यश्च श्रीवासुपुत्र्यप्रभोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा कर्मक्षयं च कृत्वा मोक्षं गताः । उक्तं च-
रोहिणीतप-पंचमीतप, गुरुआ ए तप जाणि । दुःस्वित होय करि सुखी होवे, बोलि केवलनाणि ॥ १ ॥

॥ इति रोहिणी-अशोकराजकथा सम्पूर्णा ॥ १२ ॥

इति श्रीपर्वकथा संग्रहः ।

दुःखं न वेति, पुनर्हे अथोकराजोन्द्र ! अस्या उपरि तवाधिकः स्नेहः कुतो वर्तते ? तस्यापि कारणं शृणु—सिंहसेननामा नृपतिः स्वयं सुगन्धाख्यं पुत्रं राजयेऽभिषिच्य सुसुरोःपार्श्वे दीक्षां लली, अथ सुगन्धाजोऽपि जिनशासनमगाभ्य प्रान्ते सपाधिना मृत्वा देवभवं गतः. ततश्च्युत्वा इहैव जन्मद्वीपे विदेहे पुण्डरीकपत्न्यां विजये पुण्डरीकिणीनगर्या विमलकीर्तिराज्ञः शुभद्राख्यायाः सधर्मिण्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वप्नसञ्चितः स देवजीवोऽजातरत् । अथ क्रमेण शुभेऽहि सा देवी शुभलक्षणं पुत्रं प्राप्नुवत्, तस्य पित्रा अर्ककीर्तिरिति नाम निर्मिमत, क्रमेण स चक्रवर्ती जातः, राज्यं भुङ्क्त्वा जितशत्रुहनेः पार्श्वे स दीक्षामादाय दुष्करं तपस्तत्त्वा स्वायुः—क्षये च मृत्वा द्वादशे देवलोकेऽच्युतेन्द्रोऽभूत्. ततश्च्युत्वा त्वमयमथोकराजा जातः, रोहिण्याश्च वल्लभोऽभूः, युवाभ्यां रोहिणीतपःकरणाद् युवयोः परस्परमधिकः स्नेहो जातः अथ त्वं पुत्राणां कारणं शृणु—मथुरायामाग्निशर्मण्यो ब्राह्मणो वसति, तस्य सप्त पुत्राः परं ते दक्षिणिणः । एकदा पाटलीनगरे ते सप्ताऽपि आतरो मिथार्थं गच्छन्ति, तदा वाटिकामध्ये कश्चिद् राजकुमारः कन्दर्पावतारः क्रीडति, तं दृष्ट्वा शिवशर्मा ब्राह्मणः स्ववान्धवान् वक्ति—मो बान्धवाः ! विधिना कियदन्तरं कृतमस्ति, अयं राजकुमारो मनोवाञ्छितं सुखं भुनक्ति, वयं तु मिथार्थं गृहे गृहे अमामः, तदैकेन आज्ञोक्तमस्मिन् विषये कस्योपालम्भो दीयते ? पूर्वमेवेऽस्माभिः पुण्यं न कृतम्, अनेन राजकुमारेण च सुकृतं कृतम्, अतोऽसौ सुखं भुनक्ति. तदा तैः सर्वैरपि ब्राह्मणपुत्रैः जीवदयायुतं धर्मं पालयित्वा प्रान्ते गुरोः पार्श्वे दीक्षा गृहीता. मृत्वा च ते सप्तमे देवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तव गुणपालादय इमे सप्त पुत्रा अभूवन् । तथाष्टमपुत्रजीवश्च वैतालवासी क्षुल्लक-विद्याधरोऽभूत् । स निरन्तरं नन्दीश्वरद्वीपे साश्वतीं जिनप्रातिपां अपूजयत्, स विद्याधरो मृत्वा सौधर्मं देवो जातः । ततश्च्युत्वा तवायमष्टमो लोकपालाख्यः पुत्रो अभूव. अथ चतसृणां पुत्रीणां सम्बन्धं शृणु—वैतालपर्वते एको विद्याधर आसीत्, तस्य चत्वारः

तदा मुनिर्वदति-सिंहपुरे सिंहसेनो राजा तस्य कनकप्रभाभिधाना राज्ञी वर्तते, तयोर्दुर्गन्धाख्यः पुत्रोऽभूत्, स क्रमेण यौवनं प्राप्तः, परं कस्यापि मनसि न रोचते, एकदा श्रीपद्मप्रभतीर्थकरस्तत्रागतः । तं पद्मप्रभं वन्दित्वाऽसौ निजदुर्गन्धत्ववर्मणो विपाकं पृच्छति, तदा श्रीसर्वज्ञप्रभुः कथयति—नागोरनगराद् द्वादशे क्रोशे नीलनामा पर्वतोऽस्ति, तस्योपरि एका शिला तत्रैको मुनिर्गोसक्षमणादि तपः करोति, तत्तपःप्रभावाच्च आखेटकस्याखेटकं निष्फलं याति, तदा स लुब्धकस्तस्य मुनेरुपरि ईर्ष्या करोति । एकदा स ऋषिः पारणाथं प्राप्तमध्ये प्राप्तः, तस्मिन् समये तेन लुब्धकेन शिलाया अधोऽग्निं प्रज्वाल्य सा शिला अतीवोष्णा विहिता । अथ स ऋषिः पारणकं विधाय शिलाया उपरि स्थितः, बहुतापात् शुद्धध्यानाच्च स ऋषिः केवलज्ञानं प्राप्य मृत्वा मोक्षं गतः, अथ ऋषिधातात् स लुब्धकः कृष्टी जातः, यतः—

ऋषिहत्याकरो जीवो, दुःखं भुञ्जति भूतले । संसारसागरे घोरे, पीड्यते च पुनः पुनः ॥ १ ॥

पश्चाद् मृत्वा स सप्तमीं नरकावर्तिं गत्वा ततो मत्स्यो भूत्वा गोपालो जातः, परं स दरिद्री जातः, केनचिद् वणिजा च स नमस्कृतः शिक्षितः । पश्चाद् दावानलमध्ये ज्वलितः । नमस्कारप्रभावाच्च त्वं राज्ञः पुत्रोऽयं दुर्गन्धोऽभूः । तत्श्रुत्वा जातिस्मरणं प्राप्य स प्रभुं पृच्छति-हे भगवन् ! कथमहमथ सुगन्धो भवामि ? तस्योपायं कृपां कृत्वा कथयत, तदा श्रीतीर्थकरेण भणितम्—त्वं सप्तमासाधिकानि सप्तवर्षाणि यावद् रोहिणीतपः कुरु, पश्चाच्च तस्य तपसः उद्यापनं कुरु, तत्श्रुत्वा तेन रोहिणीतपः कृतम्, यस्य प्रभावात् स सुगन्धोऽभूत् । इति कथां श्रुत्वा सा दुर्गन्धा रोहिणीतपो विधिपूर्वकं कृत्वा सुगन्धा जाता, पश्चाद् मृत्वा सा देवी अभूत्. ततश्च्युत्वा चरमायां श्रीवासुपूज्यस्य पद्मवापुत्रस्य पुत्रिकेयं रोहिणी नाम्नी तव राज्ञी जाता, पूर्वमेव कृततपःप्रभावाद् इयमाजन्म यावद्

तीर्थं पुण्यपात्रमस्ति, तस्य दर्शनमपि महते पुण्याय. यत उक्तम्—

साधूनां दर्शनं पुण्यं, तीर्थभूता हि साधवः । तीर्थं फलति कालेन, सद्यः साधुसमानामः ॥ १ ॥

तदस्मै निःस्पृहाय मुनिसत्तमाय दत्तं दानं महते फलाय भवेद्, इति क्यात्वा राजा स्वप्रियां ग्राह—हे वरानने ! अस्मै मुनये वलित्वा दानं देहि, तत्श्रुत्वा क्रीडान्तरायं मत्वा नहिःप्रभोदभाग् अन्तश्च दुष्टा मा गृहं प्रति ववले, आगत्य गृहे द्वेषयात् तया कटु-तुम्बिकाशोकं मुनये दत्तम्, मुनिना तेनाहारेण पारणकं कृतम्, तद्गृष्णाच्च मुनिः पंचत्वं प्राप्तः शुगंध्यानाच्च स देवलोके देवो-ऽभूत्, वां वार्ता श्रुत्वा राजा राज्ञी स्वदेशतो निकासिता, सा सप्तमे दिने वराकी कुष्ठिनी जाता, चिरं जनेर्निन्द्यमाना सा मृत्वा षष्ठं नरकं जगाम । तत्र उद्दृष्ट्य तिरश्चां योनीं समुत्पन्ना, ततो दुःखप्रचुरे सप्तमे नरके. एवं सर्वेषु नरकेषु सा पाषा आन्ता, ततः सा सर्पिणी, उष्ट्री, शृगाली, कुक्कुटी, तथा शुकरी, ततो गृहगोधा, जलौका, मूषिका, काकी, हुनी, बिलडी, ततो रासमी, ततो गौः जाता तेषु भवेषु प्रायशः अग्निशस्त्रघाताद्यैः मृतिभूद्, धेनुभवे स्वान्त्यसमये गुरुदितं नमस्कारं श्रुत्वाऽनुमोदयामास, मृतिं चाप, ततो नमस्कारप्रभावेण सा दुर्गन्धा दुर्भगा च तत्र तनया अभूत् । ततो दुर्गन्धा निजपूर्वभवं श्रुत्वा करौ योजयित्वा पृच्छति—हे स्वाभिन् ! एतस्माद् दुःखादहं कथं निःसरिव्यामि ? तत् कथ्यतां. तदा मुनिना उक्तवत्—त्वं दुःखभञ्जकं रोहिण्या व्रतं कुरु, तयोक्तम्—हे भगवन् ! केन विधिनाहं तद्ब्रतं करोमि, मुनिनोक्तम्, शृणु—रोहिणीनक्षत्रदिने श्री वासुपृष्ठजनिविम्बं पूजयित्वा सप्तमासाधिकं सप्तवर्षं यावद् उपवासं कुरु एवं शुभस्थानमुत्तमपुत्रप्रभावात्तत्र शुभं भविष्यति, पश्चाच्च त्वया तत्तपस उद्यापनं विधेयं येन तत्र सर्वं दुःखं यास्यति, सुगन्धराजवत्. तत्श्रुत्वा दुर्गन्धा मुनिं प्रति पृच्छति—हे भगवन् ! तस्य सुगन्धराजस्य वृत्तान्तं मयि कृपां विधाय कथयत,

लोकपालार्यं राजा निजहस्तेन भूमावपातयत् । तदा तत्रस्थाः सर्वजनास्तं तथा पतन्तं दृष्ट्वा हाहारवं कर्तुं लज्जाः परं रोहिण्या हृदि किञ्चिन्मात्रमपि दुःखं न जातम्, इतस्तं पतन्तं बालकं नगराधिष्ठितदेवेन धृत्वा सिंहासने स स्थापितः, तद् दृष्ट्वा सर्वे जनश्चमत्कृताः सन्तो विचारभामासुः-नूनमियं रोहिणी धन्यैव या दुःखस्य वार्तामपि न जानाति ।

इतश्च तत्र श्रीवासुपुज्यतीर्थकरस्य रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भनामानौ द्वौ शिष्यौ ज्ञानवन्तौ समागतौ, तदा राजा परिवारयुतस्त्वौ वन्दितुं गतः, गुरुभ्यां च देशज्ञा दत्ता, देशनाश्रयणानन्तरं राज्ञा पृष्टम्-भो भगवन् ! अनया रोहिण्यैवंविधं किं तपः कृतं येनेयं दुःखस्य वार्तामपि न जानाति, एतस्या अष्टौ पुत्राः चतस्रश्च पुत्र्यो जाताः सन्ति, तथा ममापि तस्या उपरि-अतीव स्नेहो वर्तते, अतः तस्याः कथां युवां कृपां विधाय कथयतम्, तत्श्रुत्वा गुरुः कथयति. अस्मिन्नेव नगरे धनमित्रनामा श्रेष्ठो वसति, तस्य धनमित्रा नाम्नी च भार्याऽस्ति, तस्या एका दुर्गन्धा नाम्नी पुत्री, सा कुरूपा दुर्भगा च जाता एवंविधां तां कुरूपां दृष्ट्वा कोऽपि द्रव्येश्वरो नो परिणयति, तदा पित्रा एकं मार्यमाणं श्रौषेणाभिधं चौरं मोचयित्वा तस्या दुर्गन्धायाः स स्वामीकृतः, सोऽपि राज्ञौ दुर्गन्धां त्यक्त्वा नष्ट्वा गतः, तदा श्रेष्ठो विषादं करोति, विलपन्तो पुत्रीं प्रति श्रेष्ठो कथयति, हे पुत्रि ! त्वं विलापं मा कुरु, गृहद्वारि स्थिता दानं देहि धर्मं च कुरु येन तव दुःकर्मदोषः प्रलीयते, अथ सा तदंगीकृत्य प्रत्यहं दानं ददाति । अथैकदा कश्चिद् ज्ञानी गुरुस्त्वत्र समागतः, तदा धनमित्रेण तं गुरुं वन्दित्वा तस्याः कन्यायाः स्वरूपं पृष्टम्. गुरुर्मणति-गिरिनारनगरे प्रथिवीपालाभिधो राजाऽऽसीत्, तस्य सिद्धिप्रत्यभिधाना राज्ञी वर्तते, अथैकदा स राजा निजराज्ञीसाहितो वने क्रीडां कर्तुं याति, तस्मिन् समये कश्चिद् मासक्षमणपारणकः सागरनामा मुनिः समानच्छति, भिक्षार्थमायान्तं मुनिं सागरं ऐच्छिष्ट, दृष्ट्वा विचारयति-एष साधुर्गुणाकरो महा-

च जात्रा । अथ क्रमेण यौवनावस्थां प्राप्ता, ईदृशीं तां दृष्ट्वा राजा चिन्तयति-नूनमियं रोहिणी वरयोग्या जाताऽस्ति, अथ राज्ञा स्वयंवरमण्डपं मण्डयित्वा सर्वेऽपि राजकुमारा आकारिताः तेऽपि च मण्डपे समागत्य स्थिताः । तस्मिन्नवसरे रोहिण्यपि स्नानं विलेपनं च कृत्वा क्षीरोदकसदृशे श्वेतवस्त्रे परिधाय मुक्ताभरणैरलंकृता साक्षाद् देवीव शिविकायां स्थित्वा सखीभिः परिहृता तन्नागता । अथैका सखी तां रोहिणीं पुरस्कृत्य तस्या अग्रे राजकुमाराणां नाम-गोत्र-बल-वयो-यशः-प्रभृतीनां वर्णनं करोति । अथ तयाऽन्यानापि राजकुमारान् वर्जयित्वा नागपुरराज्ञो वीतशोकस्य पुत्रोऽशोककुमाराभिधो वृत्तः, तस्य कण्ठे च तस्या निजवरमाला क्षिप्ता, ततोऽन्ये सर्वेऽपि राजकुमाराः सहर्षा मिलित्वा तां च तया सह विवाह्य ततो भोजन-वस्त्र-ताम्बूलादि गृहीत्वा स्वस्वगृहे गताः । अशोककुमारोऽपि तत्र कृतचिद् दिनानि स्थित्वा सवधूको हस्त्यश्ववस्त्राभरणादियुतः प्रस्थाय नागपुरसमीपे समागतः । तदा वीतशोकराज्ञा तस्य पुत्रप्रवेश-महोत्सवः कृतः । कुमारोऽपि रोहिण्या सह विषयसुखानि भुवक्ति । अथैकदा शुभे दिनेऽशोककुमाराय राज्यं दत्त्वा वीतशोको राजा दीक्षां गृहीतवान् । ततोऽशोकराज्ञा सुखेन राज्यं पालयति । क्रमेण अशोकराज्ञोऽष्टौ पुत्राश्चतस्रश्च पुत्रिका जाताः । अथैकदा रोहिण्या सहितो राजा सप्तम्यां भूम्यां गवाक्षे स्थितो लोकपालाख्यं पुत्रमुत्संगे धृत्वा क्रीडयति । तस्मिन् समये नगरे कर्म्याश्चिच्च स्त्रियः पुत्रो मृतः । सा स्त्री रुदती विलापांश्च कुर्वती तस्मिन् मार्गे नमनागता । तां दृष्ट्वा रोहिण्या राज्ञे पृष्टम्-भो महाराज ! किमिदं नृत्यम् ? राजा जनाद-हे प्रिये ! त्वं साहंकारं वचनं मा ब्रूहि, रोहिण्योक्तम्-स्वापिन्नहमहंकारं न करोमि, एवंविधं नृत्यं मया कदापि न दृष्ट-मतोहं पृच्छामि । तदा राज्ञोक्तम्-एतस्याः स्त्रियः पुत्रो मृतोऽस्ति, अतएवैयं रोदनं करोति । रोहिण्योक्तम्-स्वामिन् ! अस्यै रोदनं केन शिथितं भवेत् ?, तद् श्रुत्वा राज्ञोक्तम्-त्वात्पहं रोदनं शिथयामि । इत्युक्त्वा रोहिण्युत्संगस्य तस्या लघीयांसं पुत्रं

वाचानाचार्यवर्चस्य, रामचन्द्रगणेशुर्दा । शिष्येणाऽऽजिमगजे च चतुर्मासिस्थितेन वै ॥ ४ ॥
पाठकमेदचन्द्रेण, रायमल्लकवेर्मुदा । पठनार्थमिदं रम्यं, कृतं शुभतराशया ॥ ५ ॥ शुभम् ।

॥ इति श्रीदीपमालिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

अथ रोहिणी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १२ ॥

उच्छिष्टमसुन्दरं, भक्तं तह पाणिपं च जो देइ । साहणं जाणभाणे, भुक्तं पि न जिज्जए तस्स ॥ १ ॥

व्याख्या—यो जीव उच्छिष्टमसुंदरं च भक्तं तथा पानीयं जानन् सन् साधुभ्यो ददाति, तस्य भुक्तमप्यन्नं न जीर्यते, तस्य
सरीरेऽजीर्णरोगो भवति, यथा—श्रीवासुपुज्यस्य मधवाभिधपुत्रस्य पुत्रिकाया रोहिण्या जीवः पूर्वमेवे दुर्गन्धाभिधाना कुष्ठिनी जाता,
साधोः कटुतुंबकाहारदानात् ॥ १ ॥ रोहिणीकथा चेत्यं—

श्रीवासुपुज्यमानस्य, तथा पुण्यप्रकाशकम् । रोहिण्याश्च कथायुक्तं, रोहिणीवत्सुच्यते ॥ १ ॥

श्रीचंपानगर्यं श्रीवासुपुज्यस्य पुत्रो मधवाभिधो राजा राज्यं करोति, तस्य लक्ष्मी नाम्नी राज्ञी सुशीला सदाचारा च वर्तते,
तस्या अष्टौ पुत्राः सन्ति, अष्टानां पुत्राणामुपर्येका रोहिणी नाम्नी पुत्री वर्तते, सा चतुःषष्टिकलावती रूपलावण्यवती सौभाग्यशुणवती

तद्रात्रौ भावोद्योतो गतः, ततो लोकैरुद्योतकारणार्थं स्वस्वगृहे रत्नमयी दीपमालिका कृता, तद्दिनाद् लोकमध्ये दीपमालिकापर्वणः प्रसिद्धिर्जाता । अथ यद्रात्रौ वीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, तदा समस्तसंघ उद्विग्नः स्थितः, संघस्य मुखान्त्रं म्लानवर्तं गतम्, तस्मिन् समये गौतम-स्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं तदा समस्तोऽपि संघो हृष्टो जातः । इन्द्रः प्रभोनिर्वाणोत्सवं कृत्वा प्रभोर्देहसंस्कारं करोति, ततः केचिद् देवाः प्रभोर्देहदां लात्वा गच्छन्ति, केचिद् देवा दन्तान् गृह्णन्ति, केचिद् भस्म गृह्णन्ति, शेषं क्षीरसमुद्रे प्रवाहयति, पश्चात् प्रातःकाले गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमहोत्सवं कृत्वा सर्वे देवाः संभूय नन्दीश्वरद्वीपेऽष्टाद्विकं महोत्सवं कृत्वा स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने गच्छन्ति । अथ द्वितीयादिने सुदर्शना भगिनी शोकरूपाकरणात् नन्दिदवर्धनं स्वगृहे भोजनं कारयति, तस्माद् एषा द्वितीया 'मर्हवीज' इति प्रसिद्धिं प्राप्ता । प्रथमं लोकै रत्नमया दीपाः कृताः पश्चाच्छोकै रूच्यमयाः कृताः । अथ पंचमकालप्रभातौ मृत्तिकां मया दीपाः कुर्वन्ति । एवमार्यसुहस्त्रिर्वर्तिकि-हे संग्रहे ! इदं दीपमालिकापर्वं सर्वेषामुत्तमं कथितम्, यथा वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षः, देवानां मध्ये इन्द्रः, राज्ञां मध्ये चक्रवर्ति, नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमाः, तेजस्विनां मध्ये सूर्यः, सर्वधातूनां मध्ये सुवर्णम्, काष्ठमध्ये चन्दनम्, वनमध्ये नन्दनवनं तथा सर्वपर्वणां मध्ये दीपमालिकापर्व । अस्मिन् दिने श्रीवीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, पुनः श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् अतो हे राजन् ! इदं दीपमालिकापर्वं सिद्धिदायकं भवतु ।

षण्णन्दवसुचन्द्राब्दे (१८९६), उपेष्टमासे सिते दले । चन्द्रवत्से त्रयोदश्यां, साध्ययोगे हितावहे ॥ १ ॥
दीपालिपर्वणो न्याख्या, गद्यबन्धेन निर्मिता । अपराब्दादिदोषश्चेत्, शोधनीयः सदा बुधैः ॥ २ ॥
स्वच्छे खरतरे गच्छे, श्रीसौभाग्यगणाधिपे । धर्मराज्यं कलावर्षे, प्रकुर्वति सुविस्तरे ॥ ३ ॥

अपावास्यादिने उपवाससहितः पौषधवतर्षणीकृतवन्तः तद्रात्रौ भावोद्योततीर्थकररहितं दृष्ट्वा तै राजाभिः स्वकीयगृहाद् रत्नान्याना-
द्य द्रव्योद्योतः कृतः, पौषधः पारितः, यद्रात्रौ तीर्थकरो मुक्तिं गतस्तद्रात्रौ देवानां गमनागमनेन महानुद्योतः संजातः, अस्मिन्नवसरे
देवानां मुखाद् वीरप्रभुर्मोक्षगमनं भुत्वा श्रीगौतमस्वामी पवसि चिन्तितवान् “अहो ! भगवता मत्तच्छूलं कृतं स्वस्य मुक्तिं ज्ञात्वा
अहं दूरीकृतः, ज्ञातं भगवता मम पार्श्वे केवलज्ञानं मार्गयिष्यति, बालवत् कदाग्रहं करिष्यति, वस्त्राञ्ज्वलं गृहीत्वा स्थास्यति, हे स्वा-
मिन् ! मया ईदृश लोभी त्वं न ज्ञातः, केवलज्ञाने दत्ते तु भवतां किमपि न न्यूनमभिहित्यत्, हे स्वामिन् ! तवाहं परमसेवकोऽभूवम्,
मां निराशं त्यक्त्वा गतः, हे भगवन् ! महतामेषा वार्ता न युक्तः, हे प्रभो ! बलाद् भवतोऽहं केवलज्ञानं नालप्स्यम् भवता दत्तमेव
केवलज्ञानमंज्यकरिष्यम्, तथापि हे स्वामिन् ! अस्मिन्नवसरे अन्तममये स्वसमीपे रक्षणं युक्तमभूद्, अस्मिन्नवसरे मम प्रेषणं तु व
न युक्तम्, पुनर्हे प्रभो ! मम केवलज्ञानस्य तृष्णा नासीत्, भवतां दर्शनस्य तृष्णा जाताऽभूत्, अधुना तव दर्शनमपि मम दूरी-
भूतम्, हे स्वामिन् ! अथाहं कस्य वीर ! इति कथयिष्यामि, मम मनःसंदेह कस्य समीपे पुच्छाविषये करिष्यामि, को मम सन्देहं
भंश्यति, हे स्वामिन् ! पुनर्मम हे गौतम ! हे गौतम ! इति कः कथयिष्यति ?” एवं विलापं कुर्वन् मनसि विचारयति-रे जीव !
वराक ! त्वं ग्रथिलो जातः, स तु नीरागी त्वं तु सरागी, वीतरागेण रागाकरणं न युक्तम्, एकांगिप्रीतिकरणे दीपे पतंगवद् दुःखी
भविष्यति, यस्य नाम वीतरागः स कस्मिन् रागं करोति स भगवान् स्वस्य वीतरागं हि नाम सत्यं कृतवान्, अहमज्ञासिषं भगवान्
मम नाम पुनः पुनः ब्रूते तर्हि ममोपरि रागं रक्षति, परमाश्विनमेघाच्छम्बरवद् अन्तं दत्त्वा गतः स क्व अहं क कस्य कोऽपि नास्ति,
एवं मोहनीयं निराकृत्य क्षीणमोहं गुणस्थानकं गत्वा तत्कालमेव श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ यद्रात्रौ प्रभुर्मुक्तिं गतः

पक्षे, उपश्रमदिने, देवानन्दानामन्यां राज्ञी, सर्वार्थसिद्धिमुहूर्ते, नागो करणे, पद्मासने स्थिते तुर्यारिकान्ते एतत्समये इन्द्रासनं चक्रम्ये, अवधिज्ञानेन हरिः प्रभोर्निर्वर्णकल्याणसमयं ज्ञात्वा आगच्छति, अत्यन्तमश्रुपूर्णक्षो विषण्णश्च सन् हस्तौ संयोज्य वक्ति—

गर्भे जन्मनि दीक्षायां, केवले च तव प्रभो ! । हस्तोत्तरं क्षणेऽधुना, तद्गन्ता भस्मको ग्रहः ॥ १ ॥

अतो हे स्वामिन ! करुणानिधान ! एकक्षणमात्रमायुर्द्वि स्वस्य कुरु, किं कारणम् ? भवतो जन्मराशेरुपरि भस्मग्रह आगतोऽस्ति स द्विसहस्रवर्ष यावद् स्यास्यति, अतो जिनशासनस्य पुञा प्रभावना मन्दा भविष्यति, तेन हेतुना आयुर्दीर्घं कुरुष्व, भवतो दृष्टिपात-
तस्तस्य तेजो निष्कलं यास्यति, तदा भगवान् वक्ति-हे इन्द्र ! एषा वार्ता कदाऽपि नाऽभूत्, न भवति, न चापि भविष्यति, यदा-
युर्दीर्घतरं भवति, पुनर्भाविपदार्थस्य नाशो नास्ति, तदुत्तीर्णं तु देवा अपि दर्शनं दास्यन्ति, विद्यामन्त्राणि चाह्वेन जापेन प्रभावं
दर्शयिष्यन्ति, जातिस्मरणादिभावाः किञ्चिद् प्रकटयिष्यन्ति, तदनन्तरमेकोनविंशतिरुहस्त्रवर्षं यावद् जिनधर्मो वर्तिष्यति, दुःषमकालप-
र्यन्तम्, एवं कथयित्वा स्थितः, स्वस्य निर्वाणं समीपं ज्ञात्वा, पुण्यफलविपाक्रानि पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि तथा पापफलविपाक्रानि
पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि च जगाद्, तथा षट्त्रिंशदष्टष्टव्याकरणादि [उत्तराध्ययनस्रज्ज्ञाऽध्ययनानि] चाभिधाय प्रधानं नामाध्ययनं [मरुदे
वाऽध्ययनं] जगद्गुरुकथयत्, पुनः स्वामिनो मोक्षं समीपे विज्ञाय आसनप्रकम्पतस्त्वत्र सुराऽसुरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वेऽपि ईशुः ॥
अथ प्रभुः शैलेशीकरणं कृत्वा पञ्चवह्स्वाक्षरोच्चारमितकालेन तुर्येण ध्यानेन एरण्डफलवद् बन्धाभावाद् ऊर्ध्वगतिः सन् यथास्वभावक्र-
ज्जगत्या मोक्षमुपाययौ । तस्मिन् समयेऽनुद्धरिककुन्धुराशिः समुत्पन्ना, तदा बहुसाधुभिर्विचारितम्—‘अद्यादिनादारभ्य संयमो दुराराध्यो
भविष्यति’ इति ज्ञात्वाऽनशनं कृतम्, तस्मिन् दिने नवमल्लिकि—नवलेच्छकिजातीयाः काशी-कोशलदेशपतयोऽष्टादश गणराजानः

भविष्यन्ति, एकस्तीर्थकः, एकश्चक्रवर्ती, एवं द्वौ चतुर्थारके भविष्यतः, द्वयोश्चतुरशीति-पूर्वलक्षवर्षाभ्युर्विष्यति, ततः कल्पशुश्रोतपत्तिर्भविष्यति सर्वे शुगलिका भविष्यन्ति. पाश्चात्यचतुर्विंशतितमजिनस्याप्रतनप्रथमजिनस्याष्टादशकोटाकोटिसागरोपमानमन्तरं भविष्यति. उत्सर्पिणी, अवसर्पिणीकाले एकत्रीकृते एकं कालचक्रं भवति, तानि कालचक्राणि अनन्तानि गतानि, पुनरस्मिन् भरतक्षेत्रे अग्रेऽनन्तानि कालचक्राणि भविष्यन्ति, एवं श्रीवर्धमानः प्रभुर्गौतमस्य कालस्वरूपं निरूप्य समवसरणाद् निर्ययी, दल्लिपालनरेन्द्रस्य शुलकशालायां च जगाम ॥ स्वामी तद्दिनयामिन्यां आत्मनो मोक्षं विदित्वा दध्यौ-अहो ! गौतमस्य मयि रनेहोऽधिकः, य एवास्य महारमनः केवलज्ञानान्तरायः, स ह्येव इति विज्ञाय गौतममिति जगाद्-अपरस्मिन् ग्रामे देवशर्मा द्विजोऽस्ति, स त्वया प्रतिबोधं प्राप्स्यति, तस्मात् तत्र हे गौतम ? त्वं गच्छ. हे स्वामिन् ! आदेशः प्रमाणमित्युक्त्वा प्रणम्य च गौतमस्तत्र गच्छति. अथ प्रभोः परिचारं वदति-स्वहस्तदीक्षिताः साधवश्चतुर्दशसहस्र (१४०००) प्रमाणा अभूवन्, षट्त्रिंशत्सहस्र (३६०००) प्रमाणाः साधवश्च संजाताः, एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्ष (१५९०००) प्रमाणाः आर्द्धाश्च संजाताः, द्विगुणाः (३१८०००) भाविका अभूवन्, चतुर्दशाधिकत्रिंशत् (३१४) प्रमाणाः चतुर्दश पूर्वधारिणो जाताः, त्रयोदशशत (१३००) प्रमाणा अवधिज्ञानिनो जाताः, सप्तशत (७००) वैक्रियलब्धधारिणो मुनयः संजाताः, सप्त शत (७००) केवलिनः संजाताः, पञ्चशत (५००) विपुलप्रतयो संजाताः, चतुःशत मिता (४००) वादिनः संजाताः, अष्टशत (८००) मिता अनुचरवासिनः । एवं समस्तपाहुमाध्वीमहिदः भीवीरप्रभुः षष्ठतपोयुक्तरः त्रिंशद्वर्षाणि गृहवासे तस्थौ, सार्द्धेद्वादशवर्षाणि पक्षाधिकानि ह्येवस्यावस्थायां स्थितः, त्रिंशद् वर्षाणि यावत् केवलिपर्याये स्थितः, एवं द्वासप्ततिवर्षाणि आयुः प्रपात्य कार्तिकाऽमावास्यानिशायाः पश्चिमे क्षणे स्वातिनक्षत्रे, द्वितीये चन्द्रसंवत्सरे, प्रीतिवर्धन-

पोटिलाभिषः २, दशमो शतकस्य जीवः शतकीर्तिनामा जिनेश्वरः १०, देशकीराज्ञीजीवः एकादशः सुवतामिधो जिनो भविष्यति ११, कृष्णमासुदेवरस्य जीवः अपमाख्योऽर्हन् द्वादशो भविष्यति १२, सत्यकी विद्याधरस्य जीवोऽर्हन् निष्कषायः त्रयोदशः १३, बलभद्रस्य जीवो निरपुलाकथतुर्दशो भविष्यति १४, रोहिणीजीवो निर्ममः पंचदशो जिनः १५, सुलसाश्राविकाया जीवश्चित्रगुप्तो जिनः षोडशो भविष्यति १६, रेवतीश्राविकाया जीवः सपाथिनामा सप्तदशो जिनो भविष्यति १७, श्रुतालीश्रावकस्य जीवः अष्टादशोऽर्हन् संवराभिषः १८, द्वीपायनजीवः एकोनविंशोऽर्हन् यथोधरः १९, कषायस्य जीवो विजयो विंशतिवमः २०, एकविंशो जिनो मल्लो यः पुरा नारदोऽभवत् २१, अम्बडस्य जीवो द्वाविंशो देव तीर्थकरः २२, त्रयोविंशः आह्वरमस्य जीवोऽनन्तवीर्यो भविष्यति २३, स्वातिजीवश्च शुर्विशो भद्रकुन्नाम तीर्थकरो भविष्यति २४, एते आगामिकाले चतुर्विंशति तीर्थकरा भविष्यन्ति, एषामायुः कलदाणकान्तर-लाञ्छन-वर्णाः पञ्चासुपूर्व्या भविष्यन्ति, वर्तमानजिनवत् । अथ भाविनश्चक्रवर्तिनः कथ्यन्ते-दीपेदन्तः १, गृहदंतः २, शुद्धदंतः ३, श्रीचन्द्र ४, भीमूतिः ५, भीमोपः ६, पद्मः ७, महापद्मः ८, कुसुमः ९, विमलः १०, विमलवाहनः ११, रिष्टः इत्यपरनामा भरतो द्वादशः १२ । अथ वासुदेवानाह-नन्दी १, नन्दमित्रः २, सुन्दराबाहुः ३, महाबाहुः ४, अतिबलः ५, महाबलः ६, बलः ७, द्विष्टः ८, त्रिष्टः ९, इत्यात्मकाः । अथ प्रतिवासुदेवा उच्यन्ते-तिलकः १, लोहजंघः २, वज्रजंघः ३, केशरी ४, बली ५, मल्लादः ६, अपराजितः ७, भीमः ८, सुभीवः ९, इत्यात्मकाः । अथ बलदेवा उच्यन्ते-जयः १, विजयः २, भद्रः ३, सुप्रभः ४, सुदर्शनः ५, नन्दः ६, नंदनः ७, पद्मः ८, संकर्षणः ९, इत्यात्मकाः । एवमेवै त्रिपटिशलाकाः * पुरुषा भविष्यन्ति, तेषां मध्ये एकपटि शलाकाः पुरुषास्तृतीयारके

*—प्रत्यंतरे त्रिपटिशलाकाः पुरुषा नामांतरेण अपि दृश्यते तत्त्वं तु ज्ञानिनो विदन्ति ।

पंचत्रिंशत्तिदिनं यावद् मेघो वर्षिष्यति, तदा वृक्षौषधिरुताधान्यप्रमुखाः स्वयं निष्पत्तिं यास्यन्ति. तान् दृष्ट्वा मनुष्या विस्मयेन बहिर्निःसरिष्यन्ति, भरतपृथिवी पुष्पफलादिद्युक्ताभूत्, तदा फलादीनि भक्षिष्यन्ति, अतः परं मांसं न भक्ष्यम्, यथा यथा काल एष्यति तथा तथा रूपसंहननार्थं धान्यादीनि च भारते वर्षिष्यन्ति, सुखा वाताः कृतवः मलिलाश्च भविष्यन्ति, तिर्यञ्चो मनुष्याश्च गतरोगाः क्रमेण भविष्यन्ति, द्वितीयाः क्रान्ते मध्यदेशे भरतवन्यां सप्त कुरुका भविष्यन्ति—तत्र प्रथमो विमल-वाहनः, द्वितीयः सुदामः, तृतीयः संगमः, चतुर्थः सुगार्धः, पंचमो दत्तः, षष्ठः सुमुखः सप्तमः समुच्चिः एते सप्त कुरुका भविष्यन्ति, तत्र जातिस्मृतिपूर्वं विमलवाहनो राज्यहेतवे प्रामाण्यं, पुरादीनि च निवेशयिष्यति, राजा विमलवाहनो गोऽ-श्वाहिसंग्रहं करिष्यति, श्लिथानि व्यवहारं लिपिर्गणिगानि च व्यञ्जयिष्यति, दुःखदध्यादौ ग्रस्ये ज्वलने चोत्पन्ने सति हितकामी राजा प्रजानां रन्धनान्धुपदेयं दास्यति, एतत्सर्वं द्वितीयाः क्रमेण भविष्यति । अथ तृतीयाः क्रमेण नवाधिकाशीतिपक्षे गते सति द्वारपुरनगरे समुच्चिराज्ञो भद्रायां पक्षादेव्यं चतुर्दशस्वप्नसूचितो नन्दनः श्रेणिकजीव आदित्यार्कत् पञ्चनामाभिर्भो जन्मा-दिना महावीरतुल्यो भविष्यति, कथंभूतः पञ्चनामः ? सप्तहस्तशरीरोन्मः काञ्चनवर्णः पायः सिंहशृङ्गो द्वापसतिवर्षाद्युः प्रथम-तीर्थकरो भविष्यति, अतः परं पूर्ववत् प्रातिलोभ्येन पूर्वार्हतसमा अमी सर्वे कपाद् जिनेश्वरा भविष्यन्ति, तत्र श्रेणिकराज्ञो जीवः पञ्चनामो जिनेश्वरः १, श्रीमहावीरस्वामिनः पितृव्यः सुगार्धजीवः २, द्वितीयः जिनेश्वरः ३, तृतीयो कोणिकनृपपुत्र उदायिनो जीवः सुगार्धः ४, पोटिलाङ्गनारस्य जीवः चतुर्थः स्वयंप्रभः ५, दृढायुर्भावकस्य जीवः पंचमः सर्वानुभूतिः ६, कार्तिकस्य षष्ठोऽहर्न देवश्रुताभिः ७, सप्तमो संवरभावकस्य जीव उदयाह्वयः ८, अष्टमः आनंदस्य जीवः पेटाल इति नामा ९, नवम सुनंदस्य जीवः

शिरोऽर्तिप्रमुखा मनुष्याणां महारोगा भविष्यन्ति, अंगारसदृशा भूमिर्भविष्यति, गिरि-नदी-पार्तादिका जलेन समीभविष्यन्ति, जल स्थलचारिणः तिर्यचो दुःखेन रथास्यन्ति, क्षेत्र-वनाऽऽसाम-लता-तरु-तृणानि क्षयं यास्यन्ति, वैताड्य-ऋषभकूट-गंगा-सिन्धूर्विप्रुच्य जलेन सर्वे समा भविष्यन्ति, भरतभूमिः कदाचिद् धूलिबहुला, कदाचिद् सार्द्रकंदमा भविष्यति, एकहस्तमानाः, कठोरान्गाः, दुष्टवर्णाः निष्ठुरवचनाः, रोगार्ताः, क्रोधिनाः, घण्टावक्षिपटनासिकाः, निर्लेज्जाः, वस्त्राहिता नराः स्त्रियश्च भविष्यन्ति, नराणां विंशतिवर्षाभ्युः स्त्रीणां च षोडशवर्षाभ्युर्भविष्यति, पट्वर्षा स्त्री गर्भान् धारयिष्यति दुःप्रसवा च, रथविरा तु षोडशाब्दा बहुसूतेन मातृका भविष्यति. रथचक्रयोर्मध्ये यत्प्रमाणा धरित्री भवति तत्प्रमाणं गंगासिन्ध्वोः पानीयं वहिष्यति, पुनर्वेताड्यगिरौ द्वासप्ततिनद्युभयतटभूमिषु विलासि सन्ति तत्र तिर्यञ्चो मनुष्याश्च वीजमात्रतया भविष्यन्ति मांसाहारनिरताः, निर्धृणाः, निर्विवेकाः तस्मिन् काले मनुष्यादयः समस्ता भविष्यन्ति, बहुमतस्य-कृच्छपादिभिर्न्यासे गंगा-सिन्धू भविष्यतः, पुनर्नसाद्यास्त्रैल्य निशायां मत्स्यादीनि कुष्ट्वा स्थले मोक्ष्यन्ति, दिवा सूर्यातिवया पक्कानि मत्स्यादीनि निशान्तरे खादिष्यन्ति, एवं निरन्तरं मोक्ष्यन्ति, यस्मात् तस्मिन् काले दध्याधिकं नास्ति, न च पुष्पफलादिकं, च चान्नं, न च शय्यासनादिकम्, एवं भरतैवतेषु दशस्यत्रि दुःषमकालो भविष्यति । अथाग्रे उत्सर्पिण्यां पृथारकसदृशः प्रथमपारको भविष्यति, उत्सर्पिण्यामेकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणे प्रथमपारके गते द्वितीयारकोऽपि एतत्प्रमाणो भविष्यति । अथ द्वितीयारकप्रान्ते पुष्करावर्तमेघः सप्ताहोरात्र यावद् वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवीतपो यास्यति, द्वितीयः क्षीरोदनामा मेघो वर्षिष्यति तस्माद् धान्यनिर्गतयेर्षिया भविष्यति, तृतीयो घृतोदकमेघो वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवी सत्त्विकणा भविष्यति, चतुर्थः शुद्धोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मादौषधिनिर्गतिं यास्यति, तदा पंचमो रसोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मात् पृथिव्यां रसोत्पत्तिर्भविष्यति. एवं

केचिदाचार्या एवं वदन्ति-पञ्चभरतै-रवतयोः संघस्य प्रमाणं नत्वेकस्य, केचिदाचार्याः पञ्चभरतस्य संघप्रमाणं वदन्ति, केचित् पुनः एकभरते संघप्रमाणं वदन्ति, तत्त्वं तु ज्ञानिगम्यम्. पुनः पञ्चमारकप्रान्ते द्विहस्तशरीरप्रमाणाः स्वर्गात् च्युत्वा गृहवासे द्वादश वर्षाणि, धामप्ये चत्वारि वर्षाणि, आचार्यपदे चत्वारि वर्षाणि स्थित्वा विंशतिवर्षाणुः प्रणाल्य दृग्पसहस्ररयः साधर्मस्वर्गे गमिष्यति, कथंभूता दृग्पसहस्ररयः १ दशवैकालिक-जितकल्प-आवश्यकाऽजुयोगद्वार-नन्दीस्त्रजधारका इन्द्रादिभिर्नताः. षष्ठोन्नतपोधारकाः प्रान्ते कृताष्टमवपसः एकसागरोपमायुः स्वर्गे भुङ्क्त्वा ततो भरतक्षेत्रे जन्मावाप्य मूर्त्तिं यास्यति । वीसहजार नवसौ वर्ष, तीनमास, पांच दिन, पांच पहर, एक घटी, दोपल, ४१ अक्षरोच्चार एतावत्कालप्रमाणो जिनधर्मो भविष्यति, ९० वर्ष, मास ८, दिन २३, प्रहर २, घटी ५॥, पल्लानि ५९, १९ अक्षरोच्चार एतावन्मध्ये जिनधर्मः स्तोक्रः स्थारयति, आरकस्य प्रांते जिनधर्मो विच्छेदं यास्यति, श्रुत-स्वरि-संघ-धर्मः पूर्वाह्णे विच्छेदं यास्यति, तृपो विमलवाहनः सुमुखमन्त्री च मध्याह्ने विच्छेदं यास्यतः, अग्निः सन्ध्यायां विच्छेदं यास्यति, पुनः पञ्चमारकान्ते दृग्पसहाख्यः स्वरिः, फल्गुश्रीः साध्वी, नागलः श्रावकः, सत्यश्रीः श्राविका, एतदात्मकश्चतुर्विधसंघो भविष्यति, पञ्चमारकस्यार्या धर्मो वर्त्स्यति इत्यनेन धर्मो नास्ति यः पुनर्वदिष्यति स संघतो बहिः कर्तव्यः, एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणः पंचमारको भविष्यति । एतत्प्रमाणो षष्ठारकोपि भविष्यति । अथ षष्ठारकस्य किंचित् स्वरूपं कथ्यते—धर्मतत्त्वं प्रणाशं यास्यति, जनो हाहाभूतो भविष्यति, पशुवद् मातृपित्रादि व्यवस्थावर्जितश्च भविष्यति, बहुधूलिसहिता अतिनिष्ठुरता अनिष्टा वायवो वारयन्ति, दिशश्च धूम्रं मोक्षयन्ति, चन्द्रमा अतिशीतं स्नावयिष्यति, अर्यमा अत्युष्णं तप्स्यति, अतिशीतोष्णव्यासो लोकः क्लेशमवाप्स्यति, 'मस्म-दृषद-ऽग्नि-कण-धार-विष-मल-विद्युन्मयाः सप्त मेघा वर्षिष्यन्ति, एकैकस्य मेघस्य सप्त सप्त दिनानि यावद् वर्षा भविष्यति, यैः कास-श्वास-शूल-कुष्ठ-जलोदर-ज्वर

दीप
मालिका
व्याख्यान
११
॥१०७॥

करिष्यति, पुनर्नवीननवीनकरं करिष्यति ततो लोकानां मस्तकेऽसद्भूतानि कलंकानि दत्त्वा धनवतां धनं ग्रहीष्यति, अनेकच्छलं कृत्वा लोकानां धनापहारं करिष्यति, यदा सर्वे लोका निर्धना भविष्यन्ति रूप्य-सुवर्णादि सर्व धनं नाशं यास्यति, तदा चर्मपयीं मुद्रां प्रवर्तयिष्यति, वैश्यापाखण्डि सर्वदर्शनिनां समीपे कल्की करं लास्यति, तस्य राजमध्ये लोकानां गृहे भोजनार्थं यातुमयं भाजनं न स्थास्यति, तदा वृक्षपत्रमध्ये भोजनं करिष्यन्ति, पुनः कल्की राजा मार्गे गच्छतः साधून् दृष्ट्वा लुब्धः सन् भिक्षायाः षष्ठांशं मार्गयिष्यति, तदा सर्वे साधवः एकत्रीभूय कायोत्सर्गं करिष्यन्ति ज्ञासनदेवतां चाराधयिष्यन्ति, ज्ञासनदेवता प्रकटीभूय साधुभिक्षाषष्ठांशं निवारयिष्यति, पुनर्वैष्यारिणो वेधं त्याज्यिष्यन्ति, एतादृशो महादुःखो भविष्यति, पुनः कियति काले गते भिक्षाषष्ठांशस्य स्मरणं करिष्यति, यदा धनार्थमाचार्यादीन् सर्वमाधून् संमेल्य वाटके क्षेप्यति रोधयिष्यति, तदा संविज्ञाचार्यप्रमुखाः ससंधाः ज्ञासनदेवताराधनार्थं कायोत्सर्गं करिष्यन्ति, संवकायोत्सर्गात् ज्ञासन देवता आगमिष्यति शुक्तिवः कल्किने उपदेशान् दास्यति तथापि स न मानयिष्यति, तस्मिन् समये इन्द्रस्यासनं कम्पयिष्यति तदा स वृद्धब्राह्मणरूपं कृत्वा यत्र कल्की सिंहासनोपरि स्थितस्त्वन्नागमिष्यति, ततः कल्किने कथयिष्यति-अहो राजन् ! एते निरपराधिनः साधवः किं रुद्धाः एभिस्त्वयापराधः कः कृतः ? तदा कल्की तं वदिष्यति-अहो ब्राह्मण ! सर्वदर्शनिभिर्मप करो दत्तः परमेते भिक्षुवो भिक्षाषष्ठांशमपि न ददति, ततो मया एते रुद्धाः सन्ति, तत इन्द्रो वदिष्यति-एषां पार्श्वतस्त्वन् किमपि न मिलिष्यति एषां पार्श्वे किमपि नास्ति पुनर्भिक्षाषष्ठांशमपि तव न दास्यति एषामयं व्यग्रहारो नास्ति, पुनस्त्वं भिक्षा भागं मार्गयन् लज्जां न यासि, एषां साधूनां त्वं त्यागं कुरु, ईतरथा तव महत्कष्टमुत्पत्स्यति, एतादृशमिन्द्रवचनं श्रुत्वाऽपि न त्यक्ष्यति ततो भाद्रपदशुक्ल-ष्टम्यां ज्येष्ठानक्षत्रे इन्द्रो रोषं गतः सन् चपेटाप्रहारात् कल्किनं पारयिष्यति सर्वायुः पडशीति ८६ वर्षं प्रपात्य नरकं यास्यति, ततोऽर्हद्भूमं

स्य राजधानी भविष्यति, अनहस्पत्तनस्य द्वितीयं नाम विजयपुरं भविष्यति, मुंजरयोज्जयिनीदेशं दास्यति, अपराजितस्यान्यमण्डलं दास्यति, कल्किनो राज्यावसरे म्लेच्छक्षत्रिययो रक्षिणेण पृथिवी स्नानं करिष्यति, तस्यैकोनकोटिसुवर्णानां कोष्ठागारा भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रमाणा दस्तिनो भविष्यन्ति, सार्द्धचतुर्दशसहस्राधिकमसाशीविलक्षा (८७१४६९००) घोटका भविष्यन्ति, पञ्चकोटिम साणाः पदातयो भविष्यन्ति, दासादीनां तु बह्वीः संख्या भविष्यन्ति, नभःखलनाम त्रिशूलं भविष्यति, दृपन्मयतुरंगमः आरोहणार्थं ग्रहणं भविष्यति, दुरात्मा अत्यन्तकषायो भविष्यति, यदा कश्की राज्यं करिष्यति, तदा मथुरामध्ये कृष्ण-बलभद्रयोरायतनं पतिष्यति, बहुदम दुर्मिक्षरोर्मजुष्याः पीडां प्राप्स्यन्ति, पञ्चसु स्तुम्भिकासु बहु धनमस्तीति लोकानां भ्रुत्वा आनन्दराज्ञा निषादितः पञ्च सुवर्णमयीः स्तुम्भिकाः कल्की खनयिष्यति, सर्वनिधानं निष्कामायिष्यति, तत्र गोरूपा लवणदेव्या मूर्तिः दृपन्मयी प्रकटीभविष्यति; तां गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संभूय नगरचतुष्पथमध्ये स्थापयिष्यति, कदाचिदवसरे साधवो गौचर्यं चतुष्पथमध्ये निःसस्त्रि-ष्यन्ति, मा साधून् दृष्ट्वा देवानुभावतः शृंगश्रेण साधूनां मारणार्थमुद्यमवती भविष्यति, तदा गीतार्थाः सर्वे साधव एकत्रीभूय विचारं करिष्यन्ति, अत्र जलोपसर्गः प्रचुरो भविष्यति इति ज्ञात्वा सुविहितक्रियाधारका ये साधवो भविष्यन्ति ते सर्वे विहारं करिष्यन्ति, ये प्रकृषा नलोष्ठया भविष्यन्ति गीतार्थवचनं नांगीकरिष्यन्ति अविवेकिनः सन्तः तत्र स्थास्यन्ति, ततः समदशहोरात्रं यावत् वर्षा भविष्यति, अत्यन्तबृष्टया कल्किनो नगरं जलाच्छादितं भविष्यति, गंगाजलं नगरेण सह एकत्री भविष्यति, कल्किनो नगरात् प्रणश्य कुत्रापि उच्चस्थले स्थास्यति, जलोपद्रवनिवर्तनाद् नवीनं नगरं स्थापयिष्यति, जलप्रवाहतो नव नन्दस्य सुवर्णमयः दुर्गरिकाः प्रकटीभविष्यन्ति, ता दृष्ट्वा प्रचुरलोभी भविष्यति, प्रथमं ये पनुष्याः करं न दत्तवन्तस्तेषामुपरि करं स्थापयिष्यति, ये करं दत्तवन्तस्तेषां मस्तके बहुकरं

नित, पुनर्हं गौतम ! मलेच्छकुले पाटलीपुरपत्तने कलंकी ॐ राजा भविष्यति, पुनः पाटलीनगरस्य रुद्रनाम पुनश्चतुर्मुख इति नाम
स्थापयिष्यति । जसनामचाण्डालस्य गृहे भार्या यशोदा तत्कुक्षौ त्रयोदश मासान् यावद् कलिकर्म्म रथास्यति, चैत्रशुक्लष्टम्यां जयश्री-
दिवसस्य रात्रिसमये मकरलग्नस्य पञ्चमिंशे बहमाने भौमवासरे चन्द्रकैलग्ने स्थिते चन्द्रनामयोगे आगते अश्लेषाप्रथमपादे कलंकिनो जन्म
भविष्यति, जिह्वस्पर्शरीरोन्नतत्वं भविष्यति, कपिलवर्णाः केशा मस्तके भविष्यन्ति, नेत्रे पीते भविष्यतः, तीक्ष्णस्वरो भविष्यति, महा-
विद्यावान् दीर्घहृदयो गुणराहितश्च भविष्यति, तस्योत्पत्तेरारभ्य पञ्चमे वर्षे उदरपीडा भविष्यति, एकादशे
वर्षे तस्य द्रव्यप्राप्तिः भविष्यति, अष्टादशे वर्षे कर्त्तिकमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि तिथौ शनिवारे तुलाचन्द्रे स्वातिनक्षत्रे चन्दनदिने सिद्धयोगे
बवकरणे रावणमुहूर्त्ते राज्याभिषेको भविष्यति, तस्य आनन्दनामा तुरंगमो भविष्यति, दुर्भासकनामा कुन्तो भविष्यति, मृगांकनामा मुकुटो
भविष्यति, तस्य कटिप्रदेशे चन्द्रवर्षा भविष्यतः, पुनः कलंकी विक्रमादित्य संवत्सरमुत्थाप्य अमितसुवर्णदानान्
स्वसंवत्सरं स्थापयिष्यति, एकोनविंशतितमे वर्षे निग्रजवलेनार्धभरतप्रिखण्डं साधयिष्यति, सार्धविंशतिवर्षे अर्बुदराज्ञः पुत्रीं परिणेष्यति,
अन्यासां बह्वीनां राज्ञीनां पतिर्भविष्यति, एवं तामिभिः सह महाभोगे भुञ्जमाने तस्य महापराक्रमधारिणश्चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति, तन्मा-
मान्याह-दत्त १ विजय २ भुञ्ज ३ अरराजिताख्याः ४. कलिकनः पाटलीपुरे. राजधानी भविष्यति, तस्य पाटलीपुरस्य कलंकिपुर-
मिति द्वितीयं नाम भविष्यति, दत्तस्य प्रथमपुत्रस्य राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहल्लपत्तन-

* पंचमस्तके धर्मोन्नतिकारका त्रयोविंशतिः उदयाः भविष्यन्ति तेषु च चतुरधिकद्विसहस्रयुगप्रधाना भविष्यन्ति तथा सप्तति तृतीयोदयो वर्तते पर-
च अष्टमोदये श्रीप्रभयुगप्रधानसमये कलंकी राजा भविष्यति, इति ज्ञेयम् ।

तस्य भविष्यन्ति, अमुतप्रमाणा रथा भविष्यन्ति, एकादश लक्षाणि तुरंगाणां भविष्यन्ति, अष्टादश लक्षाः पदातयो भविष्यन्ति, स भीकुमारपालराजा कस्मिंश्चित् समये वज्रशाखायां मृत्तितन्द्रकलोत्पन्नं श्रीहेमचन्द्रक्षरिं प्रतिवन्दिष्यति, आचार्यमुख्याद् धर्मोपदेशं श्रुत्वा सम्यक्त्वसहितं आवकद्वादशव्रतमंगीरिष्यति, देवगुरुप्रणतिं विना मोक्षं न करिष्यति, दृढव्रतपालको भविष्यति, पृथिवीं जितप्रामादघण्डतां करिष्यति, एकस्मिन् प्रस्तावे भीहेमाचार्यमुख्यत्वं व्याख्याने धीतीर्थानां व्याख्यां श्रोष्यति, तत्र जीवितस्वामिर्मुतेः संबंधं श्रुत्वा वीतभयपत्तनमार्गे दुर्भकारापने श्रीजितप्रतिपां मनुष्येभ्यः प्रकटं कारयिष्यति, तां प्रतिपां पत्तने जिनालये स्थापयिष्यति शुभमुद्भवा मानयिष्यति, वतः प्रतिपार्थं यदुदायिराज्ञा ग्रामादिदत्तमभूत् तत् प्रकटीभविष्यति, तावन्तं ग्रामशासनादिकं कुमारपालोऽपि दास्यति, सदैवार्चां करिष्यति, सदैव जितं वन्दिष्यति, स्वदारसंतोपी भविष्यति, वर्षाकालमध्ये त्रिविधं शीलं पालयिष्यति, कदाचिद् मनसः शीलमंगो भविष्यति तर्हि उपवासादि करिष्यति, पुनराष्टादशेऽपारिपटहं दास्यति, वर्षाकाले सेनाममूहं न करिष्यति, जीवरक्षादक्षो भविष्यति, अर्हन्मतभक्तिमान् भविष्यति, शुद्धसूर्यव्रतव्रतधारको भविष्यति, पंचमकाले श्रीकुमारपालं विना अन्यः को भविष्यति ? । पुनर्हे गौतम ! पञ्चमारके कलहकारका भवद्विजनः अमपाधिरस्थाना अनिर्वेदकारका एतादृशाः श्रमणाः पञ्चभरतैरवते च भविष्यन्ति, पुनस्ते श्रमणा मन्त्रवन्नयन्नादौ नित्यमुद्यमवन्तो भविष्यन्ति, पुनरागमार्थज्ञाता स्तोका एव रथास्यन्ति, सिद्धान्तशास्त्रस्य कश्चिदेवाभ्यासं करिष्यन्ति, धललोभार्थं ज्योतिष्कादिकं धारयिष्यति, उपकरणवस्त्रपानार्थं वर्षाकाले भावकैः सह युद्धं करिष्यति, यथा राजा प्रजापार्थे कलहं कृत्वा दण्डं लास्यति तथा तेऽपि साधवः भावकपार्थे धनादिग्रहणं करिष्यन्ति, बहवो मुण्डा अल्पाः श्रमणाश्च भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! पञ्चमकाले म्लेच्छराजानो बलवन्तो भविष्यन्ति, उत्तमराजानो हीनबला भविष्य-

गवर्णने कथिताः । पुनर्ह गौतम ! कलियुगसंघन्धिनां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निष्कलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, रम्यवस्तुनां धरित्र्यां हानिर्भाविष्यति, लघवः सुताः तरुणाश्च मरणं यास्यन्ति, पुनर्मातरः पितरश्च अतिदीर्घायुषो भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः स्त्राधारका भविष्यन्ति, वेदपाठ-षट्कर्मवर्जिताश्च भविष्यन्ति, सुता पातापित्रोर्विनयं न करिष्यन्ति, पुत्रा मातापितृभ्यो दुःखं दास्यन्ति, वध्वः श्वश्रूणां विनयं न करिष्यन्ति, वधूः सर्पिणीतुल्यः ॥ भविष्यति, श्वश्रूभिः कार्ये कथिते वधू रोषं कृत्वा सर्पिणीवत् प्रत्युत्तान् वचनरूपं डंक्रप्रहारं दास्यति, श्वश्रूश्च कालरात्रीतुल्यः वधूं हीलयिष्यति; यथा जनानां कालरात्री दुर्लङ्घ्या भवति तथा श्वश्रूषुः जनानां ताडनातर्जनादि कुर्वती दुर्लभ्या ज्ञेया, अपुञ्जलोकाः पूर्वां प्राप्स्यन्ति, अर्चायोग्या गुणवन्तो न पूजा प्राप्स्यन्ति, शिष्या गुरुणां विनयं न करिष्यन्ति, पुनर्गुर्वोऽपि शिष्याणां हितशिक्षाद्युपदेशं न दास्यन्ति, पुनर्पन्त्रतन्त्रौषधिज्ञानरत्नविद्याधनायुःफलपुरुषरसरूपसौभाग्यसंपत्तिसंहननबलशः कीर्तिगुणशोभादीनि वस्तूनि पञ्चमारके हानिं यास्यन्ति, ज्ञानादिधर्मो हीनतां यास्यति, वस्तुपानादि विपरीतं जनाः करिष्यन्ति, धर्मं मूर्खत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, निःसंनानां मध्ये वैराग्यं न भविष्यति, तपस्विनः स्पृहायै तपस्यां करिष्यन्ति, मत्स्यशौवतपः क्षमादिकानां हानिर्दिने दिने भविष्यति, धरित्र्यामलपफलादीनि भविष्यन्ति । पुनः प्रभुर्वक्ति-हे गौतम ! सौराष्ट्रगुर्जरदेशरम्य समीपे अनुक्रमेण अणहिल्लपाटणपुरे मन्त्रिर्वाणात् एकोनसप्तत्यधिकषोडशशतवयवः (१६६९) व्यतिक्रान्ते श्रीकृष्णपालराजा भविष्यति, कीदृशः ? चौलुक्यकुलमध्ये चन्द्रसदृशो महाबलवान् अखण्डजिनास्त्राधारको भविष्यति, पराक्रमेण, दानेन, कीर्तिगुणेन, न्यायेन, विवेकेन, धैर्येण राजपलीलया सत्त्वगुणेनाद्वितीयो भविष्यति. उन्नादिश्यायां यवनदेशं यावत्, पूर्वदिशि गंगापर्यन्तं, दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि च समुद्रपर्यन्तं देशान् साधयिष्यति, एकादशशतानि हस्तिनः

करिष्यन्ति, पुनरग्रे गच्छता वने एकरथां शकट्यां हस्तिनौ योजितौ दृष्टौ, एकरथां शकट्यां गर्दभौ योजितौ दृष्टौ परं हस्तिनौ परस्परमभिलितौ चलतः; गर्दभौ परस्परं मिलितौ चलतः, एतादृशं विचारं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति हे राजन् ! कलियुगे हस्तिमदृशा उत्तमकुले प्रसूता जनाः परस्परं बलेयं करिष्यन्ति अन्योऽन्यमीभर्यं च करिष्यन्ति, पुनर्गर्दभमदृशा नीचकुलोत्पन्ना नीतिशारका भविष्यन्ति परस्परं स्नेहवन्तौ भविष्यन्ति, प्रायेण अन्त्यकुलोत्पन्ना धरित्रीपतयो भविष्यन्ति, पुनर्हंसमदृशा उत्तमकुलोत्पन्नाः दामत्वं करिष्यन्ति ॥ अन्यदा पंच पाण्डवा अनुक्रमेण वनवासमध्ये स्थिताः सन्तौ युधिष्ठिरराज्ञा भीमादीनां चतुर्णां अतुर्षु प्रहरेषु राज्ञौ यामि कृत्वेन श्लिषा, अथ प्रथमप्रहरे भीमो जागर्ति चत्वारो अत्रारः सुप्ताः सन्ति तस्मिन् प्रातर्वाके कलिरुषपिशाचस्य वचनं श्रुत्वा भीमः क्रोधभागे भूय पिशाचरूपकलेर्मरणार्थं धावितः, कलिना सह भीमो युद्धमकार्षीत्, कोपेन रक्तनेत्रे कृत्वा लीलया प्रेतरूपकलिना बलवान् भीमो निर्जितः, द्वितीयप्रहरे युद्धं कृत्वा कलिनाऽर्जुनोऽपि जितः, तृतीयप्रहरे नकुलोऽपि जितः, चतुर्थप्रहरे सहदेवोऽपि जितः, अथ चत्वारोऽपि अत्रारः पराजयं प्राप्ताः सन्तः सुप्ताः सन्ति, अस्मिन्नवसरे पश्चिमसरात्रे युधिष्ठिर-रो जाग्रतवान् तदा कलिरुपपिशाच आगत्य युधिष्ठिरं वदति, हे राजन् ! भवतः प्रश्यतो भवद्भ्रातां मारयिष्यामि, एतादृशं प्रे-वचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिर किञ्चिन्मात्रमपि क्रोधं न कृतवान्, प्रविवचनमपि न दत्तवान्, क्षमां कृत्वा स्थितः, क्षमा कीदृशी ? सर्व-कल्याणकारिका सर्वप्रत्नप्रीतिजनिका सर्वधर्मप्रधाना एतादृशी क्षमा राज्ञामंगीकृता, तदा राज्ञ उपशमं दृष्ट्वा प्रेतः शान्तिं गतवान् राज्ञो मुखेमध्ये चागतः, आतरः सर्वेऽपि उत्थिताः, तदा राज्ञिसंबन्धिनी सर्वाऽपि वार्ता युधिष्ठिरेण आतृणाग्रये कथिता, राज्ञ मुखे-दृष्ट्वा प्रेतः स्ववशवर्त्तिभूतो दर्शितः, क्षमाप्रभावतोऽयं वशवर्ती जातः, एतादृशा अष्टोत्तरशतदृष्टान्ता लौकिकपुराणादावपि कलियु-

पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः सन् कूपप्रणालिकाजलं कूपे पतत् दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्तः सन् पृच्छति, तदा ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कृषिवाणिज्यादिभिर्महाश्वलेशात् लोका धनमुपाजयिष्यन्ति तद्द्वयं सर्वं राजलोका ग्रहीष्यन्ति, सद्यगे राजानः स्वस्य धनं दत्त्वा प्रभ्रां पुत्रवत् ज्ञास्यन्ति कलियुगे राजानः प्रत्युत प्रजाया धनं लास्यन्ति इति वैपरीत्यं भविष्यति । राजा-अग्रे गच्छन् वनखण्डमध्ये महाप्रधानचम्पकवृक्षद्वयः पार्श्वतः एकः कण्टकवृक्षो दृष्टः, तदवमरे बहवो लोकाः कण्टकवृक्षस्य सुगन्धचोवाचन्दनविलेपनैः पूजां कुर्वन्तो दृष्टाः, चम्पकवृक्षस्तु सुगन्धपुरुषैर्युक्तः शालाप्रतिशालाभ्यां शोभमानोऽस्ति, तं त्यक्त्वा कण्टकवृक्षमर्चितं दृष्ट्वा राजा विस्मयं प्राप्सः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! लोकाः कलियुगे गुणवन्तमुत्तमाच्चारवन्तं त्यक्त्वा पापीयसो दुर्जनस्य नीचस्य पूजां करिष्यन्ति, एतादृशं भुत्वा राजाऽग्रे गतः पुरतः एकां महतीं शिलां बालाग्रे बद्धामाकाशे लम्बायमानां दृष्ट्वा आश्चर्यं प्राप्तः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कलियुगे पापरूपां शिलामलयधर्मरूपबालाग्रेण तरिष्यन्ति, अन्यच्च यदा बालरूपं धर्मं श्रोतुं श्रियन्ति तदा समकालं मनुष्या ब्रुविष्यन्ति । पुनः राजाऽग्रे गतः फलार्थं वृक्षस्य पीड्यं कुर्वन्तः केचिद् पुरुषा दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति—एतस्य फलं वद, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! वलियुगे पिता वृक्षतुल्यः पुत्रः फलसदृशः—अयमत्र भावार्थः पुत्रफलार्थं वृक्षः पिता कष्ट सहिष्यति, पुनः राजाऽग्रे गतः एकस्मिन् स्थण्डिले उत्तमान्नपाचनयोग्ये भांसं पच्यमानं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आरमहितकारिणं कुटुम्बं जनाः त्यक्ष्यन्ति, अन्यलोकार्थं स्वशीघ्रं दास्यन्ति, बह्वीं प्रीतिं करिष्यन्ति उत्तम-जनसंगं न करिष्यन्ति, अग्रे गत्वा सर्पस्य पूजां गरुडस्य चापुजां दृष्ट्वा ब्राह्मणं पृच्छति, विप्रोऽवादीत्—हे राजन् ! दयारहितो धर्मिजनः सर्पतुल्यः तस्य बहवो लोका आदरं करिष्यन्ति, सत्कारं च करिष्यन्ति, गरुडसदृशा गुणवन्त उत्तममहाधर्मज्ञास्तेषां निन्दां

लोकाः सर्वे प्रेतसदृशा भविष्यन्ति, राजलोका लुब्धा भविष्यन्ति, पुनरभिवेकिनो लोका मूर्खाः कलाहीनाश्च भविष्यन्ति, दातारो दारिद्र्ययुक्ता भविष्यन्ति, लक्ष्मीधराः कृपा भविष्यन्ति, पापिनो दीर्घजीवा भविष्यन्ति, उत्तमधर्मिणामाशुः स्तोकं भविष्यति, राज्ञां कुलानि हीनानि भविष्यन्ति, पुनः सेवका उत्तमकुलवन्तो भविष्यन्ति, सज्जना मनुष्या दुःस्त्रिनो भविष्यन्ति, दुर्जना मनुष्याः सुस्त्रिनो भविष्यन्ति, एवं हे भौतम ! पंचमकालस्य स्वरूपं त्वं जानीहि ।

पुनर्लोकाः कलियुगस्य स्वरूपमेवं वदन्ति—द्वापरयुगे राजा युधिष्ठिरोऽभूत्, एकस्मिन् दिने स वने गतः, तत्र वने एका बृहती गौः लघुगोस्तनपानं कुर्वती दृष्टा, स्वसमीपे ब्राह्मणमिति पप्रच्छ—इदमाश्वयं विपरीतं पश्य, तदा ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आगामिकाले कलियुगमभ्ये हीनमस्मा मनुष्या भविष्यन्ति, लक्ष्मीं विना दुःस्त्रिनो सन्तौ मातापितरौ कस्मैचित् धनवते कन्यां दत्त्वा धनं कृत्वा ततः पश्चात् स्वनिर्वाहं करिष्यतः, एतादृशमुपनयं श्रुत्वा पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः, पुरतः समानश्रेणिबद्धजलभृतानि त्रीणि सरांसि दृष्टानि, तत्र प्रथमैकमरसो जलमुच्छलन् मध्यस्थं तटाकं त्यक्त्वा तृतीयसरसि पतति, मध्यस्थसरसि एकविन्दुमात्रमपि न पतति; एतादृशमश्वयं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति इदं किंकाणम् ? ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! त्वं दृष्टुं-आगामिकाले यथा प्रथमसरसो जलं द्वितीयं तटाकं त्यक्त्वा तृतीये पतितं तथा हे राजन् ! स्वश्य संवन्धिनं त्यक्त्वा अन्यलोकेः सह जनाः प्रीतिं करिष्यन्ति । पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गच्छन्नेकमाश्वयं पश्यति जलेन क्लिन्नं बालुकासमूहं तस्य बहवो मनुष्याः संभूय रज्जुः कुर्वन्ति परं रज्जुः छुटति यत्ने कुतेऽपि न तिष्ठति, एतादृशं व्यतिहरं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कृषिकरकलोका बहुभिः क्लेशैः कलियुगे धनमुपार्जयिष्यन्ति, तद् धनं चौराऽग्निराजदंडप्रमुखस्य भयेन मनुष्याणामन्यत्र गमने कुतेऽपि विनाशं यस्म्यति,

हरिवंशकुलोत्पत्तिः ७, चमरेन्द्रोत्पातः ८, एकस्मिन् समयेऽष्टाधिकशतश्रुक्तिगमनं ९, असंयतिपूजा १०, एतानि दश वस्तूनि अनन्त-
काले गते सति भवन्ति । बहवो लोकाः क्रोधवन्तो भविष्यति, पुनर्दुःप्रमकालप्रभावतो लोका पर्यादां त्यक्ष्यन्ति, धर्मबुद्धेर्नाशो भवि-
ष्यति, लोका वक्रा मूर्खाश्च भविष्यन्ति, यथा कालहीनता भविष्यति तथा कुतीर्थे मर्ति धारयिष्यन्ति, पुनर्लोकाः परोपकार-धर्मव-
ज्जिता भविष्यन्ति, महान्ति नगराणि ग्रामसदृशानि भविष्यन्ति, ग्रामाः इमशानसदृशा भयंकरा भविष्यन्ति, राजानः प्रजापाञ्चने-
यमसदृशा भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! धनवन्तो व्यवहारिणो निर्धना भविष्यन्ति, पुनर्देवा दर्शनं न दास्यन्ति, मनुष्याणां जातिस्स-
रणञ्जानादीनि न भविष्यन्ति, मनुष्या लज्जापर्यादराहिता भविष्यन्ति, पृथिव्यां दुष्टजीवा बहवो भविष्यन्ति, पुनर्लोकाः परस्परं विभो-
दृष्ट्वा संतोषं प्राप्स्यन्ति, लोकानां पापकरणे चत्वारो हस्ता भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंघनिधनो जीवा-
लोकानामुदरमध्ये प्रवेष्टं करिष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! परजीवानामुपद्रवकरणे तत्परा भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंघनिधनो जीवा-
महानिर्दया भविष्यन्ति, महादीर्घरोषधारका भविष्यन्ति, भद्रकजीवान् विप्रतारयिष्यन्ति, धर्ममूर्तिमन्तः स्तोका भविष्यन्ति, पापा-
नापाकाराः स्थाने बहवो भविष्यन्ति, अत्यन्त लोभवन्तो भविष्यन्ति, मिथ्यातिवनोऽस्मिमानिनोऽनाचारिणोऽन्यायिनश्च लोका बहवो
भविष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! कुलबध्वो लज्जापर्यादारहिता भविष्यन्ति, वेदयासपानाश्च भविष्यन्ति, राजा भृत्येभ्यो दण्डं दास्यति,
पृथिव्यां निर्मिगलन्यायो भविष्यति, चौरकुले जाताश्चौरा भवन्ति परं राजानोऽपि चौरसदृशा भविष्यन्ति, लोकानां धनमपहरिष्यन्ति,
लोकात् दरिद्रिणः करिष्यन्ति, पुनर्हे गौतम ! पंचमकालमध्ये लोकानामग्निबर्हो पीडां करिष्यति, गोप्रमुखाणां जीवानां बहुबध्वो
भवेयन्ति, जिनालयाः पतिष्यन्ति, पुनर्दुःखदासिदुष्यद्रवमलोत्सर्गपारीप्रमुखाः कृत्वा अरित्रीं कून्या भविष्यति, देशो भगं यास्यति,

स्वर्णपौरुषादिः सिद्धिः यास्यति, धैर्यादिगुणनिरुपातस्य विक्रमादित्यस्य स्थाने स्थाने मनुष्या देवाश्च प्रशंसां करिष्यन्ति, पुनः स राजा सर्वलोकानां दानसन्मानादिकं कृत्वा सर्वाननुणीकरिष्यति, स्वनाम्ना च संवत्सरप्रभृतिं करिष्यति, यस्य देवा अपि स्ववर्नं करिष्यन्ति, महाबलवान् प्रजापालकः परदुःखनिवारकः परस्त्रीसहोदरो राजा विक्रमादित्यो भविष्यति, ततः पंचशतचतुरशीतिवर्षं (५८४) वयतिक्रान्ते श्रीवज्रभवाभी भविष्यति, ततो दशमपूर्वार्धस्य कीलिकासंहननस्य च विच्छेदो भविष्यति, तदनन्तरं षोडशाधिकाश्चतुशतवर्षं (६१६) पुष्पमित्रेण साधं नजमं पूर्वं विच्छेदं यास्यति, पुनर्मम निर्वाणाद् विंशत्यधिकपट्टशतवर्षं (६२०) आचार्यादयो ग्राममध्ये स्थास्यन्ति (?), मम निर्वाणाद् नवाधिरूपदशतवर्षं (६०९) रथनूपुरनगराद् दिगम्बरमतोरप्यतिर्भविष्यति, श्रीविक्रमादित्यात् पंचत्रिंशदधिकशतवर्षं (१३५) गते शाक्यो राजा शालिवाहनो भविष्यति, पंचाशीत्यधिकपञ्चाशतवर्षं (५८५) गते हरिभद्रस्त्रिभविष्यति अनेकग्रन्थकर्ता महाप्रभावको, मन्त्रिर्वाणात् त्रिनवत्यधिकनवशतवर्षं (९९३) कालिकाचार्यो भविष्यति, यस्येन्द्रो वन्दनां करिष्यति, यः कालकस्त्रिः पर्युषणापर्व पंचमीतः चतुर्थ्यं कारणादानीववान्, मन्त्रिर्वाणात् सप्तत्यधिकद्वादशशतवर्षं (१२७०) वयतिक्रान्ते चण्डमादिकस्त्रिभविष्यति सर्वविद्याविशारदः, तद्वाक्याद् गोपपतेते आमराजा जिनालयं करिष्यति, तत्र सार्धत्रिकोटिस्वर्णप्रतिपां स्थापयिष्यति । मन्त्रिर्वाणात् त्रयोदशशतवर्षं (१३००) बहवो मतभेदा भविष्यन्ति, बहुमोहस्य कारणात् दुःषमकालप्रभावतश्चानेकगच्छभेदा भविष्यन्ति, केचित् तपोऽहंकारं कारयन्ति, केचित् धर्मान्यायां शिथिला भविष्यन्ति, क्रियावन्तोऽपि साधवः परस्परं क्लेशं करिष्यन्ति । पुनरस्यामवसर्पिण्यां दश अच्छेरका जाताः तानाह—

समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थकरः ३, परिषदाभावः ४, कृष्णस्यामरकंक्राणपतनं ५, चन्द्रसूर्यद्वलविमानाणपतनं ६,

श्रेणिः ५, उपशमश्रेणिः ६, केवलज्ञानम् ७, परिहारविशुद्धि-स्रक्ष्मसंपराय-यथाख्यातचारित्र्याणि ८, सिद्धिगतिः ९, जिनकल्पकः १०, एतानि दश वस्तूनि जम्बूस्वामितो विच्छेदं यास्यन्ति, ततो दुःषमकालप्रभावतश्चतुर्दशपूर्वधारी जम्बूस्वामि प्रतिबोधकः निज-पट्टप्रभावकः श्रीप्रभवस्वामी भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधरः दशवैकालिककर्ता मनक-पिता श्रीशय्यभभवद्धरिः भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधारी यशोभद्रहरिर्भविष्यति, तच्छिष्या सम्भूतिविजय-भद्रबाहुनामानौ चतुर्दशपूर्वधरो भविष्यतः, ततो मम निर्वाणात्-सप्तत्यधिकशतवर्षे (१७०) अनेकशास्त्रकर्ता भद्रबाहुः स्वर्गं यास्यति, ततो मम निर्वाणात् पंचदशाधिकद्विशतवर्षे (२१५) चतुर्द-शपूर्वधारी सम्भूतिविजयशिष्यः श्रीशूलिगद्दो देवलोकं यास्यति, ततः प्रथमं संहननं वज्रक्रवभनाराचाख्यं विच्छेदं यास्यन्ति, ततोऽर्थतः चतुष्टुर्व-स्रक्ष्मसंपराय-महाप्राणायामध्यानाख्यानि एतानि विच्छेदं यास्यन्ति, ततः पञ्चविंशत् वर्षे (३००) उज्जयिन्यां नगर्यां सम्प्रति राजा भविष्यति, स च आर्यसुहस्तिस्सरिणामुपदेशाद् जातिस्सरणज्ञानमवाप्य जैनधर्ममङ्गीकरिष्यति, स्वभुज-बलात् त्रिषष्ठभोक्ता भविष्यति, ज्ञानवान् दानवान् न्यायी धर्मज्ञो विनयवान् पराक्रमी च भविष्यति, मुक्ताफलवद् निर्मलजिनालयैः कृत्वा धरित्रीं देदीप्यमानां करिष्यति, पुनः स राजा अनार्यदेशे लोकानामुपकारार्थं सम्यक्त्वधारिणं जीवाजीवादिनवतत्त्वविदामुप-देशदानार्थं तादृशानां श्रावकाणां धर्मसंयोगं कारयिष्यति, ततो महासंविज्ञगीतार्थानां साधूनां मलेच्छधरिभ्यां विहारं कारयिष्यति, अनया रीत्या तीर्थकराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, एतादृशो महादृढधर्मा अनुक्रमेण स्वर्गं यास्यति, पुनर्मन्त्रिर्वाणात् सप्त-त्यधिकचतुःशतवर्षे (४७०) उज्जयिन्यां श्रीविक्रमादित्यो राजा भविष्यति, श्रीसिद्धसेनादिवाकराचार्यस्योपदेशं श्रुत्वा जिनशासनस्यो-परि भक्तिमान् भविष्यति, सम्यक्त्वं सम्यगरीत्या पाळयिष्यति, तस्य सत्त्वसिद्धा अभिवेतालाघनेकदेवाः साहाय्यं करिष्यन्ति, विद्या

न्तु कुदन्त्येनस्य पुत्रादि भविष्यति ८, नवमे शुद्धं सरोवरं दृष्टं तेन यत्र यत्र देशे जिनानां करणकाणि तत्र तत्र धर्मद्वानिर्भविष्यति ९, दशमे सुवर्णपात्रे क्षीरं भक्षयन् आ दृष्टस्तेन उत्तमा लक्ष्मीरयमगृहे गमिष्यति १०, एकदशे गजारुढो वानरो वनचरो दृष्टः तेन सुखारुढा कुर्वता भविष्यति, इक्ष्वाकुवंशीयानां यादवप्रमुखाणां च ह्यनिर्भविष्यति ११, द्वादशे ममुद्रो मर्यादां मुंचन् दृष्टः, तेन राजानोऽन्या-यकर्तारो भविष्यन्ति, क्षत्रियाश्च कुपार्णगामिनो भविष्यन्ति १२, त्रयोदशे महाराथे वत्सा युक्ता दृष्टाः, तेन वृद्धावस्थायां चारित्रं जना न ग्रहीष्यन्ति, परं वत्सतुल्या लघुवयसः साधवो भविष्यन्ति, ये च वैराग्यभावेन चारित्रं ग्रहीष्यन्ति ते च प्रमादिनो भविष्यन्ति १३, चतुर्दशे महाधर्मं रत्नं तेजोहीनं दृष्टम्. तेन भरते ऐरवते च साधवोऽस्रमाधिकराः कलहकरा उपद्रवकराश्च भविष्यन्ति, तथा श्वपणा अपि स्तोका भविष्यन्ति १४, पंचदशे राज्ञः कुमारो वृषभारुढो दृष्टः, तेन क्षत्रिया मिथ्यात्ववासिनो भविष्यन्ति १५, षोडशे राजकलमयुगलं युद्धं कुर्वद् दृष्टम् तेन मुनिवरा अत्यरुनेहा अकालव्यसनिनोऽहर्निशं युद्धकराश्च भविष्यन्ति, गुरुद्विभुषाकरा न भविष्यन्ति १६, एवं श्रुत्वा चन्द्रगुप्तो नाम राजाऽनशनं गृहीत्वा धर्मध्यानेन स्वर्गं गतः । इति षोडशस्वप्नविचारः कथितः । एता-दृशे प्रभोर्वाक्यं श्रुत्वा गौतमस्वामी चित्ते विस्मयं विधाय प्रभोर्वन्दनां कृत्वा भाविस्वरूपं पप्रच्छ-अहो स्वामिन् ! लोकालोकप्रकाशक ! पंचम-पष्ठारकयोः स्वरूपं कथय, प्रभुर्वक्तिस्म-हे गौतम ! त्वं सावधानीभूय शृणु-मम निर्वाणात् त्रिवर्षसार्धाष्टमासे व्यतिक्रान्ते चतुर्थारके उत्तरिष्यति, अग्रे च पंचमारके आयास्यति, ततो मम निर्वाणाद् द्वादशवर्षे व्यतिक्रान्ते तव मोक्षो भविष्यति, ततोऽस-न्निर्वाणाद् विंशतिवर्षे गते सुधर्मस्वामिनो मोक्षो भविष्यति, ततोऽस्मन्निर्वाणाच्चतुष्षष्टिवर्षे गते जम्बूद्वीपे यास्यति, ततो जम्बूद्वीप-मितो दश वस्तुनि विच्छेदं यास्यन्ति, तान्याह-आहारकशरीरं १, मनःपर्यावज्ञानम् २, पुलाकलब्धिः ३, परमावधिज्ञानं ४, क्षपक-

न्ताए वट्टमाणस्स पच्छिमे समये सोलससुमिणा दिट्ठा—तत्थ पढमे सुमिणे कप्पल्लस्स साहा भग्गा १, वीए अकाले सरो अत्थमि-
ओ २, तइए चंदो सयच्छिदीभूओ ३, चउत्थे भूया नञ्चंति ४, पंचमे दुवालसफणो कणहसप्पो दिट्ठो ५, छेहे आणयं विमाणं पडियं
दिट्ठं ६, सत्तमे असुहट्ठाणे कमलं संजायं ७, अट्ठमे खज्जोओ उज्जोअं करेह ८, नवमे महासरोवरं सुकं दक्खिणदिसाओ योवज्जलं लभ-
न्ति ९, दसमे सुनहो सुवण्णपत्ते पायसं सव्वहेह १०, इक्कारसमे हत्थिआळ्ठो वणचरो दिट्ठो ११, दुवालसमे सायरं मंजायं भंचह १२,
तेरसमे महारहे वच्छा जुत्ता दिट्ठा १३, चउदसमे महभवं रयणं तेअहीणं दिट्ठं १४, पनरसमे रायकुमारो वसहाळ्ठो दिट्ठो १५, सोल-
समे गयकलहज्जुयला जुज्जंता दिट्ठा १६, एएण सुमिणाणुसारेण सासणे किं किं भविस्सह १ इह चंदगुत्तरस्स रायस्स वयणं सुखा भइ-
वाड्डगणहरो शुगप्पहाणो भवोदहितारगो चंदगुत्तरस्स संवसमव्वसं भणह—चंदगुत्ता । सुमिणाणुसारेण अत्थं कहेमि तं जहा” —प्रश्नसूत्रं शुग-
ममत उत्तरसूत्रं व्याख्यायते—वोढयस्वन्नानां मध्ये प्रथमं तावद् चन्द्रगुप्तेन राज्ञा कल्पवृक्षस्य शाला भग्ना दृष्टा, तस्य फलम् अतः पश्चात् कोऽपि
राज्ञा संयमं न ब्रवीष्यति १, द्वितीयस्वप्ने सूर्यस्याकाले एवास्तत्त्वं दृष्टं तेन केवलज्ञानं विच्छेदं यास्यति २, तृतीये चन्द्रः स्तवच्छि-
द्रो दृष्टस्तेन एकस्मिन् धर्मेऽनेके मार्गा भविष्यन्ति ३, चतुर्थे भूता नृत्यन्तो दृष्टास्तेन कुपतिज्जना भूता हव नत्स्यन्ति ४, पंचमे द्वाद-
शफणः कृष्णसर्पो दृष्टस्तेन द्वादश वर्षाणि यावद् दुर्भिक्षं भविष्यति, कालिकप्रश्नप्रमुखाणि श्रुतानि विच्छेदं यास्यन्ति, चैत्यद्रव्यधारि-
णो भिक्षुकाश्च, तत्र ये साधुधर्मकांक्षिणः ते सर्वे दक्षिणस्यां दिशि बलभ्यां गमिष्यन्ति ५, षष्ठे विमानं पतितं दृष्टं तेन जंघाचारणा-विधा-
चारणाश्च साधवो भरते ऐरावते च नाऽगमिष्यन्ति ६, सप्तमे कच्चवरधरित्र्यां कमलमुद्रतं दृष्टं तेन धर्मशत्रुणां वर्णानां मध्ये वैश्यवर्ष-
मध्ये भविष्यति, क्षत्ररुचिश्चात्पन्नानां भविष्यति, ७, अष्टमे खद्योत उद्योतं करोति, तेन जिनधर्मे उदयपूजास्तकारो न भविष्यति पर-

अपात्यं च तथाविधचेष्टारहितं ज्ञात्वा ते प्रथिलाः सर्वे विचारयन्ति—राजाऽमात्यो प्रथिलो जातौ अतएव अस्माकं कार्यं न कुर्वन्ति, अत एवौ उत्थाप्य अन्यो राजापात्यौ करिष्यामः, एतादृशं प्रथिल्लोकानां विचारं श्रुत्वा अमात्यो राजानं वक्तिरम, एते सर्वेऽपि लोका आवाप्त्याप्य अन्यो राजापात्यौ स्थापयिष्यन्ति तदा कमपि उपायं कृत्वा आवयोः रक्षा कार्या, तदा राजा अपात्यं कथयतिरम, भवता कश्चिदुपायो विधेयो येनाऽऽवयो रक्षा स्याद्, तदा विचार्य अपात्यो वदति रम—हे राजन् ! अन्यः कश्चिदुपायो नास्ति अत आ-
 वामपि प्रथिलौ भवाव तदा इः गड्यं स्थास्यति, इति विचार्य राजापात्यौ जानन्तौ अपि प्रथिलौ भूत्वा, एभिः सार्धम् आत्मराज्यरक्षार्थं मिलितौ, ततः कियति दिने गते सति पुनः सुवृष्टिर्जाता तदा नवीनोदकस्य पाने सति सर्वे लोकाः सावधाना जाताः । एवं दुःपमकाले क्रियावन्तो गीतार्थं अपि हीनाचारिभिः सार्धं सदृशीभूय विचरिष्यन्ति । एतादृशं स्वप्नफलविचारं श्रुत्वा गृहस्थावासतः उद्भिग्भीभूय श्रीवर्धमानस्वामिसमीपे व्रतमंगीकृत्य पुण्यपालो मोक्षसुखमागन् भूव । अत्र केचिद् श्रीभद्रबाहुस्वामिना उक्तान् अपि स्वप्नान् व्याख्यायन्ति, तथाहि—‘ते णं काले णं, ते णं समए णं पाडलिपुरे नाम नयरे होत्था, जहा णं चंपा तहा भणियन्वा, तत्थ णं पाडलिपुरे नयरे पाडलनामवणसंडे होत्था, तत्थ णं पाडलिपुरे चन्दयुत्ते नाम राया होत्था, ते णं कालेणं ते णं समए णं चन्दयुत्तनामराया सम-
 णोवासगो अभिगयजीवाजीवो जाव अट्ठिमिज्जापवयणरागरत्तो, अह अणया कयावि पक्खियपोसहम्मि पडिजागरमाणस्स सुहपत्तेसु ओहीरमाणे ओहीरमाणे सोलससुच्चिणा दिट्ठो, पासित्ता, चित्ता समुपक्का, अह कमेण दिवायरे उट्ठिए पोसहं पारेह । ते णं काले णं, ते णं समए णं संभूयविजयसीस्से भद्दवाहुनाप गणहरे जुगप्पहाणे गामाणुनासं विहरमाणे पंचसयसमणपरिवरिया पाडलिपुरे पाडलिवणसंडे समोत्तरिए, राया आगओ जहा कोणिए, पंचविहेणं अभिगमेणं चन्दणेणं सोलससुम्मिणाणं अत्थं पुच्छह—भयवं ! अज्ज रयणीए मम धम्मवि-

शुक्ता नाथमकुले, परन्तु धर्मोत्पत्तिः कालप्रभावतो नोत्तमकुले भविष्यति, इति पष्ठस्वप्नफलम् । यथा कश्चिद् मन्दबुद्धिः कृषिकारो धान्यबीजमृषाक्षेत्रे वपति तथा मूर्खबुद्धिमन्तः पुष्पांसः पात्रापात्रपनालोक्य पात्रबुद्ध्या कुपात्रे दानं दास्यन्ति, इति सप्तमस्वप्नफलम् । अष्टमस्वप्नफलम्—स्वर्णकलशसदृशा ज्ञानादिगुणशुक्ताः साधवः स्तोका भविष्यन्ति न च तेषां पूजाप्रभावनामपि कोऽपि करिष्यति, परन्तु ये बाह्याऽऽम्बरवन्तो ज्ञानक्रियारहिताः साध्वामासाः तान् लोकाः पूजयिष्यन्ति, गीतार्था अपि साधवो हीनाचारिभिः सह मिलिताः चलिष्यन्ति, यथा बहून् ग्रथिलान् लोकान् दृष्ट्वा सज्जनलोका अपि तेषां मध्ये मिलिताः सन्तः जानन्तोऽपि स्वयमात्मजीवितरक्षार्थं ग्रथिला भविष्यन्ति तथा । अथ तत्कथा—पृथिवीपुरे नगरे पूर्णभद्रनामा राजा आसीद्, तस्य महाबुद्धिनिधानः चतुरः सकलकार्यकुशलः सुबुद्धिनामा मन्त्रीश्चरोऽभूद् ; अथैकदा प्रस्तावे राजसभापथ्ये लोकदेवनामा नैमित्तिकः सभागात्, तदा अमात्येन पृष्टं हे नैमित्तिकचूडामणे ! आगामिकालस्य शुभाशुभवार्तां कांचित् प्रकाशयतु, तदा नैमित्तिकेन निजनिमित्तशालं सम्यक् पर्यालोच्य स्वज्ञानबलात् कथितम्—हे मन्त्रीश्वर ! अतो दिनाद् एकस्मिन् मासे मेघवृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानं च ये करिष्यन्ति ते सर्वे मनुष्या ग्रथिलाः भविष्यन्ति, ततः पश्चात् कियति दिवसे शुभा वृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानाच्च पुनः सर्वे सावधाना भविष्यन्ति; एतादृशं नैमित्तिकस्य वचनं श्रुत्वा राजा मात्याभ्यां नगरमध्ये वोषणा कारिता । यत् सर्वैः लोकैः पानीयस्य संग्रहः कर्तव्यः, तदनन्तरं सर्वैरपि राजवचनं श्रुत्वा पानीयस्य संग्रहः कृतः । अथ नैमित्तिककथनानुसारेण वर्षा जाता, तदा सर्वैरपि लोकैः वर्षापानीयस्य पानं न विहितम्, कियति दिवसे गते पूर्वसं, गृहीतं जलं यदा समपूर्णं जातं तदा राजाऽमात्याभ्यां विना सर्वैः सामन्तादिभिरपि वर्षापानीयं पीतम्, तेन च सर्वप्राप्तो ग्रथिलः जातः अथ सर्वे लोका एकत्रीभूय नद्याः सन्तः नृत्यन्ति हसन्ति अन्याश्च कुवेष्टाः कुर्वन्ति, राजा मात्याभ्यां विना सर्वे तादृशं कुर्वन्तः राजानाम्

हे स्वामिन ! अथ राज्ञी मया अष्टौ स्वप्ना दृष्टाः, ताननुक्रमेण भवतामग्रे कथयामि—जीर्णशालायां स्थितो हस्ती दृष्टः १, कपिश-
पलतां कुर्वन् दृष्टः २, क्षीरदृक्षः कण्टकैर्घर्षितो दृष्टः ३, चतुर्थे च स्वप्ने काको दृष्टः ४, पञ्चमे मृतः सिंहो भयं कुर्वन् दृष्टः ५, षष्ठे
स्वप्नेऽशुचिभूमिकायामुत्पन्नमरविन्दं दृष्टम् ६, सप्तमे स्वप्ने ऊग्रक्षेत्रे वीजमुप्तं दृष्टम् ७, अष्टमे स्वप्ने स्वर्णकलशो मलानो दृष्टः ८,
इति राज्ञा उक्त्वा एतेषां च फले पृष्टे प्रभुर्वक्ति—हे राजन् ! एषां फलमेकाग्रचित्तेन शृणु—अस्मिन् पञ्चमारके दुःख-दारिद्र्य-योग
भोक्तृभयैर्घर्षितो गृहस्थाश्रमो जीर्णशालासदृशो भविष्यति; यस्मिन् गृहस्थरूपो हस्ती रक्तः सन् रथास्यति; दुःखं च सुखं कृत्वा मान-
यिष्यति परमुत्तमसुखदार्ढ्यं व्रतशालां नाभीकरिष्यति, इति प्रथमस्वप्नफलम् । पुनः पञ्चमकाले कपिवत् चपला अल्पसम्वा जीवा ज्ञान-
क्रियायामादरभाजो न भविष्यन्ति, साधवश्च शिथिलाचारा भविष्यन्ति, ये पुनः दृढव्रतधारका धर्मकार्ये शिष्यां दास्यन्ति तेषां हास्यं च
करिष्यन्ति, यथा ग्रामीणलोका नगरस्थलोकानां हास्यं कुर्वन्ति; तथा करिष्यन्ति, इति द्वितीयस्वप्नफलम् । तथा ज्ञाने क्रियायां च
भक्तिमन्तो जिनशासनोद्यतिकारकाः समक्षेजीवित्त्वयविधायकाः शुभगुणवन्तश्चारिणागिणः क्षीरदृक्षतुल्या ये भवकास्तान् वेपमात्रधारि-
णोऽहंकारवन्तो गुणवत्साधुपुत्रासहमाना लिंगिनः कण्टकतुल्याः रोधयिष्यन्ति, इति तृतीयस्वप्नफलम् । यथा अतिस्वच्छजलभृतां वापीं दृ-
ष्ट्वा काको न तत्र रागं करोति, एवं ज्ञानक्रियायुक्तान् अपि साधून् स्वगच्छे दृष्ट्वाऽपि रागं न साधवः प्राप्स्यन्ति, यथा काकस्य रागं न वापी
प्राप्नोति तथा साधवोऽपि गच्छस्य रागं न करिष्यन्ति इत्यर्थः । परन्तु यत्र गच्छे मन्दऽऽचाराः साधवः तत्र सुन्दरं स्वगच्छं त्यक्त्वा यास्यन्ति
आत्मनः पण्डितं मन्थयन्तः, इति चतुर्थस्वप्नफलम् । जातिस्मृत्यादिरहितं सुतर्प्तिहृत्य जिनदर्शनं न पतीर्थिकात् पराभवं प्राप्स्यति
परं परदर्शनानां भयं करिष्यन्ति, इति पञ्चमस्वप्नफलम् । पद्महृदे कमलोत्पत्तिर्युक्ता, न अशुचिभूमौ, एवं धर्मोत्पत्तिरपि उत्तमकुले

आगतः, तत्र बहुलविप्रगृहे परमात्मस्य पारणं चक्रे, तत्र पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि । तत्र च मार्धवाद्दशस्वर्णकोटीनां देवैर्वर्षा कृता । अनन्तरं क्रमेण विहरतः श्रीवीरप्रभोः गोगालक-चण्डकौशिकमर्ष-शुलपाणिपक्ष-संगमदेव-कटपूतनाव्यन्तरीप्रमुखैः बहव उपसर्गाः कृताः, तथापि प्रशुध्यानात् किञ्चिन् मात्रमपि न चचाल; मेरुवज्जिह्वकंप असीत्, श्रीवीरप्रभोः चातुर्मासी षण्मासी-द्विमास्यादि प्रचण्डतपः क्रियायामुद्यतस्य पक्षाधिकसार्धद्वादशवर्षाणि अतिक्रान्तानि । तस्मिन् समये जृम्भिकग्रामे ऋजुवायुकावदीतीरे त्रयामाककुटुम्बिनः क्षेत्रस्य समीपे शालवृक्षस्याधोभागे गोदोहासनेन स्थितस्य पष्ठतपोयुक्तस्य वैशाखशुक्लदशम्यां तृतीयप्रहरे शुक्लध्याने वर्तमानस्य श्रीवीरप्रभोश्चतुर्णां वातिकर्मणां क्षये सति केवलज्ञानं केवलदर्शनं च समुत्पन्नम् । तत एकादश्यां मध्यमपापायां महासेनवने तीर्थप्रवर्तितम्, शक्रादिदेवैरेकत्रीभूय सपवसरणं रचितम्, पश्चाद् इन्द्रभूत्याद्येकादश गणधराः श्रीवीरेण स्थापिताः । अथ प्रभोः चतुर्दशसहस्रमिताः साधवः संज्ञाताः, चन्दनबालादिषट्त्रिंशत्सहस्रमिताश्च साध्योऽभूवन्, शंख-शतकादि एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्षप्रमाणाः आद्राः, सुल-रेवतीप्रमुखाष्टादशसहस्राधिकत्रिलक्षप्रमाणाः आचिकाश्च संज्ञाताः । अथ प्रभोश्चतुर्मासीनां संख्या कथ्यते—दीक्षाऽनन्तरं प्रथमचतुर्मासी अस्थिग्रामे शुलपाणिपक्षगृहे कृता, त्रिचतुर्मासी चम्पानगर्याम्, विशालायां-वाणीयग्रामे द्वादश चतुर्मास्यः कृता, राजगृहनगर्यां नालन्दपाटके चतुर्दश चतुर्मास्यः, षट् चतुर्मास्यः सिथिलानगर्यां भगवता कृताः, द्वे चतुर्मास्यौ भद्रिकानगर्यां कृते, एका चतुर्मासी आलम्बिकानगर्यां कृता, एका चतुर्मासी म्लेच्छभूमिकायां कृता, एका चतुर्मासी भावस्तीनगर्यां कृता, एका च मध्यमपापायां हस्तिपालराज्ञः समायामन्तिमा कृता, तत्र अन्तिमचातुर्मास्यां श्रीवीरप्रभुः स्वस्यायुषोऽन्तं ज्ञात्वा मन्थलोकोपकारार्थं षोडशप्रहरान् यवद्देशनादसत्वात्, तस्मिन्नावसरे पुण्यपालराजा प्रभोर्वन्दनार्थमागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं समुदीकृत्य इति-वदयमाणं पृष्ठवान्-

अद्दिक्कुपारीणामासनानि चक्रमिपरं, अवधिना प्रभोजनम् ज्ञात्वा अत्यन्तप्रवृत्तिनाः सन्त आगत्य जनमकार्यं कुर्वन्ति । तदनन्तरं-
चतुष्टयसुरेन्द्राणामासनानि चक्रमिपरे, ततस्तेऽपि अवधिना विज्ञाय अत्यन्तप्रमुदितः । सन्त आगत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य जिनाम्भं
जितं च नत्वा मातरमवस्थापिनीं निद्रां दत्त्वा प्रभुं गृहीत्वा मेरुपर्वतोपरि गत्वा स्नानप्रहोत्सवमहंपूर्विकया चक्रुः । पश्चात् मातुः
समीपे स्थापयित्वा मातरवस्थापिनीं निद्रां संहृत्य नमस्कृत्य स्वस्थानं जग्मुः । अथ यस्माद् दिनात् प्रभुर्गर्भे आगतस्सामाद् दिनाद्
राजा धनधान्यैर्बुद्धिमाप, स्वर्णरत्नादीनां च वृद्धिः संजाता । ततो गुणनिष्पन्नं सर्वस्वजनसमर्थं माता-पितृभ्यां द्वादशे दिने वर्षमान-
कुमार इति नाम प्रदत्तम्, देवैश्च अनन्तसत्त्वमनन्तधैर्यं दृष्ट्वा महावीर इति नाम विदधे । अथ भोगसमर्थं ज्ञात्वा पित्रा परं प्रमोदतो
यशोमतीनाम्नया राजकन्यया सह पाणिग्रहणं कारितम् । अथ प्रभोः सुपार्थनामा पितृव्यः, नदिदवर्धननामा ज्येष्ठो आता, सुदर्शना-
नाम्नी भगिनी, यशोमती नाम्नी पत्नी, प्रियदर्शनानाम्नी च पुत्री आसीद् । श्रीवीरप्रभुः अष्टाविंशतिवर्षाणि यावद् गृहावासे तस्थौ ।
भगवता पूर्वं गर्भे एवाभिग्रहः कृतोऽभूद्यत् जीवतोः सतोः मातापित्रो मया दीक्षा न गृहीतव्या इति । अथ मातापितृभ्यां देवलोकं
प्राप्ते अभिग्रहं पूर्णं सञ्जातं ज्ञात्वा प्रभुर्दीक्षां ग्रहीतुं तत्परोऽभूत्, तदा नदिदवर्धनराज्ञ आप्रहात् पुनरपि वर्षद्वयं गृहस्थावासे तस्थौ,
तत्र सांवत्सरिकं दानं दत्तम् । अथ लोकान्तिकदेवा आगत्य जानन्वमपि प्रभुं दीक्षावसरं ज्ञापयन्ति-‘अहो स्वाभिन् ! धर्मतीर्थ-
प्रवृत्तिं कुरु’ इति देववचनं श्रुत्वा प्रभुः षष्ठतपसा संयुतः चन्द्रप्रमानाम्नीं शिविकामारुह्य देवमनुष्यपरिकरेण युतः क्षत्रियकुण्डनगरतो
निःसृत्य ज्ञातवनवपदे आगत्य शिविकातः उत्तीर्य मार्गशीर्षिकुण्डशम्यामपराङ्गे एकाकी एकदेवदूषणेण वस्त्रेण सहितः दीक्षां जग्माह ।
तस्मिन् समये चतुर्थं मनःपर्यवज्ञानमुत्पन्नम् । अथ दीक्षां गृहीत्वा प्रभुरन्यत्र विजहार । प्रव्रज्यादिनाद् द्वितीये दिने कोल्लाकसन्निवेशग्रामे

प्राणतनामदशमदेवलोकस्य पुरगोचरविमानाच्छ्रुतः, आषाढशुक्लषष्ठीदिने उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोगे आगते सति क्षत्रियकुण्डप्राप्तनगराधिपतिश्रीसिद्धार्थराज्ञो भार्यायाः त्रिशलायाः कुक्षानुत्पन्नः । यस्यां रात्रौ भगवानुत्पन्ना तरयां रात्रौ गर्भप्रभावात् त्रिशलाराज्ञ्या चतुर्दशस्वप्ना दृष्टाः, तानाह-सिंहः, गजः, वृषभः, लक्ष्मीः, पुष्पमाला, चन्द्रः, सूर्यः, ध्वजः, पूर्णकलशः, पद्मसरः, समुद्रः, देवविमानम्, रत्नराशिः, निर्दुष्पाप्मिश्च । एवमेते स्वप्नाः क्रमेण दृष्टाः ॐ ततः चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामर्धरात्रे श्रीवीरप्रभोः जन्म जातम्, तस्मिन् समये षट्पंचा-

*—अत्र सामान्येन नाममात्रेण संक्षिप्तं श्रीवीरचरित्रं दर्शितम्, अतएव देवलोकात् श्रुत्वा आषाढशुक्लषष्ठ्यां देवानंदगर्भगमनं तथैव द्रव्यशीतिदिनव्यतीते इन्द्रेण त्रिशलागर्भे अवतारितः, (गर्भोपहारः कारितः, इत्यर्थः) एव च विशेषार्थो न दर्शितः । जैनसिद्धांते विशेषार्थे विद्यमानेऽपि सामान्यव्याख्याऽवसरे विशेषार्थस्य व्याख्यानं न भवति, यथा-कल्प-आवरयक-आचारांगादौ आगमपंचांगीशारत्रेषु 'देवानंदगर्भात् द्रव्यशीतिदिनव्यतीतेषु सत्सु हरिणोगमेष्वेदेन त्रिशलागर्भे स्थापितः श्रीवीरप्रभुः' एतद्विशेषव्याख्याविद्यमानेऽपि पंचाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याऽवसरे तस्योत्पत्तौ न कृतः, तेन तस्य तत्र अभावो न भवति, तथैव अत्राऽपि देवानंदगर्भगमने विद्यमानेऽपि तस्योत्पत्तौ न कृतः, तथापि तस्य अभावो न भवति, अतएव अत्र सामान्यविशेषापेक्षया तद् अवगंतव्यम् । किमुक्तं भवति श्रीवर्द्धमानरत्नामिनः विशेषतः षट्सु कल्याणकेषु आगमानुसारेण विद्यमानेषु अपि, अत्र सामान्यपेक्षया त्रिशलागर्भगमन-जन्म-दीक्षादिपंचकल्याणकानि दृक्कानि, तथैव पंचाशकसूत्रवृत्तावपि-सर्वजितेन्द्रपेक्षया जन्म-दीक्षादिपंचकल्याणकानि-सामान्येन दृक्कानि । परं च कल्प-स्थानांग-आचारांग-आवरयकनिर्युक्ति-चूर्यादिआगमेषु-महापुरुषचरित्र-वीरचरित्र-त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र-कल्पनिरुक्ति-दिग्गणकादि प्राचीनशारङ्गेषु च विशेषेण व्यवन गर्भसंक्रमण-जन्म-दीक्षादिषट्कल्याणकानि दर्शितानि, तेनात्र विसंवादो न संभाव्यः समवायानुसूत्रवृत्ति-आवरयकचूर्य-लोकप्रकाश-दशाश्रुतस्कंधादिशास्त्रानुसारेण श्रीवीरस्य व्यवनद्वयस्य संसिद्धत्वात्. सामान्यविशेषापेक्षया च अस्य विशेषनिर्युक्तौ कल्पद्रुमकालिकायाः प्रथमव्याख्यानात्, अस्मत् निर्मितवृहत्पर्युषणानिर्युक्तौ तदर्थोच्च अवगंतव्य इति मणिसागरः ।

विहरन् जीवितस्वामिर्भीषहावीरप्रतिमावन्दनार्थं गतः, एतस्मिन् प्रस्तावे संग्रति राजा राजमार्गे गच्छन् सुस्थितद्वरि दृष्ट्वा जातिस्मरणभागे बभूव । ततः राजा समीपे आगत्य बहुभक्तिपूर्वकं श्रीगुरुं ननाम । कादयं संयोज्य राजा गुरुं प्रति वक्तिस्म—‘हे स्वामिन् ! मां जानीथ’ इति पृष्टे गुरुसाह—हे राजन् ! भवन्तं को नाम न जानाति ? ततो राजा पुनरुवाच—हे ज्ञानसमुद्र ! ज्ञानविशेषेण भवताऽहमपलक्षितो न वा ? इति मया पृच्छ्यते, तदा द्दरिश्चपत्कारं प्राप्य श्रुतज्ञानोपयोगं दत्त्वा उवाच—भो राजन् ! त्वं पूर्वभवे संवेगवानस्माकं शिष्यो बभूव, उत्तमदीक्षाप्रभावतो भवान् राजा जातः, एषा च सम्पत् प्राप्ता । एतादृशं गुरोर्वचनं श्रुत्वा आचार्ये प्रीतिमान् राजा वक्ति—हे स्वामिन् ! मया बुभुक्षितेन रंकेन इदं राज्यं प्राप्तं तत्सर्वं युष्माकं प्रसादफलं; इतरथा मम राज्यं कुतः ? तस्मादिदं राज्यं भवद्भिर्प्राप्तं; यथाऽहमनुणी स्याम्, एतादृशं राज्ञो वाक्यं श्रुत्वा गुरुत्वाच—हे निर्मलबुद्धे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्यस्य बाज्जनास्ति, वयं तु क्षरीरेऽपि निःसुहृताः किं पुनः राज्ये, तस्माद् हे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्येन सह किमपि प्रयोजनं नास्ति, इदं राज्यं भवद्भिः पुण्यात् प्राप्तं; ततो हे राजेन्द्र ! पुनः पुण्ये उद्यमः कर्तव्यः, निर्मलं सम्यक्त्वं च पालनीयम् । श्रीजिनेश्वरजगन्नाथस्य निरन्तरं पूजां कुरु । पुनः सुसाधूनां निश्रेयशानां पंचसमितिसमितिशिशुवित्तुसानां सत्त्वदशभेदसंयमपालकानां द्विचत्वारिंशद्वारदूषणवर्जितानां भव्यजीवोपकारकाणां सेवां कुरु, दानादिचतुर्विधस्य धर्मस्याराधने उद्यमं कुरुष्व, एष धर्मो विशेषेण पूर्वसु आराधनीयः, एतादृशं गुरुवाक्यं श्रुत्वा राजा उवाच—हे स्वामिन् ! संवत्सरादि समस्तपर्व जिनशासने प्रसिद्धं वर्तते, तस्य पर्वणो महिमा श्रावकैः बहुतरो मन्यते; परं लोकोत्तरं दीपावलिपर्व कुतः प्रवृत्तः ? अस्मिन् पर्वणि चारुवस्त्रभूषणादीनि मनुष्या धारयन्ति, पुनः वृषमादिशृंगारंजनक्रियां गुहांगणप्रमुखसंस्कारादीनि च कुर्वन्ति, तस्य किं कारणम् ? इति राज्ञा पृष्टे सति गुरुर्वक्तिस्म—हे राजन् ! एतस्य सम्बन्धं त्वमेकाग्रचित्ततया शृणु । श्रीवर्धमानस्वामी

धर्मकर्मणि विधाय तत्पर्वाराधनीयं, येनेह परत्र च सर्वेष्टसिद्धिः ॥

संवद्रथोमरसाष्टरात्रिप्रमिते (१८६०), मासे शुचौ शोभने । पक्षे प्रोज्ज्वलतायुते सुविहिते, सम्यग्द्वितीयातिथौ ॥
श्रीपुण्ड्यजिनहर्षस्वरिगणभृद्राज्ये मुद्राष्टाहिका—व्याख्यानं सुगमं हितं सुविहितं श्रीजेसलाद्रौ पुरे ॥ १ ॥
श्रीमंतो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा—स्तच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवरा आसन् स्वधर्मदराः ॥
तच्छिष्यैर्जिनराजराजिचरणांभोजप्रसक्तैः क्षमा—कल्याणामिषयघाठकैः सुमनसां भद्रावतां प्रीतये ॥ २ युग्मं ॥
मुनेरुदयरंगस्या—ग्रहाद्व्याख्यानामादरात् ॥ इदं व्यधायि प्राचीनं पद्यबन्धं विलोकय तत् ॥ ३ ॥

॥ इति पर्युषणाद्यष्टाहिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥

अथ दीपमालिकाव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीनेमिदां जिने नत्वाऽजिमगंजपुरे स्थितम् । दीपोत्सवस्य व्याख्यानं, लिख्यते देवभाषया ॥ १ ॥

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रस्य मध्यखंडे मालवदेशे अलकातुल्या उज्जयिनी नाम नगरी बभूव । तस्यां स्वयंवत् तेजस्वी भूयगुणमम-
न्वितः संप्रतिनामा राजा राज्यं करोतिरम । अथैकदा उज्जयिन्यां सुस्थितस्वरिनामा आचार्यः षट्षिंशद्गुणैर्विभाजमानो ग्रामानुग्रामं

दार्यमुद्यतो भवति, तावदेव सा तस्य खड्गधारां बधन्ध, न पुनस्तस्य सत्त्वस्य. ततो राजा खड्गधारान्बन्धनाद्विलक्षः सन् कंठनाल-
विडम्बकं नवं नवं खड्गं गृहीतवान्, यदासौ भूपतिर्मनागपि सत्त्वान्न चचाल तदा ते स्त्रियो स्वकीयं रूपं प्रादुःकृत्याऽत्यादराज्जयज-
येत्युचतुः, पुनश्च—

जय ! त्वं वृषभस्वामि ! कुलसागरचन्द्रमाः । जय ! सत्त्ववतां धुर्यः, जय ! चक्रीयानंदनः ! ॥ १ ॥

अहो ! तव धैर्य ! अहो ते मनसो निश्चयः ! यत्स्वस्य विनाशेऽपि मनाक् स्ववतं न त्यक्वान्. देवेन्द्र ! स्वसभायां देवानां
पुरस्तादातुलं सत्त्वं विशेषतः प्रशंसं, हे राजन् ! आवाभ्यां अश्वद्वानाभ्यां स्वर्गादागत्य स्त्रिनिश्चयात्त्वं क्षोभयितुमारब्धः, परं त्वां
क्षोभयितुं कोऽपि न समर्थः. हे जगत्प्रभुकुलावतंस ! हे वीर ! त्वयैव इयं पृथ्वी रतनस्ररिति सत्यं नाम चिमर्ति, इत्थं तयोः स्तुवत्योस्तत्र
देवेंद्र उपागमत्, जयजयशब्दमुच्चात् पुष्पवृष्टिं च कृतवान्. तदा प्रतिज्ञाअष्टा उर्वशी इन्द्रेण सोपहासं निरीक्षिता सती तत्पुरतो
नृपगुणान् जगौ. इन्द्रेऽपि तस्मै वरमुकुटकुंडलांगदहारान् दत्त्वा च ताभ्यां सह स्वर्गं ययौ. सूर्ययज्ञा अपि सत्यप्रतिज्ञाः प्रमुदितः
सन् सचीत्या पृथ्वीं पालयतिस्व. अथ स राजा भरतेजवत् पृथ्वीं जिनगृहमंडितां कुर्वन् श्रीसंघयात्रया जन्म पवित्रयन् भीयुगादि-
जिनचरणवत् नित्यं चतुर्दश्यष्टमीपर्व आराधयामास, तथा व्रतधारिणः श्रावकान् स्वगृहे भोजयामास. पूर्वं भारतेन कांकिणीरत्न-
रेखाभिः श्रावका अंकिताः, सूर्ययज्ञसा तु सौवर्णोपवीतेन तेन तैत्तिताश्चक्रिरे. तस्य राज्ञ उदारचरिता बहवः कुमार आसन्. यथा
ऋषभस्वामिन ईक्ष्वाकुवंशो बहते, तथा सूर्ययज्ञसः सूर्यवंशोऽभवत् ; सोऽप्येकदा प्रितुवत्स्वरत्नदर्पणे पश्यन् संसारासारतां धारयन्
कैवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोध्य मुक्तिं प्राप । इति निजनिषमदृढपालने सूर्ययज्ञोत्पत्तकथा ॥ भव्यारमभिगृहाद्विकापर्वणीत्यं

करणमंगीकृतमेव, अहमेकदा त्वत्परीक्षार्थं त्वत्तत्तद्याचितवती, त्वं तु हहा स्वल्पेन कार्येण क्रोधवशं गतः, हे नाथ ! अहं शीलादपि सुखादपि उभयस्माद् अष्टा, तस्मान्मम चित्ताग्निसेवनमेव श्रेयःशरणमस्तु. इति तद्वचः श्रुत्वा तन्मग्नमानसो नृपः स्ववाक्यं स्मरन् जगाद, हे मित्रे ! ताततातेन च यत्कृतं तत्पर्वणो नाशं तत्पुत्रोऽहं कथं कुर्वे ? हे हरिणाशि ! मम सकलां पृथ्वीं कोशं गजाश्वादीं च सर्वान् त्वं स्वयं गृहाण; परं येन न सौ द्यं, न च धर्मस्तदकृत्यं भगं मा कारय ? ततः सापि ईषद्विहस्य कोमलवाण्या प्रोवाच, हे राजन् ! मवाह्यां सत्यवचनमेव सद्वृत्तं, यतो येन पापिना स्वांगीकृतविवातः कृतः सोऽशुचित्तस्य भारतृण्यी अतिषीदति. हे नाथ ! यदि त्वया इदमपि कार्यं न सिद्ध्यति तदा राज्यादिदातृत्वं कथं सेत्स्यति ? त्वदर्थं मया पितुर्विद्याधरैश्वर्यं त्यक्तं मयैतद्राज्यादिना किं कुर्वे ? अथ हे स्वाभिन् ! यदि पर्वभगं न कर्त्ता, तर्हि मत्पुत्रतो युगादीशप्रासादं पाठय ? इति तद्वचनश्रवणमात्रेणैव नृपो वज्राहत इव सूक्ष्मं प्राप्य गतचैतन्यो भुवि पपात. तदैव मंत्रिणा आदेशादाकुलैस्तत्परिकराजनैः शीतलजलादिसंसेकान्तृपो लब्धचैतन्यो विहितः; अथ धर्म्ययज्ञा नृपः स्वपुरः स्थितां तां स्त्रियं दृष्ट्वा कुपितो जगाद, रे अधमे ! अयं तवाचारो बाणया मत्पुरः स्वकुलाधमतां विकिरति, यत उद्गरवदाहारो भवेत्, त्वं विद्याधरपुत्री न, किंतु चण्डालपुत्री दृश्यसे, मया मणिभ्रमेणैव काचखंडादरश्मके, यो देवसैलो ज्वयनाथसैलोज्वयवंदितस्तत्प्रासादभंगकृत् कोऽपि कथं भवेत् ? तस्मात् हे स्त्रि ! स्वयं स्ववचसा बद्धं मामनृतुं कर्तुं धर्मलोपं विनाऽन्यथाचरस्व ? पर्वलोपं चैत्यध्वंसं चाह सर्वथा न करोमि, तत् श्रुत्वा सापि ईषद्विहस्य पुनस्तमुवाच-हे नाथ ! अन्यदन्यदिति च तदर्थो दूषतो याति, यदीदं त्वं नांगीकर्त्ता, तर्हि त्वं स्वयं स्वपुत्रस्य शिशिञ्जत्वा सद्यो मद्यं देहि ? अथ राजा विमुह्य चदतिस्म, हे सुलोचने ! मत्पुत्रो मत्तोऽभवत्, तस्मान्मम शिरस्तव कातलस्थमस्तु, इत्युक्त्वा नृपः करेण खड्गं गृहीत्वा यावत् स्वशिरच्छे-

तपश्च कर्तव्यं, जिनपूजाश्च विधेया, इत्यमेता नि पर्वाण्याराधयन् जनः पुण्यान्यर्जयति, ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयित्वा मुक्तिं याति, अतो हे कान्ते ! सप्तम्यां त्रयोदश्यां च लोकप्रबोधाय अयं पटहोदधोषो मया देशात्प्रजायते. अथोर्वशी एतन्नुपवचः श्रुत्वा तन्निश्चयचमत्कृतापि प्रायः वचनप्रपञ्चेन जगदा, हे नाथ ! इदं मनुष्यत्वमिदं रूपमिदं राज्यं सर्वं तपःकुशादिभिस्त्वया कथं विह्वल्यते ? यथेच्छं सुखानि भुञ्ज्व ? पुनर्मानवो भवः क ? राजसङ्गोपाश्च क ?

अथ कर्णयोस्तप्तपुतुल्यं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नृ ! उवाच रे धर्मनिर्गमलिनस्वभावेऽधमे ! इयं तव बाणी मनागपि विद्याधरकुला-
चारोच्चिता न दृश्यते, तव सकलं चातुर्यं धिक्, रूपं त्रयः कुलं च धिक्, येन त्वं जिनपूजादिकं मद्धर्मकृत्यं निर्दसि, पुनर्मनुष्यत्वमद्-
पारोक्ष्यराज्यादीनि तपसा प्राप्यते, तत्तपः कः कृतज्ञो नाराधयेत् ? यो नाराधयेत् स कृतज्ञ एव, धर्माराधनतो हि देहस्य विह्वलनं न स्यात्,
धर्मं चिन्ता केवळं विषयैस्तु विह्वलनमेव, तस्माद्यथेच्छं धर्मः कर्तव्यः, पुनः पुनर्मानवो भवः क ? व्रतधीः का ? मृगसिंहादिबाला-
अपि अष्टम्यां पाक्षिके चाहारं न गृह्णति, तर्हि अहं कथं गृह्णामि ? तेषां ज्ञातृत्वं च धिगस्तु, ये सर्वधर्मकारण पर्वाराधनं न कुर्वन्ति-
श्रीयुगादिजिनोपदिष्टमिदमुत्तमं पर्वारित, तदहं तपो विना कंठगतमाणेरपि पर्वं वृथा न कुर्वे, हे स्त्रि ! मम राज्यं प्रयातु, प्राणक्षयो-
ऽस्तु, परं पर्वनपसोऽहं भ्रष्टो न भवामि ! तत इत्थं क्रोधाकुलं नृपवचः श्रुत्वा उर्वशी मोहमायां कुर्वती पुनरुवाच—स्वामिन् ! भवतः
कायक्लेशो माभूदिति प्रेमरसत एव मयैतद्वचः प्रोक्तं, तस्मात्क्रोधावसरोऽत्र नास्ति. पूर्वतु आवाभ्यां पितृवाक्यविमुखीभ्यां स्वच्छन्द-
चासी नृपतिर्न वृतः, सांप्रतं पूर्वकर्मपरिकात् त्वं वरो वृत्तस्तेनावयोः संसारसारूप्यं शीलं च सर्वपदसमाद्भुतं, यदि स्वाधीनपुंस्त्रि-
योर्योगो भवेच्चरा सांसारिक सुखं स्यात्, अन्यथा रात्रिदिवसयोगवद्विह्वलनमेव, हे स्वामिन् ! पुरा नाभेयजिनाग्रे त्वया तु मद्वाक्य-

उवाच. आवां मणिचूड विद्याधरराजस्य पुत्र्यौ, आवाल्यातकलारवेवाद्रवन्त्यौ अभूतां, क्रमेण यौवनं प्राप्ते वीक्ष्य अस्मत्पिता वर्गचित्तां कर्तुं लग्नाः, आवां स्वमह्यं पतिमलभमाने स्थाने अहञ्चेत्यानां नमस्यामिर्निजं जन्म सकलं कुर्वहे । पुनर्भारवो भवः क्व ? इयमयोध्यापि तीर्थभूतास्ति, अतोऽत्र भरतकारिते चैत्ये आदिजितं नमस्कर्तुमावयोरगणनमभूत् . एवं कथयंत्योस्तयोर्मन्त्री उवाच-अमुना स्तूर्ययशसा नृपेण सह युवयोः संगमः श्रेष्ठो; यतोऽसौ क्रगमस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्र सर्वकलासंपूर्णः सौम्यः सद्गुणवान् बलवांश्च अस्ति तस्मान्निश्चितं कृषमस्वामी युवयोस्तुष्टौ यदुत अकस्मात्स्तूर्ययशा वारः प्राप्यः । मंत्रिणि एवं वदति सति ते तस्मै चतुः आवां हि स्वाधीनं पतिं मुक्त्वान्यं पतिं नैवाश्रयावहे. ततोऽमात्यो नृाज्ञया ते इत्यवोचत् , युवयोर्वाचमन्यथा कुर्वन्तुपतिर्मया निषेध्यः, मंत्रिणा एवमुक्ते सति तदैव श्रीयुगादीशसमश्रं तेषां पाणिग्रहोत्सवः संजातस्तत्तयोः प्रीतिरसाकण्डो भूपतिः संपारे तद्भोगमेव मारं मन्यमानोऽहर्निशं ताभ्या सह विविधान् भोगान् भुञ्जानो विस्मृतान्यकृत्यः सुखेन कालं निनाय । अथ एकरा संव्यासमये तान्भ्यां पत्नीभ्यां युतः स्तूर्ययशा नृपो गवाक्षं ययौ, तदा भो लोकाः ! श्वोऽष्टमीपर्व भाभि, ततस्तदाराधने सादरैर्मर्त्यमिति पटहोद्घोषणां ताभ्यां कपटस्त्रीभ्यां श्रुत्वा ततोऽासरं विज्ञाय रंभाऽज्ञानतीव नयतिं प्रति सादरा सती भंभावादनकारणमपृच्छत् । नृपतिरुवाच हे रंभे ! नृपु, ? अस्माकं तातेनोक्तं चतुर्दश्यष्टमीरूपं पर्वस्ति, यथाभावास्या पौर्णमासी अष्टादिकादयं चातुर्मासत्रियं वार्षिकं पर्युषणाख्यं च पर्व एतानि अन्यान्यपि पर्वान्युक्तानि सन्ति; ज्ञानाराधनार्थं पंचमी च प्रोक्तास्ति । एतेषु पर्वदिनेषु विहितं पुण्यं स्वर्गमोक्षसुखप्रदं भवेत् . तस्माच्चतुः-पठ्यर्षिस्त्रिलं गृहव्यापारं परित्यज्य शुभं कर्म विधेयं; पुनश्चतुःपठ्यर्षि स्नान-स्नोसंग-कलह-द्यौतकीडा-परह रय-मात्सर्य-क्रोधादिक्रया-यसंगप्रमादादि न किमपि कर्त्तव्यं, प्रियेव्यपि ममता न विधेया, परमेष्ठिरमरणादिषु मध्यानवता भाव्यं, सामायिकं पौषवं च षष्ठाष्टमप्रमुखं

कंपते, समुद्रो वा मर्यादां त्यजेत्, कल्पवृक्षो वा निरुफलो भवेत् तथाऽप्येयः कंठगतैः प्राणैरपि जिनाह्वावत् स्वकृतं निश्चयं न मुञ्चति, अथोर्व-
शीद्विचः श्रुत्वा किञ्चिन्पनसि विचार्य प्रत्युत्तरमुवाच-हे स्वामिन् ! युक्तायुक्तस्वत्वं मनुष्येषु निश्चय किं श्लाघसे ? यः समवातुनिष्पन्न-
सीरोऽव्यजीवकः स देवैरप्यचात्य इति कः श्रद्धयाति ? मद्भान्नरसंपूरेण केषां विवेकप्रमुखा गुणा न विव्र्यं याति ? तत्र गत्वा तमप्यहं
सद्यो ब्रवाद् अंशपिष्ये, इति प्रतिज्ञां विधाय रंभया सहिता उर्वशी हस्तेन वीणां दधाना स्वर्गात् भूमिपवतरतिस्म; अयोध्यानि कटोद्याने
च श्रीऋषभस्वामिनश्चैत्ये मोहोत्पादकप्रत्यस्तुतं रूपं कृत्वा गायतिस्म; तद्भान्नमोहिताः पक्षिमुगसर्पाद्या अपि आलेख्यलिखिता इव पाषा-
णघटिता इव वा निश्चरन्नेत्रास्तभ्युः ।

इतश्च श्रीहर्षयशा अश्वं चाहयित्वा पश्चाद्ब्रह्मलमानः पथि तयोरतिप्रभुगानध्वनीन् शुश्राव, तदा वाजि-गत्र-पत्तयः पदमपि यानेऽसम-
र्था अभूवन् . एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा नृपोऽपात्यं प्रति सादारणुवाच-भो मंत्रिन् ! संसारे नादसमः सुखदः कोऽपि न दृश्यते . यद्ब्रह्मात्पञ्चवो-
ऽप्यमी ईदृग्मोहिताः संति । नादेन देव-दानव नृप-कामिन्यादयः सर्वेऽपि प्रायो वशी भवन्ति . ततो वयमपि ऋषमस्वामिनं नमस्कृतुं
तत्र चैत्ये याम्रस्वत्र गत्वा एतद्गुणेश्वरादपि लभस्यामहे । इत्थपामंत्र्य तद्गान्तमोहितो भूपालो मंत्रिणा सह जिनचैत्यान्तर्जगाम । तत्र
इस्तयोर्वीणां विञ्जत्यौ, गीतध्वनिं कुर्वन्तौ कामभार्येव दिव्यसौंदर्ये द्वे कुपारिके विलोक्य स्नेहचक्षुर्विमुक्तैः कामबाणैर्दृष्टिं चिद्वो नृपश्च-
तयामास . एतयोरिदमत्यद्भुतं रूपं कस्य पुण्यवतो भोगाय भविष्यति ? ततो राजा मुहुर्मुहुरत्ययोश्चक्षुषी क्षिपन् युगादीक्षितुः पादौ प्रण-
म्य चैत्यानिःसृत्य बहिर्प्रदेशे उपविष्टस्तयोः कुलादिकं ज्ञातुं मंत्रिणे आदिष्टवान् . मंत्र्यपि नृनादेशात्तयोः समीपं गत्वा सुधामशुराया
वाचा संभाष्य इत्थमालपत् . हे कन्यके ! युवां के ? युवयोः पति कः ? किमर्थमिहागमनं चेत्येतत्सर्वं वदत . अथ मंत्रिवचः श्रुत्वा तयोरेका

स्मरणं प्राप्य जिनधर्मानुरक्तोऽभूत्, ईदृशोपायं विना मम जैनधर्मप्राप्तिः कुतः ? अनार्यत्वमहापंके निमग्नोऽहं त्वयोद्धतस्त्वत्प्रसादादेव च मे चारित्रावासिर्जाता, ततः श्रेणिकामयकुमारादयः सर्वेऽपि लोकारतमूर्ध्वं वंदित्वा तुष्टमनसः स्वस्थानं ययुः; ततो मृनि राजगृहपुराभ्यर्णे समवसृतं श्रीवीरस्वामिनममिवंध तच्चरणकमलसेवया स्वकीयं जन्म सफलीकृत्य क्रमेणायुः क्षये शिवं प्राप ॥ इति श्रीजिनदर्शनमाहात्म्ये आर्द्रकुमारदृष्टांतः ॥

पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदाह-तपोविधानादि, यथाशक्ति तपसि यत्नो विधेयः, चूर्ध्व-षष्ठा-ष्टमादितपः कार्यमित्यर्थः, तत्र यदि कश्चित् स्नेहवशात्तन्निषेधं करोति तथापि तल्लेपबुद्धिर्न धार्या धीभरतपुत्रस्वर्यशोनुपवत्, तत्कथा चेयं—

अयोध्यायां नगर्यां सूर्ययशा नृप आसीत्, स च त्रिखंडभूमिस्वामी नीतिवत् अखंडश्यासनो दृष्टान् वैरिणः स्ववशे नीतवान्, इंद्र-णोपदौकितं मुकुटं शिरसि धृतवान्; तस्य मुकुटस्यैव महात्म्याच्च स नृपः सुरसेव्योऽप्यभूत्, तस्य राज्ञो राधावेधपणात् प्राप्ता कनकविद्याधरपुत्री जयश्रीनिमपट्टराज्ञी बभूव, अन्यान्यपि तस्य बह्वनि कलत्राणि आसन्. स राजा चतुःपर्वी विशेषेणाष्टमीं चतुर्दशीं च प्रत्याख्यातपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादरवत्पर्वदरोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वणि रक्षति। अथैकदा ख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादरवत्पर्वदरोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वणि रक्षति। अथैकदा सौधर्मेन्द्रः सुधर्मासभाप्राश्रितो ज्ञानात्तन्निश्चयं ज्ञात्वा जमत्कृतिं प्राप, तदोर्वशीं देवी विश्ववशीकरणसामर्थ्यं विभ्राणाऽक्रमारमुर्ध्वेन्द्रशिरःकंपं दृष्ट्वा प्रोवाच. स्वामिन् सांप्रतं शिरः कंपनकारणं तु न किमपि दृश्यते तव किं निमित्तं तुष्टेन नाथेन शिरःकंपः कृतस्त्वदा मुर्ध्ने उवाच-मयाधुना ज्ञानदृष्ट्या भरतक्षेत्रे ऋषभस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्रोऽयोध्याधिपः सूर्ययशा नाम राजा सात्त्विकानां शिरोमणिर्दृष्टः, स चाष्टमीचतुर्दशीपर्वणरतपसः कृतबहुयत्नैः सुरैरपि चालयितुं न शक्यते, यदि सूर्यः पूर्वदिक्प्रतिक्रम्य पश्चिमायामभ्युदेति तथा मेरुर्वातेः

यः, एवं स मुनिर्गोशालं निरुत्तरीचक्रे तदा जय जय शब्दं कुर्वद्भिः खेचराद्यैश्च तस्य महासुनेर्वह्नी प्रशंसा कृता ॥

तव आर्द्रैश्चरिर्हस्तितापसाभ्रमसमीपे आययी, तत्रस्थारुतापमाश्र एकं पहातं हस्तिनं दत्त्वा तन्मांसं भुञ्जाना बहून् दिवसान् व्यती-
यति, ते वैवसूचुः, एकस्यैव हस्तिनो हननं वरं, यत एकजीवघातेन भूयान् कालोऽतिगम्यते, सुगतिरित्यमरस्याद्यैर्धान्यैश्च बहुभिर्वापि न
यथा, तस्मात्तद्भक्षणं न युक्तं बहुपापसद्भावात् तदा च ते मिथ्याधर्मनिष्ठास्तपस्विनो माराणाम् एकं महाव्रतं गजं बन्धुः यत्र शृङ्खला-
बद्धः स गज आसीत्तेनैव मार्गेण करुणानिधिः स महर्षिर्जगाम, तदा स हस्ती मुनिपञ्चशतीयुतं बहुभिर्जनैर्वधमानं तं महर्षिं दृष्ट्वा लज्जु-
कर्मत्वादित्यचितयत्, अहमप्येनं मुनिं वन्देयं यदि बद्धो न भवेयं, बद्धस्तु किं कर्माणि ? एवं चिन्तयत्तत्तस्य महर्षेर्दशनात्सद्योऽबः
शृङ्खला व्यशीर्यत्, अथ स हस्ती निरर्गलः सन् तं मुनिं वन्दितुमभ्यागात्, तदा लोका एव मुनिर्हतो हव इति ब्रूवाणाः पलायनं चकि-
रे, मुनिस्तु तथैव तस्थौ, गजोऽपि नञीकृतकुंभस्थलः सन् तं मुनिं नमस्तिस्म, गुहादण्डं प्रसार्य मुनिपादौ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा परमं सुखं
प्राप, ततः स गजः समुत्थाय भक्त्या मुनिं पश्यन् अन्धाकुलः सन् अश्रयानीं प्रविवेच्य, तदात्यद्भुतं तत्प्रभावं-दृष्ट्वाऽतिक्रोपं प्राप्सारते
तापसा अपि आर्द्रकुमारसाधुना प्रत्यबोधयत्, ततस्तन्प्रेषिताश्चैते श्रीवीरसमवसरणे गत्वा दीक्षां जगदुः ॥

अथ श्रेणिकराजापि तथा गजमोक्षणं तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽभ्यकुमारपुक्तस्तत्रागात्, मुनिर्भक्त्या वन्दमानं राजानं धर्मलाभाशि-
वं ददौ, अथ हुद्धभूतले आसीनं मुनिं राजा पप्रच्छ हे भगवन् ! इतिमोक्षणान्मम महादाश्वर्यं ममजनि । मुनिरुच्ये-हे राजन् ! हस्ति-
मोक्षणं न दुष्करं, किन्तु आमृततुण्डाशमोक्षणं मां दुष्करं प्रतिमासते । राज्ञा पुष्टं स्वाभिन् नत्तथं ? तदा स मुनिः सकलामपि स्वां-कथां
कथयामास । तत आर्द्रकुमारोऽमयं प्रत्यभापत् त्वं मम निष्कारणोपकारी धर्मर्वाधवोऽयम्, हे मित्र ! त्वत्प्रेषिताहं प्रतिमादर्शनादहं जाति-

अथ प्रतिज्ञापूर्णीभवतानंतरं स वैराग्यपूर्णपानसो रात्रेः पश्चिमे ग्रहं इत्यर्चितयत्, मया प्राग्भवे मनसैवव्रतं भग्नं तेनाहमनार्यत्वं
प्राप्तोऽस्मि, अत्र भवे पुनर्व्रतं गृहीत्वा सुक्तपतः का गतिर्मे भविष्यति ? इदानीमपि प्रव्रज्यां गृहीत्वा तपसा आत्मानं शोधयामि,
इति विवित्य प्रातःकाले श्रीमतीं पत्नीं स्वसुतं च संभाष्य तदनुमतिं च लात्वा साधुलिङ्गं समादाय निर्ममत्त्वो गृहानिर्ययो । अथ
रात्रगृहं व्रजन् अंतराले चौर्यवृत्तिं कुर्वाणां स्वसामंतपंचशतीं ददर्श, तैरप्युपलब्धय भक्त्या वंदितः, स साधुस्तानवादीत् शुभमभिर्ब्रह्मपा-
पहेतुरेषाजीविका किमाहता ? तैरुक्तं हे प्रभो ! अस्मान् वंचयित्वा यदा त्वं पलायिष्टस्तदोदितो लज्जया भूपतेर्मुखं न दर्शयामः, तवैवा-
न्वेषणे लज्जाः पृथ्वीं अमंतरचौर्यवृत्त्यैव जीवामः, मुनिरुवाच अयुक्ता वृत्तिर्भवद्भिराहता, केनापि पुण्ययोगेनेदं मानुष्यकं प्राप्य स्वर्गा-
पवर्गप्रदो धर्म एव सेव्यो हिंसाऽसत्यचौर्याब्रह्मपरिग्रहपरित्यागः कर्तव्यः, हे भद्रा ! यूयं स्वाभिभक्ताः स्थ, प्राग्वद्ग्रहं शुद्धमाकं स्वामी-
अतो ममैव मार्गं प्रपद्यध्वं, ततस्ते प्रोचुः पूर्वं त्वमस्माकं स्वाम्येवामुः, सांप्रतं तु गुरुव्यसि यतस्त्वयारमभ्यं धर्मो ज्ञापितोऽथारमान्
दीक्षयानुगृहाणः तत आर्द्रकुमारस्तान् प्रवाड्य तैः सहितः श्रीमहावीरं वंदितुं राजगृहामिमुखं ययौ, मार्गे गच्छतस्त्वस्य ग्रीशालोऽभि-
मुखो मिलितो विवादं कर्तुं प्रवृत्तः, भूचराः खेचराश्चापि सहस्रश आयाताः कौतुकार्थिनस्त्वस्युः ॥

अथ ग्रीशालोऽवदत् भवतां तपःकष्टं वृथैव, यतः शुभाशुभफलानां कारणं नियतिरेवास्ति, ततो मुनिरवादीत् पौरुषमपि कारणं
मन्यस्व, यदि सर्वत्र नियतिमेव कारणं मन्यसे तर्हि अभीष्टसिद्ध्यर्थं सर्वाः क्रिया वृथा प्रसज्येरन्, तथाहि—हे नियतिवादिन् ! सर्वदा
स्वस्थाने एव किं न तिष्ठसि ? भोजनाद्यर्थं च कथमुद्यमं करोषि ? एवं स्वार्थसिद्धये नियतिवत्पौरुषमपि साध्यमस्ति, अर्थसिद्धौ नियते-
रपि पौरुषमधिक्यं भज्यते, तथाहि आकाशात्पानीयं पतति, परं भूधननादपि तद्भवेत्, यतो नियतिर्बलीयसी, परं नियतेरपि पौरुषं बली-

यथा प्रतिदिनं यातानायातांश्च सर्वानपि साधून् पश्यामि, श्रेष्ठ्युवाच इह पत्तने ये केऽपि महर्षयः समायाति तेभ्यस्त्वं प्रत्यहं स्वयं भिक्षां
देहि, येन सर्वेषां दर्शनं स्यात्, ततः सापि प्रत्यहं तथैव चक्रे, तल्लक्षणं दिदृक्षमाणः च मुनीनां चरणानन्दत, अथ द्वादशे वर्षे स महा-
ब्रुनिर्दिष्टमूढः सन् तत्रागतस्तल्लक्षणदर्शनात्तयोपलक्षितश्च, तदा श्रीमती तमृषिमुवाच हे नाथ ! तत्र देवकुले तदा यो मया ब्रूतः स मम
वरस्त्वमेवासि, मङ्गाग्रैरेवाधुनागतोऽसि, अथ मां मुग्धां त्यक्त्वा क्व यास्यसि, यदा त्वं दृष्टुमष्टोऽभूः; तद्दिनादारभ्य मम महादुःखेन
कालोऽगमत्, तस्मात्प्रसादं विधाय मामंगीकृत, एवं स्थितेऽपि यदि मापवमन्त्यसे तर्हि अग्निप्रवेशं कृत्वा तुभ्यं स्त्रीहत्यापातकं दास्ये,
तदान्यैरपि तत्पित्रादिभिर्महाजनैर्विवाहाय अभ्यर्थितः स सार्धुन्नतारंमनियेषकं तद्देवीवचनं सस्मार, तत्तस्मैऽप्यकर्मोदयादृणमोक्षमिव
कर्तुं तां भीमतीं पर्यगैषीत् । अथ श्रीमत्या सह चिरं भोगान् भुञ्जानस्य तस्य क्रमेण पुत्रः संजातः, स च क्रमेण वर्द्धमानो राज्ञश्च
इव वक्तुमल्लसज्जिहोऽभवत्, तावति पुत्रे संजाते सति स आर्द्रकुमारो हर्षितः सन् श्रीमतीं प्रोवाच, अतः परं ते पुत्रः सहायोऽस्तु, अहं
प्रव्रजामि, तदा ब्रुद्विनिधिः श्रीमती सुतं प्रत्यवसरं ज्ञापयितुं दूल्पाणिकासहितं तर्कुमादाय समुपाविशत्, तदा तुलकर्त्तनक्रियां कुर्वाणां
तां विलोक्य स बालकः पप्रच्छ हे अंब ! एतत्पामरलोकोचितं कर्म किं प्रारब्धं ? सा प्रोचे-हे पुत्र ! तव पिता त्वां मां च त्यक्त्वा प्रव्र-
ज्यार्थं गंतुमनो वर्त्तते, गते चास्मिन् पतिहीनाया मे तर्कैरेव शरणं, तदा बालको बाल्यान्मनाक्षरैरुवाच-अहं बद्धश्चाधारयिष्या-
मि कथं मे पिता यास्यति ? इत्युक्त्वा तन्तुभिः पादौ बबन्ध. आर्द्रकुमारोऽपि तन्मधुरं बालवचोबुद्धं श्रुत्वा सुतस्नेहादेवमुवाच, हे पुत्र !
यावद्भिस्तंतुभिर्मम पादौ बद्धौ तावन्ति वर्षाणि पुनर्युहे स्थास्यामि, गणयित्वा बंधनानि अच्छोदय ? ततो गणिता द्वादशबंधा अभवन्,
तेन स द्वादश वर्षाणि पुनर्युहे स्थास्ये इत्युक्त्वाऽब्राह्मणत्वं ॥

मुनिस्तीक्ष्णं व्रतं पालयन् भूमंडले विचरन् अन्यदा वसंतपुरपत्तनं प्राप्य कस्मिंश्चिद्देवकुले कायोत्सर्गेण च तस्थौ ॥

इतश्च तस्मिन्नागरे देवदत्तो नाम महाश्रेष्ठयभूत्, तस्य धनवती नामा पत्न्यासीत्, अथ बन्धुमतीजीवो देवलोकाञ्च्युत्वा श्रीमतीनामा अद्भु-
तरूपा तयोः पुत्री समजनि, सा च धात्रीभिलाल्यमाना क्रमेण राजाः क्रीडोचितं वयः प्राप, एकदा तत्र देवकुले पौरकन्याभिर्मुक्ता श्रीमतीकन्या
पतिवरणक्रीडया रंतुमाययौ, तदा सर्वाः कन्या भर्तारं दृणुतेत्युच्युस्ततः कयापि कोऽपीत्येवं सर्वाभिः स्वस्वचिरा इताः, श्रीमत्योक्तं हे
सख्यो ! मया तु अयं पूज्यो ब्रह्मवत्सा साधुवृत्तिमिति देवता प्रोवाच, पुनर्गर्जितं तन्वाना सा एव देवी तत्र रत्नान्यवर्षत्, श्रीमती गार्जि-
तान्नीता तस्य मुनेः पादेऽलगात्, स मुनिः क्षणमात्रं स्थित्वाऽर्चितयत्, इह तस्थुषो ममानुकूलं उपसर्गोऽभूत्, अतोऽत्र न श्रेयमिति
विविक्त्य सोऽन्यत्रागात्. तदा अस्वामिकं धनं रात्रि एवेति निश्चयं कृत्वा तानि रत्नान्यादातुं राजा तत्राजगाम, राजपुरुषास्तद्द्रव्य-
स्थानं नागसंकुलं ददृशुः, देवतया चोक्तं एतद् द्रव्यमस्यै कन्यायै मया वरके प्रदत्तमस्ति, इति श्रुत्वा नृपो विलक्षः सन् स्वस्थानं
ययौ, ततस्त्वत्सर्वं धनं श्रीमतीपिता श्रेष्ठी जग्राह । अथ कियता कालेन श्रीमती परिणेतुं बहवो वरा अदोक्तं, तत्स्वरूपं पित्रा पुत्र्यै उक्तं-
तदा श्रीमती जगाद-हे तात ! यो महर्षिर्मया ब्रुतः स एव मम वरः, तद्वरणे देवता य द्रव्यमदात् तद् द्रव्यं गृह्णता त्वयापि तदनुभव-
मेव, ततस्त्वत्सर्वं मां कल्पयित्त्वा न्यस्मै दातुं नार्हसि, उक्तं च—

सकृज्जलपंति राजानः, सकृज्जलपंति साधवः ॥ सकृत्कन्याः प्रदायत, त्रीप्येतानि सकृत् सकृत् ॥ १ ॥

एतद् श्रुत्वा श्रेष्ठयचे, स तु अपर इव एकत्र नावतिष्ठतेऽतः कथं प्राप्यते पुनरायासयति न वा, आयातोऽपि कथं ह्यायते ? किं
वस्याभिज्ञानं ? तदा श्रीमत्या उक्तं-हे तात ! मया तद्दिने गार्जितमीतया तद्वरणे विलम्बयाभिज्ञानं दृष्टमस्ति, तस्मादतः परं तथा कुरु

प्रतिमां पूजयन्नाद्र्कुमारो दिवसानतिवाहयतिस्म, एरुदा कुमारो नृपयेवं न्यजिज्ञात हे तात ! स्वमिश्रममयकुमारं द्रष्टुमिच्छामि, आर्द्र-
कनयोऽवादीत्, हे वत्स त्वया तत्र गमनेच्छा न कर्तव्या, अस्माकमपि स्थानस्थितानामेव श्रेणिकेन सह भैरवमस्ति; तदा पित्राज्ञया
निवद्धोऽभयसंसर्गं प्रति उत्कंठितश्चाद्र्कुमारोऽपि न तस्थौ न च जगाम, तथा स आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियासु च अभयकु-
मारेणाश्रितं दिशं नेत्रयोः प्रे चकार. पुनः कीदृशो मगधदेशो, राजगृहपुरं च कीदृक्; तत्र गमने कस्को मार्ग इत्थं पार्श्ववर्तिनो जना-
न् पप्रच्छ; तस्मिन्नवसरे आर्द्रजनूपो दधौ, कदापि कुमारो मामकशयित्वैव निश्चितमभयसमीपे यास्यत्यतो यत्नः कर्तव्यस्ततो नृपः
पंचमामंतशतानि दद्यादित्यत, अहो ! अयं कुमारो देशांतरं गच्छन् भवद्भिर्भक्षणीयस्त्वदा ते सामंता देहच्छायेव तत्पार्श्वं न त्यजन्ति स्म,
कुमारोऽप्यारमानं देहधृतमित्राभंस्त, ततोऽभयसमीपगमनं मनसि अवधार्य प्रत्यहमश्ववाहनभूमौ अश्ववाहनं कर्तुमारभे, ते सामंताश्च
अश्वारूढा अंशभक्षकाः संतः पार्श्वे तस्थुः, कुमारोऽश्वं वाहयन् तेभ्यः किंचिदग्रे गत्वा न्यवर्त्तत, एवं चार्श्वं वाहयन् सोऽधिकं अधिकं ययौ,
पुनः पुनर्वाधृत्य ययौ च, इत्थं तेषां विश्वासमुत्पाद्यान्पदार्द्रकुमारो निजैः प्रतीतिमत्पुरुषैः समुद्रे यानपात्रं प्रगुणं कारयित्वा तच्च रत्ना-
दिभिः प्रपूर्य जिनप्रतिमां च तत्रागेष्य तथैवाश्वं वाहयन् दूरगमनाददृश्यीभूय तद्यानपात्रमारुह्य आर्यदेशं ययौ, ततो यानपात्रादुत्तीर्ष-
त्वं प्रतिमामभयकुमाराय संप्रेष्य मसक्षेत्र्यां धनान्मुत्त्वा यतिर्लिपं गृहीतवान्, स च यावत्समापयिकमुच्चारयितुमारभे तावदाकाशस्थित-
या देवतया उच्चैः स्मरेणोच्चैः-यद्यापि त्व महासत्त्वस्त्वथापि सांप्रतं दीक्षां मा ग्रहीः, अद्यापि ते भोगफलं कर्मास्ति तत्तुक्त्वावसरे ब्रवं
गृहीथाः, यतो भोगं कर्म तीर्थकुतामप्यवश्यं भोक्तव्यं, तस्मात् हे महात्मन् ! तेन ब्रतेनालं यद् गृहीतमपि त्यक्ष्यते; यथा तेन भोज-
नेन किं यद्भुक्तमपि व्रम्यते; इत्थं बहुधा निषिद्धोऽप्यार्द्रकुमारः स्वपौरुषमंगीकृत्य देवी वाचमनादृत्य स्वयं दीक्षामाददे, स प्रत्येकबुद्धौ

शमाचख्यौ. ततः कुमार एकान्ते स्थित्वा तां पेटासुदृष्ट्वाद्य तन्मध्यस्थां तमस्युद्योतकारिणीं तां श्रीऋषभस्वामिप्रतिमां दृष्ट्वा स्वचित्ते चित्तयापाम, किमिदं किंचिदुत्तमं देहाभरणमस्ति, तत् किं मूर्ध्नि आरोप्यं, कंठे वा हृदये वा अन्यत्र कुत्रचिरारोप्यं, कापीदं दृष्टपूर्वमिव मां प्रतिप्रासते, परं स्मृतिपथं नायाति, इत्यभत्यर्थं चिन्तयत आर्द्रकुमारस्य ज्ञातिस्मरणजनिनी मुचूर्छां समजनिष्ट, तत उत्पन्नजातिस्मरणः स कुपार्थः संग्रासचेतनः तन् स्वयमेव एवं निजपूर्वभवकर्था चिन्तयामास, तथाहि—

इतो भवत्तृतीये भवे ममाधदेशे वसंतपुरेऽहं सापठिको नाम कुटुम्बी अभूवः मम बंधुपती भार्याभूत्, एकदा सुस्थिताचार्यमभीषे तथा सह अहमहर्द्धर्ममश्रौषं, ततः समार्योऽपि अहं प्रतिबुद्धो गृहवामविरक्तः सन् तत्पार्श्वे प्रवज्ज्यां गृहीतवान्, क्रमेण गुरुणा सह विहरन् एकस्मिन् पत्तनेऽर्णां, बंधुमती साध्व्यपि अपरसाध्वीसंगता तत्रागात्, एकस्मिन्नहि तां पश्यन् पूर्वमोगान् स्मरन् अहं तस्याम-
नुरक्तोऽभूव, तच्चान्यसाधवे आख्या, सोऽपि प्रवर्त्तिन्यै आचख्यौ, सा पुनर्बंधुमत्यै आचख्यौ, तदा बंधुपती विषण्णा सती प्रवर्त्तिनीं प्रोवाच, एष भीतार्थोऽपि यदि मर्यादां लंघेत तदा का गतिः, असौ मां देशान्तरं गतामपि यावच्छोषयति तावन्मोहप्रभावान्मयि रागं न त्यक्षति, तस्मात् हे भगवति ! अहं निश्चितं मरणं प्रपत्स्ये, येन नास्य नापि मे झीलखंडनं जायते, इत्युक्त्वा सा साध्वी अनशनं कृत्वा शुद्धभावनया प्राणारतत्याज, देवत्वं च प्राप, ततस्तां मृतां श्रुत्वा मया विचिंतिते सा महाभुग्मावा निश्चितं व्रतभंगमयान्मुता, अहं पुनर्भस्मव्रतस्वततो मामपि जीवितेन अलं, तदाहमप्यनशनं कृत्वा विषद्य देवोऽभूव, ततश्च्युत्वाहमत्रानार्यदेशे धर्महीनः समुत्पन्नोऽस्मि, सांप्रतं यो मम प्रतिबोधकः स मे बंधुः स एव च गुरुस्ति, केनापि मागयोदयेनामयकुमारमंत्रिणाहं बोधितः, परमद्यापि मन्दमागयोऽस्मि यतस्तं द्रष्टुमसमर्थः, तस्मात् पितरमनुज्ञाप्यार्यदेशं गमिष्यामि, यत्र मे गुरुरभयकुमारोऽस्ति, इत्थं मनोरथं कुर्वन् आदिमार्हतः

मंजिणा सार्द्धं राजगृहपुरं गत्वा श्रेणिकाय अमयाय च प्राभुतान्यर्पयामास, तथा नृपपुत्र आर्द्रकुमारस्त्वया सह मैत्र्यं कर्तुमिच्छतीत्य-
भयाय मंत्री संदेशमुवाच । तदा जिनशासने कुशलोऽभयः स्वचेतसि हृत्यचिवयत्; निश्चितं स कुमारो विराधितश्रापण्यत्वादनायेषु जातो
ऽस्ति, परं स राजपुत्रो महात्मा नियमादात्मकमन्योऽस्ति, यतोऽभव्यदूरमन्यानां तु कदापि मया सह मैत्र्यभिलाषो न भवेत्, तस्मा-
त्केनाप्युपायेन तं जिनधर्मतिरक्तं विधाय धर्ममार्गे प्रवर्त्तयामि, तत्र चायमुपायोऽस्ति, प्राभुतच्छलेन यदि तन्मार्हत्यतिमां प्रेषयामि,
तदर्थेनाद्य यदि तस्य जातिस्मरणज्ञानमूतपद्यते तदेष्टसिद्धिः स्यादित्युपायं विचिंत्य छत्रसिंहाः नादिप्रातिहार्यविराजितां रत्नमयीं मयम्-
जिनेन्द्रप्रतिमां छ पेटीमध्ये धृत्वा तदग्रे सकलानि धूषघटिकादिदेवभूजोपकरणानि सुमोच, ततस्त्वद्द्वारे तालकं दत्त्वाऽभयो निजमुद्रया
तां मञ्जूषां मुद्रयाभास. अथ कियद्निर्वासैः श्रेणिको नृपस्त्वमार्द्रकेशपुरुषं प्रियालापपूर्वकं प्रभूतैः प्राभूतैः सह विससर्ज, अभयोऽपि तां
पेटां तस्य हस्ते समर्प्य तं सत्कृत्य अमृततुल्यवाण्या इत्युवाच, एषा पेटा आर्द्रकुमारस्य पुरस्त्वावृषटोष्यतां, तथा तस्य मद्गन्धोरिदं
वक्तव्यं, त्वया एकांतप्रदेशे एकाकिना स्थित्वा इयं पेटा स्वयमुद्रयादय तदंतर्गतं वस्तु स्वयं दृष्टव्यं, अन्यस्य कस्यचिन्न दर्शनीयं,
ततोऽभयोक्तं वर्चोगीकृत्य स पुमान् स्वपुरं ययौ, तानि च प्राभुतानि स्वस्वामिने स्वामिपुत्राय चार्पयामास, तथा आर्द्रकुमारायामयोक्तसंदे-

*अत्रकेऽपि जिनेन्द्रप्रतिमारधाने रजोहरणमुखवस्त्रिका प्रेषणं वर्धन्ति तथा प्राचीनजैनशास्त्रे जिनेन्द्रप्रतिमोल्लेखस्याभावं दर्शयन्ति तदसत्यं, यतः—जीवामिगम-भगव-
ती—शाताधर्मकथा-राजप्रथेयानस्य कनिर्युक्स्यागमपंचागीप्राचीनशास्त्रे स्थाने स्थाने जिनप्रतिमोल्लेखो विस्तरैण दर्शितः, तथा रायप्रभेत्यादिषु आगमेषु (ध्रुवं दत्तकण्ड जिण-
धराण) इति वचनात् जिनेन्द्र प्रतिमा जिनेन्द्र सदृशात्वेन उक्ता, किंच सत्तकृदणव्याख्याप्रसूतिषु अभयकुमारस्य आर्द्रकुमाराय प्रथम जिनेन्द्र प्रतिमा प्रेषिता इत्येवलिखितम-
स्ति, अतो रजोहरणमुखवस्त्रिकाप्रेषणस्य कथनं तु अयुक्तमेव, अस्य विशेषनिर्णयः प्रतिमागतक, सम्यक्त्वग्रहणोद्ध राक्षिप्रन्यादवयान्तव्यः ॥ इति ॥

चिन्तदर्शनादेव बहुलां भव्यानां बोधिबीजावासिर्भवत्यार्द्रकुमारवत् , तद्वत्तांतिस्त्वर्थ—

अस्मिन् भरतक्षेत्रे समुद्रतीरे आर्द्रको नाम यवनदेशोऽस्ति, तत्रार्द्रकपुरं नाम नगरं, तत्रार्द्रकनामा राजा बभूव, तस्य चार्द्रका नास्ती पट्टराज्ञी, तयोराद्रकुमारो नाम पुत्रोऽभूत्, स च क्रमेण संप्राप्तयौवनः स्वेच्छया मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानः सुखेन तिष्ठतिस्म, तस्या चार्द्रकराजस्य श्रेणिकराजेन सह परंपरागता परमप्रीतिर्भूत् . एकदा श्रेणिको नृपः पञ्चुरं प्राभूतं प्रशुण्णिकृत्य आर्द्रकराजसमीपे निजा- मात्यं प्रेषीत्, सोऽमात्योऽपि कियद्भिर्दैनैस्तत्र गतः, आर्द्रकनृपेण बहुवादरेण संभाष्य तेन मंत्रिणा उपनीतानि प्राभूतानि गृहीतानि, पृष्टं च तस्मै मदंभोः श्रेणिकस्य कुशलं वर्त्तते ? ततस्तेनापि तत्रत्यसकलकुशलोदंतनिवेदनेन राज्ञो मनसि परमानंदः संपादितः, तस्मिन्क- वस आर्द्रकुमारो नृपं पप्रच्छ मो तात ! कः श्रेणिको येन सः तवेदंशी प्रीतिर्वर्त्तते, ? राजा प्रोवाच, मगधदेशस्वामी श्रेणिकनृपो विद्यते, तत्कुले मत्कुले च परंपरागता प्रीतिरस्ति, एतत्पितृवचः श्रुत्वाद्रकुमारोऽपि मंत्रिणमुवाचः भो मंझिन् ! त्वत्स्वामिनः कश्चित्संपूर्णगुणोपेतः पुत्रोऽस्ति ? तेन सहाहमपि मैत्र्यं कर्तुं मिच्छामि, मंञ्जुवाच श्रेणिकभूषस्य अभयकुमारो नाम पुत्रोऽस्ति, स च सकलकलानिधिः सर्वबुद्धिसमृद्धो मंत्रि- पंचज्ञत्या-अधिपो महादयावान् महादाताऽतिदक्षो निमयो धर्मज्ञः कृतज्ञश्च विद्यते, किं बहुना ? ते केऽपि जगति गुणा न सन्ति ये ऽभयकुमारे निवासं न कृतवन्तः, इत्थं मंत्रिवचनादभयकमारगुणान् श्रुत्वाद्रकुमारः पितुराज्ञां समादाय मंत्रिणं प्रत्युवाच, मामनापृच्छय त्वं स्वदेवं मा यासीः, तत्र गच्छता त्वयाऽभयं प्रति स्नेहदुपवीजतुल्यं मद्रचः श्रोतव्यमिति, ततो मंञ्जपि, तद्वचनसंगीकृत्य राज्ञा- ऽनुसृष्टः सन् वेजिणा दक्षितं निवासस्थानं ययौ, अथान्यदार्द्रकनृप प्रवरमौक्तिकादीनि प्राभूतान्यर्पयित्वा स्वपुरुषं तं मंत्रिणं च श्रेणि- कपार्थं प्रेषीत्, तदाद्रकुमारोऽपि तस्यैव मंत्रिणा हस्तेऽभयकुमारनिमित्तं विदुषमौक्तिकादीन्यनुपमवरत्नानि प्रेषितवान् . अथ स पुमान्

मनोवाक्कायशुद्ध्याऽपि पर्वणि पूजानामादिकं विधेयं, तदवसरे च भगवतः छत्रस्थत्व-केवलित्व-सिद्धत्वरूपमवस्थाप्रयं भावनीयं, यदुक्तं—पञ्चवर्णचणोहिं छुडमत्थ-वत्थपडिहारगेहिं केवलियं ॥ पलियं कुरसगोहिय । जिणरस भाविज्ज सिद्धत्वं ॥ १ ॥ इत्यपूजासाम-प्रयमावे तु भावपूजेव कर्तव्या, सा चेत्यं-प्रातः भीजिनगृहं गत्वा शुद्धभावेन भगवद्दर्शनं कार्यं, भगवन्मुद्रां विलोक्य च तद्गुणगण-रमरणं विधेयं, तत्फलं यथा-दर्शनाद् दुरितध्वंसी, वंदनाद्वाछितप्रदः । पूजनात्पूरकः श्रियाणां, जिनः साक्षात्सुरदुपः ॥ १ ॥ पुनः श्री-शालाग्रह पौषधशाला तत्र वा तत् सामायिक कार्यं श्राद्धैः सदा नोभयसन्ध्यमेवेत्यर्थः । कथं विधिना—रत्नासमये दातुं इच्छाकारेण सुदिग्रह भगवत् सामाहय सुहपातिं पडिछेदेसिति भणिय, बीय रत्नासमयेणं सामाहय सदिसाविय, र्भय रत्नासमयेणुव सामाहय टासिति शुभं रत्नासम-यादाणुपुव्वं अट्ठावियण्य गतो पचमगल वट्ठट्ठिता “करेमि भन्ते ! सामाहय सावज्ज जोगं पक्खज्जामि जाव नियमं पज्जुवासामि शुविहं तिविहेयं मयेयं वायाए क्वाणं न करेमि न कारवेमि तस्स भन्ते ! पडिक्कमामि जिन्दासि गरिहामि अण्णायं वोसिरासि मि ” सामाहयसुतं भणति, तत्र पच्छा हरिय पडिक्कमसि इत्यादि पूर्वसुरिनिर्दिष्टविधानेन । अत्र च ईर्या प्रतिकर्यैव सामायिकोच्चारण यत्केचिदाचक्षते तत्सिद्धान्तानुतीर्थम्, यत उक्तावश्यं कर्तव्यं, बृहद् इत्यादौ—“ करेमि भन्ते ! सामाहय सावज्जं जोगं पक्खज्जामि जाव साह पज्जुवासामि शुविह तिविहेयसिति, काउण पच्छा हरिअ पडिक्कमइ ति ” इत्यादि-सर्वमान्यप्राचीनशास्त्रे प्रकटतया प्रथम करैभिर्भेदे उच्चारणानन्तरं पश्चाद् इर्याप्रतिक्रमयेणं दर्शित. यथा—उत्तराध्ययन—आवश्यकर्तुं कृपादिप्राचीनशास्त्रे षडावश्यकविधि सन्निःसामान्येन दर्शितः पर तस्य विशेषार्थः भावपरंपराजुसारेण मुखपरं-परया पूर्वाचार्यविरचितविधिवदशास्त्रतोऽवगतव्यः । तथा उत्तराध्ययनादिगताऽऽवश्यकविधि सन्निःसामान्येन सामायिकविधिः दर्शितः, पर तस्य विशेषविधि-पूर्वाचार्यविरचितविधिवदशास्त्रतोऽवगतव्यः । तथा उत्तराध्ययनादिगताऽऽवश्यकविधि सन्निःसामान्येन सामायिकविधिः स्यात्, तथैव अत्राऽपि एतद्विधेरनादरकरणे शास्त्रपाठोत्थापनदोषप्रसङ्गः रथान्, अतएव तदनुसारेण भव्यात्मभिः समाचरणीय, परं जिनाज्ञाविरुद्धाचरणं न युक्तं “ पयमपि असद्वहंतो सुत्तरथं मिच्छादिट्टीओ ” इति वचनात् । इति । श्रीमत् सुप्रतिसागरमहोपाध्यायानां लघुशिष्य प० मुनि-मणिसागरः ।

तस्मात् शुभ आचरो येषां ते शुभाचारास्तैः श्रावकैराश्रव-कषायरोधः कर्तव्य इत्युक्तं । अथ पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदेव श्राव-कविशेषणद्वारेणाह-क्रीडश्रीः श्रावकैः, सामायिकजिनपूजातपांसि तेषां विधानं करणं, तदादीनी तत्प्रभृतीनि कृत्यानि-कार्याणि तेषु तत्परैरि-त्यर्थः, एतावतात्र पर्वणि शुश्रावकैः सामायिकं कार्यं, सामायिकस्वरूपं चेदं—

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना ॥ आर्त्तरौद्रपरित्याग-स्तद्धि सामायिकं व्रतम् ॥ १ ॥

दिवसे दिवसे लवणं, देहं सुवर्णरसं खंडि एणो ॥ एणो पुण सामाहयं, करेह न पहुवपए तस्स ॥ २ ॥

आदिपदात्तपौषधं कार्यं, पौषधफलमिदं—

पोसहि यं सुहं भावे । असुहाहं खवेह नत्थि संदेहो ॥ डिंदेहं नरयतिरियगहं, पोसहं विहि अपमत्तणं ॥ १ ॥

तत्करणसामर्थ्याभावेऽस्मिन् पर्वणि शुश्रावकैर्यथाशक्ति जिनानां द्रव्यपूजा भावपूजा च कर्तव्या, पूजाफलमिदं—

सयं पमउजणे पुजं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहस्सिया माला, अणंतं गयिवाहए ॥ १ ॥

* —सामायिकविधिविषय आश्रयकचूर्णं-वृहत्शुभं-ननुशुभं-नचाशकचूर्णं-शुभं-योगशास्त्रशुभं-श्राद्धदिनकृत्यसूत्र-शुभं-श्रावकप्रतिकमणचूर्णं-शुभं-श्रावकप्रशस्ति-रातपसी-विचारसूत्रसंग्रहः क्षिणतशास्त्रोपपाठः विस्तरभयात् नात्र क्षिण्यन्ते-नयापि सत्त्वोपलः श्रावकधर्मप्रकरणशुभं-गोटोन्न दहर्यते तथाहि-अथ यत्र क्रियमाणं श्राद्धाला सामाधिक निष्पत्स्यहं निर्वहति तत्स्थानमुपदिशति—

चैत्यालये रत्नविशान्ते, साधूनामन्तिकेऽपि वा । कार्यं पौषधराज्ञाया, श्राद्धस्तद्विधिना सदा ॥ १ ॥

चैत्यालये विधिवैतदे, स्वे निशान्ते स्वयुद्धेऽपि विजनस्थान इत्यर्थः । पौषो ज्ञानापीना धीयतेऽनेनेति-पौषध पर्वानुष्ठानम् उपलच्छात् सर्वधर्माऽनुष्ठानार्थं,

स एव चौरः समाहूय पृष्टोऽहो कया तव बहूपकारः कुत ? इति, तेनाप्यभाणि भो महाराज ! 'चतुरोदिनान् यावन्मरणमयभीतेन मया न किञ्चित्स्नानभोजनादिमुखमज्ञायि, अद्य पंचमेऽहनि अस्याः पंचम्या राज्ञ्यः मुखादभयदानाकर्णनेन परमसुखमनुभूयते, अतएव तस्या उपकारः सर्वतो महान् ' एतच्चौरवचः श्रुत्वा सर्वैरपि सा प्रशंसिता, पट्टाराज्ञी च कृता, अतः सर्वदानानामभयदानं श्रेष्ठमिति ज्ञापितं । ततः सुश्रावकेणात्र पर्वणि खंडन-पेयण-वस्त्रक्षालनाद्यारभो विवर्जनीयः, तैलिक-लोहकार-आर्द्रकर्मकारकादिषु वाचा धनव्ययेन चारंभो निवारणीयः, स्वशक्त्या बंदिमोक्षश्च कार्यः, ग्रामनगरमध्येऽमारीघोषणा कारयितव्या, येन केनापि प्रकारेण जीवरक्षा कार्या ॥

द्वितीयाश्रवपरित्यागे मृषावचनमत्र पर्वणि न वक्तव्यं, गालिप्रदानादिकठिनवाणी न वाच्या, सर्वथा वाक्कुट्टिः कार्यः । तृतीयाश्रवपरित्यागे परधनग्रहणं विवर्जनीयं, द्रव्यस्य हि जंतूनां बाह्यप्राणरूपत्वात्, तदपहारस्य च मरणरूपकष्टहेतुत्वात् । चतुर्थाश्रवपरित्यागे पर्वणि ब्रह्मचय पालनीयं, स्त्रीसंगो विवर्ज्य इत्यर्थः, परस्त्रीसेवनं तु लोकद्वयविरुद्धत्वात् सुश्रावकेणावश्यमेव वर्ज्यं । पञ्चमाश्रवपरित्यागे धनधान्यादिनवविधपरिग्रहे परिमाणं कार्यं, परिग्रहतृष्णाऽपरिमिता न धार्या, इच्छापरिमाणं विधेयमित्यर्थः । तथा पुनःस्मिन् पर्वणि कषायरोधः कर्तव्यः, कषायाश्चत्वारः क्रोध-मान-माया-लोभाख्यास्तेषां परित्यागो विधेयः, क्रोधोदये हि कलहोत्पत्तिश्चिरंतनप्रीतिनाशश्च, मानोदये विनयनाशस्तथा च सद्ब्रह्मवतामपि मुनीनां केवलावासौ अंतरायः स्यात्, राजर्षिबाहुबलिवत्, एवं मायोदये लोभोदयेऽपि च बहवो दोषा उत्पद्यन्ते, अतश्चत्वारोऽपि कषायास्त्याज्याः, उक्तं च—

कोहो पिहं पणासेह । माणो विणयनासणो ॥ माया मित्ताणि नासेह । लोहो सव्वविण्णासणो ॥ १ ॥

दीयते श्रियमाणस्य, कोटिजीवितमेव च ॥ धनकोटिं न गृहीयात्, सर्वो जीवितामिच्छति ॥ १ ॥

अपि च—या दद्यात्कांचनं मेरुं, कृत्स्नां चापि वसुंधराम् ॥ एकस्य जीवितं दद्यात्तहि तुल्यमर्हिसया ॥ २ ॥

अतोऽभयदानख्यापनार्थं कथानकमुच्यते—तथाहि—वसंतपुरेऽरिदमनो राजा, तस्य पंच राश्यः, तासु चैका दुर्भगा, चतस्रोऽन्वतव-
स्तुमाः, एकदा चतुर्वधूसमेतो राजा निजप्रासादगवाक्षस्थो नानाविधकीडाविलासं कुर्वन्निष्ठति, तस्मिन्नवसरे एकश्चोरो राजमार्गेण नीय-
मानो राज्ञा सपत्नीकेन दृष्टः, स च कीदृशः ? कंठन्यस्तरक्तकणवीरमालो, रक्तवस्त्रपरिधानो, रक्तचन्दनानुलिप्तगात्रः पुरस्ताद्वाघमानव-
न्यर्द्धिभिः, इत्थं विविधविडम्बनाभिर्विडम्ब्यमानं तं चौरं दृष्ट्वा राज्ञीभिः पृष्टं, किमकार्यमनेनाकरीति, तदा एकैव राजपुरुषेण तासां-
पुरः कथितं, परद्रव्यापहारेण राजविरुद्धमनेन कृतमिति, ततः संजातकृपया एकया राज्ञ्या विज्ञप्तो राजा, स्नामिन् ! यो भवता मम
प्रावरः प्रतिपन्नः सोऽधुना दीयतां, येनाहमेकदिनमपकरोमि चौरं, तदा कथंचिद्राज्ञा प्रतिपन्नं तद्वचः, ततस्तया स्नानादिपुरस्सरं
दीनारसहस्रव्ययेन विविधवस्त्रालंकारैरलंकृतः स चौरः, ततो द्वितीयया द्वितीयदिने राजानं विज्ञप्य दीनारदशमहस्त्रव्ययेन स सत्कृतः,
ततश्चतुर्थया तृतीयदिने स दीनारलक्षव्ययेन स उपचरितः, ततश्चतुर्थ्या दीनारकोटिव्ययेन चतुर्थी दिवसोऽतिवाहितः, ततः पंचमया
दुर्भगया राज्ञ्या पंचमदिने राज्ञः समीपमागत्य विनयेन नम्रया दीनवचसा जुषो विज्ञप्तः, स्नामिन् ! मम दुर्भगाया उपरि भवदीया
तादृशी कृपा नास्ति, तेन मया कदापि भवतो न याचितः, अधुनाऽस्य चौरस्य जीवितदानं मया त्वां याच्यते, तदा राज्ञापि जीवित-
प्रदानपूर्वकं चौरः प्रदत्तोऽनया च तं चौरं स्वगृहे नीत्वा सामान्यभोजनेन भोजयित्वा कथितं मया तुभ्यं जीवितं प्रदत्तं, पुनश्चौर्यं मा
कर्षीरिततोऽसौ दृष्टस्तदा सपत्नीमिर्हसितं नास्य त्वया किंचित् सुखकारि कृतं, तासां च परस्परं बह्वकारविषये विवादे संजाते राज्ञा

तोरणादिभिरलंकृतानि अतिमुन्दराणि संति, तत्र देवेन्द्रा बहुदेवदेवीपरिवृताः प्रवर्द्धमानभावेनाष्टाहिकमहोत्सवं कुर्वन्ति, जल-चंदन-पुष्प-
धूपद्यद्यद्रव्यैर्जिनर्चनानि पूजयन्ति, जिनगुणान् गायन्ति, नाटकं च विदधति, इत्यमष्टदिवसावधि महोत्सवं समाप्य पुनः स्वस्थानं ग-
च्छति. एवं श्रावकैःपि श्रीपत्तीर्थकरप्रकाशितेऽस्मिन् ॐ पर्वणि समागते धर्माणि यत्नो विधेयः, तथा चारिमन् पर्वणि श्रावकाणां
कृत्यान्याह-

आश्रवकषायरोधः कर्त्तव्यः श्रावकैः शुभाचारैः । सामायिकजिनपूजा-तपोविधानादिकृत्यपरैः ॥ १ ॥

तत्राश्रवाः पंच ते चासी-प्राणातिपात-मृषावादाऽ-दत्तादान-मैथुन-परिग्रहस्तेषां रोधो निरोधः, अर्थात्तत्यागः कर्त्तव्यः, एवावता
प्रथमं द्वीन्द्रियादयो ये त्रसजीवास्तेषां विनाशनाः श्रावकैर्विज्याः, सर्वदानेषु अमयदानमेव श्रेष्ठं, यदुक्तं सूत्रकदम्बे—‘ अमयप्यहाणमिति ,
अन्यत्राप्युक्तं च—

*निशीथमाह्व-चूर्णे-बृहत्कल्पमाह्व चूर्णे-वृत्ति-स्थानांगसूत्रवृत्ति-समवायांगसूत्रवृत्ति-कल्पसिद्धांत-त्रयव्यादिशास्त्रानुसारेण जैनदिप्यणकसङ्गवे
अधिकमास आगते आषाढ-चातुर्मासात् विरात्या दिनैः पर्युषणकरणे प्रोक्तं, तथा अधिकमासाऽभावे पंचाशत्तैव दिनैः प्रोक्तं, परं च जैनदिप्यणकाऽभावे
संप्रति गौर्किटकदिप्यणके मासवृद्धिर्भवतु वा मा भवतु तथापि पंचाशत्तैव दिनैः पर्युषणकरणमर्यादा सर्वगच्छ्रीयपूर्वाचार्यैः प्रमाणीकृत्वा आसीत्, अतएव
पंचाशत्तैव दिनैः द्वितीयश्रावणे प्रथममाद्रपदे वा पर्युषणया आराधनं युक्तियुक्तं शास्त्रसम्मतं जिनाब्जानुसारं च ज्ञेयं, परं न अशीतिदिनैः । अस्य विशेषो-
षनियंयः कल्पसूत्रस्य कल्पद्रुमकलिकाया नवमव्याख्यानाद् अस्मत् कृतबृहत्पर्युषणनियंयश्चाच्च श्रावगतव्यः, इति हस्ताक्षराणि श्रीमत् सुमतिसाग-
रमहोपाध्यायानां लघुशिष्य पं० सुनि-मणिसागरस्य ।

॥ श्रीपर्युषणाद्याष्टा॥ न्हिकाव्याख्यानम् ॥ १० ॥

शान्तिशं शान्तिकर्त्तारिं, नत्वा स्मृत्वा च मानसे । अष्टाद्विकाया व्याख्यानं, न्निदयते गद्यबंधनः ॥ १ ॥

इह च सकलदुष्कर्मवारिणि विमलयर्मकर्मकारिणि इह परत्र च कृतप्रभृत्यर्मणि श्रीपर्युषणादिपर्वणि सनागते सति, सकलसुरासुरेन्द्राः संभूय श्रीनंदीश्वरनामनि * अष्टमद्वीपे धर्ममहिमानं कर्तुं गच्छन्ति; तत्र तावन्नंदीश्वरद्वीपस्य मध्यभागे चतुर्दिक्षु चत्वारोन्ननगिरयः संति, अंजनवर्णाः पर्वता इत्यर्थः । तेषां प्रत्येकं चतुर्दिक्षु चतस्रो वाप्यः संति, तासां वापिनां मध्यभागेषु दधिमुखाः पर्वताः संति, दधिवर्णाः श्वेतवर्णा इत्यर्थः । पुनर्द्वयोर्वाप्योरंतरे द्वौ द्वौ रतिकरपर्वतौ वर्त्तते, रक्तवर्णा इत्यर्थः । एवं चैकैकांजनगिरिः, समंतच्चत्वारो दधिमुखाः, अष्टौ च रतिकराः संति, संमिलने द्वादश, त्रयोदशश्च स्वयमंजनगिरिः, इत्थं चतुर्दिक्षु चतुर्णामंजनगिरिणां सपरिकराणां मीलने जाता द्विपंचाशद्विरयः, ते च पृथग्नामसंख्यया-चत्वारोन्ननगिरयः (४), षोडश दधिमुखाः (१६), द्वात्रिंशद्रतिकरपर्वताः (३२), तेषां मुखैकैकं जिनभवनमस्तीति द्विपंचाशजिनभवनानि संति, तेषु च जिनचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंशत्यधिकशतं जिनर्बिंबानि संति, सर्वेषां मिलनेऽष्टचत्वारिंशदधिकचतुःषष्टिशतानि (६४४८) जिनर्बिंबानि भवंति, तानि च सर्वाण्यपि चैत्यानि चतुर्द्वाराणि आश्रयानि प्रवर-

* एककक्षयोजनप्रमाणो जम्बूद्वीपः, द्विलक्षयोजनप्रमाणो क्षवणसमुद्रः, एवं द्वीप समुद्राणां द्विगुणद्विगुणकरणेन-धातको पुष्कर-मारुण-क्षीर घृत-रत्न-यावत् षोडशाब्ज-आष्टत्रिंशत् कोटि-चत्वारिंशत् लक्षाः- (१६३८४०००००) एवावत् योजनप्रमाणोष्टमनंदीश्वरनामको द्वीपोऽस्ति ॥

स्थानांतरे मोचनं प्रव्यप्रयोगः २, कंचित् कार्येणाकारयंतं दृष्ट्वा स्वकार्यसाधनार्थं शब्दकरणं शब्दानुपातः, ३, तथैव परं प्रति स्वस्य रूपदर्शनं रूपानुपातः ४, अभिमृहीतदेशाद् गहिः कार्यज्ञापनाय पापाणादिश्लेषणं पुद्गलश्लेषः ५ ॥ एकादशे पौषधव्रते पंचातिचाराः, यथा-अप्रतिलेखितदुःप्रतिलेखितशय्यासंस्वारकासेवनं १. अप्रमाजितशय्यासंस्वारकासेवनं २, अप्रतिलेखितादिभूमिकासु उच्चारप्रसन्नपरिष्ठापनं ३, अप्रमाजितादिभूमिकासु उच्चारदिपरिष्ठापनं ४, प्रभातसमये अमुकमाहारं पाचायेव्यामीत्यादिप्रकारचिंतनं ५ ॥ द्वादशे अतिथिसंविभागव्रते पंचातिचाराः, यथा-साधुसमागच्छंतं दृष्ट्वाऽननुद्वया देयद्रव्यस्य सच्चित्तोपरिस्थापनं १, सच्चित्तेन फलादिना देयवस्तुन आच्छादनं २, स्वकीयमपि मोदकादिद्रव्यमन्यदीयमेतदिति कथनं ३, यदि एतेन निःस्वेनापि दानं दत्तं तत्किमहमतोऽपि हीन इति मत्सयद्दानं ४, आहारमानीय भुञ्जानानां भुक्तवतां साधूनां निमंत्रणं, यथा मदीयोऽभिप्रहोऽपि न भजयते, वस्तुनापि एते न शुक्लतीत्यभिप्रायेणेति ५ ॥ इत्थं द्वादशव्रतानां पष्ठप्रतिचाराः, सर्वेऽपि मिलिताः (१२४) इति. एषां मध्ये ये केऽप्यतिचारा लभ्या भवेयुरतेषां मे मिथ्यादुष्कृतप्रस्तीति संघादिसमक्षं वाच्यं, ततः सर्वेष्टार्थसिद्धिः ॥

इति चातुर्मासिकव्रतव्याख्यानं समाप्तं ॥ ९ ॥

भयो, दानं ३, कृप्यस्य स्थालादीनां दशकादेः संयोज्य पंचकादिकरणं ४, पूर्वं सामान्यतो नियमं विधाय पश्चात् सगर्भयोर्द्विपदचतुष्टय-
दयोर्प्रद्वणं ५ ॥
अथ षष्ठे दिक्परिमाणान्नमे गुणव्रते पंचातिचाराः, यथा—ऊर्ध्वाधस्त्रिपर्यं ३ प्रमाणातिक्रमेण वस्तुनयनप्रेषणाभ्यां त्रयोतिचाराः
३, अन्त्यदिभ्यो जनानामन्यस्यां दिवि क्षेत्रणं क्षेत्रवृद्धिः ४, किंचित् स्त्रयमेव कृतदिकप्रमाणविरागणं स्मृत्यंतर्धानं ५ ॥ सप्तमे भोगोप-
भोगव्रते पंचातिचाराः, यथा—सच्चित्तमक्षणकृतनियमस्य कृततत्परिमाणस्य वा पुंशो दाडिमादि यत्सच्चित्तं वस्तु तस्य भक्षणं १, पक्वा-
मफादिसच्चित्तप्रतिबद्धं तस्य भक्षणं २, अचालितकणिफादि 'अपोल' मित्युच्यते, तस्य भक्षणं ३, पृथुकादि 'दुष्पोल' मित्युच्यते, तस्य
भक्षणं ४, अतस्मिन्ननका लघुधी वा औषधयस्तुच्छौषधयस्तानां भक्षणं ५ ॥ अष्टमे अर्थरूपडविमणे पंचातिचाराः, यथा—कामोदीपक-
शालाभ्यासः कदर्पं १, मुखश्लिश्नविकारपूर्विका मंडचेष्टा कौकुच्यं २, गालयाद्यसंबद्धप्रलापित्वं मौख्यं ३, संयुक्तस्य उदूललमुजलधर-
द्व्युद्धारणं संयुक्ताधिकरणं ४, स्नानादिमपये अधिकतैलमृत्तिकादिसामग्रीमेलनं, मरोचनादौ स्नानादिकरणेन पृथिव्यत्कायादिविग्राधनं च
भोगोपभोगातिरेकः ५ ॥

अथ नवमे सामायिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—मनसि पापव्यापारचिंतनं मनोदुःप्रणिधानं १, विग्रथाकरणं चारदुःप्रणिधानं २,
अप्रतिलेखिते स्थाने हस्तादिक्षेपणं कायदुःप्रणिधानं ३, सायाधिकं कृत्वा मुहूर्त्तपात्रमपि तदासेवनया अकरणं अनवरथानं ४, सामायिकं
मया कृतं न वेति स्मृतिविहीनता ५ ॥ दशमे देशावकाशिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—पां प्रति त्रया हरमानेतव्यमित्युक्त्वाभिग्रहवि-
षयकदेशात्परतो वस्तुनयनं आनयनप्रयोगः १ त्वयेदं मग वस्तु गृहादौ नेतव्यमित्युक्त्वा स्वपार्श्वस्थधिकवस्तुनोऽभिगृहीतदेशा

अथ द्वादशव्रतानां षष्ठ्यतिचारा उच्यन्ते. तत्र प्रथमं स्यूऋषाणातिपातविमणव्रते पंचातिचाराः यथा—निर्दयतया पश्चादीनां कञ्चा-
दिभिस्ताडनं वधः १, रज्ज्वादिभिर्गाढबंधनं बन्धः २, शस्त्रेण कूर्पादिकर्तनं व्रणणच्छेदनं च छविच्छेदः, छविः परीरं तस्य छेद इति
व्युत्पत्तेः ३, हृषभादीनां स्कंधे घृष्टे च सामर्थ्यातिरिक्तभारारोपणमिति भारः ४, हृषभादीनां वेलाप्राप्तावपि अन्नजलघासनिवारणा भक्त-
पानव्यवच्छेदः ५ ॥ स्यूऋषाचारविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—तत्र चौरस्त्वं जार इत्यादि परं प्रति अविचार्यमाषणं सहसाभ्या-
नयानं १, एकांते स्थितान् कानपि विलोढय एते राजानिरुद्धं चितयंतीति प्रकाशनं रहोभ्याख्यानं २, विश्वासिभिः स्वदौरैः स्वभिन्नै-
र्वा यत्प्रच्छन्नं कथितं तस्यान्वेषामग्रे प्रकाशनं सदा रामन्त्रमेदः ३, कष्टे पतितस्य कस्यचित् पृच्छतोऽलीकमीदृशं वदेरित्यादिब्रिध्दणं
मुपोपदेशः ४, कूटलेखश्च प्रतीवः ५ ॥ स्यूलादत्तादानविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—चौराह्वतवस्तुग्रहणं स्तेनाहृतं १, चौराणां श्वचला-
दिदानेन साहाय्यकरणं स्तेनप्रयोगः २, घुतादौ ताडशवस्तुनो वशादेर्मोचनं तत्प्रतिरूपक्षेपः ३, विरोधिराज्ये लाभार्थं वस्तुविक्रयणार्थं
गमनं विरुद्धगमनं ४, लोकप्रसिद्धतु रामानयोन्मूनाधिककरणं कूटतुलाकूटधानं ५ ॥ स्यूऋषैशुनविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—वेदयायां
१, विधवायां २, कन्यायां ३ वा गमनं अवरिण्टीतागमनं १, माटकप्रदानेन स्तोक्रकालं यातमीया कृता तस्यां गमनं
ईत्वरोगमनं २, अंगं स्त्रीपुरुचिह्नं, तदन्यानि अंगानि कुक्कशोरुवदनादीनि तेषु रमणं अनंगक्रीडा ३, स्वापत्यानामिव अन्याप-
त्यानां परिणायनं परविवाहकरणं ४, कामभोगेषु गाढाभिलाषतीव्रानुरागः ५ ॥ स्यूऋषिग्निरूपविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—गणिम
१ धारिम २ मेय ३ परिच्छेद्य ४ भेदाच्चतुर्विधस्य धनस्य शालिगोधूपादेर्धान्यस्य च समर्धस्य सत्यंकारादिना स्वीकृत्य नियमावधि-
यावत्तत्रैव व्यवस्थापनं १, क्षेत्र वास्तुनोर्मध्यवर्तिवृत्त्यादिदूरीकरणेन एकीकरणं २, पूर्णोऽवधौ ग्रहीष्यामीति बुद्ध्या रूप्यस्वर्णादेर्भार्यादि-

पर्वकथा
संग्रहः

॥ ६२ ॥

पंचदश कर्मादानातिचाराः ॥

ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः यथा-अकालवेलायां प्रतिषिद्धदिने वा श्रुताभ्ययनं १, गुरोर्ज्ञानोपकरणानां पुस्तकादीनां वा पादादिसंघट्टने-
नाऽविनयकरणं २, तथा एषामेव बहुपानस्याऽकरणं ३, उपधानयोगादि विना श्रुताभ्ययनं ४, यस्य पार्श्वे श्रुतमधीतं तस्य गुरोर्ना-
मनोऽवलपनं ५, देववंदनप्रतिक्रमणादौ शुद्धाक्षराणापठनं ६, तत्रैव शुद्धार्थस्यापठनं ७, तत्रैवाऽशुद्धयोः सन्नार्थयोः पठनं ८, इति ज्ञा-
नस्याष्टौ अतिचाराः ॥

दर्शनस्याप्यष्टौ अतिचारास्तथाहि-देवगुरुधर्मविषये शंकाकरणं १, सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानीति श्रद्धाकरणं २, धर्मस्य फले-
संदेहकरणं ३, मिथ्यादृष्टीनां महत्त्वं दृष्ट्वा तदुपरि तीव्ररागकरणं ४, साध्वादीनां गुणश्लाघाया अकरणं ५, नवप्रतिशुद्धश्लाघादेः स्थि-
रताया अकरणं ६, माधर्मिकाणां वात्सल्याऽकरणं ७, सति सामर्थ्ये जिनशानस्य प्रभावनाया अकरणं ८, इति दर्शनस्याष्टौ अति-
चाराः ॥

तथा पंचानां सभित्तिनामीर्यादीनां ५, तिसृणां च गुप्तीनां मनोगुण्यादीनां ३, तथाविधाऽपालने चारित्रस्याष्टौ अतिचाराः । तथा
'अणसणमूणोरिया' इत्यादि द्वादशतपोमेदानां सभ्यगकरणे तपसो द्वादशातिचाराः । तथा मनोवीर्यं १ वचनवीर्यं २ कायवीर्याणां ३
देववंदन-प्रतिक्रमण-स्वाध्याय-दान-शीलादी अस्फोरणे वीर्यस्य त्रयोऽतिचाराः । स यक्त्वस्य पंचातिचाराः, यथा-धीजिनेद्रोक्तार्थेषु
सन्देहः संका १, अन्यान्यदर्शनामिलाषः कांशा २, धर्मफलं प्रति सन्देहो विचित्रकेतमा, अत्रा पलमलिनवगुणः माधुर्यं दृष्ट्वा जुगु-
प्साकरणं विचित्रकेतसा ३, मिथ्यादृष्टीनां प्रशंसनं कुर्लिगप्रशंसा ४, मिथ्यादृष्टिद्विमिः सदपरिवयः कुर्लिगसंस्मरणः ५ ॥

पत्तये २४ ॥ वारस तव १२ विरयतिग ३ । पण ससम ५, वयाणं पत्तये ६२, ॥ १ ॥ न्याख्या-संलेखनायाः पंचातिचारसतथाहि—
अत्र इतरतपः प्रभावादहं मनुष्यो राजादिभूयासमिति इहलोकाशंसा १, इतोऽनुष्ठानात्परलोके देवो भूयासमिति परलोकाशंसा २, कृता
नश्वनोऽहं लोकैः पूज्योऽस्मि, अतश्चिरं ज्ञायासमिति जीविताशंसा ३, अपूज्यत्वाद्दयाधिपीडितत्वाद्वा शीघ्रं म्रियते चेद्भारमिति यत्प्रार्थनं
तन्मरणाशंसा ४, रूपं शब्दश्च कामौ, गंधारसरश्चाभोगास्ते मय प्रशस्ता भूयास्तुतिरिति या इच्छा सा कामभोगाशंसा ५, संलेखनां कृत्वा
यद्येवं चिंतयति तदातिचाराः, एषु च यदि कोऽपि कालयत्रसंबंधी अतिचारो लभ्यो भवेत्तदा तस्य मे मिथ्यादुष्कृतमिति संवादिसमश्च
वाच्यं, एवमग्रेऽपि बोध्यम् ।

अथ पंचादश कर्मादानातिचाराः यथा—

आजीविकादिनिमित्तं काष्ठदहनानां अंगाराणां करणं, तद्विक्रयणं, इष्टिकापाचनमित्यादि अंगारकर्म १, वृक्षादेः पत्रपुष्पादेर्वा छेदनवि-
कयणादि वनकर्म २, शकटानां तदंगानां च निष्पादनवाहनादि शकटकर्म ३, शकटवृषमादीनां भाटकेनार्पणं भाटककर्म ४, हलं कुट्टालादिभि-
र्भूमिदेवारणं पाषाणादिवटनं यवादिधान्यानां भुञ्जनादिरुणं च स्फोटककर्म ५, प्रथमत एव मलेच्छादिभ्यो मूल्यदानेन गजदंताद्यानादप्य-
विक्रयणं, आकाराद्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं ६, लाक्षा-नीश्री-मनःशिरादेः सुखितधान्यादेश्च विक्रयो लाक्षावाणिज्यं ७,
वृत्त-तैलादि रसविक्रयो रसवाणिज्यं ८, यस्मिन् मद्येने प्राणी म्रियते तद्विषं, तस्य वाणिज्यं ९, द्विषद-चतुष्पदादि विक्रयः केशवा-
णिज्यं १०, तिलेद्वादीनां यवैः पीडनं यंत्रपीडनं ११, वृषमादेर्वृषणकर्णादिच्छेदनं निलिखनकर्म १२, क्षेत्रादौ बह्वेज्वर्त्तनं द्रवदानं
१३, गोधूमादेः पोषः (पार्थः) सरोहृदादिशेषश्च प्रसिद्धः १४, असत्यो दुग्धशिला दारयादयस्तासां पोषणमसतीपोषः १५ ॥ इति

तथा तपो हि दृष्टाष्टकर्मविनाशकं सकललब्धिजनकं बाह्याभ्यंतरभेदतो द्वादशविधं दृढप्रहारिवज्रव्यातमभिः समाचरणीयं । तपोमुखान-
नीत्यत्र मुखशब्द आद्यर्थस्तेन भावनादिपरिश्रमः, इति व्याख्यातं ब्रह्मक्रियादिपदं यत्र । किंचात्रधर्माधिनात्मनिर्दा कर्तव्या, न पर-
निदा, तत्र चित्रकल्पुत्रीदृष्टांतः, स चैवं-कांचनपुराधीशेन जितशत्रुराजेन स्वस्य नवीनसभायां कनकमंजरी नामचित्रकरमुतानिर्मितं
चित्रमयूरं साक्षान्मयूरमिव दृष्ट्वा तस्मात्तुर्यगुणरंजितेन सा परिणीता, तथा च स्वबुद्ध्या प्रत्यहं नवनवकथाकथनेन नृपः पणमासान्
यावत् स्ववासि आनीतः, तदा राज्ञा बहु मन्यमानापि सा प्रतिदिनं स्वगृहे एकांतदेशे उपविश्य पितृगृहसंबधिसामान्यवेधं परिधाय
हे आत्मन् ! राजमान्यत्वमस्मिन्नस्मिन् अतोऽहं कतिर्न विधेया, तत्र पितृगृहसंबधिनी त्वियं ऋद्धिरस्तीत्यादिवचनैरात्मानं निंदति
रम्. अथ छलं पश्यंतीभिः सपत्नीभिस्त्वथाकुर्वाणां तां विलोक्य नृपायोक्तं, एषा तु मवतां कर्मणं करोति, ततो राज्ञा परीक्षार्थमेकदा-
कस्मादागत्य तामात्मनिर्दां कुर्वाणां दृष्ट्वा तुष्टेन पट्टराज्ञी कृता, अपराध्यापमानिताः, एवं धर्माधिभिरात्मनिर्दां करोति ॥

अन्यच्च चातुर्मासिकपर्वाराधयितुकामर्भग्यात्मभिरस्मिन् दिने स्वे स्वेऽतिचारा आलोचनीयाः, गुर्वादि सप्तमं च तेषां मिथ्यादुष्कृतं च बाह्यं,
तत्र साधूनां चरणसप्तति (७०, करणसप्तति (७०) मिलनाच्चत्वारिंशदधिकशत (१४०) मतिचारा भवन्ति, ते च ग्रन्थगौरवमयाक लिख्यन्ते.
❀ । श्रावकाणां तु चतुर्विंशदधिकशतमतिचाराः (१२४) मयुस्ते संक्षेपतो दश्यन्ते—पण संलेखण ६ पक्षरस-कर्म १६, नाणाइ अड्ड

* संक्षेपतो गाथाद्वयं यथा—वय (५) समणधम्मं (१०) संजमं (१७) वेयावक्कं च (१०) वंयगुत्तीओ (६) ॥ नाणाइ तिअं (३)
तव (१२), कोइ निगओ (४) होइ चरणमेवं ॥ १ ॥ पिइ विसोही (४) समिई (५) भावणा (१२), पडिमा य (१२) इदिय निरोहो (५) ॥
पडिलेइण (२५) गुत्तीओ (३), अमिगहो (४) चैव करणं तु ॥ २ ॥

अथ देवाचनरनाशविलेपनानि व्याख्यायन्ते—देवस्य श्रीजितेंद्रस्य तत्प्रतिपायाश्च अर्चने वासादिना, रत्नाञ्जं जलादिना, विलेपनं च चन्दनादिना कर्तव्यमेतत्पदत्रयेण सर्वोऽपि पूजाप्रकारः सूचितः । पूजाफलं वेदं—सयं पमञ्जणे पुत्नं, सहस्सं च विलेवणे ॥ सयसाहस्सि-
या माला, अणतं गीयवाहयं ॥ १ ॥ इत्यादि, अत्र दृष्टान्तः स्वयं वाच्याः । अथ ब्रह्मक्रिया १ दान २ तपोमुखाणि ३ व्याख्यायन्ते,
तत्र ब्रह्मक्रिया-ब्रह्मचर्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् शीलव्रतपालनमित्यर्थः, तत्फलं यथा—जो देह कणयकोटिं, अहवा करेह कणयजिणभव-
णं ॥ तस्स न तत्तिय पुत्तं, जत्तिय वंभववए धरिए ॥ १ ॥ इति । तथा दानं हि अमयं १ सुपाजा-२ नुकंपो ३ चित ४ कीर्त्ति ५
मेदात्पंचविधं, तत्र द्वाभ्यां मोक्षः, त्रिभिश्च भोगप्राप्तिः, इहाभयदाने दृष्टान्तो यथा—

राजगृहे सभास्थितेन श्रेणिकनृपेण प्रोक्तं, संप्रति नगरे किं वस्तु सुखमं सत्त्वाद् चारित ? क्षत्रियाः प्रोचुर्मांसं समर्थं सत्त्वाद् चारित,
तदा अभयकुमारेण चितित, एते निर्दयाः, अथ यथा पुनरप्येवं न जल्पेयुस्तथा कुर्यां, ततो राज्ञौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथग्पृथग्गतत्वाऽभय
एवमवादीत्—सो क्षत्रियाः ! राजपुत्रदरीरे महाव्याधिरुत्पन्नोऽस्मिन्, यदि मनुष्यसत्कं कालेयमांसं टंकद्वयमितं दीयते तदा स जीवति
नान्यथेति वैधैरुक्तमस्मिन् । ततो यूयं राज्ञो प्रासज्जीविनो भवद्भिरेवैतत्कार्यं कर्तव्यं । तदा एकैकोक्तं दीनारसहस्रं गृहाण ? परं मां मुञ्च ?
अन्यत्र गच्छ ? अभयेन तद् गृहीतं, एवं राज्ञौ प्रतिगृहं परिभ्रम्य तैर्दानानि बहूनि दीनारलक्षणापयादाय प्रभाते नृपसभायां तद्धनं
क्षत्रियभ्यो दर्शितं, प्रोक्तं च अहो गतदिने यूयमेव वदथ यन्मांसं सुमलमिति । अथ तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं न प्राप्तं, ततो
लज्जितारस्तेऽभयेन हक्किताः, ततो मांसभक्षणनियमं प्रापिताश्च, अत्रार्थे श्लोकः—स्वमांसं दुर्लभं लोके, लक्ष्णेणापि न लभ्यते ॥ अल्प-
मूल्येन लभ्यते । पलं परशरीरजं ॥ १ ॥ एवमन्यैरप्यभयदानबुद्धिर्धार्यते ॥

अथावश्यकपदं व्याख्यायते, तत्रोभयकालं यदवश्यं कर्तव्यं तदावश्यकं प्रतिक्रमणमित्यर्थः, तत्फलं चेदं—आवससएण एएण । साव-
ओ जहवि बहुरओ होइ ॥ दुक्खाणमंतकिरियं । काही अचिरेण कालेण ॥ १ ॥ व्याख्या—आवको यद्यपि बहुरजस्को बहुपापयुक्तो
भवति तथाप्येतेनावश्यकेन कृत्वा स्तोकेन कालेन दुःखानामंतक्रियां विनाशं करिष्यतीति, किंच—आवससअं उभयकालं, ओसहमि-
वं जे करंति उज्जुत्ता ॥ जिणविज्झकहियविहाणा, अकम्मरोगा य ते हुंति ॥ २ ॥ व्याख्या—आवका उपयोगशुक्ताः संतः प्रभात-
संख्याकालयोजिनवैद्यकथितविधिना सम्यक्प्रकारेण औषधमिवावश्यकं कुर्वन्ति ते कर्मरोगरहिता भवन्तीति. प्रतिक्रमणनियमे साज्जणसिंह-
दृष्टांतः । स चैवं—साज्जणसिंहनामा श्रेष्ठो द्विसंध्यं कालवेलायां प्रतिक्रमणं विना भोजनं न कार्यमिति नियमवान् बभूव. एकदा पीरो-
जपातसाहेन केनचिदपराधेन स कारागारे क्षिप्तस्तदा तत्र स्थितेनापि तेनारथकपुरुषेभ्यः पंचाशत्पंचाशन्मितात् सुवर्णनिकृत्तान् दत्त्वा
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कृतं, अन्यदा रत्नद्वयपरीक्षणव्यतिकरे तृतीयं रत्नं जगन्मध्ये त्वमिति वचनात्प्रसन्नेन सुगन्धोपेन स मुक्तः सन्मानि-
तश्च. तदा तैर्भौतैरारथकैर्निकृत्तस्तस्य पश्चात्प्रदत्तास्ततः श्रेष्ठिना ते निकृत्तस्य एव दत्ताः, प्रोक्तं च अहो एतद्धनं कियत् ! यतो
ऽमूल्यं प्रतिक्रमणं मया कृतं भवत्साहाय्यादिति दृष्टांतः ॥

अथ पौषधं व्याख्यायते—धर्मस्य पौषं पुण्डितं दत्ते तत्पौषधं, तच्चाहार १ शरीरसत्कार २ गृहव्यापार ३ अन्नदा ४ निवृत्तिरूपं बोध्यं,
तत्फलं चेदं—पोसहि य सुहे भावे । असुहाइ खवेइ नत्थि संदेहो ॥ छिंदेइ निरयतिरिगइ । पोमह विहिअप्पमत्तेणं ॥ १ ॥ पौषधप्र-
तिश्चरत्वे कामदेवदृष्टांतः—यथा कामदेवश्चावकः पौषधे स्थितः सन् निशायां मिथ्यातिवदेवेन—दुष्टमज १ नाग २ पिचाश ३ रूपैर्ष-
द्बुधा क्षोभितोऽपि मनोवाक्कायैर्मनागपि न क्षुभित इति.

नर्तकीनिप्रयत्नितोऽपि तयोर्निर्विकारभावदर्शनात् सद्यः संप्राप्तैवागम्योऽनित्यादिभावनां भावयन् केवलज्ञानं प्राप, देवैर्महोत्सवो विहितो, वंश एव च सिंहासनं बभूव, तत्स्वरूपदर्शनान्नुपादयोऽपि प्रतिबुद्धाः ॥ इति ॥ परिज्ञायांमितापुत्रदृष्टांतः ॥७॥ अथ परिहरणीयवस्तु-
त्यागे तेतलिपुत्रदृष्टांतो यथा—तेतलिपुरे कनककेतुर्नाभराजा, स च राज्यलोभाज्जातमात्रान् स्वपुत्रान् विनाशयति. तस्य राज्ञस्तेतलि-
पुत्रनामाभात्यस्तस्य पोडिलानाम भार्या, सा च प्रथमं मंत्रिणोऽतिवह्यमासीद्, पश्चात्कर्यंचिदनिष्टा जाता. एकदा तस्या गृहे आहारार्थ-
मेकः साध्वी समुपागतः, मंत्रिपत्न्या तां प्रति प्रणम्य भर्तृवशीकरणोपायः पृष्टः, साध्व्या प्रोक्तं धर्मः सेव्यो येन सर्वेष्टार्थाः सिद्ध्यन्ति,
ततः सा संसाराद्विरक्ता सती दीक्षाग्रहणार्थं पतिं पप्रच्छ, मंत्रिणोक्तं दीक्षां गृहाण, परं यदि त्वं देवपदं प्राप्नुयास्तर्हि मां प्रतिबोधय,
तयापि तद्वचोनीकृत्य दीक्षामादाय आद्युःक्षये समाधिना मृत्वा देवपदं प्राप्तं, अथ मंत्रिणा राज्ञ एकः पुत्रो जातमात्र एव प्रच्छन्नं गृही-
त्वा स्वगृहे वाद्धित आसीत्. एकदा कनककेतुर्नृपे परलोकं गते सति मंत्रिणा स कनकवज्रकुमारो राज्ये स्थापितः, राजकार्यमभारत्या-
धीनं कृतं, ततो मंत्री अहर्निशं राजकार्ये मग्नः सन् कदापि धर्मकृत्यं न कृतवान्. तस्मिन्मन्त्रे देवपदं प्राप्तया पोडिलया मंत्रिणस्तत्स्व-
रूपं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधाय नृपादयः सर्वेऽपि लोकास्तत्पराङ्मुखः विहितः, ततो नृपस्थानं गतेन मंत्रिणा क्वाप्यादरमलमगनेन सद्यो
गृहमागत्यत्मानः कुपराशंकया स्वहस्तेनैवानेके मरणप्रयोगाः कृताः, परं देवेन सर्वेऽपि वैयर्थ्यं नीताः, ततो विलक्षीभूय स्थितं मंत्री-
णं प्रति देवः प्रादुर्भूय उवाच, भो मंत्रिन् ! ईदृक्संसारस्वरूपं विद्यते, तच्चतो न कोऽपि कस्यापि स्वजनोऽस्ति. इत्यादिवचनैर्मंत्रिणं
प्रतिबोध्य देवः स्वस्थानं ययौ, मंत्र्यपि सर्वे विश्रवं परित्यज्य सद्यो दीक्षां जग्राह । इति प्रत्याख्याने तेतलिपुत्रदृष्टांतः ॥ इति सामाधि-
कपदं व्याख्यातम् ॥

सर्वजीविः सह क्षामणां कृत्वा तत्र स्थितः सन् स्वयमेव तत्कटुकतुंविकाशकं भुक्तवान्, न पुनः परमाणि वयमिषा परिष्ठापितवान्-
ततः सद्यो मृत्वा स सद्रतिं प्राप्सः ॥ इति ॥ निषयाचरणे धर्मरुचिर्हृष्टांतः ॥ ६ ॥ अथ पापत्यागेन यद्वस्तुतत्त्वज्ञानं, तत्र इलापुत्रदृष्टां-
वो यथा--इलानगरे धनदत्तधेष्टी, तस्य इलादेवीसेवनाद् इलापुत्रोनाम पुत्रो जातः, स चैकदा तत्रागतानां विदेशिनटानां नृत्यं पश्य-
न् अतिसुन्दररूपां नर्तकपुत्रीं विलोक्य प्राग्भवस्नेहात्तरयामत्यन्तानुरक्तो बभूव, ततः सद्यो गृहमागत्य पितरं प्रति उवाच-भो तात !
मां प्रति नर्तकपुत्रीं परिणायस्व, नोचेद् मरणमेव शरणीकरिष्ये, परमपरकन्यापाणिग्रहणं सर्वथा न विधास्ये, तदा पित्रा तस्यात्याग्रहं
विज्ञाय कथमपि निषेद्धमशक्नुवता वृद्धनटसमीपं गत्वा तस्य पुत्री मां गता, नटेनोक्तं यद्ययमस्मत्कलां शिक्षयित्वा बहुधनं योपाढ्यं
अस्मज्ज्ञातिं पोषयेत् तर्हि-अस्मत्पुत्र्याः पाणिग्रहणं कुर्यात्, श्रेष्ठिना तद्वचः श्रुत्वा इलापुत्रं प्रति सर्वोऽपि वृत्तांतः प्रोक्तः, इलापुत्रस्तु
तदप्यंगीकृत्य दृष्टेन गृहाभिर्गत्य नटेषु संमिलितः, ततः कियता कालेन तेषां सर्वकलासु निपुणो भूत्वा वेत्तातटनगरं प्राप्सः, तत्र राज्ञ
स्वकलादर्शनाय स्वयं वंशमारुह्य रमतेस्म. सा नटपुत्री च वंशपार्श्वे स्थिता गानं करोतिस्म, तदा तां नटपुत्रीं विलोक्य राजा चलच्चितः
सन् चिंतयतिस्म, यद्येष इलापुत्रो वंशाभिपत्य प्रियते तर्हि एनां कन्यामहं गृह्णामि. अथ इलापुत्रः स्वर्ग एव कलाः कृत्वा वंशादुत्तीर्य
दानग्रहणेच्छया नृपपुरं स्थितः, राज्ञोक्तं व्यग्रतया मया नृत्यं न दृष्टं, ततः पुनः कुरु ? तदा तेन धनलिप्सया पुनर्नृत्यं कृतं, परं
राज्ञा तन्मरणमिच्छता पुनरवधौकेन. ततः सवृतीयवारं पुनः-वंशमारुह्य रमतेस्म. तस्मिन्नावसरे एकभाग्यवतः श्रेष्ठिनो गृहे एकः सा
धुराहारार्थं गतस्तदा सर्वालंकारविभूषिताऽतिसुन्दरांगी श्रेष्ठिपत्नी सद्यः समुत्थाय सानंदं वंदनां विधाय मोदकैः स्थालं भुत्वा साधुं
प्रतिलामयति, साधुरप्यधोदृष्टिः सन् 'इत्थं इत्थमिति' शब्दमुच्चारणाहारं मुह्यति. एतत्स्वरूपं वंशारूढेन इलापुत्रेण दृष्टं, तदासौ स्वयं

तत्प्राप्त्यर्थं समपरिणामं दधानः, करस्यं खड्गादि तत्रैव परित्यज्य तन्मुनिर्याने एव कायोत्सर्गेण तरथो. तदानीं हि रुधिरगन्धादुपा-
गतेन कीटिकागणेन तच्छरीरं सच्छिद्रं कृतं, परं स मनागपि न च्चाल, तृतीयदिने तत्रैव कालं कृत्वा स्वर्गं प्राप्ताः ॥ इति ॥ समासे
चिलातीपुत्रदृष्टांतः ॥४॥ अथ स्तोकाक्षरैर्महार्थकथने लौकिकः पंडितचतुष्टयदृष्टान्तो यथा-वसन्तपुरे जितशङ्कराजा, तस्यैकदा शास्त्रभ-
णोच्छासीत्, तदा चतुर्भिः पंडितैः श्लोकक्षप्रमितमेकैकं ग्रंथं विधाय नृपाय निवेदितं, नृपेणोक्तं-एते ग्रंथा अतिमहातो मया स्तोकाकलेन
भ्येतुं न शक्यन्ते, तस्मात्स्वल्पाक्षरैरेवैतेषां सारं वदत, तदा चतुर्भिः पंडितैः सारभूतमेकं श्लोकं निरुपाद्य नृपाग्रे प्रोक्तं, तथाहि-जीर्णे
भोजनपानेयः, कपिलः प्राणिनां दया ॥ बृहस्पतिरविश्वासः, पंचालः स्त्रीषु मार्दवं ॥१॥ व्याख्या-अज्ञेयनामा विद्वान् वक्ति-प्रथमं
भुक्ते आहारे जीर्णे सति पुनः भोजनं कार्यमिति वैद्यग्रंथपरमार्थः १, कपिलपंडिनः ग्राह-सर्वेषां प्राणिनां दया कार्योति धर्मशास्त्रपर-
मार्थः २, बृहस्पतिनामा विद्वान् वदति-कस्यापि विश्वासो न कार्य इति नीतिशास्त्रसारः ३, पंचालो विद्वान् ब्रूते-स्त्रीषु मृदुता धार्या
परं तासामंतो न ग्राह्य इति कामशास्त्रादहस्यं ४, एवं स्तोकाक्षरैर्बहार्थकथनं द्वादशांगीरूपं संक्षेपसामाधिकं बोध्यं ॥५॥ अथ निरुपायाचरणे
धर्मरुचिसाधुदृष्टांतो यथा-धर्मवोषाचार्यस्य शिष्यो धर्मरुचिनामा साधुर्नगरे आहारार्थं अमन रोहिणीनामब्राह्मण्या गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः,
तथा कुटुम्बनिमित्तं मिष्टभ्रान्त्या निरुपादितं कद्रुकर्तुर्विका याकं विषप्रायं विज्ञाय दुष्टदुष्टया साधवे दत्तं, साधुना तु सरलस्वभावेन तद्
गृहीत्वा स्वस्थाने आगत्य गुरुभ्यस्त्वदर्शितं. गुरुभिस्त्वद् दृष्ट्वा प्रोक्तं भो महाशुभाव ! इदं याकं विषप्रायमस्ति, तस्मान्निरवयवस्थंडि-
ले गत्वा परिष्ठापय । तदा धर्मरुचिसाधुर्गुर्वाज्ञया निर्वद्यभूमौ गत्वा यावत्तच्छाकं परिष्ठापयितुं लग्नस्तावत्तन्मध्यात्पतिविधुमात्रे एव
तद्गन्धाकृष्टां बह्व्यः कीटिकाः संमिलितारत्तद्गन्धप्रहणेनैव च मृताः, अथैवं बहुकीटिकामरणं दृष्ट्वा पापभीरुः साधुर्जिवदयां चिंतयन्

भट्टैर्निरुद्धय निजगृहं चागत्य प्रच्छन्नं स्थितः, ततः स दत्तो मतिमोहात्सप्तमपि दिनमष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः शान्तिकं कुर्वे इति विचिंत्य गृहान्निर्गतः, तदा एको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वाद् राजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुष्पैराच्छादयामास, तावत्तत्रैव मार्गे गच्छतो दत्तरयाश्चसुरोत्थिषा सा विष्टा मुखे पतिता. तदा स विष्टास्वादान्वमत्कृतः सन् पश्चान्निवृत्तस्तदैतस्य बहुविधदुराचारेण खिन्नैर्मुलमंत्रिभिर्जितशत्रुतृपः पंजरान्निष्कारय राज्ये स्थापितः, दत्तरस्तु छलाद् बद्ध्वा राज्ञे समर्पितः, राज्ञा च स कुंभ्यां प्रक्षिप्य अथश्चार्मिं प्रज्वाल्य श्वानान् (शुनो) विमुच्य स कदर्भितः सन् मृत्वा नरकं गतः आचार्यास्तु बहुधा सन्मानिताः, इति सत्योक्तौ कालिकाचार्यदृष्टांतः ॥ ३ ॥ अथ स्तोकाक्षरैर्महातन्त्रज्ञाने चिलातीपुत्रदृष्टांतो यथा—राजगृहनगर्यां धनदत्तनामा व्यवहारी, तस्य चत्वारः पुत्राः, सुसमानामपुत्री, चिलातीपुत्रनामैको दासश्चासन्. एकदा भेष्टी तं दासं दुराचारिणं विज्ञाय गृहाद् बहिर्निष्कासितवान्. सोऽपि ततो निःसृत्य चौरपण्ड्यां गत्वा स्थितः । अथान्यदा स चिलातीपुत्रो बहुचौरान् संमेलयित्वा राजगृहनगर्यामागतः, तत्र स्वयं च तस्य भेष्टिनो गृहे प्रविश्य सुसमानामकन्यां चादाय सद्यो गृहान्निर्गतः, तावत् भेष्टयपि कन्यानयनार्थं चतुष्पुत्रसहितस्तत्पुष्टे चलितः एवं च कियति मार्गेऽतिक्रान्ते भेष्टिनपत्यासन्नमागतं वीक्ष्य भीतद्विचलातीपुत्रः सुसमाया मस्तकं छित्त्वा करे च तद् गृहीत्वा, द्वितीयकरे च रुधिरलिपे खट्गमुत्पाठ्य पर्वतोपर्यारोह, भेष्टी तु तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विषण्णः सन् पश्चाद्दलितः, अथ चिलातीपुत्र एतादृशभयंकररूपेणाग्रे चलन् मार्गे कायोत्सर्गस्थं साधुं च विलोक्य इत्यमुवाच, भो भुङ् ! धर्मं कथय ? नोचेदनेन खड्गेन तवापि शिरश्छेत्स्यामि, साधुना तत्स्वरूपं वीक्ष्य स्मरति । णमो अरिहंताणं, इति पदमुच्चार्य आकाशे चोड्डिय उपस्थम १ विवेकं, संवरेति ३ पदत्रयात्प्रमकं धर्मं तदग्रे उन्नत्वाऽन्यत्र जग्मे. अथ चिलातीपुत्रस्तमर्थं विचारयन् आत्मनि तन्मध्यगमेकमपि गुणमपश्यन्

मेतार्यमुनिः प्राग्भवाचरितदुरितवशाद्राजगृहनगर्यां चांडालकुले समुत्पन्नः, चांडाल्या च जन्मममय एव मृतवत्सायै धनदत्तश्रेष्ठिपुत्रन्यै स प्रच्छन्नमर्पितस्त्वद्गृहे स वृद्धिं प्राप्तः, क्रमेण यौवने प्राग्भवमित्रदेवसाहाय्यादष्टौ श्रेष्ठिकन्या एकां च श्रेणिकनृपपुत्रीं स परिणीतवान् . ततो द्वादशवर्षाते देववचनात् श्रीवीरप्रभुसमीपे प्रव्रज्यापादाय बहुदेशेषु विहरन् एकदा राजगृहनगर्यां स्वर्णकारगृहे मिश्रार्थं प्रविष्टः, तत्र स्वर्णकारे मिश्रानयनार्थं गृहांतः प्रविष्टे सति पञ्चाद् श्रेणिकनृपस्य देवपूजानिमित्तं तत्कृता अष्टौ चारुव्रतप्रमिताः स्वर्णयवाः कौचपक्षिणा भक्षितास्त्वत्श्रोत्र्णीय स भिस्त्युपरि स्थितः, तावत् स सुवर्णकारः शुद्धाहारमानीय बहिः सभागतः, स्वर्णकारस्तत्र स्वर्णयवानपश्यन् तं साधुमेव तच्चौरं विचिन्तयन् जगाद-भो साधो ! इहस्था यवाः केन गृहीताः ? तदा साधुना चिंतितं यदि पक्षिणा भक्षिता इति वक्ष्ये तर्हि मद्भचनादसौ एनं कौचं हनिष्यति एवं विचिन्त्य तेन मौनमाश्रितं, ततोऽतिरुष्टेन स्वर्णकारेण साधोर्मस्त्वकमा-र्द्रवार्धेण बद्धं, तदा साधोश्चक्षुषी निःसृत्य पतिते, महती वेदना समुत्पन्ना, ततः स साधुरन्तकृत्कैवली भूत्वा मुक्तिं प्राप्तः । इत्थं प्राणांतोपसर्गेऽपि तेन मेतार्यमुनिना जीवदयैव मनसि धृता, न किमप्यन्यच्चिंतितं, एवमन्यैरप्याचरणीयम् । इति । समयिके मेतार्यदृष्टांतः ॥ २ ॥ अथ सत्यवादे कालिकाचार्यदृष्टांतो यथा-तुरीमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भागिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वामिनुपं कारागारे निक्षिप्य स्वयं च राज्यभारं विभ्रता अन्यदा च पातुः प्रेरणयाऽऽचार्यसमीपं गतेन तेन उन्मत्ततया धर्मैर्यया च सक्रोधं श्रीगुरुभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति गुरुभिर्धैर्यमवलम्ब्य तस्याग्रे यज्ञो हिंसारूपो हिंसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तं, न पुनरन्यथा . ततः कोऽत्र प्रत्यय इति तेन पृष्टे सति गुरुणोक्तं, तस्मिन्नेव दिने तव मुखेऽकस्माद्विष्टा पतिष्यति, ततोऽतिक्रुद्धेन दत्तेनोक्तं त्वं कथं मरिष्यसि ? गुरुणोक्तमहं समाधिना मत्तारिम्, मृतोऽपि च स्वर्गं गतास्मि । तदा दत्तः साहकृतिः सन् तत उत्थाय स्मरि च स्व-

रागद्वेषमयादिपरिहारेण यथास्थितकथनं ३, समासः-स्तोकाक्षरैः कर्मनाशकस्तत्त्वबोधः ४, संक्षेपः-स्तोकाक्षरा महार्था द्वादशंगी ५, अनवद्यं-निःपापाचरणं ६, परिज्ञा-पापत्यागेन समंताद्वस्तुतत्त्वज्ञानं ७, प्रत्याख्यानं-परिहरणीयवस्तुत्यागः ८ इत्यष्टौ नामानि. अथेषां क्रमेणाष्टौ दृष्टांता दधते, तत्रादौ दम्पदन्तदृष्टांतो यथा—

हस्तिशीर्षनगरे दम्पदंतो राजा, तस्य चैकदा हस्तिनागपुरस्वामिभिः पांडवै कौरवैश्च सह सीमानिमित्तं महान् विवादः संजातः, तदनंतरं कियद्भिर्दिनैर्दम्पदंते जरासंधनृपसेवार्थं गते सति पांडवकौरवैश्च तद्देशो भग्नस्तां वार्तां श्रुत्वा क्रुद्धो दम्पदंतः सद्यो बहुसैन्यमादाय हरितनागपुरेपरि समागतस्तत्र चोभयेषां परस्परं महद्वृद्धं संजातं, परं दैववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः; दम्पदंतस्तु विजयं प्राप्य स्वस्थानमायातः, तत एकदा स नृपः संख्यायां पंचवर्णावर्तलस्वरूपं दृष्ट्वा संप्राप्तवैराग्यः संसारमपि तादृशमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः, ततः प्रतिग्रामं विहरन् अन्यदा हस्तिनागपुरे प्रतोत्तया बहिर्देशे कायोत्सर्गेण स तस्यौ, तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पांडवैर्मांशं तं मुनिं विलोक्य लोकमुज्जाह्व तं दम्पदंताराजर्षिं विज्ञाय सद्योऽश्वेभ्य उत्तीर्य विधितान्भिवन्द्य तस्य द्विविधमपि बलं प्रशंस्य अग्रे चलितं, ततः कौरवाः समेतास्तेषु बृद्धेन दुर्योधनेन तथैव तं दम्पदंतं विज्ञाय बहुभिर्दुर्वाक्यैस्तिरस्कृत्य साधुसमीपं च बीजपूरफलं प्रक्षिप्य अग्रे चलितं, ततो 'यथा राजा तथा प्रजोति' न्यायात्तदनुगच्छद्भिः सर्वेऽपि सेनिकैः काष्ठपाषाणादेर्निःक्षेपाद् समन् तादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विदधे. अथ पञ्चाद्वलमानाः पांडवा मुनिरस्थाने तन्महच्चत्वरं दृष्ट्वा लोकेभ्यः प्रशपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुःखेष्टितं ज्ञात्वा सद्यस्तत्रागत्य पाषाणादिद्रुतीकरणपूर्वकं तं दम्पदंतं प्रणम्य स्वस्थानं गताः, एवं पांडवैः सन्मानितः कौरवैश्चापमानितोऽपि स मुनिः उभयत्र समभावं वसार, मननागपि रागद्वेषौ न कुतवान् । इति समयभावे दम्पदंतदृष्टांतः ॥ १ ॥ अथ दयापूर्वकवृत्तौ मेतार्यदृष्टांतो यथा—

पारायं, एतावदा समयगृष्टिमिथ्यात्वपरिहारेण देवपूजन-गुल्लेखन-जैनागमश्रवण-धर्मक्रियानुमोदन-तीर्थयात्राकरण-जिनकल्याणकभूमिस्पर्शनादिभिः सततं समयकृतं निर्मलं कार्यमिति, उक्तं च—

जन्मं दिक्खता नाणं, तित्थयराणं सुहाणुभावाणं ॥ जत्थ य कयनिच्चयाणं अगाढं वंसणं होइ ॥१॥इति॥ प्रसंगत उक्तं, अथ प्रथमं सामायिकस्वरूपमुत्पदे, समस्य-रागद्वेषरहितस्य सतो-जीवस्य आयो-ज्ञानादीनां लाभ प्रशममुखरूपः समायः, स एव-सामायिकं, मनोवाकायचेष्टापरिहारेण मुहुर्त्तं यावत् सर्व्वस्तुष्टु सम्पत्तिरिति इत्यर्थः, उक्तं च, निदपसंसासु समो, समो य माणावमाणकारीसु । समस्यणपरियणमणो । सामाहयं संगओ जीवो ॥ १ ॥ जो समो सत्त्वभूएसु, तसेसु थावरेसु य ॥ तस्य सामाहयं होइ, इमं केवलिसासियं ॥ २ ॥ तथा सामायिकस्थितः श्रावको गृहस्थोऽपि यतितुल्यो भवति, यतः—सामाहयंमि उ कए, सम्पणो इव सावओ इवइ जम्हा ॥ एएण कारणेणं, बहुसो सामाहयं कुञ्जा ॥ १ ॥ अत एव सामायिकस्थस्य देवस्नाजपूजनादावप्यधिकारो नास्ति; सामायिकरूपे भावस्त्ववे प्राप्तं सति द्रव्यस्त्ववकरणानौचित्यात् । सामायिकस्य दुर्लभता कथितास्ति, यथा—सामाहयसामग्निं, देवावि चितंति हिययमज्झंमि ॥ जइ हुइ मुहुत्तमेणं, ता अह्म देवत्तणं सत्तलं ॥ १ ॥ इति ॥ इह सामायिककर्त्ता श्रद्धालुर्द्विविधः ऋद्धिमान् अनृद्धिकश्च; तत्र य ऋद्धिरहितः स साधुसमीपे जिनगृहे पौषधशालायां स्वगृहे वा निर्विघ्ने स्थाने सामायिकं कुर्वते, यस्तु राजादिर्महर्द्धिकस्त्वस्य सामायिकविधानं महताडम्बरेणोपाश्रयमागत्योचितं भवति, यत ईदृशा अपि सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावना संजायते इति.

अथ सामायिकस्याष्टौ नामानि उच्यन्ते—सामाहयं १ समहयं २ सम्मवाओ ३ समास ४ संखेवो ५ । अणवज्जं च ६ परिणणा ७, पञ्चवखाणे य ८ ते अहं ॥ १ ॥ व्याख्या—सामायिक-समभावः १. समयिकं-सम्यग्दयापूर्वक सर्व्वजीवेषु प्रवर्त्तनं २, सम्यग् वा

तरसं चिर्मटिकादिफलं जीवाश्रयत्वाद्दर्जेनीयं, पुनः सच्छिद्रमपरिपक्वं फलमपि अंतर्जीवसङ्गाधारयाज्यं, एवमन्यदपि अज्ञातफलादियद्-
भक्ष्यवस्तु तत्सर्वं परिवर्ज्य, उक्तं च—

अज्ञातकं फलमशोधितपत्रशार्कं, पूर्णफलानि सकलानि च हृद्वचूणं ॥

मालिन्यसर्पिरपुरीक्षकमानुषाणा-मेते भवंति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

पुनर्यद् द्रव्यं ग्रीष्मादिकाले शीघ्रविनाशि भवति तत्तत्सोपयोगेन सता निरवद्यमेव सेव्यमिति ॥

अथ विशेषतोऽस्मिन्पर्वणि कृत्यं दर्शयति—

सामायिकावद्वयक-ग्रीषधानि, देवार्चन-स्नान-ज-विलेपनानि । ब्रह्माक्रिया-दान-तपोमुखानि, भव्याश्चतुर्मासिकमंडनानि ॥ १ ॥
व्याख्या--भो भव्या ! एतानि सामायिकादिधर्मकृत्यानि चातुर्मासिकस्य मंडनानि-अलंकारभूतानि विद्यते, ततो भवाङ्गिरतानि
सेव्यानीति ज्ञेयं, यद्यपि चातुर्मासिकत्रयमस्ति तथापि यदुद्दिश्य व्याख्यानं विधीयते तन्नाम ग्राह्यं, तत्र न कोऽपि दोषः, अत्र हि
कश्चित्पुमान् सामायिकं करोति, कश्चित्प्रतिक्रमणं, कश्चित्पौषधमित्यादि योज्यं, यथाशक्ति एतानि कर्तव्यानीति न कश्चिद्विरोध इति,
इह प्रथमं तिथयो विलोकयाः, ते च त्रिधा तथाहि—“चाउदससठ-सुद्धिद्विगुणपासिणीचि” सिद्धाते उक्तत्वात्, मासमध्ये द्वे चतुर्दश्यौ,
द्वे अष्टम्यौ, आमावास्या, पूर्णिमा च, षट् चारित्रतिथयः, आसु चारित्रपाराध्यं, शीलांगाचार्यादि-मीताश्वराहत्वात्, उद्दिष्टशब्देन
जिनकल्याणकतिथयः पर्युषणातिथिरपि च ग्राह्या, द्वितीयापंचम्येकादश्यो ज्ञानतिथयः, एषु ज्ञानपाराध्यं, अन्ये दर्शनतिथयस्तेषु दर्शन-

अथ श्रीचातुर्मासिकव्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ९ ॥

स्मरं स्मरं स्मरं स्फुरज्ज्ञानं, धाम जैनं जगन्मतम् ॥ कारं कारं क्रमांभोजे, गौरवे प्रणतिं पुनः ॥ १ ॥

निषद्धां प्राक्तनपाद्भैरवींश्च व्याख्यानपद्धतिम् ॥ लिख्यते लेखातो व्याख्या, चातुर्मासिकपर्वणः ॥ २ ॥ युगम् ॥

इहाषाढ २ कार्तिक २ फाल्गुन ३ चार्तुमासिकानामन्यतमे चातुर्मासिकपर्वणि समागते सति अन्योऽन्यसापेक्षव्यवहारनिश्चयाभ्यां युक्तं श्रीजिनशासनं विज्ञापैकांतवादनिराकरणेन आवश्यकग्रंथोक्त-समाहिताक्षर-शुद्धटंकरूपलक्षणचतुर्थ-मंगतुल्यं द्रव्यमावलिंशं संयुक्तमिच्छद्भिः स्याद्वादरुचिभिर्धर्माधिभिः प्राणिभिः सम्यग्धर्मकृत्यं कर्तव्यम् । अत्र हि चत्वारो मंगाः प्रोक्ताः सन्ति, तथाहि—अशुद्धं रूप्यमशुद्धमुद्रं १, अशुद्धं रूप्यं शुद्धमुद्रं २, शुद्धं रूप्यमशुद्धं मुद्रं ३, शुद्धं रूप्यं शुद्धं मुद्रं ४. तत्र प्रथमे मंगे चरकपरिवाजकादयः १, द्वितीये पार्श्वस्थादयः २, तृतीये प्रत्येकबुद्धा अंतर्मुहूर्त्तकालमृगीतद्रव्यलिंशाः ३, चतुर्थे साधवो द्रव्यतो भावतश्च शुद्धिभाजाः ४. एतेषु चतुर्थमंग एव शुद्धत्वादुपादेय इति । अथ आदानां प्रथमतः सामान्येन किंचित्त्रित्यकर्तव्यमुच्यते । एतद्दुरंतानंतमवश्रमणभीरुभिर्जैनभार्गानुसारिभिः अद्वाह्यभिः सर्वदा बहुमावद्यव्यापाराः वर्जनीयाः, विशेषतः फाल्गुनादिमासेषु तिलादिधान्यं न रक्षणीयं बहुन्नसजीवोत्पत्तिविनाशसंभवात्, तथा संधानपाञ्चफलादीनां यदि संसक्तं भवेत्तदा त्याज्यं, जंतुभिर्मिश्रं फलं मधुकवित्वादि, पुष्प-पराणिशिद्रूपमुकादि त्याज्यं, वर्षाकाले तंदुलीयादिपत्राकां न भक्षणीयं, बहुद्वलमन्नमजीवमिश्रत्वादिति, योगशास्त्रे हेमाचार्यैर्गुर्जरादौ महाजनप्रसिद्धैरुक्तमस्ति, फाल्गुनपूर्णिमात् आरभ्य कार्तिकपूर्णिमां यावत् प्रायेण पत्राकां न भक्षयामिति । तथातिपक्वं श्लथीभूतं चलि-

रिसहेस समं पत्तं, निरवज्जं हल्लुरससमं दाणं ॥ सेयांससमो भावो, हविज्ज जई मणिगय हुज्जा ॥४॥ इयं गाथा स्पष्टार्था ।
ननु त्रैलोक्यपूज्यस्यापि भगवतः कथमेतावान्—अन्तरायोज्जनिष्ट ? तत्रोच्यते—प्राक्कृतकर्मोदयाद्, तथाहि—कस्मिंश्चित् प्राग्भवे
ऋषभस्वामिजीवेन पथि ब्रजता धान्यखले धान्यं भक्षयतो बलीवर्दान् तोदनेन कर्षुर्क्रेस्ताडयमानान् विलोक्य चिन्तितमेते मूढाः वृषभ-
मुखेषु श्लिष्यबन्धनं न जानते, तस्मिन् क्षणे स्वयं तत्र स्थित्वा स्वहस्तेन वृषभमुखेषु तद्बन्धनोपदेशश्चक्रे, तदानीं च बलीवर्दैः निःश्वा-
सानां षष्ठ्यधिकत्रिशती सुमुखे, तस्मिन् कर्मणि उदिते सति भगवानत्र भवे वर्षमेकं यावद् आहारविहनं लेभे, तस्मिन् कर्मणि क्षयोप-
शमं च प्रापिते श्रेयांसदत्तमाहारं लब्धवान्, श्रेयांसश्च तद्दानफलेन मुक्तिमुखमाग्नं बभूव, तद्दिनादेव साधुभ्यः प्रासुकाहारदानविधिः
सर्वैरपि लोकोरज्ञायि । ततश्च भगवान् ऋषभदेवो वर्षाणामेकसहस्रं यावद् छाट्टमस्थ्येन विहृत्य तपस्तप्त्वा वातिकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा
केवलज्ञानं प्राप्य वर्षसहस्रोत्पूर्वलक्षं यावदार्यक्षेत्रेषु विहृत्य बहुभयान् प्रतिबोध्य अष्टापदपर्वतोपरिदक्षसहस्रमुनिमहितेन मोक्षं
इति श्रुत्वा भो भव्याः ! रत्नत्रयात्मके मोक्षमार्गे बह्वादरेण यतध्वम् इति श्रेयः ॥

अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं वीक्ष्य प्राक्तनम् । अलेखि सुगमं कृत्वा, क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ १ ॥

॥ इति श्री अक्षयनृतीयाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

एतच्च मगधतः पारणकं श्रेयांसगृहे वैद्याल्लुक्कलवृतीयायामभूत्, तद्दानस्य अक्षयसुखजनकत्वेन तद्दिनस्याक्षयवृतीया, इति प्रसिद्धिर्भूत्, शेषाणामजितादित्रयोर्विषतितीर्थकराणाममृतससहशोपमममृतरसतुल्यं परमाश्वं घृतखण्डमिश्रितक्षैरेयीरूपं भोजनकं पारणके आसीद् इति प्रथमगाथार्थः । अथ पंचादिव्यानि एव आह—

बुद्धं च अहो दाणं, दिव्वाणि य आहयाणि तूराणि । देवा वि सन्निवहया, वसुहारा चैव ब्रुहा य ॥ ६ ॥

गाथार्थः—यदा श्रेयांसगृहे भगवता पारणकं कृतं तदा देवैः, 'अहोदानमहोदानमिति' बुद्धम्—उद्घोषणा कृता, तथा देवब्रुन्देन दिव्या-नि तूराणि वादित्राणि आहतानि—वादितानि, आकाशे बधिरितदिक्चक्रा देवदुन्दुभयो नेदुरित्यर्थः, तथा देवाः—तिर्यग्जृम्भकादयोऽपि सन्निवसिषाः—आगतः, तथा वसुधाभा च ब्रुहा—सार्धद्वादशकोटिमितसौवर्णिकादिद्विदशभूदित्यर्थः । उपलक्षणात् सुगन्धिबलवृद्धिः सुगन्धपुष्पवृद्धिश्चाभूदिति श्रेयम्, एतदेव स्पष्टयति—

अवर्णं घणेण भुवर्णं, जसेण भयधं रसेण पण्डित्यो । अप्पा निरुचमसुखं, सुपत्तदाणं महग्गवधियम् ॥ ३ ॥ इति ।

गाथार्थः—दानावसरे भवतं—श्रेयांसगृहं घनेन—स्वर्णरत्नादिमयेन भूतमिति शेषः, भुवर्णं—स्वर्ग-भुत्तु-पाताल-लोकरूपं यशसा भूतम्—अहो ! श्रेयंससङ्गमारेण त्रिजगत्पतये केनाऽप्यदचपुर्वं दानं दत्तमिति त्रिलोकिकथ्यापिनी तस्य कीर्तिरभूदिति भावः, भगवान् श्रुत्वाभस्वामी हस्तुरसेन प्रतिहस्तः—लामभागभूद् संयमलामस्य हस्तुरसाहारपूर्वकत्वाद्; आत्मा—श्रेयांसजीवो निरुपमं सुखं प्राप्तवान्, अतः सुपात्रदानं महाप्रशस्यम् ।

कान्त्यसुलकाणां परमाणुधात्रमपि परिग्रहं न बांछति; किं पुनः मणिस्वर्णकन्याश्च गजमौक्तिः । अदिमिति सम्यग् विचार्य गवाक्षादुत्तीर्य
यत्र भीष्मपर्वदेवस्तत्र समागत्य हर्षभरेण पुलकितशरीरो भगवन्त त्रिःपदक्षिणीकृत्य वन्दयित्वा उवाच-हे भगवान् ! प्रसन्नो भव,
अष्टादशकोटाकोटिसामरोपपानि यावद् विच्छिन्नस्य प्रासुकाहारदानविधेः सम्यक् पदक्षेणेन भव्यजन्तून् निस्सारय, गृहाण च पटुगृहे
प्राभुतायै समगतानाम् शतसंख्यान् इक्षुषटान् इति । अथ स्वामिनाऽपि चतुर्हर्षाद्युक्तेन द्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीं सम्यग् ज्ञात्वा इक्षुरसम्रहणाय
करद्वयं प्रसादितम्, तदा श्रेयांसो रत्नपात्रद्वयाय भीमद्वगवते त्रिकरणद्वया इक्षुरसरूपं निर्दुष्टपाहारं ददानो हर्षभरेण स्वचित्ते शरीरे
न ममौष्ठौ, आत्मानं धन्यं मन्यमानः त्रिजगत्पुज्येन भगवता आहारग्रहणेनानुगृहीतोऽहमिति चिन्तयन् यावत् स्वहस्तेन इक्षुरसभृते-
ष्वेष्टमभवन्तं प्रीणयन् तिष्ठति, तावद् देवैर्हर्षभरेणाकाशे पंच दिव्यानि प्रकटीकृतानि, एतदेवाह श्रुतकेवली भगवान् भद्रबाहुः-‘उस-
मसस उ पारणए’ इत्यादि, गाथा पूर्वं दर्शिता । अथ गाथार्थः-ऋषभस्य लोकनाथस्य प्रथमतीर्थकरस्य प्रथमपारणके इक्षुरस आसीद्,

ॐ नमोऽस्तु ते सोमांभो, बहुमानं प्रियंवचः । किञ्चानुभवेत्ता पात्र-दानमुषणपञ्चकम् ॥ १ ॥

स्वबाहरो विलंबरच्च वैमुख्यमप्रियंवचः । पश्चात्तापरच्च सहाने, स्मृत्वा दूषणपञ्चकम् ॥ २ ॥

दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं, संसारसौख्यकरं । नृणां प्रीतिकरं गुणाकरकरं, कृत्तमीकरं किकरं ।

स्वर्गोवासरं गतिचयकरं, निर्वाण संपत्करं । यण्युर्वल्लुब्धिवर्धनकरं, दानं प्रदेय्य बुधैः ॥ ३ ॥

इहादौ श्रीऋषभस्वामिसम्बन्ध उच्यते, श्रीऋषभस्वामी सर्वार्थसिद्धविमानात् च्युत्वा आपाङ्कणचतुष्टयं श्रीमरुदेवाकुशावुत्पन्नः, नवमासान् चतुर्दिनाधिकान् गर्भे स्थित्वा चैत्रकृष्णाष्टम्यामर्धरात्रौ जन्म संग्रासः, विंशतिपूर्वलक्षाणि कुमारपदं धृक्त्वा त्रिषष्टिपूर्ववत् राज्यं प्रपालय चैत्रकृष्णाष्टम्यां दीक्षां जग्राह. तदा हस्तिनागपुरे श्रीबाहुबलिपुत्रस्य श्रीसोमयशोनृपस्य पुत्रः श्रेयांस आसीद् । अथ मगवान् प्राक्तनकर्मोदयाद् वर्ष यावद् आहारालामाद् निराहारो विहरन् हस्तिनागपुरे सपाययौ, तस्यां रात्रौ श्रेयांसादिभिः त्रिभिस्त्रयः स्वप्ना लब्धाः, तथाहि—श्यामीभूतं मेरुममृतवदैः प्रक्षाल्याहमुज्ज्वमकार्षीमिति श्रेयांसो लब्धवान् १, तथा धूर्यविभवाद् च्युतं किरण-सहस्रं श्रेयांसेन धूर्यविभवे स्थापितमिति स्वप्नं सुहृदिनामा श्रेष्ठी लब्धवान् २, तथा एकः शूरो बहुभिर्वैरिभिः रुद्धः, श्रेयांससाहा-दयाद् जयं प्राप्तवान्, इति स्वप्नं च सोमयशाः राजा लब्धवान् ३, प्रातः समायां सर्वेऽपि मिलिताः स्वं स्वं स्वप्नश्रुतवन्तश्च, ततः स्वप्नविचारं कृत्वा नृणादिभिः सर्वैरपि उक्तम्—अद्य श्रेयांसस्य कश्चिदपूर्वो महान् लाभो भविष्यतीति । तदा मगवान् भिक्षार्थं इवन्ततो अमन् श्रेयांसगृहसमीपमाययौ, श्रेयांसः स्वामिनं दृष्ट्वा हर्षं प्राप्तः, लोकास्तु पूर्व साधुमुद्रायाः अदर्शनेन अबदानविधेभजानाद् मगवन्तं मणि-स्वर्णगजाश्वादिविभिर्निमन्त्रयामासुः, मगवांस्तु तैर्दीयगानं वस्तु किमपि न गृह्णातिस्म, तदा मगवानस्माकमुपरि अतीव रुष्टोऽस्ति, येनारमाकं किमपि वस्तु न गृह्णाति इति ते लोकाः कोलाहलं चक्रुः । एवमेकः संवत्सरो व्यतिक्रान्तः, तस्मिन्नवसरे श्रेयांसो मगवन्मुद्रां विलोक्य 'अहो दृष्टं मया ईदृक्स्वरूपं कदाचिद्', इति ऊहापोहं कुर्वणो जातिस्मरणं ज्ञानं प्राप्य भगवता मह स्मरयाष्टभवंसंबन्धं च ज्ञात्वा प्राक् स्त्रयमनुभूतं साधुभावं स्मृत्वा चिन्तयत्तिस्म—अहो ! अज्ञानविजृम्भितमेव संसारिजीवानां, येनैते एव कुर्वन्ति—यतः त्रैलोक्यपराज्यं तृणाय मन्यमानो मगवान् विषयतृष्णां त्यक्त्वा सांसारिकसुखं च किं गकलतुल्यं गणयन् साधुत्वमंगीकृत्य मोक्षसुखार्थं यतमानोऽने-

चले बालिनामा महासुनिर्मोक्षं प्राप्तः । श्रीकृष्णपुत्रो ग्राम-प्रद्युम्ननामानो मुनी सिद्धिं गतौ । दशरथपुत्रो भरतोऽपि तत्रैव शिवं प्राप्तः ।
शुकनासा मुनिः, शैलकाचार्य-पन्थको च मुक्तिं प्राप्तौ । राम-भरत-द्राविडनरपतिनारादाद्या मुनयोऽप्यत्रैव मुक्तिं प्राप्ताः, पाण्डवप्रमुखाः
सत्पुरुषा अपि भीमिद्धाचले मुक्तिं प्रापुः । चैत्रीपूर्णपादिने उपवासं कृत्वा भीमिद्धाचलतीर्थे गत्वा पूजाध्यानदानादीन् ये प्राणिनः कुर्वन्ति
ते नरकतिर्यग्गतिविच्छेदं कुर्वन्ति, इत्यादि पर्वाराधनस्वरूपं प्रोक्तम् । तद्दिने श्रीगुरुपाश्चाद् मन्त्राक्षरपूर्वं रत्नात्रजलं गृहीत्वा गृहादौ सेच-
नीयम्, तेन मरकोपद्रवादि भयं याति, सदाऽऽनन्दश्च भवति, क्लिष्टं हृदि सुखं च जनः प्राप्नोति । अस्मिन् पर्वणि समागतो केचिद्
दानं ददति, केऽपि शीलं पालयन्ति, केचिद् भावं भावयन्ति, वक्तॄणां श्रोतॄणां च सदाश्रेयो भवतु ।

नन्दे-रसे-सिद्धिचन्द्रे (१८६९,) प्रमिते वत्सरे वरे । इयं व्याख्या गुणग्राह्या, चैत्रशुक्लाष्टमीतिथौ ॥ १ ॥
दुर्गे जेसलमेरौ च, कृतावासेन धीमता । गणिनाऽमरचन्द्रेण, वाचकेन सुसाधुना ॥ २ ॥

ताच्छिष्यजीवराजेन, कृता व्याख्या मनोरमा । चैत्रशुक्लपूर्णिमायाः, कीर्तिरत्नसहायतः ॥ ३ ॥

इति चैत्रशुक्लपूर्णिमाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथ अक्षयतृतीयाव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

प्रणिपत्य प्रभुं पार्श्वं, श्रीचिन्तामणिसंज्ञकम् । अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥
उसभरसयपारणए, इक्खुरसो आसि लोगनाहसस । सेसाणं परमसं, अमियरससरिसोवमं आसी ॥ २ ॥

शुद्धभावेनोपवासं कृत्वा भीजिनालये स्नानपूजामहोत्सवादि करणीयम्, सर्वजिनानां पूजा विधेया, सद्गुरुमुखाच्च तस्मिन् दिने चैत्री
व्याख्यानश्रवणं कार्यं, दीनहीनजनेभ्यो दानं दयं; शीलं च पालनीयं; जीवरक्षा विधेया, विधिपूर्वकं विमलनिरिपटं उच्चैः स्थापयित्वा
मुक्ताफलैस्तद्गुलादिभिश्च महतीं पूजां विधाय गुरुसमक्षं पंचमकरत्रयादिभिर्देवान् वन्दित्वा शुभध्यानेन दिनरात्रीकृत्यं विधाय
पारणवेलायां मुनिभ्यो दानं दत्त्वा पारणकं विधेयम्, पंचदशवर्षाणि यावदेवं प्रतिवर्षं व्रतपाराधनीयम्, पश्चादुद्यापनं यथाशक्ति समा-
चरणीयम्, तेन निर्धनो धनी भवेद्, पुत्र-कलत्र-सौभाग्य-कीर्ति-देवमुखं शिवपदप्राप्तिश्च भवेत्, तथा स्त्रीणां पतिवियोगो न भवति,
रोग-शोक-वैधव्य-दौर्भाग्य-मृतवत्सत्त्वं पारध्यादि सर्वं कर्मफलं नश्यति । अस्या आराधने स्त्री पतिवच्छमा भवति, विषकन्या
भूत-प्रेत-शाकिन्यादिप्रहादिकष्टं विलयं याति, बहूनां किं भावेनाऽऽराधिता चैत्रीपूर्णमा मुक्तिं ददाति, इति भणधरमुखात् श्रुत्वा सा
बाला हर्षं प्राप, उक्तवती चाहं एतद् व्रतं करिष्यामि । तदा जनन्या सह सा बाला गुरुं नत्वा गृहे गत्वाऽवसरे चैत्रीपूर्णमाऽऽराधनं
कृतवती, तदा सा सुखिता जाता, विषयविकारस्यापि शान्तिः संजाता, परमपदे मनोऽभूद्, प्रति वर्षं व्रतं कुर्वत्या पूर्णं व्रते शुभभावे-
नोद्यापनं कृतम्, पुण्डरीकणधरध्यानेन भीसिद्धाचलयात्राकारणेन भीष्मपदेवस्य जापेन प्रान्तेऽनशनं विधाय कालं कृत्वा सौधर्मदेव-
लोके देवत्वेनोत्पन्नाः, तत्र देवसंबन्धिनो भोगान् भुक्त्वा महाविदेहे क्षेत्रे सुकच्छविजये वसन्तपुरे नरचन्द्रस्य राज्ञो राज्ञे ताराचन्द्र-
श्रेष्ठिनो गृहे तारानामन्या भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन स जीव उत्पन्नाः, नाम्ना पूर्णचन्द्रो, द्वासप्ततिकलाकुशलो जातः, पंचदशकोटिद्रव्यं,
पंचदश भार्याः, पंचदश पुत्रा, इत्यादि सर्वं सुखं प्राप्तवान्, तद्भवे पुनः स चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कृत्वा, प्रान्ते श्रीजयसमुद्रगुरुपार्श्वे
दीक्षां गृहीत्वा, तत्र च शुभध्यानेन केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं गतः । एवं चैत्रपाराधने महवो जनाः परमानन्दं प्राप्ताः, पुनरपि विमला-

भर्तुः समीपे समागता, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्—अद्य वारकं तव नास्ति कथं त्वया मर्यादा लंघिता ?, सा कामविह्वला भर्तारं प्रत्युवाच—
केयं मर्यादा ?, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्—कुलोद्भवानां मर्यादोल्लंघनं न शुक्तं; समुद्रोऽपि मर्यादां न भुञ्चति; सत्पुरुषः स्वमर्यादया न चलति ।
ततः सा संतोषरहिता कलुषवदना मित्रश्रियं प्रति द्वेषमुद्वहन्ती स्वगृहे समागता, सपत्न्या सह पतिसंबन्धवियोगमिच्छन्ती कनकश्रीः
(चन्द्रश्रीः) विषयप्रमादव्याकुला सती मन्त्रतन्त्रयन्त्रोपायकर्मणादिसामग्रीं विधाय तस्याः शरीरे भूत-प्रेत-शाकिनी-डाकिनीप्रवेशं
कारितवती, साऽपि कर्मयोगात् पारवश्यं प्राप्ता । अथ कनकश्रीः सपत्नीशरीरं कुचेष्टितं ज्ञात्वा ब्रह्मर्षे, पुनः स्ववशीकरणचलेन भर्तारं स्ववशी-
चक्रे, भर्ताऽपि लघुपत्नीं दृष्ट्वा पूर्वकर्मफलं विचिन्त्य तत्याज । कनकश्रीर्हर्षिता, धनावहभेष्टी कनकश्रिया सह विषयमुखं भुञ्जानः सन् कालं
निनाय । कियति काले गते सति सा कनकश्रीमृता त्वत्पुत्री जाता, सपत्नीपतिवियोगकरणेन विषकन्या कर्मविषाकं पतिविरह-पीडापीडितं
भोगसुखरहितं कर्मोपाजितं, तेन कारणेन तव पुत्री महादुःखेन दुःखिताऽस्ति, कर्मणां विचित्रा गतिरस्ति । तदा तज्जननी प्राह—हे गुरो !
इयं पतिविरहेण पीडिता वृक्षशाखायां पाशं बद्ध्वा मरणाय समुद्यता, तावन् मया एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा पाशं छित्त्वा भवत्समीपे समा-
नीता भवद्भिर्दीक्षा प्रदीयताम्, तदा गणधरः प्राह—हे भद्रे ! एषा तव पुत्री दीक्षायोग्या नास्ति, नितरां चंचलस्वभावा बाला वर्तते,
इति गुरुवचनं श्रुत्वा तन्माता प्राह—अस्या योग्यं धर्मकृत्यं कथ्यतां येन दुष्टकर्मविपाको दूरीभवेद् । गुरुरपि ज्ञानचलेन तस्या योग्यं
व्रतं कथयतिस्म—हे भद्रे ! चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽराधनं कुरु, तस्या आराधनेऽस्याः पूर्वकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
अपि गुरुज्ञानयोगाद् रुचिः समुत्पन्ना, तदा सा सावधानीभूय गुरुवाणीमशृणोद्, तदा गणधरेणोक्तम्—श्रीसिद्धाचलतीर्थं श्राव्यतमस्ति,
तत्रानन्तानन्तकालेनानन्ता जीवाः सिद्धाः, सकलतीर्थेषु मुख्यम्, तस्य चैकर्विंशतिर्नामानि सन्ति, तैर्यानि विधेयम्, चैत्रीपूर्णिमादिने

उत्तरश्रेण्यां च गगनवल्लभप्रमुखाणि पट्टिर्गराणि वासयित्वा प्रदत्तानि; तत्र विद्याभलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो देशान् संस्थाप्य तौ पृथक् पृथक् नमिर्विनमी तत्र राज्यं पालयामासतुः । तौ चिरकालं राज्यसुखमनुभूय प्रान्ते भव्यसंगं परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा श्रीविमलाचले समागत्य श्रीदेवाधिदेवं युगादिदेवं भावेनाऽभिनम्य तत्रैव तीर्थे मुक्तिं प्रापतुः, इति नमिर्विनमिसम्बन्धः ।

अथ श्रीऋषभदेवस्य प्रथमगणधरः पुण्डरीकनामाऽत्रैव मुक्तिं प्राप्तस्तत्सम्बन्धश्चायम् ।

श्रीआदिनाथपुत्रो भरतः, तस्य पुत्रः पुण्डरीकः, श्रीप्रभोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः सन् दीक्षां गृहीत्वा प्रथमगणधरो जातः, पञ्चकोटिसाधुपरिवृतः गणधरो ग्रामानुग्रामं विहरन् सौराष्ट्रदेशे समागतः तदागमनं श्रुत्वाऽनेकभूषणपण्डलीकसामन्तश्रेष्ठिनरनारीगणा वन्दनार्थमाययुः, गुरुरपि यथायोग्यं धर्मदेशनां ददाति स्म । तस्मिन्नावसरे एका सभापन्नला सशोका चिन्तायागरसंप्रविष्टा दीना महिला समागता, तया सार्धं विधवा दौर्भाग्ययुक्ता एका कन्याऽपि समागता । श्रीपुण्डरीकगणधरं तपस्कृत्यावसरं प्राप्य कन्यया सह सा स्त्री इति पप्रच्छ-हे भगवन् ! अनया कन्यया पूर्वभवे किं पापं कृतं, येन चिवाहसमये क्रमोचनवेलायामेवास्याः पतिमरणं प्राप्तः ? इति प्रजने कृते सति गणधरः प्राह-हे भद्रे ! अशुभकर्मणोऽदृष्टभमेव फलम्, तथाहि-जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे मनोरमं विश्वविरूपातं कैलासपर्वताकारतुंगप्राकारवेष्टितं नानादेशोद्भवजनाकुलं विशालशालगृहमपिष्ठितं चन्द्रकान्तनामकं नगरं बभूव । तत्र श्रियो धाम सकलकला-गुणगणग्रामो जगति प्रसिद्धः सभरसिंहो नाम महीपतिरभूत् । तस्य शीलालंकारभारिणी धारिणीनाम्नी वल्लभा बभूव । तत्र नगरे महान् धनाढ्यः परमश्राद्धो जिनभक्तिरतोऽनेकगुणसागरो धनावहनामा भेष्टी बभूव । तस्य कर्मयोगाद् दे भार्ये बभूवतुः, एका कनकश्रीः द्वितीया मित्रश्रीस्ताभ्यां भार्यभ्यां सह स श्रेष्ठी सुखेन कालं गमयतिस्म । अथैकदा मदनपरवशात् कनकश्रीमित्रश्रियो वारकं ससुल्लेख्य

अथ त्रैत्रीपूर्णिमाव्याख्यानम् ॥ ७ ॥

नीर्थराजं नमस्कृत्य, भगिसिद्धाचलसंज्ञकम् । त्रैत्र्यशुक्लपूर्णिमाया, व्याख्यानं क्रियते मया ॥ १ ॥

सिञ्जो विज्झायर चक्को, नमिच्चिनमिसुणी, पुण्डरीओ सुणिन्दो । घालीपज्जुमनसंभो, भरहसुगमुणी, सेलगो पंथगोय ॥
रामो कोड्डीपंच, दविडनरवर्ह, नारओ पण्डुपुत्ता ॥ सुत्ता एवं अणेगे, विमलगिरिमहं, नित्यमेयं नमामि ॥ १ ॥

व्याख्या—अहमेतत् तीर्थं नमामि यत्रानेक प्राणिनः सिद्धा बभूवुः, ते के ? तानाह—यत्र विमलाचले विद्याधरादिचक्रवर्तिनः सिद्धाः—शुक्तिं प्राप्ताः, पुनर्युगादिदेवस्य षोडशपुत्रो नमिचिनमिनामानो मुक्तिं गतौ, तत्सम्बन्धोऽयम्—अयोध्यायां नगर्यां भगवान् ऋषभदेवः स्वज्येष्ठपुत्राय भरताय राज्यं दत्त्वाऽन्येषामपि यथायोग्यं देशं विभज्य स्वयं दीक्षां गृहीतवान्, तदा नमिचिनमिनामानो क्रमैश्चिद् कार्याय कुत्रचित् प्रदेशे गतावभूताम्, भगवता तु राज्यविभागावसरे तौ विस्मृतौ, दीक्षाग्रहणानन्तरमयोध्यायां समागतौ भरतं पप्रच्छतुः—ऋषभदेवोऽस्माकं पिता कास्ति ?, भरतेनोक्तं—स्वामिना दीक्षा गृहीता, युवाभ्यां मम सेवां कर्तव्या, अहं युवाभ्यां देशग्रामं दास्यामि, तदा तौ भरतप्रपन्न्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य विहारं कुर्वतो भगवतोऽग्रे कण्टकादिकं मार्गाद् निवारयन्तौ कायोत्सर्गो स्थितस्य भगवतो दंष्ट्रमशकादीन् उड्ढापयन्तौ प्रातर्बन्धनापूर्वकं 'स्वामिन् ! राज्यप्रदो भव' इत्युक्तवान्तौ नित्यं तिष्ठतः स्म । एकदा बन्धनार्थमागतेन धरणेन्द्रेण तयोरुपरि महतीं कृपां विधाय भगवद्भूय कृत्वा ताभ्यामष्टचत्वारिंशत्सहस्रपठिसिद्धविद्याः प्रदत्ताः, षोडशविद्यादेव्याः सप्ताराधनं च दत्तम्, त्रैताक्यपर्वते दक्षिणेष्वर्थां रथत्पुरचक्रवाकमसुखाणि पञ्चाशन्नगराणि,

तस्य दद्या उपवासाः प्रायश्चित्तम्, एककलशप्रमाणजलप्रक्षेपणे शतमुपवासानां प्रायश्चित्तम्, मूत्रप्रक्षेपणे पंचाशदुपवासाः, छगणप्रक्षेपणे पंचविंशतिरुपवासाः, एकगालिप्रदाने पंचदशोपवासाः, गीतगानेऽसभ्यगाने सार्धशतमुपवासाः, तत्संचनिधवादिश्रताडने सप्ततिरुपवासाः, एककरीषप्रक्षेपणे विंशतिरुपवासाः, छगणद्वारप्रक्षेपणे अन्मान्तरे शतं वागाः स्वस्य भस्मीभवनं भवति, श्रीफलप्रक्षेपणे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति, एकदूरीफलप्रक्षेपे पंचाशद् वागाः, धूलिप्रक्षेपे पंचविंशतिर्वर्गाः, होलिकागर्तखनने शतं वागाः, होलिकायां काष्ठप्रक्षेपे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति । होलिकादाहकरणे सहस्रशश्चाण्डालकुलोत्पत्तिः, होलिकाघातकारकस्य सहस्रशो मलेच्छकुले उत्पत्तिर्भवति, एवं पापं विज्ञाय भयोऽर्थेभिरात्महितेच्छुभिः द्रव्यहोलिकां त्यक्त्वा भावहोलिकां एवं आराध्यते, तेनैवात्र जगति दृष्टार्थः प्राप्यते, इति ।

संवत्षाणकशानुसिद्धिवसुधा, (१८३५) संख्ये नभस्येऽसिते ॥ पक्षे पावनपञ्चमीसुदिवसे पाटोषिसंज्ञे पुरे ।

श्रीमच्छ्रीजिनलाभसूरिरिगणभृत्तत्पप्रतापोद्भुरे ॥ कान्ते श्रीजिनचन्द्रसूरिसुनिषे धर्मेऽतां विभ्रति ॥ १ ॥

श्रीमन्तो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा-स्त्वच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवराः, सन्ति स्वधर्मादराः ॥

तत्पादान्मुजरेणुराप्तवचनस्मर्ता विपश्चित्क्षमा-कल्याणः कृतवानिदं सुविशदं व्याख्यानमाख्यानभृद् ॥ २ ॥

इति होलिकाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ६ ॥

सह पौषधप्रतिक्रमणसामायिकादिधर्मकृत्यं करोतिस्म, यथाशक्ति व्रतनियमपालनमपि करोति । अथ तस्या गृहसमीपे मिथ्यात्वि-
लोका वसन्ति, तेषां मिथ्यात्विनां पुत्रीभिः सह सा तिष्ठति, उचिष्ठति, भ्रमति, ब्राह्मणाः कथां यत्र वाचयन्ति तत्र गत्वा कदापि कथां
अपि शृणोतिस्म । यद्यपि सा जैनं धर्मं पालयति, तथापि संगतिवशाद् मिथ्यात्वस्याप्यादरं कृतवती, यथा—उद्येष्ट-भाषणमासयोः
गणगोरपूजनात् सुन्दरवरप्राप्तिः धनधान्यप्राप्तिः एतादृश्यो वार्तास्तरयै रोचन्ते । अथैकरा कुमारी मनसि व्यचिन्तयत्-यद् जैनधर्मं
वीररागो देवोऽस्ति, स च न क्रमपि सुन्दरपसुन्दरं करोति, सांख्यादिदर्शने तु ब्रह्मा जगतः कर्ताऽस्ति, विष्णुः रक्षणं करोति, शिवः
संहारं करोति, ततो यदि ईश्वर—पार्वत्योः पूजा विधीयते तौ च तुष्टौ स्यातां तदा मनोवाञ्छितसांसारिकसुखस्य लाभो भवेत् । एवं
विचार्य गणगोरप्रभृतिमिथ्यात्विपर्वसु आदरवती अभूत् । अथ तस्या मातापितरौ बहुनिषेधं कृतवन्तौ-यद् त्वं हे पुत्रि ! मिथ्यात्वि-
पर्वण आराधनां मा कुरु, चिन्तामणिसमानं जैनं धर्मं प्रक्षीय काचकलतुल्यमन्यं धर्मं मा गृहाण, अपुत्रस्वादं त्यक्त्वा विपस्वादं मा
स्वीकुरु, विषयानेन दुःखिता भविष्यसि; इत्यादि बहु कथितं परन्तु मिथ्यात्वपरिचयवशाद् तथा किंचिदपि न मेने, मिथ्यात्विप-
र्वाराधनां कर्तुं लग्ना, यथा यथा मिथ्यात्विजनाः प्रशंसन्ति तथा तथा साऽऽनन्दं दधार । अथ मातापितृभ्यां सा परिणायिता, अल्प-
कालेनैव मृत्वा मनोरथश्रेष्ठिनः पुत्री संजाता, कथावाचकव्यासस्य पुत्री यया सह बाल्यावस्थाय एव होलिकादिमिथ्यात्विनां व्रत-
मकरोद्; सा मृत्वा हुण्डा संजाता, कथावाचकश्च कामपालः संजातः, पूर्वत्र संवन्धाद् हुण्डा कामपालस्य होलिकया सह समागमं कृत-
वती । इत्थं द्वयैव संभूतं होलिका पर्व विज्ञाय सुधीभिः अन्वयात्मभिः शुभार्थं तन्न कर्तव्यम्, किन्तु तस्मिन् दिने प्रतिक्रमण-व्रत-
जिनपूजादिधर्मकार्यं विधेयम्, होलिकासंबन्धि किमपि कार्यं न विधेयम् । यो हि होलिकाज्वालायां गुलालस्यैकां मुष्टिं प्रक्षिपति

गुह्यात्, ततः कुपारेण सा तत्राऽऽनीता, तां दृष्ट्वाऽसौ मम पुत्रीति भेष्ठिनोक्तम्, तदा कामपाल उवाच—हे सरलभेष्ठिन् ! त्वं निजपुत्रीं वह्निदग्धां किं न जानासि ?, पूर्वं सूर्यदेवगृहे त्वत्पुत्र्यां मम भार्याभ्रमोऽभूद्, अद्युना मङ्गार्यायां तच्च निजपुत्रीभ्रमो जातः, दयोः रूपस्य भार्यसादृश्याद् अपरं कारणं नास्ति. तत्र एवं भ्रुत्वा हर्षितः अष्टी तं जज्ञलय—इतः प्रभृति त्वङ्गार्यां मम पुत्रीस्थाने भवतु, इयमेव हि मत्पुत्रीति तस्मिन्नादारभ्य भेष्ठी प्रीत्या तस्यै वस्त्रालंकारभोजनादिकं सर्वमपि पूरयामास । अथ सा तुण्डा परित्राजिकां सूता पिशाचीं बभूव, पूर्वभवं रमृत्वा तथा ज्ञातम्—दृष्ट्वा एतन्नगरवासिनो लोकाः, ये मह्यं भिक्षामपि न ददुः, ततः सा कोपविशा लोकचुरणाय तन्नगरोपरि महतीं शिलां चक्रे, पुनः प्रबलभाग्ययुक्तां होलिकां प्रतिहन्तुं न समर्था बभूव, ततो मीताः पौरलोकाः बलिं चक्रुः, तदा पिशाची कस्यचिच्छरीरेऽवतीर्य उवाच—भो लोकाः ! पूर्वं कुलद्रव्यवत्सलाहं भण्डान् भरडांश्च त्यक्त्वाऽन्यान् सर्वलोकान् हनिष्यामि, ततो लोका मरणाद् भीताः सन्तोऽन्यं जीवितोपायमलभमानाः स्वयमपि भण्डभावमाश्रित्य स्वजीवितकृते मुक्तसम्पत्तयर्थादा असत्यवचनमाशिणो द्रुष्ट्वादिजवादिनः, एवं भण्डां जाताः, पुनर्भस्मयुलिकर्दमादिभिर्मलिनदेहा भरडाप्राया बभूवुः । ततः प्रविश्वं होलिकादिनाद् द्वितीयदिने धूलिहरिकापर्वं प्रवृत्तं, ततः सा प्रसक्तीभूय स्वस्थानं गता ।

अथ होलिकापूर्वभवः कथ्यते ।

पाटलीपुरनगरे ऋषभदत्तनामा भेष्ठी निवासमकरोद्, तस्य चन्द्राननानारुनी पत्नी । अथ तयोर्द्वयोः पुत्रयोरुपरिदेहीनारुनी पुत्री जाता, सा च रूपलावण्यादिगुणैरतीव शोभिताऽऽसीद् । सा च अष्टवर्षीया जाता ततः पितृभ्यां पाठिता, ततः सा कन्या स्वमात्रा

पर्वकथा
संप्रदः
॥ ३६ ॥

जिकया सा होलिका पृष्टा-हे पुत्रि ! कथय ते मनोगत चिन्ताम् ? तदा कथितस्तथा तदग्रे स्वामिप्रायः, ततः पवित्राजिकया प्रोक्तम्-
हे पुत्रि ! रविदिने पूजामिषात् स्वर्गदेवगृहे त्वमागच्छेः, तत्राहं तव कुमारसंगं वारयिष्यामि, यतो जन्ययात्राजानगिकोत्सवेषु दुर्लभस्या-
पि जनस्य संगमः स्यात्, यथेप्सितव्यमिचारसिद्धिर्भवेद्, इति लोकोक्तिरस्ति । ततो रविदिने होलिका तत्र गता, कुमारोऽपि तपस्वि-
न्याः संकेतितस्तत्रायातः ततः सा विधिना स्वर्गमूर्तिं प्रपूज्य यावत् प्रतिचञ्चाल तावद् कुमारस्तामालिलिंग, तदा तथा कुमारपृष्ठे हस्त-
प्रहारं दत्त्वा पूत्कारः कृतः, अहं परपुरुषस्पर्शसंजातपातकस्य द्वाध्यर्थमग्निप्रवेशं करोमि, तदा तां मरणाभिमुखीं गूढदर्भां पुत्री वीक्ष्य बला-
ञ्जनको गृहमानीतवान्, ततः फाल्गुनपूर्णिमारात्रौ तपस्विनी पुनः तयोः संगमं कारयामास; स्वयं च तत्समीपे गृहे सुप्ता, सिद्धकार्य-
त्वाद् गाढनिद्रां प्राप्ता ।

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुर्हर्णो न भिद्यते । द्विकर्णस्य च मन्त्रस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥ १ ॥
इति वाक्यं विचार्य होलिका निजगृहे सुप्तां तापसीं गृहं च दग्ध्वा शीघ्रं कुमारसहिता तत्स्थानागच्छाऽन्यत्र स्थिता । प्रभाते पुत्री
दर्भार्थं ज्ञात्वा श्रेष्ठी बहु विललाप, तदा लोकार्तां सर्तीं ज्ञात्वा तदीयभस्म प्रणमंतिस्म, तत्प्रभृति सर्वत्र प्रतिवर्षं तद्दिने होलिकापर्व
प्रच्युतं, तदधुनाऽपि परमार्थशून्या लोकाः कुर्वन्ति । अथ कतिपु दिनेषु गतेषु स कुमारो होलिकां प्रोचे-अधुना धनं नास्ति तेन भनार्ज-
नाय विदेशं व्रजामि, ततस्तयोक्तम्-स्वामिन् ! भटुक्तमुपायं कुरु यतो धनप्राप्तिः स्याद्, त्वं हि मत्पितृहृदं याहि, तस्मान्ममृदयेन
आटिकामानय, ततस्तेन तत्र गत्वा तथैव सानीता, भार्यया प्रोक्तं न एषा मम योग्या, अन्यामानय, ततः पुनस्तेन तत्र गत्वा सा पश्चाद्
दत्ता अपराऽऽनीता, साप्ययोग्या उक्ता पश्चाद् दत्ता, तदा श्रेष्ठिना उक्तम्-तव पत्नी स्वयमागत्य सम्यक् परीक्ष्य विविष्टआटिकां

अथ होलिकाव्याख्यानम् ॥ ६ ॥

होलिका कालशुभे मासे, द्विविधा द्रव्य-भावतः । तत्राद्या धर्मशानानां; द्वितीया धर्मिणां मना ॥ १ ॥

लोके हि इदं पर्व होलिकेति वदन्ति, होलिका तु द्विविधा द्रव्यतो भावतश्च, तत्र येज्ञानिनः 'सदसद्विवेकविकलाः प्राकृतलोकप्रवा-
हरकताः श्रीजिनधर्मविपुला गतानुगतिकाः लोकारवे काष्ठच्छगणादिना वह्निपर्या द्रव्यहोलिकां कुर्वन्ति, धर्मपर्व विराजयन्ति, अपरदिने
च धूलिक्रीडनाऽवाच्यजलग्न-मलमूत्रजराच्छोटन-त्रयादिवस्त्राकर्षण-रासभारोषितनरपीडनादिकं कुर्वन्ति । सर्वमपीदमनर्थदण्डं विज्ञाय
धार्मिकैः परिहर्तव्यम् । ये पु. र्धर्मिणस्ते तपोरूपजाग्रद्वह्निना कर्मदलच्छगणमस्मीकरणरूपां भावहोलिकां कुर्वन्ति सद्व्यानरूपिजलखेल-
नादिकं च कुर्वन्ति । ननु कुत इदं लौकिकं राज्ञः पर्व प्रवृत्तमिति ? प्रश्नमाशंक्य सम्प्रदायगम्यं तत्स्थानरुमुच्यते-पूर्वदेशे जेतपुरं नाम
नगरमस्ति, तत्र च जयवर्मा राजा, मदनसेना च तत्पट्टराज्ञी, अमात्यो मतिचन्द्रनामा । तत्रैव मनोरथनामा भेष्टी, तस्य चत्वारः पुत्राः
तेषामुपरि अतीव रूपवती होलिकानाम्नी पुत्री, सा च पित्रा महोत्सवेन विवाहिता, परं कर्मवशाद् विधवा ज्ञाता, सा सदा पितृगृहे
तिष्ठति, अन्यदा गवाक्षस्थिता सा वंगदेशस्वामिभूवनपालभूषस्य पुत्रं कामपालनामानं विलोक्य कामाकुला जाता, सोऽपि तां दृष्ट्वा
ऽत्यर्थं कामव्यासः संजानं, तदा भेष्टी तां पुत्रीं गुप्तपीडापीडितां दृष्ट्वा विपादं प्राप्तुः, इतश्च तत्र-पुरे एका परित्राजिका वसतिस्म, सा
च द्विजकुलोत्पन्ना-चन्द्रसूत्रभाण्डस्य पुत्री, अचलभूतिनाम भरडकस्य पत्नी 'हुंटा' इति नाम्ना विख्याता, कूटकपटकारिणी लोकानां
भूतकर्मादिकं करोतिस्म, तथा सा क्षुधातुरा कृशान्गी भिक्षार्थं दिने दिने गृहं गृहं प्रतिभ्रमतिस्म, पर लाभान्वरायवशात् क्वापि भिक्षां न
लभते, ततः सा लोकेभ्यः कोपं चकार । अथ मनोरथभेष्टिना सा सत्कृत्य याचिता, हे मातर्मम सुतां पदवीं कुरु, ततो रक्षसि परित्रा-

बभूव । ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयन् द्वादशगुणस्थानान्त्यसमये वातिरुर्मचतुष्टयं शुक्लव्यानेन क्षपयित्वा त्रयोदशगुणस्थानप्रथमसमये केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोधयन् पृथिव्यां विग्रहार । ततः द्विसप्ततिपूर्वलक्षाणि सर्वाणि प्रणालय चतुर्दशे गुणस्थाने पंचहस्वाक्षरोच्चारणकालमाने योगनिरोधं कृत्वा ज्ञेयकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा मुक्तिं प्राप्सः । इह शरीरं त्यक्त्वा पूर्वप्रयोगवन्धनच्छेदादिना सिद्धशिलोपरि योजनान्ते सिद्धक्षेत्रे एकरुमिषन् समये गत्वा साधनन्तस्मिन्त्या स्थितवान् । इत्थं पिंपलसंयतो मेरुत्रयोदश्या महिमा प्रवृत्तः । पूर्वं इत्तमया मेरवो दौकिकताः, पश्चात् कियत्कालं यावत् स्वर्णमयाः, ततः पश्चाद् रूप्यमयाः, अरिमन् काले धृतमया मेरवः प्रवृत्ताः सन्ति, इत्थं मेरुत्रयोदश्याः महिमानं श्रुत्वा भो भव्याः ! शुद्धभावेन विधिना एतद् व्रतं कर्तव्यम्, येन इह परत्र च सर्वप्रकारसुखसंपत्तिः प्रादुर्भवेदिति ॥

सम्भवद्वयोप्पसाष्टेन्दु (१८६०) मिते फाल्गुनमासके ॥ असितैकादश्यातिथ्यां बिकानेराख्यसत्पुरे ॥ १ ॥
उपाख्यानं प्राक्तन वीक्ष्य निबद्धं लोकभाषया ॥ अलेखि संस्कृतीकृत्य क्षमाकृत्याणपाठकैः ॥ २ ॥
संदिग्धनाचनाचार्यपदस्थानं सुधीमताम् । श्रियुक्तामृतबंधमार्णां शिष्यैरामोदतम्वदः ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्,

॥ इति मेरुत्रयोदशीव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

रत्नमयं मेरुपञ्चकं भीजिनाग्रे दौकनीयम्-मध्ये एको महान् मेरुः, चतुर्दिक्षु चत्वारो लघवः, तदग्रे चतुर्दिक्षु चत्वारो नन्धावतीः कर्तव्याः । दीपधूपादिपूर्वकं बहुविधाः पूजाः कर्तव्याः । एवं मासत्रयोदशकं यावत्, अथवा वर्षत्रयोदशकं यावत् कर्तव्यम् । तथा 'ॐ ह्रीं' भीष्मपदेवपारंगताय नमः' एतत् पदं द्विसहस्रवारान् जगनीयम्, एवं प्रतिमासं कुर्वतः सकलरोगक्षयो भवति, इह परत्र च सुखं संपद्यते । यदि त्रयोदश्यां पौषवं कुर्यात् तर्हि प्राशुक्तं कर्तव्यं सर्वं पारणकदिने कृत्वा गुरुं प्रति अतिथिसंविभागे विधाय पारणकं कुर्यात् । इत्थं गुरुवचः श्रुत्वाऽनन्तवीर्यो राजा व्रतं अंगीकृत्य गुरुन् नत्वा स्वस्थानं ययौ । अथ पिंगलरायकुमारः प्रथम-माघकुष्णत्रयोदश्यां प्रथमं व्रतं कृतवान् तावता चरणाकुटी प्रादुर्भूतो, एवं त्रयोदशमासान् यावत् कुर्वतः सुन्दररूपो-पादौ प्रकटी-भूतो । राजाऽतोव हर्षं प्राप्तः, धर्मस्य महिमानं विलोक्य उल्लसितः सन् विशेषतो धर्मं कर्तुं प्रवृत्तः । ततः षोडशमासे कुमारेण गुण-सुन्दरी परिणीता, अन्यासामपि बहूनां राजकन्यानां पाणिग्रहणं चक्रे । ततोऽनन्तवीर्येण राज्ञा कुमाराय राज्यं दत्त्वा गीगिलसुनिपार्थं चारित्र्यं गृहीत्वा निरतिचारं तत् प्रतिपाल्य श्रीशृङ्गत्रयेऽनशनं कृत्वा शिवपदं प्राप्तम् । ततः पिंगलरायनृपः मन्त्रीत्या प्रजां पालयन् पुनः—त्रयोदशवर्षाणि यावद् मेरुत्रयोदशीपाराधय प्रान्ते उद्यापनं चकार । तत्र त्रयोदशजिनगुहाणि कारयामाम, त्रयोदश स्वर्ण-मयीः प्रतिमाः, त्रयोदश रूप्यमयीः त्रयोदश रत्नमयीश्च निर्माणयामास । त्रयोदशविधै रत्नैर्मरुपञ्चकं निर्माय दौक्यामाम । त्रयोदश-वारान् भीसंधेन सह तीर्थयात्रां चकार । त्रयोदशसाधर्मिकवात्सल्यान् कृतवान्, एवं बहुधा ज्ञानशक्तिमपि चकार । ततः कियन्ति-पूर्वाणि व्रतसहितं राज्यं प्रपाल्य स्वक्रीय-महसेनकुमाराय राज्यं दत्त्वा भीसुव्रतचार्यसमीपे बहुभिरन्यपुरुषैः सह दीर्घां जग्माह । द्वादश-शान्तिमधीत्य चतुर्दशपूर्ववरः संजातः, क्रमेण आचार्यपदं च संप्राप्तः, ततः क्षपकेश्येपारोहार्यमष्टमगुणस्थाने-शुकलक्ष्यानं ध्यातुमुद्यतो

पुत्रपादाय उग्रसि गत्वा स्वयंकुंडजलेन पुत्रं स्नपयामास । परं तज्जलं देवताऽधिष्ठितमस्ति स्वयंप्रमस्य च न तत्कर्माद्यापि क्षीणं तेन तज्जलं पादौ न स्पृशति । तद् दृष्ट्वा सर्वेऽपि संवलोकाः विस्मिता जाताः, तदा सर्वेऽपि सुनीश्वरः पृष्ठः-स्वामिन् ! किमत्र कारणम् ? मुनिरुच्ये-अनेन बहुभवेभ्यः प्राग देवद्रव्यं भक्षितमस्ति, तथा एकस्या मृगयाश्चत्वारोऽपि पादाच्छिन्नाः तत्कर्म बह्वक्षीणं किंचिरथापि अवशिष्टं वर्तते, तेन तीर्थजलं न स्पृशति तीव्रकर्मणां भुक्तिं विना क्षयमावात । एतद् मुनिवचनं श्रुत्वा माला पितृ, पुत्रश्च त्रयोऽपि वैराग्य प्राप्तः, ततः श्रीऋषभदेवचरणान् अभिवन्द्य गृहमागत्य धर्मश्रमणोद्यता बभूवुः । इत्थं षोडशमहत्सर्पाणि कुष्ठवगादिपीडा-मनुभूय तत्कर्मलौच्य कालं कृत्वा प्रथमदेवलोके देवत्वेनोत्पन्नः, ततश्च्युत्वा हे राजन् ! अनन्तवीर्योऽयं तव पुत्रः पिंगलायनाभा संजातः । इत्थं गंगिलमुनिः कुमारस्य प्राग्भवनमुक्त्वा पुनरुवाच—

मद्यपानाद् यथा जीवो, न जानाति, हिताऽहिने ॥ अर्थायमां न जानाति, तथा मिथ्यात्वमोहितः ॥ १॥

मिथ्यात्वेनालीढचित्ता नितान्तं, तत्रातएवं जानते नैव जीवाः ।

किं ज्ञात्यन्थाः कुत्र चिद्रस्तुजाते, स्वरारम्यव्यक्तिमासादयेयुः ? ॥ २॥

अभङ्गाश्रितमिथ्यात्वेऽनाद्यानन्ता रियतिर्भवेद् ॥ सा भङ्गाश्रितमिथ्यात्वेऽनादिमान्ता पुनर्मता ॥ ३॥

ईदृक्-मिथ्यात्वोदयाद् जीवाः कर्माणि ब्रह्मन्ति, तत्पुत्रेणापीत्यमेव दुष्टकर्मोऽर्जितः तेन पपुर्जातः । एतद् मुनिवचः श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! एतत् कर्म केन पुण्येन नश्यति ? मुनिना उत्कम्-हे राजन् ! तृतीयारकप्रान्ते सार्धष्टमसमुत्कर्षप्रये श्रेष्ठे सति पाषाणकुण्डप्रयोदशपरं भीष्मसमदेवस्वामिनो निर्वाणकदयाणकमभूत्, तेन वहितं श्रेष्ठमासत् । तद्दिने चतुर्विंशद्वारत्यागेन उद्यवासं कृत्वा

एकदा प्रमोदछायाभरणानि गृहीत्वा वनचिह्नं अनाचारं सेवितवान्, तदा श्रेष्ठिना तत्स्वरूपं ज्ञात्वा गृहम् बहिर्निष्कासितः । ततो वनमध्ये अगन् आसेटकसंगेन बहून् मृग-शशकादीन् जन्तून् विनाशयन्तुरप्यतिं चकार । अथ तत्रैव वने तापसाश्रमो-विद्यते तत्र बहवश्नापसास्तपस्यां कुर्वन्ति, मृगा अपि तत्राऽऽगत्य उपविशन्ति । एकदा एका सगर्भा मृगी तत्राऽऽगच्छन्ती तेन सापन्तसिंहेन तीक्ष्णशस्त्रेण पादेषु प्रहृता तस्याश्वत्वारोऽपि पादाः छिन्नाः, सा अथः पतिता तापसैर्दृष्टा, ततस्तैः सद्यस्तत्राऽऽगत्य धर्मः आवितः सा मृत्वा सद्गतिं प्राप्ता । ततस्तापसाः सापन्तसिंहं प्रत्येवमुक्तवन्तः—रे दुष्ट ! यथा त्वयाऽस्माकं मृग्याः पादाहिन्नास्तथा त्वपि परञ्च पंगुत्वं प्राप्नुयाः । इत्थं ज्ञापं दत्त्वा ते स्वाश्रमं जग्मुः । सापन्तसिंहोऽपि तापसान् क्रुद्धान् दृष्ट्वा भीतः सन् नष्ट्वा वनं गतः, दुष्कर्मयोगात् संमुखं सिंहो मिलितः, सद्यस्तेन सिंहेन हतः, स मृत्वा नरकं गतः । ततश्च्युत्वाऽसंख्येयान् तिर्यङ्मनरकादिभवान् कृत्वाऽक्रामनिर्भरया बहूनि कर्माणि क्षपयित्वा महाविदेहे कुसुमपुरनगरे विशालकीर्त्तिनृपस्य गृहे शिवानामदास्याः पुत्रत्वेनोत्पन्नः । तथा वज्र इति स्थापितं नाम, क्रमेण तरुणो जातः । नृपसेनां करोतिस्म, परं प्राक्कृतकर्मोदयात् तच्छरीरे गलत्कुष्ठरोग उत्पन्नः । हस्तौ, पादौ च गलित्वा पतितौ पङ्गुज्ज्वितः । अथ मरणसमये शिवादास्या नामस्कारमन्त्रः आवितः, ततः ममाधिना मृत्वा व्यततरो जातः, ततश्च्युत्वा जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे सौहार्दपुरनगरे स्रदासश्रेष्ठिगृहे वसन्ततिलकाभार्यायाः स्वयंप्रभो नाम पुत्रो जातः, । स च पुणवान्, विवेकवान्, परं चरणे द्रणरोगमुक्त एवोत्पन्नस्तेन चलिहं न शशाकः । क्रमेण अष्टवर्षया अभूत्, एवंपुत्रत्वात् पितरौ तददुःखदुःखितावभूताम् । तस्मिन् समये श्रीशङ्खजयतीर्थयात्रार्थं संखोऽगमद्, तदा तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी अपि मरोगपुत्रसहितः संप्रमध्ये चचाल । क्रमेण सिद्धक्षेत्रे संघः समागतः, ततो विविना गिरिपारुष्यं श्रृङ्गपद्मदेवभक्तिं चकार, तदा स्रदासश्रेष्ठी अपि ममायः

तथा वर्षस्य मूलं दद्यात्, पापस्य मूलं हिंसा, एको हिंसां करोति, अन्यः कारयति, अपरोऽनुमन्यते एते त्रयोऽपि सदृशपापभावाः, पुनर्यो हिंसां कुर्वन् मनसि प्राप्तोति तस्य हृदये दया नास्ति, यो जीवो निर्दयः सन् बहून् एकैन्द्रियान् विनाशयति स परमवे बातपिसादिशोगभाग् भवति । यः पुनर्द्वीन्द्रियान् विनाशयति स परम मूकः, सुखरोगी दुर्गन्धनिःश्वासश्च भवति, यश्च त्रीन्द्रियाणां विनाशकः स नासिकारोगी भवेत् । चतुरिन्द्रियविनाशकस्तु अह्णा काणः अन्यो वा, क्लिन्ननेत्रो वा भवेत् । यस्तु पञ्चेन्द्रियविनाशकः स परम बधिरो भवति, यः पुनः पञ्चप्रकारानपि जीवान् विनाशयति स भवान्तरे पंचापीन्द्रियाणि पट्टनि न प्राप्नोति, तस्मात् सो भव्याः । हिंसाऽनुवादिकं सर्वथा त्याज्यमित्यादिधर्मादेशं श्रुत्वा राजा पप्रच्छ—स्वामिन् ! पत्पुत्रः केन कर्मणा पंगुर्जातः ? तदा गांगिलमुनिहवाच—अस्य प्राग्भवं शृणु, अस्मिन् जम्बूद्वीपे एव तक्षेत्रे अचलपुरनाम्नि नगरे महेन्द्रवज्रो नाम राजा, उमया पट्टराज्ञी तयोः सापन्तसिंहो नाम पुत्रोऽभूत् । स च लेखनशालायां पठनाय गच्छन् घृतकृतसंगाद् घृतं शिश्वितवान्, क्रमेण मसक्यसनसेवनतत्परोऽभूत् । राज्ञा बहुधा निषिद्धोऽपि यदा क्यसनसप्तकं न तत्याज, तदा अयोभयं ज्ञात्वा स्वदेशाद् बहिर्निकासितवान् । ततोऽपि व्यसनमत्यजन् देशाटनं कुर्वन् सुरपुरनगरे समागतः, तत्र चरपक भ्रेष्ठिना सुन्दराकारं विलोक्य उत्तमपुरुषोऽयमिति ज्ञात्वा सुकुमारोयम्, अस्मात् कार्यान्तरं न भविष्यतीति च विचिन्त्य स्वगृहपार्श्ववर्तिजिनगृहक्षार्थं स मापन्तसिंहः स्वगृहे स्थापितः । अथ स दुष्टात्मा जिनप्रे ढौकितानि तन्दुलपूगीफलादीनि प्रच्छन्नं गृहीत्वा घृतकीदार्थं ययौ । कियञ्चिर्दिनैः भ्रेष्ठिना तद् ज्ञात्वा तस्मै उक्तम्—हे मद्र ! यः पुमान् देवद्रव्यादिकं भुञ्जते सोऽनन्तकालं संसारपरिभ्रमणं करोति, तस्मात् त्वया अतः परमेव कार्यं न कर्तव्यम् । इत्थं बहुबोपदेशो दत्तस्तथापि स दुष्टो सिंध्यत्वाज्ञानतीव्रकर्मोदयाद् न ततोऽपि विरमतिस्म ।

कुमारः सत्वरं प्रेषणीयः, इति श्रुत्वा राजा उद्विग्नचित्तः संजातः, ततः सद्य उत्थाय स्वमन्दिरे एकान्तदेशे गत्वा राक्ष्याः, प्रधानस्य चाग्रे इत्यमुवाच—अथ किं कर्तव्यम् ? पुत्रस्तु प्रगुर्वर्तते एतस्य कथं भविष्यति ? पंगवे कः स्वकन्या प्रदास्यति ? तदा प्रधानमंत्री किंचिद् विचार्य तान् सेवकान् आहूय इत्युवाच—साश्रयमिह कुमारो नास्ति तन्मातुलगृहे वर्तते । मातुलगृहं तु इतो द्विशतशो जनेषु मुहनीपत्तने ममस्ति तेन सांप्रतं त्रयं न भवेत्, पश्चाद् ज्ञास्यते । एतत् श्रुत्वा सेवकाः प्रोचुः—हे स्वामिन् ! पन्थादूरे वर्तते, अतो लग्नं निधार्य देयं, स्वयमपि लग्नोपरि शीघ्रं समागन्तव्यम् । एतत् सेवकवचनं श्रुत्वा मासषोडशकानन्तरं लग्नं भविष्यति, इति निर्धारितम् । ततो लग्नं गृहीत्वा सेवका मलयदेशं गताः । अथ राजा अनन्तवीर्यश्रिततातुरः सन्तुवाच—अथाऽत्र क उपायः कर्तव्यः ? षोडशमसास्तु सत्वरमेव यास्यन्ति । तदा नृप-राज्ञी-प्रधानैर्बही चिन्ता कृता परं कोऽप्युपायो न लब्धः । अस्मिन्नवसरे नगर्युद्याने साधुचक्रतीप्रसिद्धतश्चरुर्ज्ञानधरो गणिलनामा साधुः समवसृतः, वनपालकेन प्रतिपत्तिं कृत्वा नगरमध्ये गत्वाऽनन्तवीरराजाय वार्धापत्तिकां दत्ता । राजा तन्मुखात् साधवागमनं श्रुत्वा तं संतोष्य हस्त्यश्वादिबहुश्रद्धिममेवो वन्दनार्थं निरस्मृतः । क्रमेण तत्र गत्वा विधित्वा सुतीन अभिरन्त्याग्रे उपविष्टः, पर्वद् मीलितः, मुनिरुपदेशं ददौ । स च इत्थम्—
जीवद्दयाह रामिज्जह, इन्दियवग्गो दामिअह सयावि ॥ सखं चं व वादिज्जह, धम्मस्स रहस्सं दणधेव ॥ १ ॥
जयणा उ धम्मजणणी, जयणा धम्मस्स पालिणि चेव ॥ तह बुद्धिररी जयणा, एतत्तसुहावहा जयणा ॥ २ ॥
आरंभे नत्थि दया, माहिलासंगेण नासए धम्मं ॥ संकाए सम्मत्तं, पवज्जा अत्थणहणेणं ॥ ३ ॥
जे धम्मचेरमद्दा, पाए पाक्कंति धम्मयारीणं ॥ ते हुंति देटमुंठा, बोद्धिं वि पुण दुल्लहा तौत्ति ॥ ४ ॥

कृतवान् । ततस्तपन्तःपुरे एव ररक्षतुः बहिर्न प्रकटी चक्रतुः । यदा पुनः लोकाः पप्रच्छुस्तदा एवमूचतुः—कुमारस्य रूपमत्यद्भुतं
 वर्तते, मा कदाचिद् दृष्टिदोषो भवेद् इति न प्रादुर्लभ्यते । तदा सर्वस्मिन्नपि नगरे एषा प्रवृत्तिः प्रादुर्भूता । यदुत पिंगलरायकुमार-
 तुरयः पृथिव्यामपरः कोऽपि रूपसौन्दर्यवान् नास्तीति । अथैवं क्रमेण कुमारो वृद्धिं प्राप्सुः । अस्मिन्नवसरे अयोध्यानगरीतः स्या-
 दज्ञत (१२६) योजनेषु मलयनामा देशोऽस्ति, तत्र ब्रह्मपुरं नाम नगरम्, तत्र च इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयः शतरथो नाम
 राजा तस्य च इन्द्रमती नाम्नी पट्टराज्ञी । तच्छिक्षिसंभवा गुणसुन्दरी नाम पुत्री, सा चातिशयरूपलावण्यसौभाग्यादिगुणयु-
 क्ताऽभूत् । तस्य राज्ञः पुत्रो नास्ति सैवका पुत्री आसीद्, अतस्तेन मातापित्रोरतिवृष्टिमा आसीद् । अथ पुत्रीं वरयोग्यां ज्ञात्वा
 तद्योग्यवरालाभाच्च राजा तद्विवाहचिन्तातुरो बभूव । तस्मिन्नवसरे तन्नगरवासिन्व्यापारिणः श्वकटेषु विविधानि क्रयाणकानि भुत्वा
 देशान्तरं चलितस्तदा राज्ञा तेभ्य उक्तम्—देशान्तरे अमर्द्धिर्मर्द्धिर्गुणसुन्दरीयोन्यवरप्राप्ते सत्यां विवाहसम्बन्धः कार्यः, इति नृप-
 वचनं श्रुत्वा तथेति प्रतिपद्य ते चलितः । क्रमेण बहूनि नगराणि विलोकयन्तोऽयोध्यां नगरीं प्राप्सुः, तत्र च क्रयाणकानि सर्वा-
 ण्यपि विक्रीतानि भूयान् लाभः संजातः, अपराणि तत्रत्यानि क्रयाणकानि संगृहीतानि । यदा ते चलनार्थमुद्यता जातास्तदा स्व-
 नृपवचनं संस्मृत्य तन्नगरवासिलोकानां मुखात् कुमारस्याद्भुतं रूपं श्रुत्वा नृपसमीपे गत्वा कुमारेण सह गुणसुन्दर्या विवाहसम्बन्धं
 चक्रुः, राज्ञाऽपि मुक्तक (कर) मोचनादिना तेषां बह्वादरश्चक्रे, ततस्ते हर्षिताः सन्तः स्वदेशं प्रति चेष्टुः, क्रमेण स्वनगरं गत्वा
 राज्ञोऽग्रे सर्वं वृत्तान्तं कथयामासुः, राजापि कुमारस्याद्भुतरूपसौभाग्यादिगुणान् श्रुत्वा संतोषं प्राप्सुः । अथ यदा कन्या वरयोग्या
 जाता तदा कुमारस्य आकरणार्थं राज्ञा स्वसेवकाः प्रेषिताः, तेऽपि अयोध्यां गत्वा अनन्तवीर्यं नृपं प्रोचुः—हे महाराज ! विवाहार्थं

अथ मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम् ॥ ५ ॥

मारुद्वेवं जिनं नत्वा, समुत्था सद्गुरुभारतीम् । मेरुत्रयोदशीवत्स-व्याख्यानं लिखयते मया ॥ १ ॥

इहाष्टमदाप्रतिहार्यविराजितेन जगद्गुरुणा श्रीवर्धमानस्वामिना श्रीगौतमादीनामग्रे यथा मायकृष्णत्रयोदश्यां माहात्म्यमुक्तं, तथा-परंपरयाऽऽयत्तमस्माप्तिरुच्यते, श्रीश्रमदेवाऽजितनाथयोन्वरे पञ्चाशच्छक्रेटिसागरोपपानि व्यतिक्रान्तानि, तन्मध्ये अयो-
ध्यायां नगयां इक्ष्वाकुवंश्यः क्राड्यपगोत्रीयोऽनन्तवीर्यो नाम राजा बभूव, स च बहुलहस्त्यश्वरथपदात्यादिसेनानायकः । तस्य च-
राज्ञः पञ्चरातानि राशश्च आसन्, तन्मध्ये प्रियमती नाम पट्टराज्ञी बभूव, वनंजयो नाम चतुर्द्विनिधिमहामात्मश्च आसीत् ॥ सुखेन
राज्यं पालयतो राज्ञ एकदा मनसि महचिन्ता समुत्पन्ना-यदुत्तमो ममैकोऽपि पुत्रो नास्ति, क एतद्राज्यस्य भोक्ता भविष्यति ? पुत्रं
विना युद्धं नून्यप्रापमिति । ततो राज्ञा अनेके उपायाः कृताः परं पुत्रोत्पत्तिर्न जाता । तस्मिन्नवसरे एकदा एकः कोणकनाभा साधु-
राहारार्थं राज्ञो गृहे समागतः, तदा नृपराज्यो उत्थाय विधिना चन्दित्वा शुद्धाहारेण प्रतिलाभ्य-कारद्वयं संयोज्य मुनिं पप्रच्छतुः-
स्वामिन ! अस्माकं पुत्रो नास्ति स कदापि भविष्यति न वा ? मुनिस्त्वाव-ज्योतिष्कनिमिषादिकं मुनिर्न भाषते, तदा नृपराज्ञीभ्यां
पुनः पुनः प्रार्थनायां कृतायां मनसि दयां धृत्वा मुनिना उन्नतम्-हे राजन् ! तव पुत्रस्तु भावी परं पञ्चुर्भविष्यति, एतदुक्तत्वा
मुनिर्गतः, तदा भूपराज्ञीभ्यां चिन्तितम्-अस्माकं पट्टपुराणि पुत्रस्तु भावी । क्रमेण राज्ञी सगर्भा जाता, पूर्णे काले मंगुं पुत्रं
प्राप्सत् । राजा पुत्रजन्मं श्रुत्वा हर्षितः सन् महोत्सवं चकार, द्वादशे दिवसे सर्वमपि कुटुम्बं योजयित्वा कुमारस्य पिमलराय इति नाम

चित्रानि कारितानि पश्चात् कतिपयदिने वैराग्यवासितः श्रेष्ठी गृहभारं सुन्दरतामिन ज्येष्ठे पुत्रे नियोज्य सर्वानाह्वय कथयति-
स्म-हे पुत्राः ! युयं दशमीदिने सप्तदशप्रकारेण वामेयमर्चित्वा न्याख्यानं श्रुत्वा गृहे समागत्य साधून् प्रतिलाभ्यः एकस्मिन्नेन भोजनं
कृत्वा चतुर्विधाहारनियमो ग्राह्यः, पारणकदिने स्वाभिवात्सल्यं कर्तव्यम्, एवं विधिना वयं सुखिनो जाताः, श्वान्निरपि एवं कर्त-
व्यम्, येन सुखिनो शत्रिष्यन्ति । एवं पुत्राणां शिक्षां दत्त्वा गुरुपार्श्वं गत्वा एवं वदति-स्वामिन् ! ममोपरि कृपां विधाय चारित्रं
देहि येन स्वर्गाऽपवर्गो प्राप्नोमि, तदा गुरुणा कथितं-यथा रुचिस्तथा कुरु । एवं श्रुत्वा गुरुणा पार्श्वं चारित्रं गृहीतम् । विविधानि
षष्ठाष्टमादीनि तर्पांसि कुर्वाणो द्वादशवर्षान्ते पञ्चदशदिनानि अनशनं विधाय अष्टादशदोषरहितः समाधिनो मृत्वा दशमे देवलोके
विश्रान्तिमागरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नः, अनुक्रमेण देवसुखं भुक्त्वा प्राणतकत्वात् न्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपे महाविदेहे पुरुक्लावतीविवरे
मंगलावत्यां नगर्यां सिंहसेनराजस्य गुणसुन्दरीभार्यायाः कश्चिन्नरोवरे मरालवत् पुत्रो जयसेननाम्ना प्रकटिष्यति । तत्र संसारसुखं
भुक्त्वा पश्चात् चारित्रं गृहीष्यति, एकादश अंगानि द्वादशोपांगानि पठिष्यति । एकाकी विशारं कुर्वन्नेकदा कायोत्सर्गं स्थारयति,
तत्रोपवनाश्विष्ठायको देवो मिश्रान्त्ववासितः तस्य अपणस्यैकविंशत्युपसर्गान् नकुल-द्विषिक-पन्नग-गज-सिंह-न्याग्र-पिशाच-राक्षस-
खेचर-वेताल-प्रसुखान् करिष्यति । मुनिस्तु शपदमगुणेन, शुभं ध्यायेन चतस्रधातिकर्मणां भयं कृत्वा केवलं आरम्यति । शीलम-
त्यपि चारित्रं गृहीत्वा प्रतिपाल्य देवलोके गता महाविदेहे सेनस्यति, एवं श्रीवर्धमानस्वामिना गौतमप्रे निरूपितम्, इह हे भक्त्याः !
इदं प्रवचनं कर्तव्यं येन सुखं स्यात् । अस्य चारित्रस्य श्रवणमात्रेण इह भवे धनधान्यादिकं परभवे स्वर्गापवर्गसुखं जनः प्राप्नोति ॥

इति श्रीपूर्वाचार्यहमचन्द्रसरिकृतसप्तादलक्षप्रान्यमध्याख्यानं पौष-दशम्या-न्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ ॥

श्रीणिदिनेषु एकभक्तकरणम्, भूमिस्थापनम्, ब्रह्मघनपालनम्, द्वयोः टंकयोरारधयकम्, दक्षयन्दनम्, जिनालये
स्नात्रादिमहोत्सवाविधानम्,

‘ॐ ह्रीं श्रीपार्श्वनाथाय अर्हते नमः’ इति द्विसहस्रवारं गुणनीयं । पारणान्ते च स्वाभिवात्सल्यं, एवं दिवर्ष (१०) यावद्
विधिना कर्तव्यम् । एवमारारधनेनेहलोके धनधान्यसौभाग्यादिकम्, परलोके च स्वर्गमुखं क्रमेण च मोक्षमुखं भविष्यति । एवं
श्रुत्वा हर्षोत्कर्षप्रफुल्लोचनः श्रेष्ठी जैनं धर्मं गृहीत्वा गुरुं वन्दित्वा स्वगृहं गतः, आचार्यश्चान्यत्र विहृतवान् । भेष्टिना दशमी आरा-
धितुमारब्धा, दशमासेषु गतेषु कालकूटद्वीपाद् पोताः समागताः तदनुचरमुख्यात् श्रुत्वा श्रेष्ठी न शब्दो, तदा तत्प्रियया शीलवत्योक्तम्-
स्वामिन् ! तत् सत्यमेव जानातु, माऽसत्यं मन्यताम् । यतोऽद्य निजगृहे निधानं प्रकटं भविष्यति तदा तु सत्यमित्युक्त्वा निधानस्थाने
निधिवर्धनार्थं गतवन्तौ, तदा ताभ्यां निधानानि विलोकितानि । श्रेष्ठी स्वप्रियासुवाच-हे प्रिये ! जैनशासन-प्रभावात् प्रवहणव-
र्धपिका समागता, एकादशस्वर्णकोटिमानो निधिरपि प्रादुर्भूतः । वामेयजिनप्रसादात्, श्रीगुरुणामुपदेयादहं श्रीमान् जातः । अथ जैन-
धर्मवासनया सुखेन कालो गच्छति, भेट्टिपदमपि पुनः प्राप्तम्, भेट्टिनो दशपुत्राः संजाताः राज्ञा संमान्य निजसमीपे स्थापितः ।
पुनरेकदा श्रीदेवेन्द्रश्चरिर्विहरन् तत्रैवोपवने समवसृतः, तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी वन्दनार्थं गतः वन्दित्वा यथास्थानं स्थितः, गुरुणा
देक्षना दत्ता, देक्षनात्ते श्रेष्ठी पप्रच्छ-हे स्वामिन् ! दशम्या उद्यापनं किं कर्तव्यम् ? गुरुणा प्रोक्तम्-हे श्रेष्ठिन् ! प्रष्टकानि दशपु-
स्वक-दशल्लेखनानि, दशपुस्तकबन्धनानि, दशस्थापनार्चायासनानि (ठवणी), दश जपमालाः, दश चन्द्रोदयाः दशजिनालयानि
दश जिनचिन्तानि, दीप्ति, आरति, एवं सर्वं दश-दशसंख्याकं कर्तव्यम् । एवं कृत्वा भेट्टिनोद्यापनिकां कृत्वा मणिमयानि जिन-

चेतना लक्षणश्चात्मा, सामान्येन बुधैः स्मृतः ॥ संसारारत्ना तथा जीवः, परमात्मा द्विधा मतः ॥ २ ॥
 संसारारत्ना सदा दुःखी, जन्म-मरण-शोकभाक् ॥ चतुरश्रतिलक्ष्मासु, योनिषु आभ्यते सदा ॥ ३ ॥
 न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् क्षेत्रं न तत् कुलम् ॥ यत्र कर्मवशादात्मा नोत्पन्नोऽयमनेकधा ॥ ४ ॥
 एगया देवलोएसु, नरएसु वि एगया ॥ एगया असुरं कायं, जहा कर्ममेहि गच्छह ॥ ५ ॥
 एगया स्वतिओ होह, तओ चण्डाल-बुक्कसो ॥ तओ कीडि-पयंगो य, तओ कुन्धु-पीपिलिया ॥ ६ ॥
 सुभगो दुर्भगः श्रीमान्, रूपवान् रूपवर्जितः ॥ स एव सेवकः स्वामी, नरो नारी नपुंसकः ॥ ७ ॥
 संसारी कर्मसम्बन्धाद्, नटवत् परिभ्राम्यति । अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्तमानि ॥ ८ ॥
 भव्यजीवे दयादानं, धर्मकल्पतरूपमम् । दानशीलतपोभावं, दास्या मुक्तिमुखं फलम् ॥ ९ ॥
 धर्मादेव कुले जन्म, धर्माद्धि विपुलं यशः ॥ धर्माद् धनं सुखं रूपं, धर्मः स्वर्गाऽपवर्गदः ॥ १० ॥
 दोहा-धर्म करत संसारमुख, धर्म करत निर्वाण । धर्म पथ साधन विना, नर तिर्यच समान ॥ १ ॥
 सुपुरुष-तीन पदार्थ साधे, धर्म बीजोष जानी आराधे । धर्म प्रधान कहे सब कोहि, अर्थ काम धर्म हित होहि ॥ २ ॥
 इत्यादिधर्मकथां श्रुत्वा श्रेष्ठी जीवाऽजीवादि नवपदार्थयुक्तं सम्यक्त्वरत्नं प्राप्तः, पुनः पप्रच्छ-हे भगवन् ! एवं
 किमपि तपस्याफलमुपदिश्यतां येन-मम ग्रहे निधानं प्रकटयति । तदा मुनिना प्रोक्तम्-योः श्रेष्ठिन् ! पौषकृष्णद-
 शरूपां व्रतं गृह्णाण, तस्मिन् श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मकल्याणकमासीद्, नवमीदिने, दशमीदिने, एकादशीदिने एवं

धनमर्जय काकुत्स्थः । धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पश्यामि, निर्धनस्य यावत्स्य च ॥ १ ॥
बुद्धा—बाप कहे मेरे पूत सपूता, धन कहे मेरा भइया ॥ घर जोरु भी लेत बलैयां, सोई बडो जांकी गांठ रुपैया ॥ १ ॥
अथ श्रेष्ठी निर्धनत्वेन दुःखेन कालं गमयतिस्म । कतिपयदिने तस्य नगरे श्रीदेवेन्द्रधरिः समभवमुतः, तद्वर्धपनिका वनपालेन
राज्ञे निवेदिता । राज्ञा वनपालो बहुद्रव्यदानेन तोषितो विसृष्टः, पश्चाद् राजा, श्रोत्रिधर्माः, वरेन्द्रश्रेष्ठी, सर्वनगरलोकश्च वन्दनार्थं
निर्ययो । सुतिसमीपे आगत्य मुनिं वन्दित्वा सर्वे यथास्थानं निपण्णाः, मुनिभिर्देशना प्रारब्धा—भो भव्याः । संसारे सारं धर्मप-
दार्थः श्रेयान् । यतः—

धर्मतः सकलमंगलावलि-धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ॥ धर्मतः स्फुरति निमलं यशो, धर्म एव तदहो ! चिरायताम् ॥ १ ॥
विवेकः परमो धर्मो, विवेकः परमं तपः ॥ विवेकः परमं ज्ञानं, विवेको मुक्तिसाधनम् ॥ २ ॥
भक्ष्याऽभक्ष्यविचारः स्याद्, गम्यागम्यविभेदकृत् ॥ मार्गाऽमार्गपरिज्ञानं, गुणाऽगुणविचारणा ॥ ३ ॥
निद्राऽऽहारो रतिर्भोगिनि, पशूनां च नृणां समम् । विवेकोऽन्तरमज्जास्ति, तं विना पशवः स्मृताः ॥ ४ ॥
एक उत्पद्यते जन्तुर्यात्येकश्च भवान्तरम् । एको दुःखी सुखी चैकस्तथैकः सिद्धिसौख्यभाक् ॥ ५ ॥
इत्यादिदेशानां श्रुत्वा पर्वथाः स्वं स्वं स्थानं जग्मुः, तदा स्मरश्रेष्ठी पप्रच्छ—हे भगवन् । जीवस्य किं लक्षणम् ?
तदा मुनिनोक्तम्—हे श्रेष्ठित ! ज्ञान-दर्शन-चारिष्युक्त-तपो-वीर्योपयोगवान् स जीवः यतः—
नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तहा ॥ वीरियं उवयोगो य, एयं जीवस्स लक्खणम् ॥ १ ॥

परलोके देवादिभ्यश्चिन्तय्य परम्परया निर्वाणं प्राप्नोति, एवं भगवता उक्ते श्रीगौतमस्वामी प्राह—हे भगवन् ! पुरा केनेयं समाराधिता ? तत् कथ्यताम् । भगवानुवाच—हे गौतम ! श्रीवामेयं मां चान्तरा स्मरदत्तश्रेष्ठिता सम्यगाराधिता, तथाहि—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे सुरेन्द्र-पुरनाम नगरमस्ति, तत्र नरसिंहो नाम राजा राज्यं करोतिस्म, तस्य चतुरा गुणवती शीलालंकारयुता गुणसुन्दर्याभिधाना पद्मराक्षी विराजतेस्म । तस्य नगरे स्मरदत्तश्रेष्ठी परिवसतिस्म । तस्य शीलालंकारधारिणी पतिव्रता शीलवतीनाम्नी पत्नी आसीद् । यद्यपि धनदवद् महाधनाढ्यो यशस्वी च स श्रेष्ठी, परं सिध्यात्त्ववासितः सांख्यमतावलम्बी त्रिदण्डभक्तः शैवधर्मारामधनतत्परः जैनधर्मं न जानाति, यतः—

न देवं नाऽदेवं न शुभशुभमेवं न कुशुलं ॥ न धर्मं नाऽधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ॥
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निगुणं ॥ विलोक्यन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

स कदापि जिनवचनं न शृणोति सिध्यात्वेन प्रसितो राहुणा विधुवत् जीवशरीरमेकं मन्यते । परं राजमान्यो नगरे बहुमान्यः श्रेष्ठिपदे आसीद्, एवं काले याते एकदा सार्धं द्वयश्वत्प्रमितानां प्रवहणानां चतुर्विधं क्रयाणकं भूत्वा भृत्यान् रत्नद्वीपे प्राहिणोद् । तत्र गत्वा क्रयविक्रयं कृत्वा पुनः नवीनं क्रयाणकं भूत्वा मध्यसमुद्रे आगतास्तावद् पूर्वकृतकर्मोदयेन उत्कापातप्रचण्डपवनवेगेन ते प्रवहणाः कालकूटद्वीपे गताः गृहे नागताः । पुनश्च श्रेष्ठिगृहे एकादशस्वर्णकोटिद्रव्यं भूमिगृहे स्थापितमासीद्, तत् पक्वगृध्रिकाङ्गारकरूपेण ज्ञातम् यानि च ग्रामान्तरात् पञ्चशतानि आगच्छन्ति शकटानि तेषामुपरि भिच्छघाटिः पतिता तान्यपि गतानि । ततश्च श्रेष्ठी निर्द्रव्यो ज्ञातः श्रेष्ठिपदं च गतं महादरिद्रश्च संजातः, ततो लोके सन्मानमपि गतम् । यतः—

॥ इति श्रीमौनैकादश्या माहात्म्यं [व्याख्यानं] सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीपौषदश्यामी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ४ ॥

प्रथम्य पार्श्वनाथीधिपंकजं सर्वसौख्यदम् । समस्तमंगलश्रेणिलतापल्लवताडम्बुदम् ॥ १ ॥

भृग्वीवप्रबोधार्थं, जन्तूनां च सुखाप्तये । पौषकृष्णदशम्याश्च, माहात्म्यं कथ्यतेऽधुना ॥ २ ॥

इह जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे मगधजनपदे चम्पानामनी सुमनोहरा नगरी चाऽस्ति, तस्याः समीपे पूर्णभद्राख्ययक्षाश्रिते उपवने श्रीचरमतीर्थ-
धिपतिमहावीरस्वामी एकदा समवसुतः । तदुपदेशश्रवणार्थं वन्दनार्थं च श्रीमगधाधिपतिः समागतः । स च मगधन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य
यथास्थाने समुपविष्टः । तदा स्वामी संभारसागरनिमज्जतासुद्धारकारिणीं देशनां प्रारभे—

जीवदया राजेज्जह, हान्दियवग्गो दासिज्जह सयावि । सच्चं चेव वदिज्जह, धम्मरस रहस्समिणमेव ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा केचिद् भद्रकतां प्राप्ताः केचिद् श्राद्धधर्मं केचिच्च साधुधर्ममंगीकृतवन्तः, तदानीं भीमौतमस्वामी श्रीवीरं
वन्दित्वा प्रपञ्च-हे स्वामिन् ! पौषदशमीमाहात्म्यं कथ्यताम्, ? एवं श्रुत्वा, वर्षमात्रस्वामी कथयति-हे इन्द्रभूते ! पौषदशम्यां
भीमाभेयजिनजनमकल्याणकं वर्तते, तद्दिने द्विसन्ध्यमावश्यकं कर्तव्यम् । देववन्दनां भूशयनं ब्रह्मचर्यपालनं जिनालयेऽष्टविध-मस-
दशविधस्नात्रमहोत्सवादिकं विविधाऽऽहम्बरेण जिनाभूजां च विधाय, गुरुसमीपे नत्वा उपदेशः श्रोतव्यः । पश्चाद् गृहं गत्वा
एकासनेन भोजनं कृत्वा चतुर्विधाऽऽहारनियमो ग्राह्यः, नवम्यामेकादश्यां चापि एकवारमेव भोक्तव्यं, एतद्विधिना दश वर्षाणि
यावत् क्रियमाणे साऽऽधिता मन्यते । मनोवाक्कायेन त्रिकरणशुद्ध्या अस्या आराधक इह भवे धनधान्य-सुद्रकलश्रादिसौख्यं प्राप्य

जानते द्वे शते षष्ठे, अष्टामानां शतं तथा । चतुष्टयं चतुर्मास्या, एकं षाण्मासिकं तपः ॥ १ ॥
स मौनैकादशीतिथ्यास्तपस्तपन् विशेषतः । पाठको द्वादशांगिनिं शुद्धां दीक्षामपात्यत् ॥ २ ॥ इति
अथैकदा एकादश्यां मौनपास्थाय तपः कुर्वति सुव्रते तत्परीक्षार्थं कश्चिद् मिथ्यादृष्टिं देवः कस्यचित् साधोः कर्णयोः महतीं
वेदनामकारयत्, तस्य वेदना महति उपचारं कृतेऽपि न शाम्यति, तदा तेन देवेन साधुना पुरत उक्तम्—अस्य वेदना सुव्रतधुनेः
भेषज्यात् क्षयं यास्यति, यदि स एव स्वस्थानाद् बहिर्गम्य उपचारं करिष्यति इति, तत् श्रुत्वा ते साधवः तत्रागत्य उपचारार्थं
सुव्रतमभ्यर्थयन्, सुव्रतोऽपि मौनी रात्रौ न स्वस्थानाद् बहिर्याति, ततः देवानुभावतः स वेदनार्वी धुनिः सुव्रतं मस्तके पारयति
ततः सुव्रतस्यातीववेदना संभूता परन्तु स धुनिश्चिन्तयति—

अर्हन्तो भगवन्तो ये, साधवो गणधारिणः । इन्द्राश्चन्द्रा दिनेन्द्राश्च, नागेन्द्रा व्यन्तरेन्द्रकाः ॥ १ ॥

सचक्रवर्तिनो वासुदेवाः प्रतिनारायणाः । बलदेवा नराधीशा, मानवा अपरेऽपि च ॥ २ ॥

कर्मणा पापिनाऽनेन, ते सर्वेऽपि विद्वद्भिषताः । कियन्मात्रो वराकोऽहं, पुरस्तात् तस्य कर्मणः ॥ ३ ॥

अरे जीव ! क्षमस्व त्वमुदितं कर्म तेऽस्ति यत् । तद् भोगेन विना नैव, प्रक्षीयेत कदाचन ॥ ४ ॥

लङ्घं अलङ्घं पुण्ड्रं-जिणवयण सुभासिञ्च अभियभूयं । गहिडं सगगद्गमयो-नाहं मरणात् बीहेमि ॥ ५ ॥

तपस्तीव्रं धरद्भोऽयं, क्षमामर्करिकान्वितः । धृतिहस्तो मनःकीलः, कर्मधान्यानि धूर्णयेत् ॥ ६ ॥ इति

अथ विमंगलानेन धुनिमधुमिवं मत्वा देवः विशेषेणोपसर्गान् अकरोद्, धुनिस्तु क्षपकभेणिमालुढः केवलक्षन्तं प्राप्तवान् यस्यात्

स्वात्मः इति रसानी दीक्षां वेत्तुं सुगुरयोगतो गुरूणांमि तदा चरम्, इति चिन्तयत्तस्स प्रातःकालः सञ्जातः, उद्याने च तरणतारणसमयाः
चतुर्धनधरा गुणसुन्दरधरायः समागतः, तान् वन्दनाय सर्वोऽपि लोको गतः, निषवत्तत्र स्त्रीपरिवारेण संयुतः श्रेष्ठी अपि गतवान्
यावत् बन्दिता सर्वे स्थिता तावद् गुरुभिः देशना प्रारब्धा-यो यतीनां केवलप्रभसः अर्हिसालक्षणः सप्तदशविधः विनयमूलः
धान्तिप्रधानः महाप्रवपुरस्सरो धर्मः तेन पवनवद् द्रुतं मोक्षं ब्रजेत्, यस्तु द्वादशप्रवातमकः श्रावकधर्मस्तेन तुरंगवेगवद् ब्रजेत्, इति
मत्स्यकालेनैव सर्वदुःखान्तकरः साधुधर्मः द्रुतं मोक्षगमनाय सेव्यः । यदुक्तम्—

चारिभरत्नाम् परं हि रत्नं, चारिभ्रविताम् परं हि वित्तम् । चारिभ्रलाभात् परो हि लाभश्चारिभ्रयोगात् परो हि योगः ॥ १ ॥

दीक्षा गृहीता दिनमेकमेव, येनोपचितेन शिवं स याति । न तत् कदाचित्कदवश्यमेव, वैपानिकः स्यात् त्रिदशप्रधानः ॥ २ ॥

इत्यादि देशनां श्रुत्वा सुव्रतोऽब्रवीत्—हे तारक । अहं संसारकान्तारादुद्दिनोऽस्मि इति गृहभारं पुत्रे समारोप्य श्रीमतां समीपे
दीक्षां प्रहीष्यामि, इति श्रुत्वा गुरुः उवाच—यथासुखं प्रवर्तस्व प्रतिबन्धं मा विधेहि । ततः श्रेष्ठी गृहं गत्वा कुटुम्बं भोजयित्वा
स्वजनपुत्राणामग्रे दीक्षाऽऽदेशमभाषयत् । तैरनुमतः सुव्रतः एकादशभिः स्त्रीभिः सह प्रव्रजाम् । शीघ्रमेव तपोविशेषात् कायबलं
क्षयीकृत्य मासिकेनाऽनशनेन तस्य एकादशपत्न्योऽपि केवलं प्राप्य शिवं गताः । अथ सुव्रतः मुनिर्गृहणासेवनाशिखां पठित्वा
साधुधर्मे चरति । यदुक्तम्—

जपं चरे जपं चिह्ने, जपमासे जपं सुष्ठु । जपं भुञ्जतो भासंतो, पाचकम्भं न बंधुर्ह ॥ १ ॥

एवं पवित्रं चारित्र्यं पालयामास तथा विशेषतः पष्ठाष्टमादितपः कृतवान् तस्य संख्या लिख्यते—

बहुभाभूतपूर्वं सुव्रतः पादयोर्भनः, राज्ञाऽपि न्यतिक्रमः पृष्टः, सुव्रतेन कथितः दृष्टान्तः पुनः धर्मोपदेशं दत्त्वा राजा तोषितः, राज्ञा उक्तम्-वरं दृष्टुं, तदा सुव्रतेन उक्तं-अवध्याश्वीरा इति । राज्ञा तथा स्वीकृते शासनदेव्या तलारक्षकाः चौराश्च मुक्ताः । श्रेष्ठिनाऽपि पारणकं कृतम् । पुनरपि एकदा दावानल इव समग्रं पुरं ज्वालनाय अग्निरुत्थितः, तदा नगरस्थः सर्वलोक इतस्ततः नष्टः किन्तु गृहीतयोषधः श्रेष्ठी स्वव्रतरक्षार्थं न कुत्रापि गतः, सर्वनगरमरण्यमिव ज्वलित परन्तु सुव्रत श्रेष्ठिनो हृद-गृहादि किमपि न अज्वलत् । प्रातः काले समुद्रे दीप इव तस्य हृदगृहादि वीक्ष्य सर्वेऽपि पौराः सुव्रतं प्रशंसयामासुः, यथा—

सस्त्वेन धार्यते पृथ्वी, सस्त्वेन तपते रविः । सस्त्वेन वायवो वान्ति, सर्वं सस्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥

अहो धर्मस्य माहात्म्यमस्याहो हृदता व्रते । पालयेद् व्रतमेवं यो, द्विधाऽप्यस्य शिष्यं भवेत् ॥२॥

यतः—धर्ममिज्जनम् कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं ॥ धर्मर्मेणैव भवंति निर्मलयशो विद्यार्थसंपन्नयः ॥

कांताराञ्च महाभयाच्च सततं धर्मः परिज्जायते ॥ धर्मः सम्यगुपासितो हि भवति स्वर्गाऽपवर्गप्रदः ॥३॥

अथ एकादशीव्रते पूर्णे जाते श्रेष्ठी उद्यापनाय मुक्ताफलानि रत्नानि शंखः प्रवालकानि स्वर्णानि कलधौतानि ताम्राणि पित्तलानि द्रव्याणि कांस्यानि पङ्कजलानि, बहुविधानि धान्यानि पक्वान्नानि, नालिकेर-द्राक्षासहकारादीनां फलानि, स्वर्ण-रूप्यकानां पुष्पाणि अशोकादीनां पुष्पाणि, इत्यादीनि अनेकानि वस्तूनि एकादशसंख्यया जिनेन्द्राग्रे दौकयामास । एवं विस्तारेण उद्यापनं कृत्वा संव-पूजनं साधर्मिकवत्सल्यादीनि ससंख्यया धनवपनं च विधाय भानुषं जन्म कृतार्थं कृतवान् । अथैकदा ब्रह्मावस्थायां रात्रौ मनसि श्रेष्ठी चिन्तयति—यया जन्मपर्यन्तं भावकव्रतं पालितं मौनेकादशीतपोऽपि तदुद्यापनादिना पूर्णं कृतम्, अथ असारः संसारः पूर्वं पश्चाद् वा

विज्ञाय पुनरपि गुरुतमीपे आबन्ध यावद् मौनेकादशीतपः उक्तम् । गुरुणा उक्तम्—एकादशीगानामाराधना कर्तव्या, मन्थ्यन् तपः कापम्, पूर्वमेव एकादशीव्रतं कृत्वा निर्मलज्ञानमाप्तवान्, तद्व्यापनवशाच्च अत्र एकादशस्वर्णकोटयः प्राप्ताः, निर्मलं यज्ञः, लोके प्रभूतत्वम्, अविकारित्वम्, नगरभेष्टित्वम् च प्राप्तम्, अनएव तपसि उद्यमो विधेयः । पूर्वमुक्तत्वा धर्मलभाक्षिपं दत्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः । अथ सुप्तेन सह कुटुम्बेन श्रेष्ठी एकादशीदिवसे ग्रहसप्तक आहारादित्यागस्त्वं पीपधं विदधामि । लोकेऽपि मौनेकादशीपर्वणः प्रसिद्धिर्मान्यता च जाता, यतः बृद्धमान्यं सर्वे मानयन्ति यथा महादेवेन प्राते स्थापितत्वात् तत्कलाभात्रमपि चन्द्रं द्वितीयादिने लोकाः पूजयन्ति एवं च अनेके लोका मौनेकादशीपाराधयन्ति । अथ एकदा सकुटुम्बेन तेन भेट्टिना मौनेकादशीतिथ्याम् अहोरात्रपीपधः कृतः पीपधप्राद्विभिः सर्वैरपि राज्ञो कायोत्सर्गः कृतः । अथैकदा चौरैर्ज्ञातम् मौनेकादश्यां सुव्रतःश्रेष्ठी न ब्रूते अपह्रियमाणमपि वस्तु न पश्यति इति विचार्य चौरघाटी तद्गृहे प्रविष्टा उद्योतं (दीपकं) विधाय चौरा यावद् पश्यन्ति तावत् सर्वत्र पदे पदे स्वर्णराशिमेव पश्यन्ति, यावता गृहन्ति तावता ग्रामनदेव्या सर्वे चौराः स्वन्निमताः, अवएव ग्रामनदेवी पूज्यते कायोत्सर्गेणाऽऽरुह्यते* । अथ प्रातःकाले स्वन्निमतान् सायुधान् परद्रव्यहणानान् चोगान् दृष्ट्वा लोकाः मीलितः । तलाराधकाश्च तान् वेष्टयित्वा स्थिताः । अथ सकुटुम्बः सुव्रतः स्थापनाचार्यमपीपे पीपधं प्रपालय उपाश्रयं गत्वा गुरुन् नत्वा धर्मं श्रुत्वा गृहे समागतः, तत्र चोगान् दृष्ट्वा मा राज्ञा चोगान् पारयतु इति हुद्वया श्रेष्ठिना मौनं कृतम्, ततः तलाराधका अपि ग्रामनदेव्या स्वन्निमताः, अथ मन्थ्यान्हर्त्तुं समागतौ राज्ञा,

* तान् स्वन्निमतान् प्रातः तलाराधको दृष्ट्वा भूषात्स्वर्गमपीपे निनाय, राज्ञा चधाय आदिष्टाः, प्रातः श्रेष्ठी पीपधं पारयित्वा प्राभृतं लाराभा राज्ञः पार्श्वे गत्वा सर्वान् क्रमोच्चयत् रतयादापि तमुपलभ्यते पाठः ।

रूपलावण्यसंयुक्ता, नरा जातादिः संभवः । विद्याहिना न राजन्ते, ततोऽसुं पाठयाम्यहम् ॥ १ ॥

इति चिन्तयित्वा महाभयैः पितरौ उपाध्यायसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कर्तुं समुचतुः । अनायासेन सकला अपि कला अल्प-
काले एव पपाठ । षड्विधावश्यकसूत्रादिकं श्रावकाचारमपि पपाठ, प्राप्तयौवनस्य तस्य पिता-श्रीकान्ता, पद्मा, लक्ष्मीः पञ्चलता, तारा,
रत्नमा, पद्मिनी, गौरी, गंगेया, रतिः, इति नाम्न्योः महर्द्धिकव्यवहारिणां एकादशकन्याः पारिणायिताः, ताभिः रूपलावण्यशालि-
नीभिः सह भोगान् भुञ्जानः दोगुन्दकसुर इवासवत् । तदनन्तरं तस्मिन् गृहभारं समारोप्य स श्रेष्ठी प्रव्रज्या गृहीत्वा सम्यक्प्रपाल्य
प्रान्तेऽनशनं विधाय मृतः स्वर्गं च प्राप्तः । अथ गृहस्वामी सुव्रतः श्रेष्ठी पूर्वजन्मान् एकादशीमारविधत्वा न त एकादशस्वर्णकोटिनं
नायको जातः । तथा एकादशस्वर्णकोटीश्वरो दाता भोक्ता नगरश्रेष्ठिसुवर्णपट्टालं कृतमालो राजमान्यः सत्यवादी सार्धं विश्रुतो
अतिप्रतापी सज्जनश्रेष्ठः व्यापारिकशिरोरत्नं सुखेन कालं निनाय । अथ कालान्तरेण एकादशस्त्रीणामेकैकः पुत्रो जातः,
एवमेकादश पुत्राः, तत्परिवारोऽपि विपुलो जातः, अथान्येभ्युः उद्याने धर्मबोधो मुनीश्वरः सपरिवारः समवसूतः, राजादयः सुव्रतश्च
बन्दिनस्तु गताः गुरुणाऽपि तदानीं तपो महिमा व्याख्यातः—

यद् दूरं यद् दुराराध्यं, यच्च दूरे न्यवस्थितम् । तत् सर्वं तपसा साध्यं, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १ ॥

तत्रापि पञ्चमीतपसा ज्ञानपञ्चकस्यावाप्तिः, अष्टमीतपसाऽष्टकर्मनिवृत्तम्, एकादशीतपसा एकादशांगानां सुखागमनम्, चतुर्दशीत-
पसा चतुर्दशानां पूर्वाणामागमनम्, पूर्णमासीतपसा संपूर्णामनं एवं श्रुत्वा सुव्रतो नृच्छर्मापन्नो जातिस्मृत्या पूर्वभवं मोनेकादशीतपोविधानं

स्यतकीखन्ने इवकारभूषणात् पञ्चमे दिविभागे विजय नाम पञ्चममस्ति, तत्र पृथ्वीपत्ने नाम राजाऽभूत्, तस्य च औदार्यचातुर्य-
शीलादिगुणशालिनी चन्द्रवती नाम प्रिया, तत्र च न्यवहारिशिरोमणिः प्रबलक्यापाशोपाश्रितवद्भुवनः षडविभावश्यकतः सत्पुत्रयुतो
जिनभक्तिकारकः स्तूतनामा श्रेष्ठी । स च दृढावस्थायामेकदा गुरुसमीपमागत्य भक्त्या प्रणम्य उवाच—भगवान् । इदं विवर्धं धर्मं कथय
येन स्वल्पेनाऽपि कर्मक्षयः स्यात्, गुरुणा एकादशवर्षकमादिष्टम्, अथ स गुर्वज्ञया गृहमागत्य एकादशवर्षकादशमासपर्यन्तं यावत्
तपश्चकार, समाप्ते च ब्रूते तेन विधिपूर्वमस्या उद्यापनमपि कृतम्, अथ उद्यापनदिवसात् पञ्चदशे दिवसे आकास्मिकेन उदरशूलेन मृत्वा
एकादशे आरण्ये देवलोकं एकाविंशतिसागरपरिमितायुः देवो जातः । देवलोकसुखमनुभूय ततश्च्युत्वा सौर्यपुरे समुद्धितचन्यवहारिक-
गृहे प्रीतिमतीप्रियाकुक्षौ पुत्रत्वेनोत्पन्नः, तस्य नालस्थापनार्थं यदा सर्वं खनितुमारब्धं तदा गर्तखननस्थाने निधिनिर्गतः, तद्ब्रवी-
पनिका सर्वत्र जाता, जाताऽऽह्लादः श्रेष्ठी महीयांसं जनमोत्सवं दशदिवसपर्यन्तं कृतवान् । निवृत्तेऽशुचिकर्मणि प्राप्ते च द्वादशे
दिवसे ज्ञातिबांधवान् भोजयित्वा गर्भस्थेऽस्मिन् सातुद्रैवेच्छाऽभूदिति गुणनिष्पन्नं सुव्रतं शिवे नाम कृतवान् पितॄणां च पुत्रमंगला-
दिवान्निरर्थकम् । उक्तं च—

भौमं मंगलं वृष्टिनाम करणं, भद्रा कणानां क्षये ॥ बुद्धिः शीतलकाचदुष्टापिदके, राजारजः पर्याणि ॥

मिष्टत्वं लवणं विषं मधुरता, दग्धे गृहे शतितलं ॥ पाञ्चत्वं च पणाङ्गनासु गदितं नामना परं नाथकर्म ॥१॥

अथ पञ्चभिः धात्रीभिः लाल्यमानोऽसौ अवर्धत, अनुक्रमेणायम् अष्टवार्षिकः संजातः, तं पुत्रं वीक्ष्य तत्पित्रा चितितम्—

* लघिल्लं मौलैकादशीव्रतमेकादशमासपर्यन्तं मौनेन कृतवान् रत्यापि पाठः ।

दिवसयोरेकमस्तं (एकवारं भोजनम्) कर्त्तव्यम्, पारणफदिवसे जिनगृहे गन्तव्यम्, जिनस्याग्रे फलानि उपटौक्य मां वतः
जिनार्चा कर्त्तव्या, ततो गुरुसमीपे गत्वा नृत्वा ज्ञानपत्रां विधाय साधूनां संविभागं कृत्वा पारणा कर्त्तव्या, एकादशवर्षैकादशमा-
सपर्यन्तं यावत् व्रतं कर्त्तव्यम्, द्वादशे वर्षे व्रते पूर्णे प्रौषधं पारयित्वा गुरुनभिवन्द्य जिनदेवस्याग्रे एकादश एकवाक्यानि एकादश
फलानि एकादशविधानि धान्यानि एवं सुन्दरं वस्तु एकादशसंख्यया उपटौकनीयम्, जवन्यतोऽपि एकादशश्रावकवत्सल्यम्,
संवपूजा, एकादशांगपुस्तकलेखनम्, इत्यादि उद्यापनं कर्त्तव्यम्—अत्र कथानकम्—

एकदा ग्रामानुग्रामं विहरन् सर्वज्ञो भगवान् नेमिनाथो द्वारिकायां समवासत् तं वन्दनार्थं श्रीकृष्णः समागतवान्, वादिदत्ता
कृष्णोऽवोचत्—स्वामिन् ! षष्ठ्याधिकशतत्रयदिनमध्ये एकं सारं वासरं कृपां कृत्वा मम निवेदय यमाराध्य दानशीलतपोव्रतशक्ति-
हीनोऽप्यहम् निस्तीर्णो भवामि. मगधान् उवाच—यद्येवं तर्हि त्वं मार्गशीर्षशुक्लैकादशीपाराधय यतः—

अपि सिन्ध्याहर्षां मान्या, सा मौनैकादशी तिथिः । मार्गशीर्षार्द्रपमासस्य, शुक्लपक्षे प्रकीर्तिता ॥१॥

तत्र पुण्यं कृतं स्वल्पमपि प्रौढफलं भवेत् । तस्माद्वाराधनीया सा, विशेषेण विशारदैः ॥२॥

सर्वेभ्योऽपि च पर्वेभ्यः, पर्व पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यखिलेभ्योऽयं, तथा मुख्योऽस्ति वासरः ॥३॥

भ्रमणैः भ्रमणीभिश्च, श्रावकैः श्राविकादिभिः । धर्मकर्म विधातव्यमस्मिन् दिने विशेषतः ॥४॥

इति श्रुत्वा श्री कृष्ण उवाच—विभो ! पूर्वं केनाऽपि एकादशीव्रतमाच्योर्णम् ? तस्य च कीदृशी फलप्राप्तिर्जाता ? स्वामी प्राह—

पर्वकथा

संग्रहः

॥१३॥

सन्मुखं गत्वा महताऽऽश्चमयेण श्रीशुभादिजिनविभवं रथे संस्थाप्य पूजास्नात्रमहोत्सवादिकरणेन महाकर्मराशिः दूरीक्रियते, महती पुण्यवृद्धिश्च भवति, तेनाद्य पर्वदिने पूजापौषादिकरणेन दिवसः सफलः क्रियते ।

त्रिमुनिध्याष्टभूवर्षे, [१८७३] दुर्गे च जेसलाभिधे ॥ गणिना जयसारेण, व्यलेखि दिग्द्वयेन च ॥१॥

इति श्रीकार्तिकपूर्णमायाः व्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥२॥

अथ मौनैकादशी व्याख्यानम् ॥ ३ ॥

अस्य प्रवज्या नमिजिनपतेर्ज्ञानमतुलं, तथा मल्लेर्जन्म व्रतमपमलं केवलमलम् ।

बलक्षैकादश्यां सहसि लसदुदाममहसि, क्षितौ कल्याणानां क्षिपतु विपदः पञ्चक्रमिदम् ॥१॥

अर्थः—अस्य-अरजिनस्य प्रवज्या-दीक्षा, नमिजिनपतेः-नमिनाथस्य अलतुम्-अनुपमं ज्ञानम्, तथा मल्लेः-मल्लिजिनस्य व्रतम्, अपमलम्-मलरहितं व्रतम्-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यायप्रेक्षणे समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुदाममहसि तेजोवति, सहसि-मार्गशीर्मासे बलक्षैकादश्यां-शुक्लैकादश्यां सज्जातं कल्याणानां इमं पञ्चकं क्षितौ विपदः क्षिपतु ।

यथाऽस्मिन् भारते कल्याणानां पञ्चकं सज्जातमेवं पञ्चसु भारतेषु पञ्चसु च ऐरवतेषु-क्षेत्रेषु मीलित्वा जातं पञ्चाशत् (५०) कल्याणानाम् । एवं भूतभाविवर्तमानकालाऽपेक्षया जातं सार्धशतं (१५०) । एकोपवासेऽपि सार्धशतोपवासफलं भवति । अस्मिन् दिने उपवासं कृत्वा मौनमाधाय अहोरात्रं पौषध विधाय स्थेयम्, मणनं गुणनं विना नाऽन्यत् किमपि वक्तव्यम् । प्राणकोत्तर-

मौन

एकादशी

व्या० ३

॥१३॥

दिद्विकोटिपरिवारेण परिवृतौ फाल्गुनशुक्लदशम्यां नमिनिमी विद्याधराजर्षिं श्रीसिद्धशैले शिवपुरं गतौ, पुनः नमिनिमिराज्ञोः
पुत्र्यश्चतुष्पष्टिः विमलगिरौ चैवशुक्लचतुर्दश्यामनशनं कृत्वा शिवपुरीं प्राप्ताः, तेन शिवमन्दिरारोहणे सोपानसदृशो वाव्यः, पुनः
पापमलपरिहरणे नीरवद् ज्ञेयः, तेन विमलगिरिरिति कथ्यते, पुनः पापारिगज्जनेऽतीव शूरवद् ज्ञेयः । पुनर्येन नरभवं प्राप्य शत्रु-
ज्ज्ञेयं गत्वाऽऽदिजिनमक्तिपूर्वकं द्रव्यभावाऽर्चनं न कृतं तेन नरत्वं पशुरिव हारितम्, परतीर्थबुद्ध्या स्वहृदये संप्रधार्य श्रीशत्रुञ्जये
गत्वा आदिजिनं नमति तस्य जीवितं सफलं स्यात्, स्तोकाकालमध्ये शिवमुखं प्राप्नोति । एवं गुरुमुखात् सिद्धगिरिर्महान्तं महिमानं
श्रुत्वा सिद्धशैलपर्वतवन्दनार्थं पञ्चपञ्चकोटिमुनिपरिवारपरिवृतौ द्वाविडवारिखिल्लौ बल्कलचीवरधारिणौ तापसौ स्वगुरोराज्ञां गृही-
त्वा श्रीशत्रुञ्जयं प्रति चेलतुः, गुरुरपि अन्यत्र स्थानं विजहार । अथ द्वाविडवारिखिल्लौ क्रमेण सपरिवारौ श्रीशत्रुञ्जयगिरौ आरो-
हणसमये एतादृशमवग्रहं जग्राह—यदाऽऽवयोः कर्मक्षयो भविष्यति तदाऽऽहारं ग्रहीष्यावः, एवं द्वाविडवारिखिल्लौ चातुर्मासकाला-
वग्रहमभिगृह्य श्रीशत्रुञ्जये चातुर्मास्यां तस्थुतुः, भावतः साधुधर्ममंगीचक्रतुः, आत्मानं भावानुसारिणं प्रवर्तयन्तौ तपः तत्त्ववन्तौ,
ह्युभयनयोरेन कर्मराशिदूरीकरणेन चातुर्मासीप्रान्तदिवसे प्रवर्तमाने कार्तिकशुक्लपौर्णमासीदिने क्षीणमोहेन त्रयोदशगुणस्थानका-
रोहणेन शुक्लध्यानेन ध्यायमानेन घनघातिचतुष्कर्मराशिष्यपणेन केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तयोरुत्पन्नम् । चतुर्दशरजुलोकं दद-
शतुः । बहुमन्यजीवान् प्रतिबोध्याऽऽशुष्कादिचतुष्कर्मराशिं क्षपयित्वा द्वाविड-वारिखिल्लराजर्षौ दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिपुरीं
प्रापतुः, अचलाक्षयगतिं शिवं निरुपद्रवं पदं लब्धम् । तेन कार्तिकशुक्लपूर्णिमाऽतीवोत्तमा वर्तते, तस्माद् अद्य दिवसे श्रीशत्रुञ्जय-

कतुः, कन्दमूलाद्याहारं कुर्वन्तौ बलकलवीवरं धारयतः, तपः करणेन कुशतन् जातौ । एवं भट्टकालो गतः । अथास्मिन्नवसरे केचित् साधवस्तीर्थयात्राकरणार्थं मार्गे तत्रैव वने आगताः, द्राविडवारिखिल्लावपि तन् साधून्बलोमय बह्वादरं दत्तवन्तौ, साधवोऽपि गमना-
गपनमालोच्य भूमिं प्रमाज्यं तरोस्तले स्थिताः, द्राविडवारिखिल्लावपि मुखाग्रे उपविष्टौ, तस्मिन्नवसरे तरुशाखात एकश्चटको मुखाग्रे
पतितः, तं चटकं स्तोकामुधं ज्ञात्वा मुनिना करुणां विचार्य नमस्कारः सुश्रावितः, विमलगिरेर्महिषा कथितः, तेन चटकेन मनसि धर्मो-
पदेशो दधे, तद्धर्मप्रभावात् प्रथमकल्पे देवो जातः, स देवः साधिकमूहर्तान्तरे मुनीनां पाद्वे आगत्य मुनीनां चरणानामय मुनीनामग्रे
उपविष्टः, तस्मिन्नवसरे देवस्य महर्द्धिं रूपं चावलोक्य द्राविडवारिखिल्लौ मुनिं प्रति पप्रच्छतुः, हे स्वामिन् ! अयमत्यन्तरूपकान्तिधारकः
कः सुरोऽस्ति ? तदा मुनिराह अयं चटको मृत्वा एतत्स्थानात् सुरं उत्पन्नोऽस्ति, नमस्कारश्चरणेन तीर्थयात्राशुद्धयोज्ज्वलभावधारणेन
चास्मिन् समये तीर्थयात्रामानमय अजागतोऽस्ति । एतद्गुरुमुखान्निशम्य तौ पुनः पप्रच्छतुः—हे स्वामिन् ! स विमलगिरिः कीदृशोऽस्ति,
किञ्च तन्माहात्म्यमित्यावयोरपरि कृपां कृत्वा सुश्राव्य, तदा मुनिराह—अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभारते भीमशुद्धयगिरिरष्टोत्तरश-
तनाम्नालंकृतं महातीर्थमस्ति, पुनः शुद्धयः १ पुण्डरीकः २ सिद्धगिरिः ३ विमलगिरिः ४ सुरगिरिः ५ इत्यादिभिः एकविंशति-
नामभिः लोके प्रसिद्धोऽस्ति, एष गिरिर्नमनिक्षेपेण निश्चलोऽस्ति, अनन्तकालापेक्षया सिद्धशैलोपरि अनन्ता मुनयो मुक्तिं गताः,
पूर्वपि सम्प्रतिनाम्नश्चतुर्विंशतितमजिनस्य प्रथमगणधरः कादम्बरगोरिनामा मुक्तिं गतः, हैहय वर्तमानकाले प्रथमजिनस्य प्रथमगण-
धरः पुण्डरीकनामा चैत्रशुद्धपूर्णिमायां पञ्चकोटिमुनिभिः सह श्रीशुद्धये शिवपुरीं गतः । तेन पुण्डरीकगिरिरिति कथ्यते, पुनः

न्यमादाय सन्मुखं च चाल स्वस्वदेशसीमां च करोष । क्रमेणोभयआतुबहुसेनासमुदायेन द्वादशवर्ष यावत् महायुद्धकरणे बहवो राजा अश्वा-
मनुजा भूमौ पतिताः, स्त्रियस्मरितः प्रचलिताः, एतादृशः संग्रामो जायते, तस्मिन् समये द्राविडराजा वनक्रीडाकरणार्थं वने जगाम, तद्
वनमनेकाग्रान्निबकदन्वादिगुल्मलतापत्रपुष्पफलवनद्वर्था विभ्राजमानं सरोनिर्हारणैः शोभितमेतादृशं वनं द्राविडराजा पश्यति, तस्मि-
न्नेव वनपद्मभागे तापसगणास्तपः कुर्वन्ति, ते परिब्राजका राज्ञा दृढशिरै । अश्वादुर्चीर्य तत्र पार्श्वे गत्वाऽभिबन्ध स्वोचितस्थाने
तस्थौ । तस्मिन्नावसरे एकेन तापसेन धर्मोपदेशो दत्तः, तन्मध्ये संसारासारताऽपि दर्शिता तदुक्तम्-

गायकज्ञचंचलाए अपरिचिताए रायलज्जोए । जीवा सकम्मकलमलभारिय भारतो पडन्ति अहे ॥ १ ॥

इत्यादिधर्मोपदेशं श्रुत्वा संसारमसारं ज्ञात्वा क्रोधं त्यक्त्वा एवं मनसि चिन्तयति-अहो ! मम जीवितं धिक्, एक एव मद्भावातेन
सहस्रं युयुधे द्वादश वर्षाणि संजातानि, एतदनिष्टं कार्यं कृतं, स्तोकजीवनोपरि एतद् वैरं किं क्रियते ? राज्यलोभाद् एतदनिष्टं कृतम्, एवं
विचार्य द्राविडस्तापसाश्रमादुत्थाय स्वसहोदरापराधक्षामणार्थं वारिस्त्रिष्ठसेनामध्ये आयाति तावद् वारिस्त्रिष्ठो बृहद्भ्रातुरागमनबु-
चान्तं श्रुत्वा सन्मुखमागत्य चरणयोर्निरेपतत्, स च द्राविडो बाष्पपूर्णनयनः स्नेहार्द्रहृदयस्तमुत्थाप्य इति जजल्प-हे भातः ! एतत्
सर्वमपि राज्यं त्वं गृहाण अहं तापसी दीक्षां ग्रहीष्यामि, तदा वारिस्त्रिष्ठ इत्युवाच-अहमपि राज्यपदं न ग्रहीष्यामि, एतद्वचनपरस्प-
रालापनां कृत्वा स्वस्वयुवाभ्यामधोर्ध्वं राज्यं विभज्य दत्त्वा स्वस्वापत्यं स्वस्वस्थाने प्रेषितवन्तौ, तौ पुत्रावपि स्वं स्वं राज्यं बभूवुर्जाते । अथ
द्राविडवारिस्त्रिष्ठावपि पञ्चपञ्चकोटिधनियपरिवारेण परिवृत्तौ तापसाश्रमे गत्वा तापसपार्श्वे तापसी दीक्षां जगृहतुः, आतापनां च-

लक्ष्मपूर्वाणि व्यतीतानि तदा स्वामी राज्यमोक्ता जातः क्रमेण त्रिषष्टिपूर्वलक्षवर्षं राज्यं प्रपालय दीक्षाऽवसरं ज्ञात्वा भरताय स्व-
मूलराज्यं विनीता दत्ता बाहुबलाय तक्षशिला च प्रदत्ता, एवं क्रमेण शतपुत्रेभ्यो राज्यं वासयित्वा स्वस्वनाम्ना देशाः
प्रदत्ताः । तन्मध्ये एको 'द्रविड' इत्यभिधानः, तस्य द्रविडदेशं कञ्चनपुरनगरं च वासयित्वा ददौ । स्वामी दीक्षां
लतौ । क्रमेण कर्मक्षये केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ भगवाननेककोटाकोटीदेवपरिचारेण परिहृतः साधुसाध्वीसमुदायेन सह देशेषु विहृत्य
वर्मवृद्धिं चकार । अथ द्रविडराजाऽपि पितृदत्तं राज्यं ब्रुञ्जे, स्वनायाभिः सार्धं विषयसुखमनुभवतस्तस्य क्रमेण द्वौ पुत्रौ बभूवतुः,
बृहत्पुत्रो द्राविडः अपरो वारिखिछो लघिष्ठः, क्रमेण भोगसमर्थौ ज्ञात्वा उभयपुत्रौ प्रति भार्याः विवाहिताः । तावपि विषयसुखं ब्रुञ्जते,
तच्चन्द्राय्याऽपि पुत्राः प्रसूताः, तेऽपि चन्द्रकलेव ववृधिर, एवं द्रविडराजा स्वराज्यं सुखेन प्रपालयति स्म । अथ तस्मिन्नावसरे भरतेन
स्वाज्ञापालनार्थमष्टनवतिभाटपार्श्वे दूतो भ्रम्यते, तदा द्रविडराजा दूतमुखात् सर्वं भरतस्य चक्रवर्तिपदस्वरूपं ज्ञात्वा एवं सर्वेऽपि संमी-
ल्य स्वस्वपुत्रं राज्यं ददौ, तदा द्रविडराजापि द्राविडबृहत्पुत्राय राज्यं प्रददौ । कनिष्ठाय वारिखिललाय च एकलक्षग्रामान् पृथग्
ददौ, स्वयञ्च संसारवासनां परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा यथेच्छं पर्यटन् श्रीकृष्णभदेवजिनपार्श्वे तपस्तप्त्वा कैवल्यं प्राप । अथ द्राविडः
पित्रा दत्तं स्वराज्यं वारिखिछोऽपि पितृदत्तस्वराज्यं लक्षग्रामान् प्रपालयति स्म । कानिचिद् वर्षाणि गतानि । तस्मिन्नावसरे द्राविडराजा
स्वमनसि एवं चिन्तयति स्म, मतिपत्रा दीक्षावसरे मल्लयुध्वातरं प्रति लक्षग्रामं दत्तं तद्भग्यं न कृतम्, मद्राज्यन्यूनाता कृता, परमहमेतद्रा-
ज्यमुद्धालय गृहीदयामि । एतद् विचिन्त्य स्वसैन्यं सम्मीलय युद्धार्थं चचाल । तदा वारिखिछोऽपि आतुरागमनदृष्टान्तं श्रुत्वा स्वसै-

अथ कार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानम् ॥ २ ॥

श्रीसिद्धाचलतीर्थेशं, नत्वा श्रीऋषभं प्रभुम् । कार्तिकी पूर्णिमायाश्च, व्याख्यानं वक्ष्यते मया ॥ १ ॥

सिद्धो विज्जायरचक्की नमी विनमी मुणि पुंडरिओ मुर्णोदो । वाली पज्जुससंषो भरहसुगमुनि सेलगो पंथगो य ।
रामो कोढी पंच दविडनरवर्द नारदो पण्डुपुत्ता । मुत्ता एवं अणो विमलगिरिमहं तित्थमेयं नमामि ॥ २ ॥

व्याख्या-मो मन्थाः ! एतादृशं पापकर्ममलपरिहारकं श्रीविमलाचलतीर्थं मनोवाक्कायैर्नमामि, तद् विमलाचल तीर्थं कीदृशम् ? यद् यस्मिन् तीर्थोपरि विधाधरः चक्री-भरतः-नमी-विनमी-शुक-शैलक-पंथक-रामचन्द्र-द्राविड-वारिखिछ-नवानारद-पाण्डव-पुण्डरीकाद्या अनशनं विधाय, अष्ट कर्मासीन् हत्वा मुक्तिं गताः, एतादृशं सिद्धशैलं तीर्थं मनोवाक्काययोगेन नमामि । पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाऽऽगमने श्रीशङ्खजगिरिसन्मुखदिशं गत्वा चैत्यवन्दनकरणे महती धर्मवृद्धिर्भवति, पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाया दिने श्रीसिद्धशैले द्राविड-वारिखिलौ आरोहणेन शिवपुरीं प्राप्नौ, तद् दृष्टान्तो यथा—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणभरतार्देस्य मध्यखण्डे इहवाकुभूम्यामस्मिन्नवसर्पिण्यां पुर्वं सप्तमः कुलकरो नाभिनामा बभूव, तन्नायां मरुदेवी, तस्या उदरकन्दरायां श्रीप्रथमतीर्थंकरश्रीऋषभजिनः उत्पन्नः स षट्पूर्वलक्षानिह्वमारपदे स्थितः तदनन्तरमिन्द्रेण सुनन्दा सुमङ्गला परिणायिते, स्वामिनः संसारव्यवहारो वर्तते स्म, क्रमेण भरतबाहुबल्याद्याः शतं पुत्राः देपुत्र्यो अभूवन्, यदा विंशतिल-

तत्पञ्चम्यते-तस्यास्त्वपः प्रभावात् सर्वेऽपि रोगा दूरं गताः, अद्भुतं रूपं जज्ञे, सा च जिनचन्द्रेण परिणीता, क्रमोचनवेलायां पित्रा बहुधनं दत्तम्, चिरकालं गृहसौख्यं भुक्त्वा यावज्जीवं पञ्चमीतपः कृत्वा भ्रान्ते चारित्र्यमग्रहीत्, तौ गुणमञ्जरी-वरदत्तौ जिनोदितं चारित्र्यं प्रपालय कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने सुरोद्यमौ जातौ । ततश्चतुत्वा वरदत्तजीवो महाविदेहे गुण्डरीकिण्यां नगर्याममरसेन राज्ञः स्त्री गुणावती, तस्याः पुत्ररत्नेन समुत्पन्नः । शुभेऽन्हि तस्य शूरसेन इति पित्रा नाम-कृतम् । क्रमेण यौवनं प्राप्तः क्रतुकानां शतमुपयेमे, पित्रा स्वराज्ये स्थापितः । एकदा भीसीमन्यारस्वामी विहरन्तस्त्वज समागतः । अर्हदागमनं श्रुत्वा शूरसेनो वन्दनार्थमगमत् । भगवता धर्मदेवाना प्रारब्धा, तत्र सोभाग्यपञ्चम्यारतपसः फलं प्रकाशितम्. ततो राज्ञा पृष्टम्-भगवन् । केनाऽपि तपसः फलं प्राप्तम् ? तदा भगवता वरदत्तमुपदृष्टान्तः कथितः, तत् श्रुत्वा जातजातिरसृतिः सन् पूर्वभवं ददर्श, पुनः तद्भ्रतं जग्राह, दशसहस्रवर्षं राज्ये स्थित्वा तीर्थं करपाद्वै संयममग्रहीत्, वर्षसहस्रं दीक्षां प्रपालय केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं प्राप । अथ गुणमञ्जरीजीवो सुखं भुङ्क्त्वा रमणीयाख्ये विजये शुभायां नगदर्यामपरसिंहासिधनुषपत्न्या अमरावत्याः कुक्षौ पुत्ररत्नेन समुत्पन्नः, समये जाते च पित्रा सुग्रीव इति नामस्थापनं कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तो बहूनि कन्यानां पाणिग्रहणं च चकार, विंशतितमे वर्षे पित्रा राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षा गृहीत्वा, सुग्रीवो राजा बहूनि वर्षाणि राज्यं प्रपालय अन्ते गुरुपाश्वर्यं दीक्षां गृहीत्वा पूर्वलक्षं चारित्र्यं प्रपालय केवलमुत्पाद्य मोक्षं जगाम ।

जायन्तेऽधिकसौख्यानि, पञ्चम्याराराधनान् नृणाम् । इत्यस्या अभिधा जज्ञे, लोके सौभाग्यपञ्चम्यम् ॥ १ ॥
एवं विभाव्य भो भव्याः । पञ्चम्याराराधनोद्यमः । भवभूतिविभेदाय, कार्या गुरुमाभिरद्भुतः ॥ २ ॥

इति कार्तिकसौभाग्यपञ्चमीमाहात्म्यविषये वरदत्त-गुणमञ्जरी कथानकं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

इदि चितयामास-कृतपुण्यो मम बृहद्भ्राता मुखत्वात् तस्मै प्रष्टुं कोऽपि न याति, स्वैरं शृङ्के भाषते शेते च, अत एव मुखे बहवो गुणाः सन्ति, यतः—

सुखत्वं हि सखे ! ममापि रुचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणाः । निश्चिन्तो बहु भोजनो ऽ१ अपमना २ नक्तं दिवा शायकः ।
कार्याऽकार्यविचारणान्धधिरो मानापमाने समः । प्रायेणांऽ ३ मयर्जितो दृढवपुर्मुखः सुखं जीवति ॥१॥

इति । अतः परं न कस्मै पदमात्रमपि कथयिष्यामि नवं पदं च न पाठयिष्यामि इति विचार्य शरीरे रोगाऽक्रान्तो द्वादश दिवसान् मौनेन निनाय । तत्पातक्रमनालोच्य अर्तव्यानपरो मृत्वा, राजन् । तव सुतो जातः पूर्वोपाजितेन कर्मणा अतीव मूर्खः कुष्ठादिरोगाऽक्रान्ततनुश्च बभूव । एतद् गुरोर्वचनं श्रुत्वा वरदत्तो जातिरमृत्या निजपूर्वभवं दृष्ट्वा मूर्च्छां प्राप, क्षणान्तरे स्वस्थीभूय सर्वसत्यमिति गुरुं प्रति-उवाच । पुनरपि नृपो वभाण-भगवन् ! स देहरेणः कथं कदा ब्रजिष्यति ? । गुरुणा उक्तम्-कार्तिकशुक्लपञ्चमी आराधया । पूर्वोक्तः सर्वोपि विधिः कथितः, प्रतिपन्नं कुपारेण पञ्चमीतपः, गुरुं प्रणम्य सर्वेऽपि स्वस्वस्थानं जग्मुः, अनन्तरं सम्यक् तत्तपः कुर्वतो तपः प्रभावात् वरदत्तस्य सर्वेऽपि रोगाः क्षयं प्रापुः, स्वयं वरसमेतानां वरभूयोद्भवानां सहस्रकन्योचमानां स महोत्सवं पाणिग्रहणं च चकार । शिषिणशेषसत्कलाय वरदत्ताय राज्यं दत्त्वा नृपो गुरुसन्निधौ चानिभमग्रहीत् । वरदत्तो राज्यं पालयन् वर्षे वर्षे महाशक्त्या पञ्चस्या विधिं विदधे । अखण्डाऽऽहो राज्यं प्रपाल्य शुक्तमोगः स्वयं नवे राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामग्रहीत् । नय-गुणमञ्जयास्त्वपोमाहा-

१ लज्जारहितमानसः । २ राज्ञो । ३ रोग रहित ।

धूपोत्क्षेपपूर्वकं पञ्चवर्णानि धान्यानि पञ्चपकाणानि पञ्चफलानि च दौक्यन्ते । ततो गुरोर्ग्रे गत्वा भक्त्याऽभिवन्द्य
पद्माविधि उपवासस्य प्रत्याख्यानं क्रियते । तस्मिन् दिने ' नमो नाणस्स ' इति पदमेकसहस्रसंख्या * उत्तराभिमुखेन गुण्यते । चैव
पौषधः क्रियते तदा तद्दिने अयं विधिर्न भवेत् तस्मात् पारणकदिने विधिः कार्यः, यथाशक्ति उद्यापनादि अपि विधेयम् । ततो
गुणमञ्जरीं तत् तपः प्रतिपन्नम् । अस्मिन्नवसरे राजा पृच्छति—हे साधुगुणन्दर ! मत्सन्नोः वरदत्तस्य कुष्ठरोगः कथमभवत् ? पठनं च
किं नाऽऽप्याति ? तस्य किं कारणम् ? गुरुर्जगाद—अस्यापि पूर्वभवं शृणु—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे श्रीपुरं नाम नगरम्, तत्र वसुनामा
श्रेष्ठी वसति स्म, तस्य वसुसार-वसुदेवौ पुत्रौ, तौ एकदा क्रीडार्थं वने जगमतुः, तत्र वने सुनिसुन्दरनामानः स्त्रियो दृष्टाः वनिदत्ताश्च ।
गुरुभिर्धर्मदेशना प्रारब्धा—

यत्प्रातः संस्कृतं धान्यं, मध्याह्ने तद् धिनदयति ॥ तदीयरसनिष्पन्ने, काये का नाम सारता ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा तावमापृच्छध वैराग्यात् तौ व्रतं जगदतुः । लघुना वसुदेवेन चारित्रं विश्रुता सिद्धान्तसारः सर्वेऽपि अधीतः,
गुरुणा वसुदेवाय स्मरिपदं दत्तम्, स च पंचशतसाधुभ्यो वाचनां ददाति । एकदा वसुदेवस्त्रीश्वरो रजाऽऽक्रान्तः संस्कारके सुप्तः तं
कोऽपि साधुरागमार्थं पृच्छति, गुरुर्व्याख्यायति, तस्मिन् गते द्वितीयो मुनिः समागतः तस्मै वाचना दत्ता, एवं भूयस्तु समागत्य समा-
गत्य गतेषु किञ्चिन्निद्रायमाणः केनाऽपि साधुना पृष्टो भगवन् ! अग्रेतनं पदं वाच्यं पदस्यार्थोऽपि वाच्यः । तदा स्त्रिः कुविकल्पान्
* अष्टोत्तरैकसहस्रसंख्या इत्यापि कापि उपलभ्यते पाठः, तत्त्वतस्तु भयमेव श्रेयान् प्रतिभाति । कापि च द्विसहस्राष्टोत्तरशतमित्यपि ।

मूर्खा एव रक्षिताः, अतः कोऽपि कन्यां न ददाति, सा उवाच-तव पिता पापिष्ठः येनैव मूढमतिना शिक्षितोऽसि यतः—
आः! किं सुन्दरि! सुन्दरं न कुरुष्व?, किं नो करोषि स्वयं?, आः! पापे! प्रतिजल्पसि प्रतिपदं?, पापस्त्वदीयः पिता।
धिकं त्वां क्रोधमुखीमलीकमुखरीं त्वत्तोऽपि कः कोपनो, दम्पत्योरिति नित्यदंतकलहक्लेशार्तयोः किं सुखम्? ॥१॥
एतद्वचनमाकर्ण्य रुष्टेन त्रिनदेवेन उपलेन सा शिरो मर्माणि जग्ने। तदा सा मृता, सा च तव-पुत्री समजायत, अनया ज्ञानस्याऽऽप्ता-
तना पूर्वभवे चक्रे, तेन रोगोत्पत्तिर्जग्ने, यतः—

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि। अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ १ ॥

इति गुरोर्वचनं श्रुत्वा सा गुणपञ्चरी जातजातिस्मृत्या पूर्वभवं ददर्श। ततो गुरुं प्रति सा सत्यमिति प्रोवाच। श्रेष्ठिना गुरुः पृष्टः—
मगवन्! अस्या रोगाः कथं प्रयास्यन्ति?। गुरुणाऽभाणि—श्रेष्ठिन्! ज्ञानस्याऽऽधावनतः सर्वं सुखं सम्पद्यते दुःखं च विलयं याति।
ज्ञानस्य चाराधनमित्यम्—विधिना शुक्लपञ्चमीदिने उपवासो विधीयते, पुस्तिकां पट्टे संस्थाप्य पुरः स्वस्तिकः क्रियते, पञ्चव-
र्तिमयो दीपश्च क्रियते, पञ्चफलानि पञ्चवर्णकं च धान्यं दौकयन्ते, पञ्चवर्षाणि पञ्चमूसान् यावत् पञ्चमी अनया रीत्या मनोवा-
कायशुद्ध्या समाराधनीया। यदि मासे मासे कर्तुं न शक्यते तदा कार्तिकमासस्य शुक्लपञ्चमी यावज्जीवमाराधनीया। सा
सम्यगाराधिता सर्वं सुखं दत्ते, इति गुरुवचनं श्रुत्वा त्रिनदेवोऽब्रवीत्—मगवन्! मम तनयायास्तपस्या-शक्तिर्न विद्यते,
अतः कार्तिकपञ्चम्या विधिरादिप्रयत्नाम् वाचंयमः प्रोच्ये—कार्तिकशुक्लपञ्चमीदिने पुस्तिकं पट्टे संस्थाप्य सुगंधपुष्पैः संपूज्य

इत्यादिदेशना भूत्वा सिंहदासश्रेष्ठी मुनिं जगौ-भगवन् । केन कर्मणा मम सुतावनौ रोगा जाताः ? । गुरुणा ऊचे-महामाग ! कर्मणा किं न संभवेत् ? । अत्र श्रेष्ठिन् ! अस्याः पूर्वभवः श्रूयताम्—धातकीखण्डमध्यस्थभरते खेटकनामनगरम्, तत्र जिनदेवनामा श्रेष्ठी, सुन्दरीनाम्नी च तस्य गेहिनी, तयोः पञ्च पुत्राः-आशपालः, तेजपालः, गुणपालः, धर्मपालः, धनसार इतिनामानोऽभूवन् । तथा-लीलावती, शीलावती, रक्तावती, मंगावती, इतिनामन्यश्चतस्रश्च पुत्र्योऽभूवन् । अथैकदा जिनदेवेन पञ्चापि तनयाः पण्डित-समीपे विद्याकलाप्रदणार्थं रथापिताः । ते च चापल्यं कुर्वन्ते परन्तु अध्ययनं न कुर्वन्ति, यदा पण्डितस्त्वान् कम्बया ताडयति तदा ते रुदन्तो गृहमागत्य मातुः समीपे दुःखं निवेदयन्ति, माता-उवाच-पठनेन किं प्रयोजनम् ? यतः-

पाठितेनाऽपि सतैव धर्मं, शठितेनाऽपि तथैव च । उभयोर्मरणं हृष्टत्वा, कण्ठशोषं करोति कः ? ॥ १ ॥

पण्डितस्यापि उपालम्भं दत्ते ईर्ष्याया च पुस्तिकां प्रज्वालयामास । पुत्रान् वक्ति, पठनार्थं भवद्भिर्न गन्तव्यम् । श्रेष्ठी एतद्व्य-तिकरं ज्ञात्वा प्रोवाच—हे भद्रे ! जडेभ्यः पुत्रेभ्यः कः कन्याः प्रदास्यति ? कथं चैते व्यवसायं करिष्यन्ति ? यतः-

माता वैरी पिता शत्रुर्बालो येन न पाठितः । न शोभते सभामध्ये, हंसमुखे चको यथा ॥ १ ॥

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ २ ॥

इति श्रेष्ठिचचनं श्रुत्वा सा प्रोवाच-यूयं किं न पाठयथ ? अत्र मम कोदोषः ? इत्युक्ते श्रेष्ठी हविक्रतः सन् मौनं चकार । अथ अनु-क्रमेण ते पञ्चापि तयोः पुत्राः यौवनं प्राप्नुः, परं न कोऽपि तेभ्यो कन्या दत्ते मूर्खत्वात्, ततः श्रेष्ठी स्त्रीं ति जगौ-पापिष्ठे ! त्वया पुत्रा

तयोः रूपलावण्यमो मनो वरदत्तनामा पुत्रो बभूव । सोऽष्टवर्षप्रमाणः पित्रा बुभान्तिके विद्याप्रहणहेतवे स्थापितः । परमस्वरमात्रं तस्य मुखे न चटति, अङ्घ्यापकस्योद्यमो निष्कलोऽभूत् । स यौवनं प्राप्तः पूर्वकर्मोदयात् कुष्ठेन विनष्टदेहत्वात् कुत्रापि रतिं न प्राप । इतश्च तत्रैव पुरे सप्तकोटिबुधर्णाधीनो जिनवर्मरतः प्रसिद्धिमाक् सिंहदासो नाम भेष्टी, तस्य गृहे गुणोचिता कर्पूरतिलका-नाग्नी भार्या, तयोः पुत्री गुणमञ्जरी आजन्मतो रोगैरुपद्रुता वचनेन मूर्कतां प्राप्ता बभूव । विविधैरौषधैरपि तस्या रोगशान्तिर्न जायते न च यौवने तां कोऽप्युद्वहति । तस्याः शोडशवर्षिकया दुःखेन मातापित्रादिः सकलस्वजनो दुःखितः समजायत । तत्रैव पुरे एकदा भीविजयसेन-स्वरयम्बतुर्ज्ञानधरा गुरवः समाजगमः । तदा सर्वेऽपि नागरिकलोकः, सपुत्रो भूपतिः, सङ्कुटम्बः सिंहदासश्चेष्टी सर्वे वन्दनार्थमुप-
गताः, गुरुणा च धर्मदेवता ग्राह्या—

ज्ञानस्याराधने यत्नोऽध्ययनभ्रवणादिभिः । भक्त्यौषधेयः सततं, निर्वाणपदमिच्छुभिः ॥ १ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, मनसा ते भवान्तरे । नराः स्युः शून्यमनसो, धिवेकपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, वचसापि हि दुर्धियः । मूर्कत्वमुखरोगित्त्वदोषास्तेषामसंक्रयम् ॥ ३ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, कथेनायत्नवर्तिना । कुष्ठकुष्टादिरोगाः स्युस्तेषां देहं विगर्हिते ॥ ४ ॥
मनोबाह्याययोगैर्ये, ज्ञानस्याऽऽज्ञाततां सदा । कुर्वन्ते सुदमनयः, कारयन्ति परानपि ॥ ५ ॥
तेषां परमवे पुत्रकलसुसुहृदा क्षयः । धनधान्यविनाशश्च तथाऽऽधिव्याधिसंभवः ॥ ६ ॥ दुरमम् ॥

ॐ श्रीपंचपरमेष्ठिभ्यो नमः ।

श्रीमत्क्षमाकल्याणकोपाध्यायादिविरचितः—

श्रीसौभाग्यपंचम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

—ॐ नमः—

अथ ज्ञानपञ्चमीव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीमत्पाश्र्वजिनाधीशं, सुराऽसुरनमस्कृतम् । प्रणम्य परया भक्त्या, सर्वार्थिष्ठार्थसाधकम् ॥ १ ॥

कार्तिकशुक्लपञ्चम्या, माहात्म्यं वर्णयते मया । भवयानामुपकाराय, यथोक्तं पूर्वस्तरिभिः ॥ २ ॥ शुभम् ॥
भुवने हि परं ज्ञानं, ज्ञानं सर्वार्थसाधकम् । अनिष्टवस्तुविस्तारवारकं ज्ञानमरितम् ॥ ३ ॥

ज्ञानादासायते मुक्तिर्ज्ञानात् स्वर्गोद्भवं सुखम् ॥ लभन्ते प्राणिनो यस्मात्, तज्ज्ञानं स्वर्दुसोपमम् ॥ ४ ॥
मन्थरासाधते ज्ञानं, पञ्चम्याराधनाद् भुवम् । अतः प्रमादमुत्सृज्याऽऽरध्या सा विधिना तथा ॥ ५ ॥

मञ्जरीवरदत्ताभ्यां, यथैवाराधिना किल । पञ्चमी भावतोऽथात्र दृष्टान्तः प्रोच्यते तयोः ॥ ६ ॥ शुभम् ॥
अस्त्यत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे पद्मपुराभिर्धनगरम्, तत्र भुवि विश्रुतोऽन्नितसेनो नृपो बभूव, तस्य च यज्ञोपवी पद्मराज्ञी,

अनुक्रमणिक्क।

१	ज्ञानपञ्चमी व्याख्यानम्
२	कार्तिकपूर्णिमा व्याख्यानम्
३	मौनैकादशी व्याख्यानम्
४	पौषदशमी व्याख्यानम्
५	मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम्
६	होलिका व्याख्यानम्
७	चैत्रीपूर्णिमा व्याख्यानम्
८	शुक्लपक्षीया व्याख्यानम्
९	चातुर्मासिक व्याख्यानम्
१०	पर्युषणाष्टमिका व्याख्यानम्
११	वैषमाहिका व्याख्यानम्
१२	रोहिणी व्याख्यानम्

कर्त्ता

५०	समाकल्यण
गणि	जयसार
श्री हेमचन्द्राचार्य	
३०	समाकल्यण
३०	समाकल्यण
गणि जीवराज	
३०	समाकल्यण
३०	समाकल्यण
३०	समाकल्यण
३०	समाकल्यण

पृष्ठांक

१—७,
८—१३,
१३—२१,
२१—२६,
२७—३४,
३५—३६,
४०—४४,
४४—४८,
४८—६५,
६६—८६,
८६—११६,
११६—१२२,

श्रीसुमति माहित्य माला—तुद

पाठकावतंसश्रीमत्क्षमाकल्याणोपाध्यायादिविरचितः

श्रीसौभाग्य-पञ्चन्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

संशोधकः—मुनि-विनयसागर साहित्यरत्न

प्रकाशकः—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय कोटा.

वीर सं० २४७५]

मूल्यम् २॥) साद्वर्द्धोरुप्यकम्

[वि० सं० २००६]

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकें मिलने का पता:—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय
जैन प्रिंटिंग प्रेस

कोटा (राज.)

ॐ श्री हिन्दू जैनानाम प्रकाशक सुमति कार्यालय ॐ

से प्रकाशित सरती-सुन्दर और मनोहर पुस्तकें:—

६. बृहत्सर्पुष्या निर्यय	भेट	२५. गौतमपुच्छासार	भेट
७. षट् कल्याणक निर्यय	"	२८. चतुर्विंशति जिनोद् रतवनानि	"
८. आत्मभ्रमोच्छेदनमानुः	"	२९. सामायिक जिनदर्शन विधिः	"
१०. आगमानुसार मुहपात्तिका निर्यय	"	३०. चतुर्विंशति जिनस्तुतिः	"
१३. कल्पसूत्र हिन्दी भावार्थ	३)	३१. राईदेवसी प्रतिकमणमूल	"
१४. दसवैकालिक सूत्र-मूल-मूलार्थ	१)	३३. आत्म भावना	"
१६. संस्कृत पर्वकथा संग्रहः	२॥)	३४. भावारिवारणपदपूर्व्यादि स्तोत्र संग्रहः	"
१७. अनुत्तरोववाह सूत्र मूल-मूलार्थ	भेट	३५. श्रीनिमिदूतम्	१॥)
२२. उपासकदशान सूत्र-मूल-मूलार्थ, टीका-टीकार्थ	२)	द्रादश पर्व व्याख्यान	२)

पुत्रिका अभूवन्, ता महारूपवत्यो गुणवत्यश्चासन्, एकदा वनमध्ये क्रीडन्त्यस्ता गुरुभिः दृष्टा, आलापिताश्च-भो पुत्र्यः ! यूयं धर्मं कुरुध्वम्, शुष्माकमायुरेकदिनप्रमाणमेव विद्यते. तामिहकम्-हे भगवन् ! एकदिनमध्ये को धर्मो भविष्यति, तदा गुरुमिहकम्-यूप-सद्यः शुक्लज्ञानपचमीतयः कुरुध्वम्, अद्यैव दिने पंचमया उपवासं कृत्वा गृहे देवपूजां च कृत्वा पुण्यस्यानुमोदना कुरुध्वम्, तामिरपि गृहे गतंवा तथैव कृतम्. अथ तस्मिन्नेव रात्रौ विद्युत्पाताच्चतस्रोऽपि मृत्वा प्रथमदेवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तवैताः पुत्र्यः संजाताः । अथ ताः सर्वा वार्ताः श्रुत्वा राजा जातिस्मरणं लब्ध्वा सपरिवारो रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भगुरुं नत्वा निजगृहे समागतः । कियत्कालानन्तरं राजा राज्ञी पुत्राः पुत्र्यश्च श्रीवासुपुत्र्यप्रभोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा कर्मक्षयं च कृत्वा मोक्षं गताः । उक्तं च-
रोहिणीतप-पंचमीतप, गुरुआ ए तप जाणी । दुःखित होय करी सुखी होवे, बोलै केवलजाणी ॥ १ ॥

॥ इति रोहिणी-अयोकराजकथा सम्पूर्णा ॥ १२ ॥

इति श्रीपर्वकथा संग्रहः ।

दुःखं न वेति, पुनर्हं अशोकराजेन्द्र ! अस्या उपरि तवाधिकः स्नेहः कुतो वर्तते ? तस्यापि कारणं शृणु—सिंहसेननामा नृपतिः स्वयं सुगन्धालयं पुत्रं राउयेऽभिषिच्य सुगुरोःपार्श्वे दीक्षां ललौ, अथ सुगन्धराजोऽपि जिनशासनमागध्य प्रान्ते समाधिना मृत्वा देवभवं गतः. तत्तद्व्युत्था इहैव जन्मवृद्धीपे विदेहे पुण्डरीकावत्यां विजये पुण्डरीकिणीनगर्या विमलकीर्तिराज्ञः सुभद्रालयायाः सधर्मिण्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वप्नस्रचितः स देवजीवोऽवातरत् । अथ क्रमेण शुभेऽहि सा देवी शुभलक्षणं पुत्रं प्रास्रत्, तस्य पित्रा अर्ककीर्तिरिति नाम निर्मिमृत्, क्रमेण स चक्रवर्ती जातः, राउयं भुङ्क्त्वा जितशत्रुमुनेः पार्श्वे स दीक्षामादाय दुष्करं तपस्तप्त्वा स्वायुः—क्षये च मृत्वा द्वादशे देवलोकेऽव्युत्तेन्द्रोऽभूत्. तत्तद्व्युत्था त्वमयमशोकराजा जातः, रोहिण्याश्च बह्वभोऽभूः, युवाभ्यां रोहिणीतपःकरणाद् युवयोः परस्परमधिकः स्नेहो जातः अथ त्वं पुत्राणां कारणं शृणु—मथुरायामक्षिप्रमार्ग्यो ब्राह्मणो वसति, तस्य सप्त पुत्राः परं ते दरिद्रिणः । एकदा पाटलीनगरे ते सप्ताऽपि आतरो भिक्षार्थं गच्छन्ति, तदा वाटिकामध्ये कश्चिद् राजकुमारः कन्दर्पावतारः कीदृति. तं दृष्ट्वा शिवशर्मा ब्राह्मणः स्वगन्धवान् वक्ति—भो बान्धवाः ! विधिना कियदन्तरं कृतमस्ति, अयं राजकुमारो मनोवाञ्छितं सुखं भुनक्ति, वयं तु भिक्षार्थं गृहे गृहे अमामः, तदैकेन आत्रोक्तमस्मिन् विषये कस्योपालम्भो दीयते ? पूर्वभवेऽस्मभिः पुण्यं न कृतम्, अनेन राजकुमारेण च सुकृतं कृतम्, अतोऽसौ सुखं भुनक्ति. तदा वैः सर्वैरपि ब्राह्मणपुत्रैः जीवदयायुतं धर्मं पालयित्वा प्रान्ते गुरोः पार्श्वे दीक्षा गृहीता. मृत्वा च ते सप्तमे देवलोके देवा जाताः, तत्तद्व्युत्था तव गुणपालादय इमे सप्त पुत्रा अभूवन् । तवाष्टमपुत्रजीवश्च वैताल्यवासी क्षुल्लक-विद्याधरोऽभूत् । स निरन्तरं नन्दीश्वराद्रीपे स्नाश्वतीं जिनप्रतिमां अपूजयत्, स विद्याधरो मृत्वा सौधर्मे देवो जातः । तत्तद्व्युत्था तवायमष्टमो लोकपालाख्यः पुत्रो बभूव, अथ चतसृणां पुत्रीणां सम्बन्धं शृणु—वैताल्यपर्वते एको विद्याधर आसीत्, तस्य चत्वारः

तदा मुनिर्वदति-सिंहपुरे सिंहसेनो राजा तस्य कनकप्रभाभिधाना राज्ञी वर्तते, तयोर्दुर्गन्धाख्यः पुत्रोऽभूत्, स क्रमेण यौवनं प्राप्तः, परं कस्यापि मनसि न रोचते, एकदा श्रीपद्मप्रभतीर्थकरस्तज्ञागतः । तं पद्मप्रभं वदिदत्वाऽसौ निजदुर्गन्धत्वकर्मणो विपाकं पृच्छति, तदा श्रीसर्वज्ञप्रभुः कथयति—नागोरनगराद् द्वादशे क्रोशे नीलनामा पर्वतोऽस्ति, तस्योपरि एका शिला तत्रैको मुनिर्मासक्षमणादि तपः करोति, तत्तपःप्रभावाच्च आखेटकस्याखेटकं निष्फलं याति, तदा स लुब्धकस्तस्य मुनेरुपरि ईर्ष्यं करोति । एकदा स ऋषिः पारणार्थं ग्रामपथे प्राप्तः, तस्मिन् समये तेन लुब्धकेन शिलाया अधोऽग्निं प्रज्वाल्य सा शिला अतीवोष्णा विहिता । अथ स ऋषिः पारणकं विधाय शिलाया उपरि स्थितः, बहुतापात् शुद्धधनानाच्च स ऋषिः केवलज्ञानं प्राप्य मृत्वा मोक्षं गतः, अथ ऋषिघातात् स लुब्धकः क्रुष्टो जातः, यतः—

ऋषिहत्याकरो जीवो, दुःखं भुञ्जति भूतले । संसारसागरे घोरे, पीड्यते च पुनः पुनः ॥ १ ॥

पश्चात् मृत्वा स सप्तमीं नरकावर्तिं गत्वा ततो मत्स्यो भूत्वा गोपालो जातः, परं स दरिद्री जातः, केनचिद् वणिजा च स नमस्कृतः शिक्षितः । पश्चाद् द्वावानलमध्ये उल्लितः । नमस्कृतप्रभावाच्च तं राज्ञः पुत्रोऽयं दुर्गन्धोऽभूः । तदश्रुत्वा जातिस्मरणं प्राप्य स प्रभुं पृच्छति-हे भगवन् ! कथमहमथ सुगन्धो भवामि ? तस्योपायं कृपां कृत्वा कथयत, तदा श्रीतीर्थकरेण मणितम-त्वं सप्तमासाधिकानि सप्तवर्षाणि यावद् रोहिणीतपः कुरु, पश्चाच्च तस्य तपसः उद्यापनं कुरु, तदश्रुत्वा तेन रोहिणीतपः कृतम्, यस्य प्रभावात् स सुगन्धोऽभूत् । इति कथां श्रुत्वा सा दुर्गन्धा रोहिणीतपो विधिपूर्वकं कृत्वा सुगन्धा जाता, पश्चाद् मृत्वा सा देवी अभूत्. तवद् रञ्जुत्वा चम्पयां श्रीबाहुपूजस्य मधवापुत्रस्य पुत्रिकेयं रोहिणी नाम्नी तव राज्ञी जाता, पूर्वमवकृततपःप्रभावाद् इयमाजन्म यावद्

तीर्थं पुण्यपात्रमस्ति, तस्य दर्शनमपि महते पुण्याय. यत उक्तम्—

साधूनां दर्शनं पुण्यं, तीर्थभूता हि साधवः । तीर्थं फलति कालेन, सद्यः साधुसमागमः ॥ १ ॥

तदस्मै निःस्पृहाय मुनिसत्तपाय दत्तं दानं महते फलाय भवेद्, इति ध्यात्वा राजा स्वप्रियां प्राह—हे वरानने ! अस्मै मुनये बलि-
त्वा दानं देहि, तत्क्षुत्वा क्रीडान्तरायं मत्वा बहिःप्रमोदमाग्नं अन्तश्च दुष्टा सा गृहं प्रति ववले, आगत्य गृहे द्वेषश्चात् तया कटु-
तुम्बिकाश्राकं मुनये दत्तम्, मुनिना तेनादारेण पारणकं कृतम्, तद्भक्षणञ्च मुनिः पंचत्वं प्राप्तः शुभध्यानाच्च स देवलोके देवो-
ऽभूत्, तां वार्तां श्रुत्वा राज्ञा राज्ञी स्वदेशतो निकासिता, सा सप्तमे दिने वराकी कुष्ठिनी जाता, चिरं जनैर्निन्द्यमाना सा मृत्वा षष्ठं
नरकं जगाम । तत उद्घृत्य तिरश्चां योनौ समुत्पन्ना, ततो दुःखप्रचुरे सप्तमे नरके. एवं सर्वेषु नरकेषु सा पापा आन्ता, ततः सा
सर्पिणी, उष्ट्री, शृगाली, कुक्कुटी, तथा शुकरी, ततो गृहगोधा, जलौका, मूषिका, काकी, ह्यनी, बिलाडी, ततो रासमी, ततो गौः
जाता तेषु भवेदु प्रायशः अग्निशत्रवातायैः मृत्तिभूद्, धेतुभवे स्वात्त्यसमये गुरुदितं नमस्कारं श्रुत्वाऽनुमोदयामास, मूर्तिं चाप, ततो
नमस्कारप्रभावेण सा दुर्गन्धा दुर्भगा च तव तनया अभूत् । ततो दुर्गन्धा निजपूर्वभवं श्रुत्वा करौ योजयित्वा पृच्छति—हे स्वामिन् !
एतस्माद् दुःखादहं कथं निःसरिष्यामि ? तत् कथ्यतां. तदा मुनिना उक्तम्—त्वं दुःखभञ्जकं रोहिण्या ब्रतं कुरु, तयोक्तम्—हे भग-
वन् ! केन विधिनहं तद्ब्रतं करोमि, मुनिनोक्तम्, शृणु—रोहिणीनक्षत्रदिने श्री वासुपूज्यजिनविम्बं पूजयित्वा सप्तमासाधिकं सप्त-
वर्षं यावद् उपवासं कुरु एवं शुभध्यानयुततपःप्रभावाच्च शुभं भविष्यति, पश्चाच्च त्वया तत्तपस उद्यापनं विधेयं येन तव सर्वं दुःखं
यास्यति, सुगन्धराजवत्. तत्क्षुत्वा दुर्गन्धा मुनिं प्रति पृच्छति—हे भगवन् ! तस्य सुगन्धराजस्य वृत्तान्तं मयि कृपां विधाय कथयत,

लोकपालाख्यं राजा निजहस्तेन भूषणपातयत् । तदा तत्रस्थाः सर्वजनास्तं तथा पतन्तं दृष्ट्वा हाहारवं ३ तुं लग्नाः परं रोहिण्या हृदि किञ्चिन्मात्रमपि दुःखं न जातम्, इतस्तं पतन्तं बालकं नगराधिष्ठितदेवेन धृत्वा सिंहासने स स्थापितः, तद् दृष्ट्वा सर्वे जनाश्चमत्कृताः सन्तो विचारयामासुः-नूनमियं रोहिणी धन्यैव या दुःखस्य वार्तामपि न जानाति ।

इतश्च तत्र श्रीवासुपुज्यतीर्थकरस्य रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भनामानौ द्वौ शिष्यौ ज्ञानवन्तौ समागतौ, तदा राजा परिवारयुतस्तौ चन्दितुं गतः, गुरुभ्यां च देशना दत्ता, देशनाश्रवणानन्तरं राज्ञा पृष्टम्-भो भगवन् ! अनया रोहिण्यैवविषं किं तपः कृतं धेनेयं दुःखस्य वार्तामपि न जानाति, एतस्या अष्टौ पुत्राः चतस्रश्च पुत्र्यो जाताः सन्ति, तथा ममापि तस्या उपरि-अतीव स्नेहो वर्तते, अतः तस्याः कथां युवां कृणुं विधाय कथयतम्, तत्श्रुत्वा गुरुः कथयति. अस्मिन्नेव नगरे धनमित्रनामा श्रेष्ठो वसति, तस्य धनमित्रा नाम्नी च भार्याऽस्ति, तस्या एका दुर्गन्धा नाम्नी पुत्री, सा कुरुया दुर्भगा च जाता एवंविधां तां कुरुपां दृष्ट्वा कोऽपि द्रव्येश्वरो नो परिणयति, तदा पित्रा एकं मार्यमाणं श्रिषेणाभिधं चौरं मोचयित्वा तस्या दुर्गन्धायाः स स्वामीकृतः, सोऽपि रात्रौ दुर्गन्धां त्यक्त्वा नष्ट्वा गतः, तदा श्रेष्ठो विषादं करोति, विलपन्ती पुत्रीं प्रति श्रेष्ठो कथयति, हे पुत्रि ! त्वं विलापं मा कुरु, गृहद्वारि स्थिता दानं देहि धर्मं च कुरु येन तव दुर्कर्मदोषः प्रलीयते, अथ सा तदंगीकृत्य प्रत्यहं दानं ददाति । अथैकदा कश्चिद् ज्ञानी गुरु-स्वश्र समानतः, तदा धनमित्रेण तं गुरुं चन्दित्वा तस्याः कन्यायाः स्वरूपं पृष्टम्. गुरुर्मणति-गिरिनारनगरे पृथिवीपालाभिधो राजाऽऽसीत्, तस्य सिद्धिमत्यभिधाना राज्ञी वर्तते, अथैकदा स राजा निजराज्ञीसाहितो वने क्रीडां कर्तुं याति, तस्मिन् समये कश्चिद् मासक्षमणपारणकः सागरनामा मुनिः समागच्छति, भिक्षार्थमायान्तं मुनिं सागरं ऐक्षिष्ट, दृष्ट्वा विचारयति-एष साधुर्गुणाकरो महा-

च जाता । अथ क्रमेण यौवनवस्थां प्राप्ता, ईदृशीं तां दृष्ट्वा राजा चिन्तयति-नूनमियं रोहिणी वरयोभया जाताऽस्ति, अथ राज्ञा स्वयंवरमण्डपं मण्डयित्वा सर्वेऽपि राजकुमारा आकारिताः तेऽपि च मण्डपे समागत्य स्थिताः । तस्मिन्नवसरे रोहिण्यपि स्नानं विलेपनं च कृत्वा क्षीरोदकसद्वद्वे इवेतवस्त्रे परिधाय मुक्ताभरणैरलंकृता साक्षाद् देवीव शिविकायां स्थित्वा सखीभिः परिवृता तन्नागता । अथैका सखी तां रोहिणीं पुरस्कृत्य तस्या अग्रे राजकुमारणां नाम-गोत्र-बल-वयो-यशः-प्रश्रुतीनां वर्णनं करोति । अथ तयाऽन्यानपि राजकुमारान् वर्जयित्वा नागपुरराज्ञो वीतशोकस्य पुत्रोऽशोक्रकुमारमिथो वृतुः, तस्य कण्ठे च तस्या निजवरमाला क्षिप्ता, ततोऽन्ये सर्वेऽपि राजकुमाराः सहर्षा मिलित्वा तां च तथा सह विवाह्य ततो भोजन-वस्त्र-तारुवृलादि गृहीत्वा स्वस्वगृहे गताः । अशोक्रकुमारोऽपि तत्र कतिचिद् दिनानि स्थित्वा सवयुक्तो हस्तयन्त्रालाभरणादियुतः प्रस्थाय नागपुरसमीपे समागतः । तदा वीतशोक्रराज्ञा तस्य पुत्रप्रवेश-महोत्सवः कृतः । कुमारोऽपि रोहिण्या सह विषयसुखानि भुनक्ति । अथैकदा शुभे दिनेऽशोक्रकुमाराय राज्यं दत्त्वा वीतशोको राजा दीक्षां गृहीतवान् । ततोऽशोक्रराजा सुखेन राज्यं पालयति । क्रमेण अशोक्रराज्ञोऽष्टौ पुत्राश्चतस्रश्च पुत्रिका जाताः । अथैकदा रोहिण्या सहितो राजा सप्तम्यां भूम्यां गवाक्षे स्थितो लोकपालाख्यं पुत्रमुत्संगे धृत्वा क्रीडयति । तस्मिन् समये नगरे कस्याश्चिद् स्त्रियः पुत्रो मृतः । सा स्त्री रुदती विलापांश्च कुर्वती तस्मिन् मार्गे समागता । तां दृष्ट्वा रोहिण्या राज्ञे पृष्टम्-भो महाराज ! किमिदं नृत्यम् ? राजा जगाद-हे प्रिये ! त्वं साहंकारं वचनं वा ब्रूहि, रोहिण्योक्तम्-स्वामिन्नहमहंकारं न करोमि, एवंविधं नृत्यं मया कदापि न दृष्ट-मतोहं पृच्छामि । तदा राज्ञोक्तम्-एतस्याः स्त्रियः पुत्रो मृतोऽस्ति, अतएवेयं रोदनं करोति । रोहिण्योक्तम्-स्वामिन् ! अस्यै रोदनं केन शिक्षितं भवेत् ?, तत् श्रुत्वा राज्ञोक्तम्-त्वात्पहं रोदनं शिक्षयामि । इत्युक्त्वा रोहिण्युत्संगस्थं तस्या लवीयांसं पुत्रं

वाचानाचार्यवर्यस्य, रामचन्द्रगणेशुर्दा । दिग्ध्वेणाऽऽजिमगंजे च चतुर्मासीस्थितेन वै ॥ ४ ॥
पाठकमेदचन्द्रेण, रायमल्लकवेर्मुदा । पठनार्थमिदं रम्यं, कृतं शुभतराशया ॥ ५ ॥ शुभमम् ।

॥ इति श्रीदीपमालिकान्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

अथ रोहिणी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १२ ॥

उच्छिष्टमसुन्दरयं, भक्तं तह पाणिं च जो देह । साह्रणं जाणमाणो, भुक्तं पि न जिज्ञए तस्स ॥ १ ॥

व्याख्या—यो जीव उच्छिष्टमसुंदरं च भक्तं तथा पानीयं जानन् सन् साधुभ्यो ददाति, तस्य भुक्तमप्यन्नं न जीर्यते, तस्य शरीरेऽजीर्णरोगो भवति, यथा—श्रीवासुपूज्यस्य मधवाभिधपुत्रस्य पुत्रिकाया रोहिण्या जीवः पूर्वमवे दुर्गन्धामिधाना कुष्ठिनी जाता, साधोः कटुतुंवकाहारदानात् ॥ १ ॥ रोहिणीकथा चेत्यं—

श्रीवासुपूज्यमानस्य, तथा पुण्यप्रकाशकम् । रोहिण्याश्च कथायुक्तं, रोहिणीवत्सुच्यते ॥ १ ॥

श्रीचंपानगर्यं श्रीवासुपूज्यस्य पुत्रो मधवाभिधो राजा राज्यं करोति, तस्य लक्ष्मी नाम्नी राज्ञी सुशीला सदाचारा च वर्तते, तस्या अष्टौ पुत्राः सन्ति, अष्टानां पुत्राणामुपर्येका रोहिणी नाम्नी पुत्री वर्तते, सा चतुःषष्टिकलावती रूपलावण्यवती सौभाग्यगुणवती

तत्राशौ भावोद्योतो गतः, ततो लोकैरुद्योतकाणामर्थं स्वस्वगृहे रत्नमयी दीपमालिका कृता, तद्दिनाद् लोकमध्ये दीपमालिकापर्वणः प्रसिद्धिर्जाता । अथ यद्राशौ वीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, तदा समस्तसंघ उद्विग्नः स्थितः, संघस्य मुखान्त्रं म्लानतारं भूतम्, तस्मिन् समये गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं तदा समस्तोऽपि संघो हृष्टो जातः । इन्द्रः प्रभोर्निर्वाणोत्सवं कृत्वा भभोर्देहसंस्कारं करोति, ततः केचिद् देवाः प्रभोर्देहदां लात्वा गच्छन्ति, केचिद् देवा दन्तान् गृह्णन्ति, केचिद् भस्म गृह्णन्ति, शेषं क्षीरसमुद्रे प्रवाहयंति, पश्चात् प्रातःकाले गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमहोत्सवं कृत्वा सर्वे देवाः संभूय नन्दीश्वरद्वीपेऽष्टाद्विकं महोत्सवं कृत्वा स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने गच्छन्ति । अथ द्वितीयादिने सुदर्शना भगिनी शोकदूरीकरणार्थं नन्दिवर्धनं स्वगृहे भोजनं कारयति, तस्माद् एषा द्वितीया 'मार्हवीज' इति प्रसिद्धिं प्राप्ता । प्रथमं लोके रत्नमया दीपाः कृताः पश्चाच्छोकै रूच्यमयाः कृताः । अथ पंचमकालप्रभाततो मृत्तिकामया दीपाः कुर्वन्ति । एवमार्यसुहृत्सिद्धिर्विक्ति-हे संप्रते ! इदं दीपमालिकापर्वं सर्वेषामुत्तमं कथितम्, यथा वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षः, देवानां मध्ये इन्द्रः, राज्ञां मध्ये चक्रवर्ती, नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमाः, तेजस्विनां मध्ये सूर्यः, सर्वधातूनां मध्ये सुवर्णम्, काष्ठमध्ये चन्दनम्, वनमध्ये नन्दनवनं तथा सर्वपर्वणां मध्ये दीपमालिकापर्व । अस्मिन् दिने श्रीवीरप्रभुर्मुक्तिं गतः, पुनः श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् अवतो हे राजन् ! इदं दीपमालिकापर्वं सिद्धिदायकं भवतु ।

षण्णन्दवसुचन्द्रावदे (१८९६), ज्येष्ठमासे सिंते दले । चन्द्रघसे त्रयोदश्यां, साध्ययोगे हितावहे ॥ १ ॥
दीपालिपर्वणो व्याख्या, गद्यबन्धेन निर्मिता । अपभ्रान्दादिदोषश्चेत्, शोधनीयः सदा बुधैः ॥ २ ॥
रवच्छेदे स्वरतरे गच्छेछ, श्रीसौमारायगणाधिपे । धर्मराज्यं कलावर्षे, प्रकुर्वन्ति सुविस्तरं ॥ ३ ॥

अपावास्यदिने उपवाससहिताः पौषधव्रतमंगीकृतवन्तः तद्रात्रौ भावोद्योततीर्थकररहितं दृष्ट्वा तै राजाभिः स्वकीयगृहाद् लानयाना-
य द्रव्योद्योतः कृतः, पौषधः पारितः, यद्रात्रौ तीर्थकरो मुक्तिं गतस्त्वद्रात्रौ देवानां गमनागमनेन महानुद्योतः संजातः, अस्मिन्नवसरे
देवानां मुखाद् वीरप्रभुमोक्षगमनं श्रुत्वा श्रीगीतमस्वामी मनसि चिन्तितवान् “अहो ! भगवता मत्तच्छलं कृतं स्वस्य मुक्तिं ज्ञात्वा
अहं दूरीकृतः, ज्ञातं भगवता मम पार्श्वे केवलज्ञानं मार्गयिष्यति, बालवत् कदाग्रहं करिष्यति, वज्राब्जचलं गृहीत्वा स्थास्यति, हे स्वा-
मिन् ! मया ईदृग् लोभी त्वं न ज्ञातः, केवलज्ञाने दत्ते तु भवतां किमपि न न्यूनसर्वाद्व्यत्, हे स्वामिन् ! तवाहं परमसेवकोऽभूवम्,
मां निराश्रयं त्यक्त्वा गतः, हे भगवन् ! महतामेषा चार्ता न युक्तः, हे प्रभो ! बलाद् भवतोऽहं केवलज्ञानं नालप्स्यम भवता दत्तमेव
केवलज्ञानमंग्यकरिष्यम्, तथापि हे स्वामिन् ! अस्मिन्नवसरे अन्तसमये स्वसमीपे रक्षणं युक्तमभूद्, अस्मिन्नवसरे मम प्रेषणं तव
न युक्तम्, पुनर्हे प्रभो ! मम केवलज्ञानस्य दृष्ट्या नासीद्, भवतां दर्शनस्य दृष्ट्या जाताऽभूत्, अधुना तव दर्शनमपि मम दूरी-
भूतम्, हे स्वामिन् ! अथाहं कस्य वीर ! इति कथयिष्यामि, मम मनःसंदेह कस्य समीपे पुच्छाविषये करिष्यामि, को मम सन्देहं
मंक्ष्यति, हे स्वामिन् ! पुनर्मम हे गौतम ! हे गौतम ! इति कः कथयिष्यति ?” एवं विलापं कुर्वन् मनसि विचारयति-रे जीव !
वराक ! त्वं ग्रथिलो जातः, स तु नीराग्नी त्वं तु सराग्नी, वीतरागेण रागकर्षणं न युक्तम्, एकाग्निप्रीतिकरणे दीपे पतंगवद् दुःखी
भविष्यति, यस्य नाम वीतरागः स कस्मिन् रागं करोति स भगवान् स्वस्य वीतरागं हि नाम सत्यं कृतवान्, अहमज्ञासिधं भगवान्
मम नाम पुनः पुनः भूते तर्हि ममोपरि राज्ञं रक्षति, परमाश्विनमेवाहम्बरवद् अन्तं दत्त्वा गतः स क्व अहं क कस्य कोऽपि नास्ति,
एवं मोहनीयं निराकृत्य क्षीणमोहं गुणस्थानकं गत्वा तत्कालमेव श्रीगीतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ यद्रात्रौ प्रभुर्मुक्तिं गतः

पक्षे, उपश्रमदिने, देवानन्दानारण्यां रात्रौ, सर्वार्थसिद्धिमुद्घूर्ते, नागे करणे, पञ्चासने स्थिते तुर्यारिकान्ते एतत्समये इन्द्रासनं चक्रम्पे, अवधिज्ञानेन हरिः प्रभोर्निर्वाणकल्याणसमयं ज्ञात्वा आगच्छति, अत्यन्तमश्रुपूर्णाक्षो विपणश्च सन् हस्तौ संयोज्य वक्ति—

गर्भे जन्मनि दीक्षायां, केवले च तव प्रभो ! । हस्तोत्तरं क्षणेऽधुना, तद्गन्तव्यं अस्मको अहः ॥ १ ॥

अतो हे स्वास्मिन् ! करुणानिधान ! एकक्षणमात्रमायुर्मुद्घूर्ते स्वस्य कुरु, किं कारणम् ? भवतो जन्मराशेरुपरि भस्मग्रह आगतोऽस्ति स द्विसहस्रवर्षं यावद् स्थास्यति, अतो जिनशासनस्य पुञ्ज प्रभावना मन्दा भविष्यति, तेन हेतुना आयुर्दीर्घं कुरुष्व, भवतो दृष्टिपात-
तस्तस्य तेजो निरुफलं यास्यति, तदा भगवान् वक्ति-हे इन्द्र ! एषा वार्ता कदाऽपि नाऽभूत्, न भवति, न चापि भविष्यति, यदा-
युर्दीर्घतरं भवति, पुनर्भाविपदार्थस्य नाशो नास्ति, तदुत्तीर्णे तु देवा अपि दर्शनं दास्यन्ति, विद्यामन्त्राणि चाहमेन जापेन प्रभावं
दर्शयिष्यन्ति, जातिस्मरणादिभावाः किञ्चिद् प्रकटयिष्यन्ति, तदनन्तरमेकोनविंशतिसहस्रवर्षं यावद् जिनधर्मो वर्तिष्यति, दुःप्रमकालप-
र्यन्तम्, एवं कथयित्वा स्थितः, स्वस्य निर्वाणं समीपं ज्ञात्वा, पुण्यफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि तथा पापफलविपाकानि
पञ्चपञ्चाशदध्ययनानि च जगाद्, तथा षट्त्रिंशदष्टस्रव्याकरणादि [उत्तराभ्ययनस्रव्याऽध्ययनानि] चाभिधाय प्रधानं नामाध्ययनं [मरुदे
वाऽध्ययनं] जगद्गुरुकथयत्, पुनः स्वामिनो मोक्षं समीपे विज्ञाय आसनप्रक्रम्यतस्वत्र सुराऽसुरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वेऽपि ईशुः ॥
अथ प्रभुः शैलेशीकरणं कृत्वा पञ्चवह्स्त्राक्षरोच्चारमितकालेन तुर्येण ध्यानेन एरण्डफलवद् बन्धाभावाद् ऊर्ध्वगतिः सन् यथास्वभावक-
ञ्जुगत्या मोक्षमुपाययौ । तस्मिन् समयेऽनुद्धरिककुन्धुराशिः समुत्पन्ना, तदा बहुसाधुभिर्विचारितम्—‘अद्यदिनादारभ्य संयमो दुराराध्यो
भविष्यति’ इति ज्ञात्वाऽनशनं कृतम्, तस्मिन् दिने नवमष्टकि—नवलेच्छकिजातीयाः काशी-क्रोशलदेशपतयोऽष्टादश गणराजानः

भविष्यन्ति, एकस्तीर्थकरः, एकश्चक्रवर्ती, एवं द्वौ चतुर्थारके भविष्यतः, द्वयोश्चतुरशीति-पूर्वलक्षवर्षाद्युर्मभविष्यति, ततः कल्पपृष्ठोत्पत्तिर्म-
विष्यति सर्वे युगलिका भविष्यन्ति. पाश्चात्यचतुर्विंशतितमजिनस्याप्रतनप्रथमजिनस्याष्टादशकोटाकोटिसागरोपमानाप्रतनं भविष्यति.
उत्सर्पिणी, अवसापर्णीकाले एकत्रीकृते एकं कालचक्रं भवति, तानि कालचक्राणि अनन्तानि गतानि, पुनरस्मिन् भरतक्षेत्रे अग्रेऽन-
न्तानि कालचक्राणि भविष्यन्ति, एवं श्रीवर्धमानः प्रभुर्गौतमस्य कालस्वरूपं निरूप्य समवसरणाद् निर्ययी, हस्तिपालनरेन्द्रस्य
शुलकशालायार् च जगाम ॥ स्वामी तद्दिन्यामिन्यां आत्मनो मोक्षं विदित्वा दध्यौ-अहो ! गौतमस्य मयि रनेहोऽधिकः, य एवाह्य
महत्तमनः केवलज्ञानान्तरायः, स ह्येव इति विज्ञाय गौतममिति जगाद्-अपरस्मिन् ग्रामे देवशर्मा द्विजोऽस्ति, स त्वया प्रतिबोधं
प्राप्स्यति, तस्मात् तत्र हे गौतम ? त्वं गच्छ. हे स्वामिन् ! आदेशः प्रपाणमित्युक्त्वा प्रणम्य च गौतमस्तत्र गच्छति. अथ प्रभोः
परिवारं वदति-स्वहस्तदीक्षिताः साधवश्चतुर्दशसहस्र (१४०००) प्रमाणा अभूवन्, षट्त्रिंशत्सहस्र (३६०००) प्रमाणाः साहव्यश्च
संजाताः, एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्ष (१५९०००) प्रमाणाः श्राद्धाश्च संजाताः, द्विशुणाः (३१८०००) श्राविका अभूवन्, चतु-
र्दशाधिकत्रिंशत् (३१४) प्रमाणाः चतुर्दश पूर्वधारिणो जाताः, त्रयोदशशत (१३००) प्रमाणा अवधिज्ञानिनो जाताः, सप्तशत
(७००) वैक्रियलब्धिधारिणो मुनयः संजाताः, सप्त शत (७००) केवलिनः संजाताः, पञ्चशत (५००) त्रिपुलप्रतयो संजाताः,
चतुःशत मित (४००) वादिनः संजाताः, अष्टशत (८००) मिता अनुत्तरवासिनः । एवं समस्तपाशुमाध्वीमहितः श्रीवीरप्रभुः
षष्ठतपोयुक्तः त्रिंशद्वर्षाणि गृहवासे तस्थौ, सार्द्धद्वादशवर्षाणि पश्चादधिकानि ह्येवस्यावस्थायार् स्थितः, त्रिंशद् वर्षाणि यावत् केवलविषयि
स्थितः, एवं द्वाप्तसप्ततिवर्षाणि आयुः प्रपाल्य कार्तिकाऽमावास्यानिशयाः पश्चिमे क्षणे स्थातिनक्षत्रे, द्वितीये चन्द्रसंवत्सरे, प्रीतिवर्धन-

पोटिलाभिधः १, दशमो शतकस्य जीवः शतकीर्तिनामा जिनेश्वरः १०, देशकीराज्ञीजीवः एकादशः सुवताभिधो जिनो भविष्यति ११, कृष्णवासुदेवस्य जीवः अपमालयोऽर्हन् द्वादशो भविष्यति १२, सत्यकी विद्याधरस्य जीवोऽर्हन् निष्कषायः त्रयोदशः १३, बलभद्रस्य जीवो निष्पुलाकश्चतुर्दशो भविष्यति १४, रोहिणीजीवो निर्भमः पंचदशो जिनः १५, सुलसाश्रविकाया जीवश्चित्रगुप्तो जिनः षोडशो भविष्यति १६, रेवतीश्रविकाया जीवः समाधिनामा सप्तदशो जिनो भविष्यति १७, शतालीश्रावकस्य जीवः अष्टादशोऽर्हन् संवराभिधः १८, द्वीपायनजीवः एकोनविंशोऽर्हन् यशोधरः १९, कषायस्य जीवो विजयो विंशतितमः २०, एकविंशो जिनो मल्लो यः पुरानारदोऽभवत् २१, अम्बडस्य जीवो द्वाविंशो देव तीर्थकरः २२, त्रयोविंशः शार्दूलस्य जीवोऽनन्तवीर्यो भविष्यति २३, स्वातिजीवश्चतुर्विंशो भद्रकुन्नाम तीर्थकरो भविष्यति २४, एते आणामिकाले चतुर्विंशति तीर्थकरा भविष्यन्ति, एषामाद्युः कल्याणकान्तर-लाञ्छनवर्णाः पञ्चातुष्टय्या भविष्यन्ति, वर्तमानजिनवत् । अथ भाविनश्चक्रवर्तिनः कथ्यन्ते—दीर्घदन्तः १, गूढदंतः २, शुद्धदंतः ३, श्रीचन्द्र ४, भीभूतिः ५, भीसोमः ६, पद्मः ७, महापद्मः ८, कुसुमः ९, विमलः १०, विमलवाहनः ११, रिष्टः इत्यपरनामा भरतो द्वादशः १२ । अथ वासुदेवानाह-नन्दी १, नन्दभिन्नः २, सुन्दरबाहुः ३, महाबाहुः ४, अतिबलः ५, महाबलः ६, बलः ७, द्विष्टः ८, त्रिष्टः ९, इत्यात्मकाः । अथ प्रतिवासुदेवा उच्यन्ते—तिलकः १, लोहजंघः २, वज्रजंघः ३, केशरी ४, बली ५, प्रह्लादः ६, अपराजितः ७, भीमः ८, सुग्रीवः ९, इत्यात्मकाः । अथ बलदेवा उच्यन्ते—जयः १, विजयः २, भद्रः ३, सुप्रभः ४, सुदर्शनः ५, नन्दः ६, नन्दनः ७, पद्मः ८, संकर्षणः ९, इत्यात्मकाः । एवमेते त्रिपट्टिशालाकाः * पुरुषा भविष्यन्ति, तेषां मध्ये एकषष्टि शालाकाः पुरुषास्तृतीयारके

*—प्रत्यंतरे त्रिपट्टिशालाकाः पुरुषा नामांतरेण अपि दृश्यते तत्त्वं तु ज्ञानिनो विदन्ति ।

पंचत्रिंशत्तिदिनं यावद् मेघो वर्धिष्यति, तदा वृक्षौषधिरुताधान्यप्रमुखाः स्वयं निरुपतिं यास्यन्ति. तान् दृष्ट्वा मनुष्या विलेभ्यो बहिर्निःसरिष्यन्ति, भरतपृथिवी पुरुषफलादिमुक्ताभूत्, तदा फलादीनि मल्लिष्यन्ति, अतः परं मांसं न भक्ष्यम्, यथा यथा काल एष्यति तथा तथा रूपसंहननायुषि धान्यादीनि च भारते वर्धिष्यन्ति, सुखा वाताः क्रतवः मलिलाश्च भविष्यन्ति, तिर्यञ्चो मनुष्याश्च गतरोगाः क्रमेण भविष्यन्ति, द्वितीयाक्रमान्ते मध्यदेशे भारतावन्यां सप्त कुरुक्रा भविष्यन्ति—तत्र प्रथमो विमल-वाहनः, द्वितीयः सुरामः, तृतीयः संगमः, चतुर्थः सुगार्धः, पंचमो दत्तः, षष्ठः सुमुखः सप्तमः समुच्चिः एते सप्त कुरुक्रा भविष्यन्ति, तत्र जातिस्मृतिपूर्वं विमलवाहनो राज्यहेतवे ग्रामान्, पुरादीनि च निवेशयिष्यति, राज्ञा विमलवाहनो गोऽ-श्वाहिसंग्रहं करिष्यति, शिल्पानि व्यवहारं लिपिर्गणितानि च व्यञ्जयिष्यति, दुग्धदध्यादौ शरये उन्नले चोत्पन्ने सति हितकामी राजा प्रजानां रन्धनाद्युपदेशं दास्यति, एतत्सर्वं द्वितीयांशे भविष्यति । अथ तृतीयांशस्य नवाधिकाशीतिपक्षे गते सति द्वारपुरनगरे समुच्चिराज्ञो मद्रायां महादेव्यां चतुर्दशस्वप्नस्तुचितो नन्दनः श्रेणिकजीव आदित्यैकत्वं पद्मनाभमिषो जन्मा-दिना महावीरतुल्यो भविष्यति, कथंभूतः पद्मनाभ ? सप्तहस्तशरीरोन्नतः काञ्चनगर्णकायः सिंहशङ्कोरः दामसतिवर्षाद्युः प्रथम-तीर्थकरो भविष्यति, अतः परं पूर्ववत् प्रातिलोभयेन पूर्वार्द्धसमा अमी सर्वे कपाद् जिनेश्वरा भविष्यन्ति, तत्र भेणिकराज्ञो जीवः पद्मनाभो जिनेश्वरः १, श्रीमहावीरस्वामिनः पितृव्यः सुगार्धजीवः २, तृतीयो कोणिकनृपपुत्र उदायिनो जीवः सुगार्धः ३, पोटिलाऽणभारस्य जीवः चतुर्थः स्वयंप्रभा ४, दृढायुश्रैवकस्य जीवः पंचमः सर्वानुभूतिः ५, कार्तिकस्य षष्ठोऽर्हन् देवश्रुतामिषः ६, सप्तमो संवरभावकस्य जीव उदयाह्वयः ७, अष्टमः आनंदस्य जीवः पेटाल इति नामा ८, नवमः सुनंदस्य जीवः

क्षिरोऽर्तिप्रमुखा मनुष्याणां महारोगा भविष्यन्ति, अंगारसदृशा भूमिर्भविष्यति, गिरि-नदी-पर्वतादिका जलेन समीभविष्यन्ति, जल-
स्थलचारिणः तिर्यचो दुःखेन स्थास्यन्ति, क्षेत्र-वनाऽऽराम-लता-तरु-तृणानि क्षयं यास्यन्ति, वैताल्य-ऋषभकूट-गंगा-सिन्धुर्विमुच्य जलेन
सर्वे समा भविष्यन्ति, भरतभूमिः कदाचिद् धूलिवह्वला, कदाचिद् सार्द्रकंदमा भविष्यति, एकहस्तमानाः, कठोरगंगाः, दुष्टवर्णाः
निष्ठुरभवन्तः, रोगाताः, क्रोधिन्तः, वण्टावच्छिपटनासिकाः, निर्लेज्जाः, बस्त्ररहिता नराः स्त्रियश्च भविष्यन्ति, नराणां विंशतिवर्षाभ्युः
स्त्रीणां च षोडशवर्षाभ्युर्भविष्यति, पद्मवर्षा स्त्री गर्भात् धारयिष्यति दुःप्रमत्ता च, स्थविरा तु षोडशाब्दा बहुहतेन मातृका भविष्यति.
स्थचक्रयोर्मध्ये यत्प्रमाणा धरित्री भवति तत्प्रमाणं गंगासिन्धवोः पानीयं वहिष्यति, पुनर्वैताल्यगिरी द्वासप्ततिनद्युभयतटभूमिषु
बिलानि सन्ति तत्र तिर्यञ्चो मनुष्याश्च बीजमात्रतया भविष्यन्ति पांमाहारनिरताः, निर्दुष्काः, निर्विकेकाः तस्मिन् काले मनुष्यादयः
समस्ता भविष्यन्ति, बहुमत्स्य-ऋच्छपादिभिर्व्यासे गंगा-सिन्धू भविष्यतः, पुनर्नराद्यास्वत्रैत्य निशायां मत्स्यादीनि कुप्ट्वा स्थले
मोक्षयन्ति, दिवा सूर्यादिवषा पक्कानि मत्स्यादीनि निशान्तरे खादिष्यन्ति, एवं निरन्तरं मोक्षयन्ति, यस्मात् तस्मिन् काले दृष्याधिकं
नास्ति, न च पुष्पफलादिकं, न चान्नं, न च शय्यासनादिकम्, एवं भारतैरवतेषु दशस्यमि दुःषमकालो भविष्यति । अथाग्रे उत्स-
र्षिण्यां पष्ठारकसदृशः प्रथममारको भविष्यति, उत्सर्षिण्यामेकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणे प्रथमारके गते द्वितीयारकोऽपि एतत्प्रमाणो भवि-
ष्यति । अथ द्वितीयारकप्रान्ते पुष्करावतमेघः सप्ताहोरात्र यावद् वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवीवापो यास्यति, द्वितीयः क्षीरोदनामा
मेघो वर्षिष्यति तस्माद् धान्यतिष्ठत्तैर्योषा भविष्यति, तृतीयो घृतोदकमेघो वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवी सच्चिकणा भविष्यति, चतुर्थः
घुह्रोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मादोषधिर्निर्गतिं यास्यति, तदा पंचमो रसोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मात् पृथिव्यां रसोत्पत्तिर्भविष्यति. एवं

केचिदाचार्या एवं वदन्ति—पञ्चभारतैरवतयोः संवस्य प्रमाणं नत्वेकस्य, केचिदाचार्याः पञ्चभारतस्य संवप्रमाणं वदन्ति, केचिद् पुनः एकभारते संवप्रमाणं वदन्ति, तत्त्वं तु ज्ञानिगम्यम्. पुनः पञ्चभारकप्रान्ते द्विहस्तशरीरप्रमाणाः स्वर्गात् च्युत्वा गृहवासे द्वादश वर्षाणि, धामण्ये चत्वारि वर्षाणि, आचार्यपदे चत्वारि वर्षाणि स्मिन्त्वा विंशतिवर्षाण्युः प्रपाल्य दृप्पसहस्रयः सौधर्मस्वर्गे गमिष्यति, कथंभूता दृप्पसहस्रयः १ दशैकालिक-जितकल्प-आवश्यकाऽनुयोगद्वार-नन्दीस्रजधारका इन्द्रादिभिर्नृताः. षष्ठोऽष्टमोधारकाः प्रान्ते कृताष्टमतपसः एकसागरोपमायुः स्वर्गे भुङ्क्त्वा ततो भरतक्षेत्रे जन्माधार्य मुक्तिं यास्यति । वीसहजार नवसौ वर्ष, तीनमास, पांच दिन, पांच पहर, एक घटी, दोपल, ४१ अक्षरोच्चार एतावत्कालप्रमाणो जिनधर्मो भविष्यति, १० वर्ष, मास ८, दिन २३, प्रहर २, घटी ५॥, पलानि ५७, ११ अक्षरोच्चार एतावन्मध्ये जिनधर्मः स्तोकाः स्थास्यति, आरकस्य प्रांते जिनधर्मो विच्छेदं यास्यति, श्रुत-स्वरि-संव-धर्मः पूर्वोक्ते विच्छेदं यास्यति, नृपो विपलवाहनः सुमुखमन्त्री च मध्याह्ने विच्छेदं यास्यति, अग्निः सन्ध्यायां विच्छेदं यास्यति, पुनः पञ्चभारकप्रान्ते दृप्पसहाख्यः स्वरिः, फल्गुश्रीः साध्वी, नागलः आवकाः, सत्यश्रीः ध्याविका, एतदात्मकश्चतुर्विधसंघो भविष्यति, पञ्चभारकस्यागारि धर्मो वर्त्स्यति इत्यनेन धर्मो नास्ति यः पुनर्वदिष्यति स संघतो बहिः कर्तव्यः, एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणः पंचभारको भविष्यति । एतत्प्रमाणो षष्ठारकोपि भविष्यति । अथ षष्ठारकस्य किंचिद् स्वरूपं कथ्यते—धर्मतत्त्वं प्रणाशं यास्यति, जनो हाहाभूतो भविष्यति, पशुवद् मातृपित्रादि व्यवस्थावर्जितश्च भविष्यति, बहुधूलिसहिता अतिनिष्ठुरता अनिष्टा वायवो वारयन्ति, दिशश्च धूम्रं मोक्षयन्ति, चन्द्रमा अतिशीतं स्नावयिष्यति, अर्यमा अत्युष्णं तप्स्यति, अतिशीतोष्णव्यासो लोकः कुंशमवाप्स्यति, भरम-दृपद-ऽग्नि-कण-क्षार-विष-मल-विद्युन्मयाः सप्त मेघा वर्षिष्यन्ति, एकैकस्य मेघस्य सप्त सप्त दिनानि यावद् वर्षा भविष्यति, यैः कास-श्वास-शूल-कुष्ठ-जलोदर-ज्वर

मिन्द्रः शिक्षयित्वा दत्तनामानं कटिन्नः पुत्रं राज्ये स्थापयिष्यति, गुरु संघयोर्नमस्कारं कारयिष्यति, इन्द्रः स्वस्थाने यास्यति, वतो दत्तराजा पितुः पापफलं ज्ञात्वा पुण्ये तत्परो भविष्यति, निरंतरं जिनेश्वराणां चैत्र्यानि कारयित्वा सर्वपृथ्वीं जिनालयेः शोभायमानं करिष्यति, तदा पुनर्जिनधर्ममहिमा प्रचुरो भविष्यति, । अथाग्रे पञ्चमकाले चतुर्विधश्रावक-श्राविका-साधु-साध्वीनां संख्या कथ्यते—
षोडशसहस्राधिका एकादशलक्षा (१११६०००) राजानः पंचमकाले जिनप्रवक्ता भविष्यन्ति, एककोटिमिता (१०००००००),
जिनशासनप्रभावका मन्त्रिणो भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमकाले श्रीसुधर्मस्वामिप्रमुखाश्चतुरधिकद्विसहस्रप्रभाणा (२००४) शुगप्रधानपद-
धारका महोपकारिण आचार्या भविष्यन्ति, तत्रापि सुधर्मजम्बूस्वामिनो तद्भवे एव मुक्तिं यास्यतः, शेषाः सर्वे एकावतारिणो भविष्यन्ति ।
ततो शुगप्रधानसदृशा आचार्याः प्राणिनां मोहान्धकारे गर्तण्डसदृशाः षोडशाधिकैकादशलक्षैकादशसहस्रमिता (११११०१६) एतावन्तो
अन्येऽपि आचार्याश्चारित्र्यपालका भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके तृतीस लाख चालीस हजार चारसौ उन्नीस (३३४०४१९) एतावन्तो
मध्यमशुणधारका आचार्या भविष्यन्ति, पुनः पंचावनकोटि पंचावनलक्ष पंचावनसहस्र पंचशत पचवीम (५५५५५५२५.) अश्वर्माचार्या
भविष्यन्ति, पुनः पंचावनलाखकोटि, पंचावनहजारकोटि चोवनसौ कोटि चउमालीसकोटि एतावन्त उपाध्याया वाचनाचार्या भविष्य-
न्ति, पुनः सत्तरलाखकोटि नवहजारकोटि एकसौकोटि एकवीमकोटि एकलाख साठहजार एतावन्तः साधवो भविष्यन्ति, पुनः पञ्च-
मारके दशकोटाकोटि द्वादशशतकोटि बाणवेकोटि बत्तीसलाख निनाणवे हजार एकसौ एतन्प्रभाणाः साध्वो भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके
सोलाकोटिलाख तीनकोटिहजार तीनसौकोडी सत्तरकोडी चौरासीलाख एतावत्प्रभाणाः श्रावकाः भविष्यन्ति, पुनः पञ्चमारके पैंतीस-
कोडिलाख बाणुहजारकोडी पंचसौकोडी बत्तीसकोडी एतावत्पयः श्राविका भविष्यन्ति, एतावत् पञ्चमारके संवस्य प्रमाणम्, अत्र

करिष्यति, पुनर्नवीननवीनकरं करिष्यति ततो लोकानां मस्तकेऽमद्भूतानि कलंकानि दत्त्वा धनवतां धनं ग्रहीष्यति, अनेकच्छलं कृत्वा लोकानां धनापहारं करिष्यति, यदा सर्वे लोका निर्धना भविष्यन्ति रूप्य-मुवर्णादि सर्व धनं नाशं यास्यति, तदा चर्ममयी मुद्रां प्रवर्तयिष्यति, वैश्यापाखण्डि सर्वदर्शिनानां समीपे कल्की करं लास्यति, तस्य राजमध्ये लोकानां गृहे भोजनार्थं भृत्यं भाजनं न रक्षाम्यति, तदा वृक्षपत्रमध्ये भोजनं करिष्यन्ति, पुनः कल्की राजा मार्गे गच्छतः साधून् हृष्ट्वा लुब्धः सन् भिक्षायाः पृष्ठांशं मार्गयिष्यति, तदा सर्वे साधवः एकत्रीभूय कायोत्सर्गं करिष्यन्ति शामनदेवतां चाराधयिष्यन्ति, शासनदेवता प्रकटीभूय साधुभिक्षापृष्ठांशं निवारयिष्यति, पुनर्वैष्वानरिणो वेधं त्याज्यिष्यन्ति, एतादृशो महादुःखमा भविष्यति, पुनः कियति काले गते भिक्षापृष्ठांशस्य स्मरणं करिष्यति, यदा धनार्थमाचार्यादीन् सर्वमाधून् संसेत्य वाटके क्षेप्यति रोधयिष्यति, तदा संविज्ञाचार्यप्रमुखाः ससंधाः शासनदेवताराधनार्थं कायोत्सर्गं करिष्यन्ति, संवकायोत्सर्गात् क्षासन देवता आगमिष्यति मुक्तितः कल्किने उपदेशान् दास्यति तथापि स न मानयिष्यति, तस्मिन् समये इन्द्रस्यासनं कम्पयिष्यति तदा स वृद्धब्राह्मणरूपं कृत्वा यत्र कल्की सिंहासनोपरि स्थितस्तत्रागमिष्यति, ततः कल्किनं कथयिष्यति-अहो राजन् ! एते निरपराधिनः साधवः किं रुद्धाः प्रभित्तवापराधः कः कुतः ? तदा कल्की तं वदिष्यति-अहो ब्राह्मण ! सर्वदर्शनिभिर्मम करो दत्तः परमेते भिक्षवो भिक्षापृष्ठांशमपि न ददति, ततो मया एते रुद्धाः सन्ति, तव इन्द्रो वदिष्यति-एषां पार्श्वस्तत्त्वक्षिप्यति न मिलिष्यति एषां पार्श्वे क्षिप्यति नास्ति पुनर्भिक्षापृष्ठांशमपि तव न दास्यति एषामयं व्यग्रहरो नास्ति, पुनस्तत्त्वं भिक्षा भागं मार्गयन् लज्जां न यासि, एषां स धूतां त्वं त्यागं कुरु, ईतरथा तव महत्कष्टमुत्पत्स्यति, एतादृशमिन्द्रवचनं श्रुत्वाऽपि न त्यक्ष्यति ततो माद्रपदशुक्ला हर्म्यां व्येष्टानक्षत्रे इन्द्रो रोषं गतः सन् चपेटाप्रहारात् कल्किनं मारयिष्यति सर्वायुः पड्यीति ८६ वर्षं प्रयात्य नरकं यास्यति, ततोऽर्द्धवर्म-

स्य राजधानी भविष्यति, अतहृष्यत्तनस्य द्वितीयं नाम विजयपुरं भविष्यति, मुंजरयोज्ययिनीदेवं दाम्ति, अपराजितस्यान्यमण्डलं दास्यति, कलिकनो राजपावसरे मलेच्छक्षत्रिययो रक्षिरेण पृथिवी स्तानं कारिष्यति, तस्यैकोनकोटिसुवर्णानां कोष्ठागारा भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रप्रमाणा दस्तिनो भविष्यन्ति, सार्द्धचतुर्दशसहस्राधिकप्रमाणीतिलक्षा (८७१४६,९००) द्योदका भविष्यन्ति, पञ्चकोटिप्रमाणाः पद्मातयो भविष्यन्ति, दासादीनां तु नदीः संख्या भविष्यन्ति, नमःखलनाम त्रिशूलं भविष्यति, द्युनमयतुरंगमः आरोहणार्थं वाहनं भविष्यति, दुर्गात्मा अत्यन्तकृपायो भविष्यति, यदा कल्की गज्यं करिष्यति, तदा मथुरामध्ये कुण्ठ-वलमद्रयोगायतनं पतिष्यति, बहुदम दुर्भिक्षोर्गैर्मनुष्याः पीडां प्राप्स्यन्ति, पञ्चसु रतुर्ममत्सु बहु धनमस्तीति लोकानां मुखात् श्रुत्या आनन्दराज्ञा निरुपादिताः पञ्च सुवर्णपयीः रतुन्मिमकाः कल्की खनयिष्यति, सर्वनिधानं निकामयिष्यति, तत्र गोरूपा लवणदेव्या मूर्तिः द्युनमयी प्रकटीयविष्यति; तां गृहीत्वा राजादिप्रभुखा सर्वलोकाः संभूय नगरचतुष्यमध्ये स्थापयिष्यति, कदाचिदसरे साधवो गौचर्यथ चतुष्यमध्ये निःसरिष्यन्ति, मा माधून् हृद्वा देवानुभावतः श्रुमाप्रेण माधूनां मारणार्थमुद्यमवती भविष्यति, तदा गीतार्थाः सर्वे साधव एकत्रीभूय विचारं करिष्यन्ति, अत्र जलोपसर्गः प्रचुरो भविष्यति इति ज्ञान्वा सुविहितक्रियाधारका ये साधवो भविष्यन्ति ते सर्वे विदारं करिष्यन्ति, ये मत्तपा नलोद्युग भविष्यन्ति गीतार्थवचनं नांगीकरिष्यन्ति अविवेकिनः सन्तः तत्र स्यात्स्यन्ति, ततः सप्तदशाहोरात्रं यावत् वर्षा भविष्यति, अत्यन्तवृष्टया कलिकनो नगरं जलाच्छादितं भविष्यति, गंगाजलं नगरेण सह एकत्री भविष्यति, कलिकनो नगरात् प्रणश्य कुत्रापि उच्चस्थले स्थारयति, जलोपद्रवनिवर्तनाद् नदीनं नगरं स्थापयिष्यति, जलप्रवाहतो नव नन्दस्य सुवर्णपटयः हुंजरिकाः प्रकटीयविष्यन्ति, ता हृद्वा प्रचुरलोमी भविष्यति, प्रथमं ये मनुष्याः करं न दत्तवन्तस्तेषामुपरि करं स्थापयिष्यति, ये करं दत्तवन्तस्तेषां मस्तके बहुकरं

न्ति, पुनर्हं गौतम ! मलेच्छकुले पाटलीपुरपत्तने कलंकी ॐ राजा भविष्यति, पुनः पाटलीनगरस्य रुद्रनाम पुनश्चतुर्मुख इति नाम स्थापयिष्यति । जसनामचाण्डालस्य गृहे भार्या यशोदा तत्कुक्षौ त्रयोदश मासान् यावद् कलिकर्म्मः स्थापयति, चैत्रशुक्लाष्टम्यां जयश्री-दिवसस्य रात्रिसमये मकरलज्जमस्य षष्ठांशे वहमाने भौमवासरे चन्द्रकैलगने स्थिते चन्द्रनामयोगे आगते अश्लेषाप्रथमपादे कलंकिनो जन्म भविष्यति, जिह्वस्पर्शरीरोन्नतत्वं भविष्यति, कपिलवर्णाः केशा मस्तके भविष्यन्ति, नेत्रे पीते भविष्यतः, तीक्ष्णस्वरो भविष्यति, महा-विद्यावान् दीर्घहृदयो गुणरहितश्च भविष्यति, तस्योत्पत्तेरारभ्य पञ्चमे वर्षे उदरपीडा भविष्यति, सप्तमे वर्षेऽग्निपीडा भविष्यति, एकादशे वर्षे तस्य द्रव्यप्राप्तिः भविष्यति, अष्टादशे वर्षे कार्तिकमासे शुक्लपक्षे प्रतिपादे तिथौ शनिवारे तुलाचन्द्रे स्वातिनक्षत्रे नन्दनदिने सिद्धयोगे षवकरणे रावणमुहूर्त्ते राड्याभिषेको भविष्यति, तस्य आनन्दनामा तुरंगमो भविष्यति, दुर्भासकनामा कुन्तो भविष्यति, युगांकनामा मुकुटो भविष्यति, तैल्यम्वरनखट्वा भविष्यति, तस्य कटिप्रदेशे चन्द्रसूर्यौ भविष्यतः, पुनः कलकी विक्रमादित्य संवत्सरमुत्थाप्य अमितसुवर्णदानान् स्वसंवत्सरं स्थापयिष्यति, एकोनविंशतितमे वर्षे निम्नज्वलेनार्धभरतशिखण्डं साधयिष्यति, सार्धविंशतिवर्षे अर्बुदग्राहः पुत्रीं परिणेष्यति, अन्यासां बह्वीनां राज्ञीनां पतिर्भविष्यति, एवं ताभिः सह महामोगे मुंड्यमाने तस्य महापराक्रमधारिणश्चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति, तस्मा-मान्याह-दत्त १ विजय २ मुञ्ज ३ अरागजिताख्याः ४. कलिकनः पाटलीपुरे. राजधानी भविष्यति, तस्य पाटलीपुरस्य कलंकिपुर-मिति द्वितीयं नाम भविष्यति, दत्तस्य प्रथमपुत्रस्य राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहल्लपत्तन-

* पंचमार्गे धर्मोन्नतिकारका त्रयोविंशतिः उच्यताः भविष्यति तेषु च चतुरधिकद्विसहस्रशुभप्रधाना भविष्यन्ति तथा संप्रति तृतीयोदयो वर्तते परं अष्टमोदये श्रीप्रभयुगप्रधानसमये कलकी राजा भविष्यति, इति श्लेषम् ।

तस्य भविष्यन्ति, अशुतप्रमाणा रथा भविष्यन्ति, एकादश लक्षाणि तुरंगाणां भविष्यन्ति, अष्टादश लक्षाः पदातयो भविष्यन्ति, स भीकुमारपालराजा कस्मिंश्चित् समये वज्रशाखायां मुनिचन्द्रकुलोत्पन्नं श्रीहेमचन्द्रस्मरिं प्रतिबन्दिष्यति, आचार्यमुख्याद् धर्मोपदेशं श्रुत्वा सम्यक्त्वसहितं आवकद्वादशव्रतमंगीकरिष्यति, देवगुरुप्रणतिं विना भोन्नतं न करिष्यति, हृदयतपालको भविष्यति, पृथिवीं जिनप्रासादपण्डितं करिष्यति, एकस्मिन् प्रस्तावे श्रीहेमाचार्यमुख्यात् व्याख्याने श्रीतीर्थानां व्याख्यां श्रोष्यति, तत्र जीवितस्वामिसमूहः संबंधं श्रुत्वा वीतभयपत्तनमार्गे दुर्गकारापने श्रीजिनप्रतिपां मनुष्येभ्यः प्रकटं कारयिष्यति, तां प्रतिपां पत्तने जिनालये स्थापयिष्यति शुभशुद्ध्या मानयिष्यति, ततः प्रतिमार्थं यदुदायिराज्ञा प्रागादिदत्तमभूत् तत् प्रकटीमविष्यति, तावन्तं ग्रामशासनादिकं कुमारपालोऽपि दास्यति, सदैवार्चा करिष्यति, सदैव जिनं चन्दिष्यति, स्वदारसंतोषी भविष्यति, वर्षाकालमध्ये त्रिविधं शीलं पालयिष्यति, कदाचिद् मनसः शीलमंगो भविष्यति तर्हि उपवासादि करिष्यति, पुनरष्टादशोऽपरिपटहं दास्यति, वर्षाकाले सेनासमूहं न करिष्यति, जीवरक्षार्क्षो भविष्यति, अर्हन्मतमक्तिमात् भविष्यति, शुद्धसम्यक्त्वव्रतधारको भविष्यति, पंचमकाले श्रीकुमारपालं विना अन्यः को भविष्यति ? । पुनर्हं गौतम ! पञ्चमारके कलहकारका भववृद्धिजनना अपमाधिस्थाना अनिर्वेदकारका एतादृशाः श्रमणाः पञ्चभरतैरवते च भविष्यन्ति, पुनस्ते श्रमणा मन्त्रतन्त्रयन्त्रादौ नित्यमुद्यमवन्तो भविष्यन्ति, पुनरागमार्थज्ञाता स्तोका एव स्थारयन्ति, सिद्धान्तशास्त्रस्य कश्चिद्देवाभ्यासं करिष्यन्ति, धललोभार्थं व्योतिष्कादिकं धारयिष्यति, उपकरणवस्त्रपानार्थं वर्षाकाले आवर्कैः सह युद्धं करिष्यति, यथा राजा प्रजापार्थ्वे कलहं कृत्वा दण्डं लास्यति तथा तेऽपि साधवः आवकपार्थ्वे धनादिग्रहणं करिष्यन्ति, बहवो मुण्डा अल्पाः श्रमणाश्च भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! पञ्चमकाले म्लेच्छराजानो बलवन्तो भविष्यन्ति, उत्तमराजानो हीनबला भविष्य-

गवर्णने कथिताः । पुनर्हे गौतम ! कलियुगसंघन्धिनां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निष्कलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, रम्यवरतूनां धरित्र्यां हानिर्भविष्यति, लघवः सुताः तरुणाश्च मरणं यास्यन्ति, पुनर्मर्तरः पितरश्च अतिदीर्घायुषो भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः शस्त्रधारका भविष्यन्ति, वेदपाठ-षट्कर्मवर्जिताश्च भविष्यन्ति, सुता मातापित्रोर्विनयं न करिष्यन्ति, पुत्रा मातापितृभ्यो दुःखं दास्यन्ति, वध्वः श्वश्रूणां विनयं न करिष्यन्ति, वधूः सर्पिणीतुल्ला भविष्यति, श्वश्रूभिः क्रौर्यं कथिने वधू रोषं कृत्वा सर्पिणीवत् प्रत्युत्तान्ति, वचनरूपं डंकप्रहारं दास्यति, श्वश्रूश्च कालरात्रीतुल्या वधूं हील्यिष्यति; यथा जनानां जालरात्री दुर्लङ्घ्या भवति तथा श्वश्रूगपि वधू-जनानां लाटनातर्जनादि कुर्वती दुर्लङ्घ्या ज्ञेया, अपुञ्जलोकाः पूजां प्राप्स्यन्ति, अर्चायोग्या गुणवन्तो न पूजा प्राप्स्यन्ति, शिष्या गुरुणां विनयं न करिष्यन्ति, पुनर्गुर्वोऽपि शिष्याणां हितशिक्षाद्युपदेशं न दास्यति, पुनर्मन्त्रतन्त्रौषधिज्ञानरत्नविद्याधनायुःफलपुरुषसंस्पर्शो भोग्यसंपत्तिसंहननबलशः कीर्तिगुणयोभादीनि वस्तूनि पञ्चमारके हानिं यास्यन्ति, ज्ञानादिधर्मो हीनतां यास्यति, वस्तुमानादि विपरीतं जनाः करिष्यन्ति, धर्मं सूख्मत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, निःसंगानां मध्ये वैराग्यं न भविष्यति, तपस्विनः स्पृहायै तपस्यां करिष्यन्ति, सत्यशौचतपः क्षमादिकानां हानिर्दिने दिने भविष्यति, धरित्र्यामहपफलादीनि भविष्यन्ति । पुनः प्रभुर्वक्ति-हे गौतम ! सौराष्ट्रदूर्जदेशस्य समीपे अनुक्रमेण अणहिल्लिपाटणपुरे मज्झिर्वाणात् एकोनसप्तत्यधिकषोडशशतवष (१६६९) व्यतिक्रान्ते श्रीकुमारपालराजा भविष्यति, कीदृशः ? चौलुक्यकुलमध्ये चन्द्रसदृशो महाबलवान् अखण्डजिनाज्ञाधार्मिको भविष्यति, पराक्रमेण, दानेन, कीर्तिगुणेन, न्यायेन, विवेकेन, धैर्येण राजयलीलया सत्त्वगुणेनाद्वितीयो भविष्यति. उत्तादिशायाम् यवनदेशं यावत्, पूर्वदिशि गंगापर्यन्तं, दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि च समुद्रपर्यन्तं देशान् साधयिष्यति, एकादशशतानि हरितनः

करिष्यन्ति, पुनरग्रे गच्छता वने एकरथां शकट्यां हस्तिनौ योजितौ दृष्टौ, एकरथां शकट्यां गर्दभौ योजितौ दृष्टौ परं हस्तिनौ परस्परमभिलितौ चलतः गर्दभौ परस्परं मिलितौ चळतः, एतादृशं विचारं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति हे राजन् ! कलिशृगे हस्तिमदृशा उत्तमकुले प्रसूता जनाः परस्परं बल्लेशं करिष्यन्ति अन्योऽन्यमीर्ष्या च करिष्यन्ति, पुनर्गर्दभसदृशा नीचकुलोत्पन्ना नीतिधारका भविष्यन्ति परस्परं स्नेहवन्तो भविष्यन्ति, प्रायेण अन्त्यकुलोत्पन्ना धरित्रीपतयो भविष्यन्ति, पुनर्हंससदृशा उत्तमकुलोत्पन्नाः दाम्पत्यं करिष्यन्ति ॥ अन्यदा पंच पाण्डवा अनुक्रमेण वनवासमध्ये स्थिताः सन्तो युधिष्ठिरराज्ञा भीमादीनां चतुर्णां आतुर्णां चतुर्षु ग्रहरेषु राज्ञौ यामिकृत्वेन रक्षिता, अथ प्रथमग्रहरे भीमो जागर्ति चत्वारो आतरः सुप्तः सन्ति तस्मिन् प्रसवावे कलिरूषपिशाचस्य वचनं श्रुत्वा भीमः क्रोधमाग्नं बभूव पिशाचरूपकलेर्मारुणार्थं धावितः, कलिना सह भीमो युद्धप्रकार्षीत्, क्रोधेन रक्तनेत्रे कृत्वा लीलया प्रेतरूपकलिना बलवान् भीमो निर्जितः, द्वितीयग्रहरे युद्धं कृत्वा कलिनाऽर्जुनोऽपि जितः, तृतीयग्रहरे नकुलोऽपि जितः, चतुर्थग्रहरे सहदेवोऽपि जितः, अथ चत्वारोऽपि आतरः पराजयं प्राप्ताः सन्तः सुप्ताः सन्ति, अस्मिन्नवसरे पश्चिमरात्रे युधिष्ठिरो जाम्बतवान् तदा कलिरूपपिशाच आगत्य युधिष्ठिरं वदति, हे राजन् ! भवतः पश्यतो भवद्भ्रातरं मारयिष्यामि, एतादृशं प्रेतरवचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिरं किञ्चिन्मात्रमपि क्रोधं न कृतवान्, प्रतिवचनमपि न दत्तवान्, क्षमा कृत्वा स्थितः, क्षमा कीदृशी ? सर्वकल्याणकारिका सर्वपत्न्यप्रीतिजनिका मर्वधर्मप्रधाना एतादृशी क्षमा राज्ञःमंगीकृता, तदा राज्ञ उपशमं दृष्ट्वा प्रेतः शान्तिं गतवान् राज्ञो मुष्टिप्रभवे चागतः, आतरः सर्वेऽपि उत्थिताः, तदा राज्ञस्रंसन्निवनी सर्वाऽपि वार्ता युधिष्ठिरेण आतृणाग्रये कथिता, राज्ञा मुष्टिदृष्ट्वाद्य प्रेतः स्ववशवर्त्तिभूतो दक्षितः, क्षमाप्रभावतोऽयं वशवर्ती जातः, एतादृशा अप्रोत्तरशतदृष्टान्ता लौकिकपुराणादावपि कलिशु-

पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः सन् कूपप्रणालिकाजलं कूपे पतत् दृष्ट्वा विस्मयं प्राप्तः सन् पृच्छति, तदा ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् !
कृषिवाणिज्यादिभिर्महाश्लेषात् लोका धनमुपाजयिष्यन्ति तद्धानं सर्वं राजलोका ग्रहीष्यन्ति, सद्यो राजानः स्वस्य धनं दत्त्वा
प्रभां पुत्रवत् ज्ञास्यन्ति कलियुगे राजानः प्रत्युत प्रजाया धनं लास्यन्ति इति वैपरीत्यं भविष्यति । राजा—अग्रे गच्छन् वनखण्डमध्ये
महाप्रधानचन्द्रकवक्षस्त्वृतः पार्श्वतः एकः कण्टकवृक्षो दृष्टः, तदवसरे बहवो लोकाः कण्टकवृक्षस्य सुगन्धबोवाचन्दनविलेपनैः पूजां
कुर्वन्तो दृष्टाः, चन्द्रकवक्षस्तु सुगन्धपुष्पयुक्तः शाखाप्रतिशाखाभ्यां शोभमानोऽस्मिन्, तं त्यक्त्वा कण्टकवृक्षमर्चितं दृष्ट्वा राजा विस्मयं
प्राप्तः सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! लोकाः कलियुगे गुणवन्तमुत्तमाचारवन्तं त्यक्त्वा पापीयसो दुर्जनस्य नीचस्य
पूजां करिष्यन्ति, एतादृशं भ्रुत्वा राजाऽग्रे गतः पुरतः एकां महतीं शिलां बालाग्रे बद्धापाकाशे लम्बायमानां दृष्ट्वा आश्चर्यं प्राप्तः
सन् ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कलियुगे पापरूपां शिलामलपधर्मरूपबालाग्रेण तरिष्यन्ति, अन्यच्च यदा बालरूपं धर्मं
त्रोटयिष्यन्ति तदा समकालं मनुष्या ब्रुहिष्यन्ति । पुनः राजाऽग्रे गतः फलार्थं वृक्षस्य पीडां कुर्वन्तः केचिद् पुरुषा दृष्ट्वा राजा
ब्राह्मणं पृच्छति—एतस्य फलं वद, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! वलियुगे पिता वृक्षतुल्यः पुत्रः फलसदृशः—अयमत्र भावार्थः पुत्रफलार्थं
वृक्षः पिता कष्टं सहिष्यति, पुनः राजाऽग्रे गतः एकस्मिन् स्वर्णकटाहे उत्तमाक्षयाचनयोगे भासं पच्यमानं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति,
ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आत्महितकारिणं कृदुम्भं जनाः त्यक्ष्यन्ति, अन्यलोकार्थं स्वशीर्षं दास्यन्ति, बह्विं प्रीतिं करिष्यन्ति उत्तम-
जनसंगं न करिष्यन्ति, अग्रे गत्वा सर्पस्य पूजां गरुडस्य चापूजां दृष्ट्वा ब्राह्मणं पृच्छति, विप्रोऽवादीत्—हे राजन् ! दयारहितो
धर्मिजनः सर्पतुल्यः तस्य बहवो लोका आदरं करिष्यन्ति, सत्कारं च करिष्यन्ति, गरुडसदृशा गुणवन्त उत्तममहाधर्मज्ञारतेषां निन्दार्थं

लोकाः सर्वे प्रेतसदृशा भविष्यन्ति, राजलोका लुब्धा भविष्यन्ति, पुनराविवेकिनो लोका मूर्खाः कलाहीनाश्च भविष्यन्ति, दातारो दारिद्र्ययुक्ता भविष्यन्ति, लक्ष्मीवराः कृपणा भविष्यन्ति, पापिनो दीर्घजीवा भविष्यन्ति, उत्तमधर्मिणामायुः स्तोके भविष्यति, राज्ञां कुलानि हीनानि भविष्यन्ति, पुनः सेवका उत्तमकुलवन्तो भविष्यन्ति, सज्जना मनुष्या दुःस्त्रिनो भविष्यन्ति, दुर्जना मनुष्याः सुस्त्रिनो भविष्यन्ति, एवं हे गौतम ! पंचप्रकालस्य स्वरूपं त्वं जानीहि ।

पुनर्लोकाः कलियुगस्य स्वरूपमेवं वदन्ति-द्वापरयुगे राजा युधिष्ठिरोऽभूत्, एकस्मिन् दिने स वने गतः, तत्र वने एका बृहती गौः लघुगोरतनयानं कुर्वती दृष्टा, स्वममीपे ब्राह्मणमिति पप्रच्छ-इदमश्वयं विपरीतं पश्य, तदा ब्राह्मणो वदति-हे राजन् ! आगामिकाले कलियुगमध्ये हीनमस्मा मनुष्या भविष्यन्ति, लक्ष्मीं विना दुःस्त्रिनो सन्तौ पातापिवरौ कस्मैचित् धनवते कन्यां दत्त्वा धनं लात्वा ततः पश्चात् स्वनिर्वाहं करिष्यतः, एतादृशमुपनयं श्रुत्वा पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः, पुरतः समानश्रेणिबद्धजलश्रुतानि त्रीणि सरांसि दृष्टानि, तत्र प्रथमैकसरसो जलमुच्छलन् मध्यस्थं तटाकं त्यक्त्वा तृतीयसरसि पतति, मध्यस्थसरसि एकबिन्दुमात्रमपि न पतति; एतादृशमश्वयं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति इदं किंकाणम् ? ब्राह्मणो वक्ति-हे राजन् ! त्वं दृष्टुं-आगामिकाले यथा प्रथम-सरसो जलं द्वितीयं तटाकं त्यक्त्वा तृतीये पतितं तथा हे राजन् ! स्वस्य संबन्धिनं त्यक्त्वा अन्यलोकेः सह जनाः प्रीतिं करिष्यन्ति । पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गच्छन्नेकमश्वयं पश्यति जलेन किञ्चिन् बाहुकासमूहं तस्य बहवो मनुष्याः संभूयर्ज्युः कुर्वन्ति परं रज्जुः ब्रूयति यत्ने कुतेऽपि न तिष्ठति, एतादृशं व्यतिकरं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति-हे राजन् ! कृषिकारकलोका बहुभिः जलेशैः कलियुगे धनमुपाजयिष्यन्ति, तद् धनं चौराऽग्निराजदण्डप्रमुखस्य भयेन मनुष्याणामन्यत्र गमने कुतेऽपि विनाशं यास्यति,

हरिवंशकुलोत्पत्तिः ७, चमरेन्द्रोत्पातः ८, एकस्मिन् समयेऽष्टाधिकशतश्रुक्तिगमनं ९, असंयतिपूजा १०, एतानि दक्ष वरद्वनि अनन्त-
काले गते सति भवन्ति । बहवो लोकाः क्रोधवन्तो भविष्यति, पुनर्दुःषमकालप्रभावतो लोका मर्यादां त्यक्ष्यन्ति, धर्मबुद्धेर्नाशो भवि-
ष्यति, लोका वक्रा मूर्खाश्च भविष्यन्ति, यथा कालहीनता भविष्यति तथा कुतूर्थे मर्ति धारयिष्यन्ति, पुनर्लोकाः परोपकार-धर्मव-
ज्जिता भविष्यन्ति, महान्ति नगराणि ग्रामसदृशानि भविष्यन्ति, ग्रामाः इपशानसदृशा भयंकरा भविष्यन्ति, राजानः प्रजापालने
यमसदृशा भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! धनवन्तो व्यवहारिणो निर्धना भविष्यन्ति, पुनर्देवा दर्शनं न दास्यन्ति, मनुष्याणां जातिस्त्वि-
रणञ्जानादीनि न भविष्यन्ति, मनुष्या लज्जामर्यादारहिता भविष्यन्ति, पृथिव्यां दुष्टजीवा बहवो भविष्यन्ति, पुनर्लोकाः परस्परं विभ्रं-
दद्भवा संतोषं प्राप्स्यन्ति, लोकानां पापकरणे चत्वारो हस्ता भविष्यन्ति, पुनर्धर्मकार्येऽलसाः प्रमादिनश्च भविष्यन्ति, आत्मनः कार्ये
लोकानामुदरमध्ये प्रवेद्यं करिष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! परजीवानामुपद्रवकरणे तत्परा भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंरन्धिनो जीवा-
महानिर्दया भविष्यन्ति, महादीर्घरोषधारका भविष्यन्ति, मद्रकनीवान् विप्रतारयिष्यन्ति, धर्ममूर्तिमन्तः स्तोका भविष्यन्ति, पापा-
नामाकाराः स्थाने बहवो भविष्यन्ति, अत्यन्त लोभवन्तो भविष्यन्ति, सिंश्यातिवनोऽस्मिपानिनोऽनाचारिणोऽन्यायिनश्च लोका बहवो
भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! कुलबहवो लज्जामर्यादारहिता भविष्यन्ति, वैश्यासपानाश्च भविष्यन्ति, राजा भृत्येभ्यो दण्डं दास्यति,
पृथिव्यां विभिगिलन्यायो भविष्यति, चौरकुले जाताश्चौरा भवन्ति परं राजानोऽपि चौरसदृशा भविष्यन्ति, लोकानां धनमपहरिष्यन्ति,
लोकान् दरिद्रिणः करिष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! पंचमकालमध्ये लोकानामभिबर्ह्मी पीडां करिष्यति, गोप्रमुखाणां जीवानां बहुवधो
भविष्यन्ति, जिनालयाः पतिष्यन्ति, पुनर्दुःखदारिद्र्यपद्रवमलोत्सर्गपारीप्रमुखाः कुत्वा अरित्री इत्या भविष्यति, देशो भ्रंशं यास्यति,

स्वर्णपौरुषादिः सिद्धिं यास्यति, धैर्यादिगुणविरयतातस्य विक्रमादित्यस्य स्थाने स्थाने मनुष्या देवाश्च प्रशंसां करिष्यन्ति, पुनः स राजा सर्वलोकानां दानसन्मानादिकं कृत्वा सर्वाननृणीषरिष्यति, स्वनाम्ना च संवत्सरप्रभृतिं करिष्यति, यस्य देवा अपि स्वव्रतं करिष्यन्ति, महाबलवान् प्रजापालकः परदुःखनिवारकः परस्त्रीसहोदरो राजा विक्रमादित्यो भविष्यति, ततः पंचशतचतुरशीतिवर्षं (५८४) व्यतिक्रान्ते श्रीवज्रस्वामी भविष्यति, ततो दशमपूर्वाध्रस्य कीलिकासंहननस्य च विच्छेदो भविष्यति. तदनन्तरं षोडशाधिकाषट्शतवर्षं (६१६) पुष्यमित्रेण सार्धं नवमं पूर्वं विच्छेदं यास्यति, पुनर्मम निर्वाणाद् विंशत्यधिकाषट्शतवर्षं (६२०) आचार्यादयो ग्राममध्ये स्थान्ति (?), मम निर्वाणाद् नवाधिकाषट्शतवर्षं (६०९) रथनूपुरनगराद् दिगम्बरमतोत्पत्तिर्भविष्यति, श्रीविक्रमादित्यात् पंचत्रिंशदधिकशतवर्षं (१३५) गते शाकी राजा शालिवाहनो भविष्यति, पंचाशीत्यधिकापंचशतवर्षं (५८५) गते हरिभद्रस्त्रिभविष्यति अनेकम्रन्धकर्ता महाप्रभावको, मद्भिर्वाणात् त्रिनवत्याधिकनवशतवर्षं (९९३) कालिकाचार्यो भविष्यति, यस्येन्द्रो वन्दनी करिष्यति, यः कालकस्त्ररिः पर्युषणापर्व पंचमीतः चतुर्थ्यं कारणादानीतवान्, मद्भिर्वाणात् सप्तत्यधिकाद्वादशशतवर्षं (१२७०) व्यतिक्रान्ते वषपमद्विस्त्रिभविष्यति सर्वविद्याविशारदः, तद्वाक्यम् गोपपुत्रेते आमराजा जिनालयं करिष्यति, तत्र सार्धत्रिकोटिस्वर्णप्रतिमां स्थापयिष्यति । मन्निर्वाणात् त्रयोदशशतवर्षं (१३००) बहवो मतभेदा भविष्यन्ति, बहुसोहस्य कारणात् दुःषमकालप्रभावतश्चानेकगच्छभेदा भविष्यन्ति, केचित् तपोऽहंकारं करिष्यन्ति, केचिच्च धर्मक्रियायां शिथिला भविष्यन्ति, क्रियावन्तोऽपि साधवः परस्परं क्लेशं करिष्यन्ति । पुनरस्यामवसर्पिण्यां दश अन्धैरका ज्ञाताः तानाह—

समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थकरः ३, परिषदभावः ४, कृष्णस्यामरकंगणपतं ५, चन्द्रस्यमूलविमानागपतं ६,

श्रेणिः ५, उपशमश्रेणिः ६, केवलज्ञानम् ७, परिहारविशुद्धि-सूक्ष्मसंपराय-यथाख्यातचारिश्राणि ८, सिद्धिगतिः ९, जिनकल्पकः १०, एतानि दश वस्तूनि जम्बूस्वामितो विच्छेदं यास्यन्ति, ततो दुःषमकालप्रभावतश्चतुर्दशपूर्वधारी जम्बूस्वामि प्रतिबोधकः निज-पट्टप्रभावकः श्रीप्रभवस्वामी भविष्यति. तत्पट्टं चतुर्दशपूर्वधरः दशवैकालिककर्ता मनक-पिता श्रीशयम्भस्वरिः भविष्यति, तत्पट्टं चतुर्दशपूर्वधारी यशोभद्रस्वरिर्भविष्यति, तच्छिष्यौ सम्भूतिविजय-भद्रबाहुनामानौ चतुर्दशपूर्वधरौ भविष्यतः, ततो मम निर्वाणात्-सप्तत्यधिकशतवर्षे (१७०) अनेकशाल्मकर्ता भद्रबाहुः स्वर्गं यास्यति, ततो मम निर्वाणात् पंचदशाधिकद्विशतवर्षे (२१५) चतुर्दशपूर्वधारी सम्भूतिविजयश्चिष्यः श्रीस्यूलिभद्रो देवलोकं यास्यति, ततः प्रथमं संहननं वज्रकृष्मनाराचाख्यं विच्छेदं यास्यन्ति, ततोऽर्थतः चतुर्दशपूर्व-सूक्ष्मसंपराय-महाप्राणायामध्यानाख्यानि एतानि विच्छेदं यास्यन्ति, ततः पञ्चिर्वाणाद् त्रिशतवर्षे (३००) उज्जयिन्यां नगयर्गं सम्प्रति राजा भविष्यति, स च आर्यसुहस्तिस्वरिणामुपदेशाद् जातिस्मरणज्ञानमवाप्य जैनधर्ममंगीकरिष्यति, स्वशुभ्र-बलात् त्रिलोचनभोक्ता भविष्यति, ज्ञानवान् दानवान् न्यायी धर्मज्ञो विनयवान् पराक्रमी च भविष्यति, मुक्ताफलवद् निर्मलज्जिनालयः कृत्वा धरित्रीं देदीप्यमानां करिष्यति, पुनः स राजा अनार्यदेशे लोकानामुपकारार्थं सम्यक्त्वधारिणां जीवाजीवादिनवतत्त्वविदामुप-देशदानार्थं तादृशानां श्रावकाणां धर्मसंयोगं कारयिष्यति, ततो महासंविज्ञगीतार्थानां साधूनां म्लेच्छधरित्र्यां विहारं कारयिष्यति, अनया रीत्या तीर्थकराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, एतादृशो महादृढधर्मा अनुक्रमेण स्वर्गं यास्यति. पुनर्मन्त्रिर्वाणात् सप्त-त्यधिकचतुःशतवर्षे (४७०) उज्जयिन्यां श्रीविक्रमादित्यो राजा भविष्यति, श्रीसिद्धसेनादिवाकराचार्यस्योपदेशं श्रुत्वा जिनशासनस्यो-परि भक्तिमान् भविष्यति, सम्यक्त्वं सम्यग्गरीत्या पालयिष्यति, तस्य मन्त्रसिद्धा अधिवेतालाद्यनेकदेवाः साहाय्यं करिष्यन्ति, विद्या

ननु कुदर्शनस्य पुत्रादि भविष्यति ८, नवमे शुभं सरोवरं दृष्टं तेन यत्र यत्र देशे जिनानां करपाणकानि तत्र तत्र धर्महानिर्भविष्यति ९, दशमे सुवर्णपात्रे क्षीरं भक्षयन् वा दृष्टस्तेन उत्तमा लक्ष्मीरधमगृहे भविष्यति १०, एकादशे गजारूढो वानरो वनचरो दृष्टः तेन सुखारूढा दुर्जनानां भविष्यन्ति, इक्ष्वाकुवंशीयानां यादवप्रमुखाणां च दानिर्भविष्यति ११, द्वादशे ममुद्रो मर्यादां मुंचन् दृष्टः, तेन राजानोऽन्या-
यकर्तारो भविष्यन्ति, क्षत्रियाश्च कुपार्गणामिनो भविष्यन्ति १२, त्रयोदशे महाराथे वत्सा युक्ता दृष्टाः, तेन वृद्धावस्थायां चारित्रं जना-
न प्रहीष्यन्ति, परं वत्सतुल्या लघुवयसः साधवो भविष्यन्ति, ये च वैराग्यभावेन चारित्रं प्रहीष्यन्ति ते च प्रमादिनो भविष्यन्ति
१३, चतुर्दशे महाधर्म्य रत्नं तेजोहीनं दृष्टम्. तेन मरते ऐश्वर्ये च साधवोऽस्रमाधिकराः कलहकरा उपद्रवकराश्च भविष्यन्ति, तथा
श्रमणा अपि स्त्रोका भविष्यन्ति १४, पंचदशे राज्ञः कुमारो द्रुपभारूढो दृष्टः, तेन क्षत्रिया मिथ्यात्ववासिनो भविष्यन्ति १५, षोडशे
गजकलभशुगलं युद्धं कुर्वद् दृष्टम् तेन मुनिवरा अत्यस्नेहा अकालव्यसनिनोऽहर्निशं युद्धकराश्च भविष्यन्ति, गुरुशुश्रूषाकरा न
भविष्यन्ति १६, एवं श्रुत्वा चन्द्रगुप्तो नाम राजाऽनशनं गृहीत्वा धर्मध्यानेन स्वर्गं गतः । इति षोडशस्वप्नविचारः कथितः । एता-
दृशे प्रभोर्वाक्यं श्रुत्वा गौतमस्वामी चित्ते विस्मयं विधाय प्रभोर्वन्दनां कृत्वा भाविस्वरूपं पप्रच्छ-अहो स्वाभिन् ! लोकालोकप्रकाशक !
पंचम-पष्ठारकयोः स्वरूपं कथय, प्रभुर्वक्तिस्म-हे गौतम ! त्वं सावधानीभूय शृणु-मम निर्वाणात् त्रिवर्षसाधार्ष्टमासे व्यतिक्रान्ते
चतुर्थारक उत्तरिष्यति, अग्रे च पंचमारक आयास्यति, ततो मम निर्वाणाद् द्वादशवर्षे व्यतिक्रान्ते तव मोक्षो भविष्यति, ततोऽस-
न्निर्वाणाद् विंशतिवर्षे गते सुधर्मस्वामिनो मोक्षो भविष्यति, ततोऽस्मन्ननिर्वाणाच्चतुष्यष्टिवर्षे गते जम्बूद्वीपे यास्यति, ततो जम्बूद्वीप-
मितो दश वस्तूनि विच्छेदं यास्यन्ति, तान्पाह-आहारकशरीरं १, मजःपर्यवज्ञानम् २, पुलाकलब्धिः ३, परमावधिज्ञानं ४, क्षपक-

न्ताए वटमाणस्स पच्छिमे सपये सोलससुमिणा दिट्ठा—तत्थ पढमे सुमिणे कण्हकखस्स साहा भग्गा १, वीए अकाले खरो अत्थमि-
ओ २, तइए चंदो सयच्छिदीभूओ ३, चउत्थे भूया नच्चंति ४, पंचमे दुवालसफणो कण्हसफणो दिट्ठो ५, छेहे आगयं विमाणं पडियं
दिट्ठं ६, सचमे असुहदाणे कमलं संजायं ७, अट्टमे खजोओ उज्जोअं करेह ८, नवमे मक्षसरोवरं सुकं दक्खिणदिसाओ योवजलं लभ-
न्ति ९, दसमे सुवहो सुवणपत्ते पायसं भक्खेह १०, इकारसमे हत्थिआरूढो वणचरो दिट्ठो ११, दुवालसमे सायरं मंजायं मुंचह १२,
तेरसमे महारहे वच्छा जुत्ता दिट्ठा १३, चउदसमे पहंयं रयणं तेअहीणं दिट्ठं १४, पनरसमे रायकुमारो वसहारूढो दिट्ठो १५, सोल-
समे गयकलहजुयला जुजंता दिट्ठा १६, एएण सुमिणाणुसारेण सामणे किं किं भविस्सह १ इह चंदगुत्तरस रायस्स वयणं सुखा भइ-
बाहुगणहरो युगएवहाणो भवोदहितारगो चंदगुत्तरस संघसमक्खं भणह—चंदगुत्ता ! सुमिणाणुसारेण अत्थं कहेमि तं बहा—प्रक्षद्धं सुग-
ममत उत्तरस्स जं व्याख्यायते—षोडशस्वन्नानां मध्ये प्रथमं तावत् चन्द्रगुप्तेन राज्ञा कल्पवृक्षस्य आत्मा भग्ना दृष्टा, तस्य फलम् अतः पश्चात् कोऽपि
राज्ञा संयमं न ब्रहीष्यति १, द्वितीयस्वप्ने स्वर्गस्याकाले एवास्तत्वं दृष्टं तेन केवलज्ञानं विच्छेदं यास्यति २, तृतीये चन्द्रः शतच्छि-
द्रो दृष्टस्तेन एकस्मिन् धर्मोऽनेके मार्गा भविष्यन्ति ३, चतुर्थे भूता नृत्यन्तो दृष्टास्तेन कुमतिन्नता भूता इव नत्स्यन्ति ४, पंचमे द्वाद-
शफणः कृष्णसर्पो दृष्टस्तेन द्वादश वर्षाणि यावद् दुर्भिक्षं भविष्यति, कालिकद्धप्रमुखाणि श्रुतानि विच्छेदं यास्यन्ति, चैत्यद्रव्यधारि-
णो भिक्षुकाश्च, तत्र ये साधुधर्मकांक्षिणः ते सर्वे दक्षिणस्यां दिशि बलभ्यां गमिष्यन्ति ५, षष्ठे विमानं पतितं दृष्टं तेन जंघाचाराणां विद्या-
चाराणाश्च साधवो भारते ऐरावते च नाऽऽगमिष्यन्ति ६, सप्तमे कच्चवरधरिज्यां कमलमुद्गतं दृष्टं तेन धर्मश्रतुर्णां वर्णानां मध्ये वैश्यवंश-
मध्ये भविष्यति, क्षत्रकृत्त्रिश्चालपजनानां भविष्यति, ७, अष्टमे खद्योत उद्योतं करोति, तेन जिनधर्मे उदयपूजासत्कारो न भविष्यति पर-

अप्राप्तं च तथाविधवेष्टाहितं ज्ञात्वा ते प्रथिलाः सर्वे विचारयन्ति—राजाऽप्राप्त्यौ प्रथिलो जातौ अनप्यत्र अस्माकं कार्यं न कुर्वन्ति, अत एतौ उत्थाप्य अन्यौ राजाप्राप्त्यौ करिष्यामः, एतादृशं प्रथिलोक्तानां विचारं श्रुत्वा अप्राप्त्यौ राजानं वक्तिरस्म, एते सर्वेऽपि लोका आवाप्तुं तथाप्य अन्यौ राजाप्राप्त्यौ स्थापयिष्यन्ति तदा कर्माणि उपायं कृत्वा आवयोः रक्षा कार्या, तदा राजा अप्राप्त्यं कथयतिस्म, भवता कश्चिदुपायो विद्येयो येनाऽऽवयो रक्षा स्याद्, तदा विचार्य अप्राप्त्यौ वदति स्म—हे राजन् ! अन्यः कश्चिदुपायो नास्ति अत आवापि प्रथिलौ भवाव तदा इं राज्यं स्यास्यति, इति विचार्य राजाप्राप्त्यौ जानन्तौ अपि प्रथिलौ भूत्वा, एभिः सार्धम् आत्मराज्यरक्षार्थं मिलितौ, ततः कियति दिने गते सति पुनः सुदृष्टिर्जाता तदा नवीनोदकरप पाने सति सर्वे लोकाः सावधाना जाताः । एवं दुःपमकाले क्रियावन्तो गीतार्था अपि हीनाचारिभिः सार्धं सदृशीभूय विचारिष्यन्ति । एतादृशं स्वप्नफलविचारं श्रुत्वा गृहरथावासतः उद्विग्रीभूय श्रीवर्धमानस्वामिसमीपे द्रवमंगीकृत्य पुण्यपालो मोक्षसुखभाग् बभूव । अत्र केचिद् श्रीभद्रबाहुस्वामिना उक्तान् अपि स्वप्नान् व्याख्यायन्ति, तथाहि—“ते णं काले णं, ते णं समए णं पाडलिपुरे नाम नयरे होत्था, जहा णं चंपा तहा मणियन्त्रा, तत्थ णं पाडलिपुरे नयरे पाडलनामवणसंडे होत्था, तत्थ णं पाडलिपुरे चन्दगुत्ते नाम राया होत्था, ते णं कालेणं ते णं समए णं चन्दगुत्तनामराया समणोवासणो अभिगयजीवाजीवो जाव अट्टिमिज्जापवयणरागरत्तो, अह अणया कयावि पक्खियपोसहन्मि पडिजागरमाणस्स सुहपत्तेसु ओहीरमाणे ओहीरमाणे सोलससुचिणा दिट्ठा, पासिता, चिंता समुपज्जा, अह कमेण दिवायरे उट्टिए पोसहं पारेह । ते णं काले णं, ते णं समए णं संभूयविजयसीस्से भद्दबाहुनाम गणहरे जुगप्पहाणे गामाणुगामं विहरमाणे पंचसयसमणपरिवरिया पाडलिपुरे पाडलिणसंडे समोसरिए, राया आगओ जहा कोणिए, पंचविहेणं अभिगमेणं वन्दणेणं सोलससुमिणाणं अत्थं पुच्छ्ह—भयवं ! अज्ज रयणीए मम धम्मचि-

शुक्ता नाथप्रकृते, परन्तु धर्मोत्पत्तिः कालप्रभावतो नोत्पन्नकृते भविष्यति, इति षष्ठस्वप्नफलम् । यथा कश्चिद् मन्दबुद्धिः कृषिकारो धान्यबीजसूपरक्षेत्रे वपति तथा मूर्खबुद्धिमन्तः पुर्मांसः पात्रापात्रमनालोच्य पात्रबुद्ध्या कुपात्रे दानं दास्यन्ति, इति सप्तमस्वप्नफलम् । अष्टमस्वप्नफलम्—स्वर्णकलशसदृशा ज्ञानादिगुणशुक्ताः साधवः स्तोका भविष्यन्ति न च तेषां पूजाप्रभावनामपि कोऽपि करिष्यति, परन्तु ये बाह्याऽऽम्बरवन्तो ज्ञानक्रियारहिताः साध्वाभासाः तान् लोकाः पूजयिष्यन्ति, गीतार्था अपि साधवो हीनाचारिभिः सह मिलिताः चलिष्यन्ति, यथा बहून् ग्रथिलान् लोकान् दृष्ट्वा सज्जनलोका अपि तेषां मध्ये मिलिताः सन्तः जानन्तोऽपि स्वयमात्मजीवितरक्षार्थं ग्रथिला भविष्यन्ति तथा । अथ तत्कथा—पृथिवीपुरे नगरे पूर्णमद्रनामा राजा आसीद्, तस्य महाबुद्धिनिधानः चतुरः सकलकार्यकुशलः सुबुद्धिनामा मन्त्रीश्वरोऽभूद् ; अथैकदा प्रस्तावे राजसभामध्ये लोकदेवनामा नैमित्तिकः समागतः, तदा अमात्येन दृष्टं हे नैमित्तिकचूडामणे ! आगामिकालस्य शुभाशुभवार्ता काचित् प्रकाशयतु, तदा नैमित्तिकेन निजनिमिचशास्त्रं सम्यक् पर्यालोच्य स्वज्ञानबलात् कथितम्—हे मन्त्रीश्वर ! अतो दिनाद् एकस्मिन् मासे मेघवृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानं च ये करिष्यन्ति ते सर्वे मनुष्या ग्रथिलाः मविष्यन्ति, ततः पश्चात् कियति दिवसे शुभा वृष्टिर्भविष्यति, तज्जलपानाच्च पुनः सर्वे सावधाना भविष्यन्ति; एतादृशं नैमित्तिकस्य वचनं श्रुत्वा राजा मात्याभ्यां नगरमध्ये घोषणा कारिता । यत् सर्वैः लोकैः पानीयस्य संग्रहः कर्तव्यः, तदनन्तरं सर्वैरपि राजवचनं श्रुत्वा पानीयस्य संग्रहः कृतः । अथ नैमित्तिककथनानुसारेण वर्षा जाता, तदा सर्वैरपि लोकैः वर्षापानीयस्य पानं न विहितम्, कियति दिवसे गते पूर्वसं गृहीतं जलं यदा सम्पूर्णं जातं तदा राजाऽमात्याभ्यां विना सर्वैः सामन्तादिभिरपि वर्षापानीयं पीवम्, तेन च सर्वप्राप्तो ग्रथिलः जातः अथ सर्वे लोका एकत्रीभूय नद्याः सन्तः नृत्यन्ति हसन्ति अन्याश्च कुचेष्टाः कुर्वन्ति, राजा मात्याभ्यां विना सर्वे तादृशं कुर्वन्तः राजानम्

हे स्वामिन ! अथ रात्रौ मया अष्टौ स्वप्ना दृष्टाः, ताननुक्रमेण भवतामग्रे कथयामि—जीर्णशालायां स्थितो हस्ती दृष्टः १, कृपिश-
पलतां कुर्वन् दृष्टः २, क्षीरवृक्षः कण्टकैर्घातो दृष्टः ३, चतुर्थे च स्वप्ने काको दृष्टः ४, पञ्चमे मृतः सिंहो भयं कुर्वन् दृष्टः ५, षष्ठे
स्वप्नेऽशुचिभूमिकायामुत्पन्नमरविन्दं दृष्टम् ६, सप्तमे स्वप्ने ऊषाक्षेत्रे वीजमुप्तं दृष्टम् ७, अष्टमे स्वप्ने स्वर्णकलशो मलानो दृष्टः ८,
इति राज्ञा उक्तं एतेषां च फले पृष्टे प्रभुर्वक्ति—हे राजन् ! एषां फलमेकाग्रचित्तेन शृणु—अस्मिन् पञ्चमारके दुःख-दारिद्र्य-रोग-
शोक-भयैर्घातो गृहस्थश्रमो जीर्णशालासदृशो भविष्यति; यस्मिन् गृहस्थरूपो हस्ती रक्तः सन् रथास्यति; दुःखं च सुखं कृत्वा मान-
यिष्यति परमुत्तमसुखदात्रीं व्रतशालां नांगीकरिष्यति, इति प्रथमस्वप्नफलम् । पुनः पञ्चमकाले कपिवत् चपला अल्पसम्भा जीवा ज्ञान-
क्रियायामादरभाजो न भविष्यति, साधवश्च शिथिलाचारा भविष्यन्ति, ये पुनः दृढव्रतधारका धर्मकार्ये शिक्षां दास्यन्ति तेषां हास्यं च
करिष्यन्ति, यथा ग्रामीणलोका नगरस्थलोकानां हास्यं कुर्वन्ति; तथा करिष्यन्ति, इति द्वितीयस्वप्नफलम् । तथा ज्ञाने क्रियायां च
भक्तिमन्तो जिनशासनोन्नतिकारकाः सप्तक्षेत्रीचित्तव्ययविधायकाः शुभगुणवन्तश्चाग्निगणिणः क्षीरवृक्षतुल्या ये श्रावकालान् वेधमात्रधारि-
णोऽहंकारवन्तो गुणवत्साधुपुत्रासहमाना खिन्निनः कण्टकतुल्याः रोधयिष्यन्ति, इति तृतीयस्वप्नफलम् । यथा अतिस्वच्छजलभृतां वापीं दृ-
ष्ट्वा काको न तत्र रागं करोति, एवं ज्ञानक्रियायुक्तान् अपि साधून् स्वगच्छे दृष्ट्वाऽपि रागं न साधवः प्राप्स्यन्ति, यथा काकस्य रागं न वापी
प्राप्नोति तथा साधवोऽपि गच्छस्य रागं न करिष्यन्ति इत्यर्थः । परन्तु यत्र गच्छे मन्दाऽऽचाराः साधवः तत्र सुन्दरं स्वगच्छं त्यक्त्वा यास्यन्ति
आत्मनः पण्डितं मन्यमानाः, इति चतुर्थस्वप्नफलम् । जातिस्मृत्यादिरहितं मृतसिंहतुल्यं जिनदर्शनं न परतीर्थिकात् पराभवं प्राप्स्यति
परं परदर्शनानां भयं करिष्यन्ति, इति पञ्चमस्वप्नफलम् । पद्महृदे कमलोत्पत्तिर्भुक्ता, न अशुचिभूमौ, एवं धर्मोत्पत्तिरपि उत्तमकुले

आगतः, तत्र बहूलविप्रगृहे परमान्नस्य पारणं चक्रे, तत्र पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि । तत्र च मार्धद्रादशस्वर्णकोटीनां देवैर्वर्णा कृता । अनन्तरं क्रमेण विहरतः श्रीवीरप्रभोः गोपालक-चण्डकौशिकसर्प-शूलपाणियक्ष-संगमदेव-कटपूतनाठ्यन्तरीप्रमुखैः बहव उपसर्गाः कृताः, तथापि प्रभुध्यानात् किञ्चिन्न मात्रापि न चचाल; मेरुवलिप्रकंप आसीत्, श्रीवीरप्रभोः चातुर्मासी षणमासी-द्विमास्यादि प्रचण्डतपः क्रियायामुद्यतस्य पक्षाधिकसार्धद्वादशवर्षाणि अतिक्रान्तानि । तस्मिन् समये जृम्भिकग्रामे ऋजुबालुकानदीतीरे इयामाककुटुम्बिनः क्षेत्रस्य समीपे शालवृक्षस्याधोभागे गोदोहासनेन स्थितस्य षष्ठतपोयुक्तस्य वैशाखशुक्लदशम्यां तृतीयप्रहरे शुक्लध्याने वर्तमानस्य श्रीवीरप्रभोश्चतुर्णां वातिकर्मणां क्षये सति केवलज्ञानं केवलदर्शनं च समुत्पन्नम् । तत एकादश्यां मध्यमपापायां महासेनवने तीर्थप्रवर्तितम्, शक्रादिदेवैरेकत्रीभूय सपवसरणं रचितम्, पश्चाद् इन्द्रभूत्याद्येकादश गणधराः श्रीवीरेण रथापिताः । अथ प्रभोः चतुर्दशसहस्रमिताः साधवः संजाताः, चन्दनबालादिषट्त्रिंशत्सहस्रमिताश्च साध्योऽभूवन्, शंख-शतकादि एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्षप्रमाणाः श्राद्धाः, सुला-।-रेवतीप्रमुखान्ष्टादशसहस्राधिकत्रिलक्षप्रमाणाः आविकाश्च संजाताः । अथ प्रभोश्चतुर्मासीनां संख्या कथ्यते—दीक्षाऽनन्तरं प्रथमचतुर्मासी अस्थिग्रामे शूलपाणियक्षगृहे कृता, त्रिचतुर्मासी चम्पानगर्याम्, विशालायां-बाणीयग्रामे द्वादश चतुर्मास्यः कृता, राजगृहनगर्यां नालन्दपाटके चतुर्दश चतुर्मास्यः, षट् चतुर्मास्यः मिथिलानगर्यां भगवता कृताः, द्वे चतुर्मास्यौ भद्रिकानगर्यां कृते, एका चतुर्मासी आलम्बिकानगर्यां कृता, एका चतुर्मासी मलेच्छभूमिकायां कृता, एका चतुर्मासी श्रावस्तीनगर्यां कृता, एका च मध्यमपापायां हस्तिपालराज्ञः सभायामन्विता कृता, तत्र अन्तिमचातुर्मास्यां श्रीवीरप्रभुः स्वस्यायुषोऽन्तं ज्ञात्वा मलयलोकोपकारार्थं षोडशप्रहरान् यावद् देशनादत्तवान्, तस्मिन्नवसरे पुष्पालराजा प्रभोर्वन्दनार्थं मागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं समुपटीकृत्य हस्ति-वक्ष्यमाणं पृष्ठवान्-

षड्दिवसकृपासीणामासनानि चक्रमिपरं, अवधिना प्रभोर्जन्म ज्ञात्वा अत्यन्तप्रमुदिनाः सन्त आगत्य जन्मकार्यं कुर्वन्ति । तदनन्तरं-
चतुष्टयसिद्धिरेन्द्राणामासनानि चक्रमिपरे, ततस्तेऽपि अवधिना विज्ञाय अत्यन्तप्रमुदिताः सन्त आगत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य जिनान्भग-
विनं च नत्वा पातरमवस्त्रापिनीं निद्रां दत्त्वा प्रभुं गृहीत्वा मेरुपर्वतोपरि गत्वा स्नात्रमहोत्सवमहंपूर्विकया चक्रुः । पश्चाद् मातुः
समीपे स्थापयित्वा मातरवस्त्रापिनीं निद्रां संहृत्य नमस्कृत्य स्वस्थानं जग्मुः । अथ यस्माद् दिनात् प्रभुर्गर्भे आगतस्तरप्माद् दिनाद्
राजा धनधान्यैर्बुद्धिमाप, स्वर्णरत्नादीनां च वृद्धिः संजाता. ततो गुणनिष्पन्नं सर्वस्वजनसमक्षं माता-पितृभ्यां द्वादशे दिने वर्धमान-
कृपार इति नाम प्रदत्तम्, देवैश्च अनन्तसत्त्वमनन्तधैर्यं दृष्ट्वा महावीर इति नाम विदधे । अथ भोगसमर्थं ज्ञात्वा पित्रा परं प्रमोदतो-
यशोमतीनामन्या राजकन्यया सह पाणिग्रहणं कारितम् । अथ प्रभोः सुपार्श्वनामा पितृव्यः, नन्दिवर्धननामा ज्येष्ठो भ्राता, सुदर्शना-
नाम्नी भगिनी, यशोमती नाम्नी पत्नी, प्रियदर्शनानाम्नी च पुत्री आसीत् । श्रीवीरप्रभुः अष्टाविंशतिवर्षाणि यावद् गृहावासे तस्थौ ।
भगवता पूर्वं गर्भे एवाभिग्रहः कृतोऽभूद्यत् जीवतोः सतोः मातापित्रो मया दीक्षा न गृहीतव्या इति । अथ मातापितृभ्यां देवलोक-
प्राप्ते अभिग्रहं पूर्णं सञ्जातं ज्ञात्वा प्रभुर्दीक्षां ग्रहीतुं तत्परोऽभूत्, तदा नन्दिवर्धनराज्ञ आग्रहात् पुनरपि वर्षद्वयं गृहस्थावासे तस्थौ;
तत्र सांवत्सरिकं दानं दत्तम् । अथ लोकातिवकदेवा आगत्य जानन्तमपि प्रभुं दीक्षावसरं ज्ञापयन्ति-‘अहो स्त्रामिन् ! धर्मतीर्थ-
प्रवृत्तिं कुरु’ इति देववचनं श्रुत्वा प्रभुः षष्ठतपसा संयुतः चन्द्रप्रमानाम्नीं शिविकामारुह्य देवमनुष्यपरिकरेण युतः क्षत्रियकुण्डनगरतो
निःसृत्य ज्ञातवनखण्डे आगत्य शिविकातः उत्तीर्य मार्गशीर्षकृष्णदशम्यामपराह्णे एकाकी एकदेवदूधेण वस्त्रेण सहितः दीक्षां जग्राह ।
तस्मिन् समये चतुर्थे मन्त्रेणैव ज्ञानमुत्पन्नम् । अथ दीक्षां गृहीत्वा प्रभुरन्यत्र विजहार । प्रव्रज्यादिनाद् द्वितीये दिने कोष्ठाकमन्निवेशप्राप्ते

प्राणतनामदशमदेवलोकस्य पुरुषोत्तरविमानाच्छ्रुतः, आषाढशुक्लषष्ठीदिने उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोरे आगते सति क्षत्रियकुण्डप्राप्तन-
गराधिपतिश्रीसिद्धार्थराज्ञो भार्यायाः त्रिशलायाः कुक्ष्यावुत्पन्नः । यस्यां राज्ञौ भगवानुत्पन्नः तरयां राज्ञौ गर्भप्रभावात् त्रिशलाराज्ञ्या चतुर्दश-
स्वरूपा दृष्टाः, तानाह-सिंहः, गजः, वृषभः, लक्ष्मीः, पुष्पमाला, चन्द्रः, सूर्यः, ध्वजः, पूर्णकलशः, पद्मसारः, समुद्रः, देवविमानम्, रत्नराशिः,
निर्धूमाग्निश्च । एवमेते स्वरूपाः क्रमेण दृष्टाः ॐ ततः त्रैलोक्यकुत्रयोदश्यामर्धरात्रे श्रीवीरप्रभोः जन्म जातम्, तस्मिन् समये षट्पञ्चा-

*—अत्र सामान्येन नाममात्रेण सक्षिप्तं श्रीवीरचरित्रं दर्शितम्, अतएव देवल्लोकात् च्युत्वा आषाढशुक्लषष्ठ्यां देवानदागर्भागमनं तथैव
द्वयश्रीतिदिनव्यतीते इन्द्रेण त्रिशलागर्भे अवतारितः (गर्भोपहारः कारितः, इत्यर्थः) एष च विशेषार्थो न दर्शितः । जैनसिद्धांते विशेषार्थे विद्यमाने
ऽपि सामान्यव्याख्याऽवसरे विशेषार्थस्य व्याख्यानं न भवति, यथा-कल्प-आवश्यक-आचारंगदौ आगमपञ्चंगीशास्त्रेषु ' देवानदागर्भात् द्वयश्री-
तिदिनव्यतीतेषु सत्सु हरिणोगमेष्विदेवेन त्रिशलागर्भे स्थापितः श्रीवीरप्रभुः ' एतद्विशेषव्याख्याविद्यमानेऽपि पञ्चाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याऽवसरे
तस्योल्लेखो न कृतः, तेन तस्य तत्र अभावो न भवति, तथैव अत्राऽपि देवानदागर्भागमने विद्यमानेऽपि तस्योल्लेखो न कृतः, तथापि तस्य अभावो न
भवति. अतएव अत्र सामान्यविशेषापेक्षया तद् अवगंतव्यम् । किमुक्तं भवति श्रीवर्द्धमानस्वामिनः विशेषतः षट्सु कल्याणकेषु आगमानुसारेण विद्य-
मानेषु अपि, अत्र सामान्यापेक्षया त्रिशलागर्भागमन-जन्म-दीक्षादिपञ्चकल्याणकानि दृक्कानि. तथैव पञ्चाशकसूत्रवृत्तावपि-सर्वज्ञिर्देवप्रेत्या न्यवन-
जन्म-दीक्षादिपञ्चकल्याणकानि-सामान्येन उक्तानि । परं च कल्प-स्थानांग-आचारांग-आवश्यकनिर्युक्ति-चूल्यादिआगमेषु-महापुरुषचरित्र-वीरचरित्र-
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र-कल्पनिरुक्त-दिग्गजादिकानि प्राचीनशास्त्रेषु च विशेषेण न्यवन गर्भसकृमण-जन्म-दीक्षादिषट्कल्याणकानि दर्शितानि, तेनात्र
विसंवादे न संभाव्यः समवायांगसूत्रवृत्ति-आवश्यकचूर्णिलोकप्रकाश-दशाश्रुतसंवादिशास्त्रानुसारेण श्रीवीरस्य न्यवनद्वयस्य संसिद्धत्वात्. सामा-
न्यविशेषापेक्षया च अस्य विशेषनिर्णयो कल्पद्रुमकलिकायाः प्रथमव्याख्यानात्, अस्मात् निर्मितद्वद्वद्वर्षाणां निर्णयस्योत्तरार्धाच्च अवगंतव्य इति
मणिसागरः ।

विहरन् जीवितस्वामिर्भामहावीरप्रतिमावन्दनायं गतः, एतस्मिन् प्रस्तावे संग्रति राज्ञा राजभर्गो गच्छन् सुस्थितधरिं दृष्ट्वा जातिस्मरणभागे बभूव । ततः राज्ञा समीपे आगत्य बहुभक्तिपूर्वकं शीघ्रं ननाम । कद्वयं संयोज्य राज्ञा गुरुं प्रति वक्तिसम—‘हे स्वामिन् ! मां जानीथ’ इति पृष्टे गुरुराह—हे राजन् ! भवन्तं को नाम न जानाति ? ततो राज्ञा पुनरुवाच—हे ज्ञानसमृद्ध ! ज्ञानविशेषेण भवताऽहमुपलक्षितो न वा ? इति मया पृच्छयते, तदा धृतिश्रमत्कारं प्राप्य श्रुतज्ञानोपयोगं दत्त्वा उवाच—भो राजन् ! त्वं पूर्वभवे संवेगवानरमाकं शिष्यो बभूव, उचमदीक्षाप्राभावतो भवान् राज्ञा जातः, एषा च सम्पद् प्राप्ता । एतादृशं गुरोर्वचनं श्रुत्वा आचार्ये प्रीतिमान् राज्ञा वक्ति—हे स्वामिन् ! मया बुभुक्षितेन रंकेन इदं राज्यं प्राप्तं तत्सर्वं शुष्माकं प्रसादफलं; इतरथा मम राज्यं कुतः ? तस्मादिदं राज्यं भवद्भिर्ग्राह्यं; यथाऽहमनुष्णी स्याम्, एतादृशं राज्ञो वाक्यं श्रुत्वा गुरुरुवाच—हे निर्मलबुद्धे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्यस्य बाहुला नास्ति, वयं तु क्षरीरेऽपि निःस्पृहाः किं पुनः राज्ये, तस्माद् हे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्येन सह किमपि प्रयोजनं नास्ति, इदं राज्यं भवद्भिः पुण्यात् प्राप्तं; ततो हे राजेन्द्र ! पुनः पुण्ये उद्यमः कर्तव्यः, निर्मलं सम्यक्त्वं च पालनीयम् । श्रीजितेश्वरराजगन्नाथस्य निरन्तरं पूजां कुरु । पुनः सुसाधूनां निर्धनानां पंचसमितिः समितित्रिगुणितगुप्तानां सत्त्वदशभेदसंयमपालकानां द्विचत्वारिंशदाहारदूषणवर्जितानां भव्यजीवोपकारकाणां सेवां कुरु, दानादिचतुर्विधस्य धर्मस्याराधने उद्यमं कुरु, एष धर्मो विशेषेण पर्वसु आराधनीयः, एतादृशं गुरुवाक्यं श्रुत्वा राज्ञा उवाच—हे स्वामिन् ! संवत्सरादि समस्तपर्व जिनशासने प्रसिद्धं वर्तते, तस्य पर्वणो महिमा श्रावकैः बहुतरौ मन्यते; परं लोकोत्तरं दीपावलिपर्व कुतः प्रवृत्तं ? अस्मिन् पर्वणि चारुवस्त्रभूषणादीनि मनुष्या धारयन्ति, पुनः वृषमादिभृंगरांजनक्रियां गुहांगणप्रमुखसंस्कारादीनि च कुर्वन्ति, तस्य किं कारणम् ? इति राज्ञा पृष्टे सति गुरुर्वक्तिसम—हे राजन् ! एतस्य सर्व्वन्धं त्वमेकाग्रचित्ततया शृणु । श्रीवर्धमानस्वामी

धर्मकर्माणि विधाय तत्पर्वाराधनीयं, येनेह परत्र च सर्वेष्टसिद्धिः ॥

संवद्धधोमरसाष्टरात्रिप्रमिते (१८६०), मासे शुचौ शोभने । पक्षे प्रोज्ज्वलतायुते सुविहिते, सम्यग्द्वितीयातिथौ ॥

शीघ्रज्यजिनहर्षस्वरिगणभृद्राज्ये मुद्राष्टाहिका—व्याख्यानं सुगमं हितं सुविहितं श्रीजेसलादौ पुरे ॥ १ ॥

श्रीमंतो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिपाः सागरा—स्तच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवरा आसन् स्वधर्मदराः ॥

तच्छिष्यैर्जिनराजराजिचरणभोजप्रसक्तैः क्षमा—कल्याणामिधपठकैः सुमनसां भद्रावतां प्रीतये ॥ २ युग्मं ॥

मुनेरुदयरंगस्या—ग्रहाद्व्याख्यानमादरात् ॥ इदं व्यधायि प्राचीनं पद्यबन्धं विलोक्य तत् ॥ ३ ॥

॥ इति पर्युषणाद्यष्टाहिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥

अथ दीपमालिकाव्याख्यानम् ॥ ११ ॥

श्रीनेमिंशं जिनं नवाऽजिमगंजपुरे स्थितम् । दीपोत्सवस्य व्याख्यानं, लिख्यते देवभाषया ॥ १ ॥

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रस्य पद्मखण्डे मालवदेशे अलक्रातुल्या उज्जयिनी नाम नगरी बभूव । तस्यां सूर्यवत् तेजस्वी भूगुणमम-
न्वितः संप्रतिनामा राजा राज्यं करोतिरम । अथैकदा उज्जयिनीं सुस्थितस्वरिनामा आचार्यः षट्षिंशद्गुणैर्विभ्राजमानो ब्रामाचुग्रामं

दार्थश्रुत्वतो भवति, तावदेव सा तस्य खड्गधारां वयन्ध, न पुनस्तस्य सत्त्वस्य. ततो राजा खड्गधारावन्धनाद्विलक्षः सन् कंठनाल-
विडम्बकं नवं नवं खड्गं गृहीतवान्, यदासौ भूषतिर्मनागपि सत्त्वात् चचाल तदा ते त्रियो स्वकीयं रूपं प्रादुःकृत्यास्त्यादराज्यज-
येत्सुचतुः, पुनश्च—

जय ! त्वं वृषभस्वामि ! कुलसागरचन्द्रमाः । जय ! सत्त्ववतां दुर्यः, जय ! चक्रीशानंदनः ! ॥ १ ॥

अहो ! तव धैर्य ! अहो ते मनसो निश्चयः ! यत्स्वस्य विनाशेऽपि मनाक् स्वन्नवं न त्यक्त्वान्. देवेन्द्रः स्वसभायां देवानां
पुनस्तवातुलं सर्वं विशेषतः प्रशंस, हे राजन् ! आवाभ्यां अश्रद्धानाभ्यां स्वर्गादागत्य स्वनिश्चयात्त्वं क्षोभयितुमारब्धः, परं त्वां
क्षोभयितुं कोऽपि न समर्थः. हे जगत्प्रभुकृत्तावतंस ! हे वीर ! त्वयैव इयं पृथ्वी रत्नस्ररिति सत्त्वं नाम धिमर्ति, इत्थं तयोः स्तुवत्योस्तत्र
देवेन्द्र उपागमत्, जयजयशब्दमुच्चात् पुष्पवृष्टिं च कृतवान्. तदा प्रतिज्ञाभट्टा उर्वशी हन्द्रेण सोपहासं निरीक्षिता सती तत्पुरतो
नृपगुणान् जगौ. इन्द्रोऽपि तस्मै वरमुकुटकुण्डलांगदहारान् दत्त्वा च ताभ्यां सह स्वर्गं ययौ. सूर्यशशा अपि सत्यप्रतिज्ञः प्रमुदितः
सन् सजीत्या पृथ्वीं पालयतिस्म. अथ स राजा भरतेशवत् पृथ्वीं जिनगृहमडितां कुर्वन् श्रीसंवषात्रया जन्म पवित्रयन् श्रीयुगादि-
जिनचरणवत् नित्यं चतुर्दश्यष्टमीपर्व आराधयामास, तथा व्रतधारिणः श्रावकान् स्वगृहे भोजयामास. पूर्वं भारतेन कांकिणीरत्न-
रेखाभिः श्रावका अकिताः, सूर्यशशा तु सौवर्णोपवीतेन तेन तैचिताश्चक्रिरे. तस्य राज्ञ उदारचरिता बहवः कुमार आसन्. यथा
ऋषभस्वामिन ईश्वराकुवंशो बहते, तथा सूर्यशशः सूर्यवंशोऽभवत् ; सोऽप्येकदा पितृवत्स्वरत्नदर्पणे पश्यन् संसारसागरतां धारयन्
क्वैवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोध्य मुक्तिं प्राप । इति निजनियमदृढपालने सूर्यशशोनुपकथा ॥ मन्थारमभिष्टाद्विकापर्वणीत्यं

करणमंगीकृतमेव, अहमेकदा त्वत्परीक्षार्थं त्वत्तत्त्ववाचितवती, त्वं तु वदश सत्त्वेन कार्येण क्रोधवशं गतः, हे नाथ ! अहं शीलादपि सुखादपि उभयस्माद् भ्रष्टा, तस्मान्मम चित्ताग्निसेवनमेव श्रेयःशरणमस्तु. इति तद्वचः श्रुत्वा तन्मग्नपानसो नृपः स्ववाक्यं स्मरन् जगाद, हे मित्रे ! ताततातेन च यत्कृतं तत्पर्वणो नाशं तत्पुत्रोऽहं कथं कुर्वे ? हे हरिणाक्षि ! मम सकलां पुष्टीं कोशं गजाश्वदीं च सर्वान् त्वं स्वयं गृहाण; परं येन न सौख्यं, न च धर्मस्तदकृत्यं मां मा कारय ? ततः सापि ईषद्विहस्य कोमलबाण्या प्रोवाच, हे राजन् ! भगवद्भां सत्यवचनमेव सद्ब्रूतं, यतो येन पापिना स्वांगीकृतविधातः कृतः सोऽशुचिस्तस्य भगवत्पुष्टी अतिपीडति. हे नाथ ! यदि त्वया इदमपि कार्यं न सिद्ध्यति तदा राज्यादिदातृत्वं कथं सेत्स्यति ? त्वदर्थं मया पितुर्विधाधैश्वर्यं त्यक्तं मयैतद्राज्यादिना किं कुर्वे ? अथ हे स्वामिन् ! यदि पर्वमंगं न कर्त्ता, तर्हि मत्पुत्रतो मुणादीशप्रासादं पातय ? इति तद्वचनश्रवणमात्रेणैव नृपो वज्राहत इव मूर्छां प्राप्य गतचैतन्यो भुवि पयात. तदैव मंत्रिणा आदेशादकुलैस्तनरिकरजनैः शीतलजलादिसंसेकान्नृपो लब्धचैतन्यो विहितः; अथ सूर्ययशा नृपः स्वपुरः स्थितां तां स्त्रियं दृष्ट्वा कुपितो जगाद, रे अधमे ! अयं तवाचारो बाण्या मत्पुरः स्वकुलाधमतां विकिरति, यत उद्गारवदाहारो भवेत्, त्वं विद्याधरपुत्री न, किंतु चांडालपुत्री दृश्यसे, मया पणिभ्रमेणैव काचखंडादरश्चक्रे, यो देवस्रैल्लोक्ष्यनाथस्रैल्लोक्ष्यवांदितस्तत्प्रासादमंगकृत् कोऽपि कथं भवेत् ? तस्मात् हे स्त्रि ! स्वयं स्ववचसा बद्धं पापमूढं कर्तुं धर्मलोपं विनाऽन्यथाचरस्व ? पर्वलोपं चैत्यध्वंसं चाह सर्वथा न करोमि, तत् श्रुत्वा सापि ईषद्विहस्य पुनस्तस्मिन्नाच-हे नाथ ! अन्यदन्यदिति च तद्वचो दूरतो याति, यदीदं त्वं नांगीकर्त्ता, तर्हि त्वं स्वयं स्वपुत्रस्य शिःफिलत्वा सद्यो मह्यं देहि ? अथ राजा विमृश्य वदतिस्म, हे सुलोचने ! मत्सुतो मत्तोऽभवत्, तस्मान्मम शिरस्तव कातलस्थमस्तु, इत्युक्त्वा नृपः करेण खड्गं गृहीत्वा यावत् स्वशिरच्छे-

तपश्च कर्तव्यं, जिनपूजाश्च विधेया, इत्यमेता ने पर्वीण्याराधयन् जनः पुण्यान्यर्जयति, ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयित्वा मुक्तिं याति, अतो हे कान्ते ! सप्तम्यां त्रयोदश्यां च लोकप्रबोधाय अयं पटहोद्बोधो मया देशात्प्रजायते. अथोर्वशी एतन्नुपवचः श्रुत्वा तन्निश्चयचमत्कृतापि माय, वचनप्रपञ्चेन जगाद, हे नाथ ! इदं मनुष्यत्वमिदं रूपमिदं राज्ञ्यं सर्वं तपःकृशादिभिस्त्वया कथं विडम्बयते ? यथेच्छं सुखानि भुङ्क्व ? पुनर्मर्मानवो भवः कः ? राजसङ्गोपाश्च कः ?

अथ कर्णपोस्तत्रपुत्रुत्वं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा नृ। उवाच रे रे धर्मनिर्दामलिनस्व भावेऽधमे ! इयं तव चाणी मनागपि विद्याधरकुला-
चारोचित्वा न दृश्यते, तव सकलं चातुर्यं धिक्, रूपं वयः कुलं च धिक्, येन त्वं जिह्मपूजादिकं मद्धर्मकृत्यं निर्दसि, पुनर्मनुष्यत्वपद्-
पारोभ्यराज्यादीनि तपसा प्राप्यते, तत्तपः कः कृतज्ञो नाराधयेत् ? यो नाराधयेत् स कृतज्ञ एव, धर्मारोधनतो हि देहस्य विडम्बनं न स्यात्,
धर्मं विना केन न विषयैस्तु विडम्बनमेव, तस्माद्यथेच्छं धर्मः कर्तव्यः, पुनः पुनर्मर्मानवो भवः कः ? व्रतधीः का ? सुगर्हिहादिबाला
अपि अष्टम्यां पाश्चिके चाहारं न गृह्णति, तर्हि अहं कथं गृह्णामि ? तेषां ज्ञातृत्वं च धिगस्तु, ये सर्वधर्मकारण पर्वीराधनं न कुर्वन्ति-
श्रीगुणादिजिनोपदिष्टमिदमुत्तमं पर्वीरित्व, तदहं तपो विना कंठगतमाणैरपि पर्वं वृथा न कुर्वे, हे स्त्रि ! मम राज्ञ्यं प्रयातु, प्राणक्षयो-
ऽस्तु, परं पर्वनपसोऽहं अष्टो न भवामि ! तत इत्थं क्रोधाकुलं नृपवचः श्रुत्वा उर्वशी मोक्षमायां कुर्वती पुनरुवाच-स्वामिन् ! भवतः
कायक्लेशो माभूदिति प्रेमरसत एव मयैतद्वचः प्रोक्तं, तस्मात्क्रोधावसरोऽत्र नास्ति. पूर्वतु आवाभ्यां पितृवाक्यविमुखीभ्यां स्वच्छन्द-
चारी नृपतिर्न ह्यत्र, सांप्रतं पूर्वकर्मपरिणामात् त्वं वरो वृत्तस्तेनावयोः संसारसौख्यं शीलं च सर्वप्रकरमाद्भव, यदि स्वाधीनपुंस्त्रि-
योर्योगो भवेत्तदा सांसारिक सुखं स्यात्, अन्यथा रात्रिदिवसयोगवद्विडम्बनमेव, हे स्वामिन् ! पुरा नाभेयजिनाग्रे त्वया तु मद्राक्य-

उवाच. आवां मणिचूड विद्याधराजस्य पुत्र्यौ, आबाल्यात्कलास्वेवादरवत्यौ अभूता, क्रमेण यौवनं प्राप्ते वीक्ष्य अस्मत्पिता वचिर्ता-
कतुं लग्नः, आवां स्वमह्यं पतिमलममाने स्थाने स्थाने अहञ्चैत्यानां नमस्याभिर्निज जन्म सकलं कुर्वहे । पुनर्मानवो भवः क्व ? इयम-
योध्यापि तीर्थभूतास्ति, अतोऽत्र भरतक्रारिते चैत्ये आदिजिनं नमस्कृत्पात्रयोरागमनमभूत्. एवं कथयंत्योस्तयोर्मन्त्री उवाच-अमुना
सूर्ययज्ञसा नृपेण सह युवयोः संगमः श्रेष्ठः यतोऽसौ कृष्णमस्त्रामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्र सर्वकलासंपूर्णः सौम्यः सद्गुणवान्
चलवांश्च अस्ति तस्मान्निहितं कृष्णमस्त्रामी युवयोस्तुष्टौ यदुत अकस्मात्सूर्ययज्ञा वरः प्रापतः । मंत्रिणि एवं वदति सति ते तम्बुचतुः
आवां हि स्वाधीनं पतिं मुक्त्वान्यं पतिं नैवाश्रयावहे. ततोऽपात्यो नृाज्ञया ते इत्यवोचत्, युवयोर्वाचमन्यथा कुर्वन्नुपतिर्मया निषे-
ध्यः, मंत्रिणा एवमुक्ते सति तदैव श्रीयुगादीश्वरसमक्षं तेषां पाणिप्रहोत्सवः संज्ञातस्त्वतस्त्वयोः प्रीतिरसाकृष्टे भूयतिः संमारे वद्भोगमेव
मारं मन्यमानोऽहर्निशं ताभ्या सह विविधान् भोगान् भुञ्जानो विस्मृतान्यकृत्यः सुखेन कालं निनाय । अथ एकदा संध्यामपये ताभ्यां
पत्नीभ्यां युतः सूर्ययज्ञा नृपो गवाक्षं ययौ, तदा भो लोकाः ! श्वोऽष्टमीपर्व माधि, ततस्त्वदाराधने सादरैर्मोक्षमिति पटहोद्घोषणां ताभ्यां
कपटस्त्रीभ्यां श्रुत्वा ततोऽासरं विज्ञाय रंभाऽज्ञानतीव नृपतिं प्रति सादरा सती भंभावादनकारणमपृच्छत् । नृपतिरुवाच हे रंभे ! शृणु, ?
अस्माकं तातेनोक्तं चतुर्दश्यष्टमीरूपं पर्वस्ति, यथाभावास्या पौर्णमासी अष्टाहिकाद्वयं चातुर्मासत्रियं वार्षिकं पर्युषणालयं च पर्व एतानि
अन्यान्यपि पर्वाण्युक्तानि संति; ज्ञानाराधनार्थं पंचमी च प्रोक्तास्ति । एतेषु पर्वदिनेषु विहितं पुण्यं स्वर्गमोक्षसुखप्रदं भवेत्. तस्माच्चतुः-
पठ्यार्पित्विलं गृहक्यापारं परित्यज्य शुभं कर्म विधेयं; पुनश्चतुःपठ्यार्पित्वान-स्त्रोसंग-कलह-द्यतकीडा-परह रय-मात्सर्य-क्रोधादिकृपा-
यसंगप्रसादादि न किमपि कर्तव्यं, प्रियेवपि ममता न विधेया, परमेष्ठिस्मरणादिषु मध्यानवता भाव्यं, सामायिकं पौषधं च पष्ठष्टमप्रमुखं

कंपते, समुद्रो वा मर्यादां त्यजेत्, कल्पवृक्षो वा निष्फलो भवेत् तथाप्येवः कंठगतैः प्राणैरपि जिनाज्ञावत् स्वकृतं निश्चयं न मुंचति, अथोर्व-
शीर्द्रवचः श्रुत्वा किंचिन्मनसि विचार्य प्रत्युत्तरमुवाच-हे स्वामिन् ! शुक्तायुक्तज्ञस्त्वं मनुष्येषु निश्चय किं श्लाघसे ? यः समयातुनिष्पन्नश्च-
रीरोऽवजीवकः स देवैरप्यचाल्य इति कः श्रद्धयाति ? मद्दानसंपूरेण केपां विवेकप्रमुखा गुणा न विरज्यं याति ? तत्र गत्वा तमप्यहं
सद्यो ब्रवाद् अंशयिष्ये, इति प्रतिज्ञां विधाय रंभया सहिता उर्वशी हस्तेन वीणां दधाना स्वर्गात् भूमिपत्ररतिरम्भः अयोध्यानि कटोद्याने
च श्रीकृष्ण भस्वामिनश्चैत्ये मोहोत्पादकमप्यद्भुतं रूपं कृत्वा गायतिरम्भः तद्गानमोहिताः पक्षिमृगसर्पाद्या अपि आलेख्यलिखिता इव पाषा-
णघटिता इव वा निश्चरन्नेत्रास्तरयुः ।

इतश्च श्रीसूर्यपञ्चा अश्वं बाहयित्वा पञ्चाद्वरुमानः पथि तयोरतिप्रभुरगानध्वनीन् शुश्राव, तदा वाजि-गज-पक्षयः पदमपि यानेऽसम-
र्था अभूवन् . एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा नृपोऽपात्य प्रति सादरमुवाच-भो मंजिन् ! संसारे नादममः सुखदः कोऽपि न दृश्यते . यद्गज्ञात्पञ्चवो-
ऽप्यमी ईदृग्मोहिताः संति । नादेन देव-दानव नृप-कामिन्यादयः सर्वेऽपि प्रायो वशी भवन्ति . ततो वयमपि क्रमसरत्नामिनं नमस्कृत्य
तत्र चैत्ये यामस्तत्र गत्वा एतद्गुणेश्वरादमपि लभस्यामहे । इत्थमामंत्र्य तद्गानमोहितो भूपालो मंजिणा सह जिनचैत्यान्तर्जगाम । तत्र
हरतयोर्वीणां विभ्रतया, गीतध्वनिं कुर्वतया कामभार्येण दिव्यसौंदर्ये दे कृपारिके विलोक्य स्नेहचक्षुर्विमुक्तैः कामवर्णैर्बुद्धिं विद्धो नृपश्चि-
तयामास . एतयोरिदमप्यद्भुतं रूपं कस्य पुण्यवतो भोगाय भविष्यति ? ततो राज्ञा मुहुर्मुहुर्नयश्चक्षुषी क्षिप्त्वा युगादीशितुः पादौ प्रण-
म्य चैत्याग्निःसुत्य बहिर्प्रदेशे उपविष्टस्त्वयोः कुलादिक ज्ञातुं मंजिणे आदिष्टवान् . मंत्र्यपि नृगादेशात्तयोः समीपं गत्वा सुधामधुरया
वाचा संभाष्य इत्थमालपत् . हे कन्यके ! युवां के ? युवयोः पति कः ? किमर्थमिहागमनं चेत्येतत्सर्वं वदत . अथ मंजिवचः श्रुत्वा तयोरैका

स्मरणं प्राप्य जिनधर्मात्तरक्तोऽभूत्, ईदृशोपायं विना मम जैनधर्मप्राप्तिः कुतः ? अनार्यत्वमहापंके निमग्नोऽहं त्वयोद्धतस्त्वत्प्रसादादेव च मे चारित्र्यावाप्तिर्जाता, ततः श्रेणिकाभयकुमारादयः सर्वेऽपि लोकारतमृषिं वंदित्वा तुष्टमनसः स्वस्थानं ययुः; ततो मुनि राजगृहपुराभ्यर्णे समवसृतं श्रीवीरस्वामिनमभिवंद्य तच्चरणकमलसेवया स्वकीयं जन्म सफलीकृत्य क्रमेणायुः क्षये शिवं प्राप ॥ इति श्रीजिनदर्शनमाहात्म्ये आर्द्रकुमारदृष्टान्तः ॥

पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदाह—तपोविधानादि, यथाशक्ति तपसि यत्नो विधेयः, चतुर्थ-पञ्चाष्टमादितपः कार्यमित्यर्थः, तत्र यदि कश्चित् स्नेहवशात्तन्निषेधं करोति तथापि तल्लोपबुद्धिर्न धार्या श्रीभरतपुत्रस्वर्ययोनुपवत्, तत्कथा चेयं—

अयोध्यायां नगर्यां स्वर्ययशा नृप आसीत्, स च त्रिखंडभूमिस्वामी नीतिवत् अखंडशासनो दुष्टान् वैरिणः स्ववशे नीतवान्, इंद्र-णोपदीकितं मुकुटं शिरसि धृतवान्; तस्य मुकुटस्यैव माहात्म्याच्च स नृपः सुरसेव्योऽप्यभूत्, तस्य राज्ञो राधावेधपणात् ग्रामा कनकविद्याधरपुत्री जयश्रीनामिषट्पञ्चाङ्गी बभूव, अन्यान्यपि तस्य बह्वति कलत्राणि आसन्. स राजा चतुःपर्वो विशेषेणाष्टमीं चतुर्दशीं च प्रत्याख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादरवत्पर्वदरोऽस्य चेतसि अतिबल्लभोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वाणि रक्षति। अथैकदा सौधर्मेन्द्रः सुधर्मासमाश्रितो ज्ञानात्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चमत्कृतिं प्राप, तदोर्वशी देवी विश्ववशीकरणसामर्थ्यं विभ्रानाऽकस्मात्सुरेन्द्रशिरःकंपं दृष्ट्वा प्रोवाच. स्वामिन् सांप्रतं शिरः कंपनकारणं तु न किमपि दृश्यते तत् किं निमित्तं तुष्टेन नाशेन शिरःकंपः कतरतदा सुरेन्द्र उवाच-पयाधुना ज्ञानदृष्ट्या भरतक्षेत्रे ऋषभस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्रोऽयोध्याधिपः स्वर्ययशा नाम राजा सात्त्विकानां शिरोमणिर्दृष्टः, स आष्टमीचतुर्दशीपर्वणस्तपसः कृतबहुयत्नैः सुरैरपि चालयितुं न शक्यते, यदि स्वर्यः पूर्वदिक्षमतिक्रम्य पश्चिमायामभ्युदेति तथा मेरुवर्तिः

यः, एवं स मुनिर्गोत्रालं निरुत्तरीयके तदा जय जय मन्दं कुर्वद्भिः खेचराद्यैश्च तस्य पद्मामुनेर्वह्नी प्रशंसा कृता ॥

तत आर्द्रश्चरिर्हस्तितापसाश्रमसमीपे आययी, तत्रस्थारतापमाश्र एकं महातं हस्तिनं हत्वा तन्पांसं भुञ्जाना बहून् दिवसान् व्यती-
यति, ते चैवमृच्छुः, एकरस्यैव हस्तिनो हननं वरं, यत एकजीवघातेन भूयान् कालोऽतिगम्यते, मृगतितिरमत्स्याद्यैर्धान्यैश्च बहुभिरपि न
तथा, तस्मात्तद्भक्षणं न युक्तं बहुपापसद्भावात् तदा च ते मिथ्याधर्मनिष्ठास्तपस्विनो भारणार्थं एकं महावत्तं गजं बन्धुः यत्र शृङ्खला-
बद्धः स गज आसीत्तेनैव भारेण करुणानिधिः स महर्षिर्जगाम, तदा स हस्ती मुनिपंचशतीयुतं बहुभिर्जनैर्वैद्यपानं तं महर्षिं दृष्ट्वा लघु-
कर्मत्वादित्यचितयत्, अहमप्येनं मुनिं वंदेयं यदि बद्धो न भवेयं, बद्धस्तु किं करवाणि ? एवं चित्तयतस्तस्य महर्षेर्दर्शनान्त्सद्योऽयः
शृङ्खला व्यशीर्यत, अथ स हस्ती निरर्गलः सन् तं मुनिं वंदितुमभ्यागात्, तदा लोका एष मुनिर्हर्षो हत इति ब्रवाणाः पलायनं चकि-
रे, मुनिस्तु तथैव तस्थौ, गजोऽपि नप्रीकृतकुंभस्थलः सन् तं मुनिं नमतिस्म, शृङ्गादण्डं प्रसार्य मुनिपादौ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा परमं सुखं
प्राप, ततः स गजः समुत्थाय भक्त्या मुनिं पश्यन् अक्याकुलः सन् अरण्यानीं प्रविवेक्ष, तदात्यद्भुतं तत्प्रभावं दृष्ट्वाऽतिकोपं प्राप्तास्ते
तापसा अपि आर्द्रकुमारसायुना प्रत्यबोधयंत, ततस्तत्प्रेषिताश्चैते श्रीवीरसमवसरणे गत्वा दीक्षां जगृहुः ॥

अथ धेणिकराजापि तथा गजमोक्षेण तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽभयकुमारयुक्तस्तत्रागात्, मुनिर्मैवत्या वंदमानं राजानं धर्मलाभाशि-
पं ददौ, अथ शुद्धभूतले आसीनं मुनिं राजा पप्रच्छ हे भगवन् ! हस्तिमोक्षणान्पप महदाश्चर्यं सपजनि । मुनिरुच्ये-हे राजन् ! हस्ति-
मोक्षणं न दुष्करं, किन्तु आमर्ततुपाशमोक्षणं मां दुष्करं प्रतिभासते । राज्ञा पृष्टं स्वाभिन् तत्कथं ? तदा स मुनिः सकलामपि स्वां कथां
कथयामास । तत आर्द्रकुमारोऽभयं प्रत्यभाषत त्वं मम निष्कारणोपकारी धर्मनाथवोऽभूत्, हे मित्र ! त्वत्प्रेषिताहर्तप्रतिपादार्थनादहं जाति-

अथ प्रतिज्ञापूर्णीभवनांतरं स वैराग्यपूर्णमानसो रात्रेः पश्चिमे प्रहरं इत्यन्वितयत् , मया प्राग्भवे मनसैवव्रतं भग्नं तेनाहमनार्यत्वं प्राप्नोऽस्मि, अत्र भवे पुनर्व्रतं गृहीत्वा मुक्तपतः का गतिर्मे भविष्यति ? इदानीमपि प्रव्रज्यां गृहीत्वा तपसा आत्मानं शोधयामि, इति विचिंत्य प्रातःकाले श्रीमतीं पत्नीं स्वसुतं च संभाष्य तदनुमतिं च लात्वा साधुर्लिंगं समादाय निर्ममत्वा गृहान्निर्गम्यौ । अथ राजगृहं व्रजन् अंतराले चौर्यवृत्तिं कुर्वाणां स्वसामंतपंचशतीं ददर्श, तैरप्युपलक्ष्य भक्त्या वंदितः, स साधुस्तानवादीद् युष्माग्भिर्महापा-
पहेतुरेषाजीविका किमाहता ? तैरुक्तं हे भग्नो ! अस्मान् वंचयित्वा यदा त्वं पलायिष्टस्त्वदोदितो लज्जया भूपतेर्मुखं न दर्शयामः, तवैवा-
न्वेषणे लग्नाः पृथ्वीं अमंतश्चौर्यवृत्त्यैव जीवामः, मुनिरुवाच अयुक्ता वृत्तिर्भवद्भिराहता, केनापि पुण्ययोगेनेदं मानुष्यकं प्राप्य स्वर्गा-
पवर्गप्रदो धर्म एव सेव्यो हिंसाऽस्त्यचौर्याब्जक्षपरिग्रहपरित्यागः कर्तव्यः, हे भद्रा ! यूयं स्वामिमंक्ताः स्य, प्राग्वदहं युष्माकं स्वामी-
अतो ममैव मार्गं प्रपद्यध्वं, ततस्ते प्रोचुः पूर्वं त्वमस्माकं स्वाम्येवाभूः, सांप्रतं तु गुरुरप्यसि यतस्त्वयारमभ्यं धर्मो ज्ञादितोऽयारमान्
दीक्षयानुगृहाण; तत आर्द्रकुमारस्तान् प्रव्राज्य तैः सहितः श्रीमहावीरं वंदितुं राजगृहानिमिमुखं ययौ, मार्गे गच्छतस्त्वस्य गोशालोऽभि-
मुखो मिलितो विवादं कर्तुं प्रवृत्तः, भूचराः स्वेचराश्चापि सहस्रश आयाताः कौतुकार्थिनस्त्वस्युः ॥

अथ गोशालोऽवदत् भवतां तपःकष्टं वृथैव, यतः शुभाशुभफलानां कारणं नियतिरेवास्ति, ततो मुनिरवादीत् पौरुषमपि कारणं
मन्यस्व, यदि सर्वत्र नियतिमेव कारणं मन्यसे तर्हि अभीष्टसिद्ध्यर्थं सर्वाः क्रिया वृथा प्रसज्येरन् , तथाहि—हे नियतिवादिन् ! सर्वदा-
स्वस्थाने एव किं न तिष्ठसि ? भोजनान्नाद्यर्थं च कथमुद्यमं करोषि ? एवं स्वार्थसिद्धये नियतिवत्पौरुषमपि साध्यमस्ति, अर्थसिद्धौ नियते-
रपि पौरुषमपि किञ्च भजते, तथाहि आकाशात्पानीयं पतति, परं भूखननादपि तद्भवेत्, यतो नियतिर्बलीयसी, परं नियतेरपि पौरुषं बली-

यथा प्रतिदिनं यातानायातांश्च सर्वानपि साधून् पश्यामि, श्रेष्ठयुवाच इह पक्षते ये केऽपि महर्षयः समायाति तेभ्यस्त्वं प्रत्यहं स्वयं भिक्षां
देहि, येन सर्वेषां दर्शनं स्यात्, ततः सापि प्रत्यहं तथैव चक्रे, तल्लक्षणं दिदृक्षमाणं च मुनीनां चरणानवदत्, अथ द्वादशे वर्षे स महा-
बुद्धिर्भूतः सन् तत्रागतस्त्वल्लक्षणदर्शनात्तथोपलक्षितश्च, तदा श्रीमती तमपिप्रवाच हे नाथ ! तत्र देवकुले तदा यो मया हृतः स मम
वरस्त्वमेवासि, मद्भाग्यैरेवाधुनागतोऽसि, अथ मां मुग्धां त्यक्त्वा क्व यास्यसि, यदा त्वं दृष्टवणोऽभूः, तद्दिनादारभ्य मम महादुःखेन
कालोऽगमत्, तस्मात्प्रसादं विधाय मामंगीकुरु, एवं स्थितेऽपि यदि मामवमन्यसे तर्हि अग्निप्रवेशं कृत्वा तुभ्यं स्त्रीहत्यापातकं दास्ये,
तदान्यैरपि तत्पित्रादिभिर्महाजनैर्विवाहाय अभ्यर्थातः स साधुव्रतारंमनिषेधकं तद्देवीवचनं सस्मार, तत्तस्वर्गोत्पत्त्यकर्मोदयादृणमोक्षमिव
कर्तुं तां श्रीमतीं पर्यर्पणीव । अथ श्रीमत्या सह चिरं भोगान् भुञ्जानस्य तस्य क्रमेण पुत्रः संजातः, स च क्रमेण वर्द्धमानो राजभुक्
इव वक्त्रमुल्लसज्जिह्वोऽभवत्, तावति पुत्रे संजाते सति स आर्द्रकुमारो हर्षितः सन् श्रीमतीं प्रोवाच, अतः परं ते पुत्रः सहायोऽस्तु, अहं
प्रव्रजामि, तदा बुद्धिनिधिः श्रीमती सुतं प्रत्यवसरं ज्ञापयितुं तूल्यपुणिकासहितं तर्कुमादाय समुपाविशत्, तदा तूलकर्तनक्रियां कुर्वाणां
तां विलोक्य स बालकः पप्रच्छ हे अंब ! एतत्पामरलोकोचितं कर्म किं प्रारब्धं ? सा प्रोचे-हे पुत्र ! तव पिता त्वां मां च त्यक्त्वा प्रव्र-
ज्यार्थं गंतुमनो वर्त्तते, गते चास्मिन् पतिहीनाया मे तर्कुरेव शरणं, तदा बालको बाल्यान्मनाक्षरैरुवाच-अहं बद्ध्वा धारयिष्या-
मि कथं मे पिता यास्यति ? इत्युक्त्वा तत्पुमिः पादौ बबन्ध. आर्द्रकुमारोऽपि तन्मधुरं बालवचोबुद्धं श्रुत्वा सुतस्नेहादेवमुवाच, हे पुत्र !
यावद्भिस्त्वभिर्मोपादौ बद्धौ तावन्ति वर्षाणि पुनर्गृहे स्थस्यामि, गणयित्वा बंधनानि अच्छोदय ? ततो गणिता द्वादशबंधा अभवन्,
तेन स द्वादश वर्षाणि पुनर्गृहे स्थारभ्य इत्युक्त्वाऽबाहयत् ॥

मुनिस्तीक्ष्णं व्रतं पालयन् भूमंडले विचरन् अन्यदा वसंतपुरपत्तनं प्राप्य कस्मिंश्चिद्देवकुले कायोत्सर्गेण च तस्थौ ॥

इतश्च तस्मिन्नागरे देवदत्तो नाम महाश्रेष्ठ्यभूत्, तस्य धनवती नामा पत्न्यासीत्, अथ बन्धुमतीजीवो देवलोकाच्च्युत्वा श्रीमतीनामा अद्भु-
तरूपा तयोः पुत्री समजनि, सा च धात्रीमिलाल्यमाना क्रमेण रजःक्रीडोचितं वयः प्राप, एकदा तत्र देवकुले पौरकन्याभिर्मुक्ता श्रीमतीकन्या
पतिवरणक्रीडया रंतुमाययौ, तदा सर्वाः कन्या भर्तारं दृणुतेत्युचुस्ततः कयापि कोऽपीत्येवं सर्वाभिः स्वरुचिवरा इवाः, श्रीमत्योक्तं हे
सख्यो ! मया तु अयं पूज्यो वृत्तस्तदा साधुवृत्तमिति देवता प्रोवाच, पुनर्गर्जितं तन्वाना सा एव देवी तत्र रत्नान्यवर्षत्, श्रीमती गार्जि-
ताङ्गीताः तस्य मुनेः पादेऽलगात्, स मुनिः क्षणमात्रं स्थित्वाऽर्चितयत्, रह तस्थुषो ममानुकूलं उपसर्गोऽभूत्, अतोऽज न रथेयमिति
विचिंत्य सोऽन्यत्रागात्. तदा अस्वामिकं धनं रात्रि एवेति निश्चयं कृत्वा तानि रत्नान्यादातुं राजा तत्रान्नागाम, राजपुरुषास्तद्द्रव्य-
स्थानं नागसंकुलं ददृशुः, देवतया चोक्तं एतद् द्रव्यमस्यै कन्यार्यै मया वरके प्रदत्तमस्ति, इति अत्वा नृपो विलक्षः सन् स्वरस्थानं
ययौ, ततस्त्वत्सर्वं धनं श्रीमतीपिता श्रेष्ठी जग्राह । अथ कियता कालेन श्रीमती परिणेतुं बहवो वरा अदौकृत, तत्स्वरूपं पित्रा पुत्र्यै उक्तं-
तदा श्रीमती जगाद-हे तात ! यो महर्षिमया वृत्तः स एव मम वरः, तद्वरणे देवता य द्रव्यमदात् तद् द्रव्यं गृह्णता त्वयापि तदनुमत-
मेव, ततस्त्वस्मै मां कल्पयित्वा न्यस्मै दातुं नार्हसि, उक्तं च—

सकृज्जलपति राजानः, सकृज्जलपति साधवः ॥ सकृत्कन्याः प्रदायत, त्रीण्येतानि सकृत् सकृत् ॥ १ ॥

एतत् श्रुत्वा श्रेष्ठ्यन्ते, स तु अपर इव एकत्र नावतिष्ठतेऽतः कथं प्राप्यते पुनरत्रायासयति न वा, आयातोऽपि कथं ज्ञायते ? किं
तस्याभिज्ञानं ? तदा श्रीमत्या उक्तं-हे तात ! मया तद्दिने गार्जितमीतया तच्चरणे विलज्जयामिज्ञानं दृष्टमस्ति, तस्मादतः परं तथा कुरु

प्रतिषां पूजयन्नाद्रकुमारो दिवसानतिवाहयतिस्म, एकदा कुमारो नृपमेवं व्यजिज्ञात् है तात ! स्वमित्रमभयकुमारं द्रष्टुमिच्छामि, आर्द्र-
कनृपोऽवादीत्, हे वत्स त्वया तत्र गमनेच्छा न कर्तव्या, अस्माकमपि स्थानस्थितानामेव भ्रणिकेन सह भेदयमस्ति; तदा पित्राज्ञया
निबद्धोऽभयसंसर्गं प्रति उत्कंठितश्चाद्रकुमारोऽपि न तस्यौ न च जगाम, तथा स आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियास्तु च अभयकु-
मारेणाश्रितां दिशं नेत्रयोश्चैव चकार, पुनः कीदृशो मगधदेशो, राजगृहपुरं च कीदृक्; तत्र गमने कस्को मार्ग इत्थं पार्श्ववर्तिनो जना-
न् पप्रच्छ; तस्मिन्नावसरे आर्द्रकनृपो दधौ, कदापि कुमारो मामकथयित्वैव निश्चितमभयसमीपे यास्यत्यतो यत्नः कर्तव्यस्ततो नृपः
पंचमासतयाति इत्यादिशत्, अहो ! अयं कुमारो देशांतरं गच्छन् भवद्भिरक्षणीयस्तदा ते सामंता देहच्छायेव तत्पार्श्वं न त्यजन्ति स्म,
कुमारोऽप्यात्मानं देहदृढमिधामंस्त, ततोऽभयसमीपगमनं मनसि अवधार्य प्रत्यहमश्ववाहनभूमौ अश्ववाहनं कर्तुमारेभे, ते सामंताश्च
अश्वारूढा अंगक्षकाः संतः पार्श्वे तस्थुः, कुमारोऽश्वं वाहयन् तेभ्यः किञ्चिदग्रे गत्वा न्यवर्त्तत, एवं चाश्वं वाहयन् सोऽधिक्राधिकं ययौ,
पुनः पुनर्व्याघुत्वा ययौ च, इत्थं तेषां विश्वासमुत्पाद्यान्यदाद्रकुमारो निर्जेः प्रतीतिमत्पुरुषैः समुद्रे यानपात्रं प्रगुणं कारयित्वा तच्च रत्ना-
दिभिः प्रपूर्य जिनप्रतिषां च तत्रारोप्य तथैवाश्वं वाहयन् दूरगमनाददृश्यीभूय तद्यानपात्रमाख्या आर्यदेवं ययौ, ततो यानपात्रादुत्तीर्ष-
तां प्रतिमामभयकुमाराय संप्रेष्य सप्तक्षेत्र्यां धनान्युत्त्वा यतिलिंगं गृहीत्वान्, स च यावत्सामायिकमुच्चारयितुमारेभे तावदाक्रान्तिश्च-
या देवतया उच्चैः स्वरेणोच्चैः यद्यपि त्व महामत्त्वस्तथापि सांप्रतं दीक्षां मा ग्रही; अद्यापि ते भोगफलं कर्मास्ति तत्क्षुब्धत्वावसरे ब्रतं
गृहीथाः, यतो भोगं कर्म तीर्थकृतामप्यवश्यं भोक्तव्यं, तस्मात् हे महात्मन ! तेन ब्रतेनालं यद् गृहीतमपि त्यक्ष्यते; यथा तेन भोज-
नेन किं यद्भुक्तमपि वस्यते; इत्थं बहूधा निषिद्धोऽप्याद्रकुमारः स्वपीरुषमंगीकृत्य देवी वाचमनादृत्य स्वयं दीक्षामाददे, स प्रत्येकबुद्धो

शमाचख्यौ. ततः कुपार एकांति स्थित्वा तां पेटासुद्धाद्य तन्मध्यस्थां तमसुद्योतकारिणीं तां श्रीऋषभस्वामिप्रतिमां दृष्ट्वा स्वचित्ते चिंतयामास, किमिदं किंचिदुत्तमं देहाभाणमस्ति, तत् किं मूर्ध्नि आरोप्यं, कंठे वा हृदये चान्यत्र कुत्रचिदारोप्यं, कापीदं दृष्टपूर्वमिव मां प्रतिभासते, परं स्मृतिपथं नायाति, इत्थमत्यर्थं चिंतयत आर्द्रकुपारस्य ज्वातिस्मरणज्जनिनी मूच्छां समजनिष्ट, तव उत्पन्नजातिस्मरणः स कुपारः संप्राप्तचेतनः सन् स्वयमेव एवं निजपूर्वभवकर्थां चिंतयामास, तथाहि—

इतो भवात्ततीये भवे मगधदेशे वसंतपुरेऽहं सामठिको नाम कुटुम्बी अभूवः; मम बंधुमती भार्याभूत्, एकदा सुस्थितात्वार्यमभीषे तथा सह अहमहर्द्धर्ममश्रौषं, ततः समार्योऽपि अहं प्रतिबुद्धो गृहवाप्तविरक्तः सन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्य गृहीतवान्, क्रमेण गुरुणा सह विहरन् एकस्मिन् पत्तनेऽणां, बंधुमती साध्यपि अपरसाध्वीसंगता तत्रागात्, एकस्मिन्नहि तां पश्यन् पूर्वभोगान् स्मरन् अहं तस्यामनुरक्तोऽभूवं, तच्चान्यसाधवे आरुषां, सोऽपि प्रवर्त्तिन्यै आचख्यौ, सा पुनर्बंधुमत्यै आचख्यौ, तदा बंधुमती विपण्णा सती प्रवर्त्तिनी प्रोवाच, एष गीतार्थोऽपि यदि मर्यादां लंघेत तदा का गतिः, असौ मां देशांतरं गतामपि यावच्छोष्यति तावन्मोहप्रभावान्मयि रागं न त्यक्षति, तस्मात् हे भगवति ! अहं निश्चितं मरणं प्रपत्स्ये, येन नास्य नापि मे शीलखंडनं जायते, इत्युक्त्वा सा साध्वी अनशनं कृत्वा शुद्धभावनया प्राणांस्तत्याज, देवदेवं च प्राप, ततस्तां मृतां श्रुत्वा मया विचिंतितं सा मद्भानुभावा निश्चितं व्रतभंगमयान्मुता, अहं पुनर्भगवत्स्वतो मामपि जीवितेन अलं, तदाहमप्यनशनं कृत्वा विषद्य देवोऽभूवं, ततश्च्युत्वाहमन्नानार्यदेशे धर्महीनः समुत्पन्नोऽस्मि, सर्पप्रतं यो मम प्रतिबोधकः स मे बंधुः स एव च गुरुस्ति, केनापि माग्योदयेनामयकुमारमंत्रिणाहं बोधितः, परमद्यापि मन्दमाग्योऽस्मि यत्स्वतं द्रष्टुमसमर्थः, तस्मात् पितरमनुज्ञाप्यार्यदेशं गमिष्यामि, यत्र मे गुरुमयकुमारोऽस्ति, इत्थं मनोरथं कुर्वन् आदिमार्हवः

मंत्रिणा सार्द्धं राजगृहपुरं गत्वा श्रेणिकाय अभयाय च प्राभुतान्यर्पयामास, तथा नृपुष्य आर्द्रकुमारस्त्वया सह मैत्र्यं कर्तुमिच्छतीत्य-
भयाय मंत्री संदेशमुवाच । तदा जिनशासने कुशलोऽभयः स्वचेतसि हृत्यचिंतयत् ; निश्चितं स कुमारो विराधितश्चापण्यत्वादनार्येषु जातो
ऽस्ति, परं स राजपुत्रो महात्मा नियमादात्मन्भव्योऽस्ति, यतोऽभव्यदूरभव्यार्तां तु कदापि मया सह मैत्र्यभिलाषो न भवेत्, तस्मा-
त्केनाप्युपायेन तं जिनधर्मानुरक्तं विधाय धर्ममार्गे प्रवर्तयामि, तत्र चायमप्ययोऽस्ति, प्राभुतच्छलेन यदि तन्नाहर्तृप्रतिमां प्रेषयामि,
तद्दर्शनाच्च यदि तस्य जातिस्मरणज्ञानमुत्पद्यते तदेष्टसिद्धिः स्यादित्युपायं विचिंत्य छत्रसिंहाः नादिप्रातिहार्यविराजितार् रत्नमयीं प्रथम
जिनेन्द्रप्रतिमां ॐ पेटीमध्ये धृत्वा तदग्रे सकलानि धूपघटिकादिदेवपूजोपकरणानि मुमोच, ततस्त्वद्द्वारे तालकं दत्त्वाऽभयो निजमुद्रया
तां मंजूषां मुद्रयाभास. अथ कियद्भिर्वासरैः श्रेणिको नृपस्त्वमार्द्रकेशपुरुषं प्रियालापपूर्वकं प्रभूतैः प्राभूतैः सह विससर्ज, अभयोऽपि तां
पेठां तस्य हस्ते समर्प्य तं सत्कृत्य अमृततुल्यवाण्या इत्युवाच, एषा पेठा आर्द्रकुमारस्य पुरस्तादुपलोक्यतां, तथा तस्य मद्भन्धोरिदं
वक्तव्यं, त्वया-एकांतप्रदेशे एकाकिना स्थित्वा इयं पेठा स्वयमुद्रघाट्य तदंतर्गतं वस्तु स्वयं दृष्टव्यं, अन्यस्य कस्यचिन्न दर्शनीयं,
ततोऽभयोक्तं वर्चोगीकृत्य स पुमान् स्वपुरं ययौ, तानि च प्राभुतानि स्वस्वामिने स्वामिपुत्राय चार्पयामास, तथार्द्रकुमारायामयोक्तसंदे-

* अत्रकेऽपि जिनेन्द्रप्रतिमास्थाने रजोहरणमुखवस्त्रिका प्रेषणं वदन्ति तथा प्राचीनजैनशास्त्रे जिनेन्द्रप्रतिमोलंखस्याभावं दर्शयन्ति तदसत्यं, यतः—जीवाभिगम-भगव-
त्ती—ज्ञाताधर्मकथा—राजप्रवेशयवस्थकनिर्मुक्त्यागमपंचांगीप्राचीनशास्त्रे स्थाने स्थाने जिनप्रतिमोलंखो विस्तराय दर्शितः, तथा रायप्रवेशयदिपु आगमेषु (ध्रुवं दाक्या जिया-
वरण) इति वचनात् जिनेन्द्र प्रतिमा जिनेन्द्र सदृशत्वेन उक्ता, किंच सृष्टकृदगन्धाल्याप्रभृतिषु अभयकुमारस्य आर्द्रकुमाराय प्रथम जिनेन्द्र प्रतिमा श्रेयता इत्येवलिखितम-
स्ति, अतो रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेक्षणस्य कथनं तु अशुक्रमेव, अस्य विशेषनिर्णयः प्रतिमास्तक, सन्ध्यस्त्वद्यव्योद्ध राक्षिपन्यादन्नगन्तव्यः ॥ इति ॥

खिनदर्शनादेव बहूनां भव्यानां बोधिबीजावाप्तिर्भवत्यार्द्रकुमारवत् , तद्वन्तांस्तस्मिन्—

अस्मिन् भरतक्षेत्रे समुद्रतीरे आर्द्रको नाम यवनदेशोऽस्ति, तत्रार्द्रकपुरं नाम नगरं, तत्रार्द्रकनामा राजा बभूव, तस्य चार्द्रका नाम्नी पट्टराज्ञी, तयोराद्रकुमारो नाम पुत्रोऽभूत्, स च क्रमेण संग्रामयौवनः स्वेच्छया मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानः सुखेन तिष्ठतिस्म, तस्या चार्द्रकराजस्य श्रेणिकराजेन सह परंपरागता परमप्रीतिरभूत्. एकदा श्रेणिको नृपः प्रचुरं प्राप्तुं प्रगुणीकृत्य आर्द्रकराजसमीपे निजा-
मात्यं प्रैषीत्, सोऽमात्योऽपि कियद्भिर्दैनैस्तत्र गतः, आर्द्रकनृपेण बह्वन्नदरेण संभाष्य तेन मंत्रिणा उपनीतानि प्राभूतानि गृहीतानि,
पृष्टं च तस्मै मद्बोधोः श्रेणिकस्य कुशलं वर्तते ? ततस्तेनापि तत्रत्यसकलकुशलोदंतनिवेदनेन राज्ञो मतसि परमानंदः संयादितः, तस्मिन्
वसरे आर्द्रकुमारो नृपं पप्रच्छ भो तात ! कः श्रेणिको येन सः तवेदशी प्रीतिर्वर्तते, ? राजा प्रोवाच, मगधदेशस्वामी श्रेणिकनृपो विद्यते, तच्छले
मत्कुले च परंपरागता प्रीतिरस्ति, एतत्पितृवचः श्रुत्वाद्रकुमारोऽपि मंत्रिणमुवाचः भो मञ्जिन् ! तत्स्वामिनः कश्चित्संपूर्णगुणोपेतः पुत्रोऽस्ति ?
तेन सहहृदयमपि मैत्र्य कर्तुं सिच्छामि, मञ्जुवाच श्रेणिकभूषस्य अमयकुमारो नाम पुत्रोऽस्ति, स च सकलकलानिधिः सर्वबुद्धिसमुद्रो मंत्रि-
पंचसत्त्या—अधिपो महादयावान् महादाताऽतिदक्षो निमयो धर्मज्ञः कृतज्ञश्च विद्यते, किं बहुना ? ते केऽपि जगति गुणा न सन्ति ये
ऽमयकुमारे निवासं न कुतवंतः, इत्थं मंत्रिवचनादभयकपारगुणान् श्रुत्वाद्रकुमारः पितुराज्ञां समादाय मंत्रिणं प्रत्युवाच, मापन्नापृच्छय
त्वं स्वदेशं मा यासीः, तत्र गच्छता त्वयाऽभयं प्रति स्नेहदुर्मवीजतुल्यं मद्वचः श्रोतव्यमिति, ततो मंत्रयि, तद्वचनमंगीकृत्य राज्ञा
ऽनुमुष्टः सन् वेत्तिणा दक्षितं निवासस्थानं ययौ, अथान्यदार्द्रकनृपः प्रवरमौक्तिकादीनि प्राभूतान्यर्पयित्वा स्वपुरुषं तं मंत्रिणं च श्रेणि-
कपार्थं प्रैषीत्, तदार्द्रकुमारोऽपि तस्यैव मंत्रिणा हरतेऽमयकुमारनिमित्तं विदुषमौक्तिकादीन्यनुपपन्नान् प्रेषितवान्. अथ संपुमान्

मनोमाकायसुदयाऽन पर्वणि पूजारनात्रादिकं विधेयं, तद्वत्सरे च भगवतः छद्मस्वतः-केवलित्व-सिद्धत्वरूपमवस्थाप्रयं भावनीयं, यदुक्तं—पहणण्णोहिं छउमत्तप-वत्तपपडिहाराणेहिं केवलियं ॥ पत्थियं कुरस्सगोहिय । जिणस्स भाविज्ज सिद्धत्तं ॥ १ ॥ इत्थपूजासाम-
इयभावे तु भावपूर्वैव कर्तव्या, सा वेत्तयं-प्रातः भीजिनयुहं गत्वा शुद्धभावेन भगवदर्थेन कार्यं, भगवन्मूद्रां विलोक्य च तद्गुणगण-
स्मरणं विधेयं, तत्फलं यथा-दर्शनाद् दुरितध्वंसी, चंदनाद्वाञ्छितप्रदः । पूजनात्पूरकः श्रृणि, जिनिः साक्षात्सुरदुमः ॥ १ ॥ पुनः श्री-

शालाग्रं पीपधशाला तत्र चा तत् सामायिकं कार्यं श्राद्धैः सदा नोभयसन्ध्योर्वेत्तयः । यथं विधिना—क्षमासमयं दातुं इच्छाकारेण संदिशद् भगवन्
सामाहय सुदयाति पटिकेहेमिति भस्त्रिय, बोय क्षामासमयपुट्ठव सुदयाति पटिकेदिय, क्षमासमयेणं सामाहय संदिशविद्य नय त्रमासमयपुट्ठव सामाहय ठामिति तुमं क्षमासम-
यादापुट्ठव श्राद्धाविद्यय गभो पत्तमंक्त इहटिस्ता “करेमि भन्ते । सामाहय सावज्जं जोमं पच्चनस्यामि भाव नियम पज्जुवासांमि शुविहं तिदिहेयं मयेणं वायाए ऋणये न करेमि-
न कारयेमि तस्स भन्ते । पटिककमासि निन्दामि गरिहमि अण्णयेणं वोसिरामि मि ” सामाहयसुत्तं भणति, तज पट्छा इरिय पटिकमति इत्यादि पूर्वसुरनिदिष्टविधानेन । अत्र
च ईयां पतिकर्मयैव सामाधिकोधारयं यत्तं चिदाचक्षते तत्सिद्धान्ताजुत्तोर्याम्, यत चक्ष्मावश्यं चार्थि, वृहद् इत्यादौ—“ करेमि भन्ते । सामाहय सावज्जं जोम पच्चन-
मि जाव साह पज्जुवासांमि शुविहं तिदिहेयमिति, काउय पट्छा इरिज पटिकमद मि ” इत्यादि- सर्वमान्यप्रार्चनशाले प्रकटतया प्रथमं करेमिभन्ते उच्चारणानतरं पश्चाद्
इयार्थप्रतिक्रमयेणं दर्शित. यथा—उत्तराष्वयन—आवश्यकान्त्यैश्वर्यादिप्रार्चनशाले पटावश्यकविधि सन्निःसामान्येन दर्शितः पर तस्य विशेषार्थः भावपरंपराजुसारेण गुरुपरं-
पराया पूर्वार्च्यविरचितविधिवदशालतो वा ज्ञायते, ततः तस्यानुसारयेव विशेषतः सप्रति पटावश्यकविधिः क्रियते । तथैव अत्रापि सन्निःसामान्यसामान्येन सामायिकविधिः
दर्शितः, परं तस्य विशेषविधि पूर्वार्च्यविरचितविधिवदशालतोऽप्यन्तव्यः । तथा उत्तराष्वयनादिगताऽऽवश्यकविधि सन्निः ज्ञात्वा तदशानादरकरणे सूत्रार्थोपपन्नदोषप्रसङ्गः
स्यात्, तथैव अत्राऽपि एतद्विधेरानादरकरणे शालपठोत्थापनदोषप्रसङ्गः स्यात्, अतएव तदनुसारेण अव्यक्तमभिः समाचरणीय, पर जिनाज्ञाविरुद्धाचरणं न युक्त
“ पयसपि असद्वदंतो सुत्तरथं मिच्छादिष्टो ” इति वचनात् । इति । श्रीमत् सुभक्तिगणरमदोषाभ्याधाना लघुशिष्य ५० मुनि-मणिसागरः ।

तस्मात् शुभ आचरो येषां ते शुभाचारास्तैः आवकैराश्व-कषायरोधः कर्तव्य इत्युक्तं । अथ पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदेव आव-
कविशेषणद्वारेणाह-कीदृशैः आवकैः, सामाधिकजिनपूजातपांसि तेषां विधानं करणं, तदादीनी तत्प्रभृतीनि कृत्यानि-कार्याणि तेषु तत्परैरि-
त्यर्थः, एतावतात्र पर्वणि शुश्रावकैः सामाधिकं कार्यं, ॐ सामाधिकस्वरूपं चेदं—

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना ॥ आर्त्तरीद्रपरित्याग-स्तदि सामाधिकं व्रतम् ॥ १ ॥
दिवसे दिवसे लक्ष्यं, देह सुवर्णरसं खंडि एगो ॥ एगो पुण सामाहयं, करेह न पटुपप तरस ॥ २ ॥

आदिपदात्पौषधं कार्यं, पौषधफलमिदं—

पोसहि य सुह भावे । असुहाहं खवेह नत्थि संदेहो ॥ छिंदेह नरयातिरियगहं, पोसहं विहि अपमत्तणं ॥ १ ॥
तत्करणसामर्थ्याभावेऽस्मिन् पर्वणि शुश्रावकैर्यथाशक्ति जिनानां द्रव्यपूजा भावपूजा च कर्तव्या, पूजाफलमिदं—
सयं पमडजणे पुत्तं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहसिसया माला, अणंतं गीयवाहए ॥ १ ॥

* --सामाधिकविधिविषय भावशयकवृत्तिं-चूदतइति-ब्रह्मवृत्ति-गचाशकवृत्तिं-वृत्ति-योगशास्त्रादिति-श्राद्धदिनकृत्यसूत्र-वृत्ति-श्रावकप्रतिक्रमणवृत्तिं-वृत्ति - श्रावकप्रज्ञप्ति-
रातपदी-विचारपुत्रसंग्रहाश्रितशास्त्रोपपादः विस्तरभावात् नात्र लिख्यन्ते-नयापि सत्त्वोपलः श्रावकधर्मप्रकरणवृत्तिगठोप द्रव्यत तथाहि-अथ यत्र क्रियमाणं श्राद्धना
सामाधिकं निष्प्रत्यूहं निर्वहति तत्स्थानमुपदिशति—

चैत्यालये रथनिशान्ते, साधूनामनितकेऽपि वा । कार्यं पौषधयात्ताया, श्राद्धस्तद्धिधिना सदा ॥ १ ॥
चैत्यालये विधिवैचत्ये, स्वे निशान्ते स्मरहेऽपि विजनस्थान इत्यर्थः । पौषो ज्ञानापीना धीयतेऽनेनेति पौषधं पर्वानुष्ठानम् उपलक्षणात् सर्वधर्माऽनुष्ठानार्थं,

स एव चौरः समाह्वय पृष्टोऽहो कथा तव बहूपकारः कृतः । इति, तेनाप्यभाणि भो महाराज ! 'चतुरोदिनान् यावन्मरणभयभीतेन मया न किञ्चित्स्नानभोजनादिसुखमज्ञायि, अद्य पंचमेऽहनि अस्याः पंचमया रात्र्यः सुखादभयदानाकर्णनेन परमसुखमनुभूयते, अतएव तस्या उपकारः सर्वतो महान् ' एतच्चौरवचः श्रुत्वा सर्वैरपि सा प्रशंसिता, पट्टारज्ञी च कृता, अतः सर्वदानानामभयदानं श्रेष्ठमिति ज्ञापितं । ततः सुभावकेणात्र पर्वणि खंडन-पेषण-वस्त्रक्षालनाद्यारभो विवर्जनीयः, तैलिक-लोहकार-आवृकर्मकारकादिषु वाचा धनव्ययेन चारंभो निवारणीयः, स्वशक्त्या बंदिमोक्षश्च कार्यः, ग्रामनगरमध्येऽमासीवोषणा कारयितव्या, येन केनापि प्रकारेण जीविरक्षा कार्या ॥

द्वितीयाश्रवपरित्यागे मृषावचनमत्र पर्वणि न वक्तव्यं, गालिप्रदानादिकठिनवाणी न वाच्या, सर्वथा वाक्शुद्धिः कार्या । तृतीयाश्रवपरित्यागे परधनग्रहणं विवर्जनीयं, द्रव्यस्य हि जंतूनां बाह्यप्राणरूपत्वात्, तदपहारस्य च परणरूपकदृष्टेः तु त्वात् । चतुर्थाश्रवपरित्यागेऽत्र पर्वणि ब्रह्मचर्यं पालनीयं, स्त्रीसंभो विवर्ज्य इत्यर्थः, परस्त्रीसेवनं तु लोकद्वयविरुद्धत्वात् सुश्रावकेणावश्यमेव वर्ज्यं । पञ्चमाश्रवपरित्यागे धनधान्यादिनवविधपरिग्रहे परिमाणं कार्यं, परिग्रहटुष्णाऽपरिमिता न धार्या, इच्छापरिमाणं विधेयमित्यर्थः । तथा पुनस्मिन् पर्वणि कषायरोधः कर्तव्यः, कषायाश्चत्वारः क्रोध-मान-माया-लोभाख्यास्तेषां परित्यागो विधेयः, क्रोधोदये हि कलहोत्पत्तिश्चिरंतनप्रीतिनाशश्च, मानोदये विनयनाशस्तथा च सद्ग्रथानवतामपि मृत्नीनां केवलावासौ अंतरायः स्यात्, राजर्षिबाहुचलित्वात्, एवं मायोदये लोभोदयेऽपि च बहवो दोषा उत्पद्यन्ते, अतश्चत्वारोऽपि कषायास्तयाज्याः, उक्तं च—

कोहो पिहं पणासेह । माणो विणयनासणो ॥ माया मित्ताणि नासेह । लोहो सव्वविणासणो ॥ १ ॥

दीयते श्रियमाणस्य, कोटिजीवितमेव च ॥ धनकोटिं न शुद्धीयात्, सर्वो जीवितामिच्छति ॥ १ ॥

॥ २ ॥

अपि च—या दद्यात्कांचनं मेरुं, कुत्सनां चापि वसुंधराम् ॥ एकस्य जीवितं दद्यान्नाहि तुल्यमार्हिसया ॥ २ ॥
अतोऽभयदानख्यापनार्थं कथानकमुच्यते—तथाहि—वसंतपुरेऽरिदमनो राजा, तस्य पंच राक्षसः, तासु चैका दुर्भगा, चतस्रोऽत्यंतव-
ल्लभाः, एकदा चतुर्वधूसमेतो राजा निजप्रासादगवाक्षस्थो नानाविधकीडाविलासं कुर्वन्निष्ठति, तस्मिन्नवसरे एकश्चोरो राजमार्गेण नीय-
मानो राज्ञा सपत्नीकेन दृष्टः, स च कीदृशः ? कंठन्यस्तरक्तकणवीरमालो, रक्तवस्त्रपरिधानो, रक्तचन्दनानुलिप्तगात्रः पुरस्ताद्वाघमानव-
न्यर्हिष्ठिभिः, इत्थं विविधविडम्बनाभिर्विडम्ब्यमानं तं चौरं दृष्ट्वा राज्ञीभिः पृष्टं, किमकार्यमनेनाकरीति, तदा एकेन राजपुरुषेण तासां-
पुरः कथितं, परद्रव्यापहारेण राजविरुद्धमनेन कुतमिति, ततः संजातकृपया एकया राक्ष्या विज्ञप्तो राजा, स्वामिन् ! यो भवता महां-
प्रावरः प्रतिपन्नः सोऽशुना दीयतां, येनाहमेकदिनमुपकरोमि चौरं, तदा कथञ्चिद्राज्ञा प्रतिपन्नं तद्वचः, ततस्तथा स्नानादिपुरस्सरं
दीनारसहस्रव्ययेन विविधवस्त्रालंकारैरलंकृतः स चौरः, ततो द्वितीयया द्वितीयदिने राजानं विज्ञप्य दीनारदशसहस्रव्ययेन स सत्कृतः,
ततश्चतुर्थया तृतीयदिने स दीनारलक्षव्ययेन स उपचरितः, ततश्चतुर्थ्या दीनारकोटिव्ययेन चतुर्थो दिवसोऽतिवाहितः, ततः पंचमया
दुर्भगया राक्ष्या पंचमदिने राज्ञः समीपमागत्य विनम्रैव नम्रया दीनवचसा नृपो विज्ञप्तः, स्वामिन् ! मम दुर्भगाया उपरि भवदीया
तादृशी कृपा नास्ति, तेन मया कदापि भवतो न याचितः, अशुनाऽस्य चौरस्य जीवितदानं मया तर्भां याच्यते, तदा राज्ञापि जीवित-
प्रदानपूर्वकं चौरः प्रदत्तोऽनया च तं चौरं स्वगृहे नीत्वा सामान्यभोजनेन भोजयित्वा कथितं मया तुभ्यं जीवितं प्रदत्तं, पुनश्चौर्यं मा
कार्षीरिततोऽसौ दृष्टस्तदा सपत्नीभिर्हसितं नास्य त्वया किञ्चित् सुखकारि कृतं, तासां च परस्परं बहुप्रकारविषये विवादे संजाते राज्ञा

तोरणादिभिरलंकृतानि अतिसुन्दराणि संति, तत्र देवेंद्रा बहुदेवदेवीपरिभृताः प्रवर्द्धमानभावेनाष्टाङ्घ्रिकमहोत्सवं कुर्वन्ति, जल-चंदन-पुष्प-धूपधूपद्रव्यैर्जिनर्चनानि पूजयंति, जिनगुणान् गायंति, नाटकं च विदधति, इत्यमष्टदिवसावधि महोत्सवं समाप्य पुनः स्वस्थानं गच्छति. एवं श्रावकैःपि श्रीमत्तीर्थकरप्रकाशितेऽस्मिन् ॐ पर्वणि समागते धर्मणि यत्नो विधेयः, तथा चास्मिन् पर्वणि श्रावकाणां कृत्यान्याह—

आश्रवकषायरोधः कर्तव्यः श्रावकैः शुभाचारैः । सामायिकजिनपूजा-तपोविधानादिकृत्यपरैः ॥ १ ॥

तत्राश्रवाः पंच ते चामी-प्राणातिपात-मृषावादाऽ-दत्तादान-मैथुन-परिग्रहस्तेषां रोधो निरोधः, अर्थात्तरपागः कर्तव्यः, एतावता प्रथमं द्वीद्रियादयो ये त्रसजीवास्तेषां विराधनाः श्रावकैर्वर्ज्याः, सर्वदानेषु अभयदानमेव श्रेष्ठं, यदुक्तं सूत्रकृदंशे—‘ अभयपवहाणमिति ’ अन्यत्राप्युक्तं च—

*निशीथभाष्य-चूर्णि-वृहत्कल्पभाष्य चूर्णि-वृत्ति स्थानांगमन्ववृत्ति-समवायागमन्ववृत्ति-कल्पसिद्धान्त-त्रयाख्यादिशास्त्रागुसारेण जैनदिप्यणकसद्भावे अधिकमास आगते आषाढ-चातुर्मासात् विंशत्या दिनैः पयुषण/करण प्रोक्तं, तथा अधिकमासाऽभावे पचाशतैव दिनैः प्रोक्तं, परं च जैनदिप्यणकाऽभावे संप्रति लौकिकदिप्यणके मासवृद्धिर्भवतु वा मा भवतु तथापि पंचाशतैव दिनैः पयुषण/करणमर्यादा सर्वगच्छेयपूर्वाचार्यैः प्रमाणीकृता आसीत्, अतएव पंचाशतैव दिनैः द्वितीयश्रावणे प्रथममाद्रपदे वा पयुषण/का आराधनं युक्तियुक्तं शास्त्रसम्मतं जिनाज्ञागुसारं च ज्ञेयं, परं न अशीतिदिनैः । अस्य विरोधनिर्णयः कल्पसूत्रस्य कल्पद्रुमकलिकाया नवमव्याख्यानान्द आसम्, वृहत्कल्पयुषणानिर्णयप्रशास्त्रेण अवगतव्यः, इति हस्ताक्षराणि श्रीमत् सुमतिसागरमहोपाध्यायानां लघुशिष्य प० मुनि-मणिसागरस्य ।

॥ श्रीपर्युषणाद्याष्टान्हिकाव्याख्यानम् ॥ १० ॥

शान्तिशं शान्तिकर्तारं, नत्वा स्मृत्वा च मानसे । अष्टाहिकाया व्याख्यानं, लिख्यते गद्यबंधनः ॥ १ ॥

इह च सकलदुष्कर्मवारिणि विमलधर्मकर्मकारिणि इह परत्र च कृतप्रभृत्यमणि श्रीपर्युषणादिपर्वणि सनागते सति, सकलसुरासुरैर्द्राः संभूय श्रीनंदीश्वरनामनि * अष्टमद्वीपे धर्ममहिमानं कर्तुं गच्छन्ति; तत्र तावन्नंदीश्वरद्वीपस्य मध्यमाने चतुर्दिक्षु चत्वारोन्ननगिरयः सन्ति, अंजनवर्णाः पर्वता इत्यर्थः । तेषां प्रत्येकं चतुर्दिक्षु चत्स्रो वाप्यः सन्ति, तामां वापिनां मध्यमानेषु दधिमुखाः पर्वताः सन्ति, दधिवर्णाः श्वेतवर्णा इत्यर्थः । पुनर्द्वयोर्वाप्योरंतरे द्वौ द्वौ रतिकरपर्वतौ वर्त्तते, रक्तवर्णा इत्यर्थः । एवं चैकैकं अंजनगिरिः, समंतत्वात्वारो दधिमुखाः, अष्टौ च रतिकराः सन्ति, संमिलने द्वादश, त्रयोदशश्च स्वयमंजनगिरिः, इत्थं चतुर्दिक्षु चतुर्णामंजनगिरीणां सपरिकराणां मीलने जाता द्विपंचाशद्गिरयः, ते च पृथग्व्याप्तसंख्यया-चत्वारोन्ननगिरयः (४), षोडश दधिमुखाः (१६), द्वात्रिंशद्रतिकरपर्वताः (३२), तेषां प्रत्येकैकं जिनभवनमस्तीति द्विपंचाशजिनभवनानि सन्ति, तेषु च जिनचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंशत्यधिकशतं जिनर्षिबानि सन्ति, सर्वेषां मिलनेऽष्टचत्वारिंशदधिकचतुःषष्टिशतानि (६४४८) जिनर्षिबानि भवंति, तानि च सर्वाण्यपि चैत्यानि चतुर्द्वाराणि शाश्वतानि प्रवर-

* एकलक्षयोजनप्रमाणो जम्बूद्वीपः, द्विलक्षयोजनप्रमाणो कवणसमुद्रः, एवं द्वीप समुद्राणां द्विगुणद्विगुणकरणेन-धातको-पुटकर-भारणी-क्षीर-धृत-इत्त-यावत् षोडशाब्ज अष्टत्रिंशत् लक्षाः- (१६३८४००००००) एतावत् योजनप्रमाणेष्टमन्नंदीश्वरनामको द्वीपोऽस्ति ॥

पर्वकथा
संग्रहः

॥ ६५ ॥

स्थानांतरे मोचनं प्रेष्यप्रयोगः २, कंचित् कार्येणाकारयंतं दृष्ट्वा स्वकार्यसाधनार्थं शब्दकरणं शब्दानुपातः, ३, तथैव परं प्रति स्वस्य रूपदर्शनं रूपानुपातः ४, अभिगृहीतदेशाद् बहिः कार्यज्ञापनाय पापाणादिक्षेपणं पुद्गलक्षेपः ५ ॥ एकादशे पौषध्व्रते पंचातिचाराः, यथा-अप्रतिलेखितदुःप्रतिलेखितशय्यासंस्वारकासेवनं १. अप्रमाजितशय्यासंस्वारकासेवनं २, अप्रतिलेखितादिभूमिकासु उच्चारप्रस्त्रवणपरिष्ठापनं ३, अप्रमाजितादिभूमिकासु उच्चारदिपरिष्ठापनं ४, प्रभातसमये अमुकपाहर्षपाचयेष्यामीत्यादिप्रकारचित्तनं ५ ॥ द्वादशे अतिथिसंविभागाध्व्रते पंचातिचाराः, यथा-साधुसमागच्छंतं दृष्ट्वाऽदानबुद्ध्या देयद्रव्यस्य सच्चित्तोपरिस्थापनं १, सच्चित्तं न फलादिना देयवस्तुन आच्छादनं २, स्वकीयमपि मोदकादिद्रव्यमन्यदीयमेतदिति कथनं ३, यदि एतेन निःस्वेनापि दानं दत्तं तत्किमहमतोऽपि हीन इति मात्सर्पादानं ४, आहारमानीय भुंजानानां भुक्तवतां साधुनां निमंत्रणं, यथा मदीयोऽभिप्रहोऽपि न भज्यते, वस्त्वपि एते न गृह्णीतीत्यभिप्रायेणेति ५ ॥ इत्थं द्वादशध्व्रतानां पष्ठ्यतिचाराः, सर्वेऽपि मिलिताः (१२४) इति. एषां मध्ये ये केऽप्यतिचारा लभ्या भवेयुस्तेषां मे मिथ्यादुष्कृतमस्तीति संघादिसमक्षं वाच्यं, ततः सर्वेष्टार्थसिद्धिः ॥

इति चातुर्मासिकत्रयव्याख्यानं समाप्तं ॥ ९ ॥

चौमासी
व्याख्यान

९

॥ ६५ ॥

भ्यो दानं ३, कुर्यस्य स्थालादीनां दशकादेः संयोज्य प्रंचकादिकरणं ४, पूर्वं सामान्यतो नियमं विधाय पश्चात् सगर्भयोर्द्विपदचतुष्टयद्वयोर्ग्रहणं ५ ॥

अथ षष्ठे दिक्परिमाणाख्ये गुणव्रते पंचातिचाराः, यथा—ऊर्ध्वधस्तिर्यग् ३ प्रमाणातिक्रमेण वस्तुनानयनप्रेषणान्तरां त्रयोतिचाराः ३, अन्यदिग्गोत्रनानामन्यस्यां दिशि क्षेपणं श्लेषवृद्धिः ४, किञ्चित् स्त्रयमेव कुनदिकप्रमाणविरमरणं रसुत्यंतर्धानं ५ ॥ सप्तमे भोगोपभोगव्रते पंचातिचाराः, यथा—सच्चित्तमक्षणकृतनियमस्य कुनतत्परिमाणस्य चा पुंश्चो दाडिमादि यत्सच्चित्तं वस्तु तस्य भक्षणं १, यन्वा-न्नकादिसच्चित्तप्रतिबद्धं तस्य भक्षणं २, अचालितकणिगादि 'अप्योल' मित्युच्यते, तस्य भक्षणं ३, पृथुकादि 'दुप्योल' मित्युच्यते, तस्य भक्षणं ४, अतृप्तिन्ननका लघुमीना औषधयस्तुच्छौषधयस्तामां भक्षणं ५ ॥ अष्टमे अन्तर्यण्डविमणे पंचातिचाराः, यथा—कामोदीपक-शालाभ्यासः कदर्प १, मुखश्लिञ्जविकारपूर्विका मंडचेष्टा कौकुच्यं २, गालयाद्यसंबद्धप्रलापित्वं मौख्यं ३, संयुक्तस्य उदूललमुललधर-द्रुदर्धारणं संयुक्ताधिकरणं ४, स्नानादिसमये अधिकृतैलसुत्तिकादिसामग्रीमेलनं, मरोवरादौ स्नानादिकरणेन पृथिव्यन्कायादिविराधनं च भोगोपभोगातिरेकः ५ ॥

अथ नवमे सामायिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—मनसि पापव्यापारचित्तनं मनोदुःप्रणिधानं १, विरथाकरणं वाग्दुःप्रणिधानं २, अप्रतिलेखिते स्थाने हस्तादिक्षेपणं कायदुःप्रणिधानं ३, सामायिकं कृत्वा मुहूर्तभ्रमपि तदासेवनया अकरणं अनवस्थानं ४, सामायिकं मया कृतं न वेति स्मृतिविहीनता ५ ॥ दशमे देशावकाशि कव्रते पंचातिचाराः, यथा—पां प्रति त्वया हृदमानेतव्यमित्युक्त्वाभिग्रहविषयकदेशात्परतो वस्तुनानयनं आनयनप्रयोगः १ त्वयेदं मम वस्तु गृहादौ नेतव्यमित्युक्त्वा स्वपार्श्वस्थाधिकवस्तुनोऽभिगृहीतदेशा

अथ द्वादशव्रतानां पठ्यतिचारा उच्यते. तत्र प्रथमं स्थूलप्राणातिपातविरामणव्रते पंचातिचाराः यथा—निर्दयतया पश्चादीनां कश्चा-
दिभिरस्ताडनं वधः १, रज्ज्वादिभिर्गठिबंधनं बन्धः २, शस्त्रेण कर्णादिकर्तनं ग्रथणच्छेदनं च छविः शरीरं तस्य छेद इति
व्युत्पत्तेः ३, हृषभादीनां स्कंधे घृष्टे च सामर्थ्यातिरिक्तमारोपणमिति भारः ४, हृषभादीनां वेलाप्राप्तावपि अक्वजलघासनिवारणा भक्त-
पानव्यवच्छेदः ५ ॥ स्थूलमुषाचारविरामणव्रते पंचातिचाराः, यथा—एवं चौरस्त्वं जार इत्यादि परं प्रति अविचार्यमाणं सहस्राभ्या-
रयानं १, एकांते स्थितान् कानपि विलोक्य एते राज्ञनिरुद्धं चितयतीति प्रकाशनं रक्षोभ्याडयानं २, विश्वासिभिः स्वदारैः स्वभिन्नै-
र्वा यत्प्रच्छन्नं कथितं तस्मान्मेषाप्रमे प्रकाशनं सारारपन्नभेरः ३, कष्टे पतिभस्य कस्यचिन् पुच्छतोऽस्त्री रुमीदृशं वदेरित्यादिविक्षणं
सुयोपदेशः ४, कूटलेखश्च प्रतीतः ५ ॥ स्थूलादत्तादानविरामणव्रते पंचातिचाराः, यथा—चौराहवस्तुग्रहणं स्तेनाहतं १, चौराणां शंखला-
दिदानेन साहाय्यकरणं स्तेनप्रयोगः २, घृतादौ तादृशवस्तुनो वशादेर्मौलनं तत्प्रतिरूपक्षेपः ३, विरोधिराज्ये लाभार्थं वस्तुविक्रयणार्थं
गमनं विरुद्धगमनं ४, लोकप्रसिद्धतुलामानयोन्मूनाधिककरणं कूटतुलाकूटमानं ५ ॥ स्थूलमैथुनविरामणव्रते पंचातिचाराः यथा—वेदयायां
१, विधवायां २, कन्यायां ३ वा गमनं अग्ररिगृहीतागमनं १, भाटकप्रदानेन स्तोककालं यातमीया कृता तस्यां गमनं
ईद्वरीगमनं २, अंगं स्त्रीपुरुचिह्नं तदन्यानि अंगानि कुचकक्षोरुवदनादीनि तेषु रमणं अनंगक्रीडा ३, स्वापत्यानामिव अन्याप-
त्यानां परिणायनं परविवाहकरणं ४, कामभोगेषु गाढामिलापस्तीव्रानुरागः ५ ॥ स्थूलप्रतिग्रहपरिमाणव्रते पंचातिचाराः, यथा—गणिम
१ धरिम २ मेय ३ परिच्छेद्य ४ भेदाच्चतुर्विधस्य धनस्य शालिगोधूपादर्धान्यस्य च समर्धस्य सत्यंकारादिना स्वीकृत्य नियमावधि-
यावत्तत्रैव व्यवरयापनं १, क्षेत्रवास्तुनोर्मध्यवर्तिवृत्त्यादिदूरीकरणेन एकीकरणं २, पूर्णोऽवधौ ग्रहीभ्यामीति बुद्ध्या रूप्यस्वर्णादिभार्यादि-

पंचदश कर्मादानातिचाराः ॥

ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः यथा-अकालवेलायां प्रतिषिद्धदिने वा श्रुताध्ययनं १, गुरोर्ज्ञानोपकरणानां पुस्तकादीनां वा पादादिसंघटने-
नाऽविनयकरणं २, तथा एषामेव बहुमानस्याऽकरणं ३, उपधानयोगादि विना श्रुताध्ययनं ४, यस्य पार्श्वे श्रुतमधीतं तस्य गुरोर्ना-
स्तोऽवलपनं ५, देववंदनप्रतिक्रमणादौ शुद्धाक्षराणामपठनं ६, तत्रैव शुद्धार्थस्यापठनं ७, तत्रैवाऽशुद्धयोः स्वार्थयोः पठनं ८, इति ज्ञा-
नस्याष्टौ अतिचाराः ॥

दर्शनस्याप्यष्टौ अतिचारास्तथाहि-देवगुरुधर्मविषये शंकाकरणं १, सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानीति श्रद्धाकरणं २, धर्मस्य फले
संदेहकरणं ३, मिथ्यादृष्टीनां महत्त्वं दृष्ट्वा तदुपरि तीव्ररागकरणं ४, साधवादीनां गुणश्लाघाया अकरणं ५, नवप्रतिबुद्धश्रद्धादेः स्थि-
रताया अकरणं ६, साधर्मिकाणां वात्सल्याऽकरणं ७, सति सामर्थ्ये जिनशासनस्य प्रभावनाया अकरणं ८, इति दर्शनस्याष्टौ अति-
चाराः ॥

तथा पंचानां समिति नामीर्यादीनां ५, तिसृणां च गुप्तीनां मनोगुप्त्यादीनां ३, तथाविधाऽगालने चारित्रस्याष्टौ अतिचाराः । तथा
'अणसणमूणोरिया' इत्यादि द्वादशतपोमेदानां सम्यगकरणे तपसो द्वादशातिचाराः । तथा मनोवीर्यं १ वचनवीर्यं २ कायवीर्याणां ३
देववंदन-प्रतिक्रमण-स्वाध्याय-दान-शीलादौ अस्फोरणे वीर्यस्य त्रयोऽतिचाराः । संयंक्तत्वस्य पंचातिचाराः, यथा-श्रीजिनेन्द्रोक्तपदार्थेषु
सन्देहः शंका १, अन्यान्यदर्शनाभिलाषः कांक्षा २, धर्मकलं प्रति मन्देहो विचिकित्सा, अथवा मलमलिनवपुषः साधून् दृष्ट्वा लुपु-
प्साकरणं विचिकित्सा ३, मिथ्यादृष्टीनां प्रशंवनं कलिंगप्रशंसा ४, मिथ्यादृष्टिभिः सह परिचयः कलिंगसंस्तरवः ५ ॥

पत्तेयं २४ ॥ भारस ख १२ विरयतिग ३ । पण सम ५, वयाणं पत्तेयं ६० ॥ १ ॥ व्याख्या-संलेखनायाः पंचातिचारसरथाहि—
अत्र इतरस्वपः प्रभावादहं मतुष्यो राजादिभूयासमिति इहलोकाशंसा १, इतोऽनुष्ठानात्परलोके देवो भूयासमिति परलोकाशंसा २, कृता-
नञ्जनोऽहं लोकैः पूज्योऽस्मि, अतश्चिरं ज्ञेयासमिति जीवितशंसा ३, अपूज्यत्वाद्व्याधिपीडितत्वाद्वा शीघ्रं म्रियते चेद्वरमिति यत्प्रार्थनं-
तन्मरणशोसा ४, रूपं शब्दश्च कामौ, गंधरसरश्चर्चाभोगास्ते मम प्रशस्ता भूयासुरिति या इच्छासा कायभोगाशंसा ५, संलेखनां कृत्वा
यद्येवं चित्तयति तदातिचाराः, एषु च यदि कोऽपि कालयज्ञसंबंधी अतिचारो लभो भवेत्तदा तस्य मे मिथ्यादुष्कृतमिति संवदिसमश्च
वाच्यं, एवमप्रेऽपि बोध्यम् ।

अथ पंचादश क्रमादानातिचाराः यथा—

आजीविकादिनिमित्तं काष्ठदहनान् अंगाराणां करण, तद्विक्रयणं, दृष्टिकापाचनमित्यादि अंगारकर्म १, वृथादेः पत्रपुष्पादेर्वा छेदनवि-
क्रयणादि वनकर्म २, शकटानां तदंगानां च निष्पादनवाहनादि शकटकर्म ३, शकटद्वयमादीनां भाटकेनार्पणं भाटककर्म ४, हल कुशालादिभि-
र्भूमिविदारणं पाषाणादिवटनं यवादिधान्यानां भुंजनादिकरणं च स्फोटककर्म ५, प्रथमत एव मलेच्छादिभूयो मूल्यदानेन नजदंताद्यानात्य
विक्रयणं, आकाराद्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं ६, लाक्षा-नीली-मनःशिलादेः सुलितधान्यादेश्च विक्रयो लाक्षावाणिज्यं ७,
द्वृत-तैलादि रसविक्रयो रसवाणिज्यं ८, यस्मिन् मक्षिते प्राणी म्रियते तद्विषं, तस्य वाणिज्यं ९, द्विपद-चतुष्पदादि विक्रयः केशवा-
णिज्यं १०, तिलेक्ष्वादीनां यंत्रैः मीढनं यंत्रपीडनं ११, द्रुपभादेर्वृषणकणादिच्छेदनं निर्लङ्घनकर्म १२, क्षेत्रादौ बह्वेज्वलिनं द्रवदानं
१३, गोधूमादेः पोषः (पार्थः) सरोहृदादिशोषश्च प्रसिद्धः १४, असत्यो दुःशीला दारयादयस्तासां पोषणमसतीपोषः १५ ॥ इति

तथा तपो हि दुष्टाष्टकर्मविनाशकं सकललब्धिजनकं बाह्याभ्यन्तरभेदतो द्वादशविधं दृढप्रहारिवद्भूत्यात्मभिः समाचरणीयं । तपोमुखान् नीत्यत्र मुखशब्द आद्यर्थस्तेन भावनादिपरिश्रमः, इति व्याख्यातं ब्रह्मक्रियादिपदं यत्र । किंचात्रधर्मार्थिनात्मनिर्दा कर्तव्या, न परनिर्दा, तत्र चित्रकृत्युज्जीव्हातः, स चैवं-कांचनपुराधीशेन जितशत्रुराजेन स्वस्य नवीनसभायां कनकमंजरी नामचित्रकरसुतानिर्भितं चित्रमयूरं साक्षान्मयूरमिव दृष्ट्वा तस्मात्पुण्यराजितेन सा परिणीता, तथा च स्वबुद्ध्या प्रत्यहं नवनवकथाकथनेन नृपः पणमासान् यावत् स्ववासे आनीतः, तदा राज्ञा बहु मन्यमानापि सा प्रतिदिनं स्वगृहे एकांतदेशे उपविश्य पितृगृहसंबन्धिसामान्यवेषं परिधाय हे आत्मन् ! राजमान्यत्वमस्थिरमस्ति, अतोऽहंकृतिर्न विधेया, तव पितृगृहसंबन्धिनीं त्वयं ऋद्धिरतीत्यादिवचनैरात्मानं निंदति स्म. अथ छलं पश्यतीभिः सपत्नीभिस्तथाकुर्वाणां तां विलोक्य नृपायोक्तं, एषा तु भवतां कार्मणं करोति, ततो राज्ञा परीक्षार्थमेकदा-करमादागत्य तामात्मनिर्दां कुर्वाणां दृष्ट्वा तुष्टेन पट्टराज्ञी कृता, अपराधापमानिताः, एवं धर्मार्थिभिरात्मनिर्दा कार्येति ॥

अन्यच्च चातुर्मासिकपर्वाराधयितुकामैर्भक्त्यात्मभिरस्मिन् दिने स्वे स्वेऽतिचारा अलोचनीयाः, गुर्वादिसमक्षं च तेषां मिथ्यादुष्कृतं च वाच्यं, तत्र साधूनां चरणसप्तति (७०, करणसप्तति (७०) मिलनाच्चत्वारिंशदधिकशत (१४०) मतिचारा भवन्ति, ते च ग्रन्थगौरवभयात् लिख्यन्ते.

ॐ । श्रावकाणां तु चतुर्विंशदधिकशतमतिचाराः (१२४) स्युरस्ते संक्षेपतो दश्यन्ते—एण संलेहण ५ पन्नारस-करम १५, नाणाह अट्ठ

* संक्षेपतो गथाद्वयं यथा-वय (५) समणधम्मं (१०) संजम (१७) वेयावक्कं च (१०) वंभगुत्तीओ (६) ॥ नाणाह तिअं (३) तव (१२), कोह निगओ (४) होह चरणमेयं ॥ १ ॥ पिद्ध विसोहो (४) समिहं (५) भावणा (१२), पडिमा य (१२) इंदिय निरोहो (५) ॥ पडिलेहण (२५) गुत्तीओ (३), आभिगहो (४) चैव करणं तु ॥ २ ॥

अथ देवार्चनस्नानाविलेपनानि व्याख्यायन्ते—देवस्य श्रीजितेंद्रस्य तत्प्रतिपाद्यश्च अर्चनं वासादिना, स्नानं जलादिना, विलेपनं च चन्दनादिना कर्तव्यमेतत्पदश्रेण सर्वोऽपि पूजाप्रकारः स्मृतिः । पूजाफलं वेदं—सयं पमज्जणे पुन्नं, सदस्सं च विलेवणे ॥ सयसाहस्सि-
या माला, अणंतं गीयवाहयं ॥ १ ॥ इत्यादि, अत्र दृष्टांतः स्वयं वाच्याः । अथ ब्रह्मक्रिया १ दान २ तपोमुखानि ३ व्याख्यायंते,
तत्र ब्रह्मक्रिया-ब्रह्मचर्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् शीलव्रतपालनमित्यर्थः, तत्फलं यथा—जो देह कणयकोडिं, अहवा करेह कणयजिणभव-
णं ॥ तस्स न तत्तिय पुत्तं, जत्तिय वभववए धरिए ॥ १ ॥ इति । तथा दानं हि अभयं १ सुपात्रा-२ नुकंपो ३ चित ४ कीर्त्ति ५
मेदात्पंचविधं, तत्र द्वाभ्यां मोक्षः, त्रिभिश्च भोगप्राप्तिः, इहाभयदाने दृष्टांतो यथा—

राजगृहे सभास्थितेन श्रेणिकनृपेण प्रोक्तं, संप्रति नगरे किं वस्तु सुलभं स्वाहु चारित ? क्षत्रियाः प्रोजुर्मासं समर्थं स्वाहु चारित,
तदा अभयकुपारेण चित्ति, एते निर्दयाः, अथ यथा पुनरप्येवं न जल्पेहुरतथा कुर्यां, ततो राज्ञौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथग्पृथग्गतत्वाऽभय
एवमवादीत्—भो क्षत्रियाः ! राजपुत्रशरीरे महाव्याधिरुत्पन्नोऽस्ति, यदि मनुष्यसत्कं कालेयमांसं टंकद्वयमितं दीयते तदा स जीवति
नान्यथेति वैद्यैरुक्तमस्ति. ततो यूयं राज्ञो प्रासजीविनो भवद्भिरेवैतत्कार्यं कर्तव्यं. तदा एकेनोक्तं दीनारसहस्रं गृहाण ? परं मां मुच ?
अन्यत्र गच्छ ? अभयेन तद् गृहीतं, एवं राज्ञौ प्रतिगृहं परिभ्रम्य तैर्दानि बहूनि दीनारलक्षणाण्यादाय प्रभाते नृपसमायां तद्धनं
क्षत्रियभ्यो दत्तितं, प्रोक्तं च अहो गतदिने यूयमेव वदथ यन्मांसं सुभलमिति. अद्य तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं न प्राप्तं, ततो
लज्जितास्तेऽभयेन हक्किताः, ततो मांसभक्षणनियमं प्रापिताश्च, अत्रार्थे श्लोकः—स्वमांसं दुर्लभं लोके, लक्ष्णेणापि न लभ्यते ॥ अल्प-
मूत्थेन लभ्यते । पलं परशरीरजं ॥ १ ॥ एवमन्यैरप्यभयदानबुद्धिर्येति ॥

अथावश्यकपदं व्याख्यायते, तत्रोभयकालं यदवश्यं कर्तव्यं तदावश्यकं प्रतिक्रमणमित्यर्थः, तत्फलं चेदं—आवरसएण एएण । साव-
ओ जइवि बहुरओ होइ ॥ दुक्खाणमंतकिरियं । काही अचिरेण कालेण ॥ १ ॥ व्याख्या—आवको यद्यपि बहुरजस्को बहुपापयुक्तो
भवति तथाप्येतेनावश्यकेन कृत्वा स्तोकेन कालेन दुःखानामंतक्रियां विनाशं करिष्यतीति, किंच—आवरसअं उभयकालं, ओसइमि-
वं जे करंति उज्जुत्ता ॥ जिणविअकहियविहाणा, अकम्मरोगा य ते हुंति ॥ २ ॥ व्याख्या—आवका उपयोगयुक्तः संतः प्रभात-
संख्याकालयोजिनवैद्यकथितविधिना सम्यक्प्रकारेण औषधमिवावश्यकं कुर्वति ते कर्म्मरोगरहिता भवतीति. प्रतिक्रमणनियमे साज्जणसिंह-
दृष्टांतः । स चैवं—साज्जणसिंहनामा श्रेष्ठी द्विसंध्यं कालवेलायां प्रतिक्रमणं विना भोजनं न कार्यमिति नियमवान् बभूव. एकदा पीरो-
जपातसाहेन केनचिदपराधेन स कारागारे क्षिप्तस्तदा तत्र स्थितेनापि तेनारक्षकपुरुषेभ्यः पंचाशत्पंचाशनिमतान् सुवर्णनिष्काप्त दत्त्वा
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कृतं, अन्यदा रत्नद्वयपरीक्षणव्यतिकरे तृतीयं रत्नं जगन्मध्ये त्वमिति वचनात्प्रसन्नेन सुत्राणेन स मुक्तः सन्मानि-
तश्च. तदा तैर्भौतैरारक्षकैर्निष्कास्तस्य पश्चात्प्रदत्तास्ततः श्रेष्ठिना ते निष्कास्तेभ्य एव दत्ताः, प्रोक्तं च अहो एतद्धनं कियत् ! यतो
ऽमूल्यं प्रतिक्रमणं मया कृतं भवत्साहाय्यादिति दृष्टांतः ॥

अथ पौषधं व्याख्यायते—धर्मस्य पौषं पुष्टिं दत्ते तत्पौषधं, तच्चाहार १ शरीरसत्कार २ गृहव्यापार ३ अब्रह्म ४ निवृत्तिरूपं बोध्यं,
तत्फलं चेदं—पोसहि य सुहे भावे । असुहइ खवेइ नत्थि संदेहो ॥ छिंदेइ निरयतिरिगइ । पोसह विहिअप्पमत्तेणं ॥ १ ॥ पौषध-
तस्मिन्नेव कामदेवदृष्टांतः—यथा कामदेवश्चावकः पौषधे स्थितः सन् निजायां मिथ्यादिवदेवेन—दुष्टराज १ नाग २ पिचाश ३ रूपैर्ब-
हुधा क्षोभितोऽपि मनोवाकायैर्मनागपि न क्षुभित इति.

नर्तकीनिमग्नचित्तोऽपि तयोर्निर्विकारभावदर्शनात् सद्यः संप्राप्तैराग्योऽनित्यादिभावनां भावयन् केवलज्ञानं प्राप, देवैर्महोत्सवो विहितो वंश एव च सिंहासनं बभूव, तत्स्वरूपदर्शनान्नृपादयोऽपि प्रतिबुद्धाः ॥ इति ॥ पश्चात्तस्मिन्पुत्रदृष्टातः ॥ ७॥ अथ परिहरणीयवस्तु-
त्यागे तेतलिपुत्रदृष्टातो यथा—तेतलिपुरे कनककेतुर्नाराजा, स च राज्यलोभाज्जातमाश्रान् स्वपुत्रान् विनाशयति, तस्य राजस्तेतलि-
पुत्रनामात्पुत्रस्तस्य पोडिलानाम भार्या, सा च प्रथमं मंत्रिणोऽतिवच्छासीत्, पश्चात्तथैवचिदनिष्टा जाता. एकदा तस्या गृहे आहारार्थ-
मेका साध्वी समुपागता, मंत्रिपत्न्या तां प्रति प्रणम्य भर्तृवशीकरणोपायः पृष्टः, साध्व्या प्रोक्तं धर्मः सेव्यो येन सर्वेष्टार्थाः सिद्ध्यन्ति,
ततः सा संसाराद्विरक्ता सती दीक्षाग्रहणार्थं पतिं पप्रच्छ, मंत्रिणोक्तं दीक्षां गृहाण, परं यदि त्वं देवपदं प्राप्नुयास्तर्हि मां प्रतिबोधय,
तथापि तद्वर्चोभीकृत्य दीक्षामादाय आशुःक्षये समाधिना मृत्वा देवपदं प्राप्तं, अथ मंत्रिणा राज्ञ एकः पुत्रो जातमान एव प्रच्छन्नं गृही-
त्वा स्वगृहे वाद्धित आसीत्. एकदा कनककेतुर्नृपे परलोकं गते सति मंत्रिणा स कनकज्वक्कुमारो राज्ये स्थापितः, राजकार्यमपात्या-
धीनं कृतं, ततो मंत्री अहर्निशं राजकार्ये मग्नः सन् कदापि धर्मकृत्यं न कृतवान्. तस्मिन्काले देवपदं प्राप्या पोडिलया मंत्रिणस्तत्स्व-
रूपं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधाय नृपादयः सर्वेऽपि लोकारस्तत्पराद्ब्रुवन् विहिताः, ततो नृपस्थानं गतेन मंत्रिणा काप्यादरमलमप्रानेन सद्यो
गृहमागत्यात्मनः कुमरणाशंकया स्वहस्तेनैवानेके मरणप्रयोगाः कृताः, परं देवेन सर्वेऽपि वैयर्थ्यं नीताः, ततो विलक्षीभूय स्थितं मंत्रि-
णं प्रति देवः प्रादुर्भूय उवाच, भो मंत्रिन् ! ईदृक्संसारस्वरूपं विद्यते, तत्त्वतो न कोऽपि करयापि स्वजनोऽस्ति. इत्यादिवचनैर्मंत्रिणं
प्रतिबोध्य देवः स्वस्थानं ययौ, मंत्र्यपि सर्वं विभवं परित्यज्य सद्यो दीक्षां जग्राह । इति प्रत्याख्याने तेतलिपुत्रदृष्टातः ॥ इति सामान्यि-
कपदं व्याख्यातम् ॥

सर्वजीवैः सह क्षामणां कृत्वा तत्र स्थितः सन् स्वयमेव तत्कटुकतेविकाशाकं भुक्तवान्, न पुनः परप्राणि वधमिया परिष्ठापितवान् - ततः सद्यो मृत्वा स सदतिं प्राप्तः ॥ इति ॥ निष्पायाचरणे धर्मरुचिर्दृष्टातः ॥ ६ ॥ अथ पापत्यागेन यद्वस्तुतत्त्वज्ञानं, तत्र इलापुत्रदृष्टा-
तो यथा—इलानगरे धनदत्तश्रेष्ठी, तस्य इलादेवीसेवनात् इलापुत्रोनाम पुत्रो जातः, स चैकदा तत्रागतानां विदेशिनटानां नृत्य पश्य-
न् अतिसुन्दररूपां नर्तकपुत्रीं विलोक्य प्राग्भवस्नेहात्तरयामत्यन्तानुरागो बभूव, ततः सद्यो गृहमागत्य पितरं प्रति उवाच—भो तात !
मां प्रति नर्तकपुत्रीं परिणायस्व, नोचेद् मरणमेव शरणीकरिष्ये, परमपरकन्यापाणिग्रहणं सर्वथा न विधास्ये, तदा पित्रा तस्याप्यग्रहं
विज्ञाय कथमपि निषेद्धमशक्तनुवता बृद्धनटसमीपं गत्वा तस्य पुत्री मार्गिता. नटनोक्तं यद्ययमस्मत्कलां शिक्षयित्वा बहुधनं चोपाज्यं
अस्मज्ज्ञातिं पोषयेत् तर्हि—अस्मत्पुत्र्याः पाणिग्रहणं कुर्यात्. श्रेष्ठिना तद्वचः श्रुत्वा इलापुत्रं प्रति सर्वोऽपि वृत्तांतः प्रोक्तः, इलापुत्रस्तु
तदप्यंगीकृत्य दृढेन गृहाभिर्गत्य नटेषु संमिलितः, ततः कियता कालेन तेषां सर्वकलासु निपुणो भूत्वा वेत्तातटनगरं प्राप्तः, तत्र राज्ञ
स्वकलादर्शनाय स्वयं वंशमारुह्य रमतेस्म. सा नटपुत्री च वंशपार्श्वे स्थिता गानं करोतिस्म, तदा तां नटपुत्रीं विलोक्य राजा चलचित्तः
सन् चिंतयतिस्म, यद्येव इलापुत्रो वंशाभिपत्य म्रियते तर्हि एनां कन्यामहं गृह्णामि. अथ इलापुत्रः स्वर्ग एव कलाः कृत्वा वंशादुत्तीर्य
दानग्रहणेच्छया नृपपुरं स्थितः, राज्ञोक्तं व्यग्रतया मया नृत्यं न दृष्टं, ततः पुनः कुरु ? तदा तेन धनलिप्सया पुनर्नृत्यं कृतं, परं
राज्ञा तन्मरणमिच्छता पुनस्तथैवेकं. ततः सवृतीयवारं पुनः—वंशमारुह्य रमतेस्म. तस्मिन्नवसरे एकभाग्यवतः श्रेष्ठिनो गृहे एकः सा
धुराहारार्थं गतस्तदा सर्वालंकारविभूषिताऽतिसुन्दरांगी श्रेष्ठिपत्नी सद्यः समुत्थाय सानंदं वंदनां विधाय मोदकैः स्थालं भृत्वा साधुं
प्रतिलाभयति, साधुरप्यधोदृष्टिः सन् 'इत्थं इत्थमिति' शब्दमुच्चरन्नाहारं गृह्णाति. एतत्स्वरूपं वंशारूढेन इलापुत्रेण दृष्टं, तदासौ स्वयं

तन्मात्स्यं समपरिणामं दधानः, करस्यं स्वह्मादि तन्नैव परित्यज्य तन्मुनिस्थाने एव कायोत्सर्गेण तरथी. तदानीं हि रुधिरगन्धादुपा-
गतेन कीटिकागणेन तच्छरीरं सच्छिद्रं कृतं, परं स मनागपि न च्चाल, दृतीयदिने तन्नैव कालं कृत्वा स्वर्गं प्राप्तः ॥ इति ॥ समासे
षिलातीपुष्वट्टातः ॥४॥ अथ स्तोकाक्षरैर्महार्थकथने लौकिकः पंडितवचतुष्टयदृष्टान्तो यथा—वसन्तपुरे जितशत्रुराजा, तस्यैकदा शास्त्रभ-
णेच्छासीत्, तदा चतुर्भिः पंडितैः श्लोकलक्षप्रमितमेकैकं ग्रंथं विधाय नृपाय निवेदितं, नृपेणोक्तं—एते ग्रंथा अतिमहांतो मया स्तोककालेन
श्रोतुं न शक्यंते, तस्मात्स्वल्पाक्षरैरेवैतेषां सारं वदत, तदा चतुर्भिः पंडितैः सारभूतमेकं श्लोकं निष्पाद्य नृपाम्ने प्रोक्तं, तथाहि—जीर्णं
भोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया ॥ बृहस्पतिरविश्वासः, पंचालः स्त्रीषु मार्दवं ॥१॥ व्याख्या—आत्रेयनामा विद्वान् वक्ति—प्रथमं
श्रुत्वा आहारे जीर्णं सति पुनः भोजनं कार्यमिति वैद्यग्रंथपरमार्थः १, कपिलपंडितः प्राह—सर्वेषां प्राणिनां दया कार्येति धर्मशास्त्रपर-
मार्थः २, बृहस्पतिनामा विद्वान् वदति—कस्यापि विश्वासो न कार्य इति नीतिशास्त्रसारः ३, पंचालो विद्वान् ब्रूते—स्त्रीषु सुदृता वार्था
परं तासामंतो न ब्राह्म इति कामशास्त्रमहस्यं ४, एवं स्तोकाक्षरैर्महार्थकथनं द्वादशांगीरूपं संक्षेपसामायिकं बोध्य ॥५॥ अथ निष्पापाचरणे
धर्मरुचिसाधुदृष्टान्तो यथा—धर्मबोधपाचार्यस्य शिष्यो धर्मरुचिनामा साधुर्नगरं आहारार्थं भ्रमन् रोहिणीनामब्राह्मण्या गृहे मिश्रार्थं प्रविष्टः,
तथा कुटुम्बनिमित्तं मिष्टभान्त्या निष्पादितं कटुकतुंबिका शार्कं विषप्राप्यं विज्ञाय दृष्टबुद्ध्या साधवे दत्तं, साधुना तु सरलस्वभावेन तद्-
गृहीत्वा स्वस्थाने आगत्य गुरुभ्यस्त्वदर्शयत्. गुरुमिस्त्वद् दृष्ट्वा प्रोक्तं भो महाजुभाव ! इदं शार्कं विषप्रायमस्ति. तस्मान्निरावद्यस्थंडि-
ले गत्वा परिष्ठापय । तदा धर्मरुचिमाधुर्बुद्ध्या निर्वद्यभूमौ गत्वा यावच्चन्डाकं परिष्ठापयितुं लग्नस्तावचन्मभ्यातपतितविदुमाम्ने एव
तद्गन्धाकटा बद्धयः कीटिकाः संगिलितास्त्वद्गन्धप्रहणेनैव च सुताः, अथैवं बहुकीटिकामरणं दृष्ट्वा पापभीतः साधुर्जीवदयां विनयन्

मटैर्निरुद्धय निजगृहं चागत्य प्रच्छन्नं स्थितः, ततः स दत्तो मतिमोहात्सप्तममपि दिनपष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः शीतिं कुर्वे इति विचिंत्य गृहान्निर्गतः, तदा एको मालिकः पुर्यां प्रविश्य कार्याकुलत्वात् राजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुष्पैराच्छादयामास, तावच्चतैव मार्गे गच्छतो दत्तस्याश्वसुरोत्क्षिप्ता सा विष्टा मुखे पतिता. तदा स विष्टास्वादाच्चमत्कृतः सन् पश्चान्नि-
वृत्तस्तदैतस्य बहुविधदुराचारेण स्वित्तैर्मूलमंत्रिभिर्वितस्नतुनृपः पंजराक्लिप्तास्य राज्ये स्थापितः, दत्तस्तु छलाद् बद्ध्वा राज्ञे समर्पितः;
राज्ञा च स कुंभ्यां प्रक्षिप्य अधश्चाग्निं प्रज्वालय श्वानान् (शुनो) विमुच्य स कर्तव्यतः सन् मृत्वा नरकं गतः आचार्यैस्तु बहुधा-
सन्मानिताः, इति सत्योक्तौ कालिकाचार्यदृष्टांतः ॥ ३ ॥ अथ श्लोकाक्षरैर्महातन्त्रज्ञाने चिलातीपुत्रदृष्टांतो यथा—राजगृहनगर्यां धनदत्त-
नामा न्यवहारी, तस्य चत्वारः पुत्राः, सुसमानामपुत्री, चिलातीपुत्रनामैको दासश्चासन्. एकदा श्रेष्ठी तं दासं दुराचारिणं विज्ञाय
गृहाद् बहिर्निकासितवान्. सोऽपि ततो निःसृत्य चौरपल्ल्यां गत्वा स्थितः । अथान्यदा स चिलातीपुत्रो बहुचौरान् संमेलयित्वा राज-
गृहनगर्यामागतः, तत्र स्वयं च तस्य श्रेष्ठिनो गृहे प्रविश्य सुसमानामकन्यां चादाय सद्यो गृहान्निर्गतः, तावत् श्रेष्ठ्यपि कन्यानयनार्थं
चतुष्पुत्रसहितस्तत्पुष्टे चालितः एवं च कियति मार्गेऽतिक्रान्ते श्रेष्ठिनपत्यासन्नमागतं वीक्ष्य मीतद्विचलातीपुत्रः सुमयाया मस्तकं हित्वा
करे च तद् गृहीत्वा, द्वितीयकरे च रुधिरलिप्तं खट्गमुत्पाठ्य पर्वतोपर्यास्रोह, भेष्टी तु तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विषण्णः सन् पश्चाद्वलितः, अथ
चिलातीपुत्र एतादृशभयंकररूपेणाग्रे चलन् मार्गे कायोत्सर्गस्थं साधुं च विलोक्य इत्थमुवाच, भो मुंड ! धर्मं कथय ? नोचेदनेन खड्-
गेन तवापि शिरश्छेदस्यामि, साधुना तत्स्वरूपं वीक्ष्य क्षतिरिति ' णमो अरिहंताणं ' इति पदमुच्चार्य आकाशे चोड्ढिप उपशम १ विवेक
२, संवरेति ३ पदत्रयात्प्रकं धर्मं तदग्रे उक्तत्वाऽन्यत्र जग्मे. अथ चिलातीपुत्रस्तत्पर्यं विचारयन् आत्मनि तन्मध्यगमेकमपि गुणमपश्यन्

मेतार्यमुनिः प्राग्भवाश्चित्तदुरितवशाद्राजगृहनगर्यां चांडालकुले समुत्पन्नः, चांडालया च जन्मसमय एव फृतवत्सायै धनदत्तश्रेष्ठिपत्न्यै स प्रच्छन्नमर्षितस्वदृग्गृहे स वृद्धिः प्राप्तः, क्रमेण यौवने प्राग्भावमित्रदेवसाहाय्यादष्टौ श्रेष्ठिकन्या एकां च श्रेणिकनृपपुत्रीं स परिणीतवान् . ततो द्वादशवर्षाति देववचनात् श्रीवीरप्रभ्रममीपे प्रव्रज्यामादाय बहुदेशेषु विहरन् एकदा राजगृहनगर्यां स्वर्णकारगृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः, तत्र स्वर्णकारे भिक्षानयनार्थं गृहांतः प्रविष्टे सति पश्चात् श्रेणिकनृपस्य देवपूजानिमित्तं तत्कृता अष्टौचराश्रतप्रमिताः स्वर्णयवाः कौंचपक्षिणा भक्षितास्वतश्चोद्धीय स भिच्छुपरि स्थितः, तावत् स सुवर्णकारः शुद्धाहारमानीय बहिः समागतः, स्वर्णकारस्तत्र स्वर्णयवानपश्यन् तं साधुमेव तच्चौरं चिन्तयन् जगद्-भो साधो ! इहस्था यवाः केन गृहीताः ? तदा साधुना चिंतितं यद्धि पक्षिणा भक्षिता इति वक्ष्ये तर्हि मद्रचनादसौ एनं कौंचं हनिष्यति एवं विचिंत्य तेन मौनमाश्रितं, ततोऽतिरुष्टेन स्वर्णकारेण साधोर्मस्तकमार्द्रवार्धेण बद्धं, तदा साधोश्चक्षुषी निःसृत्य पतिते, महती वेदना समुत्पन्ना, ततः स साधुन्तकृत्केवली भूत्वा मुक्तिं प्राप्तः । इत्थं प्राणान्तोपसर्गेपि तेन मेतार्यमुनिना जीवदयैव मनसि धृता, न किमप्यन्यच्चिंतितं, एवमन्यैरप्याचरणीयम् । इति । समयिके मेतार्यदृष्टांतः ॥ २ ॥ अथ सत्यवादे कालिकाचार्यदृष्टांतो यथा-तुरीमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भागिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वामिनुपं कारागारे निक्षिप्य स्वयं च राज्यभारं विश्रुता अन्यदा च मातुः प्रेरणयाऽऽचार्यसमीपं गतेन तेन उन्मत्ततया धर्मेर्षया च सक्रोधं श्रीगुरुभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति गुरुभिर्धैर्यमवलब्ध तस्याग्रे यज्ञो हिंसारूपो हिंसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तं, न पुनरन्यथा . ततः कोऽत्र प्रत्यय इति तेन पृष्टे सति गुरुणोक्तं, तस्मिन्नेव दिने तव मुखेऽकस्माद्विष्टा पतिष्यति . ततोऽतिक्रुद्धन दत्तेनोक्तं त्वं कथं मरिष्यसि ? गुरुणोक्तमहं समाधिना मर्त्तास्मि, मृतोऽपि च स्वर्गं गतास्मि । तदा दत्तः साहंक्रुतिः सन् तत उत्थाय स्त्रिं च रव-

रागाद्वेषमयादिपरिहारेण यथास्थितकथनं ३, समासः-स्तोकाक्षरैः कर्मनामकस्त्वबोधः ४, संक्षेपः-स्तोकाक्षरा मन्त्रार्थी द्वादशांगी ५, अनवचं-निःपापाचरणं ६, परिज्ञा-यापत्यागेन समंताद्वस्तुतत्त्वज्ञानं ७, प्रत्याख्यानं-परिहरणीयवस्तुत्यागः ८ इत्यष्टौ नामानि. अथैषां क्रमेणाष्टौ दृष्टांता दर्शयते, तत्रादौ दम्पदन्तदृष्टांतो यथा—

हस्तिशीर्षनगरे दम्पदंतो राजा, तस्य चैकदा हस्तिनागपुरस्वामिभिः पांडवै कौरवैश्च सह सीमानिमित्तं महान् विवादः संजातः, तदनंतरं कियद्भिर्दिनैर्दम्पदंते जरासंधनपसेवार्थं गते राति पांडवकौरवैश्च तद्देशो भग्नस्तां वात्तां श्रुत्वा क्रुद्धो दम्पदंतः सद्यो बहुसैन्यमादाय हस्तिनागपुरोपरि समागतस्तत्र चोभयेषां परस्परं महद्बुद्धं संजातं, परं दैववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दम्पदंतस्तु विजयं प्राप्य स्वस्थानमायातः, तत एकदा स नृपः संख्यायां पंचवर्णवादलस्वरूपं दृष्ट्वा संग्रासैवराग्यः संसारमपि तादृशमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धवया प्रव्रजितः, ततः प्रतिग्रामं विहरन् अन्यदा हस्तिनागपुरे प्रतोल्या बहिर्देशे कायोत्सर्गेण स तस्थौ, तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पांडवैर्मार्गे तं मुनिं विलोक्य लोकमुखाच्च तं दम्पदतरात्रर्षिं विज्ञाय सद्योऽश्वेभ्य उत्तीर्य विधिनभिगन्ध तस्य द्विविधमपि बलं प्रशंस्य अग्रे च लितं, ततः कौरवाः समेतास्तेषु बुद्धेन दुर्योधनेन तथैव तं दम्पदंतं विज्ञाय बहुभिर्दुर्विकयैस्तिरस्कृत्य साधुसमीपं च बीजपूरफलं प्रक्षिप्य अग्रे चलितं, ततो ' यथा राजा तथा प्रजेति ' न्यायात्तदनुगच्छद्भिः सर्वरपि सैनिकैः काष्ठपाषाणादिर्निःश्लेषाद् समन् तादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विदधे. अथ पश्चाद्वलमानाः पांडवा मुनिस्थाने तन्महच्चत्वरं दृष्ट्वा लोकेभ्यः प्रश्नपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुश्चेष्टितं ज्ञात्वा सद्यस्तत्रागत्य पाषाणादिदूरीकरणपूर्वकं तं दम्पदंतं प्रणम्य स्वस्थानं गताः, एवं पांडवैः सन्धानितः कौरवैश्चापमानितोऽपि स मुनिः उभयत्र समभावं बभार, मनोगापि रागाद्वेषौ न कुतवान् । इति सप्तमावे दम्पदंतदृष्टांतः ॥ १ ॥ अथ दयापूर्वकवृत्तौ मेतार्यदृष्टांतो यथा—

भाराभ्यं, एषावहा। सम्यग्रष्टिभिर्मिथ्यात्वपरिहारेण देवपूजन-गुरुसेवन-ज्ञानाभ्यामभयण-धर्मक्रियानुमोदन-तीर्थयात्राकरण-जिनकल्याणकर्मभिरप्यर्चनादिभिः सततं सम्यक्त्वं निर्मलं कार्यमिति, उक्तं च—

जन्मं दिक्त्वा नाणं, नित्यपराणं महानुभावाणं ॥ जन्म य कथयितव्याणं अगाढं वंसणं होह ॥१॥ इति ॥ प्रसंगत उक्तं, अथ प्रथमं सामायिकस्य रूपमुच्यते, समस्य-रागद्वेषाद्विषय मतो-जीवस्य आयो-ज्ञानादीनां लाभ प्रशममुखरूपः समायः, स एव सामायिकं, मनोवाकायचेष्टापरिहारेण मुहूर्त्तं यावत् सर्व्वस्तु गमपरिणाम इत्यर्थः, उक्तं च, निदपसंसासु समो, समो य माणावमाणकारीसु । समस्यणपरिणमणो । सामादयं संगओ जीवो ॥ १ ॥ जो समो तत्त्वभूतसु, तसेसु थावरेसु य ॥ तस्य सामादयं होह, इमं केवलिसासियं ॥ २ ॥ तथा सामायिकरिपतः श्रावको गृहस्थोऽपि यतितुल्यो भवति, यतः—सामादयंमि उ कए, समणो इव सावओ इवह जग्गहा ॥ एएण कारणेणं, बहूसो सामादयं कुज्जा ॥ १ ॥ अत एव सामायिकस्य देवस्वनाप्रपूजनादावप्यधिकारो नास्ति; सामायिकरूपे भावस्त्वैव प्राप्तौ सति द्रव्यस्त्ववकरणानौचित्यात् । सामायिकस्य दुर्लभता कथितास्ति, यथा—सामादयसामग्गिण, देवावि चिंतति हियमज्झंमि ॥ जइ इह मुहुत्तमेणं, ता अह्य देवत्तणं सदलं ॥ १ ॥ इति ॥ इह सापायिककर्त्ता अट्टाण्डुद्विविधः कट्ठिमान् अनुद्धिकश्च; तत्र य कट्ठिरहितः स साधुसमीपे जिनगृहे पौषधशालायां स्वगृहे वा निर्विघ्ने स्थाने सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावना संज्ञायते इति, कविधानं महताढंवरंणोपाअयमागत्तोचित्वं भवति, यत ईदृशा अपि सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावना संज्ञायते इति, अथ सामायिकस्याष्टौ नामानि उच्यन्ते—सामादयं १ समदयं २ सम्भवाओ ३ समास ४ संखेवो ५ । अणवज्जं च ६ परिणो ७, पञ्चदशाणे य ८ ते अट्ठं ॥ १ ॥ व्याख्या—सामायिक-समगावः १. समयिकं-सम्यग्दयापूर्वकं सर्व्वजीवेषु प्रवर्त्तनं २, सम्यग् वा

तरसं चिर्मटिकादिफलं जीवाश्चयत्वाद्भर्त्तनीयं, पुनः सच्छिद्रमपरिपक्वं फलमपि अंतर्जीवसद्भावारयाज्यं, एवमन्यदपि भ्रंशातफलादिपद-
मध्यवरतु तत्सर्वं परिवर्ज्य, उक्तं च—

अज्ञातकं फलमद्भोधितपत्रशाकं, पूर्णफलानि सुकलानि च हृदयूर्णं ॥

सालिन्यसर्पिरपरिक्षकमानुषाणा-मते भवंति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

पुनर्यद् द्रव्यं ग्रीष्मादिकाले शीघ्रविनाशि भवति तत्तत्सोपयोगेन सता निरवद्यमेव सेव्यमिति ॥

अथ विशेषतोऽस्मिन्पर्वणि कृत्यं दर्शयति—

सामायिकावश्यक-पौषधानि, देवार्चन-रनाज-विलेपनानि । ब्रह्माक्रिया-दान-तपोमुखानि, भव्याश्चतुर्मासिकमंडनानि ॥ १ ॥
व्याख्या--भो मन्वा ! एतानि सामायिकादिधर्मकृत्यानि चातुर्मासिकस्य मंडनानि-अलंकारभूतानि विधत्ते, ततो भवद्भिरतानि
सेव्यानीति ज्ञेयं, यद्यपि चातुर्मासिकत्रयमस्ति तथापि यदुद्दिश्य व्याख्यानं विधीयते तन्नाम ग्राह्यं, तत्र न कोऽपि दोषः, अत्र हि
कश्चित्तुमान् सामायिकं करोति, कश्चित्प्रतिक्रमणं, कश्चित्पौषधमित्यादि योज्यं, यथाशक्ति एतानि कर्तव्यानीति न कश्चिद्विशेष इति,
इह प्रथमं तिथयो विलोकयाः, ते च त्रिधा तथाहि—“चाउद्दसद-मुद्दिदुण्णमासिणीचि” सिद्धांते उक्तत्वात्, माममध्वे द्वे चतुर्दश्यौ,
द्वे बह्वर्धौ, आमावास्या, पूर्णिमा च, पट् चारित्रितिथयः, आसु चारित्रपाराह्वं, शीलांगाचार्यादि-गीतार्थेरादत्त्वात्, उद्दिष्टशब्देन
क्षिनकल्याणकतिथयः पर्युषणातिथिरपि च ग्राह्या, द्वितीयापंचम्येकादश्यो ज्ञानतिथयः, एषु ज्ञानपाराह्वं, अन्ये दर्शनतिथयस्तेषु दर्शन-

अथ श्रीचातुर्मासिकव्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ९ ॥

स्मरं स्मरं स्फुरज्ज्ञानं, धाम जैनं जगन्मतम् ॥ कारं कारं क्रमांभोजे, गौरवे प्रणतिं पुनः ॥ १ ॥

निषद्धां प्राक्तनप्राज्ञैर्वीक्ष्य व्याख्यानपद्धतिम् ॥ लिख्यते लेखतो व्याख्या, चातुर्मासिकपर्वणः ॥ २ ॥ युगम् ॥
हहापाठ २ कार्तिक २ फाल्गुन ३ चार्तुमासिकानामन्यतमे चातुर्मासिकपर्वणि समागते सति अन्योऽन्यसापेक्षव्यवहारनिश्चयाभ्यां
युक्तं श्रीजिनशासनं विज्ञापैकांतवादानिराकरणेन आवश्यकग्रंथोक्त-समाहिताक्षर-शुद्धदंकरूपलक्षणचतुर्थ-भंगतुल्यं द्रव्यभावलिङ्गं संयु-
क्तमिच्छद्भिः स्याद्वादरत्विर्मिथ्याधिभिः प्राणिभिः सम्यग्यमकृत्यं कर्तव्यम् । अत्र हि चत्वारो भंगाः प्रोक्ताः संति, तथाहि—अशुद्धं
रूप्यमशुद्धमुद्रं १, अशुद्धं रूप्यं शुद्धमुद्रं २, शुद्धं रूप्यमशुद्धं मुद्रं ३, शुद्धं रूप्यं शुद्धं मुद्रं ४. तत्र प्रथमे भंगे चरकपरिव्राजकादयः १,
द्वितीये पार्थस्यादयः २, तृतीये प्रत्येकशुद्धा अंतर्मुहूर्त्तकालमगृहीतद्रव्यलिङ्गाः ३, चतुर्थे साधवो द्रव्यतो भावतश्च शुद्धिभाजः ४.
एतेषु चतुर्थभंग एव शुद्धत्वादुपादेय इति । अथ श्राद्धानां प्रथमतः सामान्येन किञ्चित्त्रितयकर्तव्यमुच्यते । एतद्दूरतानंतभवअमण
भीरुभिर्जैनमार्गानुसारिभिः श्रद्धालुभिः सर्वदा बहुमावद्यव्यापाराः वर्जनीयाः, विशेषतः फाल्गुनादिमासेषु तिलादिधान्यं न रक्षणीयं
बहुव्रतसजीवोत्पत्तिविनाशसंभवात्, तथा संधानप्राप्तफलादीनां यदि संमर्कं भवेत्तदा त्याज्यं, जंतुभिमिश्रं फलं मधुकविल्ववादि, पुष्प-
पराणिशिशूप्रमधुकादि त्याज्यं, वर्षाकाले तंदुलीयादिपत्रशाकं न भक्षणीयं, बहुव्रतमन्त्रसजीवमिश्रत्वादिति, योगशास्त्रे हेमाचार्यगुर्जरादौ
महाजनप्रसिद्धैरुक्तमस्ति, फाल्गुनपूर्णिमात् आरभ्य कार्तिकपूर्णिमां यावत् प्रायेण पत्रशाकं न भक्ष्यमिति । तथातिपक्वं श्लथीभूतं चलि-

रिसहेस समं पत्तं, निरवजं हट्ठुरससमं दाणं ॥ सेयांससमो भावो, हविज्ज जई मणिगय डुज्जा ॥४॥ इयं गाथा स्पष्टार्था ।
ननु त्रैलोक्यपूज्यस्यापि भगवतः कथमेतावान्—अन्तरायोऽजनिष्ट ? तत्रोच्यते—प्राक्कृतकर्मोदयाद्, तथाहि—कस्मिंश्चित् प्राग्भवे
ऋषभस्वामिजीवेन पथि व्रजतां धान्यखले धान्यं भक्षयतो बलीवर्दान् तोदनेन कर्षुकैस्ताड्यमानान् विलोभय चिन्तितमेतं मूढाः वृषभ-
मुखेषु शिकयबन्धनं न जानते, तस्मिन् क्षणे स्वयं तत्र स्थित्वा स्वहस्तेन वृषभमुखेषु तद्बन्धनोपदेशश्चेक, तदानीं च बलीवर्दः निःश्वा-
सानां षष्ठ्यधिकत्रिंशतीं मुमुचे, तस्मिन् कर्मणि उदिते सति भगवानत्र भवे वर्षमेक यावद् आहारविहनं लेभे, तस्मिन् कर्मणि क्षयोप-
श्रमं च प्रापिते श्रेयांसदत्तपाहारं लब्धवान्, श्रेयांसश्च तद्दानफलेन मुक्तिमुखभागं वभूव, तदिनादेव साधुभ्यः प्रासुकाहारदानविधिः
सर्वैरपि लोकोरज्ञापि । तवश्च भगवान् ऋषभदेवो वर्षाणामेकसहस्रं यावद् छाट्मसभ्येन विहृत्य तपस्तप्त्वा याति कर्मचतुष्टयं क्षययित्वा
केवलज्ञानं प्राप्य वर्षसहस्रोत्पूर्वलक्षं यावदायक्षेत्रेषु विहृत्य बहुमन्यमान प्रतिबोध्य अष्टादशपर्वतोपरिदशसहस्रमुनिमहितेन मोक्षं जगाम
इति श्रुत्वा भो भव्याः ! रत्नत्रयात्मके मोक्षपार्श्वे बह्मादरेण यतश्चम्प इति श्रेयः ॥

अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानां वीक्ष्य प्राक्तनम् । अलोखिं सुगमं कृत्वा, क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ १ ॥

॥ इति श्री अक्षयतृतीयाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

एतच्च भगवतः पारणकं श्रेयांसगृहे वैशाखशुक्लतृतीयायामभूद्, तद्दानस्य अक्षयमुखजनकत्वेन तद्दिनस्याक्षयतृतीया, इति प्रसिद्धिर्भवत्, शेषाणामजितादित्रयोविंशतितीर्थकराणाममृतससहशोपमममृतसतुल्यं परमान्नं घृतखण्डमिभितक्षैरीपीरूपं भोजनकं पारणके आसीद् इति प्रशमगाथार्थः । अथ पंचदिव्यानि एव आह—

बुद्धं च अहो दाणं, दिव्वाणि य आहयाणि तूराणि । देवा वि सन्निवहया, वसुहारा चैव बुद्धा य ॥ ६ ॥

गाथार्थः—यदा श्रेयांसगृहे भगवता पारणकं कृतं तदा देवैः, 'अहोदानमहोदानमिति' बुद्धम्—उद्घोषणा कृता, तथा देवबुन्देन दिव्यानि तूर्याणि वादित्राणि आहूतानि—वादितानि, आकाशे चधिरितदिक्चक्रा देवदुन्दुभयो नेरुरित्यर्थः, तथा देवाः—तिर्यग्जुम्भकादयोऽपि साक्षिपतिताः—आगताः, तथा वसुधारा च बुद्धा—सार्धद्वादशकोटिमित्तसौवर्णिक्कादिहृदिभूदित्यर्थः । उपलक्षणात् सुगन्धिजलबुद्धिः सुगन्धपुष्पवृष्टिश्चाभूदिति हेयम्, एतदेव स्पष्टयति—

भवणं घणेण भुवणं, जसेण भयवं रसेण पडिहत्थो । अप्पा निरुवमसुखं, सुपत्तदाणं महज्जचियम् ॥३॥ इति ।
गाथार्थः—दानावसरे भवनं—श्रेयांसगृहं धनेन—स्वर्णरत्नादिभयेन भूतमिति शेषः, भुवनं—स्वर्ग-सुन्दु-पाताल-लोकरूपं यशसा भूतम्—अहो ! श्रेयांसकुम्भारेण विजगत्पत्ये केनाऽप्यदत्तपूर्वं दानं दत्तमिति त्रिलोकिव्यापिनी तस्य कीर्तिरभूदिति भावः, भगवान् ऋषमस्वामी इक्षुरसेन प्रतिहस्तः—लामभागभूद् संयमलामस्य इक्षुरासाहारपूर्वकत्वाद्; आत्मा—श्रेयांसजीवो निरुपमं सुखं प्राप्तवान्, अतः सुपात्रदानं महाप्रशस्यम् ।

कानर्थमूलकारणं परमाणुपात्रमपि परिग्रहं न बांछति; किं पुनः मणिस्वर्णकन्याश्चगजमौक्तिभादिकमिति सम्यग् विचार्य गवाक्षादुत्तीर्य यत्र श्रीऋषभदेवस्त्वत्र समागत्य हर्षमरेण पुलकितशरीरो भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वन्दयित्वा उवाच-हे भगवन् ! प्रसन्नो भव, अष्टादशकोटाटिसागरोपमानि यावद् विच्छिन्नस्य प्रासुकाहारदानविधेः सम्यक् प्रदर्शनेन भव्यजन्तून् निस्तारय, गृहाण च मद्गृहे प्राभुतार्थं समागतान् शतसंख्यानं ह्युषटातन इति । अथ स्वामिनाऽपि चतुर्हार्नमुक्तेन द्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीं सम्यग् ज्ञात्वा ह्युरसग्रहाणाय कद्रयं प्रसारितम्, तदा श्रेयांसो रत्नपात्रतुल्याय श्रीमद्भगवते विकरणशुद्धया ह्युरसरूपं निर्दुष्टमाहारं ददानो हर्षमरेण स्वयित्ते शरीरे च न ममौष्ण्यं, आत्मानं धन्यं मन्यमानः विजगत्पुत्रयेन भगवता आहारग्रहणेनानुगृहीतोऽहमिति चिन्तयन् यावत् स्वहस्तेन ह्युरसभृतैर्धटैर्भगवन्तं प्रीणयन् तिष्ठति, तावद् देवैर्हर्षमरेणाकाशे पंच दिव्यानि प्रकटीकृतानि, एतदेवाह श्रुतकेवली भगवान् मद्रबाहुः-‘उस-भरस उ पारणए’ इत्यादि, गाथा पूर्व दर्शिता । अथ गाथार्थः—ऋषभस्य लोकनाथस्य प्रथमतीर्थकरस्य प्रथमपारणके ह्युरस आसीद्,

कृष्णानंदाश्रुणि रोमांचो, बहुमानं प्रियंवचः । किंचानुमोदता पात्र-दानभूषणपंचकम् ॥ १ ॥

अनादरो विलंबश्च वैमुख्यमप्रियंवच । परचात्तापश्च सद्दाने, स्मृतं दूषणपंचकम् ॥ २ ॥

दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं, संसारसौख्यकरं । नृणां प्रीतिकरं गुणकारकरं, लक्ष्मीकरं किकरं । स्वर्गोवासकरं गतिचयकरं, निर्वाण संपत्करं । वर्यायुर्वलबुद्धिर्वर्धनकरं, दानं प्रदेय बुधैः ॥ ३ ॥

इहादौ श्रीऋषभस्वामिसम्बन्ध उच्यते, श्रीऋषभस्वामी सर्वार्थसिद्धविमानात् च्युत्वा आषाढकृष्णषष्ठ्यर्था श्रीमलदेवाकुब्जाष्टपद्मः, नवमासान् चतुर्दिनाधिकान् गर्भे स्थित्वा चैत्रकृष्णाष्टम्यामर्धरात्रे जन्म संप्राप्तः, विंशतिपूर्वल्क्षाणि कुमारपदं श्रुत्वा त्रिपटिपूर्ववर्ष राज्यं प्रपाल्य चैत्रकृष्णाष्टम्यां दीक्षां जग्राह, तदा हस्तिनागपुरे भीष्माबुचलिपुत्रस्य श्रीसोमयशोनृपस्य पुत्रः श्रेयांस आसीद् । अथ मगवान् प्राक्तनकर्मोदयाद् वर्षं यावद् आहारालाभाद् निराहारो विहरन् हस्तिनागपुरे सपाययौ, तस्यां राज्ञौ श्रेयांसादिभिः त्रिभिस्त्रयः स्वप्ना लब्धाः, तथाहि—श्यामीभूतं मेरुमसुतघटैः प्रक्षाल्याहमुज्ज्वलकार्प्यमिति श्रेयांसो लब्धवान् १, तथा सूर्यविम्बात् च्युतं किरण-सहस्रं श्रेयांसेन सूर्यविम्बे स्थापितमिति स्वप्नं सुबुद्धिनामा भेषी लब्धवान् २, तथा एकाः शूरो बहुभिर्वैरिभिः रुद्धः, श्रेयांससाहा-य्याद् जयं प्राप्तवान्, इति स्वप्नं च सोमयशः राजा लब्धवान् ३, प्रातः समायां सर्वेऽपि मिलिताः स्वं स्वं स्वप्नमुक्तवन्तश्च, ततः स्वप्नविचारं कृत्वा तु गादिभिः सर्वैरपि उक्तम्—अथ श्रेयांसस्य कश्चिदपूर्वो महान् लाभो भविष्यतीति । तदा मगवान् मिश्रार्थं इतरत्तो अमन् श्रेयांसगृहसमीपमाययौ, श्रेयांसः स्वामिनं दृष्ट्वा हर्षं प्राप्सः, लोकस्त्वु पूर्वं साधुमुद्रायाः अदर्शनेन अन्नदानविषेऽज्ञानाद् मगवन्तं मणिं स्वर्णगजाश्वादिभिर्मन्त्रत्रयापासुः, मगवांस्तु तैर्दीपमानं वस्तु किमपि न गृह्णातिस्म, तदा मगवानरमाकसुपरि अतीव रुष्टोऽस्ति, येनारमाकं किमपि वस्तु न गृह्णाति इति ते लोकाः कोलाहलं चक्रुः । एवमेकः संवत्सरो व्यतिक्रान्तः, तस्मिन्नवसरे श्रेयांसो मगवन्मुद्रां विलोक्य 'अहो दृष्टं मया ईदृक्कल्पं कदाचिद्, इति ऊहापोहं कुर्वणो जातिस्मरण-ज्ञानं प्राप्य भगवता मह स्वस्याष्टभवंसंबन्धं च ज्ञात्वा प्राक् स्नयमनुभूतं साधुभावं स्मृत्वा चिन्तयतिस्म-अहो ! अज्ञानविजृम्भितमेव संसारिजीवानां, येनैते एव कुर्वन्ति—यतः त्रैलोक्यराज्यं तृणाद्य मन्यमानो भगवान् विषयदृष्णां त्यक्त्वा सांसारिकसुखं च किंपात्रफलतुल्यं गणयन् साधुस्वमंगीकृत्य मोक्षसुखार्थं यतमानोऽने-

चले बालिनामा महामुनिर्मोक्षं प्राप्तः । श्रीकृष्णपुत्रौ शाम्ब-प्रद्युम्ननामानौ मुनी सिद्धिं गतौ । दक्षरथपुत्रो भरतोऽपि तत्रैव शिवं प्राप्तः । शुक्रनामा मुनिः, शैलकाचार्य-पन्थको च मुक्तिं प्राप्तौ । राण-भरत-द्राविडनरपतिनरदाद्या मुनयोऽप्यत्रैव मुक्तिं प्राप्ताः, पाण्डवप्रमुखाः सत्पुरुषा अपि श्रीसिद्धाचले मुक्तिं प्राप्नुः । वैत्रीपूर्णपादिने उपवासं कृत्वा श्रीसिद्धाचलतीर्थे गत्वा पूजाध्यानदानादीन् ये प्राणिनः कुर्वन्ति ते नरकतिर्यग्गतिविच्छेदं कुर्वन्ति, इत्यादि पर्वारिधनस्वरूपं प्रोक्तम् । तद्दिने श्रीगुरुपाश्चाद् मन्त्राक्षरपूर्वं रनाब्रजलं गृहीत्वा गृहादौ सेवनीयम्, तेन मरकोपद्रवादि भयं याति, सदाऽऽनन्दश्च भवति, ऋद्धिं वृद्धिं सुखं च जननः प्राप्नोति । अस्मिन् पर्वणि समागते केचिद् दानं ददति, केऽपि शीलं पालयन्ति, केचिद् भावं भावयन्ति, वक्तॄणां श्रोतॄणां च सदाश्रेयो भवतु ।

नन्दे-रसे-सिद्धिचन्द्रे (१८६९,) प्रमिते वत्सरे वरे । इयं व्याख्या गुणग्राह्या, चैत्रशुक्लाष्टमितिथौ ॥ १ ॥
दुर्गे जेसलमेरौ च, कुतावासेन धीमता । गणिनाऽमरचन्द्रेण, वाचकेन सुसाधुना ॥ २ ॥

ताच्छिष्यजीवराजेन, कुता व्याख्या मनोरमा । चैत्रशुक्लपूर्णिमायाः, कीर्तिरत्नसहायतः ॥ ३ ॥

इति चैत्रशुक्लपूर्णिमाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथ अक्षयतृतीयाव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

प्रणिपत्य प्रभुं पार्श्वं, श्रीचिन्तामाणिसंज्ञकम् । अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

उसभरसयपारणए, इक्खुरसो आसि लोगनाहरस । सेसाणं परमत्तं, अमियरससरिसोवमं आसी ॥ २ ॥

शुद्धभावेनोपवासं कृत्वा भीजिनालये स्नात्रपूजामहोत्सवादि करणीयम्, सर्वजिनानां पूजा विधेया, सद्गुरुमुखाच्च तरिषन् दिने चैत्री
ख्याख्यानश्रवणं कार्यं, दीनहीनजनेभ्यो दानं देयं; शीलं च पालनीयं; जीवरक्षा विधेया, विधिपूर्वकं विमलगिरिपट्टं उच्चैः स्थापयित्वा
मुक्ताफलैस्तन्दुलादिभिश्च महतीं पूजां विधाय गुरुसमक्षं पंचशकस्वनादिभिर्देवान् वन्दित्वा शुभध्यानेन दिनरात्रीकृत्यं विधाय
पराणवेलायां मुनिभ्यो दानं दत्त्वा पारणकं विधेयम्, पंचदशवर्षाणि यावदेवं प्रतिवर्षं व्रतपाराधनीयम्, पश्चादुद्यापनं यथाशक्ति समा-
चरणीयम्, तेन निर्धनो धनी भवेद्, पुत्र-कलत्र-सौभाग्य-कीर्ति-देवमुखं शिवपदप्राप्तिश्च भवेत्, तथा स्त्रीणां पतिवियोगो न भवति,
रोग-शोक-वैधव्य-दौर्भाग्य-मृतवत्सात्व पारवश्यं सर्व कर्मफलं नश्यति । अस्या आराधने स्त्री पतिवृत्तमा भवति, विषकन्या
भूत-प्रेत-शाकिन्यादिग्रहादिकष्टं विलयं याति, बहूनां किं भावेनाऽऽश्रयिता चैत्रीपूर्णिमा मुक्तिं ददाति, इति गणधरमुखात् श्रुत्वा सा
बाला हर्षं प्राप, उक्तवती चाहं एतद् व्रतं करिष्यामि । तदा जनन्या सह सा बाला गुरुं नत्वा गृहे गत्वाऽवसरे चैत्रीपूर्णिमाऽऽराधनं
कृतवती, तदा सा सुखिता जाता, विषयविकारस्यापि शान्तिः संजाता, परमपदे मनोऽभूद्, प्रति वर्षं व्रतं कुर्वत्या पूर्णं व्रते शुभभावे-
नोद्यापनं कृतम्, पुण्डरीकगणधरध्यानेन श्रीसिद्धाचलयात्राकरणेन श्रीकृष्णमदेवस्य जापेन प्रान्तेऽनशनं विधाय कालं कृत्वा सौधर्मदेव-
लोके देवत्वेनोत्पन्नाः, तत्र देवसंबन्धिनो भोगान् भुक्त्वा महाविदेहे क्षेत्रे सुकच्छविजये वसन्तपुरे नरचन्द्रस्य राज्ञो राज्ये ताराचन्द्र-
श्रेष्ठिनो गृहे तारानामन्या भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन स जीव उत्पन्नाः, नाम्ना पूर्णचन्द्रो, द्वासप्ततिकलाकुशलो जातः, पंचदशकोटिद्रव्यं,
पंचदश भार्याः, पंचदश पुत्रा, इत्यादि सर्वं सुखं प्राप्तवान्, तद्भवे पुनः स चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कृत्वा, प्रान्ते श्रीजयसमुद्रगुरुपाश्वे
दीक्षां गृहीत्वा, तत्र च शुभध्यानेन केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं गतः । एवं चैत्र्याराधने बहवो जनाः परमानन्दं प्राप्ताः, पुनरपि विमला-

भर्तुः समीपे समागता, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्—अद्य वारकं तव नास्ति कथं त्वया पर्यादा लंघिताः, सा कामविह्वला भर्तारं प्रत्युवाच—
केयं मर्यादाः, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्—कुलोद्भवानां मर्यादोल्लंघनं न युक्तं; समुद्रोऽपि मर्यादां न भुंक्ति; सत्पुरुषः स्वमर्यादया न चलति ।
ततः सा संतोषरहिता कलुषवदना मित्रश्रेयं प्रति द्वेषमुद्रहन्ती स्वगृहे समागता, सपत्न्या सह पतिस्वबन्धवियोगमिच्छन्ती कनकश्रीः
(चन्द्रश्रीः) विषयप्रमादव्याकुला सती मन्त्रतन्त्रयन्त्रोपायकार्मणादिभ्यामग्नीं विधाय तस्याः शरीरे भूत-प्रेत-शाकिनी-डाकिनीप्रवेशं
कारितवती, साऽपि कर्मयोगात् पारवश्यं प्राप्ता । अथ कनकश्रीः सपत्नीशरीरं कुचेष्टितं ज्ञात्वा जहर्ष, पुनः स्ववशीकरणबलेन भर्तारं स्ववशी
कर्त्तुं, सार्धं लघुपत्नीं दृष्ट्वा पूर्वकर्मफलं विचिन्त्य तत्प्राप्तम् । कनकश्रीर्हर्षिता, धनावहमेष्टी कनकश्रिया सह विषयसुखं भुञ्जानः सन् कालं
निनाय । कियति काले गते सति सा कनकश्रीपुता त्वत्पुत्री जाता, सपत्नीपतिवियोगकरणेन विषकन्या कर्मविषाकं पतिविरह-पीडापीडितं
भोगसुखरहितं कर्मोपाज्जितं, तेन कारणेन तव पुत्री महादुःखेन दुःखिताऽस्ति, कर्मणां विचित्रा गतिरस्ति । तदा तज्जननी प्राह—हे गुरो !
इयं पतिविरहेण पीडिता वृक्षशाखायां पाशं बद्ध्वा मरणाय समुद्यता, तावन् मया एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा पाशं छित्त्वा भवत्समीपे समा-
नीता भवद्भिर्दीक्षा प्रदीयताम्, तदा गणधरः प्राह—हे भद्रे ! एषा तव पुत्री दीक्षायोग्या नास्ति, नितरां चंचलस्वभावा बाला वर्तते,
इति गुरुवचनं श्रुत्वा तन्माता प्राह—अस्या योग्यं धर्मकृत्यं कथ्यतां येन दुष्टकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
व्रतं कथयतिस्म—हे भद्रे ! चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽधनं कुरु, तस्या आराधनेऽस्याः पूर्वकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
अपि गुरुज्ञानयोगाद् रुचिः समुत्पन्ना, तदा सा सावधानीभूय गुरुवाणीमभ्युपोद्, तदा गणधरेणोक्तम्—श्रीसिद्धाचलतीर्थं शाश्वतमस्ति,
तत्रानन्तानन्तकालेनानन्ता जीवाः सिद्धाः, सकलतीर्थेषु मुख्यम्, तस्य चैकविंशतिर्नामानि सन्ति, तैर्ध्यानेन विधेयम्, चैत्रीपूर्णिमादिने

उत्तरश्रेण्यां च गणनवल्लभप्रमुखाणि पष्ठिर्नगराणि वासयित्वा प्रदत्तानि; तत्र विद्याभलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो देशान् संस्थाप्य तौ पृथक् पृथग् नमिबिन्मी तत्र राज्यं पालयामासतुः । तौ चिरकालं राज्यसुखमनुभूय प्रान्ते सर्वसंगं परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा श्रीविमलाचले समागत्य श्रीदेवाधिदेवं गुणादिदेवं भावेनाऽभिनम्य तत्रैव तीर्थं मुक्तिं प्रापतुः, इति नमिबिन्मिसम्बन्धः ।

अथ श्रीऋषभदेवस्य प्रथमगणधरः पुण्डरीकनामाऽत्रैव मुक्तिं प्राप्तस्तत्सम्बन्धश्चायम् ।

श्रीआदिनाथपुत्रो भरतः, तस्य पुत्रः पुण्डरीकः, श्रीप्रभोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः सन् दीक्षां गृहीत्वा प्रथमगणधरो जातः, पञ्चकोटिसाधुपरिवृतः गणधरो ग्रामानुग्रामं विहरन् सौराष्ट्रदेशे समागतः तदागमनं श्रुत्वाऽनेकभूषणहलीक्यामन्तश्रेष्ठि-नरनारीगणा वन्दनार्थमाययुः, गुरुरपि यथायोग्यं धर्मदेशनां ददाति स्म । तस्मिन्नवसरे एका सवाष्यजला सशोका चिन्तासागरसंप्रविष्टा दीना महिला समागता, तया सार्धं विधवा दौर्भाग्ययुक्ता एका कन्याऽपि समागता । श्रीपुण्डरीकगणधरं नमस्कृत्यावसरं प्राप्य कन्यया सह सा स्त्री इति पप्रच्छ-हे भगवन् ! अनया कन्यया पूर्वमेव किं पापं कृतं, येन विवाहसमये कस्मोचनवेलायामेवास्याः पतिभरणं प्राप्तः ? इति प्रश्ने कृते सति गणधरः प्राह-हे भद्रे ! अशुभकर्मणोऽशुभमेव फलम्, तथाहि-जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे मनोरमं विश्वविख्यातं कैलासपर्वताकारतुंगप्राकारवेष्टितं नानादेशोल्लवजनाकुलं विशालशालगृहैर्मण्डितं चन्द्रकान्तनामकं नगरं बभूव । तत्र श्रियो धाम सकलकला-गुणगणग्रामो जगति प्रसिद्धः समरसिंहो नाम महीपतिरभूत् । तस्य शीलालंकारधारिणी धारिणीनाम्नी बल्लभा बभूव । तत्र नगरे महान् धनाढ्यः परमश्राद्धो जिनभक्तिरतोजनेकगुणसागरो धनावहनामा भेष्टी बभूव । तस्य कर्मयोगाद् द्वे भार्ये बभूवतुः, एका कनकश्रीः द्वितीया मित्रश्रीस्ताभ्यां भार्याभ्यां सह स श्रेष्ठी सुखेन कालं गमयतिस्म । अयैकदा मदनपरवशात् कनकश्रीमित्रश्रियो वारकं समुच्छेद्य

अथ चैत्रीपूर्णिमाव्याख्यानम् ॥ ७ ॥

नीथिराजं नमस्कृत्य, श्रीसिद्धाचलसंज्ञकम् । चैत्रशुक्लपूर्णिमाया, व्याख्यानं क्रियते मया ॥ १ ॥

सिद्धो विज्झायर चक्कि, नमिनिमिसुणी, पुण्डरीओ मुणिन्दो । बालोपज्जुमनसंभो, भरहसुगमुणी, सेल्लो पंधगो य ॥

रामो कोडीपंच, दविडनरवहं, नारओ पण्डुपुत्ता ॥ मुत्ता एवं अणेगे, विमलगरिमहं, तित्थमेयं नमामि ॥ १ ॥

व्याख्या-अहमेतत् तीर्थं नमामि यत्रानेक प्राणिनः सिद्धा बभूवुः, ते के ? तानाह-यत्र विमलाचले विद्याधरादिवक्त्रवर्तिनः सिद्धाः-मुक्तिं प्राप्ताः, पुनर्युगादिदेवस्य पौषकपुत्रो नमिनिमिनामानो मुक्तिं गतौ, तत्सम्बन्धोऽयम्-अयोध्यायां नगर्यां भगवान् ऋषभदेवः स्वज्येष्ठपुत्राय भरताय राज्यं दत्त्वाऽन्येषामपि यथायोग्यं देशं विमज्य स्वयं दीक्षां गृहीत्वान्, तदा नमिनिमिनामानो कस्मैचित् कार्यं कृत्रचित् प्रदेशे गतावभूताम्, भगवता तु राज्यविभागावसरे तौ विमृता, दीक्षाग्रहणानन्तरमयोध्यायां समागतौ भरतं पप्रच्छतुः-ऋषभदेवोऽस्माकं पिता कस्ति ?, भरतेनोक्तं-स्वामिना दीक्षा गृहीता, युवाभ्यां मम सेवां कर्तव्या, अहं युवाभ्यां देशभ्यां दास्यामि, तदा तौ भरतमप्रयान्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य विहारं कुर्वतो भगवतोऽग्रे कण्टकादिकं मार्गाद् निवारयन्तौ कायोत्सर्गो स्थितस्य भगवतो दंष्ट्रमशकादीन् उड्डापयन्तौ प्रातर्वन्दनापूर्वकं 'स्वामिन् ! राज्यप्रदो भव' इत्युक्त्वन्तौ नित्यं तिष्ठतः स्म । एकदा वन्दनार्थमागत्य धरणेन्द्रेण तयोरुपरि महतीं कृपां विधाय भगवद्भूषं कृत्वा ताभ्यामष्टचत्वारिंशत्सहस्रपठित्सिद्धविद्याः प्रदत्ताः, षोडशविद्यादेव्याः समाराधनं च दत्तम्, वैताल्यपर्वते दक्षिणश्रेण्यां रथनूपुरचक्रवाकप्रमुखाणि पञ्चाशन्नगराणि,

सस्य दश उपवासाः प्रायश्चित्तम्, एककलत्रप्रमाणजलप्रक्षेपणे शतमुपवासानां प्रायश्चित्तम्, मूत्रप्रक्षेपणे पंचाशदुपवासाः, लग्नप्रक्षेपणे पंचविंशतिरुपवासाः, एकगालिप्रदाने पंचदशोपवासाः, गीतगानेऽसभ्यगाने सार्धशतमुपवासाः, तत्संबन्धिवादिप्रताडने सप्ततिरुपवासाः, एककरीषप्रक्षेपणे विंशतिरुपवासाः, लग्नहारप्रक्षेपणे जन्मान्तरे शतं वागाः स्वस्य भस्मीभवनं भवति, श्रीफलप्रक्षेपणे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति, एकपूगीफलप्रक्षेपे पंचाशद् वागाः, धूलिप्रक्षेपे पंचविंशतिर्वाराः, होलिकागर्तखनने शतं वागाः, होलिकायां काष्ठप्रक्षेपे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति । होलिकादाहकरणे सहस्रश्याण्डालकुलोत्पत्तिः, होलिकाप्रतकारकस्य सहस्रशो म्लेच्छकुले उत्पत्तिर्भवति, एवं पापं विज्ञाय भयोऽर्थिभिरात्महितैच्छुभिः द्रव्यहोलिकां त्यक्त्वा भावहोलिकां एवं आराध्यते, तेनैवात्र जगति इष्टार्थः प्राप्यते, इति ।

संवद्वाणकशानुसिद्धिवसुधा, (१८३५) संख्ये नभस्येऽसिते ॥ पक्षे पावनपङ्कचमीसुदिवसे पाटोधिसंज्ञे पुरे ।

श्रीमच्छ्रीजिनलभस्सुरिगणभृत्पत्यप्रतापोद्भुरे ॥ कान्ते श्रीजिनचन्द्रसूरिमुनिपे धर्मेशानां विभ्राति ॥ १ ॥

श्रीमन्तो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा-स्त्वच्छिष्याऽमृतधर्मत्राचकवराः, सन्ति स्वधर्मादराः ॥

तत्पादाभ्युजरेणुरासवचनस्मर्ता विपश्चित्क्षमा-कल्याणः कृतवानिदं सुविशदं व्याख्यानमाख्यानभृद् ॥ २ ॥

इति होलिकाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ६ ॥

सह पौषप्रतिक्रमणसामायिकादिधर्मकृत्यं करोतिस्म, यथाशक्ति व्रतनियमपालनमपि करोति । अथ तस्या गृहसमीपे मिथ्यात्वि-
लोका वसन्ति, तेषां मिथ्यात्विनां पुत्रीभिः सह सा तिष्ठति, उत्तिष्ठति, भ्रमति, ब्राह्मणाः कथां यत्र वाचयन्ति तत्र गत्वा कदापि कथां
अपि श्रृणोतिस्म । यद्यापि सा जैनं धर्मं पालयति, तथापि संगतिवशाद् मिथ्यात्वस्याप्यादरं कृतवती, यथा—उद्येष्टु-श्चावणमासयोः
गणगोरपूजनात् सुन्दरवरप्राप्तिः धनधान्यप्राप्तिः एतादृश्यो वार्तास्तरयै रोचन्ते । अथैकदा कुमारी मनसि व्यचिन्तयत्—यद् जैनधर्मं
वीचरागो देवोऽस्ति, स च न कमपि सुन्दरमसुन्दरं करोति; सांख्यादिदर्शने तु ब्रह्मा जगतः कर्ताऽस्ति, विष्णुः रक्षणं करोति, शिवः
संहारं करोति, ततो यदि ईश्वर—पार्वत्योः पूजा विधीयते तौ च तुष्टौ स्यातां तदा मनोवाङ्मिह्रतसांसारिकसुखस्य लाभो भवेद् । एवं
विचार्य गणगोरप्रभृतिमिथ्यात्विपर्वसु आदरवती अभूत् । अथ तस्या मातापितरौ बहुनिषेधं कृतवन्तौ—यद् त्वं हे पुत्रि ! मिथ्यात्वि-
पर्वण आराधनां मा कुरु, चिन्तामणिसमानं जैनं धर्मं प्रक्षीय काचशकलतुल्यमन्यं धर्मं मा गृहाण, अमृतस्वादं त्यक्त्वा विषस्वादं मा
स्वीकुरु, विषपानेन दुःखिता भविष्यसि; इत्यादि बहु कथितं परन्तु मिथ्यात्विपरिचयवशाद् तया किञ्चिदपि न मेने, मिथ्यात्विप-
र्वाराधनां कर्तुं लभा, यथा यथा मिथ्यात्विजनाः प्रशंसन्ति तथा तथा साऽऽनन्दं दधार । अथ मातापितृभ्यां सा परिणायिता, अल्प-
कालेनैव मृत्वा मनोरथश्रेष्ठिनः पुत्री संजाता, कथावाचकव्यासस्य पुत्री यया सह बाल्यावस्थाय एव होलिकादिमिथ्यात्विनां व्रत-
मकरोद्; सा मृत्वा ढुण्ढा संजाता, कथावाचकश्च कामपालः संजातः, पूर्वत्र संबन्धाद् ढुण्ढा कामपालस्य होलिकया सह सपानमं कृत-
वती । इत्थं ब्रूथैव संभूतं होलिका पर्व विज्ञाय सुधीभिः भव्यात्मभिः शुभार्थं तन्न कर्तव्यम्, किन्तु तस्मिन् दिने प्रतिक्रमण-व्रत-
जिनपूजादिधर्मकार्यं विधेयम्, होलिकासंबन्धि किमपि कार्यं न विधेयम् । यो हि होलिकाञ्चालायां गुलालस्यैकां मुष्टिं प्रक्षिपति

गृह्णातु, ततः कुमारेण सा तत्राऽऽनीता, तां दृष्ट्वाऽसौ मम पुत्रीति श्रेष्ठिनोक्तम्, तदा कामपाल उवाच—हे सरलश्रेष्ठिन् ! त्वं निजपुत्रीं वद्विदग्धां किं न जानासि ?, पूर्वं सूर्यदेवगृहे त्वत्पुत्र्यां मम भार्याभ्रमोऽभूद्, अद्युता मद्भार्यायां तत्र निजपुत्रीभ्रमो जातः, द्रयोः रूपस्य परस्परसादृश्याद् अपरं कारणं नास्ति, तत एवं श्रुत्वा हर्षितः श्रेष्ठिः तं ज्वलप—इतः प्रभृति त्वद्भार्या मम पुत्रीस्थाने भवतु, इयमेव हि मत्पुत्रीति तद्विनादारभ्य श्रेष्ठी प्रीत्या तस्यै वस्त्रालंकारमोजानादिकं सर्वमपि पूरयामास । अथ सा दुण्डा परिव्राजिका मृता पिशाची बभूव, पूर्वभवं स्मृत्वा तया ह्यातम्—दुष्टा एतन्नगरवासिनो लोकाः, ये मह्यं भिक्षामपि न ददुः, ततः सा कोपचित्ता लोकचूराणाय तन्मगरोपरि महतीं शिलां चक्रे, पुनः प्रबलभाग्ययुक्तां होलिकां प्रतिहन्तुं न समर्था बभूव, ततो मीताः पौरलोकाः बलिं चक्रुः, तदा पिशाची कस्यचिच्छरीरेऽवतीर्य उवाच—मो लोकाः ! पूर्वं कुलद्रव्यवत्सलाहं मण्डान् मरुडांश्च त्यक्त्वाऽन्यान् सबलीकान् हनिष्यामि, ततो लोका मरणाद् भीताः सन्तोऽन्यं जीवितोपायमलममानाः स्वयमपि मण्डभावमाश्रित्य स्वजीवितकृते मुक्तसङ्गनमर्यादा असत्यवचनमायिणो दुष्टवादित्रवादिनः, एवं मण्डा जाताः, पुनर्भस्मयूलिकर्दमादिभिर्मलिनदेहा मरुडाप्राया बभूवुः । ततः प्रतिवर्षं होलिकादिनाद् द्वितीयदिने यूलिहरिकापर्वं प्रवृत्तं, ततः सा प्रसन्नोभूय स्वस्थानं गता ।

अथ होलिकापूर्वभवः कथ्यते ।

पाटलीपुरनगरे ऋषभदत्तनामा श्रेष्ठी निवासप्रकरोद्, तस्य चन्द्राननानाम्नी पत्नी । अथ तयोर्द्वयोः पुत्रयोरुपरिदेवीनाम्नी पुत्री जाता, सा च रूपलावण्यदिगुणैरतीव शोभिताऽऽसीद् । सा च अष्टवर्षाया जाता ततः पितृभ्यां पाठिता, ततः सा कन्या स्वप्राज्ञा

जिकया सा होलिका पृष्टा-हे पुत्रि ! कथय ते मनोगत चिन्ताम् ? तदा कथितस्तस्या तदग्रे स्वाभिप्रायः, ततः परित्राजिकया प्रोक्तम्-
हे पुत्रि ! रविदिने पूजाभिपात् स्वयदेवगृहे त्वमाणच्छेः, तत्राहं तव कुमारसंगं भगयिष्यामि, यतो जनययात्राज्जागृकोत्सवेषु दुर्लभस्या-
पि जनस्य संगमः स्यात्, यथेष्टिसतव्यभिचारसिद्धिर्भवेद्, इति लोकोक्तिरस्ति । ततो रविदिने होलिका तत्र गता, कुमारोऽपि तपस्वि-
न्याः संकेतितस्तत्रायातः ततः सा विधिना स्वयमूर्तिं प्रपूज्य यावत् भ्रतिचचाल तावद् कुमारतामालिलिङ्ग, तदा तथा कुमारपुष्टे इत्थ-
प्रहसं दत्त्वा पूतकारः कृतः, अहं परपुरुषस्पर्शसंजातपातकस्य शुभ्यर्थमग्निप्रवेशं करोमि, तदा तां मरणाभिमुखीं गूढदर्भां पुत्रीं वीक्ष्य बला-
ज्जनको-गृहमानीतवान्, ततः फालगुनपूर्णिमाशौ तपस्विनी पुनः तयोः संगमं कारयामासः स्वयं च तत्समीपे गृहे सुप्ता, सिद्धकार्य-
त्वाद् गाढनिद्रां प्राप्ता ।

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुर्कर्णो न भिद्यते । द्विकर्णस्य च मन्त्रस्य ब्रह्माऽप्यन्तं न गच्छति ॥ १ ॥

इति वाक्यं विचार्य होलिका निजगृहे सुप्तां तापसीं गृहं च दग्ध्वा शीघ्रं कुमारसहिता तत्स्थानाग्नष्टाऽन्यत्र स्थिता । प्रभाते पुत्री
दग्धां क्षारवां श्रेष्ठीं बहु विललाप, तदा लोकारतां सर्तीं ज्ञात्वा तदीयभस्म प्रणमंतिस्म, तत्प्रभृति सर्वत्र प्रतिवर्षं तद्दिने होलिकापर्व-
प्रवृत्तं, तदधुनाऽपि परमार्थशून्या लोकाः कुर्वन्ति । अथ कतिपु दिनेषु गतेषु स कुमारो होलिकां प्रोचे-अधुना धनं नास्ति तेन धनार्ज-
नाय विदेशं व्रजामि, ततस्त्वयोक्तम्-स्वामिन् ! भटुक्तमुपायं कुरु यतो धनप्राप्तिः स्याद्, त्वं हि परिपटुहृदं याहि, तस्मान्मृद्वेन
शाटिकापानय, ततस्तेन तत्र गत्वा तथैव सानीता, मार्यया प्रोक्तं न एषा मम योग्या, अन्यामानय, ततः पुनस्तेन तत्र गत्वा सा पश्चाद्
दत्त्वा अपराऽऽनीता, साप्ययोग्या उक्ता पश्चाद् दत्त्वा, तदा श्रेष्ठिना उक्तम्-तव पत्नी स्वयमागत्य सम्यक् परीक्ष्य विश्लिष्टशाटिकां

अथ होलिकाव्याख्यानम् ॥ ६ ॥

होलिका फाल्गुने मासे, द्विविधा द्रव्य-भावतः । तन्नाद्या धर्मज्ञानानांः द्वितीया धर्मिणां मत्ता ॥ १ ॥

लोके हि-इदं पर्वं होलिकेति वदन्ति, होलिका तु द्विविधा द्रव्यतो भावतश्च, तत्र येऽज्ञानिनः सदसद्विवेकविकलाः प्राकृतलोकप्रवा-
हरक्ताः भीजनधर्मविमुखा गतानुगतिकाः लोकारते काष्ठच्छगणादिना वह्निमयीं द्रव्यहोलिकां कुर्वन्ति, धर्मपर्वं विराधयन्ति, अपरदिने
च धूलिक्रीडनाऽवाच्यजलपन-मलमूत्रजलचोदन-स्नानादिवस्त्राकर्षण-रासभरोपितनरपीडानादिकं कुर्वन्ति । सर्वमपीदमनर्थदण्डं विज्ञाय
धार्मिकैः परिहर्तव्यम् । ये पुनर्धर्मिणस्ते तपोरूपजाप्रद्वहिना कर्मदलच्छगणमरसीकरणरूपां भावहोलिकां कुर्वन्ति सदृशानरूपिजलखेल-
नादिकं च कुर्वन्ति । ननु कुत इदं लौकिकं राजः पर्वं प्रवृत्तमिति ? प्रश्नमाशङ्क्य सम्प्रदायगम्यं तत्कथानक्रमुच्यते-पूर्वदेशे जेतपुरं नाम
नगरमस्ति, तत्र च जयवर्मा राजा, मदनसेना च तत्पट्वराज्ञी, अपात्यो मतिचन्द्रनामा । तत्रैव मनोरथनामा भेष्टी, तस्य चत्वारः पुत्राः,
तेषामुपरि अतीव रूपवती होलिकानामनी पुत्री, सा च पित्रा महोनसवेन विवाहिता, परं कर्मवशाद् विधवा जाता, सा सदा पितृगृहे
तिष्ठति, अन्यदा गवाक्षस्थिता सा वंशदेशस्वामिभूवनपालभूषस्य पुत्रं कामपालनामानं विलोक्य कामकुला जाता, सोऽपि तां दृष्ट्वा
उत्पथ्य कामव्यासः संजानः, तदा भेष्टी तां पुत्रीं गुप्तपीडापीडितां दृष्ट्वा विषादं प्राप्सुः, इतश्च तत्र पुरे एका परित्राजिका वसतिस्म, सा
च द्विजकुलोत्पन्ना-चंडसूद्रभाण्डस्य पुत्री, अचलभूतिनाम भण्डकस्य पत्नी 'दुंढा' इति नाम्ना विख्याता, कूटकपटकारिणी लोकानां
भूतकर्मादिकं करोतिस्म, तथा सा क्षुधातुरा कुशांगी भिक्षार्थं दिने दिने गृहं गृहं प्रतिअमतिस्म, पर लाभान्तरायवशात् क्वापि भिक्षां न
लभते, ततः सा लोकेभ्यः कोपं चकार । अथ मनोरथभेष्टिना सा सक्तुत्य याचिता, हे मातर्मम सुतां पदवीं कुरु, ततो रक्षमि परित्रा-

बभूव । ततः क्रमेण कर्माणि क्षययन् द्वादशगुणस्थानान्त्यसमये धातिर्भवेच्चतुष्टयं शुक्लव्यानेन क्षययित्वा त्रयोदशगुणस्थानप्रथमसमये केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोधयन् पृथिव्यां विज्रहार । ततः द्विसप्ततिपूर्वकक्षाणि सर्वायुः प्रयात्य चतुर्दशे गुणस्थाने पंचहस्वाक्षरोच्चारणकालमाने योगनिरोधं कृत्वा शेषकर्मचतुष्टयं क्षययित्वा मुक्तिं प्राप्सः । इह शरीरं त्यक्त्वा पूर्वप्रयोगवन्धनच्छेरादिना सिद्धशिलोपरि योजनान्ते सिद्धक्षेत्रे एकस्मिन् समये गत्वा साधनन्तस्थित्या स्थितवान् । इत्थं पिंगलरायतो मेरुत्रयोदश्या महिमा प्रवृत्तः । पूर्वं रत्नमया मेरवो दौकिताः, पश्चाद् कियत्कालं यावत् स्वर्णमयाः, ततः पश्चाद् रूप्यमयाः, अस्मिन् काले द्युतमया मेरवः प्रवृत्तः सन्ति, इत्थं मेरुत्रयोदश्याः महिमानं श्रुत्वा सो भव्याः । शुद्धभावेन विधिना एतद् व्रतं कर्तव्यम्, येन इह परत्र च सर्वप्रकारसुखसंपत्तिः प्रादुर्भवेदिति ॥

सम्बद्ध्योमसाष्टेन्दु (१८६०) मिते कालगुनमासके ॥ असितैकादशीतिथ्यां धीकानेराख्यसत्पुरे ॥ १ ॥
व्याख्यानं प्राक्तनं दीक्ष्य निबद्धं लोकभाषया ॥ अलेखि संस्कृतीकृत्य क्षमाकृत्याणपाठकैः ॥ २ ॥
संविज्जनवाचनाचार्यपदस्थानं सुधीमताम् । श्रीयुक्तामतधर्माणां शिल्पैरामोदतन्त्रवदः ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्,

॥ इति मेरुत्रयोदशीव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

रत्नमयं मेरुपञ्चकं भीञ्जिनाग्रे ढीकनीयम्—पश्ये एको पदान् मेरुः, चतुर्दिक्षु चत्वारो लवणः, तदग्रे चतुर्दिक्षु चत्वारो नन्दावतीः कर्तव्याः । दीपधूपादिपूर्वकं बहुविधाः पूजाः कर्तव्याः । एवं मासत्रयोदशकं यावत्, अथवा वर्षत्रयोदशकं यावत् कर्तव्यम् । तथा ‘ॐ ह्रीं श्रीऋषभदेवपारंगताय नमः’ एतत् पदं द्विसहस्रवारान् जपनीयम्, एवं प्रतिमासं कुर्वतः सकलरोगक्षयो भवति, इह परमं च सुखं संपद्यते । यदि त्रयोदश्यां पौषवं कुर्यात् तर्हि प्रागुक्तं कर्तव्यं सर्वं पारणकदिने कृत्वा गुरुं प्रति अतिथिसंविभागे विधाय पारणकं कुर्यात् । इत्थं गुरुत्रयः श्रुत्वाऽनन्तवीर्यो राजा ब्रतं अंगीकृत्य गुरुन् नत्वा स्वस्थानं ययौ । अथ पिंगलरायकुमारः प्रथम-माषकुणत्रयोदश्यां प्रथमं ब्रतं कृत्वा न् तावता चरणाकुलो प्रादुर्भूतौ, एवं त्रयोदशमासान् यावत् कुर्वतः सुन्दररूपी—पादौ प्रकटी-भूतौ । राजाऽतीव हर्षं प्राप्तः, धर्मस्य महिमानं विलोक्य उल्लसितः सन् विशेषतो धर्मं कर्तुं प्रवृत्तः । ततः पौडशमासे कुमारस्य कुपारेण गुण-सुन्दरीं पश्चिणीता, अन्यासापि बहूनां राजकन्यानां पाणिप्रदणं चक्रे । ततोऽनन्तवीर्येण राजा कुमारस्य राज्यं दत्त्वा गंगिलस्यनियार्थं चारित्रं गृहीत्वा निरतिचारं तत् प्रतिगलय श्रीशुभ्रज्येऽनशनं-कृत्वा शिवपदं प्राप्तम् । ततः पिंगलरायानुपः नञ्जीत्या प्रज्जं पालयन् पुनः—त्रयोदशवर्षाणि यावद् मेरुत्रयोदशीपाराधय प्रान्ते उद्यापनं चकार । तत्र त्रयोदशजिनगृहाणि कारयामाम, त्रयोदश स्वर्ण-मयीः प्रतिमाः, त्रयोदश रूप्यमयीः त्रयोदश रत्नमयीश्च निर्मायामास । त्रयोदशविधै रत्नैर्मैलाञ्चकं निर्माप्य ढीकयापाम । त्रयोदश-वारान् भीसंवेन सह तीर्थयात्रां चकार । त्रयोदशसाधर्मिकवात्सल्यान् कृत्वा न्, एवं बहुधा ज्ञानभक्तिपथि चकार । ततः कियन्ति-पूर्वाणि ब्रतसहितं राज्यं प्रपालय स्वश्रीय-महसेनकुमारस्य राज्यं दत्त्वा श्रीसुव्रताचार्यसमीपे बहुभिरन्यपुरुषैः सह दीक्षां जप्नाद् । द्वादश-शनिमयीत्य चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, क्रमेण आचार्यपदं च संप्राप्तः, ततः क्षयऋषेयपारोहार्थमष्टमगुणस्थाने शुक्लद्वयानं ष्यात्तुमुद्यतो

पुत्रमादाय उपरि गत्वा सूर्यकुंडजलेन पुत्रं स्नपयामास । परं तज्जलं देवताऽपि ध्रुतमस्ति स्वयंप्रभस्य च न तत्कर्मद्यापि क्षीणं तेन तज्जलं पादौ न स्पृशति । तद् दृष्ट्वा सर्वेऽपि संवल्लोकाः विस्मिता जाताः, तदा मर्वरपि सुनीश्वरः पृष्ठः-स्वामिन् ! किमत्र कारणम् ? मुनिरुच्ये-अनेन बहुभवेभ्यः प्राग् देवद्रव्यं भक्षितमस्ति, तथा एकस्या ममयाश्चत्वारोऽपि पादाच्छिन्नाः तत्कर्म बहु क्षीणं किंचिदद्यापि अवशिष्टं वर्तते, तेन तीर्थजलं न स्पृशति तीव्रकर्मणां भुक्तिं विना क्षयाभावात् । एतद् मुनिवचनं श्रुत्वा माता, पिता, पुत्रश्च त्रयोऽपि वैराग्य प्राप्तः, ततः श्रीऋषभदेवचरणान् अभिवन्द्य गृहमागत्य धर्मकाणोद्यता बभूवुः । इत्थं षोडशमहस्रवर्षाणि कृष्टव्रगादिपीडा-मनुभूय तत्कर्षालोच्य कालं कुत्वा प्रथमदेवलोके देवत्वेनोत्पन्नः, ततश्च्युत्वा हे राजन् ! अनन्तशीर्षोऽयं तव पुत्रः पिंगलायनामा संजातः । इत्थं गंगिलमुनिः कुपारस्य प्राग्भवमुक्त्वा पुनरुवाच—

मद्यापानाद् यथा जीवो, न जानाति हितोऽहिते ॥ धर्मोऽधर्मौ न जानाति, तथा मिथ्यात्वमोहितः ॥१॥

मिथ्यात्वेनालीढचित्ता नितान्तं, तत्रातस्त्वं जानते नैव जीवाः ।

किं जात्यन्धाः कुत्र चिद्वस्तुजाते, रम्यारम्यव्यक्तिमासादयेयुः ? ॥२॥

अभङ्गाश्रितमिथ्यात्वेऽनाथानन्ता स्थितिर्भवेद् ॥ सा अभ्याश्रितमिथ्यात्वेऽनादिसान्ता पुनर्मन्ता ॥३॥

ईदृक्-मिथ्यात्वोदयाद् जीवाः कर्माणि बध्नन्ति, तन्पुत्रेणापीत्यमेव दुरुक्तमोर्जातं तेन पशुर्जातः । एतद् मुनिवचनं श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! एतत् कर्म केन पुण्येन नश्यति ? मुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तृतीयारक्रमान्ते सार्धाष्टपासयुक्तवर्षत्रये शेषे सति पाषाणप्रयोदश्यां श्रीऋषभदेवस्वामिनो निर्वाणकल्याणकप्रभूत्, तेन तस्मिन् श्रेष्ठपास्व । तद्दिने चतुर्विंशत्यारत्यागेन उपवासं कृत्वा

एकदा प्रमोहजवायाभरणानि शुभीत्वा नवचित्र अनचारं सेविष्यान्, तदा श्रेष्ठिना तत्स्वरूपं ज्ञात्वा गुणदूषादिनिष्कसितः । ततो वनपथे प्रमत्त आस्येदकसंगेन बहून् मृग-शयकादीन् जन्तून् विनाशयन्तुरपर्युतिं चकार । अथ तत्रैव वने तापमाश्रमो विद्यते तत्र बहवश्चापमारुतपरयां कुर्वन्ति, मृगा अपि तत्राऽऽगत्य उर्ध्वशान्ति । एकदा एका सगर्भा मृगी तत्राऽऽगच्छन्ती तेन सामन्तसिंहेन तीक्ष्णशस्त्रेण पार्श्वे प्रहृता तस्याश्रित्वारोऽपि पाराः छिन्नाः, सा अधः पतिता तापसैर्दृष्टा, तत्स्वैः सद्यस्तत्राऽऽगत्य धर्मः आवितः सा मृत्वा मद्गतिं प्राप्ता । तत्स्वरापसाः सामन्तसिंहं प्रत्येवमुक्तवन्तः—रे दुष्ट ! यथा त्वयाऽस्माकं मृगाः पादाहिङ्गान्मत्तथा त्वणपि पात्रपंगुत्वं प्राप्नुयाः । इत्थं श्रापं श्रुत्वा ते स्वाश्रमं जग्मुः । सामन्तसिंहोऽपि तापसान् क्रुद्धान् दृष्ट्वा भीतः सन् नष्ट्वा वनं गतः, दूषकर्मयागात् मंगुलं भिक्षो मिलितः, मद्यस्तेन मिहेन हतः, स मृत्वा नरकं गतः । तत्र द्युत्वाऽसंख्येयान् विर्यङ्गरकादिभवान् कृत्वाऽरुपनिर्गया बहूनि कर्माणि क्षपयित्वा महाविदेहे कुमुदपुरानगरे विशालकीर्तिनृपस्य गृहे शिवानामदास्याः पुत्रत्वेनोत्पन्नः । तया ब्रज इति स्थापित नाम, क्रमेण तरुणो जातः । नृसिंवां करोतिस्म, परं प्राक्कृतकर्मोदयात् तच्छरीरे गालत्कुष्ठोण उत्पन्नः । हस्तौ, पादौ च गलित्वा पतितौ पङ्कगुर्गतः । अथ परणमपये शिवादास्या नमस्कारमन्त्रः श्रावितः, ततः समाधिता मृत्वा न्यन्तरौ जातः, तत्र द्युत्वा जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे सौहार्दपुरानगरे स्वदासश्रेष्ठिगृहे वसन्ततिलकाभार्याः स्वयंप्रभो नाम पुत्रो जातः, । म च पुणञान्, विवेकवान्, परं चरणे व्रणोगयुक्त एवोन्मत्तस्तेन चलितुं न शक्नुः । क्रमेण अष्टवर्षया अभूत्, एव पुत्रत्वात् पितरौ तद्दुःखदुःखिताभूताम् । तस्मिन् समये श्रीकृष्णजयार्थं गङ्गायाः संघोऽगमद्, तदा तत् श्रुत्वा श्रेष्ठौ अपि मरोगपुत्रसहितः संघपथे चंचाल । क्रमेण सिद्धक्षेत्रे संघः समागतः, ततो विभिन्ना गिरिपारुषा श्रृङ्गपद्मदेवशक्तिं चकार, तदा स्वदासश्रेष्ठौ अपि समाप्यः

तथा धर्मस्य मूलं दया, पापस्य मूलं हिंसा, एको हिंसा करोति, अन्यः कारयति, अपरोऽनुमन्यते एते त्रयोऽपि सद्व्यापराभावाः, पुनर्यो हिंसां कुर्वन् मनसि प्राप्तोति तस्य हृदये दया नास्ति, यो जीवो निर्दयः सन् हृद्वन एकेन्द्रियान् विनाशयति स परमेव वार्त्तपित्तादिभोगभागा भवति । यः पुनर्द्वीन्द्रियान् विनाशयति स पात्र मूकः, सुखगोपी दुर्गेन्धनिःश्वामश्च भवति, यश्च त्रीन्द्रियान् विनाशकः स नासिकारोगी भवेत् । चतुरिन्द्रिय विनाशकस्तु अक्षणा काणः अन्धो वा, क्लिबन्नेत्रो वा भवेत् । यस्तु पचेन्द्रिय-विनाशकः स पात्र बधिरो भवति, यः पुनः पंचप्रकारानपि जीवान् विनाशयति स भवान्तरे पंचापीन्द्रियाणि पट्टनि न प्राप्नोति, तस्मात् सो मन्ध्याः । हिंसाऽनुनादिकं सर्वथा त्याज्यमित्यादिधर्मोद्देशं श्रत्वा राजा पप्रच्छ—स्वामिन् ! मत्पुत्रः केन कर्मणा पंचवर्तः ? तदा गान्गिलमुनिरवाच—अस्य प्राप्तमेवं शृणु, अस्मिन् जम्बूद्वीपे ऐरवतक्षेत्रे अचनपुरानाम्नि नगरे महेन्द्रध्वजो नाम राजा, उपया पट्टगञ्जी तयोः मापन्तसिंहो नाम पुत्रोऽभूत् । स च लेबनजालायां पठनाथं गच्छन् दानकृतसंगाद् द्यूतं शिशितवान्, क्रमेण मसन्धयसनसेवनतत्परोऽभूत् । राज्ञा बद्ध्वा निषिद्धोऽपि यदा व्यसनमसकं न तत्याज, तदा अयोभयं ज्ञात्वा स्वदेशाद् बहिर्निष्क्रान्तवान् । ततोऽपि व्यसनमपत्यजन् देशादन कुर्वन् सुरपुरनगरे समागतः, तत्र चम्पक भेष्टिना सुन्दराकारं विलोक्य उत्तम-पुरुषोऽयमिति ज्ञात्वा सुकुपशोयम्, अस्मात् कार्यान्तरं न भविष्यतीति च विचिन्त्य स्वगृह्यार्थवर्तिजिनगृहस्थार्थं स नामन्तसिंहः स्वगृहे स्थापितः । अथ स दुष्टात्मा जिनामे ठीकितानि तन्दुश्चरणीकलादीनि प्रच्छेदं गृहीत्वा दानक्रीडार्थं ययौ । किमिन्द्रिर्दिनः भेष्टिना तद् ज्ञात्वा तस्मै उत्तमम्—हे भद्र ! यः पुमान् देवद्रव्यादिक मुक्ते मोऽनन्तकालं संसागपरिभ्रमणं करोति, तस्मात् त्वया अतः परमेवत् कार्यं न कर्तव्यम् । इत्थं बहुधोयदेशो दत्तस्तथापि स दुष्टो मिथ्यात्वाज्ञानतीव्रकर्मोदयाद् न ततोऽपि विरामतिस्म ।

कुमारः सत्वरं प्रेषणीयः, इति श्रुत्वा राजा उद्विग्नचित्तः सन्नातः, ततः सद्य उत्थाय, स्वमन्दिरं एकान्तदेशे गत्वा राक्षसाः, प्रधानस्य चाप्रे इत्यमुवाच—अथ किं कर्तव्यम् ? पुत्रस्तु पंगुर्वर्तते एतस्य कथं भविष्यति ? पंगवे कः स्वकन्या प्रदास्यति ? तदा प्रधानमन्त्री किञ्चिद् विचार्य तान् सेवकान् आहूय इत्युवाच—साम्प्रतमिह कुमारो नास्ति तन्मातुलगृहे वर्तते । मातुलगृहं तु इतो द्विशतयोत्रनेषु सहनीयत्नेन समस्ति तेन सांप्रतं लभं न भवेत्, पश्चाद् ज्ञास्यते । एतत् श्रुत्वा सेवकाः प्रोचुः—हे स्वामिन् ! पन्थादूरे वर्तते, अतो लभं निर्धार्य देयं, स्वयमपि लग्नोपरि शीघ्रं समागन्तव्यम् । एतत् सेवकवचनं श्रुत्वा मासपोड्यकानन्तरं लभं भविष्यति, इति निर्धारितम् । ततो लग्नं गृहीत्वा सेवका मलयदेशं गताः । अथ राजा अन्तर्तवीर्याश्रिततानुरः सन्नुवाच—अथाऽत्र क उपायः कर्तव्यः ? पोड्यपासारु सत्वरमेव यारयन्ति । तदा नृप-राज्ञी-प्रधानैर्बहो चिन्ता कृता परं कोऽप्युपायो न लब्धः । अस्मिन्नवसरे नगरमुद्यत्ने साधुंचक्रवीरिहृतश्चतुर्ज्ञानधरो गागिलनामा साधुः समवसूतः, वनपालकेन यतिपतिं कृत्वा नगरमध्ये गत्वाऽनन्तवीरराजाय वधापत्तिकां दत्ता । राजा तन्मुखात् साध्वामनं श्रुत्वा तं संतोष्य हस्त्यश्वादिबहुश्रद्धिमतेनो वन्दनार्थं निरस्मृतः । क्रमेण तत्र गत्वा विधिना मुनीन् अभिवन्द्याप्रे उपविष्टः, पर्वद् मीलिता, मुनिरुपदेशं ददौ । स च इत्थम्—

जीवद्द्याह रमिज्जह, इन्द्रियवर्गो दामिज्जह सयावि ॥ मर्कं चैव वदिज्जह, धम्मसत्स रत्तसं दणमेव ॥ १ ॥

जयणा उ धम्मजणणी, जयणा धम्मसत्स पात्तिणी चैव ॥ नह बुद्धिहरी जयणा, एतत्सुहावहा जयणा ॥ २ ॥

आरंभे नत्थि दया, माहिलासंगेण नासए धंभं ॥ संकाए भम्मत्तं, पवज्जा अत्थयगहणेण ॥ ३ ॥

जे बन्धमेवरभट्ठा, पाए पाट्ठति बन्धमयारीणं ॥ ते हुंति दुट्ठमुंठा, बोद्धिं पुण बुल्लहा तेसिं ॥ ४ ॥

कृतवान् । तत्रैवमन्तःपुरे एव ररञ्जतुः बहिर्ने प्रकटी चक्रतुः । यदा पुनः लोकाः पप्रच्छुरवदा एवमूचतुः—कुमारस्य रूपमप्यदृष्टं
वर्तते, मा कदाचिद् दृष्टिदोषो भवेद् इति न प्रादुर्तिक्रयते । तदा मर्वसिमन्त्राणि नगरे एषा प्रवृत्तिः प्रादुर्भूता । यदुत पिमलशयकुमार-
सुरयः पुषिक्यामपरः कोऽपि रूपसौन्दर्यवान् नारतीति । अथैवं क्रमेण कुमारो वृद्धिं प्राप्नोति । अस्मिन्नवसरे अयोध्यानगरीतः स्वप्न-
दृष्टव (१२६) योजनेषु मलयनामा देशोऽस्ति, तत्र ब्रह्मपुरं नाम नगरम्, तत्र च हस्ताकुशरयः काश्यपगोत्रीयः अत्ररथो नाम
राजा तस्य च हनुमती नाम्नी पट्टराक्षी । तत्कुशिसंमवा गुणसुन्दरी नाम पुत्री, सा चातिशयरूपलावण्यसौभाग्यादिगुणयु-
क्ताऽभूत् । तस्य राज्ञः पुत्रो नास्ति सर्वैका पुत्री आसीद्, अतस्तेन मातापित्रोरतिबहुमा आसीद् । अथ पुत्रीं वरयोग्यां ज्ञात्वा
सदृशोपयवराताम्राञ्च राज्ञा तद्विवाहचिन्तातुरो बभूव । तस्मिन्नवसरे तन्नगरवासिभ्योपारिणः शकटेषु विविधानि क्रयाणकानि भुत्वा
देष्टान्तरं चलितास्त्वदा राज्ञा तेभ्य उक्तम्—देष्टान्तरे भ्रमन्निर्ममन्निर्गुणसुन्दरीयोग्यवरप्राप्तौ सत्यां विवाहसम्बन्धः कार्यः, इति नृप-
वचनं श्रुत्वा तथेति प्रतिपद्य ते चलिताः । क्रमेण बहूनि नगराणि विलोकयन्तोऽप्येयां नगरीं प्राप्ताः, तत्र च क्रयाणकानि सर्वा-
ण्यपि विक्रीतानि भूयान् लाभः संजातः, अपराणि तत्रत्यानि क्रयाणकानि संगृहीतानि । यदा ते चलनार्थमुद्यता जातास्त्वदा स्व-
नृपवचनं संस्मृत्य तन्नगरवासिलोकानां सुखात् कुमारस्यादृष्टं रूपं श्रुत्वा नृपसमीपे गत्वा कुमारेण सह गुणसुन्दर्या विवाहसम्बन्धं
चक्रुः, राज्ञाऽपि मूढक (कर) मोचनादिना तेषां बह्वादरश्चक्रे, ततस्ते हर्षिताः सन्तः स्वदेशं प्रति चेष्टुः, क्रमेण स्वनगरं गत्वा
राष्ट्रोऽग्रे सर्वं वृत्तान्तं कथयामासुः, राज्ञापि कुमारस्यादृष्टरूपसौभाग्यादिगुणान् श्रुत्वा संतोषं प्राप्नोति । अथ यदा कन्या वरयोग्या
जाता तदा कुमारस्य आकरणायां राज्ञा स्वसेवकाः प्रेषिताः, तेऽपि अयोध्यां गत्वा अनन्तवीर्यं नृपं प्रोचुः—हे महाराज ! विवाहार्थं

अथ मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम् ॥ ५ ॥

मास्तेष्वं जिनं नतवा, स्मृत्वा सद्गुरुभारतीम् । मेरुत्रयोदशीयस्व-व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

इहाष्टमप्रातिहार्यविराजितेन जगद्गुणणा श्रीवर्धमानस्वामिना श्रीगौतमादीनामग्रे यथा मायकृष्णत्रयोदश्या माहात्म्यमुक्तं, तथा-परंपरयाऽऽयातमस्माभिरुच्यते, श्रीश्रृंगमदेवाऽजितनाथयोरनुरे पञ्चाशच्छस्त्रकोटिसागरोपमानि व्यतिक्रान्तानि, तन्मध्ये अयो-
ध्यायां नगर्षा इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयोऽनन्तवीर्यो नाम राजा बभूव, स च बहुलहस्तयश्चरपदात्यादिसेनानायकः । तस्य च-
राज्ञः पञ्चशतानि राश्य आसन्, तन्मध्ये प्रियमती नाम पट्टराज्ञी बभूव, धनजयो नाम चतुर्वृद्धिनिधिर्महामात्यश्च आसीत् । सुखेन
राज्यं पालयतोः राज्ञ एकदा मनसि मदाचिन्ता समुत्पन्ना-यदुत्तमो मर्मकोऽपि पुत्रो नास्ति, क एतद्राज्यस्य भोक्ता भविष्यति ? पुत्रं
विना गृहं शून्यप्रायमिति । ततो राज्ञा अनेके उपायाः कृताः परं पुत्रोत्पत्तिर्न जाता । तस्मिन्नवसरे एकदा एकः कोणकनामा साधु-
राहारार्थं राज्ञो गृहे समागतः, तदा नृपराश्यौ उत्थाय विधिनो वन्दित्वा शूद्राद्वारेण प्रविलाभ्य करद्वयं संयोज्य मुनिं पद्मच्छतुः-
स्वामित् । अस्माकं पुत्रो नास्ति स कदापि भविष्यति न वा ? मुनिस्त्वाच-उप्योक्तिभिरभिष्टादिकं मुनिर्न भाषते, तदा नृपराज्ञीभ्यां
पुनः पुनः प्रार्थनायां कृतायां मनसि दयां दृत्वा मुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तव पुत्रस्तु भावी परं पट्टगुर्भविष्यति, एतदुक्त्वा
मुनिर्गतः, तदा भूपराज्ञीभ्यां चिन्तितम्-अस्माकं पट्टपुरपि पुत्रस्तु भावी । क्रमेण राज्ञी सगर्भा जाता, पूर्णे काले पुंशुं पुत्रं
प्राप्नोत् । राजा पुत्रजननं श्रुत्वा हर्षितः सन् महोत्सवं चकार, द्वादशे दिवसे सर्वमपि कुटुम्बं भोजयित्वा कुमारस्य पिण्डलराय इति नाम

चिन्तानि कारितानि पश्चात् कतिपयदिने वैराग्यवासितः श्रेष्ठी गृहभारं सुन्दरनाम्नि ज्येष्ठे पुत्रे नियोज्य सर्वानाहूय कथयति-
स्म-हे पुत्राः ! यूयं दशमीदिने सप्तदशप्रकारेण वामेयमर्चित्वा व्याख्यातं श्रुत्वा गृहे समागत्य साधून् प्रतिलान्य एकास्मिन्नेन भोजनं
कृत्वा चतुर्विधाहारनियमो ग्राह्यः, पारणकदिने स्वाभिवात्सल्यं कर्तव्यम्, एवं विधिना वयं सुखिनो जाताः, भवद्भिरपि एवं कर्त-
व्यम्, येन सुखिनो भविष्यन्ति । एवं पुत्राणां शिक्षां दत्त्वा गुरुपार्श्वे गत्वा एवं वदति-स्वामिन् ! ममोपरि कृपां विधाय चारित्र्यं
देहि येन स्वर्गाऽपवर्गो प्राप्नोमि, तदा गुरुणा कथितं-यथा रुचिरतया कुरु । एवं श्रुत्वा गुरुणां पार्श्वे चारित्र्यं गृहीतम् । विविधानि
षष्ठाष्टमादीनि तपांसि कुर्वाणो द्वादशवर्षप्रान्ते पञ्चदशदिनानि अनशनं विधाय अष्टादशदोषरहितः समाधिना मृत्वा दशमे देवलके
विज्ञातिसागरोपमयुर्देवत्वेनोत्पन्नः, अनुक्रमेण देवसुखं भुक्त्वा प्राणतक्रन्पात् व्युत्त्वा इहैव जन्मद्वीपे महाविदेहे पुष्कलावतीविजये
मंगलावत्यां नगर्यां सिंहसेनराजस्य गुणसुन्दरीमार्यायाः कक्षिसरोवरे मगलवत् पुत्रो जयसेननाम्ना प्रकटिष्यति । तत्र संसारसुखं
भुक्त्वा पश्चात् चारित्र्यं गृहीष्यति, एकादश अंगानि द्वादशोपगमानि पठिष्यति । एकाकी विहारं कुर्वन्केदा कायोत्सर्गो स्थारयति,
तत्रोपवनाधिष्ठायको देवो मिथ्यात्ववासितः तस्य श्रमणस्यैकविंशत्युपसर्गान् नकुल-वृश्चिक-पक्षग-गज-सिंह-व्याघ्र-पिशाच-राक्षस
स्वेचर-वेताल-प्रमुखान् करिष्यति । मुनिस्तु श्रमणगुणेन, शुभध्यानेन चतस्रधातिकर्मणां क्षयं कृत्वा केवलं प्राप्स्यति । शीलव-
त्पि चारित्र्यं गृहीत्वा प्रतिपाल्य देवलोकं गता महाविदेहे सेनस्यति, एवं श्रीवर्धमानस्यामिना गौतमाग्रे निरूपितम्, तद् हे भव्याः !
इदं ब्रतपत्रमयं कर्तव्यं येन सुखं स्याद् । अस्य चारित्र्यस्य श्रवणमात्रेण इह भवे धनधान्यादिकं परमवैखर्गापवर्गसुखं जनः प्राप्नोति ॥

इति श्रीपूर्वाचार्यहोमचन्द्रसरिकृतसपादलक्षप्रान्यमध्यादिमं पौष-दशम्या-व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ ॥

श्रीणिदिनेषु एकभक्तकरणम्, भूमिप्रायनम्, ब्रह्मवनपालनम्, द्रयोः टंकयोरारब्धयकम्, देवबन्दवम्, जिनालये स्नात्वादिमहोरसवर्षिधानम्,

‘ॐ ह्रीं श्रीपार्ष्णनाथाय अर्हते नमः’ इति द्विसहस्रवारं गुणीनीयं । पारणान्ते च स्वाभिवात्सल्यं, एवं दिग्दर्भं (१०) यावद् विधित्वा कर्तव्यम् । एवमारारधनेनेहलोके धनधान्यसौभाग्यादिकम्, परलोके च स्वर्गसुखं क्रमेण च मोक्षसुखं भविष्यति । एवं श्रुत्वा हर्षोत्कर्षप्रफुल्लोचनः श्रेष्ठी जैनं धर्मं गृहीत्वा गुरुं वन्दित्वा स्वगृहं गतः, आचार्यश्चान्यत्र विहृतवान् । भेष्टिना दशमी आराधितुमारब्धा, दशमासेषु गतेषु कालकूटद्वीपाद् पोताः समागताः तदनुचरमुखात् श्रुत्वा श्रेष्ठी न अद्भ्यौ, तदा तन्निप्रयया शीलवत्योक्तम्-स्वामिन् ! तत् सत्यमेव जानातु, माऽसत्यं मन्यताम् । यतोऽद्य निजगृहे निधानं प्रकटं भविष्यति तदा तु सत्यमित्युक्त्वा निधानस्याने निविदर्शनार्थं गतवन्तौ, तदा ताभ्यां निधानानि विलोकितानि । श्रेष्ठी स्वप्रियासुवाच-हे प्रिये ! जैनशासन-प्रभावात् प्रबहणवर्षादिका समागता, एकादशस्वर्णकोटिमानो निधिरपि प्रादुर्भूतः । वामेयजिनप्रसादात्, श्रीगुरुणामुपदेशाद्दहं श्रीमान् ज्ञातः । अथ जैनधर्मवासनया सुखेन कालो गच्छति, भेष्टिपदमपि पुनः प्राप्तम्, भेष्टिनो दशपुत्राः संजाताः राज्ञा संप्रान्य निजसमीपे स्थापितः । पुनरेकदा श्रीदेवेन्द्रस्वरिर्विहरन् तत्रैवोपवने समवसूतः, तत् श्रुत्वा श्रेष्ठी वन्दनार्थं गतः वन्दित्वा यथास्थानं स्थितः, गुरुणा देवना दत्ता, देवनान्ते श्रेष्ठी यप्रच्छ-हे स्वामिन् ! दशमया उद्यापनं किं कर्तव्यम् ? गुरुणा प्रोक्तम्-हे श्रेष्टिन् ! प्रष्टकानि दशपुत्रसक-दशलेखनानि, दशपुस्तकबन्धनानि, दशस्थापनार्चयासनानि (ठवणी), दश क्षपमालाः, दश चन्द्रोदयाः दशजिनालयानि दश जिनविम्बानि, दीपि, आरति, एवं सर्वं दश-दशसंख्याकं कर्तव्यम् । एवं ुत्वा भेष्टिनोद्यापनिकां कृत्वा मणिप्रयानि जिन-

चेतना लक्षणश्चात्मा, सामान्येन बुधैः स्मृतः ॥ संसारात्मा तथा जीवः, परमात्मा द्विधा मतः ॥ २ ॥
 संसारत्मा सदा दुःखी, जन्म-मरण-शाकभाक् ॥ चतुरशीतिलक्षासु, योनिषु आप्यते सदा ॥ ३ ॥
 न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् क्षेत्रं न तत् कुलम् ॥ यत्र कर्मवशादात्मा नोत्पन्नोऽयमनेकधा ॥ ४ ॥
 एगया देवलोपसु, नरसु वि एगया ॥ एगया असुरं कायं, जहा कर्ममोहि गच्छह ॥ ५ ॥
 एगया स्वतिओ होह, तओ नण्डाल-वुक्कसो ॥ तओ कीड-पयंगो य, तओ कुन्धु-पीपिलिया ॥ ६ ॥
 सुभगो दुर्भगः श्रीमान्, रूपवान् रूपवर्जितः ॥ स एव सेवकः स्वामी, नरो नारी नपुंसकः ॥ ७ ॥
 संसारी कर्मसम्बन्धाद्, नटवत् परिभ्राम्यति । ज्वलन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्त्मनि ॥ ८ ॥
 भव्यजीवे दयादानं, धर्मकल्पतरूपमम् । दानशीलतपोभावं, ज्ञात्वा मुक्तिमुखं फलम् ॥ ९ ॥
 धर्मादेव कुले जन्म, धर्माद्धि विपुलं यशः ॥ धर्माद् धनं सुखं रूपं, धर्मः स्वर्गाऽपवर्गदः ॥ १० ॥

दोहा-धर्म करत संसारसुख, धर्म करत निर्वाण । धर्म पंथ साधन विना, नर निर्यत्र समान ॥ १ ॥

सुपुरुष तेन पदार्थ साधे, धर्म बोधोप जानी आराधे । धर्म प्रधान कहि सब कोह, अर्थ काम धर्म रहित होह ॥ २ ॥
 इत्यादि धर्म कथां श्रुत्वा, श्रेष्ठो जीवाऽजीवादि नत्रपदार्थयुक्तं सम्यक्त्वरत्नं प्राप्तः, पुनः पप्रच्छ-हे भगवन् ! एवं
 किमपि नपस्याफलमुपदिद्वयतां येन मम गृहे निधानं प्रकटयति । तदा मुनिना प्रोक्तम्-भोः श्रेष्ठिन् ! पौषकृष्णद-
 शर्यां व्रतं बृहण, तदिमे श्रीपार्ष्वनाथस्य जन्मकल्याणकमासीद्, नवमीदिने, दशमीदिने, एकादशीदिने एवं

धनमर्थय काकुत्स्थ !, धनमूलमिदं जगत् । अन्तरं नैव पदयामि, निर्धनस्य दासस्य च ॥ १ ॥

बुद्धा-भाष कहे मेरे पूत सपूता, बेन कहे मेरा भइया ॥ घर जोरु भी लेत बलैयां, सोई बडो जांकी गांठ रुपैया ॥ १ ॥
अथ श्रेष्ठी निर्धनत्वेन दुःस्त्रेन कालं गणयतिस्म । कतिपयदिने तस्य नगरे श्रीदेवेन्द्रधरिः समवसृतः, तद्वर्धपनिका वनपालेन
राज्ञे निवेदिता । राज्ञा वनपालो बहुद्रव्यदानेन तोषितो विसृष्टः, पश्चाद् राजा, धोष्ठिवर्गः, क्षरेन्द्रश्रेष्ठी, सर्वनगरलोकश्च वन्दनार्थं
निर्ययो । मुनिसमीपे आगत्य मुनिं वन्दित्वा सर्वे यथास्थानं निष्ण्णाः, मुनिभिर्देशना प्रारब्धा—भो भव्याः ! संसारे सारं धर्मप-
दार्थः श्रेयान् । यतः—

धर्मतः सकलमंगलावलि-धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ॥ धर्मतः स्फुरति निर्मलं यशो, धर्म एव तदहो ! चिरधीयताम् ॥ १ ॥

विवेकः परमो धर्मो, विवेकः परमं तपः ॥ विवेकः परमं ज्ञानं, विवेको मुक्तिसाधनम् ॥ २ ॥

भक्ष्याऽभक्ष्यविचारः स्याद्, गम्यागम्यविभेदकृत् ॥ मार्गाऽमार्गपरिज्ञानं, गुणाऽगुणविचारणा ॥ ३ ॥

निद्राऽऽहारो रतिर्भोगीति, पशूनां च नृणां समम् । विवेकोऽन्तरमज्ञासित, तं विना पशवः स्मृताः ॥ ४ ॥

एक उत्पद्यते जन्तुर्यात्येकश्च भवान्तरम् । एको दुःखी सुखी चैकस्मिन्धैकः सिद्धिसौख्यभाक् ॥ ५ ॥

इत्यादिदेशानां श्रुत्वा पर्वद्याः स्वं स्वं स्थानं जग्मुः, तदा स्तरश्रेष्ठो पप्रच्छ-हे भगवन् ! जीवस्य किं लक्षणम् ?

तदा मुनिनोक्तम्-हे श्रेष्ठिन् ! ज्ञान-दर्शन-चारित्र्ययुक्त-तपो-वीर्योपयोगवान् स जीवः यतः—

नापां च दंमणं चेव, चरितं च तवो तहा ॥ वारियं उवधोगो य, एयं जीवस्स लक्खणम् ॥ १ ॥

परलोके देवादिश्रद्धिमनुभूय परम्परया निर्वाणं प्राप्नोति, एवं भगवता उक्ते श्रीगौतमस्वामी प्राह—हे भगवन् ! पुरा केनेयं समाराधिता ? तत् कथ्यताम् । भगवानुवाच—हे गौतम ! श्रीवामेयं मां चान्तरा स्मरदत्तश्रेष्ठिना सम्यगाराधिता, तथाहि—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे स्मरेन्द्र-पुरनाम नगरमस्ति, तत्र नरसिंहो नाम राजा राज्यं करोतिस्म, तस्य चतुरा गुणवती शीलालंकारयुता गुणसुन्दर्यभिधाना पद्मराक्षी विराजतेस्म । तस्य नगरे स्मरदत्तश्रेष्ठी परिवसतिस्म । तस्य शीलालंकारधारिणी पतिव्रता शीलवतीनाम्नी पत्नी आसीद् । यद्यपि धनदवद् महाधनाढ्यो यशस्वी च स श्रेष्ठी, परं मिथ्यात्ववासितः सांख्यमतावलम्बी त्रिदण्डभक्तः शैवधर्मारोधनतत्परः जैनधर्मं न जानाति, यतः—

न देवं नाऽदेवं न शुभशुभमेवं न कुशुलं ॥ न धर्मं नाऽधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ॥
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ॥ विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

स कदापि जिनवचनं न शृणोति मिथ्यात्वेन प्रसितो राहुणा विधुवत् जीवशरीरमेकं मन्यते । परं राजमान्यो नगरे बहुमान्यः श्रेष्ठिपदे आसीद्, एवं काले यति एकदा सार्धं द्वयश्वतप्रमितानां प्रवहणानां चतुर्विधं क्रयाणकं भुत्वा भुत्मान् रत्नद्वीपे प्राहिणोद् । तत्र गत्वा क्रयविक्रयं कृत्वा पुनः नवीनं क्रयाणकं भुत्वा मध्यसमुद्रे आगतास्तावद् पूर्वकृतकर्मोदयेन उल्कापातप्रचण्डपवनवेगेन ते प्रवहणाः कालकूटद्वीपे गताः गृहे नागताः । पुनश्च श्रेष्ठिगृहे एकादशरवणकोटिद्रव्यं भूमिगृहे स्थापितमासीद्, तत् पञ्चगव्यश्चिक्काङ्गारकरूपेण ज्ञातम् यानि च ग्रामान्तरात् पञ्चञ्चत्तानि आगच्छन्ति शकटानि तेषामुपरि भिच्छधाटिः पतिता तान्यपि गतानि । ततश्च श्रेष्ठी निर्द्वेष्यो ज्ञातः श्रेष्ठिपदं च गतं महादरिद्रश्च संजातः, ततो लोके सन्मानमपि गतम् । यतः—

॥ इति श्रीमौनेकादश्या माहात्म्यं [व्याख्यानं] सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीपौषदशमी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ४ ॥

प्रणम्य पार्श्वनाथाधिपं कृतं सर्वसौख्यदम् । समस्तमंगलश्रेणिलतापल्लवताऽम्बुदम् ॥ १ ॥

भव्यजीवप्रबोधार्थं, जन्तूनां च सुखाप्तये । पौषकृष्णदशम्याथ, माहात्म्यं कथयतेऽधुना ॥ २ ॥

इह जम्बूद्वीपे भारतक्षेत्रे मगधजनपदे चम्पानामनी सुमनोहरा नगरी चाऽस्ति, तस्याः समीपे पूर्णमद्राह्ययक्षाश्रिते उपवने श्रीचरमतीर्थ-
विषतिमहावीरस्वामी एकदा समवसुतः । तदुपदेशश्रवणार्थं वन्दनार्थं च श्रीमगधाधिपतिः समागतः । स च मगधन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य
यथास्थाने समुपविष्टः । तदा स्वामी संसारसागरनिपज्जतामुद्राकारिणीं देवतां प्रारभे—

जीवदया राजिष्यद्, इन्दियवन्गो दामिष्यद् स्याचि । सत्त्वं चैव वदिष्यद्, धनस्तस्य रहस्तस्मिणमेव ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा केचिद् भद्रकतां प्राप्ताः केचिद् आद्वधर्मं केचिच्च माधुधर्ममंगीकृतवन्तः, तदानीं भीमोत्तमस्वामी श्रीवीरं
वन्दित्वा पप्रच्छ—हे स्वामिन् ! पौषदशमीमाहात्म्यं कथयताम्, ? एवं श्रुत्वा, वर्धमानस्वामी कथयति—हे इन्द्रभूते ! पौषदशम्यां
श्रीवामेयजिनजन्मकल्याणकं वर्तते, तद्दिने द्विसन्ध्यमावश्यकं कर्तव्यम् । देववन्दनां भूशयनं ब्रह्मचर्यपालनं जिनालयेऽष्टविध-ग्राम-
दशविधस्नात्रमहोत्सवादिकं विविधाऽऽहम्बरेण जिनापूजां च विधाय गुरुसमीपे गत्वा उपदेशः श्रोतव्यः । पश्चाद् गृहं गत्वा
मुकासनेन भोजनं कृत्वा चतुर्विधाऽऽहारनियमो ब्राह्मः, नवम्यामेकादश्यां चापि एकवारमेव भोक्तव्यं, पृथग्विधिता दश वर्षाणि
यावत् क्रियमाणे साऽराधिता भवति । मनोवाकायेन त्रिकरणशुद्ध्या अग्न्या आराधक इह भवे धनधान्य-पुत्रकलत्रादिसौख्यं प्राप्त्य

जानते द्वे शाले षष्ठे, अष्टासोनां शालं तथा । चतुष्टयं चतुर्मास्या, एकं षापमासिकं तपः ॥ १ ॥

स मौनैकादशीतिथ्यास्तपस्तपन् विशेषतः । पाटको द्वादशांगिनां शुद्धां दीक्षामपालयत् ॥ २ ॥ इति

अथैकदा एकादश्यां मौनपास्थाय तपः कुर्वति सुव्रते तत्परीक्षार्थं कश्चिद् मिथ्यादृष्टि देवः कस्यचित् साधोः कर्णयोः महती वेदनामकारयत्, तस्य वेदना महति उपचारे कृतेऽपि न शान्भवति, तदा तेन देवेन साधुना ब्रुवत उक्तम्—अस्य वेदना सुव्रतमनेः भेषज्यात् क्षयं यास्यति, यदि स एव स्वस्थानाद् बहिरागत्य उपचारं करिष्यति इति, तत् श्रुत्वा ते साधवः तत्रागत्य उपचारार्थं सुव्रतमभ्यर्थयन्, सुव्रतोऽपि मौनी राज्ञो न स्वस्थानाद् बहिर्याति, ततः देवानुभावतः स वेदनाती मुनिः सुव्रतं मस्तके धारयति ततः सुव्रतस्यातीववेदना संभूता परन्तु स मुनिश्चिन्तयति—

अर्हन्तो भगवन्तो ये, साधवो गणधारिणः । इन्द्राश्चन्द्रा दिनेन्द्राश्च, नागेन्द्रा ज्यन्तरेन्द्रकाः ॥ १ ॥

सचक्रवर्तिनो वासुदेवाः प्रतिनारायणाः । बलदेवा नराधीशा, मानवा अपरेऽपि च ॥ २ ॥

कर्मणा पापिनाऽनेन, ते सर्वेऽपि विडम्बिताः । कियन्मात्रो वराकोऽहं, पुरस्तात् तस्य कर्मणः ॥ ३ ॥

अरे जीव ! क्षमस्व त्वमुदितं कर्म तेऽस्ति यत् । तद् भोगेन विना नैव, प्रक्षीयेत कदाचन ॥ ४ ॥

लद्धं अलद्धं पुत्रवं—जिणवयण सुभासिअं अभियभूयं । गहिउं समगदमगो—नाहं मरणाउ—वीहेमि ॥ ५ ॥

तपस्तीव्रं धारुणं, क्षमामर्करिकान्वितः—धृतिहस्तो मनःकीलः, कर्मधान्यानि चूर्णयेत् ॥ ६ ॥ इति

अथ विभंगज्ञानेन मुनिपशुमित्रं मत्वा देवः विशेषेणोपसर्गात् अकरोद्, मुनिस्तु क्षणकश्लेषिमालुदः केवलज्ञानं प्राप्तवान् प्रख्यात्

स्याज्यः इति इदानीं दीक्षां वेत्तु सुगुरयोगतो गृह्णामि तदा वरम्, इति चिन्तयतस्सस्य प्रातःकालः सञ्जातः, उद्याने च सरणतारणसपर्याः
वृत्तुर्ज्ञानधरा गुणसुन्दरधरयः समागतः, तान् वन्दनार्थं सर्वोऽपि लोको गतः, निब्रतमूत्र-स्त्रीपरिवारेण संयुतः श्रेष्ठी अपि गतवान्
यावत् वन्दित्वा सर्वे स्थिता तावद् गुरुभिः देशना पारम्भा-यो यतीनां केवलप्रपन्नः अर्हिसालक्षणः सप्तदशविधः विनयमूलः
क्षान्तिप्रधानः महाप्रतपुरस्सरो धर्मः तेन पवनवद् द्रुतं मोक्षं ब्रजेत्, यस्तु द्वादशव्रतात्मकः श्रावकधर्मस्तेन गुरगवेगवद् ब्रजेत्, इति
अल्पकालेनैव सर्वदुःखान्तकरः साधुधर्मः द्रुतं मोक्षगमनाय सेव्यः । यदुक्तम्—

चारिभ्ररत्नाश्च परं हि रत्नं, चारिज्विताश्च परं हि विचित्रम् । चारिज्जलाभाश्च परो हि लाभश्चारिभ्रयोगाश्च परो हि योगः ॥ १ ॥
दीक्षा गृहीता दिनमेकमेव, वेनोपचितेन शिवं स याति । न तत् कदाचित्कदवश्यमेव, वैपानिकः स्यात् त्रिदशप्रधानः ॥ २ ॥

इत्यादि देशनां श्रुत्वा सुव्रतोऽब्रवीत्—हे तारक ! अहं संसारकान्तारादुद्दिग्दोऽस्मि इति गृहभारं पुत्र समारोप्य श्रीमतां समीपे
दीक्षां प्रहीर्यामि, इति श्रुत्वा गुरुः उवाच—यथासुखं प्रवर्तस्व प्रतिबन्धं भा विधेहि । ततः श्रेष्ठी गृहं गत्वा कुटुम्बं भोजयित्वा
स्वजनपुत्राणामग्रे दीक्षाऽऽदेशमभाषयत् । तैरनुमत्तः सुव्रतः एकादशभिः स्त्रीभिः सह प्रववाज । शीघ्रमेव तपोविशेषात् कायबलं
क्षयीकृत्य मासिकेनाऽनशनेन तस्य एकादशपत्न्योऽपि केवलं प्राप्य शिवं गताः । अथ सुव्रतः सुनिर्ग्रहणासेवनाशिक्षां पठित्वा
साधुधर्मं चरति । यदुक्तम्—

जयं चरे जयं चिद्धे, जयमासे जयं सुष्टु । जयं भुञ्जन्तो भासन्तो, पावकम्भं न बंधरं ॥ १ ॥
एवं पवित्रं चारित्र्यं पालयामास तथा विशेषतः पष्ठाष्टमादिवयः कृतवान् तस्य संख्या लिख्यते—

बहुप्राभृतपूर्वं सुव्रतः पादयोर्लभनः, राज्ञाऽपि व्यतिकरः पृष्ठः, सुव्रतेन कथितः श्रुत्वा पुनः धर्मोपदेशं दत्त्वा राज्ञा तोषितः, राज्ञा उक्तम्-वरं वृणु, तदा सुव्रतेन उक्त-अवस्थाश्रीरा इति । राज्ञा तथा स्वीकृते शासनदेव्या तलारक्षकाः चौराश्च मुक्ताः । भ्रेष्ठिनाऽपि पारणकं कृतम् । पुनरपि एकदा दावानल इव समग्रं पुरं ज्वालनाय अग्निरक्षितः, तदा नगरस्थः सर्वलोक इतस्ततः नष्टः किन्तु गृहीतपोषधः भ्रेष्ठी स्वव्रतरक्षार्थं न कुत्रापि गतः, सर्वनगरमरण्यमिव ज्वलितं परन्तु सुव्रत भ्रेष्ठिनो इह-गृहादि किमपि न ब्रजवलत् । प्रातः काले समुद्रे द्वीप इव तस्य दृष्टगृहादि वीक्ष्य सर्वेऽपि पौराः सुव्रतं प्रशंसयामासुः, यथा--

सत्त्वेन धार्यते पृथ्वी, सत्त्वेन तपते रविः । सत्त्वेन वायवो बान्ति, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥

अहो धर्मस्य माहात्म्यमस्याहो हृदता व्रते । पालयेद् व्रतमेवं यो, द्विधाऽप्यस्य शिषं भवेत् ॥२॥

यतः-धर्मोऽजन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं ॥ धर्मोऽप्येव भवति निर्मलयशो विद्यार्थसंपन्नयः ॥

कांतारान्त्व महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते ॥ धर्मः सम्यगुपासितो हि भवति स्वर्गाऽपवर्गप्रदः ॥३॥

अथ एकादशीव्रते पूर्णे जाते भ्रेष्ठी उद्यापनाय मुक्ताफलानि रत्नानि शंखः प्रमत्तकानि स्वर्णानि कलशौतानि ताम्राणि पित्तलानि त्रयूणि कांस्यानि पट्टकुलानि, बहुविधानि धान्यानि पक्कामानि, नालिकेर-द्राक्षासहकारादीनां फलानि, स्वर्ण-रूप्यकानां पुष्पाणि अशोकादीनां पुष्पाणि, इत्यादीनि अनेकानि वस्तूनि एकादशसंख्याया जितेन्द्राग्ने दौकयामास । एवं विरताश्रेण उद्यापनं कृत्वा संवत्सरं साधर्मिकवात्सल्यादीनि समश्चेत्त्या धनवपनं च विधाय पानुपं जन्म कृतार्थं कृतवान् । अथैकदा ब्रह्मावस्थायां राज्ञो मनसि भ्रेष्ठी चिन्तयति-मया जन्मपर्यन्तं भावकव्रतं पालितं मौनैकादशीव्रतोऽपि तदुद्यापनादिना पूर्वं कृतम्, अथ असारः संसारः पूर्वं पश्चाद् ना

विज्ञाय पुनरपि गुरुसमीपे आज्ञप्त यावद् मौनैकादशीतपः उन्नयत । गुरुणा उक्तम्—एकादशीर्मानामाराधना कर्तव्या, संन्यक्त तपः कार्यम्, पूर्वभवे एकादशीव्रतं कृत्वा निर्मलज्ञानमाप्तवान्, तदुद्यापनवशाच्च अत्र एकादसस्वर्णकोटयः प्राप्ताः, निर्मलं यज्ञः, लोके प्रसूतवम्, अधिकारित्वम्, नगरभेष्टित्वम् च प्राप्तम्, अतएव तपसि उन्नमो विधेयः । एवमुक्तत्वा धर्मलाभाशिषं दत्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः । अथ सुखेन सह कुटुम्बेन श्रेष्ठी एकादशीदिवसे महाराष्टक आहारादित्यागरूपं पौषधं विदधति । लोकेऽपि मौनैकादशीपर्वणः प्रसिद्धिर्मन्यता च जाता, यतः बुद्धमान्यं सर्वे मानयन्ति यथा महादेवेन माले स्थापितत्वात् तत्कलामात्रमपि चन्द्रं द्वितीयादिने लोकाः पूजयन्ति एवं च अनेके लोका मौनैकादशीपाराधयन्ति । अथ एकदा सकुटुम्बेन तेन श्रेष्ठिना मौनैकादशीप्रतिष्ठयाम् अहोरात्रपौषधः कृतः पौषधप्रादिभिः सर्वैरपि राज्ञो कायोत्सर्गः कृतः । अथैकदा चौरैर्ज्ञातम् मौनैकादश्यां सुव्रतः श्रेष्ठी न ब्रूते अपहृियमाणमपि वस्तु न पश्यति इति विचार्य चौरघाटीं तद्गृहे प्रविष्टा उद्योतं (दीपकं) विधाय चौरा यावत् पश्यन्ति तावत् सर्वत्र पदे पदे स्वर्णराशिमेव परयन्ति, यावता गृहं नित तावता आसनदेव्या सर्वे चौराः स्वन्मिताः, अतएव आसनदेवी पूज्यते कायोत्सर्गेणाऽऽरुध्यते* । अथ प्रातःकाले स्वन्मितान् सायुधान् परद्रव्यहरणोक्तान् चौरान् दृष्ट्वा लोकाः मीलिताः । तलारक्षकाश्च तान् वेष्टयित्वा स्थिताः । अथ सकुटुम्बः सुव्रतः स्थापनाचार्यसमीपे पौषधं प्रपादय उपाशय गत्वा गुरुन् नत्वा धर्मं श्रुत्वा गृहे समागतः, तत्र चौरान् दृष्ट्वा मा राज्ञा चौरान् मारयतु इति बुद्ध्या श्रेष्ठिना मौनं कृतम्, ततः तलारक्षका अपि आसनदेव्या स्वन्मिताः, अथ मध्याह्ने ममागतो राज्ञा,

* तान् स्वन्मितान् प्रातः तलारक्षको दृष्ट्वा भूषालसमीपे निनाय, राज्ञा बधाय आदिष्टाः, प्रातः श्रेष्ठी पौषधं पारयित्वा प्राभूतं लात्वा राज्ञः पार्श्वे गत्वा स्वर्चिन् अमोचयत् इत्याद्यपि समुपकथ्यते पाठः ।

रूपलावण्यसंयुक्ता, नरा जात्यादिसंभवः । विद्याशिनाना न राजन्ते, ततोऽमुं पाठयाम्यहम् ॥१॥

इति चिन्तयित्वा महाप्रहैः पितरौ उपाध्यायसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कर्तुं सुप्रचतुः । अनायासेन सकला अपि कला अल्प-
काले एव पपाठ । षट्विधावश्यकश्चादिकं भावकाचारमपि पपाठ, प्राप्तयौवनस्य तस्य पिता-भ्रीकान्ता, पद्मा. लक्ष्मीः पद्मलता, तारा,
रत्नमा, पद्मिनी, गौरी, गणेशा, रतिः, इतिनाभ्योः महर्द्विकथवहारिणां एकादशकन्याः पारिणायिताः, तानिभिः रूपलावण्यशालि-
नीभिः सह भोगान् भुञ्जानः दोगुन्तकसुर इवामवत् । तदन्तरे तस्मिन् गृहभारं समारोप्य स भेष्टी प्रव्रज्या गृहीत्वा सम्पदकूपपात्य
प्रान्तेऽनञ्जनं विधाय मृतः स्वर्गं च प्राप्तः । अथ गृहस्वामी सुव्रतः श्रेष्ठी पूर्वजन्मनि एकादशीमारोधितवान् तत एकादशस्वर्णकोटिनां
नायको जातः । तथा एकादशस्वर्णकोटीभ्यो दाता भोक्ता नगरश्रेष्ठिसुवर्णपट्टालंकृतमालो राजमान्यः सत्यवादी सर्वत्र विश्रुतो
अतिप्रतापी सज्जनभेष्टः व्यापारिकश्चिरोरत्नं सुखेन कालं निनाय । अथ कालान्तरेण एकादशस्त्रीणांमेकैकः पुत्रो जातः,
एवमेकादश पुत्राः, तत्परिवारोऽपि विपुलो जातः, अथान्येयुः उद्याने धर्मबोधो मुनीश्वरः सपरिवारः समवसूतः, राजादयः सुव्रतश्च
वन्दिदुं गताः गुरुणाऽपि तदानीं तपो महिमा न्यादयातः—

यश्च दूरं यद् दुराराध्यं, यच्च दूरे क्यवस्थितम् । तत् सर्वं तपसा साध्यं, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १ ॥

तत्रापि पञ्चमीतपसा ज्ञानपञ्चकस्यावाप्तिः, अष्टमीतपसाऽष्टकर्मनिबूदनम्, एकादशीतपसा एकादशांगानां सुखानामनम्, चतुर्दशीत-
पसा चतुर्दशानां पूर्वाणामागमनम्, पूर्णमासीतपसा संपूर्णानामनं एवं श्रुत्वा सुव्रतो मुन्हाभापन्नो जातिस्मृत्या पूर्वभवं मौनैकादशीतपोविमानं

पातकीखण्डे हनुकारभूषरात् पञ्चमे दिविषमणे विषयं नाम पचनमस्ति, तत्र पुष्प्रीपालो नाम राजाऽभूत्, तस्य च औदार्यचातुर्य-
शीलादिगुणशालिनी चन्द्रवती नाम प्रिया, तत्र च वयवहारिशिरोमणिः प्रबलव्यापारोपाजितबहुधनः षड्विधावश्यकृतः सत्पुत्रयुतो
जिनभक्तिकारकः सूरनामा भेष्टी । स च बृद्धावस्थायामेकदा गुरुसमीपमागत्य भक्त्या प्रणम्य उवाच-भगवान् । ईदृविषयं धर्मं कथ्य
येन स्वल्पेनाऽपि कर्मक्षयः स्यात्, गुरुणा एकादशीव्रतमादिष्टम्, अथ स गुर्वाज्ञया गृहमागत्य एकादशवर्षेकादशमासपर्यन्तं यावत्
तपश्चकार, समाप्ते च ब्रूते तेन विधिपूर्वमस्या उद्यापनमपि कृतम्, अथ उद्यापनदिवसात् पञ्चदशे दिवसे आकस्मिकेन उदरशूलेन मृत्वा
एकादशे आरण्ये देवलोके एकादशतिसागरपरिमितायुः देवो जातः । देवलोकसुखमनुभूय तत्रश्च्युत्वा सौर्यपुरे समृद्धिदत्तव्यवहारिक-
गृहे प्रीतिमतीप्रियाकुक्षौ पुत्रत्वेनोत्पन्नः, तस्य नालस्थापनार्थं यदा गर्तं खनितुमारब्धं तदा गर्तखननस्थाने निधिनिर्गतः, तद्बुधार्थ-
पत्निका सर्वत्र जाता, जाताऽऽह्लादः भेष्टी महीयांसं जन्मोत्सवं दशदिवसपर्यन्तं कृतवान् । निवृत्तेऽशुचिकर्मणि प्राप्ते च द्वादशे
दिवसे ज्ञातिवांधवान् भोजयित्वा गर्भस्थेऽस्मिन् मातुर्व्रतेच्छाऽभूदिति गुणनिष्पन्नं सुब्रत इति नाम कृतवान् पितृ । न पुनर्मंगला-
दिवस्त्रिर्थकम् । उक्तं च-

भौमं मंगलं वृष्टिनाम करणं, भद्रा कणानां क्षये ॥ बुद्धिः शतिलकाच्चटुष्टापिदके, राजारजः पर्वणि ॥

मिष्टत्वं लवणे विषे मधुरता, दग्धे गृहे शतितलं ॥ पात्रत्वं च पणाङ्गनासु गदितं नामना परं नाथकम् ॥१॥

अथ पञ्चभिः धात्रीभिः लाट्यमानोऽसौ अवर्धत, अनुक्रमेणायम् अष्टवार्षिकः संजातः, तं पुत्रं वीक्ष्य तपिब्रजं चिंतितम्-

* लखिष्ठं मौनैकादशीव्रतमेकादशमासपर्यन्तं मौनेन कृतवान् इत्यादि पाठः ।

दिवसयोरैकप्रसक्तं (एकवारं भोजनम्) कर्तव्यम्, पाणकदिवसे जिनगृहे गन्तव्यम्, जिनस्याग्रे फलानि उपटौक्य भावतः
जिनार्चा कर्तव्या, ततो गुरुसमीपे गत्वा ज्ञानपूजां विधाय साधूनां संविभागं कृत्वा पारणा कर्तव्या, एकादशपर्वैकादशमा-
सपर्यन्तं यावत् व्रतं कर्तव्यम्, द्वादशे वर्षे व्रते पूर्णे पौषधं पारयित्वा गुरुनभिवन्द्य जिनदेवस्याग्रे एकादश- पक्वान्नानि एकादश
फलानि एकादशविधानि धान्यानि एवं सुन्दरं वस्तु एकादशसंख्यया उपटौकनीयम्, जघन्यतोऽपि एकादशश्रावकत्वासह्यम्,
संघपूजा, एकादशांगपुस्तकलेखनम्, इत्यादि उद्यापनं कर्तव्यम्—अत्र कथानकम्—

एकदा भ्रामानुप्राप्तं विहरन् सर्वज्ञो भगवान् नेमिनाथो द्वारिकायां समवासरत् तं वन्दनार्थं श्रीकृष्णः समागतवान्, वन्दित्वा
कृष्णोऽबोचत्—स्वामिन् ! षष्ठ्याधिकशतत्रयदिनमध्ये एकं सारं वासरं कृत्वा मम निवेदय यमाराध्य दानशीलतपोव्रतशक्ति-
हीनोऽप्यहम् निस्वीर्णो भवामि. भगवान् उवाच—यद्येवं तर्हि त्वं मार्गशीर्षशुक्लेकादशीपाराधय यतः—

अपि मिथ्यादशां मान्या, सा मौनैकादशी तिथिः । मार्गशीर्षार्द्रमासस्य, शुक्लपक्षे प्रकीर्तिता ॥१॥
तत्र पुण्यं कृतं स्वल्पमापि प्रौढफलं भवेत् । तस्मादाराधनीया सा, विशेषेण विशारदैः ॥२॥

सर्वेभ्योऽपि च पर्वेभ्यः, पर्वे पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यश्विरेभ्योऽयं, तथा सुख्योऽस्ति वासरः ॥३॥
सर्वेभ्योऽपि च पर्वेभ्यः, पर्वे पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यश्विरेभ्योऽयं, तथा सुख्योऽस्ति वासरः ॥३॥

अमणैः अमणीभिश्च, आचकैः आचिकादिभिः । धर्मकर्म विधातव्यमस्मिन् दिने विशेषतः ॥४॥
इति श्रुत्वा श्री कृष्ण उवाच—विमो ! पूर्व केनाऽपि एकादशीव्रतमाचीर्णम् ? तस्य च कीदृशी फलप्राप्तिर्जाता ? स्वामी प्राह—

पर्वकथा

संमरः

॥१३॥

सन्मुखं गत्वा महताऽऽश्चर्येण श्रीगुणादिजिनविभवं रथे संस्थाप्य पूजास्नात्रमहोत्सवादिकरणेन महाकर्मराशिः दूरीक्रियते, महती पुण्यवृद्धिश्च भवति, तेनार्थं पर्वदिने पूजापौषधादिकरणेन दिवसः सफलः क्रियते ।

त्रिमुनिभ्याष्टम्वर्षे, [१८७३] दुर्गे च जेसलांभिधे ॥ गणिना जयसारेण, व्यलेखि शिरयहेतवे ॥१॥

इति श्रीकार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥३॥

अथ मौनैकादशी व्याख्यानम् ॥३॥

अस्य प्रवज्या नमिजिनपतेर्ज्ञानमतुलं, तथा मल्लेर्जन्म व्रतमपमलं केवलमतम् ।

बलशैकादर्यां सहसि लसदुद्दाममहासि, क्षितौ कल्याणानां क्षिपतु विपदः पञ्चकमिदम् ॥१॥

अर्थः—अस्य अराजिनस्य प्रवज्या-दीक्षा, नमिजिनपतेः नमिनाथस्य अलतुम्-अनुपमं ज्ञानम्, तथा मल्लेः-मल्लिजिनस्य व्रतम्, अपमलम्-मलराहितं व्रतम्-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यायप्रेक्षणं समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुद्दाममहासि तेजोवति, सहसि-सार्धशोर्धमासे बलशैकादर्यां-शुक्लैकादर्यां सञ्जातं कल्याणानां इमं पञ्चकं क्षितौ विपदः क्षिपतु ।

यथाऽस्मिन् भरते कल्याणानां पञ्चकं सञ्जातमेवं पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु च प्रेरवतेषु-क्षेत्रेषु मीलित्वा ज्ञातं प्रश्नाश्रित् (५०) कल्याणानाम् । एवं भूतभाविवर्तमानकालाऽपेक्षया ज्ञातं सार्धशतं (१५०) । एकोपवासोऽपि सार्धशतोपवासफलं भवति । अस्मिन् दिने उपवासं कृत्वा मौनमाधाय अहोरात्रं पौषधं विधाय स्थेयम्, भणनं गुणनं विना नाऽन्यत् किमपि वक्तव्यम् । पारणकोचर-

मौन

एकादशी

व्या० ३

॥१३॥

द्विद्विकोटिपरिवारेण परिहृतौ फाल्गुनशुक्लदशम्यां नमिबिनिमी विद्याधरराजर्षी श्रीसिद्धशैले शिवपुरं गतौ, पुनः नमिबिनिमिराज्ञोः पुञ्चशतवर्षाष्टिः विमलगिरौ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यामनशनं कृत्वा शिवपुरीं प्राप्ताः, तेन शिवमन्दिरारोहणे सोपानसदृशो बाध्यः, पुनः पापमलपरिहरणे नीरवद् ज्ञेयः, तेन विमलगिरिरिति कथ्यते, पुनः पापारिगज्जनेऽतीव अरवद् ज्ञेयः । पुनर्येन नरभवं प्राप्य शत्रु-
ञ्जये गत्वाऽऽदिजिनभक्तिपूर्वकं द्रव्यभावाऽर्चनं न कृतं तेन नरत्वं पशुविव हारितम्, यस्तीर्थबुद्ध्या स्वहृदये संप्रधार्य श्रीशत्रुञ्जये गत्वा आदिजिनं नमति तस्य जीवितं सफलं स्यात्, स्तोत्रकालमध्ये शिवसुखं प्राप्नोति । एवं गुरुमुखात् सिद्धगिरिर्महान्तं महिमानं श्रुत्वा सिद्धशैलपर्वतवन्दनायं पञ्चपञ्चकोटिमुनिपरिवारपरिहृतौ द्राविडवारिखिल्लौ बलकलचीवरधारिणौ तापसौ स्वगुरोराज्ञां गृही-
त्वा श्रीशत्रुञ्जयं प्रति चेलतुः, गुरुरपि अन्यत्र स्थाने विजहार । अथ द्राविडवारिखिल्लौ क्रमेण सपरिवारौ श्रीशत्रुञ्जयगिरौ आरो-
हणसमये एतादृशपत्रग्रहं जग्राह—यदाऽऽवयोः कर्मक्षयो भविष्यति तदाऽऽहारं ग्रहीष्यावः, एवं द्राविडवारिखिल्लौ चातुर्मासकाला-
वग्रहमभिगृह्य श्रीशत्रुञ्जये चातुर्मासं तस्थुः, भावतः साधुधर्ममंगीचक्रतुः, आत्मानं भावानुसारिणं प्रवर्तयन्तौ तपः तप्तवन्तौ,
शुभध्यानयोगेन कर्मराशिदूरीकरणेन चातुर्मासीप्रान्तदिवसे प्रवर्तमाने कार्तिकशुक्लपूर्णिमासीदिने क्षीणमोहेन त्रयोदशगुणस्थानका-
रोहणेन शुक्लध्यानेन ध्यायमानेन वनवातिचतुष्कर्मराशिश्चपणेन केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तयोरुत्पन्नम् । चतुर्दशरात्रलोकं दद-
धतुः । बहुमन्यजीवान् प्रतिबोध्याऽऽशुष्कादिवतुष्कर्मराशिं क्षययित्वा द्राविड-वारिखिल्लराजर्षी दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिपुरीं
प्रापतुः, अचलाश्वयगतिं शिवं निरुपद्रवं पदं लब्धम् । तेन कार्तिकशुक्लपूर्णिमाऽतीवोत्तमा वर्तते, तस्माद् अथ दिवसे श्रीशत्रुञ्जय-

कतुः, कन्दमूलाद्याहारं कुर्वन्तौ बल्कलवीवरं धारयतः, तपः करणेन कुशतन् ज्ञातौ । एवं बहुकालो गतः । अथास्मिन्नवसरे केष्वि-
साधवरवीर्ययात्राकारणार्थं मार्गे तत्रैव वने आगताः, द्राविडवारिखिल्लावपि तान् साधूनवलोक्य बद्धादरं दत्तवन्तौ, साधवोऽपि गमना-
गमनमात्त्रोच्य भूमिं प्रमाज्यं तरोस्तले स्थिताः, द्राविडवारिखिल्लावपि मुखाम्ने उपविष्टौ, तस्मिन्नवसरे तरुशाखात एकश्चटको मुखाम्ने
पठितः, तं चटकं स्तोकाद्युषं ज्ञात्वा मुनिना करुणां विचार्य नमस्कारः सुश्रावितः, विमलनिर्महिमा कथितः, तेन चटकेन मनसि धर्मो-
पदेशो दधे, तद्धर्मप्रभावात् प्रथमकल्पे देवो जातः, स देवः साधिकमूहर्षान्तरे मुनीनां पाद्वे आगत्य मुनीनां चरणानामभ्य मुनीनामभ्य
उपविष्टः, तस्मिन्नवसरे देवस्य महर्द्धिं रूपं चावलोक्य द्राविडवारिखिल्लौ मुनिं प्रति पप्रच्छतुः, हे स्वामिन् ! अयमत्यन्तरूपकान्तितधारकः
कः सुरोऽस्ति ? तदा मुनिराह अयं चटको मृत्वा एतत्स्थानात् सुर उत्पन्नोऽस्ति, नमस्कारश्रवणेन तीर्थराजशृङ्गयोज्ज्वलभावधारणेन
चास्मिन् समये तीर्थराजमानभ्य अज्जागतोऽस्ति । एतद्गुरुमुखान्निशम्य तौ पुनः पप्रच्छतुः—हे स्वामिन् ! स विमलगिरिः कीदृशोऽस्ति,
किञ्च तन्माहात्म्यमित्यावयोरुपरि कृपां कृत्वा सुश्राव्य, तदा मुनिराह—अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरते भीशृङ्गयगिरिरष्टोत्तरश-
तनाम्नालंकृतं महातीर्थमस्ति, पुनः शृङ्गयः १ पुण्डरीकः २ सिद्धगिरिः ३ विमलगिरिः ४ सुरगिरिः ५ इत्यादिभिः एकविंशति-
नामभिः लोके प्रसिद्धोऽस्ति, एष गिरिर्नामनिक्षेपेण निश्चलोऽस्ति, अनन्तकालापेक्षया सिद्धशैलोपरि अनन्ता मुनयो मुक्तिं गताः,
पूर्वमपि सम्प्रति नास्मत्तुर्विंशतितमजिनस्य प्रथमगणधरः कादम्बरिगेरिनामा मुक्तिं गतः, इहैव वर्तमानकाले प्रथमजिनस्य प्रथमगण-
धरः पुण्डरीकनामा चैत्रशुद्धपूर्णिमायां पञ्चकोटिमुनिभिः सह भीशृङ्गय शिवपुरीं गतः । तेन पुण्डरीकगिरिरिति कथ्यते, पुनः

न्यपादाय सन्मुखं च चाल स्वस्वदेशसीमां च स्तोत्र । क्रमेणोभयभ्रातृबहुसेनाममुदायेन द्वादशवर्षं यावत् महायुद्धकरणे बहवो राजा अस्मा-
मनुजा भूमौ पतितः, रुधिरसरितः प्रचलिताः, एतादृशः संग्रामो जायते, तस्मिन् ममये द्राविडराजा वनक्रीडाकरणार्थं वने जगाम, तद्
वनमनेकाग्रानिभ्वकदम्बादिगुल्मलतापत्रगुष्पफलवनद्वर्षा विभ्राजमानं सरोनिर्हरणैः शोभितमेतादृशं वनं द्राविडराजा पश्यति, तस्मि-
न्नेव वनपद्मभागे तापसगणास्तपः कुर्वन्ति, ते परित्राजका राज्ञा ददृशिरे । अस्मादुत्तीर्य तत्र पार्श्वे गत्वाऽभिबन्ध स्तोचितस्थाने
तरथौ । तस्मिन्नवसरे एकेन तापसेन धर्मोपदेशो दत्तः, तन्मध्ये संसारासारताऽपि दर्शिता तदुक्तम्—

गयकृष्णचञ्चलाए अपरिचित्ताए रायलज्ज्हीए । जीवा सकम्मकलमलभरिय भारतो पडन्ति अहे ॥ १ ॥

इत्यादिधर्मोपदेशं श्रुत्वा संसारमसारं ज्ञात्वा क्रोधं त्यक्त्वा एवं मनसि चिन्तयति—अहो ! मम जीवितं धिक्, एक एव मद्भ्राता तेन
सहाहं युयुधे द्वादश वर्षाणि संजातानि, एतदनिष्टं कार्यं कृतं, स्तोकजीवनोपरि एतद् वैरं किं क्रियते ? राज्यलोभाद् एतदनिष्टं कृतम्, एवं
विचार्य द्राविडस्तापसाश्रमादुत्थाय स्वसहोदरापरायक्षामणार्थं वारिस्त्रिहसेनामध्ये आयाति तावद् वारिस्त्रिहो बृहद्भ्रातुरागमनद्व-
यान्तं श्रुत्वा सन्मुखमागत्य चरणयोर्निरपतत्, स च द्राविडो बाष्पपूर्णनयनः रनेहार्द्रहृदयस्तमुत्थाप्य हति ज्वलत्पद्मे आतः ! एतत्
सर्वमपि राज्यं त्वं गृहाण अहं तापसी दीक्षां ग्रहीष्यामि, तदा वारिस्त्रिह इत्युवाच—अहमपि राज्यपदं न ग्रहीष्यामि, एतद्वचनपरस्पर-
शालापनां कृत्वा स्वस्वबुद्ध्याभ्यामपार्श्वं राज्यं विभज्य दत्त्वा स्वस्वापत्यं स्वस्वस्थाने प्रेषितवन्तौ, तौ पुत्रावपि स्वं स्वं राज्यं जुष्टजाते । अथ
द्राविडवारिस्त्रिहोऽपि पञ्चपञ्चकोटिक्षत्रियपरिवारेण परिवृतौ तापसाभमे गत्वा तापसपार्श्वे तापसी दीक्षां जगृहतुः, आतापनां च-

लक्षपूर्वाणि क्यतीतानि तदा स्वामी राज्यभोक्ता जातः क्रमेण त्रिषष्टिपूर्वलक्षवर्षं राज्यं प्रप्राप्त्य दीक्षाऽवसरं ज्ञात्वा भरताय स्व-
मूलराज्यं विनीता दत्त्वा माहुबलाय वंक्षश्चिला च प्रदत्ता, एवं क्रमेण अतपुत्रेभ्यो राज्यं वासयित्वा स्वस्वनाम्ना देशाः
प्रदत्ताः । तन्मध्ये एको 'द्रविड' इत्यभिधानः, तस्य द्रविडदेशं कञ्चनपुरनगरं च वासयित्वा ददौ । स्वामी दीक्षां
लभ्यो । क्रमेण कर्मक्षये केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ भगवाननेककोटाकोटीदेवपरिवारेण परिहृतः साधुसाध्वीसमुदायेन सह देशेषु विहृत्य
धर्मवृद्धिं चकार । अथ द्रविडराजाऽपि पितृदत्तं राज्यं बुभुजे, स्वनायार्भिः सार्धं विषयसुखमनुभवतस्तस्य क्रमेण द्वौ पुत्रौ बभूवतुः,
बृहत्पुत्रो द्राविडः अपरो वारिश्चिह्नो लघिष्ठः, क्रमेण भोगसमर्थौ ज्ञात्वा उभयपुत्रौ प्रतिभार्याः विवाहिताः । तावपि विषयसुखं जुष्टजाते,
तत्तन्कार्येणाऽपि पुत्राः प्रसूताः, तेऽपि चन्द्रकलेव वृद्धिरे, एवं द्रविडराजा स्वराज्यं सुतेन प्रपालयति स्म । अथ तस्मिन्नवसरे भरतेन
स्वाज्ञापालनार्थमष्टनवतिभाटपार्श्वे दूतो सुमुचे, तदा द्रविडराजा दूतमुखात् सर्वं भरतस्य चक्रवर्तिपदस्वरूपं ज्ञात्वा एवं सर्वेऽपि संमी-
न्य स्वस्वपुत्रं राज्यं ददौ, तदा द्रविडराजापि द्राविडबृहत्पुत्राय राज्यं प्रददौ । कनिष्ठाय वारिश्चिललाय च एकलक्षग्रामान् पृथग्
ददौ, स्वयञ्च संसारवासनां परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा यथेच्छं पर्यटन् श्रीकृष्णभदेवजिनपार्श्वे तपस्तप्या कैवल्यं प्राप । अथ द्राविडः
पित्रा दत्तं स्वराज्यं वारिश्चिह्नोऽपि पितृदत्तस्वराज्यं लक्षग्रामान् प्रपालयति स्म । कानिचिद् वर्षाणि गतानि । तस्मिन्नवसरे द्राविडराजा
स्वप्नसि एवं चिन्तयति स्म, मत्पित्रा दीक्षावसरे मष्टपुत्रातरं प्रति लक्षग्रामं दत्तं तद्भुवं न कृतम्, मद्राज्यन्यूनता कृता, परमहमेवद्रा-
ज्यमुदात्य गृहीदयामि । एतद् विचिन्त्य स्वसैन्यं सम्मीलय युद्धार्थं चचाल । तदा वारिश्चिह्नोऽपि आतुराणामनवृत्तान्तं श्रुत्वा स्वसै-

अथ कार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानम् ॥ २ ॥

श्रीसिद्धाचलतीर्थेशं, नत्वा श्रीशुभं प्रप्तुम् । कार्तिकी पूर्णिमायाश्च, व्याख्यानं वक्ष्यते मया ॥ १ ॥
सिद्धो विज्जायरचक्को नमी विनमी मुणि पुंहरिओ मुणीदो । वाली पज्जुससंघो भरहसुगमुनि सेलगो पंथगो य ।
रामो कोही पंच दविद्धनरवर्ह नारदो पण्डुगुत्ता । मुत्ता एवं अणेण विमलगिरिमहं तित्थमेयं नमामि ॥ २ ॥

व्याख्या—मो मर्याः ! एतादृशं पापकर्ममलपरिहारकं श्रीविमलाचलतीर्थं मनोवाक्कायैर्नमामि, तद् विमलाचल तीर्थं कीदृशम् ? यद् यस्मिन् तीर्थोपरि विद्याधरः चक्री-भरतः-नमी-विनमी-शुक-शैलक-पंथक-रामचन्द्र-द्राविड—वारिखिळ-नवनारद-पाण्डव-पुण्डरीकाद्या अनन्यं विवाय, अष्ट कर्मासीन् इत्या मुक्तिं गताः, एतादृशं सिद्धशैलं तीर्थं मनोवाक्काययोगेन नमामि । पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाऽऽगमने श्रीशङ्खजगिरिसन्मुखदिशं गत्वा चैत्यवन्दनकारणे महती धर्मवृद्धिर्भवति, पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाया दिने श्रीसिद्धशैले द्राविड-वारिखिलो आरोहणेन शिवपुरीं प्राप्नोति, तद् दृष्टान्तो यथा—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणभरतार्दस्य मध्यखण्डे इस्वाकुभूम्यामस्मिन्नवसर्पिण्यां पुर्वं सप्तमः कुलकरो नागिनामा बभूव, तद्भायां महेद्वी, तस्या उदरकन्दरायां श्रीप्रथमतीर्थंकरश्रीशुभमज्जितः उत्पन्नः स षट्पूर्वलक्षाणि कुमारपदे स्थितः तदनन्तरमिन्द्रेण सुनन्दा-सुमङ्गला परिणायिते, स्वामिनः संसारव्यवहारो वर्तते स्म, क्रमेण भरतबाहुवत्यायाः शतं पुत्राः देवपुत्रौ अभूवन्, यदा विंशतिल-

स्व-वर्ण्यते-तस्यास्तपः प्रभावाद् सर्वेऽपि रोगा दूरं गताः, अद्भुतं रूपं ज्ञे, सा च जिनचन्द्रेण परिणीता, करमोचनवेलायां पित्रा बहुधनं दत्तम्, चिरकालं गृहसौख्यं भुञ्ज्या यावज्जीवं पञ्चमीतपः कृत्वा भ्रान्ते चारित्रमग्रहीत्, तौ गुणमञ्जरी-वरदत्तौ जिनोदितं चारित्रं प्रपादय कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने सुरोचनौ जाताौ । ततश्च्युत्वा वरदत्तजीवो महाविदेहे पुण्डरीकिण्यां नगर्याममरसेन राक्षः स्त्री गुणावती, तस्याः पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । शुभेऽन्दि तस्य शरत्वेन इति पित्रा नाम-कृतम् । क्रमेण यौवनं प्राप्तः कन्यकानां श्रवणुपयेमे, पित्रा स्वराज्ये स्थापितः । एकदा भीसीमन्वरस्वामी विहरन्तस्तत्र समागतः । अर्हदागमनं भुत्वा शरसेनो बन्दनार्थमगमत् । भगवता धर्मदेशना प्रारब्धा, तत्र सौभाग्यपञ्चन्यास्तपसः फलं प्रकाशितम्. ततो राक्षा पृष्टम्-भगवन् ! केनाऽपि तपसः फलं प्राप्तम् ? तदा भगवता वरदत्तनुपहृतान्तः कथितः, तद् भुत्वा जातजातिस्मृतिः सन् पूर्वभवं ददर्श, पुनः तद्भद्रतं जग्राह, दशसहस्रवर्षं राज्ये स्थित्वा तीर्थकरपाद्वै संयममग्रहीत्, वर्षसहस्रं दीक्षां प्रपादय केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं प्राप । अथ गुणमञ्जरीजीवो सुखं भुक्त्वा रमणीयाख्ये विजये शुभायां नगट्याममरसिंहासिधनुपपत्न्या अमरावत्याः कुक्षौ पुत्रत्वेन समुत्पन्नः, समये जाते च पित्रा सुग्रीव इति नामस्थापनं कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तो बहूनां कन्यानां पाणिग्रहणं च चकार, किञ्चित्तमे वर्षे पित्रा राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षा गृहीता, सुग्रीवो राजा बहूनि वर्षाणि राज्यं प्रपादय अन्ते गुरुराध्वे दीक्षां गृहीत्वा पूर्वलक्षं चारित्रं प्रपादय केवलमुत्पाद्य मोक्षं जगाम ।

जायन्तेऽधिकसौख्यानि, पञ्चमप्याराधनान् नृणाम् । इत्यस्या अभिधा जज्ञे, लोके सौभाग्यपञ्चमी ॥ १ ॥
एवं विभाव्य भो भव्याः । पञ्चमप्याराधनोद्यमः । भवभीतिविभेदाय, कार्यो गुरुमाशिरद्भुतः ॥ २ ॥

इति कार्तिकसौभाग्यपञ्चमीमाहात्म्यविषये वरदत्त-गुणमञ्जरी कथानकं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

पर्वकथा
संप्रदः

॥ ६ ॥

इति चित्तयामास-कृतपुण्यो मम बृहद्भ्राता। मूर्खत्वात् तस्मै प्रष्टुं कोऽपि न याति, रौंरं शङ्के भाषते शेते च, अत एव मूर्खे महवो गुणाः सन्ति, यतः—

मूर्खत्वं हि सखे। मयापि रुचितं तस्मिन् यदृष्टौ गुणाः। निश्चिन्तो बहु भोजनोऽऽपमना २ नरकं दिवा दायकः। कार्याऽकार्यविचारणान्धबधिरौ मानापमाने समः। प्रायेणाऽऽ ३ मयवर्जितो हृदयपुर्मूर्खः सुखं जीवति ॥१॥

इति। अतः परं न कस्मै पदमात्रमपि कथयिष्यामि नवं पदं च न पाठयिष्यामि इति विचार्य शरीरे रोगाऽऽक्रान्तो द्वादश दिवसान् मौनेन निनाय। तत्पातकमनालोच्य आर्तव्यानपरो मृत्वा, राजन्। तव सुतो जातः पूर्वोपाजितेन कर्मणा अतीव मूर्खः कुष्ठादिरोगाऽऽक्रान्तवतुश्च बभूव। एतद् गुरोर्वचनं श्रुत्वा वरदत्तो जातिस्मृत्या निजपूर्वभवं दृष्ट्वा मूर्च्छां प्राप, क्षणान्तरे स्वस्थीभूय सर्वसत्यमिति गुरुं प्रति-उवाच। पुनरपि नृपो वभाण-भगवन्। स देहरोगः कथं कदा प्रजिह्यति?। गुरुणा उक्तम्-कार्तिकशुक्लपञ्चमी आराध्या। पूर्वोक्तः सर्वोपि विधिः कथितः, प्रतिपक्षं कृपारेण पञ्चमीतपः, गुरुं प्रणम्य सर्वेऽपि स्वस्वस्थानं जग्मुः, अनन्तरं सम्यक् तत्तपः कुर्वतो तपः प्रभावात् वरदत्तस्य सर्वेऽपि रोगाः क्षयं प्रापुः, स्वयं वरसमेतानां वरभूयोद्भवानां सहस्रकन्योत्समानां स महोत्सवं पाणिग्रहणं च चकार। शिक्षिताशेषसत्कलाय वरदत्ताय राज्यं दत्त्वा नृपो गुरुसन्निधौ चारित्र्यप्रदीत्। वरदत्तो राज्यं पालयन् वर्षे वर्षे महाशक्त्या पञ्चम्या विधिं विदधे। अष्टाद्विंशो राज्यं प्रपाल्य भुक्तभोगः स्वसन्ने राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामग्रहीत्। अथ-गुणपञ्चयार्त्तप्रोभाहा-

१ लज्जारहितमानकः। २ राज्ञो। ३ रोग रहितः।

सोभाग्य
पंचमी
न्या०१

॥ ६ ॥

पर्वकथा

संयारः

॥ ५ ॥

पुण्योत्सवपूर्वकं पञ्चवर्षाणि शान्त्यानि पञ्चपक्षाणि पञ्चरुलानि च दीकयन्ते । ततो गुरोर्ग्रे गत्वा भक्त्याऽभिवन्द्य यथाविधि उपवासस्य प्रत्याख्यानं क्रियते । तस्मिन् दिने ' नमो नाणस्स ' इति पदमेकसहस्रसंख्या * उत्तराभिमुखेन गुण्यते । चेत् पौषधः क्रियते तदा षट्दिने अयं विधिर्न भवेत् तस्मात् पारणकदिने विधिः कार्यः, यथाशक्ति उद्यापनादि अपि विधेयम् । सतो गुणमञ्जरीं तत् तपः प्रतिपद्यम् । अस्मिन्नवसरे राज्ञा पृच्छति-हे साधुगुणन्दर ! मत्सन्नोः वरदत्तस्य कुष्ठरोगः कथमभवत् ? पठनं च किं नाऽऽयाति ? तस्य किं कारणम् ? गुरुर्वाद्-अस्यापि पूर्वमेवं शृणु—अनूदीपे भरतक्षेत्रे श्रीपुरं नाम नगरम्, तत्र बसुनामा श्रेष्ठी बसति स्म, तस्य बसुसार-बसुदेवौ पुत्री, तौ एकदां क्रीडार्थं वने जगमतुः, तत्र वने सुनिस्तुन्दरनामानः वरयो दृष्टाः बन्दिताश्च । गुरुमिधर्मदेशना प्रारब्धा—

यत्प्राप्तः संस्कृतं धान्यं, संध्यान्हे तद् दिनदयति ॥ तदीयरसनिवपक्षे, काये का नाम सारता ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा तावमापृच्छय वैराग्यात् तौ ब्रतं जगदतुः । लघुना बसुदेवेन चारित्र्यं विश्रुत्वा सिद्धान्तसारः सर्वेऽपि अधीतः, गुरुणा बसुदेवाय स्मरिपदं दत्तम्, स च पंचशतसाधुभ्यो वाचनां ददाति । एकदा बसुदेववरीश्वरो रुजाऽऽक्रान्तः संस्वारके सुप्तः तं कोऽपिसाधुरागमार्थं पृच्छति, गुरुर्व्याख्यायति, तस्मिन् भवे द्वितीयो मुनिः समागतः तस्मै वप्वना दत्ता, एवं भूयस्तु समागत्य समगत्य भवेत् किञ्चिन्निद्रायमाणः केनाऽपि साधुना पृष्टो भगवन् ! अग्रेतनं पदं वाच्यं पदस्यार्थोऽपि वाच्यः । तदा स्मरिः कुविकल्पान् *

* अष्टोत्तरसहस्रसंख्या इत्यापि कापि कापि उपलभ्यते पाठः, तत्सर्वस्तु भयमेव श्रेयान् प्रतिभाति । कापि च द्विसहस्राष्टोत्तरशतमित्यपि ।

सौभाग्य

पंचमी

क्या० १

॥ ५ ॥

मूर्खा एव रक्षिताः, अतः कोऽपि कन्यां न ददाति, सा उवाच—तव पिता पापिष्ठः येनैव मूढमतिना शिक्षितोऽसि यतः—
आः ! किं सुन्दरि ! सुन्दरं न कुरुष्वे ? किं नो करोषि स्वयं ? आः ! पापे ! प्रतिजल्पसि मातिपदं !, पापस्त्वदीयः पिता ।
धिकं त्वां क्रोधमुखीमलीकमुखरौ त्वत्तोऽपि कः कोपनो, दम्पत्योरिति नित्यदंतकलहक्लेशार्तयोः किं सुखम् ? ॥ १ ॥
एतद्वचनपाकर्ष्य रुहेन विनदेवेन उपलेन सा शिरो मर्मणि जम्भे । तदा सा मृता, सा च तव-पुत्री समजायत, अनया ज्ञानस्याऽऽप्ता-
तना पूर्वमवे चक्रे, तेन रोगोत्पतिर्जम्भे, यतः—

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ १ ॥

इति गुरोर्वचनं श्रुत्वा सा गुणपञ्जरी जातजातिस्मृत्या पूर्वमवददर्श । ततो गुरुं प्रति सा सत्यमिति प्रोवाच । श्रेष्ठिना गुरुः पुष्टः—
मगवन् ! अस्या रोगाः कथं प्रयासयन्ति ? गुरुणाऽभाणि—श्रेष्ठिन् ! ज्ञानस्याऽऽधावनतः सर्वं सुखं सम्पद्यते दुःखं च विलयं याति ।
ज्ञानस्य चारावनसित्यम्—विधिना शुक्लपञ्चमीदिने उपवासो विधीयते, पुस्तिकां पट्टे संस्थाप्य पुरः स्वस्तिकः क्रियते, पञ्चव-
र्तिमयो दीपश्च क्रियते, पञ्चफलानि पञ्चवर्णकं च धान्यं दौक्यन्ते, पञ्चवर्षाणि पञ्चमासान् यावत् पञ्चमी अनया सित्या मनोवा-
कायशुद्ध्या समाधावनीया । यदि मासे मासे कर्तुं न शक्यते तदा कार्तिकमासस्य, शुक्लपञ्चमी यावज्जीवमारावनीया । सा
सम्पन्नाश्रयिता सर्वं सुखं दत्ते, इति गुरुवचनं श्रुत्वा जिनदेवोऽब्रवीत्—मगवन् ! मम तनयायास्तपस्या—शक्तिर्न विद्यते,
अतः कार्तिकपञ्चम्या विधिरादिभ्यताम् वाचंयमः प्रोच्ये—कार्तिकशुक्लपञ्चमीदिने पुस्तकं पट्टे संस्थाप्य सुगंधपुष्पैः संपूज्य

इत्यादिद्वयत। भुत्वा सिंहदासश्रेष्ठी मुनिं जगौ-भगवन् । केन कर्मणा मम सुतावनौ रोगा जाताः । १ । गुरुणा ऊचै-महाभाग । कर्मणा किं न संभवेत् । अत्र श्रेष्ठिन् । अस्याः पूर्वमवः श्रूयताम्—धातकीखण्डमध्यस्थमरते खेटकनामनगरम्, तत्र जिनदेवनामा श्रेष्ठी, सुन्दरीनाम्नी च तस्य गेहिनी, तयोः पञ्च पुत्राः—आशपालः, तेजपालः, गुणपालः, धर्मपालः, धनसार इतिनामानोऽभूवन् । तथा—सीलावती, शीलावती, रक्षावती, मंगावती, इतिनामन्यश्चतस्रश्च पुत्र्योऽभूवन् । अथैकदा जिनदेवेन पञ्चापि तनयाः पण्डित-समीपे विद्याकलाग्रहणार्थं श्यापिताः । ते च चापल्यं कुर्वन्ते परन्तु अध्ययनं न कुर्वन्ति, यदा पण्डितस्त्वान् कम्बया ताडयति तदा ते रुदन्तो गृहमागत्य मातुः समीपे दुःखं निवेदयन्ति, माता—उवाच—पठनेन किं प्रयोजनम् ? यतः—

पठितेनाऽपि मर्तव्यं, दाढेनाऽपि तथैव च । उभयोर्मरणं दृष्ट्वा, कण्ठशोषं करोति कः । १ ॥ १ ॥

पण्डितस्यापि उषालभं दत्ते ईर्ष्याया च पुरितकां प्रज्वालयामास । पुत्रान् चकि, पठनार्थं भवद्भिर्न गन्तव्यम् । श्रेष्ठी एतद्व्य-तिकरं ज्ञात्वा प्रोवाच—हे भद्रे ! जडेभ्यः पुत्रेभ्यः कः कन्याः प्रदास्यति ? कथं चैते व्यवसायं करिष्यन्ति ? यतः—

माता वैरी पिता शत्रुर्बालो येन न पाठितः । न शोभते सभामध्ये, हंसमध्ये चको यथा ॥ १ ॥

खिद्रस्वं च नृपस्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ २ ॥

इति श्रेष्ठिवचनं श्रुत्वा सा प्रोवाच—युयं किं न पाठयथ ? अत्र मम कोदोषः ? इत्युक्ते श्रेष्ठी हकिक्वः सन् मौनं चकार । अथ अमु-क्रमेण ते पंचापि तयोः पुत्राः यौवनं प्राप्नुः, परं न कोऽपि तेभ्यो कन्यादत्ते मूर्खत्वात्, ततः श्रेष्ठी स्त्री ति जगौ—पापिष्ठे ! स्वया पुत्रा

तयोः रूपलावण्यशोभनो वरदत्तनामा पुत्रो बभूव । सोऽष्टवर्षप्रमाणः पित्रा बुधान्तिके विद्याग्रहणहेतवे स्थापितः । परमश्वरमात्रं तस्य मुखे न चटति, अत्र्यापकस्योद्यमो निष्कलोऽभूत् । स यौवनं प्राप्सः पूर्वकर्मोदयात् कुप्येन विनष्टदेहत्वात् कुत्रापि रतिं न प्राप । इतश्च तत्रैव पुरे सप्तकोटिसुवर्णाधीशो जितधर्मरतः प्रसिद्धिभाक् सिंहदासो नाम भेष्टी, तस्य गृहे गुणोच्चिता कर्पूरतिलका-नाम्नी भार्या, तयोः पुत्री गुणमञ्जरी आजन्मतो रोगैरुपहृता वचनेन मूर्कर्ता ग्रामा बभूव । विविधैरौषधैरपि तस्या रोगशान्तिर्न जायते न च यौवने तां कोऽप्युद्वहति । तस्याः षोडशवर्षिण्या दुःखेन मातापित्रादिः सकलस्वजनो दुःखितः समजायत । तत्रैव पुरे एकदा श्रीविजयसेन-वरयश्मतुर्ज्ञानधरा गुरुवः समाजगमः । तदा सर्वेऽपि नागरिकलोकः, सपुत्रो भूपतिः, सकुटुम्बः सिंहदासभेष्टी सर्वे वन्दनार्थमुप-गताः, गुरुणा च धर्मदेशना प्रारब्धा—

ज्ञानस्याराराधने यत्नोऽध्ययनश्रवणादिभिः । भर्त्यैर्विधेयः सततं, निर्वाणपदमिच्छुभिः ॥ १ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, मनसा ते भवान्तरे । नराः स्युः शून्यमनसो, विवेकपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, वचसापि हि दुर्धियः । मूर्कत्वमुखरोगित्वदोषास्तेषामसंशयम् ॥ ३ ॥
धिराधयन्ति ये ज्ञानं, कार्यनायत्नवर्तिना । दुष्टकुष्टादिरोगाः स्युस्तेषां देहे विगर्हिने ॥ ४ ॥
मनोबाह्याययोगैर्षे, ज्ञानस्याऽऽज्ञातनां सदा । कुर्वन्ते मूढमतयः, कार्यन्ति परानपि ॥ ५ ॥
तेषां परममे पुत्रकलत्रसुहृदा क्षयः । वनधान्यविनाशश्च तथाऽऽधिदयाधिसंभवः ॥ ६ ॥ युरमम् ॥

ॐ श्रीपञ्चपरमेश्वरभ्यो नमः ।

श्रीमत्क्षमाकल्याणकोषाध्यायादिविरचितः—

श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

—ॐ नमः—

अथ ज्ञानपञ्चमीव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीमत्पाश्वर्जिनाधीशं, सुराऽसुरनमस्कृतम् । प्रणम्य परया भक्त्या, सर्वार्थिद्वार्थसाधकम् ॥ १ ॥

कार्तिकशुक्लपञ्चम्या, माहात्म्यं वप्यते मया । भव्यानामुपकाराय, यथोक्तं पूर्वस्तरिभिः ॥ २ ॥ युग्मम् ॥

भुवने हि परं ज्ञानं, ज्ञानं सर्वार्थसाधकम् । अनिष्टवस्तुविसारवारकं ज्ञानमीरितम् ॥ ३ ॥

ज्ञानादासाद्यते सुक्तिज्ञानात् स्वर्गोद्भवसुखम् ॥ लभन्ते प्राणिनो यस्मात्, तज्ज्ञानं स्वर्दुर्मोपमम् ॥ ४ ॥

भवेरासाद्यते ज्ञानं, पञ्चम्याराधनाद् भवम् । अतः प्रमादसुत्सुज्याऽऽख्या सा विधिना तथा ॥ ५ ॥

मञ्जरीवरदत्ताभ्यां, यथैवाराधिता किल । पञ्चमी भावतोऽथात्र हृष्टान्तः प्रोच्यते तयोः ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥

अस्त्यत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभारतक्षेत्रे पद्मपुराभिधं नगरम्, तत्र भुवि विश्रुतोऽब्रितसेनो नृपो बभूव, तस्य च यजोमती पद्मराज्ञी,

अनुक्रममणिका।

१	ज्ञानपञ्चमी व्याख्यानम्
२	कार्तिकपूर्णिमा व्याख्यानम्
३	मौनैकादशी व्याख्यानम्
४	पौषदशमी व्याख्यानम्
५	मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम्
६	होलिका व्याख्यानम्
७	वैत्रीपूर्णिमा व्याख्यानम्
८	अक्षय्यहोत्र्या व्याख्यानम्
९	चातुर्मासिक व्याख्यानम्
१०	पञ्चम्याष्टाहिका व्याख्यानम्
११	दीपमालिका व्याख्यानम्
१२	रोहिणी व्याख्यानम्

कर्त्ता

व० क्षमाकल्याण
गणेश जयसार
श्री हेमचन्द्राचार्य
उ० क्षमाकल्याण
उ० क्षमाकल्याण
गणेशजीवरत्न
उ० क्षमाकल्याण
उ० क्षमाकल्याण
उ० क्षमाकल्याण
उ० क्षमाकल्याण

पृष्ठांक

१—७,
८—१३,
१३—२१,
२१—२६,
२७—३४,
३५—३६,
४०—४४,
४४—४८,
४८—६५,
६६—८६,
८६—११६,
११६—१२२,

पाठकावतंसश्रीमत्क्षमाकल्याणोपाध्यायादिविरचितः

श्रीसौभाग्य-पञ्चम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

संशोधकः—मुनि-विनयसागर साहित्यरत्न

प्रकाशकः—

श्री हिन्दी जैनगम प्रकाशक सुमति कार्यालय कोटा.

वीरसं २४७५]

मूल्यम् २।। साङ्गद्वैतलोकम्

[वि० सं० २००६]

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकं मिलने का पता—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन प्रिंटिंग प्रेस

कोटा (राज.)

२ ई धन के काम आने वाली सूखी हुई पतली-पतली व छोटी-छोटी काटेदार टहनिया या टहनियों का समूह ।

भुरको-सं० पु०—ऊँट की चाल विशेष । उ०—बटाऊ बैठा आड पिलाए, ऊठडा मारग भुरकै जाय । सुणीजँ फुरणी मूरी डील, मोद सू मूमल-रूप सराय ।—साम्भ

भुरटियों-सं० पु०—नखक्षत, खरोच (अल्पा.)

भुरडणो, भुरडवो क्रि० सं०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरना २ खरोचना, कुरेदना ३ वृक्ष की टहनी को हाथ में पकड़ कर उसके पत्ते सूत लेना, हाथ को रगड़ से पत्तिया दूर करना. ४ किसी को तग करना, कण्ट पहुँचाना ।

भुरडणहार, हारो (हारी), भुरडणियो—वि० ।

भुरडिओडो, भुरडियोडो, भुरडचोडो—मू० का० कृ० ।

भुरडोजणो, भुरडोजवो—कर्म वा० ।

भुरडियोटी-मू० का० कृ०—१ नाखूनो से खुजली मिटाने के लिये हाथ को बार-बार शरीर पर फेरा हुआ २ खरोचा हुआ, कुरेदा हुआ. ३ हाथ की रगड़ से टहनी की पत्तिया दूर किया हुआ. ४ किसी को तग किया हुआ, कण्ट पहुँचाया हुआ ।

(स्त्री० भुरडियोडी)

भुरणी—देखो 'भुरनी' (रु.भे.)

भुरणो-सं० पु०—वियोगजनित दुःख, विलाप, रुदन ।

उ०—इसडा लो भुरणा ये जीण सगती भुरती, गई गई कोस दोय च्यार ।—लो गो

भुरणो, भुरवो—क्रि० अ० सं०—१ बहुत दुखी होना, शोक करना ।

उ०—१ भुरे डमरगरेजणी, कूडा ठाकुर काय । वसन सती धण रगता, दीधी आस छुडाय ।—वी स

उ०—२ मारु जाता चाकरी, करग्या कोल करार । सावण सुरगी तीज नै, आवागा घर-नार । सावण सुरगी वीतग्यो, गयो रे तुहेली तीज, पिव विन भुर भुर मै मरु, उझळ म्हारो हीव ।—लो गो.

२ बेचैन होना, विकल होना । उ०—जिणि दीहै पाळउ पडइ, टापर तुरी सहाइ । तिणि रिति वूढी ही भुरइ, तरणी केम रहाइ ।

—ढो मा

३ विलखना, सुवकना । उ०—इहि जोडा उणिहार, जणणी फिर जाया नही । निकमी नाजुक नार, भुरती रेंगी जेठवा ।—जेठवा

४ रुदन करना, विलाप करना, प्रलाप करना ।

उ०—१ निरखै मिळै भुरे रघुनायक, सुण सुण वायक सारा । जोवा श्रमर विया जड जगम, व्याकुल हुआ विचारा ।—र रु.

उ०—२ पढी चाकरी चूक घणी जद घणी, रिसायो । भुरती कामण छोड रामगिरि यक्ष सिधायो । जनक सुता रें स्नान जेथ री निरमळ पाणी । गहरी विरछाँ-छाह जाय न कदै वखाणी ।—मेघ

उ०—३ भुरे अगनयणी भुरे, मेह तणी रत मोरा । जोगण पूठ दिया सायजावी, धूमर ऊपर घोरा ।—श्रमरसिंह दाठीड री वात

५ फलपना, आसू वहाना ।

६ रोग, अधिक परिश्रम या बहुत अधिक चिन्ता के होना, दुर्बल होना, घुलना । उ०—१ छट्टे सहेली माहि रह्यो परदेम । भुर-भुर नै पीजर हुई, वाळा जीवन वेस ।

उ०—२ इयै गोरवधियै रै कारण म्हेँ लो भुर-भुर पीज रे, म्हारो गोरवध लूवाळी ।—लो गो.

७ भूमना, लटकना । उ०—सावण आयो, सायवा, वेला वाड । चातक भुर रह्यो मेघ नै, पिव नै भुर रहि नार ।—

न याद करना, स्मरण करना । उ०—१ भुरसी निरा हजारा, रीभा दियण सिरै दोय राह । पढतै 'पदम' कम पाड लियो दिखण्या पतसाह ।—महाराजो, पदमसिंह री गो

उ०—२ वीणा जंतर तार, ये छेड्या उण राग रा । गु गवार, जात न झीकू जेठवा ।—जेठवा

उ०—३ वा घर आवै पीवजी, वीत गई वरसात । अ कामणी, जाडी जहर लखात ।—लो गो

भुरणहार, हारो (हारी), भुरणियो—वि० ।

भुरवाड़णो, भुरवाडवो, भुरवाणी, भुरवावो, भुरवावणी, भुराड़णो, भुराड़वो, भुराणी, भुरावो, भुरावणी, भुराव

भुरिओडो, भुरियोडो, भुरचोडो—मू० का० कृ० ।

भुरीजणो, भुरीजवो—भाव वा०, कर्म वा० ।

भुरणी, भुरवो—रु० भे० ।

भुरनी-सं० स्त्री०—१ प्रायः किशोरावस्था के बालको द्वारा टहनियों से झूम-झूम कर पृथ्वी पर आने व बार-बार चढ़ जाने वाला एक खेल. २ इस खेल में प्रयोग किया जाने का एक डडा ।

क्रि० प्र०—घ्राणी, खेलणी, दैणी, रमणी ।

रु० भे०—भुरणी ।

भुरमट—देखो 'भुरमुट' (रु.भे.)

भुरमटियो—देखो 'भुरमुट' (अल्पा, रु.भे.)

भुरमुट-सं० पु०—१ भाड, पट्टे, लताओं अथवा वृक्षों का जिससे कोई स्थान ढक जाय किन्तु नीचे या बीच में कुछ रहे. २ झुड, समूह (मा म) ३ चादर या अन्य कि शरीर को चारों ओर से ढक या छिपा लेने की क्रिया ।

रु० भे०—भुरमट ।

अल्पा०—भुरमटियो, भुरमुटियो ।

भुरमुटियो—देखो 'भुरमुट' (अल्पा रु.भे.)

भुररी-सं० स्त्री०—किसी वस्तु पर पड़ने, गली सिक्किशन ।

भुरगी-सं० पु०—नेत्रो के आसू ।

पर्वकथा

संभवः

॥ १२४ ॥

इति श्रीसौभाग्यपञ्चम्यादि पर्वकथा संग्रहः

पुस्तकं मिलने का पत्राः—

श्री हिन्दी जैनागम प्रकाशक सुमति कार्यालय

जैन विंदिग प्रेस

कोटा (राज.)

श्री हिन्दी जैनानाम प्रकाशक सुमति कार्यालय

से प्रकाशित सरसी-सुन्दर और मनोहर पुस्तकें—

६. गृह्यसूत्राणि निर्णय	श्रेष्ठ	२५. गौतमपुत्रासार	श्रेष्ठ
७. षट् कल्याणक निर्णय	"	२८. चतुर्विंशति जिनेन्द्र स्तवनानि	"
८. आर्यभट्टोद्देश्येनमातुः	"	२९. सामायिक जिनदर्शन विधिः	"
१०. आगमानुसार गृहपातिका निर्णय	"	३०. चतुर्विंशति जिनस्तुतिः	"
१३. कल्पसूत्र हिन्दी भावार्थ	३)	३१. राईदेवसी प्रतिकमण्डल	"
१४. दसवैकालिक सूत्र-मूल-मूलार्थ	२)	३३. आर्य भावना	"
१६. संस्कृत पर्वकथा संग्रहः	२॥)	३४. भावार्थारण्यपादपूज्यादि स्तोत्र संग्रहः	"
१७. अनुत्तरोवचार्थ सूत्र-मूल-मूलार्थ	श्रेष्ठ	३५. श्रीनिषिद्धतम	१॥)
२२. उपासकदर्शण सूत्र-मूल-मूलार्थ, टीका-टीकाार्थ	२)	द्वादश पर्व व्याख्यान	२)

२. दे घन के काम आने वाली सूखे
काटेदार टहनिया या टहनियों का :
भुरगो-सं० पु०—ऊंट की चाल विदे
पिनाग, ऊँटा मारग भुरगें जाय
म मूल-मूल सराय ।—माक
भुरगियो-सं० पु०—नग्नशत, नरोच ।
भुरगणी, भुरग्वो कि० न०—१ नावू
की बार-बार शरीर पर फेरना
टहनी को हाथ में पकड़ कर उसके
पतिया दूर करना. ४ किसी को
भुरगणहार, हारो (हारो), भुरग
भुरगिप्रोडो, भुरगियोडो, भुरग्वो
भुरगीजणी, भुरगीजवी—कर्म वा
भुरगियोडो-मू० का० क०—१ नावू
की बार-बार शरीर पर फेरा हुआ
३ हाथ की रगड़ से टहनी की प
को तग किया हुआ, कण्ट पहुँचाय
(स्त्री० भुरगियोडो)
भुरगी—देखो 'भुरगी' (ट भे)
भुरगी-सं० पु०—वियोगजनित दुःख
उ०—उमड़ा तो भुरगा ये जीर
ग्यार ।—नो गो
भुरगी, भुरग्वो-कि० ग्र० म०—१ व
उ०—१ भुरे इस रंगरेजणी, ह
रगता, दीधी प्राप्त हुआ ।—
उ०—२ मान जाता चाकरी, ।
तीज नें, आवांगा घर-नार । स
तीज, पिप विन भुर भुर में मट
० देखन होना, विकल होना ।
टापर नुरी सहाद । तिगि रिति

३ विलम्बना, मुत्रवता । उ०-
जावा नहीं । निकमी नाजुक ना
४ मदन करना, विनाप करना,
उ०—१ निरगें मिळें भुरे मृ-
मपर दिया मट जगम, व्यापुळ
उ०—२ पत्नी चाकरी भूष घर
हो- रामगिरि मक्ष मिधावो ।
पानो । गहरी विरह-राह जा

१०—३ भुरे चित्तवर्ती भुरे
मराधी, मर हवरा म

पुत्रिका अभूवन्, ता महारूपवत्यो गुणवत्यश्चासन्, एकदा वनमध्ये क्रीडन्त्यस्ता गुरुभिः दृष्टा, आलापिताश्च-भो पुत्र्यः ! यूयं धर्म-
कुरुध्वम्, युष्माकमागुरेकदिनप्रमाणमेव विद्यते. ताभिरुक्तम्-हे भगवन् ! एकदिनमध्ये को धर्मो भविष्यति, तदा गुरुभिरुक्तम्-यूय-
मथ गुरुज्ञानपत्रमीतपः कुरुध्वम्, अर्धैव दिने पंचम्या उपवासं कृत्वा गृहे देवपूजां च कृत्वा पुण्यस्यानुमोदना कुरुध्वम्, ताभिरपि
गृहे गत्वा तथैव कृतम्. अथ तस्मिन्नेव राज्ञौ विद्युत्पाताच्चतस्रोऽपि मृत्वा प्रथमदेवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा तत्रैताः पुत्र्यः संजाताः ।
अथ ताः सर्वा वार्ताः श्रुत्वा राजा जातिस्मरणं लब्ध्वा सपरिवारो रूप्यकुम्भ-स्वर्णकुम्भगुरुं नत्वा निजगृहे समागतः । कियत्काला-
नन्तरं राजा राज्ञी पुत्राः पुत्र्यश्च श्रीवासुपूज्यप्रभोः समीपे दीक्षां गृहीत्वा कर्मक्षयं च कृत्वा मोक्षं गताः । उक्तं च-
रोहिणीतप-पंचमीतप, गुरुआ ए तप जाणी । दुःखित होय करी सुखी होवे, धोले केवलनाणी ॥ १ ॥

॥ इति रोहिणी-अशोक राजकथा सम्पूर्णा ॥ १२ ॥

इति श्रीपर्वकथा संग्रहः ।

दुःखं न वेति, पुनर्हे अशोकराजेन्द्र ! अस्या उपरि तवाधिकः स्नेहः कुतो वर्तते ? तस्यापि कारणं शृणु — सिंहसेननामा नृपतिः स्वयं सुगन्धार्यं पुत्रं राज्येऽभिषिच्य सुगुरोः पार्श्वे दीक्षां लभे, अथ सुगन्धारजोऽपि जिनशासनमागम्य ग्रान्ते समाधिना मृत्वा देवभवं गतः. ततश्च्युत्वा इहैव जम्बूद्वीपे द्विदेहे पुरुल्लावत्यां विजये पुण्डरीकिणीनगर्यां विमलकीर्तिराज्ञः सुमद्राख्यायाः सधर्मिण्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वनम्व्यचिंतः स देवजीवोऽवातरत् । अथ क्रमेण शुभेऽहि सा देवी शुभलक्षणं पुत्रं प्राप्नोत्, तस्य पित्रा अर्ककीर्तिरिति नाम निर्मितं, क्रमेण स चक्रवर्ती जातः, राज्यं भुङ्क्त्वा जितशत्रुमुनेः पार्श्वे स दीक्षामादाय दुष्करं तपस्वत्वा स्वायुः—क्षये च मृत्वा द्वादशे देवलोकेऽच्युतेन्द्रोऽभूत्. ततश्च्युत्वा त्वमयमशोकराजा जातः, रोहिण्याश्च बह्वभोऽभूः, युवाभ्यां रोहिणीतपःकरणाद् युवयोः परस्परमधिकः स्नेहो जातः अथ त्वं पुत्राणां कारणं शृणु — मथुरायामग्निशर्मार्ज्यो ब्राह्मणो वसति, तस्य सप्त पुत्राः परं ते दक्षिदिगः । एकदा पाटलीनगरे ते सप्ताऽपि आतरो मिथार्थं गच्छन्ति, तदा वाटिकामध्ये कश्चिद् राजकुमारः कन्दर्पावतारः क्रीडति. तं दृष्ट्वा शिवशर्म ब्राह्मणः स्वबान्धवान् वक्ति—भो बान्धवाः ! विधिना कियदन्तरं कृतमस्ति, अयं राजकुमारो मनोवाञ्छितं सुखं भुनक्ति, वयं तु मिथार्थं गृहे गृहे भ्रमामः, तर्दकेन आज्ञोक्तमस्मिन् विषये कस्योपालम्भो दीयते ? पूर्वमवेऽस्माभिः पुण्यं न कृतम्, अनेन राजकुमारेण च सुकृतं कृतम्, अतोऽसौ सुखं भुनक्ति. तदा तैः सर्वैरपि ब्राह्मणपुत्रैः जीवदयायुतं धर्मं पालयित्वा ग्रान्ते गुरोः पार्श्वे दीक्षां गृहीता. मृत्वा च ते सप्तमे देवलोके देवा जाताः, ततश्च्युत्वा—तव गुणपालादय इमे सप्त पुत्रा अभूवन् । तवाष्टमपुत्रजीवश्च वैताल्यवासी क्षुल्लक-विद्याधरोऽभूत् । स निरन्तरं नन्दीश्वरद्वीपे स्नात्वा त्रीणि जिनप्रतिमां अपूजयत्, स विद्याधरो मृत्वा सौधर्मे देवो जातः । ततश्च्युत्वा तवाष्टमष्टमो लोकपालाख्यः पुत्रो बभूव. अथ चतसृणां पुत्रीणां सम्बन्धं शृणु—वैताल्यपर्वते एको विद्याधर आसीत्, तस्य चत्वारः

तदा मुनिर्वदति-सिंहपुरे सिंहसेनो राजा तस्य कनकप्रभाभिधाना राज्ञी वर्तते, तयोर्दुर्गन्धाख्यः पुत्रोऽभूत्, स क्रमेण यौवनं प्राप्सः, परं कस्यापि मनसि न रोचते, एकदा श्रीपद्मप्रभतीर्थकरस्तत्रागतः । तं पद्मप्रभं चन्दित्वाऽसौ निजदुर्गन्धत्वकर्मणो विपाकं पृच्छति, तदा श्रीसर्वज्ञप्रभुः कथयति-नागोरनगराद् द्वादशे क्रोशे नीलनामा पर्वतोऽस्ति, तस्योपरि एका शिला तत्रैको मुनिर्पासक्षमणादितपः करोति, तत्पःप्रभावाच्च आखेटकस्याखेटकं निष्फलं याति, तदा स लुब्धकस्तस्य मुनेरुपरि ईर्ष्यां करोति । एकदा स ऋषिः पारणार्थं ग्रामप्रव्ये प्राप्सः, तस्मिन् समये तेन लुब्धकेन शिलाया अधोऽर्धे प्रज्वाल्य सा शिला अतीवोष्णा विहिता । अथ स ऋषिः पारणकं विधाय शिलाया उपरि स्थितः, बहूतापाद् शुद्धध्यानाच्च स ऋषिः कैवलज्ञानं प्राप्य मुत्वा मोक्षं गतः, अथ ऋषिघातात् स लुब्धकः कुप्यो जातः, यतः—

ऋषिहत्याकरो जिवो, दुःखं भुञ्जति भूतले । संसारसागरे घोरे, पीड्यते च पुनः पुनः ॥ १ ॥

पश्चात् मुत्वा स सप्तर्षी नरकावर्ति गत्वा ततो मत्स्यो भूत्वा गोपालो जातः, परं स दरिद्री जातः, केनचिद् वणिजा च स नमस्कारं शिश्नितः । पश्चाद् दावानलमध्ये ज्वलितः । नमस्कारप्रभावाच्च त्वं राज्ञः पुत्रोऽयं दुर्गन्धोऽभूः । तत्क्षुत्वा जातिस्मरणं प्राप्य स प्रभुं पृच्छति-हे भगवन् ! कथमहमथ सुगन्धो भवामि ? तस्योपायं कुर्यां कृत्वा कथयत, तदा श्रीतीर्थकरेण भणितम्-त्वं सप्तमासधिकानि सप्तवर्षाणि यावद् रोहिणीतपः कुरु, पश्चाच्च तस्य तपसः उद्यापनं कुरु, तत्क्षुत्वा तेन रोहिणीतपः कृतम्, यस्य प्रभावात् स सुगन्धोऽभूत् । इति कथां श्रुत्वा सा दुर्गन्धा रोहिणीतपो विधिपूर्वकं कृत्वा सुगन्धा जाता. पश्चाद् मुत्वा सा देवी अभूत्. ततश्च्युत्वा चम्पायां श्रीनानुपूज्यस्य पद्मबापुजरस्य पुत्रिकेयं रोहिणी नाम्नी तव राज्ञी जाता, पूर्वमेव कृततपःप्रभावाद् इयमाजन्म यावद्

तीर्थं पुण्यपात्रमस्ति, तस्य दर्शनमपि महते पुण्याय. यत उक्तम्—

साधूनां दर्शनं पुण्यं, तीर्थंभूता हि साधवः। तीर्थं फलति काटेन, सद्यः साधुसमागमः ॥ १ ॥

तदस्मै निःस्पृहाय मुनिसत्तपाय दत्तं दानं महते फलाय भवेद्, इति ध्यात्वा राजा स्वप्रियां प्राह—हे वरानने ! अस्मै मुनये बलि-
त्वा दानं देहि, तवश्रुत्वा कीदृशान्तरायं पत्रवा बहिःप्रमोदमान् अन्तश्च दृष्ट्वा सा गृहं प्रति ववले, आगत्य गृहे द्वेषवशात् तया कटु-
तुम्बिकाश्लोकं मुनये दत्तम्, मुनिना तेनादारेण पारणकं कृतम्, तद्भक्षणञ्च मुनिः पंचत्वं प्राप्तः शुभध्यानाच्च स देवल्लोके देवो-
ऽभूत्, तां वार्तां श्रुत्वा राज्ञा राज्ञी स्वदेशतो निष्कासिता, सा सप्तमे दिने वराकीं कृष्टिनीं जाता, चिरं जनैर्निन्द्यमाना सा मृत्वा पृष्ठं
नरकं जगाम। तत उद्बृहत्पत्तिरर्था योनौ समुत्पन्ना, ततो दुःखप्रचुरे सप्तमे नरके, एवं सर्वेषु नरकेषु सा पापा आन्ता, ततः सा
सर्पिणी, उष्ट्री, शृगाली, कुक्कुटी, तथा शूकरी, ततो गृहगोधा, जलौका, मूषिका, काकी, शुनी, बिलाडी, ततो रासमी, ततो गौः
जाता तेषु भवेषु प्रायशः अग्निशस्त्रधातयैः मृतिरभूद्, धेनुभवे स्वान्त्यसमये गुरुदितं नमस्कारं श्रुत्वाऽनुमोदयामास, मूर्तिं चाप, ततो
नमस्कारप्रभावेण सा दुर्गन्धा दुर्भगा च तव तनया अभूत्। ततो दुर्गन्धा निजपूर्वभवं श्रुत्वा करौ योजयित्वा पृच्छति—हे स्वामिन् !
एतस्माद् दुःखादहं कथं निःसरिष्यामि ? तत् कथ्यतां. तदा मुनिना उक्तम्—त्वं दुःखभञ्जकं रोहिण्या ब्रतं कुरु, तयोक्तम्—हे भग-
वन् ! केन विधिनार्हं तद्ब्रतं केशमि, मुनिनोक्तम्, शृणु—रोहिणीनक्षत्रदिने श्री वासुपृथ्विजिनविम्बं पूजयित्वा सप्तपासाधिकं सप्त-
वर्षं यावद् उपवासं कुरु एवं शुभध्यानश्रुततपःप्रभावात्तव शुभं भविष्यति, पश्चाच्च त्वया तत्तपस उद्यापनं विधेयं येन तव सर्वं दुःखं
यास्यति, सुगन्धराजवत्. तत्श्रुत्वा दुर्गन्धा मुनिं प्रति पृच्छति—हे भगवन् ! तस्य सुगन्धराजस्य वृत्तान्तं मयि कृपां विधाय कथयत,

रोहिणी
व्याख्यान

१२

॥११०॥

लोकपालाख्यं राजा निजहस्तेन भूमावपातयत् । तदा तत्रस्थाः सर्वेजनास्तं तथा पतन्तं दृष्ट्वा हाहाखवं चतुं लज्जाः परं रोहिण्या हृदि किञ्चिन्मात्रमपि दुःखं न जातम्, इतस्तत् पतन्तं बालकं नगराधिष्ठितदेवेन धृत्वा सिंहासने स स्थापितः, तद् दृष्ट्वा सर्वे जनाश्चम-
त्कुताः सन्तो विचारधामासुः-नूनमियं रोहिणी धन्यैव या दुःखस्य वार्तामपि न जानाति ।

इतश्च तत्र श्रीवासुपुत्र्यतीर्थकरस्य रूपकुम्भ-स्वर्णकुम्भनामानौ द्वौ शिष्यौ ज्ञानवन्तौ समागतौ, तदा राजा परिचारयुतस्तौ वन्दितुं गतः, गुरुभ्यां च देशना दत्ता, देशनाश्रवणानन्तरं राज्ञा पृष्ठम्-भो भगवन् ! अनया रोहिण्यैवविधं किं तपः कृत येनेयं दूःखस्य वार्तामपि न जानाति, एतस्या अष्टौ पुत्राः चतस्रश्च पुत्र्यो जाताः सन्ति, तथा समापि तस्या उपरि-अतीव स्नेहो वर्तते, वन्दितुं गतः, गुरुभ्यां च देशना दत्ता, देशनाश्रवणानन्तरं राज्ञा पृष्ठम्-भो भगवन् ! अनया रोहिण्यैवविधं किं तपः कृत येनेयं दूःखस्य वार्तामपि न जानाति, एतस्या अष्टौ पुत्राः चतस्रश्च पुत्र्यो जाताः सन्ति, तथा समापि तस्या उपरि-अतीव स्नेहो वर्तते, अतः तस्याः कथां युवां कृपां विधाय कथयतम्, तदश्रुत्वा गुरुः कथयति. अस्मिन्नेव नगरे धनमित्रनामा श्रेष्ठो वसति, तस्य धन-
मित्रा नाम्नी च भार्याऽस्ति, तस्या एका दुर्गन्धा नाम्नी पुत्री, सा कुरूपा दुर्भगा च जाता एवंविधां तां कुरूपां दृष्ट्वा कोऽपि द्रव्ये-
श्वरो नो परिणयति, तदा पित्रा एकं मर्यमाणं श्रीषेणाभिधं चौरं मोचयित्वा तस्या दुर्गन्धायाः स स्वामीकुतः, सोऽपि राज्ञौ दुर्गन्धां
लक्षत्वा नष्ट्वा गतः, तदा श्रेष्ठो विषादं करोति, विलपन्तो पुत्रीं प्रति येष्टी कथयति, हे पुत्रि ! त्वं विलापं मा कुरु, गृहद्वारि
स्थिता दानं देहि धर्मं च कुरु येन तव दुःकर्मदोषः प्रलीयते, अथ सा तदंगीकृत्य प्रत्यहं दानं ददाति । अथैकदा कश्चिद् ज्ञानी गुरु-
स्वत्र समागतः, तदा धनमित्रेण तं गुरुं वन्दित्वा तस्याः कन्यायाः स्वरूपं पृष्ठम्. गुरुर्मणति-गिरिनारनगरे पृथिवीपालाभिधो राजा-
ऽऽसीत्, तस्य सिद्धिमल्यमिश्राना राज्ञी वर्तते, अथैकदा स राजा निजराज्ञीसाहितो वने क्रीडां कर्तुं याति, तस्मिन् समये कश्चिद्
मासक्षमणपारणकः सागरनामा मुनिः समागच्छति, मिश्रार्थमायान्तं मुनिं सागरं ऐच्छिष्ट, दृष्ट्वा विचारयति-एष सायुर्गुणाकरो महा-

न जाता । अथ क्रमेण यौवनावस्थां प्राप्ता, ईदृशीं चां दृष्ट्वा राजा चिन्तयति-नूनमियं रोहिणी वरयोभया जाताऽस्ति. अथ राज्ञा स्वयंवरमण्डपं मण्डयित्वा सर्वेऽपि राजकुमारा आकारिताः तेऽपि च मण्डपे समागत्य स्थिताः । तस्मिन्मन्त्रसरे रोहिण्यापि स्नानं विलेपनं च कृत्वा शीशेदकसदृशे श्वेतवस्त्रे परिधाय मुक्ताभरणैरलंकृता साक्षाद् देवीव शिविकायां स्थित्वा सखीभिः परिहृता तन्नागता । अथैका सखी चां रोहिणीं पुरस्कृत्य तस्या अग्रे राजकुमाराणां नाम-गोत्र-बल-वयो-यशः-प्रभृतीनां वर्णनं करोति । अथ तयाऽन्यानपि राजकुमारान् वर्जयित्वा नागपुरराज्ञो वीतशोकस्य पुत्रोऽशोककुमाराभिधो वृत्तः, तस्य कण्ठे च तस्या निजवरमाला क्षिप्ता, ततोऽन्ये सर्वेऽपि राजकुमाराः सहर्षा मिलित्वा चां च तया सह विवाह्य ततो भोजन-वस्त्र-तान्त्र्यादि गृहीत्वा स्वस्वगृहे गताः । अशोकपुरोऽपि तत्र कतिचिद् दिनानि स्थित्वा सवयूको हस्त्यश्ववस्त्राभरणादियुतः प्रस्थाय नागपुरसमीपे समागतः । तदा वीतशोकराज्ञा तस्य पुत्रप्रवेश-महोत्सवः कृतः । कुमारोऽपि रोहिण्या सह विषयसुखानि भुनक्ति । अथैकदा शुभे दिनेऽशोककुमाराय राज्यं दत्त्वा वीतशोको राजा दीर्घां गृहीतवान् । ततोऽशोकराजा सुखेन राज्यं पालयति । क्रमेण अशोकराज्ञोऽष्टौ पुत्राश्चतस्रश्च पुत्रिका जाताः । अथैकदा रोहिण्या सहितो राजा सप्तम्यां भूम्यां गवाक्षे स्थितो लोकपालाख्यं पुत्रमुत्संगे धृत्वा क्रीडयति । तस्मिन् समये नगरे करयान्निवृत्तः स्त्रियः पुत्रो मृतः । सा स्त्रो रुदती विलापांश्च कुर्वती तस्मिन् मार्गे नम्रगता । चां दृष्ट्वा रोहिण्या राज्ञे पृष्टम्-भो महाराज ! किमिदं नृत्यम् ? राजा जगदा-हे प्रिये ! त्वं साहंकारं वचनं मा ब्रूहि, रोहिण्योक्तम्-स्वामिन्नहमहंकारं न करोमि, एवंविधं नृत्यं मया कदापि न दृष्ट-मतोहं पृच्छामि । तदा राज्ञोक्तम्-एतस्याः स्त्रियः पुत्रो मृतोऽस्ति, अतएवेयं रोदनं करोति । रोहिण्योक्तम्-स्वामिन् ! अस्यै रोदनं केन शिक्षितं भवेत् ?, तद् श्रुत्वा राज्ञोक्तम्-त्वाप्यहं रोदनं शिक्षयामि । इत्युक्त्वा रोहिण्युत्संगस्थं तस्या लघीयांसं पुत्रं

वाचानाचार्यवर्यस्य, रामचन्द्रगणेश्वरदा । शिष्येणाऽजिमर्जे च चतुर्मासीस्थितेन वै ॥ ४ ॥
पाठकमेवचन्द्रेण, रायमल्लकवेर्मुदा । पठनार्थमिदं रम्यं, कृतं शुभतराशया ॥ ५ ॥ शुभम् ।

॥ इति श्रीदीपमालिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ११ ॥

अथ रोहिणी व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ १२ ॥

उच्छिष्टमसुन्दर्यं, भक्तं तह पाणिं च जो देह । साह्रणं जाणभाणो, सुत्तं पि न जिज्झए तरस ॥ १ ॥
व्याख्या—यो जीव उच्छिष्टमसुन्दरं च भक्तं तथा पानीयं जानन् सन साधुभ्यो ददाति, तस्य भुक्तमप्यक्तं न जीर्यते, तस्य

शरीरेऽजीर्णरोगो भवति, यथा—श्रीवासुपुज्यस्य मन्वन्मित्रपुत्रस्य पुत्रिकाया रोहिण्या जीवः पूर्वमेव दुर्गन्धाभिधाना कुष्ठिनी जाता,
साधोः कटुतुंबकाहारदानात् ॥ १ ॥ रोहिणीकथा चेत्यं—

श्रीवासुपुज्यमानस्य, तथा पुण्यप्रकाशकम् । रोहिण्याश्च कथायुक्तं, रोहिणीवत्सुच्यते ॥ १ ॥
श्रीचंपानगर्या श्रीवासुपुज्यस्य पुत्री मन्वन्मित्रो राजा राज्यं करोति, तस्य लक्ष्मी नाम्नी राज्ञी सुशीला सदाचारा च वर्तते,

तस्या अष्टौ पुत्राः सन्ति, अष्टानां पुत्राणामुपर्येका रोहिणी नाम्नी पुत्री वर्तते, सा चतुःषष्टिकलावती रूपलावण्यवती सौभाग्यगुणवती

तद्वात्रो भावोद्योतो गतः, ततो लोकेरुद्योतकारणार्थं स्वस्वगृहे रत्नमयी दीपमालिका कृता, तद्दिनाद् लोकमध्ये दीपमालिकापर्वणः प्रसिद्धिर्जाता । अथ यद्वात्रो वीरप्रभुर्भक्तिं गतः, तदा समस्तसंघ उद्विग्नः स्थितः, संघस्य मुखान्नं मलानतां भातम्, तस्मिन् समये गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमुत्पन्नं तदा समस्तोऽपि संघो हृष्टो जातः । इन्द्रः प्रभोर्निर्वर्णितत्वं कृत्वा प्रभोर्देहसंस्कारं करोति, ततः केचिद् देवाः प्रभोर्देहदां लात्वा गच्छन्ति, केचिद् देवा दन्तान् गृह्णन्ति, केचिद् भस्म गृह्णन्ति, शेषं क्षीरसमुद्रे प्रवाहयति, पश्चात् प्रातःकाले गौतमस्वामिनः केवलज्ञानमहोत्सवं कृत्वा सर्वे देवाः संभूय नन्दीश्वरद्वीपेऽट्टाहिकं महोत्सवं कृत्वा स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने गच्छन्ति । अथ द्वितीयादिने सुदर्शना भगिनी शोकदूरीकरणार्थं नन्दिवर्धनं स्वगृहे भोजनं कारयति, तस्माद् एषा द्वितीया 'मार्दवीज' इति प्रसिद्धिं प्राप्ता । प्रथमं लोके रत्नमया दीपाः कृताः पश्चाच्छोकै रूच्यमयाः कृताः । अथ पंचमकालप्रभाततो मृत्तिकाभया दीपाः कुर्वन्ति । एवमार्यमुहस्तिद्धरिर्वक्ति-हे संप्रते ! इदं दीपमालिकापर्व-सर्वेषामुत्तमं कथितम्, यथा वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षः, देवानां मध्ये इन्द्रः, राज्ञां मध्ये चक्रवर्ती, नक्षत्राणां मध्ये चन्द्रमाः, तेजस्विनां मध्ये सूर्यः, सर्वधातूनां मध्ये सुवर्णम्, काष्ठमध्ये चन्दनम्, वनमध्ये नन्दनवनं तथा सर्वपर्वणां मध्ये दीपमालिकापर्व । अस्मिन् दिने श्रीवीरप्रभुर्भक्तिं गतः, पुनः श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् अतो हे राजन् ! इदं दीपमालिकापर्वं सिद्धिदायकं भवतु ।

षणनन्दवसुचन्द्रावदे (१८९६), उपेष्टमासे सिते दले । चन्द्रयस्त्रे त्रयोदश्यां, साध्ययोगे हितावहे ॥ १ ॥

दीपालिपर्वणो व्याख्या, गद्यवन्धेन निर्मिता । अपराब्दादिदोषश्चेत्, शोधनीयः सदा बुधैः ॥ २ ॥

स्वच्छे स्वरतरे गच्छे, श्रीसौभाग्यगणाधिपे । धर्मराज्यं कलावर्धे, प्रकुर्वति सुविस्तरे ॥ ३ ॥

अपावास्यादिने उपवाससंहिताः पौषधव्रतमंगीकृतवन्तः तद्रात्रौ भावोद्योततीर्थकररहितं दृष्ट्वा ते राजाभिः स्वकीयगृहाद्-लान्त्याना-
द्य द्रव्योद्योतः कृतः, पौषधः पारितः, यद्रात्रौ तीर्थकरो मुक्तिं नातस्तद्रात्रौ देवानां गमनागमनेन महानुद्योतः संजातः, अस्मिन्नवसरे
देवानां मुखाद् वीरप्रभुमोक्षगमनं भूत्वा श्रीगौतमस्वामी मनसि चिन्तितवात् “अहो ! भगवता-मत्तद्गुलं कृतं स्वस्य मुक्तिं ज्ञात्वा
अहं दूरीकृतः, ज्ञातं भगवता मम पार्श्वे केवलज्ञानं मार्गयिष्यति, बालवत् क्रूराग्रहं करिष्यति, वज्राब्जचलं गृहीत्वा स्यास्यति, हे स्वा-
मिन् ! मया ईदृग-लोमी त्वं न ज्ञातः, केवलज्ञाने दत्ते तु भवतां क्रिपेपि न न्यूनमर्मादप्यत्, हे स्वामिन् ! तवाहं परमसेवकोऽभूवम्,
मां निराशं त्यक्त्वा गतः, हे भगवन् ! महतामेवा-वार्तां न युक्तः, हे प्रभो ! बलाद् भवतोऽहं केवलज्ञानं नालप्स्यम भवता दत्तमेव
केवलज्ञानमंग्यकरिष्यम्, तथापि हे स्वामिन् ! अस्मिन्नवसरे अन्तसमये स्वसमीपे रक्षणं युक्तमभूद्, अस्मिन्नवसरे मम प्रेषणं तव
न युक्तम्, पुनर्हे प्रभो ! मम केवलज्ञानस्य तुष्णा नासीत्, भवतां दर्शनस्य तुष्णा जाताऽभूत्, अधुना तव दर्शनमपि मम दूरी-
भूतम्, हे स्वामिन् ! अथाहं कस्य वीर ! इति कथयिष्यामि, मम मनःसंदेह कस्य समीपे पृच्छाविषये करिष्यामि, को मम सन्देहं
मंक्ष्यति, हे स्वामिन् ! पुनर्मम हे गौतम ! हे गौतम ! इति कः कथयिष्यति ?” एवं विलापं कुर्वन् मनसि विचारयति-रे जीव !
वराक ! त्वं प्रथिलो जातः, स तु नीरागी त्वं तु सरागी, वीतरागेण रागकरणं न युक्तम्, एकांनिशीदिकरणे दीपे पतंगवद् दुःखी
भविष्यति, यस्य नाम वीतरागः स कस्मिन् रागं करोति स भगवान् स्वस्य वीतरागं हि नाम सत्यं कृतवान्, अहमज्ञासिषं भगवान्
मम नाम पुनः पुनः ब्रूते तर्हि प्रभोपरि रागं रक्षति, परमाश्विनमेघाद्भववद् अन्तं द्रव्या-गतः स नव अहं क कस्य कोऽपि नास्ति,
एवं मोहनीयं निराकृत्य क्षीणमोहं गुणस्थानकं गत्वा तत्कालमेव श्रीगौतमस्य केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ यद्रात्रौ प्रभुर्भुक्तिं गतः

पक्षे, उपश्रमदिने, देवानन्दानामन्यां राज्ञी, सर्वार्थसिद्धिप्रवृत्ते, नागे करणे, पञ्चासने स्थिते तुर्यारिकान्ते एतत्समये इन्द्रासनं चक्रमये, अवधिज्ञानेन हरिः प्रभोर्निर्वाणकल्याणसमयं ज्ञात्वा आगच्छति, अत्यन्तमश्रुपूर्णशो विषण्णश्च सन् हस्तौ संयोज्य वक्ति—

गर्भे जन्मनि दीक्षार्थं, केवले च तव प्रभो ! । हस्तोत्तरं क्षणेऽधुना, तद्गान्ता भस्मको ग्रहः ॥ १ ॥

अतो हे स्वामिन ! करुणानिधान ! एकक्षणमात्रमायुर्द्विं स्वस्य कुरु, किं कारणम् ? भवतो जन्मशेरुपि भस्मग्रह आगतोऽस्ति स द्विसहस्रवर्षं यावद् स्थस्यति, अतो जिनशासनस्य पूजा प्रभावना मन्दा भविष्यति, तेन हेतुना आयुर्द्विं कुरुष्व, भवतो दृष्टिपात-तस्तस्य तेजो निष्फलं यास्यति, तदा भगवान् वक्ति-हे इन्द्र ! एषा वार्ता कदाऽपि नाऽभूत्, न भवति, न चापि भविष्यति, यदा-युर्द्वित्वं भवति, पुनर्भाविपदार्थस्य नाशो नास्ति, तदुत्तीर्णं तु देवा अपि दर्शनं दास्यन्ति, विद्यामन्त्राणि चात्प्रेन जापेन प्रसावं दर्शयिष्यन्ति, जातिस्मरणादिभावाः किञ्चिद् प्रकटयिष्यन्ति, तदनन्तरमेकोनविंशतिर्हस्तवर्षं यावद् जिनधर्मो वर्तिष्यति, दुःप्रमकालप-र्यन्तम्, एवं कथयित्वा स्थितः, स्वस्य निर्वाणं समीपं ज्ञात्वा पुण्यफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशद्वययनानि तथा पापफलविपाकानि पञ्चपञ्चाशद्वययनानि च जगद्, तथा षट्त्रिंशदष्टष्टव्याकरणादि [उत्तराध्ययनसूत्राऽध्ययनानि] चाभिधाय प्रधानं नामाध्ययनं [मरुद्-वाऽध्ययनं] जगद्गुरुकथयत्, पुनः स्वामिनो मोक्षं समीपे विज्ञाय आसनप्रक्रमपतस्तत्र सुराऽसुरेन्द्राः सपरिच्छदाः सर्वेऽपि ईदुः ॥ अथ प्रभुः शैलेशीकरं कृत्वा पञ्चवह्स्वाक्षरोच्चारमितकालेन तुर्येण ध्यानेन एरण्डफलवद् बन्धमावाद् ऊर्ध्वगतिः सन् यथास्वभावक्र-ज्जगत्स्या मोक्षमुपाययौ । तस्मिन् समयेऽनुद्धरिककुन्धुराग्निः समुत्पन्ना, तदा बहुसाधुभिर्विचारितम्—‘अद्यादिनादारभ्य संयमो दुराराध्यो भविष्यति’ इति ज्ञात्वाऽनशनं कृतम्, तस्मिन् दिने नवमल्लिकि—नवलेच्छकिजातीयाः काशी-कोशलदेशपतयोऽष्टादश गणराजानः

भविष्यन्ति, एकस्तीर्थकरः, एकश्चक्रवर्ती, एवं द्वौ चतुर्थारके भविष्यतः, द्वयोश्चतुरशीति-पूर्वतद्वर्षाभ्युर्भाव्यति, ततः कल्पदृक्षोत्पत्तिर्भविष्यति सर्वे युगलिका भविष्यन्ति. पाश्चात्यचतुर्विंशतितमजिनस्याप्रतनप्रथमजिनस्याष्टादशकोटाकोटिसागरोपभानामन्तरं भविष्यति. उत्सर्पिणी, अवसर्पिणीकाले एकत्रीकृते एकं कालचक्रं भवति, तानि कालचक्राणि अनन्तानि भवन्ति, पुनरस्मिन् भरतक्षेत्रे अग्नेऽनन्तानि कालचक्राणि भविष्यन्ति, एवं श्रीवर्धमानः प्रभुर्गौतमस्य कालस्वरूपं निरूप्य समवसरणाद् निर्ययौ, हस्तिपालनरेन्द्रस्य शुलकशालायां च जगाम ॥ स्वामी तद्दिनयामिन्यां आत्मनो मोक्षं विदित्वा दध्यौ-अहो ! गौतमस्य मयि स्नेहोऽधिकः, य एवास्य महात्मनः केवलज्ञानान्तरायः, स ह्येव इति विज्ञाय गौतममिति जगाद्-अपरस्मिन् ग्रामे देवशर्मा द्विजोऽस्ति, स न्वया प्रतिबोधं प्राप्स्यति, तस्मात् तत्र हे गौतम ? त्वं गच्छ. हे स्वामिन् ! आदेशः प्रमाणमित्युक्त्वा प्रणम्य च गौतमस्तत्र गच्छति. अथ प्रभोः परिवारं वदति-स्वहस्तदीक्षिताः साधवश्चतुर्दशसहस्र (१४०००) प्रमाणा अभूवन्, षट्त्रिंशत्सहस्र (३६०००) प्रमाणाः साधवश्च संजाताः, एकोनषष्टिसहस्राधिकलक्ष (१५९०००) प्रमाणाः आद्याश्च संजाताः, द्विगुणाः (३१८०००) आविका अभूवन्, चतुर्दशाधिकत्रिंशत् (३१४) प्रमाणाः चतुर्दश पूर्वधारिणो जाताः, त्रयोदशशत (१३००) प्रमाणा अवधिज्ञानिनो जाताः, सप्तसप्त (७००) वैक्रियलब्धिधारिणो मुनयः संजाताः, सप्त शत (७००) केवलिनः संजाताः, पञ्चशत (५००) विपुलमतयो संजाताः, चतुःशत मिता (४००) वादिनः संजाताः, अष्टशत (८००) मिता अनुत्तरवासिनः । एवं समस्तमाधुसाध्वीमहितः श्रीवीरप्रभुः पष्ठतपोयुक्तः त्रिंशद्वर्षाणि गृहवासे तस्यौ, सार्धद्वादशवर्षाणि पश्चाद्विकानि छेत्रस्यावस्थायाम् स्थितः, त्रिंशद् वर्षाणि यावत् केवलपिष्ययै स्थितः, एवं द्वासप्ततिवर्षाणि आधुः प्रपाल्य कार्तिकाऽमावास्यानिशयाः पश्चिमे क्षणे स्यातिनक्षत्रे, द्वितीये चन्द्रसंवत्सरे, प्रीतिवर्धन-

पोटिलाभिधः ९, दशमो शतकस्य जीवः शतकीर्तिनामा जिनेश्वरः १०, देशकीराक्षीजीवः एकादशः सुवताभिधो जिनो भविष्यति ११, कृष्णवासुदेवरय जीवः अपमारयोऽर्हन् द्वादशो भविष्यति १२, सत्यकी विद्याभरस्य जीवोऽर्हन् निष्कषायः त्रयोदशः १३, बलभद्रस्य जीवो निष्ठुलाकश्चतुर्दशो भविष्यति १४, रोहिणीजीवो निर्भयः पंचदशो जिनः १५, सुलसाभाविकाया जीवश्चित्रगुप्तो जिनः षोडशो भविष्यति १६, रेवतीश्राविकाया जीवः समाधिनामा सप्तदशो जिनो भविष्यति १७, शतालीश्रावकस्य जीवः अष्टादशोऽर्हन् संवराभिधः १८, द्वीपायनजीवः एकोनविंशोऽर्हन् यशोधरः १९, कषायस्य जीवो विजयो विंशतितमः २०, एकविंशो जिनो मल्लो यः पुरा नारदोऽभवत् २१, अम्बडस्य जीवो द्वाविंशो देव तीर्थकरः २२, त्रयोविंशः शार्दूलस्य जीवोऽनन्तवीर्यो भविष्यति २३, स्वातिजीवश्चतुर्विंशो भद्रकुन्नाम तीर्थकरो भविष्यति २४, एते आगामिकाले चतुर्विंशति तीर्थकरा भविष्यन्ति, एषामाद्युः कल्याणकान्तर-लाञ्छनवर्णाः पञ्चानुपूर्व्या भविष्यन्ति, वर्तमानजिनवत् । अथ भाविनश्चक्रवर्तिनः कथ्यन्ते-दीर्घदन्तः १, गूढदंतः २, शुद्धदंतः ३, श्रीचन्द्र ४, भीष्मतिः ५, भीसोमः ६, पद्मः ७, महापद्मः ८, कुसुमः ९, विमलः १०, विमलवाहनः ११, रिष्टः इत्यपरनामा भरतो द्वादशः १२ । अथ वासुदेवानाह-नन्दी १, नन्दमित्रः २, सुन्दरदाहुः ३, महाबाहुः ४, अतिबलः ५, महाबलः ६, बलः ७, द्विष्टः ८, त्रिष्टः ९, इत्यात्मकाः । अथ प्रतिवासुदेवा उच्यन्ते-तिलकः १, लोहजंघः २, वज्रजंघः ३, केशरी ४, बली ५, प्रह्लादः ६, अपराजितः ७, मीमः ८, सुग्रीवः ९, इत्यारमकाः । अथ बलदेवा उच्यन्ते-जयः १, विजयः २, भद्रः ३, सुप्रभः ४, सुदर्शनः ५, नन्दः ६, नंदनः ७, पद्मः ८, संकर्षणः ९, इत्यात्मकाः । एवमेते त्रिषष्टिशलाकाः * पुरुषा भविष्यन्ति, तेषां मध्ये एकषष्टि शलाकाः पुरुषास्तृतीयारके

*—प्रत्यंतरे त्रिषष्टिशलाकाः पुरुषा नामांतरेण अपि दृश्यते तत्त्व तु ज्ञानिनो विदन्ति ।

पंचत्रिंशतिदिनं यावद् मेघो वर्धिष्यति, तदा वृक्षौषधिलताधान्यप्रमुखाः स्वयं निरूपन्ति यास्यन्ति, तान् दृष्ट्वा मनुष्या विलेभ्यो बहिर्निःसरिष्यन्ति, भरतपृथिवी गुरुपफलादिबुक्ताभूत्, तदा फलादीनि भक्षिष्यन्ति, अतः परं मांसं न भक्ष्यम्, यथा यथा काल एष्यति तथा तथा रूपसंहननार्युषि धान्यादीनि च भारते वर्धिष्यन्ति, सुखा वाताः क्रतवः मलिलश्च भविष्यन्ति, तिर्यञ्चो मनुष्याश्च गतरोगाः क्रमेण भविष्यन्ति, द्वितीयारक्रमान्ते मध्यदेशे भरतावनर्याः सप्त कुरुका भविष्यन्ति—तत्र प्रथमो विमल-वाहनः, द्वितीयः सुदामः, तृतीयः संगपः, चतुर्थः सुपार्श्वः, पंचमो दत्ता, षष्ठः सुमुखः सप्तमः समुच्चिः एते सप्त कुरुकरा भविष्यन्ति, तत्र जातिस्मृतिपूर्वं विमलवाहनो राज्यहेतवे ग्रामान्, पुरादीनि च निवेशयिष्यति, राज्ञा विमलवाहनो गो-श्वाहिसंग्रहं करिष्यति, शिल्पानि व्यवहारं लिपिर्गणितानि च व्यवञ्चयिष्यति, दुग्धद्रव्यादौ ग्राम्ये ज्वलने चोत्पन्ने सति हितकामी राजा प्रजानां रन्धनाद्युपदेशं दास्यति, एतत्सर्वं द्वितीयारके भविष्यति । अथ तृतीयारकस्य नवाधिकाशीतिपक्षे गते सति द्वारपुरनगरे समुच्चिराज्ञो मद्रायां महादेव्यां चतुर्दशस्वप्नस्त्वचितो नन्दनः श्रेणिकजीव आदितोर्थकृत् पञ्चनामामिषो जन्म-दिना महावीरतुल्यो भविष्यति, कथंभूतः पञ्चनाम ? सप्तह्रस्वरीरोत्तमः काञ्चनवर्णः प्रायः सिंहलांछनो द्वापसतिवर्षाभुः प्रथम-तीर्थकरो भविष्यति, अतः परं पूर्ववत् प्रातिलोभ्येन पूर्वाह्नसमा अमी सर्वे क्रमाद् जिनेश्वरा भविष्यन्ति, तत्र श्रेणिकराज्ञो जीवः पञ्चनामो जिनेश्वरः १, श्रीमहावीरस्वामिनः पितृव्यः सुपार्श्वजीवः २, तृतीयो कोणिकरुपपुत्र उदायिनो जीवः सुपार्श्वः ३, पोटिलाज्जगारस्य जीवः चतुर्थः स्वयंप्रभः ४, दृढाद्युर्ध्ववक्रस्य जीवः पंचमः सर्वानुभूतिः ५, कार्तिकस्य षष्ठोऽर्हद-देवश्रुतामिधः ६, सप्तमो संवरश्रावकस्य जीव उदयाह्वयः ७, अष्टमः आनंदस्य जीवः पेटाल इति नामा ८, नवम सुनंदस्य जीवः

शिरोऽतिप्रमुखा मनुष्याणां महारोगा भविष्यन्ति, अंगारसदृशा भूमिर्भविष्यति, गिरि-नदी-गर्तादिका जलेन समीभविष्यन्ति, जल-
स्थलचारिणः तिर्यचो दुःखेन स्थारयन्ति, क्षेत्र-वनाऽऽसम-लता-तल-तृणानि क्षयं यास्यन्ति, वैताड्य-ऋषभकूट-गंगा-सिन्धुर्विपुञ्च जलेन
सर्वे समा भविष्यन्ति, भरतभूमिः कदाचिद् धूलिबहुला, कदाचिद् सार्द्रकर्मणा भविष्यति, एरुहस्तमानाः, कटोरंगाः, दुष्टवर्णाः
निष्ठुरवचनाः, रोगार्ताः, क्रोधिनः, घण्टावच्चिपटनासिकाः, निर्लज्जाः, बल्लरहिता नराः स्त्रियश्च भविष्यन्ति, नराणां विंशतिवर्षीयुः
स्त्रीणां च षोडशवर्षीयुर्भविष्यति, षड्वर्षी स्त्री गर्भान् धारयिष्यति दुःप्रसवा च, स्थविरा तु षोडशाब्दा बहुद्वतेन मातृका भविष्यति.
स्थचक्रयोर्मध्ये यत्प्रमाणा धरित्री भवति तत्प्रमाणं गंगासिन्धवोः पानीयं वहिष्यति, पुनर्वैताड्यगिरौ द्वासप्ततिनद्युभयतटभूमिषु
बिलानि सन्ति तत्र तिर्यञ्चो मनुष्याश्च बीजमात्रतया भविष्यन्ति मांषाक्षरनिरताः, निर्दुष्णाः, निर्विकेकाः तस्मिन् काले मनुष्यादयः
समस्ता भविष्यन्ति, बहुमत्स्य-तल्लपादिभिर्वर्षीसे गंगा-सिन्धू भविष्यतः, पुनर्नराद्यास्तत्रैत्य निशायाम् मत्स्यादीनि कृष्ट्वा स्थले
मोक्षयन्ति, दिवा सूर्यादिवया पक्कानि मत्स्यादीनि निशान्तरे खादिष्यन्ति, एवं निरन्तरं मोक्षयन्ति, यस्मात् तस्मिन् काले दह्याधिकं
नास्ति, न च पुष्पफलादिकं, च चान्नं, न च शय्यासनादिकम्, एवं भरतैरवतेषु दशस्वरे दुःषमकालो भविष्यति । अथाग्रे उत्स-
र्पिण्यां पष्ठारकसदृशः प्रथममारको भविष्यति, उत्सर्पिण्यामेकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणे प्रथमारके गते द्वितीयारकोऽपि एतत्प्रमाणो भवि-
ष्यति । अथ द्वितीयारकप्रान्ते पुष्करावर्तमेघः सप्ताहोरत्र यावद् वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवीतपो यास्यति, द्वितीयः क्षीरोदनामा
मेघो वर्षिष्यति तस्माद् धान्यनिष्पत्तेर्यस्या भविष्यति, तृतीयो घृतोदकमेघो वर्षिष्यति तस्मात् पृथिवी सच्चिक्का भविष्यति, चतुर्थः
शुद्धोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मादौषधिर्निर्भाति यास्यति, तदा पंचमो रसोदकमेघो वर्षिष्यति, तस्मात् पृथिव्यां रसोत्पत्तिर्भविष्यति. एवं

केचिदाचार्या एवं वदन्ति-पञ्चभरतै-रवतयोः संघस्य प्रमाणं नत्वेकस्य, केचिदाचार्याः पञ्चभरतस्य संघप्रमाणं वदन्ति, केचित् पुनः एकभरते संघप्रमाणं वदन्ति, तत्त्वं तु ज्ञानिगमम्, पुनः पञ्चमारकप्रान्ते द्विहस्तशरीरप्रमाणाः स्वर्गात् च्युत्वा गृहवासं द्वादश वर्षाणि, आमण्ये चत्वारि वर्षाणि, आचार्यपदे चत्वारि वर्षाणि स्थित्वा विंशतिवर्षाण्युः प्रप्राप्य दृपसहस्ररयः सौधर्मस्वर्गे गमिष्यन्ति, कथंभूता दृपसहस्ररयः ? दशवैकालिक-जितकल्प-आवश्यकाऽनुयोगद्वार-नन्दीछत्रधारका इन्द्रादिभिर्नताः षष्ठोपवपोधारकाः प्रान्ते कृताष्टपतपसः एकसागरोपमायुः स्वर्गे भुङ्क्ता ततो भरतक्षेत्रे जन्मावाप्य मुक्तिं यास्यन्ति । वीसहजार नवसौ वर्ष, तीनमास, पांच दिन, पांच पहर, एक घटी, दोपल, ४१ अक्षरोच्चार एतावत्कालप्रमाणो जितधर्मो भविष्यति, ९० वर्ष, मास ८, दिन २३, प्रहर २, घटी ५॥, पलानि ५७, १९ अक्षरोच्चार एतावन्मध्ये जितधर्मः स्तोकाः श्यारयति, आरकस्य प्रांते जिनधर्मो विच्छेदं यास्यति, श्रुत-क्षरि-संघ-धर्मः पूर्वार्द्धे विच्छेदं यास्यति, नृपो विमलवाहनः सुमुखमन्त्री च मध्याह्ने विच्छेदं यास्यतः, अग्निः सन्ध्यायां विच्छेदं यास्यति, पुनः पञ्चमारकान्ते दृपसहस्ररयः क्षरिः, फल्गुश्रीः साध्वी, नागलः श्रावकः, सत्यश्रीः आविका, एतदात्मकश्चतुर्विधसंघो भविष्यति, पञ्चमारकस्यार्गिधर्मो वत्स्यति इत्यनेन धर्मो नास्ति यः पुनर्वदिष्यति स संवतो बहिः कर्तव्यः, एवमेकविंशतिसहस्रप्रमाणः पंचमारको भविष्यति । एतत्प्रमाणो षष्ठारकोपि भविष्यति । अथ षष्ठारकस्य किंचित् स्वरूपं कथ्यते—धर्मतत्त्वं प्रणाशं यास्यति, जनो हाहाभूतो भविष्यति, पशुवद् मातृपित्रादि व्यवस्थावर्जितश्च भविष्यति, बहुधूलिसहिता अतिनिष्ठुरता अनिष्टा वायवो वास्यन्ति, दिशश्च धूम्रं मोक्षयन्ति, चन्द्रमा अतिशीतं स्नावयिष्यति, अर्यमा अत्युष्णं तपस्याति, अतिशीतोष्णव्यासो लोकः क्लेशमवाप्स्यति, मरुत-दृपद-उग्रिकण-शार-विष-मल-विद्युन्मयाः सप्त मेघा वर्षिष्यन्ति, एकैकस्य मेघस्य सप्त सप्त दिनानि यावद् वर्षा भविष्यति, यैः कास-श्वास-शूल-कुष्ठ-जलोदर-ज्वर

करिष्यति, पुनर्नवीननवीनकरं करिष्यति ततो लोकानां मस्तकेऽसद्भूतानि कलंकानि दत्त्वा धनवतां धनं ग्रहीष्यति, अनेकच्छलं कृत्वा लोकानां धनापहारं करिष्यति, यदा सर्वे लोका निर्धना भविष्यन्ति रूप्य-सुवर्णादि सर्वं धनं नाशं यास्यति, तदा चर्ममयीं मुद्रां प्रवर्तयिष्यति, वैश्यापास्त्रिण्डिसर्वदर्शनिनां समीपे कलकी करं लास्यति, तस्य राजमध्ये लोकानां गृहे भोजनार्थं धातुमयं भाजनं न स्यास्यति, तदा वृक्षपत्रमध्ये भोजनं करिष्यन्ति, पुनः कलकी राजा मार्गे गच्छतः साधून् दृष्ट्वा लुब्धः सन् भिक्षायाः षष्ठ्यां मार्गयिष्यति, तदा सर्वे साधवः एकत्रीभूय कायोत्सर्गं करिष्यन्ति ग्रामनदेवतां चाराधयिष्यन्ति, ग्रामनदेवता प्रकटीभूय साधुभिक्षाषष्ठ्यां निवारयिष्यति, पुनर्वैष्वारिणो वेपं त्याजयिष्यन्ति, एतादृशो महादुरात्मा भविष्यति, पुनः कियति काले गते भिक्षाषष्ठ्यां स्मरणं करिष्यति, यदा धनार्थमाचार्यादीन् सर्वमाधून् संमेल्य वाटके क्षेप्यति रोधयिष्यति, तदा संविज्ञाचार्यप्रमुखाः ससंघाः ग्रामनदेवताराधनार्थं कायोत्सर्गं करिष्यन्ति, संवकायोत्सर्गात् शासन देवता अगमिष्यति युक्तितः कलिकेने उपदेशान् दास्यति तथापि स न मानयिष्यति, तस्मिन् समये इन्द्रस्यासनं कम्पयिष्यति तदा स वृद्धब्राह्मणरूपं कृत्वा यत्र कलकी सिंहासनोपरि स्थितस्त्वन्नागमिष्यति, ततः कलिकेन कथयिष्यति-अहो राजन् ! एते निरपराधिनः साधवः किं रुद्धाः एभिस्त्ववापराधः कः कृतः ? तदा कलकी तं वदिष्यति-अहो ब्राह्मण ! सर्वदर्शनिभिर्मम करो दत्तः परमेते मिश्रवो भिक्षाषष्ठ्यामपि न ददति, ततो मया एते रुद्धाः सन्ति, तव इन्द्रो वदिष्यति-एषां पार्श्वतस्तव किमपि न मिलिष्यति एषां पार्श्वे किमपि नास्ति पुनर्भिक्षाषष्ठ्यामपि तव न दास्यति एषामयं व्यवहारो नास्ति, पुनस्तत्त्वं भिक्षा भागं मार्गयन् लज्जां न यासि, एषां सधूनां त्वं त्यागं कुरु, ईतरथा तव महत्कष्टमुत्पत्स्यति, एतादृशमिन्द्रवचनं श्रुत्वाऽपि न त्यक्ष्यति ततो भाद्रपदशुक्ल-ष्टम्यां ज्येष्ठानक्षत्रे इन्द्रो रोषं भवतः सन् चपेटाप्रहारात् कलिकेन मारयिष्यति सर्वायुः पड्यीति ८६ वर्षं प्रयात्य नरकं यास्यति, ततोऽर्द्धधर्म-

स्य राजधानी भविष्यति, अनहस्तपत्तनस्य द्वितीयं नाम विजयपुर भविष्यति, मुंजरयोऽप्यिनीदेशं दास्यति, अपराजितस्यान्यमण्डलं दास्यति, कतिकनो राजपावसरे म्लेच्छशत्रिययो रक्षितेण पृथिवी रत्नानं करिष्यति, तस्यैकोनकोटिसुवर्णानां कोष्ठागारा भविष्यन्ति, चतुर्दशसहस्रप्रमाणा हस्तिनो भविष्यन्ति, सार्धचतुर्दशसहस्राधिकमसाशीतिलधा (८७१४५९००) घोटका भविष्यन्ति, पञ्चकोटिप्रमाणाः पदातयो भविष्यन्ति, दासादीनां तु बह्विः संख्या भविष्यन्ति, नभःस्वलनाम त्रिशूलं भविष्यति, दण्डमयतुरंगमः आरोहणार्थं नारनं भविष्यति, दुरात्मा अत्यन्तकृपायो भविष्यति, यदा कश्चकी राज्यं करिष्यति, तदा मथुरामध्ये कृष्ण-बलभद्रयोगायतनं पतिष्यति, बह्वुडम दुर्मिक्षरोगमनुज्याः पीडा प्राप्स्यन्ति, पञ्चमु स्तुतिमकासु बहु धनमस्तीति लोकानां सुखात् श्रुत्वा आनन्दराज्ञा निष्यादिताः पञ्च सुवर्णमयीः स्तुतिमकाः कल्की खनयिष्यति, सर्वनिधानं निष्कासयिष्यति, तत्र गोरूपा लवणदेव्या मूर्तिः दण्डमयी प्रकटीभविष्यति, तां गृहीत्वा राजादिप्रमुखा सर्वलोकाः संभूय नगरचतुष्पथमध्ये स्थापयिष्यति, कदाचिद्वसरे साधवो गौचर्यं चतुष्पथमध्ये निःसरिष्यन्ति, मा साधून् दृष्ट्वा देवानुभावतः शृंगप्रेण माधूनां मारणार्थमुद्यमवती भविष्यति, तदा गीतायाः सर्वे साधव एकत्रीभूय विचारं करिष्यन्ति, अत्र जलोपसर्गः प्रचुरो भविष्यति इति श्रुत्वा सुविहितक्रियाधारका ये साधवो भविष्यन्ति ते सर्वे विहारं करिष्यन्ति, ये भक्त्या नलोत्तुषा भविष्यन्ति गीतार्थवचनं नांगीकरिष्यन्ति अविवेकिनः सन्तः तत्र रथास्यन्ति, ततः समदशहोमात्रं यावत् वर्षा भविष्यति, अत्यन्तबृष्टया कलिकनो नगरं जलाच्छादितं भविष्यति, गंगाजलं नगरेण मद एकत्री भविष्यति, कलिकनो नगरात् प्रणश्य कुत्रापि उच्चस्थले रथास्यति, जलोपद्रवनिवर्तनाद् नवीनं नगरं स्थापयिष्यति, जलप्रवाहतो नव नन्दस्य सुवर्णमटयः शृंगरिकाः प्रकटीभविष्यन्ति, तां दृष्ट्वा प्रचुरलोमी भविष्यति, प्रथमं ये मनुज्याः करं न दत्तवन्तस्तेषामुपरि करं स्थापयिष्यति, ये करं दत्तवन्तस्तेषां भक्तके बहुकरं

नित, पुनर्हं गौतम ! इलेच्छकुले पाटलीपुरपत्तने कलंकी ॐ राजा भविष्यति, पुनः पाटलीनगरस्य रुद्रनाम पुनश्चतुर्मुख इति नाम
स्थापयिष्यति । जसनामचाण्डालस्य गृहे भार्या यशोदा तत्कुक्षौ त्रयोदश मासान् यावद् कलिकर्मः स्थास्यति, तत्रशुक्लाष्टम्यां जयश्री-
दिवसस्य राजसमये मकरलग्नस्य पष्ठमिंशे बहमाने भौषवासरे चन्द्रर्केलग्ने स्थिते चन्द्रनामयोगे आगते अश्लेषाप्रथमपादे कलंकिनो जन्म
भविष्यति, जिह्मशरीरोन्नतत्वं भविष्यति, कपिलवर्णाः केशा मस्रकं भविष्यन्ति, नेत्रे पीते भविष्यतः, तीक्ष्णस्वरो भविष्यति, महा-
विद्यावान् दीर्घहृदयो गुणराहितश्च भविष्यति, तस्योत्पत्तेरारभ्य पञ्चमे वर्षे उदरपीडा भविष्यति, सप्तमे वर्षेऽग्निपीडा भविष्यति, एकादशे
वर्षे तस्य द्रव्यप्राप्तिः भविष्यति, अष्टादशे वर्षे कार्त्तिकमासे शुक्लपक्षे प्रतिपादे तिथौ शनिवारे तुलाचन्द्रे स्वातिनक्षत्रे नन्दनदिने सिद्धयोगे
भवकरणे रावणमुहूर्ते राड्याभिषेको भविष्यति, तस्य आनन्दनामा तुरंगमो भविष्यति, दुर्भासकनामा कुन्तो भविष्यति, मृगांकनामा मृकुटो
भविष्यति, त्यम्बदनखट्वा भविष्यति, तस्य कटिप्रदेशे चन्द्रसूर्यौ भविष्यतः, पुनः कलंकी विक्रमादिरस्य संवत्सरमुत्थाप्य अमितसुवर्णदानान्
स्वसंवत्सरं स्थापयिष्यति, एकोनविंशतितमे वर्षे निजशुजबलेनार्धभरतप्रिखण्डं साधयिष्यति, सार्धविंशतिवर्षे अर्बुदराज्ञः पुत्रीं परिणेयति,
अन्यासां बह्वीनां राज्ञीनां पतिर्भविष्यति, एवं तामिः सह महाभोगे भुञ्ज्यमाने तस्य महापराक्रमधारिणश्चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति, तस्मा-
मान्याह-दत्त १ विजय २ भुञ्ज ३ अयराजिताल्पाः ४. कलिकनः पाटलीपुरे राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहल्लपत्तन-
मिति द्वितीयं नाम भविष्यति, दत्तस्य प्रथमपुत्रस्य राजधानी भविष्यति, तस्य नगरस्य दत्तपुरं नाम भविष्यति, विजयस्यानहल्लपत्तन-

* पंचमार्गे धर्मोन्नतिकारका त्रयोविंशतिः उदयाः भविष्यति तेषु च चतुरधिकद्विसहस्रयुगप्रधाना भविष्यन्ति तथा सप्तति तृतीयोदयो वर्तते परं
अष्टमोदये श्रीप्रभयुगप्रधानसमये कलंकी राजा भविष्यति, इति ज्ञेयम् ।

तस्य भविष्यन्ति, अयुतप्रमाणा रथा भविष्यन्ति, एकादश लक्षाणि तुरगाणां भविष्यन्ति, अष्टादश लक्षाः पदातयो भविष्यन्ति, स भीकृमारपालराजा कस्मिंश्चित् ममये वज्रशाखायां सुनिजन्द्रकुलोत्पन्नं श्रीहेमचन्द्रक्षरं प्रतिचन्द्रिष्यति, आचार्यमुखाद् धर्मोपदेशं श्रुत्वा सम्यक्त्वमहितं आवक्रदादस्मन्नवमंगीकरिष्यति, देवगुरुप्रणतिं विना भोजनं न करिष्यति, हृदयतपालको भविष्यति, पृथिवीं जिनप्रासादमण्डितं करिष्यति, एकस्मिन् प्रसत्तवे भीहेमाचार्यमुखत्वं व्याख्यानं श्रीतीर्थानां व्याख्यां श्रोष्यति, तत्र जीवितस्वामिभूतेः संबंधं श्रुत्वा वीतभयपत्तनमार्गे दुर्गकारापने श्रीजिनप्रतिभां मनुष्येभ्यः प्रकटं कारयिष्यति, तां प्रतिभां पत्तने जिनालये स्थापयिष्यति शुभबुद्ध्या मानयिष्यति, ततः प्रतिमार्थं यदुदायिराज्ञा ग्रामादिदत्तमभूत् तत् प्रकटीभविष्यति, तावन्तं ग्रामयासनादिकं कुमारपालोऽपि दास्यति, सदैवार्चा करिष्यति, सदैव जिनं चन्द्रिष्यति, स्वदारसंतोषी भविष्यति, वर्षाकालमध्ये त्रिविधं शीलं पालयिष्यति, कदाचिद् मनसः शीलभंगो भविष्यति तर्हि उपवासादि करिष्यति, पुनराष्टादशेऽपारिपटहं दास्यति, वर्षाकाले सेनासमूहं न करिष्यति, जीवरक्षादक्षो भविष्यति, अर्हन्मतमक्तिमान् भविष्यति, शुद्धसम्यक्त्वव्रतधारको भविष्यति, पञ्चमकाले श्रीकुमारपालं विना अन्यः को भविष्यति ? । पुनर्हं गौतम ! पञ्चमारके कलहकारका भवद्विजिनस्म अममाधिस्थाना अनिर्वेदकारका एतादृशाः श्रमणाः पञ्चभरतैरवते च भविष्यन्ति, पुनस्ते श्रमणा मन्त्रतन्त्रयन्त्रादौ नित्यमुद्यमवन्तो भविष्यन्ति, पुनरागमार्थज्ञाता स्तोका एव स्थारयन्ति, सिद्धान्तशास्त्रस्य कश्चिद्देवाभ्यासं करिष्यन्ति, धल्लोभार्थं ज्योतिष्कादिकं धारयिष्यति, उपकरणवस्त्रपात्रार्थं वर्षाकाले भावकैः सह शुद्धं करिष्यति, यथा राजा प्रजापार्श्वे कलहं कृत्वा दण्डं लास्यति तथा तेऽपि साधवः भावकपार्श्वे धनादिग्रहणं करिष्यन्ति, बहवो मुण्डा अहपाः श्रमणाश्च भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! पञ्चमकाले मलेच्छराजानो बलवन्तो भविष्यन्ति, उत्तमराजानो हीनबला भविष्य-

गवर्णने कथिताः । पुनर्हं गौतम ! कलियुगसंवन्धिनानां मानवानां मध्ये लज्जा न भविष्यति, निःकलंककुलजाताः स्तोका भविष्यन्ति, रम्यवरतूनां धरित्र्यां हानिर्भविष्यति, लघवः सुताः तरुणाश्च मरणं यास्यन्ति, पुनर्मातरः पितरश्च अतिदीर्घायुषो भविष्यन्ति, ब्राह्मणाः शस्त्रधारका भविष्यन्ति, वेदपाठ-षट्कर्मवर्जिताश्च भविष्यन्ति, सुता मातापित्रोर्विनयं न करिष्यन्ति, पुत्रा मातापितृभ्यो दुःखं दास्यन्ति, वध्वः श्वश्रूणां विनयं न करिष्यन्ति, वधूः सर्पिणीतुलरा भविष्यति, श्वश्रूभिः क्रौर्ये कथिते वधू रोषं कृत्वा सर्पिणीवत् प्रत्युत्तारवचनरूपं डंकप्रहारं दास्यति, श्वश्रूश्च कालरात्रीतुलया वधूं हीलयिष्यति; यथा जनानां चालरात्री दुर्लङ्घ्या भवति तथा श्वश्रूषुऽपि वधू-जनानां ण्डनातर्जनादि कुर्वती दुर्लङ्घ्या ज्ञेया, अपूज्यलोकाः पूर्णं प्राप्स्यन्ति, अर्चायोग्या गुणवन्तो न पूजा प्राप्स्यन्ति, शिष्या गुरुणां विनयं न करिष्यन्ति, पुनर्गुरुवोऽपि शिष्याणां हितशिक्षाद्युपदेशं न दास्यति, पुनर्मन्त्रतन्त्रौषधिज्ञानरत्नविद्याधनायुःफलपुष्परसरूपसौभाग्यसंपत्तिसंहननबलशः कीर्तिगुणशोभादीनि वस्तूनि षड्व्यस्यन्ति, ज्ञानादिधर्मो हीनतां यास्यति, वस्तुमानादि विपरीतं जनाः करिष्यन्ति, धर्मे मूर्खत्वं भविष्यति, देवानां मध्ये देवत्वं न भविष्यति, सतीनां मध्ये सतीत्वं न भविष्यति, निःसंगानां मध्ये वैराग्यं न भविष्यति, तपस्विनः स्पृहायै तपस्यां करिष्यन्ति, सत्यशौचतपः क्षमादिकानां हानिर्दिने दिने भविष्यति, धरित्र्यामल्पफलादीनि भविष्यन्ति । पुनः प्रभुर्वक्ति-हे गौतम ! सौराष्ट्रगुर्जरादेशस्य समीपे अनुक्रमेण अणहिल्लपाटणपुरे भजिर्वाणात् एकोनसप्तत्यधिकषोडशशतवष (१६६९) व्यतिक्रान्ते श्रीकुमारपालराजा भविष्यति, कीदृशः ? चौलुक्यकुलमध्ये चन्द्रसदृशो महाबलवान् अखण्डजिनाज्ञाधाराको भविष्यति, पराक्रमेण, दानेन, कीर्तिगुणेन, न्यायेन, विवेकेन, धैर्येण राज्यलीलया सत्त्वगुणेनाद्वितीयो भविष्यति. उचादिस्त्रायां यवनदेशं यावत्, पूर्वदिशि गंगापर्यन्तं, दक्षिणदिशि पश्चिमदिशि च समुद्रपर्यन्तं देशान् साधयिष्यति, एकादशयतानि हरितः

करिष्यन्ति, पुनरग्रे गच्छता वने एकरयां शकट्यां हस्तिनी योजितो दृष्टौ, एकरयां शकट्यां गर्दभौ योजितौ दृष्टौ परं हस्तिनी परस्परममिलितौ चलतः गर्दभौ परस्परं मिलितौ चलतः, एतादृशं विचारं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वदति हे राजन् ! कलिषुभे हस्तिनसदृशा उत्तमकुले प्रसूता जनाः परस्परं ब्रूयन्ते कलिष्यन्ति अन्योऽन्यमीर्षा च कलिष्यन्ति, पुनर्गर्दभसदृशा नीचकुलोत्पन्ना नीतिधारका भविष्यन्ति परस्परं स्नेहयन्तो भविष्यन्ति, प्रायेण अन्त्यकुलोत्पन्ना धरित्रीपतयो भविष्यन्ति, पुनर्हंससदृशा उत्तमकुलोत्पन्नाः दामत्वं करिष्यन्ति ॥ अन्यदा पंच पाण्डवा अनुक्रमेण वनवासमध्ये स्थिताः सन्तो युधिष्ठिराज्ञा भीमादीनां चतुर्णां चतुर्षु प्रहरेषु राज्ञौ यामिहत्वेन रक्षिता, अथ प्रथमप्रहरे भीमो जागर्ति चत्वारो आतरः सुप्ताः सन्ति तस्मिन् प्रातावे कलिरूपपिशाचस्य वचनं श्रुत्वा भीमः क्रोधमाग्नं बभूव पिशाचरूपकलेर्पारणार्थं धावितः, कलिना सह भीमो युद्धप्रकार्षीत्, क्रोधेन रक्तनेत्रे कृत्वा लीलया प्रेतरूपकलिना बलवान् भीमो निर्जितः, द्वितीयप्रहरे युद्धं कृत्वा कलिनाऽर्जुनोऽपि जितः, तृतीयप्रहरे नकुलोऽपि जितः, चतुर्थप्रहरे महद्देवोऽपि जितः, अथ चत्वारोऽपि आतरः पराजयं प्राप्ताः सन्तः सुप्ताः सन्ति, अस्मिन्नवसरे पश्चिमरात्रे युधिष्ठिरो जागृतवान् तदा कलिरूपपिशाच आगत्य युधिष्ठिरं वदति, हे राजन् ! भवतः पश्यतो भवद्भ्रातरं मारयिष्यामि, एतादृशं प्रेतवचनं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिर किञ्चिन्मात्रमपि क्रोधं न कृतवान्, प्रतिवचनमपि न दत्तवान्, क्षमा कृत्वा स्थितः, क्षमा कीदृशी ? सर्वकल्याणकारिका सर्वमन्त्रप्रीतिजनिका सर्वधर्मप्रधाना एतादृशी क्षमा राज्ञामंगीकृता, तदा राज्ञ उपशमं दृष्ट्वा प्रेतः शान्तिं गतवान् राज्ञो मुष्टिमध्ये चागतः, आतरः सर्वेऽपि उत्थिताः, तदा राज्ञिसंचनिनी सर्वाऽपि वार्ता युधिष्ठिरेण आतृणाग्रये कथिता, राज्ञा मुष्टिमुद्वाह्य प्रेतः स्ववशवर्तिभूतो दर्शितः, क्षमाप्रभावतोऽयं वज्रवर्ती जातः, एतादृशा अष्टोत्तरशतदृष्टान्ता लौकिकपुराणादावपि कलिषु-

दीप
पालिका
याख्या
११

लोकाः सर्वे प्रेतसदृशा भविष्यन्ति, राजलोका लुब्धा भविष्यन्ति, पुनरविवेकिनो लोका मूर्खाः कलाहीनाश्च भविष्यन्ति, दातारो दारिद्र्ययुक्ता भविष्यन्ति, लक्ष्मीधराः कृपणा भविष्यन्ति, पापिनो दीर्घजीवा भविष्यन्ति, उत्तमधर्मिणामाधुः स्तोत्रं भविष्यति, राज्ञा कुलानि हीनानि भविष्यन्ति, पुनः सेवका उत्तमकुशवन्तो भविष्यन्ति, सज्जना मनुष्या दुःस्त्रिनो भविष्यन्ति, दुर्जनो मनुष्याः सुस्त्रिनो भविष्यन्ति, एवं हे गौतम ! पंचमकालस्य स्वरूपं त्वं जानीहि ।

पुनर्लोकाः कलियुगस्य स्वरूपमेवं वदन्ति—द्राघयुगे राजा युधिष्ठिरोऽभूत्, एकस्मिन् दिने स वने गतः, तत्र वने एका बृहती गौः लघुगोस्तनपानं कुर्वती दृष्टा, स्वसमीपे ब्राह्मणमिति पप्रच्छ—इदमाश्वयं विपरीतं पश्य, तदा ब्राह्मणो वदति—हे राजन् ! आगामिकाले कलियुगस्ये हीनमस्मा मनुष्या भविष्यन्ति, लक्ष्मीं विना दुःस्त्रिनो सन्तौ मातापितरौ कस्मैचित् धनवते कन्यां दत्त्वा धनं कृत्वा ततः पश्चात् स्वनिर्वाहं करिष्यतः, एतादृशमुपनयं श्रुत्वा पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गतः, पुरतः समानश्रेणिबद्धजलभृतानि त्रीणि सरांसि दृष्टानि, तत्र प्रथमैकमरसो जलमुच्छलन् मध्यस्थं तटाकं त्यक्त्वा तृतीयसरसि पतति, मध्यस्थसरसि एकबिन्दुमात्रमपि न पतति; एतादृशमश्वयं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति इदं किंकाणम् ? ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! त्वं दृष्टुं-आगामिकाले यथा प्रथम-सरसो जलं द्वितीयं तटाकं त्यक्त्वा तृतीये पतितं तथा हे राजन् ! स्वस्य संबन्धिनं त्यक्त्वा अन्यलोकैः सह जनाः प्रीतिं करिष्यन्ति, पुनः राजा युधिष्ठिरोऽग्रे गच्छन्नेकमाश्वयं पश्यति जलेन क्षिप्तं बालुकासमूहं तस्य बहवो मनुष्याः संभूय रज्जुः कुर्वन्ति परं रज्जुः शुटति यत्नं कृतेऽपि न तिष्ठति, एतादृशं व्यतिक्रमं दृष्ट्वा राजा ब्राह्मणं पृच्छति, ब्राह्मणो वक्ति—हे राजन् ! कृषिकारकलोका नष्टमिः कलेशैः कलियुगे धनमुपार्जयिष्यन्ति, तद् धनं चौराऽग्निराजदण्डप्रमुखस्य भयेन मनुष्याणामन्यत्र गमने कृतेऽपि विनाशं यारयति,

हरिवंशकुलोत्पत्तिः ७, चपरेन्द्रोत्पत्तः ८, एकरिपन् सप्तयेष्टाधिकशतश्रुक्तिगमनं ९, असंयतिपूजा १०, एतानि दश वस्तूनि अनन्त-
काले गते सति भवन्ति । बहवो लोकाः क्रोधवन्तो भविष्यति, पुनर्दुःषपकालप्रभावतो लोका मर्यादां त्यक्ष्यन्ति, धर्मबुद्धेर्नाशो भवि-
ष्यति, लोका वक्रा मूर्खाश्च भविष्यन्ति, यथा कालहीनता भविष्यति तथा कुतीर्थे मर्ति धारयिष्यन्ति, पुनर्लोकाः परोपकार-धर्मव-
र्जिता भविष्यन्ति, महान्ति नगराणि ग्रामसदृशानि भविष्यन्ति, ग्रामाः इमशानसदृशा मयंकरा भविष्यन्ति, राजानः प्रजापालने
यमसदृशा भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! धनवन्तो व्यवहारिणो निर्धना भविष्यन्ति, पुनर्देवा दर्शनं न दास्यन्ति, मनुष्याणां जातिस्त्र-
यणञ्चानादीनि न भविष्यन्ति, मनुष्या लज्जापर्यादाहिता भविष्यन्ति, पृथिव्यां दुष्टजीवा बहवो भविष्यन्ति, पुनर्लोकाः परस्परं विभ्रं
दृष्ट्वा संतोषं प्राप्स्यन्ति, लोकानां पापकरणे चत्वारो हस्ता भविष्यन्ति, पुनर्धर्मकार्येऽलसाः प्रमादिनश्च भविष्यन्ति, आत्मनः कार्ये
लोकानामुदरमध्ये प्रवेशं करिष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! परजीवानामुपद्रवकरणे तत्परा भविष्यन्ति, पुनः पंचमकालसंबन्धिनो जीवा
महानिर्दया भविष्यन्ति, महादीर्घरोषधारका भविष्यन्ति, भद्रऋजीवान् विप्रतारयिष्यन्ति, धर्ममूर्तिमन्तः स्तोका भविष्यन्ति, पापा-
नापाकराः स्थाने बहवो भविष्यन्ति, अत्यन्त लोभवन्तो भविष्यन्ति, मिथ्यात्विनोऽभिमानिनोऽनाचारिणोऽन्यायिनश्च लोका बहवो
भविष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! कुलबध्वो लज्जापर्यादारहिता भविष्यन्ति, वैश्यासमानाश्च भविष्यन्ति, राजा भृत्येभ्यो दण्डं दास्यति,
पृथिव्यां तिग्मिभिलन्यायो भविष्यति, चौरकुले जाताश्चौरा भवन्ति परं राजानोऽपि चौरसदृशा भविष्यन्ति, लोकानां धनमपहरिष्यन्ति,
लोकांश्च दुरिद्रिणः करिष्यन्ति, पुनर्हं गौतम ! पंचमकालमध्ये लोकानामभिबर्ह्मी पीडां करिष्यति, गोप्रमुखाणां जीवानां बहुवधो
भविष्यन्ति, जिनाख्याः पतिष्यन्ति, पुनर्दुःखदारिद्र्यपद्रवमलोत्सर्गपारीप्रमुखैः कृत्वा धरित्री कृत्या भविष्यति, देशो भगं यास्यति,

स्वर्णपौरुषादिः सिद्धिं यास्यति, धैर्यादिगुणविरूपातस्य विक्रमादित्यस्य स्थाने स्थाने मनुष्या देवाश्च प्रशंसां करिष्यन्ति, पुनः स राजा सर्वलोकाणां दानसन्मानादिकं कृत्वा सर्वाननुष्णीकरिष्यति, रत्नान्मना च संवत्सरप्रभृतिं करिष्यति, यस्य देवा अपि रत्नवनं करिष्यन्ति, महाबलवान् प्रजापालकः परदुःखनिवाहकः परस्त्रीसहोदरो राजा विक्रमादित्यो भविष्यति, ततः पञ्चशतचतुरशीतिवर्षे (५८४) व्यतिक्रान्ते श्रीवज्रभवाभी भविष्यति, ततो दशमपूर्वार्धस्य कीलिकासंहननस्य च विच्छेदो भविष्यति, तदनन्तरं षोडशाधिकाष्टशतवर्षे (६१६) पुष्पमित्रेण साधं नवमं पूर्व विच्छेदं यास्यति, पुनर्मम निर्वाणाद् विंशत्यधिकषट्शतवर्षे (६२०) आचार्यादयो ग्राममध्ये स्थास्यन्ति (१), मम निर्वाणाद् नवाधिकषट्शतवर्षे (६०९) रथनूपुरनगराद् दिगम्बरमतोत्पत्तिर्भविष्यति, श्रीविक्रमादित्यात् पञ्चत्रिंशदधिकशतवर्षे (१३५) गते शक्री राजा शालिवाहनो भविष्यति, पञ्चाशीत्यधिकपञ्चशतवर्षे (५८५) गते हरिभद्रस्त्रिभविष्यति अनेकग्रन्थकर्ता महाप्रभावको, मन्त्रिर्वाणात् त्रिनवत्याधिकनवशतवर्षे (९९३) कालिकाचार्यो भविष्यति, यस्येन्द्रो वन्दनं करिष्यति, यः कालकस्त्रिः पर्युषणापर्व पञ्चमीतः चतुर्थ्यर्था कारणादानीतवान्, मार्तण्डेणात् सप्तत्यधिकद्वादशशतवर्षे (१२७०) व्यतिक्रान्ते वप्यमद्विस्त्रिर्भविष्यति सर्वविद्याविशारदः, तद्वाक्याद् गोपपत्रेते आमराजा ज्जिनालयं करिष्यति, तत्र सार्धत्रिकोटिस्वर्णप्रतिमां स्थापयिष्यति । मन्त्रिर्वाणात् त्रयोदशशतवर्षे (१३००) बहवो मतभेदा भविष्यन्ति, बहुसोहस्य कारणात् दुःषमकालप्रभावतश्चानेकगच्छभेदा भविष्यन्ति, केचित् तपोऽहंकारं कारयन्ति, केचित् धर्मान्यायां शिथिला भविष्यन्ति, क्रियावन्तोऽपि साधवः परस्परं क्लेशं करिष्यन्ति । पुनरस्यामवसर्पिण्यां दश अच्छेरका जाताः तानाह—

समवसरणे उपसर्गः १, गर्भापहारः २, स्त्रीतीर्थक्रमः ३, परिषद्भावः ४, कृष्णस्यामरकंकागमनं ५, चन्द्रसूर्यमूलविमानागमनं ६,

श्रेणिः ५, उपशमश्रेणिः ६, केवलज्ञानम् ७, परिहारविशुद्धि-स्रष्टृसंपराय-यथाख्यातचारित्र्याणि ८, सिद्धिभातिः ९, जिनकल्पकः १०, एतानि दश वस्तूनि जम्बूस्वामितो विच्छेदं यास्यन्ति, ततो दुःषमकालप्रभावतश्चतुर्दशपूर्वधारी जम्बूस्वामि प्रतिबोधकः निज-पट्टप्रभावकः श्रीप्रभवस्वामी भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधरः दशवैकालिककर्ता मनक-पिता श्रीशरयम्भवधरिः भविष्यति, तत्पट्टे चतुर्दशपूर्वधारी यशोभद्रधरिर्भविष्यति, तच्छिष्यौ सम्भूतिविजय-भद्रबाहुनामानौ चतुर्दशपूर्वधरौ भविष्यतः, ततो मम-निर्वाणात् सप्तत्यधिकशतवर्षे (१७०) अनेकशास्त्रकर्ता भद्रबाहुः स्वर्गे यास्यति, ततो मम निर्वाणात् पंचदशाधिकद्विशतवर्षे (२१५) चतुर्दशपूर्वधारी सम्भूतिविजयशिष्यः श्रीसूलिभद्रो देवलोकं यास्यति, ततः प्रथमं संहननं वज्रऋषमनाराचार्यं विच्छेदं यास्यन्ति, ततोऽर्थतः चतुर्दशपूर्व-स्रष्टृसंपराय-महाप्राणायामध्यानाख्यानि एतानि विच्छेदं यास्यन्ति, ततः पञ्चिर्वाणाद् त्रिशतवर्षे (३००) उज्जयिन्यां नगर्यौ सम्प्रति राजा भविष्यति, स च आर्यसुहस्तिस्त्रिणामुपदेशाद् जातिस्तरणज्ञानमवाप्य जैनधर्ममंगीकरिष्यति, स्वश्रुत-बलात् त्रिषुषट्मोक्ता भविष्यति, ज्ञानवात् दानवान् न्यायी धर्मज्ञो विनयवान् पराक्रमी च भविष्यति, मुक्ताफलवद् निर्मलजिनालयः कृत्वा धरित्रीं देदीप्यमानां करिष्यति, पुनः स राजा अनार्यदेशे लोकानामुपकारार्थं सम्यक्त्वधारिणां जीवाजीवादिनवतन्त्रविदामुप-देशदानार्थं तादृशानां भावकाणां धर्मसंयोगं कारयिष्यति, ततो महासंविज्ञगीतार्थानां साधूनां म्लेच्छधरित्र्यां विहारं कारयिष्यति, देवदानार्थं तीर्थकराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, एतादृशो महादृढधर्मा श्रुक्रमेण स्वर्गं यास्यति, पुनर्मन्त्रिर्वाणात् सम-अनया रीत्या तीर्थकराणां धर्मस्य सर्वदेशे प्रवृत्तिं करिष्यति, श्रीसिद्धसेनदिवाकराचार्यस्योपदेशं श्रुत्वा जिनशासनस्यो-ल्यधिकचतुःशतवर्षे (४७०) उज्जयिन्यां श्रीविक्रमादित्योराजा भविष्यति, श्रीसिद्धसेनदिवाकराचार्यस्योपदेशं श्रुत्वा जिनशासनस्यो-परि भक्तिमान् भविष्यति, सम्यक्त्वं सम्यगरीत्या पालयिष्यति, तस्य मन्त्रसिद्धा अग्निवेतालाद्यनेकदेवाः साहार्यं करिष्यन्ति, विद्या

ननु कुप्यन्तस्य पुत्रादि मविष्यति ८, नवमे शुक्ल सरोवरं दृष्टं तेन यत्र यत्र देशे जिनानां करणकाणि तत्र तत्र धर्मदानिर्भविष्यति ९, दशमे सुवर्णपात्रे क्षीरं भक्षयन् आ दृष्टस्तेन उत्तमा लक्ष्मीरधमगृहे गमिष्यति १०, एकादशे गजारूढो बानरो वनचरो दृष्टः तेन सुखारूढा दुर्जना मविष्यन्ति, इक्ष्वाकुवंशीयानां यादवप्रमुखाणां च हानिर्भविष्यति ११, द्वादशे ममुद्रो मर्षांशं भुञ्चन् दृष्टः, तेन राजानोऽन्या-
यकर्तारो मविष्यन्ति, क्षत्रियाश्च कुपार्गवासिनो मविष्यन्ति १२, त्रयोदशे महारथे वत्सा युक्ता दृष्टाः, तेन बृद्धावस्थायां चारित्रं जना-
न महीष्यन्ति, परं नत्सतुत्या लघुवयसः साधवो मविष्यन्ति, ये च वैराग्यभावेन चारित्रं ग्रहीष्यन्ति ते च प्रपादिनो मविष्यन्ति १३, चतुर्दशे महाधर्म रत्नं तेजोहीनं दृष्टम्. तेन भरते ऐरवते च साधवोऽसमाधिकराः कलहकरा उपद्रवकराश्च मविष्यन्ति, तथा
धमणा अपि स्तोका मविष्यन्ति १४, पंचदशे राज्ञः कुमारो वृषभारूढो दृष्टः, तेन क्षत्रिया मिथ्यात्ववासिनो मविष्यन्ति १५, षोडशे
गजकलभयुगलं युद्धं कुर्वन् दृष्टम् तेन मुनिवरा अल्पस्नेहा अकालव्यसनिनोऽहर्निशं युद्धकराश्च मविष्यन्ति, गुरुशुश्रूषाकरा न
मविष्यन्ति १६, एवं श्रुत्वा चन्द्रगुप्तो नाम राजाऽनशनं गृहीत्वा धर्मध्यानेन स्वर्गं गतः । इति षोडशस्वप्नविचारः कथितः । एता-
दृशं प्रभोर्वाक्यं श्रुत्वा गौतमस्वामी चित्ते विस्रयं विधाय प्रभोर्वन्दनां कृत्वा भाविस्वरूपं पप्रच्छ-अहो स्वाभिन् । लोकालोकप्रकाशक ।
पंचम-पृष्ठारकयोः स्वरूपं कथय, प्रभुर्वक्तिस्म-हे गौतम । त्वं सावधानीभूय शृणु-मम निर्वाणात् त्रिवर्षसाधार्ष्टमासे व्यतिक्रान्ते
चतुर्थारक उत्तरिष्यति, अग्रे च पंचमारक आयास्यति, ततो मम निर्वाणाद् द्वादशवर्षे व्यतिक्रान्ते तव मोक्षो मविष्यति, ततोऽस-
क्षिर्वाणाद् विंशतिवर्षे गते सुधर्मस्वामिनो मोक्षो मविष्यति, ततोऽस्मन्न्रिर्वाणाच्चतुष्षष्टिवर्षे गते बभ्रूर्ध्वं किं यास्यति, ततो जम्बूद्वीप-
मितो दश वरक्षन्ति विच्छेदं यास्यन्ति, तान्पाह-आहारकशरीरं १, मनःपर्यवज्ञानम् २, पुलाकलङ्घिः ३, परमावधिज्ञानं ४, अपक-

न्ताए वटमाणस्स पच्छिमे समये सोलससुमिणा दिट्ठा—तत्थ पढमे सुमिणे कण्ठरुखस्स साहा भग्गा १, वीए अकाले खरो अत्थमि-
ओ २, तइए चंदो सयच्छिद्दीभूओ ३, चउत्थे भूया नच्चंति ४, पंचमे दुवालसफणो कण्हसणो दिट्ठो ५, उट्ठे आगयं विमाणं पडियं
दिट्ठं ६, सत्तमे असुहदाणे कमलं संजायं ७, अट्ठमे खज्जोओ उज्जोअं करेइ ८, नवमे महासरोवरं सुक्कं दक्खिणदिसाओ भोवज्जलं लभ-
न्ति ९, दसमे सुनहो सुवण्णपत्ते पायसं भक्खेइ १०, इकारसमे हत्थिआरुट्ठो वणचरो दिट्ठो ११, दुवालसमे सायरं मंजायं मुंचइ १२,
तेरसमे महारहे वच्छा जुत्ता दिट्ठा १३, चउदसमे महभं रयणं तेअहीणं दिट्ठं १४, पनरसमे रायकुमारो वसहारुट्ठो दिट्ठो १५, सोल-
समे गयकलहज्जुयला जुज्जंता दिट्ठा १६, एएण सुमिणाणुसारेण सासणे किं किं भविस्सइ ? इह चंदगुत्तरस्स रायरस्स वयणं सुखा भइ-
वाहुगणहरो सुगएवहाणो भवोदहितारगो चंदगुत्तरस्स संवसमक्खं भणइ—चंदगुत्ता ! सुमिणाणुसारेण अत्थं कहेमि तं ब्रह्मा—प्रअम्वं सुग-
ममत उत्तरसुज्जं व्याख्यायते—षोडशस्वप्नानां मध्ये प्रथमं तावत् चन्द्रगुप्तेन राज्ञा कल्पवृक्षस्य आस्त्रा भग्नता दृष्टा, तस्य फलम् अतः पश्चात् कोऽपि
राजा संयमं न ब्रवीष्यति १, द्वितीयस्वप्ने सूर्यस्याकाले एवास्तत्त्वं दृष्टं तेन केवलज्ञानं विच्छेदं यास्यति २, तृतीये चन्द्रः अतच्छि-
द्रो दृष्टस्तेन एकस्मिन् धर्मेऽनेके मार्गा भविष्यन्ति ३, चतुर्थे भूता नृत्यन्तो दृष्टास्तेन कुमतिजना भूता इव नत्स्यन्ति ४, पंचमे द्वाद-
शफणः कृष्णसर्पो दृष्टस्तेन द्वादश वर्षाणि यावद् दुर्भिक्षं भविष्यति, कालिकप्रप्रमुखाणि भूतानि विच्छेदं यास्यन्ति, चैत्यद्रव्यभारि-
णो भिक्षुकाश्च, तत्र ये साधुधर्मकांक्षिणः ते सर्वे दक्षिणस्यां दिशि बलभ्यां गमिष्यन्ति ५, षष्ठे विधानं पतितं दृष्टं तेन जंघाधारणा-विधा-
नारणाश्च साधवो भारते ऐरावते च नाऽऽगमिष्यन्ति ६, सप्तमे कचवरधरित्र्यां कमलमुद्रितं दृष्टं तेन धर्मश्रुतां वर्णानां मध्ये वैश्यवर्ग-
मध्ये भविष्यति, सप्तरुचिश्राव्यजनानां भविष्यति, ७, अष्टमे खद्योत उद्योतं करोति, तेन जिनधर्मे उदयपूजासत्कारो न भविष्यति पर-

अप्राप्तं च तथाविधवेष्टारहितं ज्ञात्वा ते प्रथिलाः सर्वे विचारयन्ति—राजाऽप्राप्त्यो प्रथिलो जातौ अतएव अस्माकं कार्यं न कुर्वन्ति, अत एतौ उत्थाप्य अन्यौ राजाप्राप्त्यौ करिष्यामः, एतादृशं प्रथिल्लोकानां विचारं श्रुत्वा अप्राप्त्यो राजानं वक्तिरम, एते सर्वेऽपि लोका आवाप्तुं तथाप्य अन्यौ राजाप्राप्त्यौ स्थापयिष्यन्ति तदा कम्पि उपायं कृत्वा आचर्योः रक्षा कार्या, तदा राजा अप्राप्त्यं कथयतिरम, भवता कश्चिदुपायो विधेयो येनाऽऽत्रयो रक्षा स्याद्, तदा विचार्य अप्राप्त्यो वदति रम—हे राजन् ! अन्यः कश्चिदुपायो नास्ति अत आचरामपि प्रथिलौ भवाव तदा इ : राज्यं स्थास्यति, इति विचार्य राजाप्राप्त्यौ जानन्तौ अपि प्रथिलौ भूत्वा, एभिः सार्धम् आत्मराज्यरक्षार्थं मिलितौ, ततः कियति दिने गते यति पुनः सुवृष्टिर्जाता तदा नवीनोदकस्य पाने सति सर्वे लोकाः सावधाना जाताः । एवं दुःपप्रकाले क्रियावन्तो गीतार्था अपि हीनाचारिभिः सार्धं सदृशीभूय विचरिष्यन्ति । एतादृशं स्वप्नफलविचारं श्रुत्वा गृहस्थावासतः उद्विग्रीभूय श्रीवर्धमानस्वामिसमीपे व्रतमंगीकृत्य पुण्यपालो मोक्षसुखमागन् बभूव । अत्र केचिद् श्रीभद्रबाहुस्वामिना उक्तान् अपि स्वप्नान् कथाख्यायन्ति, तथाहि—‘‘ते षं काले षं, ते षं समए षं पाडलिपुरे नाम नयरे होत्था, जहा षं चंपा तहा मणियन्वा, तथ षं पाडलिपुरे नयरे पाडलनामवणसंडे होत्था, तथ षं पाडलिपुरे चन्दगुत्ते नाम राया होत्था, ते षं कालेणं ते षं समए षं चन्दगुत्तनामराया समणोवासणो अभिमगयजीवाजीवो जाव अट्टिमिज्जापवयणरागरत्तो, अह अणया कयावि पक्खियपोसहन्मि पडिजानगरमाणस्स सुहपत्तेसु ओहीरमाणे ओहीरमाणे सोलससुच्चिणा दिट्ठा, पासिता, चित्ता समुपक्का, अह कमेण दिवायरे उट्ठिए पोसहं पारेह । ते षं काले षं, ते षं समए षं संभूयविजयसीस्से भद्दनाहुनाम गणहरे जुणप्पहाणे गामाणुगामं विहरमाणे पंचसयसमणपरिवरिया पाडलिपुरे पाडलिवणसंडे समोसरिए, राया आगओ जहा कोणिए, पंचविहेणं अभिमगमेणं चन्दणेणं सोलससुमिणाणं अत्थं पुच्छह—भयवं ! अज्ज रयणीए मम धम्मचि-

पर्वकथा
संग्रहः

॥ ९२ ॥

युक्ता नाथमकुले, परन्तु धर्मोत्पत्तिः कालप्रयावतो नोत्तमकुले भविष्यति, इति पशुस्वप्नफलम् । यथा कश्चिद् मन्दबुद्धिः कृपिकारो धान्यबीजमूपरक्षेत्रे वपति तथा मूर्खबुद्धिमन्तः पुर्णमः पात्रापात्रपनालोच्य पात्रबुद्ध्या कुपात्रे दानं दास्यन्ति, इति सप्तमस्वप्नफलम् । अष्टमस्वप्नफलम्—स्वर्णकलशसदृशा ज्ञानादिगुणयुक्ताः साधवः स्तोका भविष्यन्ति न च तेषां पूजाप्रभावनामपि कोऽपि करिष्यति, परन्तु ये बाह्याऽऽम्बरवन्तो ज्ञानक्रियारहिताः साध्वाभासाः तान् लोकाः पूजयिष्यन्ति, गीतार्था अपि साधवो हीनाचारिभिः सह मिलिताः चलिष्यन्ति, यथा बहून् ग्रथिलान् लोकान् दृष्ट्वा सज्जनलोका अपि तेषां मध्ये मिलिताः सन्तः जानन्तोऽपि स्वयमात्मजी-वितरक्षार्थं ग्रथिला भविष्यन्ति तथा । अथ तत्कथा—पृथिवीपुरे नगरे पूर्णभद्रनामा राजा आसीद्, तस्य महाबुद्धिनिधानः चतुरः स-कलकार्यकुशलः सुबुद्धिनामा मन्त्रीश्चरोऽभूद् ; अथैकदा प्रस्तावे राजसभामध्ये लोकदेवनामा नैमित्तिकः समागतः, तदा अमात्येन पृष्टं हे नैमित्तिकचूडामणे ! आगामिकालस्य शुभाशुभवार्ता कश्चित् प्रकाशयतु, तदा नैमित्तिकेन निजनिमिचशास्त्रं सम्यक् पर्यालोच्य स्व-ज्ञानबलात् कथितम्—हे मन्त्रीश्वर ! अतो दिनाद् एकस्मिन् मासे मेघबुद्धिर्भवियति, तज्जलपानं च ये करिष्यन्ति ते सर्वे मनुष्या ग्रथिलाः म-विष्यन्ति, ततः पश्चाद् कियति दिवसे शुभा बुद्धिर्भविष्यति, तज्जलपानाच्च पुनः सर्वे सावधानाभविष्यन्ति; एतादृशं नैमित्तिकस्य वचनं श्रुत्वा राजा मातयाभ्यां नगरमध्ये घोषणा कारिता । यत् सर्वैः लोकैः पानीयस्य संग्रहः कर्तव्यः, तदनन्तरं सर्वैरपि राजवचनं श्रुत्वा पानीयस्य संग्रहः कृतः । अथ नैमित्तिककथनानुसारेण वर्षा जाता, तदा सर्वैरपि लोकैः वर्षापाानीयस्य पानं न विहितम्, क्रियति दिवसे गते पूर्वसं-गृहीतं जलं यदा सम्पूर्णं जातं तदा राजाऽमातयाभ्यां विना सर्वैः सामन्तादिभिरपि वर्षापाणीयं पीतम्, तेन च सर्वप्राप्तो ग्रथिलः जातः-अथ सर्वे लोका एकत्रीभूय नद्याः सन्तः नृत्यन्ति हसन्ति अन्याश्च कुवेष्टाः कुर्वन्ति, राजा मातयाभ्यां विना सर्वे तादृशं कुर्वन्तः राजानम्

दीप
मालिका
व्याख्यान

११

॥ ९२ ॥

हे स्वाभिन् ! अथ रात्रौ मया अष्टौ स्वप्ना दृष्टाः, ताननुक्रमेण भवतामग्रे कथयामि—जीर्णशालायां स्थितो हस्ती दृष्टः १, कृषिश्च-
पलतां कुर्वन् दृष्टः २, क्षीरवृक्षः कण्टकैर्घातो दृष्टः ३, चतुर्थे च स्वप्ने काको दृष्टः ४, पञ्चमे मृतः सिंहो भयं कुर्वन् दृष्टः ५, षष्ठे
स्वप्नेऽष्टचिभूमिकायामुत्पन्नमरविन्दं दृष्टम् ६, सप्तमे स्वप्ने उग्रक्षेत्रे वीजमृगं दृष्टम् ७, अष्टमे स्वप्ने स्वर्णकलशो मलानो दृष्टः ८,
इति राज्ञा उक्ते एतेषां च फले पृष्टे प्रभुर्वक्ति-हे राजन् ! एषां फलमेकाग्रचित्तेन शृणु—अस्मिन् पञ्चमकारके दुःख-दारिद्र्य-रोग-
शोक-भयैर्घातो गृहस्थाश्रमो जीर्णशालासदृशो भविष्यति; यस्मिन् गृहस्थरूपो हस्ती रक्तः सन् रथास्थितिः दुःखं च सुखं कृत्वा मान-
यिष्यति परमुत्तमसुखदार्जी ब्रतशालां नांगीकरिष्यति, इति प्रथमस्वप्नफलम् । पुनः पञ्चमकाले कपिवत् चपला अल्पसत्त्वा जीवा ज्ञान-
क्रियायामादरमात्रो न भविष्यति, साधवश्च शिथिलाचारा भविष्यन्ति, ये पुनः दृढव्रतधारका धर्मकार्ये शिथिलां दास्यन्ति तेषां हास्यं च
करिष्यन्ति, यथा ग्रामीणलोका नगरस्थलोकानां हास्यं कुर्वन्ति; तथा करिष्यन्ति, इति द्वितीयस्वप्नफलम् । तथा ज्ञाने क्रियायां च
भक्तिमन्तो जिनशासनोन्नातिकारकाः सप्तक्षेत्रीवित्तव्ययविधायकाः शुभगुणवन्तश्चारित्र्याभिणः क्षीरवृक्षतुल्या ये श्रावकास्तान् वेपमात्रधारि-
णोऽहंकारवन्तो गुणवत्साधुपुञ्जामसहमाना लिङ्गिनः कण्टकतुल्याः रोधयिष्यन्ति, इति तृतीयस्वप्नफलम् । यथा अतिस्वच्छजलभृतां वापीं दृ-
ष्ट्वा काको न तत्र रागं करोति, एवं ज्ञानक्रियायुक्तान् अपि साधून् स्वगच्छे दृष्ट्वाऽपि रागं न साधवः प्राप्स्यन्ति, यथा काकस्य रागं न वापी
प्राप्नोति तथा साधवोऽपि गच्छस्य रागं न करिष्यन्ति इत्यर्थः । परन्तु यत्र गच्छे मन्दाऽऽचाराः साधवः तत्र सुन्दरं स्वगच्छं त्यक्त्वा यास्यन्ति
आत्मनः पण्डितं मन्यमानाः, इति चतुर्थस्वप्नफलम् । जातिस्मृत्यादिरहितं सुतर्हिहतुल्यं जिनदर्शनं न परतीर्थिकात् परामर्शं प्राप्स्यति
परं परदर्शनानां भयं करिष्यन्ति, इति पञ्चमस्वप्नफलम् । पद्महृदे कमलोत्पत्तिर्मुक्ता, न अशुचिभूमौ, एवं धर्मोत्पत्तिरपि उत्तमकुले

आगतः, तत्र बहुलविप्रगृहे परमान्नस्य पाणं चके, तत्र पञ्च दिव्यानि प्रादुर्भूतानि । तत्र च मार्धद्वादशस्वर्णकोटीनां देवैर्वर्षा कृता । अनन्तरं क्रमेण विहरतः श्रीवीरप्रभोः गोपालक-चण्डकौशिकमर्प-शूलपाणियक्ष-संगमदेव-कटपूतनाव्यनवरीप्रमुखैः बहव उपसर्गाः कृताः, तथापि प्रभुध्वानात् किञ्चिन्मात्रमपि न चचाल; मेरुवज्रिदप्रकंपासीत्, श्रीवीरप्रभोः चातुर्मासीपण्मासी-द्विमास्यदि प्रचण्डतपः क्रियायामुद्यतस्य पश्चाधिरुसाध्वद्वादशवर्षाणि अतिक्रान्तानि । तस्मिन् समये जृम्भिकप्रामे ऋजुबालकानदीतीरे इयामाककुडुम्बिनः क्षेत्रस्य समीपे शालवृक्षस्याधोभागे गोदोहासनेन स्थितस्य षष्ठपोयुक्तस्य वैशालशुक्लदशम्यां तृतीयप्रहरे शुक्लध्याने वर्तमानस्य श्रीवीरप्रभोश्चतुर्णां वातिकर्मणां क्षये सति केवलज्ञानं केवलदर्शनं च समुत्पन्नम् । तत एकादश्यां मध्यमपापायां महासेनवने तीर्थप्रवर्तितम्, शक्रादिदेवैरेकत्रीभूय सपवसरणं रचितम्, पश्चाद् इन्द्रभूत्याचेकादश गणधराः श्रीवीरेण स्थापिताः । अथ प्रभोः चतुर्दशसहस्रमिताः साधवः संजाताः, चन्दनबालादिषट्त्रिंशत्सहस्रमिताश्च साध्व्योऽभूवन्, शंख-शतकादि एकोनपष्टिसहस्राधिकलक्षप्रमाणाः आद्वाः, सुल-।-रेवतीप्रमुखाष्टादशसहस्राधिकत्रिलक्षप्रमाणाः आविकाश्च संजाताः । अथ प्रभोश्चतुर्मासीनां संख्या कथ्यते—दीक्षाऽनन्तरं प्रथमचतुर्मासी अस्थिग्रामे शूलपाणियक्षगृहे कृता, त्रिचतुर्मासी चम्पानगर्याम्, विशालायां-वाणीयग्रामे द्वादश चतुर्मास्यः कृता, राजगृहनगर्यां नालन्दपाटके चतुर्दश चतुर्मास्यः, षट् चतुर्मास्यः मिथिलानगर्यां भगवता कृताः, द्वे चतुर्मास्यो मद्रिकानगर्यां कृते, एका चतुर्मासी आलम्बिकानगर्यां कृता, एका चतुर्मासी भवस्तीनगर्यां कृता, एका च मध्यमपापायां हस्तिपालराज्ञः सभायामन्तिमा कृता, तत्र अन्तिमचातुर्मास्यां श्रीवीरप्रभुः स्वस्याधुषोऽन्तं ज्ञात्वा मन्थलोकोपकारार्थं षोडशप्रहरान् पापावद्देशनादत्तवान्, तस्मिन्नवसरे पुण्यलराजा प्रभोर्वन्दनार्थमागतः, श्रीवीरप्रभोर्वन्दनां कृत्वा हस्तद्वयं समुपटीकृत्य इति-वक्ष्यमाणं पृष्ठवान्-

सहृदिककुमारीणामासनानि चकम्पिरं, अवधिना प्रमोर्जनम ज्ञात्वा अत्यन्तप्रमुदिनाः सन्त आगत्य जनमकार्यं कुर्वन्ति । तदनन्तरं-
चतुष्पष्ठिसुरेन्द्राणामासनानि चकम्पिरं, तत्तस्तेऽपि अवधिना विज्ञाय अत्यन्तप्रमुदितः सन्त आगत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य जिनान्भवं
जिनं च नत्वा पातरमवस्थापिनीं निद्रां दत्त्वा प्रभुं गृहीत्वा मेरुपर्वतोपरि गत्वा स्नात्रमहोत्सवमहंभूविक्रया चक्रुः । पश्चात् मातुः
समीपे स्थापयित्वा पातरवस्थापिनीं निद्रां संहृत्य नमस्कृत्य स्वस्थानं जग्मुः । अथ यस्माद् दिनात् प्रभुर्गर्भे आगतस्सामाद् दिनाद्
राजा धनधान्यैर्बुद्धिमाप, स्वर्णारत्नादीनां च वृद्धिः संजाता, ततो गुणनिष्पन्नं सर्वस्वजनसमक्षं माता-पितृभ्यां द्वादशे दिने वर्षपान-
कुमार इति नाम प्रदत्तम्, देवैश्च अनन्तसत्त्वमनन्तधैर्यं दृष्ट्वा महावीर इति नाम विदधे । अथ भोगसमर्थं ज्ञात्वा पित्रा परं प्रमोदतो
यशोपतीनामन्या राजकन्यया सह पाणिग्रहणं कारितम् । अथ प्रभोः सुपार्श्वनामा पितृव्यः, नन्दिवर्धननामा ज्येष्ठो आता, सुदर्शना-
नाम्नी भगिनी, यशोमती नाम्नी पत्नी, प्रियदर्शानाम्नाम्नी च पुत्री आसीद् । श्रीवीरप्रभुः अष्टाविंशतिवर्षाणि यावद् गृहावासे तस्थौ ।
मगवता पूर्वं गर्भे एवाभिग्रहः कृतोऽभूद्यत् जीवतोः सतोः मातापित्रो मया दीक्षा न गृहीतव्या इति । अथ मातापितृभ्यां देवलोके
प्राप्ते अभिग्रहं पूर्णं सञ्जातं ज्ञात्वा प्रभुर्दीक्षां ग्रहीतुं तत्परोऽभूत्, तदा नन्दिवर्धनराज्ञ आग्रहात् पुनरपि वर्षद्वयं गृहस्थावासे तस्थौ;
तत्र सांवत्सरिकं दानं दत्तम् । अथ लोकान्तिकदेवा आगत्य जानन्तमपि प्रभुं दीक्षावसरं ज्ञापयन्ति-‘अहो स्वामिन् ! धर्मतीर्थ-
प्रवृत्तिं कुरु’ इति देववचनं श्रुत्वा प्रभुः षष्ठतमया संयुतः चन्द्रप्रमानाम्नाम्नीं शिबिकामारुह्य देवमनुष्यपरिकरेण युतः क्षत्रियकुण्डनगरतो
निःसृत्य ज्ञातवनखण्डे आगत्य शिविकातः उत्तीर्य मार्गशीर्षकुण्डशम्यामपराङ्गे एकाकी एकदेवदूष्येण वस्त्रेण सहितः दीक्षां जग्राह ।
तस्मिन् समये चतुर्थं मनःपर्यवज्ञानमुत्पन्नम् । अथ दीक्षां गृहीत्वा प्रभुरन्यत्र विजहार । प्रव्रज्यादिनाद् द्वितीये दिने कोट्टाकसन्निवेशप्राप्ते

प्राणतनामदशपदेवलोकस्य पुष्पोत्तरविमानाच्छ्रुतः, आषाढशुक्लपष्ठीदिने उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोगे आगते सति क्षत्रियकुण्डप्राप्तन-
गराधिपतिश्रीसिद्धार्थराज्ञो भार्यायाः त्रिशलायाः कुक्षानुत्पन्नः । यस्यां राज्ञौ भगवानुत्पन्नः तरयां राज्ञौ गर्भमावात् त्रिशलाया इत्या चतुर्दश
स्वप्ना दृष्टाः, तानाह-सिंहः, गजः, वृषभः, लक्ष्मीः, पुष्पापाला, चन्द्रः, सूर्यः, ध्वजः, पूर्णकलशः, पद्मसरः, समुद्रः, देवविमानम्, रत्नराशिः,
निर्धुमाग्निश्च । एवमेते स्वप्नाः क्रमेण दृष्टाः ॥ ततः चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामर्धरात्रे श्रीवीरप्रभोः जन्म जातम्, तरिपन् सपथे षट्पंचा-

*—अत्र सामान्येन नाममात्रेण संक्षिप्तं श्रीवीरचरित्रं दर्शितम्, अतएव देवलोकत् च्युत्वा आषाढशुक्लषष्ठ्यां देवानंदगर्भगमनं तथैव
द्वयशीतिदिनव्यतीते हन्तरेण त्रिशलागर्भे अवतारितः, (गर्भापहारः कारितः, इत्यर्थः) एष च विशेषार्थो न दर्शितः । जैनसिद्धांते विशेषार्थे विद्यमाने
तिदिनव्यतीतेषु सत्सु हरिणोगर्भे विदेवेन त्रिशलागर्भे स्थापितः श्रीवीरप्रभुः । एतद्विशेषव्याख्याविद्यमानेऽपि पंचाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याऽवसरे
तस्योल्लेखो न कृतः, तेन तस्य तत्र अभावो न भवति, तथैव अत्राऽपि देवानंदगर्भगमने विद्यमानेऽपि तस्योल्लेखो न कृतः, तथापि तस्य अभावो न
भावेति, अतएव अत्र सामान्यविशेषापेक्षया तद् अवगंतव्यम् । किमुक्तं भवति श्रीवर्द्धमानस्वामिनः विशेषतः षट्सु कल्याणकेषु आगमानुसारेण विद्य-
मानेषु अपि, अत्र सामान्यपेक्षया त्रिशलागर्भगमन-जन्म-दीक्षादिपंचकल्याणकानि वक्तानि, तथैव पंचाशकसूत्रवृत्तावपि-सर्वजिनेन्द्रापेक्षया न्यवन-
जन्म-दीक्षादिपंचकल्याणकानि-सामान्येन उक्तानि । परं च कल्प-स्थानांग-आचारांग-आवरणकनिर्मुक्ति-चूर्ण्यादिआगमेषु-महापुरुषचरित्र-वीरचरित्र-
विशेषालाकापुरुषचरित्र-कल्पनिरुक्त-टिप्पणकादि प्राचीनशास्त्रेषु च विशेषेण न्यवन गर्भसंक्रमण-जन्म-दीक्षादिषट्कल्याणकानि दर्शितानि, तेनात्र
न्यविशेषापेक्षया च अस्य विशेषनिर्णयो कल्पद्रुमकलिकाया प्रथमव्याख्यानात्, अस्मात् निर्मितदृष्टपुरुषाणानिर्णयस्योत्तरार्धोक्तं अवगंतव्य इति
मणिसागरः ।

विवरन् जीवितस्वामिश्रीपद्मावीरप्रतिमावन्दनार्थं गतः, एतस्मिन् प्रस्तावे संप्रति राजा राजमार्गे गच्छन् सुस्थितस्वरि दृष्ट्वा जातिस्मरणमाग्नं बभूव । ततः राजा समीपे आगत्य बहुभक्तिपूर्वकं श्रीगुरुं ननाम । काद्वयं संयोज्य राजा गुरुं प्रति वक्तिस्म-हे स्वामिन् ! मां जानीध्वं इति पृष्टे गुरोः-हे राजन् ! भवन्तं को नाम न जानाति ? ततो राजा पुनरुवाच-हे ज्ञानसमुद्र ! ज्ञानविशेषेण भवताऽब्रह्मपलक्षितो न वा ? इति मया पृच्छ्यते, तदा स्वरिश्चमत्कारं प्राप्य श्रुतज्ञानोपयोगं दत्त्वा उवाच-भो राजन् ! त्वं पूर्वमेव संवेगवानस्माकं शिष्यो बभूव, उत्तमदीक्षाप्रभावतो भवान् राजा जातः, एषा च सम्पत् प्राप्ता । एतादृशं गुरोर्वचनं श्रुत्वा आचार्ये प्रीतिमान् राजा वक्ति-हे स्वामिन् ! मया बुभुक्षितेन रंकेन इदं राज्यं प्राप्तं तत्सर्वं शुष्माकं प्रसादफलं; इतरथा मम राज्यं कुतः ? तस्मादिदं राज्यं भवद्भिर्प्राप्तं; यथाऽहमनुष्णी स्याम्, एतादृशं राज्ञो वाक्यं श्रुत्वा गुरुरुवाच-हे निर्मलबुद्धे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्यस्य वाञ्छा नास्ति, वयं तु क्षरीरेऽपि निःस्पृहाः किं पुनः राज्ये, तस्माद् हे राजेन्द्र ! अस्माकं राज्येन सह किमपि प्रयोजनं नास्ति, इदं राज्यं भवद्भिः पुण्यात् प्राप्तं; ततो हे राजेन्द्र ! पुनः पुण्ये उद्यमः कर्तव्यः, निर्मलं समयकत्वं च पालनीयम् । श्रीजिनेश्वरजगन्नाथस्य निरन्तरं पूजां कुरु । पुनः सुसाधूनां निर्ग्रन्थानां पंचसमितिस्मितित्रिगुणितगुप्तानां सत्त्वदशभेदसंयमपालकानां द्विचत्वारिंशद्द्वारदूषणवर्जितानां भव्यजीवोपकारकाणां सेवां कुरु, दानादिचतुर्विधस्य धर्मस्याराधने उद्यमं कुरु, एष धर्मो विशेषेण पर्वसु आराधनीयः, एतादृशं गुरुवाक्यं श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! संवत्सरादि समस्तपर्व जिनशासने प्रसिद्धं वर्तते, तस्य पर्वणो महिमा श्रावकैः बहुतरो मन्यते; परं लोकोत्तरं दीपावलिपर्व कुतः प्रवृत्तं ? अस्मिन् पर्वणि चारुवस्त्रभूषणादीनि मनुज्या धारयन्ति, पुनः वृषभादिभृंगरंजनक्रियां गृहगणप्रमुखसंस्कारादीनि च कुर्वन्ति, तस्य किं कारणम् ? इति राज्ञा पृष्टे सति गुरुर्वक्तिस्म-हे राजन् ! एतस्य सम्बन्धं त्वमेकाग्रचित्ततया शृणु । श्रीवर्धमानस्वामी

धर्मकर्मणि विधाय तत्पर्वाराधनीयं, येनेह परत्र च सर्वेष्वसिद्धिः ॥

संवद्धयोमरसाष्टरात्रिप्रमिते (१८६०), मासे शुचौ शोभने । पक्षे प्रोज्ज्वलतायुते सुविहिते, सम्यग्द्वितीयातिथौ ॥

श्रीपुज्यजिनहर्षस्वरिगणभृदाज्ये मुद्राष्टाहिका—व्याख्यानं सुगमं हितं सुविहितं भीजेसलादौ पुरे ॥ १ ॥

श्रीमंतो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिपाः सागरा-स्तच्छिष्याऽमृतधर्मवाचकवरा आसन् स्वधर्मदराः ॥

तच्छिष्यैर्जिनराजराजिचरणांभोजप्रसक्तैः क्षमा-कल्याणामिश्रपाठकैः सुमनसां श्रद्धावतां प्रीतये ॥ २ युग्मं ॥

सुनेरुदयरंगस्या-ग्रहाद्याख्यानामादरात् ॥ इदं व्यथायि प्राचीनं पद्यबन्धं विलोक्य तत् ॥ ३ ॥

॥ इति पर्युपणाष्टाहिकाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥

अथ दीपमालिकाव्याख्यानम् ॥ ११ ॥

श्रीनेमिदां जिने नत्वाऽजिमंगलपुरे स्थितम् । दीपोत्सवस्य व्याख्यानं, लिख्यते देवभाषया ॥ १ ॥

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रस्य मध्यखण्डे मालवदेशे ब्रह्मकातुल्या उज्जयिनी नाम नगरी बभूव । तस्यां सूर्यवत् तेजस्वी भूगुणमम-
न्वितः संप्रतिनामा राजा राज्यं करोतिरम । अथैकदा उज्जयिन्यां सुस्थितस्त्रिनामा आचार्यः षट्षिंशद्गुणैर्विभ्राजमानो प्रामातृग्रामं

दार्थमुद्यतो भवति, तावदेव सा तस्य खड्गधारां वनन्ध, न पुनस्तस्य सत्त्वस्य. ततो राजा खड्गधारान्वधनाद्विलक्षः सन् कंठनाल-
विडम्बकं नवं नवं खड्गं गृहीतवान्, यदासौ भूषतिर्मनागपि सत्त्वात् चञ्चल तदा ते स्त्रियो स्वकीयं रूपं प्रादुःकृत्याऽप्यादराज्यज-
येत्सुचतुः, पुनश्च—

जय ! त्वं वृषभस्वामि ! कुलसागरचन्द्रमाः । जय ! सत्त्ववतां धुर्यः, जय ! चक्रीशानंदनः । ॥ १ ॥

अहो ! तव धैर्यं ! अहो ते मनसो निश्चयः ! यत्स्वस्य विनाशेऽपि मनाक् स्वयत्वं न त्यक्त्वान्. देवेन्द्र ! स्वसभायां देवानां
पुस्तवातुलं सत्त्वं विशेषतः प्रशंसं, हे राजन् ! आवाभ्यां अश्वद्वानाभ्यां स्वर्गादागत्य स्तनिश्चयान्त्वं क्षोभयितुमारब्धः, परं त्वां
क्षोभयितुं कोऽपि न समर्थः. हे जगत्प्रभुकुलावतंस ! हे वीर ! त्वयैव इयं पृथ्वी रत्नद्वरिति सत्यं नाम विमर्ति, इत्थं तयोः स्तुवत्योस्तत्र
देवेन्द्र उपागमत्, जयजयशब्दमुच्चरन् पुष्पद्युष्टिं च कृतवान्. तदा प्रतिज्ञाश्रया उर्वशी इन्द्रेण सोपहासं निरीक्षिता सती तत्पुरुषो
नृपगुणान् जगौ. इन्द्रेऽपि तस्मै वरमुकुटकुण्डलांगदहारान् दत्त्वा च ताभ्यां सह स्वर्गं ययौ. सूर्ययज्ञा अपि सत्यप्रतिज्ञः प्रमुदितः
सन् सन्नीत्या पृथ्वीं पालयतिस्. अथ स राजा भरतेशवत् पृथ्वीं जिनगृहमंडितां कुर्वन् श्रीसंघयात्रया जन्म पवित्रयन् भीयुगादि-
जिनचरणवत् नित्यं चतुर्दश्यष्टमीपर्व आराधयामास, तथा व्रतधारिणः श्रावकान् स्वगृहे भोजयामास. पूर्वं भारतेन कांकिणीरत्न-
रेखाभिः श्रावका अंकिताः, सूर्ययज्ञा तु सौवर्णीयवीतेन तेन तैचिताश्चक्रिरे. तस्य राज्ञ उदारचरिता बहवः कुमार आसन्. यथा
ऋषभस्वामिन ईक्ष्वाकुवंशो बभूवते, तथा सूर्ययज्ञसः सूर्यवंशोऽभवत् ; सोऽप्येकदा पितृवत्स्वरत्नदर्पणे पश्यन् संसारासारतां धारयन्
केवलज्ञानं प्राप्य बहून् मन्थयन् प्रतिबोध्य मुक्तिं प्राप । इति निजनिमग्नदृष्टपालने सूर्ययज्ञोत्पत्तकथा ॥ मन्थारम्भमिष्टाद्विकापर्वणीत्यं

करणमंगीकृतमेव, अहमेकदा त्वत्परीक्षार्थं त्वत्तत्त्ववाचितवती, त्वं तु दृष्ट्वा स्वल्पेन कार्येण कोवचशं गतः, हे नाथ ! अहं शीलादपि सुखादपि उभयम्माद् भ्रष्टा, तस्मान्मम चिताप्रिसेवनमेव श्रेयःशरणमस्तु. इति तद्वचः श्रुत्वा तन्मग्नमानसो नृपः स्ववाक्यं स्मरन् जगाद, हे प्रिये ! ताततातेन च यत्कृतं तत्पर्वणो नाशं तत्पुत्रोऽहं कथं कुर्वे ? हे हरिणाक्षि ! मम सकलां पृथ्वीं कोशं गजाश्वदीं च सर्वान् त्वं स्वयं गृहाण; परं येन न सौख्यं, न च धर्मस्तदकृत्यं धं मा कारय ? ततः सापि ईषद्विहस्य कोमलबाण्या प्रोवाच, हे राजन् ! भग्नदृशां सत्यवचनमेव सद्गुह्यं, यतो येन पापिना स्वांगीकृतविधातः कृतः सोऽश्रुचिलस्य भारात्पृथ्वी अतिपीदति. हे नाथ ! यदि त्वया इदमपि कार्यं न सिद्ध्यति तदा राज्यादिदातृत्वं कथं सेत्स्यति ? त्वदर्थं मया पितुर्विद्याधैश्वर्यं त्यक्तं मयैतद्राज्यादिना किं कुर्वे ? अथ हे स्वामिन् ! यदि पर्वभंगं न कर्त्ता, तर्हि मत्पुत्रतो युगादीशप्रासादं पातय ? इति तद्वचनश्रवणमात्रेणैव नृपो वज्राहत इव मूर्छां प्राप्य गतचैतन्यो भुवि पपात. तदैव मंत्रिणा आदेशादङ्कुलैस्तत्परिकरजनैः शीतलजलादिसंसेक्रान्तृपो लब्धचैतन्यो विहितः; अथ धैर्ययशा नृपः स्वपुरःस्थितां तां स्त्रियं दृष्ट्वा कुपितो जगाद, रे अवमे ! अयं तवाचारो बाण्या मत्पुरः स्वकुलाधमतां विकिरति, यत उद्गातवदाहारो भवेत्, त्वं विद्याधरपुत्री न, किंतु चांडालपुत्री दृश्यसे, मया मणिभ्रमेणैव काचखंडादरश्मके, यो देवसैलोज्ज्वलनाथसैलोज्ज्वलपर्वदितस्तप्रासादमंगकृत् कोऽपि कथं भवेत् ? तस्मात् हे स्त्रि ! स्वयं स्ववचसा बद्धं मामनृणं कर्तुं धर्मलोपं विनाऽन्यथाचरस्व ? पर्वलोपं चैतन्यध्वंसं चाह सर्वथा न करोमि, तत् श्रुत्वा सापि ईषद्विहस्य पुनस्तमुवाच-हे नाथ ! अन्यदन्यदिति च तद्वचो दूरतो याति, यदीदं त्वं नांगीकर्त्ता, तर्हि त्वं स्वयं स्वपुत्रस्य शिशिलेनत्वा सद्यो मल्लं देहि ? अथ राजा विस्मय्य नदतिस्म, हे सुलोचने ! मत्सुतो मत्कोभवत्, तस्मान्मम शिरस्तव कारतलस्थमस्तु, इत्युक्त्वा नृपः करेण खड्गं गृहीत्वा यावत् स्वशिरच्छे-

तपश्च कर्त्तव्यं, जिनपूजाश्च विधेया, इत्यमेतां पर्वणिषाधयन् जनः पुण्यान्यर्जयति, ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयित्वा मुक्तिं याति, अतो हे कान्ते ! सप्तम्यां त्रयोदश्यां च लोकप्रबोधाय अयं पटहोद्घोषो मया देव्यात्प्रजापते. अथोर्वशी एतन्नृपवचः श्रुत्वा तस्मिन्मन्त्रेण तत्कृतापि मायवचनप्रपञ्चेन जगाद, हे नाथ ! इदं मनुष्यत्वमिदं रूपमिदं राज्यं सर्वं तपःकृशादिभिस्त्वया कथं विह्वल्यते ? यथेच्छं सुखानि भुञ्ज्व ? पुनर्मानवो भवः क ? राजसङ्क्रोशाश्च क ?

अथ कर्णयोस्तस्य पुत्रपुत्र्यं तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तु । उवाच रे धर्मनिद्रामलिनस्वभावेऽधमे ! इयं तव बाणी मनागपि विद्याधरकुलाचारोचिता न दृश्यते, तव सकलं चातुर्यं धिक्, रूपं वयः कुलं च धिक्, येन त्वं जिह्वादिकं मद्धर्मकृत्यं निद्रसि, पुनर्मनुष्यत्वमद्-पारोक्ष्यराज्यादीनि तपसा प्राप्यते, तत्रापि कः कृतज्ञो नाराधयेत् ? यो नाराधयेत् सकृत्तप्त एव, धर्माधनतो हि देहस्य विह्वलनं न स्यात्, धर्मं विना केवलं विषयैस्तु विह्वलनमेव, तस्माद्यथेच्छं धर्मः कर्त्तव्यः, पुनः पुनर्मानवो भवः क ? व्रजधीः का ? मुगसिंहादिबाला अपि अष्टम्यां पाश्चिके चाहारं न गृह्णति, तर्हि अहं कथं गृह्णामि ? तेषां ज्ञातृत्वं च धिगस्तु, ये सर्वधर्मकारण पर्वराधनं न कुर्वन्ति श्रीयुगादिजिनोपदिष्टमिदमुत्तमं पर्वारितं, तदहं तपो विना, कंठगतमाणिरपि पर्वं दृष्ट्वा न कुर्वे, हे त्रि ! मम राज्यं प्रयातु, प्राणक्षयोऽस्तु, परं पर्वनयसोऽहं अष्टो न भवामि ! तत्र इत्थं क्रोधशूलं नृपवचः श्रुत्वा उर्वशी मोहपायां कुर्वती पुनरुवाच—स्वामिन् ! भवतः कायक्लेशो माभूदिति प्रेमरसत एव मयैतद्वचः प्रोक्तं, तस्मात्क्रोधावसरोऽत्र नास्ति, पूर्वतु आवाभ्यां पितृव्यव्यविमुखीभ्यां स्वच्छन्दं चासी नृपतिर्न हतः, सांप्रतं पूर्वकर्मपरिपाकात् त्वं चरो वृत्तस्तेनावयोः संसारसौख्यं शीलं च सर्वमकस्माद्गतं, यदि स्वाधीनपुंस्त्रि-योर्योगो भवेत्तदा सांसारिकं सुखं स्यात्, अन्यथा रात्रिदिवसयोः पञ्चदिवसमेव, हे स्वामिन् ! पुरा नाभ्येयजिनाग्रे त्वया तु मद्वाक्यः

उवाच. आत्रां मणिचूड विद्याधराजस्य पुत्र्यौ, आचालयात्कलारवेवादारवत्पौ अभूताः, क्रमेण प्यौवनं प्राप्ते वीक्ष्य अस्मत्पिता वचिर्वा
 कर्तुं लभ्यः, आत्रां स्वपदस्थं पतिमलममाने स्थाने अर्हत्वेत्यानां नमस्याभिनिर्जनं जन्मसफलं कुर्वहे। पुनर्मावो भवः क्व ? इयम-
 योध्यापि तीर्थभूतास्ति, अतोऽत्र भरतकारिते चैत्ये आदिजिनं नमस्कृत्तुमावयोरागमनभूत्. एवं कथयंत्योस्तयोर्मन्त्री उवाच-अमुना
 सूर्ययशसानुपेण सह युवयोः संगमः श्रेष्ठो; यतोऽसौ ऋषभस्वामिनः पीत्रो भरतचक्रिणः पुत्र सर्वकलासंपूर्णः सौम्यः सद्गुणवाच-
 बलवांश्च अस्ति तस्माच्चिचित्तं ऋषभस्वामी युवयोस्तुष्टो यदुक्तं अस्मात्सूर्ययशा वरः प्राप्ताः। मंत्रिणि एवं वदति सति ते तन्नुचतुः
 आवां हि स्वाधीनं पतिं मुक्त्वा नयं पतिं नैवाश्रयावहे. ततोऽपान्त्यो नृमात्रया ते इत्यवोचत्, युवयोर्वाचमन्यथा कुर्वन्नुशतिर्मया निषे-
 ध्यः, मंत्रिणा एवमुक्ते सति तदैव श्रीयुगादीशसमर्थं तेषां पाणिप्रहोत्सवः संज्ञातस्तत्तयोः प्रीतिरसाकृष्टो भूयतिः संमारे तन्नोद्यमेव
 मारं मन्यमानोऽहर्निशं ताभ्या सह विविधात्मयोगान् भुञ्जानो विरम्यतान्यकृत्यः सुखेन कालं निनाय। अथ एकदा संध्यासमये ताभ्यां
 पत्नीभः। युतः सूर्ययशा नृपो गवाक्षं ययौ, तदा भो लोकाः! श्रोष्टमीपर्व भावि, ततस्तदाराधने सादरैर्मोक्षयमिति पटहोद्घोषणां ताभ्यां
 कपटस्त्रीभ्यां श्रुत्वा ततोऽासरं विज्ञाय रंभाऽज्ञानतीव नृपतिं प्रति सादरा सती संभावादनकारणमपृच्छत्। नृपतिरुवाच हे रंसे! शृणु,
 अस्माकं तातेनोक्तं चतुर्दश्यष्टमीरूपं पर्वस्ति, यथाप्रावस्या पौर्णमासी अष्टाहिकाद्वयं चातुर्मासत्रियं वार्षिकं पर्युषणारव्यं च पर्व एतानि
 अन्यान्यपि पर्वाण्युक्तानि संति; ज्ञानाराधनार्थं पंचमी च प्रोक्तास्ति। एतेषु पर्वदिनेषु विहितं पुण्यं स्वर्गमोक्षसुखप्रदं भवेत्. तस्माच्चतुः-
 पन्थीमखिलं गृह्यपापारं परित्यज्य शुभं कर्म विधेयं; पुनश्चतुःपन्थी स्नान-स्नान-संग-कलह-यतकीडा-परहरय-मात्सर्य-क्रोधादिकृपा-
 यत्संनमसादादि न किमपि कर्तव्यं, प्रियेभ्योपि समता न विवेका, परमेष्ठिस्मरणादिषु मध्यानवता भाव्यं, साधयिके योषधं च पष्ठष्टमप्रमुखं

कपते, समुद्रो वा मर्यादां त्यजेत्, कल्पमृक्षो वा निष्कलो भवेत् तथाप्येव कंठगतैः प्राणैरपि जिनाज्ञावत् स्वकृतं निश्चयं न मुञ्चति, अथोर्व-
शीर्द्रवचः शुत्वा किञ्चिन्मनसि विचार्य प्रत्युत्तरमुवाच-हे स्वामिन् ! युक्तायुक्तव्रत्वं मनुष्येषु निश्चयं किं श्लाघ्यं ? यः सप्तधातुनिष्पन्न-
सीरोऽन्नजीवकः स देवैरप्यचाल्य इति कः श्रद्धयाति ? मद्गानरमपूरेण केयं विवेकप्रमुखा गुणा न विलयं याति ? तत्र गत्वा तमप्यहं
सद्यो ब्रताद् अंशयिष्ये, इति प्रतिज्ञां विधाय रंभया सहिता उर्वशी हस्तेन वीणां दधाना स्वर्गात् भूमिमवतरतिस्म; अयोध्यानिऋटोद्याने
च श्रीऋषभस्वामिनश्चैत्ये मोक्षोत्पादकमत्यद्भुतं रूपं कृत्वा गायतिस्म; तद्गानमोहिताः पक्षिमुगसर्पाद्या अपि आलेख्यलिखिता इव पापा-
णवटिता इव वा निश्चरन्नेत्रास्तरशुः ।

इतश्च श्रीसूर्यपञ्चा अश्वं बाहयित्वा पश्चाद्बलमानः पथि तयोरतिप्रधुरगानध्वनीन् शुश्राव, तदा बाजि-गज-पत्तयः पदमपि यानेऽसम-
र्था अभूवन् . एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा नृपोऽपत्यं प्रति सादरमुवाच-भो मंत्रिन् ! संसारे नादसमः सुखदः कोऽपि न दृश्यते. यद्ब्रह्मात्पञ्चो-
ऽप्यमी ईदृजमोहिताः संति । नादेन देव-दानव नृप-कामिन्यादयः सर्वेऽपि प्रायो वशी भवन्ति. ततो वयमपि ऋषभस्वामिनं नमस्कृत्स्म
तत्र चैत्ये यापस्वन्न गत्वा एतद्दुर्गेयस्वादमपि लभस्यामहे । इत्थमामंत्र्य तद्गानमोहितो भूपालो मंत्रिणा सह जिनचैत्यान्तर्जनाम् । तत्र
हस्तयोर्वीणां विअत्यौ, गीतध्वनिं कुर्वत्यौ कामभार्येण दिव्यसौन्दर्ये दे कुयारिके विलोम्य स्नेहचक्षुर्विमुक्तैः कामबाणैर्दृष्टि विद्धो नृपश्चि-
तयामास. एतयोरिदमत्यद्भुतं रूपं कस्य पुण्यवतो भोगाय भविष्यति ? ततो राजा मुहुर्मुहुरत्ययोश्चक्षुषी क्षिप्न् युगादीशितुः पादौ प्रण-
म्य चैत्यान्निःसृत्य बहिर्प्रदेशे उपविष्टस्त्वयोः कुलादिकं ज्ञातुं मंत्रिणे आदिष्टवान् . मंत्र्यपि नृपादेशात्तयोः समीपं गत्वा सुखामधुरया
वाचा संभाष्य इत्थमालात. हे कन्यके ! युवां के ? युवयोः पति कः ? किमर्थमिहागमनं चेत्येतत्सर्वं वदत. अथ मंत्रिवचः श्रुत्वा तयोरैका

रमणं प्राप्य जिनधर्माभिरुक्तोऽभूत्, ईदृशोपायं विना मम जैनधर्मप्राप्तिः कुतः ? अनार्यत्त्वमहापंके निमग्नोऽहं त्वयोक्तस्त्वत्प्रसादादेव च मे चारित्रावाप्तिर्जाता, ततः श्रेणिकामयकुमारादयः सर्वेऽपि लोकारवमृषिं वंदित्वा तुष्टमनसः स्वस्थानं ययुः, ततो मृनि राजगृहपुराभ्यर्णे समवसृतं श्रीवीरस्वामिनमभिवंद्य तच्चरणकमलसेवया स्वकीयं जन्म सकलीकृत्य क्रमेणायुः क्षये शिवं प्राप ॥ इति श्रीजिनदर्शनमहात्म्ये आर्द्रकुमारदृष्टांतः ॥

पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदाह-तपोविधानादि, यथाशक्ति तपसि यत्नो विधेयः, चतुर्थ-पष्टा-ष्टमादितपः कार्यमित्यर्थः, तत्र यदि कश्चित् स्नेहवशात्तन्निषेधं करोति तथापि तल्लोपबुद्धिर्न धार्या श्रीभरतपुत्रसूर्ययशोनुपवत्, तत्कथा चेयं—

अयोध्यायां नगर्यां सूर्ययशा नृप आसीत्, स च त्रिखंडभूमिस्वामी नीतिवत् अखंडशासनो दुष्टान् वैरिणः स्ववशे नीतवान्, इंद्रेणोपदौकितं म्लुकुटं शिरसि धृतवान् ; तस्य मुकुटस्यैव माहात्म्याच्च स नृपः सुरसेव्योऽप्यभूत्, तस्य राज्ञो राधावेधपणात् प्राप्ता कनकविद्याधरपुत्री जयश्रीर्नर्मपट्टराज्ञी बभूव, अन्यान्यपि तस्य बहूनि कलत्राणि आसन् . स राजा चतुःपर्वो विशेषेणाष्टमीं चतुर्दशीं च प्रत्याख्यानपौषधादितपसा आराधयति स्म, जीवितादशवत्पर्वार्दरोऽस्य चेत्तसि अतिबलमोऽस्ति, तेनासौ जीवितादपि पर्वाणि रक्षति । अथैकदा सौधमेन्द्रः सुधर्मासमाप्राश्रितो ज्ञानात्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चमत्कृतिं प्राप, तदोर्वशीं देवी विश्ववशीकरणसामर्थ्यं विभ्राणाऽकरुणात्सुरेन्द्रशिरःकंपं दृष्ट्वा प्रोवाच. स्वामिन् सांप्रतं शिरः कंपनकारणं तु न किमपि दृश्यते तत्र किं निमित्तं तुष्टेन नाथेन शिरःकंपः कृतस्तदा सुरेन्द्र उवाच-मयाधुना ज्ञानदृष्ट्या भरतक्षेत्रे ऋषमस्वामिनः पौत्रो भरतचक्रिणः पुत्रोऽयोध्याधिपः सूर्ययशा नाम राजा सात्त्विकानां शिरोमणिर्दृष्टः, स चाष्टमीचतुर्दशीपर्वणस्तपसः कृतबहुयत्नैः सुरैरपि चालयितुं न शक्यते, यदि सूर्यः पूर्वदिक्षमतिक्रम्य पश्चिमायामश्नुदेति तथा मेरुर्वातैः

यः, एवं स मुनिर्गोक्षालं निरुत्तरीयके तदा जय जय शब्दं कुर्वद्भिः स्वेचराद्यैश्च तस्य महासुनेर्वह्नी प्रशंसा कृता ॥

तव आर्द्रऋषिर्हस्वितपासाभमसमीपे आययौ, तत्रस्थारतापमाश्च एकं महातं हस्वितं हत्वा तन्मांसं भुञ्जाना बहून् दिवसान् व्यती-
यन्ति, ते चैवमृच्छुः, एकस्यैव हस्वितनो हननं वरं, यत एकजीववातेन भूयान् कालोऽतिगम्यते, मृगतितिरमत्स्यद्यैर्धीन्यैश्च बहुभिरपि न
तथा, तस्मात्तद्भक्षणं न युक्तं बहुपापसद्भावात् तदा च ते मिथ्याधर्मनिष्टारतपस्विनो मागणार्थं एकं महावत्तं गजं बन्धुः यत्र दृष्टला-
बद्धः स गज आसीत्तैव मार्गेण करुणानिधिः स महर्षिर्जगाम, तदा स हस्ती मुनिपंचशतीयुतं बहुभिर्जनैर्वैद्यमानं तं महर्षिं दृष्ट्वा लघु-
कर्मत्वादित्यचितयत्, अहमप्येनं मुनिं वंदेयं यदि बद्धो न भवेयं, बद्धस्तु किं करावाणि ? एवं चितयत्तत्तस्य महर्षेर्दर्शनात्सद्योऽयः
श्रुंखला व्यधीयत्, अथ स हस्ती निरगलः सन् तं मुनिं वंदितुमभ्यागात्, तदा लोका एव मुनिर्हतो हत इति ब्रूवाणाः पलायनं चकि-
रे, मुनिस्तु तथैव तस्थौ, गजोऽपि नप्रीकृतकुंभस्थलः सन् तं मुनिं नमतिस्म, गुंढादण्डं प्रसार्य मुनिपादौ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा परमं सुखं
प्राप, ततः स गजः समुत्थाय भक्त्या मुनिं पश्यत् अव्याकुलः सन् अरण्यानीं प्रविवेक्ष, तदात्यद्भुतं तत्प्रभावं दृढ्वाऽतिकोपं प्राप्तास्ते
तापसा अपि आर्द्रकुमारसाधुना प्रत्यबोधयन्त, ततस्तत्प्रेषिताश्चैते श्रीवीरसमवसरणे गत्वा दीक्षां जगुर्बुधः ॥

अथ धेणिकराजापि तथा गजभोक्षणं तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽभयकुमारपुक्तस्वत्रागात्, मुनिर्भक्त्या वंदमानं राजानं धर्मलासाशि-
षं ददौ, अथ ह्युद्धभूतले आसीनं मुनिं राजा पप्रच्छ हे भगवन् ! हस्वितभोक्षणान्मम महादाश्वयं समजनि । मुनिरुचे-हे राजन् ! हस्वि-
भोक्षणं न दुष्करं, किन्तु आमत्तुपाशभोक्षणं मां दुष्करं प्रतिभासते । राजा पृष्टं स्वामिन् तत्कर्यं ? तदा स मुनिः सकलामपि रवां कथां
कथयामास । तत आर्द्रकुमारोऽभयं प्रत्यभाषत् त्वं मम निष्कारणोपकारी धर्मर्भावोऽभूत्, हे मित्र ! त्वत्प्रेषिताहं प्रतिमादर्शनादहं जाति-

अथ प्रतिज्ञापूर्णीभवतानंतरं स वैराग्यपूर्णपानसो राज्ञेः पश्चिमे प्रहरं इत्यर्चितयत् , मया प्राग्भवे मनसैवव्रतं यमं तेनाहमनार्यत्वं प्राप्नोऽस्मि, अत्र भवे पुनर्व्रतं गृहीत्वा मुक्तमतः का गतिर्मे भविष्यति ? इदानीमपि प्रव्रज्यां गृहीत्वा तपसा आत्मानं शोधयामि, इति विवित्य प्रातःकाले श्रीमतीं पत्नीं स्वसुतं च संभाष्य तदनुमतिं च लात्वा साधुर्लिङ्गं समादाय निर्ममत्यो गृहार्जियौ । अथ राजगृहं व्रजन् अंतराले चौर्यवृत्तिं कुर्वाणां स्वसामंतपंचशतीं ददर्श, तैरप्युपलक्ष्य भक्त्या वंदितः, स साशुस्तानवादीत् शुष्मामिर्महापा-
पहेतुरेषाजीविका किमाहता ? तैरुक्तं हे प्रभो ! अस्मान् वंचयित्वा यदा त्वं पलायिष्टस्त्वदोदितो लज्जया भूपतेर्मुखं न दर्शयामः, तवैवा-
न्वेषणे लम्बाः पृथ्वीं अमंतश्चौर्यबुर्यैव जीवामः, मुनिरुवाच अयुक्ता वृत्तिर्भवद्भिराहता, केनापि पुण्ययोगेनेदं मानुष्यकं प्राप्य स्वर्गा-
पवर्गप्रदो वर्म एव सेव्यो हिंसाऽसत्यचौर्याब्रह्मपरिग्रहपरित्यागः कर्तव्यः, हे भद्रा ! यूयं स्वात्मिभक्ताः स्य, प्राग्वद्दं युष्माकं स्वामी-
अतो ममैव मार्गं प्रपद्यध्वं, ततस्ते प्रोचुः पूर्वं त्वमस्माकं स्वाम्येवाभूः, सांप्रतं तु गुरुप्यसि यतस्त्वयारमभ्यं धर्मो ज्ञापितोऽथारमान्
दीक्षयानुगृहाण; तत आर्द्रकुमारस्तान् प्रव्राज्य तैः सहितः श्रीमहावीरं वंदितुं राजगृहामिमुत्वं ययौ, मार्गे गच्छतस्त्वस्य गोशालोऽभि-
मुखो मिलितो विवादं कर्तुं प्रवृत्तः, भूचराः खेचराश्चापि सहस्रश आयाताः कौतुकार्थेनस्त्वस्थुः ॥

अथ गोशालोऽवदत् भवतां तपःकष्टं वृथैव, यतः शुभाशुभफलानां कारणं नियतिरेवास्ति, ततो मुनिरवादीत् पौरुषमपि कारणं
मन्यस्व, यदि सर्वत्र नियतिमेव कारणं मन्यसे तर्हि अभीष्टसिध्यर्थं सर्वाः क्रिया ब्रूया प्रसज्येरन् , तथाहि-हे नियतिवादिन् ! सर्वदा
स्वस्थाने एष किं न तिष्ठसि ? भोजनाद्यर्थं च कथमुद्यमं करोषि ? एवं स्वार्थसिद्धये नियतिवत्पौरुषमपि माध्यमद्वित्, अर्थसिद्धौ नियते-
रपि पौरुषमाधिक्यं भजते, तथाहि आकाशात्पानीयं पतति, परं भूखननादपि तद्भवेत्, यतो नियतिर्बलीयसी, परं नियतेरपि पौरुषं बली-

यथा प्रतिदिनं यातातायातांश्च सर्वानपि साधून् पश्यामि, श्रेष्ठ्यवाच हह पत्तने ये केऽपि महर्षयः समायाति तेभ्यस्त्वं प्रत्यहं स्वयं-मिक्षां
 देहि, येन सर्वेषां दर्शनं स्यात्, ततः सापि प्रत्यहं तथैव चक्रे, तल्लक्षणं दिदृक्षमाणं च मृगीनां चरणानवेदत, अथ द्वादशे वर्षे स महा-
 बुनिर्दिग्मूढः सन् तन्नागतस्तल्लक्षणदर्शनाच्चयोपलक्षितश्च, तदा श्रीमती तमपिपुवाच हे नाथ ! तत्र देवकुले तदा यो मया दूतः स मम
 वरस्त्वमेवासि, मद्भाष्यैरेवाधुनागतोऽसि, अथ मां सुमधां त्यक्त्वा क्व यास्यसि, यदा त्वं दृष्टनष्टोऽभूः; तद्दिनादारभ्य मम महादुःखेन
 कालोऽगमत्, तस्मात्प्रसादं विधाय मामंगीकृत, एवं स्थितेऽपि यदि मामवमन्यसे तर्हि अग्निप्रवेशं कृत्वा तुभ्यं स्त्रीहत्यापातकं दास्ये,
 तदान्यैरपि तत्पित्रादिभिर्महाजनैर्विवाहाय अभ्यर्थितः स सार्धुवतारंमनिषेधकं तद्देवीवचनं सस्मार, ततस्तत्क्रोशकर्मोदयादणमोक्षमिव
 कर्तुं तां श्रीमतीं पर्यर्पणीत् । अथ श्रीमत्या सह चिरं भोगान् भुञ्जानस्य तस्य क्रमेण पुत्रः संजातः, स च क्रमेण वर्द्धमानो राजशुक्र
 इव वक्त्रमुल्लसज्जिह्वोऽभवत्, तावति पुत्रे संजाते सति स आर्द्रकुमारो हर्षिवः सन् श्रीमतीं प्रोवाच, अतः परं ते पुत्रः सहायोऽस्तु, अहं
 प्रव्रजामि, तदा बुद्धिनिधिः श्रीमती सुतं प्रत्यवसरं ज्ञापयितुं तूल्गुणिकासहितं तर्कुमादाय समुपविशत्, तदा तुलकर्तनक्रियां कुर्वाणां
 तां विलोक्य स बालकः पप्रच्छ हे अंध ! एतत्पामरलोकोचितं कर्म किं प्रारब्धं ? सा प्रोचे-हे पुत्र ! तव पिता त्वां मां च त्यक्त्वा प्रव-
 ज्यार्थं गंतुमनो वर्त्तते, गते चास्मिन् पतिहीनाया मे तर्कुरेव शरणं, तदा बालको बाल्यानमनाक्षैरुवाच-अहं नदृष्ट्वा धारयिष्या-
 मि कथं मे पिता यास्यति ? इत्युक्त्वा तन्तुमिः पादौ न्यन्य. आर्द्रकुमारोऽपि तन्मधुरं बालवचोदृढं श्रुत्वा सुतस्नेहादेवमुवाच, हे पुत्र !
 यावद्भ्रिस्तंतुभिर्मै पादौ बद्धौ तावति वर्षाणि पुनर्गृहे स्थारयामि, गणयित्वा बंधनानि अच्छोदय ? ततो गणिता द्वादशबंधा अभवन्,
 तेन स द्वादश वर्षाणि पुनर्गृहे स्थारये इत्युक्त्वाऽवाहयत् ॥

पर्युषण।

व्याख्यान

१०

॥ ७७ ॥

मुनिस्तीक्ष्णं व्रतं पालयन् भूमंडले विचरन् अन्यदा वसंतपुरपत्तनं प्राप्य कस्मिंश्चिदेककुले कायोत्सर्गेण च तस्थौ ॥

इतश्च तस्मिन्नागरे देवदत्तो नाम महाश्रेष्ठ्यभूत्, तस्य धनवती नामा पत्न्यासीत्, अथ बन्धुमतीजीवो देवलोकाञ्च्युत्वा श्रीमतीनामा अद्भु-
तरूपा तयोः पुत्री समजानि, सा च धात्रीमिलाल्यमाना क्रमेण रजःक्रीडोचितं वयः प्राप, एकदा तत्र देवकुले पौरकन्याभिर्युक्ता श्रीमतीकन्या
पतिवरणक्रीडया रंतुमाययौ, तदा सर्वाः कन्या भर्तारं दृणुतेत्युच्युस्ततः कयापि कोऽपीत्येवं सर्वाभिः स्वरञ्चिवरा दृताः, श्रीमत्योक्तं हे
सख्यो ! मया तु अयं पूज्यो व्रतस्वदा साधुव्रतमिति देवतां प्रोवाच, पुनर्गर्जितं तन्वाना सा एव देवी तत्र रत्नान्यवर्षत्, श्रीमती गार्जि-
ताद्रीता तस्य मुनेः पादेऽलगात्, स मुनिः क्षणमात्रं स्थित्वाऽर्चितयत्, इह तस्थुषो ममानुकूलं उपसर्गोऽभूत्, अतोऽन न रथेयमिति
विचिन्त्य सोऽन्यत्रागात्. तदा अस्वामिकं धनं राज्ञ एवेति निश्चयं कृत्वा तानि रत्नान्यादातुं राजा तत्रात्रागाम, राजपुरुषास्वद्द्रव्य-
स्थानं नागसंकुलं ददृशुः, देवतया चोक्तं एतद् द्रव्यमस्यै कन्यायै मया वरके प्रदत्तमस्ति, इति श्रुत्वा तृपो विलक्षः सन् स्वरस्थानं
ययौ, ततस्वतस्सर्वं धनं श्रीमतीपिता श्रेष्ठी जग्राह । अथ कियता कालेन श्रीमती परिणेतुं बहवो वरा अटोक्तं, तत्स्वरूपं पित्रा पुत्र्यै उक्तं-
तदा श्रीमती जगाद-हे तात ! यो महर्षिर्मया वृतः स एव मम वरः, तद्वरणे देवता यद्द्रव्यमदात् तद् द्रव्यं गृह्णता त्वयापि तदनुभव-
मेव, ततस्वतस्सै मां कल्पयित्त्वा न्यस्मै दातुं नार्हसि, उक्तं च—

सकृज्जलपतिं राजानः, सकृज्जलपतिं साधवः ॥ सकृत्कन्याः प्रदायत, त्रीण्येनानि सकृत् सकृत् ॥ १ ॥

एतद् श्रुत्वा श्रेष्ठ्यचे, स तु अपर इव एकत्र नावतिष्ठतेऽतः कथं प्राप्यते पुनरात्रायामयति न वा, आयातोऽपि कथं ज्ञायते ? किं
वस्याभिज्ञानं ? तदा श्रीमत्या उक्तं-हे तात ! मया तद्दिने गर्जितमीतया तच्चरणे विलग्नयाभिज्ञानं दृष्टमस्ति, तस्मादतः परं तथा कुरु

प्रतिमां पूज्यभार्द्रकुमारो दिवसानतिवारयतिस्म, एकदा कुमारो नृपमेवं कथञ्चिच्छ्रुत् हे ताव । स्वमिश्रममयकुमारं द्रुदुमिच्छामि, आर्द्र-
कनूपोऽवादीत्, हे वत्स त्वया तन्न गमनेच्छा न कर्तव्या, अस्माकमपि स्थानस्थितानामेव श्रेणिकेन सह भुज्यमस्ति; तदा पित्राज्ञया
निबद्धोऽभयसंसर्गः प्रति उत्कंठितभार्द्रकुमारोऽपि न तस्यौ न च जगाम, तथा स आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियासु च अभयकु-
मारेणाभिवर्तं दिशं नेत्रयोः प्रे चकार. पुनः कीदृशो मगधदेशो, राजगृहपुरं च कीदृक्; तन्न गमने कस्को मार्ग इत्थं पार्श्ववर्तिनो जना-
न् पप्रच्छ; तस्मिन्नवसरे आर्द्रकनूपो दध्यौ, कदापि कुमारो मामकथयित्वैव निश्चितमभयसमीपे यास्यत्यतो यत्नः कर्तव्यस्ततो नृपः
पंचसामंतशतानि इत्यादिशत्, अहो ! अयं कुमारो देशांतरं गच्छन् भवद्भिरश्वणीयस्तदा ते सामंता देहच्छायेव तत्पार्श्वं न त्यजन्ति स्म,
कुमारोऽप्यात्मानं देहधृतमिवामंस्त, ततोऽभयसमीपगमनं मनसि अवधार्य प्रत्यहमश्ववाहनभूमौ अश्ववाहनं कर्तुमारभे, ते सामंताश्च
अश्वारूढा अंगारश्वकाः संतः पार्श्वे तस्थुः, कुमारोऽश्वं वाहयन् तेभ्यः किञ्चिदग्रे गत्वा न्यवर्त्तत, एवं चाश्वं वाहयन् सोऽधिकाधिकं ययौ,
पुनः पुनर्व्याधुत्य ययौ च, इत्थं तेषां विश्वासमुत्पाद्यान्यदार्द्रकुमारो निर्जैः प्रतीतिपटुरूपैः समुद्रे यानपात्रं प्रगुणं कारयित्वा तच्च रत्ना-
दिभिः प्रपूर्य जिनप्रतिमां च तन्नारोप्य तथैवाश्वं वाहयन् दूरगमनाददृश्योभूय तद्यानपात्रमाख्य आयदंशं ययौ, ततो यानपात्रादुत्तीर्त्त-
वां प्रतिपाममयकुमाराय संप्रेष्य सप्तक्षेत्र्यां धनान्युपत्त्वा यतिलिगं गृहीतवान्, म च यावत्सामायिकमुच्चारयितुमारमे तावदाकाशस्थित-
या देवतया उच्चैः स्वरेणोच्चै-यद्यपि त्वं महासत्त्वस्त्वयापि सांप्रतं दीक्षां मा प्रहीः, अद्यापि ते भोगफलं कर्मास्ति तत्तुष्टकवावसरे ब्रवं
गृहीथा, यतो भोगं कर्म तीर्थकुतामप्यवश्यं भोक्तव्यं, तस्मात् हे महात्मन् ! तेन ब्रवेनालं यद् गृहीतमपि त्यक्ष्यते; यथा तेन भोज-
नेन किं यद्भुक्तमपि वम्यते; इत्थं ब्रुवा निषिद्धोऽप्यार्द्रकुमारः स्वपौरुषमंगीकृत्य देवी वाचमनादृत्य स्वयं दीक्षामाददे, स प्रत्येकबुद्धौ

शपाचख्यौ, ततः कुपार एकांते स्थित्वा तां पेटाशुद्रघाट्य तन्मध्यस्थां तमस्युद्योतकारिणीं तां श्रीकृष्णमस्वामिप्रतिमां दृष्ट्वा स्वचित्ते चिंतयामास, किमिदं किंचिदुत्तमं देहाभाणमस्ति, तत् किं मूर्ध्नि आरोप्यं, कंठे वा हृदये वान्यत्र कुत्रचिदारोप्यं, कामीदं दृष्टपूर्वमिव मां प्रतिभासते, परं स्मृतिपथं नायाति, इत्थमत्यर्थं चिंतयत आर्द्रकुमारस्य जातिस्मरणजनिकी सूच्छां समजनिष्ट, तव उत्पन्नजातिस्मरणः स कुपारः संप्राप्तचेतनः सन् स्वयमेव एवं निजपूर्वभवकथां चिंतयामास, तथाहि—

इतो भवाच्चतीये भवे मगधदेशे वसंतपुरेऽहं सामठिको नाप कुटुम्बी अभूवं; मम बंधुमती भार्याभूत्, एकदा सुस्थिताचार्यममीषेतया सह अहमहर्द्धर्ममश्रौषं, ततः समार्योऽपि अहं प्रतिबुद्धो गृहवामविरक्तः सन् तत्पार्श्वे प्रव्रज्यां गृहीतवान्, क्रमेण गुरुणा सह विहरन् एकस्मिन् पत्तनेऽणां, बंधुमती साध्व्यपि अपरसाध्वीसंगता तत्रागात्, एकस्मिन्नाह्नि तां पश्यन् पूर्वमोगान् स्मरन् अहं तस्यामनुरक्तोऽभूवं, तच्चान्यसाधवे आख्या, सोऽपि प्रवर्तिन्यै आचख्यौ, सा पुनर्बंधुमत्यै आचख्यौ, तदा बंधुमती विपण्णा सती प्रवर्तिनी प्रोवाच, एष गीतार्थोऽपि यदि मर्यादां लेवेत तदा का गतिः, असौ मां देशांतरं गतामपि यावच्छ्रोष्यति तावन्मोहप्रभावान्मयि रागं न त्यक्षति, तस्मात् हे भगवति ! अहं निश्चितं मरणं प्रपत्स्ये, येन नास्य नापि मे जीलखंडनं जायते, इत्युक्त्वा सा साध्वी अनशनं कृत्वा शुद्धभावनया प्राणास्तृत्याज, देवत्वं च प्राप, ततस्तां मृतां श्रुत्वा मया विचिंतितं सा महाशुभावा निश्चितं व्रतमंगमयान्मुता, अहं पुनर्भगवत्तततो मामपि जीवितेन अलं, तदाहमप्यनशनं कृत्वा विषद्य देवोऽभूवं, ततश्चुत्वाहमन्नानार्यदेशे धर्महीनः समुत्पन्नोऽस्मि, सर्पप्रतं यो मम प्रतिबोधकः स मे बंधुः स एव च गुरुरस्ति, केनापि भाग्योदयेनामयकुमारमंत्रिणाहं बोधितः, परमद्यापि मन्दभाग्योऽस्मि यतस्तं द्रष्टुमसमर्थः, तस्मात् पितरमनुज्ञाप्यार्यदेशं गमिष्यामि, यत्र मे गुरुरमयकुमारोऽस्ति, इत्थं मनोरथं कुर्वन् आदिमार्हतः

मंत्रिणा सार्द्धं राजगृहपुरं गत्वा श्रेणिकाय अभयाय च प्राशुतान्यर्पयामास, तथा नृपपुत्र आर्द्रकुमारस्त्वया सह मैत्र्यं कर्तुमिच्छतीत्य-
भयाय मंत्री संदेशमुवाच । तदा जिनंशासने कुशलोऽभयः स्वचेतसि इत्यचितयत् ; निश्चितं स कुमारो विराधितश्रामण्यत्वादनार्थेषु जातो
ऽस्ति, परं स राजपुत्रो महारमा नियमादामन्त्रयव्योऽस्ति, यतोऽभयं दूरमन्यानां तु कदापि मया सह मैत्र्यभिलाषो न भवेत्, तस्मा-
त्केनायुपायेन तं जिनधर्मानुरक्तं विधाय धर्ममार्गं प्रवर्तयामि, तत्र चायमुपायोऽस्ति, प्राशुतच्छलेन यदि तन्मार्हत्यतिमां प्रेषयामि,
तद्दर्शनाच्च यदि तस्य जातिस्मरणज्ञानमुत्पद्यते तद्दृष्टसिद्धिः स्यादित्युपायं विचिंत्य छत्रसिंहा, नादिप्रातिहार्यविराजितां रत्नमयीं प्रथमं
जिनेन्द्रप्रतिमां ॐ पेटीपध्ये धृत्वा तदग्रे संकलानि भूषधाटिकादिदेवपूजोपकरणानि सुमोक्षं, ततस्तद्द्वारे तालकं दत्त्वाऽभयो निजमुद्रया
तां मंजूषां मुद्रयावास. अथ कियद्भिर्वासैः श्रेणिको नृपस्त्वमार्द्रकेशपुरुषं प्रियांलापपूर्वकं प्रभृतैः प्राभृतैः सह विससर्ज, अभयोऽपि तां
पेटां तस्य हस्ते समर्प्य तं सत्कृत्य अमृततुल्यवाण्या इत्युवाच, एषा पेटा आर्द्रकुमारस्य पुरस्तादुपटौक्यतां, तथा तस्य मद्गन्धोरिदं
वक्तव्यं, त्वया एकांतप्रदेशे एकाकिना स्थित्वा इयं पेटा स्वयंमुद्रंघाटय तदंतर्गतं वस्तु स्वयं दृष्टव्यं, अन्यस्य कंस्यचिन्नं दर्शनीयं,
ततोऽभयोक्तं वर्चोर्गीकृत्य स पुमान् स्वपुरं गयो, तानि च प्राशुतानि स्वस्वामिने स्वामिपुत्राय चार्पयामास, तथा आर्द्रकुमारायामयोक्तसंदे-

* अत्र केऽपि जिनेन्द्रप्रतिमास्थाने राजोहरणमुखवस्त्रिका प्रेषणं वदन्ति तथा प्राचीनजैनशास्त्रे जिनेन्द्रप्रतिमोल्लेखस्याभावं दर्शयन्ति तदसत्यं, यतः—जीवासिगम-भगव-
ती—ज्ञाताधर्मकथा—राजप्रश्रेयावश्यकनिर्युक्त्यागमपंचांगीप्राचीनशास्त्रे रथाने रथाने जिनप्रतिमोल्लेखो विस्तरैण दर्शितः, तथा रायप्रभेत्वादिषु आगमेषु (धुवं दाकणं जिण-
वराण) इति वचनात् जिनेन्द्र प्रतिमा जिनेन्द्र सदृशात्वेन उक्ता, किंच सूत्रकृद्गव्याख्याप्रसूतिषु अभयकुमाररेण आर्द्रकुमाराय प्रथम जिनेन्द्र प्रतिमा उपिता इत्येवलिखितम-
स्ति, अतो राजोहरणमुखवस्त्रिकाप्रेषणस्य कथनं तु अशुक्रमेव, अस्य विशेषनिर्णयः प्रतिमाशातक, सम्यक्त्वशब्दयोर्द्व राक्षिप्रशब्दशब्दगतव्यः ॥ इति ॥

जिनदर्शनादेव बहूनां सव्यानां बोधिधीजावासिर्भवत्यार्द्रकुमारवत् , तद्वत्तांतस्त्वित्यर्थः—
अस्मिन् भरतक्षेत्रे समुद्रतीरे आर्द्रको नाम यवनदेशोऽस्ति, तत्रार्द्रकपुरं नाम नगरं, तत्रार्द्रकनामा राजा बभूव, तस्य चार्द्रका-नाम्नी
पट्टराज्ञी, तयोराद्रकुमारो नाम पुत्रोऽभूत् , स च क्रमेण संप्राप्तयौवनः रवेच्छया मनोज्ञान् भुञ्जानः सुखेन तिष्ठतिस्म, तस्या
चार्द्रकराजस्य श्रेणिकराजेन सह परंपरागता परमप्रीतिरभूत् . एकादा श्रेणिको नृपः प्रचुरं प्राभुतं प्रपुणीकृत्य आर्द्रकराजसमीपे निजां
मातृं प्रैषीत् , सोऽमात्योऽपि क्रियद्भिर्दिनैस्तत्र गतः, आर्द्रकनृपेण बह्वचारेण संभाष्य तेन मंत्रिणा उपनीतानि प्राभुतानि गृहीतानि,
पुष्टं च तस्मै मद्रंधोः श्रेणिकस्य कुशलं वर्तते ? ततस्तेनापि तत्रत्यसकलकुशलोदंतनिवेदनेन राज्ञो मतसि परमानंदः संगादितः, तस्मिन्
वसरे आर्द्रकुमारो नृपं पप्रच्छ भो तात ! कः श्रेणिको येन सः त्वेदं प्रीतिर्वर्तते, ? राजा प्रोवाच, मया वदेद्यस्वामी श्रेणिकनृपो विद्यते, तत्कुले
मत्कुले च परंपरागता प्रीतिरस्ति, एतत्पितृवचः श्रुत्वाद्रकुमारोऽपि मंत्रिणमुवाचः भो मन्त्रिन् ! त्वत्स्वामिनः कश्चित्संपूर्णगुणोपेतः पुत्रोऽस्ति ?
तेन सहाहमपि मैत्र्यं कर्तुं मिच्छामि, मञ्जुवाच श्रेणिकभूषस्य अभयकुमारो नाम पुत्रोऽस्ति, स च सकलकलानिधिः सर्वशुद्धिसमुद्रो मन्त्रि-
पंचशत्या—अधिपो महादयावान् महादाताऽतिदक्षो निर्भयो धर्मज्ञः कुतश्च विद्यते, किं बहूना ? ते केऽपि जगति गुणा न सन्ति ये
ऽभयकुमारे निवासं न कृतवन्तः, इत्थं मंत्रिवचनादभयकमारगुणान् श्रुत्वाद्रकुमारः पितुराज्ञां समादाय मंत्रिणं प्रत्युवाच, मामनापृच्छ्य
त्वं स्वदेशं मा यासीः, तत्र गच्छता त्वयाऽभयं प्रति स्तोदुमवीजतुल्यं मद्रचः श्रोतव्यमिति, ततो मंत्र्यपि, तद्वचनमंगीकृत्य राज्ञा-
ऽनुसृतः सन् बोधिणा दक्षितं निवासस्थानं ययौ, अथान्यदार्द्रकनृप प्रवरमौक्तिकादीनि प्राभुतान्यर्पयित्वा स्वपुरुषं तं मंत्रिणं च श्रेणि-
कपार्थं प्रैषीत् , तदार्द्रकुमारोऽपि तस्यैव मंत्रिणा हस्तेऽभयकुमारमिति मंत्रिं विदुषमौक्तिकादीन्यनुपप्रवर्तन् प्रेषितवान् . अथ स पुमान्

मनोवाकायशुद्ध्याऽत्र पर्वणि पूजानायादिकं विधेयं, तदनन्तरं च भगवतः छत्रस्थान-केवलित्व-सिद्धत्वरूपमवस्थानायं भावनीयं, यत्तुक्तं—**पर्वणश्चणोहिं छत्रमन्य-वत्यपडिहारोहिं केवलियं ॥ पलियं कुरसगोहिय ॥ जिणस्स भाविज्ज सिद्धत्वं ॥ १ ॥** द्रव्यपूजासाम-
इयभावे तु भावपूर्वेव कर्षक्या, सा चैतथं-प्रातः भीजिनशृङ्गं गत्वा शुद्धभावेन भगवद्दर्शनं कार्यं, भगवन्पुद्गलं विलोक्य च तद्गुणगण-
स्मरणं विधेयं, तत्फलं यथा—**दर्शनाद् दुरितध्वंसी, वन्दनाद्वाञ्छितप्रदः । पूजनात्पूरकः श्रौणी, जिनः साक्षात्सुरमुपः ॥ १ ॥ पुनः श्री-**
रात्तायद् पोषधशाला तत्र वा सत् सामायिकं कार्यं श्राद्धं सदा । लोभयस्तन्व्यमेवेत्यर्थः । कथं विधिना—स्वमासमये दारं इच्छाकारेण संदिसद् भगवन्
सामादय सुदपाति पडिक्केहेमिणि भणिय, भोय खमासमण्यपुट्ठव सुदपाति पडिक्केहिय, खमासमणेणं सामादय सदिसाविय, र्भय खमासमण्यपुट्ठवं सामादय ठामिणि तुणं खमासम-
ण्यदाणपुट्ठवं अळावियणय गत्तो पंचमं संकट्टिट्ठा **“करेमि भन्दे ।** सामादय सावज्ज ओण पक्कनसामि ञ्चाव नियम पज्जुवासामि शुविहं तिविहेयं मयेयं वायाए काएयं न करेमि
न कारोमि तरस्स भन्दे । पडिक्कमामि निन्दामि गरिहामि अण्णायं वोसिसामि मि ” सामादयसुप्तं भणति, तत्र पच्छा हरिय पडिक्कमसि हत्यादि पूर्वसुरनिर्दिष्टविधानेन । अत्र
च र्थो प्रतिन्येय सामायिकोच्चारण यत्केचिदाचक्षते तत्तिसद्धान्तानुत्तीर्णम्, यत उक्तमावश्यं कर्तव्यं, ब्रह्म दृत्यादौ—**“करेमि भन्दे ।** सामादय सावज्जं ओणं पक्कनसामि
मि जाव साट् पज्जुवासामि शुविहं तिविहेयमिति, ञ्चावण पच्छा हरिवा पडिक्कमहं मि ” इत्यादि-सर्वमान्यप्रार्थनाशाले प्रकटतया प्रथम करेभिर्भक्ते उच्चारणानन्तरं पश्चाद्
इयमितिक्रमये दत्तित. यथा—उत्तराध्यायन—आवश्यकनिर्गुह्यादिप्रार्थनाशाले पञ्चवरयकविधि. सच्चिन्मःसामान्येन दर्शितः परं तस्य विशेषार्थः भावपरंपरासारेण गुरुवरं-
परया, पूर्वार्थान्वितविधिवत्प्राप्तो वा ज्ञायते, ततः तस्यानुसारेणैव विशेषतः संप्रति पञ्चवरयकविधिः क्रियते । तथैव अत्रापि सच्चिन्ममात्रसामान्येन सामायिकविधिः
दर्शितः, परं तस्य विशेषविधि. पूर्वार्थान्वितविधिवत्प्राप्तोऽपगतव्यः । तथा उत्तराध्यायनादिगताऽऽवश्यकविधि सच्चिन्म ज्ञाना तस्यानादरकाये सूत्रार्थोत्थापनदोषप्रसंगः
स्यात्, तथैव अत्राऽपि एतद्विधेरनादरकाये शास्त्रगठोत्थापनदोषप्रसंगः रश्नात्, अतएव तदनुसारेण भव्यात्मभिः समाचरणीय, परं जिनाणाधिकदत्तचरणं न शुक्
“पयमपि असदहंतो सुत्तत्थं मिच्छादिद्वीष्णो ” इति मन्त्रनात् । इति । श्रीमत्. सुन्तिसागरमहोपाध्यायानां त्रुष्टिः ५० मुनि-मस्तितागरः ।

तस्मात् शुभ आचारो येषां ते शुभाचारस्तैः श्रावकैराश्रव-कषायरोधः कर्तव्य इत्युक्तं । अथ पुनरत्र पर्वणि यत्कर्तव्यं तदेव श्राव-
कविशेषणद्वारेणाह-कीदृशैः श्रावकैः, सामयिकजिनपूजावर्षासि तेषां विधानं करणं, तदादीनी तत्प्रभृतीनि कृत्यानि-कार्याणि तेषु तत्परि-
त्यर्थः, एतावतात्र पर्वणि सुश्रावकैः सामयिकं कार्यं, ॐ सामयिकस्वरूपं चेदं—

समता सर्वभूतेषु, संयमः शुभभावना ॥ आर्त्तरोद्रपरित्याग-स्तद्धि सामायिकं व्रतम् ॥ १ ॥

दिवसे दिवसे तत्रसं, देह सुवर्णसस खंडि एगो ॥ एगो पुण सामाहयं, करेह न पहुट्पए तरस ॥ २ ॥

आदिपदात्पौषधं कार्यं, पौषधफलमिदं—

पोसहि य सुह भावे । असुहाइं खवेह नत्थि संदेहो ॥ छिंदेह नरयत्तिरियमाइं, पोसहं विहि अपमत्तणं ॥ १ ॥

तत्करणसामर्थ्याभावेऽस्मिन् पर्वणि सुश्रावकैर्यथाशक्ति जिनानां द्रव्यपूजा भावपूजा च कर्तव्या, पूजाफलमिदं—

सयं पमज्जणे पुत्तं, सहस्सं च विलेवणे । सयसाहस्सिया मात्ता, अणानं गीयवाहए ॥ १ ॥

* --सामायिकविधिविवय भावश्यकचूर्णे-वृहत्तुति-ब्रुवति-यच।राकचूर्णे-वृति-योगशास्त्रवृत्ति-आह्मदिनकृत्यसूत्र-वृत्ति-श्रावकप्रतिक्रमणचूर्णे-वृत्ति-श्रावकप्रक्राप्ति-
रातपरी-विचार।मृतसप्तदशदिगतशास्त्रोपपाठः विस्तरमायत् नात्र लिख्यन्ते-तथापि सक्षेपतः श्रावकधर्मप्रकरणवृत्तिपाठोप दश्यते तथाहि-अथ यत्र क्रियमाणं श्रावकानां
सामायिक निप्रत्यह निर्वहति तत्स्थानमुपदिशति—

चैत्यालये स्वनिशान्ते, साधूनामनितकेऽपि वा । कार्यं पौषधयात्माया, भाद्रस्तद्विधिना सदा ॥ १ ॥

चैत्यालये विधिचैत्ये, स्वे निशान्ते स्वगृहेऽपि विज्जनस्थान इत्यर्थः । पौषो ज्ञानादीनां धीयतेऽनेनेति पौषधं पर्वाद्युष्ठानम् उपहृच्छ्यात् सर्वधर्माऽनुष्ठानार्थं,

स एव चौरः समाहृत्य पृष्टोऽहो कथा तव बहुप्रकारः कुत ? इति, तेनाप्यमाणि भो महाराज ! 'चतुरोदितान् यावन्मरणमप्यभीतेन मयान किञ्चित्स्नानभोजनादिसुखमश्नायि, यद्य पञ्चमेऽहनि अस्याः पञ्चमया राज्ञः सुप्तादभयदानाकर्णनेन परमसुखमनुभूयते, अतएव तस्या उपकारः सर्वतो महान् ' एतच्चौरवचः श्रुत्वा सर्वेऽपि सा प्रदीक्षिता, पट्टारक्षी च कृता, अतः सर्वदानानामभयदानं श्रेष्ठमिति ज्ञापितं । ततः सुभावकेणात्र पर्वणि खड्गन-पेषण-वस्त्रक्षालनाद्यारभो विवर्जनीयः, वैलिक्र-लोहकार-आवृक्कर्मकारकादिषु वाचा धनव्ययेन चारंभो निवारणीयः, स्वशक्त्या बन्दिमोक्षश्च कार्यः, ग्रामनगरमध्येऽप्यपारीषोषणा कारयितव्या, येन केनापि प्रकारेण जीवरक्षा कार्या ॥

द्वितीयाश्रवपरित्यागे मृगवचनमत्र पर्वणि न वक्तव्यं, गालिप्रदानादिकठिनवाणी न वाच्य, सर्वथा वाक्शुद्धिः कार्या । तृतीयाश्रवपरित्यागे परधनग्रहणं विवर्जनीयं, द्रव्यस्य हि जंतूनां बाह्यमाणरूपत्वात्, तदप्रहारस्य च मरणरूपकग्रहेतुत्वात् । चतुर्थीश्रवपरित्यागेऽत्र पर्वणि ब्रह्मचर्यं पालनीयं, स्त्रीसंगो विवर्ज्य इत्यर्थः, परस्त्रीसेवनं तु लोकद्वयविरुद्धत्वात् सुश्रावकेणावश्यमेव वर्ज्यं । पञ्चमाश्रवपरित्यागे धनधान्यादिनवविधपरिग्रहे परिमाणं कार्यं, परिग्रहतृष्णाऽपरिमिता न धार्या, इच्छापरिमाणं विधेयमित्यर्थः । तथा पुनरिषमन् पर्वणि कषायरोधः कर्तव्यः, कषायाश्चत्वारः क्रोध-मान-माया-लोभाख्यास्तेषां परित्यागो विधेयः, क्रोधोदये हि कलहेत्यतिश्चिरंतनप्रीतिनाशश्च, मानोदये विनयनाशस्तथा च सद्ग्रहानवतामपि मुनीनां केवलावाप्तौ अंतरायः स्यात्, राजर्षिबाहुबलित्वं, एवं मायोदये लोभोदयेऽपि च बहवो दोषा उत्पद्यन्ते, अतश्चत्वारोऽपि कषायास्त्याज्याः, उक्तं च—

कोहो पिहं पणासेह । माणो विणयनासणो ॥ माया मित्ताणि नासेह । लाहो-सब्बविणासणो ॥ १ ॥

दीयते अग्रिमाणस्य, कोटिजीवितमेव च ॥ धनकोटिं न गृह्णीयात्, सर्वो जीवितामिच्छति ॥ १ ॥

अपि च—या दद्यात्कञ्चनं स्मरुं, कृतस्नां चापि चसुं धराम् ॥ एकस्य जीवितं दद्यान्नहि तुल्यमर्हिसया ॥ २ ॥

अतोऽमयदानव्यापनार्थं कथानकमुच्यते—तथाहि—वसंतपुरेऽरिदमनो राजा, तस्य पंच राक्षसः, तामु चैका दुर्भगा, चतस्रोऽत्यंतव-
ल्लभाः, एकदा चतुर्वधूसमेतो राजा निजप्रासादवाक्षस्थो नानाविधकीडाविलासं कुर्वन्निष्ठति, तस्मिन्नवसरे एकश्वीरो राजमार्गेण नीय-
मानो राज्ञा सपत्नीकेन दृष्टः, स च कीदृशः ? कंठन्यस्तरक्तकणवीरमालो, रक्तवस्त्रपरिधानो, रक्तचन्दनानुलिप्तगात्रः पुरस्ताद्वाघ्रमानव-
न्यर्दिष्टिभः, इत्थं विविधविडम्बनाभिर्विदम्ब्यमानं तं चौरं दृष्ट्वा राज्ञीभिः पृष्टं, किमकार्यमनेनाकारीति, तदा एकैकं राजपुरुषेण तामा-
पुरः कथितं, परद्रव्यापहारेण राजविरुद्धमनेन कृतमिति, ततः संजातकृपया एकया राक्षया विज्ञप्तो राजा, स्वामिन् ! यो भवता मम
प्रावरः प्रतिपन्नः सोऽधुना दीयतां, येनाहमेकदिनमुपकरोमि चौरं, तदा कथञ्चिद्राज्ञा प्रतिपन्नं तद्वचः, ततस्तया स्नानादिपुरस्सरं
दीनासहस्रव्ययेन विविधवस्त्रालंकारैरलंकृतः स चौरः, ततो द्वितीयया द्वितीयदिने राजानं विज्ञप्य दीनारक्षसहस्रव्ययेन स सत्कृतः,
ततस्तृतीयया तृतीयदिने स दीनारलक्षव्ययेन स उपचरितः, ततश्चतुर्थ्यां दीनारकोटिव्ययेन चतुर्थो दिवसोऽतिवाहितः, ततः पंचम्या
दुर्भगया राक्षया पंचमदिने राज्ञः समीपमागत्य विनयेन नम्रया दीनवचसा नृपो विज्ञप्तः, स्वामिन् ! मम दुर्भगाया उपरि भवदीया
तादृशी कृपा नारिव, तेन मया कदापि भवतो न याञ्चितः, अधुनाऽस्य चौरस्य जीवितदानं मया तर्था याच्यते, तदा राज्ञापि जीविता-
प्रदानपूर्वकं चौरः प्रदत्तोऽनया च तं चौरं स्वगृहे नीत्वा सामान्यमोजनेन भोजयित्वा कथितं मया तुभ्यं जीवितं प्रदत्तं, पुनश्चौर्यं मा
कर्षीरिततोऽसौ दृष्टस्त्वदा सपत्नीमिर्हसितं नारय त्वया किञ्चित् सुखकारि कृतं, तासां च परस्परं बहूपकारविषये विवादे संजाते राज्ञा

तोरणादिभिरलंकृतानि अतिसुन्दराणि सन्ति, तत्र देवेन्द्रा बहुदेवदेवीपरिवृताः प्रवर्द्धमानभावेनाष्टाद्विकमहोत्सवं कुर्वन्ति, जल-चन्दन-पुष्प-
धूपामृष्टद्रव्यैर्विनविभानि पूजयन्ति, जिनगुणान् गायन्ति, नाटकं च विदधति, इत्यमृष्टदिव्यावधि महोत्सवं समाप्य पुनः स्वस्थानं ग-
च्छन्ति. एवं श्रावकैःपि भीमतीर्थकरप्रकाशितेऽस्मिन् पर्वणि समागते धर्मणि यत्नो विधेयः, तथा चारिष्वन पर्वणि श्रावकाणां
कृत्यान्पाद—

आश्रवकषायारोधः कर्तव्यः श्रावकैः शुभाचारैः । सामायिकजिनपूजा-तपोविधानादिकृत्यपरैः ॥ १ ॥

तत्राश्रवाः पंच ते चामी-प्राणातिपात-मृषावादाऽ-दत्तादान-मैथुन-परिग्रहस्तेषां रोधो निरोधः, अर्थाश्रयणः कर्तव्यः, एतावता
प्रथमं द्वीन्द्रियादयो ये त्रसजीवास्तेषां विरायनाः श्रावकैर्वर्ज्याः, सर्वदानेषु अमयदानमेव श्रेष्ठं, यदुक्तं 'स्रज्जदंगे—' अमयपवहाणमिति
अन्यत्राप्युक्तं च—

*निशीथभाष्य-चूर्णि-वृहत्कल्पभाष्य चूर्णि-वृत्ति स्थानांगमूत्रवृत्ति-समवायांगमूत्रवृत्ति-कन्यसिद्धांत-ज्याख्यादिशास्त्राहुसारेण जैनदिप्यणकसंज्ञावे
अधिकमास आगते आषाढ-चातुर्मासात् विश्वस्या दिनैः पर्युषणकरणं प्रोक्तं, तथा अधिकमासाऽभावे पचाशतैव दिनैः प्रोक्तं, परं च जैनदिप्यणकाऽभावे
संप्रति लौकिकदिप्यणके मासवृद्धिर्भवतु वा मा भवतु तथापि पचाशतैव दिनैः पर्युषणकरणमर्यादा सर्वगच्छेयपूर्वोच्यते. प्रमाणीकृता आसीत्, अतएव
पंचाशतैव दिनैः द्वितीयश्रावणे प्रथममाद्रपदे वा पर्युषणाया आराधनं युक्तियुक्तं शास्त्रसम्मतं जिनाज्ञानुसारं च ज्ञेय, परं न अस्तीति दिनैः । अस्य विशे-
षनिर्णयः कल्पसूत्रस्य कल्पद्रुमकलिकाया नवमव्याख्यानाद् अस्मत् फलवृहत्पर्युषणनिर्णयश्चाच्च अवगतव्यः, इति हस्ताक्षराणि श्रीमत् सुमतिसाग-
रमहापाध्यायानां लघुशिष्य पं० सुनि-मणिसागरस्य ।

॥ श्रीपर्युषणाद्याष्टान्हिकाव्याख्यानम् ॥ १० ॥

॥ १ ॥

शान्तिशान्तिशान्तिकर्तारं, नत्वा स्मृत्वा च मानसे । अष्टाद्विकाया व्याख्यानं, त्रिरुपते गद्यबंधतः ॥ १ ॥
इह च सकलदुष्कर्मवारिणि विमलधर्मकर्मकारिणि इह परत्र च कृत्वप्रभूतशर्मणि श्रीपर्युषणादिपर्वणि सप्तागते सति, सकलसुरासुरेन्द्राः
संभूय श्रीनदीश्वरनामनि * अष्टमद्वीपे धर्ममहिमानं कर्तुं गच्छन्ति; तत्र तावन्दीश्वराद्वीपस्य मध्यभागे चतुर्दिक्षु चत्वारोजननिरयः संति, दधिवर्णाः
अंजनवर्णाः पर्वता इत्यर्थः । तेषां प्रत्येकं चतुर्दिक्षु चतस्रो वाप्यः संति, तासां वापिनां मध्यभागेषु दधिमुखाः पर्वताः संति, दधिवर्णाः
श्वेतवर्णा इत्यर्थः । पुनर्दधोर्वाप्योरतरे द्वौ द्वौ रतिकरपर्वतौ वर्त्तते, रक्तवर्णा इत्यर्थः । एवं चैकैकांजनगिरिः, समंताच्चत्वारो दधिमुखाः,
अष्टौ च रतिकराः संति, संमिलने द्वादश, त्रयोदशश्च स्वयमंजनगिरिः, इत्थं चतुर्दिक्षु चतुर्णामंजनगिरिणां सपरिकराणां मीलने जाता
द्विपंचाशद्विरयः, ते च पृथग्नमसंख्यया-चत्वारोजननिरयः (४), षोडश दधिमुखाः (१६), द्वात्रिंशद्रतिकरपर्वताः (३२), तेषां
मुपर्येकैकं जिनभवनमस्तीति द्विपंचाशजिनभवनानि संति, तेषु च जिनचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंशत्यधिकस्रतं जिनर्चिबानि संति, सर्वेषां
मिलनेऽष्टचत्वारिंशदधिकचतुःषष्टिशतानि (६४४८) जिनर्चिबानि भवन्ति, तानि च सर्वाण्यपि चैत्यानि चतुर्द्वाराणि शाश्वतानि प्रवर-

* एकलक्षयोजनप्रमाणो जम्बूद्वीपः, द्विलक्षयोजनप्रमाणो लवणसमुद्रः, एवं द्वीप समुद्राणां द्विगुणद्विगुणकरणेन-धातको पृथकर-वायुर्वा-क्षीर-वृत्त-रक्त-
यावत् षोडशाब्ज-अष्टत्रिंशत् कोटि-चत्वारिंशत् लक्षाः- (१६३८००००००) एतावत् योजनप्रमाणोऽष्टमन्दीश्वरनामको द्वीपोऽस्ति ॥

स्थानांत दे मोचनं प्रेष्यप्रयोगः २, कंचित् कार्येणाकारयंतं दृष्ट्वा स्वकार्यसाधनार्थं शब्दकरणं शब्दानुपातः, ३, तथैव परं प्रति स्वस्य रूपदर्शनं रूपानुपातः ४, अपिगृहीतदेशाद् बहिः कार्यज्ञापनाय पापणादिक्षेपणं पुद्गलक्षेपः ५ ॥ एकादशे पौषधव्रते पंचातिचाराः, यथा-अप्रतिलेखितदुःप्रतिलेखितशय्यासंस्तराकासेवनं १. अप्रमाजिनशय्यासंस्तराकासेवनं २, अप्रतिलेखितादिभूमिकासु उच्चारप्रस्त्रवणपरिष्ठापनं ३, अप्रमाजितादिभूमिकासु उच्चारदिपरिष्ठापनं ४, प्रभातसमये अमुकपाहारं पाचयेद्यामीत्यादिप्रकारचिंतनं ५ ॥ द्वादशे अतिथिसंविभागाव्रते पंचातिचाराः, यथा-साधुसमागच्छंतं दृष्ट्वाऽदानबुद्ध्या देयद्रव्यस्य सच्चितोपरिस्थापनं १, सच्चितेन फलादिना देयवस्तुन आच्छादनं २, स्वकीयमपि मोदकादिद्रव्यपन्न्यदीयमेतदिति कथनं ३, यदि एतेन निःस्वेनापि दानं दत्तं तत्किमहमतोऽपि हीन इति प्राप्तसर्पादानं ४, आहारमानीय भुञ्जानानां भुक्तवतां साधुनां निमंत्रणं, यथा मदीयोऽभिप्रहोऽपि न भज्यते, वस्तुपि एते न गृह्णन्तीत्यभिप्रायेणेति ५ ॥ इत्थं द्वादशव्रतानां पष्ठ्यतिचाराः, सर्वेऽपि मिलिताः (१२४) इति. एषां मध्ये ये केऽप्यतिचारा लक्षा मन्वेयुरतेषां मे मिथ्यादुष्कृतमस्तीति संयादिसमक्षं वाच्यं, ततः सर्वेष्टार्थसिद्धिः ॥

इति चातुर्मासिकत्रयव्याख्यानं समाप्तं ॥ ९ ॥

भ्यो दानं ३, कृष्यस्य स्थालादीनां दशकादेः संयोज्य पंचकादिकरणं ४, पूर्वं सामान्यतो नियमं विधाय पश्चात् सगर्भयोर्दिपदचतुष्टय-
दयोर्ग्रहणं ५ ॥

अथ षष्ठे दिक्परिमाणाख्ये गुणव्रते पंचातिचाराः, यथा—ऊर्ध्वाधस्तिर्यक् ३ प्रमाणातिक्रमेण वस्त्वानयनप्रेषणाभ्यां त्रयोतिचाराः
३, अन्यदियोजनानामन्यस्यां दिशि क्षेपणं क्षेत्रवृद्धिः ४, किञ्चित् स्वयमेव कृतदिकप्रमाणविरमणं स्मृत्यंतर्धानं ५ ॥ सप्तमे भोगोप-
भोगव्रते पंचातिचाराः, यथा—सच्चित्तमक्षणकृतनियमस्य कृततत्परिमाणस्य चा पुंशो दाडिमादि यत्सच्चित्तं वस्तु तस्य मक्षणं १, पक्वा-
प्रफादिसच्चित्तप्रतिबद्धं तस्य मक्षणं २, अचालितकणिकादि 'अण्णोल' मित्युच्यते, तस्य मक्षणं ३, पृथुकादि 'दुष्णोल' मित्युच्यते, तस्य
मक्षणं ४, अतुसिजनका लघुमीना ओषधयस्तुच्छौषधयस्तामां मक्षणं ५ ॥ अष्टमे अर्थरपडविरमणे पंचातिचाराः, यथा—क्रामोद्दीपक-
शालाभ्यासः कदपं १, मुखाक्षिधूविकारपूर्विका मंडचेष्टा कौकुच्यं २, गालयाद्यसंबद्धप्रलापित्वं मौख्यं ३, संयुक्तस्य उदृखलमुत्थलघर-
दुर्द्धारणं संयुक्ताधिकरणं ४, स्नानादिसमये अधिकतैलमूर्त्तिकादिसामग्रीमेलनं, मरोचरादौ स्नानादिकरणेन शुष्यव्यक्कायादिविगमनं च
भोगोपभोगातिरेकः ५ ॥

अथ नवमे सामायिकव्रते पंचातिचाराः, यथा—मनसि पापव्यापारचित्तनं मनोदुःप्रणिधानं १, विक्रथाकरणं वाग्दुःप्रणिधानं २,
अप्रतिलेखिते स्थाने हस्तादिक्षेपणं कायदुःप्रणिधानं ३, सामायिकं कृत्वा मुहूर्त्तपान्नमपि तदासेवनया अकरणं अनवस्थानं ४, सामायिकं
मया कृतं न वेति स्मृतिविहीनता ५ ॥ दशमे देशावकाशि कव्रते पंचातिचाराः, यथा—परं प्रति त्वया इदमानेतव्यमित्युक्त्वा भिप्रहवि-
षयकदेशान्तरतो वस्त्वानयनं आनयनप्रयोगः १ त्वयेदं मम वस्तु गृहादौ नेतव्यमित्युक्त्वा स्वपार्श्वस्थाधिकवस्तुनोऽभिगृहीतदेका

अथ द्वादशव्रतानां पंथयतिचारा उच्यन्ते. तत्र प्रथमं स्थूरुप्राणातिघातविमणव्रते पंचातिचाराः यथा—निर्दयतया पश्चादीनां कक्षा-
दिभिस्त्वाडनं वधः १, रज्ज्वादिभिर्गर्दिवधनं वन्धः २, शस्त्रेण कर्णादिकर्तनं वृषणच्छेदनं च छविच्छेदः, छविः शरीरं तस्य छेद इति
व्युत्पत्तेः ३, वृषभादीनां स्कंधे पुष्टे च सामर्थ्यातिरिक्तभारोपणमिति भारः ४, वृषभादीनां वेलाप्राप्तावपि अन्नजलायासनिवारणा भक्त-
पानव्यवच्छेदः ५ ॥ स्थूलमृषाचारविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—नृवं चौरस्त्वं जार इत्यादि परं प्रति अविचार्यमाणं सहसाभ्या-
ख्यानं १, एकाते स्थितान कानपि विलोक्य एते राजविक्रदं चितयतीति प्रकाशनं रहोभ्याख्यानं २, विश्वासिभिः स्वदारैः स्वभिन्नै-
र्वा यत्प्रच्छन्नं कथितं तस्यान्येषामग्रे प्रकाशनं सारारपन्नभेदः ३, कष्टे पतिरस्य कस्यचिद् पृच्छतोऽलीकमीदृशं वदेरित्यादिब्रिक्क्षणं
सुषोपदेशः ४, कूटलेखश्च प्रतीतः ५ ॥ स्थूलादत्तादानविरमणव्रते पंचातिचाराः, यथा—चौराह्वयवस्तुग्रहणं स्तेनाहतं १, चौराणां शंखला-
दिदानेन साहाय्यकरणं स्तेनप्रयोगः २, द्रुतादौ तादृशवस्तुनो वशादेर्मौलनं तत्प्रतिरूपक्षेपः ३, विरोधिशब्दे लाभार्थं वस्तुविक्रयणार्थं
गपनं विरुद्धगपनं ४, लोकपतिद्वतु आमनयोन्यूनधिककरणं कूटतुलाकूटपानं ५ ॥ स्थूरुमैथुनविरमणव्रते पंचातिचाराः यथा—वेदयायां
१, विधवायां २, कन्यायां ३ वा गपनं अथरिगृहीतागपनं १, माटरुप्रदानेन स्तोककालं यातमीया कृता तस्यां गपनं
ईद्वरीगपनं २, अंगं स्त्रीपुरुचिह्नं, तदन्यानि अंगानि कुक्करोरुद्रनादीनि तेषु रमणं अनांगक्रीडा ३, स्वापत्यानामिध अन्याप-
त्यानां परिणायनं परविवाहकरणं ४, कामभोगेषु गाढाभिलाषस्तीव्रानुरागः ५ ॥ स्थूरुपतिग्रहपरिमाणव्रते पंचातिचाराः, यथा—गणिम
१ धरिम २ मेय ३ परिच्छेद ४ भेदाच्चतुर्विधस्य धनस्य जालिगोधूपादेर्धान्यस्य च समर्थस्य सत्यकारादिना स्वीकृत्य नियमावधि-
यावत्तत्रैव व्यवस्थापनं १, क्षेत्रवासतुनोर्मध्यवर्तिवृत्त्यादिदूरीकरणेन एकीकरणं २, पूर्णोऽवधौ ग्रहीभ्यामीति बुद्ध्या रूप्यस्वपादेर्मैर्यादि-

पंचदश कर्मादानातिचाराः ॥

ज्ञानस्याष्टौ अतिचाराः यथा-अकालवेलायां प्रतिषिद्धदिने वा श्रुताध्ययनं १, गुरोर्ज्ञानोपकरणानां पुस्तकादीनां वा पादादिसंघटने-
नाऽविनयकरणं २, तथा एषामेव बहुमानस्याऽकरणं ३, उपधानयोगादि विना श्रुताध्ययनं ४, यस्य पार्श्वे श्रुतमधीतं तस्य गुरोर्ना-
म्नोऽवलपनं ५, देववंदनप्रतिक्रमणादौ शुद्धाक्षराणामपठनं ६, तत्रैव शुद्धार्थस्यापठनं ७, तत्रैवाऽशुद्धयोः स्वार्थयोः पठनं ८, इति-ज्ञा-
नस्याष्टौ अतिचाराः ॥

दर्शनस्याप्यष्टौ अतिचारस्तथाहि-देवगुरुधर्मविषये शंकाकरणं १, सर्वाण्यपि दर्शनानि शोभनानीति श्रद्धाकरणं २, धर्मस्य फले
संदेहकरणं ३, मिथ्यादृष्टीनां महत्त्वं दृष्ट्वा तदुपरि तीव्रानकरणं ४, साक्षादीनां गुणश्लाघाया अकरणं ५, नवप्रतिबुद्धश्लाघादेः स्थि-
रताया अकरणं ६, साधर्मिकाणां वात्सल्याऽकरणं ७, सति सामर्थ्ये जिनशासनस्य प्रभावनाया अकरणं ८, इति दर्शनस्याष्टौ अति-
चाराः ॥

तथा पंचानां समितिनामीयादीनां ५, तिसृणां च गुप्तीनां मनोपुण्यादीनां ३, तथा विधाऽपालने चारित्रस्याष्टौ अतिचाराः । तथा
'अणसणमूणोयस्या' इत्यादि द्वादशतपोभेदानां सम्यगकरणे तपसो द्वादशातिचाराः । तथा मनोवीर्यं १ वचनवीर्यं २ कायवीर्याणां ३
देववंदन-प्रतिक्रमण-स्वाध्याय-दान-शीलादौ अस्फोरणे वीर्यस्य त्रयोऽतिचाराः । स यक्त्वस्य पंचातिचाराः, यथा-भीजिनेद्रोक्तपदार्थेषु
मन्देहः शंका १, अन्यान्यदर्शनाभिलाषः कांक्षा २, वर्मफलं प्रति मन्देहो विचित्रि केत्सा, अथवा मलमलिनवपुषः साधून् दृष्ट्वा जुगु-
प्साकरणं विचित्रि केत्सा ३, मिथ्यादृष्टीनां प्रशंसनं कुलिंगप्रशंसा ४, मिथ्यादृष्टिभिः सह परिचयः कुलिंगसंस्तरः ५ ॥

पत्तेयं २४ ॥ वारस तव १२ विरयतिगं ३ । पण सम्म ५, वयाणं पत्तेयं ३९ ॥ १ ॥ व्याख्या-संलेखनायाः पंचातिचारस्तथाहि—
अत्र इतस्तपः प्रभावादहं मनुष्यो राजादिभूयासमिति इहलोकाशंसा १, इतोऽनुष्ठानात्परलोके देवो भूयासमिति परलोकाशंसा २, कृत-
नञ्चनोऽहं लोकेऽपूज्योऽस्मि, अतश्चिरं जीयासमिति जीविताशंसा ३, अपूज्यत्वाद्यधिपीडितत्वाद्वा शीघ्रं म्रियते चेद्वरमिति यत्प्रार्थनं
तन्मरणाशंसा ४, रूपं शब्दश्च कामो, गंधरसस्पर्शाभोगास्ते मम प्रश्रवता भूयासुरिति या इच्छा सा कामभोगाशंसा ५, संलेखनां कृत्वा
यथेवं चितयति तदातिचाराः, एषु च यदि कोऽपि कालयत्रसंबंधी अतिचारो लभो भवेत्तदा तस्य मे मिथ्यादुष्कृतमिति संघादिसमं
वाच्यं, एवमग्रेऽपि बोध्यम् ।

अथ पंचादश कर्मादानातिचाराः यथा—

आजीविकादिनिमित्तं काष्ठदहनेन अंगारणां करणं, तद्विक्रयणं, हटिकापाचनमित्यादि अंगारकर्म १, वृक्षादेः पत्रपुष्पादेर्नां छेदनवि-
क्रयणादि वनकर्म २, शुकटानां तदंगानां च निरुपादनवाहनादि शुकटकर्म ३, शकटवृषभादीनां भाटकेनार्पणं भाटककर्म ४, हल-कुहालादिभि-
र्भूमिविदारणं पाषाणादिवदनं यवादिधान्यानां भुंजनादिकरणं च स्फोटकर्म ५, प्रथमत एव म्लेच्छादिभ्यो मूल्यदानेन गजदंताद्यानाय
विक्रयणं, आकाराद्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं ६, लाक्षा-नीली-मनःशिलादेः सुलिवधान्यादेश्च विक्रयो लाक्षावाणिज्यं ७,
घृत-तैलादि रसविक्रयो रसवाणिज्यं ८, यस्मिन् मश्रिते प्राणी म्रियते तद्विषं, तस्य वाणिज्यं ९, द्विद-चतुर्दशदि विक्रयः केशवा-
णिज्यं १०, तिलेक्ष्वादीनां यंत्रैः पीडनं यंत्रपीडनं ११, वृषमादेर्वृषणकर्णादिच्छेदनं निर्लङ्घनकर्म १२, क्षेपादौ बह्वेज्ज्वलनं दवदानं
१३, गोधूमादेः पोक्षः (पार्थः) सरोहृदादिशोषश्च प्रसिद्धः १४, असत्यो दुःशीला दास्यादयस्त्वासां पोषणमसतीपोषः १५ ॥ इति

तथा तपो हि दुष्टाष्टकर्मविनाशकं सकललब्धिजनकं बाह्याभ्यन्तरभेदतो द्वादशविधं दृढप्रहारिवज्रव्यात्मभिः समाचरणीयं । तपोमुखा-
नीत्यत्र सुखशब्द आद्यर्थस्तेन भावनादिपरिश्रमः, इति व्याख्यातं ब्रह्मक्रियादिपदं यत्र । किंचात्रधर्माधिर्नात्मनिर्दा कर्तव्या, न पर-
निर्दा, तत्र चित्रकटपुत्रीदृष्टांतः, स चैवं-कांचनपुराधीशेन जितशत्रुराजेन स्वस्य नवीनसभायां कनकमंजरी नामचित्रकरासुतानिर्भवं
चित्रमयूरं साक्षानमयूरमिव दृष्ट्वा तस्मात्तुर्गुणरंजितेन सा परिणीता, तथा च स्वबुद्ध्या प्रत्यहं नवनवकथाकथनेन नृपः पणमासान्
यावत् स्ववासे आनीतः, तदा राज्ञा बहु मन्यमानापि सा प्रतिदिनं स्वगृहे एकांतदेशे उपविश्य पितृगृहसंबन्धिसामान्यवेवं परिधाय
हे आत्मन् ! राजमान्यत्वमस्थिरमस्ति, अतोऽहं कतिर्न विधेया, तव पितृगृहसंबन्धिनी त्वियं ऋद्धिरस्तीत्यादिवचनैरात्मानं निर्दति
रम. अथ छलं पश्यंतीभिः सपत्नीभिस्तथाकुर्वाणां तां विलोक्य नृपायोक्तं, एषा तु भवतां कर्मणं करोति, ततो राज्ञा परीक्षार्थमेकदा-
कस्मादागत्य तामात्मनिर्दां कुर्वाणां दृष्ट्वा तुष्टेन पट्टराज्ञी कृता, अपराश्चापमानिताः, एवं धर्माधिर्मिरात्मनिर्दा कार्येति ॥

अन्यच्च चातुर्भासिकपर्वारिधायितुकामैर्भव्यात्मभिरस्मिन् दिने स्वे स्वेऽतिचारा आलोचनीयाः, गुर्वादिममक्षं च तेषां मिथ्यादुक्तं च बाध्यं,
तत्र साधूनां चरणसप्तति (७०, करणसप्तति (७०) मिलनाच्चत्वारिंशदधिकशत (१४०) मतिचागा भवति, ते च ग्रन्थगौरवमयाक्ष लिख्यन्ते,
ॐ । आवक्राणां तु चतुर्विंशदधिकशतमतिचाराः (१२४) रसुरस्ते संक्षेपतो दश्यन्ते—पण संलेहण ५ पञ्चारस-कर्म १५, नाणाद अदृ

* संक्षेपतो गाथाद्वयं यथा—वय (५) समणधम्मं (१०) संजमं (१७) वेयावरुच्चं च (१०) वंभगुत्तीओ (६) ॥ नाणाद तिअं (३)
तव (१२), कोह निगओ (४) होइ चरणमेयं ॥ १ ॥ पिअ विसोहो (४) समिहं (५) भावणा (१२), पडिमा य (१२) इदिय न्तिरोहो (५) ॥
पडिलेहया (२५) गुत्तीओ (३), अभिगहो (४) चैव करणं तु ॥ २ ॥

अथ देवार्चनस्नात्रविलेपनानि व्याख्यायन्ते—देवस्य श्रीजिनेन्द्रस्य तत्प्रतिपायाश्च अर्चनं वासादिना, स्नात्रं जलादिना, विलेपनं च चन्दनादिना कर्सेद्यमेतत्पदत्रयेण सर्वोऽपि पूजाप्रकारः सूचितः । पूजाफलं चेदं—सयं पमञ्जणे पुन्नं, सहस्रं च विलेवणे ॥ सयसाहसि-
या माला, अणंतं गीयबाह्यं ॥ १ ॥ इत्यादि, अत्र दृष्टांतः स्वयं वाच्याः । अथ ब्रह्माक्रिया १ दान २ तपोमुखाणि ३ व्याख्यायन्ते,
तत्र ब्रह्माक्रिया-ब्रह्मचर्यं सुदर्शनश्रेष्ठ्यादिवत् शीलव्रतपालनमित्यर्थः, तत्फलं यथा—जो देह कणयकोटि, अहवा करेह कणयजिणभव-
णं ॥ तस्स न तत्तिय पुत्रं, जत्तिय बभव्वए धरिए ॥ १ ॥ इति । तथा दानं हि अमयं १ सुधाना-२ लुकंपो ३ चित ४ कीर्त्ति ५
मेदात्पंचविवं, तत्र द्वाभ्यां मोक्षः, त्रिभिश्च भोगप्राप्तिः, इहाभयदाने दृष्टांतो यथा—

राजगृहे समास्थितेन श्रेणिकनृपेण प्रोक्तं, संप्रति नगरे किं वस्तु सुलभं स्वादु चारितं ? क्षत्रियाः प्रोत्तुर्मांसं समर्प्य स्वादु चारितं,
तदा अभयकुमारेण चित्तित, एते निर्दयाः, अथ यथा पुनरप्येवं न जल्पेयुरतथा कुर्या, ततो रात्रौ सर्वक्षत्रियगृहेषु पृथग्पृथग्भात्वाऽभय
एवमवादीत—भो क्षत्रियाः ! राजपुत्रशरीरे महाव्याधिरुग्गजोऽस्ति, यदि मनुष्यसत्कं कालेयमांसं टंकद्वयमिति दीयते तदा स जीवति
नान्यथेति वैद्यैरुक्तमस्ति. ततो यूयं राज्ञो प्रासजीविनो भवद्भिरेवैतत्कार्यं कर्तव्यं. तदा एकेनोक्तं दीनारसहस्रं गृहाण ? परं मां भुञ्च ?
अन्यत्र गच्छ ? अभयेन तद् गृहीतं, एवं रात्रौ प्रतिगृहं परिभ्रम्य तैर्दत्तानि बहूनि दीनारलक्षणाप्यादाय प्रभाते नृपसमायां तद्धनं
क्षत्रियभ्यो दक्षितं, प्रोक्तं च अहो गतदिने यूयमेव वदथ यन्मांसं सुमलमिति. अद्य तु एतावता द्रव्येणापि तन्मांसं न प्राप्तं, ततो
लज्जितारतेऽभयेन दक्षिताः, ततो मांसभक्षणनियमं प्रापिताश्च, अत्रार्थे श्लोकः—स्वमांसं दुर्लभं लोके, लक्ष्णेणापि न लभ्यते ॥ अल्प-
मूल्येन लभ्यते । पलं परशरीरजं ॥ १ ॥ एवमन्यैरप्यभयदानबुद्धिर्यथेति ॥

अथावश्यकपदं व्याख्यायते, तत्रोभयकालं यदवश्यं कर्तव्यं तदावश्यकं प्रतिक्रमणमित्यर्थः, तत्फलं चेदं—आवस्यएण एएण । साव-
ओ जइवि बहुरओ होइ ॥ दुक्खाणमंतकिरियं । काही अचिरेण कालेण ॥ १ ॥ व्याख्या—आवको यथापि बहुरजस्को बहुपापयुक्तो
भवति तथाप्येतेनावश्यकेन कृत्वा स्तोकेन दुःखानामंतक्रियां विनाशं करिष्यतीति, किंच—आवस्यअं उभयकालं, ओसहमि-
वं जे करंति उज्जुत्ता ॥ जिणविअकहियावहाणा, अकम्मरोणा य ते हुंति ॥ २ ॥ व्याख्या—आवका उपयोगयुक्ताः संतः प्रभात-
संध्याकालयोर्जिनवैद्यकश्चित्तविधिना सम्यक्संप्रकारेण औषधमिवावश्यकं कुर्वन्ति ते कर्मरोगरहिता भवंतीति, प्रतिक्रमणनियमे साजणसिंह-
दृष्टान्तः । स चैवं—साजणसिंहनामा श्रेष्ठो द्विसंध्यं कालवेलायां प्रतिक्रमणं विना मोक्षं न कार्यमिति नियमवान् बभूव, एकदा पीरो-
जपातसाहेन केनचिदपराधेन स कारागारे क्षिप्तस्तदा तत्र स्थितेनापि तेनारक्षकपुरुषेभ्यः पंचाशत्पंचाशन्निमित्तान् सुवर्णनिष्कान् दत्त्वा
प्रत्यहं प्रतिक्रमणं कृतं, अन्यदा रत्नद्वयपरीक्षणव्यतिकरे तृतीयं रत्नं जगन्मध्ये त्वमिति वचनात्प्रसन्नेन सुत्राणेन स मुक्तः सन्मानि-
तश्च, तदा तैर्भौतैरारक्षकैर्निष्कास्तस्य पश्चात्प्रदत्तास्ततः ओष्ठिना ते निष्कास्तेभ्य एव दत्ताः, प्रोक्तं च अहो एतद्धनं कियत् । यतो
ऽमूल्यं प्रतिक्रमणं मया कृतं भवत्साहाय्यादिति दृष्टान्तः ॥

अथ पौषधं व्याख्यायते—धर्मस्य पौषं पुष्टिं दत्ते तत्पौषधं, तच्चाहार १ शरीरसत्कार २ गृहव्यापार ३ अब्रह्म ४ निवृत्तिरूपं बोध्यं,
तत्फलं चेदं—पोसहि य सुहे भावे । असुहाइ खवेह नत्थि संदेहो ॥ छिंदेइ निरयतिरिगइ । पोमह विहिअप्पमत्तेणं ॥ १ ॥ पौषधव्र-
तस्थिरत्वे कामदेवदृष्टान्तः—यथा कामदेवश्चावकः पौषधे स्थितः सन् निशायां मिथ्यादिवदेवेन—दुष्टगज १ नाग २ पिचाया ३ रूपवर्ण-
द्वया क्षोभितोऽपि मनोवाक्यैर्मनागपि न क्षुभित इति.

नर्तकीनिप्रमत्तचितोऽपि तयोर्निर्विकारभावदर्शनात् सद्यः संप्राप्तवैराग्योऽनित्यादिभावनां भावयन् केवलज्ञानं प्राप, देवैर्महोत्सवो विहितो
 वंश एव च सिंहासनं बभूव, तत्स्वरूपदर्शनान्नृपादयोऽपि प्रतिशुद्धाः ॥ इति ॥ परिश्रयाभिलाषुब्रह्मव्यातः ॥७॥ अथ परिहरणीयवस्तु-
 त्यागे तेतलिपुत्रदृष्टांतो यथा—तेतलिपुरे कनककेतुर्नगराजा, स च राज्यलोभाज्जातमाश्रान् स्वपुत्रान् विनाशयति, तस्य राज्ञस्तेतलि-
 पुत्रनामापात्यस्वस्य पोट्टिलानाम भार्या, सा च प्रथमं मंत्रिणोऽतिवल्गुमासीत्, पश्चात्कर्णचिदनिष्टा जाता, एकदा तस्या गृहे आहारार्थ-
 मेकः साध्वी समुपागतः, मंत्रिपत्न्या तं प्रति प्रणम्य भर्तृवशीकरणोपायः पृष्टः, साध्व्या प्रोक्तं धर्मः सेव्यो येन सर्वेष्टार्थाः सिद्धयन्ति,
 ततः सा संसाराद्विरक्ता सती दीक्षाग्रहणार्थं प्रति पप्रच्छ, मंत्रिणोक्तं दीक्षां गृहाण, परं यदि त्वं देवपदं प्राप्नुयास्व तर्हि मां प्रतिबोधय,
 तयापि तद्वचोगीकृत्य दीक्षामादाय आयुःक्षये समाधिना मृत्वा देवपदं प्राप्तं, अथ मंत्रिणा राज्ञ एकः पुत्रो जातमात्र एव प्रच्छन्नं गृही-
 त्वा स्वगृहे बद्धित आसीत्. एकदा कनककेतुस्तु परलोकं गते सति मंत्रिणा स कनकवज्रकुमारो राज्ये स्थापितः, राजकार्यमपात्या-
 धीनं कृतं, ततो मंत्री अहर्निशं राजकार्ये मग्नः सन् कदापि धर्मकृत्यं न कृतवान्. तस्मिन्मग्नसरे देवपदं प्राप्तया पोट्टिलया मंत्रिणस्तत्स्व-
 रूपं दृष्ट्वा तत्प्रतिबोधाय नृपादयः सर्वेऽपि लोकारत्तपराङ्मुखा विहितः, ततो नृपस्थानं गतेन मंत्रिणा काप्यादरमलममानेन सद्यो
 गृहपागत्यात्मनः कुपराशोकया स्वहस्तेनैवानेके मरणप्रयोगाः कृताः, परं देवेन सर्वेऽपि वैयर्थ्यं नीताः, ततो विलक्षीभूय स्थितं मंत्रि-
 णं प्रति देवः प्रादुर्भूय उवाच, भो मंत्रिन् ! इद्वसंसारस्वरूपं धिद्यते, तत्प्रतो न कोऽपि कस्यापि स्वजनोऽस्ति, इत्यादिबचनैर्मंत्रिणं
 प्रतिबोध्य देवः स्वस्थानं ययौ, मंत्र्यपि सर्वं विभवं परित्यज्य सद्यो दीक्षां जग्राह । इति प्रत्याख्याने तेतलिपुत्रदृष्टांतः ॥ इति सामान्ति-
 कपदं क्याख्यातम् ॥

सर्वजीवैः सह क्षामणां कृत्वा तत्र स्थितः सन् स्वयमेव तत्कटुकतुंगिकाशाकं भुक्त्वान्, न पुनः परप्राणि वधमिया परिष्ठापितवान्-
ततः सद्यो मृत्वा स सद्वर्तिं प्राप्तः ॥ इति ॥ निष्पापचरणे धर्मरत्निर्दृष्टांतः ॥ ६ ॥ अथ पापत्यागेन यद्वस्तुतत्त्वज्ञानं, तत्र इलापुत्रदृष्टां-
तो यथा—इलानगरे धनदत्तश्रेष्ठी, तस्य इलादेवीसेवनात् इलापुत्रोनाम पुत्रो जातः, स चैकदा तन्नागतानां विदेशिनदानां नृत्यं पश्य-
न् अतिसुन्दररूपां नर्तकपुत्रीं विलोक्य प्राग्भवस्नेहात्तरयामत्यन्तानुरक्तो बभूव, ततः सद्यो गृहमागत्य पितरं प्रति उवाच—भो ताव !
मां प्रप्ति नर्तकपुत्रीं परिणायस्व, नोचेद् मरणमेव शरणीकरिष्ये, परमपरकन्यापाणिग्रहणं सर्वथा न विधास्ये, तदा पित्रा तस्यात्याग्रहं
विज्ञाय कथमपि निषेद्धमशक्तनुवता बृद्धनटसमीपं रत्ना तस्य पुत्री मार्गिता, नटेनोक्तं यद्ययमस्मत्कलं क्षिपयित्वा बहुधनं चोपाज्य
अस्मज्जातिं पोषयेत् तर्हि—अस्मत्पुत्र्याः पाणिग्रहणं कुर्यात्. श्रेष्ठिना तद्वचः श्रुत्वा इलापुत्रं प्रति सर्वोऽपि हृत्तांतः प्रोक्तः, इलापुत्रस्तु
तदप्यंगीकृत्य हठेन गृहान्निर्गत्य नटेषु संमिलितः, ततः कियता कालेन तेषां सर्वकलासु निपुणो भूत्वा वेन्नातनगरं प्राप्तः, तत्र राज्ञा
स्वकलादर्शनाय स्वयं वंशमारुह्य रमतेस्म. सा नटपुत्री च वंशपार्श्वे स्थिता गानं करोतिस्म, तदा तां नटपुत्रीं विलोक्य राजा चलच्चित्रं
सन् चिंतयतिस्म, यद्येष इलापुत्रो वंशान्निपत्य म्रियते तर्हि एनां कन्यामहं गृह्णामि. अथ इलापुत्रः सर्वा एव कलाः कृत्वा वंशादुत्तीर्य
दानग्रहणेच्छया नृपपुरं स्थितः, राज्ञोक्तं व्यग्रतया मया नृत्यं न दृष्टं, ततः पुनः कुरु ? तदा तेन धनलिप्सया पुनर्नृत्यं कृतं, परं
राज्ञा तन्मरणमिच्छता पुनस्तथैवोक्तं. ततः सवृतीयवारं पुनः—वंशमारुह्य रमतेस्म. तस्मिन्नवसरे एकभाग्यवतः श्रेष्ठिनो गृहे एकः सा
धुराहारार्थं गतस्तदा सर्वालंकारविभूषिताऽतिसुन्दरांगी श्रेष्ठिपत्नी सद्यः समुत्थाय सानंदं वंदनां विधाय मोदकैः स्थालं भुत्वा साधुं
प्रतिलाभयति, साधुरप्यथोदष्टिः सन् 'इत्थं इत्थमिति' शब्दपुञ्जावाहारं गृह्णाति. एतत्स्वरूपं वंशारूढेन इलापुत्रेण दृष्टं, तदासौ स्वयं

तस्याप्यर्थं समपरिणामं दधानः, करस्यं स्वर्गादि तत्रैव परित्यज्य तन्मृतिस्थाने एव कायोत्सर्गेण तरथी. तदानीं हि रुधिरगन्धादुपा-
गतेन कीटिकागणेन तच्छरीरं सच्छिद्रं कृतं, परं स मनागपि न च्चाल, तृतीयदिने तत्रैव कालं कृत्वा स्वर्गं प्राप्सः ॥ इति ॥ समासे
षिलातीपुत्रदृष्टातः ॥४॥ अथ स्तोत्राक्षरैर्महार्थकथने लौकिकः पंडितचतुष्टयदृष्टान्तो यथा-वसन्तपुरे जितशङ्कराजा, तस्यैकदा शास्त्रभ-
णोच्छासीत्, तदा चतुर्भिः पंडितैः श्लोकक्षप्रमितमेकं ग्रंथं विधाय नृपाय निवेदितं, नृपेणोक्तं-एते ग्रंथा अतिमहांतो मया स्तोत्रकालेन
भोतुं न शक्यन्ते, तस्मात्स्वल्पपाक्षरैरेवैतेषां सारं वदत, तदा चतुर्भिः पंडितैः सारभूतमेकं श्लोकं निष्पाद्य नृपाग्रे प्रोक्तं, तथाहि-जीर्ण
भोजनमाश्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया ॥ बृहस्पतिरविश्वासः, पंचालः स्त्रीषु मार्दवं ॥१॥ व्याख्या-अत्रेयनामा विद्वान् वक्ति-प्रथमं
श्रुत्वा आहारे जीर्णे सति पुनः भोजनं कार्यमिति वैद्यग्रंथपरमार्थः १, कपिलपंडितः प्राह-सर्वेषां प्राणिनां दया कार्येति धर्मशास्त्रपर-
मार्थः २, बृहस्पतिनामा विद्वान् वदति-कस्यापि विश्वासो न कार्य इति नीतिशास्त्रसारः ३, पंचालो विद्वान् ब्रूते-स्त्रीषु मृदुता धार्या
परं तासामंतो न ग्राह्य इति कामशास्त्रादहस्यं ४, एवं स्तोत्राक्षरैर्वहर्धकथनं द्वादशांगीरूपं संक्षेपसामयिकं बोध्यं ॥५॥ अथ निष्पापाचरणे
धर्मरुचिसाधुदृष्टांतो यथा-धर्मघोषाचार्यस्य शिष्यो धर्मरुचिनामा साधुर्नगरे अहाराय अपमन् रोहिणीनामब्राह्मणया गृहे मिश्रार्थं प्रविष्टः,
तया कुटुम्बनिमित्तं मिष्टान्नस्या निष्पादितं कटुकतुंबिकां शार्कं विपश्याय विज्ञाय दुष्टबुद्ध्या साधवे दत्तं, साधुना तु सरलस्वभावेन तद्
गृहीत्वा स्वस्थाने आगत्य गुरुभ्यस्तदर्थितं. गुरुभिस्तद् दृष्ट्वा प्रोक्तं मो महाजुभाव ! इदं शार्कं विषमायमस्ति, तस्मात्किरवद्यस्थंडि-
ले गत्वा परिष्ठापय । तदा धर्मरुचिसाधुर्गुर्वज्ञाय निर्वद्यभूमौ गत्वा यावत्तच्छार्कं परिष्ठापयितुं लभस्तावत्तन्मध्यात्पतितर्विंदुमने एव
वद्गन्धाकृष्टा बह्वधः कीटिकाः संमिलित्वास्तद्गन्धग्रहणेनैव च मृताः, अथैवं बहुकीटिकामरणं दृष्ट्वा पापमीरुः साधुर्जीवदया चिनयन्

मर्दनिर्मुक्त्य निजगृहं चागत्य प्रच्छन्नं स्थितः, ततः स दत्तो मतिमोहात्सममपि दिनमष्टमं मन्वानोऽध्याचार्यप्राणैः शान्तिकं कुर्वे इति
विचिन्त्य गृहान्निर्गतः, तदा एको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वात् राजप्रागे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुष्पैराच्छादयामास,
तावत्तत्रैव मार्गे गच्छतो दत्तस्याश्वसुरोत्थिप्ता सा विष्टा मुखे पतिता. तदा स विष्टास्वादाच्चमत्कृतः सन् पश्चान्नि-
वृत्तस्तदैतस्य बहुविधदुराचारेण खिन्नैर्मूलमन्त्रिभिर्जितशत्रुनृपः पञ्जराङ्गिकारस्य राज्ये स्थापितः, दत्तस्तु हलाद् बद्ध्वा राज्ञे समर्पितः;
राज्ञा च स कुंभ्यां प्रक्षिप्य अधश्चाग्निं प्रज्वाल्य श्वानान् (शुनो) विमुच्य स कर्दार्यतः सन् मुक्त्वा नरकं गतः आचार्यमिदु बहुधा
सन्मानिताः, इति सत्योक्तौ कालिकाचार्यदृष्टान्तः ॥ ३ ॥ अथ भूतेश्वरैर्महातन्त्रज्ञाने चिलातीपुत्रदृष्टान्तो यथा—राजपुत्रनगर्यां धनदत्त-
नामा व्यवहारी, तस्य चत्वारः पुत्राः, सुसमानामपुत्री, चिलातीपुत्रनामैको दासश्चासन्. एकदा भेषी तं दासं दुराचारिणं विज्ञाय
गृहाद् बहिर्निष्कासितवान्. सोऽपि ततो निःसृत्य चौरपङ्क्त्यां गत्वा स्थितः । अथान्यदा स चिलातीपुत्रो बहुचौरान् संमेलयित्वा राज-
गृहनगर्यामागतः, तत्र स्वयं च तस्य भेषिक्तो गृहे प्रविश्य सुसमानामकन्यां चादाय सद्यो गृहान्निर्गतः, तावत् श्रेष्ठ्यपि कन्यानयनार्थं
चतुष्पुत्रसहितस्तत्पुष्टे चलितः एवं च क्रियति मार्गेऽतिक्रान्ते श्रेष्ठिनपत्यासन्नमागतं वीक्ष्य भौतद्विचलातीपुत्रः सुमयाया मस्तकं छिन्त्वा
करे च तद् गृहीत्वा, द्वितीयकरे च रुधिरलिप्तं खट्गमुत्पाठ्य पर्वतोपर्यारोह, भेषी तु तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विपण्णः सन् पश्चाद्वलितः, अथ
चिलातीपुत्र एतादृशभयंकररूपेणाग्रे चलन् मार्गे कायोत्सर्गस्थं साधुं च विलोक्य इत्थमुवाच, भो मुंड ! धर्मं कथय ? नोचेदनेन खट्-
गेन तवापि शिरश्छेत्स्वयामि, साधुना तत्स्वरूपं वीक्ष्य झटिति ' णमो अरिहंताणं ' इति पदमुच्चार्य आकाशे चोड्ढि उपशम १ विवेक-
र, संवरेति ३ पदत्रयात्मकं धर्मं तदग्रे उक्तत्वाऽन्यत्र जग्मे. अथ चिलातीपुत्रस्तमर्थं विचारयन् आत्मनि तन्महयगमेकमपि गुणमपश्यन्

मेतार्यमुनिः प्राग्भवावरितदुरितवशाद्राजगृहनगर्यां चांडालकुले समुत्पन्नः, चांडाल्या च जन्मसमय एव द्रुतव्रतसायै धनदत्तश्रेष्ठिपत्न्यै स प्रच्छन्नमर्षितस्वदृगृहे स वृद्धिः प्राप्तः, क्रमेण यौवने प्राग्भवमिन्द्रदेवसाहाय्यादृष्टौ श्रेष्ठिकन्या एकां च श्रेणिकनृपपुत्रीं स परिणीतवान्, ततो द्वादशवर्षांते देववचनात् श्रीवीरप्रभुममीपे प्रव्रज्यामादाय बहुदेशेषु विहरन्, एकादा राजगृहनगर्यां स्वर्णकारगृहे भिक्षार्थं प्रविष्टः, तत्र स्वर्णकारे भिक्षानयनार्थं गृहांतः प्रविष्टे सति पश्चात् श्रेणिकनृपस्य देवपूजानिमित्तं तत्कुला अष्टोत्तराश्वप्रमिताः स्वर्णयवाः कौचपक्षिणा भक्षितास्वतश्चोड्डीय स भित्तुपरि स्थितः, तावत् स स्वर्णकारः शुद्धाहारमानीय बहिः समागतः, स्वर्णकारस्वतः स्वर्णयवानपश्यन् तं साधुमेव तच्चौरं विचिन्तयन् जगाद-भो साधो ! इहस्था यवाः केन गृहीताः ? तदा साधुना चिंतितं यदि पक्षिणा भक्षिता इति वक्ष्ये तर्हि मद्भोजनादसौ एनं कौचं हनिष्यति एवं विचिन्तय तेन मौनमाश्रितं, ततोऽतिरुष्टेन स्वर्णकारेण साधोर्मस्तकमार्द्रवार्धेण बद्धं, तदा साधोश्चक्षुषी निःसृत्य पतिते, महती वेदना समुत्पन्ना, ततः स साधुरन्तर्कृत्कैवली भूत्वा मुक्तिं प्राप्तः । इत्थं प्राणितोपसर्गोपि तेन मेतार्यमुनिना जीवदयैव मनसि धृता, न किमप्यन्यच्चिंतितं, एवमन्यैरप्याचरणीयम् । इति । समयिके मेतार्यदृष्टांतः ॥ २ ॥ अथ सत्यवादे कालिकाचार्यदृष्टांतो यथा-तुसीमिणीनगर्यां कालिकाचार्याणां भाजिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वामिनुप-कारागारे निक्षिप्य स्वयं च राज्यभारं विश्रुता अन्यदा च मातुः प्रेरणयाऽऽचार्यसमीपं गतेन तेन उन्मत्ततया धर्मैर्यया च सक्रोधं श्रीगुरुभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति गुरुभिर्धैर्यमवलब्ध तस्याग्रे यज्ञो हिंसारूपो हिंसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तं, न पुनरन्यथा. ततः कोऽत्र प्रत्यय इति तेन पृष्टे सति गुरुणोक्तं, तस्मिन्नेव दिने तव मुखेऽकस्माद्विष्टा पतिष्यति, ततोऽतित्रुद्धेन दत्तेनोक्तं त्वं कथं मरिष्यसि ? गुरुणोक्तमहं समाधिना मर्त्तारिम, मृतोऽपि च स्वयं गतारिम । तदा दत्तः साहंक्रुतिः सन् तत उत्थाय स्मरि च रव-

रागद्वेषभयादिपरिहारेण यथास्थितकथनं ३, समाप्तः-स्तोकाक्षरैः कर्मनाशकस्त्वचोद्यः ४, संक्षेपः-स्तोकाक्षरा मर्यादा द्वादशांगी ५, अनवद्यं-तिःपापाचरणं ६, परिज्ञा-पापत्यागेन समंताद्वस्तुतत्त्वज्ञानं ७, प्रत्याख्यानं-परिहारीयवस्तुत्यागाः ८ इत्यष्टौ नामानि. अथैषां क्रमेणाष्टौ दृष्टांता दक्ष्यते, तत्रादौ दम्पदन्तदृष्टांतो यथा—

हस्तिशीर्षिनगरे दम्पदंतो राजा, तस्य चैकदा हस्तिनागपुरस्वामिभिः पांडवै कौरवैश्च सह सीमानिमित्तं महान् विवादः संजातः, तदनंतरं क्रियद्भिर्दिनैर्दम्पदंतो जरासंधनृपसेवार्थं गते गति पांडवकौरवैश्च तद्देशो भग्नस्तां वार्तां श्रुत्वा क्रुद्धो दम्पदंतः सद्यो बहुसैन्यमादाय हस्तिनागपुरेपरि समागतस्त्वत्र चोभयेषां परस्परं महद्बुद्धं संजातं, परं दैववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दम्पदंतस्तु विजयं प्राप्य स्वस्थानमायातः, तत एकदा स नृपः संख्यायां पंचवर्णवादलस्वरूपं दृष्ट्वा संप्राप्तवैराग्यः संसारमपि तादृशमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः, ततः प्रतिग्रामं विहरन् अन्यदा हस्तिनागपुरे प्रतोदया नहिर्देशे कायोत्सर्गेण स तस्थौ, तदा राजवाटिकां गच्छद्भिः पांडवैर्मार्गे तं मुनिं विलोक्य लोकमुखाच्च तं दम्पदंतराजर्षिं विज्ञाय सद्योऽश्वेभ्य उत्तोर्यं विधितानिभिनन्द्य तस्य द्विविधमपि बलं प्रशंस्य अग्रे चलितं, ततः कौरवाः समेतास्तेषु बुद्धेन दुर्योधनेन तथैव तं दम्पदंतं विज्ञाय बहुभिर्दुर्वाक्यैस्तिरस्कृत्य साधुसमीपं च बीजपूरफलं प्रक्षिप्य अग्रे चलितं, ततो 'यथा राजा तथा प्रजेति' न्यायात्तदनुगच्छद्भिः सर्वैरपि सैनिकैः काष्ठपाषाणादेर्निःश्लेषाद् समन् तादुच्चैस्तरं चत्वरमिव विद्धे. अथ पश्चाद्वलमार्गः पांडवा मुनिस्थाने तन्महच्चत्वरं दृष्ट्वा लोकेभ्यः प्रश्नपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुश्चेष्टितं ज्ञात्वा सद्यस्त्वन्नागत्य पाषाणादिदूरीकरणपूर्वकं तं दम्पदंतं प्रणम्य स्वस्थानं गताः, एवं पांडवैः सन्मानितः कौरवैश्चापमानितोऽपि स मुनिः उभयत्र समभावं नभार, मनोगपि रागद्वेषौ न कुतश्चान् । इति सप्तमावे दम्पदंतदृष्टांतः ॥ १ ॥ अथ दयापूर्वकदृत्तो मेतार्यदृष्टांतो यथा—

पारायं, एतावता सम्यग्दृष्टिभिर्मिथ्यात्वपरिहारेण देवपूजन-गुरुसेवन-जैनागमश्रवण-धर्मक्रियानुमोदन-तीर्थयात्राकरण-जिनकल्याणकर्मस्पर्शनादिभिः सततं सम्यक्त्वं निर्मलं कार्यमिति, उक्तं च—

जन्ममं दिक्खता नाणं, तित्थयराणं महाणुभावाणं ॥ जत्थ य कयनिट्वाणं अणाढं वंसणं होइ ॥१॥ इति ॥ प्रसंगत उक्तं, अथ प्रथमं सामायिकस्वरूपमुच्यते, समस्य-रान्देषरहितस्य सतो-जीवस्य आयो-ज्ञानादीनां लाभ प्रशममुखरूपः समायः, स एव सामायिकं, मनोवाकायचेष्टापरिहारेण मुहुर्त्तं यावत् सर्व्वस्तुषु समपरिणाम इत्यर्थः, उक्तं च, निर्दपसंसासु समो, समो य माणावमाण-कासीसु । समसयणपरियणमणो । सामाहयं संगओ जीवो ॥ १ ॥ जो समो तव्वभूएसु, तसेसु थावरेसु य ॥ तस्स सामाहयं होइ, इमं केवल्लिभासियं ॥ २ ॥ तथा सामायिकस्थितः श्रावको गृहस्थोऽपि यतितुल्यो भवति, यतः—सामाहयंमि उ कए, समणो इव सावओ हवइ जग्गहा ॥ एएण कारणेणं, वहुसो सामाहयं कुज्जा ॥ १ ॥ अत एव सामायिकस्थस्य देवस्नानपूजनादावप्यधिकारो नास्ति; सामायिकरूपे भावस्तवे प्राप्ते सति द्रव्यस्त्वकरणानौचित्यात् । सामायिकस्य दुर्लभता कथितारित्, यथा—सामाहयसामग्गि, देवावि चित्तति हिययमउज्झंमि ॥ जइ हुइ मुहुत्तमेगं, ता अह्म देवत्तणं सहलं ॥ १ ॥ इति ॥ इह सामायिककर्त्ता श्रद्धालुर्द्विविधः ऋद्धिमान् अनृद्धिकश्च; तत्र य ऋद्धिरहितः स साधुसमीपे जिनगृहे पौषधशालायां स्वगृहे वा निर्विघ्ने स्थाने सामायिकं कुरुते, यस्तु राजादिर्महर्द्धिकस्त्वस्य सामायिकविधानं महताडम्बरेणोपाश्रयमागत्योचितं भवति, यत ईदृशा अपि सामायिकं कुर्वतीति लोके जिनशासनस्य महाप्रभावना संजायते इति, अथ सामायिकस्याष्टौ नामानि उच्यन्ते—सामाहयं १ समहयं २ समवाओ ३ समास ४ संखेवो ५ । अणवउजं च ६ परिणो ७, पञ्चवखाणे य ८ ते अट्ठं ॥ १ ॥ व्याख्या—सामायिक-सम्भावः १, समयिकं-सम्यग्दयापूर्वकं सर्व्वजीवेषु प्रवर्त्तनं २, सम्यग् वा

तरसं चिर्भटिकादिफलं जीवाश्रयत्वाद्दर्जनीयं, पुनः सच्छिद्रमपरिपक्वं फलमपि अंतर्जीवसद्भावात्प्राप्यं, एवमन्यदपि अज्ञातफलादियर-
मक्षयवस्तु तत्सर्वं परिवर्ज्यं, उक्तं च—

अज्ञातकं फलमशोधितपत्रशार्कं, पूगीफलानि सकलानि च दृष्टवूर्णं ॥
नालिन्यसर्पिरपरिक्षकमानुषाणा-मेते भवंति नितरां किल मांसदोषाः ॥ १ ॥

पुनर्यद् द्रव्यं ग्रीष्मादिकाले शीघ्रविनाशि भवति तत्तत्सोपयोगेन सता निरवद्यमेव सेव्यमिति ॥
अथ विशेषतोऽस्मिन्नपर्वणि कृत्यं दर्शयति—

सामायिकावद्यक-पौषधानि, देवार्चन-रत्नाञ्ज-विलेपनानि । ब्रह्माक्रिया-दान-तपोमुखानि, भव्याश्चतुर्मासिकमंडनानि ॥ १ ॥
व्याख्या--भो भव्या ! एतानि मापायिकादिधर्मकृत्यानि चातुर्मासिकस्य मंडनानि-अलंकारभूतानि विद्यते, ततो भवद्भिस्तानि
सेव्यानीति ज्ञेयं, यद्यपि चातुर्मासिकत्रयमस्ति तथापि यदुद्दिश्य व्याख्यानं विधीयते तन्नाम ग्राह्यं, तत्र न कोऽपि दोषः, अत्र हि
कश्चित्पुमान् सामायिकं करोति, कश्चित्प्रतिक्रमणं, कश्चित्पौषधमित्यादि योज्यं, यथाशक्ति एतानि कर्तव्यानीति न कश्चिद्विरोध इति,
इह प्रथमं तिथयो विलोचयाः, ते च त्रिधा तथाहि--“चाउद्दसह-मुद्दिष्टपुण्यमासिणीत्ति” सिद्धाति उक्तत्वात्, मासमध्ये द्वे चतुर्दश्या,
द्वे षष्ठ्या, आमावास्या, पूर्णिमा च, षट् चारित्र्यतिथयः, आसु चारित्र्यपाराध्यं, शीलांगाचार्यादि-गीतार्थेरादत्त्वात्, उद्दिष्टशब्देन
स्मिन्नकस्याणकतिथयः पशुवृत्तानि तिथिरपि च ग्राह्या, द्वितीयापंचम्येकादशयो ज्ञानतिथयः, एषु ज्ञानपाराध्यं, अन्ये दर्शनेतिथयस्तेषु दर्शने-

अथ श्रीचातुर्मासिकव्याख्यानं प्रारभ्यते ॥ ९ ॥

स्मारं स्मारं स्फुरज्ज्ञानं, धाम जैनं जगन्मतम् ॥ कारं कारं क्रमांभोजे, गौरवे प्रणतिं पुनः ॥ १ ॥

निषद्धां प्राक्तनप्राज्ञैर्वाक्ष्य व्याख्यानपद्धतिम् ॥ लिख्यते लेशतो व्याख्या, चातुर्मासिकपर्वणः ॥ २ ॥ युग्मम् ॥

इहाषाढ २ कार्तिक २ फाल्गुन ३ चार्तुमासिकानामन्यतमे चातुर्मासिकपर्वणि समागते सति अन्योऽन्यसापेक्षव्यवहारनिश्चयार्थायुक्तं श्रीजिनशासनं विज्ञाप्यैकांतवादनिराकरणेन आवश्यकप्रथोक्त-समाहिताक्षर-शुद्धंकरूपलक्षणचतुर्थ-भंगतुल्यं द्रव्यभावलिङ्गं संयुक्तमिच्छद्भिः स्याद्वादरुचिभिर्धर्माधिभिः प्राणिभिः सम्यग्धर्मकृत्यं कर्तव्यम् । अत्र हि चत्वारो भंगाः प्रोक्ताः संति, तथाहि—अशुद्धं रूप्यमशुद्धमुद्रं १, अशुद्धं रूप्यं शुद्धमुद्रं २, शुद्धं रूप्यमशुद्धं मुद्रं ३, शुद्धं रूप्यं शुद्धं मुद्रं ४. तत्र प्रथमे भंगे चरकपरिव्राजकादयः १, द्वितीये पार्श्वस्थादयः २, तृतीये प्रत्येकबुद्धा अंतर्मुहूर्त्तकालमगृहीतद्रव्यलिङ्गाः ३, चतुर्थे साधवो द्रव्यतो भावतश्च शुद्धिभाजः ४. एतेषु चतुर्थभंग एव शुद्धत्वादुपादेय इति । अथ श्राद्धानां प्रथमतः सामान्येन किंचित्त्रित्यकृतव्यमुच्यते । एतद्दुर्गतानंतमवभ्रमणमीरुमिर्जनमार्गानुसारिभिः श्रद्धाढुभिः नर्वदा बहुमावद्यव्यापाराः वर्जनीयाः, विशेषतः फाल्गुनादिमासेषु तिलादिधान्यं न रक्षणीयं बहुन्नसजीवोत्पत्तिविनाशसंभवात्, तथा संधानमाज्जफलादीनां यदि संमक्तं भवेत्तदा त्याज्यं, जेतुभिर्मिश्रं फलं मधुकबिलवादि, पुष्प-मरणिशिग्रमधुकादि त्याज्यं, वर्षाकाले तंदुलीयादिपत्रशकं न भक्षणीयं, बहुलक्ष्मन्नमजीवमिश्रत्वादिति, योगशास्त्रे हेमाचार्यैर्गुर्जरदौ महाजनप्रसिद्धैरुक्तमस्ति, फाल्गुनपूर्णिमात् आरभ्य कार्तिकपूर्णिमां यावत् प्रायेण पत्रशकं न भक्ष्यमिति । तथातिपक्वं श्लथीयृतं चलि-

चौपासी
व्याख्यान

९

॥ ४९ ॥

रिसहेस समं पत्तं, निरवज्जं हत्तुरससमं दाणं ॥ सेयाससमो भावो, हविज्ज जर्हं मणिगप हज्जा ॥४॥ इयं गाथा स्पष्टार्था।
ननु त्रैलोक्यपूज्यस्यापि भगवतः कथमेतावान्—अन्तरायोऽज्जनिष्ट ? तत्रोच्यते—प्राक्कृतकर्मोदयाद्, तथाहि—कस्मिंश्चित् प्रारम्भे
अणुमरुतामिजीवेन पथि ब्रजता धान्यखले धान्यं भक्षयतो बलीवर्दीन् तोदनेन कर्षुर्कैस्ताडयमानान् विलोक्य चिन्तितमेते मूढाः इषम-
मुखेषु शिक्कयन्धनं न जानते, तस्मिन् क्षणे स्वयं तत्र स्थित्वा स्वहस्तेन धृषभमुखेषु तद्वन्धनोपदेश्यके, तदानीं च बलीवर्दः निःस्वा-
सानां षष्ठ्यधिकत्रिंशती ह्रस्वत्वे, तस्मिन् कर्मणि उदिते सति भगवानत्र भवे वर्षमेकं यावत् आहारविट्ठं लेभे, तस्मिन् कर्मणि क्षयोप-
क्षमं च प्रापिते श्रेयांसदत्तमाहारं लब्धवान्, भेयांसश्च तद्दानफलेन मुक्तिसुखभाण् बभूव, तद्दिनादेव साधुभ्यः प्राप्तुकाहारदानविधिः
सर्वैरपि लोकैश्चायि । तवश्च भगवान् अणुमदेवो वर्षाणामेकसहस्रं यावत् छाद्मस्येन विहृत्य तपस्तप्त्वा घातिकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा
केवलज्ञानं प्राप्य वर्षसहस्रोत्पूर्वलक्षं यावदार्यक्षेत्रेषु विहृत्य बहुमठयान् प्रतिबोध्य अष्टापदपर्वतोपरिदशसहस्रमुनिमहितेन भोक्षं जगाम
इति श्रुत्वा भो भव्याः ! एतन्प्रयात्सवके मोक्षपार्श्वे बह्मादरेण यतध्वम् इति श्रेयः ॥

अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं वीक्ष्य प्राक्तनम् । अलोखि सुगमं कृत्वा, क्षमाकल्याणपाठकैः ॥ १ ॥

॥ इति श्री अक्षयतृतीयाव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ८ ॥

एतच्च भगवतः पारणकं भेयांसगृहे वैशाखशुक्लतृतीयायामभूत्, तद्दानस्य अक्षयसुखजनकत्वेन तद्दिनस्याक्षयतृतीया, इति प्रसिद्धिर्भूत्, सेवाणामजितादिभ्योर्विषयतिथीर्भेकराणाममृतसरसहस्रोपमममृतसरसतुल्यं परमाणं घृतखण्डमिभितक्षैरीरूपं भोजनकं पारणके आसीद् इति प्रथमगाथार्थः । अथ पंचादिव्यानि एव आह—

बुटं च अहो द्राणं, दिव्याणि य आहयाणि तूराणि । देवा वि सन्निवहया, वसुहारा चैव बुट्टा य ॥ २ ॥

गाथार्थः—यदा भेयांसगृहे भगवता पारणकं कृतं तदा देवैः, 'अहोदानमहोदानमिति' बुष्टम्—उद्योपभा कृता, तथा देवबृन्देन दिव्यानि तूर्याणि वादित्राणि आहूतानि—वादितानि, आकाशे बधिरितदिक्चक्रा देवदुन्दुभयो नेदूरित्यर्थः, तथा देवाः—तिर्यग्जुर्ममकादयोऽपि साक्षिपतिवाः—आगताः, तथा वसुधारा च बुट्टा—सार्धद्वादशकोटिमितसौवर्णिकादिष्टुष्टिर्भूदित्यर्थः । उपलक्षणात् मुनिविजलश्रुतिः सुगन्धपुष्पवृष्टिश्चाभूदिति ज्ञेयम्, एतदेव स्पष्टयति—

भवणं धर्णेण भुवणं, जसेण भयवं रसेण पङ्क्तिरथो । अपा निरुचमसुखं, सुपत्तदाणं महज्यचियम् ॥३॥ इति ।

गाथार्थः—दानावसरे भवनं—भेयांसगृहं धनेन—स्वर्णरत्नादिभ्येन भूतमिति शेषः, भुवनं—स्वर्ग-सुन्दु-पाताल-लोकरूपं यशसा भूतम्—अहो ! भेयांसकुमारेण विजगत्पतये केनाऽप्यदत्तपूर्वं दानं दत्तमिति त्रिलोकिव्यापिनी तस्य कीर्तिर्भूदिति भावः, भगवान् ऋषभस्वामी इक्षुरसेन प्रतिहस्तः—लाभभागभूद् संयमलाभस्य इक्षुरसाहारपूर्वकत्वाद्; आत्मा—भेयांसजीवो निरुपमं सुखं प्राप्तवान्, अतः सुपात्रदानं महाप्रशस्यम् ।

कानर्थमूलकारणं परमाणुपात्रमपि परिग्रहं न बांछति; किं पुनः मणिस्वर्णकन्याश्वगजमौक्तिकादिकमिति सम्यग् विचार्य गवाक्षादुत्तीर्य यत्र श्रीश्रवभदेवस्तत्र समागत्य हर्मभरेण पुलकितशरीरो भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वन्दयित्वा उवाच-हे भगवन् ! प्रसन्नो भव, अष्टादशकोटाकोटिसंगरोपमानि यावद् विच्छिन्नस्य प्रासुकाहारानविधेः सम्यक् प्रदर्शनेन भव्यजन्तून् निस्तराय, गृहाण च पद्गुहे प्राशुतार्थं समागतान् श्वतसंख्यान् इक्षुघटान् इति । अथ स्वामिनाऽपि चतुर्हानयुक्तेन द्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीं सम्यग् ज्ञात्वा इक्षुरसग्रहणाय कंद्वयं प्रसारितम्, तदा श्रेयांसो रत्नपात्रतुल्याय श्रीमद्भगवते प्रिकरणशुद्धया इक्षुरसरूपं निर्दुष्टमाहारं ददानो हर्मभरेण स्वचित्ते शरीरे च न ममौष्मि, आत्मानं धन्यं मन्यमानः त्रिजगत्पुज्येन भगवता आहारग्रहणेनानुगृहीतोऽहमिति चिन्तयन् यावद् स्वहस्तेन इक्षुरसभृतैर्वटैर्मगवन्तं प्रीणयन् तिष्ठति, तावद् देवैर्हर्मभरेणाकाशे पंच दिव्यानि प्रकटीकृतानि, एतदेवाह श्रुतकेवली भगवान् मद्रवाहुः—‘उस-
मस उ पारणय’ इत्यादि, गाथा पूर्वं दर्शिता । अथ गाथार्थः—श्रवभस्य लोकनाथस्य प्रथमतीर्थकरस्य प्रथमपारणके इक्षुरस आसीद्,

कृष्णानंदाश्रुणि रोमांचो, बहुमानं प्रियंवचः । किंचानुमोदना पात्र-दानभूषणपंचकम् ॥ १ ॥

अनादरो विलंबश्च वैमुख्यमप्रियंवचः । पशुचात्तापश्च सदाने, स्मृतं दूषणपंचकम् ॥ २ ॥

दानं ख्यातिकरं सदा हितकरं, ससारसौख्यकरं । नृणां प्रीतिकरं गुणकारकरं, वाङ्मीकरं क्रिकरं ।

स्वर्गोपासकरं गतिव्यकरं, निर्वाण संपत्करं । वर्णयुर्वलबुद्धिबर्धनकरं, दानं प्रदेय बुधैः ॥ ३ ॥

इहादौ श्रीऋषमस्वामिसम्बन्ध उच्यते, श्रीऋषमस्वामी सर्वार्थसिद्धविमानात् न्युत्वा आपाङ्कणचतुर्ध्यां श्रीमरुदेवाकुक्षानुत्पन्नाः, नवमासान् चतुर्दिनाधिकान् गर्भे स्थित्वा चैत्रकुष्णाष्टम्यपर्वरात्रे जन्म संप्राप्तः, विंशतिपूर्वल्क्षाणि कुमारपदं भुक्त्वा त्रिषष्टिपूर्ववर्षं राज्यं प्रपाल्य चैत्रकुष्णाष्टम्यां दीक्षां जग्राह. तदा हस्तिनागपुरे श्रीमहाबलिपुत्रस्य श्रीमोपपशोनस्य पुत्रः भैयांस आसीद् । अथ भगवान् प्राक्तनकर्मादयाद् वर्षं यावद् आहारालाभाद् निराहारो विहरन् हस्तिनागपुरे सपाययो, तस्यां राज्ञी भैयांसादिभिः त्रिभिस्त्रयः स्वप्ना लब्धाः, तथाहि—श्यामीभूतं मेरुममृतवटैः प्रक्षाल्याहमुज्ज्वमकार्यमिति भैयांसो लब्धवान् १, तथा सूर्याभिम्बात् न्युतं किरण-सहस्रं भैयांसेन सूर्याभिम्बे स्थापितमिति स्वप्नं सुबुद्धिनामा भेष्टी लब्धवान् २, तथा एकः शूरो बहुमिर्वैरिभिः रुद्धः, भैयांससाहा-य्याद् जयं प्राप्तवान्, इति स्वप्नं च सोमयज्ञाः राजा लब्धवान् ३, प्रातः सभायां सर्वेऽपि मिलिताः स्वं स्वं स्वप्नमुक्तवन्तश्च, ततः स्वप्नविचारं कृत्वा नृपादिभिः सर्वैरपि उक्तम्—अद्य भैयांसस्य रुद्धिपूर्वो महान् लाभो भविष्यतीति । तदा भगवान् मिश्रार्थं इतरततो अपनन् भैयांसगृहसमीपमाययो, भैयांसः स्वामिनं दृष्ट्वा हर्षं प्राप्तः, लोकस्त्वत्पूर्वं साधुमुद्रायाः अदर्शनेन अश्रुदानवियोरज्ञानाद् भगवन्तं मणि-स्वर्णगजाश्वादिभिर्निर्मन्त्रयामासुः, भगवांस्तु तैर्दीयमानं वस्तु किमपि न पृच्छातिस्म, तदा भगवानस्माकमुपरि अतीव रुष्टोऽस्ति, येनारमाकं किमपि वस्तु न गृह्णाति इति ते लोकाः कोलाहलं चक्रुः । एवमेकः संवत्सरो व्यतिक्रान्तः, तस्मिन्नवसरे भैयांसो भगवन्मुद्रां विलोक्य 'अहो दृष्टं मया ईदृक्कुरूपं कदाचिद्' इति ऊहापोहं कुर्वाणो जातिस्मरणं ज्ञानं प्राप्य भगवता सह स्वरयाष्टभवसंबन्धं च स्नात्वा प्राक् स्वरयमनुभूतं साधुभावं स्मृत्वा चिन्तयतिस्म-अहो ! अज्ञानविजृम्भितमेवम् संसारिजीवानां, येनैते एवं कुर्वन्ति—यतः त्रैलोक्यराज्यं तृणाय मन्यमानो भगवान् विषयदृष्ट्यां त्यक्त्वा सार्ग्यारिक्सुखं च किंयत्फलतुल्यं गणयन् साधुस्वमंगीकृत्य मोक्षसुखार्थं यतमानोऽने-

अथ
तृतीया
ध्यायान

८

चले बालिनामा महामुनिर्मोक्षं प्राप्तः । श्रीकृष्णपुत्रौ शम्भु-प्रद्युम्ननामानौ मुनी सिद्धिं गतौ । दशरथपुत्रौ भरतोऽपि तत्रैव शिवं प्राप्तः । शुक्रनामा मुनिः, शैलकाचार्य-पत्न्यको च मुक्तिं प्राप्तौ । राम-भरत-द्राविडनरयतिनारदाद्या मुनयोऽप्यत्रैव मुक्तिं प्राप्तः, पाण्डवपुत्राः सत्पुरुषा अपि श्रीसिद्धाचले मुक्तिं प्राप्नुः । चैत्रीपूर्णिमादिने उपवासं कृत्वा श्रीसिद्धाचलतीर्थे गत्वा पूजाध्यानदानादीन् ये प्राणिनः कुर्वन्ति ते नरकतिर्यग्गतिविच्छेदं कुर्वन्ति, इत्यादि पर्वाराधनस्वरूपं प्रोक्तम् । तद्दिने श्रीगुरुषाश्चाद् मन्त्राक्षरपूर्वं स्नात्रजलं गृहीत्वा गृहादी सेवनीयम्, तेन भरकोपद्रवादि भयं याति, सदाऽऽनन्दश्च भवति, कश्चिद् बुद्धिं सुखं च जनः प्राप्नोति । अस्मिन् पर्वणि समागते केचिद् दानं ददति, केऽपि शीलं पालयन्ति, केचिद् भावं भावयन्ति, वक्तॄणां श्रोतॄणां च सदाश्रेयो भवतु ।

नन्दे-रसे-सिद्धिचन्द्रे (१८६९,) प्रमिते वत्सरे चरे । इयं व्याख्या गुणग्राह्या, चैत्रशुक्लाष्टमितिथौ ॥ १ ॥
दुर्गे जेसलमेरौ च, कृतावासेन धीमता । गणिनाऽमरचन्द्रेण, वाचकेन सुसाधुना ॥ २ ॥
ताच्छिष्यजीवराजेन, कृता व्याख्या मनोरमा । चैत्रशुक्लपूर्णिमायाः, कीर्तिरत्नसहायतः ॥ ३ ॥

इति चैत्रशुक्लपूर्णिमाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

अथ अक्षयतृतीयाव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

प्रणिपत्य प्रभुं पार्श्वं, श्रीचिन्तामणिसंज्ञकम् । अक्षयादितृतीयाया, व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥
उसभरसयपारणए, इकखुरसो आसि लोगनाहरस । सेसाणं परमज्ञं, अमिपरससरिसोवमं आसी ॥ २ ॥

शुद्धभावेनोपवासं कृत्वा श्रीशिवनाम्ने स्नानपूजापरोरसपादि कार्णीयम्, सर्वशिवानां पूजा विधेया, सप्तगुरुमुखाच्च तस्मिन् दिने वैश्वी
क्याख्यानश्रवणं कार्यं, दीनहीनजनेभ्यो दानं देयं; स्त्रीलं च पालनीयं; जीवरक्षा विधेया, विधिपूर्वकं विमलभिरिषट् उच्चैः स्थापयित्वा
मुक्ताफलेस्तनुलादिभिश्च महरती पूजां विधाय गुरुसमक्षं पञ्चस्रक्कस्तत्रादिभिर्देवान् बन्दिस्त्वा शुभक्यानेन दिनश्रीकृत्यं विधाय
पराणवेद्यायां मुनिभ्यो दानं दत्त्वा पारणकं विधेयम्, पञ्चदशवर्षाणि यावदेवं प्रतिवर्षं व्रतपाराधनीयम्, पश्चादुद्यापनं यथाशक्ति समा-
चरणीयम्, तेन निर्धनो धनी भवेद्, पुत्र-कलत्र-सौभाग्य-कीर्ति-देवमुखं शिवपदप्राप्तिश्च भवेत्, तथा स्त्रीणां पतिवियोगो न भवति,
रोग-शोक-वैधव्य-दौर्भाग्य-मृतवत्सात्व चारधयादि सर्वं कर्मफलं नश्यति । अस्या आराधने स्त्री पतिवह्नुभा भवति, विषकन्या
भूत-प्रेत-शाकिन्यादिप्रशदिकष्टं विलयं याति, बहूनां किं भावेनाऽऽश्रयिता वैश्वीपूर्णिमा मुक्तिं ददाति, इति गणधरमुखात् श्रुत्वा सा
बाला हर्षं प्राप, उक्तवती चाहं एतद् व्रतं करिष्यामि । तदा जनन्या सह सा बाला गुरुं नत्वा गृहे गत्वाऽवसरे वैश्वीपूर्णिमाऽऽराधनं
कृतवती, तदा सा सुखिता जाता, विषयविकारस्यापि शान्तिः संजाता, परमपदे मनोऽभूद्, प्रति वर्षं व्रतं कुर्वत्या पूर्णं व्रते शुभभावे-
नोद्यापनं कृतम्, पुण्डरीकगणधरक्यानेन श्रीसिद्धाचलयात्राकरणेन श्रीऋषभदेवस्य जापेन प्रान्तेऽनशनं विधाय कालं कृत्वा सौधर्मदेव-
लोके देवदेवेनोत्पन्नाः, तत्र देवसंयन्धिनो भोगान् भुक्त्वा महाविदेहे क्षेत्रे सुकच्छविजये वसन्तपुरे नरचन्द्रस्य राज्ञो राज्ये ताराचन्द्र-
श्रेष्ठिनो गृहे तारानाम्न्या भार्यायाः कुक्षौ पुत्रत्वेन स जीव उत्पन्नाः, नाम्ना पूर्णचन्द्रो, द्वासप्ततिकलाकुशलो जातः, पञ्चदशकोटिद्रव्यं,
पञ्चदश भार्याः, पञ्चदश पुत्रा, इत्यादि सर्वं सुखं प्राप्तवान्, तद्भवे पुनः स चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कृत्वा, प्रान्ते श्रीजयसमुद्रगुरुपार्श्वे
दीक्षां गृहीत्वा, तत्र च शुभक्यानेन केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिं गतः । एवं चैत्रपाराधने बहवो जनाः परमानन्दं प्राप्ताः, पुनरपि विमला-

भर्तुः समीपे समागत, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्-अथ वारकं तव नास्ति कथं त्वया मर्यादा लंघिता?, सा कामविह्वला भर्तारं प्रत्युवाच-
केयं मर्यादा?, तदा भर्त्रा प्रोक्तम्-कुलोद्भवानां मर्यादोलंघनं न युक्तं; समुद्रोऽपि मर्यादा न भुञ्चति; सत्पुरुषः स्वमर्यादया न चलति ।
ततः सा संतोषरहिता कलुषवदना मित्रश्रेयं प्रति द्वेषमुद्रहन्ती स्वगृहे समागत, सपत्न्या सह पतिसंबन्धवियोगमिच्छन्ती कनकश्रीः
(चन्द्रश्रीः) विषयप्रमादव्याकुला सती मन्त्रतन्त्रयन्त्रोपायकर्मणादिसामग्रीं विधाय तस्याः शरीरे भूत-प्रेत-शाकिनी-डाकिनीप्रवेशं
कारितवती, साऽपि कर्मयोगात् पारवश्यं प्राप्ता । अथ कनकश्रीः सपत्नीशरीरं कुचेष्टितं ज्ञात्वा जहर्ष, पुनः स्ववशीकरणबलेन भर्तारं स्ववशी-
चक्रे, भर्ताऽपि लघुपत्नीं दृष्ट्वा पूर्वकर्मफलं विचिन्त्य तत्याज । कनकश्रीर्द्विषिता, धनावहश्रेष्ठी कनकश्रिया सह विषयसुखं भुञ्जानः सन् कालं
निनाय । कियति काले गते सति सा कनकश्रीर्मुक्ता त्वत्पुत्री जाता, सपत्नीपतिवियोगकरणेन विषकन्या कर्मविषाकं पतिविरह-पीडापीडितं
भोगसुखरहितं कर्मोपाजितं, तेन कारणेन तव पुत्री महादुःखेन दुःखिताऽस्ति, कर्मणां विचित्रा गतिरस्ति । तदा तज्जननी प्राह-हे गुरो !
इयं पतिविरहेण पीडिता दृक्षशाखायां पाशं बद्ध्वा मरणाय समुद्यता, तावन् मया एतत्स्वरूपं दृष्ट्वा पाशं छित्त्वा भवत्समीपे समा-
नीता भवद्भिर्दीक्षा प्रदीयताम्, तदा गणधरः प्राह-हे भद्रे ! एषा तव पुत्री दीक्षायोग्या नास्ति, नितरां चंचलस्वभावा बाला वर्तते,
इति गुरुवचनं श्रुत्वा तन्माता प्राह-अस्या योग्यं धर्मकृत्यं कथ्यतां येन दुष्टकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
व्रतं कथयतिस्म-हे भद्रे ! चैत्रशुक्लपूर्णिमाऽऽराधनं कुरु, तस्या आराधनेऽस्याः पूर्वकर्मविनाशो भविष्यति, इति श्रुत्वा तस्याः कन्याया
अपि गुरुज्ञानयोगाद् रुचिः समुत्पन्ना, तदा सा सावधानीभूय गुरुवाणीमश्रुणोद्, तदा गणधरेणोक्तम्-श्रीसिद्धाचलतीर्थं ज्ञात्वा तस्मिन्
तत्रानन्तानन्तकालेनानन्ता जीवाः सिद्धाः, सकलतीर्थेषु सुख्यम्, तस्य चैकविंशतिर्नामानि सन्ति, तैर्दर्शानं विधेयम्, चैत्रीपूर्णिमादिने

उत्तरश्रेण्यां च गगनवल्लभप्रभुखाणि धिष्ठिर्गाराणि वासयित्वा प्रदत्तानि; तत्र विद्यावलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो
देवान् संस्थाप्य तौ पृथक् पृथग् नमिबिन्मी तत्र राज्यं पालयामासतुः । तौ त्रिरकालं राज्यमुखमनुभूय प्रान्ते सर्वसंगं परित्यज्य दीक्षां
गृहीत्वा श्रीविमलाचले समागत्य श्रीदेवाधिदेवं गुणादिदेवं भावेनाऽभिनम्य तत्रैव तीर्थे श्रुक्तिं प्रापतुः, इति नमिबिन्मिसम्बन्धः ।

अथ श्रीऋषभदेवस्य प्रथमगणधरः पुण्डरीकनामाऽज्ञैव श्रुक्तिं प्राप्तस्तत्सम्बन्धश्चायम् ।

श्रीआदिनाथपुत्रो भरतः, तस्य पुत्रः पुण्डरीकः, श्रीप्रभोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुद्धः सन् दीक्षां गृहीत्वा प्रथमगणधरो जातः,
पञ्चकोटिसाधुपरिवृतः गणधरो ग्रामानुग्रामं विहरन् सौराष्ट्रदेशे समागतः तदागमनं श्रुत्वाऽनेकभूषण्डलैकसामन्तश्रेष्ठि-नगनासीगणा
वन्दनार्थमाययुः, गुरुरपि यथायोग्यं धर्मदेशनां ददाति स्म । तस्मिन्नावसरे एका सबाष्पजला सशोका चिन्तासागरसंप्रविष्टा दीना महिला
समागता, तया साधं विधवा दौर्मर्यायुक्ता एका कन्याऽपि समागता । श्रीपुण्डरीकगणधरं नमस्कृत्यावमरं प्राप्य कन्यया सह सा स्त्री
इति पप्रच्छ-हे भगवन् ! अनया कन्यया पूर्वमेव किं प्राप्तं कृतं, येन विवाहसमये करमोचनवेलायामेवास्याः प्रतिर्भरणं प्राप्तः ? इति
प्रश्ने कृते सति गणधरः प्राह-हे भद्रे ! अशुभकर्मणोऽशुभमेव फलम्, तथाहि-जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे मनोरमं विश्वविख्यातं कैला-
सपर्वताकारतुंगप्राकारवेष्टितं नानादेशोद्भवजनाकुलं विशालशालगृहैर्मण्डितं चन्द्रकान्तनामकं नगरं बभूव । तत्र श्रियो धाम सकलकला-
गुणगणग्रामो जगति प्रसिद्धः समरसिंहो नाम महीपतिरभूत् । तस्य शीलालंकारधारिणी धारिणीनाम्नी वल्लभा बभूव । तत्र नगरे महान-
धनाढ्यः परमश्राद्धो जिनभक्तिरतोऽनेकगुणसागरो धनावहनामा भेष्टो बभूव । तस्य कर्मयोगाद् द्वे भार्ये बभूवतुः, एका कनकश्रीः
द्वितीया मित्रश्रीस्ताभ्यां भार्याभ्यां सह स श्रेष्ठी सुखेन कालं गमयतिस्म । अथैकदा सदनपरवशात् कनकश्रीमित्रश्रियो वारकं समुच्छेद्य

अथ चैत्रीपूर्णिमाव्याख्यानम् ॥ ७ ॥

तीर्थराजं नमस्कृत्य, श्रीसिद्धाचलसंज्ञकम् । चैत्रशुक्लपूर्णिमाया, व्याख्यानं क्रियते मया ॥ १ ॥

सिञ्जो विज्झायार चक्की, नमिचिनमिसुणी, पुण्डरीओ सुणिन्दो । बालोपज्जुम्भनसंघो, भरहसुगमुणी, सेलगो पंधगो य ॥
रामो कोडीपंच, दविडनरवई, नारओ पण्डुपुत्ता ॥ सुत्ता एवं अणेगे, विमलगिरिमहं, तित्थमेपं नमामि ॥ १ ॥

व्याख्या—अहमेतत् तीर्थं नमामि यत्रानेक प्राणिनः सिद्धा बभूवुः, ते के ? तानाह—यत्र विमलाचले विद्याधरादिचक्रवर्तिनः सिद्धाः—शुक्तिं प्राप्ताः, पुनर्युगादिदेवस्य पौषक्रपुत्रो नमिचिनमिनामानो शुक्तिं गतौ, तत्सम्बन्धोऽयम्-अयोध्यायां नगर्यां भगवान् ऋषभदेवः स्वज्येष्ठपुत्राय भरताय राज्यं दत्त्वाऽन्येषामपि यथायोग्यं देशं विमज्ज्य स्वयं दीक्षां गृहीतवान्, तदा नमिचिनमिनामानो करमै चिद् कार्यं कुत्रचित् प्रदेशे गतावभूताम्, भगवता तु राज्यविमागावसरे तौ विस्मृतौ, दीक्षाग्रहणानन्तरमयोध्यायां समागतौ भरतं पप्रच्छतुः—ऋषभदेवोऽस्माकं पिता कास्ति ? भरतेनोक्तं—स्वामिना दीक्षा गृहीता, युवाभ्यां मम सेवा कर्तव्या, अहं युवाभ्यां देशभ्रामं दास्यामि, तदा तौ भरतमपमान्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य विहारं कुर्वतो भगवतोऽग्रे कण्ठकादिकं मार्गाद् निवारयन्तौ कायोत्सर्गो स्थितस्य भगवतो दंशमशकादीन् उड्डापयन्तौ प्रार्तवन्तान्पूर्वकं 'स्वामिन् ! राज्यप्रदो भव' इत्युक्तवन्तौ नित्यं तिष्ठतः स्म । एकदा वन्दनार्थमागतेन धारणेन्द्रेण तयोक्तपरि महतीं कृपां विधाय भगवद्भूषं कृत्वा ताभ्यामष्टचत्वारिंशत्सहस्रगठितसिद्धविद्याः प्रदत्ताः, षोडशविद्यादेव्याः सप्ताराधनं च दत्तम्, वैताल्यपर्वते दक्षिणभेष्यां रथनूपुरचक्रवाकममुखाणि पञ्चाशन्नगराणि,

तस्य दस उपवासाः प्रायश्चित्तम्, एककलत्रप्रमाणजलप्रक्षेपणे षातमुपवासानां प्रायश्चित्तम्, मूत्रप्रक्षेपणे पंचाशदुपवासाः, छगणप्रक्षे-
पणे पंचविंशतिरुपवासाः, एकगालिप्रदाने पंचदशोपवासाः, गीतगानेऽसभ्यगाने सार्धशतमुपवासाः, तत्संबन्धिवादिप्रताडने समतिरुप-
वासाः, एककरीषप्रक्षेपणे विंशतिरुपवासाः, छगणहारप्रक्षेपणे जन्मान्तरे शतं वागाः स्वस्य भस्मीभवनं भवति, श्रीफलप्रक्षेपणे सह-
स्रशो भस्मीभवनं भवति, एकपूमीफलप्रक्षेपे पंचाशद् वागाः, धूलिप्रक्षेपे पंचविंशतिर्वाराः, होलिकागर्तखनने शतं वागाः, होलिकायां
काष्ठप्रक्षेपे सहस्रशो भस्मीभवनं भवति । होलिकादाहकरणे सहस्रशश्चाण्डालकुलोत्पत्तिः, होलिकाप्रतकारकस्य सहस्रशो मूलेच्छकुले
उत्पत्तिर्भवति, एवं पापं विज्ञाय भयोऽर्थिभिरात्महितेच्छुभिः द्रव्यहोलिकां त्यक्त्वा भावहोलिकां एवं आराध्यते, तेनैवात्र जगति
इदार्थः प्राप्यते, इति ।

संवद्वाणकशानुसिद्धिवसुधा, (१८३५) संख्ये नभस्येऽसिते ॥ पक्षे पावनपञ्चमीसुदिवसे पाटोधिसंज्ञे पुरे ।
श्रीमच्छ्रीगजिनलाभसुरिगणभृष्टत्यप्रतापोद्भुरे ॥ कान्ते श्रीजिनचन्द्रसुरिसुनिपे धर्मेक्षतां विश्रान्ति ॥ १ ॥
श्रीमन्तो गुणशालिनः समभवन्, प्रीत्यादिमाः सागरा-स्तच्छिद्योऽमृतधर्मवाचकवराः, सन्ति स्वधर्मादराः ॥
तत्पादान्मुजरेणुरासवचनस्मर्ता विपश्चिदक्षमा-कल्याणः कृतवानिदं सुविशदं व्याख्यानमाख्यानभृद् ॥ २ ॥

इति होलिकाव्याख्यानं समाप्तम् ॥ ६ ॥

सह पौषधप्रतिक्रमणसामयिकादिधर्मकृत्यं करोतिस्म, यथाशक्ति व्रतनियमपालनमपि करोति । अथ तस्या गृहसमीपे मिथ्यातिव-
लोका वसन्ति, तेषां मिथ्यातिवनां पुत्रीभिः सह सा तिष्ठति, उचिष्ठति, भ्रमति, ब्राह्मणाः कथां यत्र वाचयन्ति तत्र गत्वा कदापि कथां
अपि शृणोतिस्म । यद्यपि सा जैनं धर्मं पालयति, तथापि संगतिवशाद् मिथ्यात्वस्याप्यादरं कृतवती, यथा—उद्येष्टु-श्वावणमासयोः
गणगोरपूजनात् सुन्दरवरप्राप्तिः धनधान्यप्राप्तिः एतादृश्यो चार्त्तारितस्यै रोचन्ते । अथैकदा कुमारी मनसि व्यचिन्तयत्—यद् जैनधर्मे
वीतरागो देवोऽस्ति, स च न कमपि सुन्दरपसुन्दरं करोति; सांख्यादिदर्शने तु ब्रह्मा जगतः कर्ताऽस्ति, विष्णुः रक्षणं करोति, शिवः
संहारं करोति, ततो यदि ईश्वर—पार्वत्योः पूजा विधीयते तौ च तुष्टौ स्यातां तदा मनोवाञ्छितसांसारिकमुखस्य लाभो भवेत् । एवं
विचार्य गणगोरप्रभृतिमिथ्यातिवपर्वसु आदरवती अभूत् । अथ तस्या मातापितरौ बहुनिषेधं कृतवन्तौ—यत् त्वं हे पुत्रि ! मिथ्यातिव-
पर्वण आराधनां मा कुरु, चिन्तामणिसमानं जैनं धर्मं प्रक्षीय काचशकलतुल्यमन्यं धर्मं मा गृहाण, अमृतस्वादं त्यक्त्वा विपस्वादं मा
स्वीकुरु, विपपानेन दुःखिता भविष्यसि; इत्यादि बहु कथितं परन्तु मिथ्यातिवपरिचयवशाद् तया किञ्चिदपि न मेने, मिथ्यातिवप-
र्वाराधनां कर्तुं लग्ना, यथा यथा मिथ्यातिवजनाः प्रशंसन्ति तथा तथा साऽऽनन्दं दधार । अथ मातापितृभ्यां सा परिणयिता, अल्प-
कालेनैव मृत्वा मनोरथश्रेष्ठिनः पुत्री संजाता, कथावाचकव्यासस्य पुत्री यया सह बाल्यावस्थाव एव होलिकादिमिथ्यातिवनां व्रत-
मकरोत्; सा मृत्वा दुण्डा संजाता, कथावाचकश्च कामपालः संजातः, पूर्वत्र संबन्धाद् दुण्डा कामपालस्य होलिकया सह समागमं कृत-
वती । इत्थं ह्यथैव संभूतं होलिका पर्व विज्ञाय सुधीभिः भव्यात्मभिः शुभार्थं तन्न कर्तव्यम्, किन्तु तस्मिन् दिने प्रतिक्रमण-व्रत-
जिनपूजादिधर्मकार्यं विधेयम्, होलिकासंबन्धि किमपि कार्यं न विधेयम् । यो हि होलिकाज्वालायां गुलालस्यैकां मुहिटं प्रक्षिपति

गुह्यात्, ततः कुमारेण सा तत्राऽऽनीता, तां दृष्ट्वाऽसौ मम पुत्रीति भेषिनोक्तम्, तदा कामपाल उवाच—हे सरलश्रेष्ठिन् ! त्वं निजपुत्रीं बद्धिदग्धा किं न जानासि ?, पूर्वं स्वर्यदेवगृहे त्वत्पुत्र्यां मम भार्याभ्रमोऽभूद्; अधुना मन्त्रार्यायां तव निजपुत्रीभ्रमो जातः, द्रयोः रूपस्य परस्परसादृश्याद् अपरं कारणं नास्ति. तत एवं श्रुत्वा हर्षितः श्रेष्ठी तं जज्ञल्प—इतः प्रभृति त्वन्त्रार्यां मम पुत्रीस्थाने भवतु, इयमेव हि मत्पुत्रीति तद्धिनादारभ्य श्रेष्ठी प्रीत्या तस्यै वस्त्रालंकारभोजनादिकं सर्वमपि प्रशयामास । अथ सा दुष्टा-परिवा-जिका सुता पिशाची बभूव, पूर्वमेवं रसुत्वा तथा ज्ञातम्-दृष्ट्वा एतन्नगरवासिनो लोकाः, ये मह्यं भिक्षामपि न ददुः, ततः सा कोप-चिन्ता लोकचूराणाय तन्नगरोपरि महतीं क्षिलां चक्रे, पुनः प्रबलभाग्ययुक्तां होलिकां प्रतिहन्तुं न समर्था बभूव, ततो मीताः पौरलोकाः बलिं चक्रुः, तदा पिशाची कस्यचिच्छरीरेऽवतीर्य उवाच—सो लोकाः ! पूर्वं कुलद्रव्यवत्सलाहं भण्डान् भरडांश्च त्यक्त्वाऽन्यान् सर्वलो-कान् हनिष्यामि, ततो लोका मरणाद् भीताः सन्तोऽन्यं जीवितोपायमलभमानाः स्वयमपि भण्डभावमाश्रित्य स्वजीवितकृते मुक्तसञ्जनपर्यादा अस्सत्यवचनभाषिणो दृष्ट्वादित्यवादिनः, एवं भण्डा जाताः, पुनर्मर्ममयूलिकदर्मादिभिर्मलिनदेहा मरुडाप्राया बभूवुः । ततः प्रतिवर्षं होलिकादिनाद् द्वितीयदिने धूलिहरिकापर्वं प्रवृत्तं, ततः सा प्रसन्नोभूय स्वस्थानं गता ।

अथ होलिकापूर्वभवः कथ्यते ।

पाटलीपुरनगरे ऋषभदत्तनामा श्रेष्ठी निवासपक्रोद्, तस्य चन्द्राननानामनी पत्नी । अथ तयोर्द्वयोः पुत्रयोरुपरिदेवीनाम्नी पुत्री जाता, सा च रूपलावण्यादिगुणैरतीव योभिताऽऽसीद् । सा च अष्टवर्षाया जाता ततः पितृभ्यां पाठिता, ततः सा कन्या स्वमात्रा

जिकया सा होलिका पृष्टा-हे पुत्रि ! कथय ते मनोगत चिन्ताम् ? तदा कथितस्तया तदग्रे स्वाभिप्रायः, ततः परिब्राजिकया प्रोक्तम्-
हे पुत्रि ! रविदिने पुजामिषात् सूर्यदेवगृहे त्वमागच्छे, तत्राहं तव कुमारसंगं व्रणयिष्यामि, यतो जन्ययात्राजागणिकोत्सवेषु दुर्लभस्या-
पि जनस्य संगमः स्यात्, यथेत्सितव्यमिच्चारसिद्धिर्भवेद्, इति लोकोक्तिरस्ति । ततो रविदिने होलिका-तत्र गता, कुमारोऽपि तपस्वि-
न्याः संकेतितस्तन्नायातः ततः सा विधिना सूर्यमूर्तिं प्रपूज्य यावत् प्रतिचंचालं तावत् कुमारस्तामालिलिङ्गं, तदा तया कुमारपृष्ठे दस्त-
प्रहारं दत्त्वा पूतकारः कृतः, अहं परपुरुषस्पर्शसंजातपातकस्य शुद्ध्यर्थमग्निप्रवेशं करोमि, तदा तां मरणाभिमुखी गूढदम्भां पुत्रीं वीक्ष्य बला-
जनको नृहमानीतवान्, ततः फाल्गुनपूर्णिमात्रौ तपस्विनी पुनः तयोः संगमं कारयामास; स्वयं च तत्समीपे गृहे सुप्ता, सिद्धकार्य-
त्वाद् गाढनिद्रां प्राप्ता ।

षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णो न भिद्यते । द्विकर्णस्य च मन्त्रस्य ब्रह्माऽऽप्यन्तं न चच्छलि ॥ १ ॥

इति वाक्यं विचार्य होलिका निजगृहे सुप्तां तापसीं गृहं च दग्ध्वा शीघ्रं कुमारसहिता तत्स्थानान्नष्टाऽन्यत्र स्थिता । प्रभाते पुत्री
दग्धां ज्ञात्वा श्रेष्ठी बहु विललाप, तदा लोकार्तां सतीं ज्ञात्वा तदीयमस्म प्रणमंतिस्म, तत्प्रभृति सर्वत्र-प्रतिवर्षं तद्दिने होलिकापर्व
प्रवृत्तं, तदधुनाऽपि परमार्थद्वया लोकाः कुर्वन्ति । अथ कतिपु दिनेषु गतेषु स कुमारो होलिकां प्रोत्ते-अधुना धनं नास्ति तेन धनार्ज-
नाय विदेशे ब्रजामि, ततस्तयोक्तम्-स्वामिन् ! भदुक्तमुपायं कुरु-यतो धनप्राप्तिः स्याद्, त्वं हि मत्पितृहृदं याहि, तस्मान्ममूत्पयेन
शाटिकापानय, ततस्तेन तत्र गत्वा तथैव सानीता, मार्याया प्रोक्तं न एषा मम योग्या, अन्यापानय, ततः पुनस्तेन तत्र गत्वा सा पश्चाद्
दत्ता अपराऽऽनीता, साप्ययोग्या उक्ता पश्चाद् दत्ता, तदा श्रेष्ठिना उक्तम्-तव पत्नी स्वयमागत्य सम्यक् पीक्ष्य विच्छिद्यशाटिकां

अथ होलिकाव्याख्यानम् ॥ ६ ॥

होलिका फालगुने मासे, द्विविधा द्रव्य-भावतः । तस्याया धर्महीनानां: द्वितीया धर्मिणां मना ॥ १ ॥

लोके हि इदं पर्व होलिकेति वदन्ति, होलिका तु द्विविधा द्रव्यतो भावतश्च, तत्र येऽज्ञानिनः सदसद्विवेकविकलाः प्राकृतलोकप्रवा-
हरवताः श्रीजिनधर्मविमुखा गतानुगतिकाः लोकारते काष्ठच्छगणादिना वह्निमयी द्रव्यहोलिकां कुर्वन्ति, धर्मपर्व विराधयन्ति, अपरादिने
च धूलिक्रीडनाऽवाच्यजटपन-मलमूत्रजराच्छोटन-रज्यादिवस्त्राकर्षण-रासमाशेषितनरपीडनादिकं कुर्वन्ति । सर्वमपीदमनर्थदण्डं विज्ञाय
धार्मिकैः परिहर्तव्यम् । ये पुः धर्मिणस्ते तपोरूपजाप्रद्वहिना कर्मदलच्छगणमस्मीकरणरूपां भावहोलिकां कुर्वन्ति सद्भयानरूपिजलखेल-
नादिकं च कुर्वन्ति । ननु कुत इदं लौकिकं रजः पर्व प्रवृत्तमिति ? प्रजनमाशंक्य सभ्रदायगम्यं तत्कथानक्रमुच्यते-पूर्वदेशे जेतपुरं नाम
नगरमस्ति, तत्र च जयवर्मा राजा, मदनसेना च तत्पट्वराज्ञी, अमात्यो पतिचन्द्रनामा । तत्रैव मनोरथनामा भेष्टी, तस्य चत्वारः पुत्राः,
तेषामुपरि अतीव रूपवर्ता होलिकानाम्नी पुत्री, सा च पित्रा महोत्सवेन विवाहिता, परं कर्मवशाद् विधवा जाता, सा सदा पितृगृहे
तिष्ठति, अन्यदा गवाक्षस्थिता सा नगदेशस्वामिभवनपालभूषस्य पुत्रं कामपालनामानं विलोक्य कामाकुला जाता, सोऽपि तां दृष्ट्वा
ऽनर्थं कामव्यासः संजातः, तदा भेष्टी तां पुत्रीं गुप्तपीडापीडितां दृष्ट्वा विषादं प्राप्तः, इतश्च तत्र पुरे एका परित्राजिका वसतिस्म, सा
च द्विजकुलोत्पन्न-चन्द्ररुद्रभाण्डस्य पुत्री, अचलभूतिनाम भरडकस्य पत्नी 'हुंटा' इति नाम्ना विख्याता, कूटकपटकारिणी लोकानां
भूतकर्मादिकं करोतिस्म, तथा सा शुधातुरा कुशांगी मिश्रार्थं दिने दिने गृहं गृहं प्रतिभ्रमतिस्म, पर लाभान्वतरायवशात् कदापि मिश्रां न
लभते, ततः सा लोकेभ्यः कोपं चकार । अथ मनोरथभेष्टिना सा सत्कृत्य याचिता, हे मातर्मम सुतां पदवीं कुरु, ततो रहसि परित्रा-

बभूव । ततः क्रमेण कर्माणि क्षपयन् द्वादशगुणस्थानान्त्यसमये वातिकर्मचतुष्टयं शुक्लभ्यानेन क्षपयित्वा त्रयोदशगुणस्थानप्रथमसमये केवलज्ञानं प्राप्य बहून् भव्यान् प्रतिबोधयन् पृथिव्यां विजहार । ततः द्विसप्ततिपूर्वलक्षाणि सर्वायुः प्रपाह्य चतुर्दशे गुणस्थाने पंचह-
स्वाक्षरोच्चारणकालमाने योगनिरोधं कृत्वा शेषकर्मचतुष्टयं क्षपयित्वा मुक्तिं प्राप्तः । हह शरीरं त्यक्त्वा पूर्वप्रयोगबन्धनच्छेरादिना सिद्ध-
शिलोपरि योजनान्ते सिद्धक्षेत्रे एकस्मिन् समये गत्वा साधनन्तस्थित्या स्थितवान् । इत्थं पिंगलरायतो मेरुत्रयोदश्या महिमा प्रवृत्तः ।
पूर्वं रत्नमया मेरवो ढौकितः, पश्चात् क्रियत्कालं यावत् स्वर्णमया, ततः पश्चाद् रूप्यमया, अस्मिन् काले धुतमया मेरवः प्रवृत्तः-
सन्ति, इत्थं मेरुत्रयोदश्याः महिमानं श्रुत्वा भो भव्याः ! शुद्धभावेन विधिना एतद् ब्रवं कर्तव्यम्, येन हह परत्र च सर्वप्रकारसुख-
संपत्तिः प्रादुर्भवेदिति ॥

सम्भवदूहयोमरसाष्टेन्दु (१८६०) मिते फाल्गुनमासके ॥ अस्मिन्नेकादश्यातिथ्यां बिकानेरालयस्तपुरे ॥ १ ॥
व्याख्यानं प्राक्तनं बोध्य निबद्धं लोकभाषया ॥ अलेखि संस्कृतीकृत्य क्षमाकृत्याणपाठ हैः ॥ २ ॥
संविग्नवाचनाचार्यपदस्थानं सुधीमताम् । श्रियुक्तामनधमार्णां शिष्यैरामोदतन्त्रवदः ॥ ३ ॥ त्रिभिर्विशेषकम्,

॥ इति मेरुत्रयोदशीव्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

मेरु
त्रयोदशी ।
कपालयान

६

रत्नमयं मेरुपञ्चकं श्रीजिनाग्रे ढौकनीयम्-मध्ये एको महान् मेरुः, चतुर्दिक्षु चत्वारो लघवः, तदग्रे चतुर्दिक्षु चत्वारो नन्दावतारः कर्तव्याः । दीपधूपादिपूर्वकं बहुविधाः पूजाः कर्तव्याः । एवं मासत्रयोदशकं यावत्, अथवा वर्षत्रयोदशकं यावत् कर्तव्यम् । तथा 'ॐ ह्रीं श्रीशुक्लमदेवपारंगताय नमः' एतत् पदं द्विसहस्रवारान् जपनीयम्, एवं प्रतिमासं कुर्यात्; सकलरोगक्षयो भवति, इह परमं सुखं संपद्यते । यदि त्रयोदश्यां पौषधं कुर्यात् तर्हि प्राशुक्तं कर्तव्यं सर्वं पारणकदिने कृत्वा गुरुं प्रति अतिथिसंविभानं विधाय पारणकं कुर्यात् । इत्थं गुरुत्रयः श्रुत्वाऽनन्तवीर्यो राजा व्रतं अंगीकृत्य गुरुन् नत्वा स्वस्थानं ययौ । अथ पिंगलरायकुमारः प्रथम-माषकुण्ठत्रयोदश्यां प्रथमं व्रतं कृत्वा तावता चारणाकुलौ प्रादुर्भूतौ, एवं त्रयोदशमासान् यावत् कुर्यात्; सुन्दररूपो-पादौ प्रकटी-भूतौ । राजाऽतीव हर्षं प्राप्तः, धर्मस्य महिमानं विलोक्य उल्लसितः सन् विशेषतो धर्मं कर्तुं प्रवृत्तः । ततः षोडशमासे कुमारेण गुण-सुन्दरी परिणीता, अन्यामामपि बहूनां राजकन्यानां पाणिग्रहणं चक्रे । ततोऽनन्तवीर्येण राजा कुमाराय राज्यं दत्त्वा गंगिलम्बनिपाशं चारित्रं गृहीत्वा निरातिचारं तत् प्रतिपाल्य श्रीशत्रुञ्जयेऽनशानं कृत्वा शिवपदं प्राप्तम् । ततः पिंगलरायनृपः मन्त्रोक्त्या प्रभ्रं पालयन् पुनः—त्रयोदशवर्षाणि : यावद् मेरुत्रयोदशीपाराधय प्रान्ते उद्यापनं चकार । तत्र त्रयोदशजितगुहाणि : कारणमाप, त्रयोदशस्वर्ण-मयीः प्रतिमाः, त्रयोदश रूप्यमयीः त्रयोदश रत्नमयीश्च निर्मायामास । त्रयोदशविधै रत्नैर्मरुपञ्चकं निर्माय ढौकयामास । त्रयोदश-वारान् भीसंधेन सह तीर्थयात्रां चकार । त्रयोदशसाधर्मिकवात्सल्यान् कृतवान्, एवं बहुधा ज्ञानभक्तिपणि नरार । ततः कियन्ति पूर्वार्णि व्रतसहितं राज्यं प्रपाल्य स्वकीय-महसेनकुमाराय राज्यं दत्त्वा श्रीसुव्रताचार्यमभीषे चहुमिरान्यपुरुषैः महादीक्षां जप्ताह । द्वादश-वर्षाभीषधीत्य चतुर्दशपूर्वधरः संजातः, क्रमेण आचार्यपदं च संप्राप्तः, ततः क्षयकश्रेण्यारोहार्थमष्टमगुणस्थाने शुक्लध्यानं ध्यातुमुद्यतो

॥ ३३ ॥

पुत्रमादाय उपरि गत्वा सूर्यकुंडजलेन पुत्रं स्नययामास । परं तज्जलं देवाऽऽधिष्ठितमस्ति स्वयंप्रभस्य च न तत्कर्माद्यापि क्षीणं तेन तज्जलं पादौ न स्पृशति । तद् दृष्ट्वा सर्वेऽपि संवलोक्याः विस्मिता जाताः, तदा सर्वेऽपि सुनीश्वरः पृष्ठः-स्वामिन् ! किमत्र कान्गणम् ? सुनिरुद्धे-अनेन बहुभवेभ्यः प्राग् देवद्रव्यं भक्षितमस्ति. तथा एकस्या मृगयाश्चत्वारोऽपि पादाच्छिन्नाः तत्कर्म बहु क्षीणं किंचिदद्यापि अवशिष्टं वर्तते, तेन तीर्थजलं न स्पृशति तीव्रकर्मणां शक्तिं विना क्षयाभावात् । एतद् सुनिवचनं श्रुत्वा माता, पिता, पुत्रश्च त्रयोऽपि वैराग्यं प्राप्तः, ततः श्रीऋषभदेवचरणान् अभिषन्ध गृहमागत्य धर्मक्राणोद्यता बभूवुः । इत्थं षोडशमहस्राणीणि कुष्ठव्रणादिपीडा-मनुभूय तत्कर्म्मलोक्य कालं कृत्वा प्रथमदेवलोके देवत्वेनोत्पन्न, ततश्च्युत्वा हे राजन् ! अनन्तवीर्योऽयं तव पुत्रः पिंगलरायनाभा संजातः । इत्थं गंगिलसुनिः कुपारस्य प्राग्भवमुत्त्वा पुनरुवाच—

मद्यपानाद् यथा जीवो, न जानाति हिताऽहिते ॥ धर्मार्थमा न जानाति, तथा मिथ्यात्वमोहितः ॥१॥

मिथ्यात्वेनालीढाचित्ता नितान्तं, तत्रातरं जानते नैव जीवाः ।
किं जात्यन्धाः कुत्र चिद्वस्तुजाते, रम्यारम्यव्यक्तिमासादयेयुः ? ॥२॥

अमठ्याभितमिथ्यात्वेऽनाद्यानन्ता स्थितिर्भवेद् ॥ सा भठ्याभितमिथ्यात्वेऽनादिमानन्ता पुनर्मन्ता ॥३॥
ईदृक्-मिथ्यात्वोदयाद् जीवाः कर्माणि ब्रह्मन्ति, तन्पुत्रेणापीत्यमेव दुरुक्तमोर्ध्वं तेन पशुर्जातः । एतद् सुनिवचः श्रुत्वा राजा उवाच-हे स्वामिन् ! एतत् कर्म केन पुण्येन नश्यति ? सुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तृतीयारक्रमान्ते सार्धष्टिमासपुक्तवर्षत्रये शेषे सति माघकृष्णत्रयोदश्यां श्रीऋषभदेवस्वामिनो निर्वाणकटपाणकपभूत्, तेन तद्दिनं श्रेष्ठमासः । तद्दिने चतुर्विंशद्वारत्यागेन उपवासं कृत्वा

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

एकदा प्रमोदप्रमाणा मरणानि गृहीत्वा बभूवुः अनन्तरं सेवितवान्, तदा श्रेष्ठिना तत्स्वकर्म ज्ञात्वा गृहाद् बहिर्निष्क्रासितः । ततो वनपथे प्रमत्त आसेनकसंगेन बहून् मृग-शशकादीन् जन्तून् विनाशयन्तुररपूर्तिं चकार । अथा तत्रैव बने तापमाश्रमो विद्यते तत्र बहवस्त्रापमास्तपस्यां कुर्वन्ति, मृगा अपि तत्राऽऽगत्य उपविशन्ति । एकदा एका सगर्भा मृगी तत्राऽऽपच्छन्ती तेन सामन्तसिंहेन तीक्ष्णशस्त्रेण पार्श्वे प्रहृता तस्याश्चत्वारोऽपि पादाः छिन्नाः, सा अधः पतिता तापसैर्दृष्टा, ततस्तैः सद्यस्तत्राऽऽगत्य धर्मः आवितः सा मृत्वा मद्गतिं प्राप्ता । ततस्तपसाः सामन्तसिंहं प्रत्येवमुक्तवन्तः—रे दुष्ट ! यथा त्वयाऽस्माकं मृगाः पादाहिन्यक्तास्तथा त्वपि पञ्च पंगुत्वं प्राप्नुयाः । इत्थं शपं रक्षता ते स्वाश्रमं जग्मुः । सामन्तसिंहोऽपि तापसान् क्रुद्धान् दृष्ट्वा भीतः सन्न नष्ट्वा वनं गतः, दुर्कर्मयागात् मंगुलं पिष्टो मिलितः, सद्यस्तेन सिंहेन हतः, स मृत्वा नरकं गतः । तनश्च्युत्वाऽसंख्येयान् तिर्यक्तरकादिभवान् कृत्वाऽक्रामान्नर्गया बहूनि कर्माणि क्षपयित्वा मन्त्राविदेहे कुसुमपुनगरे विशालकीर्त्तिनृपर्य गृहे शिवानामदास्याः पुत्रत्वेनोत्पन्नः । तया वज्र इति स्थापित नाम, क्रमेण तरुणो जातः । नृसेवां करोतिस्म, परं प्राक्कनकर्मोदयात् तच्छरीरे गलत्कुष्ठरेण उत्पन्नः । हस्तौ, पादौ च गलित्वा पतितौ पङ्कजुर्जातः । अथ परणसमये शिवादास्या नमस्कारमन्त्रः आवितः, ततः सप्राधिना मृत्वा वनतरो जातः, ततश्च्युत्वा जम्बूद्वीपे भरक्षेत्रे सौहार्दपुनगरे सदासश्रेष्ठिगृहे वसन्तिलकामार्यायाः स्वयंप्रभो नाम पुत्रो जातः, । स च गुणवान्, विवेकवान्, परं चरणे व्रणोगयुक्त एवोन्पन्नस्तेन चलितुं न शक्नोत् । क्रमेण अष्टवर्षवया अभूत् । एकपुत्रत्वात् पितरौ तद्दुःखं खितवन्भूताम् । तस्मिन् समये श्रीशङ्खजयतीर्थयात्रार्थं संघोऽगमद्, तदा तत् श्रुत्वा श्रेष्ठौ अपि मशोगपुत्रसहितः संघपथे चचाल । क्रमेण सिद्धक्षेत्रे संघः समागतः, ततो विभिन्ना िरिपारुह्य शंक्रपभदेवभक्तिं चकार, तदा सदासश्रेष्ठौ अपि समार्यः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

तथा धर्मस्य मूलं दया, दायस्य मूलं हिंसा, एको हिंसा करोति, अन्यः कारयति, अगरोऽनुमन्यते एते त्रयोऽपि सद्व्यपायमाजः, पुनर्यो हिंसां कुर्वन् मनसि श्रामं न प्राप्नोति तस्य हृदये दया नास्ति, यो जीवो निर्दयः सन् इह न एकैन्द्रियान् विनाशयति स परमवे वातपित्तादिरोगभाग भवति । यः पुनर्द्वौन्द्रियान् विनाशयति स परम मूकः, सुखगोपी दुर्गन्धनिःश्वामश्च भवति, यश्च त्रीन्द्रियाणां विनाशकः स नासिकारोगी भवेत् । चतुरिन्द्रियविनाशकस्तु अक्षणा काणः अन्धो वा, क्षिप्तनेत्रो वा भवेत् । यस्तु पञ्चेन्द्रियविनाशकः स परम बधिरो भवति, यः पुनः पञ्चप्रकाशानपि जीवान् विनाशयति स भवान्तरे पञ्चापीन्द्रियाणि चूर्त्नन् न प्राप्नोति, तस्मात् मो भव्याः । हिंसाऽनुनादिकं सर्वथा त्याज्यमित्यादिधर्मोदेसं श्रुत्वा राजा वप्रच्छ—स्वामिन् ! मत्पुत्रः केन कर्मणा पशुर्जातः ? तदा गांतिलमुक्तिवाच—अस्य प्राग्भवं शृणु, अस्मिन् जाम्बूद्वीपे एतत्तक्षेत्रे अचलपुरा नाम्नि नगरे महेन्द्रध्वजो नाम राजा, उपया पट्टगञ्जी तयोः मामन्तर्निहो नाम पुत्रोऽभवत् । म च लेखनशालायाम् पठनाय गच्छन् यत्र कृतसंगात् घृते श्लिषितवान्, कपेण मस्रव्यसनसेवनतत्परोऽभवत् । राजा बहुधा निषिद्धोऽपि यदा व्यसनमपसकं न तत्याज, तदा अयोग्यं ज्ञात्वा स्वदेशाद् बहिर्निष्कसितवान् । ततोऽपि व्यसनमपत्यजन् देशादन कुर्वन् सुरपुरनगरे मगागतः, तत्र चरपक भेष्टिना सुन्दराकारं विलोच्य उद्यमः पुरुषोऽयमिति ज्ञात्वा सुकुमारोयम्, अस्मात् कार्यान्तरं न भविष्यतीति च विचिन्त्य स्वपुत्रपर्यवर्तिजिनगृहस्थाय स मामन्तर्निहः स्वगृहे स्थापितः । अथ म दृष्टात्मा जिनाग्रे दौकितानि तन्दुर्यूपीकलादीनि प्रच्छेदं गृहीत्वा घनक्रोडायं ययौ । निःशक्तिर्दिनः भेष्टिना तद् ज्ञात्वा तस्मै उक्तम्—हे मद्र ! यः पुमान् देवद्रव्यादिकं भुङ्क्ते सोऽनन्तकालं संसारपरिश्रमणं करोति, तस्मात् त्वया भवः परमेष्ठे कार्यं न कर्तव्यम् । इत्थं बहुभोपदेशो दत्तस्तथापि स दुष्टो मिथ्यात्वाज्ञानवीरकर्मोदयाद् न ततोऽपि विरमति स्म ।

कुमारः सत्वरं प्रेषणीयः, इति श्रुत्वा राजा उद्विग्नचित्तः संज्ञातः, ततः सद्य उदयाय स्वमन्दिरे एकान्तदेशे गत्वा राज्याः, प्रधानस्य चाग्रे इत्थमुवाच—अथ किं कर्तव्यम् ? पुत्रस्तु पंशुर्वर्तते एतस्य कथं भविष्यति ? पंगवे कः स्वकन्या प्रदास्यति ? तदा प्रधानमंत्री किंचिद् विचार्य तान् सेवकान् आहूय इत्थुवाच—साम्प्रतमिह कुमारो नास्ति तन्मातुलगृहे वर्तते । मातुलगृहं तु इतो द्विशतयोजनेषु मूढनीपत्तने समस्ति तेन सांप्रतं लग्नं न भवेत्, पश्चाद् ज्ञास्यते । एतत् श्रुत्वा सेवकाः प्रोचुः—हे स्वामिन् ! पन्थादूरे वर्तते, अतो लग्नं निधार्य देयं, स्वयमपि लग्नोपरि शीघ्रं समागतव्यम् । एतत् सेवकवचनं श्रुत्वा मासपौडशकानन्तरं लग्नं भविष्यति, इति निर्धारितम् । ततो लग्नं गृहीत्वा सेवका मलयदेशं गताः । अथ राजा अनन्तवीर्यश्चिन्तातुरः सन्तुवाच—अथाऽन्नं क उपायः कर्तव्यः ? पौडशपासास्तु सत्वरमेव यास्यन्ति । तदा नृप-राज्ञी-प्रधानैर्बहो चिन्ता कृता परं कोऽप्युपायो न लब्धः । अस्मिन्नवसरे नगर्भुद्यानि साधुंचशरीरविवृतश्चूर्णनधरो गांजिलनामा साधुः समवसृतः, वनपालकेन प्रतिपत्तिं कृत्वा नगरमग्नये गत्वाऽनन्तवीरराजाय वार्धापनिकां दत्ता । राजा तन्मुखात् साध्वानामनं श्रुत्वा तं संतोष्य हस्त्यश्वादिबहुकृद्भिर्ममेतो वन्दनार्थं निससृतः । क्रमेण तत्र गत्वा विधिना सुनीन् अभिवन्द्याग्रे उपविष्टः, पण्डं मीलिता, मुतिरुपदेशं ददौ । स-च इत्थम्—

जीवदयाहं रामिज्जहं, इन्दिप्रवरगो दामिज्जहं सयावि ॥ न्नवं चंव वदिज्जहं, धम्मस्स रहस्सं हणमेव ॥१॥

जयणा उ धम्मजणणी, जयणा धम्मस्स पालिणी चैव ॥ तहं बुद्धिकरी जयणा, एमंत्तसुहावहा जयणा ॥२॥

आरंभे नत्थि दया, महिलासंगेण नासए वंभं ॥ संकाए सम्मत्तं, पवज्जा अत्थगहणेणं ॥३॥

जे धम्मभेत्तरमट्ठा, पाए पाळंति धम्मभयारीणं ॥ ते हंति डुटमुठ्ठा, बोहिंवि पुणं दुल्लहा तेसिं ॥४॥

कृतवान् । ततस्तमन्तःपुरे एष ररक्षतुः बहिर्नि प्रकटी चकतुः । यदा पुनः लोकाः पप्रच्छुस्तदा एवमुक्तुः—कुमारस्य रूपमयदृष्टं वर्तते, मा कदाचिद् दृष्टिदोषो भवेद् इति न प्रादुर्भूतः । तदा सर्वस्मिन्नपि नगरे एषा प्रवृत्तिः प्रादुर्भूता । यदुत पिंगलरायकुमार-
तुरयः पृथिव्यापपरः कोऽपि रूपसौन्दर्यवान् नास्तीति । अथैवं क्रमेण कुमारो वृद्धिं प्राप्नोति । अस्मिन्नवसरे अयोध्यानगरीतः सृण-
दद्यत (१२५) योजनेषु मलयनामा देशोऽस्ति, तत्र ब्रह्मपुरं नाम नगरम्, तत्र च इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयः अतरथो नाम
राजा तस्य च इन्दुमती नाम्नी पट्टराक्षी । तत्कुक्षिसंभवा गुणसुन्दरी नाम पुत्री, सा चातिशयरूपलावण्यसौभाग्यादिगुणमु-
क्ताऽभूत् । तस्य राज्ञः पुत्रो नास्ति सर्वैका पुत्री आसीद्, अतस्तेन मातापित्रोरतिबहुभा आसीद् । अथ पुत्रीं वरयोण्यां शारदा
तद्वयोज्यवरालामाष राजा तद्विवाहचिन्तातुरो बभूव । तस्मिन्नवसरे तन्नगरवासिभ्योपातिणः स्रक्टेषु विविधानि क्रयाणकानि श्रुत्वा
देशान्तरं चलितास्तदा राज्ञा तेभ्य उक्तम्—देशान्तरे अमर्द्धिर्भक्त्यिगुणसुन्दरीयोज्यवरप्राप्तौ सत्यां विवाहसम्बन्धः कार्यः, इति नृप-
वचनं श्रुत्वा तथेति प्रतिपद्य ते चलिताः । क्रमेण बहूनि नगराणि विलोकयन्तोऽयोध्यां नगरीं प्राप्ताः, तत्र च क्रयाणकानि सर्वा-
ण्यपि विक्रीतानि भूयान् लाभः संजातः, अपराणि तत्रत्यानि क्रयाणकानि संगृहीतानि । यदा ते चलनार्थमुद्यता जातास्तदा स्व-
नृपवचनं संस्मृत्य तन्नगरवासिलोकानां मुक्तात् कुमारस्यादृष्टं रूपं श्रुत्वा नृपसमीपे गत्वा कुमारेण सह गुणसुन्दर्या विवाहसम्बन्धं
चक्रुः, राज्ञाऽपि शुचक (कर) मोचनादिना तेषां बह्वादरश्चक्रे, ततस्ते हर्षिताः सन्तः स्वदेशं प्रति चेदुः, क्रमेण स्वनगरं गत्वा
राज्ञोऽग्रे सर्वं वृत्तान्तं कथयामासुः, राजापि कुमारस्यादृष्टतरूपसौभाग्यादिगुणान् श्रुत्वा संतोषं प्राप्नोति । अथ यदा कन्या वरयोग्या
जाता तदा कुमारस्य आकरणाथं राज्ञा स्वसेवकाः प्रेषिताः, तेऽपि अयोध्यां गत्वा अनन्तवीर्यं नृपं प्रोचुः—हे महाराज ! विवाहाय

अथ मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम् ॥ ५ ॥

मारुतं जिने नत्वा, स्मृत्या सद्गुरुभारताम् । मेरुत्रयोदशीपक्ष-व्याख्यानं लिख्यते मया ॥ १ ॥

इहाष्टमहाप्रतिहार्यविराजितेन जगद्गुणनामधेयश्रीगौतमादीनामग्रे यथा माघकुष्माण्डयोदया माहात्म्यमुक्तं, तथा-परंपरयाऽऽयातमस्माभिरुच्यते, श्रीऋषभदेवाऽजितनाथयोरन्तरे पञ्चाशच्छतकोटिसागरोपमानि, व्यतिक्रान्तानि, तन्मध्ये अयो-
ध्यायां नगर्यां इक्ष्वाकुवंश्यः काश्यपगोत्रीयोऽनन्तवीर्यो नाम राजा बभूव, स च बहुलहस्त्यश्वरथपदात्यादिसेनानायकः । तस्य च-
राज्ञः पञ्चशतानि राश्य आसन्, तन्मध्ये प्रियमती नाम पट्टराज्ञी बभूव, धनजयो नाम चतुर्बुद्धिनिधिर्महामात्यश्च आसीत् । सुखेन
राज्यं पालयतो राज्ञ एकदा मनसि महचिन्ता समुत्पन्ना-यदुत्तमो मर्मकोऽपि पुत्रो नास्ति, क एतद्राज्यस्य भोक्ता भविष्यति ? पुत्रं
विना गृहं शून्यप्रायमिति । ततो राज्ञा अनेके उपायाः कृताः परं पुत्रोत्पत्तिर्न जाता । तस्मिन्नवसरे एकदा एकः कोणकनामा साधु-
राहारायं राज्ञो गृहे समागतः, तदा नृपराश्यो उत्थाय विधिना वन्दित्वा शुद्धाहारेण प्रतिलाभ्य करद्वयं संयोज्य मुनिं पप्रच्छतुः-
स्वामिन् ! अस्माकं पुत्रो नास्ति स कदापि भविष्यति न वा ? मुनिस्त्वाच-उयोतिष्कनिमिषादिकं मुनिर्न भाषते, तदा नृपराज्ञीभ्यां
पुनः पुनः प्रार्थनायां कृतायां मनसि दयां धृत्वा मुनिना उक्तम्-हे राजन् ! तव पुत्रस्तु भावी परं पश्युर्भविष्यति, एतद्गुरुत्वा
मुनिर्गतः, तदा भूपराज्ञीभ्यां चिन्तितम्-अस्माकं पट्टगुरोर्पि पुत्रस्तु भावी । क्रमेण राज्ञी सगर्भा जाता, पूर्ण काले पुंशुं पुत्रं
प्रास्रत् । राजा पुत्रजन्मं श्रुत्वा हर्षितः सन् महोत्सवं चकार, द्वादशे दिवसे सर्वमपि कुटुम्बं भोजयित्वा कुयारस्य पिण्डलराय इति नाम

निम्नानि कारितानि पश्चात् कतिपयदिने वैराग्यवासितः श्रेष्ठी गृहभारं सुन्दरनाम्नि ज्येष्ठे पुत्रे नियोज्य सर्वानाह्वय कथयति-
स्म-हे पुत्राः ! यूयं दक्षमीदिने सप्तदशप्रकारेण वामेयमर्चित्वा न्याख्यानं श्रुत्वा गृहे समागत्य साधून् प्रतिलाभ्य एकास्मिन्नेन भोजनं
कृत्वा चतुर्विधाहारनियमो ग्राह्यः, पारणकदिने स्वाभिवातसत्यं कर्तव्यम्, एवं विधिना वयं सुखिनो ज्ञाताः, भवन्निरपि एवं कर्त-
व्यम्, येन सुखिनो भविष्यन्ति । एवं पुत्राणां शिक्षां दत्त्वा गुरुपार्श्वे गत्वा एवं वदति-स्वामिन् ! ममोपरि कृपां विधाय चारित्रं
देहि येन स्वर्गाऽपवर्गो प्राप्नोमि, तदा गुरुणा कथितं-यथा रुचिस्तथा कुरु । एवं श्रुत्वा गुरुणां पार्श्वे चारित्रं गृहीतम् । विविशानि
षष्ठाष्टमादीनि तपांसि कुर्वाणो द्वादशवषप्रान्ते पञ्चदशदिनानि अनशनं विधाय अष्टादशदोषरहितः समाधिना मृत्वा दक्षमे देवलके
विंशतिसागरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नः, अनुक्रमेण देवसुखं भुक्त्वा प्राणतकत्पात् च्युत्वा इहैव जन्मद्वीपे महाविदेहे पुरुक्लावतीविजये
मंगलावत्यां नगर्यां सिंहसेनराजस्य गुणसुन्दरीभार्यायाः कक्षिसरोवरे मालवत् पुत्रो जयसेननाम्ना प्रकटिष्यति । तत्र संसारसुखं
भुक्त्वा पश्चात् चारित्रं गृहीष्यति, एकादश अंगानि द्वादशोपगंगानि पठिष्यति । एकाकी विहारं कुर्वन्नेकदा कापोरसर्गो स्थारयति,
तत्रोपवनविधायको देवो मिथ्यात्ववासितः तस्य भ्रमणस्यैकविंशत्युपसर्गान् नकुल-वृश्चिक-पद्मग-गन्ध-सिंह-न्याग्र-पिशाच-राक्षस-
खेचर-वेताल-प्रमुखान् करिष्यति । मुनिस्तु शपदमगुणेन, शुभकथनेन चतस्रधातिकर्मणां क्षयं कृत्वा केवलं प्राप्स्यति । शील-व-
त्यपि चारित्रं गृहीत्वा प्रतिपाल्य देवलोकं गत्वा महाविदेहे सेत्स्यति, एवं श्रीवर्धमानस्वामिना गौतमाग्रे निरूपितम्, तद् हे भव्याः !
इदं ब्रतपवश्यं कर्तव्यं येन सुखं स्यात् । अस्य चारित्रस्य भ्रमणपात्रेण इह भवे वनधान्यादिकं परशवे स्वर्गापवर्गसुखं जनः प्राप्नोति ॥

इति श्रीपूर्वाचार्यहर्ममचन्द्रसूरिकृतसपादलक्षग्रन्थमध्यादिमं पौष-दशम्या-न्याख्यानं समाप्तम् ॥ ४ ॥

प्रीणिदिनेषु एकभक्तकरणम्, भूमिदायनम्, अन्नभक्षणपालनम्, द्रव्योः दंशयोरान्नदयकम्, देवपदपम्, जिनालये
रत्नाद्यादिमहोरमनर्वाधानम्,

‘ॐ ह्रीं श्रीं’ भीषार्थनाथाय अर्हते नमः’ इति द्विसहस्रवारं गुणनीयं । पारणान्ते च स्वाभिधातसत्यं, एवं दिव्यं (१०) यावद्
विधिता कर्तव्यम् । एवमाशयनेनदलोके धनधान्यसौभाग्यादिकम्, परलोके च स्वर्गसुखं, क्रमेण च मोक्षसुखं भविष्यति । एवं
श्रुत्वा दशोत्कर्षप्रफुल्लोचनः श्रेष्ठी जैनं धर्मं गृहीत्वा गुरुं वन्दित्वा स्वगृहं गतः, आचार्यशान्यम् विहृतवान् । भोष्टिना दशमी आग-
मिषितुमारब्धा, दशमासेषु गतेषु कालकृददीपाद् पोताः समागताः तदनुचरमुख्याद् श्रुत्वा श्रेष्ठी न श्रद्धा, तदा तत्प्रियया शीलवत्योक्तम्-
स्वामिन् ! तत् सत्यमेव जानातु, माऽसत्य मन्यताम् । यतोऽद्य-निजगृहे निधानं प्रकटं भविष्यति तदा तु सत्यमित्युक्तत्वा निधानस्थाने
निषिद्धदर्शनार्थं गतवन्तौ, तदा ताभ्यां निधानानि विलोकितानि । श्रेष्ठी स्वप्रियासुधाच-हे प्रिये ! जैनश्रमासन-प्रभावात् प्रवहणव-
र्धपिका समागता, एकादशश्वर्णकोटिमानो निधिरपि प्रादुर्भूतः । वामेयजिनप्रसादात्, श्रीगुरुणामुपदेशादहं श्रीमान् ज्ञातः । अथ जैन-
धर्मवासनया सुखेन कालो गच्छति, भोष्टिपदमपि पुनः प्राप्तम्, श्रेष्ठिनो दशपुत्राः संजाताः राज्ञा संप्रान्य निजसमीपे स्थापितः ।
पुनरेकदा श्रीदेवेन्द्रहरिविरान् तत्रैवोपवने समवसुतः, तद् श्रुत्वा श्रेष्ठी वन्दनार्थं गतः वन्दित्वा यथास्थानं स्थितः, गुरुणा
देखना दत्ता, देखनान्ते श्रेष्ठी पप्रच्छ-हे स्वामिन् ! दशमया उद्यापनं किं कर्तव्यम् ? गुरुणा प्रोक्तम्-हे श्रेष्ठिन् ! प्रष्टव्यं दशपु-
त्रक-दशलेखनानि, दशपुत्रकवन्धनानि, दशस्थापनाचार्यासनानि (ठवणी), दश जपमालाः, दश चन्द्रोदयाः दशजिनालयानि
दश जिनविम्बानि, दीपि, आरति, एवं सर्वं दश-दशसंख्याकं कर्तव्यम् । एवं श्रुत्वा श्रेष्ठिनोद्यापनिकां कृत्वा मणिप्रयानि जिन-

चेतना लक्षणआत्मा, सामान्येन बुद्धेः स्मृतः ॥ संसारान्मा तथा जीवः, परमात्मा द्विधा मतः ॥ २ ॥
संसारान्मा सदा दुःखी, जन्म-मरण-शोकभाक् ॥ चतुरशीतिलक्षासु, योनिषु आनयते सदा ॥ ३ ॥
न सा जातिर्न सा योनिर्न तत् क्षेत्रं न तत् कुलम् ॥ यत्र कर्मवशादात्मा नोत्पन्नोऽयमनेकधा ॥ ४ ॥
एगया देवलोएसु, नरएसु चि एगया ॥ एगया असुरं कायं, जहा कर्मोहिं गच्छह ॥ ५ ॥
एगया स्वत्तिओ होह, तओ चण्डाल-वृक्षसो ॥ तओ कीड-पयंगो य, तओ कुन्धु-पीपिलिया ॥ ६ ॥
सुभगो दुर्भगः श्रीमान्, रूपवान् रूपवर्जितः ॥ स एव सेवकः स्वामी, नरो नासी नपुंसकः ॥ ७ ॥
संसारो कर्मसम्बन्धाद्, नदवत् परिभ्राम्यति । अनन्तकालपर्यन्तं, जीवः संसारवर्तमानि ॥ ८ ॥
भक्त्यजीवे दयादानं, धर्मकल्पतरूपमम् । दानशीलतपोभवं, दास्या मुक्तिमुखं फलम् ॥ ९ ॥
धर्मादेव कुले जन्म, धर्माद्धि विपुलं यशः ॥ धर्माद् धनं सुखं रूपं, धर्मः स्वर्गाऽपवर्गाद् ॥ १० ॥
दोहा-धर्म करत संसारसुख, धर्म करत निर्वाण । धर्म पंथ साधन विना, नर तिर्यक् समान ॥ १ ॥
सुपुरुष तिन पदार्थ साधे, धर्म धर्मोष जानी आराधे । धर्म प्रधान कहे सुख कोह, अर्थ काम धर्म हित होह ॥ २ ॥
हत्यादिधर्मकथां श्रुत्वा श्रेष्ठो जीवाऽजीवादि नवपदार्थयुक्त सम्यक्तरवरनं प्राप्तः, पुनः पप्रच्छ-हे भगवन् ! एवं
किमपि तपस्याफलमुपदिदयतां येन मम गृहे निधानं प्रकटयति । तदा मुनिना प्रोक्तम्-भोः श्रेष्ठिन् ! परैश्चतुष्टयव-
शाम्पां वतं गृह्णाण, तद्धिते श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मकल्याणकमासीद्, नवमीदिने, दशमदिने, एकादशीदिने एवं

वनमर्जय काकुत्स्थ !, वनमूलमिदं जगत् । अनतरं नैव पश्यामि, निर्धनस्य शवस्य च ॥ १ ॥
 दुष्टा-नाप कहे मेरे पूत सपूना, बेन कहे मेरा भक्षया ॥ घर जोरु भी लेत बलैयां, सोई बडो जांकी गांठ रुपैया ॥ १ ॥
 अथ भेष्टी निर्धनत्वेन दुःखेन कालं गमयति स्म । कतिपयदिने तस्य नगरे श्रीदेवेन्द्रधरिः समवसृतः, तद्वर्षापनिका वनपालेन
 राक्षे निवेदिता । राक्षा वनपालो बहुद्रव्यदानेन तोषितो विमुष्टः, पश्चाद् राजा, भोक्त्रिवर्गः, धरेन्द्रभेष्टी, सर्वनगरलोकाश्च वन्दनार्थं
 निर्ययी । सुनिसमीपे आगत्य धुनिं वन्दित्वा सर्वे यथास्थानं निष्पन्नाः, धुनिभिर्देवानां प्रारब्धा-—मो मन्त्र्याः । संसारे सारं धर्मप-
 दार्थः श्रेयान् । यतः—

धर्मतः सकलसंगलावलि-धर्मतः सकलसौख्यसंपदः ॥ धर्मतः स्फुरति निर्मलं यशो, धर्म एव तदेहो ! विधीयताम् ॥ १ ॥
 विवेकः परमो धर्मो, विवेकः परमं तपः ॥ विवेकः परमं ज्ञानं, विवेको मुक्तिसाधनम् ॥ २ ॥

भक्षयाऽभक्ष्यविचारः स्याद्, गमयागम्यविभेदकृत् ॥ मार्गाऽमार्गपरिज्ञानं, गुणाऽगुणविचारणा ॥ ३ ॥
 निद्राऽऽहारो रतिर्भीतिः, पशूनां च नृणां समम् । विवेकोऽन्तरमग्रास्ति, तं विना पशवः स्मृताः ॥ ४ ॥

एक उत्पद्यते जन्तुर्यात्येकश्च भवान्तरम् । एको दुःखी सुखी चैकस्त्वथैकः सिद्धिसौख्यभाक् ॥ ५ ॥

इत्यादिदेवानां श्रुत्वा पर्वद्याः स्वं स्वं स्थानं जगमुः, तदा सूरभेष्टी पप्रच्छ-हे भगवन् ! जीवस्य किं लक्षणम् ?

तदा सुनिनोक्तम्-हे श्रेष्ठिन् ! ज्ञान-दर्शन-चारित्र्ययुक्त-तपो-वीर्योपयोगवान् स जीवः यतः—

नाणं च दंसणं चैव, चरितं च तवो तदा ॥ वीरियं उवयोगो य, एयं जीवस्स लक्खणम् ॥ १ ॥

परलोके देवादिश्रद्धिपशुभ्य परम्परया निर्वाणं प्राप्नोति, एवं भगवता उक्ते श्रीगौतमपरवामी प्राह—हे भगवन् ! पुरा केनेयं समाराधिता ? तत् कथ्यताम् । भगवानुवाच—हे गौतम ! श्रीवामेयं मां चान्तरा स्मरदत्तश्रेष्ठिना सम्यगाराधिता, तथाहि—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे खरेन्द्र-पुरनाम नगरमस्ति, तत्र नरसिंहो नाम राजा राज्यं करोतिस्म, तस्य चतुरा गुणवती शीलालंकारयुता गुणसुन्दर्याभिधाना पद्मराक्षी विराजतेस्म । तस्य नगरे स्मरदत्तश्रेष्ठी परिवसतिस्म । तस्य शीलालंकारभारिणी पतिव्रता शीलवतीनाम्नी पत्नी आसीद् । यद्यपि धनदवद् महाधनाढ्यो यशस्वी च स श्रेष्ठी, परं मिथ्यात्ववासितः सांख्यमतावलम्बी त्रिदण्डभक्तः शैवधर्मारोधनतत्परः जैनधर्मं न जानाति, यतः—

न देवं नाऽदेवं न शुभशुक्लमेवं न कुशुरं ॥ न धर्मं नाऽधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ॥
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं ॥ बिलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ १ ॥

स कदापि जिनवचनं न शृणोति मिथ्यात्वेन प्रसितो राहुणा विधुवत् जीवशरीरमेकं मन्यते । परं राजमान्यो नगरे बहूपान्यः श्रेष्ठिपदे आसीद्, एवं काले याते एकदा सार्धं द्वयश्वत्प्रभितानां प्रवहणानां चतुर्विधं क्रयाणकं भुत्वा भुत्पान् रत्नद्वीपे प्राहिणोद् । तत्र गत्वा क्रयविक्रयं कृत्वा पुनः नवीनं क्रयाणकं भुत्वा मध्यसमुद्रे आगतास्तावद् पूर्वकृतकर्मोदयेन उत्कापातप्रचण्डपवनवेगेन ते प्रवहणाः कालकूटद्वीपे गताः गृहे नागताः । पुनश्च श्रेष्ठिगृहे एकादशस्वर्णकोटिरव्यं भूमिगृहं स्थापितमासीद्, तत् पद्मराक्षिकांऽगारकरूपेण ज्ञातम् यानि च ग्रामान्तरात् पंचशतानि आगच्छन्ति शकटानि तेषामुपरि मिष्ट्याटिः पतिता तान्यपि गतानि । ततश्च श्रेष्ठी निर्द्वन्द्वो ज्ञातः श्रेष्ठिपदं च गतं महादरिद्रश्च संज्ञातः, ततो लोके सन्मानमपि गतम् । यतः—

॥ इति श्रीमौनैकादश्या माहृतकं [व्याख्यानं] सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीपौषदशमी व्याख्यानं प्रारम्भते ॥ ४ ॥

प्रणम्य पार्श्वनाथाधिपं कृतं सर्वमौख्यदम् । सप्तमंगलश्रेणिलतापल्लवताडम्बुदम् ॥ १ ॥

अव्यजीवप्रबोधार्थं, जन्तूनां च सुखामये । पौषकृष्णदशम्याश्च, माहात्म्यं कथ्यतेऽयुता ॥ २ ॥

इह जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे मगधजनपदे चम्पानामनी सुमनोहरा नगरी चाऽस्ति, तस्याः समीपे पूर्णमन्द्राट्ययथाश्रिते उपवने श्रीचरमतीर्थ-
विपतिमहावीरस्वामी एकदा समवसुतः । तदुपदेशश्रवणार्थं वन्दनार्थं च श्रीमगधाधिपतिः समागतः । स च भगवन्तं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य
यथास्थाने समुपविष्टः । तदा स्वामी संसारसागरनिमज्जतासुद्धारकारिणीं देशतां प्रारभे—

जीवदयाः राजिज्जह, हन्दिद्यवगणो दामिज्जह सयावि । सुखं चेव वदिज्जह, वरुमस्स रहस्समिणमेव ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा केचिद् भद्रकतां प्राप्ताः केचिद् आदधर्मं केचिच्च साधुधर्ममणीकृतवन्तः, तदानीं श्रीगीतमस्वामी श्रीवीरं
वन्दिन्त्वा पप्रच्छ—हे स्वामिन् ! पौषदशमीमाहात्म्यं कथ्यताम्, ? एवं श्रुत्वा, वर्धमानस्वामी कथयति—हे इन्द्रभूते ! पौषदशम्यां
श्रीवामेयजिनजन्मकल्याणकं वर्तते, तद्धिने द्विसन्ध्यमावश्यकं कर्तव्यम् । देववन्दनां भूषयनं ब्रह्मचर्यपालनं विनालयेऽष्टविध-मस-
दशविधस्नात्रप्रहोत्सवादिकं विविधाऽऽहम्बरेण जिनापूजां च विधाय गुरुसमीपे गत्वा उपदेशः श्रोतव्यः । पश्चाद् गृहं गत्वा
एकाग्रनेत्रं भोजनं कृत्वा चतुर्विधाऽऽहारनियमो प्राप्तः, नवम्यामेकादश्यां चापि एकावारमेव भोक्तव्यं, एतद्विधिना दस वर्षाणि
यावत् क्रियमाणे साऽऽधिता मन्त्रिः । मनोभाकायेन त्रिकरणशुद्ध्या अस्या आराधक इह भवे धनधान्य-पुष्पकलशैरसौख्यं प्राप्य

जानति द्वे दाने षष्ठे, अष्टात्मानां द्वातं तथा । चतुष्टयं चतुर्मास्या, एकं षाण्मासिकं तपः ॥ १ ॥
स मौनैकादशीतिथ्यास्तपस्तपन् विशेषतः । पाठको द्वादशांगिनां शुद्धां दीक्षामपालयत् ॥ २ ॥ इति
अथैकदा एकादश्याः मौनपास्थाय तपः कुर्वति सुव्रते तत्परीक्षार्थं कश्चिद् मिथ्यादृष्टि देवः कस्यचित् साधोः कर्णयोः महतीं
वेदनामकारयत्, तस्य वेदना महति उपचारे कृतेऽपि न शाम्यति, तदा तेन देवेन साधुना पुरत उक्तम्—अस्य वेदना सुव्रतमुनेः
भेषज्यात् क्षयं यास्यति, यदि स एव स्वस्थानाद् बहिरागत्य उपचारं करिष्यति इति, तव श्रुत्वा ते साधवः तस्मान्गत्य उपचारार्थं
सुव्रतमभ्यर्थयन्, सुव्रतोऽपि मौनी राज्ञी न स्वस्थानाद् बहिर्याति, ततः देवानुभावतः स वेदनातो मुनिः सुव्रतं मस्तके मारयति
ततः सुव्रतस्यातीववेदना संभूता परन्तु स मुनिश्चितयति—

अर्हन्तो भगवन्तो ये, साधवो गणधारिणः । इन्द्राश्वन्द्रा दिनेन्द्राश्च, नागेन्द्रा व्यन्तरेन्द्रकाः ॥ १ ॥

सच्चक्रवर्तिनो चासुदेवाः प्रतिनारायणाः । बलदेवा नराधीशा, मानवा अपरेऽपि च ॥ २ ॥

कर्मणा पापिताडनेन, ते सर्वेऽपि विडम्बिताः । क्रियन्मात्रो बराकोऽहं, पुरस्तात् तस्य कर्मणः ॥ ३ ॥

अरे जीव ! क्षमस्व त्वमुदितं कर्म तेऽस्ति यत् । तद् भोगेन विना नैव, प्रक्षीयेत कदाचन ॥ ४ ॥

लदं अलदं पुनर्व-ज्जिणवयण सुभासिअं अभियभूयं । गहिडं सगगइमगो-नाहं मण्णाउ वीहेमि ॥ ५ ॥

तपस्वीध्रं धरद्दोऽयं, क्षमाप्रकरिकान्वितः । धृतिहस्तो मनःकीलः, कर्मबान्यानि चूर्णयेत् ॥ ६ ॥ इति

अथ विमंगलानेन मुनिमश्रुमितं मत्वा देवः विशेषेणोपसर्गान् अकरोद्, मुनिस्तु क्षपकञ्चोणिमारुढः केवलज्ञानं प्राप्तवान् मध्यान्

स्वाजः इति इदानीं दीक्षां वेत् सुरुयोगतो गृह्णामि तदा वरम्, इति चिन्तयतस्तस्य प्रातःकालः सञ्जातः, उद्याने च तरणतारणस्वर्णाः
 शतशानधरा गुणसुन्दरधरः समागताः, तान् वन्दनार्थं सर्वोऽपि लोको गतः, निव्रतवृज-स्त्रीपरिवारेण संयुतः श्रेष्ठी अपि गतवान्
 यावद् यन्दिता सर्वे स्थिता तावद् गुरुभिः देशना प्रारब्धा-यो यतीनां केवलप्रज्ञाः अर्हिसालक्षणः समदशविधः विनयमूलः
 धान्तिप्रधानः महाप्रतपुरस्सरो धर्मः तेन पवनवद् द्रुतं मोक्षं ब्रजेत्, यस्तु द्वादशव्रतात्मकः श्रावकधर्मस्तेन तुरंगमेगवद् ब्रजेत्, इति
 प्रत्यकालेनैव सर्वदुःखान्तकरः साधुधर्मः द्रुतं मोक्षगमनाय सेव्यः । यदुक्तम्—

चारित्र्यरत्नाक्ष परं हि रत्नं, चारित्र्यवित्ताक्ष परं हि वित्तम् । चारित्र्यलाभाक्ष परो हि लाभश्चारित्र्ययोगाक्ष परो हि योगः ॥ १ ॥

दीक्षा गृहीता दिनमेकमेव, येनोपचित्तेर्नृशिवं स याति । न तद् कदाचित्त्वदवश्यमेव, वैमानिकः स्यात् विदुश्चप्रधानः ॥ २ ॥

इत्यादि देशनां श्रुत्वा सुव्रतोऽब्रवीत्—हे तारक । अहं संसारकान्तारादुद्दिनोऽस्मि इति गृहभारं पुत्रे समारोप्य श्रीमतां समीपे
 दीक्षां प्रशीलयामि, इति श्रुत्वा गुरुः उवाच—यथासुखं प्रवर्तस्व प्रतिबन्धं मा विधेहि । ततः श्रेष्ठी गृहं गत्वा कुटुम्बं भोजयित्वा
 स्वजनपुत्राणामग्रे दीक्षाऽऽदेशममार्गयत् । तैरनुमतः सुव्रतः एकादशभिः स्त्रीभिः सह प्रव्रजात् । शीघ्रमेव तपोविशेषात् कायबलं
 क्षयीकृत्य मासिकेनाऽनशनेन तस्य एकादशपत्न्योऽपि केवलं प्राप्य शिवं गताः । अथ सुव्रतः मुनिर्ग्रहणासेवनाशिक्षां पठित्वा
 साधुधर्मे चरति । यदुक्तम्—

जयं चरे जयं चिह्ने, जयमासे जयं मृग । जयं भुञ्जतो भ्रासंतो, पावकममं न ब्रूयद् ॥ १ ॥

एवं पवित्रं चारित्र्यं पालयामास तथा विशेषतः पष्ठाष्टमादितपः कृतवान् तस्य संख्या लिख्यते—

बहुप्राभृतपूर्वं सुव्रतः पादयोर्लग्नः, राज्ञाऽपि व्यतिकरः पृष्ठः, सुव्रतेन कथितः दृष्टान्तः पुनः धर्मोपदेशं दत्त्वा राजा तोषितः, राज्ञा उत्तम-चरं वृणु, तदा सुव्रतेन उक्तं-अवध्याधरो इति । राज्ञा तथा स्वीकृते आसनदेव्या तलाराक्षकाः चौराश्च मुक्ताः । श्रेष्ठिनाऽपि पारणकं कृतम् । पुनरपि एकदा दावानल इव समग्रं पुरं ज्वालनाय अग्निरस्थितः, तदा नगरस्थः सर्वलोक इतस्ततः नष्टः किन्तु गृहीतपौषधः श्रेष्ठी स्वव्रतारक्षार्थं न कुत्रापि गतः, सर्वनगरमरणमिव ज्वलितं परन्तु सुव्रत श्रेष्ठिनो हृद-गृहादि किमपि न अज्वलत् । प्रातः काले समुद्रे द्वीप इव तस्य हृदगृहादि वीक्ष्य सर्वेऽपि पौराः सुव्रतं प्रशंसयामासुः, यथा—

सत्त्वेन धार्यते पृथ्वी, सत्त्वेन तपते रविः । सत्त्वेन चायवो चान्ति, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥

अहो धर्मस्य माहात्म्यमस्याहो दृढता व्रते । पालयेद् व्रतमेवं यो, द्विधाऽप्यस्य शिवं भवेत् ॥२॥

यतः—धर्ममिज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलं ॥ धर्ममेणैव भवति निर्मलयशो विद्यार्थसंपत्तयः ॥

कांताराज्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते ॥ धर्मः सम्यगुपासितो हि भवति स्वर्गाऽपवर्गप्रदः ॥३॥

अथ एकादशीव्रते पूर्णं जाते श्रेष्ठी उद्यापनाय मुक्ताफलानि रत्नानि शंखः प्रवालकानि स्वर्णानि कलधौतानि ताम्राणि पित्तलानि नृपूणि कांस्यानि पट्टकुलानि, बहुविधानि धान्यानि पक्वान्नि, नालिकेर-द्राक्षासहकारादीनां फलानि, स्वर्ण-रूप्यकानां पुष्पाणि अशोकादीनां पुष्पाणि, इत्यादीनि अनेकानि वस्तूनि एकादशसंख्यया जिनेन्द्राग्रे दौकयामास । एवं विवरेण उद्यापनं कृत्वा संघ-पूजनं साधर्मिकवात्सल्यादीनि सप्तसंख्यां धनवपनं च विधाय मानुषं जन्म कृतार्थं कृतवान् । अथैकदा बृहदावस्थायां राज्ञो मनसि श्रेष्ठी चिन्तयति—मया जन्मपर्यन्तं भावकव्रतं पालितं मौनैकादशीतपोऽपि तदुद्यापनादिना पूर्णं कृतम्, अथ असारः संसारः पूर्वं पश्चाद् वा

विज्ञाय पुनरपि गुरुसमीपे आजन्म यात्रव् मौनैकादशीतपः उभयान् । गुरुणा उक्तम्—एकादशीगानाभावाचना कर्तव्या, समयकृत्तपः कार्यम्, पूर्वमेव एकादशीव्रतं कृत्वा निर्मलज्ञानमाप्तवान्, तदुद्यापनवशाच्च अत्र एकादशस्वर्णकोटयः प्राप्ताः, निर्मलं यत्नः, लोके प्रसूतव्यम्, अधिकारित्वम्, नगरभेष्टित्वम् च प्राप्तम्, अतएव तपसि उद्यमो विधेयः । एवमुक्त्वा धर्मलाभाशिषं दत्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः । अथ सुखेन सह कुटुम्बेन श्रेष्ठी एकादशीदिवसे प्रहराष्टकं आहारादित्यागारूपं पीपधंविदधाति । लोकेऽपि मौनैकादशीपर्वणः प्रसिद्धिर्नित्यता च ज्ञाता, यतः वृद्धमान्यं सर्वे मानयन्ति यथा महादेवेन प्राते स्थापितत्वात् तत्कलापान्नमपि चन्द्रं द्वितीयादिने लोकाः पूजयन्ति एवं च अनेके लोका मौनैकादशीपाराधयन्ति । अथ एकदा सकुटुम्बेन तेन श्रेष्ठिना मौनैकादशीतिथ्याम् अहोरात्रपीपधः कृतः पीपवप्रादिभिः सर्वैरपि राज्ञी कार्योत्सर्गः कृतः । अथैकदा चौरैर्ज्ञातम् मौनैकादश्यां सुव्रतःश्रेष्ठी न ब्रूते अप्रह्विसमाणमपि वस्तु न पश्यति इति विचार्य चौरघाटी तद्वगृहे प्रविष्टा उद्योतं (दीपकं) विधाय चौरा यात्रव् पश्यन्ति तावत् सर्वत्र पदे पदे स्वर्णराशिमेव पश्यन्ति, यावता गृहन्ति तावता शासनदेव्या सर्वे चौराः स्वभिमतान्, अतएव शासनदेवी पूजयते कार्योत्सर्गेणऽप्यहोरात्रप्रातःकाले स्वभिमतान् सायुधान् परद्रव्यहरणान् चौरान् दृष्ट्वा लोकाः मीलिताः । तलारक्षकाश्च तान् वेष्टयित्वा स्थिताः । अथ सकुटुम्बः सुव्रतः स्थापनाचार्यममीपे पीपधं प्रपालय उपाश्रयं गत्वा गुरुन् नत्वा धर्मं श्रुत्वा गृहे समागतः, तत्र चौरान् दृष्ट्वा मा राज्ञा चौरान् मारयतु इति बुद्ध्या श्रेष्ठिना मौनं कृतम्, ततः तलारक्षका अपि शासनदेव्या स्वमिताः, अथ मय्यानर्हं समागतो राज्ञा,

* सान् स्वभिमतान् प्रातः तलारक्षको दृष्ट्वा भूषालस्वमीपे निनाय, राज्ञा वधाय नादिष्टाः, प्रातः श्रेष्ठी पीपधः पारयित्वा प्राभूतं लारवा राज्ञं पार्श्वे गत्वा सर्वान् असोचयत् इत्याद्यापि समुपलभ्यते पाठः ।

रूपलावण्यसंयुक्ता, नरा जात्यादिसंभवः । विद्याहीना न राजन्ते, ततोऽसुं पाठयान्पहम् ॥१॥

इति चिन्तयित्वा महामहैः पितरौ उपाध्यायसमीपे द्वाप्तसप्तिकलाभ्यासं कर्तुं मुमुचतुः । अनायासेन सकला अपि कला अल्प-
काले एव पयाठ । षड्विधावश्यकद्वयादिकं श्रावकाचारमपि पयाठ, प्राप्तयौवनस्य तस्य पिता-श्रीकान्ता, पद्मा, लक्ष्मीः पद्मलता, तारा,
रत्नमा, पद्मिनी, गौरी, गंगेया, रतिः, इतिनाभ्योः महर्द्धिकन्यवहारिणां एकादशकन्याः पारिणायिताः, तानिः रूपलावण्यशालि-
नीभिः सह भोगान् भुञ्जानः दोमुन्दकसुर इवामवत् । तदनन्तरं तस्मिन् गृहभारं समारोप्य स भेष्ठी प्रवड्यां गृहीत्वा सम्यक्प्रपादय
प्रान्तेऽनशानं विधाय मृतः स्वर्गं च प्राप्तः । अथ गृहस्वामी सुव्रतः भ्रेष्टी पुर्वजन्मनि एकादशीपाराधितवान् तत एकादशस्वर्णकोटिनं
नायको जातः । तथा एकादशस्वर्णकोटीश्वरो दाता भोक्ता नगरभ्रेष्टिसुवर्णपट्टालंकृतभालो राजपान्यः सत्यवादी सर्वत्र विश्रुतो
अतिप्रतापी सज्जनभेष्टः व्यापारिकशिरोरत्नं सुवेन कालं निनाय । अथ कालान्तरेण एकादशरज्जीणामेकैकः पुत्रो जातः,
एवमेकादश पुत्राः, तत्परिवारोऽपि विपुलो जातः, अथान्येभ्युः उद्याने धर्मयोगो मनीश्वरः सपरिवारः समवसृतः, राजादयः सुव्रतश्च
वन्दितुं गताः गुरुणाऽपि तदानीं तपो महिमा व्याख्यातः—

यद् दूरं यद् दुराराध्यं, यच्च दूरे व्यवस्थितम् । तत् सर्वं तपसा साध्यं, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ १ ॥

तन्नापि पचमीतपसा ज्ञानपञ्चकस्यावाप्तिः, अष्टमीतपसाऽष्टकर्मनिष्पदनम्, एकादशीतपसा एकादशगानां सुखानामनम्, चतुर्दशीत-
पसा चतुर्दशानां पूर्वाणामाभयनम्, पूर्णमासीतपसा संपूर्णायपनं एवं श्रुत्वा सुव्रतो मूर्च्छार्भापन्नो जातिस्मृत्या पूर्वभवं मौनेकादशीतपोविधानं

धातुकीच्छन्ते इत्युक्तारभूषणात् पञ्चमे दिविमाने विषयं नाप पचनमस्ति, तत्र पृथ्वीपालो नाम राजाऽभूत्, तस्य च औदार्यचातुर्य-
शीलादिगुणशालिनी चन्द्रवती नाम प्रिया, तत्र च क्यवहारिहितोमणिः प्रबलक्यापारोपाजितवहुवनः षड्विधावश्यकरतः सत्पुत्रयुतो
जिनभक्तिकारकः सूरनामा भेष्टी । स च द्वादशस्यायामेकदा गुरुसमीपमागत्य भक्त्या प्रणम्य उवाच-भगवान् । ईदृग्विधं धर्मं कथय
येन स्वल्पेनाऽपि कर्मक्षयः स्यात्, गुरुणा एकादशीव्रतमादिष्टम्, अथ स गुरोर्ज्ञया गृहमागत्य एकादशवर्षैकादशमासपर्यन्तं यावत्
तपश्चकार, समाप्ते च व्रते तेन विधिपूर्वमस्या उद्यापनमपि कृतम्, अथ उद्यापनदिवसात् पञ्चदशे दिवसे आकस्मिकेन उदरशूलेन मृत्वा
एकादशे आरण्ये देवलोके एकविंशतिसागरपरिमितायुः देवो जातः । देवलोकमुखमनुभूय तत्रश्च्युत्वा सौर्यपुरे समुद्रिदचक्यवहारिक-
गृहे प्रीतिमतीप्रियाकुक्षौ पुत्रवनेनोत्पन्नः, तस्य नालस्थापनार्थं यदा गर्तं खनितुमारब्धं तदा गर्तखननस्थाने निधिनिर्गतः, तद्गुर्वधि-
पनिका सर्वत्र जाता, जाताऽऽह्लादः भेष्टी महीयांसं जन्मोत्सवं दशदिवसपर्यन्तं कृतवान् । निवृत्तेऽशुचिकर्मणि प्राप्ते च द्वादशे
दिवसे ज्ञातिबांधवान् भोजयित्वा गर्भस्थेऽस्मिन् मातुर्व्रतेच्छाभूदिति गुणनिष्पन्नं सुव्रत इति नाम कृतवान् पिता । न पुनर्भगला-
दिवस्मिथकम् । उक्तं च-

भौमं मंगलं दृष्टिनाम करणे, भद्रा कणानां क्षये ॥ वृद्धिः शीतलकाचदुष्टापिदके, राजारजः पर्वणि ॥

मिष्टत्वं लवणे विषे मशुरता, दग्धे गृहे शतिलं ॥ पात्रत्वं च पणाङ्गनासु गदितं नामना परं नाथकम् ॥१॥

अथ पञ्चमिः धात्रीमिः लालयमानोऽसौ अवधैव, अनुक्रमेणायम् अष्टवार्षिकः संजातः, तं पुत्रं वीक्ष्य तदिष्या चितितम्-

* लघिपटं मौनैकादशीव्रतमेकादशमासपर्यन्तं मौनेन कृतवान् इत्यापि पाठः ।

दिवसयोरैकभक्तं (एकवारं भोजनम्) कर्तव्यम्, पारणकदिवसे जिनगृहे गन्तव्यम्, जिनस्याग्रे फलानि उपढौक्य भावतः जिनाचार्य कर्तव्या, ततो गुरुसमीपे गत्वा ज्ञानपूजां विधाय साधूनां संविभारं कृत्वा पारणा कर्तव्या, एकादशवर्षैकादशमासपर्यन्तं यावत् व्रतं कर्तव्यम्, द्वादशे वर्षे व्रते पूर्णे पौषं पारयित्वा गुरुनमिवन्द्य जिनदेवस्याग्रे एकादश पक्वाणानि एकादश फलानि एकादशविधानि धान्यानि एवं सुन्दरं धस्तु एकादशसंख्यया उपढौकनीयम्, जवन्यतोऽपि एकादशश्रावकवासलयम्, संघपूजा, एकादशांगपुस्तकलेखनम्, इत्यादि उद्यापनं कर्तव्यम्—अत्र कथानकम्—

एकदा ग्रामानुग्रामं विहरन् सर्वज्ञो भगवान् नेमिनाथो द्वारिकायां सप्तवासरात् तं वन्दनार्थं श्रीकृष्णः समागतवान्, चादिक्वा कृष्णोऽवोचत्—स्वामिन् ! षष्ठ्याधिकशतत्रयदिनमध्ये एकं सारं वासरं कृपां कृत्वा मम निवेदय यमाराध्य दानशीलवधोव्रतशक्ति-हीनोऽप्यहम् निरतीर्णो भवामि. भगवान् उवाच—यद्येवं तर्हि त्वं मार्गशीर्षशुक्लैकादशीपाराधय यतः—

अपि मिथ्याहशां मान्या, सा मौनैकादशी तिथिः । मार्गशीर्षार्द्रमासस्य, शुक्लपक्षे प्रकीर्तिता ॥१॥

तत्र पुण्यं कृतं स्वल्पमापि प्रौढफलं भवेत् । तस्मादाराधनीया सा, विशेषेण विधातदैः ॥२॥

सर्वेभ्योऽपि च पर्वेभ्यः, पर्वं पर्युषणाह्वयम् । दिनेभ्योऽप्यारखिलेभ्योऽयं, तथा श्रुत्योऽस्ति वासरः ॥३॥

अमणैः श्रमणीभिश्च, श्रावकैः श्राविकादिभिः । वसेकमे विद्यातत्रयसस्मिन् दिने विशेषतः ॥४॥

इति श्रुत्वा श्री कृष्ण उवाच—विमो ! एवं केनाऽपि एकादशीव्रतमाशीर्णम् ? तस्य च कीदृशी फलप्राप्तिर्वाता ? स्नायी प्राह—

सन्मुखं गत्वा महताऽऽहम्वरेण श्रीयुगादिजिन्विम्वं रथे संस्थाप्य पूजानाञ्जमहोत्सवादिकरणेन महाकर्मराशिः दूरीक्रियते, महती पुण्यवृद्धिश्च भवति, तेनाद्यं पर्वदिने पूजापौषधादिकरणेन दिवसः सकलः क्रियते ।

त्रिसुनिष्ठाष्टभुवर्षे, [१८७३] दुर्गे च जेसलाभिधे ॥ गणिना जयसारेण, व्यलेखि दिग्यदेसचे ॥१॥

इति श्रीकार्तिकपूर्णमायाः व्याख्यानं सम्पूर्णम् ॥२॥

अथ मौनैकादशी व्याख्यानम् ॥ ३ ॥

अस्य प्रसूच्या नमिजिनपतेर्ज्ञानमतुलं, तथा महेर्जन्म व्रतमपमलं केवलमतम् ।

बलक्षैकादश्यां सहसि लसदुद्दाममहासि, क्षितौ कल्याणानां क्षिपतु विपदः पञ्चकमिदम् ॥१॥

अर्थः—अस्य-अराजिनस्य प्रसूच्या-दीक्षा, नमिजिनपतेः-नमिनाथस्य अलतुम्-अनुपमं ज्ञानम्, तथा महेः-महिजिनस्य जन्म, अपमलम्-मलरहितं व्रतम्-दीक्षा, अलम्-सर्वद्रव्यगुणपर्यापेक्षणे समर्थम्, केवलम्-केवलज्ञानं च; लसदुद्दाममहासि तेजोवति, सहसि-मार्गशीर्षमासे बलक्षैकादश्यां-शुक्लैकादश्यां सञ्जातं कल्याणानां इमं पञ्चकं क्षितौ विपदः क्षिपतु ।

यथाऽस्मिन् मरते कल्याणानां पञ्चकं सञ्जातमेवं पञ्चसु मरतेषु पञ्चसु च ऐरंवतेषु-क्षेत्रेषु मीलित्वा जातं पञ्चाशत् (५०) कल्याणानाम् । एवं भूतभाविवर्त्तमानकालाऽपेक्षया जातं सार्धशतं (१५०) । एकोपवासेऽपि सार्धशतोपवासफलं भवति । अस्मिन् दिने उपवासं कृत्वा मौनमाधाय अहोरात्रं पौषधं विधाय रथेयम्, भणनं गुणनं विना नाऽन्यत् किमपि वक्तव्यम् । पारणकोत्तर-

द्विद्विकोटिपरिवारेण परिवृतौ फाल्गुनशुक्लदशम्यां नमिबिनमी विद्याधरराजर्षिं श्रीसिद्धशैले शिवपुरं गतौ, पुनः नमिबिनमिराज्ञोः
पुत्र्यश्वतुष्यष्टिः विमलगिरौ चैत्रशुक्लचतुर्दश्यामनघनं कृत्वा शिवपुरीं प्राप्ताः, तेन शिवमन्दिरारोहणे सोपानसदृशो बाध्यः, पुनः
पापमलपरिहरणे नीरवद् ज्ञेयः, तेन विमलगिरिरिति कथ्यते, पुनः पापारिगज्जनेऽतीव शूरावद् ज्ञेयः । पुनर्येन नरभवं प्राप्य शत्रु-
ञ्जये गत्वाऽऽदिजिनभक्तिपूर्वकं द्रव्यभावाऽर्चनं न कृतं तेन नरत्वं पशुरिव हारितम्, यस्तीर्थशुद्ध्या स्वहृदये संग्रभार्य श्रीशङ्खज्जये
गत्वा आदिजिनं नमति तस्य जीवितं सफलं स्यात्, स्तोत्रकालमभ्ये शिवमुखं प्राप्नोति । एवं गुरुमुखात् सिद्धगिरैर्महान्तं महिमानं
श्रुत्वा सिद्धशैलपर्वतवन्दनार्थं पञ्चपञ्चकोटिमुनिपरिवारपरिष्वृतौ द्राविडवारिखिल्लौ वल्कलंचीवरधारिणौ तापसौ स्वगुरोरग्रां गृही-
त्वा श्रीशङ्खज्जयं प्रति चेलतुः, गुरुरपि अन्यत्र स्थाने विजहार । अथ द्राविडवारिखिल्लौ क्रमेण सपरिवारौ श्रीशङ्खज्जयगिरौ आरो-
हणसमये एतादृशमवग्रहं जग्राह-यदाऽऽवयोः कर्मक्षयो भविष्यति तदाऽऽहारं ग्रहीष्यावः, एवं द्राविडवारिखिल्लौ चातुर्मासकाला-
वग्रहमभिगृह्य श्रीशङ्खज्जये चातुर्मास्यां तस्थुः, भावतः साधुधर्ममंगीचक्रतुः, आत्मानं भावानुसारिणं प्रवर्तयन्तौ तपः तत्त्ववन्तौ,
शुभव्यानयोगेन कर्मराशिदूरीकरणेन चातुर्मासीप्रान्तादिवसे प्रवर्तमाने कार्तिकशुक्लपूर्णिमासीदिने क्षीणमोहेन त्रयोदशगुणस्थानका-
रोहणेन शुक्लव्यानेन व्यायमानेन घनघातिचतुष्कर्मराशिष्यपणेन केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तयोरुत्पन्नम् । चतुर्दशरात्रलोकं दद-
धतुः । बहुमन्यजीवान् प्रतिबोध्याऽऽशुष्कादिचतुष्कर्मराशिं क्षपयित्वा द्राविड-वारिखिल्लराजर्षीं दशकोटिमुनिभिः सह मुक्तिपुरीं
प्रापतुः, अचलाक्षयगतिं सिधं निरुपद्रवं पदं लब्धम् । तेन कार्तिकशुक्लपूर्णिमाऽतीवोत्तमा वर्तते, तस्माद् अद्य दिवसे श्रीशङ्खज्जय-

कसुः, कन्दमूलखाहारं कुर्वन्तौ बलकलवीरं धारयतः, तपः करणेन कुशतप्तं जातौ । एवं बहुकालो गतः । अथास्मिन्नवसरे केचिद् साधवस्तीर्थयात्राकारणार्थं मार्गे तत्रैव बने आगताः, द्राविडवारिष्ठिल्लानपि तान् साधूनवलोक्य बह्वादरं दत्तवन्तौ, साधवोऽपि गमना-
गमनमालोच्य भूमिं प्रमाज्यं तरोस्तले स्थिताः, द्राविडवारिष्ठिल्लानपि मुखे उपविष्टौ, तस्मिन्नवसरे तरुशाखान् एकश्चटको मुखे-
पठितः, तं चटकं स्तोकाधुवं ज्ञात्वा मुनिना करुणां विचार्य नमस्कारः सुश्रावितः, विमलगिरेर्महिषा कथितः, तेन चटकेन मनसि धर्मो-
पदेशो दत्ते, तद्धर्मप्रभावात् प्रथमकल्पे देवो जातः, स देवः साधिकमहर्षान्तरे मुनीनां पादर्वे आगत्य मुनीनां चरणानामन्य मुनीनामग्रे
उपविष्टः, तस्मिन्नवसरे देवस्य महर्षिं रूपं चावलोक्य द्राविडवारिष्ठिल्लो मुनिं प्रति पप्रच्छतुः, हे स्वामिन् । अयमत्यन्तरूपकान्तिधारकः
कः सुरोऽस्ति ? तदा मुनिराह अयं चटको मृत्वा एतत्स्थानात् सुर उत्पन्नोऽस्ति, नमस्कारमवर्णनं तीर्थराजशुद्धयोज्ज्वलभावधारणेन
चास्मिन् समये तीर्थराजमानस्य अज्जागतोऽस्ति । एतद्गुरुमुखाग्निशम्य तौ पुनः पप्रच्छतुः—हे स्वामिन् । स विमलगिरिः कीदृशोऽस्ति,
किञ्च तन्माहात्म्यमित्याद्ययोरुपरि कृपां कृत्वा सुश्राव्य, तदा मुनिराह—अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरते भीमशुद्धयगिरिरष्टोत्तरस्र-
तनाम्नाऽलंकृतं महातीर्थमस्ति, पुनः शङ्खजयः १ पुण्डरीकः २ सिद्धगिरिः ३ विमलगिरिः ४ सुरगिरिः ५ इत्यादिभिः एकविंशति-
नामभिः लोके प्रसिद्धोऽस्ति, एष गिरिर्नानिक्षेपेण निश्चलोऽस्ति, अनन्तकालापेक्षया सिद्धशैलोपरि अनन्ता मुनयो मुक्तिं गताः,
पूर्वमपि सम्प्रतिनाम्नाश्चतुर्विंशतितमजिनस्य प्रथमगणधरः कादम्बगिरिनामा मुक्तिं गतः, इहैव वर्तमानकाले प्रथमजिनस्य प्रथमगण-
धरः पुण्डरीकनामा चैत्रशुक्लपूर्णिमायां पञ्चकोटिमुनिभिः सह श्रीशङ्खजये शिवपुरीं गतः । तेन पुण्डरीकगिरिरिति कथ्यते, पुनः

न्यमादाय सन्मुखं च चाल स्वस्वदेशसीमां च रुरोध । क्रमेणोभयभाद्रबहुसेनासमुदायेन द्वादशवर्ष यावत् महायुद्धकरणे बहवो राजा अस्मा-
मनुजान् भूमौ पतितान्, रुधिरसरितः प्रचलिताः, एतादृशः संप्रामो जायते, तस्मिन् नमये द्राविडराजा वनक्रीडाकरणार्थं वने जगाम, तद्
वनमनेकाग्रानिम्बकदम्बादिगुल्मलतापत्रपुष्पफलवनद्धर्षा विभ्राजमानं सरोनिर्हरणैः शोभितमेतादृशं वनं द्राविडराजा पश्यति, तस्मिन्
केव वनपद्मभागे तापसगणास्तपः कुर्वन्ति, ते परिब्राजका राज्ञा दृढशिरै । अस्मादुत्तीर्य तत्र पार्श्वे गत्वाऽभिबन्ध स्वोचितस्थाने
तस्थौ । तस्मिन्नवसरे एकेन तापसेन धर्मोपदेशो दत्तः, तन्मध्ये संसारासारताऽपि दर्शिता तदुक्तम्—

॥ १ ॥

नयकस्रचंचलाए अपरिचिताए रायलज्जिए । जीवा सकम्मकलमलभरिय भारतो पडन्ति अहे ॥ १ ॥
इत्यादिधर्मोपदेशे श्रुत्वा संसारमसारं ज्ञात्वा क्रोधं त्यक्त्वा एवं मनसि चिन्तयति—अहो ! मम जीवितं धिक्, एक एव मद्भावातेन
सहार्हयुयुधे द्वादश वर्षाणि संजातानि, एतदनिष्टं कार्यं कृतं, स्तोकजीवनोपरि एतद् वैरं किं क्रियते ? राज्यलोभाद् एतदनिष्टं कृतम्, एवं
विचार्य द्राविडस्वापसाश्रमादुत्थाय स्वसहोदरापराधक्षामणार्थं वारिस्त्रिष्ठसेनामध्ये आयाति तावद् वारिस्त्रिष्ठो बृहद्भ्रातृगणमनङ्ग-
स्त्रान्तं श्रुत्वा सन्मुखमागत्य चरणयोर्निरपतत्, स च द्राविटो बाष्पपूर्णनयनः स्नेहार्द्रहृदयस्तस्मत्प्राप्य हति ज्वरप-हे आतः ! एतद्
सर्वमपि राज्यं त्वं गृह्णाण अहं तापसी दीक्षां प्रहीष्यामि, तदा वारिस्त्रिष्ठ इत्युवाच—अहमपि राज्यपदं न प्रहीष्यामि, एतद्भवनपरस्य-
रालापनां कृत्वा स्वस्वपुत्राभ्यामवर्षाभ्यं राज्यं विमज्ज्य दत्त्वा स्वस्वापत्यं स्वस्वस्थाने प्रेषितवन्तो, तौ पुत्रावपि स्वं स्वं राज्यं बुद्धजाते । अथ
द्राविडवारिस्त्रिष्ठावपि पञ्चपञ्चकोटिध्वजियपरिवारेण परिवृतौ तापसाधमे गत्वा तापसपार्श्वे तापसी दीक्षां जगृहत्, आतापनां च-

लक्षपूर्वाणि व्यतीतानि तदा स्वामी राज्यमोक्ता जातः क्रमेण त्रिषष्टिपूर्वलक्षवर्षं राज्यं प्रपालय दीक्षावसरं ज्ञात्वा भरताय स्व-
मूलराज्यं विनीता दत्ता बाहुनलाय तक्षशिला च प्रदत्ता, एवं क्रमेण शतपुत्रेभ्यो राज्यं वासयित्वा स्वस्वनाम्ना देशाः
प्रदत्ताः । तन्मध्ये एको 'द्रविड' इत्यभिधानः, तस्य द्रविडदेशं कञ्चनपुरनगरं च वासयित्वा ददौ । स्वामी दीक्षां
लभो । क्रमेण कर्मक्षये केवलज्ञानमुत्पन्नम् । अथ भगवाननेककोटीदेवपरिवारेण परिवृतः साधुसाध्वीसमुदायेन सह देशेषु विहृत्य
धर्मवृद्धिं चकार । अथ द्रविडराजाऽपि पितृदत्तं राज्यं जुष्टजे, स्वनायार्मिः सार्धं विषयसुखमनुभवतस्तस्य क्रमेण द्वौ पुत्रौ बभूवतुः,
बृहत्पुत्रो द्राविडः अपरो वारिखिल्लो लघिष्ठः, क्रमेण भोगसमर्थो ज्ञात्वा उभयपुत्रौ प्रतिभार्याः विवाहिताः । तावपि विषयसुखं जुष्टजाते,
तत्तन्कार्ययाऽपि पुत्राः प्रसूताः, तेऽपि चन्द्रकलेव ववृषिरे, एवं द्रविडराजा स्वराज्यं सुखेन प्रपालयति स्म । अथ तस्मिन्नावसरे भरतेन
स्वाज्ञापालनार्थमष्टनवतिमातृपार्श्वे ददौ समुचे, तदा द्रविडराजा दत्तमुखात् सर्वं भरतस्य चक्रवर्तिपदस्वरूपं ज्ञात्वा एवं सर्वेऽपि संमी-
लय स्वस्वपुत्रं राज्यं ददौ, तदा द्रविडराजापि द्राविडबृहत्पुत्राय राज्यं प्रददौ । कनिष्ठाय वारिखिल्लाय च एकलक्षग्रामान् पृथग्
ददौ, स्वयञ्च संसारवासनां परित्यज्य दीक्षां गृहीत्वा यथेच्छं पर्यटन् श्रीऋषभदेवजिनपार्श्वे तपस्तप्त्वा केवल्यं प्राप । अथ द्राविडः
पित्रा दत्तं स्वराज्यं वारिखिल्लोऽपि पितृदत्तस्वराज्यं लक्षग्रामान् प्रपालयति स्म । कानिचिद् वर्षाणि गतानि । तस्मिन्नावसरे द्राविडराजा
स्वमनसि एवं चिन्तयति स्म, मत्पित्रा दीक्षावसरे मष्टपुत्रातरं प्रति लक्षग्रामं दत्तं तद्भृत्येन न कृतम्, मद्राज्यन्यूनता कृता, परमहमेव द्रा-
ज्यमुद्दालय प्रहीर्यमि । एतद् विचिन्त्य स्वसैन्यं सममीलय मुद्गार्थं चाल । तदा वारिखिल्लोऽपि आतुरागमनवृत्तान्तं श्रुत्वा स्वसै-

अथ कार्तिकपूर्णिमायाः व्याख्यानम् ॥ २ ॥

श्रीसिद्धाचलतीर्थेशं, नत्वा श्रीश्रवभं प्रभुम् । कार्तिकी पूर्णिमायाश्च, व्याख्यानं वक्ष्यते मया ॥ १ ॥
सिद्धो विज्जायरचक्को नमी विनमी मुणि पुंहरिओ मुर्णोदो । बाली पज्जुसंभो भरहसुणमुनि सेलणो पंथगो य ।
रामो कोट्ठी पंच दंविडनरवई नारदो पण्डुपुत्ता । मुत्ता एवं अणोण विमलगिरिमहं तित्थमेयं नमामि ॥ २ ॥

व्याख्या-भो मन्थाः ! एतादृशं पापकर्ममलपरिहारकं श्रीविमलाचलतीर्थं मनोवाक्कार्यैर्नमामि, तद् विमलाचल तीर्थं कीदृशम् ? यद्
यस्मिन् तीर्थोपरि विद्याधरः चक्री-भरतः-नमी-विनमी-शुक-शैलक-पंथक-रामचन्द्र-द्राविड-वारिस्त्रिस्तु-नवनारद-पाण्डव-पुण्डरीकाद्या
अन्यानं विधाय, अष्ट कर्मासीन् हत्वा मुक्तिं गताः, एतादृशं सिद्धशैलं तीर्थं मनोवाक्काययोगेन नमामि । पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाऽऽन-
पने भीमशुभ्रगिरिसमुत्थदिशं गत्वा चैत्यवन्दनकरणे महती धर्मवृद्धिर्भवति, पुनरस्मिन् कार्तिकपूर्णिमाया दिने श्रीसिद्धशैले द्राविड-
वारिस्त्रिलो आरोहणेन शिवपुरीं प्राप्नोति, तद् दृष्टान्तो यथा—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणमरतादेस्य मध्यस्थण्डे इहवाकुभूम्यामस्मिन्नवसर्पिण्यां पूर्वं सप्तमः कुलकरो नाभिनाभा बभूव, तन्नाया
महदेवी, तस्या उदरकन्दरायां भीमयमतीर्थंकरश्रीश्रवमन्त्रिनः उत्पन्नः स षट्पूर्वलक्षानिङ्गमारपदे स्थितः तदनन्तरमिन्द्रेण सुनन्दा
सुमन्त्रला परिणायिते, स्वामिनः संसारव्यवहारो वर्तते स्म, क्रमेण भरतबाहुवत्यायाः अतं पुत्राः देवुभ्यो अभवन्, यदा विष्णुविल-

स्वयं-वर्ष्यते-वस्त्रास्तपः प्रभावात् सर्वेऽपि रोगाभ्यं गताः, अद्भुतं रूपं ज्ञेयं, सा च जिनचन्द्रेण परिणीता, क्रमोपनयेलायां पित्रा बहुभनं
दत्तम्, त्रिकालं गृहसौरभं भुक्त्वा यावज्जीवं पञ्चमीतपः कृत्वा प्रान्ते चारिप्रसन्नधीत्, तौ गुणमञ्जरी-वरदत्तौ जिनोदितं चारित्रं प्रपादय
कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने सुरोष्मसौ जाता । ततश्च्युत्वा वरदत्तजीवो महाविदेहे पुण्डरीकिण्यां नगर्थात्मरसेन राक्षः स्त्री गुणावती,
तस्याः पुत्रत्वेन समुत्पन्नः । शुभेऽन्दि तरय शरसेन इति पित्रा नाम-कृतम् । क्रमेण यौवनं प्राप्तः कन्यकानां शतमुपयेमे, पित्रा स्वराज्ये
स्थापितः । एकदा भीसीमन्धरस्वामी विहरन्तस्तत्र समागतः । अर्हदागतनंश्चुत्वा शरसेनो बन्धनार्थमगमत् । भगवता धर्मदेशना प्रारब्धा,
तत्र सौभाग्यपञ्चम्यारवपसः फलं प्रकाशितम्. ततो राक्षः पृष्टम्-भगवन् ! केनाऽपि तपसः फलं प्राप्तम् ? तदा भगवता वरदत्तनुपहृष्टान्तः
कथितः, तत् श्रुत्वा जातजातिस्मृतिः सन् पूर्वभवं ददृशे, पुनः तद्भ्रतं जग्राह, दत्तमहस्रवर्षं राज्ये स्थित्वा तीर्थकरपात्रं संयममग्रहीत्, वर्षसहस्रं
दीक्षां प्रपालय केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं प्राप । अथ गुणमञ्जरीजीवो सुखं भुङ्क्त्वा रमणीयाख्ये विजये शुभायां नगर्यापमरसिंहाभिधनूपपत्न्या
अमरावत्याः कुक्षौ पुत्रत्वेन समुत्पन्नः, समये जाते च पित्रा सुग्रीव इति नामस्थापनं कृतं, क्रमेण यौवनं प्राप्तो बहूनि कन्यानां पाणिग्रहणं
च चकार, विद्यतिवमे वर्षे पित्रा राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षां गृहीता, सुग्रीवो राजा बहूनि वर्षाणि राज्यं प्रपालय बन्ते गुरुपात्रं दीक्षां गृहीत्वा
पूर्वलब्धं चारित्रं प्रपालय केवलमुत्पाद्य मोक्षं जगाम ।

जायन्तेऽधिकसौख्यानि, पठचन्पाराराधनान् नृणाम् । इत्यस्या अभिधा जज्ञे, लोके सौभाग्यपञ्चमर् ॥ १ ॥
एवं विभाव्य भो भव्याः ! पठ्चन्पाराराधनोद्यमः । भवभीतिविभेदाद्य, कार्यो युरुमाभिरदुस्तः ॥ २ ॥

इति कार्तिकसौभाग्यपञ्चमीमहात्म्यप्रसिद्धे वरदत्त-गुणमञ्जरी कथानके सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

वर्षकथा
संग्रहः

॥ ६ ॥

इति चितयामास-कृतपुण्यो मम बृहद्भावा मूर्खत्वात् तस्मै प्रष्टुं कोऽपि न याति, सैव श्रुक्ते भाषते शेते च, अत एव मूर्खं बहवो
गुणाः सन्ति, यतः—

मूर्खत्वं हि सखे ! ममापि रुचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणाः । निश्चिन्तो बहु भोजनो १ अपमना २ नक्तं दिवा शायकः ।
कार्याऽकार्यविचारणान्धमधिरौ मानापसाने समः । प्रायेणाऽऽ ३ समयवर्जितो दृढबुध्मूर्खः सुखं जीवति ॥१॥

इति । अतः परं न कस्मै पदमात्रमपि कथयिष्यामि नवं पदं च न पाठयिष्यामि इति विचार्य शरीरे रोगाऽऽक्रान्तो द्वादश दिव-
सान मोनेन निनाय । तत्पातक्रमनालोच्य अतिव्यानपरो मृत्वा, रात्रन् । तव सुतो जातः पूर्वोपाजितेन कर्मणा अतीव मूर्खः कुष्ठादि-
रोगाऽऽक्रान्तवत्तुश्च बभूव । एतद् गुरोर्वचनं श्रुत्वा वरदत्तो जातिभृत्या निजपूर्वभवं दृष्ट्वा मृच्छां प्राप, क्षणान्तरे स्वस्थीभूय सर्वं
सत्यमिति गुरुं प्रति-उवाच । पुनरपि नृपो वभाण-प्रभावन् । स देहरोगः कथं कदा वजिह्वयति ? । गुरुणा उक्तम्-कार्सिकशुक्लपञ्चमी
आराध्या । पूर्वोक्तः सर्वोपि विधिः कथितः, प्रतिपन्नं कृपारेण पञ्चमीतपः, गुरुं प्रणम्य सर्वेऽपि स्वस्वस्थानं जग्मुः, अन्नन्तरं सम्यक् वस्त्रपः
कुर्वतो तपः प्रभावात् वरदत्तस्य सर्वेऽपि रोगाः क्षयं प्रापुः, स्वयं वरसमेतानां वरभूयोक्तानां सहस्रकन्योत्तमानां सम्प्रदोस्तवं प्राणिप्रदं
न चकार । शिथिलाशेषसत्कलाय वरदत्ताय राज्यं दत्त्वा नृपो गुरुसन्निधौ चारित्रमब्रवीत् । वरदत्तो राज्यं पालयन् वर्षे वर्षे महाशक्तता-
पञ्चम्या विधिं चिदधे । अष्टादाऽऽब्दो राज्यं प्रपाल्य शक्तमोगः स्वयनवे राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामब्रवीत् । ब्रह्म-गुणमस्त्रयस्त्रयोपाहा-

१ कञ्जाद्विजमालस ।

२ रात्री ।

३ रोग-वर्जित ।

सौभाग्य

पंचमी

कथा ०१

॥ ६ ॥

धूपोत्क्षेपपूर्वकं पञ्चवर्णानि धान्यानि पञ्चपक्वानि पञ्चफलानि च दौक्यन्ते । ततो गुरोरग्रे गत्वा भक्त्याऽभिवन्द्य
यथाविधि उपवासस्य प्रत्याख्यानं क्रियते । तस्मिन् दिने ' नमो नाणस्स ' इति पदमेकसहस्रसंख्या * उत्तराभिमुखेन गुण्यते । चेत्
पौषधः क्रियते तदा तद्दिने अयं विधिर्न भवेत् तस्मात् पाणकदिने विधिः कार्यः, यथाशक्ति उद्यापनादि अपि विधेयम् । ततो
गुणमञ्जर्यां तत् तपः प्रतिपन्नम् । अस्मिन्नवसरे राज्ञा पृच्छति—हे साधुपुरन्दर ! मत्सन्नोः वरदत्तस्य कुष्ठरोगः कथमभवत् ? पठनं च
किं नाऽऽयाति ? तस्य किं कारणम् ? गुरुर्वाद्—अस्यापि पूर्वमेवं शृणु—जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे भीषुरं नाम नगरम्, तत्र वसुनामा
श्रेष्ठी वसति स्म, तस्य वसुसार-वसुदेवौ पुत्रौ, तौ एकदा क्रीडायं वने जगमतुः, तत्र वने मुनिसुन्दरनामानः स्वरयो दृष्टाः वन्दिताश्च ।
गुरुभिर्धर्मदेशना प्रारब्धा—

यत्प्रातः संसृजं धान्यं, मध्याह्ने तद् विनश्यति ॥ तदीयरसनिरपक्षे, काये का नाम सारता ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा तातमापृच्छय वैराग्यात् तौ प्रतं जगदहतुः । लघुना वसुदेवेन चारित्रं विश्रुत्वा सिद्धान्तसारः सर्वेऽपि अधीतः,
गुरुणा वसुदेवाय स्मरिपदं दत्तम्, स च पञ्चशतसाधुभ्यो वाचनां ददाति । एकदा वसुदेवस्वरीश्वरो रज्जाऽऽक्रान्तः संस्तराके सुप्तः तं
कोऽपि साधुरागमार्थं पृच्छति, गुरुर्व्याख्यायति, तस्मिन् गते द्वितीयो मुनिः समागतः तस्मै वाचना दत्ता, एवं भूयस्तु समागत्य समा-
गत्य गतेषु किञ्चिन्निद्रायमाणः केनाऽपि साधुना पृष्टो भगवन् ! अग्रेतनं पदं वाच्यं पदस्यार्थोऽपि वाच्यः । तदा स्मरिः कुविकल्पान्
* ऋष्टोचरकसहस्रसंख्या इत्यापि कापि कापि उपलभ्यते पाठः, तत्त्वतस्तु अयमेव श्रेयान् प्रसिभाति । कापि च द्विसहस्राष्टोत्तराश्वतमित्यपि ।

मूर्खा एव रक्षिताः, अतः कोऽपि कन्यां न ददाति, सा उवाच—तव पिता पापिष्ठः येनैवं मूढमतिना सिञ्चितोऽसि यतः—
आः ! किं सुन्दरि ! सुन्दरं न कुरुष्वे ? किं नो करोषि स्वयं ? आः ! पापे ! प्रतिजल्पसि प्रतिपदं !, पापस्त्वदीयः पिता ।
धिकं त्वां क्रोधमुखीमलीकमुखरीं त्वत्तोऽपि कः कोपनो, दम्पत्योरिति नित्यदंतकलहक्लेशार्तयोः किं सुखम् ? ॥१॥
एतद्वचनमाकर्ण्य रुष्टेन जिनदेवेन उपलेन सा शिरो मर्माणि जघ्ने । तदा सा मृता, सा च तव-पुत्री समजायत, अनया ज्ञानस्याऽऽज्ञा-
तना पूर्वभवे चक्रे, तेन रोगोत्पत्तिर्जघ्ने, यतः—

कृतकर्मक्षयो नास्ति, कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥ १ ॥

इति गुरोर्वचनं श्रुत्वा सा गुणमञ्जरी जातजातिस्मृत्या पूर्वभवं ददर्श । ततो गुरुं प्रति सा सत्यमिति प्रोवाच । श्रेष्ठिना गुरुः पृष्टः—
मगवन् ! अस्या रोगाः कथं प्रयास्यन्ति ? । गुरुणाऽभाणि—श्रेष्ठिन् ! ज्ञानस्याऽऽज्ञावन्नतः सर्वं सुखं सम्पद्यते दुःखं च विलयं याति ।
ज्ञानस्य चाराधनमित्थम्—विधिना शुक्लपञ्चमीदिने उपवासो विधीयते, पुस्तिकां पट्टे संस्थाप्य पुरः स्वस्तिकः क्रियते, पञ्चव-
र्तिमयो दीपश्च क्रियते, पञ्चफलानि पञ्चवर्णकं च धान्यं दौक्यन्ते, पञ्चवर्षाणि पञ्चमासात् यावत् पञ्चमी अनया सीत्या मनोवा-
कायशुद्धया समाराधनीया । यदि मासे मासे कर्तुं न शक्यते तदा कार्तिकमासस्य शुक्लपञ्चमी यावज्जीवमाराधनीया । सा
सम्पन्नाराधिता सर्वं सुखं दत्ते, इति गुरुवचनं श्रुत्वा जिनदेवोऽज्वलीत्—मगवन् ! मम तनयायास्तपस्या—शक्तिर्न विद्यते,
अतः कार्तिकपञ्चम्या विधिरादिरयताम् वाचंयमः प्रोचे—कार्तिकशुक्लपञ्चमीदिने पुस्तकं पट्टे संस्थाप्य सुगंधपुष्पैः संपूज्य

इत्यादिरेखता भुत्वा सिद्धदासभेष्टी मुनि जगो-मगवन् । केन कर्मणा मम सुतावती रोगा जाताः ? । गुरुणा ऊत्रे-महाभाग । कर्मणा किं न संभवत ? । अत्र भेष्टिन् ! अस्याः पूर्वभग्नः श्रूयताम्—धातकीखण्डमयस्यसते स्नेहकनामनगरम्, तत्र जिनदेवनापा भेष्टी, सुन्दरीनाम्नी च तस्य गेहिनी, तयोः पञ्च पुत्राः—आश्रपालः, तेजपालः, गुणपालः, धर्मपालः, धनसार इतिनामानोऽभूवन् । तथा-लीलावती, झीलावती, रङ्गावती, मंगावती, इतिनामन्यश्चतस्रश्च पुत्र्योऽभूवन् । अथैकदा जिनदेवेन पञ्चापि तनयाः पण्डित-समीपे विद्याकलाग्रहणार्थं श्यापिताः । ते च चापल्यं कुर्वन्ते परन्तु अध्ययनं न कुर्वन्ति, यदा पण्डितस्त्वान् क्रमशः वाढ्यति तदा ते रुदन्त्यो गृहमागत्य मातुः समीपे दुःखं निवेदयन्ति, माता-उवाच-पठनेन किं प्रयोजनम् ? यतः—

पठितेनाऽपि मर्तव्यं, दाटेनाऽपि तथैव च । उभयोर्मरणं हृष्टत्वा, कण्ठशोषं करोमि कः ? ॥ १ ॥

पण्डितस्यापि उपालम्भं दत्ते ईर्यया च पुरितस्तं प्रज्वालयापास । पुत्रान् वकि, पठनार्थं भवद्भिर्न गन्तव्यम् । भेष्टी एतद्व्य-तिकरं ज्ञात्वा प्रोवाच—हे भद्रे ! जडेभ्यः पुत्रेभ्यः कः कन्याः प्रदास्यति ? कथं चैते व्यवसायं करिष्यन्ति ? यतः—

माता वैरी पिता दाशुर्बालो येन न प्राडितः । न यो भर्ते सजामध्ये, हंसमध्ये ब्रको यथा ॥ १ ॥

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च, नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे-पूज्यते राजा, विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ २ ॥

इति श्रेष्ठित्रचनं श्रुत्वा सा प्रोवाच-यूयं किं न प्राठयथ ? अत्र मम कोदोषः ? इत्युक्ते भेष्टी दक्षिकतः सन् मौनं चकार । अथ अन्तु-क्रमेण ते पंचापि तयोः पुत्राः यौवनं प्रापुः, परं न कोऽपि तेभ्यो कन्या दत्ते मूर्खत्वात्, ततः भेष्टी स्त्रीं विजगो-पापिष्ठे ! त्वया पुत्रा-

तयोः रूपलावण्यशोभनो वरदत्तनामा पुत्री बभूव । सोऽष्टवर्षप्रमाणः पित्रा सुशान्तिके विद्यामहणहेतवे स्थापितः । परमस्वरमात्रं त्वस्य
मुखे न चटति, अक्षयापकस्योद्यमो निष्कलोऽभूत् । स यौवनं प्राप्ताः पूर्वकर्मोदयात् कुष्ठेन विनष्टदेहत्वात् कुत्रापि रतिं न प्राप । इतश्च
तत्रैव पुरे सप्तकोटिसुवर्णाधीशो जिनधर्मरतः प्रसिद्धिमाकू सिंहदासो नाम श्रेष्ठी, तस्य गृहे गुणोच्चिता कर्पूरतिलका-नारनी भाष्यं,
तयोः पुत्री गुणमञ्जरी आजन्मतो रोगैरुपद्रुता वचनेन मूकतां प्राप्ता बभूव । विविधैरौषधैरपि तस्या रोगशान्तिर्न जायते न च यौवने
तां कोऽप्युद्वहति । तस्याः षोडशवर्षिकया दुःखेन मातापित्रादिः सकलस्वजनो दुःखितः समजायत । तत्रैव पुरे एकदा श्रीविजयसेन-
स्वरयम्बतुर्ज्ञानधरा गुरुवः समाजगमः । तदा सर्वेऽपि नागरिकलोकः, सपुत्री भूयतिः, सकुटुम्बः सिंहदासश्रेष्ठी सर्वे बन्दनार्थमुप-
गताः, गुरुणा च धर्मदेशना प्रारब्धा—

ज्ञानस्याराधने यत्नोऽव्ययनश्रवणादिभिः । भक्त्यौर्ध्वधेयः सततं, निर्वाणपदमिच्छुभिः ॥ १ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, मनसा ते भवान्तरे । नराः स्युः शून्यमनसो, विवेकपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, वचसापि हि दुर्धियः । मूकत्वमुख्यरोगित्त्वदोषास्तेषामसंशयम् ॥ ३ ॥
विराधयन्ति ये ज्ञानं, कायेनायत्नवर्तिना । दुष्टकुष्टादिरोगाः स्युस्तेषां देहे विगर्हिते ॥ ४ ॥
मनोवाक्काययोगैर्ये, ज्ञानस्याऽऽज्ञातनां सदा । कुर्वन्ते मूढमतयः, कारयन्ति परानपि ॥ ५ ॥
तेषां परभवे पुत्रकलत्रसुहृदां क्षयः । क्षतघानप्रविनाशश्च तथाऽऽधिप्याधिसंभवः ॥ ६ ॥ शुभम् ॥

ॐ श्रीपंचपरमेष्ठिभ्यो नमः ।
श्रीमत्क्षमाकल्याणकोपाध्यायादिविरचितः—

श्रीसौभाग्यपंचम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

—ॐ नमः—

अथ ज्ञानपञ्चमीव्याख्यानम् ॥ १ ॥

श्रीमत्पाश्वर्जिनाधीशं, सुराऽसुरनमस्कृतम् । प्रणम्य परया भक्त्या, सर्वार्थिहार्थसाधकम् ॥ १ ॥

कार्तिकशुक्लपञ्चम्या, माहात्म्यं वर्यते मया । भव्यानामुपकाराय, यथोक्तं पूर्वस्तरिभिः ॥ २ ॥ युगम् ॥

भुवने हि परं ज्ञानं, ज्ञानं सर्वार्थसाधकम् । अनिष्टवस्तुविस्तारवारकं ज्ञानमीरितम् ॥ ३ ॥

ज्ञानादासायते सुक्तिर्ज्ञानात् स्वर्गोद्भवं सुखम् ॥ लभन्ते प्राणिनो यस्मात्, तज्ज्ञानं स्वर्दुर्मोपमम् ॥ ४ ॥

मन्त्रैरासायते ज्ञानं, पञ्चम्याराधनाद् भुवम् । अतः प्रमादमुत्सृज्याऽऽख्या सा विधिना तथा ॥ ५ ॥

मञ्जरीवरदत्ताभ्यां, यथैवाराधिता किल । पञ्चमी भावतोऽथात्र दृष्टान्तः प्रोच्यते तयोः ॥ ६ ॥ युगम् ॥

अस्त्यत्र जम्बूद्वीपे दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे पद्मपुराभिषं नगरम्, तत्र भुवि विश्रुतोऽब्रिवसेनो नृपो बभूव, तस्य च यशोमती पद्मराज्ञी,

अनुसंधानिका

१. ज्ञानपञ्चमो व्याख्यानम्
२. कातिकपूर्णिमा व्याख्यानम्
३. मौनैकादशी व्याख्यानम्
४. पौषदशमी व्याख्यानम्
५. मेरुत्रयोदशी व्याख्यानम्
६. होलिका व्याख्यानम्
७. चैत्रीपूर्णिमा व्याख्यानम्
८. बह्व्यवृतीया व्याख्यानम्
९. चातुर्मासिक व्याख्यानम्
१०. पर्युषाष्टाहिका-व्याख्यानम्
११. दीपमालिका व्याख्यानम्
१२. रोहिणी व्याख्यानम्

新

गणि जयसार
-उ० क्षमाकृत्याण
ॐ श्री हैमचन्द्राचार्य
उ० क्षमाकृत्याण
उ० क्षमाकृत्याण
गणिजीवराज
उ० क्षमाकृत्याण
उ० क्षमाकृत्याण
उ० क्षमाकृत्याण
उ० क्षमाकृत्याण
उ० क्षमाकृत्याण

पुष्पक

१—७,
८—१३,
१३—२१,
२१—२६,
२७—३४,
३५—३६,
४०—४४,
४४—४८,
४९—६५,
६६—८६,
८६—११६,
११६—१२२,

पाठकावतंसश्रीमत्क्षमाकल्याणोपाध्यायादिविरचितः

श्रीसौभाग्य-पञ्चम्यादि-पर्वकथा-संग्रहः ।

संशोधकः—सुनि-विनयभागार साहित्यल

प्रकाशकः—

श्री हिन्दी जैनगम प्रकाशक सुमति कार्यालय कोटा.

श्रीर सं० २४७५]

मूल्यम् २॥) साईब्रौलायकम्

[वि० सं० २००६]

